DIVI THOMAE AQUINATIS ... OPERA: TOMUS SEXTUS COMPLECTENS EPISTOLAS D. PAULI...

Tommaso : d'Aquino santo (santo)

11. 1. 91

DIVI THOMAE AQUINATIS DOCTORIS ANGELICI ORDINIS PRAEDICATORUM OPERA.

EDITIO ALTERA VENETA

ad plurima exempla comparata, & emendata.

ACCEDUNT

Vita, seu Elogium eius a IACOBO ECHARDO diligentissime concinnatum, & BERNARDI MARIAE DE RUBEIS in singula Opera Admonitiones præviæ.

TOMUS SEXTUS

complectens EPISTOLAS D. PAULI AD ROMANOS, & AD CORINTHIOS.

VENETIIS,
MDCCXLVI.

Cudebat IOSEPH BETTINELLI

EX PRIVILEGIO EXCELLENTISSIMI SENATUS.

F. IO. FRAN. BERNARDI MARIAE
DE RUBEIS
ORDINIS PRAEDICATORUM
ADMONITIO PRAEVIA,
in qua

I. Veterum iudicium de Commentariis Divi Thomae in Epistolas Sancti Pauli.
II. Pars eorumdem stylo proprio Aquinatis scripta, alia reportata a Reginaldo Privernate. An commentarii in Epistolam primam ad Corinthios particula a commate decimo capitis septimi ad caput undecimum, quae in editis prostat exemplis, ab ipso Thoma prodierit Auctore?
III. Erasmi Elogium. Ipsius censura depellitur contra doctrinam Thomae de Christo praedestinato Filio Dei.
IV. Socinianismi suspicio propulsatur, qua notari posse eadem Aquinatis doctrina videtur Richardo Simonio.
V. Oscitantiae ac erroris convincitur idem Simonius, qui Thomam accusat, veluti confundentem Origenianum commentum de praeexistentia animarum cum haeresi Pelagiana de meritorum praecedentia.
VI. Item redarguitur malae fidei in quodam enarrando S. Thomae loco, ubi de motione agitur, qua dicuntur homines a Deo moveri in bonum, malumve.
VII. Alia nonnulla a Simonio notata loca illustrantur, ac vindicantur.
VIII. De genuino Divi Thomae quodam textu retinendo in Commentario in Epistolam ad Romanos, ac altero in Commentario in Epistolam ad Galatas disseritur.

I. COmmentationes ab Angelico Doctore Thoma Aquinate elucubratas i *Epistolas omnes Sancti Pauli* complectuntur Volumina duo, sextum, & septimum, quae Venetis typis Bettinellianis prodeunt. Recentium Criticorum nemo unus est, qui Thomae nostro praedictum opus non adiudicet; illudque praestantissimum, ac omnigena refertum eruditione non fateatur. Nostrates mitto omnes: exterosque memoro, qui nostra ac superiori proxima scripserunt aetate, Possevinum, Bellarminum, Labbeum, Dupinium, & Caveum. Diligentiorem operam sibi videtur adhibuisse Casimirus Oudinus, qui veterum Nomenclatorum testimonia fert ac expendit; sicque demum iudicandum de hoc Opere Divi Thomae censet: *Sunt igitur*, inquiens, *certo hi Commentarii in omnes Divi Pauli Epistolas, partim S. Thomae Aquinatis, ut evincunt allatae authoritates; partim Fratris Reginaldi eius socii, qui post ipsum illos reportavit: quam reportationem approbasse, & correxisse, & consequenter suam fecisse dicitur*. Quae minus consone ad Veterum testimonia, ab Oudino scripta sunt: eademque ita composita videntur, ut deteriorem in partem converti facile queant.

Veterum ego sub oculos verba pono, ut quae Thomas in hisce Commentariis proprio scripserit stylo, quae rursum animo concepta dictaverit e suggestu, postque ipsum legentem exceperint alii, quae demum ab aliis reportata expenderit, emendaverit, adprobaveritque, perspicue omnique summoto dubio innotescat. Ptolomaei Lucensis Libro XXIII. Hist. Eccles. capite xv. verba sunt: *Alia etiam multa scri-*

pta sunt ab eo utilia, quæ magis habentur per modum reportationis : quæ ipse videns postea correxit, & inde ulterius approbavit . Unde sunt Postillæ super omnes Epistolas Pauli, præter Epistolam ad Romanos , quam ipse notavit : quas ego vidi, & legi . In suo Codice legebat Doctissimus Echardus: *Quam ego vidi , & legi* ; ac si solam Epistolam *ad Romanos* vidisset Ptolomæus , ac legisset . Priorem lectionem , *Quas ego vidi, & legi*, præstat Historia Ptolomæi Lucensis, curante Doctissimo Muratorio, typis edita Tomo XI. inter Scriptores Italiæ : eamdemque habet locus idem , quem integrum descripsit Casimirus Oudinus , ac profert Tomo III. Commentarii de Scriptoribus Eccles. Dissertatione de Scriptis S. Thomæ cap. II. & XVIII.

Guillelmus de Tocco in Vita Aquinatis hæc habet pauca & simplicia verba capite IV. *Scripsit super Epistolas Pauli omnes, quarum scripturam præter Evangelicam super omnes commendabat*. Hinc ratio patet, cur Evangelica Historia Commentario explicata, cæteris Novi Testamenti libris prætermissis, mentem operamque Thomas applicuerit, ut Paulinas Epistolas elucidaret. Atenim quas Commentationes proprio stylo scripserit ille in easdem Epistolas Pauli , quas etiam e suggestu legerit, exceperintque alii, silentio præterit Guillelmus.

Hanc adhibet distinctionem Bartholomæus Logotheta, minusque clarum dissertumque Ptolomæi Lucensis testimonium exponit , ac declarat . Verba refero ex Fragmento Baluziano . Ait primo : *Scripsit ... super Epistolam ad Romanos, super Epistolam primam ad Corinthios*. Addit vero : *Si autem alia sibi adscribantur , non ipse scripsit & notavit , sed alii recollegerunt post eum legentem vel prædicantem : puta Lecturam super Paulum ab XI. capitulo primæ Epistolæ ad Corinthios usque ad finem: quam recollegit Frater Rainaldus de Piperno Socius eius*. Epistolam *ad Romanos* annotationibus ab ipso Thoma scriptis illustratam , Ptolomæo Lucensi consentiens , narrat Logotheta : eodemque modo addit ipse, decem priora capita Epistolæ primæ *ad Corinthios* commentationibus exposita , quas ipse Aquinas proprio stylo notaverit . Qua in re par est Triveti testimonium in chronico ad Annum 1274. apud Dacherium: *Super Epistolam vero ad Romanos*, inquientis , *& super decem capitula Epistolæ* (primæ) *ad Corinthios*: & infra : *Alia quidem inveniuntur sibi attributa , quæ tamen ipse non scripsit, sed post eum legentem vel prædicantem ab aliis sunt collecta: ut puta Lectura super Epistolam ad Corinthios ab undecimo capite usque ad finem ... quas Frater Reginaldus eiusdem socius recollegit*.

At mendi, quod irrepserit in utriusque, Logothetæ, ac Triveti, textum , suspicionem ingerit auctoritas Bernardi Guidonis, & Antonini, qui tradunt, Aquinatem præter Epistolam *ad Romanos* , commentatione proprio stylo edita integram etiam illustrasse primam Epistolam *ad Corinthios* , ac decem præterea capita priora Epistolæ *ad Hebræos*. Guidonis verba sunt apud Echardum, & Oudinum: *Scripsit etiam*, inquientis, *Postillas super Epistolam Pauli ad Romanos: item super Epistolam* (utique primam) *ad Corinthios : item super Epistolam ad Hebræos usque ad undecimum capitulum. Ab inde vero sunt Postillæ eius super sequentes Epistolas Pauli reportatæ per prædictum socium suum* (Reginaldum) *post ipsum legentem: quas idem Doctor fertur postmodum correxisse*. Eadem habet Antoninus loco sæpius in Admonitionibus nostris citato, scilicet in Chronico Titulo XVIII. Partis III. capite X. §. II. Quæ sane si accuratius annotata, admonente Echardo, Logothetæ ac Triveti calamo exciderit Epistola *ad Hebræos* oportet : quæ illa est , quam ad caput undecimum Thomas exposuit; non autem , ut eorum in textu legitur , Epistola prima *ad Corinthios*. Guidoni favere videtur testimonium Petri Rogerii, qui postea Clemens VI. in priore Sermone inquientis: *Item scripsit super Epistolas ad Romanos , ad Corinthios , & ad Hebræos* . Ipsamque quod attinet ad integram primam *ad Corinthios* Epistolam, par esse videtur Ioannis de Columna iudicium: *Scripsit ... super Epistolam ad Romanos , super Epistolam primam ad Corinthios : & licet raro reperiantur ; tamen a fide dignis audivi , quod ipse scripsit super omnes Epistolas Pauli* . Commentationes Thomæ intellige in omnes Pauli Epistolas, vel ab ipso revera scriptas , vel e suggestu dictatas, & a Reginaldo socio exceptas.

Quo

Quo sensu par est intelligere Pignonum, & Valleoletanum, qui *scripsisse* Thomam *super omnes Epistolas Pauli*, dixere. In iis porro Paulinis Epistolis explanandis, divino lumine Sanctum Doctorem aliquando collustratum fuisse, tradit Guillelmus de Tocco in eius Vita loco citato: *In quarum expositione*, inquiens, *Parisiis visionem praefati Apostoli dicitur habuisse*. Paria sunt quae scribit Valleoletanus: *Super quas Epistolas cum Parisius scriberet, & quidquam sibi obscurius occurrebat; omissis scriptionibus, in oratione se prosternebat: & tunc clarum illi erat quod obscurum antea.* Visionem quamdam F. Pauli de Aquila, viri magnae probitatis & famae, quae rem hanc confirmat, Guillelmus de Tocco refert in Vita citata, capite x. num. 61. apud Bollandi Continuatores. *Ipso* (Thoma) *migrante in Fossa nova* (extremis vitae diebus,) *Frater Paulus de Aquila, vir magnae probitatis & famae, existens in Conventu Neapolitano, vidit in visione imaginaria praedictum Doctorem in Scholis legentem Neapoli coram multitudine copiosa Scholarium, & Beatum Paulum eius scholas intrantem cum societate Sanctorum. Cui cum Lector de cathedra descendens vellet occurrere, Apostolo ei innuente quod legeret, & quod prosequeretur quam coeperat lectionem; Doctor rogavit Apostolum, ut ei diceret, si habuisset verum de suis Epistolis intellectum: qui respondit: Bene, sicut in hac vita homo vivens in corpore potest scire &c.* Loca, aut scholae, aut urbes hinc satis innotescunt, ubi suas in Epistolas Pauli elucubraverit Thomas expositiones, aut e suggestu dictaverit: partim scilicet Parisiis; cum altera vice in eam urbem Reginaldo comite profectus est, Guillelmo de Tocco, & Valleoletano testibus; partim vero post alterum eius reditum in Italiam, sive Romae, sive Neapoli, ut satis indicat laudatus Guillelmus in Visione F. Pauli de Aquila.

II. Iamvero allata si conferantur invicem Veterum testimonia, sponte fluit quod ferri de praestantissimo Thomae Opere in *Epistolas Pauli* iudicium debeat. I. Integram Epistolam *ad Romanos*, ac priora saltem decem capita Epistolae primae *ad Corinthios*, commentario illustravit Aquinas, quem proprio stylo scripsit. Id uno consensu perhibent Veteres omnes. II. In ipsam fortasse integram *ad Corinthios* primam Epistolam, ac decem priora capita Epistolae *ad Hebraeos* editae proprio stylo ipsius Thomae commentationes fuerunt: quod asserunt Bernardus Guidonis & Antoninus, ac indicare videntur Petrus Rogerius & Ioannes de Columna. III. Quae supersunt in caeteras *Epistolas Pauli*, ex ore Thomae dictantis e suggestu Postillas excepit Frater Reginaldus: easdemque novis curis expendit ipse Aquinas, correxit, adprobavitque: qua de re dubitare non sinunt Ptolomaeus Lucensis, Logotheta, Trivetus, Bernardus Guidonis, S. Antoninus.

In Commentario typis edito, quo prima ad Corinthios Epistola explanatur, prolixus occurrit locus, a decimo scilicet commate septimi capitis ad undecimum usque caput, qui revocari in dubium potest, num germanus haberi debeat Aquinatis foetus. Ad hunc quippe locum notam appingit in margine Remigius Florentinus in Veneta editione, quam ipse *anno* 1562. *apud Iuntas* curavit: „ Advertas, „ *inquiens*, Candide Lector, quod in quodam Manuscripto exemplari, quod Venetiis in Di- „ vi Dominici (*a Castello*, ut aiunt) Bibliotheca extat, habebantur haec verba: „ *Nota, quod hinc usque ad* xI. *caput exclusive non est expositum secundum S. Tho-* „ *mam; sed sumptum est de verbo ad verbum de Expositione cuiusdam Fratris Nico-* „ *lai Gallici Ordinis Praedicatorum, qui tamen satis docte & lucide omnes Epistolas* „ *explanavit*. Quod verum esse, ex phrasi, & modo exponendi patet. Et ego nec „ labori, nec sumptui parcam, ut fragmentum ipsum reperiam. “ Eadem nota legitur in Parisina Ioannis Nicolai editione.

Difficultatem ingerit sane styli ratio, quae multum dissimilis eo loci apparere incipit: augetque difficultatem *Thema* quoddam *in Festo Beatae Caeciliae* pro texendo sermone in eiusdem Beatae laudem, quod in expositione quartidecimi commatis intrusum videri potest, cum simile exemplum occurrat nuspiam in genuinis Thomae Commentariis. Ea vero demum ab Aquinate passim & constantissime servata methodus patet, ut Scripturae sanctae verba & commata explanans, emergentes, si quae sunt, inserat difficultates, & solvat: argumentaque proponat, si quae digna cen-

censet animadversione: ad aliaque tum procedat, quæ sequuntur, exponenda commata. Alius est ordo in eo quo de agimus loco. V. g. lectio secunda in septimum caput exponit commata decimum, undecimum, tertiumdecimum, & decimumquartum: & lectione tertia explanantur commata sex quæ sequuntur. Porro in eiusdem Lectionis tertiæ calce obiectiunculæ plures proponuntur cum responsionibus, quæ ad ipsum comma decimum spectant: „ Hic quæritur super illo, *Uxorem a viro non* „ *discedere* (℣. 10.) quare solam causam fornicationis Dominus excipit, cæteras „ vero omnes molestias iubet fortiter sustineri. Contra &c. " Lectio prima in caput nonum priora commata decem complectitur. Continuo commentario septem exponuntur commata: tum serie interrupta, adnotationes interseruntur, quæ comma primum magis declarant: „ Notandum super illud, *Nonne Dominum Iesum vidi* „ (℣. 1.) quod multiplicem Domini legimus visionem &c. " Plura occurrunt similia exempla, quorum alia ab illis ordiuntur verbis, *Hic quæritur super illo*: ab iis alia, *Notandum hic*, vel *Notandum super illud*; quæ stylum, methodumque Divi Thomæ minime sapiunt.

Huiusce prolixæ Commentarii partis Auctorem prodit *Nicolaum Gallicum Ordinis Prædicatorum* adnotatio, quæ legitur, a Remigio Florentino ad eumdem apposita locum. Nicolaum indicari pro certo habeo, dictum *de Gorran*, vel *de Gorain*, a loco natali, vel etiam ex stirpe Dominorum loci. Anglum hominem plerique putant, Flandrum alii: suisque Symmistis accenset illum VVadingus in Bibliotheca. Tum Gallum natione, tum Prædicatorum Ordinis alumnum solidis argumentis evincit Iacobus Echardus ad annum 1295. quod utrumque confirmat superius allata codicis Ms. nota, a Remigio Florentino in lucem edita. De Viro ornatissimo fusiore mihi agendum sermone in Prævia Admonitione in Commentarios ad Epistolas Canonicas Divo Thomæ tributos. Postillas *in Epistolas Pauli omnes* ab ipso elucubratas, testantur Bernardus Guidonis, Laurentius Pignon, Leander Albertus. Vulgo iam ipsi Commentarius in easdem Epistolas adiudicatur, cuius initium: *Dedi te in lucem Gentium*: qui pluries typis prodiit, Coloniæ, Hagenoæ, Parisiis, Antverpiæ, & Lugduni anno 1692. *apud Anissonios, Ioan. Posuel, & Claud. Rigaud*, Tom. II. in fol. sub hoc titulo, *R. P. Nicolai Gorrani Ord. Fratrum Præd. in omnes Divi Pauli Epistolas enarratio &c. invigilante R. P. F. Iacobo le Gall', eiusdem Ordinis Theologiæ Professore &c.* Hæc editio diligentissimo excidit Echardo: qui tamen, an Gorrano, an potius Petro de Tarentasia, postea Innocentio V. prædicta tribui debeat Postilla, anceps hæret. Codices Mss. profert optimæ notæ, qui sub Gorrani nomine Commentarios in Epistolas Pauli complectuntur longe diversos, quorum initium: *Vidi alterum Angelum volantem per medium cæli, habentem Evangelium æternum*: codicesque affert alios, in quibus Petro de Tarentasia Commentarius adiudicatur, qui incipit, *Dedi te in lucem gentium*: similemque satis vetustum servat Foroiuliensis Bibliotheca Ordinis Prædicatorum e Congregatione B. Iacobi Salomonii, quem propriis oculis lustrare licuit.

Commentarii partem, qua de agimus, eamdem omnino in editis exemplis sub nomine Divi Thomæ, ac ipsius Gorrani, vel Petri de Tarentasia, ponere sub oculos liceat, ac invicem comparare.

Apud S. Thomam Aquinatem.	Apud Nicolaum Gorranum.
℣. 10. „ *His autem, qui matrimonio* „ *iuncti sunt &c.* Supra Apostolus posuit documenta de contractu matrimonii: hic instruit eos, qui iam matrimonium contraxerunt, de matrimonio non dissolvendo. Et primo docet eos, qui sunt matrimonio iuncti, ut in matrimonio maneant: secundo ponit utilem	℣. 10. „ *His autem, qui matrimonio* „ *iuncti sunt &c.* Superius egit de Matrimonio, quantum ad carnalem copulam: hic agit de ipso, quantum ad inseparabilitatem. Et primo inter personas eiusdem cultus, scilicet quorum uterque est fidelis: secundo inter personas disparis cultus, scilicet quorum do-

„ doctrinam, quantum ad omnes status
„ & conditiones hominum; ibi, *unum-*
„ *quemque sicut vocavit Deus*. Circa pri-
„ mum duo facit: primo agit de indis-
„ solubilitate matrimonii, quantum ad
„ eos qui sunt unius cultus: secundo,
„ quantum ad eos, qui sunt in dispari
„ cultu; ibi, *Nam cæteris ego dico*. Cir-
„ ca primum duo facit: primo ponit
„ præceptum de indissolubilitate matri-
„ monii: secundo docet, quid sit ser-
„ vandum, quando matrimonium quo-
„ dammodo separatur; ibi, *quod si disces-*
„ *serit*. Dicit ergo primo: *Dixi non nuptis*,
„ idest virginibus, & viduis, quod me-
„ lius est eis, si sic permanserint. *His*
„ *autem qui matrimonio sunt iuncti* non
„ patet eadem conditio: *his enim præci-*
„ *pio non ego*, scilicet indicta mihi auctori-
„ tate: sed *Dominus* hoc præcepit dicens.“

„ alter est infidelis: *nam cæteris dico*
„ *ego*. In prima parte primo præcipit
„ uxori virum non dimittere: secundo
„ si dimiserit ob causam fornicationis,
„ ostendit quod non debet se alteri
„ copulare: *quod si discesserit*. Tertio,
„ scilicet viro præcipit idem servare:
„ *& vir uxorem*. Dicit ergo: *iis au-*
„ *tem*; quasi, hoc consulo his, qui
„ non sunt coniuncti matrimonialiter.
„ *Iis autem, qui in matrimonio iuncti*
„ *sunt*; quasi quodam vinculo. Ma-
„ trimonium enim est legitima coniun-
„ ctio maris & fœminæ. *His*, inquam,
„ *præcipio non ego*; quasi scilicet hoc
„ præceptum ex me adinvenerim: sed
„ *Dominus* in propria persona præci-
„ pit.“

Hactenus Commentarii duo discriminantur; quorum alter proprias notas habet, quæ genuinum Thomæ fœtum produnt ipsum: non alter. In Foroiuliensi laudato codice, sub nomine Petri de Tarentasia scripto, priora huius loci verba differunt. Legimus enim: „ *His autem qui matrimonio &c.* Egit de Matrimonio contrahen- „ do: hic agit de contracto non separando: primo inter personas eiusdem cultus „ &c.“ ut supra. Quæ porro sequuntur apud Thomam, & apud Gorranum, aut Petrum de Tarentasia, de verbo ad verbum eadem sunt.

„ Matth. 19. *Quod Deus coniunxit*,
„ *homo non separet*. Præcipio, inquam,
„ *uxorem a viro non discedere*: & subin-
„ telligendum est, excepta causa forni-
„ cationis &c.“

„ Matth. 19. *Quod Deus coniunxit*,
„ *homo non separet*. Præcipio, inquam,
„ *uxorem a viro non discedere*: & subin-
„ telligendum est, excepta causa forni-
„ cationis &c.“

Et sic deinceps ad undecimum usque caput. Dolendum sane, partem hanc Commentarii, quæ sit genuinus Thomæ fœtus, excidisse; aut latitantem in forulis nondum obstetricantem invenisse manum, quæ eam in lucem edat. Quæ vero editis in exemplis prostat, an Nicolao Gorrano, an Petro de Tarentasia tribui debeat, dubium & hærentem vidimus Echardum. Pro Gorrano stat superior Nota illa, quam in Veneto Codice Manuscripto legebat Remigius Florentinus. Accedit, in Commentario *in septem Epistolas Canonicas*, quem pro germano Gorrani fœtu habet Echardus, tametsi prodierit sub nomine Sancti Thomæ Aquinatis, methodum illam ac interpretationis rationem apparere, quam servari iam animadvertimus in loco, quo de agimus. Frequentibus nempe scatet *notationibus*, *notandisque*: pluribusque textus commatibus continua expositione declaratis, ad priora, quo magis ea illustrentur, per huiusmodi adnotationes redit Auctor: vel inserit quæsita, pluresque nectit obiectiunculas, ac solvit. Commentarium ipsum consule, ut exemplis res innotescat, in secundi capitis Epistolæ Iacobi commata quatuor priora. Hæc omnia dilucido Commentario exposita vides. Tum ad primum comma revertitur Auctor, in quo de personarum acceptione sermo est: *Hic quæritur*, inquiens, *utrum acceptio personæ sit peccatum*; eaque de re quæstiunculas plures movet, ac dirimit, ac insuper alias addit animadversiones: *Nota*, inquiens, *quod personarum acceptio cavenda est in multis &c.* Consule caput primum Epistolæ secundæ Petri e com-

commate decimonono ad primum & vicesimum : ubi commentatione expleta ; animadversiones adiunguntur ad priora verba spectantes : *Nota super illud supradictum, Cui benefacitis attendentes ... Nota, quod quando vita est obscura, & lubrica, & praeceps &c.* Consule caput secundum a commate quarto ad nonum : quibus explanatis, ad quartum redit Commentator: *Quaeritur*, inquiens, *de hoc, quod dicit Glossa super illud, Si Angelis peccantibus &c.* Integrum demum in easdem septem Epistolas Commentarium lege: pluraque loca offendes, quae methodum hanc, in loco de quo agimus & in editis sub nomine Gorrani postillis in Epistolas Sancti Pauli servatam, passim exhibent: ut iam idem huiusmodi omnium commentationum videatur auctor. At iam superius laudatos iterum codices Mss. memoro, quorum alii Commentarium in Epistolas Pauli sub nomine Petri de Tarentasia praestant, incipientem ab illis verbis, *Dedi te in luce gentium* : aliosque ab Echardo relatos, in quibus longe diversa Nicolai Gorrani postilla legitur, incipiens, *Vidi alterum Angelum volantem per medium caeli.* Qua tamen de re sapientiorum esto iudicium: satisque mihi fuerit, candide lectorem admonuisse, veluti certa Aquinatis opera, certasque operum eius particulas a nobis non venditari, si quae sint, quae solidioribus argumentis in dubium revocentur.

III. Hactenus vero de operis Auctore. Praecipua nonnulla doctrinae capita, quae tradit in Opere Thomas, ad examen ut advocem, invidia cogit quam conflare moliti sunt Criticissimi Viri, ut videntur, Erasmus, & Richardus Simonius. Laudibus Aquinatem eiusque Commentationes ornat Erasmus, quae egregiae in eo sunt, qui parce laudabat: simulque tamen censuram adhibet in Annotationibus ad Caput I. Epistolae ad Romanos. Verba illa ℣. 4. *qui praedestinatus est Filius Dei in virtute &c.* exponens, sic ait: „ Dictu mirum est, quam se torqueat hoc loco Thomas „ Aquinas, vir alioqui non suo tantum saeculo magnus. Nam meo quidem animo „ nullus est recentium Theologorum, cui par sit diligentia, cui sanius ingenium, „ cui solidior eruditio : planeque dignus erat, cui linguarum quoque peritia, re„ liquaque bonarum litterarum suppellex contingeret, qui iis quae per eam tem„ pestatem dabantur, tam dextre sit usus." Verius dixisset, ea verba Apostoli exponendo, non se torquere Thomam, ut apposite reponit Echardus, sed modos omnes quibus hae voces intelligi poterant, & a variis exponebantur, afferre, ut certiorem, saltem Sancti Augustini sententiae conformiorem tandem eligeret: quod in re obscurissima eruditi & accurati est interpretis.

Ipsum quaestionis momentum liceat paullo diligentius expendere, ut Aquinatem non se torsisse, veluti ancipitem ubi figeret pedem, sed Interpretis ac Theologi partes omnes explesse, ipsumque Erasmum neque critica, neque Theologica peritia satis pollentem se ostendisse, perspicue constet. Quid ipse senserit Censor, verbis eius expressum accipe: „ *Qui praedestinatus est*. Magno consensu Graeci codices ha„ bent ὁρισθέντος, idest, *qui finitus* seu *definitus erat*; hoc est, iuxta Graecorum „ Scholiorum interpretationem, *certo pronunciatus, demonstratus, ac declaratus*. At„ que ita legit Chrysostomus, & Theophylactus : ac legendum esse nominatim „ etiam admonet Origenes, enarrans hunc locum .... Dictu mirum est, quam se „ torqueat hoc loco Thomas Aquinas &c." Dubium nullum, plerosque Graecae Ecclesiae Patres in eo Apostoli loco legisse, ὁρισθέντος : & hanc vocem plurimis synonimis explanasse, idem esse dicentes, ac *ostensum, demonstratum, iudicatum, & omnium sententia pro confesso habitum*: totiusque demum loci sensum esse, Christum *qui factus est ex semine David secundum carnem*, multis argumentis ostensum cognitumque *Filium Dei* ex *virtute* seu vi prodigiorum, ex *spiritu sanctificationis* quem in se credentibus Christus infundit, ex *resurrectione* demum qua se a mortuis excitavit.

In hanc interpretationem non ivit attamen Origenes, ut confidentius putavit Erasmus: idque contendit unum, ut *destinatum Filium Dei* dixerit Apostolus, non *praedestinatum*. Disertissima profero, quae verba habet in idem caput 1. Epistolae ad Romanos: „ Observandum est enim, quia non dicit, *Praedestinatus est Filius*

„ *Dei*

„ *Dei in virtute secundum spiritum sanctificationis* : sed qui *destinatus est Filius Dei in* „ *virtute*.... Destinatur enim ille, qui est : prædestinatur vero ille qui nondum „ est : sicut de his quibus dicit Apostolus (ibid. capite VIII. ℣. 29.) *Quos autem* „ *præscivit, illos & prædestinavit*. Præsciri ergo & prædestinari possunt illi, qui „ nondum sunt; ille autem qui est, & semper est, non prædestinatur. Hæc dicta „ sint propter eos qui in Unigenitum Filium Dei impietatem loquuntur, & igno- „ rantes differentiam *destinati*, & *prædestinati*, putant eum inter eos qui cum an- „ te non fuerint prædestinati sunt, esse numerandum." Origenianæ sententiæ subscribit Hieronymus in caput I. ad Ephesios : *Differentiam*, inquiens, *græci sermonis*, προορίσας (seu προορισθέντος,) *&* ὁρισθέντος, *latinus sermo non explicat*. *Superior quippe sermo ad eos refertur qui antea non fuerunt : & priusquam fierent, in his cogitatum est, & postea subsistierunt. Inferior vero de eo quem nulla cogitatio, voluntas nulla præcessit : sed semper fuit, & numquam ut esset accepit exordium. Unde recte nunc de his* (ad Ephesios cap. I. ℣. 5. qui prædestinavit nos in adoptionem &c.) *qui cum ante non essent, postea subsistierunt, dicitur* προορισθέντος. *De Filio vero, hoc est de Domino nostro Iesu Christo, in alio loco* (ad Romanos cap. I. ℣. 4.) *scriptum est* ὁρισθέντος, *quia semper cum Patre fuit, & numquam ut esset, voluntas paterna præcessit*. Hanc vidit Origenianam interpretationem, vocatque eam ad examen Thomas : sensumque adprobat, qui elici inde potest, Pauli Apostoli menti consonum : „ Propter hoc, inquiens, Origenes dicit : quod littera non debet esse, „ *qui prædestinatus est* : sed *qui destinatus est Filius Dei in virtute*; ut nulla ante- „ cessio designetur. Et secundum hoc planus est sensus, quia Christus destinatus, „ idest missus est a Deo Patre in mundum, tamquam verus Filius Dei in virtute „ divina."

Prudens ac necessaria sequitur eius animadversio : *Sed quia*, inquientis, *communiter omnes libri latini habent, Qui prædestinatus est, aliter alii hoc exponere voluerunt*. Latinos libros, qui hanc afferunt lectionem, Vulgatæ Bibliæ Codices intelligit Thomas. Idem ætate sua adnotaverat Origenes loco citato : *In latinis codicibus & exemplaribus*, inquiens. *Prædestinatus, solet inveniri*. Hæc esse interpretis verba in Origenis textum intrusa, suspicatur Erasmus : at perinde nobis erit, si Hieronymus interpres hanc *Prædestinati* vocem codicum latinorum auctoritate fulciri testetur. Accedunt Latini Patres, qui eo in loco idem vocabulum expressere : Vetus interpres Irenæi Libro III. contra Hæreses capite XVI. al. XVII. num. 3. Hilarius Libro VII. de Trinitate in exemplis excusis, postrema Ascetarum Maurinorum editione excepta, & in Codice Corbeiensi ; Ambrosiaster in eumdem Apostoli locum, Augustinus Tract. XC. in Evangelium Ioannis num. 8. & in Expositione inchoata Epistolæ ad Romanos. Græci aliqui Patres non desunt. Rufinus, qui Origenis libros περὶ ἀρχῶν latine vertit, *prædestinatum Filium Dei* exprimit Libro II. capite IV. num. 2. adeoque legisse προορισθέντος videtur : idemque sentire licet de Irenço eiusque vetusto interprete loco citato. Ita legit etiam Epiphanius contra Theodosianos num. 6. & Marcellus Ancyranus similiter, Eusebio teste Libro I. contra ipsum capite II. inquiente : „ Quam ille sententiam (Apostoli ad Rom. „ cap. I. ℣. 4.) qua mente nescio, sed pervertit sane. Legit enim in textu Apo- „ stolico, προορισθέντος, *prævisio & prædestinato* : qui debuerat, ὁρισθέντος, *constituto* „ *& determinato* : in eum nempe finem, ut intelligatur Filius esse eo modo, quo „ sunt illi qui per præscientiam designantur." Quo tamen loco perperam Eusebius adulteratæ Scripturæ crimen obiicit Ancyrano, cum vox, *Prædestinatus*, ante eius ætatem iam legeretur ; eamdemque vocem, veluti hæreticæ pravitatis notam, perperam ac nimia reiicit confidentia.

Quid? quod tametsi in Apostoli textu, legeretur ὁρισθέντος, attamen tum græca ὁρίζειν & προορίζειν, cum latina *destinare* & *prædestinare* pro eodem in huiusmodi usurpari, callentissimi Viri adnotarunt ; ut iam invecta ab Origene distinctio subtilior mage sit, quam vera ac solida. Hinc verba illa Actorum capite II. ℣. 23. ὡρισμένῃ βουλῇ καὶ προγνώσει, perinde vertas, *hunc definito consilio* (*seu prædefini-* *tione*

tione) *& præscientia Dei traditum esse*: & Actorum capite x. ℣. 42. *ὡρισμένος κριτὴς*, *constitutus* (*definitus* , *prædefinitus* , *prædestinatus*) *iudex mortuorum* : & Actorum capite xvii. ℣. 26. *ὁρίσας προτεταγμένους καιροὺς* , *definiens* (*prędefiniens*) *statuta tempora*: & Lucæ capite xxii. ℣. 22. *Et quidem Filius hominis κατὰ τὸ ὡρισμένον*, *secundum quod definitum* (*seu prędefinitum est*) *vadit*. Consule Interpretes ac Theologos in 3. p. Divi Thomæ q. xxiv. art. i. & ii. Ipsius Erasmi , qui etiam favet , verba refero: „ Cæterum si hoc nos offendit , quod *prędestinari* ob additam „ antecessionis præpositionem referatur ad aliquid quod nondum sit, idem scrupu- „ lus manet in verbo simplici. Quum enim *destinare* sit non *mittere* , quemadmo- „ dum vulgus illiteratum putat , sed certum aliquid in animo præfigere; nimirum „ ipsa verbi natura rei futuræ significationem habet , quemadmodum *sperare* , *ti-* „ *mere*, *decernere*, *deliberare*, *statuere*. Nihil enim horum fit, nisi ad aliquid futu- „ rum referatur &c.“ Ubi animadverte, ad vulgus illiteratum referri , quod latina vox *destinare* significet etiam *mittere* : quo sensu Origenianam interpretationem exposuit Aquinas . At in Glossariis eamdem verbo illi significationem subiici , adnotavit Dionysius Petavius Libro IX. de Prædestinatione capite 1. n. 1. Idque satis erat superque Doctori Aquinati, qui Theologica dogmata exponebat; vim vocis quæ latinissimis hominibus placeret, scrupulosius non indagabat.

Hisce prænotatis , ad rei summam accedo . Probabilis ea quidem sententia sit , quam Græci codices Patresque confirmant: Christum, *qui factus est ex semine David secundum carnem*, *ostensum esse & agnitum demonstratumque Filium Dei* variis indiciis & argumentis prodigiorum. At fuerit nemo tam petulantis ingenii , qui Codicum latinorum ac Patrum lectionem reiiciat, quæ Christum effert *prædestinatum* aut *destinatum Filium Dei in virtute*. Hinc alia commentatio quærenda, quæ menti Apostoli consilioque consona sit . Id cum agere pergat Angelicus Thomas, iniuria *mirum in modum se torquere dicitur*: qui nisi id egisset , accurati doctique Interpretis ac Theologi munere functus non esset. Aliorum ergo interpretationes profert, vocat eas ad examen, seligit verisimiliorem. Fuerunt ergo nonnulli, „ qui hoc expo- „ nere voluerunt secundum consuetudinem Scripturæ , in qua dicitur aliquid fieri, „ quando innotescit; sicut Dominus post resurrectionem dicit Matthęi ultimo (ca- „ pite ℣. 18.) *data est mihi omnis potestas*: quia post resurrectionem innotuit, ta- „ lem potestatem sibi esse datam ab æterno.“ Hanc invexisse commentationem videtur Ambrosiaster, qui locum Apostoli enarrans: *Hic ergo* , ait , *qui incarnatus* , *quid esset latebat* : *tunc prædestinatus est secundum spiritum sanctificationis in virtute manifestari Filius Dei*, *cum resurgit a mortuis*. Quæ difficultates insunt , quominus hæc sententia adprobetur, patefacit omnes Aquinas: „ Sed secundum hoc , inquiens , „ quod dicit, *prædestinatus* , non proprie accipitur : quia prædestinatio est de eo „ quod pertinet ad gratiam; non autem in hoc gratia Christo facta est, quod eius „ virtus divina innotuit, sed potius nobis: & ideo etiam in Glossa dicitur , quod „ secundum hunc sensum *Prædestinatus* large ponitur pro *præscito* ; ut sit sensus , „ *Christus prædestinatus est*, idest *ab æterno præscitus*, *ut innotesceret ex tempore es-* „ *se Filius Dei* in virtute.“ Iamvero in antecessum tradiderat Angelicus Doctor : Prædestinationi, de qua hic loquimur, proprie ac Theologice acceptæ, cum sit rei alicuius ordinatio ad rem aliam, illam ipsam rem quæ ordinatur ad alteram, præintelligi iam constitutam , ac naturalibus omnibus , & necessariis ad id ut sit , instructam: adeoque *naturalia proprie sub prædestinatione non cadere*, *sicut non dicimus proprie quod homo est prædestinatus habere manus*. Tum deinde, *prædestinationem dici proprie eorum solum quæ sunt supra naturam* , *in quæ rationalis creatura ordinatur* : esse vero *supra naturam rationalis creaturæ Deum solum* , *cui unitur rationalis creatura per gratiam*. Sed hanc præterea gratuitam rationalis creaturæ unionem cum Deo trifariam contingere : *uno modo quantum ad actum ipsius Dei* , *puta* cum *per gratiam prophetiæ communicatur homini præcognitio futurorum* , *quæ est propria Deo & huiusmodi dicitur gratia gratis data* : *alio modo quantum ad ipsum Deum cui unitur rationalis creatura*, *communiter quidem secundum affectum dilectionis*, *quod quidem*

sit

fit per gratiam gratum facientem, quæ & gratia adoptionis appellatur: *alio modo, qui est singularis Christo, per unionem in esse personali, & hic dicitur gratia unionis*. Hæc est vero illa gratia, eademque omnium suprema, quæ *Christo facta est* in tempore, & ad quam ab æterno prædestinatus dici ille debet.

Hinc in ea Apostoli sententia, *Qui* (Christus) *prædestinatus est Filius Dei in virtute*, subiectum quæritur, quod divina prædestinatione ordinatum fuerit *ad unionem in esse personali*, seu ad filiationem Dei naturalem. Unde altera est apud Aquinatem interpretatio illorum, qui *prædestinationem ad ipsam unionem referentes, non attribuerunt eam personæ, sed naturæ; ut sit sensus, qui prædestinatus est Filius Dei in virtute; idest, cuius natura prædestinata est, ut sit ei unita qui est Filius Dei in virtute*. Quamplures novi Theologos, quos memorare non refert, qui huic sententiæ acquiescunt, sive demum naturam humanam Christi *abstracte* sumas pro humanitate, sive *concrete*, ut aiunt, pro isto homine, certoque naturæ humanæ individuo: notantque, singularem hanc naturam humanam concipi quidem τῇ ἐπινοίᾳ, seu *ratione* posse prius, quam Dei Filii personali proprietate affecta subsistat; re tamen ipsa nec momento exstitisse, antequam Verbo divino, Filio Dei copularetur. At propriam hanc esse locutionem, pernegat S. Thomas: eamque si mavis impropriam, haud renuit ille: *Sed hæc etiam expositio*, inquiens, *impropria est, & extorta. Cum enim prædestinatio importet ordinem in finem; eius est prædestinari, cuius est per suam operationem ordinari in finem. Agere autem propter finem non est naturæ, sed personæ*. Quam ergo verisimiliorem putat ille sententiam, his denique verbis profert: „ Ideo „ si proprie accipiatur, oportet quod prædestinatio attribuatur ipsi personæ Christi. Sed quia persona Christi subsistit in duabus naturis, humana scilicet, & divina; secundum utramque potest aliquid dici de eo. Sicut enim de homine potest aliquid dici secundum corpus, ut *tangi*, & *vulnerari*; aliquid autem secundum animam, ut *intelligere* & *velle*: ita de Christo potest aliquid dici, & secundum divinam naturam, sicut ipse de se dicit Ioannis x. (capite ℣. 30.) „ *Ego & Pater unum sumus*; & aliquid secundum humanam, sicut cum dicimus „ eum esse *crucifixum*, & *mortuum*. Et hoc modo dicitur esse *prædestinatus* secundum humanam naturam. Quamvis enim ipsa persona Christus semper fuerit Filius Dei: tamen non semper fuit, ut existens in humana natura esset Filius Dei; „ sed hoc fuit ineffabilis gratiæ. “ Quæ postrema verba impietatem evitant & convellunt, quam ex invecto inter *destinationem*, & *prædestinationem* discrimine subtilius colligebat Origenes. Quæstiunculas annectit Aquinas, ut si quæ videantur depellat difficultates, selectamque commentationem confirmet. Apposita illa est, quæ memoratur in Glossa: *Utrum Christus, secundum quod homo est, sit Filius Dei. Et videtur quod sic: quia hic est Christus, qui prædestinatus est ut sit: sed secundum quod homo, est prædestinatus ut sit: unde secundum quod homo, est Filius Dei*. Solidissima atque perspicua præsto est responsio. „ Dicendum, quod si ly *secundum quod* denotet unitatem suppositi; verum est, quod *secundum quod homo* est Filius Dei: quia „ unum est suppositum Dei & hominis. Si autem designat conditionem naturæ, „ vel caussam; falsum est, non enim ex natura humana habet ut sit Filius Dei. „ In argumento autem est falsitas *compositionis*, & *divisionis*, ex eo quod ly *secundum quod* potest determinare participium, *Prædestinatus*: & sic verum est, quod „ *secundum quod homo*, est prædestinatus. Vel potest determinare *ipsum esse Filium* „ *Dei*, ad quod ordinatur prædestinatio: & sic falsum est, non enim prædestinatus „ est, ut *secundum quod homo* sit Filius Dei; & in hoc sensu procedit ratio. “ Ita ille.

Alibi vero diligentiore opera eamdem versat quæstionem, eamdemque definit sententiam, 3. p. q. xxiv. art. 1. & 2. In 3. dist. 7. q. iii. art. 1. Lib. IV. cont. Gent. cap. ix. Subtiliores ac implexæ (non me latet) agitantur in Scholis quæstiones a Theologis, sive quibus ea Thomæ sententia min[illegible] arridet, sive qui eam pro virili vindicare student. Illas omnes si hoc loco ego [illegible]feriero, mihi nemo vitio vertat, cum satis fuerit id enarrasse, quod tum evincit, [illegible]isse S. Thomam Græco-

* * 2 rum

Patrum interpretationem deserere, aliasque debuisse commentationes afferre; quæ Apostoli Pauli menti congruerent; tum etiam censuram Erasmi, qui Thomam *ceu Proteum quempiam semet in omnia vertentem, si qua possit elabi*, in scenam inducit, omnino profligat.

IV. Acerbiorem voco ad examen *Socinianismi* notam, quam divo Thomæ, prædestinationem iam expositam *hominis Christi* ex meritis præcedentibus pendulam deneganti, impingit criticus alius homo, Richardus Simonius, aut nimia certe confidentia deceptus, aut ignorantia rei qua de agitur egregie laborans. Docet Doctor Angelicus citato loco, seu Lect. III. in caput 1. Epistolæ ad Romanos: *Prędestinationem Christi, qui est prędestinatus ut sit Filius Dei per naturam, esse mensuram prędestinationis nostrę, qui prędestinamur in filiationem adoptivam, quę est quędam participatio & imago naturalis filiationis*. Colligit vero: *Sicut igitur homo Christus prędestinatus non est propter merita pręcedentia, sed ex sola gratia, ut sit Filius Dei naturalis: ita & nos ex sola gratia, non ex meritis prędestinamur, ut simus filii Dei adoptivi*. Carpit hæc verba Simonius, & ait: „ Mais pour etre trop subtil, il „ semble appuyer les sentimens de Socin: *Comme donc*, dit-il, *l'homme Christ &c.*" Hoc est: „ Præ nimia differendi subtilitate, videtur Thomas Socinianis commentis „ favere: *Sicut igitur*, inquiens, *homo Christus &c.*

Sic ille cum blateret, tum Socinianam impietatem ignorasse videtur, tum verba ac mentem divi Thomæ certe non intellexit. Christum secundum personam impie tradit Socinus, purum putum hominem esse: Deumque vocari, *non ratione substantiæ vel personæ; sed auctoritatis, potentiæ, ac beneficentiæ; quia salutis nostræ, vitęque æternę dux, & auctor, & consummator extitit; divina dum in terris ageret, potentia & auctoritate prędıtus*. Itemque Filium Dei appellari, tametsi purus homo esset, *quatenus divini Spiritus vi, sine viri ope, in Virginis utero conceptus & formatus fuit*. Ac denique dici Primogenitum omnis creaturæ, *quod ut dignitate, sic tempore omnium novarum creaturarum prima sit: nam & conceptio ex Spiritu sancto, & ab omni peccati labe immunitas, eum novum hominem & consequenter novam creaturam constituit*. Hæc Fausti Socini loca profert Natalis Alexander in Hist. Eccles. Sęculi XV. & XVI. capite 11. art. XIII. §. 4. Age vero: hæc impia commenta convellit omnia loco citato Sanctus Thomas; neque verbulum habet ullum, quod tantam impietatem sapiat. Purum putum hominem, quem Sociniani Christum habent, prædestinatum fuisse ad gratias gratis datas, ad munera præstantissima, ad sublimia dona gratiæ gratum facientis, fatentur illi, prætereaque ad nihil aliud. Fidem catholicam profert S. Thomas, ipsoque loco citato docet: *Hominem Christum prędestinatum, ut sit Filius Dei naturalis*. Paullo ante præmiserat: *uniri Deo rationalem creaturam, communiter quidem secundum affectum dilectionis, quod fit per gratiam gratum facientem, quę est gratia adoptionis*: at *alium* esse unionis *modum, singularem Christo*, scilicet *per unionem in esse personali*. Quot nempe verba, tot iacula adversum Sociniana commenta.

An voces illæ, *Homo Christus*, iniquæ ferendæ censuræ occasionem dederint, ac si *homo ille Christus*, qui tum dicitur *prędestinatus Filius Dei*, extiterit aliquando sine divinitate? Nec illi subeunt hanc censuram Theologi, qui tametsi humanitatem Christi aut individuum eius humanitatis τῇ ἐπινοίᾳ seu ratione cogitent veluti prius, quam personali affectum proprietate subsistat, illudque pronuncient prædestinatum, ut cum natura divina copuletur in persona Filii; simul attamen catholicam addunt animadversionem, hominem illum singularem ita provectum præesse Deus inciperet. Longius abest a censura, commentoque Sociniano, doctrina Thomæ, qui non humanitatem Christi, si proprie loqui velimus, sed ipsam divinam personam, secundum humanitatem tamen, in qua ea subsistit, dici debere asserit prædestinatam ad filiationem Dei naturalem. Quid vero ab hæresi Sociniana magis remotum? Quod si aliqua mentis vel unum ab altero seiungentis, vel unum prius altero cogitantis operatio admittenda sit in hac interpretatione, quam

præ

præ cæteris Thomas adprobat ; non ea locum habet, quæ individuum humanitatis Christi prius incepisse concipit, quam personali affectum proprietate subsisteret, ut nonnullis placuisse Theologis memoravimus ; sed quæ in una divina persona Filii duo munera distinguit, alterum subsistendi in natura divina, & alterum subsistendi in natura humana. Hinc vero denique fit, hunc hominem Christum, qui persona divina est, sub ea ratione qua vices gerit personæ hominis, prædestinatum dici, ut esset Filius Dei: & hanc illi quidem, ratione humanitatis, convenire prædestinationem ; sed ipsam tamen Christi personam prædestinationis esse subiectum. Luculentissima Divi Thomæ accipe verba, quæ numero superiore allata sunt: „ Si proprie accipiatur, oportet quod prædestinatio attribuatur ipsi per-„ sonæ Christi. Sed quia persona Christi subsistit in duabus naturis, humana scilicet, „ & divina; secundum utramque potest aliquid dici de eo. Sicut enim de homine „ potest aliquid dici secundum corpus, ut *tangi & vulnerari* ; aliquid autem se-„ cundum animam, ut *intelligere & velle* : ita de Christo potest aliquid dici & „ secundum divinam naturam, sicut ipse de se dicit Ioannis x. *Ego & Pater unum* „ *sumus* ; & aliquid secundum humanam, sicut cum dicimus eum *crucifixum &* „ *mortuum*. Et hoc modo dicitur esse prædestinatus secundum humanam naturam: „ quamvis enim ipsa persona Christi semper fuerit Filius Dei; tamen non semper „ fuit, ut existens in humana natura, esset Filius Dei ; sed hoc fuit ineffabilis „ gratiæ. " Iamvero castissimam, omnique labe ac suspicione immunem, nemo non videt Aquinatis doctrinam. Censori Simonio parcamus potius, quam subirascamur, cui tam altius assurgere, ut videtur, datum non fuit, ut sublimem Angelici Doctoris Theologiam assequeretur.

V. Commoveri vehementius in eumdem criticum hominem quisque se sentiat, qui Thomam futilia commenta, Origenianum de præexistentia animarum, & Pelagianum de meritorum præcedentia, ita enarrantem inducit, ut alterum cum altero confuderit miscueritque in loco, in quo utrumque nulla verborum ambage disertissime distinguit, ac utrumque appositissimis convellit argumentis. Theologica peritia si defuerit Simonio, oculi certe non deerant, ut attentius Thomæ verbis perlectis, latæ censuræ iniquitatem deprehenderet.

Allegatum S. Doctoris locum ponderemus. Ait ille Lect. III. in caput IX. Epistolæ ad Romanos ad ea verba ℣. 14. *Quid ergo dicemus ? Numquid iniquitas apud Deum?* „ Postquam præmisit Apostolus, quod secundum Dei electionem unus „ alteri præferatur, non ex operibus, sed ex gratia vocantis ; hic inquirit de iu-„ stitia huius electionis. Et primo proponit dubitationem.... *Quid ergo dicemus*, „ *numquid iniquitas apud Deum ?* " Infelices conatus Origenis profert, qui dubitationem ut solveret, incidit in errorem, insano excogitato commento. „ Origenes „ hanc obiectionem solvere volens, incidit in errorem. Ponit enim in suo Periar-„ chon: Deum ab initio solum creaturas spirituales fecisse, & omnes æquales, ne „ ex eorum inæqualitate posset secundum rationem prædictam iniquitas Deo ad-„ scribi : sed postea creaturarum diversitas subsecuta est ex diversitate meritorum. „ Nam illarum creaturarum spiritualium quædam per amorem conversæ sunt ad „ Deum plus, minus: & secundum hoc distincti sunt diversi ordines Angelorum. „ Quædam vero aversæ sunt a Deo plus, vel minus : & secundum hoc alligatæ „ sunt corporibus vel nobilibus, vel ignobilibus ; quædam quidem cælestibus cor-„ poribus, quædam autem corporibus hominum. Et secundum hoc ratio condendi, „ & distinguendi creaturas corporeas, est peccatum spiritualis creaturæ. " Quod erroneum figmentum paucis demum refellit Thomas, inquiens: „ Est contra id „ quod Genesis I. dicitur: *Vidit Deus cuncta quæ fecerat, & erant valde bona.* " Hunc locum examine versat Simonius: notatque Doctorem Aquinatem, acsi Origenianum commentum imputaverit Pelagianis. Verba eius refero : „ Il combat „ sur le chap. IX. de la meme Epitre l'opinion d'Origene, qui a ecrit dans son „ livre des Principes: *Que Dieu n'a creé d'abord que des etres spirituels, & qu'il* „ *les a meme faits tous egaux, pour n'etre pas injuste a l'egard d'aucun ; en sorte*

que

„ *que cette diversité qui est arrivée dans la suite, vienne de la diversité de leurs me-*
„ *rites*. Il soutient, que cette reverie d'Origene est l' heresie des Pelagiens, qui
„ ont cru que Dieu accordoit la grace aux hommes en vue de leurs merite; mais
„ quoy qu' il suive en cela Saint Augustin, il est evident, que Pelage est tres-
„ eloignè d'Origene, contre le quel le Pelagiens se sont declarez fortement. On
„ peut de plus defendre la prevision des merites sans tomber dans le Pelagianisme. "
Hoc est latine: „ In Commentario capitis IX. Epistolæ ad Romanos, pugnat Tho-
„ mas contra Origenem, qui in libro περὶ ἀρχῶν scripto reliquit: *Deum ab initio so-*
„ *lum creaturas spirituales fecisse, & omnes æquales, ne ex earum inæqualitate pos-*
„ *set secundum rationem prædictam iniquitas Deo adscribi: sed postea creaturarum di-*
„ *versitas subsecuta est ex diversitate meritorum*. Putat ille, hoc Origenis figmentum
„ ipsam esse, quam Pelagiani invexerunt hæresim, arbitrantes: Deum largiri gra-
„ tiam hominibus, intuitu meritorum. Tametsi vero Augustinum in hac re se-
„ ctetur, nihilominus perspicuum est, ab Origene longissime distare Pelagium, ab
„ eiusque nomine abhorruisse Pelagianos. Quid? quod sustineri demum absque
„ ulla Pelagianismi nota potest prævisio meritorum. " Hæc ille.

Simonio itaque si credimus, figmentum Origenis de præexistentia animarum, meritorumque ac demeritorum in alia vita accepit Aquinas pro ipsa Pelagianorum hæresi. Ubinam vero hæc dixerit ille? In illis profecto verbis, quæ Simonius attulit, ne vestigium quidem ullum. Addit plura, commentario suo mentem Apostoli exponens Thomas: at Origenis ac Pelagii errores non confundit, imo alterum perspicue distinguit ab altero. Aut ipsum Thomæ locum non legit censor Simonius, aut obtrectandi libidine percitus non intellexit. Reiecto commento Origeniano, legitimum Apostoli sensum patefacit Angelicus Doctor. Profert Apostolus ℣. 14. Moysis verba, quæ desumpta sunt ex capite XXXIII. Exodi ℣. 19. *Miserebor cuius misereor, & misericordiam præstabo cuius miserebor*: quæ multifariam ab scriptoribus intellecta notat Aquinas: „ Exponitur autem, inquit, hæc
„ auctoritas in Glossa dupliciter; & secundum hoc ex auctoritate hac dupliciter
„ solvitur quæstio, & obiectio. Uno modo sic: *Miserebor, cui misereor*, idest illi,
„ qui est dignus misericordia... Et secundum hoc licet misericorditer sua impen-
„ dat, tamen ab iniustitia excusatur, quia dat quibus dandum est, & quia non
„ dat cui dandum non est, secundum rectitudinem iudicii sui. Sed *misereri cui di-*
„ *gnum est*, potest intelligi dupliciter. Uno modo, ut intelligatur aliquis dignus
„ misericordia propter opera præexistentia in hac vita, licet non in alia, ut posuit
„ Origenes: quod pertinet ad hæresim Pelagianorum, qui posuerunt gratiam Dei
„ hominibus secundum merita dari. Sed hoc stare non potest: quia, sicut dictum
„ est, ipsa etiam bona merita sunt homini a Deo, & sunt prædestinationis effe-
„ ctus &c. " Cæcus est, qui non videat errores duos a Thoma diligentissime distinctos: alterum *operum præexistentium in alia vita, ut posuit Origenes*: alterum *operum præexistentium in hac vita, quod pertinet ad hæresim Pelagianam*. Ipsa ratio, qua Pelagianos refellit Thomas, hæresim eorum positam in operum præexistentia in hac vita, satis indicat: *sed hoc stare non potest, quia ipsa etiam bona merita*, quæ in hac vita comparantur, *sunt homini a Deo, & sunt prædestinationis effectus*. Structura verborum in Divi Thomæ textu, quæ cuique pervia ac plana est, decepit Criticum Simonium; qui paullo attentiore mente textum si ponderasset, errorem eiuravisset, quem tam bonus hauserat.

Hinc iniquam censuram, qua Thomam afficit, eadem iniuria adhibet ille in Augustinum. Quid est præterea quod ab Origene eiusque erroribus tam longo dissitos intervallo Pelagianos constituat? Nonne trita sunt Hieronymi dicta, pronunciantis in Epistola ad Ctesiphontem capite II. *Pelagii doctrinam esse ramusculum Origenis*; & Libro I adversus Pelagium capite VII. *Pelagianorum Magistrum esse τὸν ἀρχαῖον*, auctorem nempe Operis περὶ ἀρχῶν; & Libro III. eiusdem Lucubrationis in fine postremi capitis, *Pelagianorum amasium* appellantis Origenem? Nonne viri docti, quos inter memoro Danielem Huetium in Origenianis, demonstrarunt,

in

in negotio de divinæ gratiæ auxiliis haud recte sensisse Origenem, quamquam potius hæresim Semipelagianorum præformavit, quam Pelagianam? Invexit ille præterea *impassibilitatem*, seu *impeccantiam*: quam etiam Pelagiani adoptarunt: alia tamen, & alia eiusdem rei consequendæ permotos illos ratione. Quid est postremo, quod Simonius ait: tuto *defendi posse absque nota Pelagianismi prævisionem meritorum?* Saltem addidisset, merita quæ prævidentur, proficisci a gratia: gratiamque illam, quæ *Præveniens* dicitur, haud inniti præcedentium meritorum prævisione, ut Catholici omnes profitentur. Longe quidem (neminem latet) ab Augustini ac Thomæ sententia aberat Censor: at se refutatum ab Angelico Doctore sentiat loco citato: *Alio modo*, inquiente, *potest intelligi, ut aliquis dicatur dignus misericordia, non propter aliqua merita præcedentia gratiam, sed propter merita subsequentia: puta ut dicamus, quod Deus dat alicui gratiam, & proposuit ab æterno illi se daturum, quem præscivit ea bene fore usurum .... Sed videtur quod nec hoc convenienter dici possit. Manifestum est enim, quod nihil potest poni ut ratio prædestinationis, quod est prædestinationis effectus, etiamsi accipiatur prout est in Dei præscientia: quia ratio prædestinationis præintelligitur prædestinationi, effectus autem in ipsa includitur. Manifestum est autem, quod omne Dei beneficium, quod homini confert ad salutem, est divinæ prædestinationis effectus: divinum autem beneficium non solum extendit se ad infusionem gratiæ, qua homo iustificatur, sed etiam ad gratiæ usum*. Lege cætera, quæ in hanc rem docere pergit, elegantissima.

VI. Eodem Epistolæ ad Romanos nono capite, ad illa verba ℣. 17. *Dicit etiam Scriptura Pharaoni* (Exodi cap. IX. ℣. 16.) *quia in hoc ipsum excitavi te, ut ostendam in te virtutem meam*; criticas adhibet, ac theologicas animadversiones Divus Thomas. Admonet: *secundum aliam litteram* (apud Ambrosiastrum) legi, *servavi te*: & *nostram litteram* (loco citato Exodi) *habere*, *Posui te*. Tum sententiæ planum affert perviumque sensum: „ Considerandum est, inquiens, quid Deus circa reprobos faciat, quod ostendit dicens: *In hoc ipsum servavi* [illegible] ..us
„ eras mori propter mala quæ feceras: sed tamen non statim tibi mortem induxi, sed servavi te in vita eo fine, qui sequitur; ut scilicet *ostendam in te virtutem meam*. “ Pari intelligi sensu posse Apostoli Pauli lectionem docet, *In hoc ipsum excitavi te*: „ Et in hoc etiam sensu, inquiens, potest legi quod dicitur, „ *Excitavi te*; idest, cum apud me pro tuis meritis mortuus esses, concessi tibi „ vitam, quasi te excitarem. In quo apparet, quod Deus iniquitatem in reprobis „ non facit; cum ipsi ex suis meritis essent digni statim consumi; sed hoc ipsum „ quod eos servat in vita, procedit ex nimia sua bonitate. “ Alia sequitur eiusdem loci commentatio, quam diligentius vocat ad examen Aquinas: quid in ipsa præcavendum, admonet; quid etiam ei addendum, profert. Verba refero, quæ subdola animadversione carpere videtur Simonius: „ Alio modo potest intelligi, „ *excitavi te* in peccatum, ut deterior fias. Quod quidem non est intelligendum „ hoc modo, quod Deus in homine causet malitiam: sed est intelligendum *permissive*, quia scilicet ex iusto suo iudicio permittit aliquos ruere in peccatum „ propter præcedentes iniquitates; sicut supra primo (cap. ℣. 24.) dictum est: „ *Tradidit eos Deus in reprobum sensum*. Sed aliquid amplius videtur mihi in hoc „ esse intelligendum: quia videlicet instinctu quodam interiori moventur homines „ a Deo ad bonum, & ad malum. Unde Augustinus dicit in Libro de Gratia & „ libero arbitrio (cap. XX.) quod *Deus operatur in cordibus hominum ad inclinandas eorum voluntates quocumque voluerit*, sive ad bona pro sua misericordia, sive „ ad mala pro meritis eorum. Unde & Deus dicitur sæpius suscitare aliquos ad „ bonum secundum illud Danielis XIII. (cap. ℣. 45.) *Suscitavit Deus spiritum* „ *pueri iunioris*. Dicitur etiam suscitare aliquos ad malum faciendum, secundum „ illud Esaiæ XIII. (cap. ℣. 17.) *Suscitabo Medos, qui sagittis parvulos interficiant*. „ Aliter tamen ad bona, aliter ad mala: “ ut infra.

Animadversionem Simonii iam accipe: „ Sur ces autres mots du meme chapitre, „ *In hoc ipsum excitavi te &c.* il embrasse le sentiment du S. Augustin, qui ne veut

„ vent qu'on entend d'une simple permission, *permissive*, cette expression, *Excitavi te*; parce que Dieu pousse par un certain instinct interieur les hommes au „ bien & au mal, comme S. Augustin l'assure dans son Livre de la Grace & du „ libre arbitre. " Hoc est: „ In Augustini sententiam it Thomas, qui & verba, „ *Excitavi te*, de simplici permissione intelligenda non vult; quandoquidem interio- „ re quodam instinctu movet homines Deus ad bonum malumve. " Mala Censoris fides prodit se ipsam. Cur enim inprimis motionem Dei per interiorem instinctum ad bonum malumque, veluti absolute ab Augustino ac Thoma adsertam pronunciat, cum *aliter* id contingere *ad bona*, *aliter ad mala*, disertissime Thomas animadvertat? Fucum deinde facit ille, dum refert: Augustinum, ipsumque Thomam nolle, ea verba, *Excitavi te in peccatum*, de simplici permissione intelligi; acsi in iis, qui sano & catholico sensu, ut infra dicendum, *excitari* dicuntur *ad peccatum*, locum non habeat permissio Dei; sed interiore quodam id fiat instinctu a Deo immisso. Imo *intelligendum* id esse *permissive*, docet Aquinas absque ulla ambage: addit vero, emphasim Scripturarum si attentiore mente perpendamus, *aliquid amplius intelligendum videri: quia videlicet*, inquit, *instinctu quodam interiori moventur homines a Deo ad bonum & ad malum ... aliter tamen ad bona, aliter ad mala*.

Quod ipse latissimum docet intercedere discrimen, affero, ut mens eius perspicue demum innotescat. „ Aliter tamen ad bona, inquit, aliter ad mala. Nam ad „ bona inclinat hominum voluntates directe & per se, tamquam auctor bonorum: „ ad malum autem dicitur inclinare, vel suscitare homines occasionaliter; in quan- „ tum scilicet Deus homini aliquid proponit, vel interius, vel exterius, quod „ quantum est de se est inductivum ad bonum: sed homo propter suam malitiam „ perverse utitur ad malum. " Aptissimis rem omnem patefacit exemplis. Quod affert Pharaonis exemplum, satis fuerit: *Et hoc modo circa Pharaonem accidit, qui cum a Deo excitaretur ad regni sui tuteiam, abusus est hac excitatione in crudelitatem*. Itaque in ea, quam Pharao crudelitatem in Iudæos exercebat, oneribus eos affligendo, ac indicta masculorum cæde & submersione, non solum divina permissio consideranda est, Augustino & Thoma auctoribus, qua ruere Pharao in peccata sinebatur: verum interiore quodam etiam instinctu movebatur in ea facinora AEgyptius Rex. Interiorem instinctum Theologi docent positum esse in affectu indeliberato, quo volentes nolentes pertrahimur in aliquod bonum, etiam particulare. Tutelam v. g. regni sui libero deliberatoque amore sub iudicio mentis indifferente, velle poterat Pharao: sed etiam in eius corde nemo iverit inficias, indeliberatum a Deo movente imprimi amorem potuisse quo se pertractum in tutelam regni sui sentiebat ipse, veluti in quoddam bonum. Hic interior vocatur instinctus. Porro media non deerant, quibus licite uteretur Pharao ad illud assequendum bonum, quod amabat, incolumitatem regni: at perverse iudicabat, utilia media, quæ adhibenda forent, oppressionem esse Iudæorum, masculorumque cædem: eademque demum concludebat eligenda. Permittente utique Deo, errabat intellectus Pharaonis, eiusque voluntas in pravam incidit electionem: at præter hanc permissionem, *aliquid amplius intelligendum est*, *interior* nempe *instinctus* a Deo immissus, quo ad incolumitatem regni tutandam pertrahebatur cor Pharaonis; quove ipse, veluti occasione bona data, perverse abutebatur in peccatum. Hinc vero verborum Scripturæ emphasis satis declarata manet, quæ Pharaonem *excitatum* pronunciat in malum: scilicet *occasionaliter: cum enim a Deo excitaretur ad regni sui tutelam, abusus ipse est hac excitatione in crudelitatem*. Quam, puto ego, commentationem adducere in invidiam Censor imprudens potest, nemo doctus non amplectatur. Motionem aliam Dei ad eam, quæ dicitur entitas actus peccati, hoc loco prætermitto.

Neque interiore solum instinctu, quo abutitur homo, contingere hanc motionem vel excitationem in peccatum, docet Angelicus Thomas; sed etiam *proposito aliquo exteriori, quod quantum est de se, est inductivum ad bonum*: quo tamen *propter*

suam

suam malitiam perverse utitur homo ad malum. In eodem Pharaone rem elegantissime explicat Augustinus, beneficiis, quæ populo Hebræorum a Deo conlata noverat impius & invidus Rex, perverse abutente. Locum integrum profero ex Enarratione in Psalmum CIV. Rex Propheta ℣. 25. ait: *Convertit cor eorum* (Pharaonis & AEgyptiorum) *ut odirent populum eius, & dolum facerent in servos eius*. Perinde est, cor AEgyptiorum converti a Deo, atque suscitari vel excitari in odium Hebraici populi . „ Numquid nam (*ait Augustinus*) intelligendum est vel credendum, quod Deus cor hominis ad facienda peccata convertat? An peccatum non est, vel parvum peccatum est, odisse populum Dei, & dolum facere in servos eius? Quis hoc dixerit? Numquid ergo tam gravium peccatorum auctor est Deus, qui nullius vel levissimi peccati auctor credendus est? Quis sapiens, & intelliget hæc? " Sapientis est, id intelligere *permissive*: ac sapientis est, ut emphasim Scripturarum assequatur, *aliquid amplius intelligere*; ut quemadmodum *ad bona inclinat Deus hominum voluntates directe & per se, tamquam auctor bonorum*: ita *ad malum dicatur inclinare, vel suscitare* (vel convertere) *homines occasionaliter; inquantum scilicet Deus homini aliquid proponit, vel interius, vel exterius, quod quantum est de se, est inductivum ad bonum: sed homo propter suam malitiam perverse utitur ad malum*. Motionem hanc per interiorem instinctum iam exposuimus: eamdemque per aliquod exterius bonum a Deo propositum pergit loco citato explanare Augustinus. Ait quippe: „ Ipsa est illa mirabilis Dei bonitas, qua bene utitur etiam malis, vel Angelis, vel hominibus. Cum enim ipsi vitio suo mali sint, ille de malo eorum bene facit. Non enim antequam odissent populum eius, boni erant: sed maligni & impii tales erant, quod facile incolis suis felicibus inviderent. In eo ergo quod populum suum multiplicavit, hoc beneficio suo malos ad invidendum *convertit*. Invidia est enim odium felicitatis alienæ. Sic ergo *convertit cor eorum, ut* per invidentiam *odissent populum eius, & dolum facerent in servos eius*. Non itaque cor illorum malum faciendo, sed populo suo benefaciendo, cor illorum sponte malum *convertit* ad odium..... Non illos malos faciendo, sed istis bona quibus mali facillime possent invidere, largiendo. " Utroque modo malos homines reprobosque, *interius, vel exterius*, quandoque a Deo moveri & excitari; eosdemque tum interiori illa motione, tum excitatione exteriori, ex perversitate cordis abuti, veluti occasione sumpta, ad perpetrandum malum, vel ipso experimento constat: adeoque Scripturæ verba, quæ huiusmodi excitationem ad malum exprimunt, par erat, sapientissimi Patres Augustinus & Thomas ita intelligerent, ut simplicem permissionem non significarent dumtaxat, sed *aliquid amplius*, interiorem nempe instinctum a Deo in hisce casibus immissum, vel exteriorem alicuius boni propositionem, ac utriusque perversum usum. Quam longe vero hæc Sanctorum Patrum doctrina ab eo calumniæ colore distat, quo eam illinire censori Simonio placuit!

VII. Tria supersunt ex eisdem Commentariis deprompta loca, quæ lectoribus animadvertenda proponit censor, nulla quidem adhibita censura, sed neque declarans, qua id ipse egerit mente. Ait vero: „ De Hæresi fusiore sermone pertractat „ Lectione IV. in caput XI. Epistolæ primæ ad Corinthios: ac hæreticum definit, „ *qui spernens disciplinam fidei* (Thomæ verba sunt) *quæ divinitus traditur, pertinaciter proprium errorem sectatur*: unde hæreticum non mentis error tantum „ facit, sed voluntatis pertinacia. " Id antea Augustinus frequentius tradiderat. Libro III. de Anima & eius origine capite XIV. num. 20. *Modo proba, carissime* (ait) *non te fallaciter ista dixisse, ut de tua indole non solum ingeniosa, verumetiam cauta, pia, modesta, gaudeat catholica Ecclesia, non de contentiosa pertinacia hæretica ardescat insania*. Et capite XV. num. 23. *Hæc si pertinaciter singula defendantur, tot hæreses facere possunt, quot opiniones esse numerantur*. Pertinaciæ naturam & indolem exponit Libro IV. de Baptismo contra Donatistas capite XVI. num. 23.

Ipsum, inquiens, *nondum hæreticum dico, nisi manifestata sibi doctrina catholicæ fidei, resistere maluerit, & illud quod tenebat elegerit*. Et Epistola XLIII. al. CLXII. num. I. *Qui sententiam suam, quamvis falsam atque perversam nulla pertinaci animositate defendunt... quærunt autem cauta sollicitudine veritatem, corrigi parati cum invenerint, nequaquam sunt inter hæreticos deputandi*. Prætermitto huiusce rei reliqua plura documenta. Mens ipsius Thomæ alibi eadem est Lectione III. in caput III. Epistolæ ad Titum, & II. II. q. XI. art. I. & II. & De Malo q. VIII. art. I. ad 7. Consentiunt Theologi omnes, quorum unum dissidium fervet: num pertinacia ad hæreticæ quoque propositionis qualitatem aliquo modo pertineat, & non solum proferentis animum afficiat, qui pro hæretico habendus est. Consule illos.

Pergit Simonius: „ Ea verba Apostoli loco citato ℣. 23. *Ego enim accepi a* „ *Domino &c.* commentatione sua exponens Aquinas Lectione V. funditus quæ- „ stionem versat de *Transubstantiatione*: nihilque prætermittit, quod vetusti Scho- „ lastici ea de re docuerunt." Addere censor debuisset, nihil etiam a Thoma prætermissum, ut Apostoli verbis, quæ divinam afferunt revelationem, legitimo sensu explanatis (quæ supremæ sunt Theologi partes) Eucharistiæ Sacramenti institutionem ac dignitatem patefaceret; veritatemque corporis Christi, ipsamque transubstantiationem tutaretur, Hæreticorum errore profligato, absurdisque quibusdam opinationibus reiectis. Hæc omnia loco citato egregie præstat Sanctus Thomas.

Laudibus demum Sanctum Doctorem nostrum exornat Simonius, ceu diligentissimum Interpretem, qui veterum commentationes omnes & noverat, ac profert, & expendit: quævę sumit pertractanda argumenta, omnigena eruditione, quæ præsto illi erat, exhaurit. In exemplum adducit Commentarii locum in Apostoli verba capite XI. Epistolæ ad Hebræos ℣. 22. *Fide Iacob moriens, singulos filiorum Ioseph benedixit: & adoravit fastigium virgæ eius*, nempe Ioseph. Ita Geneseos capite XLVII. ℣. 31. iuxta versionem τῶν LXX. Sensum habeto iuxta frequentiorem Interpretum sententiam: Iacobum morientem, postquam se Iosephus sacramento obstrinxit, ut pro votis patris corpus eius deferretur in Chananæam regionem sepeliendum, veneratum esse sceptrum quod ipse Ioseph gerebat, seu regiam a Deo illi datam potestatem. Eadem retenta versione, variantes lectiones affert Thomas, quæ ex græco textu profluunt: multiplicesque adducit litterales, & allegoricas Doctorum interpretationes. Hanc inter ceteras profert: *Vel*, inquiens, *adoravit Christum significatum per virgam illam: sicut & nos adoramus Crucifixum, & crucem ratione Crucifixi passi: unde proprie non adoramus Crucem, sed Christum crucifixum in ipsa*. Ad hęc Simonius: „ Dignum, ait, animadversione, in adoratione crucis, „ auctore Thoma, cultum nostrum in eadem cruce non sistere, sed ipsum referri „ ad Crucifixum."

An eos perstrinxerit ille Theologos, qui cum Bellarmino Libro II. de imaginibus SS. capite XXI. arbitrantur: *Imagines Christi & Sanctorum venerandas esse, non solum per accidens vel improprie, sed etiam per se & proprie, itaut ipsæ terminent venerationem ut in se considerantur, & non solum ut vicem gerunt exemplaris*: & capite XXV. *cultum, qui per se & proprie debetur imaginibus, esse cultum quemdam imperfectum, qui analogice & reductive pertinet ad speciem eius cultus qui debetur exemplari?* Liceat in sensu suo abundare, Simonio. An vero Thomam committere voluerit cum Thoma, qui III. P. q. XXV. art. 3. & 4. docet, *adoratione Latriæ*, qua *Christus adoratur, imaginem eius* & crucem *adorandam esse?* Integrum lege textum: dissidiumque evanescit omne, si quod apparet. *Duplex est motus animæ in imaginem: unus quidem in ipsam imaginem, secundum quod res quædam est: alio modo imaginem, inquantum est imago alterius. Et inter hos duos motus hæc est differentia, quia primus motus, quo quis movetur in imaginem ut est res quædam, est alius a motu*

motu qui est in rem: secundus autem motus, qui est in imaginem inquantum est imago, est unus & idem cum illo qui est in rem. Sic ergo dicendum, quod imagini (vel cruci) *Christi, in quantum est res quędam, puta lignum sculptum vel pictum, nulla reverentia exhibetur, quia reverentia nonnisi rationali naturę debetur. Relinquitur ergo, quod exhibeatur ei reverentia solum, inquantum est imago: & sic sequitur quod eadem reverentia exhibeatur imagini Christi, & ipsi Christo. Cum ergo Christus adoretur adoratione latrię, consequens est quod eius imago sit adoratione latrię adoranda*. Duo hæc Divi Thomæ loca si conferantur, facile patet, quænam eius sententia fuerit: eodem nempe cultu Christum coli, & eius imaginem crucemque: hunc vero, quantus quantus est, in prototypo consistere, ac nonnisi per imaginem atque crucem transire in ipsum: ad ipsum Christum si referatur, absolutum esse; positumque in mera σχέσει seu relatione, quatenus imaginem attingit: priore demum modo dici & esse veram propriamque latriam; sed etiam modo posteriore, cum sit idem animæ motus, latriam appellari minus proprie. Nihil dictum, quod sanctissimæ fidei regulis apprime non conveniat.

Dionysium Petavium novi, aliosque Theologos, qui σχέσιν illam, seu cultum relativum, quo imaginem Christi crucemque transeundo attingimus, latriæ nomine renuunt insigniri: quod uni absoluto cultui, qui in Deo & Iesu Christo sistir, tribuendum censent. At dissidium fortasse totum ad verba redigitur. Præclarissimam affero Illustrissimi Iacobi-Benigni Bossueti Episcopi Meldensis animadversionem, qua fides Ecclesiæ hac in re perspicue declaratur, vindicaturque doctrina a Divo Thoma tradita. Gallica profero eius verba ex Epistola ad Ascetam quemdam scripta de Crucis adoratione: „ Saint Thomas attribue a la Croix le culte „ de latrie, qui est le culte supreme, mais il s'explique en disant que c'est une „ latrie respective, qui des-la en elle-meme n'est plus supreme, & ne le devient, „ que parceque elle se rapporte a Iesus-Christ. Le fondement de ce Saint Do„ cteur c'est, que le mouvement qui porte a l'image est le meme, que celuy „ qui porte a l'original, & qu'on unit ensemble l'un & l'autre. Qui peut bla„ mer ce sens? Personne sans doute: si l'expression deplait, il n'y a qu'a la „ laisser, comme a fait sans hesiter le Pere Petau: car l'Eglise n'a pas adopte „ cette expression de Saint Thomas: mais on sera bien foible & bien vain, si on „ est etonne de choses, qui ont un sens si raisonnable." Quæ latine reddita, hæc sunt: *Cruci tribuitur a Divo Thoma latrię cultus, qui supremus est: at ipsum tamen adserit ille cultum latrię respectivum, adeoque ea dumtaxat ratione supremum, quia ad Iesum Christum refertur. Momentum rationis accipe, qua nititur Aquinas: quod motus qui est in imaginem, est unus & idem cum illo qui est in rem: ac res ipsa, & imago simul coniunctę considerantur. Hunc vero sensum quis audeat improbare? Nemo prudens ac doctus. At voces huiusmodi, si minus placeant, relinquere licet, easque adhibere Petavius noluit, cum nec eas suas fecerit adoptaveritque Ecclesia. Nimium levis fuerit ac vanus, qui de rebus huiusmodi, sine dubio innocuis, ac rectę rationi consentientibus, admiratione capiatur.*

VIII. Quamplures numerat Operis præstantissimi editiones Iacobus Echardus: Basileensem 1475. f. aliamque VVolfangi Lachner 1495. Bononiensem 1481. f. correctam & emendatam *per F. Petrum de Bergomo Ord. Pręd.* Parisinam typis Ioannis Petit 1526. f. *ab omnibus mendis studiosissime purgatam cura & solicitudine Nicolai Savetier*: aliamque 1529. & 1532. ex typographia Nicolai Prevost, & 1541. itemque 1563. f. Ioannis de Roigny, quam curavit *F. Iacobus Albertus Castrensis Ord. Pręd.* ac demum 1592. & 1654. f. Lugdunensem 1545. & 1556. in 8. Bartholomæi Honorati: Antverpiensem 1591. fol. Venetam *ex vetustissimorum Codicum collatione repurgatam a F. Iac. Alberto* 1548. fol. & 1555. itemque a *F. Remigio Florentino adornatam* 1562. apud Iunctas, aliasque 1586. 1593. & 1598. Venetam his addo vetustiorem 1498. fol. Gothicis, ut aiunt, impressam characteri-

** 2 bus

bus. In calce hæc habentur: *Finit explanatio S. Thomæ de Aquino Ord. Fratrum Præd. in omnes Epistolas B. Pauli Apostoli, characteribus Bonetti Locatelli Bergomensis impressa: ductu vero & imperio Nobilis Viri Domini Octaviani Scoti Civis Modoetiensis in medium data anno a partu Virginis salutifero millesimo quadringentesimo nonagesimo octavo, die vero vigesima secunda mensis Decembris, in inclita Urbe Venetiarum, Augustini Barbadici Ducis invictissimi tempestate*. Aliam addo Venetam 1533. fol. In fronte legimus: *Expositio clarissima atque catholica Divi Thomæ Aquinatis super Epistolas Pauli, cum duplici textu ad veritatem græcam correctissime addito &c.* In brevi ad Lectorem Epistola, quæ præfigitur operi, hæc habetur admonitio: *Verum cum illa* (Commentaria) *adulterata valde depravataque forent, ad pristinam restitui integritatem curavimus*. In calce demum: *Finis expositionis christianæ S. Thomæ de Aquino Ord. Præd. in omnes Epistolas Beatissimi Principis Apostolorum Pauli. Venetiis impensa* (impressa) *expensis Nobilium heredum Nobilis D. Octaviani Scoti Civis Modoetiensis, anno a Nativitate Domini MDXXXIII. regnante inclito Principe Andrea Grito Dux* (Duce) *Venetiarum*. Vulgatæ Bibliæ textui præmittitur versio Erasmi Roterodami: eiusdemque ad singulas Epistolas argumenta, quæ ex eiusdem Novo Testamento desumpta sunt, Angelici Doctoris prologis præfiguntur. Quod idem prorsus exemplar alia repræsentat editio Veneta, quam Gothicis characteribus anno 1536. in fol. curarunt laudati Octaviani Scoti heredes. Venetam demum anni 1562. apud Iunctas in fol. non prætermitto, quæ *ad lectionem antiquorum Codicum, præsertim eorum, qui Venetiis in ædibus D. Io. & Pauli, & D. Dominici extant, fideliter a Remigio Florentino Ord. Prædicatorum restituta* dicitur. Hisce demum seorsum curatis accedunt integræ omnium operum editiones, Romana 1570. fol. iussu Sanctissimi Pii quinti, Antverpiensis 1612. fol. procurante Cosmo Morelles, & Parisina 1660. fol. studio & curis Ioannis Nicolai.

Romanam editionem ad unguem repræsentat hæc Veneta nostra Bettinelliana, patentibus dumtaxat Typographorum sphalmatis emendatis, iisdemque ad inferiorem paginæ oram inter alias varias lectiones reiectis, ne quidpiam a nobis immutatum, ulla esse umquam suspicio queat. Sed varias prædictas inter lectiones exceptionem quamdam, quæ aliquibus in editis exemplis legitur, immaculatæ conceptioni Deiparæ faventem, prætermittendam consulto duximus, utpote quam interpolatrice Editorum manu intrusam fuisse in textum plura sunt quæ suadeant. Absit, velim ego piam, quæ dicitur habeturque, vexare sententiam: imo Sedis Apostolicæ decretis lubentissimo animo & pareo, & obsequor. An eadem exceptio auctorem habeat Sanctum Thomam, eamdemque præstent codices bonæ notæ ac edita sinceriora exempla, una mihi versanda quæstio est, ut omissio prædicta vitio verti nullo modo debeat.

Reginaldus Lucarinus Ordinis Prædicatorum in *Animadversionibus in textum operum S. Thomæ*, quæ Romæ typis editæ anno 1666. adiunctæ sunt Manuali Thomisticarum controversiarum, sic habet: „ Capite v. ad Rom. Lect. III. ad ly *in* „ *quo omnes peccaverunt*, in aliquibus Codicibus hæc subiunxisse S. Thomas legi- „ tur: *una excepta Beata Virgine, quę nullam contraxit maculam originalis peccati*.“ Quot illi codices fuerint, ubinam adserventur, an Thomæ ætate, vel suppari, vel ævo sequiore illos exaraverint notarii, an eosdem propriis oculis inspexerit Lucarinus, frustra perquiras: hęc ille silentio pręterit omnia. Exceptionem illam non habent vetustissimę editiones, quę sęculo quintodecimo ex Mss. codicibus prodierunt: nec eam exhibent frequentiora exempla posteriore tempore edita: eamdemque prętermiserunt Romani Editores, qui iussu Pii V. *omnem diligentiam* adhibuere, consultis collatisque *emendatioribus exemplaribus*, ut Operum S. Thomę editio *expurgata undique prorsusque splendida redderetur*.

An Codices Mss. quos postulamus, indicent alii proferantque? Eusebius Nierembergius inter Opera Parthenica edita Lugduni anno 1659. in exceptionibus Con-

Concilii Tridentini capite XXI. testimonium profert *Don Ferdinandi Guevara & Adorno*, qui testatur, Romæ dum ageret anno 1625. in Codice Ms. *Eminentissimi Cardinalis Sforza*, Commentarios Thomę in Epistolas Divi Pauli exhibente, ad illius textus expositionem, *Omnes in Adam peccaverunt*, se propriis oculis hęc legisse verba: *Una excepta Beata Virgine, quę nullam contraxit maculam originalis peccati*. De Codicis nota sic habet idem Ferdinandus: *In Bibliotheca Eminentissimi Domini Cardinalis Sforza quemdam librum inveni fortuito ex Operibus S. Thomę super Epistolas Sancti Pauli ad magnitudinem unius Missalis, ex littera perantiqua, tabulis coopertum*. Additque postremo, adhibita diligentia inventam exceptionem illam non fuisse in eisdem Doctoris Angelici commentariis, *Romę*, *Mediolani*, *& Neapoli* editis. Integrum idem testimonium descripsit Auctor *Innocentiæ vindicatæ* typis S. Galli anno 1695. impressę: illudque memorat Thomas Strozzius in Historia Controversię de Conceptione Deiparæ, Panormi edita anno 1703. Libro IV. capite VII. Ad unum scilicet Bibliothecæ olim Sfortianæ codicem fides refertur allati testimonii. Nihil interest, *tabulis* ipsum *coopertum* fuisse, & *ad magnitudinem unius Missalis*: ætas *perantiquæ*, quæ asseritur, *litteræ* definienda fuerat: notaque codicis, si quid animadversione dignum habuisset ad conciliandam fidem, diligentius exponenda. In editionibus Romana, Mediolanensi, & Neapolitana non inveniri sæpe dictam exceptionem, mirari non debuisset Ferdinandus, cum eam neque primę vetustę editiones habeant, neque frequentiores alię sequiori ævo curatę, ut infra dicendum. Hinc Sfortiano Codici opponi iure possunt quotquot adhibiti fuere Codices illi, ex quibus quintodecimo sęculo ac deinceps, Viris diligentissimis accurantibus, Commentariorum Thomę in Epistolas Pauli Apostoli prodierunt editiones.

Alia sequitur laudati Lucarini animadversio loco citato: „ Capite III. ad Ga- „ latas Lect. VI. *Virum de mille* (verba sunt Divi Thomæ) *unum reperi*, *scilicet* „ *Christum, qui esset sine omni peccato: mulierem autem ex omnibus non inveni, quæ* „ *omnino a peccato immunis esset, ad minus originali, vel veniali*. Alibi: *Virum de* „ *mille reperi unum, scilicet Christum, sine omni peccato: de muliere ullam, scilicet* „ *quæ a peccato immunis fuerit, ad minus originali, vel veniali: excipitur purissima* „ *& omni laude dignissima Virgo Maria*. Henriquez apud Salazar in Tract. de Con- „ cept. B. Virginis cap. XLII. Sec. XIII. in vetustissimis codicibus supradictam le- „ ctionem se comprehendisse testatur, cum hoc addito: *Excepta B. Virgine, quæ* „ *omnino immunis a peccato fuit originali & veniali*. De hac lectione dubitat Sil- „ vius in III. p. q. XXVII. art. II. editionis Antverpiensis apud Ioannem Keer- „ bergium anno MDCIIX. Verum eam plures graves patronos semper habuisse „ certum est. " *Vetustissimorum Codicum* loco, cum non indicet Henriquez ubi adserventur illi, nec eorum definiat ætatem, neque notam exponat, typis edita nonnulla adhibent exempla Scriptores alii. Nierembergius loco citato sic ait: „ In „ Epistola ad Galatas Lect. VI. sic dicitur: *Virum de mille unum reperi, scilicet* „ *Christum, qui esset sine omni peccato: mulierem autem ex omnibus non inveni, quæ* „ *a peccato omnino immunis esset, ad minus originali vel veniali: excipitur purissima* „ *& omni laude dignissima Virgo Maria*. Hæc verba inveniri possunt in impressio- „ nibus horum Commentariorum, quæ factæ sunt Parisiis anno salutis 1529. & „ 1532. ac Venetiis anno 1555. ac denique in impressionibus, quæ post annum „ 1590. in lucem emerserunt. Remigius tamen Florentinus illa verba obliteravit: „ *excipitur purissima & omni laude dignissima Virgo Maria*. " Auctoris *Innocentiæ vindicatæ* paullo fusiora verba, quæ loco citato habentur, haud prætermitto. Ait „ : „ Secundus locus Divi Thomæ habetur in caput III. Epistolæ ad Galat. „ Lect. VI. ubi: *Non inveni mulierem a peccato originali vel actuali omnino immu-* „ *nem, præter purissimam & omni laude dignissimam Virginem Mariam*. Ita habet „ editio antiquissima Bibliothecæ Viennensis in Collegio Societatis Iesu apud Al-

„ lo-

„ Allobrogas. Et editio anni 1529. apud Patres Minimos Tolosæ : allegaturque hic
„ locus a P. Henriquez lib. III. Summæ cap. 11. lit. M. & Pineda in cap. VII.
„ Ecclesiast. num. 29." Hæc eadem scripserat Theophilus Raynaudus Tomo VIII.
Operum in Pietate Lugdunensi pag. 291. Pergit vero laudatus Auctor : „ Et in
„ editionibus, Parisiensi anno 1529. & 1532. & 1541. & 1592. & Lugdunensi
„ anno 1541. & Veneta anno 1555. & anno 1590. sed in recentioribus editioni-
„ bus omissa. Et quidem editionem Venetam anni 1555. profitetur Io. Albertus
„ Castrensis Dominicanus, ex correctissimis exemplaribus editam esse : sed quidam
„ Remigius Florentinus in sua recentiori editione Antverpiensi anni 1591. verba,
„ quæ favebant immaculatæ Conceptioni, intrepide expunxit, adiecta lituræ cau-
„ sa : *Quia*, inquit, *non bene addita sunt in editione Veneta*."

Hæc illi. Plura sunt vero animadversione digna. I. Plures ut exhibeat Auctor *Innocentiæ vindicatæ* editiones, quarum numero fidem conciliet exceptioni qua de agimus, bis editionem eamdem repetit: *Editio*, inquiens *anni* 1529. *apud Patres Minimos Tholosæ* ..... *& in editionibus*, *Parisiensi anno* 1529. *&c.* II. Editum vetustius exemplum, quod invenire potuerunt laudati Scriptores, illud est quod Parisiis anno 1529. excusum fuit: at iam aliæ ante prodierant editiones, Parisina 1526. *ab omnibus mendis purgata*, *cura & solicitudine Nicolai Savetier*, Veneta 1498. *characteribus Bonetti Locatelli Bergomensis impressa*, *ductu vero & imperio Nobilis Viri Domini Octaviani Scoti*, Basileensis 1495. ex typographia *Wolfangi Lachner*, Bononiensis 1481. *correcta & emendata per F. Petrum de Bergomo*, & alia Basileensis 1475. Vetustiores istas novi ego, quæ controversiam non habent exceptionem. III. Hanc, veluti temere adiectam, reiici iubet, reiecitque a sua Veneta apud Iuntas editione anni 1562. Remigius Florentinus, his permotus rationibus : *nam in Manuscriptis*, ut inquit, *nec etiam alibi impressis codicibus* (*quos viderim*, *nam multos vidi*) *hæc particula reperitur*. *Et in eo Parisiis impresso a P. Io. Alberto Castrensi a mendis expurgato*, *non invenitur*. IV. At Venetas ac Parisinas, quæ faveant, numerat Strozzius loco superius citato ab anno 1513. ad annum 1555. (*dal mille cinquecento e tredeci fino al cinquantacinque*) in eisque visam a Turrecremata prædictam exceptionem, ait, (*in queste dovettero vederla Torrecremata &c.*) tametsi in recentioribus (*meno antiche*) non habeatur. Diligentiorem ac certe necessariam operam præstitisset Strozzius, si editionum, quæ annum 1529. præcesserint, annum memorasset ac typographum. Papæ vero, quam felix & accurata allegatio Ioannis de Turrecremata, qui in hisce editionibus ab anno 1513. curatis exceptionem viderit ac legerit! Qui nempe quinque & quadraginta annos iam ante obierat, anno Christi 1468. suoque in Tractatu de Veritate Conceptionis Romæ anno 1547. impresso prædictæ exceptionis veluti a Thoma adiectæ nusquam meminit. V. Sed eam post annum 1529. insertam legi nonnullis editis in exemplis, quæ decem ut summum numerantur, non imus inficias: at manum recentem, quæ Parisinam anni 1529. editionem interpolaverit, vetustiores evincunt, quæ sæculo quintodecimo ex codicibus Mss. prodierunt, ac frequentiores ævi sequioris doctissimorum Virorum curis purgatæ & emendatæ, quæ plurimæ sunt.

Sexto loco, peculiari digna animadversione occurrunt Ioannis de Pineda, quem allegat Sfondratus, verba ad caput VII. Ecclesiastis ℣. 29. *In tanta ergo codicum varietate* (*typis edita exempla intellige*) *quid vere scripserit Divus Thomas*, *incertum est*. Itaque dubius hæret ille, num Divo Thomæ Auctori, an interpolatori cuipiam tribui sæpe dicta exceptio debeat. Neque vero *tanta* dicenda fuerat *codicum varietas*: tres etenim memorat ipse editiones, Parisinam anni 1529. & 1532. ac Venetam anni 1555. quibus recentiores aliæ ut summum septem addi possunt. At recentes ipsæ, quæ post annum 1529. pluribus in locis prodierunt, longe numero præstant : ac vetustiores omnes, quotquot excusæ fuerunt sæculo quintodecimo, prædicta carent exceptione. *Illud vero exploratum in editione Romana* (anni 1570.)

quæ

quæ correctissima habetur, desiderari exceptionem illam. Quidni exceptionem illam prætērire debuerint prudentissimi Romani Editores, quam in vetustis omnibus editis exemplis non invenere, neque in frequentioribus aliis, quæ sextodecimo eodem sęculo curatæ sunt? Pergit attamen adnotare Pineda: *Quamquam neque ex hoc firmum prorsus argumentum fieri possit rei ipsius & mentis Divi Thomæ*. Cur, sodes? *Cum in illa ipsa editione Romana quædam ex Commentariis Domini Caietani iustis de causis omissa fuerint: potuit itaque aliqua ex causa ab aliquo vel addi aliquid, vel omitti in illo S. Doctoris commentario*. Iustæ causæ, cur omissa quædam fuerint in Caietani Commentariis, patent, ac ab ipsis Romanis editoribus narrantur: *Amotis etiam ex eisdem Commentariis*, inquientibus, *atque expunctis omnibus locis iuxta nostri Ordinis sanctiones, qui post decreta Tridentinæ Synodi lectorem poterant detinere dubium vel suspensum: quos videlicet vel ipse Commentator vivens emendaverat, & si viveret emendasset*. Quid inde vero extundas, quod exceptionem illam, ac si tamen a Divo Thoma scripta fuerit, expungere *aliqua de causa* voluerint Romani editores? Insertam quidem aliquibus in editionibus, sed *emendatioribus in exemplaribus*, quibus usi sunt, non inventam; scilicet omnibus ante annum 1529. excusis, ac numero pluribus post eumdem annum impressis, iure ac merito prætermiserunt, veluti Divo Thomæ auctori temere sine dubio tributam.

Ac sane una eademque illa exceptio tam diversis concepta verbis profertur (quod postremo loco animadvertendum est) ut eam inter variantes genuinas lectiones nemo sapiens numeraverit, eamdemque quisque colligat pro genio ingenioque nimiaque licentia procusam. Quod aio, ex sequenti collatione certum fit compertumque.

II. *Apud Henriquez*.

„ Excepta Beata Virgine, quæ omni„ no immunis a peccato fuit originali, „ & veniali. "

I. *Apud Lucarinum*.

„ De muliere ullam scilicet, quæ a „ peccato immunis fuerit, ad minus ori„ ginali, vel veniali: excipitur purissima „ & omni laude dignissima Virgo Ma„ ria. "

III. *Apud Nierembergium*.

„ Mulierem autem ex omnibus non in„ veni quæ a peccato omnino immunis „ esset, ad minus originali, vel veniali: „ excipitur purissima & omni laude di„ gnissima Virgo Maria. "

IV. *Apud Auctorem Innocentiæ vindicatæ*.

„ Non inveni mulierem a peccato o„ riginali vel actuali omnino immunem, „ præter purissimam & omni laude di„ gnissimam Virginem Mariam. "

Cur

Cur itaque in Bettinelliana nostra editione variæ prædictæ lectiones prætermissæ fuerint, causas habes, Lector humanissime: quas pro æquitate si expenderis, calculo tuo adprobatum iri confidimus.

DIVI THOMAE AQUINATIS DOCTORIS ANGELICI IN EXPOSITIONEM OMNIUM EPISTOLARUM D. PAULI

PROLOGUS.

Vas electionis eſt mihi iſte, ut portet nomen meum coram Gentibus, & Regibus, & filiis Iſrael. Act. ix. 15.

HOmines in ſacra Scriptura inveniuntur vaſis comparati propter quatuor, ſci-
licet propter conſtitutionem, repletionem, uſum, & fructum. Primo (*a*)
quantum ad conſtitutionem: vas enim artificis arbitrio ſubiacet. Hierem.
xviii. 4. „ Fecit illud vas alterum ſicut placuerat ei ut faceret. " Sic &
conſtitutio hominum ſubiacet Dei arbitrio, de quo in Pſal. xcix. 3. „ Ipſe
„ fecit nos, & non ipſi nos. " Unde Eſaias xlv. 9. dicit: „ Numquid dicit lutum fi-
„ gulo ſuo, Quid facis? " Et infra ad Roman. ix. 20. „ Numquid dicit figmentum
„ ei qui ſe finxit: Quid me feciſti ſic? " Et inde eſt quod ſecundum voluntatem Dei
artificis, diverſa invenitur vaſorum conſtitutio. II. Timoth. ii. 20. „ In magna autem
„ domo non ſolum ſunt vaſa aurea, & argentea, ſed etiam lignea, & fictilia. " Bea-
tus autem Paulus, qui vas electionis nominatur in verbis propoſitis, quale vas fuerit
patet per id quod dicitur Eccli. l. 10. „ Quaſi vas auri ſolidum, ornatum omni lapi-
„ de pretioſo. " Aureum quidem vas fuit propter fulgorem ſapientiæ; de qua poteſt
intelligi (*b*) quod dicitur Gen. ii. 12. „ Et aurum terræ illius optimum eſt: " quia,
ut dicitur Proverb. iii. 15. „ pretioſior eſt cunctis opibus. " Unde & beatus Petrus
teſtimonium perhibet ei, dicens II. Petr. iii. 20. „ Sicut & cariſſimus frater noſter
„ Paulus ſecundum datam ſibi ſapientiam ſcripſit vobis. " Solidum quidem fuit virtu-
te caritatis, de qua dicitur Cant. ult. 6. „ Fortis eſt ut mors, dilectio. " Unde &
ipſe dicit Rom. viii. 38. „ Certus ſum enim quia neque mors, neque vita, neque An-
„ geli, neque Principatus, neque Virtutes, neque inſtantia, neque futura, neque forti-
„ tudo, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterunt nos ſeparare
„ a caritate Dei. " Ornatum autem fuit omni lapide pretioſo, ſcilicet omnibus virtu-
tibus, de quibus dicitur I. Corinth. iii. 12. „ Si quis ſuperædificat ſupra fundamen-
„ tum hoc, aurum, argentum, lapides pretioſos &c. " Unde & ipſe dicit II. Corinth.
i. 12. „ Gloria noſtra hæc eſt, teſtimonium conſcientiæ noſtræ, quod in ſimplicitate
„ cordis, & ſinceritate Dei, & non in ſapientia carnali, ſed in gratia Dei converſati
ſumus

(a) *Al.* Primo enim. (b) *Al.* quod dicitur Prov. iii. „ Pretioſior &c. *intermediis omiſſis. Ut hæc, ita ſi qua alia huiuſmodi omiſſio, vel varietas alicuius momenti deinceps occurrat, hoc tantum ſigno* Al. *notata, deſumpta intelligatur ex accurato exemplo Venetiis impreſſo cura, & impenſis Octaviani Scoti anno* 1498.

„ sumus in hoc mundo. " (a) Quale autem fuerit istud vas, patet ex hoc quod talia propinavit: docuit enim excellentissimæ divinitatis mysteria, quæ ad sapientiam pertinent, ut patet I. Corinth. II. 6. „ Sapientiam loquimur inter perfectos. " Commendavit etiam excellentissime caritatem, I. Cor. XIII. Instruxit homines de diversis virtutibus, ut patet Colos. III. 12. „ Induite vos sicut electi Dei sancti, & dilecti viscera „ misericordiæ, benignitatem, humilitatem, modestiam, patientiam. "

Secundo etiam ad vasa pertinere videtur ut liquore aliquo impleantur, secundum illud IV. Reg. IV. 5. „ Illi offerebant vasa, & illa infundebat. " Invenitur etiam inter vasa diversitas quantum ad huiusmodi plenitudinem: nam quædam inveniuntur vasa vini, quædam olei, & diversa diversi generis; sic etiam & homines diversis gratiis, quasi diversis liquoribus, replentur divinitus. I. Corint. XII. 8. „ Alii datur per spiritum „ sermo sapientiæ, alii autem sermo scientiæ secundum eumdem spiritum &c. " Hoc autem vas de quo nunc agitur, plenum fuit pretioso liquore, scilicet nomine Christi, de quo dicitur Cantic. I. 2. „ Oleum effusum nomen tuum. " Unde dicitur: *Ut portet nomen meum*. Totus enim videtur fuisse hoc nomine plenus, secundum illud Apocal. III. 12. „ Scribam super eum nomen meum. " Habuit enim hoc nomen in cognitione intellectus, secundum illud I. Corinth. II. 2. „ Non enim iudicavi me scire aliquid „ inter vos nisi Christum. " Habuit etiam hoc nomen in dilectione affectus, secundum illud Roman. VIII. 35. „ Quis nos separabit a caritate Christi? " I. Corinth. ult. 22. „ Si quis non amat Dominum nostrum Iesum Christum, sit anathema. " Habuit etiam ipsum in tota vitæ suæ conversatione: unde dicebat Gal. II. 20. „ Vivo autem iam „ non ego, vivit vero in me Christus. "

Tertio quantum ad usum, considerandum est, quod omnia vasa alicui usui deputantur; sed quædam ad honorabiliorem, quædam ad viliorem, secundum illud Roman. IX. 21. „ An non habet potestatem figulus luti ex eadem massa facere aliud quidem vas in „ honorem, aliud vero in contumeliam? " Sic etiam homines secundum divinam ordinationem diversis usibus deputantur, secundum illud Eccli. XXXIII. 10. „ Omnes ho- „ mines de solo, & ex terra, unde & creatus est Adam. In multitudine disciplinæ „ Dominus separavit eos, & immutavit vias eorum: ex ipsis benedixit, & exaltavit ... „ maledixit, & humiliavit. " Hoc autem vas ad nobilem usum est deputatum, est enim vas portatorium divini nominis; dicitur enim: *Ut portet nomen meum*: quod quidem nomen necessarium erat portari, quia longe erat ab hominibus, secundum illud Esa. XXX. 27. „ Ecce nomen Domini venit de longinquo. " Est autem nobis longinquum (b) propter peccatum, secundum illud Psal. CXVIII. 155. „ Longe a peccatoribus sa- „ lus. " Est etiam longinquum nobis propter intellectus obscuritatem: unde (c) & de quibusdam dicitur Hebr. XI. quod erant a longe aspicientes: & Numer. XXIV. 17. dicitur: „ Videbo eum, sed non modo; intuebor illum, sed non prope. " Et ideo sicut Angeli divinas illuminationes ad nos deferunt tamquam a Deo distantes, ita Apostoli evangelicam doctrinam (d) a Christo ad nos detulerunt; & sicut (e) in veteri testamento post legem Moysi leguntur Prophetæ, qui legis doctrinam populo tradebant, secundum illud Malach. IV. 4. „ Mementote legis Moysi servi mei; " ita etiam in novo testamento post Evangelium legitur Apostolorum doctrina, qui ea quæ a Domino audierunt, tradiderunt fidelibus, secundum illud I. Corinth. XI. 23. „ Accepi a Domino „ quod & tradidi vobis. " Portavit autem beatus Paulus nomen Christi primo quidem in corpore, conversationem, & passionem eius imitando, secundum illud Galat. ult. 17. „ Ego enim stigmata Christi Iesu in corpore meo porto. " Secundo in ore, quod patet in hoc quod in Epistolis suis frequentissime Christum nominat: " ex abundantia enim „ cordis os loquitur, " ut dicitur Matth. XII. 34. Unde potest significari per columbam, de qua dicitur Genes. VIII. quod venit ad arcam portans ramum olivæ in ore suo. Quia enim oliva misericordiam significat, congrue per ramum olivæ accipitur nomen Iesu Christi, quod etiam misericordiam significat, secundum illud Matth. I. 21. „ Vocabis nomen eius Iesum: ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum. " Hunc autem ramum virentibus foliis detulit ad arcam, scilicet Ecclesiam, quando eius virtutem, & significationem multipliciter expressit, Christi gratiam, & misericordiam ostendendo: unde (f) ipse dicit I. Timoth. I. 16. „ Ideo misericordiam consecutus „ sum,

(a) *Al.* Quale autem fuit istud vas, talia propinavit. (b) *Al.* propter pœnitentiam. (c) *Al.* & quibusdam. (d) *Al. emittitur* a Christo. (e) *Al.* a veteri. (f) *Al.* iste.

„ sum, ut in me primum ostenderet Iesus Christus omnem patientiam." Et inde est quod sicut inter Scripturas veteris testamenti maxime frequentantur in Ecclesia Psalmi David, (*a*) qui post peccatum veniam obtinuit; ita in novo testamento frequentantur Epistolæ Pauli, qui misericordiam consecutus est, ut ex hoc peccatores ad spem erigantur: quamvis possit & alia ratio esse, quia in utraque Scriptura fere tota Theologiæ continetur doctrina. Tertio portavit non solum ad præsentes, sed etiam ad absentes, & futuros, (*b*) scripturæ ipsum tradendo, secundum illud Esa. VIII. 1. „ Sume tibi librum grandem, & scribe in eo stilo hominis." In hoc autem officio portandi nomen Dei, ostenditur eius excellentia quantum ad tria. Primoquidem quantum ad electionis gratiam: unde dicitur vas electionis: Ephes. 1. 4. „ Elegit nos in Christo „ ante mundi constitutionem." Secundo quantum ad fidelitatem, quia nihil sui quæsivit, sed Christi, secundum illud II. Corinth. IV. 5. „ Non enim nosmetipsos prædica- „ mus, sed Christum Iesum." Unde dicit: *Vas electionis est mihi*. Tertio quantum ad singularem excellentiam: unde ipse dicit I. Corinth. XV. 10. „ Abundantius illis omnibus „ laboravi." Unde signanter dicit: "*Vas electionis est mihi*: quasi præ aliis singulariter.

Quantum ad fructum considerandum est, quod quidam sunt quasi vasa inutilia, vel propter peccatum, vel propter errorem, secundum illud Hier. II. 34. „ Reddidit me „ quasi vas inane." Sed beatus Paulus fuit purus a peccato, & errore: unde fuit vas electionis utile, secundum illud II. Tim. II. 21. „ Si quis emundaverit se ab istis (sci- „ licet erroribus, & peccatis) erit vas in honorem sanctificatum, utile Domino." Unde utilitas, sive fructus huius vasis exprimitur cum dicitur, *Coram Gentibus*, quarum doctor fuit, secundum illud I. Tim. 1. 7. „ Doctor Gentium in fide, & veritate: " *& Regibus*, quibus fidem Christi annuntiavit, sicut Agrippæ, ut habetur Act. XXVI. & etiam Neroni, & eius principibus: unde dicit Philip. 1. 12. „ Quæ circa me sunt, ma- „ gis ad profectum venerunt Evangelii; ita ut vincula mea manifesta fierent in Christo „ in omni prætorio: " Esa. XLIX. 7. „ Reges videbunt, & consurgent principes: " *& filiis Israel*, contra quos de Christo disputabat. Act. IX. 22. „ Saulus autem magis con- „ valescebat, & confundebat Iudæos qui habitabant Damasci, affirmans quoniam hic est „ Christus."

Sic igitur ex verbis præmissis possumus accipere quatuor causas huius Operis, scilicet Epistolarum Pauli, quas præ manibus habemus. Primo quidem auctorem in vase. Secundo materiam in nomine Christi, quæ est plenitudo vasis: quia tota doctrina hæc est de doctrina Christi. Tertio modum in usu portationis: traditur enim hæc doctrina per modum Epistolarum, quæ per nuntios portari consueverunt, secundum illud II. Paral. XXX. 6. „ Perrexerunt cursores cum Epistolis ex Regis imperio, & principum eius." Quarto distinctionem operis in utilitate prædicta: scripsit enim quatuordecim Epistolas, quarum novem instruunt Ecclesiam Gentium; quatuor prælatos, & principes Ecclesiæ, idest Reges; una populum Israel, scilicet (*c*) quæ est ad Hebræos filios Israel. Est enim hæc doctrina tota de gratia Christi: quæ quidem potest tripliciter considerari. Uno modo secundum quod est in ipso capite, scilicet Christo, & sic commendatur in Epistola ad Hebræos. Alio modo secundum quod est in membris principalibus corporis mystici; & sic commendatur in Epistolis quæ sunt ad prælatos. Tertio modo secundum quod in ipso corpore mystico, quod est Ecclesia; & sic commendatur in Epistolis quæ mittuntur ad Gentiles: quarum hæc est distinctio. Nam ipsa gratia Christi tripliciter potest considerari. Uno modo secundum se, & sic commendatur in Epistola ad Romanos. Alio modo secundum quod est in sacramentis gratiæ; & sic commendatur in duabus Epistolis ad Corinthios: in quarum prima agitur de ipsis sacramentis, in secunda de dignitate ministrorum: & in Epistola ad Galatas, in qua excluduntur superflua sacramenta contra illos qui volebant vetera sacramenta novis adiungere. Tertio consideratur gratia Christi secundum effectum (*d*) unitatis, quem in Ecclesia fecit. Agit ergo Apostolus primo quidem de institutione ecclesiasticæ unitatis in Epistola ad Ephesios; secundo de eius confirmatione, & profectu in Epistola ad Philippenses; tertio de eius defensione, contra errores quidem in Epistola ab Colossenses, (*e*) contra persecutiones

(a) *Al.* iste. (b) *Edit. Romana an.* 1570. *& Veneta Nicolini habent* sensum Scripturæ tradendo. (c) *In citatis editionibus legitur* quæ est ad Hebr. 1. Est enim hæc doctrina etc. (d) *Al.* veritatis. (e) *Al.* contra persecutores.

vero præsentes in prima ad Thessalonicenses, contra futuras vero, & præcipue tempore Antichristi, in secunda. Prælatos vero Ecclesiarum instruit & spirituales, & temporales. (a) Spirituales quidem de institutione, instructione, & gubernatione ecclesiasticæ unitatis in prima ad Timotheum; de firmitate contra persecutores in secunda; tertio de defensione contra hæreticos in Epistola ad Titum. Dominos vero temporales instruit in Epistola ad Philemonem. Et sic patet ratio distinctionis, & ordinis omnium Epistolarum.

Sed videtur quod Epistola ad Romanos non sit prima: prius enim videtur scripsisse ad Corinthios, secundum illud Rom. ult. 1. (b) „ Commendo autem vobis Phœben so„ rorem nostram, quæ est in ministerio Ecclesiæ quæ est Cenchris, " ubi est portus Corinthiorum. Sed dicendum, quod Epistola ad Corinthios prior est in tempore scripturæ, sed Epistola ad Romanos præmittitur tum propter dignitatem Romanorum, qui aliis Gentibus dominabantur, quia hic confutabatur superbia, quæ est initium omnis peccati, ut dicitur Eccli. x. tum quia etiam hoc exigit ordo doctrinæ, ut prius gratia consideretur in se quam ut est in sacramentis.

Item quæritur unde Apostolus hanc Epistolam scripsit. Augustinus dicit quod de Athenis, Hieronymus quod de Corintho. Nec est contradictio: quia forte Athenis incepit eam scribere, sed Corinthi consummavit.

Item obiicitur contra id quod in Glossa dicitur, quod aliqui fideles, antequam Petrus, Romanis prædicaverunt; in ecclesiastica vero Historia dicitur, quod Petrus primus prædicavit eis. Sed intelligendum est primus inter Apostolos, & cum sequela magni fructus. Ante vero prædicaverat Romæ Barnabas, ut habetur in itinerario Clementis.

(a) *Al.* Spirituales quidem instruit de institutione, & gubernatione etc. (b) *Al.* „ Commendo vo„ bis Phœben, quæ est Cenchris, " *intermediis omissis*.

D I-

DIVI THOMAE AQUINATIS DOCTORIS ANGELICI IN EPISTOLAM D. PAULI APOSTOLI AD ROMANOS EXPOSITIO.

CAPITIS PRIMI LECTIO I.

PAULUS servus Iesu Christi, vocatus Apostolus segregatus in Evangelium Dei.

HAEc Epistola in duas partes dividitur, scilicet in salutationem, & epistolarem tractatum, qui incipit ibi, *Primum quidem gratias ago Deo meo*. Circa primum tria facit. Primo describitur persona salutans; secundo (*a*) personae salutatae, ibi, *Omnibus qui sunt Romae*; tertio salus optata, ibi, *Gratia vobis, & pax* Circa primum duo facit: primo enim describitur persona auctoris; secundo commendatur eius officium, ibi, *Quod ante promiserat per Prophetas suos in Scripturis sanctis de Filio suo*. Persona autem scribentis describitur a quatuor. Primo quidem ex nomine, cum dicit, *Paulus*: circa quod tria consideranda sunt. Primo quidem proprietas eius: hoc enim (*b*) nomine (secundum quod his litteris describitur) non potest Hebraicum esse, quia apud Hebraeos non invenitur hoc elementum P; sed potest esse Graecum, & Latinum. Si tamen aliquod elementum ei propinquum sumatur quod est P, potest esse Hebraeum. Secundo consideranda est eius significatio: secundum enim quod potest Hebraeum esse, idem est quod mirabilis, vel electus; secundum autem quod est Graecum, idem est quod quietus; secundum vero quod est Latinum, idem est quod modicus. Et haec quidem ei conveniunt. Electus quidem fuit quantum ad gratiam: unde Act. IX. 15. „ Vas electionis est mihi „ iste. " Mirabilis fuit in opere: Eccli. XLIII. 2. „ Vas admirabile opus excelsi. " Quietus in contemplatione: Sapien. VIII. 16. „ Intrans in domum meam conquie- „ scam cum illa. " Modicus per humilitatem: I. Cor. XV. 9. „ Ego autem sum „ minimus Apostolorum. " Tertio considerandum est quando sit hoc nomen Apostolo impositum, cum tantum ante Saulus vocaretur, ut habetur Act. IX. Circa hoc triplex est opinio. Hieronymus dicit, quod cum

(a) *Al. omittitur* personae. (b) *Al.* nomen servi, quod his litteris &c.

cum prius vocaretur Saulus, postmodum voluit vocari Paulus, propter quoddam insigne suum, quod fecit, scilicet quia convertit Sergium Paulum proconsulem, ut habetur Act. XIII. Sicut & Scipio dictus est Africanus, quia devicit Africam. Alii vero dicunt, quod hoc nomen impositum est sibi propter profectum virtutum, qui ex hoc nomine signatur, ut dictum est. Imponuntur enim divinitus quibusdam nomina a principio nativitatis, ad designandum gratiam quam a principio consequuntur, sicut patet de Ioanne Baptista, Lucæ I. Quibusdam vero mutantur nomina ad designandum profectum virtutis eorum, ut Chrysostomus dicit, sicut patet de Abraham Gen. XVII. & de Petro Matth. XVI. Alii vero dicunt, & melius, quod Paulus fuit a principio binomius. Consuetum enim erat apud Iudæos ut simul cum nominibus Hebraicis assumerent sibi nomina illarum gentium quibus serviebant, (a) sicut Græcis servientes nominabantur nominibus Græcorum, ut patet de Iasone, & Menelao II. Machab. IV. Hoc autem nomen Paulus, ab antiquo celebre fuit apud Romanos; & ideo cum diceretur Saulus secundum Hebræos, vocatus est etiam Paulus secundum Romanos: quo nomine non videtur usus nisi postquam cœpit Gentibus prædicare: unde Act XIII. 9. dicitur: „ Saulus, qui & Paulus. " Et hoc magis approbat Augustinus. Secundo describitur persona scribentis ex conditione, cum dicit, *Servus Christi*. Videtur autem esse abiecta conditio servitutis, si absolute consideretur: unde & sub maledicto pro peccato infligitur. Genes. IX. 25. „ Maledictus Canaam puer, servus „ servorum erit fratrum suorum. " Sed redditur commendabilis ex eo quod additur, *Iesu Christi*: Iesus enim interpretatur Salvator: Matth. I. 21. „ Ipse „ enim salvum faciet populum suum a pec„ catis eorum. " Christus interpretatur unctus secundum illud Psal. XLIV. 8. „ Un„ xit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ: " per quod designatur dignitas Christi & quantum ad sanctitatem, quia sacerdotes ungebantur, ut patet Exod. XXIX. & quantum ad potestatem, quia etiam Reges ungebantur, ut patet de David, I. Reg. XVI. & de Salomone, III. Reg. I. & quantum ad cognitionem, quia etiam Prophetæ ungebantur, ut patet de Eliseo, III. Reg. XIX. Quod autem aliquid subiiciatur suæ saluti, & spirituali unctioni gratiæ, laudabile est: quia tanto aliquid est perfectius quanto magis suæ perfectioni subiicitur; sicut corpus animæ, & aer luci. Psal. CXV. 16. „ O Domine, quia „ ego servus tuus sum. "

Sed contra est quod dicitur Ioan. XV. 15. „ Iam non dicam vos servos, sed amicos. " Sed dicendum, quod duplex est servitus. Una timoris, quæ non competit sanctis: Rom. VIII. 15. „ Non accepistis spiritum „ servitutis iterum in timore; sed accepi„ stis spiritum adoptionis filiorum. " Alia humilitatis, & amoris, quæ sanctis convenit, secundum illud Luc. XVII. 10. „ Di„ cite: Servi inutiles sumus. " Cum enim liber sit qui est causa sui, servus autem qui est causa alterius, sicut ab alio movente motus; si quis sic agat causa alterius sicut ab alio motus, sic est servitus timoris, quæ cogit hominem operari contra suam voluntatem; si vero aliquis agat causa alterius sicut propter finem, sic est servitus amoris: quia amicorum est benefacere, & obsequi amico propter ipsum, ut Philosophus dicit IX. Ethic. cap. IV.

Tertio commendatur a dignitate, cum dicitur, *Vocatus Apostolus*. Dignitas Apostolatus est præcipua in Ecclesia, secundum illud I. Corinth. XII. 28. „ Quosdam qui„ dem posuit Deus in Ecclesia primum A„ postolos. " Apostolus enim idem est quod missus, secundum illud Ioan. XX. 21. „ Sic„ ut misit me Pater, & ego mitto vos, " idest ex eadem dilectione, & cum eadem auctoritate. Dicit autem, *Vocatus Apostolus*, ad designandum gratiam, idest vocatus ad hoc quod sit Apostolus: Hebr. V. 4. „ Ne„ mo assumit sibi honorem, sed qui voca„ tur a Deo, tamquam Aaron: " vel ad designandum excellentiam, ut sicut urbs antonomasice vocatur ipsa Roma, ita Apostolus vocetur Paulus, secundum illud I. Cor. XV. 10. „ Abundantius illis omnibus labo„ ravi: " vel ad designandum humilitatem, ut sit sensus: Non audeo me dicere Apostolum, sed homines (b) me ita vocant: sic I. Cor. XV. 9. „ Non sum dignus „ vocari Apostolus." Quarto describitur persona scribentis ex officio, cum dicit: *Segregatus in Evangelium Dei*: segregatus, inquam, vel per conversionem ab infidelibus, secundum illud Gal. I. 15. „ Cum autem „ placuit ei qui me segregavit ex utero „ matris meæ, " scilicet synagogæ: vel segregatus per electionem ab aliis discipulis, secundum illud Act. XIII. 2. „ Segre„ gate mihi Saulum, & Barnabam in opus „ ad

(a) *Al.* sub Græcis existentes nominabantur. (b) *Al.* me vocant.

„ ad quod assumpsi eos. " Evangelium autem idem est quod bona annuntiatio. Annuntiatur enim in ipso coniunctio hominis ad Deum, quae est bonum hominis, secundum illud Psal. lxxii. 27. „ Mihi autem „ Deo adhaerere bonum est. " Triplex autem coniunctio hominis ad Deum annuntiatur in Evangelio. Prima quidem per gratiam unionis, secundum illud Ioan. i. 14. „ Verbum caro factum est. " Secunda per gratiam adoptionis, prout inducitur in Psal. lxxxi. 6. „ Ego dixi: Dii estis, & filii Ex„ celsi omnes. " Tertia per gloriam fruitionis. Ioan. xvii. 3. „ Haec est vita aeter„ na. " Esa. lii. 7. „ Quam pulchri su„ per montes pedes annuntiantis ! " Haec autem annuntiatio non humanitus, sed a Deo facta est. Esa. xxi. 10. „ Quae audi„ vi a Domino exercituum Deo Israel, an„ nuntiavi vobis. " Unde dicit, *In Evangelium Dei*.

LECTIO II.

QUod ante promiserat per Prophetas suos in Scripturis sanctis de Filio suo, qui factus est ei ex semine David secundum carnem.

DEscripta persona scribentis, hic commendatur negotium sibi commissum, scilicet Evangelium, cuius in praemissis duplex commendatio posita est: quarum una pertinet ad utilitatem quam habet ex materia, quae significatur ex ipso Evangelii nomine, ex quo datur intelligi quod in eo bona annuntientur; alia vero ex auctoritate quam habet ex parte auctoris, quae est expressa in eo quod dictum est, *Dei*. Utramque ergo commendationem prosequitur Apostolus: primo quidem illam quae est ex parte auctoris; secundo illam quae est ex parte materiae, ibi, *De Filio suo*. Circa primum commendatur Evangelium quadrupliciter. Primo quidem ex antiquitate: quod fuit necessarium contra paganos, qui Evangelio detrahebant, quasi post longa tempora subito eius praedicatio esset exorta; & ad hoc excludendum dicit, *Quod ante*: quia licet ex tempore certo praedicari inceperit, ante tamen praenuntiatum fuit divinitus. Esa. xlviii. 5. „ Antequam ve„ nirent indicavi tibi. " Secundo ex eius firmitate, quae designatur in hoc quod dicit, *Promiserat*: quia ipse ante promisit qui non mentitur. Act. xiii. 32. „ Nos vobis „ annuntiamus eam quae ad patres nostros „ repromissio facta est. " Tertio ex dignitate ministrorum, sive testium, cum dicit, *Per Prophetas*, quibus ante fuerant revelata quae sunt completa circa Verbum incarnatum. Amos iii. 7. „ Non faciet „ Dominus Deus verbum (scilicet incar„ nari) nisi revelaverit secretum ad servos „ suos Prophetas. " Act. x. 43. „ Huic o„ mnes Prophetae testimonium perhibent. " Signanter autem dicit, *Suos*: sunt enim aliqui prophetae spiritu humano loquentes, secundum illud Hier. xxiii. 16. „ Visio„ nem cordis sui loquuntur, non de ore „ Domini. " Unde dicit ad Titum i. 12. „ Dixit quidam ex illis, proprius illorum „ propheta. " Sunt etiam quidam prophetae daemonum, qui immundo spiritu inspirantur, sicut prophetae quos interfecit Elias, ut dicitur III. Regum xviii. Sed Prophetae Dei dicuntur qui divino spiritu inspirantur. Ioel. ii. 28. „ Effundam de spiritu „ meo super omnem carnem, & prophe„ tabunt filii vestri, & filiae vestrae. " Quarto ex modo tradendi, quia non solum sunt huiusmodi promissa verbo edita, sed litteris scripta: unde dicit, *In Scripturis*. Habacuc ii. 2. „ Scribe visum, & explana „ illud. " Non autem consueverunt scribi nisi magna, quae sunt digna memoria, & quae oportet ad posteros devenire. Et ideo, ut Augustinus dicit xviii. de Civitate Dei, tunc inceperunt scribi prophetiae de Christo per Esaiam, & Oseam, quando Roma est edita, sub cuius imperio Christus erat nasciturus, & fides eius gentibus praedicanda. Ioann. v. 39. „ Scrutamini Scri„ pturas, quia vos putatis in ipsis vitam ae„ ternam habere. " Addit autem, *Sanctis*, ad differentiam scripturarum gentilium. Dicuntur autem sanctae primo quidem quia, ut dicitur II. Pet. i. 21. „ Spiritu sancto „ inspirati locuti sunt sancti Dei homines. " II. Timoth. iii. 16. „ Omnis Scriptura di„ vinitus inspirata. " Secundo quia sancta continent: Psalm. xcvi. 12. „ Confitemini „ memoriae sanctificationis eius. " Tertio quia sanctificant: unde Ioann. xvii. 17. „ Sanctifica eos in veritate. Sermo tuus „ veritas est. " Unde dicitur I. Machab. xii. 9. „ Habentes solatio sanctos libros „ qui sunt in manibus nostris. " Secundo prosequitur commendationem quae sumitur

ex

ex bonis in Evangelio denuntiatis, quæ pertinent ad materiam Evangelii, quæ est Christus: quem quidem commendat tripliciter. Primo quidem ex origine; secundo ex dignitate, sive virtute, ibi, *Qui prædestinatus est*; tertio ex liberalitate, ibi, *Per quem accepimus*. Originem autem Christi describit duplicem. Primo quidem æternam, cum dicit, *De Filio suo*: in quo excellentiam Evangelii designavit: nam mysterium generationis æternæ ante erat (*a*) absconditum: unde Salomon dicit Prov. xxx. 4. „ Quod nomen est eius, & quod nomen „ filii eius, si nosti? “ Sed in Evangelio Patris testimonio est declaratum, Matth. iii. & xvii. 5. „ Hic est Filius meus dilectus. “ Convenienter autem Filius Dei materia sanctarum Scripturarum esse dicitur, quæ divinam sapientiam exponunt, secundum illud Deuteron. iv. 6. „ Hæc est sapientia „ vestra, & intellectus coram populis. “ Filius autem dicitur esse Verbum & Sapientia genita. I. Corinth. i. 24. „ Christum Dei virtutem, & Dei sapien„ tiam. “

Sed circa hanc filiationem tripliciter aliqui erraverunt. Quidam enim dixerunt eum filiationem habere adoptivam, sicut Photinus, qui posuit Christum initium sumpsisse ex Maria Virgine, quasi hominem purum, qui per vitæ meritum ad hanc celsitudinem pervenit ut præ ceteris sanctis Filius Dei diceretur. Sed secundum hoc Christo non competeret descensus ad humanitatem, sed magis ascensus ad divinitatem, contra id quod dicitur Ioan. vi. 38. „ De„ scendi de cælo. “ Quidam vero posuerunt huiusmodi filiationem solummodo nuncupativam, sicut Sabellius, qui dixit ipsum Patrem incarnatum, & ex hoc Filium nominari; ita quod eadem sit persona, & solum nomina sint divisa. Sed secundum hoc non competeret Filio mitti a Patre; (*b*) quod falsum est, cum ipse dicat Ioan. vi. se descendisse ut faciat voluntatem eius qui misit eum. Alii vero posuerunt, sicut Arrius, huiusmodi filiationem esse creatam; ita quod Filius Dei sit excellentissima creatura, ex nihilo tamen producta, postquam prius non fuerat. Sed secundum hoc omnia non essent per ipsum facta, (*c*) contra id quod dicitur Ioan. i. Oportet enim esse non factum per quem facta sunt omnia. Et hæc tria excluduntur per hoc quod signanter addit, *Suo*, id est proprio, (*d*) & naturali. Dicit enim Hilarius: „ Hic verus & „ proprius est filius origine, & non ad„ optione; veritate, non nuncupatione; na„ tivitate, non creatione. “ Procedit enim a Patre sicut verbum a corde; quod pertinet ad eamdem naturam, præsertim in Deo, in quo non potest aliquid accidentaliter advenire. Unde ipse dicit Ioan. x. 30. „ Ego, „ & Pater unum sumus. “ Quod dicit „ Unum, “ liberat te ab Arrio; quod dicit, „ Sumus, “ liberat a Sabellio, ut Augustinus dicit.

Secundo tangit temporalem originem, cum dicit, *Qui factus est*: ubi statim videntur patrocinium sui erroris assumere tres prædicti errores per hoc quod dicit, *Qui factus est ei*: non enim confitentur æternum, sed factum. Sed per ea quæ adduntur, tollitur eorum intentio. Quia enim dicit, *Qui factus est ei*, excludit dictum Sabelli: non enim potest esse Filius factus Patri, si sit eadem persona cum ipso; sed per incarnationem erit filius Virginis. Quod vero subdit, *Ex semine David*, tollit intentionem Photini. Si enim per adoptionem esset factus Dei Filius, non diceretur factus ex semine David, sed magis ex spiritu, scilicet qui est spiritus adoptionis filiorum, ut dicitur infra viii. & ex semine Dei, ut dicitur I. Ioan. iii. Quod vero sequitur, *Secundum carnem*, tollit intentionem Arrii, qui ponit eum factum non solum secundum carnem, sed etiam secundum divinam naturam.

Est etiam considerandum ulterius, quod circa ipsum incarnationis mysterium multipliciter aliqui erraverunt. Nestorius enim posuit unionem Verbi ad hominem esse factam solum secundum inhabitationem, scilicet prout Filius Dei hominem illum inhabitavit excellentius ceteris. Manifestum est enim quod alia est substantia inhabitantis, & inhabitati; sicut hominis, & domus. Secundum hoc ponebat aliam esse personam, vel hypostasim Verbi, & hominis; ita quod alius esset secundum personam Filius Dei, & alius Filius hominis. Sed hoc manifeste apparet falsum esse per hoc quod Apostolus Philip. ii. unionem huiusmodi vocat exinanitionem. Pater autem, & Spiritus sanctus inhabitant homines, secundum illud Ioan. xiv. 23. „ Ad eum veniemus, „ & apud eum mansionem faciemus. “ Sequeretur igitur quod Pater, & Spiritus sanctus essent exinaniti; quod est absurdum.

Hoc

(*a*) *Al.* valde absconditum. (*b*) *Al.* *emittitur* quod falsum est. (*c*) *Al.* ut dicitur. (*d*) *Al.* & generali.

Hoc ergo excluditur per hoc quod Apostolus dicit, (a) *De Filio suo*, qui scilicet Filius Dei *est factus secundum carnem*, idest habens carnem, *ex semine David*: qui modus loquendi locum non haberet, si hæc unio facta esset solum secundum inhabitationem. De aliis enim, quos Verbum inhabitat, non dicitur, quod Verbum factum est hic, vel ille; sed quod factum est ad Hieremiam, vel Esaiam. In hoc ergo quod Apostolus, cum dixit, *De Filio suo*, addidit, *Qui factus est ei ex semine David*, manifeste excludit errorem prædictum. Rursus aliqui alii, licet duas personas non concedant in Christo, concedunt tamen duas hypostases, vel duo supposita, quod in idem redit: quia nihil aliud est persona quam hypostasis, & suppositum rationalis naturæ. Cum ergo sit una solum hypostasis, & unum suppositum in Christo, quod est suppositum, vel hypostasis Verbi æterni; non potest dici quod illa hypostasis sit facta Filius Dei, quia non incepit esse Filius Dei. (b) Et ideo non proprie dicitur, quod homo sit factus Deus, vel Filius Dei. Sed tamen si inveniatur ab aliquo doctore dictum, exponendum est sic. Factum est ut homo esset Deus. Secundum hoc proprie dicitur: Dei Filius factus est homo: quia semper non fuit homo. Et ideo legendum est quod hic dicitur, ut iy *qui* accipiatur ex parte subiecti, ut sit sensus: Qui Filius Dei factus est ex semine David: non autem ex parte prædicati: quia sensus esset, quod aliquis existens ex semine David, factus est Filius Dei; quod non dicitur vere, & proprie, sicut dictum est. Fuerunt autem alii qui posuerunt unionem esse factam secundum conversionem Verbi in carnem, sicut dicitur aer fieri ignis: unde Eutiches dixit, quod etiam ante incarnationem fuerunt duæ naturæ, post incarnationem vero una. Sed hoc est expresse falsum: quia cum Deus sit immutabilis, secundum illud Malach. III. 6. „ Ego Deus, & non mutor: " non potest in aliquid aliud converti. Unde cum dicitur, *Factus est*, non intelligitur secundum conversionem, sed secundum unionem absque divina mutatione. Potest enim aliquid de novo dici relative de aliquo absque eius immutatione: puta, aliquis (c) immobiliter sedens, fit dexter per mutationem eius qui transfertur; & sic Deus dicitur ex tempore Dominus, vel Creator per mutationem creaturæ; (d) & eadem ratione dicitur de novo factus, secundum illud Psal. LXXXIX. 1. „ Domine refugium „ factus es nobis. " Quia igitur unio relatio quædam est per mutationem creaturæ, Deus dicitur de novo factus homo, idest unitus in persona humanæ naturæ. Fuerunt etiam alii qui dixerunt, animam Christum non habuisse, sed ibi fuisse Verbum loco animæ, scilicet Arrius, & Apollinarius: contra quos est illud Ioan. X. 18. „ Nemo tollit animam meam. " Quod ergo dicitur, *Secundum carnem*, non excluditur a Christo anima, sed caro ponitur pro toto homine, secundum illud Esa. XL. 5. „ Videbit omnis caro pariter quod os Domini locutum est. "

Quæritur autem, cum nos confitemur Christum natum ex Virgine, quare Apostolus dicat eum esse factum ex muliere. Et dicendum, quod illud nascitur quod naturali ordine producitur, sicut fructus ex arbore, vel proles a parente; quod autem ex voluntate agentis producitur, non secundum naturæ ordinem, sicut domus ab artifice, non potest dici nasci, sed factum. Quia igitur Christus ex Virgine processit naturali ordine quantum ad aliquid, scilicet quod conceptus est ex femina spatio novem mensium, dicitur natus; quia vero quantum ad aliquid non naturali ordine, sed sola virtute divina processit absque virili semine, dicitur factus. Eva autem dicitur ex Adam facta, non nata; Isaac autem ex Abraham natus, non factus.

Item quare specialiter dicitur ex semine David, & non ex semine Abrahæ? cui promissio facta fuit de Christo, secundum illud Gal. III. 16. „ Abrahæ dictæ sunt pro„ missiones. " Et dicendum est, quod factum est ad dandam spem veniæ peccatoribus: quia David peccator fuit, ex cuius semine nascitur Christus; Abraham vero iustus: ad commendandam etiam dignitatem regiam Christi Romanis, regnum Gentium tenentibus. Excluditur etiam per verba ista triplex error Manichæorum. Primo quidem quod dicunt non eumdem esse Deum veteris testamenti, & qui est Pater Domini nostri Iesu Christi: quod excluditur per hoc quod dicit Apostolus: *Quod Deus ante promiserat per Prophetas suos de Filio suo in Scripturis sanctis*, scilicet veteris testamenti. Secundo vero quod damnant Scripturas ve-

(a) *Al. omittuntur hæc verba*, De Filio suo. (b) *Al. deest* Et ideo non proprie dicitur quod homo sit factus Deus, vel Filius Dei. (c) *Al.* non immobiliter. (d) *Al.* Et eadem ratione dicitur de novo factus homo, idest unitus in persona humanæ naturæ: *intermediis omissis*.

veteris testamenti, quas Apostolus hic dicit sanctas. Non enim aliæ Scripturæ fuerunt sanctæ ante Evangelium. Tertio quod dicunt Christum habuisse carnem phantasticam: quod excluditur per hoc quod dicit, Christum factum ex semine David secundum carnem ei, idest ad gloriam Patris, secundum illud Ioan. VIII. 50. „ Ego gloriam meam non quæro, sed gloriam eius „ qui misit me. "

LECTIO III.

QUi prædestinatus est Filius Dei in virtute, secundum spiritum sanctificationis, ex resurrectione mortuorum Iesu Christi Domini nostri.

COmmendata origine Christi, hic commendat virtutem ipsius, & ponit tria. Primo (a) prædestinationem, cum dicit, *Qui prædestinatus est*; secundo dignitatem, seu virtutem, cum dicit, *Filius Dei in virtute*; tertio signum, sive effectum, cum dicit, *Secundum spiritum sanctificationis*. Circa primum considerandum est, quod nomen prædestinationis a destinatione sumitur: dicitur enim prædestinatus quasi ante destinatus. Destinatio autem dupliciter sumitur. Quandoque pro missione: dicuntur enim destinati qui ad aliquid mittuntur, secundum illud I. Mach. I. 14. „ Destinaverunt ali„ qui ex populo, & abierunt ad Regem." Quandoque vero destinare, idem est quod proponere, secundum illud II. Mach. VI. 20. „ Destinavit Eleazarus non admittere „ illicita. " Hæc autem secunda significatio a prima derivari videtur. Sicut enim nuntius qui mittitur, ad aliquid dirigitur; ita quod proponimus, ad finem aliquem ordinamus. Secundum hoc igitur, prædestinare nihil aliud est quam ante in corde disponere quid sit de re aliqua faciendum. Potest (b) autem aliquis de futura re, seu operatione disponere, uno modo quantum ad ipsam rei constitutionem, sicut artifex disponit qualiter debeat facere domum; secundo modo quantum ad ipsum usum, vel gubernationem rei, sicut aliquis disponit qualiter debeat uti suo equo: & ad hanc secundam prædispositionem pertinet prædestinatio, non ad primam. Id enim quo aliquis utitur, refert in finem: quia, ut Augustinus dicit in Libro (I. cap. IV.) de Doctrina Christiana, uti, est referre aliquid in finem, quo fruendum est. Sed cum res in seipsa constituitur, non dirigitur ex hoc ipso in aliud: unde prædispositio constitutionis rei, proprie prædestinatio dici non potest. Ergo idem est negare prædestinationem, quod negare præordinationem divinam ab æterno de his quæ sunt fienda in tempore. Sed quia omnia naturalia pertinent ad constitutionem rei ipsius, quia vel sunt principia ex quibus res constituitur, vel ex huiusmodi principiis consequuntur; consequens est quod naturalia proprie sub prædestinatione non cadant; sicut non dicimus proprie, quod homo est prædestinatus habere manus. Relinquitur ergo quod prædestinatio dicatur proprie eorum solum quæ sunt supra naturam, in quæ rationalis creatura ordinatur. Supra autem naturam rationalis creaturæ est Deus solus, cui unitur rationalis creatura per gratiam, uno modo quantum ad actum ipsius Dei, puta cum per gratiam prophetiæ communicatur homini præcognitio futurorum, quæ est propria Deo; & huiusmodi dicitur gratia gratis data: alio modo quantum ad ipsum Deum, cui unitur rationalis creatura communiter quidem secundum effectum dilectionis, secundum illud I. Ioan. IV. 16. „ Qui „ manet in caritate, in Deo manet, & Deus „ in eo: " quod quidem fit per gratiam gratum facientem, quæ est gratia adoptionis: alio modo, qui est singularis Christo, per unionem in esse personali, & hæc dicitur gratia unionis. Sicut ergo hominem esse unitum Deo per gratiam adoptionis, cadit sub prædestinatione; ita etiam esse unitum Deo per gratiam unionis in persona, sub prædestinatione cadit: & quantum ad hoc dicit: *Qui prædestinatus est* (c) *Filius Dei*. Et ne hoc referatur ad filiationem adoptionis, additur, *in virtute*; quasi diceret: Prædestinatus est, ut sit talis Filius ut habeat æqualem, immo eamdem virtutem cum Deo Patre: quia, ut dicitur Apocal. V. 12. „ dignus est agnus qui „ occisus est, accipere virtutem, & divini„ tatem. " Quinimmo ipse Christus est Dei virtus, secundum illud I. Corinth. I. 24. „ Christum Dei virtutem, & Dei sa„ pien-

(a) Al. præordinationem. (b) Al. tamen. (c) Al. scilicet esse Filius Dei.

„ pientiam. " Unde Ioan. v. 19. „ Quæcumque Pater facit, hæc & Filius similiter facit. " Respectu vero gratiæ gratis datæ non dicitur aliquis prædestinari simpliciter: quia gratia gratis data non ordinatur directe ad hoc quod ille qui eam recipit, ad finem ultimum dirigatur, sed ut per eam alii dirigantur, secundum illud I. Corinth. XII. 7. „ Unicuique datur „ manifestatio spiritus ad utilitatem. " Manifestum est autem quod id quod est per se, est mensura & regula eorum quæ dicuntur per aliud, & per participationem: unde prædestinatio Christi, qui est prædestinatus ut sit Filius Dei per naturam, est mensura (a) & regula vitæ, & ita prædestinationis nostræ, qui prædestinamur in filiationem adoptivam, quæ est quædam participatio, & imago naturalis filiationis, secundum illud infra VIII. 29. *Quos præscivit, & prædestinavit conformes fieri imaginis Filii sui*. Sicut igitur homo Christus prædestinatus non est propter merita præcedentia, sed ex sola gratia, ut sit Filius Dei naturalis; ita & nos ex sola gratia, non ex meritis prædestinamur, ut simus filii Dei adoptivi, secundum illud Deuteron. IX. v. „ Ne dicas in corde „ tuo, cum deleverit eos Dominus Deus „ tuus in conspectu tuo: Propter iustitiam „ meam introduxit me Deus, ut terram „ hanc possiderem. " Est igitur manifestum ad quid sit ista prædestinatio, scilicet ad hoc quod aliquis sit Dei Filius in virtute. Sed restat inquirendum: Quis est iste qui est ad hoc prædestinatus? Cum autem prædestinatio antecessionem importet, videtur quod ille qui est prædestinatus ut sit Filius Dei in virtute, non semper fuerit Filius Dei in virtute. Non enim videtur esse prædestinatio de eo quod semper fuit, quia hoc non potest antecessionem habere. Si igitur poneremus secundum Nestorium quod persona Filii hominis esset alia a persona Filii Dei, nulla esset dubitatio: quia possemus dicere, quod persona creata Filii hominis, quæ non fuit ab æterno, ex tempore incepit esse Filius Dei in virtute. Et simile est, si quis dicat quod est alia hypostasis, vel suppositum Filii Dei, & Filii hominis. Sed hæc aliena sunt a fide, ut supra dictum est. Cum igitur non solum sit eadem persona Filii Dei & Filii hominis, sed etiam hypostasis, & idem suppositum, ratione cuius non potest dici vere & proprie, quod Filius hominis est factus Filius Dei, ne aliquod suppositum creatum intelligatur esse de quo de novo prædicatur Filius Dei; pari ratione videtur quod non possit dici Filius hominis esse prædestinatus Filius Dei, quia Filius hominis supponit suppositum æternum, quod fuit semper Filius Dei. Unde antecessio, quam importat prædestinatio, locum non habet. Propter hoc igitur Origenes dicit, quod litterа non debet esse, *Qui prædestinatus est*; sed *Qui destinatus est Filius Dei in virtute*, ut nulla antecessio designetur: & secundum hoc planus est sensus, quia Christus destinatus, id est missus est a Deo Patre in mundum tamquam verus Filius (b) Dei, in virtute divina. Sed quia communiter omnes libri Latini habent, *Qui prædestinatus*, aliter alii hoc exponere voluerunt secundum consuetudinem Scripturæ, in qua dicitur aliquid fieri quando innotescit; sicut Dominus post resurrectionem dicit Matth. ult. 18. „ Data est mihi omnis potestas: " quia post resurrectionem innotuit talem potestatem sibi esse datam ab æterno. Sed secundum hoc, quod dicit, *Prædestinatus*, non proprie accipitur: quia prædestinatio est de eo quod pertinet ad gratiam; non autem in hoc gratia Christo facta est, quod eius virtus divina innotuit, sed potius nobis. Et ideo etiam in Glossa dicitur, quod secundum hunc sensum, *prædestinatus* large ponitur pro præscito, ut sit sensus: Christus prædestinatus est, idest ab æterno præscitus, ut innotesceret ex tempore esse Filius Dei in virtute. Unde quidam alii prædestinationem ad ipsam unionem referentes, non attribuerunt eam personæ, sed naturæ, ut sit sensus: *Qui prædestinatus est Filius Dei in virtute*; idest, cuius natura prædestinata est, ut sit ei unita qui est Filius Dei in virtute. Sed hæc etiam expositio impropria est, & extorta. Cum enim prædestinatio importet ordinem in finem, eius est prædestinari cuius est per suam operationem ordinari in finem. Agere autem propter finem, non est naturæ, sed personæ. Ideo si proprie accipiatur, oportet quod prædestinatio attribuatur ipsi personæ Christi. Sed quia persona Christi subsistit in duabus naturis, humana scilicet, & divina; secundum utramque potest aliquid dici de eo: sicut enim de homine potest aliquid dici secundum corpus, ut tangi, & vulnerari; aliquid autem secundum animam, ut intelligere, & velle; ita de Christo potest aliquid dici & secundum divinam naturam,

B 2 sicut

(a) *Al. deest* & regula. (b) *Al. omittitur* Dei.

sicut ipse de se dicit Ioan. x. 30. „ Ego , „ & Pater unum sumus : " aliquid secundum humanam naturam, sicut cum dicimus eum crucifixum, & mortuum; & hoc modo dicitur esse prædestinatus secundum humanam naturam . Quamvis enim ipsa persona Christi semper fuerit Filius Dei , tamen non semper fuit ut existens in humana natura esset Filius Dei , sed hoc fuit ineffabilis gratiæ. Est autem alia ratio de hoc participio *factus*, quod designat actum realem, & de hoc participio *prædestinatus*, quod designat actum animæ . Anima enim secundum suum intellectum , & rationem potest distinguere ea quæ sunt secundum rem coniuncta: potest enim aliquid de pariete albo cogitare, & loqui, seorsum quidem quantum ad hoc quod est paries, seorsum autem ex hoc quod est albus. (a) Ita etiam in prædestinatione: nam prædestinatio potest attribui personæ Christi secundum quod subsistit in humana natura, licet non attribuatur ei secundum quod subsistit in divina. Unde & Apostolus prius Filium Dei incarnatum esse præmiserat, & postea ei prædestinationem attribuit, ut intelligatur prædestinatus esse secundum quod factus est ex semine David secundum carnem; & sic a Filio Dei , explicando incarnationis mysterium, descendit ad carnem, & a carne secundum prædestinationem ascendit ad Filium Dei ; ut ostendatur quod neque gloria divinitatis impedivit infirmitatem carnis , neque infirmitas carnis diminuit maiestatem Dei.

Quæritur autem in Glossa, primo quidem utrum Christus, secundum quod homo, sit Filius Dei. Et videtur quod sic: quia hic est Christus qui prædestinatus est ut sit : sed secundum quod homo, est prædestinatus ut sit: ergo secundum quod homo , est Filius Dei . Et dicendum quod si ly secundum quod denotat unitatem suppositi , verum est quod secundum quod homo, est Filius Dei : quia unum est suppositum Dei & hominis . Si autem designat conditionem naturæ , vel causam, falsum est : non enim ex natura humana habet ut sit Filius Dei . In argumento autem est (b) fallacia compositionis & divisionis , ex eo quod ly secundum quod potest determinare participium , *prædestinatus*; & sic verum est quod secundum quod homo, est prædestinatus: vel potest determinare ipsum esse Filium Dei , ad quod ordinatur prædestinatio ; & sic falsum est : non enim prædestinatus est ut secundum quod homo, sit Filius Dei; & in hoc sensu procedit ratio.

Secundo quæritur utrum Christus secundum quod homo, sit persona. Et dicendum quod si ly secundum quod referatur ad ipsum suppositum hominis, concedendum est quod ipsum suppositum hominis est persona divina ; si vero designet naturæ conditionem , vel causam , sic Christus secundum quod homo, non est persona : quia humana natura non causat novam personalitatem in Christo: adiungitur enim digniori, in cuius personalitatem transit.

Item obiicitur de hoc quod Glossa dicit , quod qui suscepit, & quod suscepit est una persona ; id autem quod suscepit Filius Dei, est humana natura : ergo humana natura est persona . Et dicendum est, quod huiusmodi locutiones sunt exponendæ , ut sit sensus, quod ille qui suscepit , & natura quam suscepit, uniuntur in una persona .

Quarto quæritur utrum hoc sit verum , Homo est assumptus a Verbo . Et videtur quod sic , secundum illud Psalm. lxiv. 4. „ Beatus quem elegisti, & assumpsisti . " Et dicendum est , quod cum homo supponat suppositum æternum , non potest proprie dici quod homo sit assumptus a Verbo: non enim assumitur idem a seipso; sed exponendum est , sicubi inveniatur homo assumptus, idest humana natura.

Quinto quæritur utrum hæc sit vera, Iste homo semper fuit . Et dicendum est hanc esse veram , propter hoc quod homo supponit æternum suppositum: unde Hebr. ult. 8. dicitur : „ Iesus Christus heri , & hodie, „ ipse & in sæcula: " non tamen cum reduplicatione est vera huiusmodi propositio: non enim ille homo, secundum quod homo est, semper fuit , sed secundum quod est Filius Dei.

Sic igitur patet & de præordinatione , & de virtute Filii Dei . Restat tertium , scilicet de signo, quod tangitur in eo quod subditur : *Secundum spiritum sanctificationis*. Est enim proprium virtutis divinæ per collationem Spiritus sancti sanctificare homines : Levit. xx. 8. „ Ego Dominus , „ qui sanctifico vos. " Ipse etiam Spiritum sanctum solus dare potest, secundum illud Esai. xlii. 5. „ Hæc dicit Dominus Deus „ creans cælos: " & infra: „ Dans flatum „ populo qui est super terram, & spiritum „ calcantibus eam. " Ex hoc igitur appa-
ret

(a) Al. Ita etiam prædestinatio potest attribui personæ Christi &c. (b) Al. falsitas.

ret Christum habere virtutem divinam, quia ipse dat Spiritum sanctum, secundum illud Ioan. xv. 26. „ Cum venerit paracli-„ tus, quem ego mittam. " Eius etiam virtute sanctificamur, secundum illud I. Corinth. II. „ Sed sanctificati estis, sed iu-„ stificati estis in nomine Domini nostri Ie-„ su Christi, & spiritu Dei nostri. " Dicit ergo: Quod Christus sit Filius Dei in virtute, apparet *secundum spiritum sanctificationis*, idest secundum quod dat spiritum sanctificantem, quæ quidem sanctificatio incepit *ex resurrectione mortuorum Iesu Christi Domini nostri*, idest ex mortuis, secundum illud Ioan. VII. 39. „ Nondum erat Spiri-„ tus datus, quia nondum Iesus fuerat glo-„ rificatus: " quod non est sic intelligendum quod nullus ante Christi resurrectionem Spiritum sanctificantem acceperit; sed quia ex illo tempore quo Christus surrexit, incepit copiosius, & communius spiritus sanctificationis dari. Potest etiam intelligi quod hic designentur duo signa virtutis divinæ in Christo. Primum quidem ex hoc quod dicit, *Secundum spiritum sanctificationis*, sive intelligatur secundum sanctificantem Spiritum, sicut dictum est; sive intelligatur secundum hoc quod ipse per Spiritum sanctum est in utero virginali conceptus, quod est signum divinæ virtutis in ipso, secundum illud Lucæ I. 35. „ Spiri-„ tus sanctus superveniet in te: " & postea sequitur: „ Ideoque & quod ex te nasce-„ tur sanctum, vocabitur Filius Dei. " Secundum autem signum virtutis divinæ est resuscitatio mortuorum, secundum illud Ioan. v. 21. „ Sicut Pater suscitat mortuos, „ (a) & vivificat; sic & Filius. " Est ergo sensus, quod apparet Christum esse Filium Dei in virtute, *ex resurrectione mortuorum*, idest ex hoc quod mortuos fecit secum resurgere, secundum illud Matth. XXVII. 52. „ Multa corpora sanctorum qui „ dormierant surrexerunt: " & tandem faciet omnes resurgere, secundum illud Ioan. v. 28. „ Omnes qui in monumentis sunt, „ audient vocem Filii Dei, & qui audie-„ rint vivent. " Vel potest intelligi de spirituali resurrectione mortuorum quæ est a peccatis, secundum illud Ephes. v. 14. „ Sur-„ ge qui dormis, & exurge a mortuis. " Dicuntur autem mortui *Iesu Christi* qui ab ipso resuscitantur, sicut & infirmi alicuius medici a quo sanantur. Possunt autem hæc duo signa ad duas præcedentes clausulas referri hoc modo: *Qui factus est ei ex semine David secundum carnem*; & hoc secundum spiritum sanctificationis, ex quo scilicet caro eius concepta est: *qui prædestinatus est Filius Dei in virtute*; & hæc apparet in resurrectione mortuorum &c. Sed prima expositio est melior.

L E C T I O IV.

PEr quem accepimus gratiam, & Apostolatum ad obediendum fidei in omnibus Gentibus pro nomine eius, in quibus estis & vos vocati Iesu Christi: omnibus qui sunt Romæ, dilectis Dei, vocatis sanctis. Gratia vobis, & pax a Deo Patre, & Domino nostro Iesu Christo.

POstquam commendavit Christum ab origine, & virtute, hic commendat ipsum ex liberalitate, quæ ostenditur ex muneribus quæ fidelibus contulit. Ponitur autem duplex munus. Unum quidem commune omnibus fidelibus, scilicet gratia per quam reparamur, quam quidem a Deo per Christum accepimus: unde dicit: *Per quem accepimus*, omnes fideles, *gratiam*: Ioan. I. 17. „ Gratia, & veritas per Iesum Chri-„ stum facta est: " & hic infra Roman. v. 2. *Per quem accessum habemus in gratiam istam in qua stamus*. Conveniens est enim ut sicut per Verbum Dei omnia ista facta sunt, ut habetur Ioan. I. ita per ipsum, sicut per artem omnipotentis Dei omnia instaurentur; sicut & artifex eadem arte reparat domum qua condidit. Colossen. I. 20. „ Per „ eum placuit Deo reconciliare omnia .... „ sive quæ in cælo, sive quæ in terra sunt. " Aliud autem est munus spirituale collatum Apostolis, quod tangit subdens, *Et Apostolatum*, quod est præcipuum inter ecclesiasticos gradus. I. Corinth. XII. 28. „ Et „ quosdam quidem posuit Deus in Eccle-„ sia, primum quidem Apostolos. " Apostolus autem idem est quod missus: sunt enim a Christo missi, quasi eius auctoritatem, & vicem gerentes. Ioan. XX. 21. „ Sicut misit me Pater, & ego mitto vos, " id est cum plenitudine auctoritatis. Unde ipse Christus Apostolus nominatur: Hebr. III. 6.

(a) *Al. deest* & vivificat.

III. I. „ Considerate Apostolum, & Pontificem Iesum Christum. “ Unde & per ipsum tamquam principalem Apostolum, sive missum, alii sunt secundario Apostolatum consecuti. Luc. VI. 13. „ Elegit duodecim, quos & Apostolos nominavit. “ Præmittit autem gratiam Apostolatui, cum quia non ex meritis, sed ex gratia Apostolatum sunt consecuti: I. Corinth. XV. 9. „ Ego sum minimus Apostolorum, qui non „ sum dignus vocari Apostolus ... gratia autem Dei sum id quod sum: “ tum etiam quia Apostolatus digne haberi non potest, nisi præhabita gratia sanctificante: Ephes. IV. 7. „ Unicuique nostrum data est gratia „ secundum mensuram donationis Christi. “ Describit autem hunc Apostolatum primo quidem ex utilitate, cum subdit: *Ad obediendum fidei*; quasi diceret: Ad hoc sumus missi ut faciamus homines fidei obedire. In his obedientia locum habet quæ voluntarie facere possumus; his autem quæ sunt fidei, ex voluntate consentimus, non ex rationis necessitate, cum sint supra rationem: nullus enim credit nisi volens, ut dicit Augustinus: & ideo circa fidem locum habet illud infra VI. 17. *Obedistis ex corde in eam formam doctrinæ, in quam traditi estis*. De hoc fructu dicitur Ioan. XV. 16. „ Posui vos ut eatis, & fructum afferatis. “ Secundo describitur ex amplitudine, cum subditur, *In omnibus Gentibus*: quia non tantum in una gente Iudæorum, sed ad instructionem omnium Gentium sunt directi. Matth. ult. 19. „ Euntes docete omnes Gentes. “ Specialiter Paulus in omnes Gentes Apostolatum acceperat, ut ei competere possit quod dicitur Esai. XLIX. 6. „ Parum est ut sis „ mihi servus ad suscitandum tribus Iacob, „ & fæces Israel convertendas: dedi te in „ lucem Gentium. “ Tamen ab eius Apostolatu exclusi non erant Iudæi, præsertim qui inter Gentes habitabant. Infra XI. 13. *Quamdiu quidem ego sum Gentium Apostolus, ministerium meum honorificabo, si quo modo ad æmulandum provocem carnem meam, & salvos faciam aliquos ex ipsis*. Tertio ex plenitudine potestatis, cum subdit, *Pro nomine eius*, idest vice, & auctoritate ipsius. Sicut enim Christus in nomine Patris venisse dicitur Ioan. XX. quasi plenam Patris auctoritatem habens, ita & Apostoli in nomine Christi venisse dicuntur, quasi in persona Christi. II. Corinth. II. 10. „ Nam & ego quod „ donavi, si quid donavi, propter vos in „ persona Christi. “ Vel per hoc describitur ex fine, ut sit sensus, pro nomine eius dilatando, non pro aliquo terreno fructu sibi quærendo. Act. IX. 15. „ Vas electionis est „ mihi iste, ut portet nomen meum coram „ Gentibus, & Regibus, & filiis Israel. “ Unde ad hoc fideles hortabatur Colos. III. 17. „ Omnia in nomine Iesu Christi agite. “ Quarto ex potestate super illos quibus scribebat, qui prædicto Apostolatui erant subiecti: unde subdit: *In quibus*, idest inter quas Gentes nostro Apostolatui subiectas, *estis & vos*, scilicet Romani, quamvis sublimes. Esai. XXVI. 5. „ Civitatem sublimem „ humiliabit .... conculcabit eam pes pau„ peris (scilicet Christi) gressus egeno„ rum, “ idest Apostolorum, Petri, & Pauli. II. Corinth. X. 14. „ Usque ad vos per„ venimus in Evangelio Christi. “ Subdit: *Vocati Iesu Christi*, idest (*a*) specialiter a Iesu Christo, secundum illud Oseæ I. 9. „ Vocabo non populum meum. “ Vel *vocati* ut sitis *Iesu Christi*. Infra VIII. *Quos prædestinavit, hos & vocavit*. Vel *vocati Iesu Christi*, idest dicti a Iesu Christo Christiani. Act. XI. 26. „ Ita ut cognominarentur pri„ mum Antiochiæ discipuli, Christiani. “

Consequenter describuntur personæ salutatæ: & primo ex loco, cum dicit: *Omnibus qui sunt Romæ*. Signanter (*b*) autem omnibus scribit, quia omnium salutem cupiebat. I. Corinth. VII. 7. „ Volo omnes „ homines esse sicut meipsum. “ Act. XXIII. 11. dictum est ei: „ Oportet te & Romæ „ testificari. “ Secundo describuntur personæ salutatæ (*c*) ex gratiæ dono, ibi, *Dilecti Dei*. Circa quod (*d*) primo ponitur prima gratiæ origo, quod est Dei dilectio. Deuter. XXXIII. 3. „ Dilexit populos: omnes „ sancti illius sunt. “ I. Ioan. IV. 10. „ Non „ quasi nos dilexerimus Deum (scilicet „ prius) sed quoniam ipse prior dilexit „ nos. “ Dei enim dilectio non provocatur ex bono creaturæ, sicut dilectio humana; sed magis ipsum bonum creaturæ causat: quia diligere est bonum velle dilecto; voluntas autem Dei est causa rerum, secundum illud Psalm. CXXXIV. 6. „ Omnia quæ„ cumque voluit, fecit. “ Secundo ponitur vocatio cum subdit, *Vocatis*. Quæ quidem est duplex: una exterior, secundum quam vocavit Petrum, & Andream, Matth. IV: alia autem est vocatio interior, quæ est secundum interiorem inspirationem. Prov. I. 24. „ Vocavi, & renuistis. “ Tertio ponit

(a) *Al. omittitur* specialiter. (b) *Al. deest* autem. (c) *Al.* ex gratia. Circa quod &c. *intermediis omissis*. (d) *Al.* primo ponitur origo.

nit gratiam iustificationis, cum dicit, *Sanctis*, idest per gratiam, & sacramenta gratiæ sanctificatis. I. Corinth. VI. 11. „ Sed „ abluti estis, sed sanctificati estis, " ut sitis dilecti a Deo, vocati ad hoc quod sitis sancti.

Deinde ponuntur bona quæ eis optat, quæ sunt *gratia*, *& pax*: quorum unum, scilicet gratia, est primum inter Dei dona, quia per eam iustificatur impius. Infra III. 24. *Iustificati gratis per gratiam ipsius*. Aliud autem, scilicet pax, est ultimum, quod in beatitudine perficitur. Psal. CXLVII. 14. „ Qui posuit fines tuos pacem. " Tunc enim erit perfecta pax, quando voluntas requiescet in plenitudine omnis boni, consequens immunitatem ab omni malo. Esai. XXXII. 18. „ Sedebit populus meus in pul„ chritudine pacis. " Et sic per hæc duo bona, alia media intelliguntur. Ostendit etiam consequenter unde sint huiusmodi bona expectanda, cum subdit: *A Deo Patre nostro*. Iacob. I. 17. „ Omne datum optimum, „ & omne donum perfectum de sursum est, „ descendens a Patre luminum. " Psalm. LXXXIII. 12. „ Gratiam, & gloriam dabit „ Dominus. " Addit autem, *Et Domino Iesu Christo*: quia, ut (a) dicitur Ioan. I. 17. „ gratia, & veritas per Iesum Christum „ facta est. " Ipse etiam dicit Ioan. XIV. 27. „ Pacem meam do vobis. " Quod autem dicit, *Deo Patre nostro*, potest teneri essentialiter pro tota Trinitate; quæ dicitur Pater, quia nomina importantia relationem ad creaturam, communia sunt toti Trinitati; sicut Creator, & Dominus. Addit autem, *Domino Iesu Christo*, non quod sit alia persona a tribus, sed propter humanam naturam, per cuius mysterium ad nos dona gratiarum perveniunt. II. Pet. I. 4. „ Per „ quem maxima, & pretiosa nobis promis„ sa donavit. " Vel potest dici, quod hoc quod dicit, *Deo Patre nostro*, tenetur pro persona Patris, quæ secundum proprietatem dicitur Pater Christi, sed secundum appropriationem Pater noster. Ioan. XX. 17. „ Ascendo ad Patrem meum, & Patrem „ vestrum. " Tangitur autem persona Filii, cum dicitur, *Et Domino Iesu Christo*. Persona autem Spiritus sancti (b) expresse non ponitur, quia intelligitur in donis eius, quæ sunt gratia, & pax: vel etiam quia intelligitur in duabus personis Patris, & Filii, quarum est unio & nexus.

LECTIO V.

PRimum quidem gratias ago Deo meo per Iesum Christum pro omnibus vobis, quia fides vestra annuntiatur in universo mundo. Testis enim est mihi Deus, cui servio in spiritu meo in Evangelio Filii eius, quod sine intermissione memoriam vestri facio semper in orationibus meis, obsecrans si quo modo tandem aliquando prosperum iter habeam in voluntate Dei veniendi ad vos: desidero enim videre vos, ut aliquid impartiar vobis gratiæ spiritualis, ad confirmandos vos; id est, simul consolari in vobis per eam quæ invicem est fidem vestram atque meam. Nolo autem vos ignorare, fratres, quia sæpe proposui venire ad vos, & prohibitus sum usque adhuc, ut aliquem fructum habeam in vobis, sicut & in ceteris Gentibus. Græcis, ac barbaris, sapientibus, & insipientibus debitor sum; ita quod in me promptum est & vobis, qui Romæ estis, evangelizare: non enim erubesco Evangelium.

PRæmissa salutatione, hic Apostolus epistolarem tractatum incipit: in quo primo ostendit affectum suum ad eos quibus scribebat, ut reddat auditores benevolos; secundo instruit eos de veritate, quæ pertinet ad virtutem gratiæ Christi, ibi, *Virtus enim Dei est*. Ostendit autem affectum ad eos tripliciter: primo quidem ex gratiarum actione, qua de eorum bonis gratias agit; secundo ex oratione, quam pro eis ad Deum fundit, ibi, *Testis enim est mihi Deus*; tertio ex desiderio visitationis eorum, ibi, *Obsecrans si quo modo*. Circa primum tria oportet considerare. Primo quidem gratiarum actionis ordinem. (c) cum dicit: *Primum quidem gratias ago Deo meo*. Necesse est enim ut in omnibus gratiarum actionem præmittamus, secundum illud I. Thess. ult. 18. „ In omnibus gratias agite. " Non enim est dignus beneficium consequi qui de acceptis beneficiis gratias non agit. Sapient. XVI. 29. „ Ingrati spes tamquam hybernalis „ glacies

(a) *Al. deest* ut. (b) *Al. omittitur* expresse. (c) *Al.* quia.

„ glacies tabescet: “ & Eccle. I. 7. „ Ad „ locum unde exeunt flumina revertuntur:“ quia ad principium unde proveniunt beneficia revertuntur, scilicet per gratiarum actiones: „ ut iterum fluant, “ scilicet per iteratam beneficiorum exhibitionem. In omnibus autem quæ petimus, vel agimus, divino beneficio indigemus; & ideo ante omnia debet gratiarum actio præmitti. Secundo designat personas tres: quarum una est persona cui fit gratiarum actio, quam designat dicens, *Deo meo*, scilicet cui debetur gratiarum actio de omnibus bonis, quia ab eo fluunt. Iacob. I. 17. „ Omne „ datum optimum, & omne donum perfe„ ctum de sursum est, descendens a Patre lumi„ num. “ Et quamvis sit Deus omnium per creationem, & gubernationem, secundum illud infra X. 12. *Dominus omnium*; specialiter tamen dicitur esse Deus iustorum tripliciter. Primo quidem secundum specialem curam quam de eis gerit. Psal. XXXIII. 10. „ Oculi Domini super iustos. “ Et alibi (Psal. XXVI. I.) dicit: „ Dominus illumi„ natio mea. “ Secundo per specialem cultum. Exod. XV. 2. „ Iste Deus meus, & „ glorificabo eum. “ Tertio quia eorum præmium. Genes. XV. I. „ Ego Dominus „ merces tua magna nimis. “ Secunda persona est mediatoris, quam tangit dicens, *Per Iesum Christum*. Eodem enim ordine debet gratiarum actio in Deum recurrere quo gratiæ a Deo in nos deveniunt, quod quidem est per Iesum Christum. Infra V. 5. *Per quem accessum habemus per fidem in gratiam istam in qua stamus*. Tertia est persona illorum pro quibus gratias agit, quam designat subdens, *Pro omnibus vobis*: quia scilicet eorum gratias quasi suas reputat propter vinculum caritatis; (*a*) quasi diceret: „ Maiorem horum non habeo gratiam „ quam ut audiam filios meos in veritate „ ambulare: “ III. Ioan. IV. Signanter autem dicit, *Pro omnibus vobis*, quia scilicet omnibus placere desiderat: I. Corinth. X. 33. „ Sicut & ego per omnia omnibus pla„ ceo: “ & omnium salutem cupit, secundum illud I. Corinth. VII. 7. „ Volo omnes „ homines esse sicut meipsum. “ Tertio ponit materiam gratiarum actionis, cum subdit: *Quia fides vestra annuntiatur in universo mundo*. Agit quidem gratias de fide, eo quod est bonorum omnium spiritualium fundamentum. Hebr. XI. I. „ Est autem „ fides sperandarum substantia rerum. “ Commendantur autem Romani de fide: quia fidem de facili susceperant, & in eadem firmiter permanebant. Unde & usque hodie apud eos plurima fidei signa ostenduntur in visitatione sanctorum locorum, ut Hieronymus dicit super Epistolam ad Gal. Nondum tamen perfectam fidem habebant: quia aliqui eorum præventi erant a pseudoapostolis, ut crederent legis cæremonias Evangelio iungendas. Gaudet autem, & gratias agit de eorum fide, non solum propter eos, sed propter utilitatem inde consequentem: quia scilicet eorum exemplo, qui erant domini Gentium, aliæ Gentes provocabantur ad fidem: quia, ut dicit Glossa, prompte facit inferior quod videt fieri a superiori. Propter quod admonentur prælati ut fiant „ forma gregis ex animo, “ I. Pet. ult. 3. Consequenter cum dicit, *Testis enim est mihi Deus*, ostendit affectum suum ad eos ex oratione quam pro eis fundit. Et quia orationis negotium in secreto agitur coram Deo secundum illud Matth. VI. 6. „ Tu autem cum oraveris, intra in cu„ biculum tuum, & clauso ostio ora Pa„ trem tuum: “ Dei testimonio probat se pro eis orare. Primo ergo inducit testem; secundo manifestat supra quod testimonium inducat, *Quod sine intermissione*. Testem autem inducit cum dicit: *Testis est mihi Deus*, sub cuius testimonio omnia aguntur. Hier. XXIX. 3. „ Ego sum iudex, & testis. “ Et ut iustum testem non frustra se invocare ostendat, ponit consequenter quomodo sit ei coniunctus. Primo quidem quantum ad servitium, cum dicit, *Cui servio*, scilicet per latriæ cultum: Deuter. VI. 13. „ Dominum Deum tuum adorabis, & illi „ soli servies. “ Secundo quantum ad modum serviendi, cum dicit, *In spiritu meo*; quasi dicat: Non solum in exteriori servitio corporali, sed præcipue interius secundum spiritum. Ioan. IV. 24 „ Spiritus est „ Deus; & eos qui adorant eum, in spi„ ritu, & veritate adorare oportet. “ Vel *in spiritu*, idest in spiritualibus observantiis, non in carnalibus, sicut Iudæi. Philip. III. 3. (*b*) „ Nos sumus circumcisio, „ qui (*c*) spiritu servimus Deo. “ Tertio quantum ad officium in quo servit, scilicet *in Evangelio Filii eius*, secundum illud supra eodem, *Segregatus in Evangelium*: quod quidem est Filii Dei tripliciter. Uno modo, quia est de ipso: Luc. II. 10. „ Evangeli„ zo vobis gaudium magnum. “ Alio modo

(a) *Al. omittitur* quasi diceret, *& eius vice ponitur index II. Ioan. 1.* (b) *Ibi* Non sumus. (c) *Al.* spiritu Dei.

do quia est ab ipso prædicatum ex proprio officio: Luc. IV. 43. „ „ Quia & aliis civitatibus oportet me evangelizare regnum „ Dei, quia ideo missus sum. “ Tertio quia est ab eo iniunctum: Marc. ult. 15. „ Prædi- „ cate Evangelium omni creaturæ. “

Sed secundum Augustinum, cum idem sit, *Testis est mihi Deus*, quod Iuro per Deum, videtur Apostolus facere contra id quod Dominus dicit Matth. V. 34. „ Ego dico „ vobis, non iurare omnino. “ Iac. ult. 12. „ Ante omnia autem, fratres mei, nolite „ iurare. “ Sed, sicut dicit Augustinus (a) (de Mendacio cap. XV.) intellectus sacræ Scripturæ ex actibus sanctorum intelligitur. Idem enim spiritus quo sacræ Scripturæ sunt editæ, secundum illud I. Pet. I. 21. „ Spiritu sancto inspirati, locuti sunt san- „ cti Dei homines: “ sanctos viros ad operandum inducit: infra VIII. 14. *Qui spiritu Dei aguntur, hi sunt filii Dei*. Ex hoc ergo quod Paulus iurasse invenitur, ostenditur verbum Domini, & Apostoli Iacobi non sic esse intelligendum quasi iuramentum sit omnino illicitum, sed quia ad hoc homo niti debeat ut, quantum ex ipso est, iuramento non utatur, tamquam quodam bono, & per se appetibili: tum propter periculum quod imminet ex frequenti iuratione, ne homo labatur in periurium propter labilitatem humanæ linguæ, secundum illud Eccli. XXIII. 9. „ Iurationi non „ assuescat os tuum, nam multi casus in „ illa: “ tum etiam quia contra reverentiam Dei facere videtur qui ipsum absque necessaria causa testem inducit: unde Eccli. XXIII. 10. „ Nominatio Dei non sit „ assidua in ore tuo. “ Unde nec Apostolus iurasse invenitur nisi scribendo, quando homo cum maiori deliberatione, & cautela loquitur. Est autem quandoque necessarium iuramentum, ut fides verbo dicentis adhibeatur, quod quandoque utile est etiam ei qui audit; & sic Apostolus iurat propter utilitatem adiutorum, quibus erat utile ut ei crederent; quasi non quærens quod sibi utile est, sed multis, ut salvi fierent. Unde quod Dominus dicit Matth. V. 37. „ Quod amplius est (scilicet quam sim- „ plex verbum) a malo est, “ non est intelligendum a malo eius qui iurat, sed eius qui exigit iuramentum: non quidem a malo culpæ, nisi in casu quando existimat quis eum a quo exigit iuramentum, esse falsum iuraturum: tunc enim est grave peccatum, ut dicit Augustinus (de verbis Apost. serm. 30. & de Sanct. serm. 11.) sed intelligit esse a malo pœnæ, scilicet ignorantia, qua nescimus an sit verum quod dicitur nobis. Est autem duplex modus iurandi. Unus quidem per simplicem attestationem, sicut cum dicitur, Per Deum, vel *Testis est mihi Deus*; & hoc modo Apostolus iurat hic. Alius autem per execrationem, quando scilicet aliquis implorat divinum testimonium secundum aliquam pœnam sibi infligendam, si mentitur, secundum illud Psalm. VII. 5. „ Si reddidi retribuentibus mihi mala, de- „ cidam merito ab inimicis meis inanis. “ Et hoc etiam modo Apostolus iurat II. Corinth. I. 23. „ Testem Deum invoco in a- „ nimam meam. “

Consequenter hic ponit id supra quod eum testem invocat, dicens: *Quod memoriam vestri facio semper in orationibus meis*, quæ sunt *sine intermissione*, scilicet quia semper in orationibus suis pro eis orabat propter utilitatem communem quæ ex eorum conversione proveniebat. I. Reg. XII. 23. „ Absit „ hoc peccatum a me in Domino, ut ces- „ sem orare pro vobis. “ Quod autem dicit, *Memoriam vestri facio*, dupliciter potest intelligi. Uno modo sic. Memoriam vestri habeo, secundum illud Psalm. CXXXVI. 6. „ Adhæreat lingua mea faucibus meis, si „ non meminero tui. “ Alio modo *memoriam vestri facio*, (b) scilicet coram Deo, qui respicit orationes humilium. Et sic dum sancti pro aliquibus orant, quodammodo divino aspectui proponuntur: sicut & cetera sanctorum facta. Unde III. Regum XVII. 18. dixit mulier ad Eliam: „ Ingressus es „ ad me, ut rememorarentur iniquitates „ meæ; “ quasi illud sit in memoria, & in oculis Dei, quod contra iustos agitur. Quod autem dicit orationes sine intermissione se habere, congruit ei quod dicit I. Thess. ult. XVII. 17. „ Sine intermissione o- „ rate. “ Et Lucæ XVIII. 1. „ Oportet sem- „ per orare, & numquam deficere. “ Quæ quidem possunt intelligi tribus modis. Uno modo quantum ad ipsum actum orandi; & sic semper, vel sine intermissione orat qui statutis temporibus, & horis orat. Act. III. 1. „ Petrus, & Ioannes ascendebant in „ templum ad horam orationis nonam. “ Alio modo quantum ad finem orationis, qui est ut intellectus noster ascendat in Deum; (c) & sic

(a) *Non ut prius* de Mendacio ad Consentium, *item* Lib. contra Manich. (b) *Al.* scilicet orationem Deo. (c) *Exemplum Venetum anni* 1498. Et sic tamdiu homo orat quamdiu agit corde, ore, vel opere ut in Deum tendat; & sic semper orat qui totam vitam suam in Deum ordinat.

& sic tamdiu homo orat quamdiu totam vitam suam in Deum ordinat. I. Corinth. x. 31. „ Sive manducatis, sive bibitis, sive „ aliquid facitis, omnia in gloriam Dei fa- „ cite. “ Tertio quantum ad causam: dum enim aliquis agit unde alii pro eo orent, ipse orare videtur, ut patet in his qui dant eleemosynas pauperibus, qui pro eis orant. Eccli. xxix. 15. „ Conclude eleemosynam „ in sinu pauperis, & hæc pro te exorabit „ ab omni malo. “ Sic ergo continuanda est littera: Gratias ago pro vobis, quia bona vestra reputo quasi mea; quod patet ex hoc quod pro vobis oro, sicut pro meipso. Deinde cum dicit, *Obsecrans si quo modo tandem aliquando prosperum iter habeam in voluntate Dei veniendi ad vos*, probat affectum suum ex desiderio visitationis: & primo ponit desiderium; secundo propositum exequendi, ibi, *Nolo autem vos ignorare, fratres, quia sæpe proposui venire ad vos*. Circa primum duo facit. Primo ponit desiderii signum; secundo desiderii causam, ibi, *Desidero enim videre vos*. Signum autem desiderii est oratio, quam pro hoc faciebat: ex hoc autem signo ostenditur desiderium huiusmodi primo quidem intensum, per hoc quod dicit, *Obsecrans*, quasi ob sacra contestans, sicut pro aliquo magno, quod mea merita excedit. Proverb. xviii. 23. „ Cum „ obsecrationibus loquetur pauper, & di- „ ves effabitur rigide. “ Quod autem intense desideratur, magnum desideranti videtur. Secundo ostenditur esse anxium, cum dicit, *Si quo modo*: quæ enim anxie aliquis desiderat, quærit adipisci quocumque modo, sive facili, sive laborioso. Philip. 1. 18. „ Quid enim? Dum omni modo „ prædicetur, sive per occasionem, sive per „ veritatem Christus annuntietur; & in hoc „ gaudeo, sed & gaudebo. “ Tertio ostenditur esse diuturnum in hoc quod dicit, *Tandem aliquando*, scilicet post longa desideria: iusti enim non ad horam, sed perseveranter afficiuntur. Proverb. xvii. 17. „ Omni tempore diligit qui amicus est. “ Quarto ostenditur esse rectum ex hoc quod est divinæ voluntati conforme: unde subdit: *Prosperum iter habeam*, & hoc *in voluntate Dei*, idest secundum voluntatem eius, secundum quam solum aliquid reputo prosperum; sicut & Dominus dicit Luc. xxii. 42. „ Non mea voluntas, sed tua fiat. “ Deinde cum dicit, *Desidero enim videre vos*, ostendit desiderii causam: quæ quidem est duplex. Una, utilitas eorum qui erant visitandi: unde dicit: *Desidero enim videre vos*. Philipp. 1. 8. „ Cupio omnes vos esse in „ visceribus Christi. “ Et hoc non in vanum, sicut est in amicitia sæculari, sed *ut impartiar*, idest tradam vobis, *aliquid gratiæ spiritualis*, non tamquam actor gratiæ, sed sicut minister: I. Corinth. iv. 1. „ Sic „ nos existimet homo ut ministros Christi: “ & hoc *ad confirmandos vos*, scilicet in fide quam suscepistis. Lucæ xxii. 32. „ Et tu „ aliquando conversus, confirma fratres „ tuos. “ Impartitur autem gratiam minister multipliciter: tum per administrationem sacramentorum gratiæ: I. Pet. iv. 10. „ Unusquisque sicut accepit gratiam in al- „ terutrum illam administrantes, sicut boni „ dispensatores multiformis gratiæ Dei: “ tum per exhortationem sermonum: Ephes. iv. 29. „ Omnis sermo malus ex ore ve- „ stro non procedat; sed si quis bonus est „ ad ædificationem fidei, ut det gratiam „ audientibus. “ Secunda causa est mutua consolatio, quæ consideratur in convictu amicorum: unde subdit: *Idest simul consolari in vobis*, scilicet me videre vos, & impartiri gratiam, & me simul consolari cum vobis, *per eam quæ invicem est fidem vestram atque meam*: ad mutuam enim consolationem redit, si unanimes in fide reddamur. II. Corinth. vii. 6. „ Qui consolatur hu- „ miles, consolatus est nos Deus in adven- „ tu Titi: non solum autem in adventu „ eius, sed etiam in consolatione qua con- „ solatus est in vobis. “ Deinde cum dicit, *Nolo autem vos ignorare*, ne videatur esse vanum desiderium, subdit propositum prosequendi: & primo proponit propositum; secundo (*a*) ostendit causam propositi, ibi, *Ut aliquem fructum habeam in vobis*; tertio concludit propositi promptitudinem, ibi, *Ita quod in me promptum est*. Circa primum duo facit. Primo ponit propositum; secundo impedimentum, ibi, *Et prohibitus sum &c.* Dicit ergo primo: Non solum desidero vos videre, sed etiam proposui ad hoc operam dare; & hoc, *fratres, nolo vos ignorare, quia sæpe proposui venire ad vos*, ut dilectionem meam ostenderem non solum verbo, & lingua, sed etiam opere, & veritate, ut dicitur I. Ioan. iii. Secundo tangit obstaculum impediens eum ab isto proposito exequendo, dicens: *Prohibitus sum usque adhuc*: & hoc vel a diabolo, qui nititur impedire prædicationem, ex qua provenit salus hominum: Prov. xxv. 23 „ Ventus aquilo dissipat pluviam, “ idest do-

(a) *Al.* omittitur ostendit.

ctrinas prædicatorum: vel etiam ab ipso Deo, secundum cuius nutum dispensantur (a) prædicatorum itinera, & verba. Iob xxxvii. 11. „ Nubes (idest prædicatores) spar- „ gunt lumen suum, quæ lustrant cuncta „ per circuitum, quocumque eas voluntas „ gubernantis duxerit. " Unde & Act. xvi. 6. dicitur: „ Transeuntes autem Phry- „ giam, & Galatiæ regionem vetati sunt a „ Spiritu sancto loqui: " & iterum 7. „ Tentabant ire in Bithiniam, & non per- „ misit eos Spiritus Iesu. " Utrumque autem horum vult Apostolus eos non ignorare propter eorum utilitatem, ut scilicet cognoscentes affectum Apostoli, devotius eius verba suscipiant, & impedimentum visitationis eius imputent suæ culpæ, & sic corrigantur: nam in pœnam culpæ dicitur Esai. v. 6. „ Mandabo nubibus meis ne pluant „ super eam imbrem. " Deinde ponit causam duplicem propositi: quarum prima est utilitas: unde dicit: *Ut aliquem fructum habeam in vobis, sicut in ceteris Gentibus*, quibus scilicet prædicavi: quod potest dupliciter intelligi. Uno modo quasi dicat: Ut faciam aliquem fructum in vobis per meam prædicationem. Ioan. xv. 16. „ Ut eatis, „ & fructum afferatis. " Alio modo quasi ex eorum conversione ei fructus accrescat, secundum illud Ioan. iv. 36. „ Qui metit, „ mercedem accipit, & fructum congre- „ gat in vitam æternam. " Alia autem causa est debitum, quod sibi imminebat ex suscepto officio. I. Corinth. ix. 16. „ Si „ non evangelizavero, væ mihi est. " Et quia universalem Gentium Apostolatum susceperat, omnibus se asserit debitorem, secundum illud I. Corinth. ix. 19. „ Cum „ essem liber ex omnibus, omnium me ser- „ vum feci. " Et ideo duplicem diversitatem ponit. Una quidem (b) secundum diversitatem Gentium, cum dicit, *Græcis, ac Barbaris*. Dicitur autem aliquis Barbarus dupliciter. Uno modo secundum quid, qui scilicet est extraneus quo ad aliquem, secundum illud I. Corinth. xiv. 11. „ Si „ ergo nesciero virtutem vocis, ero ei cui lo- „ quar, barbarus. " Alio modo simpliciter, qui scilicet (c) est quasi extraneus a communitate hominum, inquantum ratione non regitur: unde proprie Barbari dicuntur qui ratione non reguntur, secundum quod dictum est II. Machab. xv. 2. „ Ne ita ferociter ac barbare fece- „ ris, " idest inhumane. Et quia Græci fuerunt primi legum inventores, omnes Gentiles, qui humanis legibus reguntur, nominat Græcos. De Iudæis autem, qui divinis legibus regebantur, mentionem non facit: quia non erat institutus Apostolus Iudæorum, sed Gentilium. Galat. 9. „ Ita „ ut illi (d) in circumcisis, nos autem in „ Gentibus. " Ex utraque autem causa concludit promptitudinem voluntatis, cum subdit: *Ita quod in me*, id est quantum ad me pertinet, dummodo aliunde non impediar, *promptum est etiam vobis qui Romæ estis evangelizare*. Exod. xxxv. 20. „ Egressaque o- „ mnis multitudo filiorum Israel de conspe- „ ctu Moysi, obtulit mente promptissima „ atque devota. " Et excludit impedimentum promptitudinis, scilicet erubescentiam, propter quam multi ea prætermittunt quæ alias facerent prompte; & hoc est quod subdit: *Non enim erubesco Evangelium*: quod quidem infidelibus apud quosdam erubescibile videbatur, propter id quod dicit I. Corinth. 1. 23. „ Nos autem prædicamus „ Christum crucifixum, Iudæis quidem scan- „ dalum, Gentibus autem stultitiam. " Non est autem secundum rei veritatem erubescendum propter id quod sequitur 24. „ Ipsis autem vocatis Iudæis, (e) atque „ Græcis, Christum Dei virtutem, & Dei „ sapientiam. " Unde dicitur Luc. ix. 26. „ Qui erubuerit me, & meos sermones, „ hunc Filius hominis erubescet. " Et inde est quod baptizati liniuntur chrismate in fronte signo crucis, ubi est sedes verecundiæ, ne scilicet Evangelium erubescant.

(a) *Al. deest* prædicatorum. (b) *Al.* secundum gentem. (c) *Al.* est extraneus. (d) *Al.* in circumcisione. *Legit modo Vulgata*; „ Ut nos in Gentes, ipsi autem in circumcisionem. " (e) *Al.* atque Gentibus.

LECTIO VI.

Virtus enim Dei est in salutem omni credenti, Iudæo primum, & Græco. Iustitia enim Dei in eo revelatur ex fide in fidem, sicut scriptum est: Iustus autem ex fide vivit. Revelatur enim ira Dei de cælo super omnem impietatem, & iniustitiam hominum eorum qui veritatem Dei in iniustitia detinent: quia quod notum est Dei, manifestum est in illis: Deus enim illis manifestavit. Invisibilia enim ipsius a creatura mundi per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque eius virtus, & divinitas.

Postquam Apostolus Romanos fideles, quibus scribebat, sibi benevolos reddidit, ostendendo affectum suum ad eos, hic incipit instruere eos de his quæ pertinent ad evangelicam doctrinam, in quam se segregatum prædixerat: & primo ostendit virtutem evangelicæ gratiæ; secundo exhortatur ad executionem operum huius gratiæ XII. capite, ibi, *Obsecro itaque*. Circa primum duo facit. Primo proponit quod intendit; secundo manifestat propositum, ibi, *Revelatur enim ira Dei*. Circa primum tria facit. Primo proponit virtutem evangelicæ gratiæ; secundo exponit, ibi, *Iustitia enim Dei*, tertio expositionem confirmat, ibi, *Sicut scriptum est*. Dicit ergo primo: Ideo Evangelium non erubesco, quia quamvis, ut dicitur I. Corinth. 1. 18. „ verbum crucis pereuntibus quidem stultitia „ sit, nobis tamen virtus Dei est. " *Virtus enim Dei est*: quod potest intelligi dupliciter. Uno modo quia virtus Dei in Evangelio manifestatur, secundum illud Psal. CX. 5. „ Virtutem operum suorum annun„ tiabit populo suo: " alio modo quia ipsum Evangelium in se Dei virtutem continet, secundum illud Psal. LXVII. 34. „ Dabit „ voci suæ vocem virtutis. " Circa quam virtutem tria sunt consideranda. Primo quidem ad quid se ista virtus extendat; & hoc designatur cum subditur, *In salutem*. Iac. 1. 21. „ In mansuetudine suscipite insitum ver„ bum, quod potest salvare animas vestras." Quod quidem fit tripliciter. Uno modo inquantum per verbum Evangelii remittuntur peccata. Ioan. XV. 3. „ Iam mundi estis „ propter sermonem quem locutus sum vo„ bis. " Secundo inquantum per Evangelium homo consequitur gratiam sanctificantem. Ioan. XVII. 17. „ Sanctifica eos in ve„ ritate: sermo tuus veritas est. " Tertio inquantum perducit ad vitam æternam. Ioan. VI. 69. „ Verba vitæ æternæ habes. " Secundo per quem modum Evangelium salutem conferat, (a) quia per fidem, quod designatur cum dicitur, *Omni credenti*: quod fit tripliciter. Primo per prædicationem. Marc. ult. 15. „ Prædicate Evangelium o„ mni creaturæ. Qui crediderit, & bapti„ zatus fuerit, salvus erit. " Secundo per confessionem. Infra X. 10. *Oris confessio fit ad salutem*. Tertio per scripturam: unde etiam verba Evangelii scripta virtutem salutiferam habent, sicut beatus Barnabas infirmos curabat, Evangelium superponendo. Cavendæ sunt tamen superstitiones characterum, quia hoc est superstitiosum: unde Ezech. IX illi salvati sunt in quorum frontibus est scriptum Thau, quod est signum crucis. Tertio quibus Evangelium fit in salutem, quia tam Iudæis quam Gentibus: non enim Iudæorum tantum Deus est, sed & Gentium: infra III. & ideo subdit: *Iudæo primum, & Græco*: per Græcum, omnem Gentilem intelligens, eo quod a Græcis Gentilium sapientia est exorta.

Sed cum infra X. 12. dicatur: *Non est distinctio Iudæi, & Græci*, quomodo hic *Iudæo primum*? Dicendum est ergo, quod quantum ad salutis finem consequendum non est distinctio inter eos: æqualem enim consequuntur mercedem utrique, sicut prolabore etiam in vinea priores & posteriores eumdem denarium acceperunt, ut dicitur Matth. XX. sed quantum ad ordinem salutis, Iudæi sunt primi, quia eis promissiones sunt factæ, ut infra XV. & in eorum gratiam sunt Gentiles assumpti, ac si ramus oleastri inseratur in bonam olivam, ut infra XI. Ex his etiam Salvator noster natus est. Ioan. IV. 22. „ Salus ex Iudæis est. "

Exponit autem consequenter quomodo Evangelium fit in salutem, cum dicit: *Iustitia enim Dei revelatur in eo (b) ex fide in fidem*:

(a) Al. quia tripliciter. Primo per fidem. Marc. ult. Prædicate Evangelium, *interm diis omissis*. (b) Al. per fidem.

dem: quod quidem dupliciter potest intelligi. Uno modo de iustitia qua Deus iustus est, secundum illud Psal. x. 8. „ Iustus Dominus, & iustitias dilexit: & secundum hoc sensus est quod *iustitia Dei*, qua scilicet iustus est servando promissa, *in eo revelatur*, scilicet in homine credente Evangelio, quia credit Deum implesse quod promisit de Christo mittendo; & hoc *ex fide*, scilicet Dei promittentis: Psal. cxliv. 13. „ Fidelis Dominus in omnibus verbis suis: " *in fidem*, scilicet hominis credentis. Vel alio modo, ut intelligatur de iustitia Dei qua Deus homines iustificat. Nam iustitia hominum dicitur, qua se homines propriis viribus iustificare præsumunt. Infra x. 3. *Ignorantes Dei iustitiam, & suam quærentes statuere, iustitiæ Dei non sunt subiecti*. Quæ quidem iustitia revelatur in Evangelio, inquantum per fidem Evangelii homines iustificantur secundum quodcumque tempus: unde subdit: *Ex fide in fidem*; idest, ex fide veteris testamenti procedendo in fidem novi testamenti: quia ab utroque homines iustificantur, & salvantur per fidem Christi: quia eadem fide crediderunt venturum qua nos venisse credimus: & ideo dicitur II. Corinth. iv. 13. „ Habentes eamdem „ speciem fidei . . credimus, propter quod „ loquimur. " Vel potest intelligi *ex fide* prædicatorum *in fidem* auditorum. Infra x. 14. *Quomodo credent ei quem non audierunt?* Vel *ex fide* unius articuli *in fidem* alterius: quia ad iustificationem requiritur omnium articulorum fides. Apoc. i. 3. „ Beatus qui „ legit, & audit verba prophetiæ huius, " scilicet omnia, non unum tantum. Alio modo potest intelligi *ex fide* præsenti *in fidem* futuram (a): quæ quidem dicitur fides ratione certæ, & firmæ cognitionis; hæc autem ratione evangelicæ cognitionis. I. Corinth. xiii. 12. „ Videmus nunc per „ speculum in ænigmate, tunc autem facie „ ad faciem. " Probat autem hanc expositionem, cum subdit: *Sicut scriptum est: Iustus autem meus ex fide vivit*. Quod quidem accipitur secundum litteram lxx. nam in littera nostra, quæ est secundum Hebraicam veritatem, dicitur Habac. ii. 4. „ Iustus ex fide sua vivit. " Dicitur autem *iustus meus*, scilicet a me iustificatus, & apud me iustus reputatus. Infra iv. 2. *Si autem Abraham ex operibus legis iustificatus est, habet gloriam, sed non apud Deum. Quid enim Scriptura dicit? Credidit Abraham Deo, & reputatum est ei ad iustitiam*. Unde ex hoc subditur, *Ex fide vivit*, scilicet vita gratiæ. Gal. ii. 20. „ Quod autem nunc „ vivo in carne, in fide vivo Filii Dei. "

Quatuor autem hic considerare oportet circa fidem. Primum quidem quid sit fides: importat enim assensum quemdam cum certitudine ad id quod non videtur, ex voluntate: quia nullus credit nisi volens, ut Augustinus (super Ioan. tract. xxvi.) dicit. Et secundum hoc differt (c) credens a dubitante, qui in neutram partem assentit. Differt etiam ab opinante, qui assentit in unam partem, non cum certitudine, sed cum formidine alterius. Differt etiam a sciente, qui per certitudinem assentitur ex necessitate rationis. Et secundum hoc fides est media inter scientiam & opinionem.

Secundo considerandum est an fides sit virtus. Et manifestum est quod non est virtus, si accipitur pro eo quod creditur, secundum illud „ Fides catholica hæc est, „ ut unum Deum in Trinitate, & Trinitatem in unitate veneremur &c. " Si autem accipiatur pro habitu, quo credimus, sic quandoque est virtus, quandoque non. Est enim virtus principium actus perfecti. Actus autem ex duobus principiis dependens non potest esse perfectus, si alteri principiorum desit sua perfectio: sicut equitatio non potest esse perfecta, si vel equus bene non vadat, vel sessor equum ducere nesciat. Actus autem fidei, qui est credere, dependet ex intellectu, & voluntate movente intellectum ad assensum. Unde actus fidei erit perfectus, si voluntas perficiatur per habitum caritatis, & intellectus per habitum fidei; non autem si habitus caritatis desit: & ideo fides formata caritate est virtus, non autem fides informis.

Tertio considerandum est, quod idem numero habitus fidei, qui sine caritate erat informis, adveniente caritate fit virtus: quia cum caritas sit extra essentiam fidei, per eius adventum, vel recessum non mutatur substantia eius.

Quarto considerandum est, quod sicut corpus vivit per animam naturali vita, ita anima vivit per Deum vita gratiæ. Primo autem Deus animam inhabitat per fidem. Ephes. iii. 17. „ Habitare Christum per fi„ dem in cordibus vestris: " nec tamen est perfecta habitatio, nisi fides per caritatem sit formata, quæ per vinculum perfectionis nos unit

(a) *Al. additur* idest in plenam visionem Dei. (b) *Al.* hoc. *Item omittitur* hæc autem ratione evangelicæ cognitionis. (c) *Al. deest* credens.

unit Deo, ut dicitur Colofs. III. Et ideo quod hic dicit, *Ex fide vivit*, intelligendum est fide formata.

Deinde cum dicit, *Revelatur enim ira Dei*, probat quod dixerat, scilicet virtutem evangelicæ gratiæ esse omnibus hominibus in salutem. Et primo ostendit quod est necessaria ad salutem; secundo quod est efficax, sive sufficiens v. cap. ibi, *Iustificati igitur ex fide*. Circa primum duo facit. Primo ostendit virtutem evangelicæ gratiæ fuisse necessariam ad salutem Gentibus, quia scilicet sapientia, de qua confidebant, salvare eos non potuit; secundo ostendit quod fuit necessaria Iudæis, quia scilicet circumcisio, & lex, & alia, in quibus confidebant, eis salutem non attulerunt, II.cap. ibi, *Propter quod inexcusabilis es*. Circa primum duo facit. Primo proponit quod intendit; secundo manifestat propositum, ibi, *Quia quod notum est Dei*. Proponit autem tria. Primo quidem pœnam, dicens: Recte dico quod in eo iustitia Dei revelatur: *revelatur enim in eo ira Dei*, idest vindicta ipsius, quæ dicitur ira Dei secundum similitudinem hominum irascentium, qui vindictam quærunt; (a) extra tamen Deus vindictam infert ex animi tranquillitate. Sap. XIV. 18. „ Tu „ autem dominator noster cum tranquilli- „ tate iudicas. " Et de hac ira Dei dicitur Ioan. III, 36. „ Qui incredulus est Fi- „ lio, non videbit vitam; sed ira Dei manet „ super eum. " Hoc autem dicitur, quia quidam Philosophi dicebant, a Deo non esse pœnas peccatorum, contra id quod dicitur in Psal. XCIII. 10. „ Qui corripit Gentes, „ non arguet? " Unde additur, *De cælo*: quia credebant circa cælestia eius providentiam occupari, ita quod ad res terrenas non se extenderet. Iob XXII. 14. „ Circa „ cardines cæli perambulat, nec nostra con- „ siderat. " Sed sicut etiam in Psal. CI. 20. dicitur, „ Dominus de cælo in terram „ prospexit. " Vel dicitur, *de cælo* eorum iniquitatem demonstrare: quia maxime ex magnitudine cæli, Creatoris virtutem intelligere debuerunt. Iob XX. 27. „ Reve- „ labunt cæli iniquitatem eius. " Vel *de cælo* venturi ad iudicium. Act. I. 11. „ Quem- „ admodum vidistis eum ascendentem in „ cælum, ita veniet. " Secundo ponit culpam, pro qua pœna infligitur. Et primo quidem (b) culpam quæ contra Deum committitur, cum subdit, *Super omnem impietatem*: sicut enim pietas dicitur cultus qui Deo exhibetur, tamquam summo parenti, sic impietas dicitur peccatum quod est contra cultum divinum. Ezech. XVIII. 20. „ Im- „ pietas impii super eum erit. " Secundo ponit culpam quæ committitur in homines, cum dicit, *Et iniustitiam*: nam iustitia est per quam homines sibi invicem ratione conveniunt, & communicant. Iob XXXV. 8. „ Filium hominis adiuvabit iustitia tua. " Tertio ponit cognitionem quam de eo habuerunt, cum subdit: *Hominum eorum qui veritatem Dei*, idest veram de Deo cognitionem, *detinent in iniustitia*, quasi captivatam. Nam vera Dei cognitio, quantum est de se, inducit homines ad bonum; sed ligatur quasi captivitate detenta per iniustitiæ affectum, per quam, ut Psal. XI. 1. dicitur, „ dimi- „ nutæ sunt veritates a filiis hominum. " Deinde cum dicit, *Quia quod notum est*, manifestat propositum, ordine tamen retrogrado. Primo enim consentit quod sapientes Gentilium de Deo cognoverunt veritatem; secundo ostendit quod in eis impietas, & iniustitia fuerit, ibi, *Ita ut sint inexcusabiles*; tertio quod iram Dei incurrerunt, ibi, *Qui cum iustitiam Dei cognovissent, non intellexerunt quod qui talia agunt, digni sunt morte*. Circa primum tria facit. Primo ostendit quid de Deo cognoverunt; secundo ostendit a quo huiusmodi cognitione acceperunt, ibi, *Deus enim illis revelavit*; tertio ostendit per quem modum, ibi, *Invisibilia enim ipsius*. Dicit ergo primo: Recte dico, quod veritatem Dei detinuerunt: fuit enim in eis quantum ad aliquid vera Dei cognitio: *quia quod notum est Dei*, id est quod cognoscibile est de Deo ab homine per rationem, *manifestum est in illis*; idest, manifestum est eis ex eo quod in illis est, idest ex lumine intrinseco.

Sciendum est ergo, quod aliquid circa Deum est omnino ignotum homini in hac vita, scilicet quid est Deus: unde & Paulus invenit Athenis aram inscriptam *Ignoto Deo* (Act. XVII.) & hoc ideo, quia cognitio hominis incipit ab his quæ sunt ei connaturalia, scilicet a sensibilibus creaturis, quæ non sunt proportionatæ ad repræsentandam divinam essentiam. Potest tamen homo ex huiusmodi creaturis Deum tripliciter cognoscere, ut Dionysius dicit in Libro de divinis Nominibus. Uno quidem modo per causalitatem: quia enim huiusmodi creaturæ sunt defectibiles, & mutabiles, necesse est eas reducere ad aliquod pri-

(a) *Al. mittitur extra*. (b) *Al. desideratur culpam*.

principium immobile, & perfectum; & secundum hoc cognoscitur de Deo an est. Secundo per viam excellentiæ: non enim reducuntur omnia in primum principium, sicut in propriam causam, & univocam, prout homo hominem generat; sed sicut in causam communem, & excedentem: & ex hoc cognoscititur quod est super omnia. Tertio per viam negationis: quia si est causa excedens, nihil eorum quæ sunt in creaturis, potest ei competere; sicut etiam neque corpus cæleste proprie dicitur grave, vel leve, aut calidum, aut frigidum: & secundum hoc dicimus Deum immobilem, & infinitum, & si quid aliud huiusmodi dicitur. Huiusmodi autem cognitionem habuerunt per lumen rationis (a) inditum. Psal. IV. 6. „Multi di„cunt: Quis ostendit nobis bona? Signa„tum est super nos lumen vultus tui, Do„mine.“

Deinde cum dicit, *Deus illis manifestavit*, ostendit a quo auctore huiusmodi cognitio eis fuerit manifestata; & dicit, quod *Deus illis manifestavit*, secundum illud Iob XXXV. 11. „Docet nos super iumenta ter„ræ.“

Ubi considerandum est, quod unus homo alteri manifestat, explicando conceptum suum per aliqua signa exteriora, puta per vocem, vel scripturam; Deus autem dupliciter aliquid homini manifestat. Uno modo infundendo lumen interius, per quod homo cognoscit. Psal. XLII. 3. „Emitte lucem „tuam, & veritatem tuam.“ Alio modo proponendo suæ sapientiæ signa exteriora, scilicet sensibiles creaturas. Eccli. I. 10. „Effudit illam (scilicet sapientiam) su„per omnia opera sua.“ Sic ergo Deus illis manifestavit, vel interius infundendo lumen, vel exterius proponendo visibiles creaturas, in quibus, sicut in quodam libro, Dei cognitio legeretur.

Deinde cum dicit, *Invisibilia enim ipsius a creatura mundi per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur*, ostendit per quem modum huiusmodi cognitionem acceperunt.

Ubi primo considerandum est quæ sunt ista quæ de Deo cognoverunt. Et ponit tria. Primo quidem invisibilia ipsius, per quæ intelligitur Dei essentia, quæ, sicut dictum est, a nobis videri non potest. Ioan. I. 18. „Deum nemo vidit umquam,“ scilicet per essentiam vita mortali vivens. I. Tim. I. 11. „Regi sæculorum immor„tali, & invisibili.“ Dicit autem pluraliter *invisibilia*, quia Dei essentia non est nobis cognita secundum illud quod est, scilicet prout in se est una: sic erit nobis in patria cognita, & tunc erit Dominus unus, & nomen eius unum, ut dicitur Zachar. ult. Est autem manifesta nobis per quasdem similitudines in creaturis repertas, quæ id quod in Deo unum est, multipliciter participant; & secundum hoc intellectus noster considerat unitatem divinæ essentiæ sub ratione bonitatis, sapientiæ, virtutis, & huiusmodi, quæ in Deo non sunt. Hæc ergo invisibilia Dei dixit, quia illud unum quod his nominibus, seu rationibus, in Deo respondet, non videtur a nobis. Heb. XI. 3. „Ut ex invisibilibus visibilia fierent.“ Aliud autem quod de Deo cognoscitur, est virtus ipsius, secundum quam res ab eo procedunt, sicut a principio. Psal. CXLVI. 5. „Magnus Dominus, & magna virtus eius.“ Hanc ergo virtutem Philosophi perpetuam esse cognoverunt: unde dicitur: *Sempiterna quoque virtus eius*. Tertium cognitum est quod dicit, *Et divinitas*: ad quod pertinet quod cognoverunt Deum sicut ultimum finem in quem omnia tendunt. Divinum enim bonum dicitur bonum commune quod ab omnibus participatur: propter hoc potius dixit divinitatem, quæ participationem significat, quam deitatem, quæ significat essentiam Dei. Colos. II. 9. „Et „in ipso habitat omnis plenitudo divinita„tis.“ Hæc autem tria referuntur ad tres modos cognoscendi supradictos: nam invisibilia Dei cognoscuntur per viam negationis, sempiterna virtus per viam causalitatis, divinitas per viam excellentiæ.

Secundo considerandum est per quod medium illa cognoverunt, quod designatur cum dicitur, *Per ea quæ facta sunt*. Sicut enim ars manifestatur per artificis opera, ita & Dei sapientia manifestatur per creaturas. Sapient. XIII. 5. „A magnitudine enim spe„ciei, & creaturæ cognoscibiliter poterit „Creator harum videri.“

Tertio ostendit quomodo per ista cognoscatur Deus, cum dicit, *Intellecta conspiciuntur*: intellectu enim cognosci potest Deus, non sensu, vel imaginatione, quæ corporalia non transcendunt; Deus autem spiritus est, ut Ioan. IV. dicitur. Esai. III. 13. „Ecce intelliget servus meus.“

Quarto potest designari a quo per hunc modum Deus cognoscatur, cum dicitur, *A creatura mundi*: per quod uno modo potest intelli-

(a) *Al. omittitur* inditum.

telligi homo. Mar. ult. 15. „ Prædicate „ Evangelium omni creaturæ: " Vel propter excellentiam hominis, qui ordine naturæ minor est Angelis, sed excellit inter inferiores creaturas, secundum illud Psal, VIII. 7. „ Minuisti eum paulo minus ab „ angelis ..... omnia subiecisti sub pedi„ bus eius, oves, & boves universas, in„ super & pecora campi. " Vel quia communicat cum omni creatura: habet enim esse cum lapidibus, vivere cum arboribus, sentire cum animalibus, intelligere cum Angelis, ut Gregorius (hom. XXIX. super Evang.) dicit. Alio modo potest intelligi de universali creatura. Nulla enim creatura ex propriis naturalibus potest Dei essentiam in seipsa videre: unde & de Seraphim dicitur Esai. VI. quod duabus alis velebant caput. Sed sicut homo intelligit Deum per creaturas visibiles, ita Angelus per hoc quod intelligit propriam essentiam. Potest autem aliter intelligi per creaturam mundi non ipsa res creata, sed rerum creatio; ac si diceretur, A creatione mundi; & tunc potest dupliciter ordinari. Uno modo quod intelligatur quod invisibilia Dei intelliguntur per ea quæ facta sunt tempore gratiæ; alio modo quod intelligatur quod a creatione mundi, homines inceperunt Deum cognoscere per ea quæ facta sunt. Iob XXXVI. 25. „ Omnes homines vident eum. " Glossa autem dicit quod per invisibilia Dei intelligitur persona Patris, (a) secundum illud I. Tim. ult. 16. „ Quem nullum homi„ num vidit, se nec videre potest: " per sempiternam virtutem persona Filii, secundum illud I. Corinth. 1. 24. „ Christum „ Dei virtutem: " per divinitatem, persona Spiritus sancti, cui appropriatur bonitas: non quod Philosophi ductu rationis potuerint pervenire per ea quæ facta sunt in cognitionem personarum, quantum ad propria quæ non significant habitudinem causæ ad creaturas; sed secundum appropriata. Dicuntur tamen defecisse in tertio signo, id est in Spiritu sancto: quia non posuerunt aliquid respondere Spiritui sancto, sicut posuerunt aliquid respondere Patri, scilicet ipsum primum principium; & aliquid respondere Filio, scilicet primam mentem creatam, quam vocabant paternum intellectum, ut Macrobius dicit in Libro super somnium Scipionis.

LECTIO VII.

ITa ut sint inexcusabiles: quia cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt; sed evanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum: dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt; & mutaverunt gloria incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & serpentium. Propter quod tradidit illos Deus in desideria cordis eorum, in immunditiam, ut contumeliis afficiant corpora sua in semetipsis: quia commutaverunt veritatem Dei in mendacium; & coluerunt, et servierunt creaturæ potius quam creatori, qui est benedictus in sæcula. Amen:

POstquam Apostolus ostendit veritatem Dei fuisse a Gentibus cognitam, hic ostendit eos fuisse obnoxios culpæ impietatis, & iniustitiæ: & primo ostendit hoc quantum ad culpam impietatis; secundo quantum ad culpam iniustitiæ, ibi, *Et sicut non probaverunt &c.* Posset autem aliquis credere, eos a culpa impietatis excusari propter ignorantiam, sicut Apostolus de se dicit infra I. Tim. 1. 13. „ Misericordiam „ consecutus sum, quia ignorans feci. " Primo ergo ostendit Gentiles non esse inexcusabiles; secundo ponit eorum culpam, ibi, *Et mutaverunt gloriam*. Circa primum considerandum est, quod tunc ignorantia culpam excusat quando sic procedit, & causat culpam, quod non causatur a culpa; sicut cum aliquis adhibita diligentia debita, dum credit percutere hostem, percutit patrem. Si vero ignorantia causetur ex culpa, non potest subsequentem culpam ignorantia excusare: unde si quis per ebrietatem homicidium committit, non excusatur a culpa, quia peccavit se inebriando: unde secundum Philosophum (II. Polit. cap. ult.) meretur duplices mulctationes. Primo

(a) *Al. omittitur* Secundum illud.

mo igitur proponit quod intendit, dicens: Ita quod est Dei, notum est eis, *ut sint inexcusabiles*; idest, ut per ignorantiam excusari non possint. Iac. iv. 17. „ Scienti bo„ num, & non operanti, peccatum est il„ li. " Infra ii. 1. *Propter quod inexcusabilis es*. Secundo ibi, *Quia cum cognovissent Deum &c.* probat quod dixerat: & primo ostendit quod prima eorum culpa ex ignorantia non processit; secundo quod ex hac culpa est ignorantia subsecuta, ibi, *Sed evanuerunt*. Quod autem prima eorum culpa non fuerit ex ignorantia, ostenditur per hoc quod Dei cognitionem habentes, ea non sunt usi ad bonum. Dupliciter autem Deum cognoverunt. Uno modo sicut omnibus supereminentem; & sic ei debebant gloriam, & honorem, quæ superexcellentibus debentur: & ideo isti dicuntur inexcusabiles: *quia cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt*: vel quia ei debitum cultum non impenderunt: vel quia virtuti eius, & scientiæ terminum imposuerunt, aliqua eius potentiæ, & scientiæ subtrahentes, contra id quod dicitur Eccli. xliii. 32. „ Glorificantes Dominum quantumcumque „ poteritis. " Secundo cognoverunt eum sicut omnium bonorum causam, unde ei in omnibus gratiarum actio debebatur: quam tamen ipsi non impendebant, sed potius suo ingenio, & virtuti suæ bona sua adscribebat: unde subdit: *Gratias non egerunt*, scilicet Domino. I. Thessal. ult. 18. „ In o„ mnibus gratias agite. " Deinde cum dicit, *Sed evanuerunt*, ostendit quod in eis ex culpa est ignorantia subsecuta: & primo ponit intentum; secundo manifestat propositum, ibi, *Dicentes se esse sapientes*. Primo ergo proponit culpam, quæ est ignorantiæ causa, cum dicit, *Evanuerunt*: vanum enim dicitur quod non habet stabilitatem, seu firmitatem: solus autem Deus de se est immutabilis. Malachiæ iii. 6. „ Ego „ Deus, & non mutor: " & (a) ideo tunc solum mens humana est a vanitate libera, quando Deo innititur; cum autem, prætermisso Deo, innititur cuicumque creaturæ, incurrit vanitatem. Sapient. xiii. 1. „ Vani sunt omnes homines in quibus non „ subest scientia Dei, & de his quæ vi„ dentur bona, non potuerunt intelligere „ eum qui est. " Psal. xciii. 11. „ Dominus „ scit cogitationes hominum quoniam va„ næ sunt. " *In cogitationibus suis evanuerunt*, inquantum in seipsis, & non in Deo fiduciam habebant, sibi, & non Deo bona sua adscribentes, secundum illud Psalm. xi. 5. „ Labia nostra a nobis sunt: quis no„ ster Dominus est? " Secundo ponit ignorantiam subsecutam, dicens: *Et obscuratum est*, idest per hoc quod obscuratum est, factum est *cor eorum insipiens*, idest lumine sapientiæ privatum, per quam homo vere Deum cognoscit. Sicut enim qui oculos corporales a sole materiali avertit, obscuritatem corporalem incurrit; ita ille qui a Deo avertitur, de seipso præsumens, & non de Deo, spiritualiter obscuratur. Proverb. xi. 2. „ Ubi humilitas (per quam scilicet ho„ mo se Deo subiicit) ibi sapientia, ubi „ superbia ibi contumelia. " Matth. xi. 25. „ Abscondisti hæc a sapientibus (se„ cundum quod scilicet eis videbatur) & „ revelasti ea parvulis, " idest humilibus. Et de his habetur Ephes. iv. 17. „ Gentes „ ambulant in vanitate sensus sui, tenebris „ obscuratum habentes intellectum. " Deinde cum dicit, *Dicentes*, exponit quod dixerat: & primo qualiter in cogitationibus suis evanuerunt, cum dicit: *Dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt*. *Dicentes*, idest sapientiam sibi a seipsis adscribentes. Esai. v. 21. „ Væ qui sapientes estis in oculis ve„ stris. " Ibid. xix. 11. „ Quomodo dicetis „ Pharaoni: Filius sapientium ego, filius „ regum antiquorum? Ubi nunc sunt sa„ pientes tui. " Secundo exponit quod dixerat, *Et obscuratum est insipiens cor*, cum dicit, *Stulti facti sunt*, quasi contra divinam sapientiam agentes. Hier. x. 14. „ Stul„ tus factus est omnis homo a scientia sua, " de qua scilicet præsumebat. Deinde cum dicit, *Et mutaverunt gloriam*, ponit peccatum impietatis Gentilium: & primo quantum ad hoc quod peccaverunt contra Dei gloriam; (b) secundo quantum ad hoc quod peccaverunt contra veritatem naturæ ipsius, ibi, *Quia commutaverunt veritatem*. Circa primum duo facit. Primo ponit impietatis culpam; secundo pœnam, ibi, *Propter quod tradidit*. Culpa quidem eorum fuit quod, quantum in ipsis erat, honorem divinum in alium transtulerunt, secundum illud Hier. ii. 11. „ Populus meus mutavit gloriam „ suam in idolum. " Primo ergo ponit id quod mutaverunt; secundo id in quod mutaverunt, ibi, *In similitudinem*. Circa primum tria sunt attendenda ex parte Dei. Primo quidem ipsius gloria, quam tangit dicens: *Et mutaverunt gloriam*: quod potest intelligi dupliciter. Uno modo de gloria qua homo Deum glorificat, ei cultum la-

(a) *Al. deest* ideo. (b) *Al.* secundo quomodo contra veritatem &c.

triæ exhibendo. I. Tim. I. 17. „ Soli Deo „ honor. " Hanc igitur mutaverunt, cum cultum Deo debitum exhibuerunt aliis. Alio modo poteſt intelligi de gloria qua Deus in ſe glorioſus eſt, quæ eſt incomptehenſibilis, & infinita. Proverb. xxv. 27. „ Perſcrutator maieſtatis opprimetur a glo„ ria. " Quæ quidem gloria nihil eſt aliud quam ipſa claritas divinæ naturæ: „ lu„ cem enim habitat inacceſſibilem: " I. Tim. ult. 16. Hanc autem mutaverunt, dum eam aliis attribuerunt: „ incommuni„ cabile enim nomen, lignis, & lapidibus „ impoſuerunt, " ut dicitur Sap. xiv. 21. Secundo notatur incorruptibilitas, cum dicit, *Incorruptibilis*: ipſe enim ſolus perfecte incorruptibilis eſt, qui eſt omnino immutabilis: omnis enim mutatio quædam corruptio eſt: unde dicitur I. Tim. ult. 16. „ Solus habet immortalitatem. " Tertio notatur naturæ ſublimitas, cum dicitur, *Dei*: ut enim in Pſalm. xlvii. 2. dicitur, „ Deus magnus Dominus. " Ex parte vero eius in quod mutaverunt, tria correſpondentia ponuntur. Nam contra gloriam dicit, *In ſimilitudinem imaginis*; ideſt, in ſimilitudinem alicuius rei per modum imaginis ab aliquo expreſſæ. Manifeſtum enim eſt quod ſimilitudo imaginis eſt poſterior illa re cuius eſt imago. Gloria autem, ſive claritas Dei eſt principium omnis ſpeciei & formæ. (a) Et ſic dum Dei gloriam in ſimilitudinem imaginis mutaverunt, converterunt primum in ultimum. Sap. xiv. 15. „ Acerbo luctu dolens (b) pater, cito „ ſibi rapti filii fecit imaginem. " Contra id quod dixerat, *Incorruptibilis*, dicit, *Corruptibilis*. Pſal. xxix. 10. „ Quæ utilitas in „ ſanguine meo dum deſcendo in corru„ ptionem? " ſcilicet quid eſt amplius iam corruptum, ſive mortuum? Sap. xv. 17. „ Cum ſit mortalis, mortuum fingit ma„ nibus iniquis. " Contra id quod dixit, *Dei*, ponit, *Hominis*. Iob xxxii. 21. „ Non „ accipiam perſonam viri, & Deum homi„ ni non æquabo. " Et, quod eſt abominabilius, homo gloriam Dei tranſtulit non ſolum in hominem, qui eſt ad imaginem Dei, ſed etiam ad ea quæ ſunt infra hominem: unde ſubdit: *Et volucrum*, quantum ad volatilia, *& quadrupedum*, quantum ad greſſibilia, *& ſerpentum*, quantum ad reptilia. Prætermittit autem piſces, tamquam magis ab humana converſatione ſeiunctos. Hæc autem omnia ſunt a Deo homini ſuppoſita. Pſal. viii. „ Omnia ſubiecisti ſub pedibus „ eius. " Ezech. viii. 9. „ Ingredere, & „ vide abominationes peſſimas quas iſti fa„ ciunt hic. Et ingreſſus vidi; & ecce o„ mnis ſimilitudo reptilium, & animalium „ abominatio. "

Eſt autem notandum, quod, ſicut dicit Gloſſa, ab adventu AEneæ conſueverunt in Italia imagines hominum coli, puta Iovis, Herculis, & ſimilium. Sed tempore Cæſaris Auguſti, devicta AEgypto, eorum cultum Romani aſſumpſerunt: qui imagines animalium colebant propter figuras animalium quæ notantur in cælo, quibus (c) AEgyptii, tamquam aſtrologiæ dediti, cultum divinitatis impendebant. Unde & Dominus filios Iſrael in AEgypto nutritos, ab huiuſmodi cultu removet, dicens Deuter. iv. 19. „ Ne forte oculis elevatis in cælum „ videas ſolem, & lunam, & omnia aſtra cæ„ li, & errore deceptus adores eas. "

Deinde cum dicit, *Propter quod tradidit*, ponit pœnam huiuſmodi culpæ reſpondentem. Circa quod conſiderandum eſt, quod homo medium locum obtinet inter Deum & animalia bruta, & cum utroque extremorum communicat: cum Deo quidem ſecundum intellectualitatem, cum animalibus vero brutis ſecundum ſenſualitatem. Sicut igitur homo id quod eſt Dei mutavit uſque ad beſtias; ita Deus id quod eſt divinum in homine ſecundum rationem, ſubdit ei quod eſt brutale in ipſo, ſcilicet deſiderio ſenſualitatis, ſecundum illud Pſal. xlviii. 13. „ (d) Homo cum in honore eſſet, non intelle„ xit (ſimilitudines ſcilicet divinæ imagi„ nis propter rationem) comparatus eſt „ iumentis inſipientibus. " Hoc eſt ergo quod dicit: *Propter quod tradidit illos Deus in deſideria cordis*: ut eorum ratio ſubderetur deſideriis cordis, ſcilicet ſenſualis affectus, de quibus dicitur infra xiii. 14. *Carnis curam ne feceritis in deſideriis*. Quod quidem eſt contra naturalem ordinem hominis, ſecundum quem ratio appetitui ſenſibili dominatur. Gen. iv. 7. „ Sub te erit „ appetitus eius, & tu dominaberis illius. " Inducit ergo homines in deſideria cordis eorum, ſicut in manum dominorum crudelium. Eſai. xix. 4. „ Tradam AEgyptum „ in manu dominorum crudelium. " Præcipue tamen circa appetitum ſenſitivum, beſtialis quædam deordinatio pertinet ad pec-

(a) *Al.* Et ſic qui Dei gloriam in ſimilitudinem imaginis mutant, convertunt primum in ultimum. (b) *Al.* primi cito rapti &c. (c) *Al. omittitur* AEgyptii. (d) *Al.* „ Homo cum in honore eſſet „ (ſcilicet divinæ imaginis propter rationem) comparatus eſt iumentis inſipientibus. " Hoc eſt quod dicit &c.

peccata carnalia: nam delectationes tactus, circa quas sunt gula, & luxuria, manifeste suot communes nobis, & brutis; & ideo sunt magis exprobrabiles, quasi magis brutales, ut dicit Philosophus in II. Ethicor. cap. x. Et hoc designatur cum subdir, *In immunditiam*, quæ ad peccata carnalia pertinet, secundum illud Ephes. v. 5. „ Omnis fornicator, „ aut immundus: " quia scilicet homo per huiusmodi peccata maxime convertitur, & trahitur ad id quod est infra ipsum: unumquodque enim dicitur esse impurum, sive immundum (*a*) ex commixtione vilioris, sicut argentum ex commixtione plumbi. Unde exponens subdit: *Ut contumeliis*, idest turpibus, & immundis actibus, *afficiant*, id est inficiant, *corpora sua in semetipsis*; id est, non quasi ab aliis coacti, puta a Barbaris, sed a semetipsis hoc agunt propria sponte. Infra IX. 21. *An non habet potestatem figulus luti, ex eodem luto facere aliud vas in honorem, aliud in contumeliam*? scilicet in turpem usum.

Sed cum huiusmodi immunditia sit peccatum, videtur quod Deus in eam homines non tradat: quia, ut dicitur Iacob. I. 13. „ Deus intentator malorum est. "

Dicendum est, quod Deus non dicitur tradere homines in immunditiam directe, inclinando affectum hominis ad malum, quia Deus omnia ordinat in seipsum. Proverb. XVI. 4. „ Universa propter se operatus est „ Dominus: " peccatum autem est aliquid per aversionem ab eo. Sed indirecte tradit homines in peccatum, inquantum (*b*) iuste subtrahit gratiam, per quam homines continebantur ne peccarent; sicut si aliquis alicuius sustentaculum tolleret, diceretur facere casum eius. Et per hunc modum, primum peccatum est causa sequentis peccati, sequens vero est pœna prioris.

Ad cuius evidentiam sciendum est, quod unum peccatum potest esse causa alterius indirecte, & directe. Directe quidem, inquantum ex uno peccato inclinatur ad aliud: quod fit tripliciter. Uno modo secundum rationem causæ finalis; sicut cum quis ex avaritia, (*c*) vel invidia incitatur ad homicidium committendum: secundo secundum rationem causæ materialis; sicut gula inducit ad luxuriam, ministrando materiam: tertio secundum rationem causæ moventis; sicut cum ex multis actibus alicuius peccati, generatur habitus ad simile peccatum inducens. Indirecte autem, sicut primum peccatum meretur exclusionem gratiæ, qua subtracta homo ruit in aliud peccatum; & sic primum peccatum est causa secundi indirecte, sive per accidens, sicut removens prohibens. Sed notandum est, quod peccatum, inquantum huiusmodi, non potest esse pœna: quia pœnam contra voluntatem patimur; peccatum autem est voluntarium, ut Augustinus dicit. Sed quia peccatum habet quædam adiuncta, quæ sunt contra voluntatem peccantis, ratione eorum peccatum dicitur pœna præcedentis peccati. Hoc autem est uno modo aliquid præcedens peccatum, sicut subtractio gratiæ, ex qua sequitur ut homo peccet. Alio modo est aliquid adiunctum ipsi peccato, vel interius, sicut est inordinatio animi: unde Augustinus dicit in I. Confes. „ Iussisti Do„ mine, & sic est, ut pœna sibi sit omnis in„ ordinatus animus: " sive quantum ad exteriores actus, quibus difficultates, ac labores adiunguntur, secundum illud quod dicunt impii Sapient. v. 7. „ Ambulavimus „ vias difficiles. " Tertio quantum ad id quod sequitur peccatum, sicut est remorsus conscientiæ, infamia, & similia.

Deinde cum dicit, *Commutaverunt veritatem Dei in mendacium*, ponit culpam impietatis, quam commiserunt contra veritatem divinæ naturæ: & primo ponit culpam; secundo pœnam, ibi, *Propterea tradidit*. Divina autem natura potest considerari dupliciter. Uno modo secundum quod est ratio cognoscendi, ut veritas prima; & quantum ad hoc dicit: *Quia commutaverunt veritatem Dei in mendacium*: quod quidem potest intelligi dupliciter. Uno modo quia veram cognitionem, quam a Deo acceperunt, perversa ratione ad falsa dogmata converterunt; sicut cum dixerunt idola esse deos, vel Deum non esse omnipotentem, vel omniscientem. Hierem. IX. 5. „ Do„ cuerunt linguas suas loqui mendacium. " Alio modo veritatem Dei in mendacium mutaverunt, quia divinitatis naturam, quæ est ipsa veritas, attribuerunt idolo, quod est mendacium, inquantum non est Deus, ut dicitur Hier. XVI. 19. „ Vere mendacium „ possederunt patres nostri, vanitatem quæ „ eis non profuit. Numquid faciet homo „ sibi deos, & ipsi non sunt dii? " Alio modo potest considerari divina natura secundum quod est principium essendi omnibus per creationem; & sic debetur ei ab homine, interius quidem cultus secundum pium

(a) *Al.* ex coniunctione vilioris, sicut argentum ex coniunctione plumbi. (b) *Al. mittitur* iuste.
(c) *Al. deest* vel invidia.

pium affectum: Ioan. IX. 31. „ Si quis cultor est Dei, & voluntatem eius facit, „ hunc exaudit: " exterius vero debetur ei servitus latriæ, secundum illud Deut. VI. XIII. „ Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli servies. " Unde & subdit contra eos, scilicet *Coluerunt, & servierunt creaturæ potius quam creatori*: colebant enim cælestia corpora, & aerem, & aquam, & alia huiusmodi, secundum illud Sapient. XIII. 2. „ Aut ignem, aut spiritum, aut citatum aerem, aut gyrum „ stellarum, aut nimiam aquam, aut solem, „ & lunam, rectores orbis terrarum deos „ putaverunt. " Et in hoc improbat sapientes Gentilium, qui quamvis numquam in imaginibus aliquid numinis esse crederent, sicut sectatores Hermetis credebant, neque ea quæ a Poetis fabulose dicebantur de diis, crederent esse vera; creaturis tamen (a) aliquibus cultum divinitatis impendebant, ex quibus rationem fabularum assignabant; sicut Varro posuit totum mundum esse Deum propter animam eius, dicens, quod toti mundo, & omnibus partibus eius, divinitatis cultus impendi potest, scilicet aeri, quem vocabant Iunonem, & aquæ quam vocabant Lieum, & sic de aliis. Platonici etiam posuerunt, quod omnibus substantiis rationalibus quæ sunt supra nos, cultus divinitatis debetur; puta dæmonibus, (b) animabus cælestium corporum, intelligentiis, id est substantiis separatis. Quamvis autem his quæ supra nos sunt aliquam reverentiam exhibere debeamus, non tamen cultum latriæ, (c) quæ potissime in sacrificiis, & oblatione consistit, per quam homo profitetur omnium bonorum Deum esse auctorem; sicut & in quolibet regno aliquis honor supremo domino exhibetur, quem non licet transferre in alium. Et ideo subdit: *Qui est benedictus*; id est, cuius bonitas est manifesta. (d) Sic enim dicimur benedicere Deum, inquantum eius bonitatem corde recognoscimus, & ore confitemur. Eccli. XLIII. 33. „ Benedicentes Deum exaltate illum „ quantum potestis. " Addit autem, *In sæcula*, quia eius bonitas est sempiterna, ab alio non dependens, sed est omnis boni principium; & ex hoc sibi debetur omnis latriæ cultus. Addit autem, *Amen*, ad omnimodam certitudinem asserendam. Esai. LXV. 16. „ Qui benedictus est super terram, „ benedicetur in Deo. Amen: " quod idem est quod verum, vel fiat. Videtur autem Apostolus triplicem theologiam tangere Gentilium. Primo quidem civilem quæ observabatur a pontificibus in adoratione idolorum in templo; & quantum ad hoc dicit: *Et mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei*. Secundo theologiam fabularem, quam Poetæ tradebant in theatris; & quantum ad hoc dicit: *Qui commutaverunt veritatem Dei in mendacium*. Tertio theologiam naturalem, quam observaverunt Philosophi in mundo, partes mundi colentes; & quantum ad hoc dicit: *Et coluerunt, & servierunt creaturæ potius quam creatori*.

L E C T I O VIII.

Propterea tradidit illos Deus in passiones ignominiæ: nam feminę eorum immutaverunt naturalem usum in eum usum quod est contra naturam. Similiter autem & masculi, relicto naturali usu feminę, exarserunt in desideriis suis in invicem, masculi in masculos turpitudinem operantes, & mercedem quam oportuit erroris sui in semetipsis recipientes. Et sicut non probaverunt Deum habere in notitia, tradidit illos Deus in reprobum sensum, ut faciant ea quę non conveniunt, repletos omni iniquitate, malitia, fornicatione, avaritia, nequitia, plenos invidia, homicidiis, contentione, dolo, malignitate, susurrones, detractores, Deo odibiles, contumeliosos, superbos, elatos, inventores malorum, parentibus non obedientes, insipientes, incompositos, sine affectione, absque fœdere, sine misericordia: qui cum iustitiam Dei cognovissent, non intellexerunt, quoniam qui talia agunt, digni sunt morte, & non solum qui ea faciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus.

Po-

(a) *Al.* alicuius cultum divinitatis. (b) *Al.* animalibus. (c) *Al.* quæ præcipue in sacrificii oblatione consistit. (d) *Al.* Sicut enim.

Posita culpa impietatis, secundum quam contra naturam divinam peccaverunt, hic ponit pœnam, qua scilicet ad hoc reducti sunt ut contra suam naturam peccarent: & primo ponit pœnam; secundo exponit, ibi, *Nam feminæ*; tertio eius convenientiam ostendit, ibi, *Et mercedem*. Dicit ergo primo: *Propterea*, scilicet quia Dei veritatem in mendacium mutaverunt, *tradidit illos Deus*, non quidem impellendo in malum, sed deserendo, *in passiones ignominiæ*, idest peccata contra naturam, quæ dicuntur passiones secundum quod proprie passio dicitur ex eo quod (*a*) aliquid trahitur extra ordinem suæ naturæ; puta cum aqua calefit, aut cum homo infirmatur. Unde quia per huiusmodi peccata homo recedit ab ordine naturali, convenienter dicuntur passiones. Infra VII. 5. *Passiones peccatorum*. Dicuntur autem *passiones ignominiæ*, quia non sunt nomine digna, secundum illud Ephes. V. 12. „ Quæ aguntur in occulto ab eis, turpe est dicere. " Si enim peccata carnis communiter exprobrabilia sunt, quia per ea homo deducitur ad id quod est bestiale in homine, multo magis peccatum contra naturam, per quod etiam homo a natura bestiali decidit. Oseæ IV 7. „ Gloriam eorum in ignominiam commutabo. " Deinde cum dicit, *Nam feminæ eorum immutaverunt naturalem usum &c.* exponit quod dixerat: & primo quantum ad feminas; secundo quantum ad masculos, ibi, *Similiter autem masculi*. Dicit ergo primo: Ideo illos dico in passiones ignominiæ traditos: *nam feminæ eorum mutaverunt naturalem usum in eum usum qui est contra naturam*. I. Cor. XI. 14. „ Nec ipsa natura „ docet vos. " Esa. XXIV. 5. „ Mutaverunt „ ius, dissipaverunt fœdus sempiternum, " id est ius naturale.

Est autem considerandum, quod dupliciter est aliquid contra naturam hominis. Uno modo contra naturam differentiæ constitutivæ hominis, quæ est rationale; & sic omne peccatum dicitur esse contra naturam hominis, inquantum est contra rationem rectam. Unde & Damascenus dicit in II. Lib. (de fide, cap. IV. post princ.) quod Angelus peccans, versus est ex eo quod est secundum naturam in id quod est præter naturam. Alio modo dicitur esse aliquid contra naturam hominis ratione generis, quod est animal. Manifestum est autem quod secundum naturæ intentionem commixtio sexuum in animalibus ordinatur ad actum generationis. Unde omnis commixtionis modus ex quo generatio sequi non potest, est contra naturam hominis, inquantum est animal; & secundum hoc dicitur in Glossa: „ Naturalis usus est ut vir, & mulier in „ uno concubitu coeant; " contra naturam vero ut masculus masculum polluat, „ & mulier mulierem: " & eadem ratio est de omni actu coitus, ex quo generatio sequi non potest.

Deinde cum dicit, *Similiter autem & masculi*, exponit quantum ad mares, qui scilicet *relicto naturali usu feminæ, exarserunt*, idest extra terminos naturæ arserunt, secundum illud Psal. CXVII. 12. „ Exarserunt „ sicut ignis in spinis: " & hoc *in desideriis suis*, scilicet carnalibus, *invicem masculi in masculos turpitudinem operantes*. Ezech. XVI. 37. „ Nudabo ignominiam tuam coram „ eis, & videbunt omnem turpitudinem „ tuam. " Deinde cum dicit, *Et mercedem*, ostendit hanc pœnam convenientem esse culpæ, dicens: *Recipientes in semetipsis*, idest in deformatione suæ naturæ, *mercedem erroris sui*, scilicet quo Dei veritatem in mendacium commutaverunt: *mercedem*, idest retributionem, *quam oportuit*, scilicet eos recipere secundum iustitiæ ordinem, ex qua debitum erat ut qui in Dei naturam iniuriosi fuerant, id quod est proprium sibi, creaturis attribuendo, in sui naturam contumeliosi existerent. Et quamvis merces proprie videatur in bonum sonare, tamen hic sumitur communiter pro quacumque retributione, etiam in malis, secundum modum quo dicitur infra VI. 23. *Stipendia peccati mors*. Mich. I. 7. „ Mercedes „ eorum igni comburentur. "

Et est notandum, quod satis rationabiliter Apostolus vitia contra naturam, quæ sunt gravissima inter peccata carnalia, ponit idolatriæ pœnam, quia simul cum idolatria incepisse videntur, scilicet tempore Abrahæ, quando creditur idolatria incepisse. Unde & tunc primo leguntur in Sodomitis punita esse, ut Gen. XIX. Simul etiam idolatria crescente huiusmodi vitia creverunt: unde dicitur II. Machab. IV. quod Iason ausus est sub ipsa arce optimos quosque epheborum in lupanaribus ponere. Erat autem hoc non initium, sed incrementum quoddam & profectus gentilis, & alienigenæ conversationis.

Deinde cum dicit, *Et sicut non probaverunt*, ostendit eos (*b*) ininstitiæ fuisse subiectos; & primo ostendit ex qua priori cul-

pa

(a) A. aliud. (b) A. iustitiæ.

pa in hæc peccata devenerunt; secundo enumerat horum peccatorum differentias, ibi, *Repletos omni iniquitate*. Culpam autem præcedentem ponit cum dicit: *Et sicut non probaverunt Deum habere in notitia*: quod potest dupliciter intelligi. Uno modo, quia quamvis lumine rationis, & per creaturas visibiles veram Dei cognitionem habere potuerunt, tamen ut liberius possent peccare, *non probaverunt*, idest non approbaverunt ut ipsi haberent Deum in sui notitia. Iob xxi. 14. „ Dixerunt Deo: Recede a „ nobis; scientiam viarum tuarum nolu„ mus. " Alio modo potest intelligi quod ipsi non probaverunt quod Deus in sua notitia haberet facta humana, secundum illud Psalm. xciii. 7. „ Dixerunt: Non vi„ debit Dominus, nec intelliget Deus. " Et secundum hunc sensum convenienter huic culpæ respondet pœna, cum subditur: *Tradidit illos Deus in reprobum sensum*. Dicitur autem hic sensus hominis, non exterior quo sensibilia cognoscuntur; sed interior, secundum quem iudicat de agendis, secundum illud Sapient. vi. 16. „ Cogitare „ de illa sensus est consummatus. " Dicitur autem sensus reprobus, quo aliquis reprobandum iudicium habet de agendis, secundum illud II. Tim. iii. 8. „ Homines „ mente corrupti, reprobi circa fidem. " Hier. vi. 30. „ Argentum reprobum voca„ te eos. " Et ideo subdit: *Ut faciant ea quæ non conveniunt*, idest ea quæ a recta ratione discordant. Sap. iii. 11. „ Inutilia „ opera eorum sunt. " Est autem conveniens ut qui contra Dei notitiam peccaverunt, vel eum cognoscere nolentes, vel eum cognoscere non arbitrantes, in perversitatem sensus traderentur. Unde & Sap. xiv. 31. dicitur: „ Peccantium pœna „ perambulat semper iniustorum prævari„ cationem. " Deinde cum dicit, *Repletos omni iniquitate*, enumerat huiusmodi inconvenientia opera: & primo ponit id quod est generale, dicens: *Repletos omni iniquitate*: quia, ut dicitur I. Ioan. iii. 4. „ omne „ peccatum est iniquitas. " Sicut enim omnis virtus, inquantum exequitur præceptum legis, habet rationem iustitiæ; ita etiam omne peccatum, inquantum a regula legis divinæ discordat, habet rationem iniquitatis: & sic in sacra Scriptura præcipue peccata arguuntur. Dupliciter autem eorum culpa exaggerat. Primo quidem intensive, per hoc quod dicit, *Repletos*: ille enim videtur repletus iniquitate cuius affectus est totaliter ad peccandum dispositus, secundum illud Psal. xiii. 3. „ Quo„ rum os maledictione, & amaritudine ple„ num est. " Secundo extensive, quia scilicet non tantum in uno peccaverunt, sed in omnibus. Sap. xiv. 27. „ Infandorum „ idolorum cultura omnis mali causa est. " Consequenter cum dicit, *Malitia*, enumerat peccata in speciali: & primo quantum ad transgressionem, quæ opponitur præceptis negativis; secundo quantum ad omissionem, quæ opponitur præceptis affirmativis, ibi, *Superbos*. Circa primum duo facit. Primo ponit peccata quibus aliquis deterioratur in seipso; secundo peccata quibus aliquis fit nocivus proximo, ibi, *Nequitia*. Circa primum ponit quidem id primo quod est generale, cum dicit, *Malitia*, quæ est habitus vitiosus virtuti oppositus: unde ex malitia peccare dicuntur qui ex habitu peccant. Psalm. li. 1. „ Quid gloriaris in „ malitia? " In speciali ponit peccatum, quo quis deordinatur circa appetitum corporalium delectationum, cum dicit, *Fornicatione*. Quamvis enim fornicatio proprie sit cum meretricibus, quæ iuxta fornices, idest arcus triumphales, se publice prostituebant; tamen hic sumitur pro omni illicito concubitu. Tob. iv. 13. „ Attende ti„ bi, fili mi, ab omni fornicatione. " Secundo ponit vitium per quod quis deordinatur circa appetitum rerum exteriorum, cum dicit, *Avaritia*, quæ est immoderatus appetitus habendi. Hebr. ult. 5. „ Sint mo„ res sine avaritia, contenti præsentibus. " Deinde ponuntur peccata quæ tendunt ad nocumentum proximi: & primo ponit id quod est generale, cum dicit, *Nequitia*, dum scilicet attentat aliquis quod nequit implere; quod maxime contingit circa nocumenta proximorum, quibus non potest aliquis aliquando pro voto nocere. Psal. vii. 11. „ Consumetur nequitia peccato„ rum. " Consequenter ponit radicem horum peccatorum, dicens, *Plenos invidia*, quæ est dolor de alieno bono, ex quo aliquis incitatur ad nocendum alteri. Sapient. ii. 24. „ Invidia diaboli, mors introivit in „ orbem terrarum. " Postea ponuntur nocumenta, (a) & primo manifesta, & quantum ad facta, cum dicit, *Homicidiis*, quæ sunt præcipua nocumenta. Oseæ iv. 2. „ Ma„ ledictum, mendacium, & homicidium, „ furtum, & adulterium inundaverunt. " Dicit autem pluraliter, *Homicidiis*: quia homicidium, non solum consistit in opere, sed

(a) *Al.* proximo.

sed etiam in voluntate. I. Ioan. III. 15. „ Qui odit fratrem, homicida est, “ qui scilicet odit ad occidendum. Et quantum ad verba, cum dicit, *Contentione*. Est autem contentio, impugnatio veritatis cum confidentia clamoris. Proverb. x. 3. „ Honor est homini qui se separat a contentionibus. “ Deinde ponit nocumenta occulta, & primo illud quod est generale, cum dicit, *Dolo*, quando scilicet aliud simulatur, & aliud agitur. Hier. IX. 8. „ Sagitta vulnerans lingua eorum, dolum „ locuta est: in ore suo pacem cum amico „ suo loquitur, & occulte ei ponit insi„ dias. “ Post hæc ponit radicem interiorem horum nocumentorum, cum dicit, *Malignitate*, quæ importat malum ignem, id est malum affectum in corde, secundum illud Psal. XXVII. 3. „ Loquuntur pacem cum „ proximo suo, mala autem in cordibus. “ Psalm. v. 6. „ Non habitabit iuxta te ma„ lignus. “ Consequenter ponit nocumenta occulta, quæ præcipue fiunt verbis, cum dicit, *Susurrones*, qui scilicet occulte susurrant in auribus hominum ad seminandum inter eos discordias. Eccli. XXVIII. 15. „ Susurro, & bilinguis maledictus in po„ pulo: multos enim turbavit pacem ha„ bentes. “ *Detractores*, qui scilicet detrahunt famæ alicuius occulte, idest eo ignorante, mala dicentes de eo. Eccle. x. 11. „ Si mordeat serpens in silentio, nihil eo „ minus habet qui occulte detrahit. “ Et ne putentur ista peccata esse levia, quia solo ore committuntur, subdit, *Deo odibiles*: impugnant enim id maxime quod Deus in hominibus amat, scilicet mutuum amorem. Ioan. XV. 12. „ Hoc est præceptum „ meum ut diligatis invicem. “ Unde dicitur Proverb. VI. 16. „ Sex sunt quæ odit „ Deus, & septimum detestatur anima e„ ius, “ scilicet „ qui seminat inter fratres „ discordias: “ 19. Addit autem, *Contumeliosos*, qui scilicet mala in faciem inferunt. I. Tim. I. 13. „ Qui prius fui blas„ phemus, & persecutor, & contumelio„ sus. “ Sic ergo hæc tria vitia in materia conveniunt, quia omnes mala dicunt de proximo; (*a*) differunt autem in fine, nam susurro intendit discordiam, detractor infamiam, contumeliosus iniuriam. Consequenter ponit peccata quæ pertinent ad omissionem: & primo ponit radicem horum peccatorum, cum dicit, *Superbos*. Dicuntur enim superbi, quasi super se euntes per inordinatum appetitum excellentiæ: volunt enim præesse, non subesse alienæ regulæ, & ideo præcepta (*b*) omittunt. Eccli. x. 17. „ Initium omnis peccati, superbia: “ quod verum est quantum ad aversionem a Deo, non quantum ad conversionem ad bonum commutabile: dicitur enim I. Tim. ult. 10. quod radix omnium malorum est „ cupiditas. “ Secundo ponit processum superbiæ, ex quo primo in corde nascitur elatio, ut scilicet homo se super alios efferat. Luc. XVIII. 11. „ Non sum sicut ce„ teri hominum. “ Unde dicitur contra elatos illud Ps. CXXX. 1. „ Neque elati sunt „ oculi mei. “ Secundo ex superbia, in opere nascitur novitatum præsumptio; & quantum ad hoc subdit, *Inventores malorum*: quia enim bona iam a Deo, & ab hominibus sunt instituta, consequens est ut ipsi de novo adinveniant mala. Esa. III. 8. „ Ad„ inventiones eorum contra Dominum. “ Consequenter ponuntur ipsæ omissiones, & primo respectu superiorum: unde quantum ad parentes dicit, *Parentibus non obedientes*: contra id quod dicitur Ephes. VI. 1. „ Filii, obedite parentibus vestris in Do„ mino. “ Quantum autem ad Deum dicit, *Insipientes*, idest contra divinam reverentiam agentes. Iob XXVIII. 28. „ Ecce „ timor Domini, ipse est sapientia, & re„ cedere a malo, intelligentia. “ Secundo ponit omissionem, quantum ad seipsum, cum dicit, *Incompositos*, in habitu, & in incessu. Eccli. XIX. 27. „ Amictus corpo„ ris, & risus dentium, & ingressus ho„ minis enuntiant de illo. “ Quidam tamen inculpantur Es. III. de hoc quod composito gradu incedebant: quia illa compositio excedebat modum communem hominum inter quos conversabantur. Tertio ponit omissionem quantum ad pares, ad quos debemus habere primo affectum in corde, contra quod dicit, *Sine affectione*. Proverb. XII. 10. „ Viscera impiorum crudelia. “ Tim. III. 2. „ Erunt homines seipsos aman„ tes, “ scilicet & non alios. Secundo debet homo eis exhibere socialem conversationem, contra quod subdit, *Absque fœdere*, quo scilicet aliis socialiter non convivunt. Iudic. XVIII. 27. „ Percusserunt eos in ore „ gladii .... eo quod cum nullo hominum „ haberent quidquam societatis, ac nego„ tii. “ Eccle. IV. 10. „ Væ soli, quoniam „ cum ceciderit, non habet sublevantem se. “ Quarto quantum ad inferiores subdit, *Sine misericordia*, quam debemus miseris exhibere. Iac. II. 13. „ Iudicium sine misericordia

(a) Al. Dicit autem in fine. (b) Al. committunt.

„ dia fiet illi qui non facit misericordiam. “ Deinde cum dicit, *Qui cum iustitiam Dei cognovissent*, ostendit eos esse obnoxios iræ, sive vindictæ divinæ. Circa quod tria sunt consideranda. Primo naturalis eorum affectus: quia cum cognoscerent Deum iustum, & omnes alias perfectiones habentem, non crediderunt quod pro peccatis pœnam inferret. Sophon. I. 12. „ Dicunt in cordibus „ suis: (a) Non faciet Dominus bene, & „ non faciet Dominus male. “ Et hoc est quod dicit: *Qui cum iustitiam Dei cognovissent, non intellexerunt*. Secundo pœna peccatis eorum debita, cum dicit: *Digni sunt morte*. Infra VI. 23. *Stipendia peccati, mors est*. Dignum est enim quod anima quæ deserit Deum, a corpore suo deseratur per mortem corporalem, & finaliter deseratur a Deo per mortem æternam, de qua dicitur in Ps. XXXIII. 22. „ Mors peccato„ rum pessima: “ & Apocal. XX. 6. „ In „ his mors secunda non habebit potestatem. “ Tertio considerandum est quibus talis pœna debetur. Et primo his qui talia agunt, scilicet prædicta peccata, secundum illud Psal. V. 7. „ Odisti omnes qui operantur ini„ quitatem, perdes omnes qui loquuntur „ mendacium. “ *Et non solum illis qui faciunt, sed etiam his qui consentiunt facientibus*. Et hoc dupliciter. Uno modo directe, vel laudando peccatum, secundum illud Psal. IX. 24. „ Laudatur peccator in „ desideriis animæ suæ: “ vel etiam præbendo consilium, & favorem, secundum illud II. Paral. XIX. 2. „ Impio præbes au„ xilium. “ Alio modo indirecte, quando non reprehendit, aut impedit quocumque modo, si potest; & præcipue si ex officio incumbat, sicut peccata filiorum imputantur Heli, sicut patet I. Reg. IV. Hæc etiam specialiter Apostolus dicit propter quosdam sapientes Gentilium, qui etsi idola non colebant, tamen colentibus non resistebant.

CAPITIS SECUNDI

LECTIO I.

PRopter quod inexcusabilis es o homo omnis qui iudicas: in quo enim alterum iudicas, te ipsum condemnas: eadem enim agis quę iudicas. Scimus enim quoniam iudicium Dei est secundum veritatem in eos qui talia agunt. Existimas autem o homo qui iudicas eos qui talia agunt, & facis ea, quia tu effugies iudicium Dei? An divitias bonitatis eius, & patientiæ, & longanimitatis eius contemnis? Ignoras quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit? Secundum autem duritiam tuam, & impœnitens cor, thesaurizas tibi iram in die irę, & revelationis iusti iudicii Dei.

POstquam Apostolus ostendit quod Gentiles iustificati non sunt ex veritatis cognitione quam habuerunt, hic ostendit quod neque etiam Iudæi iustificati sunt ex his in quibus gloriabantur; & sic utrisque est necessaria ad salutem virtus evangelicæ gratiæ. Primo ergo dicit, quod Iudæi non sunt iustificati ex lege; secundo quod non sunt iustificati ex genere, de quo gloriabantur, III. cap. *Quid ergo est amplius*? tertio quod non sunt iustificati ex circumcisione, IV. cap. *Quid ergo dicemus*? Circa primum considerandum est, quod Iudæi, & Gentiles ad fidem conversi se invicem iudicabant de priori vita: Iudæi enim Gentibus obiiciebant, quod sine Dei lege viventes, idolis immolabant; Gentes autem obiiciebant Iudæis, quod lege Dei accepta, eam non servabant. Primo ergo utrosque arguit de inordinato iudicio; secundo specialiter ostendit quod Iudæi non erant digni præmio: quia ea in quibus gloriabantur, non sufficiebant ad salutem, ibi, *Non enim auditores legis iusti sunt apud Deum; sed factores legis iustificabuntur*. Circa primum duo facit. Primo confutat humanum iudicium; secundo astruit, & commendat divinum, ibi, *Scimus enim quoniam iudicium Dei est secundum veri-*

(a) *Edit. Romana an. 1570. & duæ Venetæ, altera an. 1562, curante F. Remigio Florentino, altera an. 1593, legunt*: Non faciet Dominus male, *omissis aliis*.

ritatem. Circa primum duo facit. Primo proponit mutuo se iudicantes inexcusabiles esse; secundo assignat rationem, ibi, *In quo enim alterum iudicas*. Primo ergo concludit ex præmissis, dicens: *Propter quod* Gentiles veritatem de Deo cognitam in iniustitia detinuerunt, *o homo qui iudicas* alium hominem, *inexcusabilis es*, sicut sup. 1. dixit: *Ita ut sint inexcusabiles*. Addit autem, *omnis*; quasi dicat: Quicumque sis, sive Gentilis, sive Iudæus: quia etiam Gentilis, de quo magis videbatur, non potest excusari per ignorantiam, sicut supra ostensum est. I. Cor. IV. 5. „ Nolite ante tempus iudi„ care. " Deinde cum dicit, *In quo enim*, assignat rationem, excludendo causam excusationis: primo quidem ignorantiam; secundo innocentiam, ibi, *Eadem enim agis*. Ignorantia quidem excluditur per iudicium: quicumque enim iudicat aliquem quasi male agentem, demonstrat se agnoscere illud esse malum, & ex hoc ostendit esse condemnabilem; & hoc est quod dicit: Ideo, inquam, es inexcusabilis: *in quo enim iudicas alterum*, quasi male agentem, *teipsum condemnas*; idest, ostendis te esse condemnabilem. Matth. VII. 1. „ Nolite iudicare, & „ non iudicabimini. " Non tamen credendum est quod omne iudicium sit condemnationis causa. Est enim triplex iudicium. Unum quidem iustum, quod scilicet fit secundum regulam iustitiæ. Sap. 1. 1. „ Di„ ligite iustitiam qui iudicatis terram. " Aliud est iudicium non iustum, quod scilicet fit contra regulam iustitiæ. Sap. VI. 5. „ Cum essetis ministri regni eius, non re„ ĉte iudicastis. " Est autem tertium iudicium temerarium, contra quod dicitur Eccle. V. 1. „ Ne temere quid loquaris. " Quod quidem dupliciter committitur. Uno modo quando aliquis procedit circa id quod est sibi commissum iudicium absque debita veritatis cognitione, contra id quod dicitur Iob XXIX. 16. Causam quam ignorabam, „ diligentissime investigabam. " Alio modo quando aliqnis usurpat sibi iudicium de occultis, de quibus solus Deus iudicare habet, contra id quod dicitur I. Cor. IV. 5. „ Nolite ante tempus iudicare, quo adus„ que veniat Dominus, qui illuminabit abs„ condita tenebrarum. " Est autem aliquid occultum, non solum quo ad nos, sed secundum sui naturam, ad solam Dei cognitionem pertinens. Primo quidem cogitatio cordis, secundum illud Hier. XVII. 9. „ Pravum est cor hominis, & inscrutabile: „ quis cognoscet illud? Ego Dominus scru„ tans corda, & probans renes. " Secundo contingens futurum, secundum illud Esa. XLI. 23. „ Annuntiate quæ ventura sunt in „ futurum, & dicemus quia dii estis vos. " Et ideo, sicut dicit Augustinus de sermone Domini in monte (ser. 11. cap. XXVIII.) duo sunt in quibus temerarium iudicium cavere debemus: cum incertum est quo animo quidque factum fuerit; vel cum incertum est qualis quisque futurus est, qui nunc vel bonus, vel malus apparet. Primum ergo iudicium non est condemnationis causa, sed secundum, & tertium. Deinde cum dicit, *Eadem enim agis quæ iudicas*, excludit aliam excusationis causam, scilicet innocentiam; quasi dicat: Ideo tu qui iudicas alios, teipsum condemnas, (*a*) quia tu eadem agis quæ iudicas, idest de quibus alios condemnas: & ita videtur quod contra conscientiam agis. Matth. VII. 3. „ Quid autem „ vides festucam in oculo fratris tui; & „ trabem in oculo tuo non vides? " Est tamen sciendum, quod non semper cum aliquis aliquem iudicat de peccato quod ipse committit, per hoc ipsum semper sibi condemnationem acquirit: quia non semper mortaliter peccat sic iudicando, semper tamen suam damnationem manifestat. Si enim publice sit in peccato de quo alium iudicat, videtur scandalizare iudicando; nisi forte humiliter se simul cum illo reprehendat, pro suo peccato ingemiscens. Si vero sit in eodem peccato occulte, non peccat iudicando alium de peccato eodem, maxime cum humilitate, & conatu ad resurgendum; ut Augustinus dicit in Libro (II. cap. XIX.) de sermone Domini in monte. „ Primum cogitemus cum aliquem repre„ hendere necessitas nos cogit, utrum tale „ sit vitium quod numquam habuimus; & „ tunc cogitemus nos etiam habere potuis„ se: vel tale quod habuimus, & iam non „ habemus; & tunc tangat memoriam fra„ gilitas communis, ut illam correctionem, „ non odium, sed misericordia præcedat. „ Si autem invenimus nos in eodem vitio „ esse, non obiurgemus, sed congemisca„ mus, & ad pariter (*b*) condolendum in„ vitemus. " Deinde cum dicit, *Scimus enim*, astruit, & commendat divinum iudicium; & circa hoc tria facit. Primo ponit divini iudicii veritatem; secundo excludit contrariam opinionem, ibi, *Existimas*; tertio manifestat veritatem, ibi, *Qui reddet unicuique*. Dicit ergo primo: Ideo dico, quod

(a) *Al.* quia tu agis; & ita videtur &c. *intermediis omissis*. (b) *Al.* c andam.

quod teipsum condemnas, cum eadem agis quæ iudicas: *scimus enim*, id est pro certo tenemus, *quoniam iudicium Dei est in eos qui talia agunt*; idest, imminet eis divinum iudicium. Iob XIX, 29. „ Ultor iniquitatis „ est gladius, & scitote esse iudicium. “ Eccle. ult. 14. „ Cuncta quæ fiunt, addu„ cet Deus in iudicium. “ Item scimus quod hoc iudicium est *secundum veritatem*. Psal. XCV. 13. „ Iudicabit orbem terræ in æqui„ tate. “ Hominis autem iudicium, etiam si iuste iudicet, non semper est secundum veritatem negotii, sed secundum dicta testium, quæ quandoque dissonant a veritate. Sed hoc non est in divino iudicio: quia, ut ipse dicit Hier. XXIX. 23. „ Ego sum iu„ dex, & testis. “ Non etiam fallitur falsis allegationibus, secundum illud Iob XLI. 3. „ Non parcam ei, & verbis potenti„ bus, & ad deprecandum compositis. “ Deinde cum dicit, *Existimas autem*, excludit opinionem contrariam: & primo ponit eam; secundo assignat causam, ibi, *An divitias*; tertio improbat, ibi, *Ignoras*. Dicit ergo primo: Ita dixi, quod iudicium Dei est secundum veritatem in eos qui talia agunt. Sed numquid *o homo*, quicumque es, *qui iudicas eos qui talia agunt*, *&* tamen *facis ea*, superioris iudicium non times? *Existimas quia tu effugies iudicium Dei?* Quasi dicat: Si hoc existimas, falsa est æstimatio tua. Psal. CXXXVIII. 7. „ Quo ibo a spiri„ tu tuo, & quo a facie tua fugiam? Iob XI. 20. „ Effugium peribit ab eis. “ Deinde cum dicit, *An divitias*, ostendit causam huius falsæ æstimationis. Quia enim homo non statim punitur a Deo pro peccato, æstimat se non esse puniendum, contra id quod dicitur Eccli. V. 4. „ Ne dixe„ ris in corde tuo: Peccavi, & quid mihi „ accidit triste? Altissimus enim est patiens „ redditor: “ & Eccle. VIII. 11. „ Et„ enim quia non profertur cito contra ma„ los sententia, absque ullo timore filii ho„ minum perpetrant mala. “ Attamen peccator ex eo quod centies facit malum, & per patientiam sustentatur, (*a*) non debet contemnere, sed advertere quod est bonum timentibus eum. Et ideo hic dicit, *An contemnis*? secundum illud Prover. XVIII. 3. „ Impius cum in profundum peccatorum „ venerit, contemnit. “ *Divitias*, idest abundantiam. Ephes. II. 4. „ Deus qui di„ ves est in misericordia. “ *Bonitatis eius*, per quam scilicet in nos diffundit bona, secundum illud Psal. CIII. 28. „ Aperiste „ manum tuam, & omnia imples bonita„ te. “ Nam bonum diffusionis rationem importat, secundum Dionysium. Tim. III. 25. „ Bonus est Dominus sperantibus in „ eum. “ *Et patientiæ*, per quam scilicet sustinet graviter, & ex malitia peccantes. Psal. VII. 12. „ Deus iudex iustus, & pa„ tiens, numquid irascitur per singulos „ dies? “ *Et longanimitatis*, per quam scilicet diu sustinet homines ex infirmitate peccantes, diu tamen in peccato permanentes. II. Pet. ult. 15. „ Longanimitatem „ Domini nostri Iesu Christi, salutem ar„ bitramini. “ Deinde cum dicit, *Ignoras*, improbat prædictam causam, scilicet contemptum divinæ patientiæ: & primo fructum divinæ patientiæ demonstrat; secundo periculum contemptus, ibi, *Secundum duritiam autem*. Dicit ergo primo: Mirum est quod contemnis. Numquid igitur ignoras quoniam *benignitas Dei*, differentis pœnam, *ad pœnitentiam te adducit*? II. Pet. III. 9. (*b*) „ Non tardat Dominus promissionem „ suam, sed patienter agit propter vos, no„ lens aliquos perire, sed omnes ad pœni„ tentiam reverti. “ Esa. XXX. 18. „ Ex„ pectat vos Deus ut misereatur vestri. “

Videtur autem Apostolus, ut in Glossa dicitur, tres gradus peccatorum tetigisse: primo quidem impunitatem sibi promittentium; secundo contemnentium Dei bonitatem; tertio vero ignorantium. Unde dicit Glossa: „ Peccas o homo, dum tibi impu„ nitatem promittis; gravius peccas, quia „ contemnis; & gravissime peccas, quia igno„ ras. “ Sed videtur hoc esse falsum: nam ignorantia alleviat peccatum magis quam aggravet. Est igitur secundum quosdam intelligendum, Gravissime, id est periculosissime: quia qui ignorat peccatum, non quærit remedium. Vel gravissime propter ignorantiæ speciem, quæ ad infidelitatem pertinet, quæ est gravissimum peccatum. Unde dicitur I. Corinth. XIV. 38. „ Si quis „ ignorat, ignorabitur. “ Vel gravissime in genere ingratitudinis. (*c*) Augustinus: Magis enim est ingratus qui beneficium non cognoscit, quam qui diminuit: quod est contemnere.

Deinde cum dicit, *Secundum duritiam*, ostendit periculum contemptus, dicens: *Secundum autem duritiam*: quia scilicet ob beneficia divinæ bonitatis non emollitur: Eccli. III. 27. „ Cor durum male habebit in „ no-

(a) *Al.* ego cognovi quod erit bonum timentibus eum. (b) *Al.* Non tardat Dominus promissis: *&* *ipsa deest in editis* omnes. (c) *Al. omittitur* Augustinus.

„ novissimo: *& cor impœnitens*, quod scilicet ad pœnitentiam non flectitur ex Dei patientia, & longanimitate: Hier. VIII. 6. „ Nullus est qui agat pœnitentiam super „ peccato suo: “ *thesaurizas tibi iram*; idest, multiplicas tibi reatum pœnæ. Iac. V. 3. „ Thesaurizastis vobis iram in novissimis „ diebus. “ Unde & hic sequitur: *In die iræ*, idest in die iudicii, de qua dicitur Sophon. I. 15. „ Dies illa, dies iræ: “ quia scilicet nunc Deus vindictam non infert, quam tunc inferet, secundum illud Psalm. LXXIV. 3. „ Cum accepero tempus, ego iustitias „ iudicabo: “ *& revelationis iusti iudicii Dei*: quia tunc revelabitur iustitia divini iudicii, quod nunc non creditur esse, aut non videtur esse iustum. Esa. LVI. 1. „ Iuxta est „ salus mea ut veniat, & iustitia mea ut re„ veletur. “

Et quia Glossa (Hier. sup. Mat. cap. XII.) hic dicit, quod per duritiam, & cor impœnitens significatur peccatum in Spiritum sanctum, quod est irremissibile; ideo oportet videre quid est peccatum in Spiritum sanctum, & quomodo sit irremissibile. Est igitur sciendum, quod secundum antiquos Doctores Ecclesiæ, qui fuerunt ante Augustinum, scilicet Athanasium, Hilarium, Ambrosium, Hieronymum, & Chrysostomum, peccatum in Spiritum sanctum dicitur blasphemia, qua opera Spiritus sancti spiritui immundo attribuuntur, ut patet Matth. XII. quod quidem dicitur irremissibile & in hoc sæculo, & in futuro: quia pro hoc peccato puniti sunt Iudæi & in hoc sæculo per Romanos, & in futuro per dæmones: vel quia non habet aliquam rationem excusationis, sicut habebat blasphemia quam dicebant in Christum inquantum erat filius hominis, secundum illud Matth. XI. 19. „ Ecce homo vorax, & potator vini: “ ad quod poterant induci per infirmitatem carnis: sicut & in veteri testamento, quia filii Israel murmuraverunt pro defectu panis, & aquæ, ut legitur Exod. XVI. quasi humanum fuit, & facile remissibile; sed quod postea dixerunt coram idolo, ut Exod. XXXII. 4. „ Isti sunt dii tui Israel, qui te eduxe„ runt de terra AEgypti: “ peccaverunt in Spiritum sanctum, scilicet opus Dei dæmonibus attribuentes: unde & eorum peccatum dicitur irremissibile, cum Dominus subdit ibid. XXXIV. „ Ego autem in die ul„ tionis visitabo peccatum eorum. “ Augustinus autem dicit (in expositione Epistolæ ad Rom. circa finem, & de Verb. Domini ser. XI.) peccatum in Spiritum sanctum esse verbum, vel blasphemiam, quam quis dicit contra Spiritum sanctum, per quem fit remissio peccatorum, secundum illud Ioan. XX. 22. „ Accipite Spiritum san„ ctum: quorum remiseritis peccata, re„ mittuntur eis. “ Et hoc quidem corde, (*a*) ore, & opere, dum aliquis perseverat in peccato usque in finem ultimum. Et sic finalis impœnitentia est peccatum in Spiritum (*b*) sanctum, de quo manifestum est esse irremissibile. Magistri vero sequentes dicunt peccatum in Spiritum sanctum, scilicet quod committitur ex certa malitia, quæ contrariatur appropriato Spiritui sancto, scilicet bonitati; sicut & peccatum in Filium Dei, quod est ex ignorantia, quæ opponitur sapientiæ, quæ appropriatur Filio. Et similiter peccatum in Patrem potest dici quod fit ex infirmitate, quæ contrariatur potentiæ, quæ est (*c*) appropriatum Patris. Sic ergo peccatum quod est in Patrem, vel in Filium, dicitur remissibile: quia ex hoc ipso peccatum videtur aliquam excusationem habere, quia ex ignorantia, vel ex infirmitate committitur. Quod autem ex certa malitia committitur, nullam in se habet excusationis causam; & ideo dicitur irremissibile, quia non habet in se unde remittatur; licet quandoque Deus illud ex sua bonitate remittat, sicut quandoque ex sua virtute curat morbum qui est de se incurabilis. Et secundum hoc assignantur sex species peccati in Spiritum sanctum, excludentes ea per quæ peccatum remittitur: quorum prima duo accipiuntur per respectum ad ea quæ se tenent ex parte Dei, scilicet spes divinæ misericordiæ, cui opponitur desperatio, & timor divinæ iustitiæ, cui opponitur præsumptio; alia vero duo accipiuntur ex parte hominis, scilicet contemptus boni commutabilis, cui opponitur obstinatio, quæ hic duritia dicitur, per quam scilicet aliquis firmat animum suum ad peccatum; (*d*) & destinatio aversionis a Deo, cui opponitur cor impœnitens, quod scilicet numquam proponit per pœnitentiam reverti ad Deum; alia vero accipiuntur ex parte donorum Dei: quorum unum est fides, secundum illud Prov. XV. 17. „ Per fidem purgantur peccata; “ & huic opponitur impugnatio veritatis agnitæ: aliud autem est caritas, secundum illud Prov. X. 12. „ Universa delicta operit „ caritas; “ & huic opponitur invidentia fraternæ gratiæ.

E 2 LE-

(a) *Al.* scilicet ore. (b) *Al.* deest sanctum. (c) *Al.* appropriata Patri. (d) *Forte* & destitio.

LECTIO II.

QUi reddet unicuique ſecundum opera eius: iis quidem qui ſecundum patientiam boni operis, gloriam, & honorem, & incorruptionem quęrunt, vitam ęternam; his autem qui ſunt ex contentione, & qui non acquieſcunt veritati, credunt autem iniquitati, ira, & indignatio. Tribulatio, & anguſtia in omnem animam hominis operantis malum, Iudęi primum, & Gręci; gloria autem, & honor, & pax omni operanti bonum, Iudęo primum, & Gręco: non enim eſt acceptio perſonarum apud Deum. Quicumque enim ſine lege peccaverunt, ſine lege peribunt; & quicumque in lege peccaverunt, per legem iudicabuntur.

POſtquam Apoſtolus propoſuit veritatem divini iudicii, excluſa contraria opinione, hic manifeſtat divini iudicii veritatem: & primo proponit quod intendit; ſecundo manifeſtat propoſitum, ibi, *His quidem qui ſecundum patientiam*. Proponit autem primo veritatem divini iudicii quantum ad duo, ſcilicet quantum ad opera, & quantum ad perſonas. Quantum ad opera quidem, quia in præſenti non reddit ſecundum opera, ſed quandoque male agentibus gratiam largitur; ſicut ipſi Paulo Apoſtolo, qui prius blaſphemus, & perſecutor miſericordiam conſecutus eſt: ut dicitur I. Tim. I. Sed hoc non erit in die iudicii, quando erit tempus ſecundum inſtitiam iudicandi. Pſ. LXXIV. 3. „ Cum accepero tempus, ego iu„ ſtitias iudicabo. “ Et ideo alibi dicitur in Pſal. XXVII. 4. „ Secundum opera ma„ nuum eorum tribue illis. “ Quantum ad perſonas attenditur veritas divini iudicii, quia retributionis æqualitas ſervabitur quantum ad omnes. II. Cor. V. 10. „ Omnes „ nos manifeſtari oportet. “

Videtur autem quod non ſit ſecundum opera retributio futura, quia peccato temporali pœna æterna retribuetur. Sed dicendum eſt, quod, ſicut Auguſtinus dicit XXI. de Civitate Dei (cap.XXI.) in retributione iuſtitiæ non conſideratur æqualitas temporis inter culpam & pœnam, quia etiam ſecundum humanum iudicium pro culpa adulterii, quæ brevi hora committitur, infligitur pœna mortis; in qua non attendit legislator moram occiſionis, ſed potius quod per mortem perpetuo excluditur a ſocietate viventium: & ſic etiam ſuo modo, homo pro culpa temporali punitur pœna æterna. Et ideo non eſt mirum, ſi peccata commiſſa contra caritatem, per quam ſcilicet eſt ſocietas inter Deum & homines, æternaliter divino iudicio puniuntur. Et hoc quidem eſſe iuſtum ex tribus apparet. Ex infinita dignitate Dei, in quem peccatur: tanto enim quis gravius peccat, quanto maior eſt dignitas perſonæ in quam peccatur; ſicut plus peccat qui percutit principem quam qui percutit privatam perſonam. Et ſic cum culpa peccati mortalis ſit quodammodo infinita, oportet quod ei infinita pœna reſpondeat. Et ſic cum non poſſit eſſe infinita ſecundum intenſionem, relinquitur quod ſit infinita ſecundum durationem. Secundo apparet ex voluntate per quam peccatur: quicumque enim mortaliter peccat, averſus ab incommutabili bono, finem conſtituit in bono commutabili; ſicut fornicator in delectatione carnis, avarus in pecunia. Et quia finis per ſe appetitur, quicumque appetit finem, fertur in illud, volens illud ſemper obtinere, ſi aliquid aliud non obſiſtat. Unde ille qui peccat mortaliter, voluntatem habet perpetuo in peccato manendi, niſi forte per accidens, ſicut quando timet pœnam, vel aliquod aliud impedimentum. Unde conveniens eſt ut ex quo homo ſecundum ſuam voluntatem peccatum perpetuo obtinendum appetit, quod æternaliter pro illo puniatur. Deus enim qui eſt inſpector cordis, præcipue (*a*) voluntatem peccantis attendit. Tertio ex parte effectus peccati, qui eſt ſubtractio gratiæ, ex qua ſequitur quod homo, quantum eſt de ſe, perpetuo maneat in peccato, a quo exire non poteſt niſi per auxilium gratiæ. Non eſt autem conveniens ut durante culpa, ceſſet pœna; & ideo in perpetuum durat pœna. Quod autem dicitur reddere unicuique ſecundum opera ſua, non eſt intelligendum ſecundum æqualitatem operum (quia præmium excedit meritum) ſed ſecundum proportionem: quia bonis retribuet bona, & melioribus meliora. Et eadem ratio eſt de malis.

Deinde cum dicit, *His quidem qui ſecundum patientiam*, manifeſtat propoſitum: & pri-

(a) *Al.* ad voluntatem.

primo quantum ad opera; secundo quantum ad personas, ibi, *In omnem animam hominis operantis malum*. Quantum autem ad opera ostendit veritatem divini iudicii primo quidem in bonis; secundo in malis, ibi, *His autem qui ex contentione*. Circa primum duo consideranda sunt, scilicet meritum, & præmium.

Ad meritum tria concurrunt. Primo quidem patientia: quod potest intelligi uno modo de patientia Dei, de qua supra dictum est: *An divitias bonitatis, & patientiæ, & longanimitatis contemnis?* ut intelligantur illi esse *secundum patientiam boni operis*, scilicet dispositi, qui bene patientia Dei utuntur bene operando. Alio modo potest intelligi de patientia hominis: quod etiam intelligi potest dupliciter. Uno modo secundum quod patientia importat tolerantiam adversorum, cum æquanimitate cordis. Hoc autem necessarium est, quod aliquis a bono opere non desistat propter mala quæ patitur; & hoc est quod dicit, *Secundum patientiam boni operis*. Iac. I. 4. „ Patientia opus perfectum habet. Luc. XXI. 19. „ In patientia vestra possidebitis „ animas vestras. " Secundo potest intelligi patientia pro longanimitate, sive pro perseverantia, ut scilicet aliquis a bono opere propter tædium non recedat. Iac. ult. 7. „ Patientes estote fratres usque ad adventum Domini. " Ad Heb. x. 36. „ Patientia vobis necessaria est. " Secundum est bonitas operis; quod quidem dicitur bonum secundum ordinem ad debitum finem, & secundum quod convenit regulæ debitæ, quæ est lex Dei, & ratio humana. Galat. ult. 9. „ Bonum facientes non deficiamus. " (a) Tertio tangitur rectitudo intentionis (b) quærentis vitam æternam, ut scilicet in malis quæ homo patitur, vel in bonis quæ agit, non quærat aliquid temporale, sed æternum. Matth. VI. 33. „ Primum „ quærite regnum Dei. "

Ex parte etiam præmii tangit tria: quorum primum est gloria, quæ significat claritatem sanctorum, etiam intrinsecam, qua replebuntur in mente, secundum illud Esai. LVIII. 11. „ Implebit splendoribus animam tuam; " & exteriorem, qua splendebunt in corpore: Matth. XIII. 43. „ Fulgebunt iusti sicut sol in regno Patris eorum: " Psal. CXLIX. 5. „ Exultabunt sancti in gloria. " Secundo tangitur honor, per quem significatur sanctorum dignitas, & reverentia quæ eis exhibetur ab omni creatura. Erunt enim reges, & sacerdotes. Apocalypsis V. 10. „ Fecisti nos Deo „ nostro regnum, & sacerdotes. " Et ulterius computabuntur inter filios Dei, secundum illud Sapient. V. 5. „ Ecce quomodo computati sunt inter filios Dei. " Psal. CXXXVIII. 17. „ Nimis honorati sunt „ amici tui Deus. " Tertio tangitur incorruptio: quia scilicet illa gloria, & honor non erunt transitoria, sicut ea quæ sunt in hoc mundo. I. Corinth. IX. 25. „ Illi „ quidem ut corruptibilem coronam accipiant, nos autem incorruptam. "

Deinde cum dicit, *His autem*, ostendit veritatem divini iudicii in malis, in quibus etiam tangitur culpa, & pœna. Et quantum ad culpam tanguntur tria, quorum primum est contentionis pertinacia, quæ quidem primo potest intelligi hominis ad Deum, beneficiis ad se vocantem, contra quem homo contendere videtur divinis beneficiis resistendo. Deuteron. XXXI. 27. „ Adhuc vivente me, & ingrediente vobiscum, semper contentiose egistis contra Dominum. " Secundo potest intelligi de contentione hominis contra fidem. II. Timoth. II. 14. „ Noli verbis contendere. " Tertio potest intelligi de contentione hominum ad invicem, quæ contrariatur caritati, quæ est mater virtutum. Iacob. III. 6. „ Ubi zelus, & contentio, ibi inconstantia, & „ omne opus pravum. " Secundo ponitur duritia eorum, scilicet qui non acquiescunt veritati: quod potest uno modo intelligi de veritate fidei. Ioan. VIII. 45. „ Si veritatem dico, quare non creditis mihi? " Alio modo de veritate divinæ iustitiæ, cui non acquiescunt, veritatem divini iudicii non credentes. Ezech. XVIII. 25. „ Dixistis: Non est æqua via Domini. " Tertio potest intelligi de veritate vitæ, cui non acquiescunt qui perverse vivunt. Ioan. III. 21. „ Qui facit veritatem, venit ad lucem. " Tertio autem tangitur malitia in hoc quod dicit, *Credunt autem iniquitati*: vel quia consentiunt persuadentibus iniquitatem: Prover. XVII. 4. „ Malus obedit linguæ iniquæ: " vel quia credunt impunitatem peccatorum, quæ in divinam iniquitatem redundaret. Eccli. V. 4. „ Ne dixeris: Peccavi, & quid mihi accidit triste? " Vel *credunt iniquitati*, id est infidelitati, scilicet doctrinæ, quæ est contra fidem. II. Thess. II. 12. „ Iudicentur „ omnes

(a) *Al.* Secundo. (b) *Al.* quærentibus.

„ omnes qui non crediderunt veritati, sed „ consenserunt iniquitati. "

Ex parte autem pœnæ quatuor ponuntur, quæ quidem dupliciter distingui possunt. Uno modo ut ira, idest pœna, & vindicta corporalis, intelligatur esse post iudicium. Sophon. I. 15. „ Dies illa, dies „ iræ. " Indignatio autem in iudicio, quando impii sibi ipsis indignabuntur, sit ex peccatis quæ commiserunt: Sapient. v. 6. „ Erravimus a via veritatis. " Tribulatio autem, & angustia pertinent ad animam separatam a corpore (*a*) ante resurrectionem. Proverb. I. 27. „ Quando venerit su- „ per vos tribulatio, & angustia. " Vel alio modo possunt distingui, ut prima duo accipiantur ex parte Dei, cuius ira dicitur dispositio ad puniendum, quę est malis horribilis. Apocal. VI. 16. „ Dicent montibus, „ & petris, Cadite super nos, & abscondi- „ te nos a facie sedentis super thronum, „ & ab ira Agni. " Indignatio eius refertur ad hoc quod peccatores indignos reputabit vita æterna. Psal. XCIV. II. „ Qui- „ bus iuravi in ira mea, si introibunt in „ requiem meam. " Alia vero accipiuntur ex parte hominis. Et tribulatio quidem dicitur a tribulo, qui pungit: unde ad tribulationem potest pertinere omne quod dolorem infert. Sophon. I. 14. „ Vox diei „ Domini amara: tribulabitur ibi fortis. " Angustia autem dicitur ex hoc quod animus hominis angustiatur, non valens invenire remedium contra mala quæ timet, vel iam patitur. Dan. XIII. 22. „ Angustiæ mihi „ sunt undique. " & Philip. I. 22. „ quid „ eligam ignoro. " Iob XXVII. 9. „ Num. „ quid clamorem illius audiet Deus, cum „ venerit super illum angustia? "

Deinde cum dicit, *In omnem animam*, ostendit veritatem divini iudicii quantum ad personas: & primo proponit huius æquitatem; secundo rationem assignat, ibi, *Non est enim acceptio personarum*; tertio rationem manifestat, ibi, *Quicumque enim*. Veritatem quidem divini iudicii quantum ad personas ostendit primo in malis, cum dicit: *In omnem animam hominis operantis malum*, idest contra omnem animam: quia sicut gloria sanctorum ab anima ad corpus devenit, ita reproborum pœna primo & principaliter est in anima, & secundo in corpore, quod propter defectum, vel culpam animæ resurget passibile. Ezech. XVIII. 20. „ Anima „ quæ peccaverit ipsa morietur. " Dicit autem: *Iudæi primum, & Græci*: quia Iudæis maior pœna debebatur, tamquam cognoscentibus Dei voluntatem per legem. Luc. XII. 47. „ Servus qui sciens voluntatem domi- „ ni sui, non fecit secundum volunta- „ tem eius, digne plagis vapulabit multis. " Et similiter Christiani, quantum ad idem peccatum, puta adulterium, vel furtum, graviori pœna puniuntur quam infideles. Heb. X. 29. „ Quanto magis putatis maio- „ ra mereri supplicia qui Filium Dei con- „ culcaverit, & sanguinem testamenti pol- „ lutum duxerit, in quo sanctificatus est, „ & spiritui gratiæ contumeliam fecerit? " Sed quantum ad totam pœnam, gravior est pœna infidelium propter peccatum infidelitatis, quod est gravissimum. Unde dicitur I. Pet. III. quod super incredulos ira Dei manet. Secundo manifestat in bonis: & ponit primo duo, quæ supra dixit gloriam, & honorem; tertium vero, scilicet pacem, ponit loco incorruptionis, quam includit pax, & multa alia comprehendit. Non enim potest esse pax hominis perfecta quamdiu aliquis timet se amissurum bona quæ habet; sed tunc aliquis habet veram pacem cordis quando habet omnia quæ concupiscit, & ea perdere non timet. Esai. XXXII. 17. „ Sedebit populus meus in pulchritu- „ dine pacis. " Et in his etiam primatum Iudæis attribuit: quia eis sunt primo promissa, & in eorum promissiones Gentes introierunt. Ioan. IV. 38. „ Alii laboraverunt, „ & vos in labores eorum introistis. "

Deinde cum dicit, *Non enim est*, assignat rationem dictorum: quia scilicet *non est personarum acceptio apud Deum*. Act. X. 34. „ Non est personarum acceptor Deus. " Opponitur autem personarum acceptio iustitiæ distributivæ, per quam aliquis distribuit unicuique secundum dignitatem personarum. Ergo acceptio est quando præter dignitatem datur alicui plus vel minus. Tunc autem hoc fit præter dignitatem quando hoc fit (*b*) non propter conditionem personæ, quæ facit ad causam (hoc est enim causam accipere, scilicet quasi regulam operandi) sed propter personam, quasi ipsa persona accipiatur ut causa aliquid faciendi: puta, si aliquis det alicui propter consanguinitatem plus de bonis patrimonialibus, non est acceptio personarum, quia consanguinitas est conveniens causa, propter quam (*c*) de talibus bonis debeat habere. Si autem propter consanguinitatem ali-

(*a*) *Al.* ad resurrectionem. (*b*) *Al.* non propter conditionem, sed propter personam quæ facit ad causam. (*c*) *Al.* in talibus.

aliquis prælatus det alicui plus de bonis ecclesiasticis, potest hoc ad acceptionem personarum pertinere, si alia idoneitas non concurrat: non enim consanguinitas est ratio conveniens distributionis bonorum spiritualium. Quia igitur Deus omnia convenientissima ratione facit, non cadit in ipsum personarum acceptio: dicitur enim Sap. VIII. quod disponit omnia suaviter.

Sed videtur (a) acceptor personarum: quia peccatorum quosdam in suis peccatis relinquit, quosdam ad se vocat. Sed dicendum, quod personarum acceptio opponitur iustitiæ, unde locum habet in his quæ dantur ex debito, quod attendit iustitia; Deus autem non ex debito, sed gratis peccatores ad pœnitentiam vocat: si enim ex operibus, iam non ex gratia, ut dicitur infra XI. & Tit. III. 5. „ Non ex operibus iustitiæ, quæ fecimus nos, sed secundum „ suam misericordiam salvos nos fecit. " In talibus autem beneficiis gratis datis, non solum Deo, sed etiam homini liberum est dare cui voluerit. Matth. XX. 15. „ An „ non licet mihi quod volo facere? "

Deinde cum dicit, *Quicumque enim*, exponit prædictam rationem: quod enim non sit personarum acceptio apud Deum, patet per hoc quod omnes qui peccant puniuntur. Unde primo loquitur quantum ad illos qui legem non susceperunt, dicens, quod *quicumque peccaverit sine lege*, scilicet Moysi accepta a Deo, *sine lege peribit*, idest condemnabitur, non propter legis transgressionem. Iob IV. 20. „ Quia nullus intelligit, in æternum peribunt. " Secundo loquitur quantum ad illos qui legem scriptam acceperunt, & dicit, quod *quicumque peccaverunt in lege*, idest post legem scriptam, *iudicabuntur per legem*, idest propter hoc quod transgressi sunt præceptum legis. Ioan. XII. 48. „ Sermo quem locutus sum „ vobis, ille iudicabit eum in novissimo die. "

Quidam autem ex hoc modo loquendi occasionem erroris sumpserunt. Quia enim Apostolus non dicit, Quicumque in lege peccaverit, per legem peribit, sicut dixerat de his qui sunt sine lege, quod *sine lege peribunt*; crediderunt, quod illi qui post legem susceptam peccant, iudicentur aliqualiter, scilicet in præsenti, non tamen pereunt. Sed, sicut dicit Glossa, quis Christianus dicat non perire Iudæum, si non credat in Christum, cum Dominus dicat, quod tolerabilius erit Sodomæ in die iudicii, quam eis? ut habetur Matth. X. Unde Ezech. XVIII. 32. „ Nolo mortem pecca„ toris. " Utitur autem tali diversitate in loquendo, quia, ut Gregorius dicit in Moralibus (Lib. XXVI. cap. XXIV.) super illud Iob XXXVI. 6. „ Iudicium pauperibus tribuit, " quidam in futuro iudicio peribunt, sed non iudicabuntur, id est impii, qui sunt sine fide, & lege Dei. Psal. I. 6. „ Non resurgent impii in iudicio: " quia scilicet non est locus disceptandi contra eum qui totaliter alienus est a Deo. Ioan. III. 18. „ Qui non credit, iam iudicatus est. " Alii vero qui lege Dei, & fide suscepta peccant, ita peribunt quod etiam iudicabuntur, quasi quadam disceptatione cum eis facta: unde Ezech. XXXIV. 17. dicitur: „ Ecce ego iudico inter pecus & pecus, arietum, & hyrcorum. " Sicut & Rex (ut Gregorius dicit) hostes condemnat absque audientia, cives autem cum diligenti audientia.

L E C T I O III.

NOn enim auditores legis iusti sunt apud Deum, sed factores legis iustificabuntur. Cum enim Gentes, quæ legem non habent, naturaliter ea quæ legis sunt faciunt, eiusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente illis conscientia ipsorum, & inter se invicem cogitationum accusantium, aut etiam defendentium in die cum iudicabit Deus occulta hominum, secundum Evangelium meum, per Iesum Christum.

POstquam Apostolus confutavit humanum iudicium, quo se Gentiles, & Iudæi mutuo iudicabant, & divinum iudicium commendavit; hic procedit ad ostendendum, ea quibus Iudæi gloriabantur, eis non sufficere ad salutem: & primo ostendit propositum; secundo solvit ea quæ in contrarium dici possent, III. cap. ibi, *Quid ergo amplius Iudæo est*? De duobus Iudæi gloriabantur; scilicet de lege, & circumcisione,

(a) Al. acceptio.

ne, quæ non erat ex lege Moysi, sed ex patribus, ut dicitur Ioan. VII. Primo ergo ostendit quod lex audita, sive recepta non sufficiebat ad salutem; secundo ostendit idem de circumcisione, ibi, *Circumcisio quidem prodest, si legem observes*. Circa primum duo facit. Primo proponit quod intendit; secundo manifestat propositum, ibi, *Cum enim Gentes*. Circa primum proponit duo: unum excludendo, alterum asserendo. Excludit enim quod Iudæi opinabantur, (a) scilicet se per solum legis auditum iustificari: unde dicit: Ita dictum est. Peccantes in lege, iudicentur per legem: *non enim auditores legis*, ex hoc ipso quod legem audiunt, *iusti sunt apud Deum*, & si apud homines iusti reputantur. Matth. VII. 29. „ Qui audit verba mea, & non facit ea, similis „ est viro stulto. " Iac. I. 23. „ „ Si quis „ auditor est verbi, & non factor, hic comparabitur viro consideranti vultum nativitatis suæ in speculo. " Secundo astruit quod factores legis sunt iusti, cum dicit: *Sed factores legis iustificabuntur*. Matth. VII. 24. „ Omnis qui audit verba mea, & facit ea, assimilabitur viro sapienti. " Iac. I. 22. „ Estote factores verbi, & non auditores tantum: " & Psalm. CX. 10. „ Intellectus bonus omnibus facientibus eum. "

Sed (b) circa secundum videtur esse quod infra III. 20. dicitur: *Ex operibus legis non iustificabitur omnis caro coram eo*. Non ergo aliqui ex hoc quod opera legis faciunt, iustificantur.

Sed dicendum est, quod iustificari tripliciter accipi potest. Uno modo potest accipi quantum ad reputationem, ut tunc aliquis iustificari dicatur quando iustus reputatur. Ezech. XVI. 56. „ Iustificasti sorores „ tuas, " scilicet per reputationem: & secundum hoc potest intelligi, *Factores legis iustificabuntur*; idest, iusti apud Deum, & homines reputabuntur. Secundo per executionem iustitiæ, inquantum scilicet opera iustitiæ exequuntur. Luc. XVIII. 14. „ Descendit hic iustificatus in domum suam: " quia scilicet publicanus opus iustitiæ fecerat confitendo peccatum. Et hoc modo verificatur quod hic dicitur, *Factores legis iustificabuntur*, scilicet legis iustitiam exequendo. Tertio modo potest accipi iustificatio quantum ad causam iustitiæ, ut scilicet ille dicatur iustificari qui iustitiam de novo accipit, sicut infra V. *Iustificati pacem habeamus ad Deum per Dominum nostrum Iesum Christum*. Sic autem non intelligitur hic quod factores legis iustificentur, quasi per opera legis iustitiam acquirant. Hoc quidem esse non potest neque quantum ad opera cæremonialia, quæ gratiam iustificantem non conferebant, neque etiam quantum ad moralia, ex quibus habitus iustitiæ non acquiritur; sed potius per habitum iustitiæ infusum huiusmodi opera facimus.

Deinde cum dicit, *Cum enim Gentes*, manifestat propositum: & primo ostendit quod factores legis, etiam si non sint auditores, iustificantur; secundo quod auditores legis sine legis observantia non iustificantur, ibi, *Si autem Iudæus*. Circa primum tria facit. Primo proponit dignitatem eorum qui legem absque auditu observant; secundo manifestat quod dixerat, ibi, *Qui ostendunt opus legis*; tertio probat, ibi, *Testimonium reddente illis*. Circa primum tria tangit quantum ad Gentiles. Primo carentiam legis, dicens: *Cum enim Gentes, quæ legem non habent*, scilicet divinam, quam non acceperunt: non enim Gentibus data est lex, sed Iudæis, secundum illud Eccli. XXIV. 33. (c) „ Legem mandavit Moyses in præceptis iu„ stitiarum, & hereditatem domui Iacob, & „ Israel promissiones: " & in Psal. CXLVII. 20. „ Non fecit taliter omni nationi. " Deu. XXXIII. 4. „ Legem præcepit nobis „ Moyses hereditatem multitudinis Iacob. " Ex quo patet quod Gentiles non peccabant non observando cæremonialia legis. Secundo commendat in eis legis observantiam, cum dicit: *Naturaliter faciunt quæ sunt legis*, id est quæ lex mandat, scilicet quantum ad præcepta moralia, quæ sunt de dictamine rationis naturalis: sicut & de Iob dicitur (Iob I.) quod erat iustus, & rectus ac timens Deum, & recedens a malo. Unde ipse dicit cap. XXIII. 11. „ Vestigia e„ ius secutus est pes meus, vias eius cu„ stodivi. "

Sed quod dicit *naturaliter*, dubitationem habet: videtur enim patrocinari Pelagianis, qui dicebant, quod homo per sua naturalia poterat omnia præcepta legis servare. Unde exponendum est. *Naturaliter*, idest per naturam gratia reformatam: loquitur enim de Gentibus ad fidem conversis, qui auxilio gratiæ Christi cœperant moralia legis servare. Vel potest dici *naturaliter*, idest per legem naturalem ostendentem eis quid sit agendum, secundum illud Psal. IV. 6. „ Multi dicunt: Quis ostendit nobis bona? „ Si-

(a) *Al. omittitur* scilicet. (b) *Forte* Sed contra secundum. (c) *Al. omittitur hæc sententia Ecclesiastici.*

„ Signatum est super nos lumen vultus tui, „ Domine : " quod est lumen rationis naturalis, in qua est imago Dei ; & tamen non excluditur quin necessaria sit gratia ad movendum affectum : sicut etiam per legem est cognitio peccati, ut dicitur infra III. & tamen ulterius requiritur gratia ad movendum affectum.

Tertio ostendit eorum dignitatem, in hoc scilicet quod *huiusmodi legem non habentes*, *ipsi sibi sunt lex*, inquantum scilicet funguntur officio legis ad seipsos, instruendo se, & inducendo ad bonum ; quia, ut Philosophus dicit X. Ethicor. (cap. XV.) lex est sermo coactionem habens, ab aliqua prudentia, & intellectu procedens. Et ideo dicitur I. Timoth. I. quod iusto lex non est posita, idest exteriori lege non cogitur ; sed posita est iniustis, qui indigent exterius cogi. Et iste est supremus gradus dignitatis in hominibus, ut scilicet non ab aliis, sed a seipsis inducantur ad bonum ; secundus vero gradus est eorum qui inducuntur ab alio, sed sine coactione ; tertius autem est eorum qui coactione indigent ad hoc quod fiant boni ; quartus est eorum qui nec coactione ad bonum dirigi possunt. Hierem. II. 30. „ Frustra percussi filios „ vestros ; disciplinam non receperunt. " Deinde cum dicit, *Qui ostendunt*, ostendit quomodo ipsi sunt sibi lex : quod quidem accipere possumus ad similitudinem legis, quæ ab exteriori homine proponitur, quæ scilicet consuevit, (*a*) ad firmitatem, & memoriam, scripto tradi ; & similiter illi qui legem observant, absque exteriori auditu legis, ostendunt opus legis scriptum, non quidem atramento ; sed primo quidem & principaliter spiritu Dei vivi, ut dicitur I. Corinth. III. secundo etiam humano studio. Proverb. III. 3. „ Describe ea in ta„ bulis cordis tui, " scilicet præcepta sapientię. Unde & hic sequitur, *In cordibus suis* : non pergameno, aut tabulis lapideis, sive æreis. Hierem. XXXI. 33. „ Dabo le„ gem meam in visceribus eorum, & in „ corde eorum superscribam eam. "

Deinde cum dicit, *Testimonium reddente*, probat quod dixerat, scilicet quod opus legis sit in cordibus eorum inscriptum per quædam opera, quæ huiusmodi scriptum annuntiant : & primo ponit illa opera ; quorum unum est testimonium conscientiæ, quod tangit dicens : *Testimonium reddente illis conscientia* ; quæ quidem nihil aliud est quam applicatio cognitionis habitæ ad iudicandum de aliquo (*b*) opere utrum sit bene, vel male factum. Unde huiusmodi conscientia quandoque testimonium perhibet de bono, secundum illud II. Corinth. I. 12. „ Gloria nostra hæc est, testimonium „ conscientiæ nostræ : " quandoque autem de malo : Eccle. VII. 23. „ Scit conscientia „ tua quia & tu crebro male dixisti a„ liis. " Non autem potest aliquis perhibere testimonium de aliquo opere quod sit bonum, vel malum, nisi per hoc quod habet legis notitiam : unde hoc ipsum quod conscientia testimonium reddit de bono, vel malo, est evidens signum quod in corde hominis sit opus legis descriptum. Aliud autem opus est accusatio, & defensio, quæ sine notitia legis esse non possunt : & quantum ad hoc dicit, *Et cogitationum*, id est cogitationibus, *accusantium*, *aut etiam defendentium*, idest accusantibus, vel defendentibus, more Græcorum, qui genitivis loco ablativorum utuntur ; & hoc *inter se invicem*. Insurgit enim homini circa aliquod factum aliqua cogitatio accusans, dum propter rationem aliquam cogitat se male fecisse. Psal. XLIX. 21. „ Arguam te, & sta„ tuam contra faciem tuam. " Esai. III. 9. „ Agnitio vultus eorum respondebit „ eis. " Quandoque etiam insurgit aliqua cogitatio defendens, dum per aliquam rationem cogitat se fecisse bene, secundum illud Iob XXVII. 6. „ Non reprehendet me „ cor in omni vita mea. " Et inter hanc accusationem & defensionem locum habet testimonium conscientiæ, cui statur. Potest & aliter legi, ut dicatur : *Testimonium reddente illis conscientia ipsorum* : quæ scilicet conscientia, non solum est operum, sed etiam cogitationum, de quibus scilicet homo conscientiam habet. Sed primum melius est. Sed quia testimonium, accusatio, & defensio in iudicio locum habent, agit secundo de huiusmodi iudicio, ostendens tempus, cum dicit, *In die* ; quod dicit non ad designandum temporis qualitatem, sed absconditorum manifestationem. I. Corinth. IV. 5. „ Illuminabit abscondita tenebra„ rum. " Quandoque tamen dicitur nox propter incertitudinem horæ illius. Matth. XXV. 6. „ Media nocte clamor factus est. " Dicuntur autem cogitationes accusantes, vel defendentes in die iudicii, non illæ quæ tunc erunt (quia tunc unicuique manifesta erit salus, vel damnatio) sed defensio, vel accusatio cogitationum, quæ nunc sunt, & testimonium conscientiæ, quod nunc est,

(a) *Al.* ad infirmitatem. (b) *Al. deest* opere.

est, repræsentabitur homini in illa die, virtute divina faciente, ut dicit Augustinus de Civitate Dei. Notitia autem illarum cogitationum, quæ remanent in anima, nihil esse aliud videtur, ut dicit Glossa, quam reatus pœnæ, vel meritum ex eis consequens. Ostendit etiam auctorem iudicii, dicens, *Cum iudicabit Deus*. Psalm. xcv. 13. „ Iudicabit orbem terrarum in æquitate." Determinat etiam de quibus erit iudicium, cum dicit, *Occulta hominum*, de quibus nunc homines iudicare non possunt. I. Cor. iv. 5. „ Illuminabit abscondita tenebrarum." Ostendit etiam doctrinam, ex qua habetur fides de hoc iudicio, cum dicit, *Secundum Evangelium meum*, id est a me prædicatum. Matth. xii. 36. „ Omne verbum otiosum, quod locuti fuerint homines, reddent rationem de eo in die iudicii." Dicit autem, *Evangelium meum*, quamvis non possit dicere baptismum suum, & sit utriusque minister: quia in baptismo nihil operatur industria hominis, sed in Evangelio prędicando (a) multum industria prędicatoris operatur. Ephes. iii. 4. „ Prout potestis legentes intelligere prudentiam meam in ministerio." Postea ponit cui datum est iudicium, cum subdit, *Per Iesum Christum*, qui scilicet est constitutus a Deo iudex vivorum, & mortuorum, ut dicitur Act. x. & Ioan. v. 22. „ Pater omne iudicium dedit Filio," qui scilicet in iudicio apparebit bonis, & malis; sed bonis secundum gloriam divinitatis: Esa. xxxiii. 17. „ Regem in decore suo videbunt:" malis autem secundum naturam humanitatis: Apoc. i. 7. „ Videbit eum omnis caro."

LECTIO IV.

SI autem tu Iudæus cognominaris, & requiescis in lege, & gloriaris in Deo, & nosti voluntatem eius, & probas utiliora, instructus per legem, confidis teipsum esse ducem cæcorum, lumen eorum qui in tenebris sunt, eruditorem insipientium, magistrum infantium, habentem formam scientiæ, & veritatis in lege. Qui ergo alium doces, te ipsum non doces? Qui prædicas non furandum, furaris? Qui dicis non mœchandum, mœcharis? Qui abominaris idola, sacrilegium facis? Qui in lege gloriaris, per prævaricationem legis Deum inhonoras? Nomen enim Dei per vos blasphematur inter Gentes, sicut scriptum est. Circumcisio quidem prodest, si legem observes; si autem prævaricator legis sis, circumcisio tua præputium facta est. Si igitur præputium iustitias legis custodiat, nonne preputium illius in circumcisionem reputabitur; & iudicabit id quod ex natura est præputium, legem consummans, te qui per litteram, & circumcisionem prevaricator legis es? Non enim qui in manifesto, Iudæus est, neque quæ in manifesto in carne, est circumcisio; sed qui in abscondito, Iudæus est, & circumcisio cordis in spiritu, non in littera; cuius laus non ex hominibus, sed ex Deo est.

OStenso quod factores legis iustificantur etiam sine hoc quod sint auditores, quod pertinebat ad Gentiles; hic ostendit quod auditores non iustificantur nisi sint factores, quod pertinet ad Iudæos. Primo ergo ostendit prærogativam Iudæorum, quantum ad legis susceptionem; secundo ponit eorum defectum, quantum ad legis transgressionem, ibi, *Qui ergo alium doces*. Ponit autem eorum prerogativam tripliciter. Primo quantum ad gentem cui data est lex; secundo quantum ad legem, ibi, *Et requiescis in lege*; tertio quantum ad legis effectum, sive factum, ibi, *Et nosti voluntatem eius*. Quantum autem ad gentem dicit: *Si autem tu Iudæus cognominaris*, quod est nomen honorabile, secundum illud Psal. cxiii. 2. „ Facta est Iudæa sanctificatio eius." Ioan. iv. 22. „ Salus ex Iudæis est." Dicuntur autem Iudæi, non a Iuda Machabæo, ut quidam dicunt, forte propter hoc quod Iudas Machabæus gentem illam in dispersione existentem congregavit, & protexit, secundum illud I. Mach. iii. 2. „ Præliabatur prælia Israel cum lætitia, & dilatavit gloriam populo suo." Invenitur enim nomen Iudæorum ante Iudam Machabæum, secundum illud Esther viii. 16. „ Iudæis nova lux oriri visa est." Et ideo dicendum est, quod Iudæi denominantur a Iuda Patriarcha. Gen. xlix. 8. „ Iuda, te laudabunt fratres tui." Cum enim tempore

(a) *A. deest* multum.

re Roboam, decem tribus, ab eius regno se segregantes, vitulum aureum adorarent, in transmigrationem sunt ductæ ab Assiriis, ut habetur IV. Reg. XVII. Nec de eorum reversione facit mentionem Scriptura; sed potius terra remansit occupata ab alienigenis, qui postmodum Samaritani sunt dicti. Duæ autem tribus, scilicet Iudæ, & Beniamin, adhærentes regno Roboam, perseveraverunt in cultu Dei. Et quamvis in captivitatem Babylonis fuerint ductæ, postmodum tamen per Cyrum Regem Persarum sunt reducti in terram suam, ut dicitur I. Esd. I. Et quia tribus Iudæ maior erat, ab ea gens tota illa denominabatur; & non solum illi qui erant ex tribu Beniamin, sed etiam de aliis tribubus revertentibus, qui se illis adiunxerunt. Consequenter cum dicit, *Et requiescis in lege*, ponit eorum prærogativam quantum ad legem. Et primo quidem quantum ad ipsam legem, cum dicit, *Et requiescis in lege*, quasi per eam certificatus in credendis, & in agendis. Dubitans enim intellectu non quiescit, sed utrinque solicitatur; qui autem sapientiæ certitudinem accipit, mente quiescit. Sap. VIII. 16. „ Intrans in domum meam „ conquiescam cum illa. " Secundo quantum ad legislatorem, cum subdit: *Et gloriaris in Deo*, idest in cultu, & notitia unius Dei. Hier. IX. 24. „ In hoc glorietur „ qui gloriatur, scire, & nosse me. " I. Cor. I. & II. Cor. X. 17. „ Qui gloriatur, „ in Domino glorietur. " Deinde cum subdit, *Et nosti voluntatem eius*, ponit prærogativam eorum quantum ab fructum legis: & primo quantum ad hominem respectu suiipsius; secundo respectu aliorum, ibi, *Confidis*. Ponit autem duplicem fructum. Primum quidem respondentem gloriæ quam de Deo habebant, cum dicit: *Nosti voluntatem eius*, quid scilicet Deus velit nos facere. Infra XII. 2. *Ut probetis quæ sit voluntas Dei*. Secundum fructum ponit, qui respondet quiescenti in lege Dei, cum dicit, *Et probas utiliora*; idest, scis approbare eligendo non solum mala a bonis, sed etiam meliora a minus bonis: unde quærebat quidam Matth. XXII. 36. „ Quod est manda„ tum magnum? " & hoc *instructus per legem*. Psal. XCIII. 12. „ Beatus homo quem „ tu erudieris Domine, & de lege tua do„ cueris eum. " Consequenter ponit fructus per respectum ad alios; qui quidem tripliciter se habent ad notitiam legis. Quidam enim sunt omnino in legis ignorantia constituti. Uno quidem modo per defectum naturalis ingenii, sicut & homo corporaliter dicitur cæcus per defectum interioris potentiæ visivæ. Esa. LIX. „ Palpavi„ mus ut cæci parietem. " Huiusmodi autem hominibus non potest homo lumen scientiæ præbere, ut ipsi per se videre possint quid sit agendum; sed præbet eis homo ducatum ut cæcis, mandando eis quid facere debeant, quamvis mandatorum rationem non cognoscant: Iob XXIX. 15. „ Oculus fui „ cæco: " de quibus tamen dicitur Matth. XV. 14. „ Cæci sunt, & duces cæcorum. " Alio modo sunt in ignorantia per defectum disciplinæ, qui sunt quasi in tenebris exterioribus non illuminati per doctrinam, quibus sapiens præbere potest lumen disciplinæ, ut intelligant quæ mandantur; & hoc est quod dicit: *Lumen eorum qui in tenebris sunt*. Luc. I. 79. „ Illuminare his qui in „ tenebris, & in umbra mortis sedent. " Secundo autem tangit illos qui sunt in via perveniendi ad scientiam, quam nondum attigerunt: & hoc uno modo per defectum plenæ instructionis; & hoc est quod dicit, *Eruditorem insipientium*, idest eorum qui nondum sapientiam acceperunt, qui dicuntur erudiri, quasi erui a ruditate, quæ a principio inest omnibus cum primo instruuntur. Eccli. VII. 25. „ Filii tibi sunt? Erudi „ eos. " Alio modo per defectum ætatis, sicut sunt pueri; & quantum ad hoc dicit, *Magistrum infantium*. Esa. XXXIII. 18. „ Ubi „ est doctor parvulorum? " Tertii vero sunt qui iam sunt in scientia provecti; & isti indigent a sapientibus informari, ut habeant sapientum dicta in auctoritate, quasi quamdam regulam seu formam: & quantum ad hoc dicit: *Habentem formam scientiæ*. II. Tim. I. 13. „ Formam habe bonorum verborum, „ quæ a me audisti: " & Phil. III. 17. „ Observate eos qui ita ambulant sicut ha„ betis formam nostram. " Oportet autem eos qui sic informantur, auctoritate maiorum instrui, ut sciant quid sit in lege traditum; & ideo dicit, *Scientiæ*: Sap. X. 10. „ Dedit illi scientiam sanctorum: " & etiam ut sciant qui sit verus intellectus eorum quæ traduntur in lege; & quantum ad hoc dicit, *Veritatis*. Psal. XLII. 3. „ E„ mitte lucem tuam, & veritatem tuam. "

Deinde cum dicit, *Qui ergo alium doces*, ostendit defectum eorum secundum transgressionem legis, & primo hominis ad seipsum, cum dicit, *Qui ergo alium doces*, dirigendo ipsum ad bonum, *te ipsum non doces* dirigendo? Et potest legi vel interrogative, quasi cum quadam indignatione; vel remisse, quasi asserendo eorum malitiam: & simile est in sequentibus. Iob IV. 3.

3. „ Ecce docuisti plurimos: " & infra 5. „ Nunc tetigit te plaga, & defecisti. " Secundo tangit defectum quantum ad proximum: primo quidem quantum ad res quæ furto subtrahuntur, cum dicit: *Qui prædicas non furandum, furaris?* Esa. I. 23. „ Principes tui infideles, socii furum: " secundo quantum ad personam coniunctam, quæ per adulterium polluitur; & quantum ad hoc dicit: *Qui dicis non mœchandum, mœcharis?* Oseæ VII. 4. „ Omnes adulterantes, quasi clibanus. " Hier. V. 8. „ Unusquisque ad uxorem proximi sui (a) ". Tertio autem ostendit eorum defectum per comparationem eorum ad Deum: & primo quidem quantum ad hoc quod peccabant contra ipsius cultum; & quantum ad hoc dicit: *Qui abominaris idola*, cognoscens scilicet ex præcepto legis ea non esse colenda, *sacrilegium facis?* abutendo, scilicet his quæ pertinent ad divinum cultum. Quod quidem primo fecerunt in statu legis: Malach. I. 12. „ Dicitis: Mensa Domini contaminata est: " & postmodum blasphemando: Luc. II. 15. „ In Beelzebub principe dæmoniorum eiicit dæmonia. " Secundo quantum ad ipsam gloriam, cum dicit: *Qui in lege gloriaris, per prævaricationem legis Deum inhonoras?* Sicut enim legis observantia in bonis operibus est occasio videntibus ut honorent Deum, ita etiam transgressio legis per mala opera occasio est videntibus blasphemandi. I. Petri II. 12. „ Ex bonis operibus vos considerantes glorificent Deum. " E contra autem dicitur I. Tim. VI. 1. „ Quicumque sunt sub iugo servitutis, dominos suos omni honore dignos arbitrentur, ne nomen Domini, & doctrina fidei blasphemetur. " Et ideo in Psalm. CXVIII. 158. dicitur: „ Vidi prævaricantes, & tabescebam. " Et ad hoc inducit auctoritatem, subdens: *Nomen enim Dei per vos blasphematur inter Gentes*: quia scilicet Gentes videntes Iudæorum malam conversationem, reputabant hoc provenire ex mala instructione legis a Deo traditæ. Dicit autem, *Sicut scriptum est*, scilicet Esa. LII. 5. „ Dominatores eius inique agunt, & iugiter tota die nomen meum blasphematur: " & Exech. XXXVI. 22. secundum aliam litteram, ubi nostra sic habet: „ Non propter vos faciam, domus Israel, sed propter nomen sanctum meum, quod polluistis in Gentibus. " Deinde cum dicit, *Circumcisio quidem prodest &c.* ostendit quod nec circumcisio sufficit ad salutem eadem ratione qua nec lex, quia scilicet observantia legis sine circumcisione valet, sine qua tamen circumcisio non prodest, sicut superius dictum est. Et circa hoc tria facit. Primo comparat circumcisionem ad Iudæos circumcisos; secundo ad Gentes incircumcisas, ibi, *Si igitur præputium*; tertio manifestat quod dixerat, ibi, *Non enim qui in manifesto*. Circa primum duo facit. Primo ostendit qualiter circumcisio prosit; secundo qualiter non prosit, ibi, *Si autem prævaricator legis sis &c.* Dicit ergo primo: Circumcisio quidem prodest quantum ad remissionem peccati originalis: unde dicitur Genes. XVII. 14. „ Masculus cuius præputii caro circumcisa non fuerit, delebitur anima illa de populo suo. " Sed tibi adulto tunc finaliter prodest, si legem observes; sicut religiosis prodest professio, si regulam observent. Circumcisio enim erat quasi quædam professio, obligans homines ad observantiam legis. Gal. V. 3. „ Testificor omni circumcidenti se, quoniam debitor est universæ legis faciendæ. " Quod autem Apostolus dixit Gal. V. 2. „ Si circumcidamini, Christus nihil vobis proderit, " loquitur quantum ad tempus post gratiam Evangelii divulgatam; hic autem loquitur quantum ad tempus ante passionem Christi, in quo circumcisio statum habebat. Secundo ibi, *Si autem prævaricator legis sis*, ostendit quomodo circumcisio non prosit, dicens: *Si tu*, Iudæe adulte, *prævaricator es legis, circumcisio tua præputium facta est*; idest, non plus valet tibi quam præputium, quia non servas quod per circumcisionem profiteris. Hierem. IX. 26. „ Omnes Gentes præputium habent, domus autem Israel incircumcisi sunt corde. " Quinimmo ex hoc sunt magis rei, quia non servant quod promiserunt: „ displicet enim stulta, & infidelis promissio, " ut dicitur Eccle. V. 3. Deinde cum dicit, *Si ergo præputium*, comparat circumcisionem ad Gentiles, & hoc dupliciter. Primo quidem quantum ad hoc quod eius fructum haben t Gentiles observando legem: unde dicit: Si circumcisio prodest cum observatione legis, non autem sine ea; *igitur si præputium*, idest Gentilis incircumcisus, *custodiat iustitias legis*, idest iusta præcepta legis: Psalm. CVIII. 86. „ Omnia mandata tua veritas: " *nonne præputium illius in circumcisionem reputabitur?* quasi dicat: Fructum veræ circumcisionis habebit. Ad hoc enim homo exterius circumciditur in carne ut scilicet se cir-

(a) *Supple ex eo loco* hinniebat.

circumcidat in corde. Hier. iv. 4. „ Circumcidimini Domino, & auferte præputia cordium vestrorum. " Secundo ibi, *Et iudicabit id quod ex natura est praputium*, comparat circumcisionem Gentili, (*a*) eum ostendens propter observantiam legis Iudæo præferri: unde dicit: *Et praputium*, idest Gentilis incircumcisus, *consummans*, idest implens mandata legis, *ex natura*, id est per naturalem rationem, ut supra dictum est, quod naturaliter quæ sunt legis faciunt, *iudicabit*, per comparationem, *te*, scilicet Iudæum circumcisum, *qui es prævaricator legis*, transgrediendo precepta eius, *per litteram*, idest habentem legem litteris descriptam, *& circumcisionem*, scilicet carnis. Unde de hoc comparationis iudicio dicitur Matth. xii. 41. „ Viri Ninivitæ surgent in iudicio cum generatione ista, & condemnabunt eam. "

Deinde cum dicit, *Non enim qui in manifesto, Iudaus est*, assignat rationem dictorum: & primo ponit rationem; secundo probat eam, ibi, *Cuius laus*. Circa primum duo facit. Primo assignat rationem quare circumcisio, vel Iudaismus sine legis observatione non prosit; secundo assignat rationem quare observantia legis prosit sine Iudaismo, & circumcisione, ibi, *Sed qui in abscondito*. Dicit ergo, quod ideo circumcisio prævaricantis legem fit præputium, & iudicatur a præputio custodiente legem: non enim est verus Iudæus ille qui in manifesto est Iudæus secundum carnalem generationem. Infra ix. 6. *Non enim omnes qui ex circumcisione sunt Israel, hi sunt Israelita, sed qui filii sunt promissionis*. Et similiter etiam non est vera circumcisio illa quæ est manifesta in carne: illa enim est signum, ut dicitur Genes. xvii. 11. „ Circumcidetis carnem præputii vestri, ut sit in signum fœderis. " Non autem est signum verum, nisi ei respondeat signatum: unde si quis Iudæus esset transgressor fœderis, non esset eius vera circumcisio; & ideo reputatur in præputium. Deinde cum dicit, *Sed qui in abscondito*, assignat rationem quare præputium custodientis legem reputetur in circumcisionem, & iudicet circumcisionem carnalem: quia scilicet ille vere est Iudæus qui est in abscondito, idest qui habet in affectu cordis mandata legis quam Iudæi profitentur: Matth. vi. 6. „ Pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi: " & similiter circumcisio vera est quæ est *cordis in spiritu*, idest per spiritum facta, per quam superfluæ cogitationes a corde præciduntur. Vel *in spiritu*, idest per spiritualem intellectum legis, non litteralem. Philip. iii. 3. „ Nos sumus circumcisio qui spiritu Deo servimus. " Deinde cum dicit, *Cuius laus non ex hominibus*, probat præmissam rationem. Manifestum est enim quod in omnibus iudicium divinum præferendum est humano. Ea vero quæ exterius apparent, sive sit Iudaismus, sive circumcisio, laudantur ab hominibus; sed ea quæ sunt in abscondito, laudantur secundum iudicium divinum: quia, ut dicitur I. Reg. xvi. 7. „ homines vident quæ apparent, Deus autem intuetur cor. Unde relinquitur quod interior Iudaismus, & circumcisio prævalet exteriori; & hoc est quod dicit: *Cuius*, scilicet interioris circumcisionis, *laus non est ex hominibus, sed ex Deo*. II. Cor. x. 18. „ Non enim qui seipsum commendat, ille probatus est, sed quem Deus commendat. "

C A P I T I S   T E R T I I

L E C T I O I.

Quid ergo amplius Iudæo est, aut quæ utilitas circumcisionis? Multum per omnem modum. Primum quidem quia credita sunt illis eloquia Dei. Quid enim si quidam illorum non crediderunt? Numquid incredulitas illorum, fidem Dei evacuavit? Absit. Est autem Deus verax; omnis autem homo mendax; sicut scriptum est: Ut iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris. Si autem iniquitas nostra iustitiam Dei commendat, quid dicemus? Numquid iniquus est Deus, qui infert iram? Absit (secundum hominem dico.) Alioquin quomodo iudicabit Deus

(a) *Al. omittitur* eam.

Deus hunc mundum? Si enim veritas Dei in meo mendacio abundavit in gloriam ipsius, quid adhuc & ego tamquam peccator iudicor? Et non (sicut blasphemamur, & sicut aiunt quidam nos dicere) faciamus mala, ut veniant bona: quorum damnatio iusta est.

Postquam Apostolus ostendit quod Iudaismus, ad quem pertinet legis susceptio, & circumcisio non sufficiunt ad salutem sine legis custodia, per quam Gentilis, sine exteriori Iudaismo, & circumcisione, fructum utriusque consequitur: hic obiicit contra præmissa: & primo quidem proponit obiectionem; secundo solvit, ibi, *Multum quidem*. Obiicit ergo primo sic. Si ita esset, sicut dictum est, quod non est verus Iudæus, nec vera circumcisio in manifesto, sed in occulto cordis; *quid ergo amplius est Iudæo?* idest, quid amplius datum est quam ceteris? Videtur quod nihil: & hoc est inconveniens, cum Dominus dixerit Deut. VII. 6. „ Te elegit Dominus Deus tuus ut sis „ ei populus peculiaris. “ *Aut quæ utilitas circumcisionis?* scilicet exterioris. Videtur ex præmissis quod nulla: quod est inconveniens, cum sit a Deo tradita, qui dicit Esa. XLVIII. 17. „ Ego Dominus docens te utilia. “ Deinde cum dicit, *Multum quidem*, solvit præmissam obiectionem: & primo quantum ad prærogativam Iudaismi; secundo quantum ad utilitatem circumcisionis, IV. cap ibi, *Quid ergo dicemus?* Circa primum duo facit. Primo ostendit Iudæorum prærogativam; secundo excludit eorum gloriam, qua se Gentibus superbe præferebant, ibi, *Quid ergo? Præcellimus eos?* Circa primum tria facit. Primo proponit quod intendit; secundo manifestat, ibi, *Primum quidem*; tertio excludit obiectionem, ibi, *Quid enim si quidam*. Dicit ergo primo: Quæsitum est quid amplius sit Iudæo. Est autem ei amplius, & quantum ad quantitatem, quæ significatur cum dicit, *Multum*, & quantum ad numerum, qui significatur cum dicit, *Per omnem modum*. Habent enim amplius aliquid & in contemplatione divinorum, secundum illud Psalm. LXXV. 1. „ Notus in Iudæa „ Deus: “ & secundum dispositionem temporalium: Psalm. CXLVII. 20. „ Non fecit „ taliter omni nationi. “ Habent etiam amplius quantum ad patres, quantum ad promissiones, & quantum ad prolem. Infra IX. 4. *Quorum est adoptio filiorum Dei, & gloria, & testamentum*. Et in quolibet eorum non est parva excellentia, sed magna, & præcipua; quod pertinet ad id quod dicit, *Multum*. Maximum enim bonum hominis est in Dei cognitione, in hoc quod Deo adhæreat, & a Deo instruatur. Psalm. XCIII. 12. „ Beatus homo quem tu erudieris Do- „ mine. “ Deinde cum dicit, *Primum quidem &c.* manifestat quod dixerat, dicens: *Primum quidem*, id est præcipue, amplius est Iudæis, *quia eloquia Dei sunt (a) credita illis*, quasi amicis: Ioan. XV. 15. „ Vos dixi „ amicos. “ Et hoc est multum, quia eloquia Dei sunt honesta: Psalm. XVIII. 10. „ Eloquia Domini vera, iustificata in se- „ metipsa. “ Sunt delectabilia: Psal. CXVIII. 103. „ Quam dulcia faucibus meis eloquia „ tua. “ Sunt etiam utilia ad non peccandum: Psalm. eodem 11. „ In corde meo abs- „ condi eloquia tua, ut non peccem tibi. “ Deinde cum dicit, *Quid enim si quidam*, excludit obiectionem: & primo ponit eam; secundo excludit ipsam, ducendo ad inconveniens, ibi, *Numquid incredulitas*; tertio ostendit esse inconveniens id ad quod inducitur, ibi, *Est autem Deus verax*. Posset aliquis prærogativæ Iudæorum derogare, opponendo ingratitudinem eorum, per quam viderentur dignitatem eloquiorum Dei amisisse: unde dicit: *Quid autem, si quidam illorum non crediderunt?* Numquid per hoc (b) concluditur, quod nihil amplius sit Iudæo? secundum illud II. Pet. II. 21. „ Melius „ erat eis non cognoscere viam iustitiæ „ quam post cognitam retrorsum converti. “ Non crediderunt autem primo quidem legislatori: Psal. CV. 25. (c) „ Non credide- „ runt in verbo eius: “ secundo non crediderunt Prophetis: Ezech. II. 6. „ Incre- „ duli, & subversores sunt tecum: “ tertio non crediderunt ipsi Filio: Ioan. VIII. 45. „ Si veritatem dico vobis, quare non „ creditis mihi? “ Deinde cum dicit, *Numquid incredulitas*, excludit dictam obiectionem, ducendo ad inconveniens: quia si propter incredulitatem aliquorum, prærogativa Iudæorum tolleretur, sequeretur quod incredulitas hominis, fidem Dei evacuaret, quod est inconveniens; & hoc est quod dicit: *Numquid incredulitas eorum*, scilicet qui non crediderunt, *evacuavit fidem Dei?* Quod potest dupliciter intelligi. Uno modo de fide, qua creditur in Deum. Non enim per hoc

(a) Al. *tradita*. (b) Al. excluditur. (c) Al. „ Non crediderunt verbis eius. “

hoc quod quidam non crediderunt, evacuatur fides illorum qui crediderunt: malum enim quorumdam in societate existentium, non evacuat bonum aliorum. Eccli. xxxiii. 12. „ Ex ipsis benedixit, & exaltavit, sanctificavit, & ad se applicavit; & ex ipsis „ maledixit, & humiliavit, & convertit „ illos a separatione ipsorum: " quod est contra illos, contra quos Augustinus dicit in epistola ad plebem Hipponensem: „ Ad „ quid aliud sedent isti, & quid aliud tractant, nisi ut cum Episcopus, vel clericus, vel monachus, vel sanctimonialis ceciderit, omnes tales esse credant, sed non „ omnes posse manifestari? " Alio modo potest intelligi de fide qua Deus fidelis est implens promissa. Heb. x. 23. „ Fidelis enim „ est qui repromisit. " Hæc autem fidelitas evuacuaretur, si propter quorumdam incredulitatem accideret quod nihil amplius esset Iudæo. Promisit enim Deus populum illum multiplicare, & magnificare, ut patet Genes. xxii. 17. „ Multiplicabo semen „ tuum. " Deinde cum dicit, *Absit*, ostendit hoc esse inconveniens, quod fides Dei evacuaretur propter hominum incredulitatem: & primo quidem ad hoc inducit rationem; secundo auctoritatem, ibi, *Sicut scriptum est*; tertio excludit falsum sensum auctoris, ibi, *Si autem iniquitas*. Ratio autem sumitur ex hoc quod *Deus* secundum se *verax est*. Hierem. x. 10. „ Dominus autem Deus verax est. " I. Ioan. ult. 20. „ Hic est verus Deus, & vita æterna. " Et tamen *omnis homo est mendax*. Psal. cxv. 11. „ Ego dixi in excessu meo: Omnis homo mendax. " Unde patet quod mendacium hominis, sive infidelitas veritati non adhærens, Dei veritatem, sive fidem non evacuat.

Ad horum evidentiam sciendum est, quod veritas importat adæquationem rei ad intellectum. Aliter autem adæquatur res ad intellectum nostrum, aliter ad intellectum divinum. Noster intellectus cognitionem accipit a rebus; & ideo causa, & mensura veritatis ipsius est esse rei: ex eo enim quod res est, vel non est, oratio dicitur vel vera, vel falsa, secundum Philosophum (II. Perhier. cap. de oratione.) Unde intellectus noster potest esse verus, vel falsus, inquantum potest adæquari, vel non adæquari. Quod autem potest esse, & non esse, indiget alio agente ad hoc quod sit, sine quo remanet non ens: sicut enim aer sine illuminante remanet tenebrosus, ita & intellectus noster, nisi a prima veritate illuminetur, de se in mendacio remanet. Unde quantum est de se, omnis homo est mendax secundum intellectum, sed solum est verus inquantum veritatem divinam participat. Psal. xlii. 3. „ Emitte lucem tuam, „ & veritatem tuam. " Intellectus autem divinus est causa, & mensura rerum; & propter hoc secundum seipsum est indeficienter verax, & unaquæque res est vera inquantum ei conformatur. Similiter secundum quod accipitur veritas ex parte rei, homo de se non habet veritatem, quia natura sua vertibilis est in nihilum; sed solum natura divina, quæ nec est ex nihilo, nec vertibilis in nihilum, de se veritatem habet.

Deinde cum dicit, *Sicut scriptum est*, probat idem per auctoritatem Psalmi L. 6. in quo sic legitur: *Ut iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris*: quod qualiter ad propositum faciat, videri potest, si præcedentia Psalmi considerentur: præmittitur enim, „ Tibi soli peccavi; " & tunc sequitur: *Ut iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris*. Promiserat enim Deus per Nathan Prophetam David, quod eius regnum in æternum stabiliret in semine suo, ut habetur II. Reg. vii. Postea vero cum in grave peccatum incideret, adulterii scilicet, & homicidii, ut legitur II. Reg. xi. propter huiusmodi peccatum dicebatur a quibusdam, quod Deus non esset ei promissionem observaturus. Intentio ergo Psalmistæ est duo dicere. Primo quidem quod propter peccatum eius non mutatur iustitia Dei, ad quam pertinet ut suos sermones impleret; & quantum ad hoc dicit: *Ut iustificeris in sermonibus tuis*; id est, ut ex hoc appareas in sermonibus tuis iustus, quia propter mea peccata eos non præteris. Prov. viii. 16. „ Recti sunt omnes sermones mei. " Psal. cxiv. 16. „ Fidelis Dominus in omnibus verbis suis. " Secundo quod divina promissio imitetur humanum iudicium; & hoc est quod dicit, *Vincas*, scilicet promissionem tuam servando, *cum iudicaris*, scilicet ab hominibus, quod eam propter mea peccata non sis impleturus. Infra 12. 21. *Noli vinci a malo, sed vince in bono malum*. Hoc dicitur homini, quod multo magis competit Deo. Est autem considerandum, quod promissio facta David a Deo, erat implenda de Christi incarnatione: unde pertinebat ad prophetiam prædestinationis, secundum quam aliquid promittitur quasi omnibus modis implendum: quod vero promittitur, vel pronuntiatur secundum prophetiam comminationis, non prædicitur quasi omnibus modis

dis

dis implendum, sed secundum quod exigunt humana merita, quæ possunt mutari. Et ideo si non factum fuisset, quod promissum est David, præiudicaret divinæ iustitiæ. Si vero non fiat quod promittitur per prophetiam comminationis, non præiudicat divinæ iustitiæ, sed designat mutationem meritorum: unde dicit Hier. XVIII. 7. „ Repente loquar adversus gentem, & adversus regnum, ut eradicem, & destruam, & disperdam, & dissipem. Si egerit pœnitentiam gens illa a malo suo, quod locutus sum adversus eam; pœnitentiam agam & ego super malo quod cogitavi ut facerem ei. " Sic ergo patet secundum hunc sensum, quod peccatum hominis divinam fidelitatem non excludit. Ponuntur autem & alii sensus auctoritatis huius in Glossa, qui non ita pertinent ad intentionem Apostoli; quorum primus est ut hæc verba quæ hic ponuntur, continuentur cum his quæ ante Psalmista præmiserat, „ Amplius lava me ab iniquitate mea, " ad hoc scilicet *ut iustificeris*, idest iustus appareas, *in sermonibus tuis*, in quibus veniam peccatoribus promisisti, non solum Ezech. XVIII. quia hæc verba Psalmi prius fuerunt dicta; sed etiam Levit. XXVI. 41. „ Orabunt pro impietatibus suis, & recordabor fœderis mei: " & Deut. XXX. 1. „ Si ductus pœnitudine cordis reversus fueris ad Deum, reducet te Dominus Deus tuus, & miserebitur tibi. " Et sic *vincas cum iudicaris* ab hominibus, quod mihi veniam dare non debeas. Secundo continuantur hæc verba cum eo quod dictum est, „ Tibi soli peccavi, " idest per comparationem ad te, qui solus es iustus; & hoc est quod dicit, *Ut iustificeris*; idest, ex comparatione mei, & aliorum peccatorum iustus appareas: Psal. X. 8. „ Iustus Dominus, & iustitias dilexit: " & hoc non solum in factis, sed etiam in sermonibus, quod est maximum, secundum illud Iacob. III. 2. „ Si quis in verbo non offendit, perfectus est. " *Et vincas cum iudicaris*, idest dum cuicumque alii in iudicio compararis. Esa. V. 3. „ Iudicate inter me, & vineam meam &c." Tertio referuntur hæc verba ad Christum, qui solus est sine peccato, secundum illud I. Pet. II. 22. „ Qui peccatum non fecit, nec inventus est in ore eius dolus: " & sic iustificatur in sermonibus in comparatione ad omnes homines. *Et vincas*, scilicet peccatum, mortem, & diabolum. Apoc. V. 5. „ Ecce vicit leo. " Et hoc *dum iudicaris*, scilicet iniuste a Pilato. ob XXXVI. 17. „ Causa tua quasi impii iudicata est. ".

Deinde cum dicit, *Si autem iniquitas nostra*, excludit falsum intellectum auctoritatis inductæ. Posset enim aliquis intelligere præmissa verba secundum hunc sensum, ut hæc dictio *ut* poneretur causaliter. & non solum consecutive; & sic sequeretur quod peccatum hominis directe ordinaretur ad commendandum Dei iustitiam. Sed Apostolus ostendit hoc esse falsum, ut sic det intelligere quod ly *ut* ponitur consecutive, quia scilicet David peccante, consecutum est quod divina iustitia manifestetur; non autem causaliter, quasi peccatum hominis commendet Dei iustitiam: quod quidem probat ducendo ad inconveniens; & hoc dupliciter: primo quidem ex parte iudicii divini; secundo ex parte iudicii humani. Circa primum tria facit. Primo ponit sensum falsum; secundo ostendit inconveniens, quod ex hoc sequitur, ibi, *Quid dicemus? Numquid iniquus est Deus?* tertio ostendit hoc esse inconveniens, ibi, *Absit*. Est considerandum, quod supra Apostolus duas comparationes fecerat: unam quidem veritatis divinæ ad humanum mendacium, cum dixerat: *Est autem Deus verax, omnis autem homo mendax*: aliam iustitiæ Dei ad peccatum humanum, secundum verba Psal. L. 6. quibus dicit: „ Tibi soli peccavi ... ut iustificeris. " Et quantum ad comparationem (a) secundam dicit: Si hæc verba sunt intelligenda, quod iniquitas (b) nostra directe commendat Dei iustitiam, *quid dicemus?* id est, non poterimus sustinere inconvenientia quæ sequuntur. Non enim peccatum est Deo necessarium ad eius iustitiam commendandam. Eccli. XV. 22. „ Non concupiscit multitudinem infidelium filiorum, & inutilium. " Exprimit autem inconveniens quod sequitur, dicens: *Numquid Deus qui infert iram*, idest vindictam pro peccato, *est iniquus?* Hoc enim sequitur ex eo quod dictum est. Si enim peccatum directe ordinaretur ad commendandam iustitiam, non esset dignum pœna, sed præmio; & sic Deus puniens homines pro peccato, esset iniquus, contra illud Deut. XXXII. 4. „ Deus autem fidelis est absque ulla iniquitate. " Excludit autem consequenter hoc inconveniens, cum subdit, *Absit*, scilicet quod Deus sit iniquus. *Secundum hominem dico*; idest, quod hæc verba protuli, non ex meo sensu, sed ex hominis errantis sensu protuli; sicut dicitur I. Corinth. III. 3.

(a) *In editis vitiose* primam. (b) *Al.* mea.

3. „ Cum sint inter vos zelus, & contentio, nonne carnales estis? " Hoc autem non esse dicendum ostendit, subdens: *Alioquin*, scilicet si Deus est iniquus, *quomodo iudicabit hunc mundum*? idest, quomodo conveniet quod ipse sit universalis, & supremus mundi iudex? Oportet enim quod est primum & supremum in quolibet genere, esse infallibile, sicut primum movens est immutabile. Unde in Psal. xcv. 13. dicitur: „ Iudicabit orbem terræ in æquitate. " Et simile argumentum ponitur Iob xxxiv. 12. ubi dicitur: „ Vere Deus non condemnat frustra, nec Omnipotens subvertit iudicium. Quem constituit alium super terram, aut quem posuit super orbem quem fabricatus est? " scilicet, quia si ipse non iuste iudicaret, oporteret dicere alium esse iudicem mundi.

Deinde cum dicit, *Si enim veritas*, ostendit idem per humanum iudicium: & circa hoc etiam tria facit. Primo proponit falsum intellectum prædictorum verborum; secundo ponit inconveniens, quod sequitur ibi, *Quid adhuc*; tertio ostendit illud esse inconveniens, ibi, *Quorum damnatio*. Exprimit autem falsum sensum, secundum illam comparationem quæ est divinæ veritatis ad humanum mendacium, cum dicit: *Si enim in meo mendacio*, idest propter meum mendacium, *veritas Dei*, manifesta scilicet, *abundavit in gloriam ipsius*, ita quod mendacium hominis directe pertineat ad augmentum gloriæ, contra id quod dicitur Iob xiii. 7. „ Numquid Deus indiget vestro mendacio? " Subdit autem consequenter duo inconvenientia quæ sequuntur; quorum unum est quod homo non deberet reputari peccator propter mendacium, ex quo in Dei gloriam directe ordinatur; & hoc est quod dicit: *Quid adhuc*, idest cur etiam nunc, *& ego iudicor*, scilicet ab hominibus tamquam peccator pro mendacio? Sapient. xvii. 10. „ Cum sit timida nequitia, data est in omnium condemnationem: " quia scilicet peccatores ab omnibus iudicio condemnantur. Aliud autem inconveniens est quod locum habeat verbum falsum, quod Apostolis imponebatur: quia enim prædicabant, quod per abundantiam gratiæ Christi solvebatur abundantia peccatorum, secundum illud infra v. 20. *Ubi abundavit delictum, superabundavit & gratia*: blasphemabant Apostolos, quasi dicerent, quod homines deberent facere mala, ut consequerentur bona; quod sequeretur, si mendacium hominis directe commendaret Dei gratiam, & veritatem; & hoc est quod dicit: Nos *faciamus mala*, peccando scilicet, & mendacium docendo, *ut veniant bona*, scilicet ut Dei veritas, & iustitia commendetur, *sicut blasphemamur*, idest sicut quidam blasphemando nobis imponunt: infra I. Corinth. iv. 13. „ Blasphemamur, & obsecramus; " *& sicut quidam aiunt nos dicere*, verba nostra depravando. II. Petr. ult. 16. „ Quæ indocti, & instabiles depravant. " Hæc autem excludit subdens: *Quorum condemnatio iusta est*, idest eorum qui faciunt mala ut veniant bona: sicut enim non est verum syllogizandum ex falsis, ita non est perveniendum ad bonum finem per mala. Hierem. xii. 1. „ Bene est omnibus qui prævaricantur, & inique agunt: " quod dicitur ex persona impiorum. Vel *quorum*, scilicet hæc nobis false imponentium, *damnatio iusta est*: iuste enim condemnantur perversores sacræ doctrinæ. Apocal. ult. 18. „ Si quis apposuerit ad hæc, apponet Deus (a) plagas scriptas in libro isto. "

L E C T I O II.

Quid igitur? Præcellimus eos? Nequaquam. Causati enim sumus Iudæos, & Græcos, omnes sub peccato esse; sicut scriptum est: Quia non est iustus quisquam, non est intelligens, non est requirens Deum: omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt: non est qui faciat bonum, non est usque ad unum. Sepulcrum patens est guttur eorum, linguis suis dolose agebant, venenum aspidum sub labiis eorum: quorum os maledictione, & amaritudine plenum est: veloces pedes eorum ad fudendum sanguinem: contritio, & infelicitas in viis eorum, & viam pacis non cognoverunt: non est timor Dei ante oculos eorum. Scimus autem quoniam quæ-

(a) *Ibi* apponet Deus super illum plagas &c.

cumque lex loquitur, his qui in lege sunt loquitur: ut omne os obstruatur, & subditus fiat omnis mundus Deo: quia ex operibus legis non iustificatur omnis caro coram illo: per legem enim cognitio peccati.

POstquam Apostolus ostendit prærogativam Iudæorum supra Gentiles quantum ad divina beneficia, hic excludit eorum inanem gloriam, qua se Gentibus ad fidem conversis præferebant: & primo proponit quod intendit; secundo probat propositum, ibi, *Causati enim sumus*. Dicit ergo primo: Ita dictum est: *Quid amplius est Iudæo? Primum quidem, quia tradita sunt illis eloquia Dei*. Quid igitur dicemus nos Iudæi ad fidem conversi? *Numquid præcellimus eos*, scilicet Gentiles ad fidem conversos? de quo erat inter eos contentio. Luc. XXII. 24. „ Facta est contentio inter discipulos Iesu, „ quis esset maior, " Et respondens subdit, *Nequaquam*.

Sed hoc videtur contra præmissa, in quibus dictum est: *Multum per omnem modum* amplius est Iudæo. Sed ad hoc respondetur in Glossa, quod illud fuit dictum quantum ad esse quod habebant Iudæi tempore legis; hoc autem nunc dicit Apostolus secundum statum gratiæ: quia, ut dicitur Col. 3. 11. „ in Christo non est Gentilis, „ & Iudæus, circumcisio, & præputium: " quia scilicet non faciunt differentiam quantum ad statum gratiæ. Sed hæc responsio non videtur esse omnino secundum intentionem Apostoli: quia infra ostendet quod etiam dum sub lege erant, peccatis subiacebant, sicut & Gentiles, vel amplius. Ezech. v. 5. „ Ista est Hierusalem: in me„ dio Gentium posui eam, & in circuitu „ eius terras; & contempsit iudicia mea, „ ut magis esset impia quam Gentes. " Sic igitur dicendum est, quod supra ostendit prærogativam divinorum beneficiorum: unde non dixit, quod Iudæus esset excellentior, sed quod aliquid esset Iudæo amplius donatum; hic autem excludit excellentiam personarum: quia illi qui divina beneficia acceperunt, non sunt illis debite usi.

Deinde cum dicit, *Causati enim sumus*, ostendit propositum: & primo quod Iudæi non excedunt Gentiles quantum ad statum peccati; secundo quod non excedunt quantum ad statum iustitiæ, ibi, *Nunc autem sine lege*. Primum ostendit dupliciter: primo quidem ex his quæ supra dicta sunt; secundo per auctoritatem, ibi, *Sicut scriptum est*. Dicit ergo: *Causati enim sumus*, idest causando rationibus ostendimus, *Iudæos, atque Græcos*, id est Gentiles, *omnes sub peccato esse*. Esa. 1. 6. „ A planta pedis usque „ ad verticem non est in eo sanitas. " Ostendit enim primo quod Gentiles veritatem Dei cognitam in impietate, & in iniustitia detinebant; secundo quod Iudæi lege suscepta per prævaricationem legis Deum inhonorabant. Deinde cum dicit, *Sicut scriptum est*, ostendit propositum per auctoritatem Psalmistæ: & primo inducit auctoritatem; secundo manifestat eam, ibi, *Scimus autem*. Circa primum duo facit. Primo ponit peccata omissionis; secundo peccata commissionis, ibi, *Sepulcrum patens*. Peccata autem omissionis tangit dupliciter: primo quidem removendo principia bonorum operum; secundo ipsa bona opera, ibi, *Omnes declinaverunt*. Sunt autem tria bonorum operum principia: quorum unum pertinet ad ipsam operis rectitudinem; & hoc est iustitia, quam excludit dicens, *Sicut scriptum est*, scilicet in Psal. XIV. 2. „ Et periit sanctus de terra, & rectus in hominibus non „ est. " Quod quidem dupliciter potest intelligi. Uno modo quod intelligatur: Nullus est iustus in se ex seipso; sed ex se quilibet est peccator, ex solo autem Deo habet iustitiam. Exod. XXXIV. 6. „ Dominator Domine Deus misericors, & cle„ mens... qui aufers iniquitatem, atque „ peccata, nullusque apud te per se inno„ cens est. " Alio modo quod nullus est quantum ad omnia iustus, quin aliquod peccatum habeat, secundum illud Prov. XX. 9. „ Quis potest dicere: Mundum est cor meum? " Eccle. VII. 21. „ Non est homo iustus in „ terra, qui faciat bonum, & non pec„ cet. " Tertio etiam potest intelligi ut referatur ad populum malorum, inter quos nullus est iustus: est enim consuetudo Scripturæ ut quandoque loquatur de toto populo ratione malorum, quandoque ratione bonorum, ut patet Hierem XXVI. 8. ubi dicitur, quod „ cum complesset Hieremias „ loqui omnia quæ præceperat ei Domi„ nus ut loqueretur ad universum popu„ lum, apprehenderunt eum sacerdotes, & „ prophetæ, & omnis populus dicentes, „ Morte moriatur: " & postea subditur 16. „ Dixerunt principes, & omnis po„ pulus: Non est viro huic iudicium mor„ tis. "

„ tis." Sed primi duo sensus magis sunt secundum intentionem Apostoli; & hoc idem dicendum est in sequentibus. Secundum autem principium boni operis est discretio rationis; & hoc excludit subdens, *Non est intelligens*. Psalm. lxxxi. 5. „ Nescietunt, neque intellexerunt: " & alibi (Psal. xxxv. 4.) „ Noluit intelligere." Tertium principium est rectitudo intentionis, quam excludit subdens: *Non est requirens Deum*, intentionem suam scilicet dirigendo ad ipsum. Oseæ x. 12. „ Tempus inquirendi Dominum, qui cum venerit, „ docebit iustitiam." Consequenter excludit ipsa bona opera: & primo quidem quantum ad offensionem divinæ legis, cum dicit, *Omnes declinaverunt*, scilicet a regula divinæ legis: Esa. lvi. 11. „ Omnes in viam „ suam declinaverunt." Secundo quantum ad ostensionem finis, unde subdit: *Simul inutiles facti sunt*: hoc enim inutile dicimus quod non consequitur finem suum; & ideo cum homines a Deo declinant, propter quem facti sunt, redduntur inutiles. Sapient. iv. 3. „ Impiorum multitudo non est „ utilis." Tertio excludit ipsa bona opera, cum subdit: *Non est qui faciat bonum*. Hier. iv. 22. „ Sapientes sunt ut faciant „ mala, bene autem facere nescierunt." Subdit autem, *Usque ad unum*; quod potest uno modo intelligi exclusive; quasi diceret, Præter unum, qui scilicet solus fecit bonum, redimendo humanum genus. Eccle. vii. 29. „ Virum de mille unum reperi, „ mulierem non inveni." Vel potest intelligi inclusive; quasi dicat: Nec etiam unus est purus homo qui faciat bonum, scilicet perfectum. Hier. v. 1. „ Quærite in „ plateis eius an inveniatis virum facien„ tem iudicium, & quærentem fidem."

Deinde cum dicit, *Sepulcrum patens*, ponit peccata commissionis: & primo peccata oris; secundo peccata operis, ibi, *Veloces pedes eorum*. Peccata vero cordis ex his peccatis deprehenduntur. Circa peccatum oris quatuor ponit. Primo promptitudinem, seu turpitudinem, cum dicit: *Sepulcrum patens est guttur eorum*: sepulcrum enim patens duo habet: est enim paratum ad recipiendum mortuum, & secundum hoc, guttur hominis dicitur esse sepulcrum patens, quando est paratum ad dicendum mortifera, per quem modum dicitur Hier. v. 16. „ Pharetra eius quasi sepulcrum patens: " secundo exhalat fœtorem: Matth. xxiii. 27. „ Similes sunt sepulcris dealbatis, quæ a „ foris parent hominibus speciosa, & intus „ sunt plena ossibus mortuorum, & omni „ spurcitia." Eorum ergo guttur est sepulcrum patens ex quorum ore procedit turpiloquii fœtor. Apocalyp. ix. 17. „ Et „ de ore ipsorum procedit ignis, & fumus, „ & sulphur." Secundo tangit circa peccatum oris fraudem, cum dicit: *Linguis suis dolose agebant*, aliud scilicet habendo in corde, aliud in ore. Hier. ix. 8. „ Sagitta „ vulnerans lingua eorum, dolum locuta „ est." Tertio ponit verborum noxietatem, cum dicit: *Venenum aspidum sub labiis eorum*: quia scilicet talia verba (a) evomunt quæ insanabiliter proximos occidunt vel spiritualiter, vel corporaliter. Deut. xxxii. 33. „ Fel draconum vinum eorum, & venenum „ aspidum insanabile." Quarto designat abundantiam horum peccatorum, cum dicit: *Quorum os maledictione plenum est, & amaritudine*: quia scilicet in talibus semper abundat maledictio, quia scilicet maledicunt de aliis detrahendo, contra id quod dicitur infra xii. 14. „ Benedicite, & no„ lite maledicere." *Et amaritudine*, inquantum scilicet non verentur in faciem proximi dicere iniuriosa verba, quibus ad amaritudinem provocantur, contra id quod dicitur Ephes. iv. 31. „ Omnis amaritudo „ tollatur a vobis." Deinde cum dicit, *Veloces pedes eorum*, tangit peccata operis; circa quæ tria tangit. Primo quidem promptitudinem ad male agendum: unde dicit: *Veloces pedes eorum*: prompti sunt pedes, idest affectus eorum, *ad effundendum sanguinem*, idest ad faciendum quæcumque gravia peccata: quia inter cetera quæ committimus in proximum, homicidium est gravius. Proverb. i. 16. „ Pedes eorum in malum „ currunt, & festinant ut effundant san„ guinem." Secundo tangit multitudinem nocumentorum quæ aliis inferunt, cum subdit: *In viis eorum*, id est in operibus eorum, est *contritio*: quia scilicet alios conterunt opprimendo eos: Esa. x. 7. „ Ad „ conterendum erit cor eius: " *& infelicitas*, inquantum scilicet privant homines bonis suis, ad miseriam eos deducendo. Iob xxiv. 7. „ Nudos dimittunt homines, „ indumenta tollentes." Possunt tamen hæc duo intelligi esse posita ad designandum pœnam potius quam culpam, ut sit sensus: *In viis eorum est contritio, & infelicitas*; id est, opera eorum, quæ per vias designantur, ducunt eos ad contritionem, & infelicitatem; ita quod contritio referatur ad op-

(a) *Al.* evomunt.

oppressionem pœnæ, qua pro peccatis punientur. Esa. xxx. 14. „ Comminuentur „ sicut conteritur lagena figuli. " Infelicitas autem referenda est ad pœnam damni, (a) qua felicitate æterna privabuntur. Sap. xiii. 10. „ Infelices autem sunt, & inter mortuos spes eorum. " Tertio ostendit eorum culpæ obstinationem ad malum; a qua quidem aliqui revocantur dupliciter. Uno modo per hoc quod volunt ab hominibus pacem habere; sed contra hoc dicitur: *Et viam pacis non cognoverunt*; idest, non acceptaverunt. Ps. cxix. 6. „ Cum his qui „ oderunt pacem, eram pacificus. " Alio modo intuitu divini timoris; sed isti nec Deum timent, nec hominem reverentur, ut dicitur Luc. xviii. unde subditur: *Non est timor Dei ante oculos eorum*, id est ante ipsorum considerationem. Eccli. i. 27. „ Timor „ Domini expellit peccatum: nam qui sine „ timore est, non poterit iustificari. " Potest autem & hoc specialiter dici contra Iudæos Christo non credentes, quod non cognoverunt viam pacis, id est Christum, de quo dicitur Ephes. ii. 14. „ Ipse est pax „ nostra. "

Deinde cum dicit, *Scimus autem quia quæcumque*, manifestat auctoritatem inductam tripliciter: primo quidem exponendo sensum eius; secundo exponendo intentionem ipsius, ibi, *Ut omne os*; tertio assignando rationem dictorum in ipsa, ibi, *Quoniam ex operibus*. Circa primum considerandum est, quod Iudæi, contra quos Apostolus hic loquebatur poterant ad sui excusationem pervertere sensum auctoritatis inductæ, dicendo, quod præmissa verba sunt intelligenda de Gentibus, non de Iudæis. Sed hoc excludit Apostolus dicens: *Scimus quod quæcumque lex loquitur, his qui in lege sunt loquitur*, id est ad quos lex datur, & qui legem profitentur. Deuter. xxxiii. 4. „ Legem præcepit nobis Moyses. " Gentiles autem non erant sub lege, & secundum hoc prædicta verba pertinent ad Iudæos.

Est hic autem duplex obiectio. Prima quidem, quia verba supra inducta non sunt assumpta de lege, sed de Psalmis. Sed ad hoc dicendum est, quod quandoque nomen legis sumitur pro toto veteri testamento, non pro quinque libris Moysi tantum, secundum illud Ioan. xv. 25. „ Ut impleatur „ sermo, qui in lege eorum scriptus est, „ quia odio habuerunt me gratis: " quod scriptum est in veteri testamento, non in quinque libris Moysi, qui proprie lex dicuntur. Et sic etiam lex accipitur hic. Quandoque autem totum vetus testamentum dividitur in tria, scilicet in Legem, Psalmos, & Prophetas, secundum illud Luc. ult. 44. „ Necesse est impleri omnia quæ „ scripta sunt in lege Moysi, Psalmis, & „ Prophetis de me. " Aliquando vero totum vetus testamentum dividitur in duo, scilicet in Legem, & Prophetas, secundum illud Matth. xxii. 40. „ In his duobus „ mandatis pendet omnis Lex, & Prophetæ. " Et secundum hunc modum Psalterium sub Prophetis continetur.

Secunda obiectio est, quia in lege, idest in veteri testamento, multa dicuntur pertinentia ad alias gentes, sicut patet in pluribus locis Esaiæ, & Hieremiæ, ubi dicuntur multa contra Babylones, & similiter contra alias nationes. Non ergo quæcumque loquitur lex, loquitur his, & de his qui in lege sunt. Sed dicendum, quod quæcumque indeterminate loquitur, ad eos pertinere videntur quibus lex datur; quando vero Scriptura de aliis loquitur, speciali titulo designat alios, sicut cum dicitur: Onus Babylonis, & onus Tyri &c. Quæ contra alias gentes in veteri testamento dicuntur, aliquo modo ad Iudæos pertinebant, inquantum eorum infortunia ad eorum consolationem, vel terrorem prænuntiabantur; sicut etiam prædicator ea debet dicere quæ pertinent ad eos quibus prædicat, non autem quæ pertinent ad alios. Esa. lviii. 1. „ Annuntia populo meo peccata eorum; " quasi diceret, Non quæ sunt aliorum.

Deinde cum dicit, *Ut omne os obstruatur*, assignat intentionem prædictæ auctoritatis. Propter duo enim sacra Scriptura omnes de iniustitia arguit. Primo quidem ad reprimendum eorum iactantiam, qua se iustos arbitrabantur, secundum illud Luc. xviii. 12. „ Ieiuno bis in sabbato: " & quantum ad hoc dicit: *Ut omne os obstruatur*, quod scilicet sibi iustitiam præsumptuose ascribebat. Psal. lxii. 12. „ Obstructum est os loquentium iniqua. " I. Reg. ii. 3. „ Nolite „ multiplicare loqui sublimia gloriantes. " Secundo ut suam culpam recognoscentes se Deo subiiciant, sicut infirmus medico: unde subdit: *Et subditus fiat omnis mundus Deo*, idest non solum Gentilis, sed etiam Iudæus, culpam suam recognoscentes. Psal. lxi. 2. „ Nonne Deo subiecta erit anima „ mea? " Deinde cum dicit, *Quoniam ex operibus legis*, assignat rationem præmissorum verborum: & primo ponit rationem; se-

(a) *Al.* quia.

secundo manifestat eam, ibi, *Per legem &c.* Dicit ergo primo: Ideo non est iustus quisquam, *quoniam omnis caro*, id est omnis homo, *non iustificatur coram illo*, id est secundum eius iudicium, *ex operibus legis*: quia, ut dicitur Gal. II.21. „ si ex lege est iu„ stitia, Christus gratis mortuus est: “ & ad Tit. III.5. „ Non ex operibus iustitiæ, „ quæ fecimus nos, sed secundum miseri„ cordiam suam salvos nos fecit. “ Est autem duplex opus legis: quoddam quidem est proprium legis Mosaicæ, sicut observatio ceremonialium præceptorum; quoddam est opus legis naturæ, quia pertinet ad legem naturalem, sicut, Non occidas, non furtum facias. Quidam ergo hoc intelligunt dictum esse de primis legis operibus, scilicet quod ceremonialia gratiam non conferebant per quam homines iustificantur. Non tamen ista videtur esse intentio Apostoli: quod patet ex hoc quod statim subdit: *Per legem enim cognitio peccati*. Manifestum est autem quod peccata cognoscuntur per prohibitionem moralium præceptorum, & ita Apostolus intendit quod ex omnibus operibus legis, etiam quæ per præcepta moralia mandantur, non iustificatur homo, ita quod ex operibus in eo causetur iustitia: quia, ut dicitur infra II. 6. *Si enim gratia, iam non ex operibus*. Deinde cum dicit, *Per legem*, probat quod dixerat, scilicet quod opera legis non iustificent: lex enim datur ut homo cognoscat quid debeat agere, quid vitare. Psal. CXLVII. 20. „ Non fecit tali„ ter omni nationi, & iudicia sua non ma„ nifestavit eis. “ Proverb. VI. 23. „ Man„ datum lucerna est, & lex lux, & via „ vitæ. “ Ex hoc autem quod homo cognoscit peccatum, quod vitare debet tamquam prohibitum, non statim sequitur quod illud vitet, quod pertinet ad rationem iustitiæ: quia concupiscentia subvertit iudicium rationis in particulari operabili. Et ideo lex non sufficit ad iustificandum, sed est necessarium aliud remedium, per quod concupiscentia reprimatur.

L E C T I O III.

NUnc autem sine lege iustitia Dei manifestata est, testificata a lege, & Prophetis. Iustitia autem Dei per fidem Iesu Christi in omnes, & super omnes qui credunt in eum. Non enim est distinctio: omnes enim peccaverunt, & egent gloria Dei. Iustificati gratis per gratiam ipsius, per redemptionem, quæ est in Christo Iesu, quem proposuit Deus propitiatorem per fidem in sanguine ipsius, ad ostensionem iustitiæ suæ propter remissionem præcedentium delictorum, in sustentatione Dei, ad ostensionem iustitiæ eius in hoc tempore; ut sit ipse iustus, & iustificans eum qui est ex fide Iesu Christi.

POstquam ostendit Apostolus, Iudæos, & Gentiles æquales esse quantum ad statum culpæ præcedentis, hic ostendit eos æquales quantum ad statum gratiæ subsequentis: & circa hoc tria facit. Primo ostendit propositum; secundo ostendit quoddam quod supposuerat, ibi, *An Iudæorum Deus tantum?* Tertio respondet obiectioni, ibi, *Legem ergo destruimus?* Circa primum tria facit. Primo proponit quod intendit; secundo manifestat propositum, ibi, *Non est distinctio*; tertio infert conclusionem intentam, ibi, *Ubi est gloriatio tua?* Circa primum tria facit. Primo proponit habitudinem iustitiæ ad legem; secundo assignat causam iustitiæ, ibi, *Iustitia autem Dei*; tertio assignat huiusmodi iustitiæ communitatem, ibi, *In omnes, & super omnes*. Ponit autem primo duplicem comparationem, seu habitudinem iustitiæ ad legem. Primo quidem quia non est ex lege causata; & hoc est quod dicit: Dictum est, quod olim per opera legis non poterat esse iustitia Dei, vel qua ipse iustus est adimplens promissa de iustificatione hominum: infra XV. 8. *Dico enim Christum ministrum fuisse circumcisionis propter veritatem Dei*: vel potius Iustitia Dei, qua aliquis iustificatur a Deo, de qua dicitur infra X. 3. *Ignorantes Dei iustitiam*. Hæc, inquam, *Dei iustitia nunc*, idest tempore gratiæ, *manifestata est*, tum per Christi doctrinam, tum per eius miracula, tum etiam per facti evidentiam, inquantum evidens est multos esse divinitus iustificatos; & hoc *sine lege*, scilicet causante iustitiam. Gal. V. 4. „ Evacuati estis a Christo, qui „ in lege iustificamini; a gratia excidistis. “ Esai. LVI. 1. „ Prope est salus mea ut ve„ niat, & iustitia mea ut reveletur. “ Et ne aliquis credat hanc iustitiam legi esse contrariam, secundo ponit aliam habitudinem iustitiæ ad legem: *Testificata a lege*,

ge, *& Prophetis*. Lex quidem Christi iustitiam testificata est pronuntiando, & praefigurando: Ioan. v. 46. „ Si crederetis Moy„ si, forsitan & mihi crederetis: de me „ enim ille scripsit: “ & etiam per effectum: quia cum ipsa iustificare non posset, testimonium perhibebat, aliunde quaerendam esse iustitiam. Prophetae autem testificati sunt eam praenuntiando: Act. x. 43. „ Huic „ omnes Prophetae testimonium perhibent. “ Consequenter autem assignat causam huius iustitiae, & dicit: *Iustitia autem Dei est per fidem Iesu Christi*, idest quam ipse tradidit: Heb. xii. 2. „ Aspicientes in auctorem fi„ dei, & consummatorem Iesum. “ Vel etiam quae de ipso habetur: infra x. 9. *Quia si confitearis in ore tuo Dominum Iesum, & in corde tuo credideris, quod Deus illum suscitavit a mortuis, salvus eris*. Dicitur autem iustitia Dei esse per fidem Iesu Christi, non quasi per fidem mereamur iustificari, quasi ipsa fides ex nobis existat, & per eam mereamur Dei iustitiam, sicut Pelagiani dixerunt; sed quia in ipsa iustificatione qua iustificamur a Deo, primus motus mentis in Deum est per fidem. „ Accedentem e„ nim ad Deum oportet credere, “ ut dicitur Heb. 1. 6. Unde & ipsa fides, quasi prima pars iustitiae, est nobis a Deo. E„ phes. ii. 8. „ Gratia estis salvati per fi„ dem; & hoc non ex vobis, Dei enim „ donum est. “ Haec autem fides ex qua est iustitia, non est fides informis, de qua dicitur Iac. ii. 26. „ Fides sine operibus „ mortua est; “ sed est fides per caritatem formata, de qua dicitur Gal. v. 6. „ Nam „ in Christo Iesu neque circumcisio aliquid „ valet, “ sine fide, per quam in nobis habitat Christus. Ephes. iii. 17. „ Habitare Christum „ per fidem in cordibus vestris: “ quod sine caritate non fit. I. Ioan. iv. 16. „ Qui ma„ net in caritate, in Deo manet, & Deus „ in eo. “ Haec est etiam fides de qua dicitur Act. xv. 9. „ Fide purificans corda „ eorum: “ quae quidem purificatio non fit sine caritate. Proverb. x. 12. “ Universa „ delicta operit caritas. “ Et ne aliquis diceret per hanc fidem solos Iudaeos iustificari, tertio ostendit communitatem huius iustitiae, cum subdit, *In omnes*; scilicet, ista iustitia est in corde, non in carnalibus observantiis, de quibus dicitur Hebr. ix. quod carnales observantiae erant ad iustificationem carnis usque ad tempus correctionis impositae: *& super omnes*: quia videlicet facultatem humanam, ac merita excedit. II. Corinth. iii. 5. „ Non quod suf„ ficientes simus cogitare aliquid a nobis „ quasi ex nobis. “ Addit autem, *Qui credunt in eum*; quod pertinet ad fidem formatam, per quam homo iustificatur, ut dictum est.

Deinde cum dicit, *Non est enim distinctio*, manifestat quod dixerat: & primo quantum ad communitatem iustitiae; secundo quantum ad causam eius, ibi, *Iustificati gratis*; tertio quantum ad manifestationem ipsius, ibi, *Ad ostensionem*. Dicit ergo primo: Dictum est: Iustificatio Dei est in omnes, & super omnes qui credunt in Christum: *non enim est* quantum ad hoc *distinctio* inter Iudaeum & Gentilem. Coloss. iii. 11. „ In Christo Iesu non est Genti„ lis, & Iudaeus, “ scilicet distinctionem aliquam habens, quasi Iudaeus non indigeat iustificari a Deo sicut Gentilis: *omnes enim peccaverunt*, sicut supra ostensum est: Esai. liii. 6. „ Omnes nos quasi oves erravi„ mus: “ *& per hoc egent gloria Dei*, id est iustificatione, quae in gloriam Dei cedit. Non autem sibi debet homo hanc gloriam ascribere. Psal. cxiii. 9. „ Non nobis „ Domine, non nobis, sed nomini tuo da „ gloriam. “ Psal. lxvii. 35. „ Date glo„ riam Deo. “ Sic igitur quia omnes peccaverunt, & ex se iustificari non possunt, restat ut per aliam causam iustificentur, quam consequenter ostendit subdens, *Iustificati*: ubi primo ostendit quod huiusmodi iustificatio est sine lege, id est quod non est ex operibus legis, cum dicit: *Iustificati gratis*, id est absque merito praecedentium operum. Esai. lii. 3. „ Gratis venumdati „ estis, & sine argento redimemini. “ Et hoc *per gratiam ipsius*, scilicet Dei, cui ex hoc debetur gloria. I. Corinth. xv. 10. „ Gratia Dei sum id quod sum. “ Secundo ostendit quae sit causa iustificationis: & primo ponit ipsam causam, cum dicit, *Per redemptionem*. Ut enim dicitur Ioan. viii. 34. „ qui facit peccatum servus est „ peccati: “ ex qua quidem servitute homo redimitur, si pro peccato satisfaciat. Sicut si aliquis ob culpam commissam obnoxius esset Regi ad solvendam pecuniam, ille eum redimere diceretur a noxa qui pro eo pecuniam solveret. Haec autem noxa ad totum humanum genus pertinebat, quod erat infectum per peccatum primi parentis. Unde nullus alius pro peccato totius humani generis satisfacere poterat, nisi solus Christus, qui ab omni peccato erat immunis. Unde subdit: *Quae est in Christo Iesu*; quasi dicat: In alio non poterat nobis esse redemptio. I. Pet. i. 18. „ Non corruptibi„ libus auro, vel argento redempti estis. “

Se-

Secundo ostendit unde ista redemptio efficaciam habuit, cum dicit: *Quem proposuit Deus propitiatorem*: ex hoc enim Christi satisfactio efficaciam ad iustificandum habuit, & ad redimendum, quia eum Deus ad hoc ordinaverat secundum suum propositum; quod designat, cum dicit, *Quem proposuit Deus propitiatorem*. Ephes. I. 11. „ Qui operatur omnia secundum consilium voluntatis suæ. " Vel *proposuit*; id est, pro omnibus posuit: (a) quia humanum genus non habebat unde satisfacere posset, nisi ipse Deus eis redemptorem, & satisfactorem daret. Psal. cx. 9. „ Redemptionem misit „ Dominus populo suo. " Et sic dum satisfaciendo, nos redimit a noxa peccati, Deum peccatis nostris propitium facit; quod petebat Psalmista dicens Psal. lxxviii. 9. „ Propitius esto peccatis nostris: " & ideo dicit eum propitiatorem. I. Ioan. II. 2. „ Propitiatio. " In cuius figura Exodi xxvi. mandatur, quod fiat propitiatorium, (b) idest Christus; quod ponebatur super arcam, id est Ecclesiam. Tertio ostendit per quod redemptionis effectus ad nos perveniat, cum dicit: *Per fidem in sanguine eius*; id est, quæ est de sanguine eius pro nobis effuso. Ut enim pro nobis satisfaceret, congruebat ut pœnam mortis pro nobis subiret, quam homo per peccatum incurrerat, secundum illud Genes. II. 17. „ Quacumque die comederis ex eo, morte morieris. " Unde dicitur I. Pet. III. 18. „ Christus semel pro peccatis nostris mortuus est. " Hæc autem mors Christi nobis applicatur per fidem, qua (c) eum credimus per suam mortem mundum redemisse. Galat. II. 20. „ In fide vivo Filii Dei, „ qui dilexit me, & tradidit semetipsum „ pro me. " Nam & apud homines satisfactio unius alteri non valeret, nisi eam ratam haberet. Et sic patet quomodo sit iustitia per fidem Iesu Christi, ut supra dictum est. Sed quia etiam supra dixit, iustitiam Dei esse nunc manifestatam, agit consequenter de hac manifestatione, & primo tangit modum manifestationis, dicens, *Ad ostensionem*; quasi dicat: Hoc, inquam, factum est, ut iustificaremur per redemptionem Christi, & per fidem sanguinis eius, *ad ostensionem iustitiæ suæ*, id est ad hoc quod suam iustitiam Deus ostenderet; & hoc *propter remissionem præcedentium delictorum*: in hoc enim quod præcedentia delicta Deus remisit, quæ lex remittere non poterat, nec homines propria virtute ab eis se præcavere poterant; ostendit quod necessaria est hominibus iustitia, qua iustificentur a Deo. Solum autem per sanguinem Christi potuerunt remitti peccata non solum præsentia, sed præterita: quia virtus sanguinis Christi operatur per fidem hominis; quam quidem fidem habuerunt illi qui præcesserunt Christi passionem, sicut & nos habemus. II. Corinth. IV. 13. „ Habentes eumdem spiritum fidei .... credimus. " Unde & legitur aliter, ut dicatur: *Propter remissionem delictorum*, quæ sunt hominum præcedentium Christi passionem. Unde dicitur Mich. ult. 19. „ Deponet iniquitates nostras, & proiiciet in „ profundum maris omnia peccata nostra. " Secundo ostendit tempus manifestationis eius, cum subdit: *In sustentatione Dei ad ostensionem iustitiæ eius in hoc tempore*; quasi diceret: Præcedentia delicta erant ante Christi passionem *in sustentatione Dei*, quasi in quadam divina Dei sustinentia: quia nec pro eis credentes, & pœnitentes damnat, nec ab eis totaliter reddit absolutos, ut scilicet eis non obstantibus, possint introire in gloriam. Vel secundum aliam litteram potest intelligi, quod ipsi sancti patres erant *in sustentatione Dei*, quia detinebantur in limbo, non quidem patientes pœnam sensibilem, sed expectantes introire in gloriam per Christi passionem. Eccli. II. 3. „ Sustine sustentationes Dei. " Ad hoc, inquam, præcedentia delicta, vel præcedentes patres erant *in sustentatione Dei*, *ad ostensionem* scilicet *iustitiæ eius in hoc tempore*; id est, ut in hoc tempore gratiæ suam iustitiam perfecte ostenderet, plenam remissionem peccatorum tribuendo. Psal. CI. 14. „ Venit tempus miserendi eius: " & II. Corinth. VI. 2. „ Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis. " Et hoc est quod supra dixerat nunc esse iustitiam Dei manifestatam. Oportuit autem ut præcedentia peccata usque ad hoc tempus essent in Dei sustentatione, ut primo convinceretur homo de defectu scientiæ, quia tempore legis naturæ in errores, & turpia peccata incidit; & etiam de defectu potentiæ, quia post legem scriptam, quæ fecit cognitionem peccati, adhuc homo per infirmitatem peccavit. Tertio ostendit quod per remissionem peccatorum Dei iustitia ostendatur; sive accipiatur Dei iustitia qua ipse est iustus, sive qua alios iustificat: unde subdit: *Ut sit ipse iustus*; idest, ut per remissionem peccatorum Deus appareat esse

(a) *Al.* ut quia. (b) *Al.* idest quod Christus ponatur super arcam. (c) *Al.* dicit eum.

se iustus in seipso, tum quia remittit peccata, sicut promiserat, tum quia ad iustitiam Dei pertinet quod peccata destruat, homines ad iustitiam Dei reducendo: Psal. x. 8. „ Iustus Dominus, & iustitias dile„ xit: " & etiam ut *si iustificans eum qui est ex fide Iesu Christi*, id est qui per fidem Iesu Christi accedit ad Deum. „ Accedentem enim ad Deum oportet credere: " Heb. xi. 6.

LECTIO IV.

UBi est gloriatio tua? Exclusa est. Per quam legem? Factorum? Non, sed per legem fidei. Arbitramur enim iustificari hominem per fidem sine operibus legis. An Iudæorum Deus tantum? Nonne & Gentium? Immo & Gentium. Quoniam quidem unus est Deus, qui iustificat circumcisionem ex fide, & præputium per fidem. Legem ergo destruimus per fidem? Absit; sed legem statuimus.

POstquam Apostolus ostendit quod Iudæi non præcedunt Gentiles neque quantum ad statum culpæ, neque quantum ad statum iustitiæ; hic concludit conclusionem intentam, excludendo scilicet eorum (a) gloriam, qua Gentibus se præferebant; & circa hoc tria facit. Primo proponit huius gloriæ exclusionem; secundo exclusionis causam, ibi, *Per quam legem*; tertio ostendit modum quo excludit, ibi, *Arbitramur enim &c.* Circa primum duo facit. Primo proponit quæstionem, dicens: Ex quo communiter es sub peccato tu Iudæus, sicut & Gentilis, & ex quo Gentilis iustificatur per fidem, sicut & tu, *ubi est gloriatio tua*? qua scilicet in lege gloriaris, ut supra 2. dictum est, & per hoc te Gentili vis præferre. I. Corinth. v. 6. „ Non est bona glo„ riatio vestra. " Gal. v. 26. „ Non effi„ ciamur inanis gloriæ cupidi, invicem pro„ vocantes, invicem invidentes. " Secundo huic quæstioni respondet dicens, *Exclusa est*; id est, sublata est. I. Reg. iv. 21. „ Et „ ablata est gloria de Israel. Oseæ iv. 7. „ Gloriam eorum in ignominiam commu„ tabo. " Vel *exclusa*, id est expresse manifestata est: gloriabantur enim Iudæi in gloria, & cultu unius Dei: & hanc eorum gloriam dicit exclusam, id est expressam per Christum; sicut artifices qui aliquam imaginem in argento exprimunt, exclusores vocantur, secundum illud Psal. lxii. 31. „ Ut „ excludant eos qui probati sunt argento. " Sed primus sensus est magis litteralis. Cum autem dicit, *Per quam legem*, ostendit causam huius exclusionis. Quia autem Iudæorum gloriatio erat in lege, ut supra dictum est, ideo oportere videbatur quod per aliquid eiusdem generis, id est per aliquam legem, eorum gloriatio excluderetur. Et ideo (b) interrogando quærens subdit, *Per quam*? scilicet est eorum gloriatio exclusa. Posset autem aliquis credere quod eorum gloriationem exclusam Apostolus diceret per aliqua præcepta legalia, quibus quædam maiora opera mandarentur; & ideo interrogando subdit, *Factorum*? quasi dicat: Numquid per aliquam legem factorum, eorum gloriationem exclusam dico? Et respondet quod *non, sed per legem fidei*. Et sic patet quod duplicem legem hic inducit Apostolus, scilicet factorum, & fidei. Et in promptu esse videtur quod per legem factorum intelligitur lex vetus, & per legem fidei, lex nova, per quam Gentilis æquiparatur Iudæo.

Sed dubitatur de hac distinctione. Nam & in veteri lege necessaria erat fides, sicut & in nova. Eccli. ii. 8. „ Qui timetis „ Dominum, credite illi: " & Psal. cxxv. i. „ Credidi, propter quod locutus sum. " Immo etiam in nova lege facta quædam requiruntur, & quorumdam sacramentorum, secundum illud Luc. xxii. 19. „ Hoc fa„ cite in meam commemorationem: " & etiam moralium observationum: Iac. i. 22. „ Estote factores verbi, & non auditores „ tantum. "

Dicendum est igitur, quod legem factorum dicit legem exterius propositam, & descriptam, per quam exteriora facta hominum ordinantur, dum præcipitur quid fieri debeat, & per prohibitionem ostenditur a quo debeat abstineri. Legem autem fidei vocat legem interius descriptam, per quam non solum exteriora facta, sed etiam ipsi motus cordium disponuntur, inter quos primus est motus fidei: *corde enim creditur*

d

(a) al. gloriationem. (b) al. omittitur interrogando.

ad iustitiam, ut dicitur hic cap. x. Et de hac lege loquitur infra VIII. 2. *Lex spiritus vitæ quæ est in Christo Iesu*.

Deinde cum dicit, *Arbitramur enim*, ostendit modum quo per legem fidei gloria Iudæorum excluditur, dicens: *Arbitramur enim*, nos Apostoli veritatem a Christo edocti, *hominem* quemcumque, sive Iudæum, sive Gentilem, *iustificari per fidem*: Act. xv. 9. „ Fide purificans corda eorum: " & hoc *sine operibus legis*: non autem solum sine operibus cærimonialibus, quæ gratiam non conferebant, sed solum significabant, sed etiam sine operibus moralium præceptorum, secundum illud ad Tit. III. 5. „ Non ex operibus „ iustitiæ, quæ fecimus nos &c. " ita tamen (*a*) quod hoc intelligat sine operibus præcedentibus iustitiam, non autem sine operibus consequentibus: quia, ut dicitur Iac. II. 26. „ fides sine operibus (scilicet „ subsequentibus) mortua est, " & ideo iustificare non potest.

Deinde cum dicit, *An Iudæorum*? ostendit quoddam quod præsupposuerat, scilicet quod iustitia fidei communiter se haberet ad omnes. Et prius quidem hoc manifestaverat ratione accepta ex parte causæ materialis, cum supra dixerat: *Omnes peccaverunt, & egent gratia Dei*; id est, peccatores sunt, quos oportet per gratiam fidei iustificari. Sed probatio quæ est ex sola causa materiali, non sufficit, quia materia non movetur per se ad formam sine causa agente; & ideo hic subiungit rationem acceptam ex parte causæ agentis, id est iustificantis, qui est Deus. Infra VIII. 33. *Deus qui iustificat*. Manifestum est autem quod Deus noster illos iustificando salvat quorum est Deus, secundum illud Psalm. LXVII. 21. „ Deus noster, Deus salvos fa- „ ciendi. " Non est autem Iudæorum tantum Deus, sed & Gentium: ergo utrosque iustificat. Circa hoc ergo tria facit. Primo proponit quæstionem de Iudæis, cum dicit: *An Iudæorum tantum* est *Deus*? quod quidem videri posset alicui (*b*) per hoc quod dicitur Exod. v. 3. „ Deus Hebræo- „ rum vocavit nos. " Dicendum est ergo, quod Iudæorum Deus tantum erat per specialem cultum ab eis Deo exhibitum: unde in Psal. LXXV. 1. dicitur, „ Notus in „ Iudæa Deus: " erat tamen Deus omnium per commune regimen universorum, secundum illud Psal. XLVI. 8. „ Rex omnis ter- „ ræ Deus. " Secundo proponit quæstionem ex parte Gentilium, dicens: *Nonne & Gentium*, scilicet est Deus? & respondet, *Immo & Gentium*, quas scilicet gubernat, & regit, secundum illud Hier. x. 7. „ Quis „ non timebit te, o Rex Gentium? "

Tertio ibi, *Quoniam quidem*, manifestat per signum quod dixerat; quasi dicat: Ex hoc manifestum est quod Deus est non solum Iudæorum, sed & Gentilium, *quoniam quidem unus est Deus qui iustificat circumcisionem*, idest Iudæos, *ex fide*: ut enim dicitur Galat. v. 6. „ in Christo Iesu neque „ circumcisio, neque præputium. "

Quod autem dicit *Ex fide*, & *per fidem*, secundum Glossam est omnino idem: potest tamen aliqua differentia attendi. Nam hæc præpositio *ex* designat aliquando causam remotam, hæc præpositio *per* propinquam. Iudæi ergo iustificari dicuntur *ex fide*, quia fides fuit prima causa ex qua processit circumcisio, & cetera sacramenta legalia; & ita Iudæos iustificat fides, sicut quædam causa primaria per quasdam medias causas: sed Gentiles per ipsam fidem immediate iustificantur.

Deinde cum dicit, *Legem ergo*, excludit quamdam obiectionem: posset enim aliquis dicere, quod prædictam legem destrueret, & ideo quærit dicens: *Legem ergo destruimus per fidem*? ex hoc scilicet quod dicimus homines iustificari sine operibus legis. Et respondet, *Absit*, secundum illud Matth. v. „ Non præteribit iota unum, aut u- „ nus apex a lege. " Subdit autem, *Sed legem statuimus*; idest, per fidem legem perficimus, & adimplemus, secundum illud Matth. v. 17. „ Non veni solvere legem, „ sed adimplere; " & hoc quantum ad præcepta cærimonialia, quæ cum essent figuralia, per hoc statuuntur, & adimplentur quod veritas significata per ea, in fide Christi exhibetur; & etiam quantum ad moralia, quia fides Christi auxilium gratiæ confert ad implenda moralia præcepta legis: addit etiam quædam consilia, per quæ præcepta moralia tutius, & firmius conservantur.

(*a*) *Al.* quod intelligas. (*b*) *Al.* per quod.

CAPITIS QUARTI

LECTIO I.

Quid ergo dicemus invenisse Abraham patrem nostrum secundum carnem? Si enim Abraham ex operibus legis iustificatus est, habet gloriam, sed non apud Deum. Quid enim dicit Scriptura? Credidit Abraham Deo, & reputatum est illi ad iustitiam. Ei autem qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum. Ei vero qui non operatur, credenti autem in eum qui iustificat impium, reputatur fides eius ad iustitiam secundum propositum gratiæ Dei; sicut & David dicit beatitudinem hominis cui Deus accepto fert iustitiam sine operibus: Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Beatus vir, cui non imputavit Dominus peccatum. Beatitudo ergo hæc in circumcisione tantum manet, an etiam in præputio? Dicimus enim quia reputata est fides Abrahæ ad iustitiam. Quomodo ergo reputata est? In circumcisione, an in præputio? Non in circumcisione, sed in præputio.

Postquam Apostolus exclusit Iudæorum gloriam quam habebant in lege, per eam se Gentibus præferentes, hic excludit eorum gloriam quantum ad circumcisionem; & circa hoc duo facit. Primo resumit quæstionem quam supra posuerat dicens: *Quæ est utilitas circumcisionis*? Et quia Abraham primus mandatum de circumcisione accepit, ut dicitur Genes. XVII. ideo quæstionem iterat in persona ipsius Abrahæ, dicens: Si ita est quod Deus iustificat præputium sicut & circumcisionem: *quid ergo dicemus invenisse* utilitatis *Abraham patrem nostrum secundum carnem*? id est secundum circumcisionem carnalem, & secundum alias observantias carnales. Videtur esse inconveniens si dicatur, quod nihil utilitatis invenerit, cum dicatur Esai. XLVIII. 17. „ Ego Dominus docens te utilia. “ Secundo ibi, *Si enim Abraham &c.* respondet propositæ quæstioni, & duo facit. Primo ostendit quod Abraham non hoc invenerit per circumcisionem, & cetera legis opera, quod per eam iustificaretur, sed magis per fidem; secundo commendat fidem ipsius, ibi, *Qui contra spem &c.* Circa primum duo facit. Primo ostendit propositum ratione acceptæ ex parte divinæ acceptationis; secundo ratione divinæ promissionis, ibi, *Non enim per legem promissio Abrahæ*. Circa primum tria facit. Primo proponit quamdam conditionalem; secundo probat destructionem consequentis, ibi, *Quid enim dicit Scriptura*? tertio probat ipsam conditionalem, ibi, *Sicut & David dicit*. Circa primum intendit Apostolus sic argumentari. Si Abraham iustificatus esset ex operibus legis, non haberet gloriam apud Deum: ergo non ex operibus iustificatus est. Proponit ergo conditionalem dicens: Quæsitum est quid Abraham invenit secundum carnalem circumcisionem: & manifestum est quod hoc non invenit ut iustificatus sit ex operibus legis, ita scilicet quod eius iustitia in operibus legis consistat. *Habet* quidem *gloriam*, scilicet apud homines, qui exteriora facta videot, *sed non apud Deum*, qui videt in occulto, secundum illud I. Reg. XVI. 7. „ Deus autem intuetur cor. “ I. Corinth. III. 21. „ Nemo vestrum glorietur in hominibus. “ Unde contra quosdam dicitur Ioan. XII. 43. „ Dilexerunt magis gloriam hominum quam Dei. “

Sed contra hoc potest obiici, quia ex consuetudine operum exteriorum generatur interior habitus, secundum quem etiam cor hominis bene disponitur, ut sit promptum ad bene operandum, & in bonis operibus delectetur, sicut Philosophus docet in II. Ethic.

Sed dicendum est, quod hoc habet locum in iustitia humana, per quam scilicet homo ordinatur ad bonum humanum. Huius enim iustitiæ habitus per opera humana potest acquiri; sed iustitia quæ habet gloriam apud Deum, ordinatur (a) ad bonum divinum, scilicet futuræ gloriæ, quæ facultatem humanam excedit, secundum illud I. Corinth. II. 9. „ In cor hominis non ascendit, quæ præparavit Deus diligentibus

(a) *Al.* ad bonum divinitatis.

„ bus se. " Et ideo opera hominis non sunt proportionata ad huius iustitiæ habitum causandum; sed oportet prius iustificari interius cor hominis a Deo, ut opera faciat proportionata divinæ gloriæ.

Deinde cum dicit, *Quid enim dicit Scriptura?* destruit consequens, quod fuit negativum, probando affirmationem oppositam, scilicet quod Abraham habebat gloriam apud Deum. Et hoc probat per auctoritatem Scripturæ: quam primo Apostolus ponit; secundo exponit, ibi, *Ei autem qui operatur*. Dicit ergo primo: Dico Abraham sic iustificatum esse quod habet gloriam apud Deum: *quid enim Scriptura dicit?* Genes. XV. 6. *Credidit Abraham Deo* promittenti sibi seminis multiplicationem: Eccli. II. 6. „ Crede Deo, & recuperabit te: *& reputatum est illi*, scilicet a Deo, *ad iustitiam*. I. Machab. II. 52. „ Abraham in tentatio- „ ne inventus est fidelis. " Et sic patet quod apud Deum, a quo est ei reputatum ad iustitiam, quod credidit, gloriam habet.

Est autem considerandum, quod iustitia, quam Deus reputat, scriptam expressit non in aliquo exteriori opere, sed in interiori fide cordis; quam solus Deus intuetur. Cum autem dicatur triplex esse actus fidei, scilicet credere Deum, Deo, & in Deum, posuit hunc actum, qui est credere Deo, qui est proprius actus fidei, eius speciem demonstrans. Nam credere in Deum, demonstrat ordinem fidei ad finem, (a) qui est per caritatem: nam credere in Deum est credendo in Deum ire, quod caritas facit; & sic sequitur speciem fidei. Credere autem Deum, demonstrat fidei materiam, secundum quod est virtus theologica, habens Deum pro obiecto; & ideo hic actus nondum attingit ad speciem fidei: quia si aliquis credat Deum esse per aliquas rationes humanas, & naturalia signa, nondum dicitur fidem habere de qua loquimur, sed solum quando ex hac ratione credit, quod est a Deo dictum; quod designatur per hoc quod dicitur credere Deo: & ex hoc fides specificatur, sicut & quilibet cognoscitivus habitus speciem habet ex ratione per quam assentitur in aliquid. Alia enim ratione inclinatur ad assentiendum habens habitum scientiæ, scilicet per demonstrationem, & alia ratione habens habitum opinionis, scilicet per syllogismum dialecticum.

Deinde cum dicit, *Ei autem qui operatur &c.* exponit prædictam auctoritatem quantum ad hoc quod dicit, *Reputatum est illi ad iustitiam*. Et tangitur in Glossa duplex horum verborum expositio. Prima est secundum quod referuntur ad finalem mercedem; de qua primo ostenditur qualiter se habeat ad opera; secundo qualiter ad fidem, ibi, *Ei vero qui non operatur &c.* Dicit ergo primo, quod *ei qui operatur*, scilicet opera iustitiæ, *merces*, æternæ retributionis, de qua dicitur Esai. XL. 10. „ Ecce merces eius cum eo, " *non reputatur secundum gratiam* tantum, *sed secundum debitum*: secundum illud Matth. XX. 13. „ Non- „ ne ex denario convenisti mecum? "

Sed contra est quod dicitur infra VI. 23. *Gratia Dei vita æterna*: & infra VIII. 18. *Non sunt condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam*. Sic igitur illa retributio non fit secundum debitum, sed secundum gratiam.

Sed dicendum est, quod opera humana possunt considerari dupliciter. Uno modo secundum substantiam operum; & sic non habent aliquid condignum ut eis merces æternæ gloriæ reddatur. Alio modo possunt considerari secundum suum principium, prout scilicet ex impulsu Dei aguntur, secundum propositum Dei prædestinantis; & secundum hoc eis debetur merces prædicta secundum debitum: quia, ut infra VIII. 14. dicitur, *qui spiritu Dei aguntur, hi sunt filii Dei; si autem filii, & heredes*.

Deinde cum dicit, *Ei vero qui non operatur*, ostendit qualiter se habeat merces æterna ad fidem, dicens: *Ei vero qui non operatur*, scilicet exteriora opera, puta quia non habet tempus operandi, sicut patet in baptizato statim mortuo, *credenti in eum qui iustificat impium*, scilicet in Deum, de quo dicitur infra VIII. 33. „ Deus qui iustifi- „ cat, " *reputabitur fides eius*, scilicet sola sine operibus exterioribus, *ad iustitiam*; id est, ut per eam iustus dicatur, & iustitiæ præmium accipiat, sicut si opera iustitiæ fecisset, secundum illud infra X. 10. „ Cor- „ de creditur ad iustitiam; " & hoc *secundum propositum gratiæ Dei*, id est secundum quod Deus proponit ex gratia sua homines salvare. Infra VIII. 28. *His qui secundum propositum vocati sunt sancti*. Ephes. I. 11. „ Qui operatur omnia secundum consilium „ voluntatis suæ. "

Alia expositio est ut hoc referatur ad hominis iustificationem. Dicit ergo: *Ei autem qui operatur*; id est, si aliquis per ope-

(a) *Al.* qui est per caritatem credendo in Deum ire &c. *intermediis omissis*.

ra iustificetur, ipsa iustitia imputaretur, quasi *merces, non secundum gratiam, sed secundum debitum*. Infra XI. 6. „ Si autem „ gratia, iam non ex operibus; alioquin gra- „ tia iam non est gratia. “ *Ei vero qui non operatur*, ut scilicet per sua opera iustificetur, *credenti autem in eum qui iustificat impium*, computabitur hæc eius fides ad iustitiam, *secundum propositum gratiæ Dei*: non quidem ita quod per fidem iustitiam mereatur, sed quia ipsum credere est primus actus iustitiæ, quam Deus in eo operatur. Ex eo enim quod credit in Deum iustificantem, iustificationi eius subiicit se, & sic recipit eius effectum. Et hæc expositio est litteralis, & secundum intentionem Apostoli, qui facit vim in hoc quod in Genes. XV. 6. dictum est: „ Reputatum est illi ad „ iustitiam; “ quod consuevit dici quando id quod minus est ex parte alicuius, reputatur ei gratis, ac si totum fecisset. Et ideo Apostolus dicit, quod hæc reputatio locum non haberet, si iustitia esset ex operibus; sed solum habet locum, secundum quod est ex fide.

Deinde cum dicit, *Sicut & David dicit &c* probat conditionalem præmissa ex auctoritate Psalmi: cuius primo præmittit sensum; secundo ponit verba eius, ibi, *Beati quorum &c.* tertio excludit falsum intellectum, ibi, *Beatitudo &c.* Dicit ergo: *Sicut & David dicit*, idest asserit, *beatitudinem hominis* esse, illius scilicet *cui Deus fert*, idest dat, *iustitiam accepto*, id est gratis, *sine operibus* præcedentibus. Ad Titum III. 5. „ Non enim ex operibus iustitiæ, quæ „ fecimus nos. “ Beatitudo autem hominis est a Deo, secundum illud Psal. XXXIX. 5. „ Beatus vir cuius est Dominus Deus „ (a) spes eius. “ Sic igitur manifestum est illum habere gloriam apud Deum qui non ex operibus legis iustificatur, ut dictum est. Deinde cum dicit, *Beati quorum remissæ sunt iniquitates*, ponit verba David prædictam sententiam continentia, & dicit eos esse beatos quorum remittuntur peccata. Et sic patet quod non habuerunt prius bona opera ex quibus iustitiam, seu beatitudinem consequerentur. Est autem triplex peccatum, scilicet originale, actuale mortale, & actuale veniale. Primo ergo quantum ad originale dicit: *Beati quorum remissæ sunt iniquitates*. Ubi considerandum est, quod peccatum originale iniquitas dicitur, quia est carentia originalis iustitiæ, per quam secundum æquitatem ratio hominis subiiciebatur Deo, inferiores vires rationi, & corpus animæ. Sed per peccatum originale hæc æquitas tollitur: quia postquam ratio desiit esse subiecta Deo, inferiores vires rationi rebellant, & corpus ab obedientia animæ subducitur per corruptionem, & mortem. Unde in Psal. L. 7. „ Ecce enim in iniquitatibus conce- „ ptus sum. “ Utrobique autem peccatum originale pluraliter significatur: vel propter plures homines, in quibus multiplicatur originale peccatum; vel potius quia virtute continet in se quodammodo omnia peccata. Huiusmodi autem peccatum originale remitti dicitur, quia transit reatu superveniente gratia, sed remanet actu remanente fomite, sive concupiscentia, quæ non tollitur totaliter in hac vita, sed remittitur, sive mitigatur. Secundo quantum ad actuale mortale dicit: *Et quorum tecta sunt peccata*. Dicuntur autem peccata tegi divino conspectui, inquantum (b) non inspicit ea ad puniendum. Psal. LXXXIV. 3. „ Ope- „ ruisti omnia peccata eorum. “ Tertio quantum ad veniale dicit: *Beatus vir cui non imputavit Dominus peccatum*: ut scilicet per peccatum intelligantur peccata venialia; quæ licet levia sint, tamen per multa homo separatur, (c) & elongatur a Deo. II. Paral. XXX. 17. „ Dominus bonus pro- „ pitiabitur cunctis qui in toto corde re- „ quirunt illum, & non imputabitur illis „ quod minus sancti sunt. “

Possunt autem & hæc tria aliter distingui. Sunt enim in peccato tria: quorum unum est offensa Dei; & quantum ad hoc dicit: *Beati quorum remissæ sunt iniquitates*: secundum quod homo dicitur remittere offensam sibi factam. Esai. XL. 2. „ Dimissa est „ iniquitas illius. “ Aliud autem est ipse actus inordinatus culpæ, qui non potest non fuisse factus ex quo semel perpetratus est; sed tegitur manu misericordiæ divinæ, ut quasi pro non facto habeatur. Tertium vero est reatus pœnæ, & quantum ad hoc dicit: *Beatus vir cui non imputavit Dominus peccatum*, scilicet ad pœnam.

Deinde cum dicit, *Beatitudo ergo hæc &c.* excludit falsum intellectum auctoritatis prædictæ. Posset enim Iudæus sic intelligere quod prædicta gratia remissionis peccatorum non fieret nisi circumcisis. Ad hoc ergo excludendum, primo Apostolus quæstionem movet dicens: *Beatitudo hæc*, qua scilicet

(a) Al. *desideratur* spes. (b) Al. non inspicit ad ea puniendum. (c) Al. *separatur* & elongatur.

licet Deus dat iustitiam sine operibus, *manet tantum in circumcisione*, id est habet locum solum in circumcisis, *an etiam in praeputio*, id est in Gentibus? Manifestum est quod in utrisque, secundum illud quod dicit infra x. 12. *Idem Dominus, dives in omnes qui invocant illum*. Secundo ibi, *Dicimus enim*, ad hoc ostendendum assumit auctoritatem Scripturae; quasi dicat: Hoc ideo quaero: *dicimus enim, quod reputatur fides Abrahae ad iustitiam*: Gen. xv. Tertio ex hac auctoritate concludit solutionem praemissae quaestionis, sub interrogatione tamen, dicens: *Quomodo ergo reputata est*? scilicet fides Abrahae ad iustitiam: *in circumcisione*, id est quando erat circumcisus, *an in praeputio*, id est quando erat incircumcisus? Et respondet: *Non in circumcisione, sed in praeputio*. Et hoc manifestum est ex serie narrationis Scripturae: nam Gen. xv. legitur quod fides reputata est Abrahae ad iustitiam; circumcisionem autem accepisse legitur Gen. xvii. Si igitur Abraham adhuc incircumcisus existens, iustificatus est per fidem, manifestum est quod iustitia fidei per quam gratis remittuntur peccata, non est solum in circumcisione, sed etiam in praeputio, idest in gentilitate.

LECTIO II.

ET signum accepit circumcisionis, signaculum institiae fidei, quę est in preputio, ut sit pater omnium credentium per praeputium, ut reputetur & illis ad institiam; & sit pater circumcisionis, non his tantum qui sunt ex circumcisione, sed & his qui sectantur vestigia fidei, quę est in prępurio patris nostri Abrahę. Non enim per legem promissio Abrahę, aut semini eius, ut heres esset mundi, sed per iustitiam fidei. Si enim qui ex lege, heredes sunt, exinanita elt fides, abolita est promissio. Lex enim iram operatur: ubi enim non est lex, nec praevaricatio.

OStenso quod beatitudo remissionis peccatorum non solum est in circumcisione, sed etiam in praeputio, exemplo Abrahae, qui tempore praeputii est iustificatus; hic respondet cuidam obiectioni: posset enim aliquis dicere: Si Abraham iustificatus elt ante circumcisionem, ergo sine causa, & frustra circumcisus est. Ad hanc ergo obiectionem excludendam, primo proponit quod circumcisio non erat causa iustitiae, sed signum; secundo ostendit quid ex hoc signo consequatur, ibi, *Ut sit pater omnium credentium*; tertio ostendit modum quo consequatur, *Non his tantum &c.* Circa primum duo facit. Primo proponit circumcisionem esse signum. Genes. xvii. 11. „ Circumcidetis carnem praeputii vestri, ut „ sit in signum foederis inter me & vos. “ Secundo ostendit cuius rei sit signum, dicens, quod sit *signaculum iustitiae fidei*, idest quae est per fidem; quae quidem fides est in praeputio, id est quam Abraham habuit adhuc incircumcisus existens.

Dicitur autem signaculum dupliciter. Uno modo quasi expressum signum, habens similitudinem rei signatae, secundum illud Ezech. xxviii. 12. „ Tu signaculum simili„ tudinis, plenus sapientia, & perfectus „ decore. “ Habet autem circumcisio expressam similitudinem cum fide Abrahae: primo quidem quantum ad rem creditam: credidit enim multiplicationem sui seminis, & ideo congruenter accepit signum in membro generationis: secundo quantum ad effectum huius fidei, qui est remotio culpae, quae signatur per remotionem superfluae pelliculae. Alio modo signaculum dicitur signum aliquid occultans, quod revelandum est amicis, sicut patet de sigillo; & secundum hoc dicitur Apoc. v. 9. „ Dignus est „ agnus qui occisus est, accipere librum, „ & aperire signacula eius. “ Claudebatur ergo sub signaculo circumcisionis, secretum incarnationis Christi ex semine Abrahae.

Consequenter ostendit quid consequatur ex dictis. Consequitur enim ex hoc quod Abraham in praeputio iustificatus per fidem, postea circumcisionem accepit, ut sit pater non solum circumcisorum, sed etiam credentium in praeputio; & hoc est quod dicit, *Ut sit pater*; idest, ex praedictis consequitur quod Abraham sit pater *omnium credentium per praeputium*, idest qui sunt in statu praeputii. Vel Abraham *sit pater per praeputium*, idest per id quod habuit in praeputio, *ut reputetur & illis ad iustitiam*, hoc scilicet quod credunt, sicut reputatum est Abrahae: & de hac paternitate dicitur Matth. iii. 9. „ Potens est Deus de lapi„ dibus istis suscitare filios Abrahae: “ *& sit pater circumcisionis*, idest circumcisorum, qui ex eo originem ducunt: unde Ioan. viii.

VIII. 9. „ Pater noster Abraham est. "
Deinde ostendit per quem modum sit pater etiam incircumcisorum, quia per imitationem; & hoc est quod dicit: *Ut sit*, inquam, *pater non his tantum qui sunt in circumcisione*, idest qui sunt circumcisi, *sed etiam his qui sectantur vestigia fidei patris nostra Abraha, qua est in praputio*, id est quam Abraham habuit adhuc incircumcisus. Ioan. VIII. 39. „ Si filii Abrahæ estis, opera e- „ ius facite. "

Et quia hic de circumcisione fit mentio, oportet circa ipsam tria considerare, scilicet quare sit instituta, quam vim habuit, & quare sit mutata.

Circa primum considerandum, quod circumcisio, sicut & aliæ legis cærimoniæ, est propter duo instituta. Primo quidem propter cultum divinum, ad quem homines secundum huiusmodi cærimonialia disponebantur; & secundum hoc circumcisio habet triplicem institutionis causam; quarum prima est ad significandum fidem, & obedientiam qua Abraham se Deo subiecit, ut scilicet illi qui circumcisionem acciperent Abrahæ, traditam fidem, & obedientiam ipsius observarent. Dicitur enim Hebr. XI. (a) „ Fide Abraham circumcisus est. " Et ideo facta est circumcisio in membro generationis, ad significandum fidem ipsius circa prolem futuram, ut dictum est. Secunda est ad exprimendum in signo corporali id quod spiritualiter erat faciendum; ut scilicet sicut a membro generationis, quod principaliter concupiscentiæ deservit, abscindebatur superflua pellicula; ita etiam a corde hominis omnis superflua concupiscentia tolleretur, secundum illud Hierem. IV. 4. „ Circumcidimini Domino, & auferte (b) „ præputia cordium vestrorum. " Tertia est, ut per hoc signum populus ille Deum colens ab omnibus aliis populis distingueretur. Et inde est quod Iosue v. mandavit Dominus circumcidi filios Israel, qui inter alias nationes erant habitaturi, qui prius in deserto solitarii manentes, circumcisi non erant. Alia autem ratio circumcisionis, & omnium cærimonialium accipitur per comparationem ad Christum, ad quem comparatur sicut figura ad veritatem, (c) & umbra ad corpus, secundum illud Col. II. 17. „ Quæ sunt umbra futurorum, cor- „ pus autem Christi. " Sic igitur per circumcisionem corporalem significatur circumcisio spiritualis fienda per Christum: primo quidem in anima, inquantum per ipsum peccatorum reatus, & concupiscentiæ præscinduntur: Colos. II. 2. „ In quo (scili- „ cet Christo) circumcisi estis circumcisione „ non manu facta in expoliatione corporis „ carnis, sed in circumcisione Domini nostri „ Iesu Christi: " secundo vero quantum ad corpus, quando scilicet etiam in resurrectione ab electorum corporibus omnis passibilitas, & mortalitas auferetur: & ideo circumcisio fiebat octavo die, (d) qui significat octavam ætatem resurgentium: nam septima est quiescentium in Christo. Sex autem ætates sunt quibus sæculum currit. Unde & circumcisio facta legitur cultellis petrinis, Iosue v. & Exod. IV. ad significandum quod spiritualis circumcisio fienda erat per petram, qui est Christus, ut dicitur I. Corinth. X. Non tamen hoc generaliter observabatur, quod necesse esset circumcisionem fieri cum petra.

Circa secundum vero est sciendum, quod, sicut hic Glossa dicit, & est Bedæ, idem salutare curationis auxilium circumcisio in lege contra originalis peccati vulnus præbebat quod baptismus agere tempore revelatæ gratiæ consuevit. Ex quo patet quod virtus circumcisionis se extendebat ad deletionem originalis peccati. Quidam tamen dicunt, quod gratia in circumcisione non conferebatur; non enim potest esse Dei gratia sine iustitia. Argumentatur autem Apostolus Galat. II. 21. „ Si iustitia est per „ legem, ergo Christus gratis mortuus est, " id est sine causa. Eodem modo argumentari possumus. Si ex circumcisione erit gratia iustificans, Christus gratis mortuus est. Sed hoc non potest esse: nam remissio peccati numquam fit sine gratia. Infra V. 1. *Iustificati igitur gratia ipsius, pacem habeamus ad Deum*. Et ideo alii dicunt, quod in circumcisione dabatur gratia quantum ad effectus privativos, scilicet remotionis culpæ, non autem quantum ad effectus positivos, puta operationem iustitiæ. Sed hoc etiam conveniens non videtur: effectus enim positivi alicuius formæ, ordine naturæ præcedunt effectus privativos: non enim lumen pellit tenebras nisi per hoc quod illuminat. Et ita gratia per hoc culpam pellit quod iustificat. Remoto autem priori, removetur posterius. Et ideo melius dicendum est, quod circumcisio ex ipso opere operato non ha-

(a) *Nihil tale ibi*, *sed tantum vers.* 8. „ Fide qui vocatur Abraham obedivit in locum exire quem „ accepturus erat in hereditatem: " *item vers.* 9. „ Fide demoratus est in terra promissionis: " *item* „ *vers.* 22. „ Fide obtulit Abraham Isaac. " (b) *Al.* præputium. (c) *Al.* membra. (d) *Al.* quia.

habebat virtutem effectivam neque quantum ad remotionem culpæ, neque quantum ad operationem iustitiæ; sed erat solum iustitiæ signum, ut hic Apostolus dicit: sed per fidem Christi, cuius circumcisio signum erat, auferebatur peccatum originale, & conferebatur auxilium gratiæ ad recte agendum.

Circa tertium vero manifestum est iam ex dictis quare oportuit circumcisionem mutari. Nam circumcisio erat signum futuri. Non autem idem signum convenit præsenti, sive præterito, & futuro; & ideo baptismus est signum præsentis gratiæ, qui copiosiorem, & utiliorem effectum habet gratiæ: quia quanto agens est propinquius & præsentius, tanto efficacius operatur.

Deinde cum dicit, *Non enim per legem promissio Abrahæ*, ostendit propositum, scilicet quod circumcisio, sive quodcumque opus legis, non iustificet ex divina promissione: & circa hoc duo facit. Primo proponit quod intendit; secundo probat propositum, ibi, *Si enim qui ex lege, heredes sunt &c.* Supponit ergo Apostolus primo ex auctoritate Genesis promissionem factam Abrahæ, & semini eius, *ut heres esset mundi*; id est, ut omnes gentes mundi in ipso benedicerentur, secundum illud Genes. XII. 3. „ In te „ benedicentur universæ cognationes ter„ ræ. " Dicit autem, *Ac semini eius*, quia huiusmodi promissio etsi in ipso non est completa, complenda tamen erat in semine eius: dicitur enim Genes. XXII. 18. „ Benedicentur in semine tuo omnes gen„ tes terræ. " Hoc autem semen principaliter intelligitur Christus, secundum illud Galat. III. 16. „ Abrahæ dictæ sunt „ promissiones, & semini eius. " (a) Non „ dicit, In seminibus, quasi in multis; sed, „ In semine, quasi in uno: " quia scilicet in uno, in quo completur, ostenditur ut sit heres mundi, secundum illud Psalm. II. 8. „ Postula a me, & dabo tibi gentes „ hereditatem tuam. " Secundario autem completur in illis qui per gratiam Christi sunt spiritualiter semen Abrahæ. Infra IX. 8. *Qui filii sunt promissionis æstimantur in semine*: qui etiam per Christum sunt heredes mundi, inquantum omnia in glotiam electorum cedunt. I. Cor. III. 22. „ Omnia „ vestra sunt. " Circa hanc promissionem unum negat, & unum asserit. Negat huiusmodi promissionem esse factam per legem: quod quidem non dicitur propter ipsam promissionem, quia tempore promissionis lex data non erat; sed propter promissionis impletionem, ut sit sensus, quod talis promissio facta erat Abrahæ, non quasi implenda per legem: quia, ut dicitur Hebr. VII. 19. „ nihil ad perfectum adduxit lex. " Aliud autem astruit, quod scilicet huiusmodi promissio sit implenda per iustitiam fidei: quia „ sancti per fidem vicerunt re„ gna. " Hebr. XI. 33. Deinde cum dicit, *Si enim qui ex lege, heredes sunt &c.* ostendit propositum: & primo quantum ad hoc quod promissio non sit implenda per legem; secundo quantum ad hoc quod sit implenda per iustitiam fidei, ibi, *Ideo ex fide &c.* Circa primum ponit talem rationem. Si promissio facta Abrahæ esset implenda per legem, fides Abrahæ credentis promissioni esset inanis, quia promissio ei facta aboleretur; sed hoc est inconveniens: ergo & primum. Circa hoc duo facit. Primo proponit conditionalem; secundo probat eam, ibi, *Lex enim iram operatur*. Destructio autem consequentis est manifesta. Dicit ergo primo, quod promissio non est facta per legem: *si enim qui ex lege, sunt heredes*; idest si ad hoc quod aliqui hereditatem promissam (b) percipiant, requiritur quod ex legis observantia hoc consequantur, *exinanita est fides*; id est, vacua facta est fides qua Abraham credidit Deo promittenti, ut dicitur Gen. XV. Et hoc est inconveniens, secundum quod dicitur I. Corinth. XV. 14. „ Si Christus non resurrexit, inanis est præ„ dicatio nostra, inanis est & fides vestra. " Et quare sit inanis, ostendit subdens: *Abolita*, idest cassata, *est promissio*: quia non consequitur suum effectum, contra id quod dicitur Heb. XI. 11. „ Fidelem credidit „ eum esse qui repromiserat: " & hic infra in præsenti cap. dicitur: *Quæcumque promisit Deus, potens est & facere*. Deinde cum dicit, *Lex enim*, probat conditionalem præmissam per effectum, sive eventum legis: & primo proponit legis effectum, sive eventum; secundo probat, ibi, *Ubi enim non est lex, nec prævaricatio*. Probat autem conditionalem sic. Si aliqua promissio sit implenda per id quod impletionem promissionis impedit, talis promissio aboletur, & fides credentis exinanitur; sed lex impedit consecutionem hereditatis, *lex enim iram operatur*: ergo si per legem sit adimplenda promissio, *exinanita est fides, abolita est promissio*.

(a) *Ibi sc.* „ Non dicit, Et seminibus, quasi in multis; sed quasi in uno, Et semini tuo, qui „ est Christus. " (b) *al.* participent.

missio: Dicitur autem lex operari iram, idest vindictam: quia per legem facti sunt homines digni Dei vindicta. IV. Reg. XXII. 13. „ Magna ira Domini succensa est contra nos, quia non audierunt patres nostri verba libri huius (scilicet legis) ut facerent omne quod scriptum est nobis. " Posset autem aliquis intelligere quod lex iram operatur quantum ad cærimonialia tempore gratiæ observata, secundum illud Gal. 5. „ Si circumcidamini, Christus nihil vobis proderit. " Sed quod hic dicitur, intelligendum est etiam quantum ad moralia: non quidem quod legis præcepta moralia præcipiant aliquid quod qui observant dignos ira Dei efficiat; sed occasionaliter, quia præcipit, & gratiam adimplendi non præbet, secundum illud II. Corinth. III. 6. „ Littera occidit, spiritus autem vivificat: " quia scilicet interius adiuvat infirmitatem nostram, ut dicit infra VIII. Deinde cum dicit, *Ubi enim non est lex*, ostendit qualiter iram operatur, dicens: *Ubi non est lex, non est prævaricatio*: quia etsi aliquis lege non data peccare possit, contra id quod naturaliter iustum est faciendo; non tamen prævaricator dicitur nisi legem transgrediens. Psal. CXVIII. 158. „ Vidi prævaricantes, & tabescebam, quia eloquia tua non custodierunt. " Et tamen omnis peccator potest dici prævaricator, inquantum legem naturalem transgreditur. Psal. CXVIII. 119. „ Prævaricantes reputavi omnes peccatores terræ. " Gravius est tamen transgredi simul legem naturæ, & legem scriptam, quam solam legem naturæ; & ideo lege data sine gratia adiuvante, prævaricatio crevit, & maiorem iram promeruit.

L E C T I O III.

IDeo ex fide, ut secundum gratiam firma sit promissio omni semini, non ei qui ex lege est solum, sed & ei qui ex fide est Abrahæ, qui pater est omnium nostrum; sicut scriptum est: Quia patrem multarum gentium posui te ante Deum, cui credidisti; qui vivificat mortuos, & vocat ea quæ non sunt tamquam ea quæ sunt: Qui contra spem in spem credidit, ut fieret pater multarum gentium, secundum quod dictum est ei: Sic erit semen tuum sicut stellæ cæli, & arena maris. Et non infirmatus est in fide, nec consideravit corpus suum emortuum, cum iam fere centum esset annorum, & emortuam vulvam Saræ. In repromissione etiam Dei non hæsitavit diffidentia, sed confortatus est fide, dans gloriam Deo, plenissime sciens quia quæcumque promisit Deus, potens est & facere. Ideo & reputatum est illi ad iustitiam. Non est autem scriptum tantum propter ipsum, quia reputatum est illi ad iustitiam, sed & propter nos, quibus reputabitur credentibus in eum qui suscitavit Iesum Christum Dominum nostrum a mortuis, qui traditus est propter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram.

OStenso quod promissio facta Abrahæ, & semini eius non sit implenda per legem, hic ostendit quod sit implenda per fidem: & circa hoc tria facit. Primo ostendit per quid sit huiusmodi promissio adimplenda; secundo ostendit in quibus sit adimplenda, ibi, *Omni semini &c.* tertio a quo sit implenda, ibi, *Qui vivificat mortuos &c.* Primo ergo concludit propositum, quasi ex divisione. Videtur enim necessarium esse quod promissio adimpleatur vel per fidem, vel per legem; non autem per legem, quia promissio aboleretur: unde concludit, *Ideo ex fide*, scilicet consequimur promissionem, ut heredes simus mundi. I. Ioan. V. 4. „ Hæc est victoria quæ vincit mundum, fides nostra. " Et hoc confirmat per contrarium medium ei quod supra assumpserat. Dictum est enim, quod si iustitia ex lege esset, promissio aboleretur; sed si sit ex fide, remanet firma promissio propter virtutem divinæ gratiæ iustificantis hominem per fidem; & hoc est quod dicit: *Ut promissio Dei sit firma*: non quidem per operationes hominum, quæ possunt deficere, sed *secundum gratiam*, (a) quæ infallibilis est. II. Cor. XII. 20. „ Sufficit tibi gratia mea: " & ibid. I. 9. „ Quotquot sunt promissiones, in illo (scilicet Christo) sunt; " id est, veritatem habent.

Deinde cum dicit, *Omnis semini &c.* ostendit in quibus impleatur prædicta promis-

(a) Al. .. Dei.

missio: & primo proponit quod intendit; & dicit, quod prædicta promissio sic implenda per fidem, est firma per gratiam *omni semini*, id est omni homini qui fuerit qualitercumque semen Abrahæ. Eccli. xliv. 11. „ Cum semine eorum permanent bona, „ hereditas sancta nepotes eorum. " Secundo ibi, *Non ei qui ex lege est solum*, exponit quod dixerat, *Omni semini*. Est enim quoddam semen carnale, secundum illud Ioan. VIII. 33. „ Semen Abrahæ sumus: " est aliud semen spirituale, secundum illud Matth. III. 9. „ Potens est Deus de lapi„ dibus his (idest de Gentibus) suscitare „ filios Abrahæ. " (a) Solum autem semen Abrahæ carnale legem servavit; sed fidem eius etiam imitatur semen spirituale. Et sic si per solam legem esset promissio, non impleretur in omni semine, sed solum in carnali. Quia vero impletur per fidem, quæ est omnibus communis, planum est quod impletur in omni semine. Tertio ibi, *Qui est pater omnium nostrum*, probat quod supposuerat, scilicet quod semen Abrahæ sit non solum quod est ex lege, sed etiam quod est ex fide, per auctoritatem Scripturæ: cuius primo ponit sensum, dicens: *Qui*, scilicet Abraham, *est pater omnium nostrum*, id est omnium credentium, sive Iudæorum, sive Gentilium. Supra eodem: *Ut sit pater omnium credentium*. Esai. LI. 2. „ Attendi„ te ad Abraham patrem vestrum. " Secundo inducit auctoritatem, dicens: *Sicut scriptum est* (Gen. XVII. 5.) *Quia patrem multarum gentium posui te*. Littera alia habet, *Constitui te*: quod sensum non variat. Eccli. xliv. 20. „ Abraham magnus pater multitudinis „ gentium. " Tertio ibi, *Ante Deum*, exponit quod dixerat: sic enim dictum est, *Posui te*, quasi iam esset impletum, quod longe postea erat implendum. Sed quæ sunt futura in seipsis, in Dei providentia sunt præsentia, secundum illud Eccli. XXIII. 29. „ Domino Deo nostro, antequam crearen„ tur, omnia sunt agnita, sicut & post per„ fectum respicit omnia. " Et ideo Apostolus dicit, quod hoc quod dictum est, *Posui te*, intelligendum est, *ante Deum*, idest in eius præsentia. *cui credidisti*. Crediderat enim Abraham Deo futura prænuntianti, ac si videret præsentia: quia, ut dicitur Heb. XI. 1. „ fides est sperandarum substantia re„ rum, argumentum non apparentium. "

Deinde cum dicit, *Qui vivificat mortuos &c.* ostendit a quo sit implenda huiusmodi promissio, dicens: *Qui*, scilicet Deus, *vivificat mortuos*; id est Iudæos, qui erant mortui in peccatis, contra legem agentes, vivificat per fidem, & gratiam, ut promissionem Abrahæ consequantur. Ioan. V. 21. „ Sicut Pater suscitat mortuos, & vivifi„ cat, sic & Filius quos vult vivificat. " *Et ea quæ non sunt*, id est Gentiles, *vocat*, scilicet ad gratiam, *tamquam ea quæ sunt*, idest tamquam Iudæos. Infra IX. 25. *Vocabo non plebem meam, plebem meam, & non dilectam, dilectam*. Significat autem Gentiles per ea quæ non sunt, quia erant omnino alienati a Deo; sicut I. Corinth. XIII. 2. dicitur: „ Si ca„ ritatem non habuero, nihil sum. " Et sic per huiusmodi vocationem implebitur promissio Abrahæ etiam in Gentilibus. Vel quod dicit, *Et vocat ea quæ non sunt*, non intelligitur de vocatione temporali, sed de vocatione prædestinationis æternæ, qua vocantur, & eliguntur etiam qui non sunt, ac si essent. Ephes. 1. 4. „ Elegit nos in „ ipso ante mundi constitutionem. " Et de hac vocatione dicitur infra IX. 12. *Non ex operibus, sed (b) ex vocante dictum est, quia maior serviet minori*. Vel vocationem hic dicit simplicem Dei notitiam, vel cognitionem, qua cognoscit futura, quæ non sunt in actu sicut præsentia. Et hoc modo vocatio in Psal. CXLVI. 4. accipitur, cum dicitur: „ Qui numerat multitudinem stella„ rum, & omnibus eis nomina vocat. " Et secundum hunc sensum, quod hic dicitur, inducitur propter id quod supra dictum est: *Ante Deum, cui credidisti*. Duo enim videbantur obstare ei quod dictum est: *Patrem multarum gentium posui te*: quorum unum erat quia ipse idem Abraham erat quasi emortuus præ senectute, ut infra dicetur; & contra hoc dicit: *Qui vivificat mortuos*. Aliud autem est, quia illæ multæ gentes nondum erant; & contra hoc subdit: *Et vocat ea quæ non sunt, tamquam ea quæ sunt*.

Deinde cum dicit, *Qui contra spem*, commendat fidem Abrahæ: & primo ostendit magnitudinem fidei eius; secundo efficaciam, vel fructum eius, ibi, *Ideo & reputatum est illi ad iustitiam*. Circa primum duo facit. Primo ostendit magnitudinem fidei Abrahæ quantum ad promissionem seminis multiplicandi; secundo quantum ad promissionem seminis exaltandi, ibi, *In repromissione &c.* Circa primum duo facit. Primo ostendit fidem eius fuisse magnam; secundo ostendit eam fuisse firmam, ibi, *Et non infirmatus est in fide*. Circa primum duo facit. Primo

(a) Al. Semen autem Abrahæ &c. (b) Al. ex voluntate.

Primo proponit magnitudinem fidei Abrahæ, dicens: *Qui*, scilicet Abraham, *in hanc spem credidit, ut fieret pater multarum gentium*, sed *contra* aliam *spem*. Circa quod considerandum est, quod spes importat certam expectationem boni futuri: quæ quidem certitudo est quandoque ex causa humana, sive naturali, secundum illud I. Cor. ix. 10. „ Debet in spe qui arat, arare: “ quandoque vero certitudo expectantis est ex causa divina, secundum illud Psalm. xxx. 2. „ In te Domine speravi, non confundar in „ æternum. “ Hoc ergo bonum, quod Abraham fieret pater multarum gentium, certitudinem habebat ex parte Dei promittentis; sed contrarium apparebat ex causa naturali, sive humana: ideo dicit: *Qui contra spem*, causæ naturalis, vel humanæ, *credidit in spem*, scilicet divinæ promissionis: quam quidem secundo ponit dicens: *Secundum quod dictum est ei*, scilicet Gen. xxii. 17. *Sic erit semen tuum sicut stellæ cæli, & sicut arena maris*. Utrumque autem horum inducitur propter similitudinem innumerabilis multitudinis. Nam quantum ad stellas dicitur Deuter. 1. 10. „ Dominus „ Deus vester multiplicavit vos, & estis „ hodie sicut stellæ cæli. “ Quantum ad arenam dicitur III. Reg. iv. 20. „ Iuda, & „ Israel innumerabiles sicut arena maris „ sunt. “ Potest tamen aliqua differentia inter utrumque attendi, ut stellis comparentur iusti, qui fuerunt ex semine Abrahæ: Dan. xii. 3. „ Qui ad iustitiam erudiunt plurimos, quasi stellæ in perpetuas „ æternitates. “ Arenæ autem comparantur peccatores, quia fluctibus mundi, quasi cuiusdam maris, opprimuntur. Hier. v. 22. „ Posui arenam terminum maris. “

Deinde cum dicit, *Et non infirmatus est*, ostendit firmitatem Abrahæ, quam primo proponit dicens: *Et non infirmatus est*. Sicut enim temperantia ostenditur non esse infirma, quæ magnis concupiscibilibus non vincitur, ita fides ostenditur non esse infirma, sed fortis, quæ a magnis difficultatibus non superatur. I. Pet. v. 9. „ Cui re„ sistite fortes in fide. “ Secundo ibi, *Nec consideravit &c.* ponit difficultates, ex quibus ostenditur fides eius non fuisse infirma. Et primo quidem ex parte ipsius Abrahæ, cum dicit: *Non consideravit*, scilicet (a) ad discredendum promissionem, *corpus suum emortuum*, scilicet quia iam mortificata erat in eo vis generativa propter senectutem: unde dicit: *Cum iam fere centum annorum esset*. Abrahę enim centenario existenti natus est Isaac, ut habetur Genes. xxi. Per annum autem ante fuerat sibi filius promissus, secundum illud Gen. xviii. 10. „ Re„ vertens veniam ad te tempore isto, & „ erit Saræ filius. “

Sed videtur quod non fuit corpus eius emortuum quantum ad vim generativam, quia etiam post mortem Saræ duxit Cethuram uxorem, quæ genuit ei filios, ut dicitur Gen. xxv.

Dicunt ergo quidam, quod mortua erat in eo vis generativa quantum ad hoc quod ex muliere antiqua generaret, non quantum ad hoc quod generaret filium ex iuvencula. Solent enim senes ex iuvenculis mulieribus prolem gignere, non autem ex antiquis, quæ sunt minus aptæ ad concipiendum. Sed melius dicendum videtur, quod Abrahæ miraculose restituta erat vis generandi & quantum ad Saram, & quantum ad omnes mulieres.

Secundo ponit difficultatem ex parte uxoris, cum dicit: *Et emortuam vulvam Saræ*, scilicet non consideravit ut discrederet. Dicit autem emortuam quantum ad actum generandi, tum propter sterilitatem, tum propter senectutem: iam enim desierant ei fieri muliebria, ut dicitur Genes. xviii. Et ideo Esa. li. 2. ubi dicitur, „ Attendi„ te ad Abraham patrem vestrum, & ad „ Saram quæ vos peperit; “ ut ostenderet utriusque mortificationem, & frigiditatem, præmisit dicens 1. „ Attendite ad petram „ unde excisi estis, & ad cavernam laci de „ qua præcisi estis. “

Deinde cum dicit, *In repromissione etiam Dei &c.* commendat fidem Abrahæ quantum ad iteratam promissionem de seminis exaltatione: & primo ponit fidei firmitatem; secundo firmitatis causam, ibi, *Dans gloriam Deo*. Dicit ergo primo: *In repromissione etiam Dei*, id est in iterata eius promissione vel de seminis multitudine, quam promisit primo quidem Genes. xv. 5. dicens: „ Suspice cælum, & numera stellas „ si potes: “ & infra xvii. 5. „ Eris pa„ ter multarum gentium: “ & iterum infra xxii. 17. „ Multiplicabo semen tuum „ sicut stellas cæli. “ Vel intelligendum est, *In repromissione Dei*, id est in iterata promissione de exaltatione seminis eius: quia cum dixisset, „ Multiplicabo semen „ tuum, “ statim subdit: „ Possidebit se„ men tuum portas inimicorum tuorum, „ & benedicentur in semine tuo omnes „ gen-

(a) *Al.* ad discernendum.

„ gentes terræ. " In hac quidem Dei repromissione *non hæsitavit*, id est non dubitavit, *diffidentia*, scilicet quod diffideret de veritate divinæ promissionis: Iacob. 1. 6. „ Qui hæsitat, similis est fluctui maris: " *sed confortatus est fide*; id est, fortiter fidei adhæsit. I. Pet. ult. 5. „ Cui resistite for„ tes in fide. "

Coolequeoter cum dicit, *Dans gloriam Deo*, assignat rationem firmitatis fidei eius, dicens: *Confortatus est*, inquam, *fide*, *dans gloriam Deo*, inquantum scilicet consideravit omnipotentiam eius. Psalm. CXLVI. „ Magna virtus eius. " Unde & hic subditur: *Plenissime sciens quia quæcumque promisit Deus, potens est & facere*. Sap. XII. 18. „ Subest tibi enim, cum volueris, pos„ se. " Ex quo patet quod quicumque non est firmus in fide Dei, quantum est in se, divinæ gloriæ derogat, vel quantum ad eius veritatem, vel quantum ad eius potentiam.

Deinde cum dicit, *Et reputatum est ei ad iustitiam*, commendat fidem Abrahæ quantum ad eius effectum: & primo ponit effectum quem in ipso habuit, dicens: *Ideo*, scilicet quia Abraham tam perfecte hoc ipsum credidit, *reputatum est illi ad iustitiam*. I. Mach. II. 52. „ Et reputatum est „ ei ad iustitiam. " Secundo ostendit effectum quem fides eius habet etiam in aliis: & circa hoc tria facit. Primo ponit similitudinem effectus, dicens: *Non autem scriptum est tantum propter ipsum, quia reputatum est illi ad iustitiam*; ut scilicet reputemus quod soli Abrahæ fides ad iustitiam reputata sit; *sed scriptum est propter nos*, *quibus reputabitur*, scilicet fides ad iustitiam. Infra XV. 4. *Quæcumque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt*. Sic ergo scriptum est propter eum, ut sit nobis in exemplum, & propter nos, ut sit nobis in iustificationis spem. Secundo ibi, *Credentibus in eum*, ostendit similitudinem fidei. Reputata est enim ad iustitiam fides Abrahæ credenti, quod corpus suum emortuum, & emortua vulva Saræ posset vivificari ad filiorum procreationem: reputabitur & nobis credentibus in eum qui suscitavit Dominum nostrum Iesum Christum a mortuis, & in Deum Patrem, cui ipse dicit in Psal. XL. 11. „ Tu autem Domine miserere mei, „ & resuscita me. " Et quia eadem est virtus Patris, & Filii, ipse etiam in propria virtute surrexit. Quod autem hæc fides iustificet, habetur infra X. 9. *Si confitearis in ore tuo Dominum Iesum, & in corde tuo credideris quod Deus illum suscitavit a mortuis, salvus eris*. Tertio ibi, *Qui traditus est &c.* assignat causam quare fides resurrectionis Christi iustificet, dicens: *Qui*, scilicet Christus, *traditus est*, scilicet in mortem a Deo Patre: infra VIII. 32. *Proprio Filio suo non pepercit Deus, sed pro nobis omnibus tradidit illum*: & a seipso: Ephes. V. 2. „ Tradidit semetipsum pro no„ bis: & a Iuda: Ioan. XIX. 11. „ Qui me „ tradidit tibi, maius peccatum habet: " & a Iudæis: Matth. XX. 19. „ Tradent eum „ Gentibus ad illudendum. " *Et resurrexit propter iustificationem nostram*; id est, ut nos resurgendo iustificaret. Infra VI. 4. *Quomodo Christus resurrexit a mortuis per gloriam Patris, ita & nos in novitate vitæ ambulemus*. Et quod propter delicta nostra sit traditus in mortem, manifestum videtur ex hoc quod sua morte meruit nobis deletionem peccatorum; sed resurgendo non meruit, quia in statu resurrectionis non fuit viator, sed comprehensor: & ideo dicendum est, quod mors Christi fuit nobis salutaris, non solum per modum meriti, sed etiam per modum cuiusdam efficientiæ. Cum enim humanitas Christi esset quodammodo instrumentum divinitatis eius, ut Damascenus dicit; omnes passiones, & actiones humanitatis Christi fuerunt nobis salutiferæ, utpote ex virtute divinitatis provenientes. Sed quia effectus habet aliqualiter similitudinem causæ, mortem Christi, qua extincta est in eo mortalis vita, dicit esse causam extinctionis peccatorum nostrorum; resurrectionem autem eius, qua rediit ad novam vitam gloriæ, dicit esse causam iustificationis nostræ, per quam redimus ad novitatem iustitiæ.

CAPITIS QUINTI

LECTIO I.

Iustificati igitur ex fide, pacem habeamus ad Deum per Dominum nostrum Iesum Christum, per quem habemus accessum per fidem in gratiam istam in qua stamus, & gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei. Non solum autem, sed & gloriamur in tribulationibus, scientes quod tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem; spes autem non confundit: quia caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.

Postquam Apostolus ostendit necessitatem gratiæ Christi, quia sine ea nec cognitio veritatis Gentibus, nec circumcisio, & & lex Iudæis profuerunt ad salutem; hic incipit commendare virtutem gratiæ: & circa hoc duo facit. Primo ostendit quæ bona per gratiam consequamur; secundo a quibus malis per eam liberemur, ibi, *Propterea sicut per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit &c.* Circa primum duo facit. Primo proponit modum perveniendi, seu viam qua venimus ad gratiam: secundo ostendit bona quæ per gratiam consequimur, ibi, *Et gloriamur in spe gloriæ &c.* Circa primum duo facit. Primo exhortatur ad debitum gratiæ usum; secundo ostendit nobis gratiæ aditum, ibi, *Per quem accessum habemus &c.* Dicit ergo primo: Dictum est, quod fides reputabitur omnibus ad iustitiam credentibus resurrectionem Christi, quæ est causa nostræ iustificationis. *Iustificati igitur ex fide*, inquantum scilicet per fidem resurrectionis effectum eius participamus, *habeamus pacem ad Deum*, scilicet subiiciendo nos, & obediendo ei. Iob xxii. 21. „ Acquiesce igitur ei, & habeto pacem. " Ibid. ix. 4. „ Quis restitit ei, „ & pacem habuit? " Et hoc *per Iesum Christum Dominum nostrum*, qui nos ad istam pacem perduxit. Ephes. ii. 14. „ Ipse est „ pax nostra. " Unde subdit: *Per quem*, Christum, *accessum habemus*, scilicet tamquam per mediatorem. I. Tim. ii. 5. „ Me„ diator Dei, & hominum homo Christus „ Iesus. " Ephes. ii. 18. „ Per ipsum ac„ cessum habemus ambo in uno spiritu ad „ Patrem. " *Accessum*, inquam, *in gratiam istam*, idest in statum gratiæ. Ioan. i. 17. „ Gratia, & veritas per Iesum Christum „ facta est. " *In qua*, idest per quam gratiam, non solum resurreximus a peccatis, sed etiam *stamus* fixi, & erecti per affectum (a) in cælestibus. Ps. cxxi. 2. „ Stan„ tes erant pedes nostri: " & iterum Psal. xix. 9. „ Nos autem surreximus, & „ erecti sumus. " Et hoc *per fidem*, per quam scilicet gratiam consequamur: non quia fides præcedat gratiam, cum potius per gratiam sit fides. Ephes. ii. 8. „ Gra„ tia estis salvati per fidem: " scilicet quia primus effectus gratiæ in nobis est fides.

Deinde cum dicit, *Gloriamur in spe gloriæ &c.* ostendit quæ bona nobis per gratiam provenerunt. Primo dicit, quod per gratiam habemus gloriæ spem; secundo quod per gratiam habemus gloriam Dei, ibi, *Non solum autem, sed & gloriamur in Deo*. Circa primum tria facit. Primo ostendit magnitudinem spei in qua gloriamur; secundo eius vehementiam, ibi, *Non solum autem, sed & gloriamur in tribulationibus*; tertio eius firmitatem, ibi, *Spes autem non confundit*. Magnitudo autem spei consideratur ex magnitudine rei speratæ, quam ponit, dicens: *Et gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei*, idest ex hoc quod speramus nos adepturos gloriam filiorum Dei. Per gratiam enim Christi adepti sumus spiritum adoptionis filiorum Dei, ut dicitur infra viii. & Sapient. v. 5. „ Ec„ ce quomodo computati sunt inter filios „ Dei. " Filiis autem debetur hereditas patris. Infra viii. 17. *Si autem filii, & heredes*. Hæc autem hereditas est gloria, quam Deus habet in seipso. Iob xl. 4. „ Si „ habes brachium ut Deus, & si voce si„ mili tonas? " Et huiusmodi spes indita est nobis per Christum. I. Petr. i. 3. „ Re„ generavit nos in spem vivam per resur„ rectionem Iesu Christi ex mortuis, in he„ reditatem incorruptibilem. " Et hæc gloria, quæ in futuro in nobis complebitur, interim nunc in nobis inchoatur per spem. Infra viii. 24. *Spe salvi facti sumus*. Psal. v. 13. „ Gloriabuntur in te omnes qui di„ ligunt nomen tuum. " Deinde cum dicit, *Non solum autem &c.* ostendit vehementiam huius spei. Qui enim vehementer aliquid sperat, libenter sustinet propter illud et-

(a) *Al.* in cælestia.

etiam difficilia, & amara; sicut infirmus, si vehementer sperat sanitatem, libenter bibit potionem amatam, ut sanetur per ipsam. Signum ergo vehementis spei, quam habemus propter Christum, est quod *non solum gloriamur*, ex spe futuræ gloriæ, sed etiam de malis, quæ pro ipsa patimur: unde dicit: *Non solum autem gloriamur*, scilicet in spe gloriæ, sed *etiam gloriamur in tribulationibus*, per quas ad gloriam pervenimus. Act. XIV. 21. „ Per multas tribulatio„ nes oportet nos introire in regnum cæ„ lorum. " Iac. I. 2. „ Omne gaudium „ existimate fratres mei cum in tentatio„ nes varias incideritis. " Et causam ostendit consequenter, dicens: *Scientes &c.* ubi quatuor per ordinem ponit: quorum primum est tribulatio, de qua dicitur, quod *tribulatio patientiam operatur*: non quidem sic quod tribulatio sit eius causa effectiva, sed quia tribulatio est materia, & occasio exercendi patientiæ actum. Infra XII. 12. *In tribulatione patientes*. Secundo ponit patientiæ effectum, cum dicit: *Patientia probationem*. Eccli. II. 5. „ In igne probatur au„ rum, & argentum; homines vero rece„ ptibiles, in camino humiliationis. " Manifestum est enim quod detrimentum alicuius rei de facili sustinemus propter rem quam magis amamus: unde si aliquis in rebus corporalibus, & temporalibus patienter sustinet propter bona consequenda æterna, sufficienter ex hoc probatur quod talis plus amet bona æterna quam temporalia.

Sed contra id quod hic dicitur est illud Iac. I. 3. „ Probatio fidei vestræ patien„ tiam operatur. " Dicendum est autem, quod probatio dupliciter potest (*a*) intelligi. Uno modo secundum quod est in probato; & sic probatio est ipsa tribulatio, per quam homo probatur: unde idem est dictu, quod tribulatio patientiam operatur, & quod tribulatio probat patientiam. Alio modo accipitur probatio pro probatum esse; & ita accipitur hic quod patientia probationem operatur: quia ex hoc quod homo patienter tribulationem sustinet, redditur iam probatus.

Tertio subdit tertium, dicens: *Probatio vero spem*, scilicet operatur: quia scilicet per hoc quod aliquis iam probatus est, potest de eo spes haberi, & ab ipso, & ab aliis quod ad hereditatem Dei admittatur. Sap. III. 5. „ Deus probavit illos, & in„ venit illos dignos se. " Sic igitur de primo ad ultimum patet quod tribulatio viam parat ad spem: unde si aliquis vehementer gloriatur de spe, consequens est ut de ipsis tribulationibus glorietur. Deinde cum dicit, *Spes autem non confundit*, ostendit huiusmodi spei firmitatem: & primo ponit eam, dicens: *Spes autem*, scilicet hæc qua speramus gloriam filiorum Dei, *non confundit*, id est non deficit, nisi homo ei deficiat. Ille enim dicitur a spe sua confundi qui deficit ab eo quod sperat. Psalm. XXX. 2. „ In te Domine speravi, non confundar „ in æternum. " Eccli. II. 11. Nullus spe„ ravit in Domino, & confusus est. " Secundo ibi, *Quia caritas Dei diffusa est*, ponit certitudinis spei duplex argumentum: quorum primum est ex dono Spiritus sancti; secundum ex morte Christi, ibi, *Ut quid enim Christus ... mortuus est?* Dicit ergo primo: Ex hoc possumus scire quod spes non confundit, *quia caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis*. Caritas Dei dupliciter accipi potest. Uno modo pro caritate qua diligit nos Deus. Hier. XXXI. 3. „ Caritate „ perpetua dilexi te. " Alio modo potest dici caritas Dei, qua nos Deum diligimus. Infra VIII. 38. *Certus sum quod neque mors, neque vita .... separabit nos a caritate Dei*. Utraque autem caritas Dei in cordibus nostris diffunditur per Spiritum sanctum, qui datus est nobis. Spiritum enim sanctum, qui est amor Patris, & Filii, dari nobis, est nos adduci ad participationem amoris, qui est Spiritus sanctus: a qua quidem participatione efficimur Dei amatores. Et hoc quod ipsum amamus, signum est quod ipse nos amet. Prov. VIII. 17. „ Ego diligentes me „ diligo ... non quasi nos primo dilexerimus „ Deum, sed quoniam ipse prior dilexit „ nos; " ut dicitur. I. Ioan. IV. 10. Dicitur autem caritas qua nos (*b*) Deus diligit, in cordibus nostris diffusa esse, quia est in cordibus nostris patenter ostensa per donum sancti Spiritus nobis impressum. I. Ioan. III. 24. „ In hoc scimus quoniam ma„ net in nobis Deus, de spiritu quem de„ dit nobis. " Caritas autem qua nos Deum diligimus, dicitur in cordibus nostris diffusa, id est quia ad omnes mores, & actus animæ perficiendos se extendit: nam, ut dicitur I. Corinth. XIII. 4. „ caritas pa„ tiens est, benigna est &c. " Ex utroque autem intellectu horum verborum concluditur quod *spes non confundit*. Si enim accipiatur caritas Dei, qua nos diligit Deus ma-

(*a*) *Al.* accipi. (*b*) *Al.* omittitur Deus.

manifestum est quod his quos diligit, seipsum non negabit. Deut. XXXIII. 3. „ Dilexit populos: omnes sancti in manu illius sunt. " Similiter etiam si caritas Dei accipiatur qua nos Deum diligimus, manifestum est quod se diligentibus bona æterna præparavit. Ioan. XIV. 21. „ Si quis diligit me, diligetur a Patre meo, & ego „ diligam eum, & manifestabo ei meipsum."

LECTIO II.

Ut quid enim Christus, cum adhuc infirmi essemus, secundum tempus pro impiis mortuus est? Vix enim pro iusto quis moritur: nam pro bono forsitan quis audeat mori? Commendat autem caritatem suam Deus in nobis, quoniam si cum adhuc peccatores essemus, secundum tempus Christus pro nobis mortuus est, multo ergo magis nunc iustificati in sanguine ipsius, salvi erimus ab ira per ipsum. Si enim cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filii eius, multo magis reconciliati salvi erimus in vita ipsius. Non solum autem, sed & gloriamur in Deo per Dominum nostrum Iesum Christum, per quem nunc reconciliationem recepimus.

Postquam Apostolus ostendit firmitatem spei per donum Spiritus sancti, hic ostendit idem per mortem Christi: & primo proponit quæstionem; secundo ostendit difficultatem, ibi, *Vix enim pro iusto quis moritur*; tertio determinat quæstionis veritatem, ibi, *Commendat autem suam caritatem Deus*. Dicit ergo primo: Dictum est, quod spes non confundit, quod quidem apparet hoc consideranti. *Ut quid enim Christus, cum adhuc infirmi essemus*, scilicet infirmitate peccati: Ps. VI. 3. „ Miserere mei Domine, „ quoniam infirmus sum: " *mortuus est*? Nam sicut per corporalem infirmitatem dissolvitur humorum debita harmonia, ita etiam per peccatum debitus ordo affectionum excluditur. *Cum ergo adhuc infirmi essemus, Christus mortuus est pro impiis*: I. Pet. III. 18. „ Christus semel pro peccatis nostris „ mortuus est, iustus pro iniustis: " & hoc *secundum tempus*; id est, ut certo tempore in morte moraretur, die scilicet tertia surrecturus. Matth. XII. 40. „ Sicut „ fuit Ionas in ventre ceti tribus diebus, & „ tribus noctibus; sic erit Filius hominis „ in corde terræ. " Hoc ergo magnum est, si consideremus quis mortuus sit; magnum etiam est, si consideremus pro quibus est mortuus. (*a*) Non potest autem esse tam magnum quid nisi fiat propter aliquem certum fructum, secundum illud Psalm. XXIX. 10. „ Quæ utilitas in sanguine meo „ dum descendo in corruptionem? " quasi dicat: Nulla, si non sequatur humani generis salus.

Deinde cum dicit, *Vix enim pro iusto quis moritur*, ostendit prædictæ quæstionis difficultatem ex parte eorum pro quibus Christus mortuus est, scilicet pro impiis, dicens: *Vix enim quis*, id est aliquis, *moritur pro* homine *iusto* liberando; quinimmo, ut dicitur Esai. LVII. 1. „ Iustus perit, & „ non est qui recogitet in corde suo. " Ideo dico: *Vix moritur*: *nam forsitan quis*, id est aliquis rarus (*b*) ex zelo virtutis, *audeat mori pro bono* homine. Rarum enim est propter hoc quod est maximum: ut enim dicitur Ioan. XV. 13. „ maiorem hac „ dilectionem nemo habet ut animam suam „ ponat quis pro amicis suis. " Illud autem quod Christus fecit, ut quis moriatur pro impiis & iniustis, numquam invenitur; & ideo merito admirandum est quare Christus hoc fecerit. Potest autem & aliter legi, ut pro iusto intelligamus aliquem in virtute exercitatum, per bonum autem hominem innocentem. Et quamvis secundum hoc iustus sit præstantior bono, tamen pro iusto vix aliquis moritur. Cuius ratio est, quia innocens, qui per bonum intelligitur, magis miserandus videtur propter defectum ætatis, vel alicuius huiusmodi. Iustus autem, quia perfectus est, & absque defectu, non habet in se misericordiæ (*c*) materiam. Quod ergo aliquis moriatur pro innocente, potest ex compassione misericordiæ provenire; sed quod aliquis moriatur pro iusto, provenit ex zelo virtutis, qui in paucioribus invenitur quam misericordiæ passio.

Deinde cum dicit, *Commendat autem*

(a) *Al.* Non potest autem esse ut tam magnum quid fiat nisi propter aliquem certum fructum.
(b) *Al. omittitur* ex zelo. (c) *Al.* malitiam.

tem &c. respondet præmissæ quæstioni: & primo ponit responsionem; secundo ex hoc arguit ad propositum, ibi, *Multo ergo magis &c.* tertio ostendit necessitatem consequentiæ, ibi, *Si enim cum inimici essemus &c.* Dicit ergo primo: Quæsitum est quare Christus pro impiis mortuus est; & ad hoc est responsio, quia per hoc Deus suam caritatem commendat in nobis; id est, per hoc ostendit se nos maxime diligere: quoniam, *cum adhuc peccatores essemus, Christus mortuus est pro nobis*, & hoc *secundum tempus*, sicut supra expositum est. Ipsa autem mors Christi pro nobis caritatem ostendit Dei, quia dedit Filium suum, ut pro nobis satisfaciens moreretur. Ioan. III. 16. „ Sic Deus dilexit mundum ut Fi„ lium suum unigenitum daret. " Et ita sicut caritas Dei Patris ad nos ostenditur per hoc quod Spiritum suum dedit nobis, ut supra dictum est; ita & per hoc quod dedit Filium suum, ut hic dicitur. Sed in hoc quod dicit, *Commendat*, immensitatem quamdam divinæ caritatis assignat: quæ quidem ostenditur tum ex ipso facto, quia scilicet dedit Filium suum, ut moreretur pro nobis, tum ex parte nostræ conditionis, quia hoc non fecit provocatus nostris meritis, cum adhuc peccatores essemus. Ephes. II. 4. „ Deus, qui dives est in „ misericordia, propter nimiam caritatem „ qua dilexit nos, cum essemus mortui „ peccatis, convivificavit nos Christo. "

Consequenter cum dicit, *Multo ergo magis &c.* concludit propositum ex præmissis, dicens: *Si Christus pro nobis mortuus est, cum adhuc peccatores essemus, multo magis* (a) *iustificati nunc in sanguine ipsius*, sicut supra III. 25. habitum est; „ quem proposuit „ Deus propitiatorem per fidem per san„ guinem ipsius: " *salvi erimus ab ira*, id est a vindicta damnationis æternæ, quam propter peccata homines incurrunt. Matth. III. 7. „ Genimina viperarum, quis de„ monstravit vobis fugere a ventura ira? "

Deinde cum dicit, *Si enim cum inimici essemus &c.* ostendit necessitatem prædictæ consequentiæ, quæ procedit a minori ad maius, affirmando. Et est ibi observanda duplex comparatio minoris ad maius: una quidem ex parte nostra; alia ex parte Christi. Ex parte quidem nostra comparat inimicos reconciliatis: minus enim videtur quod aliquis benefaciat inimicis quam iam reconciliatis. Ex parte Christi comparat mortem vitæ: potentior enim vita eius videtur quam mors: quia, ut dicitur I. Corinth. ult. 4. „ mortuus est ex infirmita„ te (scilicet carnis nostræ) sed vivit ex „ virtute Dei. " Et ideo dicit: Ratione conclusum est quod *multo magis vivificati, salvi erimus per ipsum. Si enim cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo*, & hoc *per mortem Filii eius*; *multo magis* iam nos *reconciliati salvi erimus*: & hoc *in vita ipsius*.

Est autem considerandum, quod homo dicitur inimicus Deo dupliciter. Uno modo, quia contra Deum inimicitiam exercet dum eius mandatis renititur. Iob XV. 26. „ Cucurrit adversus Deum erecto col„ lo. " Alio modo per hoc quod Deus homines odio habet: non quidem secundum ipsum quod fecit, quia quantum ad hoc dicitur Sap. II. 25. „ Dilexisti omnia, & „ nihil odisti eorum quæ fecisti: " sed quantum ad hoc quod in homine inimicus homo, id est diabolus, fecit, id est quantum ad peccatum. Sapient. XIV. 9. „ Si„ militer odio sunt Deo impius, & impie„ tas eius. " & Eccli. XII. 3. „ Altissi„ mus odio habet peccatores. " Subtracta inimicitiæ causa, scilicet peccato, per Christum, sequitur reconciliatio per ipsum. II. Corinth. V. 19. „ Deus erat in ipso, mun„ dum reconcilians sibi. " Peccatum autem nostrum sublatum est per mortem Filii eius.

Circa quod considerandum est, quod mors Christi tripliciter considerari potest. Uno modo secundum ipsam rationem mortis; & sic dicitur Sap. I. 13. „ Deus mortem non „ fecit, " in humana natura, sed est per peccatum inducta. Et ideo mors Christi ex communi mortis ratione non fuit sic Deo accepta ut per ipsam reconciliaretur: quia Deus non lætatur in perditione vivorum, ut dicitur Sap. I. Alio modo potest mors Christi considerari secundum quod est in actione occidentium, quæ maxime Deo displicuit: unde contra eos Petrus dicit Act. III. 14. „ Vos sanctum, & iustum nega„ stis, & petistis homicidam donari vo„ bis; auctorem vero vitæ interfecistis. " Unde mors Christi sic considerata non potuit esse reconciliationis causa, sed magis (b) indignationis. Tertio modo potest considerari secundum quod processit ex voluntate Christi patientis: quæ quidem voluntas informata fuit ad mortem sustinendam cum ex obedientia ad Patrem: Philip. II. 8. „ Factus est obediens Patri usque ad mor„ tem: "

(a) Al. vivificati. (b) Al. indignatio.

„ tem: " tum etiam ex caritate ad homines: Ephes. v. 2. „ Dilexit nos, & tradi- „ dit se pro nobis. " Et ex hoc mors Christi fuit meritoria, & satisfactoria pro peccatis nostris, & intantum Deo accepta quod sufficit ad reconciliationem omnium hominum, etiam occidentium Christum, ex quibus aliqui sunt salvati ipso orante, quando dixit (Lucæ XXIII. 34.) „ Ignosce illis, „ quia nesciunt quid faciunt. "

Deinde cum dicit, *Non solum autem &c.* ostendit quæ bona iam re consequimur per gratiam, dicens: *Non solum autem gloriamur* in spe gloriæ quam in futuro expectamus, *sed in Deo*, id est in hoc quod sumus etiam nunc Deo coniuncti per fidem, & caritatem. I. Corinth. 1. & II. Corinth. x. 17. „ Qui gloriatur, in Domino glorietur. " Et hoc quidem *per Dominum nostrum Iesum Christum, per quem* etiam nunc in præsenti tempore *reconciliationem accepimus*, ut de inimicis facti simus amici. Colos. 1. 20. „ Per eum placuit reconciliare omnia. " Posset autem & continuari cum eo quod dictum est, *Salvi erimus in vita ipsius* a peccato, & a pœna, & non solum salvi erimus a malis, *sed etiam gloriamur in Deo*, id est per hoc quod erimus idem in futuro cum ipso Ioan. XVII. 22. „ Ut sint unum „ in nobis, sicut & nos unum sumus. "

LECTIO III.

PRopterea sicut per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit, & per peccatum mors, & ita in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccaverunt.

POstquam Apostolus ostendit quæ bona per gratiam Christi consecuti sumus, hic consequenter ostendit a quibus malis per eam liberemur: & circa hoc tria facit: primo enim ostendit quod per gratiam Christi liberati sumus a servitute peccati; secundo ostendit quod per gratiam eius sumus liberati a servitute legis, VII.cap. ibi, *An ignoratis, fratres .... quia lex in homine dominatur quanto tempore vivit?* tertio ostendit quod per gratiam Christi liberamur a damnatione, VIII.cap. ibi, *Nihil nunc damnationis est his qui sunt in Christo Iesu*. Circa primum duo facit. Primo ostendit quod per gratiam Christi liberamur ab originali peccato præterito; secundo ostendit quod ea tuti, regimur contra peccata futura, ibi, *Quid ergo dicemus?* Circa primum duo facit. Primo agit de processu peccati; secundo de processu gratiæ destruentis peccatum, ibi, *Sed non sicut delictum &c.* Circa primum duo facit. Primo proponit processum peccati; secundo manifestat, ibi, *Usque ad legem &c.* Circa primum duo facit. Primo proponit processum peccati; secundo ostendit eius universalitatem, ibi, *Et ita in omnes homines mors pertransiit*. Circa primum duo facit. Primo ostendit peccati originem; secundo originem mortis, ibi, *Et per peccatum mors*. Dicit ergo primo, quod per Christum reconciliationem accepimus: ita enim a Christo reconciliatio procedit in mundum, *sicut per unum hominem*, scilicet per Adam, *peccatum intravit in hunc mundum*. I. Cor. XV. 22. „ Sicut in Adam o- „ mnes moriuntur, ita & in Christo omnes „ vivificabuntur. "

Est autem hic considerandum, quod hæretici Pelagiani, peccatum originale in parvulis esse negantes, hæc verba Apostoli dicebant esse intelligenda de peccato actuali: quod quidem secundum eos, in hunc mundum intravit per Adam, inquantum omnes peccantes peccatum Adæ imitantur, secundum illud Oseæ VI. 7. „ Ipsi autem „ sicut Adam transgressi sunt pactum, ibi „ prævaricati sunt in me. " Sed, sicut dicit Augustinus (de pec. mer. & re. Lib. I. cap. XIX.) contra eos, si de introitu peccati actualis, qui est per imitationem, hic Apostolus loqueretur, non diceret peccatum per hominem in hunc mundum intrasse, sed magis per diabolum, quem peccantes imitantur, secundum illud Sap. II. 24. „ Invidia diaboli mors introivit in or- „ bem terrarum. " Est ergo intelligendum quod per Adam peccatum in hunc mundum intravit, non solum imitatione, sed etiam propagatione, idest per carnis originem vitiatam, secundum illud Ephes. II. 3. „ Eramus natura filii iræ: " & in Psalm. L. 7. „ Ecce enim in iniquitatibus conce- „ ptus sum "

Sed videtur hoc esse impossibile, quod per originem carnis peccatum ab uno in alium traducatur. Peccatum enim est in anima rationali, quæ non traducitur per originem carnis: tum quia intellectus non est ali-

aliculus corporis actus, & ita non potest per virtutem corporalis seminis causari, ut Philosophus dicit in Libro de Generatione animalium: tum etiam quia cum anima rationalis sit quædam res subsistens, ut puta per se operationem habens, & corpore corrupto non corrumpatur, consequens est quod non generetur corpore generato, sicut aliæ formæ, quæ non possunt per se subsistere, sed potius causatur a Deo. Consequens igitur videtur quod nec peccatum, quod est accidens animæ, possit per carnis originem traduci.

Ad hoc autem rationabiliter respondetur, quod licet in semine non sit anima, est tamen in semine virtus dispositiva corporis ad animæ receptionem, quæ cum corpori infunditur, etiam ei suo modo conformatur, eo quod omne receptum est in recipiente per modum recipientis. Et exinde videmus quod filii similantur parentibus, non solum in defectibus corporalibus, sicut leprosus generat leprosum, & podagricus podagricum, sed etiam in defectibus animæ; sicut iracundus iracundum, & amentes ex amentibus nascuntur. Quamvis enim pes, qui est subiectum podagræ, non sit in semine, nec anima, quæ est subiectum iræ, vel amentiæ; est tamen in semine virtus formativa corporalium membrorum, & dispositiva ad animam.

Sed adhuc remanet dubitatio: quia defectus qui ex vitiata origine trahuntur, non habent rationem culpæ: non enim merentur pœnam, sed magis misericordiam, sicut Philosophus dicit de eo qui nascitur cæcus, vel quocumque alio modo aliter orbatus: & hoc ideo quia de ratione culpæ est quod sit voluntaria, & in potestate hominis, cui culpa imputatur. Sic igitur si aliquis defectus in nos pervenit per originem primi parentis, non videtur in nobis habere rationem culpæ, sed pœnæ.

Et ideo dicendum est, quod sicut peccatum actuale est peccatum personæ, quia per voluntatem personæ peccantis committitur; ita peccatum originale est peccatum naturæ, quod per voluntatem principii humanæ naturæ commissum est. Est enim considerandum quod sicut diversa corporis membra partes sunt personæ unius hominis, ita omnes homines sunt partes, & quasi quædam membra humanæ naturæ. Unde & Porphyrius dicit (cap. de specie) quod participatione speciei plures homines sunt unus homo. Videmus autem quod actus peccati exercitus per aliquod membrum, puta per manum, vel pedem, non habet rationem culpæ ex voluntate manus, vel pedis, sed ex voluntate totius hominis, a quo sicut a quodam principio derivatur motus peccati ad singula membra. Et similiter a voluntate Adæ, qui fuit principium humanæ naturæ, tota inordinatio naturæ habet culpæ rationem in omnibus ad quos pervenit, quantum ad hoc quod susceptivi sunt culpæ. Et sicut peccatum actuale, quod est peccatum personæ, trahitur ad singula membra per aliquem actum personalem, ita peccatum originale trahitur ad singulos homines per actum naturæ, qui est generatio. Et ita sicut per generationem humana natura trahitur, ita etiam per generationem traducitur defectus humanæ naturæ, qui est consecutus ex peccato primi parentis. Est autem hic defectus, carentia originalis iustitiæ, quæ erat primo homini divinitus collata, non solum ut erat persona quædam singularis, sed etiam ut erat principium humanæ naturæ, ut scilicet eam simul cum natura in posteros traduceret. Et ideo simili modo amissionem huius originalis iustitiæ per peccatum ad posteros transmittit, habentem in eis rationem culpæ, ratione iam dicta. Et ideo dicitur, quod in processu originalis peccati, persona infecit naturam, scilicet Adam peccans vitiavit humanam naturam; sed postmodum in aliis natura vitiata inficit personam, dum scilicet genito imputatur ad culpam naturæ vitium propter voluntatem primi parentis, ut dictum est. Ex hoc autem patet quod licet primum peccatum primi parentis per originem traducatur in posteros, alia tamen eius peccata, vel etiam aliorum hominum, in filios non traducuntur: quia per solum primum peccatum sublatum est bonum naturæ, quod erat per originem naturæ traducendum; per alia vero peccata subtrahitur bonum gratiæ personalis, quod non transit ad alios posteros: & inde etiam est quod quamvis peccatum Adæ deletum fuerit per suam pœnitentiam, iuxta illud Sapient. x. 2. „ Eduxit illum a delicto suo; " non tamen eius pœnitentia delere potuit peccatum posterorum: quia eius pœnitentia fuit per actum personalem, quia ultra eius personam non se extendebat. Et propter hoc est unum tantum originale peccatum: quia solus defectus consequens primum peccatum, originaliter derivatur ad posteros. Et ideo Apostolus singulariter dicit: *Per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit*: non autem dixit pluraliter, Peccata: quod fuisset dicendum, si de actualibus loqueretur. Dicitur autem quan-

quandoque pluraliter, Peccata originalia, sicut in Psal. L. 7. „ In peccatis concepit „ me mater mea : “ quia continet virtualiter multa peccata, inquantum ex corruptione fomitis inclinamur ad multa peccata.

Sed videtur quod peccatum originale non intraverit in hunc mundum per unum hominem, scilicet Adam, sed magis per unam mulierem, scilicet Evam, quæ primo peccavit, secundum illud Eccli. xxv. 33. „ A muliere factum est initium peccati, „ & per illam omnes morimur. “

Ad hoc respondetur in Glossa dupliciter. Uno modo, quia consuetudo Scripturæ est ut genealogiæ non per mulieres, sed per viros texantur, sicut patet Matth. 1. & Luc. III. Et ideo Apostolus hic volens quasi genealogiam quamdam peccati ostendere, non fecit mentionem de muliere, sed solum de viro. Alio modo quia etiam mulier de viro sumpta est; & ideo quod est mulieris, attribuitur viro. Potest etiam alio modo dici, & melius, quod cum peccatum originale traducatur simul cum natura, sicut dictum est; sicut per virtutem activam viri, muliere materiam ministrante, natura traducitur, ita & peccatum originale. Unde si Adam non peccasset, Eva peccante, non per hoc fuisset peccatum traductum ad posteros. Illa enim est causa quare Christus peccatum originale non traxit, quia ex sola femina sine virili semine carnem accepit.

Per hoc verbum Apostoli Augustinus (contra Iulian. Lib. III. cap. xxiv.) respondet Iuliano hæretico in hunc modum quærenti. „ Non peccat iste qui nascitur, non „ peccat iste qui genuit, non peccat ille „ qui condidit: per quas igitur rimas inter „ tot præsidia innocentiæ peccatum fingis „ ingressum? “ Sed Augustinus (de Nupt. & concup. Lib. II. cap. xxviii.) respondet: „ Quid quæris latentem rimam, cum „ habeas apertissimam ianuam? Nam, secundum Apostolum, *per unum hominem* „ *peccatum in hunc mundum intravit*. “

Consequenter tangit ingressum mortis in mundum, cum dicit, *Et per peccatum mors*, scilicet in hunc mundum intravit, secundum illud Sap. I. 15. „ Iniustitia mortis est „ acquisitio. “

Videtur autem quod mors non sit ex peccato, sed magis ex natura, utpote proveniens ex necessitate materiæ: est enim corpus humanum ex contrariis compositum: unde est naturaliter corruptibile.

Dicendum est autem, quod natura humana dupliciter potest considerari. Uno modo secundum principia intrinseca, & sic mors est ei naturalis: unde Seneca dicit in Libro de Remediis fortuitorum, quod mors natura est hominis, non pœna. Alio modo potest considerari natura hominis secundum quod per divinam providentiam fuit ei per iustitiam originalem provisum: quæ quidem iustitia erat quædam rectitudo, ut mens hominis esset sub Deo, & inferiores vires essent sub mente, & corpus sub anima, & omnia exteriora sub homine; ita scilicet quod quamdiu mens hominis Deo subderetur, vires inferiores subderentur rationi, & corpus animæ, indeficienter ab ea vitam recipiens, & exteriora (*a*) homini, ut scilicet omnia servirent, & nullum ex eis nocumentum sentiret. Hoc autem providentia divina disposuit propter (*b*) dignitatem animæ rationalis, quæ cum naturaliter sit incorruptibilis, debebatur sibi incorruptibile corpus. Sed quia corpus, quod est ex contrariis compositum, oportebat esse organum sensus, & tale corpus secundum naturam suam incorruptibile esse non potest; supplevit potentia divina quod deerat naturæ humanæ, dans animæ virtutem continendi corpus incorruptibiliter: sicut faber si posset, daret ferro ex quo cultellum fabricat, virtutem ut rubiginem nullam contraheret. Sic ergo postquam mens hominis per peccatum est (*c*) a Deo aversa, amisit virtutem continendi inferiores vires, & etiam corpus, & exteriora; & sic incurrit mortem naturalem a causis intrinsecis, & violentiam ab exterioribus nocumentis.

Deinde cum dicit, *Et ita in omnes homines mors pertransiit*, ostendit universalitatem huius processus & quantum ad mortem, & quantum ad peccatum, ordine tamen retrogrado: nam supra prius egit de ingressu peccati, qui est causa ingressus mortis; nunc autem prius agit de universalitate mortis, tamquam de manifestiori; & hoc est quod dicit: *Et ita mors*, vel peccatum primi parentis, *pertransiit in omnes*: quia scilicet per originem vitiatam contrahunt homines necessitatem moriendi. II. Reg. xiv. 14. „ Omnes morimur. “ Psal. LXXXVIII. 49. „ Quis est homo qui vivet, „ & non videbit mortem? “ Deinde tangit universalitatem processus peccati, cum dicit: *In quo omnes peccaverunt*: quod, sicut Augustinus dicit in Glossa, potest dupliciter intelligi. Uno modo: *In quo*, scilicet primo

(a) *Al.* homini. (b) *Al.* divinitatem. (c) *Al.* a Dei subiectione aversa.

primo homine, vel *in quo* scillicet peccato: quia scilicet eo peccante, quodammodo omnes peccaverunt, inquantum in eo erant sicut in prima sua origine.

Sed cum Christus etiam originem ex Adam traxerit, ut patet Luc. III. videtur quod etiam ipse, eo peccante, peccaverit.

Ad hoc respondet Augustinus super Genes. ad litteram, quod Christus non omni modo fuit in Adam quo nos fuimus: nos enim fuimus & secundum corpulentam substantiam, & secundum seminalem rationem; Christus autem fuit in eo solum secundum corpulentam substantiam. Quod quidam male intelligentes putaverunt quod tota substantia corporum humanorum, quæ pertinet ad veritatem humanæ naturæ, fuerit actu in Adam, (*a*) & per quamdam multiplicationem divina virtute factam, quod sumptum est ab Adam, sit in tanta corporum quantitate ampliatus. Sed hoc est inconveniens, opera naturæ miraculo attribuere, præsertim quia videmus quod corpus humanum, quantumcumque sit de veritate humanæ naturæ, corrumpitur, & accipit aliam formam. Unde quia omne generabile est corruptibile, & e converso, oportet dicere quod materia quæ ante generationem hominis sub alia forma quam humana fuit, formam humanæ carnis assumpserit; & sic non totum quod est in corporibus nostris ad veritatem naturæ pertinens, fuit actu in eodem, sed solum secundum originem, prout scilicet effectus est in principio activo. Secundum hoc ergo intelligendum est, quod cum in nostra generatione sit & materia corporalis, quam femina ministrat, & vis activa, quæ est in semine maris; utrumque per originem ducitur ab Adam sicut a primo principio. Et ideo (*b*) dicimur in eo fuisse & secundum rationem seminalem, & secundum corpulentam substantiam: quia scilicet utrumque ab eo processit. In generatione autem Christi fuit corpulenta substantia, quam traxit de virgine, loco autem rationis seminalis fuit virtus activa Spiritus sancti, quæ non derivatur ab Adam; & ideo non fuit in Adam secundum seminalem rationem, sed tantum secundum substantiam corpulentam. Sic igitur nos accipimus peccatum ab Adam, & trahimus; atque naturam humanam ab eo accipimus, sicut a principio activo, quod est esse in eo secundum seminalem rationem: quod quidem non competit Christo, ut dictum est.

Videtur ulterius quod peccatum originale non transeat in omnes: quia baptizati a peccato originali purgantur per baptismum; & ita videtur quod non possint in posteros peccatum transmittere, quod non habent.

Dicendum est autem, quod per baptismum homo liberatur a peccato originali quantum ad mentem; sed remanet peccati infectio quantum ad carnem: unde infra VII. 25. dicit Apostolus: *Ego ipse mente servio legi Dei, carne autem legi peccati*. Homo autem non generat mente carnales filios, sed carne; & ideo non transmittit novitatem Christi, sed vetustatem Adæ.

LECTIO IV.

Usque ad legem enim peccatum erat in mundo: peccatum autem non imputabatur cum lex non esset; sed regnavit mors ab Adam usque ad Moysem, etiam in eos qui non peccaverunt in similitudinem prævaricationis Adæ, qui est forma futuri.

Postquam Apostolus ostendit originem peccati, & mortis, sive ingressum utriusque in mundum, hic manifestat quod dixerat: & primo manifestat ipsum dictum; secundo manifestat similitudinem quam innuebat, dicens ibi, *Propterea sicut per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit*; tertio exponit similitudinem, ibi, *Qui est forma futuri*. Dixerat autem quod peccatum, & mors in omnes transierunt; & hoc quidem secundum expositionem Augustini manifestare intendit per hoc quod etiam sub lege peccatum remansit, quasi lege illud excludere non valente. Circa quod duo facit. Primo manifestat propositum quantum ad peccatum; secundo quantum ad mortem, ibi, *Sed regnavit mors*. Circa primum duo facit. Primo ostendit pecca-

 tum

(a) *Al*, ut per quamdam multiplicationem divina virtute factam, si quod sumptum est ab Adam &c. item & per quamdam multiplicationem divina virtute factam, idest quod sumptum est &c.
(b) *Al*. dicitur.

tum fuisse etiam sub lege; secundo quid circa peccatum lex facit, ibi, *Peccatum autem non imputabatur &c.* Dicit ergo primo: Dictum est, quod omnes peccaverunt in Adam, quia nec etiam lex peccatum abstulit: *usque ad legem enim*, idest etiam sub lege, ut ly *usque* teneatur inclusive, *peccatum erat in mundo*: quod quidem potest intelligi & de lege naturæ, & de lege Moysi; similiter & de peccato actuali, & de peccato originali. Peccatum enim originale erat in parvulo usque ad legem naturæ, idest usque ad usum rationis, per quem homo huiusmodi leges advertit. Psalm. L. 7. „ In peccatis concepit me mater mea. “ Nec tamen cessat hoc peccatum, lege naturali adveniente, in homine, sed magis excrescit per additionem peccati actualis: quia, ut dicitur Eccle. VII. 21. „ non est homo „ iustus in terra qui faciat bonum, & non „ peccet. “ Sed si intelligamus de lege Moysi, tunc quod dicitur, peccatum fuisse in mundo usque ad legem, potest intelligi non solum de originali, sed etiam de actuali: quia & ante legem, & sub lege peccatum utrumque permansit. Proverb. XX. 9. „ Quis „ potest dicere: Mundum est cor meum? “ Quamvis autem lex peccatum non (a) auferret, peccati tamen cognitionem fecit, quod antea non cognoscebatur: unde subdit: *Peccatum autem non imputabatur*: quod quidem planum est, si intelligatur de lege naturali. Quamvis enim peccatum originale sit in parvulo ante legem naturalem, & reputetur ei a Deo, non tamen imputatur ei apud homines. Si autem intelligatur de lege Moysi, planum est, quantum ad aliqua peccata actualia, quod non imputabantur ante legem, sicut illa quæ specialiter sunt per legem prohibita, quæ homines peccata non reputabant, sicut quod dicitur Exod. XX. 17. „ Non concupisces &c. “ Imputabantur tamen quædam peccata, prout erant contra legem naturæ. Unde & Genes. XXXIX. Ioseph legitur in carcerem missus propter adulterium sibi impositum.

Consequenter agit de morte, dicens: Quamvis peccata ante legem non imputarentur, tamen *mors*, scilicet (b) spiritualis, idest peccatum, vel æterna damnatio, de qua dicitur in Psal. XXXIII. 22. „ Mors pecca- „ torum pessima, “ *regnavit*, idest potestatem suam exercuit in homines, ducendo eos in damnationem, *ab Adam*, per quem peccatum intravit in mundum, *usque ad Moysem*, sub quo data est lex. Ioan. I. 17. „ Lex per Moysem data est, “ non solum in eos qui peccaverunt actualiter, sed *etiam in eos qui non peccaverunt in similitudinem prævaricationis Adæ*, qui actualiter peccavit. Oseæ VI. 7. „ Ipsi autem sicut A- „ dam transgressi sunt pactum, ibi præva- „ ricati sunt in me: “ quia etiam pueri damnationem incurrebant. Potest etiam & sub hoc sensu intelligi de morte corporali, per quam manifestatur peccatum fuisse etiam cum non imputabatur: quasi dicat: *Peccatum autem non imputabatur* ante legem; sed ex hoc deprehenditur fuisse, quia *regnavit mors*, scilicet corporalis: primo quidem aliquas passiones inducendo, puta famem, & sitim, & ægritudinem; & tandem totaliter dissolvendo: *etiam in eos qui non peccaverunt in similitudinem prævaricationis Adæ*, idest in pueros, qui non peccaverunt actualiter: quoniam etiam (c) istā mortem corporalem antea, & postea patiuntur, secundum illud Psalm. LXXXVIII. 49. „ Quis est homo qui vivet, & non vi- „ debit mortem? “

Ambrosius autem aliter ista verba exposuit, scilicet de peccato actuali tantum, & de lege Moysi; & secundum eum, inducuntur hæc verba ad manifestandum quod per primum parentem peccatum in hunc mundum intravit, & in omnes transivit: *usque enim ad legem*, idest ante legem Moysi, *peccatum erat in mundo*, scilicet peccatum actuale: homines enim multipliciter peccabant contra legem naturæ: unde dicitur Genes. XIII. 13. „ Homines Sodomi- „ tæ pessimi erant. “ *Peccatum autem non imputabatur, cum lex non esset*: quod est intelligendum non quin imputaretur quasi puniendum apud homines, cum quidem leguntur ante legem puniti ab hominibus pro peccatis, ut patet Gen. XXXIX. & XL. sed non imputabatur quasi a Deo puniendum: tunc enim non credebant homines quod Deus humana facta vel puniret, vel præmiaret, secundum illud Iob XXII. 14. „ Circa car- „ dines cæli perambulat, nec nostra consi- „ derat. “ Sed postea lege divinitus data innotuit quod peccata imputantur a Deo ad pœnam, & non solum ab hominibus. Et ideo quia homines non credebant se puniendos a Deo pro peccatis, libere & absque freno peccabant, ubi humanum iudicium non timebant. Et ideo subdit: *Sed mors*, idest peccatum, *regnavit*, idest omnimodam suam potestatem exercuit, *ab Adam usque ad Moysem*, exclusive: nam per Moy-

(a) *Al.* aufert. (b) *Al.* spiritualiter. (c) *Al.* Christi mortem.

Moysem data est lex, quæ incepit regnum peccati diminuere, incutiens timorem divini iudicii, secundum illud Deuter. v. 29. „ Quis det eos talem habere mentem, ut „ timeant me, & custodiant universa man- „ data mea ? " Regnavit, inquam, peccatum usque ad Moysem, non tamen in omnes, sed *in eos qui peccaverunt in similitudinem prævaricationis Adæ*. Dicit enim Ambrosius, in libris antiquis non inveniri hanc negationem *non*, unde credit a corruptoribus appositam. Adam quippe magis credidit promissioni diaboli, quam commonitioni divinæ, ut patet Gen. III. & ita quodammodo diabolum prætulit Deo. Sic igitur in similitudinem prævaricationis Adæ prævaricantur idolatræ, qui, relicto Dei cultu, diabolum colunt. In tales ergo mors, idest peccatum, totaliter regnavit, quia eos omnino possedit. Fuerunt autem ante legem Moysi, (*a*) veri Dei cultores, qui & si peccarent, non tamen peccatum in eis regnabat: quia non totaliter eos a Deo separabat; sed peccabant sub Deo, idest sub fide unius Dei, etiam si peccarent mortaliter; vel sub caritate Dei, cum peccabant venialiter.

Ex utraque harum expositionum potest conflari tertia, quæ magis videtur ad intentionem Apostoli pertinere. Dixerat enim, quod *per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit*: & quia peccatum est transgressio legis divinæ, posset alicui videri quod hoc non esset verum quantum ad tempus ante legem; præsertim cum supra IV. 15. dixerit: *Ubi non est lex, nec prævaricatio*. Et ideo posset aliquis credere, quod non per unum hominem peccatum in mundum intravit, sed magis per legem. Et ideo ad hoc excludendum dicit, quod *usque ad legem*, idest tempus ante legem, *peccatum erat in mundo*, & originale, & actuale; non tamen erat peccatum cognitum, præsertim quasi a Deo puniendum; & hoc est quod subdit: *Peccatum autem non imputabatur*, scilicet quasi contra Deum existens, *cum lex*, scilicet divinitus, *data non esset*. Fuerunt enim aliqui, ut dicit Philosophus in V. Ethic. (cap. VIII.) qui crediderunt quod nihil est iustum naturaliter, & per consequens nec iniustum, sed per solam positionem legis humanæ; & secundum hoc, non imputabatur aliquod peccatum, quasi contra Deum existens, & præcipue peccatum originale, idest non cognoscebatur. Sed quod ista reputatio hominum esset falsa, ostenditur per effectum: quia mors corporalis regnavit ab Adam, per quem intravit originale peccatum in mundum, usque ad Moysem, sub quo data fuit lex: & ita cum mors sit effectus peccati, præcipue originalis, manifestum est quod ante legem fuit peccatum originale in mundo. Et ne aliquis dicat, quod moriebantur propter peccata actualia, ad hoc excludendum dicit, quod *regnavit etiam in eos qui non peccaverunt*, proprio actu, scilicet pueros, & etiam in iustos qui non peccaverunt mortaliter; qui tamen peccaverunt in primo homine, ut supra dictum est. Et ideo subdit, *In similitudinem prævaricationis Adæ*, inquantum similitudinem illius peccati traxerunt per originem simul cum similitudine naturæ; quasi dicat: Quod moriebantur absque proprio peccato, demonstrat quod in eis erat diffusa similitudo peccati Adæ per originem. Et hoc est quod Apostolus manifestare intendit, scilicet quod per Adam peccatum originale in mundum intravit.

Deinde cum dicit, *Qui est forma futuri*, exponit similitudinem, quæ intelligebatur in adverbio *sicut*: unde dicit: *Qui*, scilicet Adam, *est forma*, idest figura quædam, *futuri*, idest Christi, tamen per contrarium: nam sicut per Adam peccatum, & mors in mundum intravit, ita per Christum intravit iustitia, & vita. I. Corinth. XV. 47. „ Primus homo de terra terrenus, „ secundus homo de cælo cælestis. " Sunt autem & aliæ similitudines inter Christum & Adam, quod scilicet sicut corpus Adæ formatum fuit sine coitu, ita & corpus Christi de virgine; & sicut de latere Adæ dormientis sumpta est mulier, ita ex latere Christi dormientis in cruce, fluxit sanguis & aqua, ut dicitur Ioan. XIX. quæ significant sacramenta, quibus est formata Ecclesia.

(a) *Al.* viri.

LE-

LECTIO V.

Sed non ficut delictum, ita & donum: fi enim unius delicto multi mortui funt, multo magis gratia Dei, & donum, in gratia unius hominis Iefu Chrifti, in plures abundavit. Et non ficut per unum peccatum, ita & donum: nam iudicium quidem ex uno in condemnationem, gratia autem ex multis delictis in iuftificationem. Si enim unius delicto mors regnavit per unum, multo magis abundantiam gratiæ, & donationis, & iuftitiæ accipientes in vita, regnabunt per unum Iefum Chriftum. Igitur ficut per unius delictum in omnes homines in condemnationem, fic & per unius iuftitiam in omnes homines in iuftificationem vitæ. Sicut enim per inobedientiam unius hominis peccatores conftituti funt multi, ita & per unius obeditionem, iufti conftituentur multi.

Poftquam Apoftolus pofuit ingreffum peccati in hunc mundum, hic agit de progreffu gratiæ abolentis peccatum: & circa hoc duo facit. Primo oftendit quomodo per Chrifti gratiam remotum eft peccatum, quod per unum hominem in mundum intravit; fecundo oftendit quomodo per gratiam Chrifti peccatum eft remotum, quod lege adveniente fuperabundaverat, ibi, *Lex autem fubintravit &c.* Oftendit autem quod per gratiam Chrifti removetur peccatum per Adam introductum in mundum, comparando gratiam Chrifti peccato Adæ: quia fcilicet plus poteft gratia Chrifti in bono, quam peccatum Adæ in malo. Et circa hoc duo facit. Primo comparat ipfas caufas, fcilicet gratiam Chrifti peccato Adæ; fecundo ponit comparationem earum quantum ad effectus, ibi, *Et non ficut per unum peccatum, ita & donum*. Circa primum duo facit. Primo proponit comparationem; fecundo manifeftat eam, ibi, *Si enim unius delicto multi mortui funt; multo magis gratia Dei, & donum .... in plures abundavit*. Dicit ergo primo: Dictum eft, quod Adam eft forma futuri; *fed non ficut delictum, ita & donum*; quafi dicat: Non eft æftimandum quod tantæ efficaciæ fit delictum Adæ, quantæ eft (*a*) efficaciæ donum Chrifti. Cuius ratio eft ifta, quia peccatum procedit ex infirmitate voluntatis humanæ, gratia autem procedit ex immenfitate bonitatis divinæ; quam manifeftum eft voluntati humanæ, præfertim infirmæ, præferri: & ideo virtus gratiæ (*b*) Dei excedit omne peccatum. Et idcirco dicebat David (Pfal. L. 1.) „ Miferere mei Deus „ fecundum magnam mifericordiam tuam.“ Et ptopter hoc iufte reprobatur verbum Cain Genef. IV. 13. dicentis: „ Maior eft ini„ quitas mea quam ut veniam merear.“ Deinde cum dicit, *Si enim unius hominis delicto multi mortui funt &c.* manifeftat quod dixerat, fcilicet quod donum gratiæ excedit delictum Adæ, dicens: *Si enim delicto unius*, fcilicet Adæ, *multi mortui funt*; ideft, fi ex delicto Adæ, peccatum, & mors tranfivit in multos alios, quia in omnes qui in eo peccaverunt; *multo magis gratia Dei, & donum*, ideft gratuitum Dei donum, ut ly & expofitive teneatur: vel gratia Dei refertur ad remiffionem peccati: fupra eodem: *Iuftificati gratis per gratiam ipfius*: donum autem refertur ad bona fuperaddita ultra remiffionem peccatorum, ut dicit Pfal. LXVII. 19. fecundum aliam litteram: „ Dedit Dominus dona hominibus:“ *multo*, inquam, *magis* huiufmodi gratia, & donum, *abundavit in plures*, ideft in multos. Quanto enim aliquid eft potentius, tanto magis fe poteft ad multa extendere. Peccatum autem Adæ ad multos fe extendit, quod probatur per mortem: unde fignanter dicit, quod *unius delicto multi mortui funt*: mors enim argumentum eft peccati originalis, (*c*) ut fupra dictum eft. Adæ dixit Deus (Gen. II. 17.) „ Quacumque die comederis ex eo, morte mo„ rieris.“ Gratia (*d*) igitur Dei, quæ eft fortior, multo amplius ad multos extenditur. Hebr. II. 10. „ Qui multos filios in „ gloriam adduxit.“ Notandum eft autem, quod dicit, *Abundavit*, quia non folum gratia Dei proceffit in multos ad deletionem peccati per Adam inducti, fed etiam ad peccata actualia delenda, & multa alia bona confequenda. II. Corinth. IX. 8. „ Pot„ ens eft autem Deus omnem gratiam abunda-

(a) *Al.* gratiæ. (b) *Al. defideratur* Dei. (c) *Al.* ut fupra dictum eft Adæ: Quacumque &c. (d) *Al. deeft* igitur.

„ undare facere in vobis ." " Sicut enim peccatum ex uno homine abundavit in multos ex prima suggestione diaboli, ita & gratia Dei per unum hominem processit ad multos: unde signanter addit: *In gratia*, idest per gratiam, *unius hominis Iesu Christi*. Sic enim a Deo gratia, in multos effunditur ut eam per Christum accipiant, in quo omnis plenitudo gratiarum invenitur, secundum illud Ioan. I. 16. „ De plenitu„ dine eius omnes accepimus, gratiam pro „ gratia. " Sic autem legenda est littera secundum expositionem Augustini, ut hoc quod dicitur, *Plures*, non accipiatur comparative, sed absolute: & ita vult quod attendatur comparatio quantum ad hoc quod si delictum unius Adæ processit in multos, multo magis gratia unius Christi in multos. Sed secundum Ambrosium ly *plures* accipitur comparative, ut sit sensus, quod *delicto*, idest peccato actuali, *unius*, scilicet Adæ, *multi*, non omnes, *mortui sunt*, scilicet morte peccati, imitando scilicet peccatum ipsius Adæ per idolatriam, ut supra expositum est. Sap. XIII. 10. dicitur de idolatris: „ Infelices autem sunt, & „ inter mortuos spes eorum. " Et *multo magis gratia Dei abundavit in plures*, scilicet quam in idolatris, qui peccaverunt in similitudinem Adæ: quia non solum eorum peccata tolluntur per gratiam Christi, sed etiam peccata eorum qui in fide unius Dei permanserunt. Mich. ult. 19. „ De„ ponet iniquitates nostras, & proiiciet o„ mnia peccata nostra. "

Deinde cum dicit, *Et non sicut per unum peccatum, ita & donum*, comparat Christi gratiam peccato Adæ, quantum ad effectum: quia non solum utrumque in multos redundat, sed etiam maiorem effectum habet gratia Christi quam peccatum Adæ: & circa hoc tria facit. Primo proponit quod intendit; secundo manifestat propositum, ibi, *Nam iudicium quidem ex uno in condemnationem*; tertio probat, ibi, *Si enim unius delicto mors regnavit per unum &c.* Dicit ergo primo: Non solum (a) hoc dictum est, scilicet quod Christi gratia magis abundat in multos quam peccatum Adæ; sed etiam in eis maiorem effectum facit; & hoc est quod dicit: *Et non sicut per unum peccatum, ita & donum*; quasi dicat: Non tantus effectus sequitur per unum peccatum Adæ in multis, quantus consequitur in multis per donum gratiæ Christi. Potentioris enim causæ potentior est effectus. Unde cum dictum sit, gratiam esse potentiorem quam peccatum Adæ, consequens est quod maiorem effectum efficiat. Deinde cum dicit, *Nam iudicium quidem ex uno*, manifestat quod dixerat, dicens: *Nam iudicium*, idest divina punitio, procedit *quidem ex uno*, scilicet peccato primi parentis, *in condemnationem*, scilicet omnium hominum, quia in illo peccante peccaverunt, secundum illud quod supra dictum est, quod „ mors in omnes „ pertransiit, in quo omnes peccaverunt;" *gratia autem Dei*, quæ datur per Christum, procedit *ex multis delictis*, idest non solum ex illo uno originali, sed etiam ex multis actualibus, *in iustificationem*, idest perfectam emundationem. I Corinth. VI. 11. „ Et „ hæc quidem fuistis aliquando; sed abluti „ estis, sed sanctificati estis, sed iustificati „ estis. " Deinde cum dicit, *Si enim unius delicto &c.* probat quod dixerat, scilicet quod gratia Christi procedit ex multis delictis in iustificationem: & primo quidem hoc probat ex posteriori; secundo ex priori, ibi, *Sicut enim per inobedientiam unius hominis &c.* Circa primum considerandum est, quod Apostolus in præmissa comparatione non ponit sibi respondentia, scilicet res eiusdem generis: nam ex parte peccati ponit condemnationem, quæ pertinet ad pœnam; ex parte autem gratiæ ponit iustificationem, quæ non pertinet ad præmium, sed magis ad statum meriti. Sic igitur Apostolus intendit per hoc quod dicit, quod peccatum inducit condemnationem, ostendere quod gratia inducat iustificationem: & utitur tali ratione. Sicut condemnatio mortis procedit ex peccato primi parentis, ita regnum vitæ procedit ex gratia Christi: hæc enim duo uniformiter sibi correspondent: sed ad regnum vitæ nullus potest pervenire, nisi per iustitiam: ergo per gratiam Christi homines iustificantur. Primo ergo ponit præmissas; secundo infert conclusionem intentam, ibi, *Igitur sicut per unius delictum &c.* Primam autem propositionem proponit, dicens: *Si enim ex delicto unius* hominis *mors regnavit* per unum hominem: quia, sicut supra eodem dictum est, „ per unum ho„ minem peccatum intravit, & per pec„ catum mors: " *multo magis* homines regnabunt, *in vita*, scilicet æterna, *per unum Iesum Christum*; qui dicit Ioan. X. 10. „ Ego „ veni ut vitam habeant, & abundantius „ habeant, " participando scilicet æternita-

(a) *Al.* omittitur hoc.

nitatem vitæ: quæ quidem abundantia hic per regnum designatur: unde dicitur Apoc. xx. 6. quod „ regnabunt cum Christo annis „ mille, " id est æterno tempore. Minorem autem designat interponendo: *Abundantiam gratiæ* Christi, *& donationis, & iustitiæ accipientes*; quasi diceret: Ad regnum vitæ homines pervenire non possunt, nisi hoc accipiendo; ita quod gratia Christi referatur ad dimissionem peccati, quam nulla merita præcedere possunt; & ideo omnino gratiæ deputatur: si enim ex operibus, iam non ex gratia, ut dicitur infra xi. Quod autem dicitur, *Donationis*, referendum est ad dona gratiarum, quibus homines promoventur in bona. Esther ii. 18. „ Largitus est dona iuxta magnificentiam „ principalem. " Quod autem dicitur, *Iustitiæ*, referendum est ad rectitudinem operum. I. Corinth. i. 30. „ Qui factus est no„ bis a Deo iustitia. " Deinde cum dicit, *Igitur sicut &c.* infert conclusionem intentam, quæ idem continet cum eo quod supra præmissum est, videlicet quod *sicut per unius delictum* Adæ, divinum iudicium processit *in omnes homines*, qui carnaliter (*a*) ex eo nascuntur, *in condemnationem mortis*; *sic & per unius iustitiam*, scilicet Christi, divina gratia *in omnes homines in iustificationem vitæ*, idest quæ ducit ad vitam.

Sed videtur hoc esse falsum: non enim omnes homines iustificantur per Christum, sicut omnes homines moriuntur per Adam.

Sed dicendum, quod intelligendum est quod sicut omnes homines qui nascuntur carnaliter ex Adam, incurrunt condemnationem per eius peccatum; ita omnes qui renascuntur spiritualiter per Christum, adipiscuntur iustificationem vitæ: quia, ut dicitur Ioan. iii. 5. „ nisi quis natus „ fuerit denuo ex aqua, & Spiritu sancto, „ non potest introire in regnum Dei. " Quamvis possit dici, quod iustificatio Christi transit in iustificationem omnium hominum quantum ad sufficientiam, licet quantum ad efficientiam procedat in solos fideles: unde dicitur I. Tim iv. 10. „ Qui est „ Salvator omnium hominum, maxime au„ tem fidelium. " Ex hoc autem quod hic dicitur, accipere debemus, quod sicut nullus moritur nisi per peccatum Adæ, ita nullus iustificatur nisi per iustitiam Christi: quæ quidem est per fidem ipsius, secundum illud quod supra iii. dictum est: *Iustitia Dei per fidem Iesu Christi in omnes qui credunt in eum*. In eum autem crediderunt homines, non solum qui sunt post eius incarnationem, sed etiam qui eius Incarnationem præcesserunt. Sicut enim nos credimus eum natum, & passum; ita ipsi crediderunt nasciturum, & passurum. Unde eadem est fides nostra & eorum. II. Corinth. iv. 13. „ Habentes eumdem fidei spiritum, „ sicut scriptum est: Credidi, propter quod „ locutus sum: & nos credimus, propter „ quod & loquimur. "

Sic igitur probatum est quod gratia Christi procedit ad multorum iustificationem ex posteriori, scilicet ex regno vitæ. Consequenter cum dicit, *Sicut enim &c.* probat idem ex priori: causæ enim similes sunt suis effectibus; inobedientia autem primi parentis, quæ habet rationem iniustitiæ, constituit peccatores, & iniustos: igitur obedientia Christi, quæ habet rationem iustitiæ, constituit iustos. Et hoc est quod supra dictum est, quod gratia procedit in omnes homines *in iustificationem*.

Sed videtur esse dubium quod dicitur, quod *per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi*, idest omnes qui ab eo nascuntur secundum rationem seminalem. Primum enim eius peccatum videtur fuisse superbia, magis quam inobedientia, secundum illud Eccli. x. 15. „ Initium o„ mnis peccati superbia. "

Sed dicendum est, quod, sicut ibidem dicitur, „ initium superbiæ facit hominem „ apostatare a Deo: " quia scilicet prima pars superbiæ consistit in hoc quod homo non vult subiici præceptis divinis, quod ad inobedientiam pertinet. Unde primum hominis peccatum fuisse videtur inobedientia, non secundum actum exteriorem, sed secundum interiorem motum superbiæ, quo voluit divino præcepto contraire. Unde eius inobedientiam Dominus arguit Gen. iii. 17. „ Quia audisti vocem uxoris tuæ, & „ comedisti de ligno de quo præceperam tibi „ ne comederes, maledicta terra in opere „ tuo: in laboribus comedes ex ea cunctis „ diebus vitæ tuæ. " Obedientia autem hic dicitur secundum quam præcepto Patris obediens, mortem sustinuit pro salute nostra, secundum illud Phil. ii. 8. „ Fa„ ctus est obediens usque ad mortem. " Nec est contrarium quod alibi dicitur, Christus ex caritate mortuus est, ut patet Ephes. v. quia hoc ipsum quod obedivit, processit ex dilectione quam dabuit ad Patrem, & ad nos. Et est attendendum, quod

(*a*) *al.* *emittitur* ex eo.

quod per obedientiam, & inobedientiam probat nos per unum peccatores effici, & per unum iustificari: quia iustitia legalis, quæ est omnis virtus, attenditur in observatione præceptorum legis, quod pertinet ad rationem obedientiæ; iniustitia autem illegalis, quæ est omnis malitia, ut dicitur V. Ethic. attenditur in transgressione mandatorum legis, quæ pertinet ad rationem inobedientiæ. Sic ergo convenienter dicitur, quod per obedientiam constituuntur homines iusti, & per inobedientiam peccatores.

LECTIO VI.

Lex autem subintravit, ut abundaret delictum. Ubi autem abundavit delictum, superabundavit & gratia; ut sicut regnavit peccatum in mortem, ita & gratia regnet per iustitiam in vitam æternam per Iesum Christum Dominum nostrum.

Postquam Apostolus ostendit quod per donum gratiæ subtrahitur peccatum, quod per Adam in hunc mundum intraverat; hic ostendit quod per gratiam Christi tollitur peccatum, quod lege superveniente abundaverat: & circa hoc duo facit. Primo ponit abundantiam peccati, quæ fuit per legem; secundo absolutionem peccati, quæ est per gratiam Christi, ibi, *Ubi abundavit delictum &c.* Dicit ergo primo: Dictum est, quod per obedientiam unius hominis, iusti constituuntur multi; non autem lex hoc facere potuit, sed potius *lex subintravit, ut superabundaret delictum.*

Circa quod Apostoli dictum, duplex occurrit dubitatio. Primo quidem de hoc quod dicit legem subintrasse, idest latenter intrasse, post culpam originalem, & actualem, vel post naturalem legem, ut Glossa dicit: non enim lex occulte intravit, sed manifeste data fuit, secundum illud Esai. xlv. 19. „ Non in abscondito locutus „ sum. “

Dicendum est ergo, quod licet ipsa legislatio fuerit data in manifesto, tamen mysteria legis erant in occulto, & præcipue quo ad intentionem Dei circa legem ferendam, quæ peccatum ostenderet, non sanaret, secundum illud infra xi. 34. *Quis cognovit sensum Domini?* Potest etiam dici quod *lex subintravit*, idest quasi media intravit inter peccatum hominis & donum gratiæ Christi, quorum utrumque supra dixerat per unum ad plures transisse.

Secunda autem dubitatio est de hoc quod dicit legem subintrasse, *ut abundaret delictum*: sic enim videtur quod abundantia delicti sit finis legis, & ita sequitur quod lex sit mala: quia cuius finis malus est, ipsum quoque malum est; & hoc est contra illud I. Tim. 1. 8. „ Scimus quidem quod lex „ bona est. “

Ad hoc autem respondetur in Glossa tripliciter. Primo quidem ut dicamus quod *ly ut* non ponitur causaliter, sed consecutive: non enim ad hoc fuit data lex ut peccatum abundaret; quin potius lex, quantum in se fuit, peccatum prohibuit, secundum illud Psal. cxviii. 11. „ In corde meo „ abscondi eloquia tua, ut non peccem ti„ bi. “

Sed lege data consecuta est abundantia delictorum dupliciter. Uno quidem modo quantum ad peccatorum multitudinem: lex enim licet peccatum demonstraret, peccati tamen concupiscentiam non auferebat. Cum autem alicui prohibetur id quod concupiscit, vehementius in concupiscentiam illius exardescit; sicut & fluvius apposito obice fortius fluit, & obicem frangit. Cuius ratio potest esse triplex. Una quidem, quia illud quod subiacet hominis potestati, non reputat aliquis pro magno; sed illud quod est extra hominis potestatem, apprehenditur ab homine quasi magnum. Prohibitio autem eius quod concupiscitur, ponit illud quod prohibetur quasi extra hominis potestatem; & ideo concupiscentia magis exardescit in rem concupitam dum prohibetur. Secunda ratio est, quia interiores affectiones quando interius retinentur, ita quod exterius non deriventur, ex hoc ipso magis interius incenduntur; sicut patet in dolore, & ira, quæ dum interius clausa tenentur, magis augentur; si autem exterius quoquo modo procedant, eorum virtus diminuitur. Prohibitio autem propter timorem pœnæ, cogit hominem ut concupiscentiam suam ad exteriora non perducat; & ideo ipsa concupiscentia interius retenta,

magis inflammatur. Tertia ratio est, quia illud quod non est nobis prohibitum, apprehendimus quasi possibile fieri, quandocumque nobis placuerit, & ideo multoties opportunitate existente illud vitamus; sed quando aliquid est prohibitum, apprehenditur a nobis, ut non semper a nobis haberi possit; & ideo quando opportunitas datur sine timore pœnæ illud consequendi, promptiores ad hoc sumus. Et inde est quod data lege, quæ concupiscentiæ usum prohibebat, & tamen ipsam concupiscentiam non mitigabat, concupiscentia ipsa magis ferventer homines ad peccata ducebat. Unde dicitur Ezech. v. 5. „ Ista est Hierusa- „ lem: in medio Gentium posui eam, & „ in circuitu eius terras: & contempsit iu- „ dicia mea, ut plus esset impia quam Gen- „ tes. "

Sed secundum hoc, videtur quod omnis lex humana, quæ gratiam non confert diminuentem concupiscentiam, faciat abundare peccata; quod est contra intentiones legislatorum, quia ad hoc tendunt, ut cives faciant bonos, ut patet per Philosophum II. Ethic. (cap. 1.)

Sed dicendum est, quod alia est intentio legis humanæ, & alia legis divinæ: lex enim humana refertur ad humanum iudicium, quod est de exterioribus actibus; sed lex divina refertur ad divinum iudicium, quod est de interioribus motibus cordis, secundum illud I. Reg. xvi. 7. „ Homo videt „ ea quæ patent, sed Deus intuetur cor. " Sic igitur lex humana suam intentionem consequitur, dum per prohibitionem, & pœnæ comminationem impedit ne multiplicentur exteriores actus peccati, licet concupiscentia interior magis augeatur; sed quantum ad legem divinam etiam interiores concupiscentiæ maiæ imputantur ad peccatum, quæ abundant lege prohibente & non auferente concupiscentiam. Sciendum tamen, quod sicut Philosophus dicit in X. Ethic. (cap. xi.) prohibitio legis, licet illos qui sunt male dispositi, cohibeat ab exterioribus peccatis solo pœnæ timore, quosdam tamen bene dispositos inducit per amorem virtutis. Sed ista bona dispositio quantum ad aliquid potest esse a natura, sed eius perfectio non est nisi per gratiam, ex qua contingit quod etiam lege veteri data, non in omnibus peccatum abundat, sed in pluribus; quidam vero lege prohibente, & gratia ulterius adiuvante, ad perfectionem virtutum (a) tandem pervenerunt, secundum illud Eccli. xliv. 1. „ Laudemus viros gloriosos: " & infra 3. „ Homines magnos virtute. " Secundo superabundavit delictum lege superveniente, quantum ad gravitatem reatus: gravius enim fuit peccatum, ubi accessit prævaricatio, non tantum legis naturæ, sed etiam legis scriptæ: unde supra iv. 15. dictum est, quod *ubi non est lex, nec prævaricatio*. Secundo autem potest responderi, ut dicatur quod ly *ut* teneatur causaliter, ita tamen quod loquatur Apostolus de abundantia delicti, secundum quod est in nostra cognitione, ut sit sensus: *Lex subintravit ut abundaret delictum*; idest, ut abundantius delictum cognosceretur, secundum modum loquendi quo dicitur aliquid fieri, cum innotescit. Unde supra dictum est, quod *per legem est cognitio peccati*. Tertio modo potest exponi ita, quod ly *ut* teneatur causaliter; ita tamen quod abundantia delicti non intelligatur finis legis subintrantis, sed id quod ex abundantia delicti sequitur, scilicet humiliatio hominis: lege enim subintrante abundavit delictum, ut dictum est in prima expositione: ex qua quidem delicti abundantia consecutum est quod homo infirmitatem suam recognoscens humilietur. Dicebat enim homo superbus, de viribus suis præsumens: Non deest qui impleat, sed deest qui iubeat, secundum illud Exod. xxiv. 7. „ Omnia quæ locutus est Domi- „ nus, faciemus, & ei obediemus. " Sed quando lege data, consecuta est multitudo delictorum, homo suam infirmitatem cognovit ad observantiam legis, secundum illud Sap. ix. 5. „ Infirmus homo, & ex- „ igui temporis, & minor ad intellectum „ iudicii, & legum. " Intentio ergo Dei legem dantis non terminatur ad abundantiam peccatorum, sed ad humilitatem hominis, propter quam permisit abundare delicta. Sic ergo quia hoc erat occultum, significanter quantum ad hoc dicit, quod *lex subintravit*.

Quia vero hic agitur de lege, & fine legis, duo consideranda occurrunt. Primo quidem quot modis lex dicatur; secundo quis sit finis legis.

Circa primum sciendum est, quod lex uno modo dicitur tota Scriptura veteris testamenti, secundum illud Ioan xv. 25. „ Ut „ impleatur sermo eorum, qui in lege eo- „ rum scriptus est, quia odio habuerunt „ me.

(a) *Al.* tempore.

„ me gratis; " cum tamen hoc scriptum sit in Psalmis. Quandoque vero dicitur lex Scriptura quinque librorum Moysis, secundum illud Deut. xxxiii. 4. „ Legem præcepit nobis Moyses. " Tertio dicitur Decalogus præceptorum, secundum illud Exod. xxiv. 12. „ Dabo tibi duas tabulas lapideas, & legem, ac mandata quæ scripsi, „ ut doceas. " Quarto dicitur lex tota continentia cærimonialium, secundum illud Hebr. x. 1. „ Umbram habens lex futurorum bonorum. " Quinto dicitur lex aliquod speciale præceptum cærimoniale, secundum illud Lev. vii. 11. „ Hæc est lex „ hostiæ pacificorum. " Sumitur autem hic lex communiter ab Apostolo quantum ad totam doctrinam legis Moysi, idest quantum ad moralia, & cærimonialia præcepta: quia scilicet per cærimonias legis non dabatur gratia, per quam homo adiuvaretur ad implenda præcepta moralia, concupiscentia diminuta.

Circa finem autem legis sciendum est, quod in populo Iudæorum tria fuerunt hominum genera, sicut & in quolibet alio populo, scilicet duri, idest peccatores & rebelles, proficientes, & perfecti. Quantum igitur ad duros, lex fuit data in flagellum, & quantum ad præcepta moralia, ad quorum observantiam cogebantur per pœnæ comminationem, ut patet Levit. 11. & quantum ad cærimonialia, quæ ideo sunt multiplicata, ne liceret eis diis alienis alium cultum superaddere. Ezech. xx. 34. „ In „ manu valida, & brachio extento, & in „ furore effuso regnabo super vos. " Sed proficientibus, qui dicuntur mediocres, lex fuit in pædagogum, secundum illud Gal. iii. 24. „ Lex pædagogus noster fuit „ in Christo. " Et hoc quantum ad cærimonialia, quibus continebantur in divino cultu, & quantum ad moralia, quibus ad iustitiam promovebantur. Perfectis autem fuit quantum ad cærimonialia quidem in signum, secundum illud Ezech. xx. 12. „ Sabbata mea dedi eis, ut essent signum in„ ter me & eos: " quantum ad moralia vero, in solatium, secundum illud infra vii. 22. *Condelector legi Dei secundum interiorem hominem.*

Deinde cum dicit, *Ubi abundavit delictum &c.* ostendit quomodo per gratiam tollitur abundantia delictorum: & primo ponit gratiæ abundantiam; secundo ostendit abundantis gratiæ effectum, ibi, *Ut sicut regnavit peccatum &c.* Dicit ergo primo: Dictum est, quod lege subintrante, *abundavit delictum*; nec tamen propter hoc impeditur divinum propositum de salute Iudæorum, & totius humani generis: quia *ubi abundavit delictum*, scilicet in humano genere, & specialiter in Iudæis, *superabundavit & gratia*, scilicet Christi condonantis peccata. II. Corinth. ix. 8. „ Potens est Deus omnem „ gratiam abundare facere in vobis. " Eius autem quod hic dicitur, duplex ratio assignari potest. Una quidem ex effectu gratiæ. Sicut enim magnitudinem morbi non sanat nisi fortis & efficax medicina; ita requirebatur abundans gratia ad hoc ut sanaret abundantiam delictorum. Luc. vii. 47. „ Dimissa sunt ei peccata multa, quoniam „ dilexit multum. " Alia ratio sumi potest ex dispositione peccantis, qui dum magnitudinem peccatorum suorum recognoscit, quandoque quidem desperat, & contemnit, secundum illud Prov. xviii. 3. „ Impius, „ cum in profundum venerit peccatorum, „ contemnit: " quandoque vero per auxilium divinum, ex consideratione suorum peccatorum magis humiliatur, & maiorem consequitur gratiam, secundum illud Psal. xv. 4. „ Multiplicatæ sunt infirmitates eo„ rum, postea acceleraverunt. "

Deinde cum dicit, *Ut sicut regnavit peccatum in mortem &c.* ostendit effectum gratiæ abundantis: qui quidem est per oppositum respondens effectui peccati: *ut* scilicet *sicut peccatum* introductum per primum hominem, & abundans per legem, *regnavit*, idest plenum dominium in homines obtinuit, & hoc quousque duceret eos *in mortem* temporalem, & æternam: infra vi. 23. „ Stipendia peccati mors: " *ita & gratia Dei regnet*, idest plene dominetur in nobis, *per iustitiam*, quam scilicet in nobis facit: supra eodem: „ Iustificati gratis per gra„ tiam ipsius: " & hoc quousque nos ducat *in vitam æternam*, secundum illud infra vi. 23. „ Gratia Dei vita æterna: " & totum est *per Iesum Christum Dominum nostrum*, qui est dator gratiæ, secundum illud Ioan. 1. 17. „ Gratia, & veritas per Ie„ sum Christum facta est: " & etiam iustitia: I. Corinth. 1. 30. „ Qui factus est „ nobis iustitia a Deo: " & dator vitæ æternæ: Ioan. x. 28. „ Ego vitam æter„ nam do eis. "

CAPITIS SEXTI

LECTIO I.

QUid ergo dicemus? Manebimus in peccato, ut gratia abundet? Absit. Si enim mortui sumus peccato, quomodo adhuc vivemus in illo? An ignoratis, fratres, quia quicumque baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus? Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem, ut quomodo Christus surrexit a mortuis per gloriam Patris, ita & nos in novitate vitae ambulemus. Si enim complantati facti sumus similitudini mortis eius, simul & resurrectionis erimus.

POstquam Apostolus ostendit quod per gratiam Christi liberamur a peccato praeterito, tam introducto per primum hominem, quam etiam abundante per legem; hic ostendit quod per gratiam Christi datur nobis facultas ad resistendum peccatis futuris: & circa hoc duo facit. Primo ponit quaestionem ex praemissis ortam; secundo solvit eam, ibi, *Absit &c.* Dixerat autem supra v. 20. quod *ubi abundavit delictum, superabundavit & gratia*: quod quidem aliquis posset male intelligere, quasi abundantia delicti esset causa superabundantiae gratiarum; & ideo inducit quaestionem, dicens: *Quid ergo dicemus? Numquid permanebimus in peccato, ut gratia abundet?* Quod quidem oporteret dicere, si abundantia delicti esset causa gratiae abundantis, & non sola occasio, ut supra dictum est. Unde & supra III. 8. Apostolus dicit: *Sicut blasphemamur, & sicut aiunt quidam nos dicere: Faciamus mala, ut veniunt bona*. Hier. XII. 1. „ Bene est omnibus qui praevaricantur, & inique agunt. "

Deinde cum dicit, *Absit &c.* solvit inductam quaestionem: & primo assignat rationem quare non est nobis permanendum sub peccato; secundo concludit exhortationem intentam, ibi, *Non ergo regnet peccatum*. Circa primum duo facit. Primo assignat rationem quare non sit in peccato permanendum; secundo ostendit nobis inesse facultatem ad hoc quod non sub peccato maneamus, ibi, *Hoc scientes &c.* Circa primum ponit talem rationem. Si sumus mortui peccato, non debemus vivere in illo; sed mortui sumus peccato: ergo non debemus vivere in peccato. Circa hoc ergo quatuor facit. Primo ponit conditionalem; secundo probat antecedens, ibi, *An ignoratis &c.* tertio concludit consequens, ibi, *Ut quomodo Christus surrexit &c.* quarto probat necessitatem consequentiae, ibi, *Si enim complantati facti sumus similitudini mortis eius, & resurrectionis erimus*. Dicit ergo primo: *Absit*, scilicet quod hac intentione permanendum sit in peccato, *ut gratia abundet*: quia, ut dicitur Eccli. XV. 21. „ nemini „ mandavit Deus impie agere. " Et huius ratio est. *Si enim mortui sumus peccato*, per hoc scilicet quod peccatum est mortificatum in nobis, *quomodo adhuc in illo vivemus?* Non enim naturalis ordo rerum habet ut a morte redeatur ad vitam. Esai. XXVI. 14. „ Morientes non vivant, gigantes non „ resurgant. " Cant. V. 3. „ Lavi pedes „ meos, quomodo inquinabo illos? " Deinde cum dicit, *An ignoratis?* probat antecedens, scilicet quod fideles sunt mortui peccato: & primo proponit medium ad propositum ostendendum; secundo manifestat medium inductum, ibi, *Consepulti enim sumus &c.* Dicit ergo primo: *An ignoratis?* quasi dicat: Quod vobis proponendum est, est adeo manifestum, quod illud vobis ignorare non licet: I. Corinth. XIV. 38. „ Si „ quis ignorat, ignorabitur: " quia *quicumque baptizati sumus in Christo Iesu*: quod intelligitur tripliciter. Uno modo secundum institutionem Iesu Christi. Matth. ult. 19. „ Docete omnes gentes, baptizantes eos „ in nomine Patris, & Filii, & Spiritus „ sancti. " Secundo per invocationem Iesu Christi. Act. VIII. 12. „ In nomine Iesu „ Christi baptizabantur viri, ac mulieres. " Tertio *in Christo Iesu*, id est in quadam conformitate ad Christum Iesum. Galat. III. 27. „ Quicumque in Christo Iesu baptizati „ estis, Christum induistis. " *In morte ipsius baptizati sumus*, idest in similitudinem mortis eius, quasi ipsam mortem Christi in nobis repraesentantes. II. Corinth. IV. 10. „ Semper mortificationem Iesu Christi in „ corpore nostro circumferentes. " Galat. ult.

ult. 17. „ Stigmata Iesu in corpore meo „ porto. " Vel *in morte ipsius*, idest per virtutem mortis eius. Apoc. I. 5. „ Lavit „ nos a peccatis nostris. " Unde de latere Christi pendentis in cruce, post mortem fluxit sanguis, & aqua, ut dicitur Ioan. XIX. Sicut igitur eius morti configuramur, inquantum peccato morimur; sic ipse mortuus est vitæ mortali, in qua erat similitudo peccati, licet non esset ibi peccatum. Ergo omnes qui baptizati sumus, mortui sumus peccato. Deinde cum dicit, *Consepulti enim sumus &c.* probat propositum medium, scilicet quod omnes baptizemur in conformitate ad mortem Christi, dicens: *Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in morte*; quasi dicat: Sepultura non nisi mortuis debetur. Matth. VIII. 22. „ Sine „ te mortuos sepelire mortuos suos. " Per baptismum autem homines sepeliuntur Christo, idest conformantur sepulturæ ipsius. Sicut enim ille qui sepelitur, ponitur sub terra, ita ille qui baptizatur, immergitur sub aqua: unde & in baptismo fit trina immersio, non solum propter fidem Trinitatis, sed etiam ad repræsentandum triduum sepulturæ Christi. Et sicut triduum sepulturæ non facit nisi unam sepulturam, ita trina immersio non facit nisi unum baptisma. Et inde etiam est quod in sabbato sancto solemnis baptismus in Ecclesia celebratur, quando commemoratur sepultura Christi; sicut & in vigilia pentecostes, quando solemnizatur de Spiritu sancto, ex cuius virtute aqua baptismi accipit vim purgandi, ut dicitur Ioan. III. 5. „ Nisi quis renatus fuerit ex aqua, & Spi„ ritu sancto, non potest introire in re„ gnum Dei. "

Est tamen considerandum, quod corporaliter aliquis prius moritur, & postea sepelitur; sed spiritualiter sepultura baptismi causat mortem peccati: quia sacramentum novæ legis efficit quod signat. Unde cum sepultura, quæ fit per baptismum, sit signum mortis peccati, mortem efficit in baptizato: & hoc est quod dicit, quod *sumus sepulti in mortem*, ut per hoc ipsum quod signum sepulturæ Christi in nobis accipimus, consequamur mortem peccati.

Deinde cum dicit, *Ut quomodo Christus surrexit &c.* infert consequens, scilicet quod non debeamus vivere in peccato. Ad hoc quidem inducit similitudinem ex resurrectione Christi, dicens: *Ut quomodo Christus resurrexit a mortuis per gloriam Patris*, idest per virtutem Patris, ex qua ipse Pater glorificatur, secundum illud Psal. LVI. 9. „ Ex„ urge gloria mea; " *ita & nos in novitate vitæ ambulemus*; idest, per bona opera vitæ procedamus: vita enim peccati vetustatem habet, quia in corruptionem nos ducit. Hebr. VIII. 13. „ Quod antiquatur, „ & senescit, prope interitum est. " Unde & dicitur Baruch III. 10. „ Quid est „ quod in terra inimicorum es? Inveterasti in terra aliena, coinquinatus es cum „ mortuis. " Unde & novitas vitæ dicitur per quam aliquis redit ad integritatem, ut scilicet sit sine peccato. Psal. CII. 5. „ Renovabitur ut aquilæ iuventus tua. " Ephes. IV. 23. „ Renovamini spiritu men„ tis vestræ. " Deinde cum dicit, *Si enim*, probat necessitatem consequentiæ. Christus enim postquam fuit mortuus, resurrexit: unde conveniens est ut illi qui conformantur Christo quantum ad mortem in baptismo, conformentur etiam resurrectioni eius per innocentiam vitæ: & hoc est quod dicit: *Si enim complantati facti sumus similitudini mortis eius*; idest, si in nobis assumamus similitudinem mortis eius, ut ei incorporemur, sicut ramus qui inseritur plantæ, ut quasi nos in ipsa passione Christi inseramur; *simul & resurrectionis erimus*, scilicet similitudini eius complantati, ut scilicet in præsenti innocenter vivamus, & in futuro ad similem gloriam perveniamus. Philip. III. 21. „ Reformabit corpus hu„ militatis nostræ configuratum corpori cla„ ritatis suæ. " II. Tim. II. 11. „ Si com„ mortui sumus, & convivemus. " Sic igitur sicut Apostolus per similitudinem mortis Christi probavit quod sumus mortui peccato, quod præmiserat quasi antecedens; sic per similitudinem resurrectionis eius probavit quod non debemus vivere in peccato, quod quasi consequens superius introduxit.

LECTIO II.

HOc scientes, quod vetus homo noster simul crucifixus est, ut destruatur corpus peccati, ut ultra non serviamus peccato. Qui enim mortuus est, iustificatus est a peccato. Si autem mortui sumus cum Christo, credimus quia simul etiam vivemus cum illo: scientes quod Christus resurgens ex mortuis iam non moritur, mors illi ultra non dominabitur: quod enim mortuus est peccato, mortuus est semel; quod autem vivit, vivit Deo. Ita & vos existimate vos mortuos quidem esse peccato, viventes autem Deo in Christo Iesu.

POstquam Apostolus ostendit quod non est nobis in peccato permanendum, ex eo quod per baptismum mortui sumus peccato; hic ulterius ostendit adesse nobis facultatem ad hoc observandum: & circa hoc duo facit. Primo proponit quod intendit; secundo manifestat propositum, ibi, *Qui enim mortuus est &c.* Circa primum duo facit. Primo proponit beneficium quod consecuti sumus; secundo huius beneficii effectum, ibi, *Ut destruatur corpus peccati*. Dicit ergo primo: Dictum est, quod debemus in novitate ambulare, scilicet desistendo a peccato. Et ne hoc aliquis forte impossibile diceret, dicit quod sumus *hoc scientes, quia vetus homo noster*, idest vetustas hominis per peccatum inducta, *simul*, scilicet cum Christo, *crucifixus est*; id est, per crucem Christi est mortificatus: sicut enim supra dictum est, vetustas hominis per peccatum inducta est, inquantum per peccatum, bonum naturæ corrumpitur: quæ quidem vetustas in homine principatur, quamdiu homo peccato subiacet. Et quia id quod est principale in homine, dicitur esse ipse homo, inde est quod in eo qui peccato subiicitur, ipsa vetustas peccati dicitur esse vetus homo. Vetustas autem peccati potest intelligi vel ipse reatus, seu macula actualium peccatorum, vel etiam consuetudo peccandi, quæ quamdam necessitatem ingerit ad peccandum; vel etiam ipse fomes peccati proveniens ex peccato primi parentis. Sic igitur vetus homo noster dicitur esse simul crucifixus cum Christo, inquantum prædicta vetustas virtute Christi sublata est; vel quia totaliter est amota, sicut totaliter amovetur in baptismo reatus, & macula peccati; vel quia diminuitur virtus eius, sicut virtus fomitis, vel etiam consuetudinis peccandi. Coloss. II. 14. „ Delens quod adversum nos erat „ chirographum decreti, quod erat contra„ rium nobis: & ipsum tulit de medio, „ affigens illud cruci. " Deinde cum dicit, *Ut destruatur corpus peccati*, ponit effectum prædicti beneficii duplicem: quorum primus est remotio præcedentium delictorum; & hoc est quod dicit: *Ut destruatur corpus peccati*: dicitur enim corpus peccati, ipsa congeries malorum operum; sicut ipsa congeries membrorum facit unum corpus naturale. Iob XLI. 6. „ Corpus eius quasi „ scuta fusilia, compactum squammis se „ prementibus. " Secundus autem effectus est ut caveamus a peccatis in futurum; & hoc est quod subdit dicens: *Ut ultra non serviamus peccato*: tunc enim homo peccato servit quando concupiscentiæ peccati obedit per consensum, & corporis executionem. Ioan. VIII. 34. „ Qui facit pecca„ tum, servus est peccati. "

Deinde cum dicit, *Qui enim mortuus est &c.* manifestat quod dixerat: & primo quantum ad primum effectum; secundo quantum ad secundum, ibi, *Si autem mortui sumus cum Christo*. Circa primum considerandum est, quod congeries peccatorum destruitur quando peccata homini remittuntur. Sic igitur destructionem corporis peccati manifestat dicens: *Qui enim mortuus est*, (a) peccato scilicet per baptismum, quo Christo commorimur, *iustificatus est a peccato*; id est, remissis peccatis translatus est in statum iustitiæ. I. Cor. VI. 11. „ Et „ hæc quidem fuistis aliquando; sed abluti „ estis, sed sanctificati estis, sed iustificati „ estis. " Quia igitur per crucem Christi homo peccato moritur, consequens est quod a peccato iustificetur, & ita quod corpus peccati destruatur. Deinde cum dicit, *Si autem mortui sumus &c.* manifestat secundum effectum per conformitatem ad vitam Christi tali ratione. Ille qui Christo morienti commoritur, simul convivit & resurgenti; Christus autem sic resurrexit a mortuis

(a) *Al. emittitur* peccato.

tuis tamquam numquam de cetero moriturus: ergo ille qui mortificatus est peccato, sic Christo resurgenti convivit quod habet facultatem numquam de cetero ad peccatum redeundi. Circa hoc ergo tria facit. Primo ostendit conformitatem hominis fidelis ad vitam Christi resurgentis; secundo ponit conditionem vitæ resurgentis, ibi, *Scientes quod Christus &c.* tertio infert conclusionem intentam, ibi, *Ita & vos &c.* Dicit ergo primo: *Si enim mortui sumus cum Christo*, id est si virtute mortis Christi sumus mortui peccato, *credimus, quia etiam simul vivemus cum illo*, id est ad similitudinem vitæ eius. Vivemus, inquam, hic vita gratiæ, & in futuro vita gloriæ. Ephes. II. 5. „ Cum essemus mortui pecca„ tis, convivificavit nos in Christo. “ Deinde cum dicit, *Scientes*, ponit conditionem vitæ Christi resurgentis: & primo ponit eam; secundo probat, ibi, *Quod enim mortuus est &c.* Dicit ergo primo: Hoc, inquam, quod dictum est credimus, *scientes quod Christus resurgens ex mortuis iam non moritur*, sed vivit vita perpetua. Apoc. I. 18. „ Fui mortuus, & sum vivens in sæ„ cula sæculorum: “ &, quod plus est, *mors illi ultra non dominabitur*, quæ scilicet in homine dominatur, non solum dum moritur per separationem animæ a corpore, sed etiam ante mortem, dum patitur ægritudinem, famem, & sitim, & alia huiusmodi, per quæ pervenitur ad mortem; sed ab his libera est vita Christi resurgentis; & ideo non subiicitur dominio mortis, sed potius ipse habet dominium super mortem. Apoc. I. 18. „ Habet clavem „ mortis, & inferni. “ Deinde cum dicit, *Quod enim mortuus est &c.* probat propositum, scilicet quod Christus resurgens ulterius non moriatur: & hoc dupliciter. Primo quidem ratione accepta ex parte mortis, quam sustinuit, dicens: *Quod enim mortuus est peccato, mortuus est semel.* Non autem intelligitur quod ipse mortuus est peccato quod ipse commisit, vel contraxit: quia in eo nullo modo peccatum locum habuit: I. Pet. II. 22. „ Qui peccatum non „ fecit. “ Sed dicitur mortuus esse peccato dupliciter: uno modo quia mortuus est pro peccato tollendo: II. Corinth. V. 21. „ Eum qui non novit peccatum, pro nobis „ Deus fecit peccatum, “ id est hostiam pro peccato: alio modo, quia mortuus est similitudini carnis peccati, id est vitæ passibili, & mortali: infra VIII. 3. *Deus misit Filium suum in similitudinem carnis peccati*, Utroque autem modo concludi potest quod Christus mortuus sit semel, ex hoc quod mortuus est peccato. Quantum enim ad primum manifestum est quod per unam mortem omnia peccata delevit, secundum illud Hebr. X. 14. „ Una oblatione con„ summavit in sempiternum sanctificatos. “ Ideo non restat ut adhuc pro peccato (a) moriatur. I. Pet. III. 18. „ Christus se„ mel pro peccatis nostris mortuus est. “ Quantum ad secundum autem, idem potest concludi. Si enim Christus mortem sustinuit, ut deficeret in eo similitudo carnis peccati, debuit eius mors conformari aliis generationi eorum peccati, qui semel moriuntur: unde dicitur Hebr. IX. 27. „ Quem„ admodum statutum est hominibus semel „ mori .... sic & Christus semel oblatus „ est ad multorum exhaurienda peccata. “ Secundo ostendit idem ex conditione vitæ quam resurgendo adeptus est, dicens: *Quod autem vivit, vivit Deo*, id est ad conformitatem Dei. Dicitur enim II. Cor. ult. 4. „ Quod si crucifixus est ex infirmitate, „ vivit ex virtute Dei. “ Effectus autem conformatur causæ: unde & vita quam Christus resurgens acquisivit, est deiformis: sicut ergo vita Dei est sempiterna, & absque corruptione, secundum illud I. Tim. ult. 16. „ Qui solus habet immorta„ litatem; “ ita & vita Christi est immortalis. Deinde cum dicit, *Ita & vos &c.* infert conclusionem intentam, ut conformemur vitæ Christi resurgentis, & quantum ad hoc quod mortuus est peccato, id est mortali vitæ, quæ habet similitudinem peccati, numquam ad eam rediturus, & quantum ad hoc quod vivit ad conformitatem Dei: & quantum ad primum dicit: *Ita & vos existimate vos quidem mortuos esse peccato*, scilicet tamquam ad peccatum numquam sitis redituri: Esa. XXVI. 14. „ Morientes „ non vivant: “ quantum ad secundum dicit, *Viventes Deo*, id est ad honorem, vel similitudinem Dei, ut scilicet numquam per peccatum moriamur. Gal. II. 20. „ Quod „ autem nunc vivo in carne, in fide vivo „ Filii Dei. “ Et ideo subdit: *In Christo Iesu Domino nostro*, id est per Iesum Christum, per quem & peccatis morimur, & Deo vivimus. Vel *in Christo Iesu*, id est tamquam incorporati Christo Iesu, ut per eius mortem moriamur peccato, & per eius resurrectionem vivamus Deo. Ephes. II. 5. „ Convivificavit nos in Christo, cuius gra„ tia salvati estis. “

(a) *Al.* moreretur.

LECTIO III.

Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore, ut obediatis concupiscentiis eius. Sed neque exhibeatis membra vestra arma iniquitatis peccato; sed exhibete vos Deo, tamquam ex mortuis viventes, & membra vestra, arma iustitiæ Deo. Peccatum enim vobis non dominabitur: non enim sub lege estis, sed sub gratia. Quid ergo? Peccabimus, quoniam non sumus sub lege, sed sub gratia? Absit. An nescitis quoniam cum exhibetis vos servos ad obediendum, servi estis eius cui obedistis, sive peccati ad mortem, sive obeditionis ad iustitiam? Gratias autem Deo, quod fuistis servi peccati, obedistis autem ex corde in eam formam doctrinæ in quam traditi estis. * Liberati autem a peccato, servi facti estis iustitiæ.

Postquam Apostolus ostendit quod non est nobis permanendum in peccato, & quod huius rei facultatem habemus, hic concludit moralem exhortationem: & circa hoc tria facit. Primo proponit admonitionem; secundo rationem assignat, ibi, *Peccatum enim &c.* tertio movet quæstionem, & solvit, ibi, *Quid ergo? Peccabimus &c.* Circa primum duo facit. Primo proponit admonitionem; secundo exponit eam, ibi, *Ut obediatis &c.* Dicit ergo primo: Dictum est, quod *vetus homo noster simul crucifixus est, ut destruatur corpus peccati*, per quod datur intelligi quod virtus peccati intantum diminuta est ut nobis dominari non possit: ergo peccatum de cetero *non regnet in vestro mortali corpore*. Non autem dicit, Non sit peccatum in vestro mortali corpore: quia quamdiu corpus nostrum est mortale, id est necessitati mortis addictum, non potest esse quin in corpore nostro sit peccatum, idest fomes peccati. Sed ex quo a Deo liberati sumus a regno peccati, debemus conari quod peccatum in corpore nostro dominium iam amissum in nobis non recuperet; & hoc est quod dicit: *Non regnet peccatum in vestro mortali corpore*. Et hoc quidem necessarium est cavere, dum corpus mortale gerimus, quia dicitur Sap. IX. 15. „ Corpus, quod corrumpitur, aggravat animam. “ Deinde cum dicit, *Ut obediatis &c.* exponit admonitionem præmissam. Circa quod considerandum est, quod dupliciter peccatum regnat in homine. Uno modo per interiorem consensum mentis; & hoc removendo, dicit: *Ut obediatis concupiscentiis eius*: obedire enim per consensum mentis concupiscentiis peccati, est peccatum regnare in nobis. Eccli. XVIII. 30. „ Post concupiscentias tuas non eas. “ Secundo modo regnat in nobis peccatum per operis executionem; & ad hoc excludendum, subdit: *Sed neque exhibeatis membra vestra peccato*, id est fomiti peccati, *arma iniquitatis*, idest instrumenta ad iniquitatem exequendam: homo enim cum per membra sua peccatum exequitur, ad iniquitatem exequitur; & hoc ipso (a) pugnare videtur ad restituendum dominium peccati, quod per consuetudinem peccati in nobis convalescit. Ezech. XXXII. 27. „ Cum armis suis „ ad inferos descenderunt. “ Deinde cum dicit, *Sed exhibete vos Deo &c.* exhortatur ad contrarium, ut scilicet exhibeamus nos Deo. Et primo quantum ad interiorem affectum, cum dicit, *Sed exhibeatis vos Deo*, ut scilicet mens vestra ei subdatur. Deut. X. 12. „ Et nunc Israel, quid Dominus Deus „ tuus requirit a te, nisi ut timeas Dominum Deum tuum, & ambules in viis eius? “ Et hoc facere debetis *tamquam ex mortuis viventes*, idest tamquam reducti ad vitam gratiæ de morte culpæ. Nam & ideo iustum est „ ut qui vivit, iam non sibi „ vivat, sed ei qui pro omnibus mortuus „ est: “ II. Cor. V. 15. Secundo quantum ad exteriorem actum: unde dicit: *Exhibete membra vestra Deo*, idest ad eius obsequium, *arma iustitiæ*, idest instrumenta quædam ad iustitiam exequendam, quibus scilicet pugnetis contra inimicos Dei. Ephes. ult. 11. „ Induite vos armaturam Dei, ut possitis „ stare adversus insidias diaboli. “

Deinde cum dicit, *Peccatum enim &c.* assignat

* *Deest in exemplis quæ vidimus, sententia quæ sequitur:* Liberati autem a peccato, servi facti estis iustitiæ; *exponitur vero a Divo Thoma in fine Lectionis.*

(a) *Al.* impugnare.

signat rationem admonitionis prædictæ. Posset enim aliquis seipsum excusare, allegans peccati dominium, per quod assereret se ab observatione admonitionis prædictæ impediri. Hoc ergo Apostolus primo excludit dicens: *Peccatum enim vobis non dominabitur*, scilicet si cœperitis peccato resistere, & vos Deo exhibere, secundum illud Iac. IV. 8. „ Appropinquate Deo, & ap„ propinquabit vobis: resistite diabolo, & „ fugiet a vobis. “ Quasi dicat: Ideo potestis prædicta observare, quia non invenitis peccatum in vos dominari, per quod retrahi possitis: sumus enim liberati a Christo, secundum illud Ioan. VIII. 36. „ Si „ Filius vos liberaverit, vere liberi eritis. “ Secundo manifestat quod dixerat, dicens: *Non enim estis sub lege, sed sub gratia*. Ubi considerandum est, quod non loquitur hic de lege solum quantum ad cærimonialia, sed etiam quantum ad moralia, sub qua quidem aliquis dicitur esse dupliciter. Uno modo quasi legis observantiæ voluntarie subiectus; & hoc modo etiam Christus fuit sub lege, secundum illud Gal. IV. 4. „ Fa„ ctum sub lege: “ quia scilicet legem observavit non solum quantum ad moralia, sed etiam quantum ad cærimonialia. Fideles autem Christi sunt quidem hoc modo sub lege quantum ad moralia, non autem quantum ad cærimonialia. Alio modo dicitur aliquis esse sub lege, quasi a lege coactus; & sic dicitur esse sub lege qui non voluntarie ex amore, sed timore cogitur legem observare. Talis autem caret gratia, quæ si adesset, inclinaret voluntatem ad observantiam legis, ut ex amore moralia eius præcepta impleret. Sic igitur quamdiu aliquis sic est sub lege ut non impleat voluntarie legem; peccatum in eo dominatur, ex quo voluntas hominis inclinatur ut velit id quod est contrarium legi. Sed per gratiam tale dominium tollitur, ut scilicet homo servet legem, non quasi sub lege existens, sed sicut liber. Galat. IV.31. „ Non „ sumus ancillæ filii, sed liberæ: qua liber„ tate Christus nos liberavit. “ Hanc autem gratiam facientem homines libere legem implere, non conferebant legalia sacramenta, sed conferunt eam sacramenta Christi. Et ideo illi qui se cærimoniis legis subiiciebant, quantum pertinet ad virtutem ipsorum sacramentorum legalium, non erant sub gratia, sed sub lege; nisi forte per fidem Christi gratiam adipiscerentur. Illi vero qui se sacramentis Christi subiiciunt, ex eorum virtute gratiam consequuntur, ut non sint sub lege, sed sub gratia; nisi forte per suam culpam se subiiciant servituti peccati.

Deinde cum dicit, *Quid ergo?* movet quæstionem contra id quod dictum est: & circa hoc tria facit. Primo proponit quæstionem; secundo solvit eam, ducendo ad inconveniens, ibi, *Absit. An nescitis &c.* tertio ostendit esse inconveniens id ad quod duxerat, ibi, *Gratias ago Deo &c.* Circa primum considerandum est, quod verbum præmissum poterat male intelligi ab aliquibus, ut scilicet fideles Christi non sint sub lege quantum ad debitum observandi præcepta moralia; ex quo sequeretur quod fidelibus Christi licitum esset peccare, scilicet contra præcepta moralia faciendo: & ideo sub hoc sensu quæstionem movet, dicens: *Quid ergo* dicemus? Numquid *peccabimus*, scilicet contra præcepta moralia legis faciendo, quoniam dictum est quod *non sumus sub lege, sed sub gratia?* Et hunc sensum Apostolus improbat ad Gal. V. 13. dicens: „ Vos in libertatem vocati estis, fra„ tres mei: tantum ne libertatem in oc„ casionem detis carnis. “ Et ideo hic etiam respondens, subdit, *Absit*, scilicet ut peccemus, quia sumus a lege liberati: quia si peccaremus, sequeretur hoc inconveniens, quod iterum redigeremur in servitutem peccati; & hoc est quod dicit: *An nescitis quoniam cui vos exhibetis* propria voluntate *servos ad obediendum*, spontanee *servi estis eius cui obedistis?* Obedire enim debitum est, quod servi dominis debent. Ephes. VI. 5. „ Ser„ vi, obedite dominis carnalibus. “ Unde cum aliquis obedit alicui, se servum profitetur eius, obediendo. Diverso tamen stipendio diversis dominis obeditur. Qui enim obedit peccato, per servitutem peccati ducitur in mortem; & hoc est quod dicit, *Sive peccati*, scilicet servi estis, ei obediendo; (*a*) & hoc *in mortem*, idest æternam damnationem, præcipitandi: de qua dicitur Apoc. XX. 6. „ In his mors secunda non „ habet locum. “ Qui vero obedit Deo, efficitur huius obedientiæ servus: quia per assuetudinem obediendi, mens eius magis ac magis ad obediendum inclinatur, & ex hoc iustitiam perficit: & hoc est quod dicit: *Sive obeditionis*, scilicet divinorum præceptorum, servi estis *ad iustitiam* implendam, secundum illud supra II. 13. *Factores legis iustificabuntur*. Et satis convenienter obeditionem peccato opponit, eo quod sicut

(a) *Al.* & hoc est in mortem.

sicut Ambrosius dicit, peccatum est transgressio legis divinæ, & cælestium inobedientia mandatorum. Deinde cum dicit, *Gratias autem Deo*, ostendit hoc esse inconveniens, scilicet quod obediendo peccato, iterum reducamur in servitutem peccati. Primo quidem ratione accepta ex beneficio quod consecuti sumus. Si enim aliquis per gratiam alicuius, a servitute liberatur, inconveniens est quod se spontaneum subiiciat servituti: unde cum nos per gratiam Dei simus liberati a peccato, inconveniens est quod iterum nos sponte retrudamus in servitutem peccati. Secundo ex conditione in quam ducti sumus post libertatem peccati, ut scilicet simus servi iustitiæ. Non licet autem servo alicuius, se contrarii domini servituti subiicere: unde nobis non licet, ex quo sumus facti servi iustitiæ, iterum redire ad servitutem peccati. Utramque rationem Apostolus simul tangit, dicens: *Gratias ago Deo*: sic & vos gratias agere debetis, quod *cum essetis servi peccati*: quia „ qui facit peccatum, servus est „ peccati: " Ioan. VIII. 34. *obedistis*, scilicet credendo: supra I. 5. „ Ad obediendum fidei in omnibus Gentibus: " & hoc non coacti, sed *ex corde*: infra X. 10. „ Corde creditur ad iustitiam: " *in eam formam doctrinæ*, idest in doctrinam catholicæ fidei: II. Tim. I. 13. „ Formam habe sanorum verborum quæ a me audisti: " *in quam traditi estis*; idest, cui vos tota iter subdidistis. II. Cor. VIII. 5. „ Semetipsos dederunt primum Deo, deinde „ nobis per voluntatem Dei. " Et per hoc *liberati* estis *a peccato*, & ita non convenit quod in servitutem peccati redeatis: & *servi facti estis iustitiæ*; & ita non convenit quod iustitiam deseratis. I. Corinth. VII. 23. „ Pretio empti estis, & non estis vestri. "

LECTIO IV.

HUmanum dico propter infirmitatem carnis vestræ. Sicut enim exhibuistis membra vestra servire immunditiæ, & iniquitati ad iniquitatem, ita nunc exhibete membra vestra servire iustitiæ in sanctificationem. Cum enim servi essetis peccati, liberi fuistis iustitiæ. Quem ergo fructum habuistis tunc in illis in quibus nunc erubescitis? Nam finis illorum mors est. Nunc vero liberati a peccato, servi autem facti Deo, habetis fructum vestrum in sanctificationem, finem vero vitam æternam. Stipendia enim peccati mors; gratia autem Dei, vita æterna in Christo Iesu Domino nostro.

POstquam Apostolus ostendit ratione accepta ex beneficio divino quod non est nobis in peccato permanendum, sed Deo serviendum; hic ostendit idem ratione accepta ex prioris vitæ consuetudine: & circa hoc tria facit. Primo proponit suppositi documenti conditionem quod subdit; secundo ponit documenti expressionem, ibi, *Sicut enim exhibuistis &c.* tertio documenti rationem assignat, ibi, *Cum enim servi essetis peccati &c.* Dicit (*a*) ergo primo: Monui quod exhiberetis vos Deo: adhuc dico vobis quoddam humanum, idest congruens imbecillitati humanæ. Sic enim quandoque homo accipitur in Scriptura, prout scilicet significat conditionem infirmitatis humanæ. Sap. IX. 5. „ Homo infirmus, & exigui „ temporis, & minor ad intellectum iudicii, & legum. " I. Corinth. III. 3. „ Cum sit inter vos zelus, & contentio, „ nonne carnales estis, & secundum hominem ambulatis? " Causam autem assignat, subdens, *Propter infirmitatem*. Perfectis enim sunt perfectiora præcepta tradenda: I. Corinth. II. 6. „ Sapientiam loquimur inter perfectos: " Hebr. V. 14. „ Perfectorum est solidus cibus: " infirmioribus sunt danda leviora præcepta. I. Corinth. III. 1. „ Tamquam parvulis in „ Christo, lac potum dedi vobis, non „ escam. " Hebr. V. 12. „ Facti estis quibus lac opus est. " Hæc autem infirmitas non ex spiritu, sed ex carne venit: quia „ corpus, quod corrumpitur, aggravat „ animam, " ut dicitur Sapient. IX. 15. & ideo subditur, *Carnis vestræ*. Mat. XXVI. 41. „ Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma. "

Deinde cum dicit, *Sicut enim exhibuistis &c.* ponit documentum, quod dicit esse humanum, in quo docet corpus esse æqualiter exhibendum ad serviendum iustitiæ, se-

(*a*) *Al. deest* ergo.

secundum quod nos exhibuimus ipsum ad serviendum peccato: & hoc est quod dicit: *Sicut enim exhibuistis membra vestra servire*, scilicet per executionem mali operis, *immunditiæ, & iniquitati* corde conceptæ, ut immunditia referatur ad peccata carnalia: Ephes. v. 3. „ Omnis fornicatio, aut „ immunditia, nec nominetur in vobis: " iniquitas autem referatur ad peccata spiritualia, & præcipue quibus læditur proximus. Psal. xxxv. 5. „ Iniquitatem meditatus est in cubili. " Quibus in corde conceptis, membra serviunt *ad iniquitatem*, scilicet opere exequendam. Et ponit iniquitatem hic pro immunditia, & iniquitate, secundum quod omne peccatum est iniquitas, infra xiii. & hoc inquantum discordat ab æquitate legis divinæ. *Ita nunc*, scilicet liberati a peccato, *exhibete membra vestra*, scilicet per executionem bonorum operum, *servire iustitiæ*, in lege divina nobis propositæ; & hoc *in sanctificationem*, idest in executionem, & augmentum sanctitatis. Apoc. ult. 11. „ Sanctus sanctificetur adhuc. " Dicit autem hoc esse humanum: quia secundum rectum iudicium exigeretur ut homo multo plus serviret iustitiæ quam ante servierit peccato. Baruch xv. 28. „ Sicut fuit sensus vester ut erraretis a Deo, decies tantum iterum convertentes requiretis eum. "

Huius documenti rationem consequenter assignat, dicens: *Cum enim servi essetis peccati &c.* & circa hoc duo facit. Primo proponit rationem prædictorum; secundo probat quod supposuerat, ibi, *Stipendia peccati mors*. Ostendit autem rationem præmissorum, præferendo statum gratiæ statui culpæ. Si enim plura nobis bona ex iustitia proveniunt quam ex culpa, magis debemus insistere ad serviendum iustitiæ quam studuerimus ad serviendum peccato. Primo ergo ponit conditionem status peccati; secundo conditionem status iustitiæ, ibi, *Nunc vero liberati &c.* Circa primum tria facit. Primo ponit conditionem peccati; secundo effectum peccati, ibi, *Quem ergo fructum habuistis*? tertio finem, ibi, *Nam finis illorum mors est*.

Circa primum considerandum est, quod homo naturaliter est liberi arbitrii propter rationem, & voluntatem, quæ cogi non potest, inclinari tamen ab aliquibus potest. Semper ergo homo, quantum ad arbitrium rationis, remanet liber a coactione, non tamen (a) semper est liber ab inclinatione. Quandoque enim liberum arbitrium inclinatur ad bonum per habitum gratiæ, vel iustitiæ; & tunc habet servitutem iustitiæ, & est liber a peccato. Quandoque autem arbitrium inclinatur ad malum per habitum peccati; & tunc habet servitutem peccati, & libertatem iustitiæ. Servitutem quidem peccati (b) dico, qua trahitur ad consentiendum peccato contra iudicium rationis. Ioan. viii. 34. „ Qui facit peccatum, servus est peccati: " & quantum ad hoc dicit: *Cum enim servi essetis peccati*. Libertatem vero a iustitia quantum ad hoc quod homo absque freno iustitiæ præcipitat se in peccatum: & quantum ad hoc dicit: *Liberi fuistis iustitia*: quod præcipue contingit his qui ex certo proposito peccant: nam illi qui ex infirmitate, vel ex passione peccant, aliquo freno iustitiæ retinentur, ut non videantur a iustitia omnino liberi. Hierem. 11. 20. „ A sæculo fregisti iugum, „ rupisti vincula, dixisti, Non serviam. " Iob xi. 12. „ Vir vanus in superbiam erigitur, & tamquam pullum onagri, liberum se putat. " Sciendum est tamen, quod iste status habet veram servitutem, libertatem autem non veram, sed apparentem. Cum enim homo sit id quod est secundum rationem, tunc homo vere est servus quando ab aliquo (c) extraneo abducitur ab eo quod est rationis. Sed quod aliquis freno rationis non cohibeatur a sequela concupiscentiæ, est libertas quantum ad opinionem illius qui summum bonum putat concupita sequi.

Deinde cum dicit, *Quem ergo fructum habuistis*? ostendit effectum peccati. Et unum quidem effectum excludit, scilicet effectum fructuosum, cum dicit: *Quem ergo fructum habuistis*, scilicet cum peccabatis, *in illis*, scilicet peccatis? Sunt enim infructuosa peccati opera, quia non adiuvant hominem ad beatitudinem consequendam. Esa. lix. 6. „ Opera eorum, opera inutilia. " Mich. 11. 1. „ Væ qui cogitatis inutile, & operamini malum in cubilibus vestris. " Astruit autem effectum confusibilem, dicens: *In quibus*, scilicet peccatis, id est de quibus, *nunc*, scilicet in statu pœnitentiæ, *erubescitis*, propter eorum turpitudinem. Hier. xxxi. 19. „ Postquam ostendisti mihi, percussi femur meum confusione, & „ erubui. " Esa. 1. 29. „ Erubescetis super hortis (scilicet voluptatis) quos elegeratis. " Deinde cum dicit, *Nam finis &c.* ponit finem peccati, dicens: *Nam finis illo-*

(a) *Al. omittitur* semper. (b) *Al. deest* dico. (c) *Al.* extremo.

illorum, scilicet peccatorum, *mors est*: quæ quidem & si non sit finis operantis peccatum, quia peccando non intendit mortem incurrere, est tamen finis ipsorum peccatorum, (*a*) quia de se nata sunt mortem inducere, & temporalem, quia cum anima a se Deum separat, dignum est ut ab ea corpus suum separetur; & æternam, quia cum aliquis (*b*) ad tempus vult separari a Deo propter concupiscentiam peccati, dignum est ut ab eo æternaliter separetur, quod est mors æterna. Supra 1. ult. *Qui talia agunt, digni sunt morte*. Deinde cum dicit, *Nunc vero liberati &c.* ostendit qualitatem status iustitiæ: & primo ponit conditionem status iustitiæ; secundo effectum, ibi, *Habetis fructum vestrum &c.* tertio ponit finem, ibi, *Finem vero vitam æternam*. Circa primum considerandum est, quod sicut (*c*) quamdiu aliquis a peccato inclinatur ad malum, est liber a iustitia; ita cum aliquis ex habitu iustitiæ, & gratiæ inclinatur ad bonum, est liber a peccato, ut scilicet ab eo non superetur usque ad consensum: unde dicit: *Nunc vero*, scilicet in statu iustitiæ, *liberati a peccato*. Ioan. VIII. 36. „ Si Filius vos liberaverit, tunc vere „ liberi eritis. " Similiter e contra sicut in statu peccati est aliquis servus peccati, cui obedit; ita in statu iustitiæ est aliquis servus Dei, voluntarie obediens, secundum illud Psal. XCIX. 1. „ Servite Domino in „ lætitia. " Et hoc est quod subdit: *Servi autem facti Deo*. Psalm. CXV. 16. „ O Do„ mine, quia ego servus tuus. " Hæc autem vera est libertas, & optima servitus: quia per iustitiam homo inclinatur ad id quod convenit ipsi, quod est proprium hominis, & avertitur ab eo quod convenit concupiscentiæ, quod est maxime bestiale. Deinde cum dicit, *Habetis fructum*, ponit effectum iustitiæ, dicens: *Habetis fructum vestrum in sanctificationem*; idest, ipsa sanctificatio, hoc est executio sanctitatis per bona opera, est fructus vester, inquantum scilicet hoc spiritualiter, & sancte vos delectat. Eccli. XXIV. 23. „ Flores mei fructus honoris, & honesta„ tis. " Galat. V. 22. „ Fructus spiritus „ est gaudium, pax &c. " Consequenter ponit finem, dicens: *Finem vero*, habetis, *vitam æternam*: quæ quidem est finis & ipsorum iustorum, qui propter vitam æternam habendam omnia operantur: Matth. VI. 33. „ Primum quærite regnum Dei, & „ hæc omnia adiicientur vobis: " & etiam ipsorum operum, quæ cum ex obedientia Dei fiant, & ad Dei imitationem, vitam æternam merentur. Ioan. X. 27. „ Oves meæ vocem meam audiunt, & se„ quuntur me, & vitam æternam do eis. "

Deinde cum dicit, *Stipendia enim peccati mors*, manifestat quod dixerat de finibus malorum, & bonorum: & primo quantum ad mala dicit: Dictum est, quod finis peccatorum est mors: *stipendia enim peccati mors*. Dicuntur autem stipendia, mercedes militum, a stipe pendenda, idest ponderanda; quia pecunia distribuenda militibus ponderabatur. Quia ergo peccatores peccato militant, membra sua exhibentes arma peccato, ut supra dictum est; mors dicitur esse stipendium peccati, idest retributio quam retribuit sibi servientibus. Et ex hoc manifestum est quod mors sit finis peccatorum, non quem peccantes quærunt, sed qui eis retribuitur. Psal. X. 7. „ Ignis, sulphur, „ spiritus procellarum, pars calicis eo„ rum. " Quantum vero ad bona dicit: *Gratia Dei vita æterna*. Quia enim dixerat iustos homines habere vitam æternam, quam certum est non posse haberi nisi per gratiam; ideo hoc ipsum quod bona operamur, & quod opus nostrum est dignum vita æterna, est a gratia Dei: unde & in Psal. LXXXIII. 12. dicitur: „ Gratiam, & „ gloriam dabit Dominus. " Sic igitur opera nostra, si considerentur in sui natura, & secundum quod procedunt ex libero arbitrio hominis, non merentur ex condigno vitam æternam, sed solum secundum quod procedunt ex gratia Spiritus sancti. Unde dicitur Ioan. IV. 14. quod „ fiet in eo fons „ aquæ salientis in vitam æternam. " Et hoc fit *in Christo Iesu Domino nostro* idest per Christum; vel inquantum in ipso sumus per fidem, & caritatem. Ioan. VI. 40. „ Omnis qui videt Filium, & credit in „ eum, habet vitam æternam. "

(a) *Al.* quia nata sunt. (b) *Al. desideratur* ad tempus. (c) *Al.* quando.

CA-

CAPITIS SEPTIMI

LECTIO I.

AN ignoratis, fratres (scientibus enim legem loquor) quia lex in homine dominatur quanto tempore vivit? Nam quæ sub viro est mulier, vivente viro alligata est legi; si autem mortuus fuerit vir eius, soluta est a lege viri. Igitur vivente viro vocabitur adultera, si fuerit cum alio viro; si autem mortuus fuerit vir eius, liberata est a lege viri, ut non sit adultera, si fuerit cum alio viro. Itaque, fratres mei, & vos mortificati estis legi per corpus Christi, ut sitis alterius qui ex mortuis resurrexit, ut fructificetis Deo. Cum enim essemus in carne, passiones peccatorum, quæ per legem erant, operabantur in membris nostris, ut fructificarent morti. Nunc autem soluti sumus a lege mortis, in qua detinebamur, ita ut serviamus in novitate spiritus, & non in vetustate litteræ.

POstquam Apostolus ostendit quod per gratiam Christi liberamur a peccato, hic ostendit quod per eamdem gratiam Christi liberamur a servitute legis: & circa hoc duo facit. Primo ponit propositum; secundo excludit obiectionem, ibi, *Quid ergo dicemus?* Circa primum duo facit. Primo ostendit quod per gratiam Christi liberamur a servitute legis; secundo ostendit utilitatem huius liberationis, ibi, *Ut fructificemus Deo*. Circa primum tria facit. Primo proponit documentum, ex quo arguitur ad propositum ostendendum; secundo manifestat ipsum, ibi, *Nam quæ sub viro est &c.* tertio concludit, ibi, *Itaque fratres mei &c.* Documentum autem proponit eis quasi notum: unde dicit: *An ignoratis fratres?* quasi diceret: Hoc ignorare non debetis. 1. Cor. XIV. 38. „ Si quis ignorat, „ ignorabitur. " Et causam quare non debent ignorare, ostendit subdens: *Scientibus enim legem loquor*.

Sed cum Romani Gentiles essent, & legem Moysi ignorarent, videtur eis non competere quod hic dicitur; & ideo quidam exposuerunt hoc de lege naturali, quæ Gentibus non erat incognita, secundum illud supra II. 14. *Cum Gentes, quæ legem non habent, naturaliter ea quæ legis sunt faciunt, eiusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex.* Unde & subditur: *Quia lex in homine dominatur*, scilicet naturalis, *quanto tempore* scilicet *vivit* lex in homine: quæ quidem vivit quamdiu ratio (a) naturalis efficaciter in homine viget. Moritur autem lex naturalis in homine (b) quando ratio naturalis passionibus succumbit. Esa. XXIV. 5. „ Dissipaverunt fœdus sempiternum, " scilicet legis naturalis.

Sed hoc non videtur esse secundum intentionem Apostoli, qui absolute, & indeterminate de lege loquens, semper loquitur de lege Moysi. Et ideo dicendum est, quod Romani fideles non erant solum Gentes, sed inter eos erant multi Iudæi: unde habetur Act. XVIII. 2. „ Paulus Corinthi invenit quemdam Iudæum, nomine Aquilam, qui nuper venerat ab Italia, & Priscillam uxorem eius: eo quod „ præcepisset Claudius discedere omnes Iudæos a Roma. " *Lex* ergo hoc modo *dominatur in homine quanto tempore vivit*, scilicet homo: data est enim lex ad dirigendum homines in via huius vitæ, secundum illud Psal. XXIV. 12. „ Legem statuit ei in „ via quam elegit. " Ideo legis obligatio morte solvitur.

Deinde cum dicit, *Nam quæ sub viro est mulier &c.* manifestat quod dixerat per exemplum in lege matrimonii: & primo ponit exemplum; secundo manifestat per signum, ibi, *Ergo vivente viro &c.* Circa primum duo facit. Primo in exemplo ponit quomodo obligatio legis durat, vita durante, dicens: *Nam mulier, quæ sub viro*, idest sub viri potestate, *est*, ex lege divina, qua dictum est Gen. III. 16. „ Sub viri „ potestate eris, " *alligata est legi*, scilicet qua tenetur convivere viro, secundum illud Matth. XIX. 6. „ Quos Deus coniun„ xit, homo non separet. " Et hæc quidem inseparabilitas matrimonii præcipue causatur, inquantum est sacramentum coniunctionis indissolubilis Christi & Ecclesiæ, vel

(a) *Al.* naturaliter. (b) *Al.* quamdiu.

vel Verbi & humanæ naturæ in persona Christi. Ephes. v. 32. „ Sacramentum hoc „ magnum est in Christo, & Ecclesia. " Secundo ibi, *Si autem mortuus fuerit vir eius*, manifestat in exemplo quomodo obligatio legis solvitur post mortem, dicens: *Si autem vir*, scilicet mulieris, *fuerit mortuus*, mulier post mortem viri, *soluta est a lege mariti*, idest a lege matrimonii, qua (*a*) obligabatur viro. Cum enim, ut Augustinus ait Lib. de Nuptiis, & concupiscentia (Lib. I. cap. XVIII.) nuptiæ sint bona mortalium, non se extendit obligatio nuptiarum post vitam mortalem. Et propter hoc in resurrectione, quando erit vita immortalis, neque nubent, neque nubentur, ut dicitur Matth. XXII. Ex quo patet quod si aliquis moriatur, & resurgat, sicut in Lazaro accidit, non erit uxor, quæ fuerat, nisi de novo cum ipso contrahat.

Sed contra hoc inducitur quod habetur Heb. XI. 35. „ Acceperunt mulieres de re„ surrectione mortuos suos. "

Sed sciendum est, quod mulieres non receperunt maritos suos, sed filios suos; sicut mulier quædam per Eliam, ut habetur III. Reg. XVII. & alia per Eliseum, ut habetur IV. Reg. IV. Aliter autem se habet in sacramentis quæ imprimunt characterem, qui est quædam consecratio animæ immortalis. Omnis autem consecratio manet, quamdiu manet res consecrata; sicut patet in consecratione Ecclesiæ, vel altaris. Et ideo si baptizatus, vel confirmatus, vel ordinatus moriatur, & resurgat, non debet iterum eadem sacramenta accipere.

Deinde cum dicit, *Ergo vivente viro &c.* manifestat quod dixerat, per signum: & primo quantum ad obligationem matrimonii, quæ durat in muliere, vivente viro, cuius signum est quod vocatur adultera si fuerit cum alio viro, scilicet ei carnaliter commixta, vivente viro (*b*) suo. Hier. III. I. „ Si dimiserit vir uxorem suam, & „ recedens ab eo, duxerit virum alterum; „ numquid non polluta, & contaminata est „ mulier illa? Secundo ibi, *Si autem mortuus fuerit vir eius*, inducit signum quantum ad hoc quod obligatio legis matrimonii solvitur per mortem, dicens, quod *si vir eius*, scilicet mulieris, *mortuus fuerit*, *liberata est* mulier *a lege viri*, qua obligabatur viro, *ut non sit adultera*, *si fuerit cum alio*, carnaliter ei commixta, præsertim si ei matrimonialiter coniungatur. I. Cor. VII. 39. „ Si dormierit vir eius (scilicet mulie„ ris) liberata est: cui vult, nubat. " Ex quo patet quod secundæ nuptiæ, vel tertiæ, vel quartæ, sunt secundum se licitæ, & non solum per dispensationem, ut videtur dicere Chrysostomus, qui super Matthæum dicit, quod sicut Moyses permisit libellum repudii, ita Apostolus permisit secundas nuptias. Nulla est enim ratio, si lex matrimonialis solvitur per mortem, quare non liceat coniugi remanenti ad secunda vota transire. Quod autem Apostolus dicit I. Timoth. III. 2. Quod „ oportet Episco„ pum esse unius uxoris virum, " non hoc dicitur, quia secundæ nuptiæ sint illicitæ, sed propter defectum sacramenti: quia non esset unus unius, sicut Christus est sponsus unius Ecclesiæ.

Deinde cum dicit, *Itaque fratres mei &c.* concludit principale propositum, dicens: *Itaque fratres mei*, idest per hoc quod estis facti membra corporis Christi, simul cum eo mortui, & sepulti, ut supra est habitum, *mortificati estis legi*, idest quantum ad hoc quod cessat in vobis obligario legis, ita scilicet *ut iam sitis alterius*, scilicet Christi, eius legi subiecti, *qui ex mortuis resurrexit*, in quo & vos resurgentes novam vitam assumpsistis. Et ita non lege prioris vitæ, sed lege novæ vitæ tenemini obligati.

Videtur autem esse dissimilitudo quantum ad hoc quod in præcedenti exemplo vir moriebatur, & remanebat mulier absque obligatione legis; hic autem ille qui solvitur ab obligatione, dicitur mori.

Sed si recte consideremus, utrumque est eiusdem rationis: quia cum matrimonium sit inter duos, sicut quædam relatio, non refert quicumque eorum moriatur, ad hoc quod tollatur lex matrimonii: utrumlibet enim contingat, manifestum est quod per mortem qua commorimur Christo, cessat obligatio veteris legis.

Deinde cum dicit, *Ut fructificemus*, ostendit utilitatem prædictæ liberationis: & circa hoc tria facit. Primo ponit utilitatem, dicens: *Ut fructificemus Deo*: per hoc enim quod sumus facti membra Christi, in Christo manentes, possumus fructum boni operis facere ad honorem Dei. Ioan. XV. 4. „ Sic„ ut palmes non potest ferre fructum a „ semetipso, nisi manserit in vite; sic nec „ vos nisi in me manseritis. " Secundo ibi, *Cum enim essemus*, ostendit quod iste fructus impediebatur quando eramus sub servitute legis, dicens: *Cum essemus in carne*, idest

(*a*) *Al.* obligatur. (*b*) *Al. deest* suo.

idest subditi concupiscentiis carnis : infra VIII. 9. „ Vos autem non estis in carne, sed in spiritu : “ *passiones*, & affectiones *peccatorum*, *quæ* quidem *erant per legem* vel notificatæ, vel augmentatæ occasionaliter, ut supra patuit, *operabantur in membris nostris*; idest, movebant membra nostra. Iacob. IV. 1. „ Unde bella, & lites? „ Nonne ex concupiscentiis ? “ Et hoc *ut fructificarent morti*; idest, ut fructum facerent mortis. Iacob. I. 15. „ Peccatum cum „ consummatum fuerit, generat mortem. “ Tertio ibi, *Nunc autem soluti*, ostendit quod prædicta utilitas acquiritur ab his qui sunt liberati a servitute legis, dicens: *Nunc autem soluti sumus* per gratiam Christi *a lege mortis*, idest a servitute legis Moysi : quæ dicitur lex mortis, vel quia corporaliter occidebat absque misericordia. Heb. X. 28. „ Irritam quis faciens legem Moysi, sine „ ulla miseratione moritur : “ vel potius dicitur lex mortis, quia spiritualiter occidebat per occasionem, secundum illud II. Corinth. III. 6. „ Littera occidit. “ In qua lege nos tenebamur, quasi servi sub lege. Gal. III. 23. „ Prius autem quam veniret fides, sub lege custodiebamur. “ Ita scilicet sumus soluti, *ut serviamus in novitate spiritus*, idest spiritu renovati per gratiam Christi: Ezech. XXXVI. 26. „ Dabo vo„ bis cor novum, & spiritum novum po„ nam in medio vestri : “ *non in vetustate litteræ*, idest non secundum veterem legem. Vel non in vetustate peccati, quam littera legis auferre non potuit. Psal. VI. 8. „ In„ veteravi inter omnes inimicos meos. “

LECTIO II.

Quid ergo dicemus? Lex peccatum est? Absit. Sed peccatum non cognovi nisi per legem: nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret, Non concupisces. Occasione autem accepta, peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam. Sine lege enim peccatum mortuum erat. Ego autem vivebam sine lege aliquando. Sed cum venisset mandatum, peccatum revixit. Ego autem mortuus sum, & inventum est mihi mandatum quod erat ad vitam, hoc esse ad mortem. Nam peccatum, occasione accepta per mandatum, seduxit me, & per illud occidit. Itaque lex quidem sancta, & mandatum sanctum, & iustum, & bonum. Quod ergo bonum est, mihi factum est mors? Absit. Sed peccatum, ut appareat peccatum, per bonum operatum est mihi mortem, ut fiat supra modum peccans peccatum per mandatum.

Postquam Apostolus ostendit quod per gratiam Christi liberamur a servitute legis, & quod ista liberatio est utilis ; hic respondet cuidam obiectioni, quæ ex præmissis occasionem habet, per quam videtur quod lex vetus non sit bona : & circa hoc duo facit. Primo solvit obiectionem, per quam videtur legem non esse bonam ; secundo ostendit legem esse bonam, *Scimus enim &c.* Circa primum duo facit. Primo ponit obiectionem quantum ad ipsam legem; secundo solvit, ibi, *Itaque lex quidem sancta*. Dicit ergo primo : Dictum est, quod passiones peccatorum erant per legem, & quod est lex mortis : *quid ergo dicemus* ex his sequi ? Numquid dicemus, quod *lex est peccatum*? Quod quidem potest intelligi dupliciter. Uno modo quod lex peccatum doceat, sicut dicitur Hier. X. 3 „ Le„ ges populorum vanæ sunt : “ quia scilicet vanitatem docent ; alio modo ut lex dicatur peccatum, quia ille qui legem dedit, peccaverit, talem legem ferendo : & hæc duo invicem se consequuntur : quia si lex peccatum docet, legislator legem ferendo peccat. Esai. X. 1. „ Væ qui condunt leges iniquas. “ Videtur autem quod lex peccatum doceat, si passiones peccatorum sunt per legem, & si lex ducit ad mortem. Deinde cum dicit, *Absit*, solvit prædictam obiectionem. Circa quod sciendum est, quod si lex per se directe causaret passiones peccatorum, vel mortem, sequeretur quod lex esset peccatum altero modorum dictorum; non autem si lex est occasio passionum peccati, & mortis. Circa hoc ergo duo facit. Primo ostendit quid lex per se facit; secundo ostendit quid ex ea occasionaliter sequatur, ibi, *Occasione autem accepta &c.* Circa primum tria facit. Primo respondet ad quæstionem, dicens, *Absit*, scilicet quod lex sit peccatum: neque enim ipsa docet peccatum, secundum illud Psal. XVIII. 8. „ Lex Domini imma„ culata: “ neque legislator peccavit, quasi iniustam legem ferens, secundum illud

Pro-

Proverb. VIII. 15. „ Per me Reges regnant, „ & legum conditores iusta decernunt. " Secundo ibi, *Sed peccatum non cognovi &c.* ponit id quod per se pertinet ad legem, scilicet notificare peccatum, & non auferre; & hoc est quod dicit: *Sed peccatum non cognovi nisi per legem*. Supra III. 20. *Per legem enim Dei cognitio peccati*. Et si quidem hoc intelligitur de lege naturali, manifestum est quod dicitur, quia per legem naturalem homo diiudicat (*a*) inter bonum & malum. Eccli. XVII. 6. „ Sensu imple„ vit corda illorum, & bona, & mala o„ stendit illis. " Sed Apostolus hic videtur loqui de lege veteri, quam significavit supra, dicens, *Non in vetustate litterae*. Dicendum est ergo, quod sine lege poterat quidem peccatum cognosci, secundum quod habet rationem inhonesti, idest contra rationem existens; non autem secundum quod importat offensam divinam, quia per legem divinitus datam manifestatur homini quod Deo displicent peccata humana in hoc quod ea prohibet, & mandat puniri. Tertio ibi, *Nam concupiscentiam nesciebam*, probat quod dixerat, dicens: *Nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret, Non concupisces*.

Circa quod considerandum est, quod hoc quod dixerat, *Peccatum* (*b*) *non cognovi nisi per legem*, posset aliquis referre ad ipsum actum peccati, quem lex in notitiam hominis ducit dum prohibet; & hoc quidem verum est quantum ad aliqua peccata. Dicitur enim Levit. XVIII. 23. „ Mulier non „ succumbet iumento. " Sed quod hic non sit intellectus Apostoli, patet ex his quae hic dicuntur: nullus enim est qui ipsum actum concupiscentiae ignoret, cum omnes ipsum experiantur. Est ergo intelligendum, sicut supra diximus, quod peccatum non cognoscitur nisi per legem, quantum ad reatum poenae, & offensam Dei. Ideo autem hoc probat per concupiscentiam, quia concupiscentia prava communiter se habet ad omnia peccata. Unde Glossa dicit, & Augustinus (de Verb. Apost. serm. IV.), „ Hic „ elegit Apostolus quod est generale pecca„ tum, scilicet concupiscentiam. Bona est „ ergo lex, quae dum concupiscentias pro„ hibet, omnia mala prohibet. " Potest autem intelligi quod concupiscentia sit generale peccatum, secundum quod sumitur (*c*) pro concupiscentia rei illicitae, quae est de essentia cuiuslibet peccati. Non autem sic appellavit Augustinus concupiscentiam generale peccatum; sed quia est radix, & causa omnis peccati aliqua concupiscentia specialis. Unde & Glossa dicit, quod concupiscentia est generale peccatum, unde omnia mala veniunt. Inducit enim Apostolus praeceptum legis, quod habetur Exod. XX. 17. ubi specialiter prohibetur, „ Non „ concupisces rem proximi tui, " quae est concupiscentia avaritiae, de qua loquitur I. Tim. VI. 10. „ Radix omnium malorum est „ cupiditas: " & hoc ideo, quia pecuniae obediunt omnia, ut dicitur Eccle. X. Et ideo concupiscentia, de qua hic loquitur, est generale malum, non communitate generis, vel speciei, sed communitate causalitatis. Nec est contrarium quod habetur Eccli. X. 15. „ Initium omnis peccati, super„ bia: " nam superbia est initium peccati ex parte aversionis; cupiditas autem est principium peccatorum ex parte conversionis ad bonum commutabile. Potest autem dici, quod Apostolus specialiter assumit concupiscentiam ad propositi manifestationem: quia vult ostendere quod sine lege peccatum non cognoscebatur, inquantum scilicet pertinet ad offensam Dei: & hoc maxime patet in hoc quod lex Dei prohibet concupiscentiam, quae ab homine non prohibetur: nam solus Deus hominem reum reputat propter concupiscentiam cordis, secundum illud I. Reg. XVI. 7. „ Homines „ vident quae patent, Deus autem intue„ tur cor. " Ideo autem lex Dei potius prohibuit concupiscentiam rei alienae, quae furtu aufertur, & uxoris alienae, quae per adulterium violatur, quam concupiscentiam aliorum peccatorum: quia ista peccata etiam in ipsa concupiscentia habent quamdam delectationem, quod non contingit de aliis peccatis.

Deinde cum dicit, *Occasione autem accepta &c.* ostendit quid ex lege occasionaliter consequatur: & primo proponit quod intendit; secundo manifestat propositum, ibi, *Sine lege enim peccatum mortuum erat*. Dicit ergo primo, quod *peccatum, occasione accepta per mandatum*, scilicet legis prohibentis peccatum, *operatum est in me omnem concupiscentiam*. (*d*) Per peccatum autem potest hic intelligi diabolus secundum emphaticam locutionem, quia ipse est peccati initium: & secundum hoc in homine operatur omnem concupiscentiam peccati. I. Ioan. III. 8. „ Qui fa„ cit peccatum, ex diabolo est, quia ab „ initio diabolus (*e*) peccat. " Sed quia Apo-

(a) *Al. deest* inter. (b) Al. *non cognoscebam*. (c) *Al.* pro concupiscentia cuiuslibet peccati, *inter mediis omissis*. (d) *Al. omittitur* Per. (e) *Al.* peccavit.

Apostolus hic de diabolo mentionem non fecerat, potest dici, quod peccatum actuale (a) quodcumque, prout est cogitatione apprehensum, operatur in homine sui concupiscentiam, secundum illud Iacob. 1. 14. „ Unusquisque tentatur a concupiscentia „ sua: " deinde concupiscentia parit peccatum. Sed melius est quod hoc referamus ad peccatum, quod supra dixerat cap. v. per unum hominem in hunc mundum ingressum, scilicet ad peccatum originale: quod scilicet ante gratiam Christi est in homine secundum culpam, & pœnam; sed veniente gratia, transit reatu, & remanet actu quantum ad fomitem peccati, vel concupiscentiam habitualem, quæ operatur in homine omnem concupiscentiam actualem: sive hoc referatur ad concupiscentias diversorum peccatorum (alia enim est concupiscentia furti, alia adulterii, & sic de aliis) sive referatur ad diversos concupiscentiæ gradus, prout consistit in cogitatione, delectatione, consensu, & opere. Sed ad hunc effectum in homine operandum, peccatum accipit occasionem ex lege; & hoc est quod dicit, *Occasione accepta*: vel quia adveniente mandato additur ratio prævaricationis, quia *ubi non est lex, nec prævaricatio*, ut supra IV. 2. dictum est: vel quia crescit desiderium peccati prohibiti, rationibus supra positis.

Et est notandum, quod non dicit, quod lex dederit occasionem peccandi, sed quia ipsum peccatum occasionem acceperit ex lege. Ille enim qui dat occasionem, scandalizat, & per consequens peccat: quod quidem fit quando aliquis facit aliquod opus minus rectum, unde proximus offenditur, aut scandalizatur; puta si quis loca inhonesta frequentaret, licet non mala intentione. Unde dicitur infra XIV. 13. *Hoc iudicate magis, ne ponatis offendiculum fratribus*, vel scandalum. Sed si quis rectum opus faciat, puta si det eleemosynam, & alius inde scandalizatur; ipse non dat occasionem scandalizandi, unde nec scandalizat, nec peccat; sed alius accipit occasionem qui scandalizatur, & ille peccat. Sic igitur lex rectum aliquid fecit, quia peccatum prohibuit, unde occasionem non dedit peccandi: sed homo occasionem ex lege accipit: & propter hoc sequitur quod lex non sit peccatum, sed magis peccatum sit ex parte hominis.

Sic igitur intelligendum est, quod passiones peccatorum, quæ pertinent ad concupiscentiam peccati, non sunt per legem, quasi lex illas operetur; sed peccatum illas operatur, accepta occasione ex lege. Et eadem (b) ratione dicitur lex mortis, non quia lex mortem operetur, sed quia peccatum mortem operatur occasione accepta ex lege. Potest autem eodem sensu littera aliter ordinari, ut dicatur quod *peccatum operatum est per mandatum legis omnem concupiscentiam*, & hoc *occasione accepta* ab ipso mandato. Sed prima expositio simplicior, & melior est.

Deinde cum dicit, *Sine lege enim*, manifestat quod dixerat, & hoc per experientiam effectus: & primo proponit effectum; secundo resumit causam, ibi, *Nam peccatum, occasione accepta per mandatum, seduxit me*. Circa primum tria facit. Primo describit statum ante legem; secundo statum sub lege, ibi, *Sed cum venisset mandatum*; tertio ex comparatione utriusque status concludit eventum legis, ibi, *Et inventum est mihi mandatum &c.* Dicit ergo primo, quod *peccatum, occasione accepta per mandatum, operatum est in me omnem concupiscentiam*, quod ex hoc apparet: *sine lege enim peccatum erat mortuum*: non quidem sic quod peccatum non esset, quia per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit ante legem, ut supra II. dictum est. Sed intelligitur quod erat mortuum vel quantum ad cognitionem hominis, qui quædam in lege prohibita nesciebat esse peccata, puta concupiscentiam; vel quia erat mortuum quantum ad efficaciam moriendi, per comparationem ad id quod postea fuit: non enim habebat tantam virtutem inducendi hominem ad mortem, quantam postea habuit occasione accepta sub lege. Habetur enim quasi mortuum quod est debilitatum virtute. Coloss. III. 5. „ Mortificate membra vestra, quæ sunt su„ per terram. " Talis ergo erat status ante legem quantum ad peccatum; sed qualis esset quantum ad hominem ostendit, subdens: *Ego autem vivebam sine lege aliquando*: quod etiam dupliciter potest intelligi. Uno modo quantum ad id quod homini videbatur ex seipso quod viveret, dum ignorabat peccatum esse id per quod mortuus erat. Apoc. III. 1. „ Nomen habes quod „ vivas, sed mortuus es. " Vel hoc dicitur per comparationem ad mortem quæ consecuta est occasione legis: dicuntur enim minus peccantes vivere, in comparatione ad eos qui magis peccant.

Deinde cum dicit, *Sed cum venisset man-*

(a) *Al.* quodcumque est cogitatione apprehensa. (b) *Al.* occasione.

datum &c. describit statum sub lege, & primo quantum ad peccatum, cum dicit: *Sed cum venisset mandatum*, data scilicet lege, *revixit peccatum*: quod potest dupliciter intelligi. Uno modo quantum ad cognitionem hominis, qui incepit cognoscere peccatum in se esse, quod prius non cognoverat. Hier. XXXI. 19. ,, Postquam ostendisti ,, mihi, percussi femur meum, confusus ,, sum, & erubui. " Et signanter dixit, *Revixit*: quia in paradiso plenam notitiam homo habuerat de peccato, licet non habuerit per experientiam. Vel *revixit*, quantum ad virtutem, quia data lege, occasionaliter augmentata est virtus peccati. I. Cor. XV. 56. ,, Virtus peccati, lex. "Secundo quantum ad ipsum hominem, cum dicit: *Ego autem mortuus sum*: quod etiam dupliciter potest intelligi. Uno modo secundum cognitionem, ut sit sensus: *Mortuus sum*; idest, cognovi me mortuum: alio modo per comparationem ad statum priorem, ut sit sensus: *Mortuus sum*; idest, magis morti obligatus sum quam ante. Unde aliqualiter verum est quod dictum est Moysi, & Aaron Num. XVI. 41. ,, Vos interfecistis populum ,, Domini. "

Deinde cum dicit, *Et inventum est mihi mandatum &c.* concludit ex comparatione utriusque status eventum legis, dicens: *Et inventum est*, secundum prædicta, *mandatum quod erat ad vitam*: primo quidem, secundum intentionem dantis legem; secundo quantum ad ipsam mandati honestatem, & devotionem obedientis: Ezech. XX. 11. ,, Dedi eis (*a*) præcepta bona, & judicia; ,, quæ faciens homo, vivet in eis: " *hoc esse* mihi *ad mortem*, occasionaliter scilicet per peccatum quod in homine erat. Iob XX. 14. ,, Panis eius in utero eius vertetur in fel ,, aspidum intrinsecus. " Deinde cum dicit, *Nam peccatum &c.* resumit causam, quasi manifestans per eventum præmissum, dicens: Hoc ideo contingit, scilicet quod mandatum quod erat ad vitam, inveniretur ad mortem esse: nam *peccatum occasione accepta per mandatum, seduxit me*, scilicet per concupiscentiam, quam in me operatum est, ut dictum est Dan. XIII. 56. ,, Species decepit te, & concupiscentia ,, subvertit cor tuum: " *& per illud*, scilicet mandatum, occasionaliter peccatum *me occidit*. II. Cor. III. 6. ,, Littera occidit. "

Deinde cum dicit, *Itaque lex quidem sancta*, concludit conclusionem intentam, scilicet quod lex (*b*) non solum non sit peccatum, sed ulterius quod sit bona, tamquam faciens cognoscere peccatum, & prohibens ipsum: & primo concludit quantum ad totam legem, dicens, sicut ex præmissis patet: *Lex quidem est sancta*: Psal. XVIII. 8. ,, Lex Domini immaculata: " I. Tim. 1. 8. ,, Scimus quia bona est lex: " secundo, quantum ad particulare legis mandatum, dicens: *Et mandatum legis* est *sanctum*, quantum ad præcepta cærimonialia, quibus homines ordinantur ad Dei cultum: Lev. XX. 2. ,, Sancti estote, quia ego sanctus sum: " *& iustum*, quantum ad præcepta judicialia, quibus homo debito modo ordinatur ad proximum: Ps. XVIII. 10. ,, Judicia Domini ,, vera, iustificata in semetipsa: " *& bonum*, idest honestum, quantum ad præcepta maralia: Ps. CXVIII. 72. ,, Bonum est mihi ,, lex oris tui super millia auri, & argenti. " Quia tamen omnia ista præcepta ordinant nos in Deum, ideo totam legem sanctam nominavit.

Deinde cum dicit, *Quod ergo bonum est &c.* movet quæstionem quantum ad legis effectum: & primo (*c*) ponit quæstionem, dicens: *Quod ergo bonum est*, scilicet in se, *factum est mihi mors*, idest per se causa mortis? Quod quidem aliquis poterat falso intelligere ex eo quod supra dictum est: *Inventum est mihi mandatum quod erat ad vitam, hoc esse ad mortem*. Secundo solvit per interemptionem, dicens, *Absit*. Non potest id quod est secundum se bonum, & vivificum, esse causa mali, & mortis, secundum illud Matth. VII. 18. ,, Non potest arbor ,, bona fructus malos facere. "

Tertio ibi, *Sed peccatum &c.* concordat id quod nunc dicitur, cum eo quod supra dictum est: non enim mandatum sic invenitur esse ad mortem quod ipsum mortem operetur; sed quia occasione accepta ab ipso peccato, mortem operatur: & hoc est quod dicit: *Sed peccatum, ut appareat peccatum*; idest, ex hoc apparet esse peccatum, *per legis bonum*, idest per mandatum legis, quia ex hoc ipso bonum est quod facit cognitionem peccati, *operatum est mihi mortem*; & hoc occasionaliter, inquantum manifestat peccatum. Non autem sic intelligitur peccatum per legem operatum esse mortem, quasi sine lege mors non fuisset: (dictum est enim supra quod *regnavit mors ab Adam usque ad Moysem*, scilicet cum lex non esset) sed intelligitur quod peccatum per legem operatur mortem, quia (*d*) damnatio mortis est augmentata lege ad-

(a) *Ibi* præcepta mea. (b) *Al.* non solummodo sit peccatum. (c) *Al. deest* ponit. (d) *Forte* dominatio.

adveniente: & hoc est quod subditur: Ita dico, quod peccatum operatum est mortem per bonum, *ut peccatum fiat peccans*, idest peccare faciens per mandatum legis occasionaliter; & hoc *supra modum* quo antea peccabat, vel quia accessit reatus praevaricationis, vel quia crevit concupiscentia peccati, ut supra dictum est, veniente prohibitione legis. Peccatum autem hic intelligitur, sicut supra diximus, vel diabolus, vel potius fomes peccati.

LECTIO III.

SCimus enim quod lex spiritualis est. Ego autem carnalis sum, venumdatus sub peccato. Quod enim operor, non intelligo. Non enim quod volo bonum, hoc ago; sed quod odi malum, illud facio. Si autem quod nolo, illud facio, consentio legi quoniam bona est. Nunc autem iam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum. Scio enim quia non habitat in me, hoc est in carne mea, bonum: nam velle adiacet mihi, perficere autem bonum non invenio. Non enim quod volo bonum, hoc facio; sed quod nolo malum, hoc ago. Si autem quod nolo, illud facio, iam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum.

POstquam Apostolus exclusit illa ex quibus lex videbatur esse mala, & mali effectus, hic probat legem esse bonam: & circa hoc duo facit. Primo probat bonitatem legis ex ipsa repugnantia quae in homine invenitur ad bonum, quam lex tollere non potest; secundo ostendit per quod huiusmodi legis repugnantia tolli potest, ibi, *Infelix ego homo &c.* Circa primum tria facit. Primo proponit quod intendit; secundo probat propositum, ibi, *Quod enim operor &c.* tertio infert conclusionem intentam, ibi, *Invenio igitur aliam legem*. Circa primum duo facit. Primo proponit legis bonitatem; secundo hominis conditionem, ibi, *Ego autem carnalis sum*. Dicit ergo primo: Dictum est, quod lex est sancta; & hoc dixi: *Scimus enim*, nos quod sumus in divinis sapientes, *quod lex*, scilicet vetus, *spiritualis est*, scilicet spiritu homines concordans. Psal. XVIII. 8. „ Lex Domini im„ maculata. " Vel *spiritualis est*, idest a Spiritu sancto data, qui digitus Dei dicitur in Scripturis. Lucae XI. 20. „ Si in digito „ Dei eiicio daemonia. " Unde dicitur Exod. XXXI. 18. „ Dedit Dominus Moysi „ duas tabulas lapideas scriptas digito Dei. " Lex tamen nova non solum dicitur lex spiritualis, sed lex spiritus, ut patet infra VIII. quia non solum a Spiritu sancto est, sed Spiritus sanctus eam imprimit cordi quod inhabitat. Deinde cum dicit, *Ego autem carnalis sum*, ostendit conditionem hominis, & potest hoc verbum dupliciter exponi. Uno quidem modo, ut Apostolus loquatur in persona hominis in peccato existentis; & ita hoc Augustinus exponit in Lib. lxxxiii. Quaest. (quaest. lxvi.) Postea vero in Lib. contra Iulianum (Lib. III. cap. 26.) exponit hoc, ut Apostolus intelligatur loqui in persona sua, idest hominis sub gratia constituti. Prosequamur ergo declarando qualiter haec verba, & sequentia diversimode possunt utroque modo exponi, quamvis secunda expositio melior sit. Quod ergo dicitur primo, *Ego autem carnalis sum*, sic intelligendum est ut ly *ego* pro ratione hominis intelligatur, quae est principale in homine: unde videtur unusquisque homo esse sua ratio, vel suus intellectus; sicut civitas videtur esse rector civitatis, ita ut quod ille facit, civitas facere videatur. Dicitur autem homo carnalis, quia eius ratio carnalis est; quae dicitur carnalis dupliciter. Uno modo ex eo quod subditur carni, consentiens his ad quae caro instigat, secundum illud I. Corinth. III. 3. „ Cum „ sit inter vos zelus, & contentio, nonne „ carnales estis? " Et hoc modo intelligitur de homine nondum per gratiam reparato. Alio modo dicitur ratio esse carnalis ex eo quod a carne impugnatur, secundum illud Gal. V. 17. „ Caro concupi„ scit adversus spiritum: " & hoc modo intelligitur esse carnalis ratio etiam hominis sub gratia constituti: utraque enim carnalitas provenit ex peccato: unde subdit: *Venumdatus sub peccato*.

Sed tamen notandum, quod carnalitas quae importat rebellionem carnis ad spiritum, provenit ex peccato primi parentis: quia hoc pertinet ad fomitem, cuius corruptio ex illo peccato derivatur. Carnalitas autem quae importat subiectionem ad car-

carnem, provenit non solum ex peccato originali, sed etiam actuali, per quod homo obediendo concupiscentiis carnis, servum se carnis constituit; unde subdit: *Venumdatus sub peccato*, scilicet vel primi parentis, vel proprio. Et dicit, *Venumdatus*, quia peccator seipsum vendit in servum peccati, pretio propriæ voluntatis implendæ. Esai. L. 1. „ Ecce in iniquitatibus vestris venditi estis. "

Deinde cum dicit, *Quod enim operor, non intelligo*, ostendit quod proposuerat: & primo quod lex sit spiritualis; secundo quod homo sit carnalis, venumdatus sub peccato, ibi, *Nunc autem iam non ego operor illud*. Circa primum duo facit. Primo proponit probationem; secundo inducit conclusionem, ibi, *Si autem quod nolo, illud facio &c.* Sumitur autem probatio ex hominis infirmitate, quam primo proponit; secundo adducit probationem, ibi, *Non enim quod volo bonum, hoc ago*. Infirmitas autem hominis est manifesta ex hoc quod operatur id quod intelligit non esse operandum: unde dicitur: *Quod enim operor, non intelligo*, scilicet esse operandum: quod quidem potest intelligi dupliciter. Uno modo de eo qui est subiectus peccato; qui quidem in universali intelligit non esse operandum peccatum, tamen victus suggestione dæmonis, vel passione, vel inclinatione perversi habitus, operatur illud: & ideo dicitur operari quod intelligit non esse operandum, contra conscientiam faciens; sicut Luc. XII. 41. „ Servus sciens voluntatem „ domini sui, & non faciens, digne plagis „ vapulabit multis. " Alio modo potest intelligi de eo qui est in gratia constitutus; qui quidem operatur malum, non quidem exequendo in opere, vel consentiente mente, sed solum concupiscendo secundum passionem sensibilis appetitus: & illa concupiscentia est præter rationem, & intellectum, quia prævenit eius iudicium, quo adveniente, talis operatio impeditur. Et ideo signanter non dicit, Intelligo non esse faciendum, sed *non intelligo*: quia scilicet intellectu nondum deliberato, aut præcipiente, talis operatio concupiscentiæ insurgit. Gal. V. 17. „ Caro concupiscit ad- „ versus spiritum, & spiritus adversus car- „ nem. " Deinde cum dicit, *Non enim quod volo bonum, hoc ago*, probat quod dixerat & per divisionem, & per effectum. Per divisionem quidem eius quod dixit, *Quod enim operor*. Sub quo duo continentur, scilicet non agere bonum, & agere malum: quia etiam ille qui non agit bonum, dicitur operari peccato omissionis. Ex parte autem eius quod dixit, *Non intelligo*, probat per effectum: quia enim intellectus movet voluntatem, velle est effectus eius quod est intelligere. Dicit ergo primo quantum ad omissionem boni: *Non enim ago hoc bonum*, quod volo agere: quod quidem uno modo potest intelligi de homine sub peccato constituto; & sic hoc quod dicit, *Ago*, est accipiendum secundum actionem completam, quæ exterius opere exercetur per rationis consensum; quod autem dicit, *Volo*, est intelligendum, non quidem de voluntate completa, quæ est operis præceptiva, sed de voluntate quadam incompleta, qua homines in universali bonum volunt, sicut in universali habent rectum iudicium de bono; tamen per habitum, vel passionem perversam pervertitur hoc iudicium, & depravatur talis voluntas in particulari, ut non agat quod in universali intelligit agendum, & agere vellet. Secundum autem quod intelligitur de homine per gratiam reparato, e converso oportet intelligere per hoc quod dicit, *Volo*, voluntatem completam perdurantem in electione particularis operationis, ut per hoc quod dicit, *Ago*, intelligatur actio incompleta, quæ consistit tantum in appetitu sensitivo, non perveniens usque ad rationis consensum. Homo enim sub gratia constitutus vult quidem mentem suam a pravis concupiscentiis conservare; sed hoc bonum non agit propter motus inordinatos concupiscentiæ, insurgentes in appetitu sensitivo. Et simile est quod dicit Gal. V. 17. „ Ut non quæcumque vultis, illa facia- „ tis. " Secundo quantum ad perpetrationem mali subdit: *Sed quod odi malum, illud facio*: quod quidem si intelligatur de homine peccatore, per hoc quod dicit, *Odi*, intelligatur quoddam odium imperfectum, secundum quod omnis homo naturaliter odit malum; per hoc autem quod dicit, *Facio*, intelligatur actio perfecta per operis executionem secundum rationis consensum: nam illud odium mali in universali, tollitur in particulari eligibili per inclinationem habitus, vel passionis. Si vero intelligitur de homine sub gratia constituto, per hoc quod dicit, *Facio*, intelligitur e converso actio imperfecta, quæ consistit in sola concupiscentia appetitus sensitivi; per hoc autem quod dicit, *Odi*, intelligitur odium perfectum quo quis perseverat in detestationem mali usque ad finalem reprobationem ipsius, de quo dicitur in Psal. CXXXVIII. 22. „ Perfecto odio oderam illos, " scilicet malos inquantum sunt peccatores. II Machab.

III.

xii. 1. „ Cum leges adhuc optimæ custo- „ direntur propter Oniæ pontificis pieta- „ tem , (*a*) & alios odio habentes ma- „ lum. " Deinde cum dicit, *Si autem quod nolo, illud facio*, concludit ex præmissa dispositione hominis , quod lex sit bona , dicens: *Si autem quod nolo, illud facio* , quocumque dictorum modorum intelligatur hoc ipso quod nolo malum , *consentio legi quoniam bona est* , in hoc quod prohibet malum, quod ego naturaliter nolo . Manifestum est enim quod inclinatio hominis secundum rationem ad volendum bonum, & fugiendum malum, est secundum naturam, vel gratiam; & utraque est bona . Unde & lex, quæ huic inclinationi consentit præcipiendo bonum , & prohibendo malum, eadem ratione est bona. Prov.iv. 2. „ Do- „ num bonum tribuam vobis, legem meam „ ne derelinquatis. "

Deinde cum dicit, *Nunc autem iam non ego operor illud*, probat quod dixerat de conditione hominis, scilicet quod sit carnalis venumdatus sub peccato: & circa hoc tria facit. Primo proponit quod intendit; secundo probat propositum, ibi , *Scio enim &c.* tertio concludit intentum, ibi, *Si autem quod nolo illud facio &c.* Quod autem homo carnalis venumdatus sub peccato , quasi aliqualiter sit servus peccati , ex hoc apparet quod ipse non agit , sed agitur a peccato: ille enim qui est liber , ipse per seipsum agit, & non ab alio agitur. Et ideo dicit : Dictum est, quod per intellectum, & voluntatem *consentio legi*; nunc autem dum contra legem facio , *ego iam non operor illud* quod facio contra legem, *sed peccatum quod in me habitat*: & sic patet me esse servum peccati , inquantum peccatum in me quasi dominium habens operatur . Et hoc quidem recte , ac faciliter potest intelligi de homine sub gratia constituto : quod enim concupiscit malum secundum appetitum sensitivum ad carnem pertinentem , non procedit ex opere rationis, sed ex inclinatione fomitis. Illud autem homo dicitur operari quod ratio operatur, quia homo est id quod est secundum rationem: unde motus concupiscentiæ qui non sunt a ratione , sed a fomite, non operatur homo, sed fomes peccati , qui hic peccatum nominatur . Iacob. iv. 1. „ Unde bella,& lites in vobis? Non- „ ne ex concupiscentiis vestris, quæ mili- „ tant in membris vestris? " Sed de homine sub peccato constituto hoc proprie intelligi non potest, quia eius ratio peccato consentit; & ideo ipsemet operatur: unde dicit Augustinus , & habetur in Glossa . „ Multum fallitur homo qui consentiens est „ concupiscentiæ carnis suæ, & quod illa „ desiderat decernens facere, & statuens, „ putat sibi adhuc esse dicendum : *Non ego* „ *operor illud* . " Potest tamen , licet extorte, exponi etiam de homine peccatore. Actio enim maxime attribuitur principali agenti, quod secundum proprietatem suam movet; non autem agenti quod movet, vel agit secundum proprietatem alterius a quo movetur. Manifestum est autem quod ratio hominis, secundum illud quod est proprium sibi, non inclinatur ad malum , sed secundum quod movetur a concupiscentia . Et ideo operatio mali quam ratio facit, prout est a concupiscentia victa, non attribuitur principaliter rationi, quæ hic per hominem intelligitur, sed potius ipsi concupiscentiæ, vel habitui ex quo ratio inclinatur ad malum . Dicitur autem peccatum habitare in homine, non quasi peccatum sit res aliqua, cum sit privatio boni ; sed designatur permanentia huiusmodi defectus in homine. Deinde cum dicit, *Scio enim*, probat quod peccatum habitans in homine, operatur malum quod homo facit: & primo ponit medium ad probandum propositum; secundo illud medium manifestat, ibi, *Nam velle adiacet mihi*. Probat ergo primo quod peccatum habitans in homine , operetur malum quod homo facit ; quæ quidem probatio manifesta est secundum quod verba referuntur ad hominem sub gratia constitutum , qui est liberatus a peccato per gratiam Christi, ut supra vi. habitum est. Quantum ergo ad eum in quo Christi gratia non habitat, nondum est liberatus a peccato . In carne autem gratia Christi non habitat, sed habitat in mente : unde infra viii. 10. dicitur , quod *si Christus in vobis est, corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus autem vivit propter iustificationem*. Igitur adhuc in carne dominatur peccatum, quod operatur concupiscentia carnis. Carnem enim hic accipit simul (*b*) cum viribus sensitivis. Sic enim caro distinguitur contra spiritum , & ei repugnat, inquantum appetitus sensitivus tendit in contrarium eius quod ratio appetit, secundum illud Gal. v. 17. „ Caro concupi- „ scit adversus spiritum. " Dicit ergo: Dictum est, quod *in me*, etiam per gratiam reparato, *peccatum operatur*; sed intelligendum est *in me* secundum carnem simul cum appe-

(*a*) *Al.* animos. (*b*) *Al.* cum membris.

appetitu ſenſitivo ; *Scio enim* per rationem, & experimentum, quod *bonum*, ſcilicet gratiæ, quo reformatus ſum, *non habitat in me*. Sed ne intelligatur ſecundum rationem, ſecundum modum ſuperius poſitum exponit: *Hoc eſt in carne mea*: nam in me, ideſt in corde meo, hoc bonum habitat, ſecundum illud Epheſ. III. 17. „ Habitare „ Chriſtum per fidem in cordibus veſtris.“ Et per hoc patet quod hoc verbum non patrocinatur Manichæis, qui volunt carnem non eſſe bonam ſecundum naturam; & ita non eſſe creaturam (*a*) Dei boni, cum ſcriptum ſit I. Tim. IV. 4. „ Omnis crea„ tura Dei bona eſt.“ Non enim hic Apoſtolus agit de bono naturæ, ſed de bono gratiæ, quo a peccato liberamur. Si vero hoc referatur ad hominem ſub peccato exiſtentem, ſuperflue additur quod dicit, *Hoc eſt in carne mea*: quia in homine peccatore bonum gratiæ non habitat nec quantum ad carnem, nec quantum ad mentem; niſi forte quis extorte velit exponere hoc eſſe dictum, quia peccatum, quod eſt privatio gratiæ, quodam modo a carne derivatur ad mentem. Deinde cum dicit, *Nam velle adiacet mihi*, manifeſtat quod dixerat: & primo ex hominis facultate; ſecundo ex hominis actione, quæ facultatem demonſtrat, ibi, *Non enim quod volo bonum, hoc facio*. Facultas autem hominis primo deſcribitur quantum ad voluntatem, quæ videtur in hominis eſſe poteſtate: unde dicit: *Nam velle adiacet mihi*; ideſt, propinquum eſt mihi, quaſi ſub mea poteſtate exiſtens: nihil enim eſt tam in hominis voluntate conſtitutum quam hominis voluntas, ut Auguſtinus dicit (de Lib. Arbitr. Lib. III. cap. III.) Secundo ponit facultatem hominis, vel potius difficultatem, quantum ad conſummationem effectus, cum ſubdit: *Perficere autem bonum non invenio*, ſcilicet in mea poteſtate exiſtens, ſecundum illud Prov. XVI. I. „ Hominis eſt præparare animum:“ & iterum ibidem 9. „ Cor hominis diſ„ ponit viam ſuam, ſed Domini eſt diri„ gere greſſus eius.“ Hoc autem verbum patrocinari videtur Pelagianis, qui dicebant, quod initium boni operis eſt ex nobis, inquantum bonum volumus; & hoc eſt quod videtur Apoſtolus dicere: *Perficere autem bonum non invenio*. Sed hunc ſenſum excludit Apoſtolus Phil. II. 13. dicens: „ Deus eſt qui operatur in nobis velle, & „ perficere.“ Quod ergo dicit, *Velle adiacet mihi*: ſcilicet, per gratiam iam reparato, eſt ex operatione divinæ gratiæ; per quam quidem gratiam non ſolum volo bonum, ſed etiam aliquid boni facio, quia repugno concupiſcentiæ, & contra eam ago ductus ſpiritu; ſed non invenio in mea poteſtate quomodo iſtud bonum perficiam, ut ſcilicet totaliter concupiſcentiam excludam. Et per hoc manifeſtatur quod bonum gratiæ non habitat in carne: quia ſi in carne habitaret, ſicut habeo facultatem volendi bonum per gratiam habitantem in mente, ita haberem facultatem perficiendi bonum per gratiam habitantem in carne. Si vero referatur ad hominem ſub peccato conſtitutum, ſic exponi poterit ut *velle* accipiatur pro voluntate incompleta, quæ ex inſtinctu naturæ in quibuſcumque peccantibus eſt ad bonum; ſed illud *velle* adiacet homini, ideſt iuxta hominem iacet, quaſi infirmum, niſi gratia voluntati tribuat efficaciam ad perficiendum. Deinde cum dicit, *Non enim quod volo bonum, hoc facio*, manifeſtat quod dixerat ex actione hominis, quæ eſt ſignum, & effectus facultatis humanæ. Ex hoc enim apparet quod homo non invenit perficere bonum, quia non agit bonum quod vult, (*b*) ſed facit malum quod non vult; & hoc quidem ſupra expoſitum eſt.

Deinde cum dicit, *Si autem quod nolo, illud facio*, concludit illud quod ſupra propoſuerat, dicens: *Si autem quod nolo, illud facio, non ego operor illud, ſed quod inhabitat in me peccatum*: & hoc etiam ſupra expoſitum eſt. Sed notandum eſt, quod ex uno & eodem medio, ſcilicet *quod nolo illud facio*, Apoſtolus duo concludit quæ ſupra poſuerat, ſcilicet legis bonitatem, cum dicit: *Si autem quod nolo, illud facio, conſentio legi Dei quoniam bona eſt*: & iterum dominium peccati in homine, cum dicit hic: *Si autem quod nolo, illud facio, non ego operor illud, ſed quod habitat in me peccatum*: quarum duarum concluſionum prima pertinet ad hoc quod dixerat, *Lex ſpiritualis eſt*; ſecunda ad hoc quod dixerat, *Ego autem carnalis ſum, venumdatus ſub peccato*. Sed primam concluſionem, quæ eſt de bonitate legis, elicit ex illo medio ratione eius quod dicit, *Nolo*: quia eius ratio non vult illud quod lex prohibet; & ex hoc patet legem eſſe bonam: ſed ex parte eius quod dicit, *Illud facio*, concludit in homine dominari peccatum, quod contra voluntatem rationis (*c*) operatur.

LE-

(a) *Al.* Dei bonam. (b) *Al.* quia facit. (c) *Al.* cogatur.

LECTIO IV.

INvenio igitur * aliam legem volenti mihi facere bonum, quoniam mihi malum adiacet: condelector enim legi Dei secundum interiorem hominem; video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, & captivantem me in lege peccati, quæ est in membris meis. Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia Dei per Iesum Christum Dominum nostrum. Igitur ego ipse mente servio legi Dei, carne autem legi peccati.

POstquam Apostolus ostendit legem esse bonam ex eo quod rationi concordat, hic infert duas conclusiones secundum duo quæ posuerat. Secunda ponitur ibi, *Video autem aliam legem in membris meis*. Circa primum duo facit. Primo infert conclusionem ex dictis; secundo ponit signum ad maiorem manifestationem, ibi, *Condelector enim legi Dei*. Duo autem supra posuerat. Primum quidem, quod lex spiritualis est; quo iam probato, concludit sic: *Invenio igitur*, scilicet per experimentum, *legem* Moysi consonam esse *mihi volenti facere bonum*, idest rationi meæ, per quam bonum approbo, & malum detestor, dum & ipsa lex bonum mandat, & malum prohibet. Deut. xxx. 14. „ Iuxta te est verbum valde in „ ore tuo, & in corde tuo, ut facias il- „ lud. " Et hoc modo necessarium fuit quod, idest *quia malum*, idest peccatum, vel fomes peccati, *mihi adiacet*; idest, iuxta rationem meam iacet, quasi carnem meam inhabitans. Mich. vii. 5. „ Ab ea quæ dor- „ mit in sinu tuo, custodi claustra oris tui;" idest a carne. Deinde cum dicit, *Condelector enim legi Dei*, ponit signum per quod ostenditur quod lex rationi consentiat: nullus enim delectatur nisi in eo quod est sibi conveniens; homo autem secundum rationem delectatur in lege Dei: ergo lex Dei est conveniens rationi; & hoc est quod dicit: *Condelector legi Dei secundum interiorem hominem*, idest secundum rationem, & mentem, quæ interior homo dicitur: non quod anima sit effigiata secundum formam hominis, ut Tertullianus posuit; vel quod ipsa sola sit homo, ut Plato posuit, quod homo est anima utens corpore; sed quia id quod est principalius in homine, dicitur homo, ut supra dictum est. Est autem in homine principalius secundum apparentiam quidem id quod est exterius, scilicet corpus sic effigiatum, quod dicitur homo exterior; secundum veritatem autem id quod est intrinsecum, scilicet mens, vel ratio, quæ hic dicitur homo interior. Psal. cxviii. 103. „ Quam dulcia faucibus meis eloquia tua!" I. Mach. xii. 9. „ Habentes solatio libros „ sanctos, qui in manibus nostris sunt."

Deinde cum dicit *Video autem &c.* ponit aliam conclusionem, quæ respondet ei quod supra secundo posuerat, dicens: *Ego autem carnalis sum venumdatus sub peccato*: dicens: *Video aliam legem in membris meis*, quæ est fomes peccati: quæ quidem potest dici lex duplici ratione. Uno modo propter similes effectus, quia sicut lex inducit ad bonum faciendum, ita fomes inducit ad peccandum; alio modo per comparationem ad causam. Cum autem fomes sit quædam pœna peccati, duplicem causam habet. Una quidem ipsum peccatum, quod in peccante dominium accepit, & ei legem imposuit, quæ est fomes, sicut dominus servo victo legem (a) imponit. Alia causa fomitis est Deus, qui hanc pœnam homini peccanti indidit, ut rationis eius inferiores vires non obedirent. Et secundum hoc ipsa inobedientia inferiorum virium, quæ dicitur fomes, lex dicitur, inquantum est per legem divinæ iustitiæ introducta; sicut iusti iudicis sententia (b) quasi lex habetur, secundum illud I. Reg. xxx. 25. „ Et factum est hoc ex die illa, & „ deinceps constitutum, & præfinitum, & „ quasi lex in Israel usque ad diem hanc." Hæc autem lex originaliter quidem consistit in appetitu sensitivo, sed diffusive invenitur in omnibus membris, quæ deserviunt concupiscentiæ ad peccandum. Supra vi. 19. *Sicut exhibuistis membra vestra servire immunditiæ, & iniquitati ad iniquitatem; ita nunc exhibete membra vestra servire iustitiæ in sanctificationem*. Et ideo dicit, *In membris meis*. Hæc autem lex duos effectus in homine habet. Primo namque resistit rationi; & quantum ad hoc dicit: *Repugnantem legi mentis meæ*,

* *Vox* aliam *nec est in Vulgata, nec a D. Thoma tangitur in hac Lectione*.
(a) *Al.* imposuit. (b) *Al.* quæ legem habet. *Forte* quæ legis vim habet.

meæ, idest legi Moysi, quæ dicitur lex mentis, inquantum consonat menti; vel legi naturali, quæ dicitur lex mentis, quia naturaliter menti indita est. Supra II. 15. *Qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis*. Et de hac repugnantia Gal. v. 17. „ Caro „ concupiscit adversus spiritum. " Secundus effectus est quod hominem in servitutem redigit; & quantum ad hoc subdit: *Et captivantem me*, vel *captivum me ducentem*, secundum aliam litteram, *in lege peccati, quæ est in membris meis*, idest in meipso, more Hebraicæ locutionis, secundum quam ponuntur nomina loco pronominum. Lex autem peccati captivat hominem dupliciter: uno modo hominem peccatorem per consensum, & operationem; alio modo hominem sub gratia constitutum, quantum ad concupiscentiæ motum. De hac captivitate dicitur in Psal. CXXV. 1. „ In con„ vertendo Dominus captivitatem Sion. "

Deinde cum dicit, *Infelix ego homo &c.* agit de liberatione a lege peccati; & tria circa hoc facit. Primo quidem ponit quæstionem; secundo ponit responsionem, ibi, *Gratia Dei &c.* tertio infert conclusionem, ibi, *Igitur ego ipse mente servio legi Dei*. Circa primum duo facit. Unum quidem confitetur, scilicet suam miseriam, cum dicit, *Infelix ego homo*: quod quidem est per peccatum quod in homine habitat, sive quantum ad carnem tantum, sicut in iusto, sive etiam quantum ad mentem, sicut in peccatore. Prov. XIV. 34. „ Miseros facit po„ pulos peccatum. " Psal. XXXVII. 7. „ Mi„ ser factus sum, & curvatus sum usque „ in finem. " Aliud autem quærit dicens: *Quis me liberabit de corpore mortis huius?* quæ quidem videtur quæstio esse desiderantis, secundum illud Psal. CXLI. 8. „ E„ duc de carcere animam meam. " Sciendum est tamen, quod in corpore hominis considerari potest natura ipsa corporis, quæ est conveniens animæ, unde ab ea non vult separari. II. Cor. v. 4. „ Nolumus expo„ liari, sed supervestiri: " & iterum corruptio corporis, quæ aggravat animam, secundum illud Sap. IX. 15. „ Corpus, quod „ corrumpitur, aggravat animam. " Et ideo signanter dicit, *De corpore mortis huius*. Deinde cum dicit, *Gratia Dei &c.* respondet quæstioni: non enim homo propriis viribus potest liberari a corporis corruptione, nec etiam animæ, quamvis consentiat rationi contra peccatum, sed solum per gratiam Christi, secundum illud Ioan. VIII. 36. „ Si Filius vos liberaverit, vere liberi „ eritis. " Et ideo sequitur: *Gratia Dei*, scilicet me liberabit, quæ datur *per Iesum Christum*. Ioan. I. 17. „ Gratia, & veritas „ per Iesum Christum facta est. " Hæc autem liberat a corpore mortis huius dupliciter: uno modo ut corruptio corporis menti non dominetur, trahens eam ad peccandum; alio modo ut corruptio corporis totaliter tollatur. Quantum ergo ad primum convenit dicere peccatori: Gratia liberavit me *de corpore mortis huius*; idest, liberavit me a peccato, in quod est anima inducta ex corporis corruptione, sed ab hoc iam iustus liberatus est: unde ei competit dicere quantum ad secundum: Gratia Dei liberavit me *de corpore mortis huius*, ut scilicet in corpore meo non sit corruptio peccati, aut mortis; quod erit in resurrectione. Deinde cum dicit, *Igitur ego ipse &c.* infert conclusionem, quæ secundum duas præmissas expositiones, diversimode ex præmissis infertur. Secundum enim quod præmissa verba exponuntur in persona peccatoris, sic inferenda est conclusio. Dictum est, quod gratia Dei liberavit me a corpore mortis huius, ut scilicet ab ea non deducat in peccatum: ergo quando ero iam liberatus, *mente servio legi Dei*, secundum carnem autem *legi peccati*: quæ quidem in carne remanet quantum ad fomitem, per quem caro concupiscit adversus spiritum. Si autem præmissa verba intelligantur ex persona iusti, sic est inferendum. *Gratia Dei per Iesum Christum*, liberavit me *de corpore mortis huius*; ita scilicet ut in me non sit corruptio peccati, & mortis. *Igitur ego ipse*, unus & idem antequam liberer, *mente servio legi Dei*, ei consentiens; *carne autem servio legi peccati*, inquantum caro mea secundum legem carnis movetur ad concupiscendum.

CA-

CAPITIS VIII.

LECTIO I.

NIhil ergo nunc damnationis est his qui sunt in Christo Iesu, qui non secundum carnem ambulant. Lex enim spiritus vitae in Christo Iesu liberavit me a lege peccati, & mortis. Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem, Deus Filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, & de peccato damnavit peccatum in carne; ut iustificatio legis impleretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum. Qui enim secundum carnem sunt, quae carnis sunt sapiunt; qui vero secundum spiritum sunt, quae sunt spiritus sentiunt: nam prudentia carnis, mors est; prudentia autem spiritus, vita, & pax.

POstquam Apostolus ostendit quod per gratiam Christi liberamur a peccato, & lege, hic ostendit quod per eamdem gratiam liberamur a damnatione: & primo ostendit quod per gratiam Christi liberamur a damnatione culpae; secundo quod per eamdem gratiam liberamur a damnatione poenae, ibi, *Si autem Christus in vobis est &c.* Circa primum duo facit. Primo proponit quod intendit; secundo probat propositum, ibi, *Lex enim spiritus vitae &c.* Circa primum duo facit. Primo proponit beneficium quod gratia confert, concludens ex praemissis ita. Gratia Dei per Iesum Christum liberavit me de corpore mortis huius, in qua existit nostra redemptio. *Ergo nunc*, ex quo sumus per gratiam liberati, *nihil damnationis est* residuum: quia tollitur damnatio & quantum ad culpam, & quantum ad poenam. Iob xxxiv. 29. „ Ipso „ concedente pacem, quis est qui condemnet? “ Secundo ostendit quibus hoc beneficium concedatur, & ponit duas conditiones quae ad hoc requiruntur: quarum primam ponit, dicens: *His qui sunt in Christo Iesu*, idest qui sunt ei incorporati per fidem, & dilectionem, & fidei sacramentum. Gal. iii. 27. „ Omnes quotquot „ in Christo baptizati estis, Christum in„ duistis. “ Ioan. xv. 4. „ Sicut palmes „ non potest ferre fructum, nisi manserit „ in vite; sic nec vos, nisi in me manse„ ritis. “ Illis vero qui non sunt in Christo Iesu, damnatio debetur: unde ibidem 6. subditur: „ Si quis in me non man„ serit, mittetur foras sicut palmes, & „ arescet; & colligent eum, & in ignem „ mittent, & ardet. “ Secundam conditionem ponit, dicens: *Qui non secundum carnem ambulant*, idest, concupiscentiam carnis non sequuntur. II. Cor. x. 3. „ In carne „ ambulantes, non secundum carnem militamus. “

Ex his autem verbis aliqui voluot accipere, quod in infidelibus, qui non sunt in Christo Iesu, etiam primi motus sint peccata mortalia, quamvis eis non consentiant; quod est secundum carnem ambulare. Si enim illi qui non secundum carnem ambulant, ex hoc non eis damnabile est quod carne serviunt legi peccati secundum primos concupiscentiae motus, quia sunt in Christo Iesu; sequitur a contrario sensu, quod illis qui non sunt in Christo Iesu, hoc sit damnabile. Ad hoc etiam rationem inducunt: dicunt enim quod necesse est actum damnabilem esse qui procedit ex habitu damnabili peccati. Peccatum autem originale est damnabile, quia privat hominem aeterna vita, cuius habitus manet in infideli, cui non est originalis culpa dimissa. Quilibet ergo motus concupiscentiae ex originali peccato proveniens, est in eis peccatum damnabile.

Primo autem ostendendum est hanc positionem esse falsam. Primus enim motus habet quod non sit peccatum mortale ex eo quod rationem non attingit, in qua completur ratio peccati; ista autem causa etiam in infidelibus manet: unde in infidelibus primi motus non possunt esse peccata mortalia. Praeterea in eadem specie peccati gravius peccat fidelis quam infidelis, secundum illud Heb. x. 29. „ Quanto ma„ gis putatis deteriora mereri supplicia qui „ Filium Dei conculcaverit, & sanguinem „ testamenti pollutum duxerit? “ Si ergo primi motus in infidelibus essent peccata mortalia, multo magis in fidelibus.

Secundo respondendum est ad eorum rationes. Nam primo quidem ex littera Apostoli hoc habere non possunt. Non enim di-

dicit Apostolus, quod hoc solum non sit damnabile his qui sunt in Christo Iesu, quod carne serviunt legi peccati secundum concupiscentiæ motus, sed quod omnino nihil est eis damnationis; illis autem qui non sunt in Christo Iesu, est hoc ipsum damnabile. Præterea si hoc ad primos motus referatur, his qui non sunt in Christo Iesu, sunt damnabiles huiusmodi motus, secundum damnationem originalis peccati, quæ adhuc in eis manet, a qua sunt liberati hi qui sunt in Christo Iesu; non autem sic quod per huiusmodi motus nova addatur eis damnatio. Quod etiam secundo obiiciunt, non ex necessitate concludit quod intendunt. Non enim verum est quod actus quilibet procedens ex habitu peccati damnabilis, sit etiam & ipse damnabilis, sed solum quando est actus perfectus per consensum rationis. Si enim in aliquo sit habitus adulterii, motus concupiscentiæ adulterii, qui est actus imperfectus, non est in eo peccatum mortale; sed solum motus perfectus, qui est per consensum rationis: & præterea actus ex tali habitu procedens, non habet aliam rationem damnationis ab ea quæ est secundum rationem habitus. Et secundum hoc primi motus in infidelibus, ex eo quod procedunt a peccato originali, non afferunt damnationem peccati mortalis, sed solum originalis.

Deinde cum dicit, *Lex enim spiritus vitæ &c.* probat quod dixerat: & primo quantum ad primam conditionem, qua dixerat, nihil esse damnationis his qui sunt in Christo Iesu; secundo quantum ad secundam conditionem, qua dixerat, *Qui non secundum carnem ambulant*, ibi, *Qui non secundum carnem ambulamus &c.* Circa primum duo facit. Primo ponit probationem; secundo manifestat quod supposuerat per causam, ibi, *Nam quod impossibile erat legi &c.* Circa primum ponit talem rationem. Lex spiritus liberat hominem a peccato, & morte; sed lex spiritus est in Iesu Christo: ergo per hoc quod aliquis est in Christo Iesu, liberatur a peccato, & morte. Quod autem lex spiritus liberet a peccato, & morte, sic probat. Lex spiritus est causa vitæ; sed per vitam excluditur peccatum, & mors, quæ est effectus peccati: nam & ipsum peccatum est spiritualis mors animæ: ergo lex spiritus liberat hominem a peccato, & morte. Damnatio autem non est nisi per peccatum, & mortem: ergo his qui sunt in Christo Iesu, nihil damnationis existit. Hoc est ergo quod dicit: *Lex enim spiritus vitæ in Christo Iesu liberavit me a lege peccati, & mortis*. Quæ quidem lex potest dici uno modo Spiritus sanctus, ut sit sensus. *Lex spiritus*, idest lex quæ est Spiritus: lex enim ad hoc datur ut per eam homines inducantur ad bonum: unde & Philosophus in II. Ethic. (cap. 1.) dicit, quod intentio legislatoris est cives facere bonos: quod quidem lex humana facit, solum notificando quid fieri debeat; sed Spiritus sanctus mentem inhabitans non solum docet quid oporteat fieri, intellectum illuminando de agendis, sed etiam affectum inclinat ad recte agendum. Ioan. XIV. 26. „ Paraclytus autem Spiritus sanctus quem „ mittet Pater in nomine meo, ille vos „ docebit omnia (quantum ad primum) „ & suggeret vobis omnia (quantum ad „ secundum) quæcumque dixero vobis. “ Alio modo lex spiritus potest dici proprius effectus Spiritus sancti, scilicet fides per dilectionem operans: quæ quidem & docet interius de agendis, secundum illud infra I. Ioan. II. 27. „ Unctio docebit vos de „ omnibus: “ & inclinat affectum ad agendum, secundum illud II. Corinth. V. 14. „ Caritas Christi urget nos. “ Et hæc quidem lex spiritus, dicitur lex nova, quæ vel est ipse Spiritus sanctus, vel eam in cordibus nostris Spiritus sanctus facit. Hier. XXXI. 33. „ Dabo legem meam in visceri- „ bus eorum, & in corde eorum superscribam „ eam. “ De lege autem veteri supra dixit solum, quod erat spiritualis, idest a Spiritu sancto data: & sic prædicta considerantes inveniemus quatuor leges ab Apostolo esse inductas. Primo legem Moysi, de qua dicit supra VII. 22. *Condelector legi Dei secundum interiorem hominem*. Secundo legem fomitis, de qua dicit ibidem 23. *Video aliam legem in membris meis*. Tertio legem naturalem secundum unum sensum, de qua subdit ibid. 23. *Repugnantem legi mentis meæ*; Quarto tradit legem novam, cum dicit, *Lex spiritus*: & addit, *Vitæ*, quia sicut spiritus naturalis facit vitam naturæ, sic Spiritus divinus facit vitam gratiæ. Ioan. VI. 64. „ Spiritus est qui vivificat. “ Ezech. I. 20. „ Spiritus vitæ erat in rotis. “ Addit autem, *In Christo Iesu*, quia scilicet iste Spiritus non datur nisi his qui sunt in Christo Iesu: sicut enim spiritus naturalis non pervenit ad membrum quod non habet connexionem ad caput, ita Spiritus sanctus. I. Ioan. III. 24. „ In hoc scimus quod ipse „ manet in nobis, quia de Spiritu suo de- „ dit nobis. Act. V. „ 32. „ Spiritus sanctus, quem dedit Deus omnibus obedien- „ tibus sibi. “ Hæc, inquam, lex, ex eo

quod

quod est in Christo Iesu, *liberavit me*. Ioan. VIII. 36. „ Si Filius vos liberaverit, vere „ liberi eritis. “ Et hoc *a lege peccati*, idest a lege fomitis, quæ inclinat ad peccatum: vel *a lege peccati*, idest a consensu, & operatione peccati, quod hominem tenet ligatum per modum legis. Per Spiritum enim sanctum remittitur peccatum. Ioan. XX. 22. „ Accipite Spiritum sanctum: quorum „ remiseritis peccata, remittuntur eis. “ *Et mortis*, non solum spiritualis, sed etiam corporalis, ut infra probabitur. Et hoc ideo quia est spiritus vitæ. Ezech. XXXVII. 9. „ A quatuor ventis veni spiritus, & insuffla super interfectos istos, & reviviscant. “ Deinde cum dicit, *Nam quod impossibile erat legi &c.* manifestat quod dixerat, scilicet quod lex vitæ quæ est in Christo Iesu, liberat a peccato. Nam quod liberet a morte, infra probabit: & hoc probat per causam, quæ sumitur ex incarnatione Christi: circa quam tria ponit. Primo necessitatem incarnationis; secundo modum incarnationis, ibi, *Deus Filium suum mittens in similitudinem carnis peccati*; tertio incarnationis fructum, ibi, *Et de peccato damnavit peccatum*. Et ut planior fiat expositio, accipiemus primo secundum, secundo tertium, tertio primum, hoc modo Recte dico, quod lex spiritus vitæ in Christo Iesu liberat a peccato: *nam Deus Pater Filium suum*, idest proprium, consubstantialem sibi, & coæternum: Psal. II. 7. „ Dominus dixit ad me: Filius meus es „ tu, ego hodie genui te: “ *mittens*, non de novo creans, vel faciens; sed quasi præexistentem misit: Matth. XXI. 37. „ Novissi„ me misit ad eos filium suum: “ non quidem ut esset ubi non erat, quia, ut dicitur Ioan. I. 10. „ in mundo erat, “ sed ut esset modo quo non erat in mundo, idest visibiliter per carnem assumptam: unde ibidem sequitur 14. „ Verbum caro factum „ est .... & vidimus gloriam eius. “ Bar. III. 38. „ Post hoc in terris visus est. “ Et ideo hic subditur: *In similitudinem carnis peccati*: quod non est sic intelligendum quasi veram carnem non habuerit, sed solum carnis similitudinem quasi phantasticam, sicut Manichæi dicunt; cum ipse Dominus dicat Luc. ult. 39. „ Spiritus car„ nem, & ossa non habet, sicut me videtis „ habere. “ Unde non subdit solum, *In similitudinem carnis*, sed *in similitudinem carnis peccati*: non enim habuit carnem peccati, idest cum peccato conceptam, quia caro eius fuit concepta per Spiritum sanctum, qui tollit peccatum. Matth. I. 20. „ Quod „ enim in ea natum est, de Spiritu san„ cto est. “ Unde Psal. XXV. 11. dicit: „ Ego in innocentia mea ingressus sum, “ scilicet in mundum. (a) Sed habuit similitudinem carnis peccati, idest similem carni peccatrici in hoc quod erat passibilis: nam caro hominis ante peccatum, passioni subiecta non erat. Heb. II. 17. „ Debuit „ per omnia fratribus assimilari, ut mise„ ricors fieret. “ Subdit autem duplicem effectum incarnationis: quorum primus est remotio peccati, quam ponit dicens: *De peccato damnavit peccatum in carne*: quod quidem potest legi: *De peccato*, idest pro peccato commisso in carne Christi, diabolo instigante, ab occisoribus eius, *damnavit*, idest destruxit, *peccatum*: quia cum diabolus innocentem, in quo nihil iuris habebat, attentavit morti tradere, iustum fuit ut potestatem amitteret. Et ideo per suam passionem, & mortem dicitur peccatum destruxisse. Col. II. 15. „ Expolians (sci„ licet in cruce) principatus, & potesta„ tes traduxit confidenter, palam trium„ phans illos in semetipso. “ Sed melius est ut dicatur: *Damnavit peccatum in carne*, idest debilitavit fomitem peccati in carne nostra, *de peccato*, idest est virtute passionis suæ, & mortis; quæ dicitur peccatum propter similitudinem peccati, ut dictum est; vel quia per hoc factus est hostia pro peccato, quæ in sacra Scriptura dicitur peccatum. Oseæ IV. 8. „ Peccata populi „ mei comedent. “ Unde dicit II. Corinth. V. 21. „ Eum qui non noverat peccatum, „ pro nobis Deus fecit peccatum, “ idest hostiam pro peccato. Et ita satisfaciendo pro nostro peccato, abstulit peccatum mundi. Ioan. I. 29. „ Ecce agnus Dei, ecce „ qui tollit peccata mundi. “ Secundum effectum ponit consequenter, dicens: *Ut iustificatio legis*, idest iustitia quam lex promittebat, & quam ex lege aliqui sperabant, *impleretur*, idest perficeretur, *in nobis*, existentibus scilicet in Christo Iesu. Infra IX. 30. *Gentes quæ non sectabantur iustitiam, apprehenderunt iustitiam quæ est ex fide*: & II. Corinth. V. 21. cum dixisset, „ Eum qui non „ noverat peccatum, Deus pro nobis fecit „ peccatum, “ subdit: „ Ut nos efficere„ mur iustitia Dei in ipso. “ Hoc aliter fieri non poterat quam per Christum; & ideo præmisit, quod scilicet damnare potest peccatum in carne, & implere iusti-

(a) *Al. omittitur* Sed.

stificationem, *quod erat impossibile legi* Moysi. Hebr. VII. 19. „ Nihil ad perfectum „ adduxit lex. “ Et hoc quidem erat legi impossibile, non propter defectum legis, *sed in quo*, idest inquantum, *infirmabatur per carnem*, idest propter infirmitatem carnis, quæ erat in homine ex corruptione fomitis, ex qua proveniebat quod, etiam lege data, homo a concupiscentia vincebatur. Matth. XXVI. 41. „ Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma: “ & supra VI. 19. *Humanum dico propter infirmitatem carnis vestræ*. Et ex hoc patet quod necesse fuit Christum incarnari: unde & Galat. II. 21. dicitur: „ Si per legem est iustitia, „ Christus gratis mortuus est, “ idest sine causa. Ideo ergo necessarium fuit Christum incarnari, quia lex iustificare non poterat.

Deinde cum dicit, *Qui non secundum carnem ambulamus*, probat propositum quantum ad secundam conditionem, ostendens quod ad hoc quod aliqui damnationem evadant, requiritur quod non secundum carnem ambulent: & circa hoc tria facit. Primo proponit quod intendit; secundo probat propositum, ibi, *Qui enim secundum carnem sunt, quæ carnis sunt sapiunt*; tertio manifestat quoddam quod in probatione suppofuerat, ibi, *Quoniam sapientia carnis inimica est Deo*. Dicit ergo primo: Dictum est, quod iustificatio legis impletur in nobis, qui scilicet non solum sumus in Christo Iesu, sed etiam non ambulamus secundum carnem, sed secundum spiritum, idest qui non sequimur concupiscentias carnis, sed instinctum Spiritus sancti. Galat. v. 16. „ Spiritu ambulate. “ Deinde cum dicit, *Qui enim secundum carnem sunt &c.* probat quod dixerat, & inducit duos syllogismos: unum quidem ex parte carnis, qui est talis. Quicumque sequuntur prudentiam carnis, ducuntur ad mortem; sed quicumque sunt secundum carnem, sequuntur prudentiam carnis: ergo quicumque sunt secundum carnem, ducuntur ad mortem. Alium syllogismum ponit ex parte spiritus, qui est talis. Quicumque sequuntur prudentiam spiritus, consequuntur vitam, & pacem; sed quicumque sunt secundum spiritum, sequuntur prudentiam spiritus: ergo quicumque sunt secundum spiritum, sequuntur vitam, & pacem. Et sic patet quod illi qui non ambulant secundum carnem, sed secundum spiritum, liberantur a lege peccati, & mortis. Primo ergo ponit minorem primi syllogismi, dicens: *Qui enim secundum carnem*, idest qui carni subduntur quasi ei subiecti: infra XVI. 18. „ Huiusmodi Domino non serviunt, sed suo ventri: “ *sapiunt ea quæ sunt carnis*; ac si dicat, Habent sapientiam carnis: sapere enim quæ sunt carnis, est approbare, & iudicare bona esse quæ sunt secundum carnem. Matth. XVI. 23. „ Non sapis quæ Dei sunt, „ sed quæ hominis. “ Hier. IV. 22. „ Sapientes sunt ut faciant mala. “ Secundo ponit minorem secundi syllogismi, dicens: *Qui vero sunt secundum spiritum*, id est qui Spiritum sanctum sequuntur, & secundum eum ducuntur, secundum illud Galat. v. 18. „ Si spiritu ducimini, non estis sub lege: “ *sentiunt ea quæ sunt spiritus*; idest, habent rectum sensum in rebus spiritualibus, secundum illud Sap. I. I. „ Sentite „ de Domino in bonitate. “ Et horum ratio est, quia, sicut Philosophus dicit in III. Ethic. (cap. XIII.) qualis est unusquisque, talis finis videtur ei. Unde ille cuius est animus informatus per habitum bonum, vel malum, existimat de fine secundum exigentiam illius habitus. Tertio ponit maiorem primi syllogismi, dicens: *Nam prudentia carnis mors est*. Ad cuius intellectum oportet scire, quod prudentia est recta ratio agibilium, ut dicit Philosophus VI. Ethic. (cap. IV.) Recta autem ratio agendorum unum præsupponit, & tria facit: præsupponit enim finem, qui est sicut principium in agendis; sicut & ratio speculativa præsupponit principia, ex quibus demonstrat; facit autem recta ratio agibilium tria: nam primo recte consiliatur; secundo recte iudicat de consiliatis; tertio recte, & constanter præcipit (*a*) quod consiliatum est. Sic ergo ad prudentiam carnis requiritur quod aliquis præsupponat pro fine delectabile carnis, & quod consilietur, & iudicet, & præcipiat ea quæ conveniunt ad hunc finem: unde talis prudentia *est mors*, id est causa mortis æternæ. Gal. ult. 8. „ Qui „ seminat in carne, de carne & metet cor„ ruptionem. “ Quarto ponit maiorem secundi syllogismi, dicens: *Prudentia autem spiritus, vita, & pax*. Dicitur autem secundum prædicta, prudentia spiritus, quando aliquis præsupposito fine spiritualis boni, consiliatur, & iudicat, & præcipit quæ ordinantur convenienter ad hunc finem: unde talis prudentia est *vita*, id est causa vitæ, gratiæ, & gloriæ: Gal. ult. 8. „ Qui „ seminat in spiritu, de spiritu & metet „ vi-

(*a*) *Al.* iudicatum est.

„ vitam æternam: “ & est *pax*, idest causa pacis: nam pax causatur a Spiritu sancto. Psal. CXVIII. 165. „ Pax multa diligentibus legem tuam, Domine. “ Gal. 5. 22. „ Fructus Spiritus, caritas, gaudium, „ & pax. “

L E C T I O II.

QUoniam sapientia carnis inimica est Deo: legi enim Dei non est subiecta; nec enim potest. Qui autem in carne sunt, Deo placere non possunt. Vos autem in carne non estis, sed in spiritu; si tamen Spiritus Dei habitat in vobis. Si quis autem Spiritum Christi non habet, hic non est eius. Si autem Christus in vobis est, corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus vero vivit propter iustificationem. Quod si Spiritus eius qui suscitavit Iesum a mortuis habitat in vobis; qui suscitavit Iesum Christum a mortuis, vivificabit & mortalia corpora vestra, propter inhabitantem Spiritum eius in vobis. Ergo, fratres, debitores sumus, non carni, ut secundum carnem vivamus: si enim secundum carnem vixeritis, moriemini; si autem Spiritu facta carnis mortificaveritis, vivetis.

SUpposuerat Apostolus in præcedentibus quod prudentia carnis mors est; & hoc quidem nunc probare intendit: & primo probat propositum; secundo ostendit fideles quibus scribit, a tali prudentia esse alienos, ibi, *Vos autem in carne non estis*. Circa primum duo facit. Primo propositum probat de prudentia carnis in abstracto; secundo id quod de prudentia carnis dixerat, adaptat eis qui prudentia carnis sequuntur, ibi, *Qui autem in carne sunt &c.* Circa primum ponit tria media, quorum posterius probat prius. Per primum autem probat id quod supra positum est, scilicet quod prudentia carnis sit mors, hoc modo. Qui inimicatur Deo, incurrit mortem. Luc. XIX. 27. „ Verumtamen inimicos meos illos qui „ noluerunt me regnare supra se, adducite „ huc, & interficite ante me. “ Et hoc quia Deus vita nostra est: Deut. XXX. 20. „ Ipse est enim vita tua. “ Et ideo ille qui inimicatur Deo, incurrit mortem; sed *prudentia carnis inimica est Deo*: ergo prudentia carnis est causa mortis.

Ubi notandum est, quod id quod supra dixerat prudentiam carnis, nunc nominat carnis sapientiam: non quod idem sit sapientia simpliciter, & prudentia, sed quia in rebus humanis est prudentia. Prover. X. 23. „ Sapientia est viro prudentia. “ Ad cuius intellectum sciendum, quod sapiens simpliciter dicitur qui cognoscit causam altissimam, ex qua omnia dependent; causa autem (*a*) suprema omnium, Deus est: unde sapientia simpliciter est cognitio divinarum rerum, ut Augustinus dicit in Lib. XIV. de Trinit. (cap. 1.) I. Cor. II. 6. „ Sapientiam loquimur inter perfectos. “ Dicitur autem sapiens in unoquoque genere qui cognoscit altissimam causam illius generis; sicut in arte ædificatoria dicitur sapiens, non ille qui scit dolare ligna, & lapides, sed ille qui concipit, & disponit convenientem formam domus: ex hoc enim totum artificium dependet: unde & Apostolos dicit I. Cor. III. 10. „ Ut sapiens „ architectus fundamentum posui. “ Sic igitur sapiens in rebus humanis dicitur qui bonam æstimationem habens de fine humanæ vitæ, secundum hoc ordinat totam humanam vitam, quod pertinet ad prudentiam. Et ita sapientia carnis est idem quod carnis prudentia. De hac sapientia dicitur Iac. III. 15. „ Non est de sursum descen„ dens, sed terrena, animalis, diaboli„ ca. “

Dicitur autem hæc sapientia Deo inimica, quia contra legem Dei, hominem inclinat. Iob XV. 26. „ Cucurrit adversus Deum „ collo erecto, & pingui cervice. “ Et ideo ad hoc probandum inducit aliud medium, subdens: *Legi enim Dei non est subiecta*. Non enim potest aliquis Deum odire, secundum quod in se est, cum Deus sit ipsa essentia bonitatis; sed secundum hoc aliquis peccator Deum odit quod præceptum divinæ legis est contrarium suæ voluntati; sicut adulter odit Deum, inquantum odit hoc præceptum, Non mœchaberis. Et sic omnes peccatores, inquantum nolunt sub-

(a) *Al.* suprema simpliciter omnium.

subiici legi Dei, sunt inimici Dei. II. Paralip. xix. 2. „ His qui oderunt Deum, „ amicitia iungeris. " Unde convenienter probat quod prudentia, vel sapientia carnis sit inimica Deo, quia non est subiecta legi Dei. Probat autem hoc per tertium medium, dicens: *Non enim potest*. Prudentia enim carnis vitium est quoddam, ut ex prædictis patet. Quamquam autem ille qui subiectus est vitio, possit liberari a vitio, & subiici Deo, secundum illud supra vi. 22. *Liberati a peccato, servi facti Deo*; tamen ipsum vitium Deo subiici non potest, cum ipsum vitium sit aversio a Deo, vel a lege Dei: sicut ille qui est niger, potest fieri albus, sed ipsa nigredo numquam potest fieri alba. Et secundum hoc dicitur Matth. vii. 18. „ Non potest arbor mala fructus „ bonos facere. " Ex quo patet quod non recte Manichæi ad confirmationem sui erroris hæc verba assumunt, volentes per hęc verba ostendere naturam carnis non esse a Deo, cum sit inimica Deo, nec possit Deo subiici non enim agit Apostolus hic de carne ista, quæ est creatura Dei, sed de prudentia carnis, quę est vitium hominis, ut dictum est. Deinde cum dicit, *Qui autem in carne sunt &c.* adaptat quod dixerat de prudentia carnis, ad homines quibus prudentia carnis dominatur, dicens: *Qui autem in carne sunt*, id est qui concupiscentias carnis sequuntur per prudentiam carnis, quamdiu tales sunt, *Deo placere non possunt*: quia, ut in Psalm. cxlvi. 11. dicitur, „ beneplacitum est Deo „ super timentes eum. " Unde illi qui ei non subiiciuntur, non possunt ei placere, quamdiu tales sunt; possunt autem desinere esse in carne secundum modum prædictum, & tunc Deo placebunt.

Deinde cum dicit, *Vos autem in carne non estis*, ostendit eos quibus loquitur, esse immunes a prudentia carnis: & circa hoc tria facit. Primo ponit fidelium statum, dicens: *Vos autem non estis in carne*: & sic patet non esse intelligendum de carnis natura: Romani enim, quibus loquebatur, mortales erant carne induti. Sed carnem accipit pro vitiis carnis, secundum illud I. Corinth. vi. 50 „ Caro, & sanguis regnum Dei (a) „ possidere non possunt. " Unde dicit: *Vos non estis in carne*: id est, non estis in vitiis carnis, quasi secundum carnem viventes: II. Cor. x. 3. „ In carne viventes, non se„ cundum carnem militamus: " *sed in spiritu*; id est, spiritum sequimini. Apoc. i. 10. „ Fui in spiritu dominica die. " Secundo apponit conditionem, dicens: *Si tamen Spiritus Dei habitat in vobis*, scilicet per caritatem. I. Cor. iii. 16. „ Templum Dei „ estis, & Spiritus Dei habitat in vobis." Apponit autem hanc conditionem, quia quamvis in baptismo Spiritum sanctum receperint, potuisset tamen contingere quod per peccatum superveniens Spiritum sanctum amisissent: de quo dicitur Sap. i. quod corripitur a superveniente iniquitate. Tertio ostendit conditionem hanc oportere in eis extare, dicens: *Si quis Spiritum Christi non habet, hic non est eius*: sicut non est membrum Christi qui Spiritum Christi non habet. I. Ioan. iv. 13. „ In hoc scimus quo„ niam manet in nobis, quoniam de Spiritu „ suo dedit nobis. " Est autem notandum, quod idem est Spiritus Christi, & Dei Patris; sed dicitur Dei Patris, inquantum a Patre procedit; dicitur Spiritus Christi, inquantum procedit a Filio. Unde etiam Dominus ubique attribuit eum simul sibi, & Patri, sicut Ioan. xiv. 26. „ Paraclytus „ Spiritus sanctus, quem mittet Pater in „ nomine meo. " Item xv. 26. „ Cum ve„ nerit Paraclytus, quem ego mittam vobis „ a Patre. "

Deinde cum dicit, *Si autem Christus in vobis est*, ostendit quod per gratiam Christi, sive per Spiritum sanctum, liberamur a pœna: & primo ostendit quod liberamur per Spiritum sanctum in futuro a morte corporali; secundo quod interim in hac vita adiuvamur a Spiritu sancto contra infirmitates præsentis vitæ, ibi, *Similiter autem Spiritus adiuvat infirmitatem nostram*. Circa primum tria facit. Primo proponit quod intendit; secundo ex hoc infert quoddam corollarium, ibi, *Ergo, fratres debitores &c.* tertio probat propositum, ibi, *Quicumque enim Spiritu Dei aguntur, hi sunt filii Dei*. Circa primum considerandum est, quod supra mentionem fecerat de Spiritu Dei, & de Spiritu Christi, quamvis sit unus & idem Spiritus. Primo ergo ostendit quid consequamur ex Spiritu ex hoc quod est Christi; secundo ostendit quid consequamur ex eo, inquantum est Spiritus Dei Patris, ibi, *Quod si Spiritus eius &c.* Dicit ergo: Dictum est, quod *si quis Spiritum Christi non habet, hic non est eius*: unde cum vos sitis Christi, Spiritum Christi habetis, & ipsum Christum in vobis habitantem per fidem, secundum illud Ephes. iii. 17. „ Habitare Chri„ stum per fidem in cordibus vestris. " Si autem Christus sic in vobis est, oportet vos Chri-

(a) *Al.* non possidebunt.

Christo esse conformes. Christus autem sic venit in mundum ut quantum ad spiritum esset plenus gratia, & veritate, & tamen quantum ad corpus, habet similitudinem carnis peccati, ut supra dictum est. Unde & hoc oportet esse in vobis, quod *corpus quidem vestrum*, *propter peccatum*, quod adhuc manet in carne vestra, *mortuum est*; idest, necessitati mortis addictum, sicut Genes. II. 17. dicitur: „ Quacumque die comederitis, morte moriemini; " idest, necessitati mortis addicti eritis; *spiritus vero* (*a*) vester, qui iam (*b*) renovatus est a peccato, secundum illud Ephes. IV. 23. „ Renovamini spiritu mentis vestræ, " *vivit* vita gratiæ, *propter iustificationem*, per quam iustificatur a Deo. Galat. II. 20. „ Quod autem nunc vivo in carne, in fide vivo Filii Dei. " Supra I. 17. *Iustus ex fide vivit*. Deinde cum dicit, *Quod si Spiritus eius &c.* ostendit quid consequamur (*c*) ex Spiritu sancto, inquantum est Spiritus Patris, dicens: *Quod si habitat in vobis Spiritus eius*, scilicet Dei Patris, *qui suscitavit Iesum Christum a mortuis*: Ps. XL. II. „ Tu autem Domine miserere mei, & resuscita me: " Act. III. 15. „ Hunc Deus suscitavit a mortuis: " & tamen ipse Christus propria virtute resurrexit, quia eadem est virtus Patris & Filii: consequens est quod id quod Deus Pater fecit in Christo, faciat etiam in nobis; & hoc est quod subdit: *Qui suscitavit Iesum Christum a mortuis, vivificabit & mortalia corpora vestra*. Non dicit mortua, sed *mortalia*: quia in resurrectione non solum a corporibus nostris auferetur quod sint mortua, idest necessitatem mortis habentia, sed etiam quod sint mortalia, idest potentia mori, quale fuit corpus (*d*) Adam ante peccatum: nam post resurrectionem corpora nostra erunt penitus immortalia. Esa. XXVI. 19. „ Vivent mortui tui, interfecti mei resurgent. " Oseæ VI. 3. „ Vivificabit nos post duos dies. " Et hoc *propter inhabitantem Spiritum eius in nobis*; idest, in virtute Spiritus sancti in nobis habitantis. Ezech. XXXVII. 5. „ Hæc dicit Dominus Deus ossibus his: „ Ecce ego intromittam in vobis spiritum, „ & vivetis. " Et hoc *propter inhabitantem Spiritum*, idest propter dignitatem quam corpora nostra habent, eo quod fuerunt receptacula Spiritus sancti. I. Corinth. VI. 19. „ Nescitis quod membra vestra templum sunt Spiritus sancti? " Illi vero quorum membra non fuerunt templum Spiritus sancti resurgent, sed habebunt corpora passibilia.

Deinde cum dicit, *Ergo debitores sumus &c.* concludit corollarium ex dictis: & primo ponit conclusionem; secundo rationem assignat, ibi, *Si enim secundum carnem vixeritis, moriemini*. Dicit ergo primo: Dictum est, quod per Spiritum sanctum multa bona nobis proveniunt, & quod ex prudentia carnis sequitur mors: *ergo debitores sumus* Spiritui sancto propter beneficia ab eo recepta, ut vivamus secundum spiritum, & non secundum carnem. Gal. V. 25. „ Si „ spiritu vivimus, spiritu & ambulemus. " Deinde cum dicit, *Si enim secundum carnem vixeritis &c.* assignat rationem conclusionis præmissæ: & primo quantum ad carnem, dicens: *Si enim secundum carnem vixeritis*, scilicet sequendo concupiscentias carnis, *moriemini*, scilicet morte culpæ in præsenti, & morte damnationis in futuro. I. Timoth. V. 6. „ Quæ in deliciis vivens, mortua est. " Secundo assignat rationem quantum ad spiritum, dicens: *Si autem spiritu*, idest per spiritum, *mortificaveritis facta carnis*, idest opera quæ ex concupiscentia carnis proveniunt, *vivetis*, vita gratiæ in præsenti, & vita gloriæ in futuro. Coloss. III. 5. „ Mortificate membra vestra „ quæ sunt super terram. " Galat. V. 24. „ Qui Christi sunt, carnem suam crucifixerunt cum vitiis, & concupiscentiis. "

(*a*) Al. *vivit*. (*b*) *Al.* revocatus est. (*c*) *Al.* in Spiritu sancto. (*d*) *Al. omittitur* Adam.

L E-

LECTIO III.

Quicumque enim Spiritu Dei aguntur, hi sunt filii Dei. Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore; sed accepistis spiritum adoptionis filiorum: in quo clamamus, Abba, pater. Ipse enim Spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filii Dei. Si autem filii, & heredes; heredes quidem Dei, coheredes autem Christi. Si tamen compatimur, ut & glorificemur.

Postquam Apostolus (*a*) ostendit quod per Spiritum sanctum dabitur nobis vita gloriosa, quæ omnem mortalitatem a corporibus nostris excludet, hic probationem inducit: & primo ostendit quod per Spiritum sanctum huiusmodi gloriosa vita datur; secundo ostendit causam quare differtur, ibi, *Si tamen compatimur, ut & glorificemur*. Circa primum ponit talem rationem. Quicumque sunt filii Dei, consequuntur (*b*) hereditatem gloriosæ vitæ; sed quicumque reguntur Spiritu sancto, sunt filii Dei: ergo quicumque reguntur Spiritu sancto, consequuntur hereditatem gloriosæ vitæ. Primo ergo ponit minorem prædictæ rationis; secundo maiorem, ibi, *Si autem filii, & heredes*. Circa primum duo facit. Primo proponit quod intendit: secundo probat propositum, ibi, *Non enim accepistis spiritum servitutis*.

Circa primum duo consideranda sunt. Primo quidem quomodo aliqui aguntur a Spiritu Dei; & potest sic intelligi. *Quicumque Spiritu Dei aguntur*, (*c*) id est reguntur, sicut a quodam ductore, & directore: quod quidem in nobis facit Spiritus, scilicet inquantum illuminat nos interius quid facere debeamus. Psalm. cxlii. 10. „ Spiritus tuus „ bonus deducet me in terram rectam. “ Sed quia ille qui ducitur, ex seipso non operatur; homo autem spiritualis non tantum instruitur a Spiritu sancto quid agere debeat, sed etiam cor eius a Spiritu sancto movetur; ideo plus intelligendum est in hoc quod dicitur: *Quicumque Spiritu Dei aguntur*. Illa enim agi dicuntur quæ quodam superiori instinctu moventur: unde de brutis dicimus, quod non agunt, sed aguntur, quia a natura moventur, & non ex proprio motu ad suas actiones agendas. Similiter autem homo spiritualis non quasi ex motu propriæ voluntatis principaliter, sed ex instinctu Spiritus sancti inclinatur, ad aliquid agendum, secundum illud Esa. lix. 19. „ Cum venerit „ quasi fluvius violentus, quem Spiritus Dei „ cogit: “ & Luc. iv. quod Christus agebatur a Spiritu in desertum. Non tamen per hoc excluditur quin viri spirituales per voluntatem, & liberum arbitrium operentur, quia ipsum motum voluntatis, & liberi arbitrii Spiritus sanctus in eis causat, secundum illud Phil. ii. 13. „ Deus est qui operatur in nobis velle, & perficere. “

Secundo considerandum est, quomodo illi qui Spiritu Dei aguntur, sunt filii Dei. Et hoc est manifestum ex similitudine filiorum carnalium, qui per semen carnale a patre procedentes generantur. Semen autem spirituale a Patre procedens, est Spiritus sanctus; & ideo per hoc semen aliqui homines in filios Dei generantur. I. Ioan. iii. 9. „ Omnis qui natus est ex Deo, „ peccatum non facit, quoniam semen Dei „ manet in eo. “

Deinde cum dicit, *Non enim accepistis spiritum servitutis*, probat propositum, scilicet quod Spiritum sanctum accipientes, sunt homines filii Dei; (*d*) & hoc tripliciter. Primo quidem ex distinctione donorum Spiritus sancti; secundo ex confessione nostra, ibi, *In quo clamamus, Abba, pater*; (*e*) tertio ex testimonio Spiritus, ibi, *Ipse enim Spiritus testimonium reddit spiritui nostro*.

Circa primum considerandum est, quod Spiritus sanctus duos effectus facit in nobis: unum quidem timoris: Esa. xi. 3. „ Replebit eum Spiritus timoris Domini: “ alium amoris: supra v. 5. *Caritas Dei diffusa est per Spiritum sanctum in cordibus nostris, qui datus est nobis*. Timor autem facit servos, non autem amor. Ad cuius evidentiam considerari oportet, quod timor habet duo obiecta, scilicet malum, quod quis timendo refugit, & illud a quo sibi hoc malum imminere videt. Dicitur enim homo timere & occisionem, & Regem, qui potest occidere. Contingit autem quandoque quod malum quod quis refugit, est contrarium bono

(a) *Al.* proposuit. (b) *Al.* æternitatem. (c) *Al. omittitur* id est *reguntur*. (d) *Al.* & hoc duplicitet. (e) *Al. omittitur hoc divisionis membrum*.

bono corporali, vel temporali, quod quis interdum inordinate amat, & refugit pati ab aliquo homine temporali: & hic est timor humanus, vel mundanus; & hic non est a Spiritu sancto; & hunc prohibet Dominus Matth. x. 28. „ Nolite timere eos „ qui corpus occidunt. " Alius autem est timor qui refugit malum quod contrariatur naturæ creatæ, scilicet malum pœnæ; sed tamen refugit hoc pati a causa spirituali, scilicet a Deo; & hic timor est laudabilis quantum ad hoc saltem quod Deum timet: Deut. v. 29. „ Quis det eos talem habere „ mentem ut timeant me? " & secundum hoc a Spiritu sancto est. Sed inquantum talis timor non refugit malum quod opponitur bono spirituali, scilicet peccatum, sed solum pœnam, non est laudabilis: & istum defectum non habet a Spiritu sancto, sed ex culpa hominis: sicut & fides informis, quantum ad id quod est fidei, est a Spiritu sancto, non autem eius informitas. Unde etsi per huiusmodi timorem aliquis bonum facit, non tamen bene facit: quia non facit sponte, sed coactus metu pœnæ, quod proprie est servorum. Et ideo timor iste proprie dicitur servilis, quia serviliter facit hominem operari. Est autem tertius timor qui refugit malum quod opponitur bono spirituali, scilicet peccata, vel separationem a Deo, & hoc quidem timet incurrere ex iusta Dei vindicta: & sic quantum ad utrumque obiectum, respicit rem spiritualem, sed tamen cum hoc habet oculum ad pœnam: & iste timor dicitur esse initialis, quia solet esse in hominibus in initio suæ conversionis: timent enim pœnam propter peccata præterita, & timent separari a Deo per peccatum propter gratiam caritatis infusam: & de hoc dicitur in Psalm. cx. 10. „ Initium sapientiæ ti- „ mor Domini. " Est autem quartus timor qui ex utraque parte oculum habet solum ad rem spiritualem, quia nihil timet nisi a Deo separari; & iste timor est sanctus, qui permanet in sæculum sæculi, ut in Psalm. xviii. dicitur. Sicut autem timor initialis causatur ex caritate imperfecta, ita hic timor causatur ex caritate perfecta. I. Ioan. iv. 18. „ Perfecta caritas fo- „ ras mittit timorem. " Et ideo timor initialis, & timor castus, non distinguuntur contra amorem caritatis, qui est causa utriusque; sed solum timor pœnæ: quia sicut hic timor facit servitutem, ita amor caritatis facit libertatem filiorum: facit enim hominem voluntarie ad honorem Dei operari, quod est proprie filiorum. Lex igitur vetus data est in timore: quod significabant tonitrua, & alia huiusmodi quæ facta sunt in datione veteris legis, ut dicitur Exod. xix. & ideo dicitur Heb. xii. 21. „ Et „ ita terribile erat quod videbatur, " Et ideo lex vetus per inflictionem pœnarum, inducens ad mandata Dei servanda, data est in spiritu servitutis: unde dicitur Gal. iv. 24. „ Unum quidem in monte Sina in „ servitutem generans. " Et ideo hic dicit: Recte dictum est, quod *qui Spiritu Dei aguntur, hi sunt filii Dei*: *non enim iterum* in nova lege, sicut in veteri lege fuit, *accepistis spiritum servitutis in timore*, scilicet pœnarum, quem timorem Spiritus sanctus faciebat; *sed accepistis spiritum*, scilicet caritatis, qui est *adoptionis filiorum*, id est per quem adoptamur in filios Dei. Gal. iv. 5. „ Ut adoptionem filiorum reciperemus. " Non autem hoc dicitur, quasi sit alius, & alius spiritus, sed quia idem est spiritus, scilicet qui in quibusdam facit timorem servilem quasi imperfectum, in aliis facit amorem, quasi quoddam perfectum.

Deinde cum dicit, *In quo clamamus &c.* manifestat idem per nostram confessionem: profitemur enim nos patrem habere Deum instructi a Domino, cum dicimus orantes: „ Pater noster qui es in cælis; " ut habetur Matth. vi. 9. Hoc autem convenit dicere non solum Iudæis, sed etiam Gentibus; & ideo duo ponit idem significantia, scilicet *Abba*, quod est Hebræum, & *Pater*, quod est Latinum, vel Græcum, ut ostendat hoc ad utrumque populum pertinere. Unde & Dominus Mar. xiv. 36. „ Ab- „ ba Pater, omnia possibilia sunt tibi. " Hier. iii. 19. „ Patrem vocabis me. " Hoc autem dicimus non tantum sono vocis, quantum intentione cordis, quæ quidem propter sui magnitudinem clamor dicitur; sicut & ad Moysem tacentem dicitur Exod. xiv. 15. „ Quid clamas ad me? " scilicet intentione cordis. Sed ista magnitudo intentionis ex affectu filialis amoris procedit, quem in nobis (a) Spiritus facit; & ideo dicit: *In quo*, scilicet Spiritu sancto, *clamamus*, *Abba*, *pater*. Unde Esa. vi. dicitur, quod Seraphim, qui interpretantur ardentes, quasi igne Spiritus sancti, clamabant alter ad alterum.

Deinde cum dicit, *Ipse enim Spiritus testi-*

(a) Al. scilicet.

ſtimonium reddit, oſtendit idem ex teſtimonio Spiritus ſancti, ne forte aliquis dicat, quod in noſtra confeſſione decipimur: unde dicit: Ideo dico, quod in Spiritu ſancto *clamamus Abba Pater*: *ipſe (a) enim Spiritus teſtimonium reddit*, *quod ſumus filii Dei*. Hic autem teſtimonium reddit, non quidem exteriori voce ad aures hominum, ſicut Pater proteſtatus eſt de Filio ſuo Matth. III. ſed reddit teſtimonium per effectum amoris filialis, quem in nobis facit; & ideo dicit, quod *teſtimonium reddit*, non auribus, *ſed ſpiritui noſtro*, *quod ſumus filii Dei*. Act. III. 15. „ Nos teſtes ſumus horum „ verborum. "

Deinde cum dicit, *Si autem filii*, *& heredes*, ponit maiorem: & primo oſtendit quod filiis debetur hereditas, dicens: Si autem aliqui filii, per ſpiritum ſcilicet, ſequitur etiam quod ſint heredes, quia non ſolum filio naturali, ſed etiam adoptivo debetur hereditas. I. Per. I. 3. „ Regenerravit nos in ſpem vivam .... in hereditatem incorruptibilem, & incontaminatam, & immarceſcibilem. " Pſal. XV. 6. „ Hereditas mea præclara eſt mihi. " Secundo oſtendit quæ ſit iſta hereditas: & primo deſcribit eam quantum ad Deum Patrem, dicens: *Heredes quidem Dei*. Dicitur autem aliquis heres alicuius exiſtere qui principalia eius bona percipit, ſeu adipiſcitur, non autem qui aliqua munuſcula recipit; ſicut legitur Geneſ. XXV. 5. quod „ Abraham dedit cuncta quæ poſſedit, Iſaac, „ filiis autem concubinarum largitus eſt „ munera. " Bonum autem principale quo Deus dives eſt, eſt ipſemet: eſt enim dives per ſeipſum, & non per aliquid aliud: quia extrinſecorum bonorum non indiget, ut dicitur in Pſal. XV. Unde ipſum Deum adipiſcuntur filii Dei pro hereditate: unde Pſalm. XV. 5. „ Dominus pars hereditatis „ meæ. " Thren. III. 24. „ Pars mea Dominus, dixit anima mea. "

Sed cum filius hereditatem non adipiſcatur niſi patre defuncto, videtur quod homo non poſſit eſſe heres Dei, qui numquam decedit.

Dicendum eſt autem, quod illud habet locum in bonis (b) corporalibus, quæ ſimul a multis poſſideri non poſſunt; & ideo neceſſe eſt unum decedere, ut alius ſuccedat: ſed bona ſpiritualia ſimul a multis haberi poſſunt; & ideo non oportet patrem decedere, ut filii fiant heredes. Poteſt tamen dici, quod Deus decedit nobis, inquantum eſt in nobis per fidem; erit autem noſtra hereditas inquantum videbimus eum per ſpeciem.

Secundo deſcribit hanc hereditatem ex parte Chriſti, dicens: *Coheredes autem Chriſti*: quia ipſe cum ſit principalis Filius, a quo nos filiationem participamus, ita eſt principalis heres, cui in hereditate coniungimur. Matth. XXI. 38. „ Hic eſt heres „ &c." Mich. I. 15. „ Adhuc heredem adducam tibi. "

Deinde cum dicit, *Si tamen compatimur*, *ut & glorificemur*, oſtendit cauſam dilationis huius vitæ glorioſæ: & primo ponit cauſam ex parte paſſionum; ſecundo ponit præeminentiam gloriæ ad paſſiones, ibi, *Exiſtimo enim &c.* Circa primum conſiderandum eſt, quod Chriſtus, qui eſt principalis heres, ad hereditatem gloriæ pervenit per paſſiones. Luc. ult. 26. „ Nonne oportuit „ Chriſtum pati, & ita intrare in gloriam ſuam? " Non autem nos faciliori modo debemus hereditatem adipiſci; & ideo nos etiam oportet per paſſiones ad illam hereditatem pervenire. Act. XIV. 21. „ Per multas tribulationes oportet nos introire in regnum Dei: " non enim ſtatim immortale, & impaſſibile corpus accipimus, ut ſimul cum Chriſto pati poſſimus: unde dicit: *Si tamen compatimur*, id eſt ſimul (c) cum Chriſto patienter ſuſtinemus tribulationes huius mundi, *ut & cum Chriſto glorificemur*. II. Tim. II. 11. „ Si commortui ſumus, & conregnabimus. "

(a) *Al.* ipſe enim Spiritus teſtimonium reddit, non quidem exteriori voce &c. *intermediis omiſſis*.
(b) *Al.* temporalibus. (c) *Al. deeſt* cum Chriſto.

L E-

LECTIO IV.

Existimo enim quod non sunt condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis. Nam expectatio creaturæ revelationem filiorum Dei expectat. Vanitati enim creatura subiecta est non volens, sed propter eum qui subiecit eam in spe: quia & ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei. Scimus enim quod omnis creatura ingemiscit, & parturit usque adhuc.

Postquam (a) Apostolus demonstravit, & dixit, quod per gratiam Christi liberamur, nunc assignat causam dilationis immortalis vitæ, quæ est hereditas filiorum Dei, ex eo quod oportet nos Christo compati, ut ad eius gloriæ societatem perveniamus. Et quia posset aliquis dicere, onerosam esse hereditatem huiusmodi, ad quam non potest nisi per tolerantiam passionum perveniri; ideo hic ostendit excellentiam futuræ gloriæ ad passiones præsentis temporis: & primo ponit quod intendit; secundo (b) probat propositum, ibi, *Nam expectatio creaturæ revelationem filiorum Dei expectat*. Dicit ergo primo: Dictum est, quod oportet nos pati, ut & glorificemur, nec debemus refugere passiones, ut gloriam habeamus: *existimo enim* ego, qui utrumque expertus sum. Eccli. xxxiv. 9. „ Vir in „ multis expertus, cogitabit multa. " Ipse abundanter passiones sustinuit, secundum illud II. Corinth. xi. 23. „ In laboribus, & „ carceribus abundantius. " Ipse etiam futuræ gloriæ contemplator fuit, secundum illud II. Corinth. xii. 4. „ Raptus est in „ paradisum, & audivit arcana verba, quæ „ non licet homini loqui. " Hoc, inquam, existimo, quod *passiones huius temporis non sunt* (c) passiones *condignæ ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis*. Ubi quatuor ponit ad ostendendum excellentiam illius gloriæ. Primo quidem designat eius æternitatem, cum dicit, *Ad futuram*, scilicet post hoc tempus; nihil autem est post hoc tempus nisi æternitas: unde illa gloria excedit passiones huius temporis, sicut æternum temporale. II. Cor. iv. 17. „ Id enim „ quod in præsenti est momentaneum, & „ leve tribulationis nostræ, supra modum „ in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis. " Secundo designat eius dignitatem, cum dicit, *Gloriam*, quæ claritatem quamdam dignitatis insinuat. Psal. cxlix. 5. „ Exultabunt sancti in gloria. " Tertio designat manifestationem, cum dicit, *Quæ revelabitur*. Nunc enim gloriam quidem habent sancti, sed occultatam in conscientia: II. Corinth. i. 12. „ Gloria „ nostra hæc est, testimonium conscientiæ „ nostræ: " tunc autem gloria illa inconspectu omnium revelabitur, & bonorum, & malorum, de quibus dicitur Sapient. v. 2. „ Mirabuntur in subitatione insperatæ „ salutis. " Quarto designat eius veritatem, cum dicit, *In nobis*. Gloria enim huius mundi vana est, quia est in his quæ sunt extra hominem, puta in apparatu divitiarum, & in opinione hominum: Psal. xlviii. 7. „ In multitudine divitiarum suarum „ gloriantur: " sed illa gloria erit de eo quod est intra hominem, secundum illud Luc. xvii. 21. „ Regnum Dei intra „ vos est. " Sic igitur passiones huius temporis, si secundum se considerentur, multum deficiunt a quantitate huius gloriæ. Esa. liv. 7. „ Ad punctum in modico de„ reliqui te, & in miserationibus magnis „ congregabo te. " Sed si considerentur huiusmodi passiones, inquantum eas aliquis voluntarie sustinet propter Deum ex caritate, quam in nobis Spiritus (d) sanctus facit; sic ex condigno per huiusmodi passiones homo meretur vitam æternam: nam Spiritus sanctus est fons, cuius aquæ, idest effectus, saliunt in vitam æternam, ut dicitur Ioan. iv.

Deinde cum dicit, *Nam expectatio creaturæ revelationem filiorum Dei expectat*, ostendit propositum per excellentiam illius gloriæ: & primo ex expectatione creaturæ; secundo ex expectatione Apostolorum, ibi, *Non solum autem &c.* Circa primum duo facit. Primo ponit expectationem creaturæ; secundo manifestat eam, ibi, *Vanitati enim creatura subiecta est non volens*. Dicit ergo primo: Dictum est, quod etiam futura gloria excedit passiones præsentes: & tamen hoc manifestum est: *nam expectatio crea-*

(a) *Al.* Supra Apostolus assignavit causam dilationis immortalis vitæ &c. (b) *Al.* ostendit. (c) *Al.* omittitur passiones. (d) *Al.* deest sanctus.

creatura, id est ipsa creatura expectans, *expectat revelationem filiorum Dei*: quia, ut dicitur I. Ioan. III. 2. „ nunc filii Dei „ sumus, & nondum apparuit quid eri- „ mus. " Occultatur enim dignitas divinæ filiationis in sanctis propter exteriores passiones; sed postmodum revelabitur illa dignitas, quando immortalem, & gloriosam vitam suscipient; ita quod ex persona impiorum dicitur Sap. v. 5. „ Ecce quomodo „ computati sunt inter filios Dei. " Dicit autem, *Expectatio expectat*, ut talis geminatio intensionem expectationis designet, secundum illud Psal. XXXIX. 2. „ Expectans „ expectavi Dominum. "

Sciendum est autem, quod creatura hic tripliciter accipi potest. Uno modo homines iusti, qui specialiter creatura Dei dicuntur, vel quia permanent in bono in quo creati sunt, vel propter excellentiam, quia omnis creatura quodammodo eis deservit. Iacob. I. 18. „ Voluntarie genuit nos ver- „ bo veritatis, ut simus initium aliquod „ creaturæ eius. " Hæc autem creatura, id est homo iustus, expectat revelationem gloriæ filiorum Dei tamquam præmium sibi repromissum. Tit. II. 12. „ Expectantes „ beatam spem, & adventum gloriæ ma- „ gni Dei. " Secundo potest dici creatura ipsa humana natura, quæ subiicitur bonis gratiæ: quæ quidem in hominibus iniustis nondum (*b*) formata est, sed est sicut informis; in hominibus autem iam iustificatis est quidem partim formata per gratiam, sed tamen est adhuc informis respectu illius formæ quam est acceptura per gloriam. Sic igitur ipsa creatura, idest nos ipsi, secundum quod consideramur in bonis naturæ, *expectat revelationem gloriæ filiorum Dei*: quod etiam nobis competit per gratiam; sicut si dicamus quod materia expectat formam, vel colores expectant completionem imaginis, sicut dicit Glossa. Iob XIV. 14. „ Cun- „ ctis diebus quibus nunc milito, expecto „ donec veniat immutatio mea. " Tertio modo potest intelligi de ipsa creatura sensibili, sicut sunt elementa huius mundi, secundum illud Sapient. XIII. 5. „ A ma- „ gnitudine speciei, & creaturæ cognosci- „ biliter poterit eorum creator videri. " Huiusmodi autem creatura dupliciter aliquid expectat: nam expectatio creaturæ sensibilis, secundum quod est a Deo, ordinatur ad aliquem finem: quod quidem contingit dupliciter. Uno modo secundum quod Deus imprimit aliquam formam, & virtutem naturalem huiusmodi creaturæ, ex qua inclinatur ad aliquem finem naturalem; puta si dicamus, quod arbor expectat fructificationem, & ignis expectat locum sursum. Alio modo creatura sensibilis ordinatur a Deo ad aliquem finem qui superexcedit formam naturalem ipsius. Sicut enim humanum corpus induetur quadam forma gloriæ supernaturali, ita tota creatura sensibilis in illa gloria filiorum Dei quamdam novitatem gloriæ consequetur, secundum illud Apocal. XXI. 1. „ Vidi cælum novum, & „ terram novam. " Et per hunc modum creatura sensibilis expectat revelationem gloriæ filiorum Dei.

Deinde cum dicit, *Vanitati enim creatura subiecta est*, manifestat prædictam expectationem: & primo ponit necessitatem expectandi; secundo expectationis terminum, ibi, *Quia & ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis*; tertio expectationis signum, ibi, *Scimus enim quod omnis creatura ingemiscit, & parturit usque adhuc*. Necessitas autem expectandi est ex defectu, cui subiacet creatura: cui enim nihil deficit, non habet necesse aliquid expectare. Defectum autem creaturæ ostendit, dicens: *Vanitati enim creatura subiecta est*. Et si quidem per creaturam intelligatur homo iustus, sic intelligitur subiici vanitati, id est istis rebus corporalibus, quæ sunt mutabilia, & caduca: unde dicuntur vana, secundum illud Eccle. I. 2. „ Vanitas vanitatum, & omnia „ vanitas. " Subiicitur autem eis propter necessitatem præsentis vitæ, circa ea occupationem habens; *non tamen volens*, quia huiusmodi temporalia non amat, sicut illi contra quos dicitur in Psalm. IV. 3. „ Ut „ quid diligitis vanitatem, & quæritis men- „ dacium? " Sed tamen huiusmodi vanitati subiicitur talis creatura *propter eum*, idest propter ordinationem Dei, *qui subiecit eam*, idest hominem iustum huiusmodi sensibilibus creaturis; & tamen *in spe*, ut scilicet quandoque a tali occupatione homo liberetur, in resurrectione scilicet, quando „ ne- „ que nubent, neque nubentur, sed erunt „ sicut Angeli in cælo: " Matth. XXII. 30. Si vero intelligatur creatura, ipsa humana natura, sic *est subiecta vanitati*, idest passibilitati, secundum illud Psalm. XXXVIII. 6. „ Verumtamen universa vanitas, omnis „ homo vivens. " *Non* tamen *volens*, quia talis vanitas est humanæ naturæ in pœnam inflicta; pœna autem est involuntaria, sicut & culpa voluntaria. Sed tamen huiusmodi

(*a*) *Al.* iustificata est.

modi passionibus humana natura subiicitur, *propter eum*, idest propter sententiam Dei, *qui subiecit eam*, scilicet humanam naturam defectibus; sed tamen *in spe* quandoque evadendi huiusmodi passiones. Esai. XXVIII. 28. „ Non in perpetuum triturans „ triturabit. " Si autem intelligatur de creatura sensibili, sic talis creatura *subiecta est vanitati*, idest mutabilitati, *non volens*. Huiusmodi enim defectus, qui consequuntur mutabilitatem, sicut corruptio, & senium, & alia huiusmodi, sunt contra naturam particularem huius, vel illius rei, cuius appetitus est ad conservationem, licet sint secundum naturam universalem. Sed nihilominus huiusmodi vanitati creatura sensibilis subiicitur *propter eum*, idest propter ordinationem Dei, *qui subiecit eam in spe*, idest in expectatione gloriosæ novitatis, ut supra dictum est.

Deinde cum dicit, *Quia & ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis*, ostendit terminum prædictæ expectationis: non enim est vana eius expectatio, vel spes: *quia ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei*. Et si quidem per creaturam intelligatur homo iustus, per servitutem corruptionis intelligitur cura quærendi victum, & vestitum, & alia quibus servitur nostræ mortalitati, quæ est quædam servitus, a qua liberabuntur sancti tendentes in libertatem gloriæ filiorum Dei; qui, quamvis nunc habeant libertatem iustitiæ, quæ est a servitute peccati, nondum tamen habent libertatem gloriæ, quæ est a servitute miseriæ. Iob XXXIX. 5. „ Quis dimisit onagrum liberum? " Si vero per creaturam intelligatur humana natura, *ipsa liberabitur a servitute corruptionis*, idest (ad litteram) a passibilitate, & corruptione: & hoc tendens *in libertatem gloriæ filiorum Dei*, quæ est non solum a culpa, sed etiam a morte, secundum illud I. Corinth. XV. 54. „ Absorpta est mors in „ victoriam. " Si vero intelligatur de creatura sensibili, sic *ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis*, idest mutabilitatis: quia in qualibet mutatione est aliqua corruptio, ut Augustinus dicit, & etiam Philosophus in VIII. Physic. (cap. XIII.) & hoc *in libertatem gloriæ filiorum Dei*: quia hoc etiam libertati gloriæ filiorum Dei congruit ut sicut ipsi sunt innovati, ita etiam eorum habitatio innovetur. Esai. LXV. 17. „ Ego (a) „ creabo cælos novos, & terram novam, & „ non erunt in memoria priora, " idest prior mutabilitas creaturæ. Dicit autem, *Quia & ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis*, secundum primum sensum; ac si dicat: Non solum nos Apostoli, sed etiam alii iusti: in sensu autem secundo, non solum iusti, sed etiam ipsa humana natura, quæ in quibusdam nondum est renovata per gratiam: in tertio autem sensu intelligendum est, ac si dicatur: Non solum homines, sed alia creatura.

Deinde cum dicit, *Scimus enim quod omnis creatura ingemiscit*, ponit signum expectationis, dicens: *Scimus enim*, nos Apostoli per Spiritum sanctum instructi, & etiam per experimentum, *quod omnis creatura ingemiscit, & parturit usque adhuc*.

Quod quidem si intelligatur de creatura sensibili, habet difficultatem. Primo quidem quantum ad hoc quod dicit, *Ingemiscit, & parturit*: hoc enim convenire videtur non nisi creaturæ rationali. Sed potest sic exponi, ut hoc quod dicit, *Ingemiscit*, idem sit ei quod dixit, *Non volens*: in illis enim ingemiscimus quæ nostræ voluntati repugnant. Sic ergo inquantum defectus (b) creaturæ sensibilis sunt contra naturalem appetitum particularis naturæ, dicitur ipsa creatura sensibilis ingemiscere. Quod autem dicit, *Parturit*, idem est ei quod supra dixerat, *Expectat*: nam parturitio est via ad prolem producendam.

Secundum autem dubium est in hoc quod dicit, *Omnis creatura*: quia sic etiam includerentur corpora cælestia: unde & Glossa dicit, quod sol, & luna non sine labore statuta sibi implent spatia. Sed exponendum est, ut labor accipiatur pro motu, sicut & requies quandoque accipitur pro cessatione ab opere, sicut Deus die septima requievisse dicitur Genes. I. (c) Et secundum hoc per gemitum intelligitur corruptio, quæ admiscetur motui locali, prout scilicet desinit esse in hoc ubi, & incipit esse in alio. Per parturitionem autem intelligitur ordinatio cælestium corporum ad eorum innovationem.

Si vero exponatur de hominibus, sic dicitur humana natura *omnis creatura*, quia participat cum omni creatura: cum spirituali quidem quantum ad intellectum, cum animali quantum ad corporis animationem, cum corporali quantum ad corpus. Hæc ergo creatura, idest homo, *ingemiscit*, partim propter mala quæ patitur, partim propter bona sperata quæ differuntur. Thren. I. 22. „ Multi gemitus mei. " *Parturit* autem, quia cum quadam afflictio-

(a) *Al.* ecco. (b) *Al.* naturæ. (c) *Al.* Et secundum hoc gemitus intelligitur &c.

ctione animi sustinet dilationem gloriæ expectatæ. Proverb. XIII. 12. „ Spes quæ differtur affligit animam. “ Ioan. XVI. 21. „ Mulier cum parit, tristitiam habet. “ Psalm. XLVII. 8. „ Ibi dolores ut parturientis. “ Dicit autem, *Usque adhuc*, quia iste gemitus non est ablatus per nostram iustificationem, sed manet *usque adhuc*, idest usque ad mortem: vel *usque adhuc*, quia etsi aliqui iam sint liberati, qui sunt in gloria, adhuc tamen nos sumus residui: vel *usque adhuc*, quia non solum antiqui patres, qui fuerunt ante Christum, sed etiam adhuc tempore gratiæ eadem patimur. II. Petr. III. 4. dicitur ex persona impiorum: „ Ubi est nunc promissio, aut adventus eius? Ex quo patres dormierunt, omnia sic perseverant ab initio creaturæ. “

Est autem sciendum, quod quia creatura Dei potest dici omne illud quod sub Deo est, aliqui voluerunt prædicta verba exponere de qualibet creatura, etiam de Angelis sanctis. Sed valde inconveniens est ut ipsi dicantur vanitati subiecti, aut ingemiscere, & parturire, cum ipsi iam habeant gloriam eius cuius similitudinem expectamus, secundum illud Matth. XXII. 30. „ Erunt sicut Angeli Dei in cælis. “ Et ideo convenientius secundum prædicta exponitur.

L E C T I O V.

NOn solum autem illa, sed & nos ipsi primitias Spiritus habentes, & ipsi intra nos gemimus, adoptionem filiorum Dei expectantes, redemptionem corporis nostri. Spe enim salvi facti sumus. Spes autem quæ videtur, non est spes: nam quod videt quis, quid sperat? Si autem quod non videmus speramus, per patientiam expectamus. Similiter autem & Spiritus adiuvat infirmitatem nostram nam quid oremus, sicut oportet nescimus; sed ipse Spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Qui autem scrutatur corda, scit quid desiderat Spiritus, quia secundum Deum postulat pro sanctis.

SUpra ostendit Apostolus excellentiam futuræ gloriæ (a) ex expectatione creaturæ, nunc ostendit idem ex expectatione Apostolorum. Non autem potest esse parvum quod a magnis viris expectatur tam anxie. Et circa hoc duo facit. Primo proponit quod intendit; secundo probat propositum, ibi, *Spe enim salvi facti sumus*. Circa primum tria facit. Primo proponit dignitatem expectantium, cum dicit: *Non solum autem illa*, scilicet creatura, expectat gloriam filiorum Dei, *sed & nosipsi*, scilicet Apostoli, *habentes primitias Spiritus sancti*: quia scilicet Spiritum sanctum & tempore prius, & ceteris abundantius Apostoli habuerunt; sicut & in fructibus terræ, illud quod primo ad maturitatem pervenit est pinguius, & magis acceptum. Hierem. II. 3. „ Sanctus Israel Domino primitiæ frugum eius. “ Heb. XII. 23. „ Accessistis ad Ecclesiam primitivorum, qui conscripti sunt in cælis. “ Ex quo patet quod Apostoli sunt omnibus aliis sanctis, quacumque prærogativa præfulgeant, sive virginitatis, sive doctrinæ, sive martyrii, præferendi, tamquam abundantius Spiritum sanctum habentes.

Sed potest aliquis dicere, quod quidam alii sancti maiora tormenta sustinuerunt, & maiores austeritates propter Christum, quam Apostoli. Sed (b) dicendum est, quod magnitudo meriti principaliter, & respectu essentialis præmii, attenditur secundum caritatem: consistit (c) enim præmium essentiale in gaudio quod habetur de Deo. Manifestum est autem quod de Deo plus gaudebunt qui plus amant: unde & illam visionem beatam Dominus suo dilecto promittit, dicens Ioan. XIV. 21. „ Si quis diligit me, diligetur a Patre meo: & ego diligam eum, & manifestabo ei meipsum. “ Sed secundum quantitatem operum, meretur homo præmium accidentale, quod est gaudium de talibus operibus. Apostoli ergo illa opera quæ fecerunt, ex maiori caritate fecerunt, ex qua habebant cor ad multa maiora facienda, si fuisset opportunum.

Si autem dicat aliquis: Potest tantum quis conari quod habebit æqualem caritatem cum Apostolis; dicendum, quod caritas hominis non est a seipso, sed ex gra-

(a) *Al.* & expectationem creaturæ. (b) *Al.* sciendum. (c) *Al.* etiam.

gratia Dei[1], quæ datur unicuique secundum mensuram donationis Christi, ut dicitur Ephes. IV. Unicuique autem dat gratiam proportionatam ei ad quod eligitur; sicut homini Christo data est excellentissima gratia, quia ad hoc est electus ut eius natura in unitatem personæ divinæ assumeretur; & post eum habuit maximam plenitudinem gratiæ Beata Maria, quæ ad hoc est electa ut esset mater Christi. Inter ceteros autem ad maiorem dignitatem sunt electi Apostoli, ut scilicet immediate ab ipso Christo accipientes, aliis traderent ea quæ pertinent ad salutem; & sic in eis Ecclesia quodammodo fundaretur, secundum illud Apocal. XXI. 14. „ Murus „ habebat fundamenta duodecim, & nomina „ Apostolorum erant in eis scripta. " Et ideo dicitur I. Corinth. XII. 28. „ Deus „ posuit in Ecclesia primum quidem Apo„ stolos. " Et ideo Deus eis abundantiorem gratiam præ ceteris tribuit.

Secundo ponit anxietatem expectationis, cum dicit: *Et ipsi intra nos gemimus*: qui quidem gemitus designat afflictionem ex dilatione rei cum magno desiderio expectatæ, secundum illud Proverb. XIII. 12. „ Spes „ quæ differtur, affligit animam." Psal. VI. 7. „ Laboravi in gemitu meo. " Iste autem gemitus non est tam exterius quam interius: tum quia ex interiori cordis affectu procedit, tum quia est propter interiora bona: unde signanter dicit, *Intra nos*. Thren. I. 22. „ Multi gemitus mei. " Tertio ponit rem expectatam, dicens: *Adoptionem filiorum Dei expectantes*, idest completionem huius adoptionis: inchoata enim est huiusmodi adoptio per Spiritum sanctum iustificantem animam: supra eodem: *Accepistis spiritum adoptionis filiorum*: consummabitur autem per ipsius corporis glorificationem: unde supra v. 2. *Gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei*. Et hoc est quod subdit: *Redemptionem corporis nostri*; ut scilicet sicut spiritus noster redemptus est a peccato, ita corpus nostrum redimatur a corruptione, & morte. Oseæ XIII. 14. „ De morte redi„ mam eos. Phil. III. 21. „ Reformabit „ corpus humilitatis nostræ. "

Deinde cum dicit, *Spe enim salvi facti sumus*, probat quod dixerat tali ratione. Spes est de his quæ non præsentialiter videntur, sed in futuro expectantur; sed nos sumus salvi facti per spem: ergo expectamus in futurum complementum salutis.

Primo ergo ponit minorem, dicens: Nos enim Apostoli, (a) & ceteri fideles, *Spe salvi facti sumus*, quia scilicet spem nostræ salutis habemus. I. Pet. I. 3. „ Regene„ ravit nos in spem vivam. Psal. LXI. 9. „ Sperate in eum omnis congregatio popu„ li. " Secundo ponit maiorem, dicens: *Spes autem*, idest res sperata, *quæ videtur*, quasi præsentialiter habita, *non est spes*: id est, non est res sperata, sed habita: spes enim est expectatio futuri. Soph. III. 8. „ Expecta me in die resurrectionis meæ in „ futurum. " Tertio ponit probationem maioris, dicens: *Nam quod videt quis, quid, id est cur, sperat?* quasi dicat: Spes importat motum animæ in aliquid non habitum tendentem. Cum autem aliquid iam habetur, non est necessarium ut in id aliquis moveatur. Et est notandum, quod quia spes ex fide quodammodo oritur, attribuit spei opus illud quod est fidei, scilicet esse de non visis, secundum illud Heb. XI. I. „ Fi„ des est argumentum non apparentium." Quarto ponit conclusionem, dicens: *Si autem quod non videmus speramus*, sequitur quod *per patientiam expectamus*. Unde notandum est, quod proprie patientia importat tolerantiam tribulationum cum quadam æquanimitate. Infra XII. 12. *In tribulatione patientes*. Quia vero dilatio boni habet quamdam rationem mali, inde est quod etiam diutina expectatio bonorum absentium cum tranquillitate animi, attribuitur patientiæ; sed hæc maxime ad longanimitatem pertinet, secundum illud Iac. V. 7. „ Patien„ tes estote fratres usque ad adventum Do„ mini. " Utroque autem modo patientia hic accipitur: quia Apostoli expectabant æquanimiter gloriam, & cum dilatione, & tribulatione.

Deinde cum dicit, *Similiter autem & Spiritus adiuvat infirmitatem nostram*, ostendit quomodo per Spiritum sanctum adiuvamur in defectibus vitæ præsentis: & primo quantum ad completionem desideriorum; secundo quantum ad directionem exteriorum eventuum, ibi, *Scimus autem quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum*. Circa primum duo facit. Primo proponit quod intendit; secundo manifestat propositum, ibi, *Nam quid oremus, sicut oportet nescimus*. Dicit ergo primo: Dictum est, quod per Spiritum sanctum vivificabuntur nostra mortalia corpora, quando auferetur a nobis nostra infirmitas: *similiter autem*

(a) *Al.* sicut ceteri.

tem & in statu huius vitæ, in quo adhuc infirmitati subiicimur, *Spiritus adiuvat infirmitatem nostram*, etsi non totaliter eam tollat. Ezech. III. 14. „ Spiritus quoque elevavit me, & „ assumpsit me ; & abii amarus in indi- „ gnatione spiritus mei (quasi infirmitate „ nondum totaliter cessante) manus enim „ Domini erat mecum confortans me : & „ in hoc spiritus me assumpsit. " Matth. XXVI. 41. „ Spiritus quidem promptus est, „ caro autem infirma . " Deinde cum dicit , *Nam quid oremus , sicut oportet nescimus* , manifestat quod dixerat : & primo ostendit necessitatem auxilii Spiritus, quod pertinet ad infirmitatem præsentis vitæ ; secundo ostendit modum auxilii , ibi, *Sed ipse Spiritus postulat pro nobis* ; tertio ostendit efficaciam auxilii, ibi, *Qui autem scrutatur corda, scit quid desideret Spiritus*. Dicit ergo primo : Recte dico, quod *Spiritus adiuvat infirmitatem nostram* : nam in hoc patimur infirmitatem , quod *nescimus quid oremus , sicut oportet*. Iob III. 23. „ Viro cuius abscondita est via , & circum- „ dedit eum Deus tenebris. "

Et est considerandum, quod duo dicit nos Apostolus nescire, scilicet quid orando petamus, & modum quo petere oporteat; sed utrumque videtur esse falsum. Nam primo scimus quid oremus , quia hoc nos Dominus docuit Matth. VI. 9. „ Sanctificetur no- „ men tuum &c. "

Sed dicendum , quod in generali quidem possumus scire quid convenienter oremus , sed in speciali hoc non possumus scire . Primo quidem quia si desideramus aliquod opus virtutis facere, quod est implere voluntatem Dei sicut in cælo, & in terra ; potest contingere quod illud opus virtutis non est huic , vel illi congruum ; sicut alicui qui utiliter posset in actione proficere, non expedit contemplationis quies , & e converso , ut Gregorius dicit in Moralibus (Lib. VI. cap. XXVIII.) super illud Iob v. 26. „ Ingredieris in abundan- „ tia sepulcrum . " Unde dicitur Proverb. XIV. 12. „ Est via quæ videtur ho- „ mini iusta, novissima autem illius ducunt „ ad mortem . " Secundo aliquis desiderat aliquod temporale bonum ad sustentationem vitæ , quod est petere panem quotidianum, quod tamen sibi vertitur in periculum mortis: multi enim propter divitias perierunt. Eccle. v. 12. „ Divitiæ conservatæ in ma- „ lum domini sui. " Tertio aliquis desiderat liberari ab aliqua molestia tentationis, quæ tamen est sibi ad custodiam humilitatis; sicut Paulus petiit amoveri a se stimulum, qui tamen erat ei datus ne eum magnitudo revelationum extolleret, ut dicitur II. Corinth. XII.

Similiter etiam videtur quod sciamus sicut nos oportet orare , secundum illud Iacob. I. 6. „ Postulet in fide nihil hæsitans. "

Et ad hoc dicendum , quod in generali hoc scire possumus , sed in speciali motus cordis nostri usquequaque discernere non possumus; ut puta , utrum petamus aliquid ex ira, vel ex zelo iustitiæ : unde & Matth. 20. reprobata est petitio filiorum Zebedæi , quia licet viderentur participationem divinæ gloriæ postulare , tamen (*a*) ex quadam vana gloria , seu elatione procedebat eorum petitio.

Deinde cum dicit, *Sed ipse Spiritus postulat pro nobis*, ponit modum auxilii Spiritus sancti, dicens, quod *ipse Spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus*. Quod quidem videtur suffragari errori Arrii, & Macedonii , qui posuerunt Spiritum sanctum esse creaturam, & minorem Patre , & Filio : postulare enim est minoris . Sed si ex eo quod dicit eum postulare, intelligamus eum esse passibilem creaturam , & Patre minorem, consequens est etiam quod ex eo quod dicit gemitibus postulare , intelligamus eum esse passibilem creaturam beatitudine carentem, quod nullus umquam hæreticus dixit : nam gemitus ex dolore est , qui ad miseriam pertinet . Et ideo exponendum est: *Postulat*; idest, postulantes nos facit ; sicut & Gen. XXII. IV. „ Nunc cognovi „ quod timeas Dominum, " idest , cognoscere feci . Facit autem Spiritus sanctus nos postulare, inquantum in nobis recta desideria causat : nam postulatio est quædam desideriorum explicatio; desideria autem recta (*b*) ex ardore caritatis proveniunt , quam in nobis (*c*) Spiritus facit. Supra.v. 5 *Caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis*. Spiritu autem sancto dirigente , & instigante cor nostrum , & nostra desideria non possunt esse nisi nobis utilia . Esaiæ XLVIII. 17. „ Ego Dominus docens te utilia. " Et ideo subdit , *Pro nobis*. Eius autem quod multum desideramus, & desideranter petimus, dilationem cum dolore , & gemitibus patimur; & ideo subdit , *Gemitibus* , quos (*d*) Spiritus in corde nostro causat , inquan-

(a) Al. ex quadam gloria. (b) Al. ex amore caritatis. (c) Al. scilicet. (d) Al. iterum scilicet.

quantum scilicet nos facit cælestia desiderare, quæ differuntur (a) animæ. Iste est gemitus columbæ, quem Spiritus sanctus in nobis facit. Nahum II. 7. „ Minabantur gemitus „ mentes ut columbæ. " Dicit autem, *Inenarrabilibus*, aut quia sunt propter rem inenarrabilem, scilicet cælestem gloriam: II. Cor. XII. 4. „ Audivit arcana verba, quæ non „ licet homini loqui: " aut quia ipsi motus cordis sufficienter enarrari non possunt, secundum quod a Spiritu sancto procedunt. Iob XXXVIII. 37. „ Quis enarrabit cælorum „ rationem? "

Deinde cum dicit, *Qui autem scrutatur corda &c.* ostendit efficaciam auxilii quo Spiritus sanctus nos adiuvat, dicens: *Qui autem scrutatur corda*, id est Deus, cui proprium est corda scrutari: Psalm. VII. II. „ Scrutans corda, & renes Deus. " Dicitur autem Deus scrutari corda, non quod inquirendo occulta cordis cognoscat, sed quia manifeste scit ea quæ in corde latent. Sophon. I. 12. „ Scrutabor Hierusalem in lucernis. " Deus, inquam, scrutans corda, *scit*, idest approbat, secundum illud II. Tim. II. 19. „ Novit Dominus „ qui sunt eius, " *quid desideret Spiritus*; idest, quid desiderare nos faciat. Psalm. XXXVII. 10. „ Domine, ante te omne desi„ derium meum. " Ideo autem desideria Spiritus, quæ in sanctis facit Spiritus sanctus, sunt Deo accepta, quia *postulat pro sanctis*, idest postulare eos facit, *secundum Deum*, idest quod convenit divino beneplacito: Proverb. XI. 23 „ Desiderium iusto„ rum omne bonum: " in cuius exemplum Dominus Patri dicebat Matth. XXVI. 39. „ Non sicut ego volo, sed sicut tu vis. "

LECTIO VI.

Scimus autem quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum, his qui secundum propositum vocati sunt sancti. Nam quos præscivit, & prædestinavit conformes fieri imaginis Filii sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus. Quos autem prædestinavit, hos & vocavit; & quos vocavit, hos & iustificavit; quos autem iustificavit, illos & magnificavit. Quid ergo dicemus ad hæc? Si Deus pro nobis, quis contra nos? Qui etiam proprio Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum: quomodo non etiam cum illo omnia nobis donavit?

Ostendit supra Apostolus quod Spiritus sanctus (b) adiuvat nos in infirmitatibus præsentis vitæ quantum ad impletionem nostrorum desideriorum; hic ostendit qualiter nos iuvat quantum ad exteriores eventus, dirigendo in bonum nostrum: & primo proponit quod intendit; secundo probat propositum, ibi, *Nam quos præscivit, & prædestinavit*; tertio infert quamdam conclusionem ex dictis, ibi, *Quis ergo separabit nos a caritate Christi?*

Circa primum duo consideranda occurrunt. Primo quidem magnitudo beneficii, quod nobis a Spiritu sancto confertur, ut scilicet omnia nobis cooperentur in bonum. Ad cuius evidentiam considerandum est, quod quicquid fit in mundo, etiam si malum sit, cedit in bonum universi: quia, ut Augustinus dicit in Ench. (cap. XI.) „ Deus est adeo bonus quod nihil mali es„ se permitteret, nisi esset adeo potens „ quod ex quolibet malo posset elicere ali„ quod bonum. " Non autem semper cedit malum in bonum eius in quo est; (c) sicut corruptio unius animalis, cedit quidem in bonum universi, inquantum per corruptionem unius generatur aliud, non tamen in bonum eius quod corrumpitur: quia bonum universi est a Deo volitum secundum se, & ad ipsum ordinantur omnes partes universi. Et eadem ratio esse videtur circa ordinem nobilissimarum partium ad alias partes, quia malum aliarum partium ordinatur in bonum nobilissimarum. Sed quicquid fit circa nobilissimas partes, non ordinatur nisi in bonum ipsarum: quia de eis propter se cura habetur, de aliis autem propter ipsas; sicut medicus infirmitatem pedis sustinet, ut curet caput. Inter omnes autem partes universi excellunt sancti Dei, ad quorum quemlibet pertinet quod dicitur Matth. XXIV. 47. „ Super o„ mnia bona sua constituet eum. " Et ideo quicquid accidit vel circa ipsos, vel alias

(a) *Al. emittitur* animæ. (b) *Al.* adiuvat infirmitates præsentis vitæ. (c) *Al.* quod sicut. *Forte deest aliquid.*

lias res, totum in bonum eorum cedit; ita quod verificatur quod dicitur Prov. XI. 29. „ Qui stultus est, serviet sapienti : “ quia scilicet etiam mala peccatorum in bonum iustorum cedunt : unde & Deus specialem curam de iustis habere dicitur, secundum illud Psal. XXXIII. 16. „ Oculi Domini super iustos, “ inquantum scilicet sic de eis curat quod nihil mali circa eos (a) esse permittit, quod non in eorum bonum convertat. Et hoc quidem manifestum est quantum ad mala pœnalia, quæ patiuntur: unde in Glossa dicitur, quod ipsorum infirmitate exercetur humilitas, afflictione patientia, contradictione sapientia, odio benevolentia : unde I. Pet. III. 14. „ Si quid patimini propter iustitiam, beati. “

Sed numquid etiam eis peccata cooperantur in bonum? Quidam dicunt, quod peccata non continentur sub hoc quod dicit *omnia* : quia, secundum Augustinum, peccatum nihil est, & nihil fiunt homines, cum peccant. Sed contra hoc est quod in Glossa sequitur: „ Usque adeo talibus Deus „ omnia cooperatur in bonum, ut si qui „ horum deviant, & exorbitant, etiam hoc „ ipsum eis faciat proficere in bonum.“ Unde in Psal. XXXVI. 24. dicitur : „ Cum ceciderit iustus, non collidetur, quia Dominus supponit manum suam. “ Sed secundum hoc videtur quod semper tales in maiori caritate resurgant, quia bonum hominis in caritate consistit, quam si non habeat, Apostolus se nihil esse recognoscit, I. Corinth. XIII.

Sed dicendum est, quod bonum hominis non solum consistit in quantitate caritatis, sed præcipue in ipsius perseverantia usque ad mortem, secundum illud Matth. XXIV. 13. „ Qui perseveraverit usque in finem, „ hic salvus erit. “ Ex hoc autem quod iustus cadit, resurgit cautior, & humilior: unde in Glossa subditur, postquam dixerat, quod hoc ipsum faciat eis in bonum proficere, quia sibi humiliores redeunt, atque doctiores : discunt enim cum tremore se exultare debere; non quasi arrogando sibi, tamquam de sua virtute fiduciam permanendi.

Secundo oportet considerare, quibus hoc beneficium competat : circa quod primo attenditur aliquid ex parte hominis, cum dicit, *Diligentibus Deum* : Dei enim dilectio est in nobis per inhabitantem Spiritum, ut habitum est supra V. Ipse autem Spiritus sanctus est qui nos dirigit in viam rectam, ut dicitur in Psal. XXIV. Unde dicitur I. Petr. III. 13. „ Quis est qui vobis noceat, „ si boni æmulatores fueritis? “ Psalm. CXVIII. 165. „ Pax multa diligentibus le„ gem tuam, & non est illis scandalum. “ Et hoc rationabiliter, quia, ut dicitur Prov. VIII. 17. „ ego diligentes me diligo. “ Diligere est bonum velle dilecto; Dei autem velle est operari : omnia enim quæcumque voluit, fecit, ut in Psal. CXXXIII. dicitur. Et ideo Deus omnia convertit in bonum his qui eum diligunt. Secundo attenditur id quod est ex parte Dei, qui primo fideles ab æterno prædestinavit, secundo ex tempore vocat, tertio sanctificat; & hæc tria tangit cum dicit: *His qui secundum propositum vocati sunt sancti*, idest prædestinatis, vocatis, & sanctificatis; ut propositum referatur ad prædestinationem, quæ, secundum Augustinum, est propositum miserendi. Ephes. I. 11. „ Prædestinati secundum pro„ positum eius. “ Quod dicit, *Vocati*, ad vocationem pertinet: Esai. XLI 2. „ Voca„ vit eum ut sequeretur se. “ Quod dicit, *Sancti*, ad sanctificationem, secundum illud Levit. XXI. 23. „ Ego Dominus, qui sanctifico eos. “ Hoc autem Apostolus se scire dicit ex persona sanctorum, dicens, *Scimus*. Sap. X. 10. „ Dedit illi scientiam „ sanctorum. “ Procedit autem hæc scientia tum ex experimento, tum etiam ex consideratione efficaciæ caritatis : Cantic. VIII. 6. „ Fortis est ut mors dilectio : “ & etiam prædestinationis æternæ : Esai. XLVI. 10. „ Omnis voluntas mea implebi„ tur, & omne consilium meum fiet. “

Deinde cum dicit, *Nam quos præscivit &c.* probat quod dixerat tali ratione. Nullus potest nocere his quos Deus promovet; sed prædestinatos diligentes Deum Deus promovet: ergo nihil potest eis nocere, sed omnia cedunt eis in bonum. Primo ergo probat minorem, scilicet quod eos Deus promoveat; secundo maiorem, scilicet quod promotis a Deo nihil potest esse nocivum, ibi, *Quid ergo dicemus ad hæc?* Circa primum duo facit. Primo proponit ea quæ sunt ad promotionem sanctorum ab æterno; secundo ea quæ sunt ex tempore, ibi, *Quos autem prædestinavit, hos & vocavit*. Ponit autem duo circa primum, scilicet præscientiam, & prædestinationem, cum dicit : *Nam quos præscivit, & prædestinavit*.

Dicunt autem quidam, quod prædestinatio hic accipitur pro præparatione quæ est in

(a) *Al. omittitur* esse.

in tempore, qua scilicet Deus præparat sanctos ad gratiam; & hoc dicunt ad distinguendum præscientiam a prædestinatione. Sed si recte consideretur, utrumque est æternum, & differunt ratione: nam, sicut dictum est supra 1. super illud, *Qui prædestinatus est*, prædestinatio importat præordinationem quamdam in animo, eorum quæ quis est facturus; ab æterno autem Deus prædestinavit beneficia quæ sanctis suis erat daturus: unde prædestinatio est æterna. Differt autem a præscientia secundum rationem: quia præscientia importat solam notitiam futurorum, sed prædestinatio importat causalitatem quamdam respectu eorum: & ideo Deus habet præscientiam etiam de peccatis; sed prædestinatio est de bonis salutaribus: unde Apostolus ad Ephes. 1. 11. dicit: „ Prædestinati secundum propositum eius ... ut simus in laudem gloriæ eius. "

Circa ordinem autem præscientiæ, & prædestinationis dicunt quidam, quod præscientia meritorum bonorum, & malorum est ratio prædestinationis, & reprobationis, ut scilicet intelligatur quod Deus prædestinet aliquos, quia præscit eos bene operaturos, & in Christum credituros; & secundum hoc littera sic legitur: *Quos præscivit conformes fieri imaginis Filii eius, hos prædestinavit*. Et hoc quidem rationabiliter diceretur, si prædestinatio respiceret tantum vitam æternam, quæ datur meritis; sed sub prædestinatione cadit omne beneficium salutare, quod est homini ab æterno divinitus præparatum: unde eadem ratione omnia beneficia quæ nobis confert ex tempore, præparavit nobis ab æterno. Unde ponere quod aliquod meritum ex parte nostra præsupponatur, cuius præscientia sit ratio prædestinationis, nihil est aliud quam gratiam ponere dari ex meritis nostris, & quod principium bonorum operum est ex nobis, & consummatio est ex Deo. Unde convenientius sic ordinatur littera: *Quos præscivit, hos & prædestinavit fieri conformes imaginis Filii sui*: ut ista conformitas non sit ratio prædestinationis, sed terminus, vel effectus. Dicit enim Apostolus Ephes. 1. 5. „ Prædestinavit nos in adoptionem filiorum „ Dei. " Nihil enim aliud est adoptio (a) filiorum quam illa conformitas: ille enim qui adoptatur in filium Dei, conformatur vero Filio eius: primo quidem in iure participandę hereditatis, sicut supra eodem dictum est: *Si filii, & heredes: heredes quidem Dei, coheredes autem Christi*: secundo in participatione splendoris ipsius: ipse enim est genitus a Patre tamquam splendor gloriæ eius, Heb. 1. Unde per hoc quod sanctos illuminat de lumine sapientiæ, & gratiæ, facit eos fieri conformes sibi: unde in Psal. cix. 3. dicitur: „ In splendoribus sanctorum ex utero ante luciferum genui „ te, " id est profundentem omnem splendorem sanctorum.

Quod autem dicit, *Imaginis Filii eius*, potest intelligi dupliciter. Uno modo ut sit constructio appositiva, ut sit sensus: *Conformes imaginis Filii eius*, qui est imago: Coloss. 1. 15. „ Qui est imago invisibilis „ Dei. " Alio modo potest intelligi ut sit constructio transitiva, ut sit sensus: Prædestinavit nos fieri conformes Filio suo in hoc quod portemus eius imaginem: II. Cor. xv. 49. „ Sicut portavimus imaginem terreni, sic portemus imaginem cælestis. " Dicit autem, *Quos præscivit, & prædestinavit*, non quia omnes præscitos prædestinet, sed quia eos prædestinare non poterat, nisi præsciret. Hier. 1. 5. „ Priusquam te formarem in utero, novi te. " Quid autem ex hac prædestinatione sequatur, subiungit: *Ut sit ipse primogenitus in multis fratribus*. Sicut enim Deus suam naturalem bonitatem voluit aliis communicare, participando eis similitudinem suæ bonitatis, ut non solum sit bonus, sed etiam auctor bonorum; ita Filius Dei voluit conformitatem suæ filiationis aliis communicare, ut non solum sit ipse Filius, sed etiam primogenitus filiorum: & sic qui per generationem æternam est unigenitus, secundum illud Ioan. 1. 18. „ Unigenitus qui est in sinu Patris; " secundum collationem gratiæ *sit primogenitus in multis fratribus*. Apoc. 1. 5. „ Qui est „ primogenitus mortuorum, & princeps „ Regum terræ. " Habet igitur Christus nos fratres, tum quia nobis similitudinem suæ filiationis communicavit, sicut hic dicitur; tum quia similitudinem nostræ naturæ assumpsit, secundum illud Hebr. 11. 17. „ Debuit per omnia fratribus assimilari. "

Deinde cum dicit, *Quos autem prædestinavit &c.* ponit ea quæ (b) ex tempore sancti divinitus consequuntur: & primo ponit vocationem, cum dicit, *Quos prædestinavit, hos & vocavit*. Prædestinatio autem eius irrita esse non potest, secundum illud Esai. xiv. 24. „ Iuravit Dominus exercituum, „ dicens: Si non ut putavi, ita erit, & quomodo

(a) *Al. desideratur* filiorum. (b) *Al.* ex parte.

„ modo mente tractavi, sic eveniet. " Primum autem in quo incipit prædestinatio impleri, est vocatio hominis; quæ quidem est duplex. Una exterior, quæ fit ore prædicatoris. Proverb. IX. III. „ Misit ancillas suas ut vocarent ad arcem. " Hoc modo Deus vocavit Petrum, & Andream, ut dicitur Matthæi IV. Alia vero vocatio est interior, quæ nihil aliud est quam quidam mentis instinctus quo cor hominis movetur a Deo ad assentiendum iis quæ sunt fidei, vel virtutis. Esai. XLI. 2. „ Quis suscitavit ab oriente iustum, & vocavit „ eum ut sequeretur se? " Et hæc vocatio necessaria est, quia cor nostrum non se ad Deum converteret, nisi ipse Deus nos ad se traheret. Ioan. VI. 44. „ Nemo potest venire ad me, nisi Pater qui misit „ me, traxerit eum. " Thren. V. 21. „ Converte nos Domine ad te, & convertemur. " Et etiam hæc vocatio est efficax in prædestinatis, quia huiusmodi vocationi assentiunt. Ioan. VI. 45. „ Omnis „ qui audivit a Patre meo, & didicit, venit ad me. " Unde secundo ponit iustificationem, cum dicit: *Quos vocavit, hos & iustificavit*, scilicet gratiam infundendo: supra III. 24. *Iustificati gratis per gratiam ipsius*. Hæc autem iustificatio etsi in aliquibus frustretur, quia non perseverant usque ad finem; in prædestinatis tamen numquam frustratur: unde tertio ponit magnificationem, cum subdit: *Hos & magnificavit*: & hoc dupliciter, scilicet uno quidem modo per profectum virtutis & gratiæ; alio autem modo per exaltationem gloriæ. Sapient. ult. 21. „ In omnibus Domine magnificasti populum tuum, & honorasti. " Ponit autem præteritum pro futuro, si intelligatur de magnificatione gloriæ, vel propter certitudinem futuri, vel quia quod in quibusdam est futurum, in aliis est completum.

Deinde cum dicit, *Quid ergo dicemus ad hæc?* manifestat maiorem, scilicet quod promotis a Deo nullus potest nocere: & primo ostendit quod non possint pati detrimentum per malum pœnæ; secundo quod nec per malum culpæ, ibi, *Quis accusabit adversus electos Dei*? Malum pœnæ est duplex. Unum quidem consistit in illatione malorum, aliud in subtractione bonorum. Primo ostendit quod illi qui promoventur a Deo, non patiuntur detrimentum per conatum alicuius persequentis, dicens: *Quid ergo dicemus*? quasi dicat: Cum tot bona Deus suis electis præstet, quid potest dici contra hæc, ut scilicet prædicta Dei beneficia annullentur? quasi diceret, nihil. Proverb. XXI. 30. „ Non est sapientia, & „ non est prudentia, & non est consilium „ contra Dominum. " Vel *quid dicemus ad hæc*? scilicet aspicientes oportet nos obstupescere. Habac. III. 2. secundum aliam litteram: „ Consideravi opera tua, & expavi. " Vel *quid dicemus ad hæc*? idest, quid poterimus Deo retribuere tot beneficiis dignum? Psal. CXXV. 12. „ Quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi? " Et subiungit: *Si Deus pro nobis* est, scilicet prædestinando, vocando, iustificando, & magnificando, *quis contra nos*, scilicet esse poterit efficaciter? Esai. L. 8. „ Stemus simul: quis est adversarius „ meus? " Iob XVII. 3. „ Pone me iuxta „ te, & cuiusvis manus pugnet contra me. " Secundo ostendit quod sancti Dei non possunt pati detrimentum ex subtractione bonorum, dicens: *Qui etiam proprio Filio non pepercit*. Cum autem supra de multis filiis mentionem fecisset, dicens, *Accepistis spiritum adoptionis filiorum*, ab omnibus illis hunc Filium separat, dicens, *Proprio Filio suo*, idest non adoptato, ut hæretici mentiuntur, sed naturali, & coæterno. I. Ioan. ult. 20. „ Ut simus in vero Filio eius Iesu „ Christo: " de quo Pater dicit Matth. III. 17. „ Hic est Filius meus dilectus. " Quod autem dicit, *Non pepercit*, intelligendum est quod eum a pœna non exemit: nam culpa in eo non fuit, cui parci potuisset. Prov. XIII. 24. „ Qui parcit virgæ, odit filium suum. " Non tamen Deus Pater Filio suo non pepercit ut ei aliquid accresceret, qui est per omnia Deus perfectus; sed propter nostram utilitatem eum passioni subiecit: & hoc est quod subdit: *Sed pro nobis omnibus tradidit illum*; idest, exposuit eum passioni pro expiatione peccatorum nostrorum. Supra IV. 25. *Traditus est propter delicta nostra*. Esai. LIII. 6. „ Dominus posuit in eo iniquitatem omnium nostrum. " Tradidit eum Deus Pater in mortem, eum incarnari, & pati statuendo, & humanæ eius voluntati inspirando caritatis affectum, qua passionem spontaneus subiret: unde ipse seipsum tradidisse dicitur Ephes. V. 2. „ Tradidit semetipsum pro nobis. " Tradidit etiam eum Iudas, & Iudæi, exterius aliquid operando, ut supra V. habitum est. Est autem notandum quod dicit, *Qui etiam proprio Filio suo non pepercit*; quasi dicat: Non solum alios sanctos pro salute hominum tribu-

bulationi exposuit, secundum illud Oseæ vi. 5. „ Propter hoc dolavi in Prophetis: " II. Cor. 1. 6. „ Cum tribulamur pro ve„ stra exhortatione, & salute: " sed etiam proprium Filium suum. In ipso autem Filio Dei omnia existunt, sicut in primordiali, & præoperativa causa. Colos. 1. 17. „ Ipse est ante omnia, & omnia in ipso „ constant. " Unde eo tradito nobis, omnia sunt data nobis: unde subdit: *Quomodo non etiam cum illo*, scilicet dato nobis, *omnia donavit* nobis? ut scilicet omnia cedant in bonum nostrum: superiora quidem, scilicet divinæ personæ, ad fruendum, rationales spiritus (a) ad convivendum, omnia inferiora ad utendum, non solum prospera, sed etiam adversa. I. Cor. III. 22. „ Omnia vestra sunt, vos autem Christi, „ Christus autem Dei. " Unde patet quod, sicut in Psalm. XXXIII. 10. dicitur, „ nihil „ deest timentibus eum. "

L E C T I O VII.

Quis accusabit adversus electos Dei? Deus qui iustificat, quis est qui condemnet? Christus Iesus, qui mortuus est, immo qui & resurrexit, qui est ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis. Quis ergo nos separabit a caritate Christi? Tribulatio, an angustia, an fames, an nuditas, an periculum, an persecutio, an gladius? (Sicut scriptum est: Quia propter te mortificamur tota die, æstimati sumus sicut oves occisionis.) Sed in his omnibus superamus propter eum qui dilexit nos. Certus sum enim quia neque mors, neque vita, neque Angeli, neque Principatus, neque Virtutes, neque instantia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare a caritate Dei, quæ est in Christo Iesu Domino nostro.

Postquam Apostolus ostendit quod sancti, quos Deus promovet, nullum detrimentum pati possunt, quasi a malo pœnæ; hic ostendit quod nullum detrimentum pati possunt, quasi a malo culpæ: & primo ostendit propositum; secundo excludit quamdam obviationem, ibi, *Christus Iesus &c.* Circa primum considerandum est, quod aliquis propter culpam læditur a duobus. Primo quidem ab accusatione; secundo a iudice condemnante. Primo ergo ostendit quod nulla accusatio possit esse sanctis Dei nociva, & hoc ratione divinæ electionis. Qui enim aliquem eligit, ex hoc ipso eum approbare videtur; sancti autem sunt electi a Deo: Eph. 1. 4. „ Elegit nos in ipso ante „ mundi constitutionem, ut essemus sancti." Qui autem accusat, improbat eum quem accusat; (b) non autem valet alicuius accusatio contra Dei approbationem; & ideo dicit: *Quis accusabit*, scilicet efficaciter, *adversus electos Dei*? idest adversus eos quos Deus elegit ut sint sancti unde dicitur Apoc. XII. 10. „ Proiectus est accusator fratrum „ nostrorum. " Secundo ostendit quod nullius accusatio potest esse sanctis nociva; & hoc etiam ostendit ex alio Dei beneficio, quo scilicet Deus nos iustificat: quod quidem beneficium præmittit, dicens: *Deus*, scilicet est, *qui iustificat*, secundum illud quod supra dictum est, *Quos vocavit, hos & iustificavit*. I. Corinth. VI. 11. „ Sed iu„ stificati estis. " Condemnatio autem contra iniustos locum habet: *quis est* ergo *qui condemnet* iustificatos a Deo? Iob XXXIV. 29. „ Ipso concedente pacem, quis est qui „ condemnet? "

Deinde cum dicit, *Christus Iesus*, excludit obviationem. Posset aliquis timere ne a Christo Iesu aliquis accusaretur, & condemnaretur tamquam transgressor mandati ipsius Christi, sicut & de Moyse Dominus dicit Ioan. V. 45. „ Est qui accusat vos Moy„ ses, in quo speratis: " & quod etiam ab ipso condemnaretur, eo quod ipse est constitutus a Deo iudex vivorum & mortuorum, ut dicitur Act. X. Ipse etiam est immunis a peccato: I. Petri II. 22. „ Qui „ peccatum non fecit: " & ideo idoneus videtur ad accusandum, & condemnandum, secundum illud Ioan. VIII. 7. „ Qui sine „ peccato est vestrum, primus in illam la„ pidem mittat. " Et ideo dicit, *Christus Iesus*? quasi diceret: Numquid Christus Iesus accusabit adversus electos Dei, vel etiam eos condemnabit? Et ostendit quod non, quia

(a) *Al.* ad conveniendum. (b) *Al.* non est autem alicuius accusatio.

quia etiam ipſe ſecundum humanitatem ſuam magna beneficia ſanctis confert, ſicut & ſecundum ſuam divinitatem: & ponit quatuor humanitatis ipſius beneficia. Primo quidem mortem, cum dicit, *Qui mortuus eſt*, ſcilicet pro noſtra ſalute. I. Petri III. 18. „ Chriſtus ſemel pro peccatis noſtris mortuus eſt. “ Secundo reſurrectionem, per quam ſcilicet nos vivificat, & nunc vita ſpirituali, & tandem vita corporali: unde ſubdit, *Qui & reſurrexit;* ut ſupra IV. 25. *Reſurrexit propter iuſtificationem noſtram*. Addit autem *immo*, quia potius eſt nunc commemorandus ex virtute reſurrectionis quam ex infirmitate paſſionis. II. Corinth. ult. 4. „ Nam ſi crucifixus eſt ex infirmitate noſtra, vivit ex virtute Dei. “ Tertio ipſam Patris conſeſſionem, cum dicit, *Qui eſt a dextris Dei*, ideſt in æqualitate Dei Patris ſecundum naturam divinam, & in potioribus bonis eius ſecundum naturam humanam: & hoc etiam eſt ad gloriam noſtram: quia, ut dicitur Eph. II. 6. „ conſedere nos fecit in cæleſtibus in Chriſto Ieſu: “ inquantum enim nos membra eius ſumus, nos in ipſo Deo Patri conſedemus. Apoc. III. 21. „ Qui vicerit, dabo ei ſedere mecum in throno meo, ſicut ego vici, & ſedi cum Patre meo in throno eius. “ Quarto interpellationem eius, cum dicit, *Qui etiam interpellat pro nobis*, quaſi advocatus noſter exiſtens. I. Ioan. II. 1. „ Advocatum habemus apud Patrem Ieſum Chriſtum. “ Ad officium advocati pertinet, non quod accuſet, vel condemnet, ſed magis accuſatorem repellat, & condemnationem impediat. Dicitur autem pro nobis interpellare dupliciter. Uno modo pro nobis orando, ſecundum illud Ioan. XVII. 20. „ Non pro his rogo tantum (ſcilicet Apoſtolis) ſed pro his qui credituri ſunt per verbum eorum in me. “ Nunc autem eius interpellatio pro nobis eſt voluntas ipſius de noſtra ſalute. Ioan. XVII. 24. „ Volo ut ubi ſum ego, & illi ſint mecum. “ Alio modo interpellat pro nobis, humanitatem pro nobis aſſumptam, & myſteria in ea celebrata conſpectui paterno repræſentando. Hebr. I·. 24. „ Introivit in ipſum cælum, ut appareat nunc vultui Dei pro nobis. “

Deinde cum dicit, *Quis ergo nos ſeparabit a caritate Chriſti?* infert concluſionem ex dictis. Et quia hæc concluſio quaſi incredibilis videtur inexpertis, proponit eam per modum quæſtionis: unde tria facit. Primo proponit quæſtionem; ſecundo oſtendit neceſſitatem quæſtionis propoſitæ, ibi, *Sicut ſcriptum eſt &c.* tertio ponit ſolutionem, ibi, *In his omnibus ſuperamus*. Poteſt autem hæc quæſtio ex præmiſſis duplici ratione concludi. Primo quidem ſic. Tot beneficia ſunt nobis divinitus collata, & tam efficacia, ut nullus contra ea poſſit. Omnia autem prædicta beneficia ad hoc tendunt ut nos ſimus in caritate radicati, & fundati, ut dicitur Epheſ. III. *Quis ergo nos ſeparabit a caritate Chriſti?* qua ſcilicet Chriſtum diligimus, & proximum, ſecundum quod ipſe præcepit, Ioan. XIII. 34. „ Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem. “ Alio modo ſic. Dictum eſt, quod magna beneficia Deus ſanctis ſuis confert, ex quorum conſideratione adeo caritas Chriſti in cordibus noſtris fervet quod nihil eam extinguere poteſt. Cant. ult. 7. „ Aquæ multæ non potuerunt extinguere caritatem. “ Proponit autem mala, per quorum paſſionem aliquis cogi poſſet ut caritatem Chriſti defereret: & primo ponit ea quæ pertinent ad vitam; ſecundo id quod pertinet ad mortem. Circa vero ea quæ in vita imminent ſuſtinenda, primo ponit mala præſentia, ſecundo futura. Circa præſentia vero primo ponit ea quæ pertinent ad tolerantiam malorum; ſecundo ea quæ pertinent ad defectum bonorum. Mala autem perpeſſa conſiderari poſſunt dupliciter. Uno modo ſecundum quod ſunt in patiente, qui dupliciter ab eis affligitur, ſcilicet exterius ſecundum corpus; & ad hoc pertinet tribulatio, dicitur enim a tribulis, quæ ſunt herbæ pungitivæ: Geneſ. III. 18. „ Spinas, & tribulos germinabit tibi: “ unde aliquis tribulari dicitur cum exterius pungitur. Nec tamen propter hoc iuſti vincuntur. Pſalm. XXXIII. 20. „ Multæ tribulationes iuſtorum, & de his omnibus liberabit eos Dominus. “ Affligitur etiam homo ab eis per interiorem anxietatem cordis, dum ſcilicet aliquis non videt quo divertat, vel quomodo evadat; & quantum ad hoc ſubdit, *An anguſtia?* Dan. XIII. „ Anguſtiæ mihi ſunt undique, & quid eligam ignoro. “ Alio modo huiuſmodi mala conſiderari poſſunt ſecundum quod ſunt in agente; & quantum ad hoc ſubdit, *An perſecutio?* Quamvis enim perſecutio ad hoc proprie pertinere videatur quod aliquis alium perſequitur effugando, ſecundum illud Matth. X. 23. „ Si vos perſecuti fuerint in una civitate, fugite in aliam; “ tamen communiter perſecutio accipi poteſt pro inflictione cuiuslibet nocumenti. Pſal.

CXVIII.

CXVIII. 157. (a) „ Multi qui persequuntur „ me, tribulant me. " Deinde ponit mala quæ pertinent ad subtractionem bonorum quæ sunt necessaria vitæ, scilicet cibus, & vestimenta, secundum illud I. Timoth. VI. 8. „ Habentes alimenta, & quibus tegamur, his contenti simus. " Ad subtractionem autem cibi pertinet fames: unde subdit, *An fames?* Ad subtractionem autem vestitus pertinet nuditas: unde subdit, *An nuditas?* I. Cor. IV. 11. „ Usque in hanc „ horam esurimus, & sitimus, & nudi su„ mus. " Quantum ad mala futura subdit, *An periculum?* scilicet imminens in futurum. II. Corinth. XI. 26. „ Periculis fluminum, „ periculis latronum. " Quantum autem ad mortem subdit, *An gladius?* Hebr. XI. 37. „ In occisione gladii mortui sunt. "

Deinde cum dicit, *Sicut scriptum est &c.* ostendit huius quæstionis necessitatem per hoc quod dicit, quod sanctis omnia ista imminebant patienda propter Christi caritatem: & inducit verba Psalmistæ, quasi in persona martyrum proposita: in quibus primo ponit causam passionis: martyrem enim non facit pœna, sed causa, ut dicit Augustinus (epist. LXI.) unde dicit, *Propter te*. Matth. X. 39. „ Qui perdiderit animam „ suam (id est vitam) propter me, inve„ niet eam. " I. Pet. IV. 15. „ Nemo ve„ strum patiatur ut fur, aut homicida ... „ Si autem ut Christianus, non erubescat. " Patitur etiam propter Christum non solum qui patitur propter fidem Christi, sed etiam qui patitur pro quocumque iustitiæ opere pro amore Christi. Matth. V. 10. „ Beati qui persecutionem patiuntur pro„ pter iustitiam. " Secundo ponit gravitatem passionis, cum dicit, *Mortificamur*; id est, morti tradimur. Esther VII. 4. „ Tra„ diti sumus ego, & populus meus, ut con„ teramur, & iugulemur, & pereamus. " Tertio continuitatem persecutionis, cum dicit, *Tota die*, id est per totum tempus vitæ. II. Corinth. IV. 11. „ Semper nos qui „ vivimus, in mortem tradimur propter Ie„ sum. " Quarto promptitudinem persequentium ad occidendum, cum dicit: *Æstimati sumus ut oves occisionis*, id est deputatæ ut occidantur in macello, quæ cum studio occiduntur: ita & sancti ex proposito, & cum studio occidebantur. Ioan. XVI. 2. „ Venit hora ut omnis qui interficit vos, „ arbitretur obsequium se præstare Deo. " Zach. XI. 4. „ Pasce pecora occisionis, quæ „ qui possidebant, occidebant. "

Deinde cum dicit, *Sed in his omnibus superamus*, solvit quæstionem: & primo proponit solutionem, dicens: *Sed in his omnibus*, scilicet malis quæ supra posuit, *superamus*, dum scilicet circa omnia illibatam caritatem servamus. Sapient. X. 12. „ Certamen forte dedit illi, ut vinceret. " Et hoc non nostra virtute, sed per auxilium Christi: unde subdit: *Propter eum qui dilexit nos*, id est propter eius auxilium, vel propter affectum quem ad eum habemus: „ non „ quasi nos primo dilexerimus eum, sed quo„ niam ipse prior dilexit nos; " ut dicitur I. Ioan. IV. 10. & I. Corinth. XV. 57. „ Gratias Deo, qui dedit nobis victoriam „ per Iesum Christum. " Secundo ibi, *Certus sum*, manifestat solutionem, ostendens inseparabilem esse sanctorum caritatem: & primo ostendit quod non potest separari a creaturis quæ sunt; secundo quod nec etiam a creaturis quæ non sunt, sed esse possent, ibi, *Neque creatura alia*. Circa primum duo facit. Primo ponit ea quæ sunt in homine, dicens: *Certus sum enim quia neque mors*, quæ est præcipuum inter terribilia, *neque vita*, quæ est præcipuum inter appetibilia, scilicet poterit nos separare a charitate Dei. Infra XIV. 8. *Sive vivimus, Domino vivimus; sive morimur, Domino morimur*. In his autem duobus includuntur omnia quæ supra posuit: nam sex præcedentia pertinent ad vitam; unum autem, scilicet gladius, pertinet ad mortem, ut supra dictum est. Deinde ponit ea quæ sunt exterius, inter quæ primo ponit spirituales creaturas, dicens, *Neque Angeli*, qui scilicet sunt minores deputati ad custodiam hominum singulorum: Psalm. XC. 11. „ Angelis suis mandavit de te: " *neque Principatus*, scilicet qui sunt deputati ad custodiam Gentium. Daniel. X. 20. „ Nunc „ revertar, ut prælier adversus principem „ Persarum. Cum enim egrederer, appa„ ruit princeps Græcorum veniens; & ne„ mo est adiutor meus nisi Michael noster „ princeps. " Addit autem, *Neque Virtutes*, qui est supremus ordo ministrantium. Luc. XXI. 26. „ Virtutes cælorum move„ buntur. " Potest autem hoc intelligi dupliciter. Uno modo de malis angelis, qui contra sanctos decertant. Ephes. VI. 12. „ Non est nobis colluctatio adversus car„ nem, & sanguinem, sed adversus prin„ cipes, & potestates. " Alio modo potest intelligi de bonis; & secundum hoc, ut Chrysostomus dicit in Lib. de compun-

(a) *Al.* „ Multi persequuntur me, qui tribulant me. "

ctione cordis, hoc dicebat, non quod Angeli affectare possent aliquando eum a Christo separare, sed etiam ea quae sunt impossibilia, verbi gratia, fieri posse dixit magis quam se ab amore Christi seiungi; ut per hoc quanta in eo vis esset divinae caritatis ostenderet, atque omnibus ante oculos poneret. Hic enim amantium mos est ut amorem suum silentio tegere nequeant; sed necessariis suis, & caris afferunt, & produnt, & flammas suas intra pectus cohibere non possunt: enarrant eas frequentius ut ipsa assiduitate narrandi, amoris sui solatium capiant, & refrigeria immensi ardoris assumant. Sic ergo facit beatus hic eximius amator Christi, omnia quae sunt, & quae erunt, quaeque accidere possunt, & quae omnino non possunt, simul uno sermone complectitur. Et simile est quod dicitur Gal. I. 8. „ Sed licet nos, aut Angelus de „ caelo evangelizet vobis praeterquam quod „ evangelizavi vobis, anathema sit. " Deinde posuit etiam creaturas sensibiles; quarum duplicem diversitatem ponit. Primo quidem secundum tempus, quo diversificantur secundum praesens, & futurum: unde dicit, *Neque instantia*, idest praesentia, sive dolorem, sive delectationem inferant. II. Cor. IV. 16. „ Non contemplantibus nobis „ ea quae videntur. " Addit autem, *Neque futura*, quorum nec timor, nec desiderium potest nos separare a Christo: unde ipse dicebat Act. XXI. 13. „ Ego non solum alli„gari, sed & mori in Hierusalem paratus „ sum propter nomen Domini Iesu. " Deinde ponit diversitatem sensibilium creaturarum ex parte magnitudinis: & primo tangit magnitudinem virtutis, cum dicit, *Neque fortitudo*, id est, neque (a) quaecumque creatura fortis potest me separare a Christo, puta fortis ignis, aut fortis aqua: quia, ut Cant. VIII. 6. dicitur, „ fortis est „ ut mors dilectio. " Deinde ponit magnitudinem dilectionis, describens eam secundum ea quae proprie conveniunt corporibus, scilicet altum, & profundum: unde dicit, *Neque altitudo*, ex qua scilicet aliquis mihi minaretur praecipitium; sicut dicitur Luc. IV. quod duxerunt Iesum usque ad supercilium montis, ut praecipitarent eum: *neque profundum*, in quo aliquis submersionem minaretur. Psal. LXVIII. 3. „ Infixus sum in li„mo profundi. " Possent etiam haec tria ad res humanas referri. Tripliciter enim aliquis homo posset a Deo aliquem averte-re. Uno modo cogendo per fortitudinem: sed, sicut dicitur I. Reg. II. 2. „ non est „ fortis sicut Deus noster: " secundo stupefaciendo per altitudinem auctoritatis; sed (b) de eo dicitur in Psal. LXXXII. 19. „ Tu solus altissimus super omnem terram: " tertio seducendo per profundum sapientiae; sed de eo dicitur Iob XI. 8. „ Profundior „ inferno; & unde cognosces? " Possunt etiam haec duo, altitudo, & profundum, ad prospera, & adversa referri, secundum illud II. Corinth. VI. 6. „ Per arma iustitiae „ a dextris, & a sinistris. " Vel secundum Chrysostomum in Libro de compunctione cordis, qui ait: „ Altitudo, & profundum „ non mihi aliud indicare videntur quam „ regnum caelorum, & gehennam. " Quasi dicat: Nec si a regno decidere me necesse sit, aut etiam in gehennam trahi pro Christo, nec hoc mihi quidem metuendum est. Quantum autem ad ea quae non sunt, sed possunt esse, subdit, *Neque creatura alia*: quod utique, secundum Chrysostomum (ibid.) de his dicitur quę non sunt; quasi illi non sufficiant omnia quae sunt, sed illa quae non sunt provocet quodammodo ad certamen. Nihil, inquit, istorum *poterit nos separare a caritate Dei*: I. Corinth. XIII. 8. „ Caritas „ numquam (c) excidit: " quae quidem caritas Dei *est in Christo Iesu Domino nostro*, quia scilicet per eum data est nobis, inquantum Spiritum sanctum nobis dedit. Luc. XII. 49. „ Ignem veni mittere in terram, „ & quid volo nisi ut accendatur? "

Sed cum scriptum sit Eccle. IX. 1. Nescit „ homo utrum amore vel odio dignus sit, „ sed omnia in futurum servantur incerta: " quid est hoc quod dicit se esse certum quod nihil possit eum a caritate separare?

Ad quod dici potest, quod Apostolus non loquitur singulariter de seipso, sed loquitur in persona omnium praedestinatorum, de quibus propter certitudinem praedestinationis annuntiat quod nihil eos a caritate possit separare. Potest etiam ista certitudo causari ex virtute caritatis, quae quantum in se est, ab aliquibus non potest (d) separari, cum Deum super omnia diligat. Quod autem aliquis interdum a caritate recedat, non est propter defectum caritatis, sed propter defectum liberi arbitrii. Si autem Paulus hoc dicit de seipso, de hoc certus esse non poterat, nisi forte per revelationem: quia dictum est ei: „ Sufficit tibi gratia „ mea: " II. Corinth. XII. 9. Nam quan-

tum

(a) *Al. deest* quaecumque. (b) *Al.* de Deo, *& sic infra*. (c) *Al.* incidit. (d) *Al.* superari.

tum ad possibilitatem liberi arbitrii, ipse alibi dicit I. ad Corinth. IX. 27. „ Ne forte cum aliis prædicaverim, ipse reprobus efficiar. "

C A P I T I S N O N I

L E C T I O I.

Veritatem dico in Christo, non mentior, testimonium perhibente conscientia mea in Spiritu sancto, quoniam tristitia mihi magna est, & continuus dolor cordi meo: optabam enim ego ipse anathema esse a Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem, qui sunt Israelitæ, quorum adoptio est filiorum, & gloria, & testamentum, & legislatio, & obsequium, & promissa; quorum patres, ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in secula. Amen.

Apostolus supra necessitatem, & virtutem gratiæ demonstravit; hic incipit agere de origine gratiæ, utrum ex sola Dei electione detur, aut detur ex meritis præcedentium operum, occasione accepta ex eo quod Iudæi, qui videbantur divinis obsequiis mancipati, exciderant a gratia, Gentiles autem ad eam erant admissi, qui prius fuerant a Deo alieni. Primo igitur agit de electione Gentium; secundo de casu Iudæorum, cap. x. *Fratres, voluntas quidem cordis mei, & obsecratio ad Deum fit pro illis in salutem*. Circa primum duo facit. Primo commemorat dignitatem Iudæorum; secundo ostendit quomodo Gentiles ad illam dignitatem sunt assumpti, ibi, *Non autem quod exciderit verbum Dei*. Circa primum duo facit. Primo Apostolus ostendit affectum suum ad gentem Iudæorum, ne ea quæ contra eos dixit, vel dicturus est, ex odio dicere videatur; secundo eorum dignitatem ostendit, ibi, *Qui sunt Israelitæ, quorum adoptio est filiorum*. (a) Circa primum duo facit. Primo confirmat ea quæ dicturus est; secundo demonstrat suum affectum, ibi, *Quoniam mihi tristitia magna est*. Circa primum duo facit. Primo confirmat dicenda per simplicem assertionem, dicens, *Veritatem dico*, quod maxime convenit prædicatori, qui est testis veritatis. Prover. VIII. 7. „ Veritatem meditabitur guttur meum. " Zach. VIII. 19. „ Pacem, & veritatem diligite. " Et quia quandoque aliquis veritati, quam loquitur, aliquod mendacium interserit, ad hoc excludendum subdit, *Non mentior*. Ephes. IV. 25. „ Deponentes mendacium loquimini veritatem. " Secundo confirmat quæ dicenda sunt per iuramentum, quæ est quædam confirmatio per testimonium (b) infallibilis veritatis. Tales autem sunt testes sanctorum. Primo quidem Deus, secundum Iob XVI. 20. „ Ecce in cælo testis meus. " Et ideo dicit, *In Christo Iesu*, id est per Christum Iesum, qui est veritas absque mendacio. II. Corinth. I. 19. „ Dei enim Filius, qui prædicatus est in vobis, non fuit in illo Est, & Non. " Secundo testis infallibilis sanctorum est eorum conscientia: unde subdit: *Testimonium perhibente mihi conscientia mea*. II. Cor. I. 12. „ Gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ. " Et quia interdum conscientia errat, nisi per Spiritum sanctum rectificetur, subdit, *In Spiritu sancto*, Supra VIII. 16. *Ipse Spiritus testimonium reddit spiritui nostro*.

Deinde cum dicit, *Quoniam tristitia mihi magna est*, ostendit suum affectum ad Iudæos per dolorem quem de eorum casu patiebatur: quem quidem primo exponit; secundo eius signum ponit cum dicit: *Optabam enim ego ipse anathema esse a Christo pro fratribus meis*. Exaggerat autem suum dolorem tripliciter. Primo quidem ex eius magnitudine: *Quoniam mihi tristitia est magna*, quia scilicet est de magno malo, idest de excidio tantæ gentis. Thren. II. 13. „ Magna est velut mare contritio tua. "

Sed contra hoc videtur esse quod dicitur Eccli. XXX. 22. „ Tristitiam non des animæ tuæ: " quod videtur sententiæ Stoicorum consonare, qui tristitiam omnino ab animo sapientis propellebant: cum enim tristitia sit de malo præsenti, non potest sapienti competere, cui nullum malum est præsens. Non enim æstimabant aliquid esse bo-

(a) Al. omittuntur sequentia usque ad illud iterum, Circa primum duo facit. (b) Al. ineffabilis.

bonum nisi honestum, & malum nisi peccatum.

Sed hæc opinio refellitur dupliciter. Primo quidem quia corporales defectus, licet non sint simpliciter mala, quibus scilicet homines fiant mali, sunt tamen quædam mala, quæ natura abhorret: unde & Dominus pro his tristatus legitur Matth. XXVI. 38. „ Tristis est anima mea usque ad mortem. “ Secundo cum ex caritate homo debeat suum diligere proximum sicut seipsum, imminet sapienti tristitia laudabilis de peccato proximi, sicut de peccato sui ipsius: unde Apostolus dicit II. Cor. XII. 21. „ Et lugeam multos ex eis qui peccaverunt. “ Sic igitur reprobatur sæculi tristitia, quæ mortem operatur, procedens ex amore sæculi; sed tristitia quæ est secundum Deum, utpote ex divina caritate procedens, salutem operatur, ut dicitur II. Cor. VII. Et talis fuit ista tristitia.

Secundo exaggerat eam ex continuitate: unde subdit, *Et continuus dolor*: non quod continuo actu doleret, sed secundum habitum. Hier. IX. 1. „ Ut plorem die, ac nocte interfectos populi mei. “ Tertio exaggerat eam ex sui veritate, (*a*) cum dicit, *Cordi meo*: non enim erat superficialis, sed in corde radicata. Thren. I. 22. „ Multi gemitus mei, & cor meum (*b*) mærens. “ Deinde cum dicit, *Optabam enim &c.* ponit signum doloris, dicens: *Optabam enim ego ipse*, qui tam fervens sum in caritate Christi, ut supra ostensum est, *anathema esse a Christo pro fratribus meis*. Ubi primo sciendum est, quod anathema est Græcum, & componitur ab ana, quod est sursum, & thesis, quod est positio, ut dicatur anathema quasi sursum positum: quia scilicet cum capiebatur aliquid in præda quod nolebant esse in usu hominum, suspendebant illud in templo: & inolevit usque adhuc ut ea quæ sunt separata ab hominum communi usu, anathemata vocarentur: unde Iosue VI. 17. dicitur: „ Sit civitas hæc anathema, & omnia quæ in ea sunt, Domino. “ Dicit ergo: *Optabam ego ipse anathema esse a Christo*, id est separatus ab eo: quod quidem fit dupliciter. Uno modo per culpam, per quam aliquis a caritate Christi separatur, eius præceptum non servans. Ioan. XIV. 15. „ Si diligitis me, mandata mea servate. “ Sic autem Apostolus non poterat optare esse anathema a Christo pro quacumque causa, ut ex supradictis in VIII. cap. patet: est enim hoc contra ordinem caritatis, quo quis tenetur Deum super omnia diligere, & salutem suam plusquam salutem aliorum. Et ideo non dicit, Opto, sed *optabam*, scilicet tempore infidelitatis. Sed secundum hoc, nihil magnum dicit Apostolus: quia tunc etiam propter se volebat esse separatus a Christo. Unde & quædam Glossa exponit quod dicit, *Tristitia magna est mihi*, de tristitia qua dolebat de præterito statu peccati, in quo a Christo voluerat esse separatus. Alio modo potest aliquis esse separatus a Christo, id est a fruitione Christi, quæ habetur in gloria. Sic autem separari a Christo volebat Apostolus pro salute Gentilium, nedum pro conversione Iudæorum, secundum illud Phil. I. 23. „ Desiderium habens dissolvi, & cum Christo esse multo melius; permanere in carne necessarium propter vos. “ Et hoc modo dicebat: *Optabam*, scilicet si fieri posset, *anathema esse*, id est separatus a gloria, vel simpliciter, vel ad tempus, propter honorem Christi, qui est ex conversione Iudæorum, secundum illud Prov. XIV. 28. „ In multitudine populi dignitas Regis. “ Unde Chrysostomus in Libro de compunctione cordis: „ Ita totam eius mentem devicit amor, ut etiam (*c*) quod præ ceteris omnibus amabilius erat, esse cum Christo, rursum idipsum, quia ita placeret Christo, contemneret; sed & cælorum regna, quod videbatur laborum esse remuneratio, pro Christo nihilominus cedere pateretur. “ Et causam tanti affectus ostendit, subdens, *Pro fratribus meis*. Unde Eccli. XXV. 1. dicitur, quod „ tria sunt probata coram Deo, & hominibus, concordia fratrum, & amor proximorum; & vir & mulier bene consentientes. “ Et ne hoc intelligeretur de his qui erant spiritualiter in Christo fratres, secundum illud Matth. XXIII. 8. „ Omnes vos fratres estis, “ subiungit: *Qui sunt cognati ei secundum carnem*. II. Cor. XI. 22. „ Semen Abrahæ sunt, & ego. “

Deinde cum dicit, *Qui sunt Israelitæ*, ostendit dignitatem Iudæorum, ut eius tristitia videretur esse rationabilis propter pristinam dignitatem populi pereuntis (propensius enim est malum dignitatem perdidisse, quam numquam habuisse, ut dicit Glossa) & non solum ex affectu carnali procedens. Ostendit autem eorum dignitatem tripliciter. Primo quidem quantum ad suam gentem, cum dicit, *Qui sunt Israelitæ*,

(a) *Al.* & dicit. (b) *Al.* tremens. (c) *Al.* eo quod.

ta, id est a genere Iacob descendentes, qui est dictus Israel Genes. XXXII. & II. Cor. XI. 22. „ Israelitæ sunt, & ego. “ Et hoc ad dignitatem pertinet: dicitur enim Deut. IV. 7. „ Non est alia natio tam grandis quæ „ babeat deos appropinquantes sibi, sicut Deus „ noster adest cunctis obsecrationibus no„ stris. “ Secundo ostendit dignitatem illius gentis ex Dei beneficiis: inter quæ primo ponit spiritualia beneficia, quorum unum respicit præsens; & quantum ad hoc dicit: *Quorum est adoptio filiorum Dei*. Unde dicitur Exod. IV. 22. „ Primogenitus meus Is„ rael. “ Et hoc quidem dicitur quantum ad spirituales viros, qui fuerunt in illo populo. Quantum ad carnales vero supra VIII. innuit quod acceperunt spiritum servitutis in timore. Aliud vero beneficium ponit quod respicit futurum, cum dicit, *Et gloria*, scilicet filiorum Dei eis repromissa: in cuius signum legitur Exod. ult. quod gloria Domini implevit tabernaculum. Deinde ponit alia beneficia figuralia: quorum tria sunt figura præsentis spiritualis beneficii; & horum primum est *testamentum*, id est pactum circumcisionis Abrahæ datum, ut dicitur Genes. XVII. quamvis hoc possit referri ad testamentum novum, quod primo Iudæis est prædicatum. Unde & Dominus dicebat Matth. XV. 24. „ Non sum „ missus nisi ad oves quæ perierunt domus „ Israel: “ & Hierem. XXXI. 31. dicitur: „ Feriam domui Israel fœdus novum. “ Secundum est lex data Moysi: unde subdit, *Et Legislatio*. Eccli. XXIV. 33. „ Legem „ mandavit nobis Moyses. “ Tertium est cultus divinus, cum dicit, *Et obsequium*, quo scilicet Deo serviebant, omnibus aliis gentibus servientibus idolis. Esa. XLIV. 1. (*a*) „ Et nunc audi serve meus Iacob, & „ Israel quem elegi. “ Deinde ponit id quod pertinet ad futuram gloriam, cum dicit, *Et promissa*: (*b*) promissiones enim factæ in veteri testamento, impletæ per Christum, Iudæis præcipue factæ videntur: unde dicitor infra XV. 8. *Dico Iesum Christum ministrum fuisse circumcisionis ad confirmandas promissiones patrum*. Fuerunt autem eis multæ promissiones factæ de bonis terrenis, ut patet Levit. XXVI. & Deut. XVIII. sed per illa temporalia bona, spiritualia figurabantur. Tertio autem describit dignitatem Iudæorum ex origine, cum dicit, *Quorum patres*: quia scilicet secundum carnem sunt progeniti ab illis patribus, qui fuerunt maxime Deo accepti. Deut. IV. 37. „ Dile„ xi patres tuos, & elegi semen eorum. “ Oseæ IX. 10. „ Quasi prima poma ficulneæ „ (*c*) eius vidi patres eorum. “ Quarto ostendit dignitatem eorum ex prole, cum dicit: *Ex quibus* (*d*) *est Christus secundum carnem*: sicut ipse dicit Ioan. IV. 22. „ Sa„ lus ex Iudæis est. “ Et ne hoc parum videatur, ostendit Christi dignitatem, dicens: *Qui est super omnia Deus benedictus in sæcula. Amen*. I. Ioan. ult. 20. „ Hic est „ verus Deus, & vita æterna. “ In quibus verbis quatuor hæreses destruuntur. Primo quidem Manichæi, qui dicebat Christum habuisse corpus phantasticum, & non verum; (*e*) quod removet per hoc quod dicit, *Secundum carnem*: habet enim veram carnem, secundum illud Luc. ult. 39. „ Spi„ ritus carnem, & ossa non habet, sicut me „ videtis habere. “ Secundo hæresis Valentini, qui dixit, Christum non de massa humani generis, sed de cælo corpus attulisse: quod quidem excludit in hoc quod dicit, Christum ex Iudæis secundum carnem esse, secundum illud Matth. I. 1. „ Liber „ generationis Iesu Christi filii David. “ Tertio hæresis Nestorii, qui posuit alium esse filium hominis, alium Dei; contra quem Apostolus hic dicit, quod ille est ex patribus secundum carnem qui est Deus super omnia. Quarto excluditur hæresis Arrii, qui dicebat Christum esse minorem Patre, & quod est creatus ex nihilo: contra quorum primum dicit, quod est super omnia; contra secundum, quod est benedictus per omnia sæcula: hoc enim de solo Deo dicendum est, quod eius bonitas duret in sæcula.

(a) *Al.* „ Et nunc serve meus Iacob rectissime, quem elegi. “ (b) *Al.* promissiones enim impletæ in veteri testamento per Christum &c. (c) *Ibi* in cacumine eius. (d) *Al.* & Christus est genitus secundum carnem. (e) *Al. deest* quod removet.

LECTIO II.

Non autem quod exciderit verbum Dei. Non enim omnes qui ex circumcisione sunt Israel, hi sunt Israelitæ, neque qui semen sunt Abrahæ, omnes filii. Sed in Isaac vocabitur tibi semen; idest, non qui filii carnis, hi filii Dei; sed qui filii sunt promissionis, æstimantur in semine. Promissionis enim verbum hoc est: Secundum hoc tempus veniam, & erit Saræ filius. Non solum autem illa, sed & Rebecca ex uno concubitu habens Isaac patris nostri. Cum enim nondum nati fuissent, aut aliquid boni egissent, aut mali (ut secundum electionem propositum Dei maneret) non ex operibus, sed ex vocante dictum est ei, quia maior serviet minori; sicut scriptum est: Iacob dilexi, Esau autem odio habui.

Postquam Apostolus posuit dignitatem Iudæorum, nunc ostendit quod ista dignitas non pertinet ad eos qui carnaliter processerunt ab antiquis patribus, sed ad spirituale semen, quod est a Deo electum: & primo ostendit quod huiusmodi dignitas proveniat ex electione divina; secundo ostendit quod hæc electio communiter pertinet ad Iudæos, & ad Gentiles, ibi, *Quos & vocavit non solum ex Iudæis, sed etiam ex Gentibus*. Circa primum duo facit. Primo ostendit quomodo ex electione divina homines spiritualem dignitatem consequuntur; secundo movet quæstionem de iustitia divinæ electionis, ibi, *Quid ergo dicemus?* Circa primum duo facit. Primo proponit quod intendit; secundo ostendit propositum, ibi, *Sed in Isaac vocabitur tibi semen*. Circa primum duo facit. Primo ponit firmitatem divinæ electionis; secundo ostendit in quibus impleatur, ibi, *Non enim omnes qui ex circumcisione sunt Israel, hi sunt Israelitæ*. Dicit ergo primo: Ita dictum est, quod eorum sunt promissa, & adoptio filiorum, & gloria, pro quorum casu est mihi magna tristitia, & continuus dolor. Non autem est hoc sic intelligendum quod *verbum Dei exciderit*, id est frustratum sit: quia & si non habet locum in quibusdam, qui exciderunt, habet tamen locum in aliis. Esai. lv. 11. „ Verbum quod egreditur ex ore „ meo, non revertetur ad me vacuum, sed „ faciet quæcumque volui. " Psal. cxviii. 89. „ In æternum, Domine, permanet ver- „ bum tuum. " Deinde cum dicit, *Non enim omnes &c.* ostendit quomodo, & in quibus verbum Dei exciderit. Circa quod considerandum est, quod Iudæi de duobus præcipue gloriabantur, videlicet de Abraham, qui primo accepit pactum circumcisionis a Domino, ut dicitur Gen. xvii. & de Iacob, sive Israel, cuius tota posteritas in populo Dei connumerabatur. Non autem ita fuit de Isaac: nam posteritas filii eius Esau, ad populum Dei non pertinebat: unde Apostolus ostendit propositum, primum quidem per comparationem ad Iacob, dicens: *Non enim omnes qui sunt ex Israel*, idest ex Iacob secundum carnem progeniti, *hi sunt veri Israelitæ*, ad quos pertinent Dei promissa; sed illi qui sunt recti, & videntes Deum per fidem. Esai. xliv. 2. „ Rectissi- „ me, quem elegi. " Unde, & Dominus dicit Nathanaeli, Ioan. 1. 47. „ Ecce ve- „ rus Israelita, in quo dolus non est. " Hoc autem nomen Israel impositum fuit Iacob ab Angelo, ut patet Gen. xxxii. Secundo ostendit idem per comparationem ad Abraham dicens: *Neque omnes qui sunt carnale semen Abrahæ*, sunt spirituales Abrahæ *filii*, quibus Deus benedictionem repromisit; sed solum illi qui eius fidem, & opera imitantur. Ioan. viii. 39. „ Si filii Abra- „ hæ estis, opera Abrahæ facite. "

Deinde cum dicit, *Sed in Isaac vocabitur tibi semen*, manifestat propositum: & primo quantum ad Abraham; secundo quantum ad Iacob, ibi, *Non solum autem illa &c.* Circa primum tria facit. Primo proponit auctoritatem Scripturæ, dicens: *Sed in Isaac vocabitur tibi semen.* Hoc Dominus dixit Abrahæ, ut habetur Gen. xxi. ubi agebatur de expulsione Ismaelis; quasi dicat: Non omnes qui nati sunt carnaliter ab Abraham, pertinent ad illud semen cui facta est repromissio, secundum illud Gal. iii. 16. „ Abrahæ dictæ sunt promissiones, & se- „ mini eius; " sed illi qui similes sunt Isaac. Deinde cum dicit, *Idest non qui filii carnis, hi filii Dei*, exponit auctoritatem inductam, secundum quod facit ad propositum. Ad cuius evidentiam accipiendum est quod Apostolus dicit Gal. iv. 22. Abraham „ duos filios habuit, unum de ancilla, & „ unum de libera; sed qui de ancilla (scilicet Ismael) secundum carnem natus

est

„ est (quia scilicet secundum legem , & „ consuetudioem carnis ex iuvencula oatus „ est) qui autem ex libera (scilicet Isaac) per „ repromissionem, " & noo secundum car. nem; idest, ooo secundum carnis legem , & consuetudinem : quia natus est ex sterili , & vetula , ut habetur Genes. XVIII. quamvis sit natus secundum carnem , idest secuodum substantiam carnis, quam accepit a parentibus. Ex quo Apostolus hic accipit quod illi non adoptantor in filios Dei *qui sunt filii carnis* , idest ex hoc ipso quod secundum carnem progeniti sunt ab Abraham; sed illi *aestimantur in semine* , quibus facta est repromissio , *qui sunt filii promissionis* , idest illi qui ex gratia promissionis divinae facti sunt filii Abrahae secundum imitationem fidei, secundum illud Matth. III. 9. „ Poteos est Deus de lapidibus his suscitare filios Abrahae: " sicut etiam Ismael secundum carnem natus, oon est computatus in semine , sed Isaac per repromissionem natus . Tertio ibi , *Promissionis enim verbum hoc est* , probat convenientem fuisse suam expositionem, qua per Isaac significari dixit eos qui sunt filii repromissionis, quia scilicet Isaac per promissionem oatus est : unde dicit: *Promissionis enim hoc verbum est*, quod Angelus , immo Dominus in Angelo dixit ad Abraham, Gen. XVIII. 10. *Secundum hoc tempus veniam* : quo significatur tempus gratiae: Gal. IV. 4. „ Cum venit plenitudo temporis , misit Deus Filium „ suum : " *& erit Sara filius* , scilicet per gratiam repromissionis : unde & Gal. IV. 5. dicitur : „ Ut adoptiooem filiorum reciperemus . " Deinde cum dicit, *Non solum autem illa &c.* maoifestat propositum quantum ad Iacob : & primo ponit quod intendit ; secundo manifestat propositum , ibi, *Cum enim nondum nati fuissent &c.* Dicit ergo primo: *Non solum illa*, scilicet Sara , habuit filium de quo facta est promissio; *sed & Rebecca habens* in utero duos filios, quorum unus pertinebat ad promissionem, alius ad carnem solum ; & hoc *ex uno concubitu Isaac patris nostri* : dicitur enim Gen. XXV. quod Isaac rogavit pro uxore sua, eo quod sterilis esset; & dedit Dominus conceptum Rebeccae, & collidebantur in ventre eius parvuli . Et est notandum , quod hoc Apostolus inducit contra Iudaeos, qui reputabant se Dei (*a*) gratiam adepturos propter merita patrum , contra quos dicit de viris iustis Ezech. XIV. qood filium, & filiam non liberabunt, sed ipsi in iustitia sua liberabuntur. Unde & Ioannes Iudaeis dicebat , Matth. III. 9. „ Ne coeperitis dicere , Patrem habemus Abraham ! " Contra horum opinionem ergo primo ioduxerat quod de filiis Abrahae unus erat electus, & alius reprobatus . Posset autem hoc ascribere vel diversitati matrum, quia Ismael natus est de ancilla , & Isaac de libera ; vel diversitati meritorum patris, quia Ismaelem genuit incircumcisus, Isaac autem circumcisus. Ut igitur omne subterfugium excludatur , inducit exempla, ubi uous eligitur , & alius reprobatur eorum qui non solum ab uno patre, sed etiam ab una matre suot geniti , & eodem tempore , immo ex uno concubitu. Deinde cum dicit, *Cum nondum nati fuissent* , ostendit propositum: & primo per auctoritatem Gen. XXVIII. secundo per auctoritatem Prophetae , ibi , *Sicut scriptum est &c.* Circa primum tria facit. Primo designat tempus promissionis , & dicit quod per repromissionem est uous filiorum Rebeccae alii praelatus , *cum nondum nati fuissent* . Et sicut per superiora exclusit opinionem Iudaeorum de meritis patris confidentium , ita etiam per hoc excludit errorem Manichaeorum , qui diversitatem eorum quae hominibus accidunt, oativitati ascribunt, ut scilicet uniuscuiusque vita , & mors disponatur secundum constellationem sub qua natus est; contra quod dicitur Hierem. X. 2. „ A signis caeli nolite metuere , quae Gentes timent . " Subdit autem: *Aut aliquid egissent boni , aut mali*: obi excluditur error Pelagianorum , qui dicunt , secundum merita praecedentia gratiam dari, cum tamen scriptum sit Tit. III. 3. „ Non ex operibus iustitiae quae fecimus oos , sed secundum suam misericordiam salvos nos fecit . " Utrumque autem horum ostenditur falsum per hoc quod ante nativitatem, & ante opera onus filiorum Rebeccae alteri est praelatus. Excluditur per hoc etiam error Origeois, qui posuit, animas hominum simul cum Angelis esse creatas , & quod pro meritis eorum quae ibi egerunt bene, vel male , diversitatem vitae sortiuntur : secundum quem non posset esse verum quod hic dicitur : *Cum nondum aliquid mali, vel boni egissent* . Contra hoc autem est quod dicitur Iob XXXVIII. 7. „ Ubi eras, cum me laudarent „ astra matutina, & iubilarent omnes filii „ Dei ? " Posset enim secuodum Origenis errorem responderi : Eram inter ipsos Dei filios iubilantes. Secundo ostendit quid accipi

(a) Al. iustitiam.

cipi posset ex ipsa promissione, quia unus geminorum in utero existentium alteri est prælatus, dicens: *Ut propositum Dei*, scilicet volentis unum præ alio magnificare, *maneret*, idest firmum esset; & hoc non secundum merita, sed *secundum electionem*, idest inquantum ipse Deus spontanea voluntate unum alteri prælegit, non quia sanctus erat, sed ut sanctus esset, secundum illud Ephes. 1. 4. „ Elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, ut essemus sancti. " Hoc autem est propositum prædestinationis, de quo ibidem dicitur: „ Prædestinati secundum propositum voluntatis eius. " Tertio ponit promissionem, dicens: *Non ex operibus*, quæ nulla præcesserunt, ut dictum est, *sed ex vocante*, idest ex ipsa gratia vocantis, de quo supra VIII. 30. dictum est, „ Quos prædestinavit, hos & vocavit, " *dictum est ei*, scilicet Rebeccæ, *quia maior*, scilicet Esau, *serviet minori*, scilicet Iacob. Quod quidem tripliciter potest intelligi. Uno modo secundum eorum personas; & sic intelligitur Esau servisse Iacob, non directe, sed occasionaliter, inquantum persecutio quam ei intulit, in eius bonum cessit, secundum illud Prov. XI. 29. „ Qui stultus est, serviet sapienti. " Secundo potest referri ad populos ex utroque progenitos: quia Idumæi aliquando fuerunt subiecti Israelitis, secundum illud Psalm. LIX. 10. „ In Idumæam extendam calceamentum meum. " Et hoc videtur competere his quæ præmittuntur in Gen. XXV. Præmittitur enim (23.) „ Duo populi ex ventre tuo dividentur: populus populum superabit, & maior minori serviet. Tertio potest intelligi figuraliter dictum, ut per maiorem intelligatur populus Iudæorum, qui primo adoptionem filiationis accepit, secundum illud Exod. IV. 22. „ Primogenitus meus Israel. " Per minorem autem figuratur populus Gentilium, qui posterius est ad fidem vocatus, qui etiam figuratur per Filium prodigum, Luc. XV. Maior ergo populus serviet minori, inquantum Iudæi sunt nostri capsarii, custodientes libros ex quibus nostræ fidei testimonium perhibetur. Ioan. V. 39. „ Scrutamini Scripturas. " Deinde cum dicit, *Sicut scriptum est*, probat propositum ex auctoritate Prophetæ, dicens: *Sicut scriptum est*, scilicet 1. cap. Malachiæ Prophetæ ex persona Dei, dicentis: *Iacob dilexi, Esau autem odio habui*. Dicit autem hic quædam Glossa, quod id quod supra dictum est, *Maior serviet minori*, dictum est secundum præscientiam; quod autem hic dicit, est intelligendum secundum iudicium: quia scilicet Deus propter bona opera dilexit Iacob, sicut & omnes sanctos diligit: Proverb. VIII. 17. „ Ego diligentes me diligo: " Esau vero odio habuit propter peccata, sicut scriptum est Eccli. XII. 7. „ Altissimus odio peccatores habet. " Sed quia dilectio hominis prævenitur a dilectione Dei, secundum illud I. Ioan. IV. 10. „ Non quasi nos dilexerimus Deum, sed quoniam ipse prior dilexit nos: " oportet dicere, quod ante Iacob dilectus sit a Deo quam ipse Deum dilexerit. Nec potest dici quod Deus ex tempore eum diligere inceperit, alioquin eius affectus esset mutabilis: & ideo oportet dicere, quod Deus ab æterno Iacob dilexit, ut dicitur Hierem. XXXI. V. „ In caritate perpetua dilexi te. "

Est autem in his verbis Apostoli considerandum, quod tria ponit in Deo pertinentia ad sanctos, videlicet electionem, per quam intelligitur prædestinatio, & (a) dilectio Dei; quæ quidem realiter sunt idem in Deo, sed differunt ratione: nam ipsa Dei dilectio dicitur secundum quod vult bonum alicui absolute; electio autem dicitur secundum quod per bonum quod alicui vult, eum alteri præfert; prædestinatio autem est secundum quod hominem dirigit in id bonum quod ei vult, diligendo, & eligendo: & ideo secundum rationem prædestinatio sequitur dilectionem; sicut & voluntas de fine, naturaliter præcedit directionem aliquorum in finem. Electio autem, & dilectio aliter ordinantur in Deo, & in homine. In homine enim electio præcedit dilectionem: voluntas enim hominis movetur ad amandum ex bono quod in re amata considerat, ratione cuius ipsam prælegit alteri, & prælectæ suum amorem impendit. Sed voluntas Dei est causa omnis boni quod est in creatura; & ideo bonum per quod una creatura præfertur alteri per modum electionis, consequitur voluntatem Dei, quæ est de bono illius, quæ pertinet ad rationem dilectionis. Unde non propter aliquod bonum, quod in homine eligat, Deus eum diligit; sed potius eo quod ipsum diligit, præfert eum aliis, eligendo. Sicut autem dilectio de qua hic loquitur, pertinet ad æternam Dei prædestinationem; ita etiam odium de quo hic loquitur, pertinet ad reprobationem, qua Deus reprobat peccatores. Nec est dicendum, quod ista reprobatio sit temporalis,

(a) *Al.* electio.

lis, quia nihil temporale est in voluntate divina, sed est ab æterno; quæ quidem quantum ad aliquid convenit cum dilectione, vel prædestinatione, quantum autem ad aliquid differt. Convenit quidem quantum ad hoc quod sicut prædestinatio est præparatio gloriæ, ita reprobatio est præparatio pœnæ: Esai. xxx. 33. „ Præparata est ab „ heri Thophet, a Rege præparata. " Differt autem quantum ad hoc quod prædestinatio importat præparationem meritorum, quibus pervenitur ad gloriam; sed reprobatio non importat præparationem peccatorum, quibus pervenitur ad pœnam. Et ideo præscientia meritorum non potest esse aliqua ratio prædestinationis, quia merita præscita cadunt sub prædestinatione; sed præscientia peccatorum potest esse aliqua ratio reprobationis ex parte pœnæ, quæ præparatur reprobatis; inquantum scilicet Deus proponit se puniturum malos propter peccata, quæ a seipsis habent, non a Deo; iustos autem proponit se præmiaturum propter merita quæ a seipsis non habent. Oseę xiii. 9. „ Perditio tua ex te, Israel; tantum (a) in me auxilium tuum. "

LECTIO III.

QUid ergo dicemus? Numquid iniquitas apud Deum? Absit. Moysi enim dicit: Miserebor cui misertus sum, & misericordiam præstabo cui miserebor. Igitur non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei. Dicit enim Scriptura Pharaoni: Quia in hoc ipsum excitavi te, ut ostendam in te virtutem meam, & ut annuntietur nomen meum in universa terra. Ergo cuius vult miseretur, & quem vult indurat.

POstquam præmisit Apostolus quod secundum Dei electionem unus alteri præfertur, non ex operibus, sed ex gratia vocantis; hic inquirit de iustitia huius electionis: & primo proponit dubitationem; secundo solvit, ibi, *Absit*; tertio obiicit contra solutionem, ibi, *Dicis itaque mihi: Quid adhuc quæritur?* Dicit ergo primo: Dictum est, quod Deus sine merito præcedente unum eligit, & alterum reprobat. *Quid ergo dicemus? Numquid* per hoc probari potest quod sit *iniquitas apud Deum?* Videtur quod sic: pertinet enim ad iustitiam in distributionibus, ut æqualiter æqualibus distribuatur; homines autem remota differentia meritorum, sunt æquales: si ergo absque consideratione meritorum Deus inæqualiter distribuit, unum eligens, & alium reprobans, videtur quod sit in eo iniquitas: quod est contra illud quod dicitur Deuter. xxxii. 4. „ Deus fidelis, & absque ulla „ iniquitate." Psalm. cxviii. 137. „ Iustus „ es Domine, & rectum iudicium tuum."

Est autem sciendum, quod Origenes hanc obiectionem solvere volens, incidit in errorem: ponit enim in suo Periarchon, Deum ab initio solum creaturas spirituales fecisse, & omnes æquales, ne ex eorum inæqualitate posset secundum rationem prædictam iniquitas Deo ascribi; sed postea creaturarum diversitas subsecuta est ex diversitate meritorum: nam illarum creaturarum spiritualium quædam per amorem conversæ sunt ad Deum plus vel minus, & secundum hoc distincti sunt (b) diversi ordines Angelorum; quædam vero aversæ sunt a Deo plus vel minus, & secundum hoc alligatæ sunt corporibus vel nobilibus, vel ignobilibus; quædam quidem cælestibus corporibus, quædam autem corporibus dæmonum, quædam autem corporibus hominum: & secundum hoc ratio condendi, & distinguendi creaturas corporeas, est peccatum spiritualis creaturæ: quod est contra id quod Genes. i. 31. dicitur: „ Vidit Deus „ cuncta quæ fecerat, & erant valde bo„ na. " Per quod datur intelligi quod causa producendi creaturas corporales, est bonitas, ut dicit Augustinus XI. de Civitate Dei.

Et ideo hac opinione reiecta, videndum est qualiter Apostolus dubitationem solvat, cum dicit: *Absit. Moysi enim dicit &c.* Et circa hoc duo facit. Primo solvit obiectionem prædictam quantum ad dilectionem sanctorum; secundo quantum ad odium, seu reprobationem malorum, ibi, *Dicit enim Scriptura Pharaoni*. Circa primum duo facit. Primo proponit auctoritatem Scripturæ, ex qua procedit solutio; secundo ex ea conclusionem inducit, ibi, *Igitur non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei.* In-

(a) *Al.* ex me. (b) *Al. unitur* diversi.

Inducit autem auctoritatem quae habetur Exod. XXXIII. 19. ubi dixit Dominus Moysi, secundum litteram nostram: „ Miserebor cui voluero, & clemens ero in quem „ mihi placuero. " Sed Apostolus inducit eam secundum litteram LXX. dicens: *Moysi enim dicit*, Dominus: *Miserebor cui misereor, & misericordiam praestabo cui miserebor*: ubi secundum superficiem litterae, omnia bona nostra Dei misericordiae ascribuntur, secundum illud Esai. LXIII. 7. „ Miserationum „ Domini recordabor, laudem Domini su„ per omnibus quae reddidit nobis: " & Thren. III. 23. „ Misericordiae Domini quod „ non sumus consumpti: multae enim sunt „ miserationes eius. " Exponitur autem haec auctoritas in Glossa dupliciter; & secundum hoc ex auctoritate hac dupliciter solvitur quaestio, & obiectio. Uno modo sic. *Miserebor cui misereor*, idest illi qui est dignus misericordia; & ad maiorem expressionem iterat, dicens: *Misericordiam praestabo cui misereor*, idest cui dignum iudico misereri; sicut & in Psalm. CII. 13. dicitur: „ Misertus est Dominus timentibus se. " Et secundum hoc, licet misericorditer sua impendat, tamen ab iniustitia excusatur: quia dat quibus dandum est, & quia non dat cui dandum non est, secundum rectitudinem sui iudicii.

Sed misereri cui dignum est, potest intelligi dupliciter. Uno modo ut intelligatur aliquis dignus misericordia propter opera praeexistentia in hac vita, licet non in alia, ut posuit Origenes: quod pertinet ad haeresim Pelagianorum, qui posuerunt gratiam Dei hominibus secundum merita dari. Sed hoc stare non potest: quia, sicut dictum est, ipsa etiam bona merita sunt homini a Deo, & sunt praedestinationis effectus.

Alio modo potest intelligi ut aliquis dicatur dignus misericordia, non propter aliqua merita praecedentia gratiam, sed propter merita subsequentia; puta ut dicamus, quod Deus dat alicui gratiam, & proposuit eam ab aeterno illi se daturum quem praescivit ea bene fore usurum; & secundum hoc intelligit Glossa quod miseretur cui miserendum est: unde dicit: „ *Miserebor cui misertus ero*; idest, illi miserebor „ vocando, & gratiam apponendo, cui prae„ sciens ero quod misericordiam daturus es„ sem, sciens illum convertendum, & a„ pud me permansurum. " Sed videtur quod nec hoc convenienter dici possit: manifestum est enim quod nihil potest poni ut ratio praedestinationis quod est praedestinationis effectus, etiam si accipiatur prout est in Dei praescientia: quia ratio praedestinationis praeintelligitur praedestinationi, effectus autem in ipsa includitur. Manifestum est autem quod omne Dei beneficium, quod homini confert ad salutem, est divinae praedestinationis effectus. Divinum autem beneficium non solum extendit se ad infusionem gratiae qua homo iustificatur, sed etiam ad gratiae usum; sicut etiam in rebus naturalibus non solum (a) Deus causat ipsas formas in rebus, sed etiam ipsos motus, & operationes formarum: eo quod Deus est principium omnis motus, cuius operatione cessante a movendo, ex formis nullus motus, vel operatio sequitur. Sicut autem se habet habitus gratiae, vel virtutis in anima ad usum ipsius, sic se habet forma naturalis ad suam operationem; & ideo dicitur Esa. XXVI. 12. „ Omnia opera nostra ope„ ratus es in nobis Domine. " Probat autem hoc speciali ratione Aristoteles (IX. Metaph. text. III. IV. & X.) de operibus voluntatis humanae. Cum enim homo habeat potentiam ad opposita, puta ad sedendum, vel non sedendum, oportet quod reducatur in actum per aliquid aliud. Reducitur autem in actum alterius horum per consilium, ex quo unum oppositorum praeeligit alteri. Sed cum iterum homo habeat potentiam consiliandi, vel non consiliandi, oportebit esse aliquod per quod reducatur in actum consilii; & cum in hoc non sit procedere in infinitum, oportet esse aliquod principium extrinsecum superius homine, quod ipsum moveat ad consiliandum, & hoc non est aliud quam Deus. Sic igitur ipse usus gratiae est a Deo, nec propter hoc superfluit habitus gratiae; sicut nec superfluunt formae naturales, quamvis Deus in omnibus operetur: quia, sicut dicitur Sapien. VIII. 1. „ ipse disponit omnia sua„ viter: " quia scilicet per suas formas omnia inclinantur quasi sponte in id ad quod ordinantur a Deo. Sic igitur non potest esse quod merita consequentia gratiam sint ratio miserendi, aut praedestinandi; sed sola Dei voluntas, secundum quam misericorditer aliquos liberat. Manifestum est enim quod iustitia distributiva locum habet in his quae dantur ex debito; puta si aliqui meruerunt mercedem, ut plus laborantibus maior merces donetur; non autem habet locum in his quae sponte, & misericordi-

(a) A. deest Deus.

diter aliquis dat; puta si aliquis duos pauperes in via inveniens, det uni quod potest, vel disponit in eleemosynam dare, non est iniquus, sed misericors. Similiter si aliquis duobus æque ipsum offendentibus, uni dimittat offensam, & non alteri; est misericors uni, & iustus ad alterum, neutri vero iniquus. Cum enim omnes homines propter peccatum primi parentis damnationi nascantur obnoxii; quos Deus per suam gratiam liberat, sola misericordia liberat: & sic quibusdam est misericors, quos liberat; quibusdam autem iustus, quos non liberat; neutris autem iniquus. Et ideo Apostolus quæstionem solvit per auctoritatem quæ omnia divinæ misericordiæ ascribit.

Sciendum est tamen, quod Dei misericordia secundum tria attenditur. Primo quidem secundum prædestinationem, qua ab æterno proposuit aliquos liberare: Psalm. CII. 16. „ Misericordia eius ab æterno (a) „ & usque in æternum. " Secundo secundum vocationem, & iustificationem, quibus homines salvat ex tempore: Tit. III. 5. „ Secundum suam misericordiam salvos „ nos fecit. " Tertio magnificando per gloriam, quando liberat ab omni miseria: Psalm. CII. 4. „ Qui coronat te in miseri- „ cordia, & miserationibus. " Et ideo dicit: *Miserebor*, scilicet vocando, & iustificando, *cui misereor* (b) prædestinando; *& misericordiam præstabo*, finaliter glorificando eum *cui misereor*, vocando, & iustificando. Et hic sensus magis concordat cum nostra littera, quæ dicit loc. cit. „ Miserebor cui „ voluero, & clemens ero cui mihi pla- „ cet. " Ubi manifeste non meritis, sed soli divinæ voluntati ascribitur divina misericordia.

Deinde cum dicit, *Igitur non volentis &c.* concludit propositum ex præmissa auctoritate. Et potest hæc conclusio multipliciter intelligi. Uno modo sic. Igitur ipsa salus hominis *non est volentis, neque currentis*: idest, non debetur alicui per aliquam eius voluntatem, vel exteriorem operationem, quæ dicitur cursus, secundum illud I. Cor. IX. 24. „ Sic currite ut comprehendatis: " *sed est miserentis Dei*; idest, procedit ex sola Dei misericordia, (c) ut maxime sequitur ex auctoritate inducta. Deuter. IX. 4. „ Ne dicas in corde tuo ... Propter iusti- „ tiam meam introduxit me Dominus ut „ terram hanc possiderem. " Potest autem & aliter intelligi, ut sit sensus. Omnia procedunt ex Dei misericordia: igitur *non est volentis*, scilicet velle, *neque currentis*, scilicet currere; *sed* utrumque *est miserentis Dei*, secundum illud I. Corinth. XV. 10. „ Non autem ego, sed gratia Dei mecum: " & Ioan. XV. 5. „ Sine me nihil potestis fa- „ cere. "

Sed si hoc solum in hoc verbo intellexisset Apostolus, cum etiam gratia sine libero arbitrio hominis non velit, neque currat, potuisset e converso dicere: Non est miserentis Dei, sed volentis, & currentis: quod aures piæ non ferunt. Unde plus aliquid est ex his verbis intelligendum, ut scilicet principalitas gratiæ Dei attribuatur: semper enim actio magis attribuitur principali agenti quam secundario; puta, si dicamus, quod securis non facit arcam, sed artifex per securim. Voluntas autem hominis movetur a Deo ad bonum: unde supra VIII. 14. dictum est: *Qui spiritu Dei aguntur, hi sunt filii Dei*. Et ideo hominis operatio interior non est homini principaliter, sed Deo attribuenda: Phil. II. 13. „ Deus est qui operatur in nobis velle, & „ perficere pro bona voluntate. "

Sed si non est volentis velle, neque currentis currere, sed Dei moventis ad hoc hominem; videtur quod homo non sit dominus sui actus, quod pertinet ad libertatem arbitrii. Et ideo dicendum est, quod Deus omnia movet, sed diversimode, inquantum scilicet unumquodque movetur ab eo secundum modum naturæ suæ: & sic homo movetur a Deo ad volendum, & currendum per modum liberæ voluntatis. Sic ergo velle, & currere est hominis ut libere (d) agentis, non autem est hominis ut principaliter moventis, sed Dei.

Deinde cum dicit, *Dicit enim Scriptura Pharaoni*, solvit quæstionem præmissam quantum ad reprobationem malorum: & primo inducit auctoritatem; secundo infert conclusionem, ibi, *Ergo cuius vult miseretur, & quem vult indurat*. Dicit ergo: Ita ostensum est quod non est iniquitas apud Deum (e) quantum ad hoc quod ab æterno diligit iustos, sed etiam nec quantum ad hoc quod ab æterno reprobat malos: *dicit enim Scriptura* ex ore Dei (f) Exod. IX. 16. *Quia in hoc ipsum excitavi te*, vel *servavi te*, secundum aliam litteram, *ut ostendam* in

(a) *Al.* & in æternum. (b) *Al.* prædestinando, & misericordiam præstando. (c) *Al.* & maxime. (d) *Al.* deest agentis. (e) *Al.* quantum ad hoc quod ab æterno reprobat malos, *intermed. is ex Ist.* (f) Supple *Pharaoni*.

in te virtutem meam, ut annuntietur nomen meum in universa terra. Nostra autem littera sic habet: „ Et idcirco posui te, ut ostendam in te fortitudinem meam, ut enarretur nomen meum in omni terra. “ Ubi primo considerandum est quid Deus circa reprobos faciat: quod ostendit, dicens: *In hoc ipsum servavi te*; idest, dignus eras mori propter mala quæ feceras: supra 1. 32. *Qui talia agunt, digni sunt morte*: sed tamen non statim tibi mortem induxi, sed servavi te in vita eo fine quo sequitur, *ut* scilicet *ostendam in te virtutem meam*. Et in hoc etiam sensu potest legi quod dicitur, *Excitavi te*; idest, cum apud me pro tuis meritis mortuus esses, concessi tibi vitam, quasi te excitarem. In quo apparet quod Deus iniquitatem reprobis non facit, cum ipsi ex suis meritis essent digni statim consumi; sed hoc ipsum quod eos servat in vita, procedit ex nimia sua bonitate. Hier. x. 24. „ Corripe me Domine, verumtamen in iudicio, & non in furore tuo, ne forte ad nihilum redigas me. “ Alio modo potest intelligi, *Excitavi te*, in peccatum, ut deterior fias: quod quidem non est intelligendum hoc modo quod Deus in homine causet malitiam; sed est intelligendum permissive, quia scilicet ex iusto suo iudicio permittit aliquos ruere in peccatum propter præcedentes iniquitates, sicut supra 1. 28. dictum est: *Tradidit eos Deus in reprobum sensum*.

Sed aliquid amplius videtur mihi in hoc esse intelligendum: quia videlicet instinctu quodam interiori moventur homines a Deo ad bonum, & ad malum: unde Augustinus dicit in Lib. de Gratia & libero Arbitrio, cap. xx. quod „ Deus operatur in cordibus hominum ad inclinandas eorum voluntates quocumque voluerit, sive ad bona pro sua misericordia, sive ad mala pro meritis eorum. “ Unde & Deus dicitur sæpius suscitare aliquos ad bonum, secundum illud Daniel. xiii. 45. „ Suscitavit Deus spiritum pueri iunioris. “ Dicitur etiam suscitare aliquos ad malum faciendum, secundum illud Esa. xiii. 17. „ Suscitabo Medos, qui sagittis parvulos interficiant. “ Aliter tamen ad bona, aliter ad mala: nam ad bona inclinat hominum voluntates directe & per se, tamquam actor bonorum; ad malum autem dicitur inclinare, vel suscitare homines occasionaliter, inquantum scilicet Deus homini aliquid proponit vel interius, vel exterius, quod quantum est de se, est inductivum ad bonum; sed homo propter suam malitiam perverse utitur ad malum. Supra 11. 4. *Ignoras quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit: secundum autem duritiam tuam, & cor impœnitens, thesaurizas tibi iram in die iræ*? Et Iob xxiv. 23. „ Dedit ei Deus locum pœnitentiæ, & ille abutitur eo in superbiam. “ Et similiter Deus, quantum est de se, interius instigat hominem ad bonum, puta Regem ad defendendum iura regni sui, vel ad puniendum rebelles; sed hoc instinctu bono malus homo abutitur secundum malitiam cordis sui. Et hoc patet Esai. x. 6. ubi dicitur de Assur: „ Ad gentem fallacem mittam eum, contra populum furoris mei mandabo illi, ut auferat spolia, & diripiat prædam, & ponat illum in conculcationem quasi lutum platearum: “ & post: „ Ipse autem non sic arbitrabitur, & cor eius non ita æstimabit; sed ad conterendum erit cor eius. “ Et hoc modo circa Pharaonem accidit, qui cum a Deo excitaretur ad regni sui tutelam, abusus est hac excitatione in crudelitatem.

Secundo oportet considerare, quo fine Deus ista partim faciat, & partim permittat: est enim considerandum, quod Deus operatur in creaturis ad suam manifestationem, secundum illud supra 1. 20. *Invisibilia Dei per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur*. Unde & huiusmodi excitatio in hoc ipsum ordinatur, & quantum ad præsentes, *ut ostendam in te virtutem meam*: Exod. xiv. 31. „ Viderunt filii Israel manum magnam, quam exercuerat Dominus contra Ægyptios: “ & quantum ad absentes, *ut annuntietur nomen meum in universa terra*: Psal. xlv. 3. „ Annuntiate inter gentes gloriam eius. “ Sic igitur patet quod quantum ad hoc non est iniquitas apud Deum, quia utitur creatura sua secundum eius merita ad gloriam suam: & in hoc eodem sensu potest exponi, si dicatur, *Posui te*; idest, ordinavi malitiam tuam ad gloriam meam: Deus enim malitiam ordinat, sed non causat.

Deinde cum dicit, *Ergo cuius vult miseretur*, infert conclusionem quamdam ex utraque auctoritate supra inducta: nam ex eo quod dictum est, *Miserebor cui misereor*, concludit, *Ergo cuius vult miseretur*: Psal. cii. 23. „ Misertus est Dominus timentibus se: “ ex eo vero quod dictum est, *In hoc ipsum excitavi te*, concludit, *Et quem vult indurat*: Esai. lxiii. 17. „ Indurasti cor nostrum ne timeremus te “. Eccli. xxxiii. 12. „ Ex ipsis benedixit, & exaltavit, & ex ipsis maledixit, & humiliavit. “

Et

Et quidem quod dicitur de Dei misericordia, dubitationem non habet, suppositis his quæ præmissa sunt; sed circa indurationem videtur esse duplex dubitatio. Primo quidem quia duritia cordis ad culpam pertinere videtur, secundum illud Eccli. III. 27. „ Cor durum male habebit in novissimo. “ Si ergo Deus indurat, sequitur quod sit auctor culpæ: contra quod dicitur Iacob. 1. 13. „ Deus intentator malorum „ est. “

Ad quod dicendum, quod Deus non dicitur indurare aliquos directe, quasi in eis causet malitiam, sed indirecte, inquantum scilicet ex his quæ facit in homine, intus, vel extra, homo sumit occasionem peccati; & hoc ipse Deus permittit. Unde non dicitur indurare, quasi immittendo malitiam, sed non apponendo gratiam.

Secunda dubitatio est, quia ipsa obduratio non videtur divinæ voluntati posse ascribi, cum scriptum sit I. Thess. IV. 3. „ Hæc est voluntas Dei, sanctificatio vestra: “ & I. Timoth. II. 4. „ Qui vult „ omnes homines salvos fieri. “

Ad quod dicendum est, quod tam misericordia quam iustitia dispositionem voluntatis important: unde sicut miseratio attribuitur divinæ voluntati, ita & id quod est iustitiæ. Sic ergo intelligendum est: *Cuius vult miseretur*, scilicet per suam misericordiam, *& quem vult indurat*, per suam iustitiam: quia illi quos indurat, hoc merentur ut indurentur ab ipso, ut supra 1. cap. dictum est.

LECTIO IV.

Dicis itaque mihi: Quid adhuc quæritur? Voluntati enim eius quis resistit? O homo, tu quis es, qui respondeas Deo? Numquid dicit figmentum ei qui se finxit: Quid me fecisti sic? An non habet potestatem figulus luti ex eadem massa facere aliud quidem vas in honorem, aliud vero in contumeliam? Quod si Deus volens ostendere iram, & notam facere potentiam suam, sustinuit in multa patientia vasa iræ, apta in interitum, ut ostenderet divitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ præparavit in gloriam.

Posita solutione præmissæ quæstionis, hic Apostolus contra ipsam solutionem obiicit, & præcipue contra ultimam conclusionem, qua dictum est: *Cuius vult miseretur, & quem vult indurat*. Primo ergo ponit obiectionem; secundo solutionem, ibi, *O homo, tu quis es, qui respondeas Deo?* Dicit ergo primo: Dictum est, quod Deus cuius vult miseretur, & quem vult indurat. *Dicis itaque mihi*: *Quid adhuc quæritur?* idest, quid oportet ulterius quærere de causa bonorum, & malorum quæ hic aguntur, cum omnia voluntati divinæ attribuantur, quæ est causa sufficiens, eo quod nullus potest resistere? Unde sequitur: *Voluntati eius quis resistit?* Eccle. 1. 13. „ Proposui in „ animo meo quærere, & investigare sa„ pienter de omnibus quæ fiunt sub sole. “ Vel aliter. *Quid adhuc quæritur*, idest conqueritur, Deus de hominibus, quando peccant? sicut Esa. 1. 2. „ Filios enutrivi, & „ exaltavi; ipsi autem spreverunt me. “ Ideo autem videtur iustam querimoniam non habere, quia ex voluntate eius totum procedit, cui nullus potest resistere: unde subdit: *Voluntati eius quis resistit?* Vel aliter. *Quid adhuc quæritur*, scilicet ab homine, ut faciat bonum, vel vitet malum? Mich. VI. 8. „ Indicabo tibi, o homo, quid sit bo„ num, & quid Deus requirat a te: uti„ que facere iudicium, & diligere miseri„ cordiam, & solicitum ambulare cum „ Deo tuo. “ Frustra autem requiritur ab aliquo quod non est in eius potestate. Nihil autem in hominis potestate esse videtur secundum prædicta, quibus omnia divinæ voluntati videntur ascribi, cui resisti non potest: unde sequitur: *Voluntati enim eius quis resistit?* quasi diceret, nullus. Esther XIII. 9. „ Non est qui tuæ possit resistere volunta„ ti. “ Et hæc videtur esse intentio Apostoli.

Deinde cum dicit, *O homo, tu quis es?* (a) respondet præmissæ quæstioni. Ad cuius responsionis intellectum considerandum est, quod circa electionem bonorum, & reprobationem malorum, duplex quæstio potest moveri: una quidem in generali, quare Deus velit quosdam indurare, & quorumdam misereri; alia vero in speciali, quare

(a) *Al.* tacite respondet quæstioni.

quare velit huius misereri, & hunc, vel illum indurare. Et potest quidem ratio huius (a) quæstionis assignari; secundæ autem quæstionis non potest assignari ratio, nisi simplex Dei voluntas; cuius exemplum pater in rebus humanis. Si enim aliquis ædificare volens, haberet multos lapides similes, & æquales congregatos, posset ratio assignari quare quosdam ponat in summo, & quosdam in imo ex parte finis: quia ad perfectionem domus, quam facere intendit, requiritur & fundamentum, quod habet lapides in imo, & cacumen parietis, quod habet lapides in summo. Sed quare ponat hos lapides in summo, & hos in imo, non habet aliquam rationem, nisi quia artifex voluit.

Primo igitur Apostolus respondet dubitationi quantum ad quæstionem secundam, quare scilicet huius hominis misereatur, & illum induret; secundo quantum ad quæstionem primam, quare scilicet quibusdam misereatur, & quosdam induret, ibi, *Quod si volens Deus ostendere iram, & notam facere potentiam suam, sustinuit in multa patientia vasa iræ &c.* Circa primum tria facit. Primo arguit præsumptionem quærentis; secundo inducit auctoritatem quæ quæstionem solvit, ibi, *Numquid dicit figmentum ei qui se finxit: Quid me fecisti sic?* tertio exponit auctoritatem, ibi, *An non habet potestatem figulus luti ex eadem massa facere aliud quidem vas in honorem, aliud autem in contumeliam?* Dicit ergo primo: *O homo*, qui es fragilis, & ignorans, *tu quis es, qui respondeas Deo?* Unde sufficis ad respondendum ei, si voluerit tecum iudicio contendere? Iob IX. 3. „ Si voluerit contendere „ iudicio cum illo, non poterit ei respon„ dere unum pro mille. “ Et sicut dicitur Iob XXXIX. 32. „ qui arguit Deum, debet „ ei respondere. “ In quo datur intelligi quod homo non debet scrutari rationem divinorum iudiciorum cum intentione (b) comprehendendi, eo quod excedant rationem humanam. Eccli. III. 22. „ Altiora „ te ne quæsieris. “ Prov. XXV. 27. „ Per„ scrutator maiestatis opprimetur a gloria. “ Deinde cum dicit, *Numquid dicit figmentum ei qui se finxit: Quid me fecisti sic?* inducit auctoritatem, quæ habetur Esa. XLV 9. „ Num„ quid dicit lutum figulo suo, Quid facis? „ &, Opus tuum sine manibus est? “ Ubi considerandum est, quod si aliquis artifex ex materia vili faciat vas pulchrum, & nobilibus actibus accommodatum, totum ascribitur bonitati artificis; puta, si ex luto faciat scutellas, & urceos ad nobilem mensam decentes. Si vero ex vili materia, puta ex luto, faciat vas accommodatum vilibus usibus, puta coquinæ, vel huiusmodi officiis; non posset vas conqueri, si rationem haberet. Posset enim conqueri, si ex materia pretiosa, quæ præiacet artificis operationi, puta ex auro, & lapidibus pretiosis, faceret vas ad vilia officia deputatum. Humana autem natura vilitatem habet ex sua materia, quia, ut dicitur Genes. II. 7. „ fe„ cit Deus hominem de limo terræ; “ sed maiorem vilitatem habet ex corruptione peccati, quæ per unum hominem in hunc mundum intravit. Et ideo homo luto merito comparatur Iob XXX. 19. „ Comparatus sum „ luto, & assimilatus sum favillæ, & ci„ neri. “ Unde quidquid boni habet homo, debet bonitati divinæ, (c) quasi principali agenti, ascribere. Esa. LXIV. 8. „ Nunc Do„ mine, pater noster es tu, nos vero lu„ tum; & fictor noster tu, & opus ma„ nuum tuarum omnes nos. “ Si vero Deus hominem ad meliora non promoveat, sed in sua infirmitate eum dimittens, deputet eum ad infimum usum; nullam ei facit iniuriam, ut possit iuste de Deo conqueri. Deinde cum dicit, *An non habet potestatem figulus luti?* exponit Apostolus verba Prophetæ; quasi dicat: Hoc est dictum: Figmentum, idest vas fictile, non posset dicere fictori, *Quid me fecisti sic?* quia figulus liberam potestatem habet ex materia luti opus facere quodcumque sibi placuerit. Unde dicit: *An non habet potestatem*, scilicet liberam, *figulus luti*, qui scilicet operatur in vili materia, *ex eadem massa*, scilicet vilis materiæ, *facere*, absque alicuius iniuria, *aliud quidem vas in honorem*, idest in honorabiles usus, *aliud vero in contumeliam*, idest in usus viliores? II. Timoth. II. 20. „ In „ magna enim domo non solum sunt vasa „ aurea, & argentea, sed etiam lignea, & „ fictilia; & quædam quidem in honorem, „ quædam autem in contumeliam. “ Et similiter Deus liberam potestatem habet facere ex eadem corrupta materia humani generis, sicut ex quodam luto, nulli faciendo iniuriam, quosdam homines præparatos in gloriam, quosdam autem in miseria derelictos. Hierem. XVIII. 6. „ Sicut lutum „ in manu figuli, ita in manu mea vos, „ domus Israel. “

Deinde cum dicit, *Quod si volens Deus ostendere iram &c.* solvit primam quæstionem,

(a) *Videlicet* primæ. (b) *Al.* apprehendendi. (c) *Al.* quasi peritiæ figuli ascribere.

nem, scilicet quare Deus velit quibusdam misereri, & quosdam in miseria derelinquere; sive quosdam eligere, & quosdam reprobare. Circa quod considerandum est, quod finis omnium divinorum operum est manifestatio divinæ bonitatis. Proverb. XVI. 4. „ Universa propter semetipsum operatus „ est Dominus. " Unde supra I. 20. dictum est, quod *invisibilia Dei per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur*. Tanta est autem divinæ bonitatis excellentia quod non potest uno modo, nec in una creatura sufficienter manifestari: & ideo diversas creaturas condidit, in quibus diversimode manifestatur: præcipue autem in creaturis rationalibus, in quibus eius iustitia manifestatur quantum ad illos quos pro eorum meritis punit; misericordia vero in illis quos ex sua gratia liberat. Et ideo ut utrumque in hominibus manifestaretur, quosdam misericorditer liberavit, sed non omnes. Primo ergo ponit rationem reprobationis malorum; secundo ponit rationem electionis bonorum, ibi, *Ut ostenderet divitias gloriæ suæ*. Est autem in utrisque triplex differentia attendenda. Prima quidem secundum finem, secunda secundum usum, tertia secundum divinum actum. Finis autem reprobationis, vel obdurationis malorum, est manifestatio divinæ iustitiæ, & virtutis: & quantum ad hoc dicit: *Quod*, idest sed, *si Deus volens ostendere iram suam*, idest iustitiam vindicativam: non enim dicitur ira in Deo secundum affectus commotionem, sed secundum effectus vindictæ. Supra I. 18. *Revelatur ira Dei de cælo super omnem impietatem*. Addit autem, *Et notam facere potentiam suam*: quia Deus contra malos non solum utitur ira, idest vindicta, puniendo eos sibi subiectos, sed etiam sua potentia subiiciendo sibi. Philipp. III. 21. „ Secundum operationem, qua potest et- „ iam sibi subiicere omnia. " Exod. XIV. 31. „ Viderunt AEgyptios mortuos super „ littus maris, & manum magnam quam „ exercuerat Dominus contra eos. " Usus autem malorum, ad quem utitur eis Deus, est ira, idest pœna: & ideo vocat eos *vasa iræ*, idest iustitiæ instrumenta, quibus Deus utitur ad ostendendam iram, idest iustitiam vindicativam. Ephes. II. 3. „ Eramus natura filii iræ. " Actus vero quem Deus erga eos exercet, non est quod disponat eos ad malum, quia ipsi de se habent dispositionem ad malum ex corruptione primi peccati: unde dicit: *Vasa apta in interitum*, idest in se habentia aptitudinem ad æternam damnationem. Gen. VI. 5. „ Videns Deus quod multa malitia hominum „ esset in terra, & cuncta cogitatio hu- „ mani cordis intenta esset ad malum o- „ mni tempore. " Hoc autem solum Deus circa eos agit quod eos permittit agere quæ concupiscunt: unde signanter dicit, *Sustinuit*. Et hoc eius patientiam demonstrat, quod non statim vindictam infert: unde addit, *In multa patientia*. Eccli. V. 4. „ Altissimus est patiens redditor. " Deinde ex parte bonorum similiter tria ponit. Primo quidem finem, cum dicit: *Ut ostenderet divitias gloriæ suæ*. Finis enim electionis, & miserationis bonorum est, ut manifestaret in eis abundantiam bonitatis suæ, revocando eos a malo, & ad iustitiam eos trahendo, & finaliter eos (a) perducendo in gloriam. Et hoc est quod dicit: *Ut ostenderet divitias gloriæ suæ*: de quibus divitiis supra II. 4. *An divitias bonitatis eius contemnis?* Ephes. II. 4. „ Deus autem qui di- „ ves est in misericordia. " Signanter autem dicit: *Ut ostenderet divitias gloriæ suæ*: quia ipsa condemnatio, & reprobatio malorum, quæ est secundum Dei iustitiam, manifestat, & commendat sanctorum gloriam, qui ab ipsa tali miseria liberantur. Secundo describit usum eorum, cum dicit, *In vasa misericordiæ*. Nominat autem bonos vasa misericordiæ, quia utitur eis Deus quasi instrumentis ad suam misericordiam manifestandam. Eccli. XLIV. 10. „ Isti sunt „ viri misericordiæ. " Tertio ponit actum, quem circa eos Deus exercet: non enim Deus eos solum sustinet, quasi de se aptos existentes ad bonum, sed eos præparat, & disponit vocando ad gloriam: unde dicit: *Quæ præparavit in gloriam*. Psal. LXIV. 8. „ Præparans montes in virtute tua. " Est autem constructio defectiva, & suspensiva usque hue, ut sit sensus. Si volens Deus hoc facere, quibusdam miseretur, & quosdam indurat; quid contra hoc iuste poterit dici? quasi dicat, nihil. Non enim sic quos vult indurat ut eos peccare compellat; sed sustinet eos, ur secundum suam inclinationem tendant in malum.

(a) *Al. perducere*.

LECTIO V.

Quos & vocavit, non solum ex Iudæis, sed etiam ex Gentibus, sicut in Osee dicit: Vocabo non plebem meam, plebem meam, & non dilectam, dilectam, & non misericordiam consecutam, misericordiam consecutam. Et erit in loco ubi dictum est eis, Non plebs mea vos, ibi vocabuntur filii Dei vivi. Esaias autem clamat pro Israel: Si fuerit numerus filiorum Israel tamquam arena maris, reliquię salvæ fient. Verbum enim consummans, & abbrevians in ęquitate: quia verbum breviatum faciet Dominus super terram. Et sicut prædixit Esaias: Nisi Dominus sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti essemus, & sicut Gomorrha similes fuissemus. Quid ergo dicemus? Quod Gentes, quæ non sectabantur iustitiam, apprehenderunt iustitiam, iustitiam autem quæ ex fide est. Israel vero sectando legem iustitiæ, in legem iustitię non pervenit. Quare? Quia non ex fide, sed quasi ex operibus. Offenderunt enim in lapidem offensionis, sicut scriptum est: Ecce pono in Sion lapidem offensionis, & petram scandali; & omnis qui credit in eum, non confundetur.

Postquam Apostolus ostendit quod Dei gratia datur hominibus ex divina electione, per quam homines ad gratiam vocantur; hic ostendit quod prædicta electio, sive vocatio non solum pertinet ad Iudæos (ut ipsi poterant gloriari, propter hoc quod dicitur Deut. IV. 37. „ Dilexi patres tuos") sed etiam ad Gentes: & primo proponit quod intendit; secundo probat propositum, ibi, *Sicut in Osee dicit*; tertio ex dictis infert conclusionem, ibi, *Quid ergo dicemus?* Dicit ergo primo: Dictum est, quod sanctos præparavit in gloriam: *quos & vocavit*, scilicet per gratiam suam, *non solum ex Iudæis, sed etiam ex Gentibus*. Supra III. 29. *An Iudæorum Deus tantum? Nonne & Gentium?* Soph. II. 11. „ Adorabunt eum „ viri de loco suo, omnes insulæ Gentium." Deinde cum dicit, *Sicut in Osee dicit*, probat propositum: & primo quantum ad Gentiles; secundo quantum ad Iudæos, ibi, *Esaias autem clamat*. Circa primum ponit duas auctoritates Oseæ loquentis pro Gentibus; quarum prima promittit eis dona Dei, secunda ipsam divinam filiationem; ibi, *Et erit in loco ubi dictum est eis &c.* Dicit ergo primo: *Sicut* Dominus *dicit in Osee*: quia ipse erat qui loquebatur in Prophetis. II. Reg. XXIII. 2. „ Spiritus Do„ mini locutus est per me, & sermo eius „ per linguam meam." Unde & Oseæ I. 2. dicitur: „ Principium loquendi Domino „ in Osee." Est autem considerandum, quod a tribus bonis quæ in Iudæis eminebant, Gentiles erant alieni; quorum primum erat divinus cultus, ratione cuius dicebantur populus Dei, quasi ei servientes, & eius præceptis obedientes. Unde in Ps. XCIX. 4. dicitur: „ Nos autem populus e„ ius, & oves pascuæ eius." Sed ab huius populi societate Gentiles erant alieni, secundum illud Ephes. II. 12. „ Alienati a „ conversatione Israel, & hospites testa„ mentorum." Sed per Christum facti sunt populus Dei. Tit. II. 14. „ Dedit semet„ ipsum pro nobis, ut emundaret sibi popu„ lum acceptabilem." Et hoc est quod dicit: *Vocabo non plebem meam*, idest gentilitatem, quæ non erat plebs mea, *plebem meam*, idest, ad hoc ut sit plebs mea. Secundum est privilegium dilectionis (*a*) divinę. Osee III. 1. „ Diligit Dominus filios Israel," in eo scilicet quod eis multa beneficia inducentia ad specialem gratiam præstabat; a qua quidem dilectione Gentiles olim erant exclusi. Ephes. IV. 14. „ Alienati (*b*) a „ veritate Dei propter ignorantiam, quæ „ est in illis." Et ideo dicit: *Et non dilectam* meam, scilicet gentilitatem, vocabo *dilectam* meam. Ephes. II. 13. „ Vos, qui „ aliquando eratis longe, facti estis prope „ in sanguine Christi." Supra V. 10. *Cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo (c) per mortem Filii eius*. Tertium est libertas a peccato originali, quæ Iudæis in circumcisione conferebatur. Esa. XIV. 1. „ Miserebitur „ Dominus Iacob." Sed huius miserationis Gentiles non erant participes. Ezech. XVI. 4. „ Quando (*d*) nata es, in die ortus „ tui non est præcisus umbilicus tuus:" & infra

(a) *Al. omittitur* divinæ. (b) *Al.* a vita Dei. (c) Al. *in morte*. (d) *Al.* natus es.

infra: (a) „ Non pepercit super te oculus ut faceret tibi unum de his, misertus tui. " Sed postea per Christum sunt misericordiam consecuti; ideo sequitur: *Et non misericordiam consecutam, misericordiam consecutam*. Tit. III. 5. „ Secundum suam misericordiam salvos nos fecit. " Hæc autem auctoritas habetur Oseæ II. secundum Septuaginta, loco cuius littera nostra habet ibid. XXIII. „ Miserebor eius quę fuit absque misericordia, & dicam non populo meo, Populus meus es tu. " Deinde cum dicit, *Et erit in loco &c.* inducit aliam auctoritatem, quę habetur Oseę I. in qua eis repromittitur dignitas filiorum Dei, de qua Iudęi gloriabantur propter id quod dicitur Esa. I. 2. „ Filios enutrivi, & exaltavi; ipsi autem spreverunt me: " & Deuteron. XXXII. 6. „ Nonne ipse est pater tuus? " Gentiles autem non solum non dicebantur filii, quod pertinet ad eos qui ex amore Deo serviunt, & spiritu Dei aguntur, ut supra VIII. dictum est; sed nec etiam digni erant ut populi Dei dicerentur, quod pertinere poterat etiam ad eos qui spiritum servitutis acceperant in timore. Unde dicit: *Et erit in loco*, idest in Iudæa, *ubi dictum est eis*, scilicet Gentilibus a Iudæis, quasi ex persona Dei loquentibus, *Non plebs mea vos*, quia non reputabant eos populum Dei, *ibi*, idest etiam apud Iudæos credentes, *vocabuntur filii Dei*. Vel *in loco*, idest toto mundo, (b) in quo convertentur ad fidem; ut detur intelligi quod non hoc modo convertentur sicut proselyti, quos Iudæi faciebant, qui suis locis derelictis in Iudæam pergebant. Hoc autem non ita futurum esse in his qui ad Christum convertendi erant, ostenditur Sophon. II. 11. „ Adorabunt eum viri de loco suo. " Unicuique ergo in loco suo habitanti, *ubi dictum est eis*, olim ex divina sententia, *Non plebs mea vos, ibi vocabuntur filii Dei*, per divinam adoptionem. Ioan. I. 12. „ Dedit eis potestatem filios Dei fieri his qui credunt in nomine eius. "

Deinde cum dicit, *Esaias autem clamat &c.* probat propositum quantum ad Iudæos per auctoritatem Esaię: & ponit duas auctoritates; quarum prima videtur pertinere ad omnes credentes ex Iudæis, secunda specialiter ad Apostolos, ibi, *Et sicut prædixit Esaias*. Dicit ergo primo: Dictum est per Osee pro Gentibus; *Esaias autem clamat*, idest aperte loquitur, *pro* conversione *Israel*; cap. LVIII. I. „ Clama, ne cesses, quasi tuba exalta vocem tuam. " In hac autem prima auctoritate primo ponit paucitatem conversorum (c) Israel, dicens: *Si fuerit numerus filiorum Israel quasi arena maris*, idest innumerabiles præ multitudine Gentium: Gen. XXII. 17. „ Multiplicabo semen tuum velut arenam maris: " III. Reg. IV. 20. „ Iuda, & Israel innumerabiles quasi arena maris: " *reliquiæ salvæ fient*; idest, non omnes, nec maior pars, sed aliqui pauci qui relinquentur ex excidio aliorum. Mich. VII. 1. „ Factus sum sicut qui colligit in autumno racemos vindemiæ. " Infra XI. 5. *Reliquiæ secundum electionem gratiæ salvæ factæ sunt*.

Secundo ibi, *Verbum enim consummans &c.* assignat causam salutis: & primo ponit efficaciam evangelici verbi, dicens: *Verbum enim consummans, & abbrevians in æquitate*. Ubi notatur duplex efficacia evangelici verbi. Prima est, quia est *consummans*, idest perficiens: ut enim dicitur Hebr. VII. 19. „ nihil ad perfectum adduxit lex. " Dominus autem dicit Matth. V. 17. „ Non veni solvere legem, sed adimplere: " tum quia figuris legis veritatem adhibuit, tum quia præcepta legis moralia debito modo exposuit: & occasiones transgrediendi abstulit, & etiam eis consilia perfectionis adiunxit: unde & iuveni diviti, Matth. XIX. 21. qui omnia mandata legis servaverat, dixit: „ Unum tibi deest: si vis perfectus esse, vade, & vende omnia quæ habes, & da pauperibus. " Et propter hoc discipulis suis dicebat, Matth. V. 48. „ Estote perfecti, sicut & Pater vester cælestis perfectus est. " Secunda efficacia est abbreviandi, & hæc convenienter primæ adiungitur: quia quanto aliquod verbum est magis perfectum, tanto est altius, & per consequens magis simplex, & breve. Est autem verbum Evangelii abbrevians verba legis: quia omnia sacrificia figuralia legis in uno vero sacrificio comprehendit, quo Christus obtulit seipsum pro nobis hostiam, ut dicitur Ephes. V. Omnia vero pręcepta legis moralia in duobus præceptis caritatis concludit. Mat. XXII. 40. „ In his duobus mandatis universa lex pendet, & Prophetæ. " Unde dicit: *Abbrevians in æquitate*: vel quia nihil est pretermissum de multitudine figurarum, & preceptorum legis, quin sub brevitate Evangelii comprehenderetur; vel quia nihil ipsorum remanet observandum quod

(a) *Al.* „ Non pepercit super te oculus meus, ut facerem unum de his, misertus tui. " (b) *Al.* in quo convertentur, sicut proselyti, *intermediis omissis*. (c) *Al. deest* Israel.

quod est æquum secundum dictamen rationis naturalis. Psal. cxviii. 172. „ Omnia „ mandata tua æquitas. " Subaudiendum est autem, Erit, ut sit sensus: Verbum Evangelii erit abbrevians, & consummans in æquitate.

Secundo cum dicit, *Quia verbum &c.* assignat rationem prædictæ efficaciæ, dicens: *Quia Dominus super terram*, existens, idest in terris tamquam homo inhabitans, secundum illud Bar. iii. 38. „ Post hęc in ter„ ris visus est, & cum hominibus conver„ satus est: " *faciet verbum breviatum*. Perfectius enim debet esse verbum & maioris virtutis, quod ipse Dominus Deus carnem indutus, locutus est per semetipsum, quam verba quę locutus est per Prophetas, secundum illud Hebr. i. 1. „ Multifarie „ multisque modis olim Deus loquens pa„ tribus in Prophetis, novissime locutus „ est nobis in Filio. " Vel aliter. *Quia Dominus*, scilicet Deus Pater, *faciet super terram verbum breviatum*, idest incarnatum: quia Filius Dei exinanivit semetipsum, formam servi accipiens. Dicitur autem exinanitum, vel breviatum, non quia aliquid subtractum sit plenitudini, vel magnitudini divinitatis ipsius; sed quia nostram exilitatem, & parvitatem suscepit. Habetur autem hæc auctoritas Esa. x. 22. ubi secundum litteram nostram sic dicitur. „ Si fue„ rit populus tuus, Israel, quasi arena ma„ ris, reliquię convertentur ex eo. Con„ summatio abbreviata inundabit iustitiam: „ consummationem enim, & abbreviatio„ nem Dominus Deus exercituum faciet „ in medio omnis terrę. "

Deinde cum dicit, *Et sicut prædixit Esaias &c.* inducit auctoritatem pertinentem specialiter ad Apostolos, dicens: *Et sicut prædixit Esaias*: *Nisi Dominus sabaoth*, idest exercituum, vel virtutum, *reliquisset nobis*, scilicet ex sua misericordia, *semen*, idest verbum Evangelii: (a) Luc. viii. 11. „ Se„ men est verbum Dei: " vel *semen*, idest Christum: Galat. iii. 16. „ Et semini tuo, „ qui est Christus: " vel *semen*, idest Apostolos: Esa. vi. 13. „ Semen sanctum erit „ id quod steterit in ea: " *sicut Sodoma facti essemus, & sicut Gomorrha similes fuissemus*. Gravius enim fuit peccatum Iudeorum quam Sodomorum. Thren. iv. 6. „ Ma„ ior effecta est iniquitas populi mei pec„ cato Sodomorum: " & Ezech. xvi. 48. „ Non fecit Sodoma ipsa, & filię eius, sicut „ fecisti tu, & filię tuę. " Et ideo quod Iudęi non sunt totaliter exterminati sicut Sodomitę, est divinę misericordię imputandum. Thren. iii. 22. „ Misericordię Do„ mini, quia non sumus consumpti. "

Deinde cum dicit, *Quid ergo dicemus?* infert conclusionem ex dictis: & primo quantum ad Gentes; secundo quantum ad Iudæos, ibi, *Israel vero sectando legem iustitiæ, in legem iustitiæ non pervenit*. Circa primum duo facit. Primo concludit quod intendit, dicens: *Quid ergo dicemus* ex consideratione prædictorum? Hoc, inquam, quod *Gentes apprehenderunt*, idest consecutæ sunt, *iustitiam*, scilicet, qua vocantur filii. I. Cor. vi. 11. „ Et hæc quidem fuistis, sed iusti„ ficati estis. " Et hoc quidem ex vocatione divinæ electionis, non ex meritis: quod patet per hoc quod dicit: *Quæ non sectabantur iustitiam*: secundum illud Ephes. ii. 12. „ Eratis in illo tempore sine Christo, „ alienati a conversatione Israel. " Secundo exponit quod dixerat: *Iustitiam autem quæ ex fide est*, non eam quæ in operibus consistit. Non enim ad hoc Gentes conversæ sunt ut iustitiam legalem observent, sed ut iustificentur per Christi fidem. Supra iii. 22. *Iustitia autem Dei per fidem Iesu Christi*. Deinde cum dicit, *Israel vero &c.* inducit conclusionem quantum ad Iudæos: & primo concludit quod intendit, dicens: *Israel vero*, id est populus Iudæorum, *sectando legem iustitiæ, in legem iustitiæ non pervenit*. Dicitur lex iustitiæ lex spiritus vitæ, per quam homines iustificantur, ad quam Iudæorum populus non pervenit; quam tamen sectabatur observando umbram huius spiritualis legis, quæ consistit in observationibus legalibus. Hebr. x. 1. „ Umbram „ habens lex futurorum bonorum. " Vel *sectando legem iustitiæ*, idest legem Moysi, quæ est lex iustitiæ, si sit bene intellecta, quia docet iustitiam. Vel dicitur lex iustitiæ, quia facit homines iustos non vere, sed exterius, dum peccata vitantur non ex amore, sed ex timore pœnæ, quam lex infligebat. Esa. li. 1. „ Audite me qui sequi„ mini quod iustum est, & quæritis Do„ minum: " & in eodem 7. „ Audite „ me qui scitis iustum, populus meus, „ lex mea in cordibus eorum. " Secundo assignat causam, dicens: *Quare*, scilicet dum sectarentur legem, ad legem iustitiæ non pervenerunt? Quia scilicet non per debitam viam sectabantur: & hoc est quod subdit: *Quia non ex fide*, scilicet Christi, quærebant iustificari, *sed quasi ex operibus legis*.

Se-

(a) *Al. omittitur hæc S. Lucæ sententia.*

Sequebantur enim figuram, & repudiaverunt veritatem. Supra III. 20. *Ex operibus legis non iustificabitur omnis caro coram illo*. Tertio manifestat causam propositam, & primo proponit manifestationem, dicens: *Offenderunt enim in lapidem offensionis*, id est ad Christum, qui assimilatur lapidi offensionis in hoc quod sicut lapis in quem homo offendit, non cavetur propter suam parvitatem; ita Iudaei videntes Christum infirmitate nostra contentum, non caverunt in eum offendere. Esa. LIII. 3. „ Quasi absconditus vultus eius, & despectus: unde non reputavimus eum. " Hier. XIII. 16. „ Antequam offendant pedes vestri ad montes caliginosos, " idest ad Christum, & eius Apostolos, qui dicuntur montes caliginosi propter hoc quod eorum dignitas, & magnitudo latebat. Secundo ad hoc inducit auctoritatem, dicens: *Sicut scriptum est*, in Esaia scilicet. Componit autem Apostolus verba Esaiae (a) in diversis locis scripta: nam Esa. XXVIII. 16. dicitur: „ Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem, lapidem angularem, probatum, pretiosum, in fundamento fundatum. Qui crediderit, non festinet: " & hinc sumitur principium auctoritatis: *Ecce ponam in Sion lapidem*, scilicet quasi fundamentum, in quo designatur quod Christus divina ordinatione constitutus erat Ecclesiae fundamentum. I. Corinth. III. 11. „ Fundamentum aliud nemo potest ponere praeter id quod positum est, quod est Christus Iesus. " Legitur etiam Esa. VIII. 14. „ In lapidem autem offensionis, & petram scandali duabus domibus Israel: " & hinc sumitur medium auctoritatis, quo dicit: *Lapidem offensionis, & petram scandali*: ut offensio referatur ad ignorantiam: quia, ut dicitur I. Corinth. II. 8 „ si cognovissent, numquam Dominum gloriae crucifixissent. " Scandalum autem referendum est ad impactionem, & casum, quo per infidelitatem ceciderunt, Christum, & eius Apostolos persequentes. I. Corinth. I. 23. „ Nos praedicamus Christum crucifixum, Iudaeis quidem scandalum. " Luc. II. 34. „ Ecce hic positus est in ruinam, & in resurrectionem multorum in Israel. " Finis autem auctoritatis sumitur Esaiae XXVIII. 16. „ Qui crediderit, non festinet: " loco cuius hic dicitur: *Omnis qui credit in eum, non confundetur*, quia scilicet consequetur mercedem ab eo. Eccli. II. 8. „ Qui timetis Deum, credite illi, & non evacuabitur merces vestra. " Ponit autem Apostolus haec verba secundum litteram Septuaginta: & ad hunc sensum pertinet quod in littera nostra dicitur, „ Qui crediderit, non festinet: " ille enim festinare videtur qui delusum se reputat, quia cito non adipiscitur quod sperabat.

C A P I T I S D E C I M I.

L E C T I O I.

Fratres, voluntas quidem cordis mei, & obsecratio ad Deum fit pro illis in salutem. Testimonium enim perhibeo illis, quod aemulationem quidem Dei habent, sed non secundum scientiam: ignorantes enim iustitiam Dei, & suam quęrentes statuere, iustitię Dei non sunt subiecti. Finis enim legis Christus ad iustitiam omni credenti. Moyses enim scripsit, quoniam iustitiam quę ex lege est qui fecerit homo, vivet in ea. Quae autem ex fide est iustitia, sic dicit: Ne dixeris in corde tuo: Quis ascendet in caelum? id est Christum deducere; aut quis descendet in abyssum? hoc est Christum a mortuis revocare. Sed quid dicit Scriptura? Prope est verbum in ore tuo,* & in corde tuo: hoc est verbum fidei quod praedicamus: quia si confitearis in ore tuo Dominum Iesum, & in corde tuo credideris quod Deus illum suscitavit a mortuis, salvus eris.

* Perperam in editis omittitur hic *& in corde tuo*, cum D. Thomas proprio haec verba illustret commentario.

(a) *Al.* in diversis locis Scripturę.

Postquam Apostolus ostendit quomodo per electionem gratiæ Dei Gentiles sunt ad fidem vocati, & etiam aliqui ex Iudæis de maiori parte populi Iudaici offendentibus & scandalizatis; hic agit specialiter de casu Iudæorum, & circa hoc tria facit. Primo manifestat causam casus eorum, quem supra tetigerat, ex qua ostenditur casus eorum esse miserandus; secundo ostendit casum eorum non esse universalem XI. cap. ibi, *Dico ergo: Numquid Deus repulit populum suum?* tertio ostendit casum eorum non esse inutilem, neque irreparabilem, ibi, (cap. XI. vers. 11.) *Dico ergo: Numquid sic offenderunt ut caderent?* Circa primum duo facit. Primo ostendit casum esse miserandum ex sua causa; secundo ostendit quod non est totaliter excusabilis, ibi, *Sed dico: Numquid non audierunt? Et quidem in omnem terram exivit sonus eorum.* Circa primum duo facit. Primo ostendit se ad Iudæos habere miserationis affectum; secundo ostendit causam miserationis, ibi, *Testimonium enim illis perhibeo, quod æmulationem Dei habent.* Dicit ergo primo: Dictum est, quod Iudæi in legem iustitiæ non pervenerunt, propter hoc quod offenderunt in lapidem offensionis; nec tamen contra eos indignor, sed eorum misereor; & ideo dico vobis: *O Fratres*, qui conversi estis tam ex Gentibus, quam ex Iudæis: Matth. XXIII. 8. „Omnes „ vos fratres estis: “ *Voluntas quidem cordis mei*, idest ex intimo cordis affectu procedens, est ad salutem eorum, ut scilicet ipsi salventur, sicut & ego salvatus sum. I. Corinth. VII. 7. „Volo omnes homines esse „ sicut meipsum. “ Actor. XXVI. 29. „ Opto „ apud Deum omnes qui audiunt tales fieri „ qualis & ego sum. “ Et in hoc Deo conformabatur, qui, ut dicitur I. Timoth. II. 4. „ vult omnes homines salvos fieri. “ Nec sola voluntas est in salutem eorum, sed etiam voluntatis effectus: unde subdit: *Et obsecratio*, scilicet mea, *fit ad Deum pro illis in salutem*. I. Reg. XII. 23. „ Absit „ a me hoc peccatum in Domino, ut cessem orare pro vobis. “ Iacob. ult. 16. „ Orate pro invicem, ut salvemini. “ Et ex hoc patet quod orandum est pro infidelibus ut salventur, quia & ipsa fides est donum Dei. Ephes. II. 8. „ Gratia salvati estis per fidem, & non ex vobis, Dei „ enim donum est. “

Deinde cum dicit, *Testimonium enim perhibeo illis*, assignat causam suæ miserationis, quia scilicet non ex certa malitia, sed ex ignorantia peccabant: & circa hoc tria facit: primo enim proponit eorum ignorantiam; secundo ostendit quid ignorabant, ibi, *Ignorantes enim Dei iustitiam &c.* tertio, ostendit veritatem eorum quæ ignorabant, ibi, *Moyses enim dicit, quoniam iustitiam quæ ex lege est qui fecerit homo, vivet in ea.* Dicit ergo primo: Ideo salutem eorum volo, & propter hoc oro, misertus eorum, quia testimonium perhibeo de illis, quod *æmulationem quidem Dei habent*, scilicet quia zelo Dei, Christum, & eius membra persequuntur. Ioan. XVI. 2. „ Venit hora in qua „ omnis qui interficit vos, arbitretur obsequium se præstare Deo. “ Et huius rei testis esse poterat, quia & ipse aliquando fuerat in simili causa: Philip. III. 6. „ Secundum æmulationem persecutus sum Ecclesiam Dei. “ *Sed non secundum scientiam*, quia scilicet eorum zelus per rectam scientiam non ordinatur, dum ignorant veritatem. Esa. V. 13. „ Propterea captivus „ ductus est populus meus, quia non ha„ buit scientiam. “ I. Corinth. XIV. 38. „ Si quis autem ignorat, ignorabitur. “

Deinde cum dicit, *Ignorantes enim iustitiam Dei*, ostendit eius rei scientiam non haberent: & primo proponit quod intendit; secundo manifestat propositum, ibi, *Finis enim legis Christus.* Dicit ergo primo: Recte dico, quod non secundum scientiam: *ignorantes enim Dei iustitiam*, scilicet qua Deus per fidem iustificat: supra III. 22. „ Iustitia autem Dei per fidem Iesu Christi: “ *& quærentes statuere*, idest firmare, *suam*, scilicet iustitiam quæ consistit in operibus legis, quæ secundum eorum opinionem non expectabat aliquid a Deo, sed solum ex arbitrio operantium erat. Et ideo dicit eorum esse iustitiam, quasi humanam, & non divinam, secundum illud supra IV. 2. „ Si Abraham ex operibus legis „ iustificatus est, habet gloriam (scilicet „ apud homines) sed non apud Deum. “ *Iustitiæ Dei non sunt subiecti*: idest, nolunt subiici Christo, per cuius fidem iustificantur homines a Deo. Psal. LXI. 2. „ Nonne Deo subiecta erit anima mea? “ Supra III. 19. *Ut subditus fiat omnis mundus Deo.* Exod. X. 3. „ Usquequo non vis subiici mihi? “ Deinde cum dicit, *Finis legis Christus &c.* manifestat quod dixerat, scilicet eos Dei iustitiam ignorare, & quod ei subiici nolunt, cum tamen iustitiam legalem statuere velint. Circa quod considerandum est, quod, sicut etiam Philosophi dicunt, intentio cuiuslibet legislatoris est facere homines iustos: unde multo magis lex vetus hominibus divinitus data, ordina-

nabatur ad faciendum homines iustos. Hanc tamen iustitiam lex per semetipsam facere non poterat: quia „ neminem ad perfectum „ adduxit lex, " ut dicitur Heb. VII. 19. Sed ordinabat homines in Christum, quem promittebat, & præfigurabat. Galat. III. 24. „ Lex pædagogus noster fuit in Chri- „ sto, ut ex fide iustificemur. " Et hoc est quod dicit: *Christus enim est finis legis*, ad quem scilicet tota lex ordinatur. Psalm. CXVIII. 96. „ Omnis consummationis vidi „ finem. " *Finis*, inquam, *ad iustitiam*, ut scilicet homines per Christum iustitiam consequantur, quam lex intendebat. Supra VIII. 2. *Quod impossibile erat legi .... mittens Deus Filium suum .... damnavit peccatum in carne, ut iustificatio legis impleretur in nobis*. Et hoc dico *omni credenti*, quia per fidem suos iustificat. Ioann. I. 12. „ Dedit „ eis potestatem filios Dei fieri, his qui „ credunt in nomine eius. " Deinde cum dicit, *Moyses enim scripsit &c.* probat veritatem eorum quæ Iudæi ignorabant, scilicet quod iustitia Dei sit perfectior quam iustitia legalis; & hoc auctoritate ipsius Moysi veteris legislatoris. Primo ergo per eius verba ostendit conditionem iustitiæ legalis; secundo conditionem iustitiæ fidei. ibi, *Quæ autem ex fide est iustitia, sic dicit &c.* Dicit ergo primo: Recte distinxi iustitiam humanam a iustitia Dei: *Moyses enim scripsit*, Levit. XVIII. 5. *quoniam homo qui fecerit iustitiam, quæ ex lege est, vivet in ea*; ubi sic littera nostra habet: „ Custodite „ leges meas, atque iudicia, quæ faciens „ homo vivet in eis: " & Ezech. XX. 13. „ Iudicia mea proiecerunt, quæ faciens ho- „ mo vivet in eis: " quia scilicet hoc commoditatis consequebatur homo per legis observantiam, ne occideretur tamquam legis transgressor. Hebr. X. 28. „ Irritam quis „ faciens legem Moysi, absque ulla miseri- „ cordia moritur. " Levit. XX. 9. „ Qui „ maledixerit patri, vel matri, morte mo- „ riatur: " & sic de aliis. Possumus ulterius dicere, quod per legis observationem homo ordinatur in vita præsenti: promittebat enim lex temporalia bona, & quædam mandabat quæ ad ordinationem carnalis vitæ pertinebant. Hebr. IX. 10. „ Iu- „ stitiis carnis usque ad tempus correctio- „ nis impositis. "

Sed contra videtur esse quod Dominus dicit Matth. XIX. 16. quærenti: „ Quid bo- „ ni faciam, ut habeam vitam æternam? " Respondit: „ Si vis ad vitam ingredi, serva „ mandata. " Unde & supra V. 20. super illud, *Lex autem subintravit*, dicit quædam Glossa: „ Iustitia legis suo tempore custo- „ dita, non solum bona temporalia, sed & „ vitam conferebat æternam. " Sed hæc intelligenda sunt secundum spiritualem sensum legis, qui pertinet ad fidem Christi; sed quod hic dicitur, refertur ad interiorem legis sensum, secundum quem lex de vita æterna mentionem non faciebat.

Deinde cum dicit, *Quæ autem ex fide est iustitia sic dicit*, inducit auctoritatem Moysi de iustitia fidei. Et primo Moyses ostendit certitudinem fidei, quæ debet esse in corde hominis; secundo fidei effectum, ibi, *Sed quid dicit Scriptura?* Dicit ergo primo: Non solum loquitur Moyses de iustitia legis, sed etiam ipse sic dicit de iustitia quæ est ex fide: *Quæ autem est ex fide iustitia sic dicit*, id est sic loquitur in corde hominis: *Ne dixeris in corde tuo*, scilicet dubitando, *Quis ascendit in cælum?* quasi hoc impossibile reputans, sicut & Proverb. XXX. 4. quæritur: „ Quis ascendit in cælum, at- „ que descendit: " quia scilicet hoc tenere quasi impossibile, est *deducere Christum a cælo*, id est asserere quod Christus non sit in cælo, contra id quod dicitur Ioan. III. 13. „ Nemo ascendit in cælum nisi qui „ descendit de cælo, Filius hominis qui est „ in cælo. " Ephes. IV. 10. „ Qui descen- „ dit, ipse est & qui ascendit super omnes „ cælos. " Aut etiam ne dixeris: *Quis descendit in abyssum?* id est in infernum, quasi reputans hoc esse impossibile: hoc enim negare, est *revocare Christum ex mortuis*, scilicet negare eum non esse mortuum: ipse enim moriens in abyssum descendit. Eccli. XXIV. 45. „ Penetrabo inferiores partes ter- „ ræ. " Et secundum hoc prohibet dubitari de duobus articulis fidei Christi, scilicet de eius ascensione, & de eius morte, & descensu ad inferos; quorum primum pertinet ad maximam Christi exaltationem, secundum ad maximam eius humiliationem. Potest autem & aliter exponi, ut dicatur nobis certitudo duorum articulorum: primo quidem incarnationis, qua de cælis ad terram descendit; ut sit sensus: *Ne dixeris in corde tuo, Quis ascendit in cælum?* & exponitur supplendo: *Id est Christum deducere*; quasi dicat: Quis ascendit in cælum ad deducendum Christum ad nos? quod quidem non fuit necessarium, quia ipse propria virtute descendit: secundo autem resurrectionis, cum subdit: *Aut* etiam ne dixeris, *Quis descendit in abyssum?* & supplendo additur: *Hoc est Christum ex mortuis revocare*; quasi dicat: Illuc descendit, ut inde posset Christum revocare, sicut ex

persona insipientium dicitur Sapient. 11. 1. „ Non est qui agnitus sit reversus ab inferis. “ Et hic sensus congruit verbis Moysi: dicitur enim Deuteron. xxx. 11. secundum litteram nostram: „ Mandatum quod ego „ præcipio tibi hodie, non supra te est, „ neque procul positum, neque in cælo situm, ut possis dicere: Quis nostrum valet ad cælum conscendere, ut deferat illud ad nos? “ Nec est inconveniens, si quod Moyses dixit de mandato legis, hoc Apostolus attribuit Christo: quia Christus est Verbum Dei, in quo sunt omnia Dei mandata. Sic ergo intelligendum est quod dixit, *Quis ascendit in cælum? idest Christum deducere*, ac si dicat: Quis potest in cælum conscendere, ut Verbum Dei inde deferat ad nos? Et idem est dicendum in alio quod sequitur.

Deinde cum dicit: *Sed quid dicit Scriptura?* ostendit fructum fidei per eiusdem auctoritatem: & primo proponit auctoritatem; secundo exponit eam, ibi, *Hoc est verbum fidei quod prædicamus*; tertio probat expositionem esse convenientem, ibi, *Corde enim creditur ad iustitiam; ore autem confessio fit ad salutem*. Dicit ergo primo: *Sed quid dicit Scriptura?* Hoc, inquam: *Prope est verbum in ore tuo, & in corde tuo*. Sic enim post præmissa verba Deuteronomii sequitur vers. 14. „ Iuxta te est sermo valde, in „ ore tuo, & in corde tuo. “ Quasi dicat: Non soliciteris, quod tibi desit verbum fidei iustificantis, propter hoc quod Christus est in cælo secundum naturam divinam, aut quod descendit in infernum propter mortem humanitatis: quia ipse descendens de cælo, & resurgens ab inferis, impressit verbum fidei in ore tuo, & in corde tuo. Unde quod dicit, *Prope est*, potest referri ad hoc quod verbum Dei sumus adepti per Christum incarnatum, & resurgentem. Hebr. 11. 3. „ Quæ (a) cum initium ac„ cepisset enarrari per Dominum ab eis qui „ audierunt, in nos confirmata est. “ Hier. 1. 9. „ Ecce dedi verba mea in ore tuo. “ Vel secundum Glossam, quod dicit, *Prope*, referendum est ad utilitatem, secundum quod dicimus, prope apud nos esse quod nobis est commodum & utile. Verbo enim Dei cor nostrum mundatur. Ioan. xv. 3. „ Iam vos mundi estis propter sermonem „ quem locutus sum vobis. “ Vel potest referri ad hoc quod verba fidei, etsi sint supra rationem: Eccli. 111. 25. „ Plurima „ supra sensum hominis monstrata sunt tibi: “ non tamen sunt contra rationem, quia veritas non potest esse veritati contraria. Psal. xcii. v. „ Testimonia tua credibilia facta sunt nimis. “ Deinde cum dicit, *Hoc est verbum &c.* exponit auctoritatem prædictam: & primo ostendit quod sit illud verbum de quo Moyses loquitur, dicens: *Hoc est verbum fidei, quod prædicamus*. II. Timoth. iv. 2. „ Prædica verbum. “ Hierem. xxiii. 28. „ Qui habet sermonem „ meum, loquatur sermonem vere. “ Secundo exponit quomodo hoc verbum est in ore per confessionem, & in corde per fidem; & hoc est quod subdit: *Quia si confitearis in ore tuo Dominum Iesum Christum*, scilicet recognoscens eum Dominum, subiiciendo sibi tuum affectum, secundum quod dicitur I. Corinth. xii. 3. „ Nemo potest di„ cere, Dominus Iesus, nisi in Spiritu san„ cto: “ & iterum *si credideris in corde tuo*, scilicet fide formata, quæ per dilectionem operatur, ut dicitur Galat. v. *quod Deus illum suscitavit a mortuis:* Psal. xl. 11. „ Tu autem Domine miserere mei, & re„ suscita me “ (quia, ut dicitur II. Corinth. ult. 4. „ resurrexit ex virtute Dei, “ quæ est communis sibi, & Patri) *salvus eris*, scilicet salute æterna; de qua dicitur Esa. xlv. 17. „ Salvatus est Israel in Domino sa„ lute æterna. “ Quod autem dicit, *Dominum Iesum*, ad mysterium incarnationis refertur. Quod autem sequitur, *Christum*, manifeste ad resurrectionem refertur: de quibus duobus articulis supra fecerat mentionem.

(a) Salus *videlicet*.

LE-

L E C T I O II.

Corde enim creditur ad iustitiam; ore autem confessio fit ad salutem: dicit enim Scriptura: Omnis qui credit in illum, non confundetur. Non enim est distinctio Iudæi, & Greci: nam idem Dominus omnium, dives in omnes qui invocant illum. Omnis enim quicumque invocaverit nomen Domini, salvus erit. Quomodo ergo invocabunt in quem non crediderunt; aut quomodo credent ei quem non audierunt? Quomodo autem audient sine predicante? Quomodo vero predicabunt nisi mittantur? Sicut scriptum est: Quam speciosi pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona! Sed non omnes obediunt Evangelio: Esaias enim dicit: Domine, quis credidit auditui nostro? Ergo fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi.

Postquam præmiserat Apostolus exponendo verbum Moysi, quod confessio oris, & fides cordis operantur salutem, proponens hoc causa exempli in duobus articulis, (*a*) de quibus videbatur Moyses fecisse mentionem; hic probat quod dixerat in universali: & circa hoc tria facit. Primo ostendit quod per fidem, & confessionem homo consequitur salutem; secundo ponit salutis ordinem, ibi, *Quomodo ergo invocabunt in quem non crediderunt?* tertio infert quamdam conclusionem ex dictis, ibi, *Ergo fides ex auditu*. Circa primum tria facit. Primo proponit quod intendit, dicens: Recte dico, quod si confitearis ore, & credas corde, salvus eris: *corde enim creditur*, ab homine, *ad iustitiam*, id est ad hoc ut iustitiam per fidem consequatur. Supra v. 1. *Iustificati igitur ex fide*. Signanter autem dicit, *Corde creditur*, id est voluntate: nam cetera, quæ ad exteriorem Dei cultum pertinent, potest homo nolens, sed credere non potest nisi volens. Intellectus enim credentis non determinatur ad assentiendum veritati ex necessitate rationis, sicut intellectus scientis, sed ex voluntate; & ideo scire non pertinet ad iustitiam hominis, quæ est in voluntate, sed credere. Genes. xv. 6. „ Credidit Abraham Deo, & repu„ tatum est illi ad iustitiam. “ Postquam autem homo est iustificatus per fidem, oportet quod eius fides per dilectionem operetur ad consequendam salutem: unde subdit: *Ore autem confessio fit ad salutem*, scilicet æternam consequendam. Esa. lvi. 6. „ Salus autem mea in sempiternum erit. “ Est autem triplex confessio necessaria ad salutem. Primo quidem confessio propriæ iniquitatis, secundum illud Psalm. xxxi. 5. „ Dixi: Confitebor adversum me iniustitiam „ meam Domino; “ quæ est confessio pœnitentis. Secunda confessio est per quam homo confitetur Dei bonitatem misericorditer beneficia præstantis: Psalm. cxvii. 1. „ Confitemini Domino, quoniam bonus; “ & hæc est confessio gratias agentis. Tertia est confessio divinæ veritatis: Matth. x. 32. „ Omnis qui confitebitur me coram ho„ minibus, confitebor & ego eum coram „ Patre meo; “ & hæc confessio est credentis, de qua nunc Apostolus loquitur. Hæc autem est necessaria ad salutem pro loco, & tempore, quando scilicet exposcitur fides alicuius, scilicet a persecutore fidei; (*b*) vel quando periclitatur fides aliena, sicut præcipue prælati debent prædicare fidem subditis suis. Et ideo baprizati liniuntur chrismate in fronte signo crucis, ut ipsum Crucifixum confiteri non erubescant. Supra 1. 16. *Non enim erubesco Evangelium*. Ita est autem & de omnibus virtutum actibus, qui pro loco, & tempore sunt necessarii ad salutem: nam præcepta affirmativa, quæ de his dantur, obligant semper, sed non ad semper. Secundo ibi, *Dicit enim Scriptura &c.* probat per auctoritatem, dicens: *Dicit enim Scriptura*, scilicet Esaiæ xxviii. 16. *Omnis qui credit in illum*, fide (*c*) scilicet formata, *non confundetur*, scilicet quasi deficiens a salute. Eccli. ii. 8. „ Qui timetis Dominum, credite illi, „ & non evacuabitur merces vestra. “ Littera vero nostra habet (Esai. loc. cit. „ Qui crediderit, non festinet, “ ut supra dictum est. “ Tertio ibi, *Non enim est distinctio &c.* probat hoc esse universaliter intelligendum, cum Esaias indefinite hoc (*d*) proferat: & primo proponit quod inten-

(a) *Al. deest* de quibus videbatur Moyses fecisse mentionem. (b) *Al.* ut quando. (c) *Al. deest* scilicet formata. (d) *Al.* proponat.

tendit, dicens: Ideo dictum est: *Omnis qui credit in illum, non confundetur: non enim est distinctio*, quantum ad hoc, *Iudæi, & Græci*. Coloss. III. 11. „ Ubi non est Gentilis, & Iudæus, circumcisio, & præputium. “ Secundo probat per rationem, quæ duplici (*a*) medio innititur; quorum primum tangit dicens: *Nam idem Dominus omnium*. Supra III. 29. *An Iudæorum Deus tantum? Nonne & Gentium?* Psalm. XLVI. 8. „ Rex omnis terræ Deus. “ Et ideo ad ipsum pertinet providere omnium saluti. Secundum medium tangit dicens: *Dives in omnes qui invocant illum*. Si enim non esset tantæ bonitatis quod sufficeret (*b*) ad sanctificationem utriusque, posset putari quod non omnibus credentibus provideret; sed divitiæ bonitatis eius, & misericordiæ indeficientes sunt. Supra II. 4. *An divitias bonitatis eius (c) contemnis?* Ephes. II. 4 „ Deus autem, qui dives est in misericordia. “ Tertio probat idem per auctoritatem, quæ habetur Ioel. II. 32. *Omnis quicumque invocaverit nomen Domini, salvus erit.* Est autem invocare, in se vocare per affectum, & devotum cultum. Psal. XC. 15. „ Invocabit me, & ego exaudiam eum. “

Deinde cum dicit, *Quomodo ergo invocabunt in quem non crediderunt?* ponit ordinem, quo quis vocatur in salutem quæ est ex fide: & circa hoc duo facit. Primo ostendit quod ea quæ sunt posteriora in hoc ordine, sine prioribus esse non possunt; secundo ostendit quod positis prioribus, non est necessarium posteriora poni, ibi, *Sed non omnes obediunt Evangelio*. Circa primum duo facit. Primo ponit ordinem eorum quæ requiruntur ad salutem; secundo confirmat quod supposuerat per auctoritatem, ibi, *Sicut scriptum est*. Ponit autem primo quinque per ordinem, incipiens ab invocatione; ad quam, secundum auctoritatem Prophetæ, sequitur salus. Dicit ergo: *Quomodo ergo invocabunt in quem non crediderunt?* quasi dicat: Sine dubio invocatio salutem facere non potest, nisi fide præcedente. Pertinet autem invocatio ad confessionem oris, quæ ex fide cordis procedit. Psalm. CXV. 10. „ Credidi, propter quod locutus „ sum. “ II. Corinth. IV. 13. „ Nos credimus, propter quod & loquimur. “ Secundo a fide ascendit, vel procedit ad auditum, dicens: *Aut quomodo credent ei quem non audierunt?* Illa enim homo credere dicitur quæ sibi ab aliis dicuntur, quæ ipse non videt. Ioan. IV. 42. „ Iam non „ propter tuam loquelam credimus: ipsi „ enim audivimus, & scimus quia hic est „ vere Salvator mundi. “ Est autem duplex auditus: unus quidem interior, quo quis audit a Deo revelante: Psalm. LXXXIV. 9. „ Audiam quid loquatur in me Dominus Deus: “ alius autem auditus est quo aliquis audit ab homine exterius loquente: Act. X. 4. „ Adhuc loquente Petro verba „ hæc, cecidit Spiritus sanctus super omnes „ qui audiebant verbum. “ Primus autem auditus non communiter pertinet ad omnes, sed proprie pertinet ad gratiam prophetiæ, quæ est gratia gratis data distincte aliquibus, sed non omnibus, secundum illud I. Corinth. XII. 4. „ Divisiones gratiarum sunt. “ Sed quia nunc loquitur de eo quod indistincte ad omnes pertinere potest, secundum illud quod supra dixit, *Non enim est distinctio*: ideo relinquitur quod hoc sit intelligendum de secundo auditu: & ideo subdit: *Quomodo ergo audient sine prædicante?* Auditus enim exterior est passio quædam audientis, quæ absque actione loquentis esse non potest: unde & Dominus mandavit discipulis Marc. ult. 15. „ Euntes „ in universum mundum prædicate Evangelium omni creaturæ. “ Ea vero quæ fidei sunt, prædicatores a semetipsis non habent, sed a Deo. Esa. XXI. 10. „ Quæ audivi a Domino Deo exercituum, annuntiavi vobis. “ I. Cor. XI. 23. „ Ego enim „ accepi a Domino quod & tradidi vobis. “ Et ideo Apostolus quarto subdit: *Quomodo vero prædicabunt nisi mittantur?* quasi dicat, Non digne. Hier. XXIII. 31. „ Non mittebam eos, & ipsi currebant. “ Mittuntur aliqui a Domino dupliciter. Uno modo immediate ab ipso Deo per inspirationem internam: Esa. XLVIII. 16. „ Et nunc „ Dominus Deus misit me, & spiritus „ eius. “ Huius autem missionis signum quandoque quidem est sacræ Scripturæ auctoritas: unde Ioannes Baptista, cum quæreretur ab eo quis esset, auctoritatem Prophetæ induxit, dicens: „ Ego vox clamantis in deserto, Dirigite viam Domini, „ sicut dixit Esaias Propheta, “ ut legitur Ioan. I. 23. Quandoque autem signum huius missionis (*d*) est veritas eorum quæ annuntiantur: unde per contrarium dicitur Deut. XVIII. 22. quod hoc habebit signum. „ Quod „ in nomine Domini Propheta prædixerit, „ & non evenerit; hoc Dominus non est „ lo-

(a) *Al.* modo. (b) *Al.* ad satisfactionem utriusque. (c) *Al.* contemnitis. (d) *Al.* est veritas quæ annuntiatur.

„ locutus. " Quandoque vero signum huius missionis est operatio miraculi: unde dicitur Exod. iv. quod cum dixisset Moyses Domino, vers. 1. „ Non credent mihi, nec „ audient vocem meam, " scilicet illi ad quos mittor, Dominus dedit ei potestatem signa faciendi. Nec tamen ista duo ultima sufficienter demonstrant Dei missionem, præsertim cum aliquis annuntiat aliquid contra fidem: dicitur enim Deut. xiii. 1. „ Si „ surrexerit in medio tui Propheta, & præ„ dixerit signum, atque portentum, & eve„ nerit quod locutus est, & dixerit tibi, „ Eamus, & sequamur Deos alienos; non „ audies verba illius. " Alio modo mittuntur aliqui a Deo mediante auctoritate prælatorum, qui gerunt vicem Dei II. Corinth. viii. 18. „ Misimus cum illo fratrem no„ strum, cuius laus est in Evangelio per o„ mnes Ecclesias. "

Deinde cum dicit, *Sicut scriptum est*, inducit auctoritatem ad probandum hoc ultimum, quod dixerat de missione prædicatorum, dicens: *Sicut scriptum est*, Esai. lii. 7. *Quam speciosi pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona*! ubi littera nostra sic habet: (a) „ Quam pulchri supra montes „ pedes prædicantis, & annuntiantis pa„ cem, annuntiantis bonum! " Et similiter habetur Nahum i. 15. „ Ecce super mon„ tes pedes evangelizantis, & annuntiantis „ pacem. " In his autem verbis primo commendatur processus prædicatorum, cum dicit, *Quam speciosi pedes*! quod dupliciter potest intelligi. Uno modo ut per pedes intelligantur eorum processus, quia scilicet ordinate procedunt, non usurpantes sibi prædicationis officium. Cant. vii. 1. „ Quam „ pulchri sunt gressus tui in calceamentis, „ filia principis! " Alio modo possunt intelligi per pedes, affectus, qui rectitudinem habent, dum non intentione laudis, aut lucri, verbum Dei annuntiant, sed propter hominum salutem, & Dei gloriam. Ezech. i. 7. „ Pedes eorum, pedes recti. " Secundo tangit prædicationis materiam, quæ quidem est duplex. Prædicant enim ea quæ sunt utilia ad vitam præsentem; quod designat cum dicit, *Evangelizantium pacem*, scilicet triplicem. Primo quidem annuntiant pacem, quam Christus fecit inter homines & Deum. II. Corinth. v. 19. „ Deus „ erat in Christo, mundum reconcilians si„ bi ... & posuit in nobis verbum reconci„ liationis. " Supra v. 1. *Pacem habeamus per Iesum Christum ad Dominum*. Secundo annuntiant pacem habendam cum omnibus hominibus. Infra xii. 18. *Si fieri potest, quod ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes*. Tertio annuntiant ea per quæ homo potest habere pacem in semetipso. Psalm. cxviii. 165. „ Pax multa diligenti„ bus legem tuam Domine. " Et sub his tribus continentur omnia quæ in hac vita sunt utilia ad salutem, vel quantum ad Deum, vel quantum ad proximum, vel quantum ad semetipsum. Prædicant etiam ea quæ speramus habere in alia vita; & quantum ad hoc dicit, *Evangelizantium bona*. Lucæ xii. 44. „ Super omnia bona sua „ constituet eum. "

Deinde cum dicit, *Sed non omnes obediunt Evangelio*, ostendit ex prioribus non semper sequi posteriora. Licet enim non possit esse quod quis credat, nisi audiat a prædicante; non tamen quicumque audit a prædicante, credit; & hoc est quod subdit: *Sed non omnes obediunt Evangelio*. II. Thess. iii. 2. „ Non enim omnium est fides. " Hoc autem dicit ideo ut ostendatur quod verbum exterius loquentis non est causa sufficiens fidei, nisi cor hominis attrahatur (b) interius virtute Dei loquentis. Ioan. vi. 45. „ Omnis qui audivit a Patre meo, „ & didicit, venit ad me. " Et sic quod homines credunt, non est attribuendum prædicatoris industriæ. Per hoc etiam ostenditur quod omnes increduli non excusantur a peccato, sed illi qui non audiunt, & non credunt. Ioan. xv. 22. „ Si non venissem, „ & locutus eis non fuissem, peccatum „ non haberent. Nunc autem excusationem „ non habent de peccato suo. " Et hoc etiam magis consonat his quæ Apostolus posterius dicet. Secundo ad hoc inducit auctoritatem, cum subdit: *Esaias enim dicit: Domine, quis credidit auditui nostro*? quasi diceret, rarus. Ezech. ii. 6. „ In„ creduli, & subversores sunt tecum. " Mich. vii. 1. „ Factus sum sicut qui col„ ligit in autumno racemos vindemiæ. " Quod quidem Esaias dixit prævidens Iudæorum infidelitatem futuram. Eccli. xlviii. 27. „ Spiritu magno vidit ultima, & con„ solatus est lugentes in Sion. " Dicit autem, *Auditui nostro*, vel propter id quod a Deo audierunt, sicut dicitur in Abdia i. „ Auditum audivimus a Domino, & lega„ tos ad Gentes misit: " vel propter id quod homines ab Apostolis audiebant: Ezech. xxxiii. 31. „ Audiunt verba tua, „ & non faciunt ea. "

Dein-

(a) *Al.* „ Quam pulchri supra montes pedes annuntiantis bonum! „ (b) *Al. emittitur* interius.

Deinde cum dicit, *Ergo fides ex auditu*, infert conclusionem ex dictis, dicens: *Ergo* ex quo aliqui non credunt, nisi audierint, *fides est ex auditu*. Psalm. XVII. „ In „ auditu auris obedivit mihi. "

Sed contra videtur esse quod fides est virtus infusa divinitus. Phil. I. 29. „ Vobis datum est ut in ipsum credatis. "

Dicendum est ergo, quod ad fidem duo requiruntur: quorum unum est cordis inclinatio ad credendum, & hoc non est ex auditu, sed ex dono gratiæ; aliud autem est determinatio de credibili, & istud est ex auditu. Et ideo Cornelius, qui habebat cor inclinatum ad credendum, necesse habuit ut ad eum mitteretur Petrus, qui sibi determinaret quid esset credendum. (Act. X.)

Ex eo vero quod dixerat, *Quomodo audient sine prædicante, & quomodo prædicabunt nisi mittantur?* concludit: *Auditus autem*, scilicet credentium, est per verbum prædicatorum, quod est *verbum Christi*: vel quia est de Christo: I. Corinth. I. 23. „ Nos prædicamus Christum Iesum: " vel quia a Christo habent quod mittantur: I. Corinth. XI. 23. „ Ego enim accepi a Domino quod „ & tradidi vobis. "

LECTIO III.

SEd dico: Numquid non audierunt? Et quidem in omnem terram exivit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum. Sed dico: Numquid Israel non cognovit? Primus Moyses dicit: Ego ad æmulationem vos adducam in non gentem, in gentem insipientem, in iram vos mittam. Esaias autem audet, & dicit: Inventus sum a non quærentibus me; palam apparui his qui me non interrogabant. Ad Israel autem dicit: Tota die expandi manus meas ad populum non credentem, sed contradicentem mihi.

POstquam (a) Apostolus ostendit casum Iudæorum esse miserandum, quia ex ignorantia peccaverunt; hic ostendit quod eorum talis casus non est excusabilis ex toto, quia eorum ignorantia non fuit invincibilis, vel ex necessitate existens, sed quodammodo voluntaria: & hoc quidem ostendit dupliciter. Primo quidem per hoc quod audierunt ex doctrina Apostolorum; secundo per hoc quod cognoverunt ex doctrina legis, & Prophetarum, ibi, *Sed dico: Numquid Israel non cognovit?* Circa primum duo facit. Primo proponit quæstionem, dicens: Dictum est, quod fides est ex auditu, & non possunt homines credere ei quem non audierunt. Dico ergo: *Numquid non audierunt?* ut scilicet per hoc possint excusari totaliter ab incredulitate, secundum illud Ioan. XV. 22. „ Si non venissem, & locutus „ eis non fuissem, peccatum non haberent. " Secundo ad quæstionem respondet (b) interimendo per auctoritatem Psalmistæ dicentis: *In omnem terram exivit sonus eorum*, scilicet Apostolorum; idest, fama eorum exivit in omnem terram, non solum Iudæorum, sed etiam omnium Gentium. Iob XXVIII. 22. „ Perditio, & mors dixe„ runt: Auribus nostris audivimus famam „ eius, " scilicet sapientiam per Apostolos prædicatam. Et Dominus eis præceperat Marc. ult. 15. „ Euntes in univer„ sum mundum, prædicate Evangelium „ omni creaturæ. " *Et verba eorum*, scilicet distincta eorum doctrina, exierunt *in fines orbis terræ*: ad litteram, usque ad fines mundi. Esai. XXIV. 16. „ A finibus „ terræ laudes audivimus, gloriam iusti: " & XLIX. 6. „ Dedi te in lucem Gentium, „ ut sis salus mea usque ad extremum ter„ ræ. "

Et est notandum, quod secundum Augustinum (epist. lxxx.) hæc verba nondum erant completa, quando Apostolus talia loquebatur, sed prævidebat ea esse complenda; & ideo utitur præterito pro futuro propter certitudinem divinæ prædinationis; sicut etiam David, cuius verba assumit Apostolus, manifeste utebatur præterito pro futuro. Et ideo hoc dicit Augustinus, quia adhuc tempore suo dicit fuisse quasdam gentes in Africæ partibus, quibus non erat fides Christi prædicata. Chrysostomus autem super Matth. (hom. lxxvi.) e contrario dicit, hoc quod hic dicitur, completum fuisse tempore Apostolorum, exponens sic quod habetur Matth. XXIV. 14. (c) „ Et

(a) *Al.* Postquam ostendit Iudæorum esse miserandum. (b) *Al.* interveniendo. (c) *Al.* Et prædicabitur hoc Evangelium &c.

„ Et oportet hoc Evangelium prædicari „ in universo orbe ... & tunc veniet consummatio, " id est destructio Hierusalem. Utrumque autem est aliqualiter verum: tempore enim Apostolorum ad omnes gentes, etiam usque ad fines mundi, pervenit aliqua fama de prædicatione Apostolorum per ipsos Apostolos, vel discipulos eorum: Matthæus enim prædicavit in AEthiopia, Thomas in India, Petrus & Paulus in Occidente: & hoc est quod Chrysostomus dicere intendit. Non tamen sic fuit impletum tempore Apostolorum quod in omnibus gentibus Ecclesia ædificaretur; quod tamen est implendum ante finem mundi, ut dicit Augustinus in Epistola ad Hesychium. Magis tamen præsenti intentioni Apostoli congruit expositio Chrysostomi, quam Augustini. Nulla enim ratio esset auferendi excusationem infidelibus per hoc quod in futurum erant audituri. Per hoc tamen non habetur quod ad singulos homines fama prædicationis apostolicæ pervenerit, licet pervenerit ad omnes gentes.

Numquid ergo illi ad quos non pervenit, utpote si fuerunt nutriti in silvis, excusationem habent de peccato infidelitatis?

Ad hoc dicendum est, quod secundum sententiam Domini, quæ habetur Ioan. xv. illi qui loquentem Dominum per se, vel per eius discipulos non audierunt, excusationem habent de peccato infidelitatis; non tamen beneficium Dei consequentur, ut scilicet iustificentur ab aliis peccatis, vel quæ nascendo contraxerunt, vel male vivendo addiderunt: & pro his merito damnantur. Si qui tamen eorum fecissent quod in se est, Dominus eis secundum suam misericordiam providisset, mittendo eis prædicatorem fidei, sicut Petrum Cornelio, Act. x. & Paulum Macedonibus, ut habetur Act. xvi. Sed tamen hoc ipsum quod aliqui faciunt quod in se est, convertendo se scilicet ad Deum, ex Deo est movente corda ipsorum ad bonum. Thren. v. 21. „ Converte nos Domine ad te, & „ convertemur. "

Deinde cum dicit, *Sed dico: Numquid Israel non cognovit?* ostendit eos esse inexcusabiles propter notitiam quam habuerunt ex lege, & Prophetis: & primo movet quæstionem, dicens: *Sed dico*, adhuc inquirendo: *Numquid Israel*, id est populus Iudæorum, *non cognovit* ea quæ pertinent ad mysterium Christi, & ad vocationem Gentium, & casum Iudæorum? Plane cognovit. Supra II. 18. *Instructus per legem*. Psalm. CXLVII. 20. „ Non fecit taliter omni „ nationi. " Bar. IV. 4. „ Beati sumus, o „ Israel, quoniam quæ placita sunt Deo, „ manifesta sunt nobis. " (a) Secundo cum dicit ibi, *Primus Moyses dicit*, solvit quæstionem, & ostendit eos cognovisse, primo quidem per doctrinam legis, dicens: *Primus Moyses dicit*; qui est legislator: quod non est sic intelligendum per hoc quod inducit, *Primus*, quasi fuerint duo Moyses, quorum primus hoc dixit; sed quia Moyses fuit primus, id est præcipuus inter doctores Iudæorum. Deuteron. ult. 10. „ Non „ surrexit ultra Propheta in Israel sicut „ Moyses. " Vel primus fuit in ordine talia dicendi, quia ipse primus inter alios hoc dixit, Deuteron. XXXII. 21. *Ego ad æmulationem vos adducam in non gentem, in gentem insipientem, in iram vos mittam*: ubi littera nostra sic habet: „ Ego provocabo „ eos in eo qui non est populus, & in „ gente stulta irritabo eos. " Ubi duplex est distinctio attendenda. Prima quidem ex parte gentilitatis, quam vocat non gentem, quasi non dignam vocari gentem, eo quod non erat adunata in cultu unius Dei. Eccli. L. 27. (b) „ Tertia non est gens, quam „ oderim. " Eamdem autem (c) gentem vocat gentem insipientem: & si aliqualiter gens dici posset, secundum quod adunatur, & gubernatur lege humana; dicitur tamen insipiens, quasi privata vera sapientia, quæ in cognitione, & cultu Dei consistit. Ephes. IV. 17. „ Sicut & gentes ambulant „ in vanitate sensus sui, tenebris obscura„ tum habentes intellectum, alienati (d) „ a via Dei. " Et sic refertur ad gentilitatem secundum statum ante conversionem. Possunt hæc etiam duo attribui gentilitati post conversionem, quæ dicitur non gens, id est non gentiliter vivens, sicut Apostolus dicit ibidem: „ Iam non amplius „ ambuletis sicut & Gentes. " Dicitur etiam gentilitas conversa, gens insipiens, secundum opinionem infidelium. I. Corinth. III. 18. „ Si quis inter vos sapiens vide„ tur esse (e) in hoc sæculo, stultus fiat, „ ut sit sapiens. " Secunda differentia attenditur quantum ad hoc quod primo ponit æmulationem, scilicet invidiæ, qua Iu-

(a) *Al.* Secundo determinat motam quæstionem, cum dicit, *Primus Moyses dixit*, qui est legislator &c. (b) *Al.* Secunda. (c) *Al.* gentilitatem. (d) *Al.* a vita Dei. (e) *Al.* dicit in hoc sæculo.

dæi invidebant Gentilibus conversis. Galat. iv. 17. „ AEmulantur vos non bene. " Secundo ponit iram qua contra eos irascuntur. Psalm. xxxvi. 12. „ Observabit peccator iustum, & stridebit super eum dentibus suis. " Et hæc duo congrue coniunguntur, quia ex invidia causatur ira: unde Iob v. 2. dicitur: „ Virum stultum interficit iracundia, & parvulum occidit invidia. " Dicitur autem Deus in æmulationem inducere, & in iram mittere, non quidem in eis causando malitiam, sed subtrahendo gratiam, vel potius faciendo conversionem Gentium, unde Iudæi occasionem iræ, & invidiæ sumunt.

Secundo ostendit eos cognovisse per doctrinam Prophetarum, & inducit Esaiam primo quidem prænuntiantem conversionem Gentium, dicens: *Esaias autem audet, & dicit*: idest, audacter Iudæis annuntiat veritatem, quamvis ei periculum mortis immineret. Iob xxxix. 21. „ Audacter in occursum pergit armatis. " Et dicit Esai. lxv. 1. *Inventus sum a* Gentibus *non quærentibus me*; *palam apparui his qui me non interrogabant*: ubi littera nostra sic habet: „ Quæsierunt me qui ante non interrogabant; invenerunt qui non inquisierunt me. " In his autem verbis primo designat conversionem Gentium, dicens: *Inventus sum a* Gentibus *non quærentibus me*: & ideo præter merita, & intentionem Gentilium ostenditur fuisse eorum conversio. Infra xv. 9. *Gentes autem super misericordia honorare Deum*. De hac autem intentione dicitur Matth. xiii. 44. „ Simile est regnum cælorum thesauro abscondito in agro, quem qui invenit homo, abscondit, & præ gaudio illius vadit, & vendit universa quæ habet, & emit agrum illum. " Secundo ostendit causam, & modum conversionis eorum. Causam quidem, quia non casu factum est ut invenirent quod non quærebant, sed ex gratia eius qui eis voluit apparere: quod designatur in hoc quod dicit, *Apparui*. Tit. ii. 11. „ Apparuit gratia Salvatoris nostri Dei omnibus hominibus. " Modum autem, quia non apparuit Christus Gentilibus in ænigmatibus, & figuris legis, sed in manifesta veritate: unde dicit, *Palam*. Ioan. xvi. 29. „ Ecce palam loqueris, & proverbium nullum dicis. " *Palam*, inquit, *apparui eis*, scilicet Gentilibus, *qui me non interrogabant*; idest, qui meam doctrinam non quærebant. Esa. xlv. 20. „ Rogant Deum non salvantem. " Secundo ostendit quod Esaias prænuntiavit incredulitatem Iudæorum, dicens: *Ad Israel autem*, idest contra Israel, *dicit*, Esa. lxv. 2. *Tota die expandi manus meas ad populum non credentem, sed contradicentem mihi*: ubi nostra littera sic habet: „ Expandi manus meas (a) tota die ad populum incredulum, qui graditur in via non bona post cogitationes suas, populus qui ad iracundiam provocat me. " Quod autem dicit, *Expandi manus meas*, potest uno modo intelligi de expansione manuum Christi in cruce: quæ quidem dicitur fuisse in cruce tota die, idest principali parte totius diei, scilicet ab hora sexta usque ad vesperas, Matth. xxvii. Et quamvis eo expaudente manus in cruce, sol sit obscuratus, petræ scissæ, monumenta aperta; Iudæi tamen in sua incredulitate permanserunt, eum blasphemantes, ut dicitur Matth. xxvii. Unde subdit: *Ad populum non credentem, sed contradicentem mihi*. Hebr. xii. 3. „ Recogitate eum qui talem sustinuit a peccatoribus adversus semetipsum contradictionem. " Alio modo potest referri ad extensionem manus Dei in miraculis faciendis: Act. iv. 30. „ In eo quod manum tuam extendis ad sanitates, & signa, & prodigia fieri per nomen sanctum Filii tui Iesu: " ut sit sensus. *Tota die*, idest toto tempore prædicationis meæ, *expandi manus meas*, miracula faciendo, *ad populum non credentem*, etiam miraculis visis: Ioan. xv. 24. „ Si opera non fecissem quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent: " *sed contradicentem mihi*, idest meis miraculis detrahentem, secundum illud Matth. xii. 24. „ In Beelzebub principe dæmoniorum eiicit dæmonia. " Oseæ iv. 4. „ Populus tuus sicut hi qui contradicunt sacerdoti. " Tertio potest intelligi de extensione manus Dei ad beneficia illi populo exhibita, secundum illud Proverb. i. 24. „ Extendi manum meam, & non fuit qui aspiceret: " ut sit sensus. *Tota die*, idest toto tempore legis, & Prophetarum, *expandi manus meas*, ad dandum beneficia, *ad populum non credentem, sed contradicentem mihi*. Deuter. xxxi. 27. „ Semper contentiose egistis contra Dominum. "

(a) *Al. omittitur* tota die.

CA.

CAPITIS UNDECIMI

LECTIO I.

DIco ergo: Numquid repulit Dominus Deus populum suum? Absit: nam & ego Israelita sum ex semine Abraham, de tribu Beniamin. Non repulit Deus plebem suam, quam præscivit. An nescitis in Elia quid dicit Scriptura, quemadmodum interpellat Deum adversum Israel? Domine, Prophetas tuos occiderunt, altaria tua suffoderunt; & ego relictus sum solus, & quærunt animam meam. Sed quid dicit illi divinum responsum? Reliqui mihi septem millia virorum, qui non curvaverunt genua ante Baal. Sic ergo & in hoc tempore reliquiæ, secundum electionem gratiæ Dei, salvæ factæ sunt. Si autem gratia, iam non ex operibus: alioquin gratia iam non est gratia. Quid ergo? Quod quærebat Israel, hoc non est consecutus; electio autem consecuta est; ceteri vero excæcati sunt; sicut scriptum est: Dedit illis Deus spiritum compunctionis, oculos ut non videant, & aures ut non audiant usque in hodiernum diem. Et David dicit: Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum, & in captionem, & in scandalum, & in retributionem illis: obscurentur oculi eorum ne videant; & dorsum eorum semper incurva.

POstquam Apostolus ostendit Iudæorum casum esse miserandum, non tamen totaliter excusabilem; hic ostendit casum Iudæorum non esse universalem: & primo movet quæstionem; secundo solvit, ibi, *Absit*; tertio infert conclusionem, ibi, *Quid ergo? Quod quærebat Israel, hoc non est consecutus*. Dicit ergo primo: *Dico* adhuc inquirendo: *Numquid Deus repulit*, totaliter, *populum suum?* scilicet Iudæorum, quia vocat eum non credentem, sed contradicentem. Et hoc Psalmista etiam inquirit, dicens Psal. LXXIII. 1. „ Ut quid Deus repulisti in finem? “ Thren. II. 7. „ Repulit Dominus altare suum. “

Deinde cum dicit, *Absit*, solvit quæstionem, ostendens quod Deus non totaliter repulit populum Iudæorum; & hoc est quod dicit, *Absit*, ut scilicet populus Iudæorum sit totaliter repulsus: & hoc quidem primo probat quantum ad personam suam, dicens: *Nam & ego*, scilicet in fide Christi existens, *Israelita sum*, scilicet gente. II. Cor. XI. 22. „ Israelitæ sunt, & ego. “ Et quia in populo Israel erant aliqui proselyti, qui non descenderunt secundum carnem ex Patriarchis, secundo hoc de se excludit, subdens, *Ex semine Abraha*. II Cor. XI. 22. „ Semen Abrahæ sunt, & ego. “ Erant autem in populo Iudæorum Tribus distinctæ secundum filios Iacob, quorum quidam fuerunt filii ancillarum, quidam uxorum; Ioseph autem, & Beniamin filii Rachel prædilectæ uxoris. Unde tertio suam excellentiam in populo Iudæorum ostendens dicit, *Ex tribu Beniamin*. Phil. III. 5. „ Ex genere Israel de tribu Beniamin. “ Unde & de eo exponitur a quibusdam quod legitur Gen. penult. 27. „ Beniamin lupus rapax, mane comedet prædam, & vespere dividet spolia. “ Secundo ibi, *Non repulit Deus plebem suam*, ostendit populum illum non esse repulsum a Deo, etiam quantum ad multos electos suos: & primo proponit quod intendit; secundo inducit similitudinem, dicens, *An nescitis in Elia quid dicit Scriptura*? tertio adaptat eam, ibi, *Sic ergo & in hoc tempore*. Dicit ergo primo: Non solum ego non sum repulsus, sed *Deus non repulit plebem suam*, totam, *quam præscivit*, idest prædestinavit. Supra VIII. 29. *Quos præscivit, hos & prædestinavit*. Psal. XCIII 14. „ Non repellet Dominus plebem suam. “ Quod Apostolus hic exponit quantum ad prædestinatos. Deinde cum dicit, *An nescitis &c.* inducit similitudinem de his quæ contigerunt tempore Eliæ, quando etiam totus populus videbatur a cultu unius Dei aberrasse: ubi primo ponit interpellationem Eliæ; secundo responsionem Domini, ibi, *Sed quid dicit Scriptura divina?* Dicit ergo primo: *An nescitis quid Scriptura* sacra *dicat in Elia*, idest de Elia? III. Reg. XIX. vel *in Elia*, id est in libro de Elia scripto: totus enim Liber Regum est principaliter scriptus ad notificandum dicta, & facta Prophetarum: unde & inter Libros propheticos computatur,

ut Hieronymus dicit in Prologo Libri Regum: *quemadmodum*, scilicet ipse Elias, *interpellat Deum adversus Israel*.

Contra quod videtur esse verbum Samuelis dicentis I. Reg. XII. 23. „ Absit hoc „ peccatum a me in Domino, ut cessem „ orare pro vobis. " Multo ergo minus est contra populum interpellandum.

Sed intelligendum est, quod Prophetæ contra populum aliquem interpellant tripliciter. Uno modo conformando voluntatem suam voluntati divinæ eis revelatæ, sicut & in Psal. LVII. 11. dicitur: „ Lætabitur iustus cum viderit vindictam. " Alio modo interpellando contra regnum peccati, ut scilicet non homines, sed peccata hominum destruantur. Tertio modo interpellatio, vel oratio est interpretanda per modum denuntiationis, secundum illud Hier. XVII. 18. „ Confundantur qui me „ persequuntur, " scilicet confundentur.

Duo autem in hac sua interpellatione contra eos allegat. Primo quidem impietatem, quam commiserant contra cultum Dei. Uno quidem modo persequendo ministros eius; quod tangit dicens: *Domine, Prophetas tuos occiderunt*. III. Reg. XVIII. 13. „ Numquid non indicatum est tibi domino „ meo quid fecerim, cum interficeret Iezabel Prophetas Domini? " Act. VII. 52. „ Quem Prophetarum non sunt persecuti „ patres vestri? " Alio modo quantum ad loca Deo sanctificata, secundum illud Psal. LXXIII. 7. „ Incenderunt igni sanctuarium „ tuum: " & quantum ad hoc dicit: *Altaria tua suffoderunt*. Unde notandum est quod Deuter. XII. 5. Dominus mandavit dicens: „ Ad locum quem elegerit Dominus „ Deus vester de cunctis tribubus vestris, „ ut ponat nomen suum ibi, & habitet in „ eo, venietis, & offeretis in illo loco holocausta, & victimas vestras. " Tamen ante ædificationem templi permittebatur populo ut in diversis locis altaria construeret ad cultum divinum: quod quia erat contra legem, ædificato iam templo, Ezechias Rex piissimus omnia huiusmodi altaria destrui fecit; & hoc est quod dicitur IV. Reg. XVIII. 22. „ Nonne iste est Ezechias, „ qui abstulit excelsa, & altaria, & præcepit Iudæ, & Hierusalem: Ante altare „ hoc adorabitis in Hierusalem? " Quod ergo Ezechias fecit ex pietate, hoc fecit Achab, & Iezabel ex impietate, volentes cultum Dei totaliter extirpare. (*a*) Secundo allegat contra eos impietatem quam facere intendebant, dicens: *Et relictus sum ego solus*, scilicet in cultu unius Dei: quod quidem dixit Elias, eo quod alii non ita aperte manifestabant se esse Dei cultores: dicitur enim de eo Eccli. XLVIII. 1. „ Surrexit „ Elias Propheta quasi ignis, & verbum il„ lius quasi facula ardebat. " *Et quærunt animam meam*, scilicet ut auferant eam. Miserat enim Iezabel ad Eliam III. Reg. XIX. 2. dicens: „ Hæc mihi faciant dii, & hæc „ addant, nisi hac hora cras posuero ani„ mam tuam sicut animam unius ex illis, " scilicet Prophetis Baal, quos occiderat Elias.

Deinde cum dicit, *Sed quid dicit &c.* ponit divinum responsum, dicens: *Sed quid dicit* Scriptura ibidem, scilicet dixisse *illi*, scilicet Eliæ, *responsum divinum*? Hoc, inquam, quod sequitur: *Reliqui mihi*, id est in cultu meo, non permittendo eos cadere in peccatum, *septem millia virorum* (ponitur certum pro incerto, propter perfectionem septenarii, & milliarii) *qui non curvaverunt genua ante Baal*; id est, qui cultum Dei non deseruerunt. Esa. XLIII. 7. „ Omnis qui invocat nomen meum, in glo„ riam meam creavi eum. "

Deinde cum dicit. *Sic ergo &c.* adaptat quod dixerat, ad propositum: & primo ponit adaptationem, dicens: *Sic ergo & in hoc tempore*, in quo videtur multitudo populi deviasse, *reliquiæ*, id est multi qui sunt relicti ab illo excidio, *salvæ fient*, vel *salvæ factæ sunt*, *secundum electionem gratiæ Dei*, idest secundum gratuitam electionem Dei. Ioan. XV. 16. „ Non vos me elegistis, sed „ ego elegi vos. " Secundo ex hoc infert conclusionem, dicens: *Si autem gratia*, salvi facti sunt, *iam non ex operibus*, eorum. Tit. III. 5. „ Non ex operibus iustitiæ „ quæ fecimus nos, sed secundum suam „ misericordiam salvos nos fecit. " Tertio ostendit sequi conclusionem ex præmissis, dicens: *Alioquin*, scilicet si gratia est ex operibus, *iam non est gratia*, quæ dicitur ex eo quod gratis datur. Supra III. 24. *Iustificati gratis per gratiam ipsius*.

Deinde cum dicit, *Quid ergo*? infert conclusionem intentam: & primo ponit eam, dicens: *Quid ergo* secundum præmissa dicemus? Hoc scilicet quod *Israel*, quantum ad maiorem multitudinem populi, *non est consecutus quod quærebat*, scilicet iustitiam. Et hoc modo intelligendum est quod supra IX. 31. dictum est: *Israel sectando legem iustitiæ*, in

(*a*) Al. Tertio.

in legem iustitiæ non pervenit: Ioan. VII. 34. „ Quæretis me, & non invenietis: " ita tamen quod *electio*, idest electi ex Iudæis, *consecuta est*, iustitiam: Ephes. I. 4. „ Elegit nos in ipso, ut essemus sancti: " *ceteri vero*, id est alia pars populi, *excæcati sunt*, propter suam malitiam. Sap. II. 21. „ Excæcavit eos malitia eorum. " Secundo ibi, *Sicut scriptum est*, manifestat conclusionem quantum ad ultimam partem: & primo per auctoritatem Esaiæ; secundo per auctoritatem David, ibi, *Et David dicit*. Circa primum notandum, quod Apostolus componit auctoritatem ex duabus. Legitur enim Esa. XXIX. 10. „ Miscui vobis spiritum soporis; " & quantum ad hoc dicit: *Dedit Deus illis spiritum compunctionis*; quod pertinet ad perversitatem affectus: compunctio enim importat quamdam cordis punctionem, sive dolorem. Est ergo quædam bona compunctio, qua quis dolet de propriis peccatis, secundum illud Psal. LIX. 5. „ Potasti nos vino compunctionis. " Est autem & mala compunctio, scilicet invidiæ, qua quis dolet de bonis aliorum. Hunc ergo compunctionis, id est invidiæ, spiritum eis dedit Deus, non quidem immittendo malitiam, sed subtrahendo gratiam, sicut supra X. 19. dictum est: *Ego ad æmulationem adducam vos in non gentem*. Item legitur Esaiæ VI. 10. „ Excæca cor populi huius, „ & aures eius aggrava, & oculos eius „ claude; ne forte videat oculis suis, & „ auribus suis audiat. " Et quantum ad hoc, designans defectum cognitivæ virtutis, subdit: *Oculos ut non videant*, scilicet per seipsos quantum ad miracula, quæ Christus eis videntibus fecit; *& aures ut non audiant*, scilicet fructuose doctrinam Christi, & Apostolorum. Esa. XLII. 20. „ Qui vi„ des multa, nonne custodies? Qui apertas „ aures habes, nonne audies? " Addit autem Apostolus de suo, *Usque in hodiernum diem*: quia in fine mundi videbunt, & audient, quando convertentur corda filiorum ad patres eorum, ut dicitur Malach. ult. Deinde cum dicit, *Et David dicit*, ponit ad idem auctoritatem David: in qua primo tangit occasionem defectus Iudæorum, dicens: *Fiat mensa eorum*, id est malitia, qua peccatores reficiuntur. Iob XX. 12. „ Cum „ dulce fuerit in ore eius malum, abscon„ det illud sub lingua sua. " Quæ quidem mensa est *coram ipsis*, quando ex certa malitia peccant. Hoc quidem fit *in laqueum*, quando ex ea paratur tentatio ad peccandum: Esa. XXIV. 18. „ Qui explicaverit se „ de fovea, tenebitur laqueo: " *& in captionem*, quando delectationi succumbit (a) per consensum: Esa. VIII. 15. „ Capientur, „ & irretientur: " *& in scandalum*, id est impactionem casus, quando ruunt de peccato in peccatum: Psal. CXVIII. 165. Pax „ multa diligentibus legem tuam, & non „ est illis scandalum. " *& in retributionem illis*, quando scilicet punientur pro suis peccatis. Vel quia hoc ipsum est retributio delictorum, quia Deus eos permittit sic cadere. Psalm. XCIII. 2. „ Redde retributio„ nem superbis. " Vel mensa est sacra Scriptura Iudæis apposita: Prov. IX. 2. „ Pro„ posuit mensam suam. " Quæ quidem fit *in laqueum*, quando occurrit aliquod ambiguum; *in captionem*, quando male intelligitur; *in scandalum*, quando ruit in pertinaciam erroris; *& in retributionem*, ut supra. Secundo ponit ipsum defectum quantum ad cognitivam virtutem, cum dicit: *Obscurentur oculi eorum ne videant*: quod magis prænuntiando, quam optando dicitur. Ephes. IV. 18. „ Tenebris obscuratum habentes in„ tellectum. " Et quantum ad affectum, cum dicit: *Et dorsum eorum*, id est liberum arbitrium, quod portat ad bona, & ad mala, *semper incurva*; id est, incurvari permitte ab æternis ad temporalia, a rectitudine iustitiæ ad iniquitatem. Esai. LI. 23. „ Incurvare ut transeamus. "

LECTIO II.

Dico ergo: Numquid sic offenderunt ut caderent? Absit. Sed illorum delicto salus est Gentibus, ut illos æmulentur. Quod si delictum illorum divitiæ sunt mundi, & diminutio eorum divitiæ Gentium; quanto magis plenitudo eorum? Vobis enim dico Gentibus: Quamdiu quidem ego sum Gentium Apostolus, ministerium meum honorificabo, si quo modo ad æmulandum provocem carnem meam, & salvos faciam aliquos ex illis. Si enim amissio eorum, reconciliatio est mundi; quæ assumptio nisi vita ex mortuis? Quod si delibatio sancta est, & massa; & si radix sancta, & rami.

Pe&-

(a) *Al.* per sensum.

Postquam Apostolus ostendit quod casus Iudæorum non est universalis, hic incipit ostendere quod casus eorum non est inutilis, neque irreparabilis: & circa hoc duo facit. Primo ostendit casum Iudæorum esse utilem, & reparabilem; secundo excludit gloriam Gentilium Iudæis insultantium, ibi, *Quod si aliqui ex ramis fracti sunt... noli gloriari adversus ramos*. Circa primum duo facit. Primo proponit quæstionem; secundo solvit, ibi, *Absit*. Dicit ergo primo: Dictum est, & probatum, quod ceteri Iudæi præter electos sunt excæcati. (a) *Dico ergo*, quæstionem movens: *Numquid sic offenderunt ut caderent*? Quod potest dupliciter intelligi. Uno modo sic. Numquid Deus permisit eos offendere solum *ut caderent*? id est, propter nullam aliam utilitatem inde consequentem, sed solum volens eos cadere: quod quidem esset contra bonitatem divinam, quæ tanta est, ut Augustinus dicit in Enchir. (cap. xi.) quod numquam permitteret aliquid mali fieri, nisi propter bonum quod ex malo elicit. Unde & Iob xxxiv. 24. dicitur: „ Conteret multos, & innumerabiles, & stare faciet alios pro eis: " & Apoc. iii. 11. dicitur: „ Tene quod habes, ne alter accipiat „ coronam tuam: " quia scilicet Deus aliquos sic permittit cadere ut quorumdam casus sit aliorum salutis occasio. Alio modo potest intelligi sic. *Numquid sic offenderunt ut caderent*? id est, perpetuo in casu remanerent. Psalm. xl. 9. „ Numquid „ qui dormit, non adiiciet ut resurgat? "

Deinde cum dicit, *Absit*, solvit quæstionem: & primo secundum primum intellectum, ostendens casum Iudæorum fuisse utilem; secundo solvit quæstionem quantum ad secundum intellectum, ostendens casum Iudæorum esse reparabilem, ibi, *Quod si delictum illorum divitiæ sunt mundi ... quanto magis plenitudo eorum*? Dicit ergo primo: *Absit*, ut scilicet inutiliter caderent; *sed* magis *illorum*, scilicet Iudæorum, *delicto salus Gentibus* facta *est* occasionaliter. Unde & Dominus dicit Ioan. iv. 22. „ Salus ex „ Iudæis est. " Quod quidem potest intelligi tripliciter. Primo modo quia per delictum, quod in occisione Christi commiserunt, est subsecuta salus Gentium per redemptionem sanguinis Christi. I. Petr. i. 18. „ Non enim corruptibilibus auro, vel „ argento redempti estis de vana vestra „ conversatione paternæ traditionis, sed „ pretioso sanguine agni immaculati. " Secundo modo potest intelligi de delicto quo doctrinam Apostolorum repulerunt, (b) ex quo consecutum est ut Apostoli Gentibus prædicarent, secundum illud Act. xiii. 46. „ Vobis oportebat primum loqui verbum „ Dei; sed quoniam repulistis illud ... ecce convertimur ad Gentes. " Tertio modo potest intelligi de hoc quod propter suam impœnitentiam sunt in omnes Gentes dispersi; & sic Christus, & Ecclesia ubique a Libris Iudæorum testimonium habuit fidei christianæ, ad convertendos Gentiles, qui suspicari potuissent prophetias de Christo, quas prædicatores fidei inducebant, esse confictas, nisi probarentur testimonio Iudæorum: unde in Psal. lviii. 12. „ dicitur: „ Ostendit mihi super inimicos meos (scilicet Iudæos) ne occidas eos, ne quando obliviscantur populi mei. Disperge illos in virtute tua. " Sequitur: *Ut illos æmulentur*. Et quia non dicit qui, vel quos, cum etiam sit duplex æmulatio, scilicet indignationis, & imitationis; potest hoc quatuor modis exponi. Primo modo ut intelligatur sic, *ut* Gentiles *illos*, scilicet Iudæos, *æmulentur*, idest imitentur in cultu unius Dei. Ephes. ii. 12. „ Eratis in illo tem„ pore (c) sine Christo, alienati a con„ versatione Israel: " & postea subdit: „ Nunc autem vos, qui aliquando eratis „ longe, facti estis prope in sanguine Chri„ sti. " I. Thess. ii. 14. „ Vos imitatores „ facti estis Ecclesiarum Dei, quæ sunt in „ Iudæa. " Vel *ut* Gentiles *æmulentur* Iudæos, id est indignentur contra eos propter incredulitatem eorum. Psalm. cxviii. 158. „ Vidi prævaricantes, & tabescebam, „ quia eloquia tua non custodierunt. " Tertio modo potest intelligi sic, *ut* Iudæi *æmulentur*, id est imitentur Gentiles, quando ubique & nunc aliqui eorum particulariter convertuntur ad fidem, imitantes fidem Gentium, & finaliter omnis Israel salvus fiet, cum plenitudo Gentium intraverit; & sic impleatur quod dicitur Deuter. xxviii. 44. „ Ille erit in caput, & tu eris „ in caudam. " Quarto modo potest exponi sic *ut* Iudæi *æmulentur* Gentiles: id est, contra eos ex invidia turbentur, dum vident ad eos eorum gloriam translatam. Deut. xxxii. 21. „ Ego provocabo eos in „ eo qui non est populus. "

Deinde cum dicit, *Quod si delictum eorum* divi-

(a) Al. dicit ergo. (b) *Al. deest* ex quo consecutum est ut Apostoli Gentibus prædicarent. (c) *Al.* sine Episcopo.

divitia sunt mundi &c. solvit quæstionem quantum ad secundum intellectum, ostendens casum Iudæorum esse reparabilem: quod quidem ostendit tripliciter. Primo ex utilitate: secundo ex Apostoli intentione, ibi, *Vobis enim dico Gentibus*; tertio ex conditione illius populi, ibi, (a) *Quod si delibatio sancta est, & massa*. Circa primum ponit talem rationem. Bonum est potentius ad utilitatem inferendam, quam malum; sed malum Iudæorum magnam utilitatem Gentibus contulit: ergo multo maiorem confert mundo eorum bonum. Hoc est ergo quod dicit: Dictum est, quod eorum delicto salus Gentibus facta est: *quod*, pro sed, *illorum*, scilicet Iudæorum, *delictum divitia sunt mundi*, id est Gentilium, quia scilicet delictum Iudæorum redundavit in spirituales divitias Gentilium, de quibus dicitur Esa. XXXIII. 6. „ Divitiæ salutis „ sapientia, & scientia: " quod quidem refert ad eorum culpam. *Et diminutio eorum*, quia scilicet decreverunt ab illa celsitudine gloriæ quam habebant, quod pertinet ad pœnam. Dan. III. 37. „ Imminuti sumus „ plusquam omnes Gentes, sumusque hu„ miles in universa terra hodie propter pec„ cata nostra. " Sunt autem divitiæ Gentium per occasionem, ut dictum est. Vel *diminutio eorum*; idest, aliqui minimi, & abiecti ex Iudæis, Gentes spiritualiter ditaverunt, scilicet Apostoli, de quibus dicitur I. Cor. I. 27. „ Infirma mundi elegit Deus, „ ut confundat fortia. " *Quanto magis plenitudo eorum*, idest abundantia eorum spiritualis, vel multitudo eorum ad Deum conversa, in divitias Gentium redundabit? Eccli. XXIV. 16. „ In plenitudine sanctorum „ detentio mea. " Et sic si Deus propter utilitatem totius mundi permisit Iudæos delinquere, & diminui; multo magis implebit ruinas eorum propter totius mundi utilitatem. Deinde cum dicit, *Vobis enim dico Gentibus*, ostendit idem ex sua intentione: quam primo proponit; secundo eius rationem assignat, ibi, *Si enim amissio eorum, reconciliatio est mundi; qua assumptio nisi vita ex mortuis?* Circa primum considerandum est, quod cum in superioribus huius Epistolæ partibus locutus fuerit omnibus fidelibus existentibus Romæ, sive fuerint ex Gentibus, sive ex Iudæis, nunc specialiter sermonem suum dirigit ad Gentiles conversos. Dicit ergo: Dixi, quod plenitudo eorum divitiæ mundi essent: in huius enim signum *dico vobis Gentibus*, idest Gentilibus ad fidem conversis: Esa. LXV. 1. „ Dixi: Ecce ego ad Gentes quæ non in„ vocabant nomen meum: " hoc, inquam, vobis dico *quamdiu ego sum Gentium Apostolus*, quarum cura specialiter mihi incumbit ex iniuncto officio. Galat. II. 9. „ Dexte„ ras dederunt mihi, & Barnabæ societa„ tis, ut nos in Gentes, ipsi autem in cir„ cumcisionem. " I. Tim. II. 7. „ In quo „ positus sum ego prædicator, & Aposto„ lus (veritatem enim dico in Christo Ie„ su, non mentior) doctor Gentium in fi„ de, & veritate. " *Ministerium meum honorificabo*, non quidem his quæ ad sæcularem honorem pertinent; sed primo quidem ornando ipsum bonis moribus. II. Corinth. VI. 4. „ In omnibus exhibeamus nosmet„ ipsos sicut Dei ministros in multa patien„ tia. " Secundo per supererogationem operum, ad quæ non tenebatur. I. Corinth. IX. 18. „ Quæ est ergo merces mea? Ut „ Evangelium Christi prædicans, sine sum„ ptu ponam Evangelium, ut non abutar „ potestate mea in Evangelio. " Tertio ampliando solicitudinem ad omnium salutem. II. Corinth. XI. 28. „ Præter illa quæ „ extrinsecus sunt, instantia mea quotidia„ na, solicitudo omnium Ecclesiarum. " Unde & hic subdit: *Si quo modo ad æmulandum provocem carnem meam*, idest Iudæos, qui sunt mihi cognati secundum carnem, ut supra IX. dictum est: Esai. LVIII. 7. „ Carnem tuam ne despexeris: " & hoc ad æmulandum bona æmulatione, secundum illud I. Corinth XII. 31. „ Æmula„ mini charismata meliora: " & per hunc modum, *ut salvos faciam aliquos ex illis*, scilicet ex Iudæis. I. Corinth. X. 33. „ Non „ quærens quod mihi utile est, sed quod „ multis, ut salvi fiant. "

Sed contra est quod ipse dicit II. Corinth. X. 13. „ Nos autem non in immensum glo„ riamur, sed secundum mensuram regulæ, „ qua mensus est nobis Deus, mensuram „ pertingendi usque ad vos. " Non autem acceperat mensuram sui ministerii nisi super Gentes. Non ergo debebat se intromittere de Iudæis.

Dicunt autem quidam, quod Iudæi in Iudæa habitantes non pertinebant ad eius Apostolatum, sed Petri, Iacobi, & Ioannis, ut dicitur Galat. II. sed Iudæi inter Gentes habitantes, ad eius Apostolatum pertinebant, & eorum saluti insistebat. Sed hoc

(a) Al. *Quod si delibatio facta est*.

oc videtur contra intentionem litteræ: si enim illi Iudæi ad eius Apostolatum pertinebant in hoc quod eorum conversioni intendebat, non honorificasset suum ministerium. Et ideo dicendum est, quod sic erat sibi commissa prædicatio Gentilium, ut ad eam ex necessitate teneretur, sicut ipse dicit I. Corinth. ix. 16. „ Si non evange„ lizavero, væ mihi: necessitas enim mihi „ incumbit. “ Nec tamen erat ei prohibitum Iudæis prædicare, quamvis ad hoc non teneretur; & secundum hoc eorum saluti insistendo, ministerium suum honorificabat: quod quidem non faceret, si casum eorum irreparabilem reputaret: unde ipsum Apostoli studium, quod adhibebat ad conversionem Iudæorum, inducit pro signo quod casus Iudæorum sit reparabilis.

Deinde cum dicit, *Si enim amissio eorum, reconciliatio est mundi &c.* assignat rationem suæ intentionis, quia scilicet videbat quod conversio Iudæorum proveniebat in salutem Gentium: unde dicit: *Si enim amissio eorum*, idest incredulitas, & inobedientia eorum; sicut dicitur servus amissus, quando sub cura, & obedientia domini refugit esse: Hier. l. 6. „ Grex perditus factus est populus „ meus: “ si, inquam, ista Iudæorum amissio est occasionaliter *reconciliatio mundi*, inquantum per mortem Christi sumus reconciliati Deo; *qua assumptio nisi vita ex mortuis?* idest, quod Iudæi reassumantur a Deo, secundum illud Zachar. xi. 7. „ Sumpsi „ mihi duas virgas. “ Quid, inquam, faciet talis assumptio, nisi quod Gentiles resurgere faciat ad vitam? Gentiles enim sunt fideles qui tepescent: Matth. xxiv. 12. „ Quoniam abundavit iniquitas, refrigescet „ caritas multorum. “ Vel etiam qui totaliter cadent decepti ab Antichristo, Iudæis conversis in pristinum fervorem, restituentur; & etiam sicut Iudæis cadentibus Gentiles post inimicitias sunt reconciliati, ita post conversionem Iudæorum, imminente iam fine mundi, erit resurrectio generalis, per quam homines ex mortuis ad vitam immortalem redibunt.

Deinde cum dicit, *Quod si delibatio sancta est, & massa*, ostendit idem ex conditione ipsius gentis Iudæorum; & hoc quidem dupliciter. Primo ex parte Apostolorum, cum dicit: *Quod si delibatio sancta est, & massa*. Dicitur autem delibatio id quod ex massa pastæ sumitur, quasi ad probandum: sunt autem Apostoli ex gente Iudæorum assumpti a Deo, sicut delibatio ex massa; & ideo si Apostoli sunt sancti, consequens est quod gens Iudæorum sit sancta. I. Petr. ii. 9. „ Gens sancta, populus acquisitionis. “ Secundo probat idem ex parte Patriarcharum, qui comparantur ad Iudæos, sicut radix ad ramos: unde & Esa. xi. 1. dicitur: „ Egredietur virga de radice Iesse. “ Si ergo Patriarchæ, qui sunt radix, sunt sancti; & Iudæi qui ex eis processerunt, sicut rami, sunt sancti. Oseæ xiv. 6. „ Erumpet „ radis eius ut Libani: ibunt rami eius, & „ erit quasi oliva gloria eius. “

Sed contra est quod dicitur Ezech. xviii. 5. „ Vir si fuerit iustus, vita vivet. “ Sic ergo non sequitur quod si radix est sancta, & rami. Ibidem etiam subditur 14. Quod „ si filius videns peccata patris sui timue„ rit, & non fecerit simile, non morietur, „ sed vita vivet. “ Unde etiam videtur non sequi quod si delibatio sancta est, (a) & massa.

Sed dicendum, quod Apostolus hic non loquitur de actuali sanctitate: non enim intendit ostendere Iudæos incredulos esse sanctos; sed de sanctitate potentiali. Nihil enim prohibet eos reparari in sanctitate quorum patres, & quorum filii sunt sancti. Vel potest dici, quod illi sunt specialiter rami Patriarcharum qui eos imitantur, secundum illud Ioan. viii. 39. „ Si „ filii estis Abrahę, opera Abrahæ facite. “

LECTIO III.

Quod si aliqui ex ramis fracti sunt, tu autem, cum oleaster esses, insertus es in illis, & socius radicis, & pinguedinis olivæ factus es; noli gloriari adversus ramos. Quod si gloriaris, non tu radicem portas, sed radix te. Dicis ergo: Fracti sunt rami, ut ego inserar. Bene: propter incredulitatem fracti sunt. Tu autem fide stas: noli altum sapere, sed time. Si enim Deus naturalibus ramis non pepercit, ne forte nec tibi parcat. Vide ergo bonitatem, & severitatem Dei: in eos

(a) Al. quod & massa.

eos quidem qui ceciderunt, severitatem; in te autem bonitatem Dei, si permanseris in bonitate: alioquin & tu excideris. Sed & illi si non permanserint in incredulitate, inserentur. Potens est enim Deus iterum inserere illos. Nam si tu ex naturali excisus es oleastro, & contra naturam insertus es in bonam olivam; quanto magis hi, qui secundum naturam inserentur suæ olivæ?

POstquam Apostolus ostendit casum Iudæorum fuisse utilem, & reparabilem, hic excludit gloriationem Gentilium contra Iudæos: & circa hoc duo facit. Primo ostendit Gentilibus conversis non esse gloriandum contra Iudæos; secundo respondet obiectioni Gentilium, ibi, *Dicis ergo: Fracti sunt rami, ut ego inserar*. Circa primum duo facit. Primo prohibet Gentiles contra Iudæos gloriari; secundo rationem prohibitionis assignat, ibi, *Quod si gloriaris, non tu radicem portas, sed radix te*. Videbatur autem ex duabus partibus imminere Gentilibus gloriandi occasio contra Iudæos. Primo quidem ex defectu Iudæorum, dicens: Dictum est, quod si radix est sancta, & rami. Sed *si aliqui ex ramis*, idest ex Iudæis, non omnes tamen, *sunt fracti*, id est divisi a fide patrum, qui comparantur radici, *noli gloriari*. Iob xv. 30. „ Ramos eius „ arefecit flamma. “ Sap. iv. 5. „ „ Confringentur rami inconsumpti. “ Secundo (a) videbatur eis imminere materia gloriandi ex parte promotionis eorum. Promotio autem alicuius tanto magis consuevit eum extollere in vanam gloriam, quanto ex viliori statu elevatur, secundum illud Prov. xxx. 21. „ Propter tria movetur terra, & „ quartum non poterit sustinere: per servum, cum regnaverit; per stultum, cum „ saturatus fuerit cibo; per odiosam mulierem, cum in matrimonio fuerit assumpta; „ & per ancillam, cum fuerit heres dominæ suæ. “ Et ideo præmittit abiectum statum, de quo assumpti erant, dicens: *Tu autem*, Gentilis, *cum* in statu gentilitatis *oleaster esses*, id est arbor infructuosa. Hier. xvii. 6. „ Erunt quasi myricæ in deserto. “ Matth. iii. 6. „ Omnis arbor, quæ non „ facit fructum bonum, excidetur, & in ignem „ mittetur. “ Deinde ponit eorum promotionem: & primo quidem quantum ad hoc quod sunt assumpti in dignitatem illius gentis: unde dicit: *Insertus es in illis*, id est loco illorum. Iob xxxiv. 24. „ Conteret „ multos, & innumerabiles, & stare faciet „ alios pro eis. “ Secundo per hoc quod sunt consociati Patriarchis, quos supra radici comparaverat: unde dicit: *Et socius radicis factus es*: idest, consociatus es Patriarchis, & Prophetis. Matth. viii. 11. „ Multi venient ab oriente, & occidente, & „ recumbent cum Abraham, Isaac, & Iacob in regno cælorum. “ Tertio per comparationem ad gloriam Apostolorum, cum dicit: *Et socius pinguedinis olivæ factus es*. Oliva quidem dicitur ipsa gens Iudæorum propter (b) uberes fructus spirituales, quos attulit. Hier. xi. 16. „ Olivam „ uberem, pulchram, fructiferam, speciosam vocavit Deus nomen tuum. “ Psal. li. 10. „ Ego autem sicut oliva fructifera „ in domo Dei. “ Sicut autem huius olivæ radix sunt Patriarchæ, & Prophetæ; ita etiam pinguedo huius olivæ est abundantia gratiæ Spiritus sancti, quam præ omnibus Apostoli habuerunt, ut Glossa dicit: unde Iudic. ix. 9. oliva dixisse inducitur: „ Numquid possum deserere pinguedinem meam? “ Psal. lxii. „ Sicut adipe „ & pinguedine repleatur anima mea. “ Sic ergo promoti sunt Gentiles ad societatem illius populi, (c) scilicet Patriarcharum, & Apostolorum, & Prophetarum. Ephes. ii. 19. „ Estis cives sanctorum, & „ domestici Dei, superædificati super fundamentum Apostolorum, & Prophetarum. “ Et licet has occasiones gloriandi habere videaris Gentilis, *noli tamen gloriari adversus ramos*, idest adversus Iudæos. I. Corinth. v. 6. „ Non est bona gloriatio „ vestra. “ Deinde cum dicit, *Quod si gloriaris &c.* assignat rationem suæ admonitionis, dicens: *Quod si*, non obstante hac admonitione, *gloriaris*, insultando Iudæis stantibus, vel excisis; hoc consideres ad repressionem gloriæ tuæ, quod tu *radicem non portas, sed radix te*; id est, Iudæa non accepit a Gentilitate salutem, sed potius e converso. Ioan. iv. 22. „ Salus ex Iudæis est. “ Unde & Abrahę promissum est Genes. xxii. quod in ipso benedicerentur omnes cognationes terræ.

Deinde cum dicit, *Dicis ergo: Fracti sunt rami, ut ego inserar*, excludit obiectionem Gentilium: & primo proponit obiectionem; se-

(a) *Al.* videtur. (b) *Al.* universales. (c) *Al.* & Patriarcharum, & Apostolorum; *deest autem* & Prophetarum.

secundo excludit eam ex consideratione divini iudicii, ibi, *Bene propter incredulitatem fracti sunt*; tertio inducit eos in diligentem considerationem divinorum iudiciorum, ibi, *Vide ergo bonitatem, & severitatem Dei*. Dicit ergo primo: *Ergo* tu Gentilis, qui gloriaris contra Iudæos, forte *dicis: Fracti sunt rami, ut ego inserar*; id est, ad hoc Deus permisit Iudæos a fide excidere, ut ego ad fidem intrarem. Nullus autem sustinet detrimentum unius rei nisi propter rem pretiosiorem, & magis dilectam; sicut medicus permittit infirmitatem esse in pede, ut sanet oculum. Sic igitur ex hoc ipso videtur Gentilitas esse pretiosior, & magis Deo accepta quam Iudæa: unde Malach. I. 10. dicitur: „ Non est mihi voluntas in „ vobis, dicit Dominus Deus, & munus „ non accipiam de manu vestra: ab ortu „ enim solis usque ad occasum magnum „ est nomen meum in Gentibus: “ & Esa. XLIX. 6. „ Parum est ut sis mihi servus ad „ suscitandas tribus Iacob.... dedi te in lu„ cem Gentium. “ Deinde cum dicit, *Bene &c.* excludit obiectionem: & primo assignat causam defectus Iudæorum, & promotionis Gentilium, dicens: *Bene* in hoc dicis, quod Deus permisit frangi ramos, ut tu insereris; sed considera causam fractionis ramorum. *Propter incredulitatem*, inquam, *fracti sunt*, quia scilicet in Christum credere noluerunt. Ezech. II. 6. „ Incre„ duli, & subversores sunt tecum. “ Ioan. VIII. 46. „ Si veritatem dico vobis, quare „ non creditis mihi? “ *Tu autem*, scilicet Gentilis, *stas in fide*, id est credendo in Christum, in quo gratiam consecutus es. II. Cor. I. 23. „ Nam fide statis. “ I. Corinth. XV. I. „ Notum facio vobis Evange„ lium .... in quo statis, per quod & sal„ vamini. “ Secundo inducit admonitionem, dicens: *Noli altum sapere*: id est, noli de te ultra te ipsum præsumere. Infra XII. 16. *Non alta sapientes, sed humilibus consentientes*. Psal. CXXX. I. „ Domine non „ est exaltatum cor meum, neque elati sunt „ oculi mei. “ *Sed time*, ne scilicet etiam tu frangaris per incredulitatem; quod pertinet ad timorem castum. Proverb. XXVIII. 14. „ Beatus homo qui semper est pavidus; „ qui vero mentis est duræ, corruet in „ malum. “ Eccli. I. 27. „ Timor Domini „ expellit peccatum. “ (a) Tertio assignat rationem suæ admonitionis, dicens: *Si enim naturalibus ramis*, id est Iudæis, qui naturali origine ex Patriarchis descenderunt, *non pepercit Deus*, quin eos frangi permitteret; time *ne forte nec tibi parcat*, quia scilicet te permittat per incredulitatem excidere. Proverb. VI. 34. „ Zelus, & furor „ viri non parcet in die vindictæ. “ Hier. XIII. 14. „ Non parcam, neque miserebor, „ ut non dispergam eos. “ In hoc ergo consistit solutio Apostoli, quod cum aliquis videt se gratiam adeptum, alio cadente, non debet extolli contra cadentem, sed magis timere sibi ipsi: quia ipsa superbia est causa præcipitii, & timor est causa custodiæ, & cautelæ. Deinde cum dicit, *Vide ergo bonitatem, & severitatem Dei*, inducit eos in diligentem considerationem divinorum iudiciorum: & primo inducit eos ad considerandum; secundo instruit eos quasi per se considerare non valentes, ibi, *Nolo enim vos ignorare, fratres &c.* tertio, quasi nec ipse perfecte sufficeret ad istorum investigationem, exclamat admirando divinam sapientiam, ibi, *O altitudo divitiarum sapientiæ, & scientiæ Dei!* Circa primum tria facit. Primo ostendit quid considerari oporteat, dicens: *Vide ergo*, id est diligenter considera, *bonitatem Dei*, miserentis: Psal. LXXII. I. „ Quam bonus Israel Deus his „ qui recto sunt corde! “ supra II. 4. „ An „ divitias bonitatis eius contemnis? “ *& severitatem* ipsius punientis. Psal. XCIII. I. „ Deus ultionum Dominus. “ Nahum I. 2. „ Deus æmulator, & ulciscens Dominus. “ Prima enim consideratio tribuit spem, secunda timorem; ut vitetur desperatio, & præsumptio. Secundo ostendit in quibus utrumque dictorum sit considerandum quantum ad prædicta, dicens: *In eos quidem*, scilicet Iudæos, *qui ceciderunt*, *severitatem*: Thren. II. 2. „ Præcipitavit Dominus, nec „ pepercit, omnia speciosa Iacob destruxit: “ *in te autem*, scilicet Gentilem, qui infertus es, *bonitatem*. Psal. CXVIII. 65. „ Bonita„ tem fecisti cum servo tuo Domine. “ Tertio ostendit quo tenore possint in prædictis hæc considerari, quia non immobiliter, sicut quod potest mutari in futurum. Et primo ostendit quantum ad Gentiles, dicens: *In te*, dico, vide *bonitatem Dei*, operantem, eo tamen tenore si permanseris in bonitate. Ioan. XV. 9. „ Manete in di„ lectione mea. “ *Alioquin*, si tu non dederis operam ad permanendum per timorem, & humilitatem, *& tu excideris*. Matth. III. 10. „ Omnis arbor quæ non facit fru„ ctum bonum, excidetur. “ Secundo ostendit idem quantum ad Iudæos: & primo

(a) Al. Secundo.

mo proponit quod intendit, dicens: *Sed & illi*, scilicet Iudæi, *si non permanserint in incredulitate, inserentur*: idest, in suum statum restituentur. Hier. III. 1. „ Fornicata es cum amatoribus multis; tamen revertere ad me, dicit Dominus. “ Secundo probat quod dixerat, & primo ex divina potentia, dicens: *Potens est enim Dominus Deus iterum inserere illos*; & ideo non est de eorum salute desperandum. Esa. LIX. 1. „ Ecce non est abbreviata manus Domini, ut salvare non possit. “ Secundo probat idem per locum a minori; dicens: *Nam si tu*, Gentilis, *excisus es ex naturali oleastro*, id est ex gentilitate, quæ naturaliter erat infructuosa, non quidem prout Dominus fecit naturam, sed secundum quod corrupta est per peccatum: Sap. XII. 10. „ Iniqua est natio eorum, & naturalis malitia ipsorum: “ Ephes. II. 3. „ Eramus natura filii iræ: “ *& insertus in bonam olivam*, id est in fidem Judæorum, *contra naturam*, id est contra communem cursum naturæ: non enim consuevit ramus arboris malæ inseri in bonam arborem, sed potius e converso. Id autem quod Deus facit, non est contra naturam, sed simpliciter est naturale. Dicimus enim esse naturale quod fit ab agente cui naturaliter subditur patiens, quamvis etiam non sit secundum propriam naturam patientis; sicut enim fluxus, & refluxus maris est naturalis, propter hoc quod causatur ex motu lunæ, cui naturaliter subditur aqua, quamvis non sit naturalis secundum formam aquæ; ita etiam cum omnis creatura sit naturaliter Deo subiecta, quidquid Deus facit in creatura, est simpliciter naturale, licet forte non sit naturale secundum propriam & particularem naturam rei in qua fit; puta, cum cæcus illuminatur, & mortuus resuscitatur. Si, inquam, hoc factum est contra naturam; *quanto magis hi qui sunt secundum naturam*, idest qui naturali origine pertinent ad gentem Iudæorum, *inserentur suæ olivæ*? idest, reducentur ad dignitatem gentis suæ. Malach. ult. 6. „ Convertet corda patrum ad filios, & corda filiorum ad patres eorum. “

LECTIO IV.

NOlo enim vos ignorare, fratres, mysterium hoc, ut non sitis vobis ipsis sapientes, quia cæcitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo Gentium intraret, et sic omnis Israel salvus fieret; sicut scriptum est: Veniet ex Sion qui eripiat, et avertat impietatem a Iacob: & hoc illis a me testamentum, cum abstulero peccata eorum. Secundum Evangelium quidem inimici propter vos, secundum electionem autem carissimi propter patres. Sine pœnitentia enim sunt dona, et vocatio Dei. Sicut enim aliquando et vos non credidistis Deo, nunc autem misericordiam consecuti estis propter incredulitatem illorum; ita et isti nunc non crediderunt in vestram misericordiam, ut et ipsi misericordiam consequantur. Conclusit enim Deus omnia in incredulitate, ut omnium misereatur.

POstquam Apostolus induxit Gentiles in cognitionem divinorum iudiciorum, in quibus divina bonitas, & severitas manifestatur; hic quasi eis adhuc non sufficientibus considerare prædicta, exponit quid sibi circa hæc videatur: & primo proponit factum; secundo probat, ibi, *Sicut scriptum est*: *Veniet ex Sion qui eripiat, & avertat impietatem a Iacob*; tertio rationem assignat, ibi, *Sicut enim aliquando & vos non credidistis Deo &c.* Circa primum tria facit. Primo proponit suam intentionem, dicens: Ideo induxi vos ad considerandum bonitatem, & severitatem Dei: *nolo enim, o fratres, ignorare vos mysterium hoc*: non enim omnia mysteria capere potestis: hoc est enim perfectorum, quibus Dominus dicit Lucæ VIII. 10. „ Vobis datum est nosse mysterium regni Dei. “ Sap. VI. „ Non abscondam a vobis sacramenta Dei. “ Sed ignorantiam huius mysterii esset vobis damnosa. I. Corinth. XIV. 38. „ Si quis ignorat, ignorabitur. “ Secundo assignat suæ intentionis rationem: *Ut non sitis vobismetipsis sapientes*; idest, non de sensu vestro præsumatis, & ex vestro sensu alios condemnantes, vos eis præferatis. Infra XII. 16. *Nolite esse prudentes apud vosmetipsos*. Es. V. 21. „ Væ qui sapientes estis in oculis vestris, & coram vobismetipsis prudentes. “ Tertio proponit quod intendit, primo quidem quantum ad casum particularium Iudæorum, cum dicit: *Quia cæcitas contigit in Israel*, non universaliter, sed *ex* ali-

aliqua *parte*, ut supra ostensum est. Esa. vi. 10. „ Excæca cor populi huius. “ Secundo ponit terminum huius cæcitatis, dicens: *Donec intraret*, ad fidem, *plenitudo Gentium*; idest, non solum aliqui particulariter ex Gentibus, sicut tunc convertebantur; sed vel pro toto, vel pro maiori parte in omnibus Gentibus Ecclesia (*a*) fundaretur. Psal. xxiii. 1. „ Domini est terra, & plenitudo eius. “ Dicuntur autem Gentiles ad fidem conversi intrare, quasi ex exterioribus, & visibilibus rebus, quæ venerabantur, (*b*) in spirituales voluntate divina. Psal. xcix. 2. „ Introite in „ conspectu eius in exultatione. “ Et est notandum, quod hoc adverbium *donec* potest designare causam excæcationis Iudæorum: propter hoc enim permisit Deus eos excæcari, ut plenitudo Gentium intraret, sicut patet ex supra dictis. Potest etiam designare terminum, quia videlicet usque tunc cæcitas Iudæorum durabit, quousque plenitudo Gentium ad fidem intrabit: & huic concordat quod infra subdit de futuro remedio Iudæorum, cum dicit: (*c*) *Et tunc*, scilicet cum plenitudo Gentium intraverit, *omnis Israel salvus fiet*, non particulariter, sicut modo, sed universaliter omnes. Oseæ 1. 7. „ Salvabo eos in Domino Deo suo. “ Mich. ult. 19. „ Revertetur, & miserebitur nostri. “

Deinde cum dicit, *Sicut scriptum est &c.* probat quod dixerat de futura salute Iudæorum: & primo probat hoc per auctoritatem; secundo per rationem, ibi, *Secundum Evangelium &c.* Dicit ergo primo: Dico, quod omnis Israel salvus fiet, sicut scriptum est Esa. lix. 20. ubi nostra littera sic habet: „ Veniet ex Sion Redemptor, & eis qui redeunt ad Iacob: hoc „ fœdus meum cum eis, dicit Dominus. “ Sed Apostolus hoc inducit secundum litteram Septuaginta, & tangit tria verba hic posita. Primo Salvatoris adventum, cum dicit: *Venit*, Deus scilicet humanatus ad salvandum nos, *ex Sion*, idest ex populo Iudæorum, qui significatur per Sion, quæ erat arx Hierusalem, quæ est metropolis Iudææ: unde dicitur Zach. ix. 9. „ Exulta „ satis filia Sion, iubila filia Hierusalem: „ ecce Rex tuus venit tibi iustus, & salvator. “ Ioan. iv. 22. „ Salus ex Iudæis „ est. “ Vel dicit, *ex Sion* eum venire, non quia sit ibi natus, sed quia inde doctrina eius exivit in universum mundum, per hoc quod Apostoli in cœnaculo Sion Spiritum sanctum receperunt. Esa. 11. 3. „ De Sion exibit lex. “ Secundo ponit salutem per Christum Iudæis oblatam, dicens: *Qui eripiat, & avertat impietatem a Iacob*. Et potest ereptio referri ad liberationem a pœna. Psal. lv. 14. „ Eripiet ani„ mam meam de morte. “ Quod vero dicit, *Avertat impietatem a Iacob*, potest referri ad liberationem a culpa. Psal. lii. 7. „ Avertet Dominus captivitatem plebis suæ. “ Vel utrumque refertur ad liberationem a culpa; sed dicit, *Qui eripiat*, propter paucos qui nunc difficulter quasi cum quadam violentia convertuntur. Amos iii. 12. „ Quo„ modo si eruat pastor de ore leonis duo „ crura, aut extremum auriculæ; sic eruen„ tur filii Israel. “ Dicit autem, *Avertat impietatem a Iacob*, ad ostendendum facilitatem conversionis Iudæorum in fine mundi. Mich. ult. 18. „ Quis Deus similis tui, „ qui aufers iniquitatem, & transfers pec„ catum reliquiarum hereditatis tuæ? “ (*d*) Tertio ostendit modum salutis cum dicit: *Et hoc* (*e*) *testamentum*, scilicet novum, erit *illis a me, cum abstulero peccata eorum*. Vetus enim testamentum peccata non auferebat: quia, ut dicitur Hebr. x. 4. „ im„ possibile est sanguine taurorum, & hir„ corum auferri peccata: “ & ideo propter imperfectionem veteris testamenti promittitur eis novum testamentum. Hier. xxxi. 31. „ Feriam domui Israel, & domui „ Iuda fœdus novum: “ quod quidem habebit efficaciam ad remissionem peccati per sanguinem Christi. Matth. xxvi. 28. „ Hic „ sanguis meus novi testamenti, qui pro „ multis effundetur in remissionem pecca„ torum. “ Mich. ult. 19. „ Deponet ini„ quitates nostras, & proiiciet in profun„ dum maris omnia peccata nostra. “ Deinde cum dicit, *Secundum Evangelium*, probat propositum per rationem: & primo inducit probationem; secundo removet obiectionem, ibi, *Sine pœnitentia enim sunt dona, & vocatio Dei*. Dicit ergo primo, quod eorum peccata auferentur, & quod postquam peccata habent, manifestum est quod sunt inimici Christi. *Secundum Evangelium quidem inimici*, idest quantum ad doctrinam Evangelii pertinet, quam impugnant, *propter vos*; idest, ad utilitatem vestri cedit, ut supra dictum est: unde dicitur Luc. xix. 27. „ Verumtamen inimicos meos illos qui „ noluerunt me regnare super se, adducite

(*a*) Al. fundata. (*b*) Al. in spirituali, & voluntate divina. (*c*) Al. *Et sic*. (*d*) Al. *omittitur* Tertio ostendit modum salutis, cum dicit. (*e*) Al. *testamentum*.

„ te huc, & interficite ante me." Ioan. xv. 24. „ Nunc autem & viderunt, & oderunt & me, & Patrem meum." Vel *secundum Evangelium* dicit, quod eorum inimicitia ad utilitatem Evangelii pertinet, cuius prædicatio occasione talis inimicitiæ ubique diffunditur. Col. 1. 5. „ In verbo „ veritatis Evangelii, quod pervenit ad vos, „ sicut & in universo mundo est, fructificat, & crescit." Sed sunt *carissimi Deo propter patres*; & hoc *secundum electionem*, quia scilicet ob gratiam patrum, eorum semen elegit. Deut. iv. 37. „ Dilexit patres „ tuos, & elegit semen eorum post eos." Quod non est sic intelligendum, quasi merita præstita patribus fuerint causa æternæ electionis filiorum; sed quia Deus ab æterno elegit gratis & patres, & filios; hoc tamen ordine ut filii propter patres consequerentur salutem; non quasi merita patrum sufficerent ad filiorum salutem; sed per quamdam abundantiam divinæ gratiæ, & misericordiæ hoc dicit, quæ intantum patribus est exhibita ut propter promissiones eis factas etiam filii salvarentur. Vel intelligendum est *secundum electionem*, idest quantum ad electos ex illo populo, sicut supra dictum est, electio consecuta est. Si autem sunt Domino carissimi, rationabile est quod a Deo salventur, secundum illud Esa. lxiv. 4. „ Oculus non vidit, Deus, „ absque te quæ præparasti expectantibus „ te." Deinde cum dicit, *Sine pœnitentia enim sunt dona, & vocatio Dei*, excludit obviationem. Posset enim aliquis obviando dicere, quod Iudæi, etsi olim fuerint carissimi propter patres, tamen inimicitia quam contra Evangelium exercent, prohibet ne in futurum salventur. Sed hoc Apostolus falsum esse asserit, dicens: *Sine pœnitentia enim sunt dona, & vocatio Dei*; quasi dicat: Quod Deus aliquid aliquibus donet, vel aliquos vocet, hoc est *sine pœnitentia*, quia de hoc Deum non pœnitet, secundum illud I. Reg. xv. 29. „ Triumphator in Israel non parcet, nec pœnitudine flectetur." Psalm cix. 4. „ Iuravit Dominus, & non pœnitebit eum."

Sed videtur falsum: dicit enim Dominus Genes. vi. 6. „ Pœnitet me fecisse hominem:" & Hier. xviii. 9. „ Loquar de „ gente, & de regno, ut ædificem, & „ plantem illud. Si fecerit malum in oculis meis ..... pœnitentiam agam super „ bonum quod locutus sum ut facerem „ ei."

Sed dicendum est, quod sicut Dominus irasci dicitur, non propter hoc quod in eo sit commotio iræ, sed quia ad modum irati se habet quantum ad punitionis effectum; ita quandoque pœnitere dicitur, non quasi in eo sit pœnitentiæ commutatio, sed quia ad modum pœnitentis se habet, dum mutat quod fecerat.

Sed adhuc videtur secundum hoc quod dona, & vocatio non sint sine pœnitentia: quia dona divinitus concessa, frequenter auferuntur, secundum illud Matth. xxv. 28. „ Tollite itaque ab eo talentum, & date „ ei qui habet decem talenta." Vocatio enim Dei etiam quandoque mutari videtur, cum scriptum sit Matth. xxii. 14. „ Multi sunt vocati, pauci vero electi."

Sed dicendum est, quod donum hic accipitur pro promissione, quæ fit secundum Dei præscientiam, vel prædestinationem; vocatio autem hic accipitur pro electione: quia propter certitudinem utriusque, quod Deus promittit, iam quodammodo dat, & quos elegit iam quodammodo vocat. Et tamen ipsum temporale Dei donum, & temporalis vocatio non irritatur per mutationem Dei, quasi pœnitentis, sed per mutationem hominis, qui gratiam Dei abiicit, secundum illud Hebr. xii. 15. „ Contemplantes ne quis desit gratiæ Dei."

Potest etiam quod hic dicitur aliter intelligi, ut dicamus, quod dona Dei, quæ dantur in baptismo, & vocatio qua baptizatus vocatur ad gratiam, sunt sine pœnitentia hominis baptizati: quod quidem hic inducitur, ne aliquis desperet de futura Iudæorum salute, propter hoc quod non videntur de peccato suo pœnitere.

Sed contra hoc quod dicitur, est quod Petrus dicit Act. ii. 38. „ Pœnitentiam „ agite, & baptizetur unusquisque vestrum."

Sed dicendum est, quod duplex est pœnitentia: interior, & exterior. Interior quidem consistit in contritione cordis, qua quis dolet de peccatis præteritis; & talis pœnitentia requiritur a baptizato; quia, ut Augustinus dicit in Lib. de Pœnitentia (cap. ii.) „ nemo suæ voluntatis arbiter „ constitutus, potest novam vitam inchoare, nisi pœniteat eum veteris vitæ: alioquin fictus ad baptismum accedit." Exterior vero pœnitentia consistit in exteriori satisfactione, quæ a baptizato non requiritur, quia per gratiam baptismalem liberatur homo non solum a culpa, sed etiam a tota pœna per virtutem passionis Christi, qui pro peccatis omnium satisfecit, sicut supra vi. 3. dictum est: *Quicumque baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius*

ipsius baptizati sumus. Unde dicitur Tit. III. 5. „ Per lavacrum regenerationis, & renovationis Spiritus sancti, quem effudit in nos abunde. "

Sed cum claves Ecclesiæ, & omnia alia sacramenta in virtute passionis Christi operentur, videtur quod pari ratione omnia alia sacramenta liberent hominem a culpa, & a tota pœna.

Sed dicendum est, quod passio Christi operatur in baptismo per modum cuiusdam generationis, quæ requirit ut homo totaliter priori vitæ moriatur, ad hoc ut novam vitam accipiat; & ideo tollitur in baptismo totus reatus pœnæ, qui pertinet ad vetustatem prioris vitæ. Sed in aliis sacramentis operatur virtus passionis Christi per modum sanationis, ut in pœnitentia. Sanatio autem non requirit ut statim omnis infirmitatis reliquiæ auferantur. Et eadem ratio est in aliis sacramentis.

Sed cum confessio peccatorum pertineat ad exteriorem pœnitentiam, quæri potest utrum a baptizato confessio peccatorum requiratur. Et videtur quod sic: dicitur enim Matth. III. quod baptizabantur homines a Ioanne, confitentes peccata sua.

Sed dicendum est, quod baptismus Ioannis erat baptismus pœnitentiæ, quia scilicet accipiendo illum baptismum quodammodo se profitebantur pœnitentiam accepturos de peccato suo; & ideo conveniens erat ut confiterentur, ut secundum modum peccati, eis pœnitentia statueretur. Sed baptismus Christi est baptismus (*a*) remissionis omnium peccatorum, ita quod non restat baptizato aliqua satisfactio pro peccatis præteritis: propter quod nulla est confessionis vocalis necessitas. Ad hoc enim necessaria est confessio in sacramento pœnitentiæ, ut sacerdos per potestatem clavium convenienter pœnitentem solvat, vel liget.

Deinde cum dicit, *Sicut enim aliquando & vos non credidistis Deo*, assignat rationem futuræ salutis Iudæorum post eorum incredulitatem: & primo ponit similitudinem inter utriusque populi salutem; secundo huius similitudinis causam ostendit, ibi, *Conclusit enim Deus omnia in incredulitate*. Dicit ergo primo: Ita dico quod omnis Israel salvus fiet, quamvis nunc sint inimici. *Sicut enim & vos* Gentiles *aliquando non credidistis Deo*: Ephes. II. 12. „ Eratis illo „ tempore sine Deo in hoc mundo: " *nunc autem misericordiam consecuti estis*: infra XV. 9. *Gentes autem super misericordia honorare Deum*: Oseæ II. 23. „ Miserebor „ eius quæ fuit absque misericordia: " & hoc *propter eorum incredulitatem*, quæ scilicet fuit occasio vestræ salutis, ut supra dictum est: *ita & isti*, scilicet Iudæi, *nunc*, scilicet tempore gratiæ, *non crediderunt*, scilicet Christo. Ioan. VIII. 46. „ Quare „ non creditis mihi? " Et hoc est quod subdit, *In vestram misericordiam*, idest in gratiam Christi, per quam misericordiam consecuti estis. Tit. III. 5. „ Secundum „ suam misericordiam salvos nos fecit. " Vel *non crediderunt*, ut per hoc perveniret *in vestram misericordiam*. Vel *non crediderunt*, quod *in vestram misericordiam* occasionaliter cessit, *ut & ipsi* quandoque *misericordiam consequantur*. Esa. XIV. 1. „ Miserebitur Dominus Iacob. " Deinde cum dicit, *Conclusit enim Deus omnia in incredulitate*, assignat rationem huius similitudinis, quia scilicet Deus voluit ut sua misericordia in omnibus locum haberet; & hoc est quod subdit: *Conclusit enim Deus*, idest concludi permisit, *omnia*, idest omne hominum genus, tam Iudæos, quam Gentiles, *in incredulitate*, sicut in quadam catena erroris: Sap. XVII. 17. „ Una catena tenebrarum „ omnes erant colligati: " *ut omnium misereatur*; idest, ut in omni genere hominum sua misericordia locum habeat. Sap. XI. 24. „ Misereris omnium Domine. " (*b*) Quod quidem non est extendendum ad dæmones, secundum errorem Origenis, nec etiam quantum ad omnes homines singillatim, sed ad omnia genera hominum: fit enim hic distributio pro generibus singulorum, & non pro singulis generum. Ideo autem Deus vult omnes per suam misericordiam salvari, ut ex hoc humilientur, & suam salutem non sibi, sed Deo ascribant. Oseæ XIII. 9. (*c*) „ Perditio tua in te Israel, „ tantummodo ex me auxilium tuum. " Supra III. 19. *Ut omne os obstruatur, & subditus fiat omnis mundus Deo*.

(a) *Al. omittitur* remissionis. (b) *Al.* Quod quidem non est extendendum ad omnes homines singillatim, *intermediis omissis*. (c) *Al.* Perditio tua Israel.

LE.

LECTIO V.

O Altitudo divitiarum sapientiæ, & scientiæ Dei, quam incomprehensibilia sunt indicia eius, & investigabiles viæ eius! Quis enim cognovit sensum Domini, aut quis consiliarius eius fuit; aut quis prior dedit illi, & retribuetur ei? Quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia; * ipsi honor, & gloria in sæcula sæculorum. Amen.

Supra Apostolus conatus fuit assignare rationem divinorum iudiciorum, quibus tam Gentes, quam Iudæi post incredulitatem misericordiam consequuntur; nunc quasi ad hæc investiganda se insufficientem recognoscens, exclamando, divinam excellentiam admiratur: & primo admiratur divinam excellentiam; secundo probat quod dixerat, ibi, *Quis enim cognovit sensum Domini*? Circa primum duo facit. Primo admiratur excellentiam divinæ sapientiæ secundum se consideratæ; secundo per comparationem ad nos, ibi, *Quam incomprehensibilia sunt indicia eius*! Excellentiam divinæ cognitionis admiratur primo quantum ad altitudinem, dicens, *O altitudo*! Eccle. VII. 25. „ Alta profunditas, „ quis inveniet eam? " Hierem. XVII. 12. „ Solium gloriæ altitudinis a principio. " Hæc autem altitudo attenditur quantum ad tria. Uno quidem modo quantum ad rem cognitam, inquantum scilicet Deus seipsum perfecte cognoscit. Eccli. XXIV. 7. „ Ego „ in altissimis habito. " Alio modo quantum ad modum cognoscendi, inquantum scilicet per seipsum omnia cognoscit. Psal. CI. 20. „ Prospexit de excelso sancto suo „ Dominus, de cælo in terram aspexit. " Tertio quantum ad certitudinem cognitionis. Eccli. XXIII. 28. „ Oculi Domini multo plus lucidiores sunt super solem. " Secundo admiratur excellentiam divinæ cognitionis quantum ad eius plenitudinem, cum dicit, *Divitiarum*. Esai. XXXIII. 6. „ Divitiæ salutis sapientia, & scientia. " Quæ quidem plenitudo attenditur in tribus. Uno modo in multitudine cognitorum, quia scilicet omnia novit: Ioan. ult. 17. „ Domine, tu omnia scis: " Colos. II. 3. „ In ipso sunt omnes thesauri sapientiæ „ Dei absconditi. " Alio modo quantum ad facilitatem cognoscendi, quia statim omnia intuetur sine inquisitione, & difficultate. Hebr. IV. 13. „ Omnia nuda & aperta sunt oculis eius. " Tertio quantum ad copiam cognitionis, quia eam omnibus communicat affluenter. Iacob. I. 5. „ Si „ quis vestrum indiget sapientia, postulet „ a Deo, qui dat omnibus affluenter. " Tertio admiratur divinam excellentiam quantum ad perfectionem, cum dicit, *Sapientiæ, & scientiæ*. Habet enim sapientiam de divinis: Iob XII. 13 „ Apud ipsum est „ fortitudo, & sapientia: " & scientiam de rebus creatis: Baruch III. 32. „ Qui „ scit universa, novit eam. " Deinde cum dicit, *Quam incomprehensibilia sunt indicia eius*! ostendit excellentiam divinæ sapientiæ per comparationem ad nostrum intellectum: & primo quantum ad sapientiam, ad quam pertinet iudicare, & ordinare: unde dicit: *Quam incomprehensibilia sunt indicia eius*! quia scilicet homo non potest comprehendere rationem divinorum iudiciorum, quia in sapientia Dei latent. Psal. XXXV. 7. „ Iudicia tua abyssus multa. " Iob XI. 7. „ Forsitan vestigia Dei comprehen„ des, & Omnipotentem usque ad perfe„ ctum reperies? " Secundo quantum ad scientiam, per quam in rebus operatur: unde subdit: *Et investigabiles, viæ eius*, idest non perfecte ab homine vestigabiles, idest processus eius, quibus in creaturis operatur. Etsi enim ipsæ creaturæ sint homini notæ, tamen modi quibus Deus in creaturis operatur, ab homine comprehendi non possunt. Psal. LXXVI. 20. (a) „ In mari via „ tua, & semitæ tuæ in aquis multis, & „ vestigia tua non cognoscentur. " Iob XXXVIII. 24. „ Per quam viam spargitur „ lux numquid aspexisti? "

Deinde cum dicit, *Quis enim cognovit sensum Domini*? probat quod dixerat; ad quod inducit duas auctoritates, quarum una habetur Esa. XL. 13. ubi secundum litteram nostram sic legitur: „ Quis adiuvit spiritum „ Domini, aut quis consiliarius eius fuit? " loco cuius hic dicitur: *Quis enim cognovit sensum Domini, aut quis consiliarius eius fuit*? Alia auctoritas habetur Iob XLI. 2. „ Quis „ an-

* *Vulgata* ipsi gloria in sæcula. (a) *Al.* „ In mari viæ tuæ, in aquis multis. "

„ ante dedit mihi, ut reddam ei? " ex loco cuius hic dicitur: *Aut quis prior dedit illi, & retribuetur ei?* In his autem verbis, & sequentibus Apostolus tria facit. Primo ostendit excellentiam divinæ sapientiæ per comparationem ad intellectum nostrum, dicens: Dictum est, quod *incomprehensibilia sunt iudicia eius, & investigabiles viæ eius: quis enim cognovit sensum Domini*, per quem scilicet iudicat, & operando procedit? quasi dicat: Nullus, nisi eo revelante. Sap. IX. 17. „ Sensum tuum quis scire poterit, „ nisi tu dederis sapientiam, & miseris Spi„ ritum sanctum tuum de altissimis? " & I. Cor. II. 11. „ Quæ sunt Dei nemo no„ vit nisi Spiritus Dei; nobis autem revela„ vit Deus per Spiritum suum. " Secundo ostendit excellentiam divinæ sapientiæ secundum quod in se habet altitudinem; quæ quidem est altitudo quæ est supremi principii, ad quod duo pertinent: primo quod non sit ab alio, secundo quod alia sint ab eo: & hæc ostendit ibi, *Quoniam ex ipso.* Quod autem sapientia Dei non dependeat ab altiori principio, ostendit dupliciter. Primo quidem per hoc quod non est instructa alieno consilio: unde dicit: *Aut quis consiliarius eius fuit?* quasi diceret, nullus. Ille enim consilio indiget qui non plene cognoscit qualiter sit agendum: quod Deo non competit. Iob XXVI. 3. „ Cui dedisti consi„ lium? Forsitan illi qui non habet sapien„ tiam? " Hierem. XXIII. 18. „ Quis af„ fuit in consilio Domini? " Secundo per hoc quod non est adiuta alieno dono: unde subdit: *Aut quis prior dedit illi, & per hoc retribuetur ei*, quasi prius danti? quasi dicat, nullus: non enim potest homo dare Deo nisi quæ a Deo accepit. I. Paral. ult. 14. „ Tua sunt omnia, & quæ de manu „ tua accepimus dedimus tibi. " Iob XXXV. 7. „ Porro si iuste egeris, quid donabis ei, „ aut quid de manu tua accipiet? "

Deinde cum dicit, *Quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia*, ostendit altitudinem Dei quantum ad hoc quod (a) ex ipso sunt omnia: & primo ostendit eius causalitatem; secundo eius dignitatem, ibi, *Ipsi honor, & gloria*; tertio eius perpetuitatem, ibi, *In sæcula sæculorum. Amen.* Dicit ergo primo: (b) Recte dixi quod nullus prior dedit illi: *quia ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia*; & ita nihil potest esse nisi (c) a Deo acceptum. Ad designandum autem Dei causalitatem, utitur tribus præpositionibus, quæ sunt, *ex*, *per*, & *in*. Hæc autem præpositio *ex* denotat principium motus, & hoc tripliciter: primo quidem ipsum principium agens, vel movens; alio modo ipsam materiam; tertio modo (d) ipsum contrarium oppositum, quod est terminus a quo incipit motus. Dicimus enim, cultellum fieri ex fabro, & ex ferro, & ex infigurato. Universitas autem creaturarum non est facta ex præexistenti materia, (e) quia & ipsa materia est effectus Dei: & secundum hoc omnia creata non dicuntur ex aliquo esse, sed sicut ex opposito dicuntur esse ex nihilo: quia nihil erant antequam crearentur ut essent. Sap. II. 2. „ Ex „ nihilo nati sumus. " Ex Deo autem sunt omnia sicut ex primo agente. I. Corinth. XI. 12. „ Omnia autem ex Deo. "

Notandum tamen, quod hæc præpositio *de* easdem habitudines designare videtur, hoc tamen superaddit, quia semper designat (f) causam consubstantialem. Dicimus enim cultellum esse de ferro, non autem de artifice. Quia igitur Filius procedit a Patre, ut ei consubstantialis, dicimus Filium esse de Patre. Creaturæ vero non procedunt a Deo tamquam ei consubstantiales: unde non dicuntur esse de ipso, sed solum ex ipso. Hæc autem præpositio *per* designat causam operationis. Sed quia operatio est medium inter faciens & factum, dupliciter hæc propositio *per* potest operationis causam designare. Uno modo secundum quod operatio exit ab operante; sicut aliquid dicitur per se operari quod est sibi causa ut operetur. Hoc autem est uno quidem modo forma; sicut dicimus, quod ignis calefacit per calorem: alio modo aliquid superius agens; puta si dicamus, quod homo generat per virtutem solis, vel potius Dei. Sic igitur omnia dicuntur dupliciter esse *per ipsum*. Uno modo sicut per primum agens, cuius virtute omnia alia agunt: Prov. VIII. 15. „ Per me Reges regnant: " alio modo, inquantum eius sapientia, quæ est eius essentia, est (g) forma per quam Deus omnia fecit, secundum illud Proverb. III. 19. „ Dominus sapientia fundavit ter„ ram. " Alio vero modo hæc præpositio *per* designat causam operationis, non quidem secundum quod exit ab operante, sed secundum quod terminatur ad opera; sicut dicimus, quod faber fecit cultellum per mar-

(a) *Al.* in ipso. (b) *Al.* Recte nullus prior dedit illi. (c) *Al.* ab eo. (d) *Al.* ipsum contrarium oppositorum, quo incipit motus. (e) *Al.* sed est effectus Dei. (f) *Al. desig.* causam. (g) *Al.* *intelligitur* forma.

martellum: quod non est sic intelligendum, quod martellus sic cum fabro operetur, sicut in prioribus intelligebatur; sed quia cultellus fit ex operatione fabri per martellum. Et ideo dicitur quod hæc propositio *per* quandoque designat auctoritatem in recto, sicut cum dicimus, Rex operatur per balivum, quod pertinet ad hoc quod nunc dicitur; quandoque autem in causali, sicut cum dicitur, Balivus per Regem operatur, quod pertinet ad præcedentem modum. Hoc autem modo, de quo nunc loquimur, dicuntur omnia esse facta a Patre per Filium, secundum illud Ioan 1. 3. „ Omnia „ per ipsum facta sunt: “ non ita quod Pater habeat a Filio hoc quod facit res, sed potius quia virtutem faciendi Filius accipit a Patre; non tamen instrumentalem, aut diminutam, aut aliam; sed principalem, & æqualem, & eamdem. Ioan. v. 19. „ Quæ„ cumque Pater facit, hæc & Filius similiter facit. “ Unde licet omnia sint facta a Patre per Filium; non tamen Filius est instrumentum, vel minister Patris. Hæc autem præpositio *in* designat etiam triplicem habitudinem causæ. Uno quidem modo designat materiam; sicut dicimus, animam esse in corpore, & formam in materia: hoc autem modo non dicitur, quod omnia sint in Deo, quia ipse non est causa materialis rerum. Alio modo designat habitudinem causæ efficientis, in cuius potestate est effectus suos disponere, & secundum hoc dicuntur omnia esse in ipso, secundum quod omnia in eius potestate, & dispositione consistunt, secundum illud Psal. xciv. 4. „ In manu eius sunt omnes fines „ terræ: “ & Act. xvii. 28 „ In ipso vivi„ mus, movemur, & sumus. “ Tertio modo designat habitudinem causæ finalis, secundum quod totum bonum rei, & conservatio ipsius consistit in suo optimo; & secundum hoc dicuntur omnia esse in Deo, sicut in bonitate conservante. Col. 1. 17. „ Et omnia in ipso constant. “ Quod autem dicit, *Omnia*, est absolute accipiendum pro omnibus quæ habent verum esse. Peccata autem non habent verum esse; sed inquantum sunt peccata, dicuntur per defectum alicuius entis: eo quod malum nihil est, nisi privatio boni. Et ideo cum dicitur, *Ex ipso*, *& per ipsum*, *& in ipso sunt omnia*, non est intelligendum de peccatis, quia secundum Augustinum (in Psal. lviii. & Lib. I. Conf. cap. xvi.) peccatum nihil est, & nihil fiunt homines cum peccant. Quicquid tamen entitatis est in peccato, totum est a Deo. Sic igitur secundum præmissa, omnia sunt *ex ipso*, scilicet Deo, sicut ex prima operatrice potentia; omnia autem sunt *per ipsum*, inquantum omnia facit per suam sapientiam; omnia sunt *in ipso*, sicut in bonitate conservante. Hæc autem tria, scilicet potentia, sapientia, & bonitas, communia sunt tribus personis: unde hoc quod dicitur, *Ex ipso*, *& per ipsum*, *& in ipso*, potest attribui cuilibet trium personarum; sed tamen potentia, quæ habet rationem principii, appropriatur Patri, qui est principium totius divinitatis; sapientia Filio, qui procedit ut Verbum, quod nihil aliud est quam sapientia genita; bonitas appropriatur Spiritui sancto, qui procedit ut amor, cuius obiectum est bonitas. Et ideo appropriando dicere possumus, *Ex ipso*, scilicet ex Patre, *per ipsum*, scilicet per Filium, *in ipso*, scilicet in Spiritu sancto, *omnia sunt*.

Deinde cum dicit, *Ipsi honor*, *& gloria*, ostendit Dei dignitatem, quæ consistit in duobus, quæ præmissa sunt. Nam ex eo quod *ex ipso*, *& per ipsum*, *& in ipso sunt omnia*, debetur ei honor, & reverentia, & subiectio a tota creatura. Malach. 1. 6. „ Si ego pater, ubi est honor meus? “ Ex eo vero quod ab alio non accepit nec consilium, nec donum, debetur ei gloria: sicut e contrario dicitur homini I. Corinth. iv. 7. „ Si accepisti, quid gloriaris, quasi „ non acceperis? “ Et quia hoc est proprium Dei, dicitur Esai. xlii. 8. „ Glo„ riam meam alteri non dabo. “ Ultimo ponit eius æternitatem, (a) cum dicit, *In sæcula sæculorum*: quia eius gloria non est transitoria, sicut gloria hominis de qua dicitur Esa. xl. 6. „ Omnis gloria eius quasi „ flos agri: “ sed durat *in sæcula sæculorum*, idest per omnia sæcula succedentia sæculis, prout sæculum dicitur duratio uniuscuiusque rei. Vel *sæcula sæculorum* dicuntur sæcula, idest durationes rerum incorruptibilium, quæ continent sæcula corruptibilium rerum, & præcipue ipsa Dei æternitas; quæ tamen pluraliter dici potest, licet in se sit una & simplex, propter multitudinem, & diversitatem contentorum, ut sit sensus, in sæcula contentiva sæculorum. Psalm. cxliv. 12. „ Regnum „ tuum, regnum omnium sæculorum. “ Addit autem ad confirmationem, *Amen*; quasi dicat: Vere ita est. Et sic accipitur in Evangeliis, ubi dicitur, „ Amen dico „ vo-

(a) *Al.* cum dicit, *In sæcula sæculorum*, idest per omnia sæcula succedentia sæculis, *intermedijs omissis*.

„ vobis. " Quandoque tamen accipitur pro Fiat: unde in Psalterio Hieronymi dicitur, „ Dicet omnis populus, Amen, amen: " ubi nos habemus, „ Fiat „ fiat. "

CAPITIS XII.

LECTIO I.

OBsecro itaque vos fratres per misericordiam Dei ut exhibeatis corpora vestra hostiam viventem, sanctam, Deo placentem, rationabile obsequium vestrum. Et nolite conformari huic sæculo, sed reformamini in novitate sensus vestri, ut probetis quæ sit voluntas Dei bona, et beneplacens, et perfecta. Dico enim per gratiam quæ data est mihi, omnibus qui sunt inter vos: non plus sapere quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem; et unicuique sicut Deus divisit mensuram fidei.

POstquam Apostolus ostendit (a) necessitatem, virtutem, & originem gratiæ, hic docet gratiæ usum, quod pertinet ad instructionem moralem; & circa hoc duo facit. Primo ponit doctrinam moralem in generali; secundo specialiter descendit ad quædam particularia pertinentia ad eos quibus scribit, circa medium xv. cap. ibi, *Certus sum autem, fratres mei, & ego ipse de vobis*. Circa primum duo facit. Primo docet usum gratiæ quantum ad hoc quod sit homo perfectus; secundo quantum ad hoc quod perfectus imperfectum sustineat, xiv. cap. ibi, *Infirmum autem in fide assumite*. Circa primum tria facit. Primo inducit ad perfectionem vitæ quantum ad sanctitatem quam homo servat Deo; secundo quantum ad iustitiam quam quis exhibet proximo, xiii. cap. ibi, *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit*; tertio quantum ad puritatem quam homo conservat in seipso, circa finem xiii. cap. ibi, *Et hoc scientes tempus*. Circa primum duo facit. Primo monet ut homo se exhibeat Deo sanctum; secundo docet qualiter aliquis uti debeat donis gratiæ Dei, quibus sanctificatur, ibi, *Dico enim per gratiam quæ data est mihi, omnibus qui sunt inter vos*. Circa primum duo facit. Primo docet qualiter aliquis se debeat exhibere Deo quantum ad corpus; secundo quantum ad animam, ibi, *Et nolite conformari huic sæculo*. Circa primum duo facit. Primo inducit observantiam eorum quæ docentur; & hoc dupliciter. Uno quidem modo ex parte sui ipsius, cum dicit: *Obsecro itaque vos fratres*; quasi dicat: Dictum est incomprehensibilia esse iudicia Dei, & investigabiles vias eius. Itaque *obsecro vos fratres*, ut scilicet observetis ea quæ dicentur. Utitur autem obsecratione propter tria. Primo quidem ad demonstrandam suam humilitatem: Proverbior. xviii. 23. „ Cum obsecrationibus loquitur pauper: " qui scilicet de sua abundantia non confidit; & ideo non ex eo quod suum est, sed ex eo quod Dei est, homines conatur inducere ad bonum: nam obsecrare est ob sacra contestari. Secundo ut magis ex amore moveat rogando, quam ex timore (b) auctoritative imperando. Unde dicitur ad Philem. 8. „ Multam fiduciam habens in Christo Iesu imperandi tibi quod ad rem „ pertinet, propter caritatem magis obsecro. " Gal. ult. 1. „ Vos qui spirituales „ estis, huiusmodi instruite in spiritu lenitatis. " Tertio propter reverentiam Romanorum, quibus scribebat. I. Tim. v. 1. „ Seniorem ne increpaveris, sed obsecra ut „ patrem. " Alio modo inducit eos ex parte Dei, cum dicit, *Per misericordiam Dei*, per quam scilicet salvati estis. Tit. iii. v. „ Secundum misericordiam suam salvos nos fecit. " Et ideo ex consideratione divinæ misericordiæ debemus facere quod monemur. Matth. xviii. 33. „ Nonne oportuit & te misereri conservi tui, „ sicut & ego tui misertus sum? " Vel potest dici: *Per misericordiam Dei*, idest auctoritate Apostolatus mihi misericorditer commissi. I. Cor. vii. 25. „ Misericordiam „ consecutus sum a Domino, ut sim fide- „ lis. "

(a) *Al.* necessitatem virtutum, & originem gratiæ. (b) *Al.* auctoritate.

„ lis. “ Secundo ponit admonitionem, cum dicit: *Ut exhibeatis corpora vestra hostiam viventem.*

Circa quod sciendum est, quod, sicut Augustinus dicit X. de Civit. Dei (cap. v.) „ visibile sacrificium, quod exterius Deo „ offertur, signum est invisibilis sacrificii, „ quo quis se, & sua in Dei obsequium „ exhibet. “ Habet autem homo triplex bonum. Primo quidem bonum animæ, quod exhibet Deo per devotionis, & contritionis humilitatem, secundum illud Psal. l. 19. „ Sacrificium Deo spiritus contribulatus. “ Secundo habet homo exteriora bona, quæ exhibet Deo per eleemosynarum largitionem: unde dicitur Hebr. ult. 16. „ Beneficentiæ, & communionis nolite oblivisci: talibus enim hostiis promeretur Deus.“ Tertio habet homo bonum proprii corporis; & quantum ad hoc dicit: *Ut exhibeatis*, scilicet Deo, *corpora vestra*, sicut quamdam spiritualem hostiam. Dicebatur autem animal Deo immolatum hostia, vel quia pro victoria hostium offerebatur, seu pro securitate ab hostibus; vel quia ad ostium tabernaculi immolabatur. Exhibet autem homo Deo corpus suum ut hostiam tripliciter. Uno quidem modo quando aliquis corpus suum exponit passioni, & morti propter Deum, sicut dicitur de Christo Ephes. v. 2. „ Tradidit semetipsum oblationem, „ & hostiam Deo: “ & Apostolus dicit de se Phil. ii. 17. „ Si immolor supra sacri- „ ficium, & obsequium fidei vestræ, gau- „ deo. “ Secundo per hoc quod homo corpus suum ieiuniis, & vigiliis macerat ad serviendum Deo, secundum illud I. Corinth. ix. 27. „ Castigo corpus meum, & in ser- „ vitutem redigo. “ Tertio per hoc quod homo corpus suum exhibet ad opera iustitiæ, & divini cultus exequenda. Supra vi. 19. *Exhibete membra vestra servire iustitia in sanctificationem.*

Est autem considerandum, quod hostia quę Deo immolabatur, quatuor habebat. Primo namque ipsa oblatio debebat esse integra, & incorrupta: unde dicitur Malach i. 14. „ Maledictus dolosus, qui habet in grege „ suo masculum, & votum faciens, immo- „ lat debile Domino. “ Et propter hoc dicit, *Viventem*, ut scilicet hostia nostri corporis, quam Deo offerimus, sit vivens per fidem formatam caritate. Gal. ii. 20. „ Quod nunc vivo in carne, in fide vivo „ Filii Dei. “ Est autem attendendum, quod (*a*) materialis hostia, quæ prius viva erat, occidebatur ut immolaretur, ad ostendendum quod adhuc mors regnabat in homine, regnante peccato, ut supra v. dictum est. Sed hæc hostia spiritualis semper vivit, & in vita proficit, secundum illud Ioan. x. 10. „ Ego veni, ut vitam habeant, „ & abundantius habeant: “ quia iam peccatum ablatum est per Christum: nisi dicamus, quod hostia corporis nostri vivit quidem Deo per iustitiam fidei, sed mortificatur concupiscentiis carnis. Colos. iii. 5. „ Mortificate membra vestra quæ sunt su- „ per terram. “ Secundo vero hostia Deo oblata, in ipsa immolatione sanctificabatur: unde dicitur Lev. xxii. 3. „ Omnis homo „ qui accesserit de stirpe vestra ad ea quæ „ consecrata sunt, & quæ obtulerunt filii „ Israel Domino, in quo est immunditia, „ peribit coram Domino. “ Et ideo subdit, *Sanctam*, scilicet per devotionem, qua corpus nostrum Dei servitio mancipatur. Lev. xx. 7. „ Sanctificamini, & estote sancti, quia „ ego (*b*) sanctus Dominus Deus vester.“ Proprie autem sanctitas dicitur per respectum ad Deum, inquantum scilicet homo servat ea quæ sunt iusta quo ad Deum. Tertio quantum ad ipsam sacrificii consumptionem dicebatur sacrificium suave, & acceptum Domino, secundum illud Lev. i. 13. „ Oblata omnia adolebit sacerdos super „ altare in holocaustum, & in odorem sua- „ vissimum Domino. “ Unde hic dicit, *Deo placentem*, scilicet per rectitudinem intentionis. Psal. lv. 14. „ Ut placeam co- „ ram Deo in lumine viventium. “ Quarto in ipsa sacrificii præparatione apponebatur sal: unde Lev. ii. 13. „ Quicquid ob- „ tuleritis sacrificii, sale condies: “ & Matc. ix. 8. dicitur: „ Omnis victima sale sa- „ lietur. “ Sal autem discretionem sapientiæ significat: unde dicitur Colos. ult. 5. „ In sapientia ambulate ad eos qui foris „ sunt. Sermo vester semper in gratia sit „ sale conditus. “ Unde & hic sequitur: *Rationabile obsequium vestrum*; scilicet, cum discretione corpora vestra Deo exhibeatis hostiam vel per martyrium, vel per abstinentiam, vel per quodcumque opus iustitiæ. I. Corinth. xiv. 40. „ Omnia honeste, & „ secundum ordinem fiant in vobis: “ & in Psalm. xcviii. 3. „ Honor Regis iudi- „ cium diligit. “

Aliter se habet homo iustus ad interiores actus, quibus Deo obsequitur, & ad exteriores: nam bonum hominis, & iustitia eius principaliter in interioribus actibus con-

(a) *Al.* naturalis. (b) *Al. deest* sanctus.

consistit, quibus scilicet homo credit, sperat, & diligit: unde dicitur Luc. XVII. 21. „ Regnum Dei intra vos est: “ non autem principaliter consistit in exterioribus actibus: infra XIV. 17. *Non est regnum Dei esca, & potus*. Unde interiores actus se habent per modum finis, qui secundum se quæritur; exteriores vero actus, ad quos Deo corpora exhibentur, se habent sicut ea quæ sunt ad finem. In eo autem quod quæritur tamquam finis, nulla mensura adhibetur; sed quanto maius fuerit, tanto melius se habet: in eo autem quod quæritur propter finem, adhibetur mensura secundum proportionem ad finem: sicut medicus sanitatem facit quantum potest; medicinam autem non tantum dat quantum potest, sed quantum videt expedire ad sanitatem consequendam. Et similiter homo in fide, in spe, & in caritate nullam mensuram debet adhibere, sed quanto plus credit, sperat, & diligit, tanto melius est: propter quod dicitur Deuter. VI. 5. „ Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, „ & ex tota anima tua, & ex tota fortitudine tua. “ Sed in exterioribus actibus est adhibenda discretionis mensura per comparationem ad caritatem: unde dicit Hieronymus (epist. ad Rustic. & ad Roman.) „ Nonne rationalis homo dignitatem amittit, qui ieiunium, vel vigilias „ præfert sensus integritati, ut propter „ Psalmorum, atque officiorum decantatio„ nem, amentiæ, vel tristitiæ quis notam „ incurrat? “

Deinde cum dicit, *Et nolite conformari huic sæculo*, ostendit qualiter se debeat homo exhibere Deo quantum ad animam: & primo prohibet sæculi conformitatem, cum dicit, *Et nolite conformari huic sæculo*, idest rebus quæ temporaliter transeunt: nam sæculum præsens est quædam mensura eorum quæ temporaliter labuntur. Rebus autem temporalibus homo conformatur per affectum, eis amore inhærendo. Oseæ IX. 10. „ Facti sunt abominabiles, sicut ea quæ „ dilexerunt. “ Iac. I. 27. „ Religio mun„ da, & immaculata (*a*) apud Deum, & „ Patrem hæc est, immaculatum se custo„ dire ab hoc sæculo. “ Conformatur etiam huic sæculo qui vitam sæculariter viventium imitatur. Ephes. IV. 17. „ Testi„ ficor in Domino, ut iam non amplius „ ambuletis, sicut & Gentes ambulant. “

Secundo mandat interiorem mentis reformationem, cum dicit: *Sed reformamini in novitate sensus vestri*. Sensus autem hominis hic dicitur ratio, secundum quod per eam homo iudicat de agendis. Hunc autem sensum homo in sua creatione habuit integrum, & vigentem: unde dicitur Eccli. XVII. 6. „ Sensu implevit corda illorum, & bona, „ & mala ostendit illis. “ Sed per peccatum hic sensus est corruptus, & quasi inveteratus: Baruch III. 11. „ Inveterasti in „ terra aliena: “ & per consequens pulchritudinem, & decorem suum amisit. Thren. I. 6. „ Egressus est a filia Sion o„ mnis decor eius. “ Monet ergo Apostolus ut reformemur: idest, iterato formam, & decorem mentis assumamus, quem nostra mens habuit: quod quidem fit per gratiam Spiritus sancti, ad quam (*b*) participandam homo studium habere debet; ita scilicet ut qui eam nondum perceperunt, eam percipiant; & qui illam perceperunt, in ea proficiant. Ephes. IV. 23. „ Renova„ mini spiritu mentis vestræ. “ Psalm. CII. 5. „ Renovabitur ut aquilæ iuventus „ tua. “ Vel aliter. (*c*) *Reformamini*, scilicet in exterioribus actibus, *in novitate sensus vestri*, idest secundum novitatem gratiæ, quam mente percepistis. Tertio assignat rationem admonitionis prædictæ, cum dicit: *Ut probetis quæ sit voluntas Dei*. Circa quod considerandum est, quod sicut homo qui habet gustum infectum, non habet rectum iudicium de saporibus; sed ea quæ sunt suavia, interdum abominatur, ea vero quæ sunt abominabilia, appetit; qui autem habet gustum sanum, rectum iudicium de saporibus habet: ita homo qui habet corruptum affectum, quasi conformatum rebus sæcularibus, non habet rectum iudicium de bono; sed ille (*d*) qui habet sanum affectum, sensu eius innovato per gratiam, rectum iudicium habet de bono. Ideo ergo dixit: *Nolite conformari huic sæculo, sed* (*e*) *reformamini in novitate sensus vestri, ut probetis*; idest, experimento cognoscatis: Psal. XXXIII. 9. „ Gustate, & videte quoniam „ suavis est Dominus: “ *quæ sit voluntas Dei*, qua scilicet vult vos esse salvos: I. Thess. IV. 3. „ Hæc est voluntas Dei „ sanctificatio vestra: “ *bona*, idest (*f*) qua vult bonum honestum nos velle, & ad hoc suis præceptis nos inducit: Mich. VI. 8. „ Indicabo tibi, o homo, quid sit bonum

(a) *Al. emittitur* apud Deum, & Patrem. (b) *Al.* participando. (c) Al. *Renovamini*. (d) *Al.* qui habet rectum (*rectum*) & sanum affectum. (e) Al. *renovamini*. (f) *Al. deest* quia.

num, & quid Deus requirat a te: " *&* *beneplacens*, inquantum scilicet bene disposito est delectabile id quod Deus vult nos velle: Psam. XVIII. 9. „ Iustitiæ Domini re„ ctæ, lætificantes corda: " & non tantum utilis ad finem consequendum, sed etiam *perfecta*, quasi coniungens nos fini. Matth. v. 48. „ Estote perfecti, sicut Pater vester „ cælestis perfectus est. " Genes. XVII. 1. „ Ambula coram me, & esto perfectus. " Talem ergo experiuntur Dei voluntatem illi qui non conformantur huic sæculo, sed reformantur in novitate sensus sui; illi autem qui in vetustate permanent, sæculo conformati, iudicant Dei voluntatem non esse bonam, sed gravem, & inutilem. Eccli. VI. 21. „ Quam aspera est sapientia indoctis „ hominibus. "

Deinde cum dicit, *Dico enim per gratiam quæ data est mihi, omnibus qui sunt inter vos*, docet qualiter donis Dei homo debeat uti: & primo docet hoc quantum ad dona quæ non sunt omnibus communia, sicut sunt gratiæ gratis datæ; secundo quantum ad donum caritatis, quod est omnibus commune, ibi, *Dilectio sine simulatione &c.* Circa primum duo facit. Primo docet in generali quomodo debeat homo uti gratiis gratis datis; secundo exequitur hoc per partes, (a) ibi, *Habentes autem donationes*. Circa primum duo facit. Primo proponit documentum; secundo rationem assignat, ibi, *Sicut enim in uno corpore multa membra habemus*. Circa primum tria facit. Primo excludit superfluum, dicens: Monui quod reformemini in novitate sensus vestri, quod quidem moderate facere debetis: *dico enim*, idest mando, *per gratiam* Apostolatus, & auctoritate apostolica, *quæ data est mihi*. Gal. II. 9. „ Cum cognovissent gratiam quæ data est „ mihi inter Gentes. " Ephes. III. 8. „ Mihi omnium sanctorum minimo data est „ gratia hæc, in Gentibus evangelizare di„ vitias Christi. " *Omnibus qui sunt inter vos*: quia omnibus est hoc utile. I. Corinth. VII. 7. „ Volo omnes homines esse sicut „ meipsum. " Hoc, inquam, mando: *Non plus sapere quam oportet sapere*; idest, nullus præsumat de sensu, aut sapientia sua, confidens supra suam mensuram. Eccle. VII. 17. „ Non plus sapias quam necesse est. " Psal. CXXX. 2. „ Neque ambulavi in magnis, „ neque in mirabilibus super me. " Secundo hortatur ad id quod est medium, dicens: *Sed sapere ad sobrietatem*; scilicet, mando vobis ut mensurate sapiatis, secundum gratiam vobis datam: sobrietas enim mensuram importat; & quamvis proprie dicatur circa potum vini, potest tamen accipi circa quamlibet materiam, in qua homo debitam mensuram observat. Tit. II. 12. „ Sobrie, & iuste, & pie vivamus in „ hoc sæculo. " Tertio docet secundum quid accipienda sit mensura medii, dicens: Et hoc, inquam, *sicut Deus unicuique divisit*, idest distribuit, *mensuram fidei*, idest mensuram donorum suorum, quæ ordinatur ad fidei ædificationem. I. Corinth. XII. 7. „ Unicuique datur manifestatio spiritus ad „ utilitatem. " Dat enim Deus huiusmodi dona, non eadem omnibus, sed diversa diversis distribuit, secundum illud I. Corinth. XII. 4. „ Divisiones gratiarum sunt. " Nec omnibus æqualiter dat, sed unicuique secundum certam mensuram. Ephes. IV. 7. „ Unicuique nostrum data est gratia secun„ dum mensuram donationis Christi. " Et ideo Apostolus sobrie sapiens, secundum hanc mensuram dicebat II. Corinth. X. 13. „ Non autem in immensum gloriamur, sed „ secundum mensuram regulæ qua men„ sus est nobis Deus. " Soli autem Christo datus est Spiritus non ad mensuram, ut dicitur Ioan. III. Non solum autem alias gratias gratis datas dat Deus mensurate, sed etiam ipsam fidem, quæ per dilectionem operatur: unde Luc. XVII. 5. discipuli Christo dixerunt: „ Domine adauge „ nobis fidem. "

(a) *Al.* ibi, *Sicut enim in uno corpore &c. intermediis omissis.*

LECTIO II.

Sicut enim in uno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eumdem actum habent; ita multi unum corpus sumus in Christo, singuli autem alter alterius membra, habentes donationes secundum gratiam quæ data est nobis, differentes, sive prophetiam secundum rationem fidei, sive ministerium, in ministrando, sive qui docet, in doctrina; qui exhortatur, in exhortando; qui tribuit, in simplicitate; qui præest, in sollicitudine; qui miseretur, in caritate. Dilectio sine simulatione. Odientes malum, adhærentes bono, caritatem fraternitatis invicem diligentes, honore invicem prævenientes, sollicitudine non pigri, spiritu ferventes, Domino servientes, spe gaudentes, in tribulatione patientes, orationi instantes, necessitatibus sanctorum communicantes, hospitalitatem sectantes.

PRæmissa admonitione, hic Apostolus rationem assignat sumptam ex similitudine corporis mystici ad corpus naturale: & primo in corpore naturali tangit tria. Primo quidem corporis unitatem, cum dicit, *Sicut enim in uno corpore*: secundo membrorum pluralitatem, cum dicit, *Multa membra habemus*: est enim corpus humanum aggregatum ex diversitate membrorum constitutum: tertio officiorum diversitatem, cum dicit: *Omnia autem membra non eumdem actum habent*: frustra enim esset membrorum diversitas, nisi ad diversos actus ordinarentur. Deinde aptat hæc tria ad corpus Christi mysticum, quod est Ecclesia. Ephes. I. 22. „ Ipsum dedit caput super omnem Ecclesiam, quæ „ est corpus eius. " Circa quod etiam tria tangit. Primo quidem fidelium quasi membrorum multitudinem, cum dicit: *Ita multi unum corpus sumus in Christo*. Luc. XIV. 16. „ Homo quidam fecit cœnam magnam, & „ vocavit multos. " Esa. LIV. 1. „ Multi „ filii desertæ. " Quamvis enim sint pauci per comparationem ad infructuosam multitudinem (a) damnatorum, secundum illud Matth. VII. 14. „ Arcta est via quæ ducit „ ad vitam, & pauci inveniunt eam; " tamen absolute loquendo sunt multi: Apoc. VII. 9. „ Post hæc vidi turbam magnam, „ quam dinumerare nemo poterat. " Secundo tangit corporis mystici unitatem, cum dicit, *Unum corpus sumus*. Ephes. II. 16. „ Ut reconciliet ambos in uno corpore „ Deo per crucem. " Huius autem corporis mystici est unitas spiritualis, per quam fide, & affectu caritatis (b) invicem unimur, & Deo, secundum illud Ephes. IV. 4. „ Unum corpus, & unus spiritus. " Et quia spiritus unitatis a Christo in nos derivatur: supra VIII. 9. *Si quis spiritum Christi non habet, hic non est eius*: ideo subdit, *in Christo*, qui per spiritum suum, quem dat nobis, nos invicem unit, & Deo. Ioan. XVII. 22. „ Ut sint unum in nobis, sicut „ & nos unum sumus. " Tertio tangit officiorum diversitatem ad utilitatem communem reductam, dicens: *Singuli autem alter alterius membra*. Membrorum enim quodlibet, proprium actum habet, & virtutem. Inquantum ergo unum membrum sua virtute, & actu alteri prodest, dicitur membrum alterius; sicut pes dicitur membrum oculi, inquantum oculum defert, & oculus dicitur membrum pedis, inquantum dirigit pedem. I. Cor. XII. 21. „ Non potest di„ cere oculus manui, Opera tua non indi„ geo. " Ita etiam in corpore mystico ille qui accepit gratiam prophetiæ, indiget illo qui accepit gratiam sanitatum; & ita est in omnibus aliis. Unde dum unusquisque fidelis secundum gratiam sibi datam alteri servit, efficitur alterius membrum. Galat. ultim. 2. „ Alter alterius onera portate. " I. Pet. IV. 10. „ Unusquisque sicut accepit „ gratiam, in alterutrum illam administran„ tes. "

Deinde cum dicit, *Habentes autem donationes*, exequitur per partes monitionem, quam supra posuerat de sobrio, & moderato gratiæ usu: & primo ponit gratiarum diversitatem, dicens: Sumus, inquam, *alter alterius membra*, non secundum eamdem gratiam, (c) sed *habentes* diversas *donationes*, differentes, non ex diversitate meritorum, sed *secundum gratiam quæ data est nobis*. I. Corinth. VII. 7. „ Unusquisque pro-

(a) *Al. omittitur* damnatorum. (b) *Al.* invicem unimur Deo. (c) *Al.* sed habentes differentes &c.

„ proprium donum habet ex Deo: unus quidem sic, alius vero sic. " Matth. xxv. 14. „ Vocavit servos suos, & tradidit illis „ bona sua; & uni dedit quinque talenta, „ alii autem duo, alii vero unum. " Secundo docet diversarum gratiarum usum: & primo in rebus divinis quantum ad cognitionem quidem dicens, *Sive prophetia*, quam habentes utamur ea secundum rationem fidei. Dicitur autem prophetia quædam apparitio ex revelatione divina eorum quæ sunt procul: unde I. Reg. ix. 9. dicitur: „ Qui Propheta hodie dicitur, vocabatur olim Videns. " Sunt autem procul a cognitione nostra, secundum se quidem futura contingentia, quæ propter defectum sui esse, cognoscibilia non sunt; sed res divinæ sunt procul a nostra cognitione, non secundum se, cum sint maxime cognoscibiles: quia, ut dicitur I. Ioan. 1. 5. „ Deus „ lux est, & tenebræ in eo non sunt ullæ: " sed propter defectum intellectus nostri, qui se habet ad ea quæ sunt in seipsis manifestissima, sicut oculus noctuæ ad lucem (*a*) solis. Et quia unumquodque magis (*b*) proprie dicitur tale quod est secundum se tale, (*c*) quam quod est tale secundum aliud; inde est quod magis proprie dicuntur esse procul a cognitione nostra futura contingentia: & propter hoc horum proprie est prophetia. Amos III. 7. „ Non faciet Do„ minus Deus verbum, nisi revelaverit se„ cretum suum ad servos suos Prophetas. " Dicitur tamen prophetia communiter etiam revelatio quorumcumque occultorum. Hoc autem donum prophetiæ non solum fuit in veteri testamento, sed etiam in novo. Ioel. II. 28. „ Effundam de spiritu meo „ super omnem carnem, & prophetabunt „ filii vestri. " Dicuntur etiam Prophetæ in novo testamento qui prophetica dicta exponunt: quia sacra Scriptura eodem Spiritu interpretatur quo est condita. Eccli. XXIV. 46. „ Adhuc doctrinam quasi prophetiam ef„ fundam. " Ordinatur autem prophetiæ donum, sicut & aliæ gratiæ gratis datæ, ad fidei ædificationem. I. Corinth. XII. 7. „ Unicuique datur manifestatio spiritus ad „ utilitatem. " Hebr. II. 4. „ Confirmata „ est (scilicet doctrina fidei) contestante „ Deo signis, & prodigiis, & variis virtu„ tibus, & Spiritus sancti distributionibus. " Et ideo prophetia est utendum *secundum rationem fidei*, idest non in vanum, sed ut per hoc fides confirmetur; non autem contra fidem. Unde dicitur Deut. XIII. 1. „ Si surrexerit in medio tui Propheta, & dixe„ rit tibi, Eamus, & sequamur deos alie„ nos, non audies verba Prophetæ illius: " quia scilicet prophetizat contra rationem fidei. Quantum ad sacramenta ministranda subdit: *Sive ministerium in ministrando*; idest, si quis accepit gratiam, vel officium ministerii, puta ut sit Episcopus, vel Sacerdos, qui dicuntur ministri Dei: Esa. LXI. 6. „ Vos „ Sacerdotes Domini vocabimini, ministri „ Dei nostri dicetur vobis: " exequatur illud, diligenter exequendo in ministrando. II. Timoth. IV. 5. „ Ministerium tuum im„ ple. " Secundo tangit ea quæ pertinent ad res humanas, in quibus potest aliquis alteri subvenire. Primo quidem quantum ad cognitionem vel speculativam, vel practicam. Quantum ergo ad speculativam primo dicit: *Sive qui docet*, idest qui habet officium, vel gratiam docendi, utatur *in doctrina*, idest, ut studiose, & fideliter doceat. Iob IV. 3. „ Ecce docuisti plurimos. " Matth. ult. 19 „ Euntes docete omnes gen„ tes. " Quantum autem ad cognitionem practicam subdit: *Qui exhortatur*, idest qui habet officium, vel gratiam exhortandi homines ad bonum, utatur illo *in exhortando*. I. Thess. II. 3. „ Exhortatio nostra non „ fuit de errore, neque de immunditia, „ neque in dolo. " Tit. II. 15. „ Hæc lo„ quere, & exhortare. " Deinde ponit ea quæ pertinent ad exteriora opera, in quibus quandoque aliquis subvenit alicui aliquod donum dando; & quantum ad hoc dicit: *Qui tribuit*, idest qui habet facultatem tribuendi, & gratiam, exequatur hoc *in simplicitate*, ut scilicet nihil mali ex illo intendat, quasi donis homines ad malum alliciens: vel etiam cum aliquis ex modico dato intendit multo maiora acquirere. Eccli. XX. 14 „ Datum insipientis non erit ti„ bi utile: oculi enim illius septemplices „ sunt: exigua dabit, & multa impropera„ bit: " & Proverb. II. 3. „ Simplicitas „ iustorum dirig-t eos. " Quandoque autem aliquis subvenit alteri eius curam habendo; & quantum ad hoc dicit: *Qui præest*, id est qui est in prælationis officio constitutus, utatur illo officio *in sollicitudine*. Hebr. ultim. 17. „ Obedite præpositis ve„ stris, & subiacete eis: ipsi enim pervigi„ lant, quasi rationem reddituri pro ani„ mabus vestris. II. Corinth. XI. 28. „ So„ licitudo omnium Ecclesiarum. " Quandoque autem subvenit aliquis alicui relevando eius miseriam; & quantum ad hoc dicit;

(*a*) *Al. omittitur* solis. (*b*) *Al. deest* proprie. (*c*) *Al.* quam secundum aliud.

eft: *Qui miseretur*, id est qui habet facultatem, & affectum miserendi, exequatur hoc *in hilaritate*, quasi libenter hoc faciens. II. Corinth. IX. 7. „ Non ex tristitia, (a) „ aut ex necessitate: hilarem enim datorem „ diligit Deus. " Eccli. XXXV. 11. „ In o„ mni dato hilarem fac vultum tuum. "

Deinde cum dicit, *Dilectio sine simulatione &c.* docet usum doni gratuiti, quod est omnibus commune, scilicet caritatis: & primo ponit ea quae pertinent ad caritatem in generali; secundo ponit quaedam specialiter pertinentia ad dilectionem quorumdam, ibi, *Necessitatibus sanctorum communicantes*. Circa primum tria facit. Primo ostendit (b) qualis debeat esse dilectio caritatis ex parte dilectionis; secundo qualiter se debeat habere ad proximum, ibi, *Caritatem fraternitatis*; tertio qualiter se debeat habere ad Deum, ibi, *Solicitudine non pigri*. Circa qualitatem autem caritatis tria docet. Primo quidem quod dilectio debet esse vera: unde dicit, *Dilectio sine simulatione*, ut scilicet non tantum in verbo, aut in exteriori apparentia, sed sit in vero cordis affectu, & efficacia operis. I. Ioan. III. 18. „ Non diligamus verbo, neque lingua, „ sed opere, & veritate. " Eccli. VI. 15. „ Amico fideli nulla est comparatio. " Secundo docet quod dilectio debet esse pura, cum dicit, *Odientes malum*. Tunc enim est pura dilectio quando homo non consentit amico suo in malum, sed ita diligit hominem, ut eius vitium odiat: unde dicitur I. Corinth. XIII. 6. „ Non gaudet su„ per iniquitate, congaudet autem verita„ ti. " Psal. CXVIII. 113. „ Iniquos odio „ habui. " Tertio docet quod dilectio debet esse honesta, cum dicit, *Adhaerens bono*, ut scilicet aliquis adhaereat alteri propter bonum virtutis. Galat. IV. 18. „ Bonum „ autem aemulamini in bono semper. " Haec est pulchra dilectio, de qua dicitur Eccli. XXIV. 24. „ Ego mater pulchrae dilectionis. Deinde cum dicit, *Caritatem fraternitatis*, ostendit qualiter caritas se debet habere ad proximum: & primo quantum ad interiorem affectum, cum dicit: *Caritatem fraternitatis invicem diligentes*: ut scilicet non solum fratres diligamus per caritatem, sed etiam diligamus ipsam caritatem, qua eos diligimus, & ab eis diligimur. Sic enim si caram habemus caritatem, non de facili eam dissolvi facienus. Hebr. ult. 1. „ Ca„ ritas fraternitatis maneat in vobis. " Cantic. ult. 7. „ Si dederit homo omnem „ substantiam domus suae pro dilectione, „ tamquam nihil despiciet illam. " Secundo quantum ad exteriorem effectum, cum dicit: *Honore invicem praevenientes*: in quo tria designantur. Primo quidem quod homo proximum in reverentia debet habere, quod pertinet ad rationem honoris: nullus enim potest vere diligere eum quem despicit. Phil. II. 3. „ In humilitate superiores in„ vicem arbitrantes. " Quod quidem fit dum aliquis suum defectum considerat, & bonum proximi. In honore autem non solum reverentia intelligitur, sed etiam necessariorum subventio; sicut cum dicitur Exod. XX. 12. „ Honora patrem tuum, & „ matrem tuam, " praecipitur necessariorum subventio; sicut patet per hoc quod Dominus Matth. V. arguit pharisaeos contra hoc praeceptum impedientes filios a subventione parentum. Secundo designatur quod effectus dilectionis debet mutuo exhiberi, ut scilicet homo non solum velit beneficia recipere, sed etiam exhibere. Eccli. IV. 36. „ Non sit porrecta manus tua ad accipien„ dum, & ad dandum collecta: " & XIV. 16. „ In divisione sortis da, & accipe. " Et hoc designat cum dicit, *Invicem*. Tertio designatur quod effectus dilectionis debet esse promptus, & velox; quod designatur cum dicit, *Praevenientes*, ut scilicet aliquis praeveniat amicum in beneficiis. Eccli. XXXVII. 1. „ Omnis amicus dicit: Et ego amici„ tiam copulavi. " Deinde cum dicit, *Solicitudine non pigri*, ostendit qualiter se debeat habere dilectio caritatis ad Deum: & primo incipit ab ipsa rationis attentione, cum dicit: *Solicitudine* sitis *non pigri*, scilicet ad serviendum Deo. Mich. VI. 8. „ In„ dicabo tibi, o homo, quid sit bonum, & „ quid Deus requirat a te: " postea subdit ibid. „ Solicite ambulare cum Deo tuo. " II. Timoth. II. 15. „ Solicite cura teipsum „ probabilem exhibere Deo. " Secundo quantum ad effectum, cum dicit: *Spiritu* sitis *ferventes*, scilicet in Dei dilectione. Procedit autem fervor ex abundantia caloris. Unde fervor spiritus dicitur, quia propter abundantiam divinae dilectionis totus homo fervet in Deum. Act. XVIII. dicitur, quod Apollo fervens spiritu loquebatur. I. Thess. ult. 19. „ Spiritum nolite extinguere. " Tertio quantum ad exterius obsequium, cum dicit, *Domino servientes*, scilicet servitute latriae, quae soli Deo debetur. Deut. VI. 13. „ Dominum Deum tuum adorabis, & „ illi soli servies. " Psal. II. 11. „ Servite

(a) *Al.* neque. (b) *Al.* qualis debeat esse dilectio ex parte diligentis.

„ vite Domino in timore." Vel secundum aliam litteram, *Tempori servientes*, ut scilicet Dei servitium congruo tempore faciamus. Eccle. VIII. 6. „ Omni negotio tem„ pus est, & opportunitas." Quarto quantum ad mercedem servitutis, cum dicit, *Spe gaudentes*, scilicet mercedis, quæ est Dei fruitio. Gen. XV. 1. „ Ego Dominus „ merces tua magna nimis." Supra v. 2. *Gloriamur in spe gloria filiorum Dei*. Facit autem spes hominem gaudentem ratione certitudinis, sed tamen affligit ratione dilationis. Prov. XIII. 12. „ Spes quæ differtur, affligit ani„ mam. "Quinto quantum ad difficultatem, quam homo patitur in Dei servitio: unde subdit: *In tribulatione*, scilicet quam propter Deum sustinetis, sitis *patientes*. Supra v. 3. *Tribulatio patientiam operatur*. Sexto quantum ad omnia prædicta dicit, *Orationi instantes*; in quo orationis assiduitas designatur. Luc. XVIII. 1. „ Oportet semper orare, & num„ quam deficere." I. Thess. v. 17. „ Sine „ intermissione orate." Per orationem enim in nobis solicitudo excitatur, fervor accenditur, ad Dei servitium incitamur, gaudium spei in nobis augetur, & auxilium in tribulatione promeremur. Psal. CXIX. 1. „ Ad Dominum, cum tribularer, clamavi, „ & exaudivit me."

Deinde cum dicit, *Necessitatibus sanctorum communicantes*, determinat de caritate quantum ad speciales quasdam personas: & primo quidem quantum ad indigentes; secundo quantum ad inimicos, ibi, *Benedicite persequentibus vos*. Circa primum duo facit. Primo inducit ad exhibenda beneficia caritatis indigentibus in universali, cum dicit: *Necessitatibus sanctorum communicantes*. Ubi tria sunt notanda. Primo quidem quod eleemosynæ ex caritate sunt impendendæ indigentibus, sive necessitatem patientibus. Ephes. IV. 28. „ Laboret operando mani„ bus suis quod bonum est, ut habeat un„ de tribuat necessitatem patienti." Secundo quod potius est subveniendum iustis & sanctis quam aliis: unde dicit, *Necessitatibus sanctorum*. Eccli. XII. 5. „ Da iusto, „ & non recipias peccatorem." Quod quidem non sic est intelligendum, quin etiam in necessitatibus sit peccatoribus subveniendum; sed quia non est eis subveniendum ad fomentum peccati: utilius tamen est subvenire iustis, quia talis eleemosyna fructuosa est non solum ex parte dantis, sed etiam ex suffragio recipientis. Luc. XVI. 9. „ Facite vobis amicos de mammona iniqui„ tatis, ut cum defeceritis, recipiant vos „ in æterna tabernacula," scilicet suis suffragiis. Secundo in speciali admonet ad hospitalitatem, dicens, *Hospitalitatem sectantes*, quia scilicet in hoc misericordiæ opere alia misericordiæ opera includuntur: nam hospes non solum domum exhibet ad manendum, sed etiam alia necessaria subministrat. Hebr. ult. 2. „ Hospitalitatem „ nolite oblivisci." I. Petr. IV. 9. „ Ho„ spitales invicem sine murmuratione."

L E C T I O III.

Benedicite persequentibus vos, benedicite, & nolite maledicere. Gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus. Idipsum invicem sentientes, non alta sapientes, sed humilibus consentientes. Nolite esse prudentes apud vosmetipsos. Nulli malum pro malo reddentes, providentes bona, non tantum coram Deo, sed etiam coram omnibus hominibus: si fieri potest, quod ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes: non vosmetipsos defendentes, carissimi, sed date locum iræ: scriptum est enim: Mihi vindictam, & ego retribuam, dicit Dominus. Sed si esurierit inimicus tuus, ciba illum; si sitit, potum da illi: hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput eius. Noli vinci a malo, sed vince in bono malum.

Supra Apostolus ostendit qualiter caritas sit exhibenda indigentibus; nunc ostendit qualiter sit exhibenda etiam inimicis: & primo ponit admonitionem; secundo probat quod dixit, ibi, *Scriptum est enim &c.* Circa primum considerandum est, quod ad caritatem tria pertinent. Primo quidem benevolentia, quæ consistit in hoc quod aliquis velit bonum alteri, & malum eius nolit; secundo concordia, quæ consistit in hoc quod amicorum sit idem nolle & velle; tertio beneficentia, quæ consistit in hoc quod aliquis benefaciat ei quem amat, & eum non lædat. Primo ergo ponit ea quæ pertinent ad benevolentiam; secundo ea quæ pertinent ad concordiam, ibi, *Gaudere cum gaudentibus*; tertio ea quæ pertinent ad beneficentiam, ibi, *Nulli malum pro*

Pro malo reddentes. Circa primum duo facit. Primo monet ut benevolentia sit ampla, quæ se extendat etiam ad inimicos, cum dicit: *Benedicite persequentibus vos*.

Circa quod notandum est, quod benedicere est bonum dicere. Contingit autem bonum dicere tripliciter. Uno modo enuntiando, puta cum quis bonum alterius laudat. Eccli. XXVIII. 31. „ Splendidum in „ panibus benedicent labia multorum, & „ testimonium veritatis illius fidele. " Alio modo imperando, & sic benedicere per auctoritatem est proprium Dei, cuius imperio bonum ad creaturas derivatur; ministerium autem pertinet ad ministros Dei, qui nomen Domini super populum invocant. Num. VI 23. „ Sic benedicetis filiis Israel, „ & dicetis eis: Benedicat tibi Dominus, „ & custodiat te: ostendat Dominus faciem „ suam tibi, & misereatur tui: convertat „ Dominus vultum suum ad te, & det tibi pacem: " & post 27. „ Invocabunt „ nomen meum super filios Israel, & ego „ benedicam eis. " Tertio benedicit aliquis optando. Psal. CXXVIII. 8. „ Et non dixe„ runt qui præteribant: Benedictio Domi„ ni super vos. " Et secundum hoc benedicere est bonum alicui velle, & quasi bonum pro aliquo precari: & hoc modo accipitur hic: unde in hoc quod dicitur, *Benedicite persequentibus vos*, datur intelligi quod etiam ad inimicos, & persecutores debemus esse benevoli, eis bona optando, & pro eis orando. Matth. V. 44. „ Diligi„ te inimicos vestros, & orate pro perse„ quentibus, & calumniantibus vos. "

Quod autem hic dicitur, quodam quidem modo est in præcepto, quodam autem modo est in consilio; quod enim aliquis in generali dilectionis affectum impendat inimicis, non excludendo eos a communi dilectione proximorum, & a communi oratione quam quis pro fidelibus facit, pertinet ad necessitatem præcepti. Similiter etiam quod aliquis in articulo necessitatis inimico dilectionis effectum particulariter impendat, pertinet ad necessitatem præcepti: unde dicitur Exod. XXIII. 4. „ Si occurreris bovi „ inimici tui, aut asino erranti, reducas „ eum. " Sed quod aliquis in speciali dilectionis effectum, & orationis suffragium, aut qualecumque subventionis beneficium exhibeat inimico, interdum etiam extra articulum manifestæ necessitatis, pertinet ad perfectionem consiliorum: quia per hoc ostenditur tam perfecta caritas hominis ad Deum, quod omne humanum odium superet. Ille autem qui pœnitet, & misericordiam petit, iam non est inter inimicos, aut persecutores computandus: unde ei absque omni difficultate sunt caritatis indicia ostendenda. Eccli. XXVIII. 2. „ Relinque „ proximo tuo nocenti te, & tunc depre„ canti tibi peccata solventur. "

Secundo docet quod benevolentia, sive benedictio, sit pura, idest absque permixtione contrarii: unde dicit: *Benedicite, & nolite maledicere*; idest, ita benedicatis quod nullo modo maledicatis: quod est contra quosdam qui ore benedicunt, & corde maledicunt, secundum illud Psalm. XXVII. 3. „ Qui loquuntur pacem cum proximo suo, „ mala autem in cordibus eorum: " & etiam contra illos qui quandoque benedicunt, quandoque maledicunt; vel quibusdam benedicunt, quibusdam maledicunt. Iac. III. 10. „ Ex ipso ore procedit bene„ dictio, & maledictio. Non oportet, fra„ tres mei, hæc ita fieri. " I. Pet. III. 9. „ Non reddentes maledictum pro male„ dicto. "

Sed contra hoc videtur esse quod in sacra Scriptura plures maledictiones inveniuntur: dicitur enim Deut. XXVII. 27. „ Male„ dictus qui non permanserit in sermoni„ bus legis huius, nec eos opere perficit. "

Ad quod dicendum est, quod maledicere est malum dicere; quod quidem tripliciter contingit, sicut & benedicere, scilicet enuntiando, imperando, & optando; & secundum quodlibet horum modorum potest bene, & male fieri. Si enim id quod est (a) materialiter malum, dicatur malum, quolibet prædictorum modorum sub ratione boni, non est illicitum: quia hoc est magis benedicere, quam maledicere: unumquodque enim magis iudicatur secundum suam formam quam secundum suam materiam. Si vero aliquis dicat malum sub ratione mali, formaliter maledicit: unde est omnino illicitum. Utrumque autem horum contingit in hoc quod aliquis enuntiando malum profert: quandoque enim aliquis enuntiat malum alicuius ad notificandum necessariam veritatem; & sic dicit malum sub ratione veri necessarii, quod est bonum, unde est licitum; & hoc modo Iob III. dicitur, quod Iob maledixit diei suæ, enuntians malitiam præsentis vitæ, sicut Apostolus dicit Ephes. V. 16. „ Redimentes tempus, quo„ niam dies mali sunt. " Quandoque autem aliquis enuntiat malum alterius (b) sub ratione

(a) *Al.* naturaliter. (b) *Al.* deest sub ratione mali.

tione mali, scilicet intentione detrahendi; & hoc est illicitum: dicitur enim I. Corinth. VI. 10. „ Neque maledici, neque rapaces regnum Dei possidebunt. “ Similiter etiam in eo quod quis dicit malum imperando. Contingit autem quandoque quod aliquis dicit id quod est materialiter malum sub ratione boni; puta cum ex imperio alicuius provenit alicui malum poenae propter iustitiam; quod quidem est licitum; & hoc modo transgressores legis maledicuntur; idest, poenae secundum iustitiam deputantur. Quandoque vero aliquis imperando dicit malum alterius iniuste, puta propter odium, & vindictam; & talis maledictio est illicita. Exod. XXI. 17. „ Qui maledixerit patri, vel matri, morte moriatur. “ Et idem est etiam circa id quod aliquis dicit, malum optando. Si enim hoc optet sub ratione boni, puta ut per adversitatem aliquis perveniat ad spiritualem profectum, hoc licitum est. Iob V. 3. „ Vidi stultum firma radice, & maledixi pulchritudini eius statim. “ Si vero hoc homo faciat propter odium, vel vindictam, est omnino illicitum. I. Reg. XVII. 43. „ Maledixit Philisthaeus David in diis suis. “

Deinde cum dicit, *Gaudere cum gaudentibus*, ponit ea quae pertinent ad concordiam: & primo ponit concordiae documenta; secundo removet impedimenta, ibi, *Non alta sapientes, sed humilibus consentientes*. Concordia autem potest dupliciter attendi. Uno modo quantum ad affectum in bonis, & in malis. In bonis quidem, ut aliquis bonis aliorum congaudeat: unde dicit: *Gaudere*, scilicet debetis, *cum gaudentibus*. Ad Philip. II. 17. „ Gaudeo, & congratulor omnibus vobis. “ Sed hoc est intelligendum quando quis gaudet de bono. Sunt autem quidam qui gaudent de malo, secundum illud Proverb. II. 14. „ Laetantur cum male fecerint, & exultant in rebus pessimis. “ Et (a) istis non est congaudendum. I. Corinth. XIII. 6. dicitur de caritate, quod „ non gaudet super iniquitate, congaudet autem veritati. “ In malis autem, ut aliquis tristetur de malis alterius: unde subdit: *Flere*, scilicet debetis, *cum flentibus*. Iob XXX. 25. „ Flebam quondam super eo qui afflictus erat. “ Eccli. VII. 38. „ Non desis plorantibus in consolatione, & cum lugentibus ambula. “ Ipsa enim compassio amici condolentis consolationem in tristitiis affert dupliciter. Primo quidem quia ex hoc colligitur efficax amicitiae argumentum. Eccli. XII. 9. „ In malitia illius (idest in infortunio) amicus cognitus est. “ Et hoc ipsum est delectabile cognoscere aliquem sibi esse verum amicum. Alio modo quia ex hoc ipso quod amicus condolet, videtur se offerre ad simul portandum onus adversitatis, quod tristitiam causat: & quidem levius portatur quod portatur a pluribus, quam ab uno solo. Secundo concordia consistit in unitate sententiae; & quantum ad hoc dicit: *Idipsum*, idest idem sitis, *invicem sentientes*, ut scilicet in eadem sententia conveniaris. I. Corinth. I. 10. „ Sitis perfecti in eodem sensu, & in eadem sententia. “ Philip. II. 2. „ Eamdem caritatem habentes unanimes, idipsum sentientes. “

Sciendum est tamen, quod duplex est sententia. Una quidem quae pertinet ad iudicium intellectus circa speculabilia; puta circa considerationes geometricas, vel naturales. Dissentire autem in talibus non repugnat amicitiae, vel caritati: quia caritas in voluntate est; huiusmodi autem iudicia non proveniunt ex voluntate, sed ex necessitate rationis. Alia vero sententia pertinet ad iudicium rationis circa agenda; & in talibus dissensio amicitiae contrariatur: quia talis dissensio habet contrarietatem voluntatis: & quia fides non solum est speculativa, sed etiam practica, inquantum per dilectionem operatur, ut dicitur Gal. V. ideo etiam dissentire a recta fide, est contrarium caritati.

Deinde cum dicit, *Non alta sapientes &c.* excludit impedimenta concordiae; quae quidem sunt duo. Primum est superbia, ex qua contingit quod dum aliquis inordinate suam excellentiam quaerit, & subiectionem refugit, vult alium subiici, & eius excellentiam impedire; & ex hoc sequitur discordia. Proverb. XIII. 10. „ Inter superbos semper iurgia sunt. “ Et ideo ad hoc removendum dicit: *Non* sitis *alta sapientes*, ut scilicet inordinate vestram excellentiam appetatis. Supra II. *Noli altum sapere, sed time*. Eccli III. 22. „ Altiora te ne quaesieris. “ *Sed* sitis *consentientes humilibus*, idest his quae sunt humilia; idest, quae abiecta videntur non recusetis, cum oportuerit. Psalm. LXXXIII. 11. „ Elegi abiectus esse in domo Dei mei. “ I. Pet. ult. 6. (b) „ Humiliamini sub potenti manu Dei. “ Secundum impedimentum concordiae est praesumptio sapientiae,

a) *Al.* in istis. (b) *Al.* „ Deus superbis resistit humilibus autem dat gratiam. “

tiæ, (a) vel etiam prudentiæ, ex qua contingit quod aliquis aliorum sententiæ non credit: ad quod removendum dicit: *Nolite esse prudentes apud vosmetipsos*, ut scilicet iudicetis solum id esse prudentiæ quod vobis videtur. Esa. v. 21. „ Væ qui sapientes „ estis in oculis vestris, & coram vobismet- „ ipsis prudentes. " Supra xi. 25. *Ut non sitis vobismetipsis sapientes*.

Deinde cum dicit, *Nulli malum pro malo reddentes*, docet illa quæ pertinent ad beneficentiam, excludendo contrarium: & primo docet quod non sit alicui malefaciendum ratione vindictæ; secundo docet quod non sit alicui malefaciendum ratione defensionis, ibi, *Non vosmetipsos defendentes*. Circa primum tria facit. Primo prohibet vindictam, dicens: *Nulli malum pro malo reddentes*, scilicet sitis. Psal. vii. 5. „ Si red- „ didi retribuentibus mihi mala, decidam „ merito ab inimicis meis inanis. " I. Pet. iii. 9. „ Non reddentes malum pro malo." Sed hoc est intelligendum formaliter, sicut supra dictum est de maledicto: prohibemur enim affectu odii, (b) vel vindictæ reddere malum pro malo, ita quod in malo alterius delectemur. Sed si pro malo culpæ, quod quis facit, reddat iudex malum pœnæ secundum iustitiam ad compensandam malitiam, materialiter quidem infert malum, sed formaliter & per se infert bonum: unde cum iudex suspendit latronem pro homicidio, non reddit malum pro malo, sed magis bonum pro malo. Et hoc modo Apostolus quemdam pro peccato incestus tradidit satanæ in interitum carnis, ut spiritus salvus fieret, ut habetur I. Corinth. v. Secundo docet quod etiam bona sint proximis exhibenda, dicens: *Providentes*, scilicet sitis, *bona non tantum coram Deo*, ut scilicet curetis satisfacere conscientiæ vestræ coram Deo, *sed etiam coram omnibus hominibus*, ut scilicet ea faciatis quæ hominibus placeant. I. Cor. x. 32. „ Sine offensione „ estote Iudæis, & Gentibus, & Ecclesiæ „ Dei, sicut & ego per omnia omnibus „ placeo. " II. Corinth. viii. 21. (c) „ Pro- „ videmus bona non solum coram Deo, „ sed etiam coram omnibus hominibus. " Hoc tamen contingit & bene, & male fieri: si enim hoc fiat propter (d) favorem humanum, non bene agitur. Matth. vi. 1. „ Attendite ne iustitiam vestram faciatis „ coram hominibus, ut videamini ab eis. " Si autem hoc fiat ad gloriam Dei, bene agitur, secundum illud Matth. v. 16. „ Sic lu- „ ceat lux vestra coram hominibus, ut vi- „ deant opera vestra bona, & glorificent „ Patrem vestrum qui in cælis est. " Tertio assignat rationem utriusque dictorum. Ad hoc enim debemus abstinere a retributione malorum, & coram hominibus bona providere, ut cum hominibus pacem habeamus; & ideo subdit: *Cum omnibus hominibus pacem habentes*. Hebr. xii. 14. „ Pa- „ cem sequimini cum omnibus. " Sed hic addit duo: quorum primum est quod dicit, *Si fieri potest*. Quandoque enim malitia aliorum impedit ne cum eis pacem habere possimus, quia scilicet cum eis pax haberi non potest, nisi eorum malitiæ consentiatur; quam quidem pacem constat esse illicitam: unde Dominus dicit Matth. x. 34. „ Non „ veni pacem mittere, sed gladium. " Aliud autem addit dicens, *Quod ex vobis est*; scilicet, & si ipsi contra pacem agant, tamen quod in nobis est, facere nos debemus, ut eorum pacem quæramus. Psal. cxix. 6. „ Cum his qui oderunt pacem eram pa- „ cificus: " & alibi (Psal. xxxiii. 15.) „ Inquire pacem, & persequere eam. "

Deinde cum dicit, *Non vosmetipsos defendentes &c.* ostendit quod non sunt mala proximis inferenda per modum defensionis: & primo ponit documentum, dicens: *Non* sitis *vosmetipsos defendentes*, o carissimi, sicut de Christo dicitur Esa. l. 6. „ Dedi corpus „ meum percutientibus, & genas meas vel- „ lentibus: " & liii. 7. „ Quasi agnus co- „ ram tondente se obmutuit. " Unde & ipse Dominus mandavit Matth. v. 39. „ Si „ quis te percusserit in una maxilla, præ- „ be ei etiam alteram. " Sed, sicut Augustinus dicit in Lib. contra mendacium (cap. xv.) ea quæ in novo testamento a sanctis facta sunt, valent ad exempla intelligendarum Scripturarum, quæ in præceptis data sunt. Ipse autem Dominus cum alapa percussus esset, non ait, Ecce altera maxilla; sed „ Si male locutus sum, testimonium perhibe „ de malo, si autem bene, quid me cædis? " „ Io. xviii. 23. Ubi ostendit præparationem alterius maxillæ in corde esse faciendam. Paratus enim fuit Dominus non solum in altera cædi pro salute hominis, sed in toto corpore crucifigi. Et sicut Augustinus dicit ad Marcellinum (epist. iii.) „ tunc quidem hoc mandatum recte fit, cum ei creditur profuturum esse propter quem fit ad operandam in eo correctionem, atque concordiam, etiam si alius exitus consequatur. Sunt igitur ista præcepta patientiæ semper in

(a) *Al. deest* vel etiam prudentiæ. (b) *Al.* vel invidiæ. (c) *Al.* Providentes. (d) *Al.* pavorem.

in cordis præparatione retinenda; & ipsa benevolentia, ne reddatur malum pro malo, semper in voluntate complenda est. Agenda sunt autem & multa etiam cum invitis, benigna quadam asperitate plectendis. Secundo assignat rationem, cum dicit: *Sed date locum iræ*, idest divino iudicio, quasi diceret: Committatis vos Deo, qui suo iudicio potest vos defendere, & vindicare, secundum illud I. Pet. ult. 7. „ Omnem solicitudinem vestram proiicientes „ in eum, quoniam ipsi cura est de vobis. " Sed hæc intelligenda sunt in casu in quo nobis non adest facultas aliter faciendi secundum iustitiam. Sed quia, ut dicitur Deuter. I. 17. „ Domini est iudicium, " cum aliquis auctoritate iudicis, vel vindictam quærit ad comprimendam malitiam, & non propter odium; vel etiam cum auctoritate alicuius superioris suam defensionem procurat; intelligitur locum dare iræ, idest divino iudicio, cuius ministri sunt Principes, ut dicitur infra XV. Unde etiam Paulus procuravit se per armatos defendi contra insidias Iudæorum, ut patet Act. XXIII.

Deinde cum dicit, *Sicut scriptum est* probat quod dixerat: & primo per auctoritatem; secundo per rationem, ibi, *Noli vinci a malo &c.* Circa primum duo facit. Primo probat quod dictum est de prohibitione vindictæ, dicens: Dictum est: *Date locum iræ*, idest divino iudicio: *scriptum est, enim*, Deuter. XXXII. 35. *Mihi vindictam*, scilicet servate; *& ego retribuam, dicit Dominus*. Nostra littera sic habet: „ Mea est „ ultio, & ego retribuam eis in tempore. " Psal. XCIII. I. „ Deus ultionum Dominus. " Nahum I. 2. „ Deus æmulator, & ulciscens Dominus. " Secundo probat per auctoritatem quod dictum est de benevolentia exhibenda inimicis. In qua quidem auctoritate primo ponit documentum, ut subveniamus inimicis in articulo necessitatis, quia hoc est de necessitate præcepti, ut supra dictum est; & hoc est quod dicit: *Sed si esurierit inimicus tuus, ciba illum; si sitit, potum da illi*. Matth. V. 44. „ Benefacite „ his qui oderunt vos. " Secundo rationem assignat, dicens: *Hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput eius*. Quod quidem uno modo potest intelligi in malum, ut sit sensus: Si tu ei benefacias, bonum tuum vertetur ei in malum, quia ex hoc incurret combustionem ignis æterni per suam ingratitudinem. Sed iste sensus repugnat caritati, contra quam ageret qui alicui subveniret, ut ei proveniret in malum: & ideo est exponendum in bonum, ut sit sensus: *Hoc enim faciens*, idest in necessitate ei subveniens, *carbones ignis*, idest amorem caritatis, de qua dicitur Cant. VIII. 6. „ Lampades eius ut lampades ignis, atque flammarum: " *congeres*, idest congregabis, *super caput*, idest super mentem, *eius*: quia, ut Augustinus dicit in Lib. de catechizandis rudibus (cap. IV.) „ nulla est maior „ provocatio ad amandum quam prævenire „ amando. Nimis enim durus animus qui „ dilectionem etsi nolebat impendere, nolit rependere. " Deinde cum dicit, *Noli vinci a malo &c.* probat quod dixit per rationem. Naturale est enim homini, ut velit adversarium vincere, & non vinci ab eo. Illud autem ab aliquo vincitur quod ad illud trahitur; sicut aqua vincitur ab igne, quando trahitur ad calorem ignis. Si ergo bonus aliquis homo propter malum quod sibi ab aliquo infertur, trahatur ad hoc quod ei malefaciat, bonus a malo vincitur. Si autem e contrario propter beneficium, quod bonus persecutori exhibet, eum ad suum amorem trahat; bonus malum vincit. Dicit ergo: *Noli vinci a malo*, scilicet eius qui te persequitur, ut tu eum persequaris; *sed in bono* tuo *vince malum* illius, ut scilicet ei benefaciendo, eum (*a*) a malo trahas. I. Ioan. ult. 4. „ Hæc est victoria „ quæ vincit (*b*) mundum, fides nostra. " Hier. XV. 19. „ Ipsi convertentur ad te, & „ tu non converteris ad eos. "

(a) *Al. emittitur* a malo. (b) *Al.* malum.

CA.

CAPITIS DECIMITERTII

LECTIO I.

OMnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit. Non enim est potestas nisi a Deo. Quæ autem sunt, a Deo ordinata sunt. Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit. Qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt. Nam Principes non sunt timori boni operis, sed mali. Vis autem non timere potestatem? Bonum fac, & habebis laudem ex illa. Dei enim minister est tibi in bonum. Si autem malum feceris, time: non enim sine causa gladium portat: Dei enim minister est, vindex in iram ei qui malum agit. Ideoque necessitate subditi estote, non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam. Ideo enim & tributa præstatis: ministri enim Dei sunt, in hoc ipsum servientes. Reddite ergo omnibus debita: cui tributum, tributum; cui vectigal, vectigal; cui timorem, timorem; cui honorem, honorem.

POstquam Apostolus ostendit qualiter se debeat homo exhibere Deo, utendo donis gratiæ eius, hic ostendit quomodo debeat se exhibere proximo: & primo quantum ad superiores; secundo quantum ad omnes, ibi, *Nemini quidquam debeatis*. Circa primum duo facit. Primo inducit homines ad subiectionem quam debent superioribus; secundo ad exhibendum subiectionis signum, ibi, *Ideo & tributa præstatis*. Circa primum tria facit. Primo proponit documentum; secundo rationem assignat, ibi, *Non enim est potestas nisi a Deo*; tertio infert conclusionem intentam, ibi, *Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit*. Circa primum considerandum est, quod quidam fideles in primitiva Ecclesia dicebant, terrenis potestatibus se nobiici non debere, propter libertatem quam consecuti erant a Christo, secundum illud Ioan. VIII. 36. „ Si „ Filius vos liberaverit, vere liberi eritis. “ Sed libertas per Christum concessa, est libertas spiritus, qua liberamur a peccato, & morte, sicut supra VIII. 2. dictum est: *Lex spiritus in Christo Iesu liberavit me a lege peccati, & mortis*. Caro autem adhuc remanet servituti obnoxia, sicut supra VII. dictum est. Et ideo tunc nulli subiectioni homo per Christum liberatus erit obnoxius, nec spirituali scilicet, nec carnali, (a) ut dicitur I. Corinth. XV. 24. „ cum tradiderit „ Christus regnum Deo Patri, & evacuave„ rit omnem principatum, & potestatem. “ Interim autem dum corruptibilem carnem gerimus, oportet nos dominis carnalibus subiacere: unde dicitur Ephes. VI. 5. „ Ser„ vi obedite dominis carnalibus. “ Et hoc est etiam quod hic Apostolus dicit: *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit*. Potestates autem sublimiores hic dicuntur homines in potestatibus constituti, quibus secundum iustitiæ ordinem subiici debemus. I. Petr. II. 13. „ Subditi estote omni hu„ manæ creaturæ propter Deum, sive Re„ gi quasi præcellenti, sive ducibus tam„ quam ab eo missis ad vindictam malefa„ ctorum, laudem vero bonorum. “ Dicit autem indefinite, *Potestatibus sublimioribus*, ut ratione sublimitatis officii eis subiiciamur, etiam si sint mali. Unde I. Pet. II. 18. subditur: „ Subiecti estote, non tantum „ bonis, & modestis, sed etiam discolis. “ Quod autem dicitur, *Omnis anima*, per synecdochen intelligitur omnis homo, sicut & Gen. XVII. 14. „ Delebitur anima illa de „ populo suo. “ Utitur autem hoc modo loquendi, quia subiectionem superioribus debemus ex animo, idest ex pura voluntate, secundum illud Ephes. VI. 6. „ Non ad o„ culum servientes, quasi hominibus pla„ centes, sed ex animo cum bona volunta„ te. “ Deinde cum dicit, *Non est enim potestas nisi a Deo*, ponit rationem admonitionis præmissæ: primo quidem ex parte honesti; secundo ex parte necessarii, ibi, *Qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt*. Circa primum duo facit. Primo præmittit duo principia; secundo ex eis concludit, ibi, *Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit*. Primo enim præmittit originem potestatis, dicens: *Non est enim potestas nisi a Deo*. Quidquid enim communiter de Deo, & creaturis dicitur, a Deo in creaturas derivatur, sicut patet de sapientia, Eccli. I. 1. „ Omnis sapientia a Do„ mino Deo est. “ Potestas autem de Deo, & de

(a) *Al.* unde.

& de hominibus dicitur. Iob xxxvi. 5. „ Deus (a) potestates non abiicit, cum ipse „ sit potens. " Unde consequens est quod omnis humana potestas sit a Deo. Dan. iv. 14. „ Dominabitur excelsus in regno ho„ minum, & cuicumque voluerit, dabit „ illud. " Ioan. xix. 11. „ Non haberes pot„ estatem adversum me ullam, nisi tibi „ datum esset desuper. "

Sed contra hoc esse videtur quod dicitur Oseæ viii. 4. „ Ipsi regnaverunt, & „ non ex me; principes extiterunt, & non „ cognovi. "

Ad hoc dicendum est, quod regia potestas, vel cuiuscumque alterius dignitatis, potest considerari quantum ad tria. Uno quidem modo quantum ad ipsam potestatem; & sic est a Deo, per quem Reges regnant, ut dicitur Prov. viii. Alio modo potest considerari quantum ad modum adipiscendi potestatem; & sic quandoque potestas est a Deo, quando scilicet aliquis ordinate potestatem adipiscitur, secundum illud Hebr. v. 4. „ Nemo sibi honorem assumit, „ sed qui vocatur a Deo tamquam Aa„ ron: " quandoque vero non est a Deo, sed ex perverso hominis appetitu, qui per ambitionem, vel quocumque alio illicito modo potestatem adipiscitur. Amos vi. 14. „ Numquid non in fortitudine nostra as„ sumpsimus nobis cornua? " Tertio modo potest considerari quantum ad usum ipsius; & sic quandoque est a Deo, puta cum aliquis secundum præcepta divinæ iustitiæ utitur concessa sibi potestate, secundum illud Proverb. viii. 15. „ Per me Reges re„ gnant, & legum conditores iusta decer„ nunt: " quandoque autem non est a Deo, puta cum aliqui potestate sibi data utuntur contra divinam iustitiam, secundum illud Psalm. ii. 2. „ Astiterunt Reges ter„ ræ, & Principes convenerunt in unum „ adversus Dominum, & adversus Chri„ stum eius. "

Dubitatur etiam de potestate peccandi, utrum sit a Deo: ad quod dicendum est, quod ipsa potentia qua peccatur, a Deo est (eadem enim potentia est qua peccatur, & qua recte agitur) sed quod in bonum ordinetur, a Deo est; quod autem ordinetur ad peccandum, est ex defectu creaturæ, inquantum est ex nihilo.

Secundo ponit quod ea quæ sunt, a Deo ordinata sunt: cuius ratio est, quia Deus omnia per suam sapientiam fecit, secundum illud Psalm. ciii. 24. „ Omnia in sa„ pientia fecisti. " Est autem proprium sapientiæ, ordinare omnia disponere. Sapient. viii. 1. „ Attingit a fine usque ad finem „ fortiter, & disponit omnia suaviter. " Et ideo oportet effectus divinos ordinatos esse. Iob xxxviii. 33. „ Numquid nosti „ ordinem cæli, & pones rationem eius „ in terra? " Duplicem autem ordinem Deus in suis effectibus instituit: unum quidem quo omnia ordinantur in ipsum: Prov. xvi. 4. „ Universa propter semetipsum o„ peratus est Deus: " alium vero quo effectus divini ordinantur ad invicem, sicut dicitur Deut. iv. de sole, & luna, & stellis, quod fecit ea in ministerium cunctis gentibus. Deinde cum dicit, *Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit*, ex duabus præmissis concludit propositum. Si enim potestas Principum, (b) inquantum talis est, a Deo est, & nihil est a Deo sine ordine; consequens est quod etiam ordo quo inferiores potestatibus superioribus subiiciuntur, sit a Deo. Itaque qui contra hunc ordinem, *resistit potestati, Dei ordinationi resistit*. I. Reg. viii. 7. „ Non „ te abiecerunt, sed me, ne regnem su„ per eos. " Luc. x. 16. „ Qui vos sper„ nit, me spernit. " Resistere autem divinæ ordinationi contrariatur honestati virtutis: unde contra virtutem agit quicumque potestati resistit in eo quod pertinet ad ordinem suæ potestatis.

Deinde cum dicit, *Qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt*, ostendit huiusmodi subiectionem non solum esse honestam, sed necessariam: & primo proponit quod intendit; secundo probat propositum, ibi, *Nam principes non sunt timori boni operis, sed mali*. Dicit ergo primo: Dictum est, quod *qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit*: quod quidem secundum se est vitandum, tamquam contrarium virtuti. Multi tamen sunt qui amorem virtutis non habentes, ea quæ sunt contraria virtuti, non detestantur: unde tales cogendi sunt ad vitationem malorum per pœnas; & quantum ad hoc subdit: *Qui autem resistunt*, scilicet divinæ ordinationi, *sibi damnationem acquirunt*, contra potestatis ordinem agendo. Quod quidem potest intelligi uno modo de damnatione æterna, quam merentur qui potestatibus subiici nolunt in eo quod debent: in cuius exemplum Dathan, & Abiron, qui Moysi, & Aaron restiterunt, sunt a terra absorpti, ut habetur Numer. xvi. Alio modo potest intelligi de da-

(a) *Ibi* potentes. (b) *Al. deest* inquantum talis est.

damnatione pœnæ, quæ per ipsos Principes infertur. Proverb. xx. 2. „ Sicut rugitus „ leonis, ita & terror Regis: qui provo- „ cant eum, peccant in animam suam. "

Sed contra hoc videtur esse quod Apostoli, & martyres Principibus & potestatibus restiterunt; & ex hoc non damnationem a Deo, sed præmium acquisierunt.

Sed dicendum est, quod Apostolus hic loquitur de eo qui resistit (a) potestati, secundum quod est a Deo ordinata. Habet autem hoc divina ordinatio, ut potestati inferiori non obediatur contra superiorem; sicut etiam in rebus humanis, ut proconsuli non obediatur contra Imperatorem, nec balivo contra Regem. Et omnis potestas humana sub potestate Dei ordinatur, & nulli potestati humanæ est contra Deum obediendum, secundum illud Act. v. 29. „ Oportet obedire magis Deo quam homi- „ nibus. "

Deinde cum dicit, *Nam Principes non sunt timori boni operis, sed mali*, assignat rationem eius quod dixerat: & primo ponit rationem; secundo ex ratione posita quoddam utile documentum trahit, ibi, *Vis autem non timere potestatem? Bonum fac*; tertio huius documenti necessitatem assignat, ibi, *Si autem male feceris time*. Dicit ergo primo: Dictum est, quod *qui resistunt potestati, sibi damnationem acquirunt*: *nam Principes*, qui hic potestates dicuntur, *non sunt timori*, idest in timorem, *boni operis*, idest propter bonum opus, *sed mali*, idest propter malum. Quod quidem videtur esse intelligendum secundum causam instituendi Principes. Ad hoc enim sunt (b) instituti Principes, ut illi qui amore virtutis non provocantur ad vitandum malum, & faciendum bonum, cogantur ad hoc timore pœnæ. Proverb. xx. 8. „ Rex qui sedet in „ solio iudicii, dissipat omne malum intui- „ tu suo. " Et secundum hoc dicitur, quod *Principes non sunt timori boni operis, sed mali*, quantum ad id quod Principi ex officio competit; sicut & Esai. xxxii. 8. dicitur: „ Princeps ea quæ sunt digna „ Principe cogitabit. " Potest autem hoc referri etiam ad malos Principes, qui non sunt timori boni operis, sed mali: quia & si interdum iniuste persequuntur bene operantes, non tamen illi qui bene operantur, causam habent timendi: quia hoc ipsum, si patienter sustinent, in eorum bonum cedit, secundum illud I. Pet. iii. 14. „ Si quid patimini propter iustitiam, „ beati. Timorem autem eorum ne timue- „ ritis, ut non conturbemini. " Ex hoc autem quod hic dicitur, assignari potest ratio quare qui potestati resistunt, sibi damnationem acquirant: sive intelligatur de damnatione punitionis, qua Principes rebelles puniunt, sive de damnatione qua homines puniuntur a Deo. Si enim Principes sunt timori mali operis, consequens est quod si aliquis potestati resistat, male operetur; & ita ipse homo male agendo, est sibi causa punitionis temporalis, & æternæ.

Deinde cum dicit, *Vis autem non timere potestatem*? ex eo quod dixerat, quoddam utile documentum tradit, scilicet vitandi timorem Principum. Et primo insinuat sua interrogatione hoc esse desiderabile, dicens: *Vis non timere potestatem*? quasi dicat: Hoc debet homini esse placitum. Prov. xx. 2. „ Sicut (c) rugitus leo- „ nis, ita & terror Regis. " Secundo docet medium ad hoc perveniendi, dicens, *Bonum fac*: quia, ut dicitur Prov. xvi. 13. „ voluntas Regum, labia iusta. " Et in Psal. c. 6. „ Ambulans in via immaculata, „ hic mihi ministrabat. " Tertio ostendit huius effectum dicens: Et si benefeceris, non solum timorem vitabis, sed etiam *habebis laudem ex illa*, scilicet potestate: quod planum est, si accipiatur secundum finem, ad quem institutæ sunt potestates: ad hoc enim institutæ sunt ut non solum a malis timore pœnarum retrahant, sed etiam ut ad bonum (d) per præmia alliciant, secundum illud I. Pet. ii. 14. „ Sive duci- „ bus, tamquam ab eo missis ad vindictam „ (e) malorum, laudem vero bonorum. " Verificatur hoc etiam de malis Principibus, quorum iniustam persecutionem dum boni patienter sustinent, laudantur. Iacob. v. 11. „ Ecce beatificamus eos qui sustinuerunt. " Quarto rationem assignat dicens: *Dei enim minister est tibi in bonum*: quod quidem manifeste patet quantum ad debitum ordinem Principum: sunt enim sub regimine Dei, quasi supremi Principis, tamquam ministri ordinati. Sapient. vi. 5. „ Cum essetis ministri (f) regni illius, „ non recte iudicastis. " Ad idem autem tendit minister, & dominus. Eccli. x. 2. „ Secundum iudicem populi, sic & mini- „ stri eius. " Et ideo sicut Deus operatur in bonum his qui bonum agunt; ita & Principes, si recte ministerium suum impleant.

(a) *Al.* potestati inferiori. (b) *Al.* instituendi. (c) *Al.* fremitus. (d) *Al.* & præmia. (e) *Al.* malefactorum. (f) *Al.* Regis illius.

pleant. Sed & mali Principes ministri Dei sunt secundum ordinationem Dei ad inferendas pœnas, licet hoc sit præter intentum eorum: secundum illud Esa. x. 5. „ Assur virga furoris mei, & baculus ipse in „ manu mea est ...... Ipse autem non sic „ arbitrabitur: " & Hierem. xxv. 9. „ Assumam universam cognationem aquilonis, „ & Nabuchodonosor Regem Babylonis ser„ vum meum, & adducam eos super ter„ ram istam, & super habitatores eius, & „ super omnes cognationes quæ in circuitu „ illius sunt, & interficiam eas: " & quia tales mali Principes interdum, Deo permittente, bonos affligunt, quod in bonum eorum cedit: secundum illud supra viii. 28. *Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum*.

Deinde cum dicit, *Si autem male feceris, time*, ostendit necessitatem præmissi documenti. Dictum est enim, quod benefaciendo non timebis potestatem; *si autem male feceris, time*: quia causam timoris habes. Prov. x. 29. „ Pavor his qui operantur ma„ lum. " Sapient. xvii. 10. „ Cum sit ti„ mida nequitia, data est in omnium con„ demnationem. " Secundo assignat rationem, dicens: *Non enim sine causa gladium portat*. Loquitur autem secundum consuetudinem Principum, qui quasi (a) insignia suæ potestatis, deferebant instrumenta puniendi, puta fasces virgarum ad verberandum, & secures, vel gladios ad occidendum. Iob xix. 29. „ Fugite a facie gladii, „ quoniam ultor iniquitatum est gladius. " Tertio rationem exponit, dicens: *Portat*, inquam, *gladium quia est minister Dei, vindex*, idest vindictam exercens, *in iram*, idest ad exequendam iram Dei, idest iustum iudicium eius, *ei qui malum agit*, idest contra malefactorem. Ezech. xvi. 37. „ Ecce ego congregabo omnes amatores „ tuos, & iudicabo te in iudiciis adulte„ rorum, & dabo te in manus eorum, & „ destruent lupanar tuum. " Prover. xvi. 12. „ Abominabiles Regi qui impie agunt, „ quoniam iustitia firmatur solium. " Ex quo patet quod non solum est licitum, sed etiam meritorium Principibus qui zelo iustitiæ vindictam exercent in malos: unde dicitur Ezech. xxix. 19. „ Erit merces exer„ citui illius, & operi quo servivit mihi „ adversus eam. "

Deinde cum dicit, *Ideoque necessitate subditi estote*, infert conclusionem principaliter intentam, dicens: *Ideoque*, propter prædictas rationes, (b) *subditi estote*, Principibus, *ex necessitate*, quia scilicet hoc est ex necessitate salutis: vel *subditi estote* voluntarie *necessitati* quæ vobis imminet potentia Principum, ut faciatis de necessitate virtutem; non solum *propter iram*, idest vindictam vitandam, quod pertinet ad secundam rationem, *sed etiam propter conscientiam*, bonam conservandam; quod pertinet ad primam rationem: quia *qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit*. Tit. iii. 1. „ Admone il„ los, Principibus, & potestatibus subditos „ esse. "

Deinde cum dicit, *Ideo enim & tributa præstatis*, inducit homines ad exhibendum suis superioribus signum subiectionis: & primo ponit signum subiectionis; secundo inducit ad eius exhibitionem, ibi, *Reddite ergo omnibus debita*. Circa primum duo facit. Primo ponit subiectionis signum, dicens: *Ideo enim*, idest quod debetis esse subiecti, *& tributa præstatis*, idest præstare debetis, in signum scilicet subiectionis. Et ideo conquerendo dicitur Thren. i. 1. „ Prin„ ceps provinciarum facta est sub tributo. " Dicuntur autem tributa, eo quod subditi dominis ea tribuunt. Secundo assignat rationem, dicens: *Ministri enim Dei sunt*, *in hoc ipsum*, (c) idest pro hoc ipso, scilicet tributo, recipiendo, *servientes*, scilicet Deo & populo; quasi dicat: Unusquisque de suo ministerio vivere debet, secundum illud I. Corinth. ix. 7. „ Quis pascit gregem, & de „ lacte eius non edit? " Et ideo cum Principes nostri suo regimine Deo ministrent, a populo debent tributa suscipere, quasi stipendia sui ministerii; non autem ita quod hoc debeant sibi computare pro præmio; proprium enim præmium Principis est laus, & honor, ut Philosophus dicit in V. Ethic. & cum hoc non sufficit, tyrannus fit. Sed hoc non est intelligendum de laude humana solum, vel honore, quia tale præmium esset vanum; sed de laude, & honore divino, qui Principibus bene gubernantibus exhibetur. Sapient. vi. 22. „ O Reges po„ puli, diligite sapientiam, ut in perpe„ tuum regnetis. " Huiusmodi autem tributa recipiunt ad sustentationem. Laborant autem Principes ad omnium pacem. Unde dicitur II. Tim. ii. 2. „ Obsecro primum „ omnium fieri obsecrationes pro Regibus, „ & omnibus qui in sublimitate sunt con„ stituti, ut quietam ac tranquillam vitam „ agamus. " Baruch i. 11. „ Orate pro „ vita

(a) *Al.* in figura. (b) *Al.* subditi estote voluntarie necessitati quæ vobis imminet praecepto Principum &c. *intermediis omissis*. (c) *Al.* idest pro ipso tributa recipiendo.

„ vita Nabuchodonosor Regis Babylonis, ut „ vivamus sub umbra eius. “ Ab hoc tamen debito liberi sunt clerici ex privilegio Principum; quod quidem æquitatem naturalem habet: unde etiam apud Gentiles liberi erant a tributis illi qui vacabant rebus divinis: legitur enim Gen. XLVII. quod Ioseph subiecit Pharaoni totam terram AEgypti, præter terram sacerdotum, quæ a Rege tradita fuerat eis, quibus & statuta cibaria ex horreis publicis præbebantur. Et infra (loc. cit.) dicitur, quod in universa terra AEgypti quinta pars solvitur absque terra sacerdotali, quæ libera erat ab hac conditione. Hoc autem (a) ideo æquum est, quia sicut Reges sollicitudinem habent de bono publico in bonis temporalibus, ita ministri Dei in spiritualibus: & sic per hoc quod Deo in spiritualibus ministrant, recompensant Regi quod pro eorum pace laborat.

Sed attendendum est, cum tributa dicat Regibus esse debita, quasi laboris stipendium, quod dupliciter peccare possunt Principes accipiendo tributa. Primo quidem si utilitatem populi non procurent, sed solum ad diripiendum eorum bona intendant: unde dicitur Ezech. XXXIV. 3. „ Lac comedebatis, & lanis operiebamini, & quod „ crassum erat occidebatis; gregem autem „ meum non pascebatis. “ Alio modo ex eo quod violenter diripiunt supra statutam legem, quæ est quasi quoddam pactum inter Regem & populum, & supra populi facultatem: unde dicitur Mich. III. 1. „ Audite Principes Iacob, & duces domus „ Israel: “ & postea subdit: „ Qui violen„ ter tollitis pelles eorum desuper eis, „ & carnes eorum desuper ossibus eo„ rum. “

Deinde cum dicit, *Reddite ergo omnibus debita*, monet ad reddendum prædictum subiectionis signum: & primo quidem in generali, dicens: Ex quo tributum debetur Principibus, tamquam Dei ministris, *reddite ergo omnibus debita*. Ex quo patet quod ex necessitate iustitiæ tenentur subditi sua iura Principibus exhibere. Matth. XVIII. 24. „ Oblatus est Regi unus qui debebat „ decem millia talenta: “ & XXII. 21. „ Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari. “ Secundo specificat; & primo ea quæ sunt exteriora, dicens: *Cui tributum*, scilicet debetis, reddite *tributum*, quod scilicet Principi tribuitur pro generali regimine, quo patriam in pace, & quiete gubernat. Gen. XLIX. 15. „ Vidit requiem, quod esset bo„ na .... factusque est tributis serviens. “ *Cui vectigal*, scilicet debetis, reddite *vectigal*, quod scilicet redditur Principi in aliquibus certis locis de mercimoniis quæ deferuntur, pro reparatione (b) viarum, & custodia. Vel vectigal dicitur quod datur Principi, quando per patriam (c) devehitur, sicut sunt procurationes, & alia huiusmodi. Secundo ponit ea quæ sunt interius exhibenda. Est autem considerandum, quod Principi debetur & timor, & honor: timor quidem, inquantum est dominus sua potestate malos coercens (d) a malis. Malach. I. 6. „ Si ego Dominus, ubi est ti„ mor meus? “ Et ideo dicit: *Cui timorem*, scilicet debetis, reddite *timorem*. Proverb. XXIV. 21. „ Deum time fili mi. “ Inquantum autem quasi pater providet bonis quæ sunt in laudem eorum, debetur illi honor. Malach. I. 6. „ Si ego pater, „ ubi honor meus? “ Et ideo subdit: *Cui honorem*, debetis, reddite *honorem*. I. Pet. II. 17. „ Regem honorificate. “

Sed contra est quod dicitur Lev. XIX. 15. „ Non honores vultum potentis. “ Sed hoc est intelligendum quantum ad hoc ut pro eo a iustitia non declines: unde subditur ibid. „ Iuste iudica proximo „ tuo. “

(a) *Al.* omnino. (b) *Al. deest* viarum. (c) *Al.* devenitur. (d) *Al. omittitur* a malis.

LE.

LECTIO II.

NEmini quidquam debeatis, nisi ut invicem diligatis: qui enim diligit proximum, legem implevit. Nam Non adulterabis, Non occides, Non furaberis, Non falsum testimonium dices, Non concupisces, & si quod est aliud mandatum, in hoc verbo instauratur, Diliges proximum tuum sicut teipsum. Dilectio proximi, malum non operatur. Plenitudo ergo legis est dilectio.

SUpra Apostolus ostendit qualiter debeant fideles ad superiores iustitiam observare; hic ostendit (*a*) quid debeant omnibus communiter exhibere: & circa hoc duo facit. Primo proponit quod intendit; secundo reddit rationem, ibi, *Qui enim diligit proximum, legem implevit*. Dicit ergo primo: Dictum est, *Reddite omnibus debita*, non quidem particulariter, sed integraliter: & hoc est quod (*b*) subdit: *Nemini quidquam debeatis*; quasi dicat: Ita plene omnibus omnia debita persolvatis ut nihil remaneat quod solvere debeatis. Et hoc quidem propter duo. Primo quia in ipsa mora reddendi, peccatum committitur, dum homo iniuste detinet rem alienam: unde dicitur Lev. XIX. 13. „ Non morabi„ tur opus mercenarii tui apud te usque „ mane. "

Et eadem est ratio de aliis debitis. Secundo quia quamdiu aliquis debet, est quodammodo servus, & cui debet obligatur. Proverb. XXII. 7. „ Qui accipit mutuum, „ servus est fenerantis. " Sunt tamen quaedam debita a quibus homo numquam potest se absolvere; & hoc (*c*) contingit dupliciter. Uno quidem modo propter excellentiam beneficii, cui aequivalens recompensari non potest; sicut Philosophus dicit de honore qui exhibetur Deo, vel parentibus, secundum illud Psal. CXV.12. „ Quid „ retribuam Domino pro omnibus quae re„ tribuit mihi? " Alio modo propter causam debendi, quae semper manet; vel etiam propter hoc quod illud quod redditur, numquam exhauritur, sed semper in reddendo crescit. Et propter has causas debitum dilectionis fraternae ita solvitur quod semper debetur. Primo quidem quia dilectionem proximo debemus propter Deum, cui sufficienter recompensare non possumus: dicitur enim I. Ioan. IV. 21. „ Hoc man„ datum habemus a Deo, ut qui diligit „ Deum, diligat & fratrem suum. " Secundo quia causa dilectionis semper manet, quae est similitudo naturae, & gratiae. Eccli. XIII. 19. „ Omne animal diligit sibi „ simile; sic & omnis homo proximum si„ bi. " Tertio quia caritas in diligendo non deficit, sed proficit. Philip. I. 9. „ Hoc oro, ut caritas vestra magis ac ma„ gis abundet. " Ideo dicit: *Nisi ut invicem diligatis*: quia scilicet dilectionis debitum ita semel redditur ut tamen semper maneat sub debito praecepti. Ioan XV. 12. „ Hoc est praeceptum meum, ut diligatis „ invicem. "

Deinde cum dicit, *Qui enim diligit proximum, legem implevit*, assignat causam eius quod dixerat, debito dilectionis nos numquam absolvi, quia scilicet in dilectione, tota legis impletio consistit: unde circa hoc tria facit. Primo proponit quod intendit; secundo manifestat propositum, ibi, *Nam non adulterabis &c.* tertio infert conclusionem intentam, ibi, *Plenitudo ergo legis est dilectio*. Dicit ergo primo: Ideo dictum est, quod non intendamus nos expedire a debito dilectionis, sicut ab aliis debitis: *qui enim diligit proximum, legem implevit*; idest, tota impletio legis ex proximi dilectione dependet.

Sed hoc non videtur verum: dicitur enim. I. Timoth. I. 5. quod „ finis praece„ pti caritas est. " Unumquodque enim perficitur cum ad finem pervenit: & ideo tota legis perfectio in caritate consistit. Sed caritas duos habet actus, scilicet dilectionem Dei, & dilectionem proximi: unde & Dominus dixit Matth. XXII. quod tota lex, & Prophetae pendet in duobus mandatis caritatis; quorum unum est de dilectione Dei, aliud de dilectione proximi. Non ergo videtur quod qui proximum diligit, impleat totam legem.

Sed dicendum est, quod illa dilectio proximi ad caritatem pertinet, & legem implet, qua proximus diligitur propter Deum; & ita

(a) *Al.* quid debeant omnibus exhibere: & primo proponit &c. (b) *Al.* ostendit. (c) *Al.* emittitur contingit.

& ita in dilectione proximi includitur dilectio Dei, sicut causa includitur in effectu. Dicitur enim I. Ioan. IV. 21. „ Et „ hoc mandatum habemus a Deo, ut qui „ diligit Deum, diligat & fratrem suum.“ Et e converso dilectio proximi includitur in dilectione Dei, sicut effectus in causa: unde ibidem dicitur: „ Si quis dixerit, quo„ niam diligo Deum, & fratrem suum odit, „ mendax est. “ Et inde est quod in sacra Scriptura quandoque fit mentio solum de dilectione Dei, quasi sufficiat ad salutem, secundum illud Deut. X. 12. „ Et nunc „ Israel audi: quid Dominus Deus tuus pe„ tit a te, nisi ut timeas Dominum Deum „ tuum, & ambules in viis eius, & dili„ gas eum? “ quandoque autem fit mentio solum de dilectione proximi: Ioan. XV. 17. „ Hoc vobis mando, ut diligatis invi„ cem. “

Deinde cum dicit, *Nam non adulterabis &c.* probat propositum: primo quidem per inductionem; secundo vero per medium syllogismi, ibi, *Dilectio proximi, malum non operatur*. Circa primum, more inducentium, enumerat quædam præcepta quæ dilectionem proximi implent. Et quia præcepta tria primæ tabulæ immediatius ordinantur ad dilectionem Dei, non facit mentionem hic de eis, quamvis & ipsa impleantur in dilectione proximi, (*a*) prout dilectio Dei includitur in dilectione proximi. Enumerat autem mandata secundæ tabulæ; prætermittit tamen præceptum affirmativum tantum, quod est de honore parentum, in quo etiam intelligitur ut omnibus reddamus quæ debemus; enumerat autem præcepta negativa, per quæ aliquis prohibetur malum proximis inferre; & hoc duplici ratione. Primo quidem quia præcepta negativa sunt magis universalia & quantum ad tempora, & quantum ad personas. Quantum ad tempora quidem, quia præcepta negativa obligant semper, & ad semper: nullo enim tempore est furandum, & adulterandum: præcepta autem affirmativa obligant quidem semper, sed non ad semper, sed pro loco, & tempore: non enim tenetur homo ut omni tempore honoret parentes, sed pro loco, & tempore. Quantum ad personas autem, quia nulli hominum est nocendum. Non autem sufficientes sumus ut unus homo possit omnibus hominibus servire. Secundo quia magis manifestum est quod per dilectionem proximi implentur præcepta negativa quam affirmativa: qui enim diligit aliquem, magis abstinet a nocumento illius, quam ei beneficia impendat, a quo quandoque homo impeditur per impotentiam. Tripliciter autem aliquis nocumentum proximo inferre potest. Uno modo, facto; alio modo, verbo; tertio, desiderio. Facto quidem tripliciter. Uno modo quantum ad personam ipsius proximi; & hoc prohibetur cum dicitur, *Non occides*: in quo etiam intelligitur prohiberi omnis iniuria in personam proximi illata. I. Ioan. III. 15. „ Omnis homicida non habet vitam æternam „ in se ipso. “ Secundo quantum ad personam coniunctam, scilicet uxorem; & hoc prohibetur cum dicitur, *Non adulterabis*: in quo etiam intelligitur prohiberi fornicatio, & omnis illicitus usus genitalium membrorum. Hebr. ult. 4. „ Fornicatores, & a„ dulteros iudicabit Deus. “ Tertio quantum ad res exteriores: quod prohibetur cum dicitur, *Non furaberis*: in quo etiam (*b*) prohibetur omnis iniusta subtractio rei alienæ, sive per vim, sive per dolum. Zach. V. 3. „ Omnis fur, sicut ibi scriptum „ est, iudicabitur. “ Nocumentum autem quod quis proximo infert verbo, prohibetur cum dicitur: *Non falsum testimonium dices*: quod non solum prohibetur in iudicio, sed etiam extra iudicium, sive per modum detractionis, sive per modum contumeliæ. Proverb. XIX. 9. „ Testis falsus non erit „ impunitus; & qui mendacia loquitur, „ non effugiet. “ Nocumentum autem quod quis infert proximo, solo desiderio, prohibetur cum dicitur: *Non concupisces rem proximi tui*: ubi etiam intelligitur prohiberi concupiscentia uxoris. Supra VII. 7. *Nam concupiscentiam nesciebam*, scilicet esse peccatum, *nisi lex diceret, Non concupisces*. Ponuntur autem hæc mandata Exod. XX. Enumeratis autem pluribus præceptis, colligit omnia alia in communi, dicens: *Et si quod est aliud mandatum*, affirmativum, (*c*) vel negativum, vel ad Deum, vel ad proximum pertinens, per modum supra dictum, *instauratur*, idest perficitur, & impletur, *in hoc verbo, Diliges proximum tuum sicut te ipsum*. Quod quidem ponitur Lev. XIX. 18. ubi nos habemus: „ Diliges ami„ cum tuum sicut te ipsum. “ Quod autem dicit, *Proximum tuum*, referendum est ad omnem hominem, & etiam ad sanctos Angelos, ut Augustinus probat in I. de Doctrina Christiana (cap. XXX.) Nomine enim

(a) *al.* [illegible] includit dilectionem Dei. (b) *al.* intelligitur prohiberi. (c) *al.* vel negativum ad proximum pertinens &c.

enim proximi intelligitur quicumque facit alicui misericordiam, secundum illud Luc. x. 36. „ Quis tibi videtur illi proximus „ fuisse qui incidit in latrones? Et ille di- „ xit: Qui fecit misericordiam in illum. " Et quia proximus est proximo proximus, consequens est quod etiam ille qui ab aliquo misericordiam recipit, proximus ei dicatur. Sancti autem Angeli nobis misericordiam impendunt, & nos omnibus hominibus misericordiam debemus impendere, & ab eis, cum necesse fuerit, recipere: unde patet quod sancti Angeli, & omnes homines proximi nobis dicuntur, quia beatitudinem ad quam nos tendimus, vel iam habent, vel ad eam nobiscum tendunt. Ex quo patet quod dæmones non sunt secundum hanc rationem proximi nobis, nec sub hoc præcepto eorum dilectio nobis iniungitur: quia sunt totaliter (a) a dilectione Dei exclusi, & non sunt computandi in numero proximorum, sed in numero hostium. Quod autem dicit, *Sicut teipsum*, non est referendum ad æqualitatem dilectionis, ut scilicet aliquis teneatur diligere proximum æqualiter sibi: hoc enim esset contra ordinem caritatis, quo quilibet plus tenetur suam, quam aliorum salutem curare: Cant. II. 4. „ Ordinavit in me caritatem: " sed est referendum ad similitudinem dilectionis, ut scilicet similiter diligamus proximum sicut nosipsos; & hoc tripliciter. Primo quidem quantum ad finem dilectionis, ut scilicet nos, & proximum diligamus propter Deum. Secundo quantum ad formam dilectionis, ut scilicet sicut aliquis seipsum diligit, quasi sibi volens bonum, ita aliquis proximum diligat, (b) quasi ei bona volens. Qui autem diligit proximum ad hoc solum ut eius utilitate, vel delectatione potiatur, non vult bonum proximo, sed ex proximo vult sibi bonum. Quo quidem modo homo amare dicitur res irrationales, puta vinum, vel aquam, ut scilicet eis utatur. Tertio quantum ad effectum dilectionis, ut scilicet aliquis necessitati proximi subveniat, sicut sibi; & quod nihil illicitum propter amorem proximi committat, sicut nec propter suum amorem.

Deinde cum dicit, *Dilectio proximi, malum non operatur*, manifestat propositum medio syllogismi per hunc modum. Qui diligit proximum, nullum malum operatur ad ipsum; sed ad hoc tendit omne legis præceptum, ut abstineatur a malo: qui ergo diligit proximum, legem implevit. Quod autem dilectio proximi malum non operetur, habetur I. Corinth. XIII. 4. „ Caritas „ non agit perperam." (c) Quocumque autem modo accipiatur hic malum; vel pro malo transgressionis, vel etiam omissionis; poterit hoc referri non solum ad præcepta negativa, sed etiam ad affirmativa. Inquantum vero dilectio proximi includit dilectionem Dei, intelligitur quod dilectio proximi excludit malum, non solum quod est contra proximum, sed etiam quod est contra Deum. Et sic includuntur etiam præcepta tabulæ primæ.

Ultimo autem infert conclusionem principaliter intentam, dicens: *Plenitudo ergo legis est dilectio*; idest, per dilectionem lex impletur, & perficitur. Eccli. XXIV. 16. „ In plenitudine sanctorum detentio mea." Coloss. III. 14. „ Caritatem habete, quod „ est vinculum perfectionis. "

LECTIO III.

Et hoc scientes tempus, quia hora est iam nos de somno surgere: nunc enim propior est nostra salus quam cum credidimus. Nox præcessit, dies autem appropinquavit. Abiiciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis. Sicut in die honeste ambulemus, non in comessationibus, & ebrietatibus, non in cubilibus, & impudicitiis, non in contentione, & æmulatione; sed induimini Dominum Iesum Christum; & carnis curam ne feceritis in desideriis.

Postquam Apostolus ostendit quomodo homo debet se Deo exhibere pium, convenienter eius donis utendo, & proximo iuste, ei debita reddendo; hic ostendit quomodo in seipso debeat honestatem conservare: & circa hoc duo facit. Primo ponit temporis congruitatem; secundo exhortatur ad honestatem operum, ibi, *Abiiciamus ergo opera tenebrarum*. Circa primum tria facit. Primo ponit temporis congruitatem; secundo assignat rationem, ibi, *Nunc enim propior est nostra salus quam cum credidi-*

(a) *Al.* a societate. (b) *Al. omittitur* quasi ei bona volens. (c) *Al.* Et si quidem accipiatur hic malum non solum transgressionis, sed etiam omissionis; poterit hoc referri &c.

dimus; tertio adhibet similitudinem, ibi, *Nox praecessit, dies autem appropinquavit*. Dicit ergo primo: Dictum est quae debetis observare, & hoc non solum propter ea quae dicta sunt, sed etiam *scientes hoc tempus*, idest per hoc quod debetis considerare huius temporis conditionem: quia, ut dicitur Eccle. VIII. 6. „ omni negotio tem„ pus est, & opportunitas. " Hier. VIII. 7. „ Milvus in celo cognovit tempus suum, „ turtur, & hyrundo, & ciconia custodie„ runt tempus adventus sui; populus au„ tem meus non cognovit iudicium Domi„ ni. " Ad quid autem congruum sit hoc tempus, ostendit subdens: *Quia hora est iam nos de somno surgere*: quod quidem intelligendum est, non de somno naturae, quod quandoque dicitur mors, secundum illud I. Thess. IV. 12. „ Nolumus vos ignorare de „ dormientibus: " quandoque autem est quies animalium virtutum, secundum illud Ioan. XI. 12. „ Si dormit, salvus erit. " Nec etiam intelligendum est de somno gratiae, quod quandoque dicitur quies aeternae gloriae, secundum illud Psalm. IV. 9. „ In „ pace in idipsum dormiam, & requie„ scam: " quandoque autem est quies contemplationis etiam in hac vita: Cant. V. 2. „ Ego dormio, & cor meum vigilat. " Sed intelligitur de somno culpae, secundum illud Ephes. V. 14. „ Exurge qui dormis, „ & exurge a mortuis, & illuminabit te „ Christus: " vel etiam negligentiae, secundum illud Proverb. VI. 9. „ Usquequo pi„ ger dormies? " Tempus ergo est surgendi a somno culpae per poenitentiam: Psal. CXXVI. 2. „ Surgite postquam sederitis, qui „ manducatis panem doloris: " a somno vero negligentiae per solicitudinem bene operandi: Esa. XXI. 5. „ Surgite Principes, ac„ cipite clypeum. " Eccli. XXXII. 15. „ Hora „ surgendi non te (a) tristet. " Deinde cum dicit, *Nunc enim propior est salus nostra*, assignat rationem eius quod dixerat, dicens: *Nunc enim propior est salus nostra, quam cum credidimus*: quod quidem secundum intentionem Apostoli intelligitur de salute vitae aeternae, de qua dicitur Esa. LI. 8. „ Salus „ autem mea in sempiternum erit. " Ad hanc autem salutem homo ordinatur primo quidem per fidem. Mar. ult. 16. „ Qui cre„ diderit, & baptizatus fuerit, salvus e„ rit. " Sed semper magis ac magis homo accedit ad eam per bona opera, & caritatis augmentum: unde dicitur Iacob. IV. 8. „ Appropinquate Deo, & appropinqua„ bit vobis. " Hoc est ergo quod Apostolus dicit: Ideo *hora est iam nos de somno surgere*: *nunc enim*, quando scilicet per opera bona, & per caritatis augmentum profecimus, *propior*, idest propinquior, *est*, scilicet nobis, *nostra salus*, scilicet vitae aeternae, de qua dicitur Esa. LI. 8. „ Salus au„ tem mea in sempiternum erit: " *quam cum credidimus*, idest quam cum a principio fidem accepimus. Et potest hic intelligi duplex propinquitas. Una quidem secundum tempus: quia viri sancti in operibus iustitiae proficientes, magis appropinquant ad terminum vitae huius, in quo mercedem accipiunt. Alia vero est propinquitas dispositionis, vel praeparationis: quia per augmentum caritatis, & operationem iustitiae, homo praeparatur ad illam salutem. Matth. XXV. 10. „ Quae paratae erant, „ intraverunt cum eo ad nuptias. " Sed secundum quod Ecclesia haec verba adventus tempore legit, videntur hec verba esse referenda ad salutem quam Christus fecit in suo primo adventu, ut intelligamus Apostolum loquentem, quasi ex persona omnium fidelium, qui fuerunt ab initio mundi. Appropinquante enim iam tempore incarnationis Christi, quo vaticinia Prophetarum crebrescebant, quod tempus repraesentat Ecclesia, poterit dici: *Nunc propior est nostra salus*, scilicet Christus, *quam cum credidimus*, idest cum homines a principio credere coeperunt Christi adventum futurum. Esa. LVI. 1. „ Iuxta est salus mea ut ve„ niat, & iustitia mea ut reveletur. " Posset etiam assumi ad tempus misericordiae, quo quis incipit velle a praeteritis peccatis discedere: tunc enim magis appropinquat suae saluti, quam a principio, dum haberet fidem informem. Iac. IV. 7. „ Re„ sistite diabolo, & fugiet a vobis; appro„ pinquate Deo, & appropinquabit vobis. " Deinde cum dicit, *Nox praecessit, dies autem appropinquavit*, ponit ad propositum similitudinem: quod quidem secundum intentionem Apostoli sic videtur esse intelligendum ut totum tempus vitae praesentis nocti comparetur propter ignorantiae tenebras, (b) quibus praesens vita gravatur: Iob XXXVI. 19. „ Omnes quippe involvimur tenebris: " & de hac nocte dicitur Esa. XXVI. 9. „ Ani„ ma mea desideravit te in nocte. " Dies autem comparatur status futurae beatitudinis propter claritatem Dei, qua sancti illustrantur. Esa. LX. 19. „ Non erit tibi am„ plius sol ad lucendum per diem, nec splen-

(a) *Ibi* trices. (b) *Al. desunt sequentia usque ad illa verba*, Et de hac nocte &c.

„ splendor lunæ illuminabit te; sed erit „ tibi Dominus in lucem sempiternam." Ad quem diem refertur quod dicitur in Psal. cxvii. 24. „ Hæc dies quam fecit „ Dominus, exultemus, & lætemur in ea." Alio modo potest intelligi quod status culpæ nocti comparetur propter tenebras culpæ, de quibus dicitur in Psal. lxxxi. 5. „ Nescierunt, neque intellexerunt: in tene„ bris ambulant:" & de hac nocte dicitur Sap. xvii. 20. „ Solis autem illis superpo„ sita erat gravis nox, imago tenebrarum, „ quæ superventura erat illis." Dies autem dicitur status gratiæ propter lumen spiritualis intelligentiæ, quod iusti habent, sed impiis deest. Psal. xcvi. 11. „ Lux orta „ est iusto." Sap. v. 6. „ Sol intelligen„ tiæ non est ortus nobis." Tertio modo potest intelligi quod comparetur nocti tempus præcedens Christi incarnationem, quia nondum erat manifestata, sed sub quadam caligine. II. Pet. 1. 19. „ Habetis prophe„ ticum sermonem, cui bene facitis atten„ dentes, quasi lucernæ lucenti in caligi„ noso loco." Et de hac nocte dicitur Es. xxi. iv. „ Custos quid de nocte?" Unde sicut in nocte apparent umbræ, ita etiam illo tempore eminebant legalia, quæ sunt umbra futurorum, ut dicitur Coloss. 11. Tempus autem ab incarnatione Christi comparatur diei propter (a) præsentiam spiritualis solis in mundo; de quo dicitur Malac. ult. 2. „ Vobis timentibus nomen meum, „ orietur sol iustitiæ." Unde & ipse Dominus dicit Ioan. ix. 4. „ Me oportet ope„ rari opera eius qui misit me, donec dies „ est:" & postea subdit: „ Quamdiu in „ mundo sum, lux sum mundi." Quod ergo dicitur, *Nox præcessit*, indifferenter accipi potest pro qualibet prædictarum trium noctium. Iam enim præcesserat eos quibus scribebat & magna pars temporis huius vitæ, &, quod verius est, præcesserat nox culpæ; præcesserat etiam tempus legis, quod fuit ante Christum. Quod autem subdit, *Dies autem appropinquavit*, videtur secundum intentionem Apostoli referendum esse ad diem futuræ gloriæ, qui licet nondum advenisset fidelibus Christi, quibus scribebat, tamen in propinquo erat eis. Secundum prædicta posset etiam intelligi tempus gratiæ Christi, quod etsi iam advenerit secundum temporum cursum, appropinquare tamen nobis dicitur per fidem, & devotionem, sicut & Philip. v. 5. dicitur: „ Dominus prope est:" & in Psal. cxliv. 18. „ Prope est Dominus omnibus invocan„ tibus eum." Potest etiam hoc congruere his qui de peccatis pœnitere incipiunt, quibus dies gratiæ appropinquat.

Deinde cum dicit, *Abiiciamus ergo opera tenebrarum*, concludit exhortationem de honestate vitæ: & primo ponit exhortationem; secundo exponit eam, ibi, *Non in comessationibus, & ebrietatibus &c.* Circa honestatem vitæ tria tangit. Primo quidem remotionem vitiorum, concludens ex præmissis: Si *nox præcessit*, ut dictum est, *abiiciamus opera tenebrarum*: quia, ut dicitur Eccle. viii. 6. „ omni negotio tempus est, „ & opportunitas." Unde recedente nocte, cessare debent opera noctis. Dicuntur autem opera tenebrarum, opera peccatorum: primo quidem quia in seipsis privata sunt lumine rationis, quo illustrari debent humana opera: Eccle. 11. 14. „ Sapientis „ oculi in capite eius; stultus in tenebris „ ambulat:" secundo quia in tenebris aguntur: Iob xxiv. 15. „ Oculus adulteri „ observat caliginem:" tertio quia per ea homo ad tenebras ducitur, secundum illud Matth. xxii. 13. „ Mittite eum in tene„ bras exteriores." Secundo inducit ad assumendas virtutes; quasi dicat: Ex quo dies appropinquavit, assumentes ea quæ congruunt diei, *induamur arma lucis*, idest virtutes, quæ & arma dicuntur, inquantum nos muniunt. Ephes. ult. 11. „ Indui„ te vos armaturam Dei, ut possitis stare ad„ versus insidias diaboli." Et dicuntur lucis arma, tum quia lumine rationis decorantur, & perficiuntur: unde dicitur Prov. iv. 18. „ Iustorum semita quasi lux splen„ dens procedit:" tum quia lucis examen requirunt: Ioan. iii. 21. „ Qui facit ve„ ritatem, venit ad lucem:" tum quia per opera virtutum alii illuminantur: Matth. v. 16. „ Sic luceat lux vestra coram homi„ nibus ut videant opera vestra bona." Tertio exhortatur ad usum virtutum, & profectum, cum dicit: *Sicut in die honeste ambulemus*: hæc enim duo videntur diei congruere. Primo quidem honestas: nam in die unusquisque seipsum studet componere, ut coram aliis honestus appareat; in nocte autem non sic: unde dicitur I. Thess. v. 7. „ Qui dormiunt, nocte dormiunt; & qui „ ebrii sunt, nocte ebrii sunt. Nos autem „ qui diei sumus, sobrii simus." Unde I. Corinth. xiv. 40. dicitur: „ Omnia hone„ ste, & secundum ordinem fiant in vobis." Secundo homo in die ambulat, non in nocte:

(a) *Al.* potentiam.

ctæ: unde dicitur Ioan. xi. 10. „ Qui ambulat in nocte, offendit. " Et ideo quia dies est, oportet quod ambulemus, idest de bono in melius procedamus. Unde dicitur Ioan. xii. 35. „ Ambulate dum lucem habetis. " Deinde cum dicit, *Non in comessationibus & ebrietatibus*, exponit quod dixerat: & primo exponit quomodo sunt abiicienda opera tenebrarum, quæ sunt opera peccatorum: de quibus quædam enumerat, primo ponens ea quæ pertinent ad corruptionem concupiscibilis, cuius corruptio est intemperantia, quæ est circa delectationes tactus, & circa cibos: (*a*) unde primo excludit intemperantiam ciborum, cum dicit, *Non in comessationibus*. Dicuntur comessationes, superfluę, & nimis accuratæ comestiones. Prov. xxiii. 20. „ Noli esse in „ conviviis peccatorum, nec in comessatio„ nibus eorum qui carnes ad vescendum „ conferunt. " Quod quidem potest esse peccatum mortale ex hoc quod secundum legem pro hac culpa aliquis damnatur ad mortem. Dicitur enim de filio protervo Deut. xxi. 20. „ Comessationibus vacat, & luxu„ rię, atque conviviis: lapidibus eum obruet „ populus civitatis, & morietur. " Dicitur aliquis vacare comessationibus, atque conviviis, non quidem si comedat magnifice secundum statum suæ dignitatis, sicut dicitur Esther 11. quod Assuerus iussit præparari convivium magnificum propter coniunctionem Esther, iuxta magnificentiam principalem; sed quando aliquis hoc facit præter decentiam sui status, & præcipue si ad hoc principalis eius cura existat; sicut illi de quibus dicitur infra ult. 18. *Huiusmodi Christo Domino non serviunt, sed suo ventri*: & Phil. iii. 19. „ Quorum deus venter „ est. " Secundo excludit intemperantiam circa potum, cum subdit, *Et ebrietatibus*, quæ pertinent ad superfluitatem potus extra mensuram rationis hominem ponentis. Eccli. xxxi. 31. „ Vinum in iucunditatem „ creatum est, & non in ebrietatem. "

Et est considerandum, quod ebrietas ex suo genere est peccatum mortale, cum scilicet homo ex proposito inebriatur: quia videtur præferre delectationem vini integritati rationis: unde dicitur Esa. v. 22. „ Væ qui potentes estis ad bibendum vi„ num, & viri fortes ad miscendam ebrie„ tatem. " Si vero aliquis inebrietur præter intentionem, non ex proposito; puta quia ignorat virtutem vini, vel quia non æstimat se tanto potu inebriandum; non est peccatum mortale: quia non per se inebriatur, sed per accidens, idest præter intentionem: quod quidem non potest contingere in his qui frequenter inebriantur; & ideo dicit Augustinus in sermone de Purgatorio (serm. xli. de Sanct.) quod ebrietas est peccatum mortale, si assidua fuerit. Unde signanter hic Apostolus in plurali numero dicit: *Non in comessationibus, & ebrietatibus*.

Tertio (*b*) excludit intemperantiam circa corporalem quietem, cum dicit, *Non in cubilibus*, idest non in superflua dormitione; quam convenienter post comessationem, & ebrietatem prohibet, quia sequitur ex illis; & potest esse in hoc peccatum mortale, quando propter quietem corporalem, & somnum, omittit homo quæ facere debet, & inclinatur ad aliqua mala facienda. Mich. ii. 1. „ Væ qui cogitatis inutile, & ope„ ramini malum in cubilibus vestris. " Potest etiam quod dicit, *Non in cubilibus*, referri ad apparatum luxurię: unde dicitur in persona meretricis Prov. vii. 17. „ A„ spersi cubile meum myrrha, & aloe, & „ cinnamomo. " Gen. xlix. 4. „ Ascendisti „ cubile patris tui. " Et ideo convenienter quarto excludit intemperantiam circa venerea, cum subdit, *Et impudicitiis*, idest quibuscumque venereis actibus, qui dicuntur impudici, quia non cavent id quod est maxime pudore, vel confusione dignum: tum quia omnes delectationes tactus, gulæ, & luxuriæ sunt communes nobis & brutis: unde qui eis inordinate insistit, brutalis efficitur: Psalm. xxxi. 9. „ Nolite fieri sicut „ equus, & mulus, quibus non est intel„ lectus: " tum etiam quia specialiter in actibus venereis ratio hominis totaliter absorbetur a delectatione, ut non possit homo tunc aliquid intelligere, sicut Aristoteles dicit in Lib. IV. Ethic. (cap. 22.) Unde & Oseæ iv. 11. dicitur: „ Fornicatio, & e„ brietas, & vinum auferunt cor. " II. Cor. xii. 21. „ Non egerunt pœnitentiam „ super immunditia, & fornicatione, & im„ pudicitia quam gesserunt. " Deinde excludit ea quæ pertinent ad corruptionem irascibilis, cum dicit, *Non in contentione*: quæ quidem ut Ambrosius dicit (in Epist. II. ad Tim. cap. iv.) est impugnatio veritatis cum confidentia clamoris. Potest autem intelligi quod per hoc prohibetur omnis rixa non solum verborum, sed & factorum, quę ut plurimum a verbis incipit. Proverb. xx. 3. „ Honor est homini qui separat

(*a*) *Al. excludit* unde primo excludit intemperantiam ciborum. (*b*) *Al.* ponit.

„ parat se a contentionibus. " Solet autem contentio ex invidia generari; & ideo subdit, *Et æmulatione*. Unde Iac. III. 16. dicitur: „ Ubi zelus, & contentio, ibi in„ constantia, & omne opus pravum. "

Secundo exponit quomodo debeamus induere arma lucis, dicens: *Sed induimini Dominum Iesum Christum*: in quo scilicet abundantissime fuerunt omnes virtutes, secundum illud Esa. IV. 1. „ Apprehendent se„ ptem mulieres virum unum. " Induimus autem Iesum Christum primo quidem per sacramenti susceptionem. Galat. III. 27. „ Quicumque in Christo baptizati estis, „ Christum induistis. " Secundo per imitationem. Coloss. III. 9. „ Expoliantes vos „ veterem hominem cum actibus suis, & „ induentes novum eum qui renovatur in „ agnitionem, secundum imaginem eius qui „ creavit illum: " & Ephes. IV. 24. „ In„ duite novum hominem, qui secundum „ Deum creatus est in iustitia, & sanctita„ te veritatis. " Dicitur autem induere Christum qui Christum imitatur: quia sicut homo continetur vestimento, & sub eius colore videtur; ita in eo qui Christum imitatur, opera Christi apparent. Per hoc ergo induimur arma lucis, quando induimur Christum.

Tertio exponit quod dixerat, *Sicut in die honeste ambulemus*, per hoc quod subdit: *Et carnis curam ne feceritis in desideriis*. In hoc enim pulchritudo honestatis consistit, (a) ut homo non carnem spiritui, sed spiritum præferat carni. Supra VIII. 12. *Debitores sumus non carni, ut secundum carnem vivamus*. Sed notandum quod non dicit simpliciter, *Carnis curam ne feceritis*: quia quilibet tenetur ut carnis curam gerat ad sustentandam naturam, secundum illud Ephes. v. 29. „ Nemo umquam carnem suam odio habuit; „ sed nutrit, & fovet eam. " Sed addit, *In desideriis*, ut scilicet inordinata carnis desideria, idest concupiscentias, non sequamur: unde dicitur Gal. v. 16. „ Spiritu „ ambulate, & desideria carnis non perfi„ cietis. "

C A P I T I S XIV.

L E C T I O I.

INfirmum autem in fide assumite, non in disceptationibus cogitationum. Alius enim credit se manducare omnia; qui autem infirmus est, olus manducet. Is qui manducat, non manducantem non spernat; & qui non manducat, manducantem non iudicet: Deus enim illum assumpsit. Tu quis es qui iudicas alienum servum? Domino suo stat, aut cadit. Stabit autem: potens est enim Deus statuere illum. Nam alius iudicat diem inter diem, alius autem iudicat omnem diem. Unusquisque in suo sensu abundet. Qui sapit diem, Domino sapit; & qui manducat, Domino manducat: gratias enim agit Deo. Et qui non manducat, Domino non manducat, & gratias agit Deo. Nemo enim nostrum sibi vivit, & nemo sibi moritur. Sive enim vivimus, Domino vivimus; sive morimur, Domino morimur. Sive ergo vivimus, sive morimur, Domini sumus. In hoc enim Christus mortuus est, & resurrexit, ut vivorum, & mortuorum dominetur. Tu autem quid iudicas fratrem tuum? Aut tu quare spernis fratrem tuum? Omnes enim stabimus ante tribunal Christi: scriptum est enim: Vivo ego, dicit Dominus, quoniam mihi flectetur omne genu, & omnis lingua confitebitur Deo. Itaque unusquisque nostrum pro se rationem reddet Deo. Non ergo amplius invicem iudicemus.

(a) *Al.* ut homo spiritum præferat carni.

POstquam Apostolus ostendit quomodo aliquis debeat perfectus fieri, hic ostendit quomodo perfecti debeant se habere ad imperfectos: & primo ostendit quod non debent eos scandalizare, vel iudicare; secundo ostendit quomodo debent eos sustentare xv. cap. ibi, *Debemus autem nos firmiores imbecillitates infirmorum sustinere*. Circa primum duo facit. Primo prohibet inordinata iudicia; secundo prohibet infirmorum scandala, ibi, *Sed hoc iudicate magis ne ponatis offendiculum fratri*. Circa primum tria facit. Primo proponit admonitionem; secundo exponit eam, ibi, *Alius enim credit se manducare omnia*; tertio rationem assignat, ibi, *Deus enim illum assumpsit*. Circa primum considerandum est, quod in primitiva Ecclesia aliqui ex Iudæis conversi ad Christum, credebant legalia cum Evangelio esse servanda, ut patet Actor. xv. & hos Apostolus vocat infirmos in fide Christi, quasi nondum perfecte credentes quod fides Christi sufficiat ad salutem; perfectos autem, vel firmos in fide vocat eos qui fidem Christi sine legalibus credebant esse servandam. De utrisque tamen erant aliqui Romæ inter fideles Christi. Alloquitur ergo Apostolus perfectos in fide, dicens: (*a*) Dictum est, quod sic debetis induere Dominum Iesum Christum; *assumite autem*, idest affectu caritatis vobis coniungite ad supportandum, *infirmum in fide*, sicut expositum est; de quo potest intelligi illud Sap. ix. 5. „ Infirmus „ homo, & exigui temporis, & minor ad „ intellectum iudicii, & legum. " Infra xv. 7. *Suscipite invicem, sicut & Christus suscepit vos*. Eccli. xxix. 12. „ Propter man„ datum assume pauperem. " Et hoc *non in disceptationibus cogitationum*, idest non disceptando propter hoc quod unus contra alium cogitat, dum scilicet illi qui legalia servabant, iudicabant tamquam transgressores eos qui non servabant; & illi qui non servabant, contemnebant tamquam errantes, & ignorantes qui servabant. Supra 11. 15. *Cogitationum invicem accusantium, aut defendentium*. Deinde cum dicit, *Alius enim credit se manducare omnia*, exponit quod dixerat: & primo ostendit qui sunt infirmi in fide; secundo ostendit qualiter sint disceptationes cogitationum vitandæ, ibi, *Is qui manducat, manducantem non iudicet*. Circa primum considerandum est, quod inter ceteras legales observantias una erat discretio ciborum, propter aliquos cibos in lege prohibitos, ut patet Levit. xi. & hac quidem observantia quotidie erat utendum, vel non utendum. Et ideo de hoc mentionem fecit specialiter Apostolus, dicens: *Alius enim*, (*b*) inter vos, qui scilicet est perfectus in fide, *credit se posse licite manducare omnia*, eo quod non reputat se astrictum ad legales observantias. Matth. xv. 11. „ Quod intrat in „ os, non coinquinat hominem. " I. Tim. iv. 4. „ Omnis creatura Dei bona est, & „ nihil reiiciendum quod cum gratiarum „ actione accipitur. " In veteri autem lege prohibebantur aliqui cibi, non quia naturaliter essent immundi. Sicut enim in verbis hoc nomen stultus significat aliquod malum, quamvis hoc nomen sit bonum; ita in rebus quoddam animal bonum est secundum naturam, sed significatione est malum, sicut porcus, qui significat immunditiam; & ideo prohibitus est antiquis esus illarum carnium, ut significaretur in eorum vitatione, vitatio immunditiæ: tota enim illius veteris populi vita figuralis erat, ut Augustinus dicit in Lib. contra Faustum (Lib. IV. cap. 11. & vii.) Veniente autem Christo, qui est veritas, cessaverunt figuræ. Subdit autem quantum ad infirmum: *Qui autem infirmus est, olus manducet*; quasi dicat: Illis cibis utatur quibus non occurrit aliquod immundum in lege prohibitum. In singulis enim generibus animalium, puta terrestribus, volatilibus, & aquaticis, quædam genera erant concessa, & quædam prohibita; sed in herbis, & arboribus nihil erat prohibitum, ut patet Levit. xi. Et huius potest esse ratio duplex. Una est quia terræ nascentia fuerunt a principio concessa homini ad edendum, secundum illud Gen. 1. 29. „ Ecce dedi vobis omnem her„ bam afferentem semen super terram, & „ universa ligna quæ habent in semetipsis „ sementem generis sui, ut sint vobis in „ escam. " Sed post diluvium primo legitur (*c*) homini concessus carnium esus. Unde dicitur Gen. ix. 3 „ Quasi olera vi„ rentia tradidi vobis omnia, " scilicet animalium genera. Alia ratio est, quia primam prohibitionem de abstinendo a quibusdam terræ nascentibus homo in paradiso transgressus fuerat, ut patet Gen. iii. & propter hoc non erat ei similis prohibitio iteranda.

Sed cum legalia cessaverint in Christi passione, videtur quod inconvenienter Apostolus infirmis in fide permittat quod a cibis prohibitis in lege absti[illegible] [illegible]od nunc in Christianis non sustine[illegible] [illegible]lesia.

Sed

(a) *Al.* Dixi quod debetis &c. (b) *Al. deest* inter vos. (c) *Al. omittitur* ho[illegible]

Sed distinguendum est triplex tempus, secundum Augustinum (epist. xix.) quantum ad legalia. Quorum primum est tempus ante passionem Christi, in quo legalia suum robur obtinebant quasi adhuc viventia. Secundum autem tempus est post passionem Christi ante divulgationem Evangelii: in quo quidem tempore legalia mortua erant, quia nullus ad ea tenebatur, nec observata aliquid conferebant alicui; nondum tamen erant mortifera, quia sine peccato poterant Iudaei ad Christum conversi legalia observare: & pro illo tempore loquitur hic Apostolus. Tertium autem tempus est post divulgationem Evangelii, in quo legalia non solum sunt mortua, sed mortifera, ut quisquis ea observet, peccet mortaliter. Exponitur autem & aliter in Glossa, ut dicatur *infirmus* qui est ad lapsum vitiorum carnalium pronus; & huic consulendum est quod comedat *olus*, idest tenues, & aridos cibos, qui non sunt fomentum vitiorum, & abstineat ab illis quibus excitatur libido. Sed alius qui est fortior, credit se absque periculo (a) posse omnia manducare. Et haec differentia apparet Matth. ix. inter discipulos Christi, qui non ieiunabant tamquam confortati praesentia Christi, & discipulos Ioannis Baptistae, qui ieiunabant. Unde & poenitentiam agentes a quibusdam cibis abstinent, non propter eorum immunditiam, sed ad libidinem refrenandam.

Deinde cum dicit, *Is qui manducat, manducantem non iudicet*, exponit quomodo sunt vitandae disceptationes cogitationum: & primo quantum ad perfectos, dicens: *Is qui manducat*, scilicet cum secura conscientia omnia, vel etiam sine periculo libidinis, *non spernat non manducantem*, scilicet indifferenter omnia, tamquam infirmum in fide, vel quasi pronum ad vitia. Esa. xxxiii. 1. „ Vae qui spernis, nonne & ipse sperneris? " Luc. x. 16. „ Qui vos spernit, me spernit. " Secundo loquitur quantum ad infirmos, dicens: *Et qui non manducat*, scilicet indifferenter omnia, vel quia est infirmus in fide, de quo loquitur Apostolus, vel etiam quia pronus est ad libidinem, *non iudicet manducantem*, scilicet indifferenter omnia, quasi transgressorem legis, vel quasi in libidinem praecipitem. Matth. vii. 1. „ Nolite iudicare, & non iudicabimini. " Supra ii. 1. *Inexcusabilis es o homo omnis qui iudicas*.

Deinde cum dicit, *Deus enim illum assumpsit*, assignat tres rationes propter quas debemus a falso iudicio abstinere. Secunda ponitur ibi, *Suo Domino stat, aut cadit*; tertia ibi, *Tu autem quid iudicas fratrem tuum?* Prima ratio sumitur ex auctoritate iudicantis: unde primo ostendit hanc auctoritatem Deo competere; secundo concludit quod iudicium ad homines non pertinet, ibi, *Tu quis es qui iudicas alienum servum?* Dicit ergo primo: Recte dictum est, quod *qui non manducat, manducantem non iudicet*: *Deus enim assumpsit illum*, scilicet in servum a se iudicandum. Zach. xi. 7. „ Assumpsi mihi duas virgas, " idest duos populos. Psalm. xvii. 17. „ Assumpsit me de „ aquis multis. " Ille autem qui assumitur ad superioris iudicium, non debet ab inferiori iudicari; & ideo concludit: *Tu quis es*, idest cuius auctoritatis, vel virtutis es, *qui iudicas alienum servum*, idest proximum tuum, qui est servus Dei? Requiritur enim in iudicante auctoritas, secundum illud Exod. ii. 14. „ Quis constituit te principem, & „ iudicem super nos? " & Luc. xii. 14. „ Quis me constituit iudicem, aut diviso- „ rem super vos? "

Sed ex hac ratione sequi videtur hominis iudicium de alio homine esse illicitum.

Sed dicendum est, quod intantum hominis iudicium licitum est, inquantum agitur auctoritate concessa divinitus: unde dicitur Deut. i. 16. „ Audite illos, & quod iu- „ stum est iudicate: " & postea sequitur 17. „ Quia Dei est iudicium; " id est, auctoritate divina agitur. Si quis vero velit sibi usurpare iudicium super ea quae non sunt ei divinitus concessa ad iudicandum, est iudicium temerarium; sicut si quis iudex delegatus a Papa, vellet in iudicando transgredi mandati fines. Deus autem soli sibi reservavit iudicare occulta, quae praecipue sunt cogitationes cordium, & futura: & ideo si quis de his iudicare praesumpserit, est temerarium iudicium. Unde Augustinus dicit in Lib. de Sermone Domini in monte. „ In his duobus temerarium est iu- „ dicium, cum videlicet incertum sit quo „ animo quid factum sit; vel incertum qua- „ lis futurus sit (b) qui nunc vel bonus, „ vel malus apparet. "

Deinde cum dicit, *Suo Domino stat, aut cadit*, ponit secundam rationem; quae quidem sumitur ex fine meriti, vel demeriti. Posset aliquis dicere, quod licet homo non habeat iudiciariam auctoritatem: tamen intromittere se debet iudicio alterius propter da-

Bb 2

(a) *Al.* deest posse. (b) *Al.* qui nunc sit vel bonus, vel malus, manifeste apparet.

dampnum, vel fructum qui inde provenit. Sed Apostolus ostendit hoc ad Deum magis quam ad homines pertinere: & sic etiam propter hoc debemus Deo proximorum iudicia relinquere, nisi inquantum vice ipsius fungimur in iudicando, per auctoritatem nobis commissam. Circa hoc tria facit. Primo proponit quod intendit; secundo exemplificat, ibi, *Nam alius iudicat diem inter diem*; tertio probat propositum, ibi, *Qui sapit diem, Domino sapit*. Circa primum duo proponit. Primo quod quidquid circa hominem accidit, ad Deum pertinet, cum dicit: *Suo Domino stat*, scilicet recte agendo: Psal. cxxi. 2. „ Stantes erant pedes nostri in atriis tuis, „ Hierusalem: “ *aut cadit*, scilicet peccando: Amos v. 1. „ Domus Israel cecidit, „ & non adiiciet ut resurgat. “ Ponit autem sub disiunctione, *Stat*, *aut cadit*, propter incertitudinem: quia multi videntur cadere qui stant, & e converso, secundum illud Eccle. viii. 10. „ Vidi impios sepultos, qui cum adhuc viverent, in loco sancto erant, & laudabantur in civitate, „ quasi iustorum operum. “ Loquitur autem his Apostolus secundum similitudinem hominis servi, ad cuius dominum pertinet omne quod circa servum agitur. Nec intelligendum est quod Deo aliquid proficiat, vel noceat, si homo stet, aut cadat: dicitur enim Iob xxxv. 6. „ Si peccaveris, „ quid ei nocebis? .... Porro si iuste egeris, quid ei donabis? “ Sed quantum ad homines, id quod iuste agimus, ad gloriam Dei spectat. Matth. v. 16. „ Ut videant „ opera vestra bona, & glorificent Patrem „ vestrum qui in cælis est. “ Quod autem cadimus peccando, est hominibus occasio blasphemandi Deum. Supra ii. 2. *Nomen Dei propter vos blasphematur inter Gentes*. Vel quod dicit, *Suo Domino stat, aut cadit*, exponendum est in iudicio Domini sui. I. Corinth. iv. 4. „ Qui iudicat me, Dominus „ est. “ Secundo ostendit quod hominis statum iudicare ad Deum pertinet, dicens, *Stabit autem*; quasi dicat: Et si aliquis nunc cadat per peccatum, tamen potest esse quod iterum stabit; & hoc omnino implebitur, si est prædestinatus. Psal. xl. 9. „ Numquid „ qui dormit non adiiciet ut resurgat? “ Mich. vii. 8. „ Ne læteris, inimica mea, „ quia cecidi: resurgam. “ Et propter hoc si videmus aliquem manifeste cadentem, non debemus eum despicere, temerarie iudicando de eo, quod numquam resurget; sed magis debemus præsumere quod iterum stabit, non ex consideratione conditionis humanæ, sed considerando virtutem divinam. Unde cum dicit, *Potens est Deus statuere illum*, propter eius bonitatem præsumere debemus quod iterum statuet eum. Ezech. iii. 24. „ Ingressus est in me spiritus, & „ statuit me supra pedes meos: “ sicut & supra xi 23. dictum est: *Si non permanserint in incredulitate, inserentur: potens enim est Deus iterum inserere illos*.

Deinde cum dicit, *Nam alius iudicat diem inter diem*, exemplificat quod dictum est: & primo proponit diversitatem humanæ sententiæ, dicens: Ideo dico quod *suo Domino stat, aut cadit*: *nam alius iudicat diem inter diem*; idest, iudicat inter unum diem & alium, ut scilicet uno die abstineat, & non alio. Quod quidem videtur pertinere ad infirmum in fide, qui reputat adhuc legalia esse observanda: dicitur enim Levit. xxiii. 27. „ Decimo die mensis septimi, „ dies expiationum erit .... affligetisque „ animas vestras in eo: “ & Iudith viii. dicitur, quod Iudith ieiunabat omnibus diebus vitæ suæ præter sabbata, & neomenias, & festa domus Israel. *Alius autem iudicat omnem diem* indifferenter esse observandum, (b) quantum ad cæremonialia legis, quæ iam cessaverunt. Unde hoc videtur pertinere ad eum qui est perfectus in fide. Ps. cxliv. 2. „ Per singulos dies benedicam ti„ bi. “ Potest hoc etiam referri ad abstinentias quæ fiunt causa cohibendæ libidinis, quibus omni die aliqui vacant; puta qui perpetuo a carnibus, vel vino abstinent, vel ieiunant; quidam autem interpositis diebus abstinent, & ab abstinentia cessant, secundum illud Eccle. iii. 1. „ Omnia tempus habent. “ Secundo ostendit hæc omnia posse ad Dei gloriam pertinere, dicens: *Unusquisque in sensu suo abundet*; idest, suo sensui dimittatur. Abundare enim in sensu suo, est sensum suum sequi. Eccli. xv. 14. „ Deus ab initio constituit hominem, & reliquit illum in ma„ nu consilii sui. “ Vel *in sensu suo*; idest, secundum sensum suum studeat abundare ad gloriam Dei, secundum illud I. Corinth. xiv. 12. „ Ad ædificationem Ecclesiæ quæ„ rite ut abundetis. “

Sed hoc videtur locum habere in his quæ non sunt secundum se mala; in his autem quæ sunt secundum se mala, non est homo suo sensui relinquendus. Quod autem ali-

quis

(a) *Al.* Secundo ostendit quod si cadit; ad Deum pertinet &c. (b) *Al.* quantum ad ieiunia legis &c.

quis iudicet diem inter diem, videtur esse secundum se malum, secundum primam expositionem: dicitur enim Gal. IV. 10., Dies „ observatis, & menses, & tempora, & „ annos. Timeo ne sine causa laboraverim in „ vobis. " Et loquitur ibi ad litteram de his qui dixerunt dies observandos secundum cæremonias legis.

Sed dicendum, quod Apostolus hic loquitur secundum tempus illud in quo Iudæis ad fidem conversis licitum erat legalia observare, ut dictum est; sed quantum ad secundam expositionem videtur esse illicitum quod dicit, *Alius iudicat omnem diem*: sunt enim quidam dies in quibus non est licitum ieiunare: dicit enim Augustinus in epist. (LXXXVI.) ad Casulanum: „ Quisquis diem „ dominicum ieiunio decernendum esse pu„ tarit, non parvo scandalo (*a*) erit Ec„ clesiæ. " Nec immerito: illis enim diebus quibus nihil certi (*b*) statuit Ecclesia, vel Scriptura divina, mos populi Dei, & instituta maiorum, pro lege tenenda sunt: & in Decretis dicitur dist. XXX. „ Si quis (*c*) propter publicam pœ„ nitentiam a sacerdote acceptam, absque „ alia necessitate, die dominica pro quadam „ religione ieiunaverit, sicut Manichæi, „ anathema sit. " Sed intelligendum est quod hic Apostolus loquitur quantum ad illas abstinentias quæ quolibet die licite fieri possunt absque dissonantia communis consuetudinis, vel eorum quæ sunt a maioribus instituta.

Deinde cum dicit, *Qui sapit diem, Domino sapit*, probat propositum, quod scilicet unusquisque suo Domino stet, aut cadat; & hoc tripliciter. Primo per actum fidelium; secundo per intentionem eorum, ibi, *Nemo enim nostrum sibi vivit*, tertio per eorum conditionem, ibi, *Sive ergo vivimus, sive morimur, Domini sumus*. Probat ergo primo quomodo unusquisque fidelium suo Domino stat, aut cadit, per hoc quod de omnibus quæ fecit secundum suam conscientiam, gratias agit Deo: unde dicit: *Qui sapit diem*, ut scilicet uno die abstineat, & alio die ab abstinentia cesset, *Domino sapit*; idest, ad reverentiam Dei cibos discernit; sicut etiam nos discernimus vigilias festorum in quibus ieiunamus, a diebus festis quibus ieiunium solvimus propter reverentiam Dei. Eccli. XXXIII. 7. „ Quare dies diem super„ at, & iterum lux lucem? " Deinde loquitur quantum ad illos qui iudicant omnem diem, quorum quidam omni die a ieiunio cessabant, sicut dicitur Matth. IX. quod discipuli Christi non ieiunabant. Unde dicit: *Et qui manducat*, scilicet omni die, *Domino manducat*, idest ad gloriam Domini: quod per hoc patet: *Gratias enim agit Deo*, scilicet de cibo assumpto. I. Tim. IV. 3. „ Abstinere a cibis quos Deus creavit ad „ percipiendum cum gratiarum actione fi„ delibus. " Psal. XXI. 27. „ Edent pau„ peres, & saturabuntur, & laudabunt „ Dominum. " Ulterius quantum ad eum qui sic iudicat omnem diem, ut scilicet omni die abstineat, subdit: *Et qui non manducat*, idest abstinet omni die, *Domino*, idest ad honorem Domini, *non manducat*. Et hoc patet per hoc quod gratias agit Deo, qui sibi dedit voluntatem, & virtutem abstinendi. I. Thess. ult. XVIII. „ In omni„ bus gratias agite. " Sed quod hic dicit Apostolus de his qui in omni die vel abstinebant, vel ab abstinentia cessabant, debet intelligi quantum ad illud tempus in quo hoc non erat contrarium statutis maiorum, nec communi consuetudini populi Dei.

Deinde cum dicit, *Nemo enim nostrum sibi vivit &c.* probat idem ex intentione fidelium: & primo excludit inordinatam intentionem, dicens: Recte dico, quod unusquisque Domino suo stat, aut cadit: *Nemo enim nostrum sibi vivit*, vel naturali vita, vel spirituali, de qua dicitur Habac. II. 4. „ Iustus autem meus ex fide vivit. " *Sibi*, idest propter seipsum, quia hoc esset frui seipso. I. Corinth. X. 33. „ Non quærens „ quod mihi utile est. " Psalm. CXIII. 9. „ Non nobis Domine, non nobis, sed nomi„ ni tuo da gloriam. " Vel *sibi*, idest secundum suam regulam, sicut qui dicunt Sap. II. 11. „ Sit fortitudo nostra lex iniusti„ tiæ. " Vel *sibi*, idest suo iudicio. I. Corinth. IV. 3. „ Sed neque meipsum iudico. " *Et nemo moritur*, scilicet morte corporali, vel morte spirituali peccando, vel etiam morte spirituali, qua quis moritur vitiis, puta in baptismo, secundum illud supra VI. 7. *Qui mortuus est, iustificatus est a peccato*. Vel *sibi*, idest suo iudicio, vel propter seipsum, aut suo exemplo; sed exemplo Christi moritur aliquis a vitiis. Supra VI. 10. *Quod enim mortuus est peccato, mortuus est semel*: & infra 11. *Ita & vos existimate vos mortuos esse peccato*. Secundo ostendit qualis sit recta intentio fidelium, dicens: *Sive enim vivimus*, vita corporali, *Domino vivimus*, idest ad gloriam Domini: *sive morimur*, morte corporali, *Domino morimur*, idest ad ho-

(*a*) *Al.* (*b*) *Al.* statuit divina Scriptura. (*c*) *Al. additur* presbyter.

honorem Domini. Philip. I. 20. „ Magnificabitur Christus in corpore meo sive per mortem, sive per vitam. " (a) Vel si exponatur quod dicit, *Vivimus*, & *morimur*, de vita, & morte spirituali; exponendum est quod dicit, *Domino*, idest iudicio Domini, „ qui constitutus est a Deo iudex vivorum, & mortuorum, " ut dicitur Act. x. 42. Deinde cum dicit, *Sive ergo vivimus &c.* ostendit propositum ex conditionem fidelium: & primo concludit ex premissis conditionem fidelium, scilicet quod non sunt sui, sed alterius: illi enim qui sui sunt, sicut liberi homines, sibi vivunt, & sibi moriuntur. Quia ergo dictum est, quod fideles non sibi vivunt, aut moriuntur, sed Domino; concludit sic: *Sive ergo vivimus, sive morimur, Domini sumus*, quasi servi eius qui habet potestatem vitæ, & mortis. I. Cor. VII. 23. „ Pretio empti estis; nolite fieri servi: " & VI. 20. „ Empti enim estis pretio magno. " I. Paralip. XII. 18. „ Tui sumus, o David, & tecum fili Isai. " Secundo assignat causam huius conditionis, dicens: *In hoc enim Christus mortuus est, & resurrexit*; idest, hoc adeptus est sua morte, (b) & resurrectione, ut vivorum dominaretur, quia resurrexit, vitam novam, & perpetuam inchoando; & mortuorum, quia mortem nostram moriendo destruxit. II. Corinth. V. 15. „ Pro omnibus mortuus est Christus: ut qui vivunt iam non sibi vivant, sed ei qui pro eis mortuus est, & resurrexit. " Sic igitur per omnia prædicta Apostolus probavit quod unusquisque Domino suo stat, aut cadit, per hoc scilicet quod fideles gratias agunt Deo, & quod Domino vivunt, & moriuntur, & quod Domini sunt & in morte, & in vita.

Deinde cum dicit, *Tu autem quid indicas?* ponit tertiam rationem, quæ sumitur ex futuro iudicio: & circa hoc tria facit. Primo proponit superfluitatem præsentis iudicii, dicens: *Tu autem quid iudicas*, idest qua utilitate, vel necessitate iudicas, *fratrem tuum*, temere de occultis, quæ tuo iudicio non sunt commissa? Aut tu alius qui iudicaris, quare spernis fratrem tuum, pro nullo reputans ab eo iudicari? Malach. II. 10. „ Quare despicit unusquisque fratrem suum? " Secundo (c) prænuntiat futurum Christi iudicium; quasi dicat: Recte dico, *Cur iudicas?* quia non debes timere quod absque iudicio remaneat: *omnes enim stabimus ante tribunal Christi*. Dicitur enim tribunal Christi eius iudiciaria potestas, sicut & Matth. XXV. 31. dicitur: „ Cum venerit Filius hominis in maiestate sua, tunc sedebit super sedem maiestatis suæ. " Dicit autem, *Omnes stabimus*, quasi iudicandi, tam boni, quam mali, quantum ad remunerationem, vel punitionem. II. Corinth. V. 10. „ Omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi, ut referat unusquisque propria corporis prout gessit, sive bonum, sive malum. " Sed quantum ad discussionem non omnes stabunt ut iudicandi, sed quidam consedebunt ut iudices. Matth. XIX. 28. „ Sedebitis super sedes iudicantes duodecim tribus Israel. " Tertio ibi, *Scriptum est enim &c.* probat quod dixerat: & primo inducit auctoritatem; secundo infert conclusionem, ibi, *Itaque unusquisque &c.* Dicit ergo primo: Dictum est, quod omnes stabimus ante tribunal Christi, & hoc patet per auctoritatem sacræ Scripturæ: *scriptum est enim*, Esai. XLV. 14. *Vivo ego, dicit Dominus, quoniam mihi flectetur omne genu, & omnis lingua confitebitur Deo*. Littera nostra sic habet: „ In memetipso iuravi, quia mihi curvabitur omne genu, & iurabit omnis lingua. " Tria autem in his verbis ponuntur. Primo quidem iuramentum, quod interdum in verbis Dei ponitur ad ostendendum (d) id quod dicitur, firmum esse immutabilitate divini consilii; non autem esse mutabile sicut ea quæ prænuntiantur secundum causas inferiores, ut prophetia comminationis: unde dicitur in Psal. CIX. 4. „ Iuravit Dominus, & non pœnitebit eum. " Homines autem, ut Apostolus dicit Hebr. VI. 16. „ per maiorem sui iurant. " Quia vero Deus non habet maiorem, in quo maior firmitas consistat veritatis, per seipsum iurat. Ipse autem est ipsa vita, & fons vitæ, (e) secundum illud Deut. XXX. 20. „ Ipse est enim vita tua, & longitudo dierum tuorum, ut habites in terra, pro qua iuravit Dominus patribus tuis. " Psalm. XXXV. 10. „ Apud te est fons vitæ. " Et ideo forma iuramenti Domini est, *Vivo ego*; quasi dicat: Iuro per vitam, qua ego singulariter vivo. Secundo prænuntiatur subiectio communis creaturæ ad Christum, cum dicitur: *Quoniam mihi*, scilicet Christo, *flectetur omne genu*: in quo designatur perfecta subiectio rationalis creaturæ ad Christum. Solent

(a) *Al.* Vel sic exponatur quod dicit *Domino*, idest iudicio Domini &c. (b) *Al. omittitur* & resurrectione. (c) *Al.* prænuntiat. (d) *Al.* id quod dicitur firmum, esse immutabilitatem divini consilii. (e) *Al. omittuntur sequentia usque ad illa verba*, Et ideo forma iuramenti &c.

lent enim homines in signum subiectionis maioribus flectere genua: unde Philip. II. 10. dicitur: „ In nomine Iesu omne genu flectatur cælestium, terrestrium, & infernorum. " Tertio prænuntiat fidei confessionem, qua omnes gloriam Christi confitebuntur: unde sequitur: *Et omnis lingua confitebitur Deo*; idest, confitebitur Christum esse Dominum, secundum illud Philip. II. 11. „ Omnis lingua confiteatur quia Dominus noster Iesus Christus in gloria est Dei Patris. " Omnis (*a*) autem lingua intelligi potest expressio cognitionis sive hominum, sive Angelorum, (*b*) secundum illud I. Corinth. XIII. 1. „ Si linguis hominum loquar, & Angelorum. " Hoc autem impletur nunc in hac vita, non quantum ad singulos homines, sed quantum ad genera singulorum: de quolibet enim genere hominum nunc aliqui Christo subiiciuntur, & ei confitentur per fidem; sed in futuro iudicio omnes, & singuli ei subiicientur, boni quidem voluntarie, mali autem inviti. Unde dicitur Hebr. II. 8. „ In eo quod ei omnia subiecit, nihil dimisit non subiectum ei. Nunc autem nec dum videmus omnia subiecta ei. "

Deinde cum dicit, *Itaque unusquisque nostrum pro se rationem reddet Deo*, infert conclusionem ex dictis: & primo conclusionem intentam ex eo quod immediate dixerat, dicens: *Itaque* ex quo Christo flectitur omne genu, *unusquisque nostrum* (*c*) *per se reddet rationem Deo*, scilicet ante tribunal Christi. Matth. XII. 36. „ De omni verbo otioso quod locuti fuerint homines, reddent (*d*) Deo rationem in die iudicii: " & XVIII. 23. „ Assimilatum est regnum cælorum homini regi, qui voluit ratio. nem ponere cum servis suis. "

Sed videtur quod non quilibet per se rationem reddet, sed unus pro alio. Heb. ult. 17. „ Obedite præpositis vestris, & subiacete eis: ipsi enim pervigilant, quasi rationem reddituri pro animabus vestris. " Sed dicendum, quod in hoc ipso quod prælati pro aliis rationem reddent, reddent rationem pro suis actibus, quos circa subditos agere debuerunt. Si enim fecerunt quod competebat eorum officio, non eis imputabitur si subditi pereant. Imputaretur autem eis, si negligerent facere quod eorum officium requirebat: unde dicitur Ezech. III. 18. „ Si dicente me ad impium, Morte morieris, non annuntiaveris ei; ipse in iniquitate sua morietur, sanguinem autem eius de manu tua requiram. Si autem tu annuntiaveris impio, & ille non fuerit conversus; ipse quidem in iniquitate sua morietur, tu autem animam tuam liberasti. "

Secundo infert conclusionem principaliter intentam in tota præcedenti parte, dicens: *Non ergo amplius invicem iudicemus*, scilicet temerario iudicio, quod includitur rationibus supra dictis. I. Corinth. IV. 5. „ Nolite ante tempus iudicare, quoadusque veniat Dominus. "

LECTIO II.

SEd hoc iudicate magis, ne ponatis offendiculum fratri, vel scandalum. Scio, & confido in Domino Iesu, quia nihil commune per ipsum nisi ei qui existimat quid commune esse, illi commune est. Si enim propter cibum frater tuus contristatur, iam non secundum caritatem ambulas. Noli cibo tuo illum perdere pro quo Christus mortuus est. Non ergo blasphemetur bonum nostrum. Non est enim regnum Dei esca, & potus; sed iustitia, & pax, & gaudium in Spiritu sancto. Qui enim in hoc servit Christo, placet Deo, & probatus est hominibus. Itaque quæ pacis sunt sectemur, & quæ ædificationis sunt, invicem custodiamus. Noli propter escam destruere opus Dei.

POstquam Apostolus prohibuit humana iudicia, hic prohibet scandalum proximorum; & circa hoc duo facit. Primo proponit quod intendit: secundo manifestat propositum, ibi, *Si enim propter cibum frater tuus contristatur &c.* Circa primum proponit tria. Primo enim docet scandala esse vitanda, dicens: Dixi, quod non iudicetis invicem, sed unusquisque de suis actibus iudicare debet, ne sint in scandalum aliorum; & hoc est quod dicit: *Sed hoc iudicate magis, ne ponatis fratribus offendiculum, vel*

(a) . . . *Al. desunt sequentia usque ad illud*, Hoc autem impletur &c. (c) *Forte* pro se . . . *ut etiam* . . . , *ubi subditur*, Sed unus pro alio; *verumtamen fere in idem redit*. (d) *Ibi* de eo.

vel scandalum. Scandalum autem, sicut dicit Hieronymus super Matth. notat offendiculum, vel ruinam, quam impactionem pedis possumus dicere. Unde scandalum est factum, vel dictum minus rectum, præbens alicui occasionem ruinæ, ad similitudinem lapidis, ad quem in via positum homo impingit, & cadit. Maius autem aliquid videtur esse scandalum quam offendiculum: nam offendiculum potest esse quidquid retinet, seu retardat motum procedentis; scandalum autem, idest impactio, videtur esse cum aliquis disponitur ad casum. Non ergo debemus (*a*) fratri ponere offendiculum, ut aliquid faciamus unde impediatur proximus a via iustitiæ. Esai. LII. 14. „ Auferte offendiculum de via populi mei. " Neque etiam debemus fratri ponere scandalum, aliquid faciendo unde ipse inclinetur ad peccatum. Matth. XVIII. 7. „ Væ „ homini illi per quem scandalum venit. " Secundo docet id ex quo scandalum (*b*) parabatur, esse secundum suam naturam, sive secundum se licitum. Circa quod sciendum est, quod, sicut supra dictum est, apud Romanos erant quidam ex Iudæis ad fidem Christi conversi, qui cibos secundum legem discernebant; alii vero habentes fidem perfectam, indifferenter omnibus cibis utebantur, quod quidem secundum se licitum erat. Unde dicit: *Scio, & confido in Domino Iesu, quia nihil est commune per ipsum*. Circa quod notandum est, quod, sicut dicit Hieronymus super Matthæum, populus Iudæorum, partem Dei se esse iactans, communes cibos vocat quibus omnes utuntur homines; verbi gratia suillam carnem, lepores, & huiusmodi: & (*c*) quia ceteræ gentes, quæ talibus utebantur cibis, non erant de parte Dei, ideo talis cibus immundus appellabatur. Quod ergo dicit, *Nihil commune est*, idem est ac si diceret, Nihil immundum est. Et hoc quidem Apostolus primum dicit se scire, quia ita est secundum rerum naturam, secundum illud I. Timoth. IV. 4. „ Omnis creatura Dei bo„ na, & nihil reiiciendum quod cum gra„ tiarum actione percipitur. " Secundo dicit se confidere in Christo Iesu, quia (*d*) per ipsum nihil est commune: quia scilicet cibi secundum suam naturam numquam fuerunt immundi; vitabantur tamen aliquo tempore ut immundi secundum legis præceptum propter figuram; sed hoc Christus removit implendo omnes figuras: & ideo Apostolus per fiduciam quam habet in Domino Iesu, asserit, quod *nihil est commune*, vel immundum, *per ipsum*, idest ipso hoc faciente. Act. X. 15. „ Quod Deus purifica„ vit, tu ne (*e*) commune dixeris. " Tertio ostendit quomodo hoc posset esse per accidens illicitum, inquantum scilicet est contra conscientiam manducantis: unde dicit: Dictum est, quod nihil est commune. Sed hoc intelligendum est, nisi ei *qui* erronea conscientia *æstimat quid* idest aliquid ciborum, *commune esse*; idest, ita est illicitum sibi, ac si esset secundum se immundum. Tit. I. 15. „ Omnia munda mundis; „ coinquinatis autem, & infidelibus nihil „ mundum est, sed inquinata est eorum „ mens, & conscientia. " Et sic apparet quod aliquid quod est secundum se licitum, efficitur illicitum ei qui id contra suam conscientiam agit, licet conscientia sua sit erronea: quod rationabiliter accidit: nam actus iudicantur secundum voluntatem agentium; voluntas autem movetur a re apprehensa: unde in id voluntas tendit quod ei vis apprehensiva repræsentat: & secundum hoc qualificatur, vel specificatur actio. Si igitur ratio alicuius iudicet aliquid esse peccatum, & voluntas feratur in id faciendum; manifestum est quod homo habet voluntatem faciendi peccatum, & ita actio eius exterior, quæ informatur ex voluntate, est peccatum. Et eadem ratione si aliquis æstimet, id quod est veniale peccatum, esse mortale peccatum; si hac conscientia durante illud faciat, manifestum est quod eligit peccare mortaliter, & ita actio eius propter suam electionem est peccatum mortale. Si tamen aliquis (*f*) post factum habeat conscientiam erroneam; per quam credat, id quod est licitum, a se factum fuisse peccatum, vel quod est veniale, fuisse mortale; non propter hoc efficitur id quod est prius, vel peccatum, vel mortale: quia voluntas, & actio non informantur ex apprehensione sequenti, sed ex præcedenti.

Hæc autem quæ dicta sunt, dubitationem non habent; sed dubium potest esse utrum si aliquis habeat erroneam conscientiam ut credat esse necessarium ad salutem quod est peccatum mortale; puta si aliquis æstimet se peccare mortaliter nisi furetur, vel fornicetur; utrum talis conscientia eum li-

(a) *Al.* facti; *&* *sic infra*. (b) *Al.* putabatur. *Forte etiam* ponebatur. (c) *Al. deest* quia: *item sic legitur*. Commune igitur quod ceteris hominibus, & quia quasi non ens de parte Dei, pro immundo appellatur. (d) *Al.* per seipsum. (e) *Al.* immundum. (f) *Al.* ex post facto.

liget, ita scilicet quod si contra conscientiam agat, mortaliter peccet.

Et videtur quod non. Primo quidem quia lex Dei, quæ prohibet fornicationem, & furtum, fortius ligat quam conscientia. Secundo quia hoc posito esset perplexus: peccaret enim & fornicando, & non fornicando.

Sed dicendum est, quod etiam in per se malis conscientia erronea ligat. Intantum enim conscientia ligat, ut dictum est, inquantum ex hoc quod aliquis contra conscientiam agit, sequitur quod habeat voluntatem peccandi; & ita si aliquis credat non fornicari esse peccatum mortale, dum eligit non fornicari, eligit peccare mortaliter, & ita mortaliter peccat. Et ad hoc etiam facit quod hic dicit Apostolus. Manifestum est enim (*a*) quod discernere cibos, quasi necessarium ad salutem, erat illicitum: quia nec Iudæis conversis etiam ante divulgationem Evangelii licebat servare legalia spem ponendo in eis, quasi essent necessaria ad salutem, ut Augustinus dicit (epist. xix.) & tamen Apostolus hic dicit, quod si quis habens conscientiam cogentem discernere cibos, quod est æstimare aliquid esse commune, & non discernit eos, scilicet abstinendo ab eis, peccat ac si manducaret immundum. Et ita etiam in per se illicitis conscientia erronea ligat.

Nec obstat quod primo obiicitur de lege Dei: quia idem est ligamen conscientiæ etiam erroneæ, & legis Dei. Non enim conscientia dictat aliquid esse faciendum, vel vitandum, nisi quia credit (*b*) hoc esse contra, vel secundum legem Dei: non enim lex nostris actibus applicatur, nisi mediante conscientia nostra. Similiter etiam nec obstat quod secundo obiicitur. Nihil enim prohibet aliquem esse perplexum, aliquo supposito, licet nullus sit perplexus simpliciter: sicut sacerdos fornicarius, sive celebret missam, sive non celebret, quando debet ex officio, peccat mortaliter; non tamen est perplexus simpliciter, quia potest peccatum dimittere, & celebrare. Et similiter potest aliquis conscientiam erroneam dimittere, & a peccato abstinere.

Est autem adhuc alia dubitatio. Non enim dicitur scandalizare qui facit opus rectum, licet etiam ex eo aliquis sumat materiam scandali: legitur enim Matth. xv. quod pharisæi, audito verbo Christi, scandalizati sunt. Sed non discernere cibos est opus rectum: ergo non est dimittendum propter scandalum eius qui perversam conscientiam habet, errans in fide. Nam secundum hoc catholici deberent abstinere a carnibus, & matrimonio, ne inde hæretici scandalizarentur secundum erroneam conscientiam.

Sed dicendum est, quod aliquis scandalizare alium potest, non solum faciendo aliquod malum, sed etiam aliquid faciendo quod habet speciem mali; secundum illud I. Thess. ult. 22. „ Ab omni specie mali „ abstinete vos. " Dicitur autem aliquod habere speciem mali dupliciter. Primo videlicet secundum opinionem eorum qui sunt ab Ecclesia præcisi; secundo secundum opinionem eorum qui adhuc ab Ecclesia tolerantur. Infirmi autem in fide existimantes legalia esse observanda, adhuc tolerabantur ab Ecclesia ante Evangelii divulgationem; & ideo non erat comedendum cum eorum scandalo de cibis in lege prohibitis. Hæretici autem non tolerantur ab Ecclesia; & ideo de eis non est similis ratio.

Deinde cum dicit, *Si enim propter cibum frater tuus contristatur*, manifestat quod dixerat: & primo primum, scilicet quod non sit ponendum scandalum fratribus; secundo secundum, & tertium, quomodo scilicet sit aliquid commune, ibi, *Omnia quidem munda sunt*.

Circa primum ponit quatuor rationes, quarum prima sumitur ex parte caritatis, dicens: *Si enim frater tuus contristatur*, de hoc quod reputat te peccare propter cibum quem tu comedis, quem ipse reputat immundum, *iam non secundum caritatem ambulas*, secundum quam aliquis proximum suum diligit sicut seipsum; & ita vitat eius contristationem, & non præfert cibum quieti fratris: quia, ut dicitur II. Corinth. xiii. 5. „ caritas non quærit quæ sua „ sunt. "

Secundam rationem ponit ibi, *Noli cibo tuo illum perdere*; quæ sumitur ex parte mortis Christi. Videtur enim parum appretiare mortem Christi qui pro cibo fructum eius evacuare non recusat: unde dicit: *Noli cibo tuo*, quem tu scilicet indifferenter comedis, non discernendo cibos, *illum perdere*, idest scandalizare, *pro quo*, idest pro cuius salute, *Christus mortuus est*. I. Pet. vii. 18. „ Christus semel mortuus est „ (*c*) pro peccatis nostris, iustus pro in- „ iu-

(a) *Al.* [illegible] ...ere cibos non necessarium ad salutem erat illis: quia &c. (b) *Al.* hoc esse legem Dei [illegible] *est* pro peccatis nostris.

„ iustis. " Dicit autem illum perdi qui scandalizatur, quia scandalum passivum sine peccato scandalizati esse non potest: ille enim scandalizatur qui occasionem sumit ruinae. I. Corinth. VIII. 11. „ Peribit infirmus in tua conscientia frater, pro quo „ Christus mortuus est. "

Tertiam rationem ponit ibi, *Non ergo blasphemetur bonum nostrum*; quae sumitur ex donis spiritualis gratiae: & primo ostendit inconveniens quod sequitur contra huiusmodi dona ex eo quod alios scandalizamus; secundo manifestat quod dixerat, ibi, *Non enim est regnum Dei esca, & potus*; tertio infert conclusionem intentam, ibi, *Itaque quae pacis sunt sectemur*. Circa primum considerandum est, quod ex hoc quod aliqui indifferenter cibis utebantur in primitiva Ecclesia cum scandalo infirmorum, hoc inconveniens sequebatur quod infirmi fidem Christi blasphemabant, dicentes, eam voracitatem ciborum inducere contra legis mandatum. Et ideo Apostolus dicit: Ex quo per Dominum Iesum factum est quod nihil est commune, *non ergo bonum nostrum*, idest fides, vel gratia Christi, per quam libertatem a caeremoniis consecuti estis, *blasphemetur* ab infirmis dicentibus, eam gulae hominum indulgere. Iac. II. 7. „ Ipsi blasphe„ mant nomen bonum, quod invocatum est „ super vos. " De hoc bono dicitur in Psal. LXXII. 27. „ Mihi adhaerere Deo, bo„ num est. " Deinde cum dicit, *Non enim est regnum Dei esca, & potus*, manifestat quod dixerat, scilicet in quo bonum nostrum consistat: & primo ostendit in quo non consistat, dicens: *Non enim est regnum Dei esca, & potus*. Regnum autem Dei dicitur hic id per quod Deus regnat in nobis, & per quod ad regnum ipsius pervenimus: de quo dicitur Matth. VI. 10. „ Ad„ veniat regnum tuum: " & Mich. IV. 7. „ Regnabit Dominus super omnes in mon„ te Sion. " Deo autem coniungimur, & subdimur per interiorem intellectum, & affectum, ut dicitur Ioan. IV. 24. „ Spiri„ tus est Deus, & eos qui adorant eum, „ in spiritu, & veritate adorare oportet. " Et inde est quod regnum Dei principaliter consideratur secundum interiora hominis, non secundum exteriora: unde dicitur Luc. XVII. 21. „ Regnum Dei intra vos est. " Ea vero quae sunt exteriora ad corpus pertinentia, intantum ad regnum Dei pertinent, inquantum per ea ordinatur, vel deordinatur interior affectus, secundum ea in quibus principaliter consistit regnum Dei. Et ideo cum esca, & potus ad corpus pertineant, ipsa secundum se non pertinent ad regnum Dei, nisi secundum quod eis utimur, vel ab eis abstinemus. Unde dicitur I. Corinth. VIII. 3. „ Esca autem nos „ non commeodat Deo. Neque enim si non „ manducaverimus, deficiemus; neque si „ manducaverimus, abundabimus. " Pertinet tamen usus, vel abstinentia escae, & potus ad regnum Dei, inquantum affectus hominis circa hoc ordinatur, vel deordinatur: unde Augustinus dicit in Lib. de Quaestionibus Evang. & habetur hic in Glossa: „ Iustificatur sapientia a Filiis suis, qui „ intelligunt non in abstinendo, nec in „ manducando esse iustitiam, sed in aequa„ nimitate tolerandi inopiam, & in tem„ perantia non se corrumpendi per abun„ dantiam, atque importunitatem sumen„ di. " Non enim interest quomodo (ut in Glossa dicitur) quid alimentorum, vel quantum quis accipiat; dummodo id faciat pro congruentia hominum cum quibus vivit, & personae suae, & pro valetudinis suae necessitate; sed quanta facultate, & severitate animi careat his, vel cum oportet, vel cum necesse est his carere. Secundo ostendit in quo consistat bonum nostrum, quod regnum Dei vocat, dicens: *Sed regnum Dei est iustitia, & pax, & gaudium in Spiritu sancto*: ut iustitia referatur ad exteriora opera, quibus homo unicuique reddit quod suum est, & ad voluntatem huiusmodi opera faciendi, ut dicitur Matth. VI. 33. „ Primum quaerite regnum Dei, „ & iustitiam eius: " pax autem referatur ad effectum iustitiae: per hoc enim pax maxime perturbatur, quod unus homo non exhibet alteri quod ei debet: unde dicitur Esai. XXXII. 17. „ Opus iustitiae pax. " Gaudium autem referendum est ad modum quo sunt iustitiae opera perficienda: ut enim dicit Philosophus in I. Ethic. „ non est iu„ stus qui non gaudet iusta operatione. " Unde & in Psal. XCIX. 1. dicitur: „ Ser„ vite Domino in laetitia. " Causam autem huius gaudii exprimit dicens, *In Spiritu sancto*: est enim Spiritus sanctus, quo caritas Dei diffunditur in nobis, ut dicitur supra V. Illud enim est *gaudium in Spiritu sancto* quod caritas parit; puta cum aliquis gaudet de bonis Dei, & proximorum. Unde I. Corinth. XIII. 6. dicitur, quod „ ca„ ritas non gaudet super iniquitate, con„ gaudet autem veritati: " & Gal. V. 22. dicitur: „ Fructus autem Spiritus est cari„ tas, gaudium, pax. " Haec autem tria quae hic tanguntur, imperfecte quidem in hac vita habentur, perfecte autem quando

sancti

sancti possidebunt regnum Dei sibi paratum, ut dicitur Matth. xxv. Ibi erit perfecta iustitia absque omni peccato: Esa. vi. „ Populus tuus omnes iusti . “ Ibi erit pax absque omni perturbatione timoris : Esai. xxxii. 18. „ Sedebit populus meus in pulchritudine pacis , in tabernaculis fiduciæ. “ Ibi erit gaudium: Esa. xxxv. 10. „ Gaudium, & lætitiam obtinebunt , & fugiet dolor , & gemitus . “ Tertio probat quod dixerat, scilicet quod in his regnum Dei consistit . Ille enim homo videtur ad regnum Dei pertinere qui placet Deo , & a sanctis hominibus approbatur ; sed hoc illi contingit in quo invenitur iustitia, pax, & gaudium : ergo in his est regnum Dei . Dicit ergo: Dictum est , quod regnum Dei *est iustitia , pax, & gaudium in Spiritu sancto* . Qui ergo *in hoc servit Christo* , qui est Rex huius regni , secundum illud Col. 1.13. „ Transtulit nos in regnum Filii dilectionis suæ ; “ ut scilicet vivat in iustitia , pace, & spirituali gaudio, *placet Deo* , qui est huius regni auctor: Sap.iv. 10. „ Placens Deo factus est dilectus : “ *& probatus est hominibus* ; idest , ab eis approbatur qui sunt huius regni participes . Eccli. xxxi. 10. „ Qui probatus est in illo, & perfectus inventus est . “ Deinde cum dicit , *Itaque quæ pacis sunt sectemur* , infert admonitionem intentam , dicens : Ex quo regnum Dei consistit in iustitia , pace, & spirituali gaudio , iraque ut ad regnum Dei (*a*) pervenire possimus , *sectemur ea quæ pacis sunt* ; idest , ea studeamus adimplere per quæ Christianorum pacem conservemus . Heb. xii. 14. „ Pacem sequimini , & sanctimoniam cum omnibus , “ *Custodiamus invicem ea quæ sunt ædificationis*; idest ea, per quæ invicem nos ædificemus; idest , bonum conservemus , & in melius provocemur. I. Corinth. xiv. 12. „ Ad ædificationem Ecclesiæ quærite ut abundetis : “ quod quidem fiet, si in iustitia , & spirituali gaudio vixerimus .

Quartam rationem ponit ibi , *Noli propter escam destruere opus Dei* ; quæ sumitur ex reverentia divinorum operum , quibus hoc reverentiæ debemus, ut ea quæ Deus operatur , non debeamus destruere propter aliquod commodum corporale : & hoc est quod dicit : *Noli propter escam*, quæ ad corporis utilitatem pertinet , *destruere opus Dei*: quod quidem non intelligitur de quocumque Dei opere : nam omnia quæ in cibum hominis veniunt , Dei opera sunt , sicut terræ nascentia , & animalium carnes , quæ sunt hominibus in cibum a Deo concessa , ut patet Gen. 1. & ix. sed intelligitur de opere gratiæ , quod in nobis ipsis specialiter operatur . Philip. ii. 13. „ Deus enim est qui operatur in nobis velle , & perficere pro bona voluntate . “ Hoc igitur opus Dei non debemus in proximo destruere propter escam nostram ; sicut facere videbantur illi qui cum turbatione , & scandalo proximorum , indifferentibus utebantur.

L E C T I O III.

OMnia quidem munda sunt; sed malum est homini qui per offendiculum manducat . Bonum est non manducare carnem , & non bibere vinum , neque in quo frater tuus offenditur , aut scandalizatur, aut infirmatur. * Tu fidem quam habes penes temetipsum , habe coram Deo . Beatus qui non iudicat semetipsum in eo quod probat . Qui autem discernit , si manducaverit, damnatus est , quia non ex fide . Omne autem quod non est ex fide , peccatum est .

POstquam Apostolus posuit rationem ad ostendendum quod non debemus cum scandalo proximorum indifferenter sumere omnia , hic ostendit qualiter aliqui cibi possunt esse mundi , & immundi: & circa hoc duo facit . Primo proponit quæ sunt munda ex sua natura , dicens: *Omnia quidem* , quæ scilicet ad escam hominis pertinere possunt , *munda sunt* , scilicet ex sui natura , quia ex sui natura non habent quod animam h[illegible]inent , secundum illud Matth. xv. 11. „ Non enim omne quod intrat in os, coinquinat hominem . “ I. Tim.iv.4. „ Omnis creatura Dei bona est . “ Dicebantur autem in lege quædam immunda non natura , sed significatione , ut patet Lev. xi. Sed & hanc immunditiam Christus removit implendo veteris legis figuras: unde dictum est Petro Act. x. 15. „ Quod Deus purificavit , tu ne commune dixeris , “ idest immundum . Secundo ibi, *Sed malum est homini &c.*, ostendit qualiter ali-

* *Vulg* habes? Penes temetipsum habe &c. (a) *Al.* pertinere.

aliquis cibus homini possit fieri immundus, ut scilicet ex eius esu, secundum animam inquinetur: quod quidem ostendit fieri dupliciter. Primo ex eo quod aliquis cibum quemcumque cum scandalo proximorum manducat; secundo ex eo quod contra conscientiam manducat, ibi, *Beatus qui non iudicat semetipsum in eo quod probat*. Circa primum tria facit. Primo ostendit quid circa esum ciborum sit malum, dicens: Licet omnia ex sui natura sint munda, *sed* tamen *malum est homini qui manducat* quemcumque cibum *per offendiculum*, idest cum confusione, & scandalo proximorum. Matth. XVIII. 7. „ Væ homini illi per quem scan„ dalum venit. " Secundo ostendit quid circa huiusmodi usum ciborum sit bonum, dicens: *Bonum est non manducare carnem, & non bibere vinum*: quorum primum præcipuum esse videtur inter cibos, secundum inter potus. Et ab his quidem abstinere ponit bonum esse, vel propter carnis concupiscentiam edomandam secundum illud Ephes. v. 18. „ Nolite inebriari vino, in „ quo est luxuria: " vel etiam ut homo reddatur habilior ad spiritualia contemplanda, secundum illud Eccle. 12.3. „ Cogita„ vi a vino abstrahere carnem meam, ut a„ nimum meum transferrem ad sapien„ tiam. " Sed hoc non intendit hic Apostolus dicere, sed quod bonum est his non uti cum scandalo proximorum: quod quidem apparet ex hoc quod subditur: *Neque in quo frater tuus offenditur*; quasi dicat: Non solum dico de vino, & carnibus, quod bonum est eis non uti, sed quocumque alio cibo *frater tuus offenditur*, idest turbatur contra te, quasi illicite agentem, per quod pax eius perturbatur; *aut scandalizatur*, idest ad casum peccati provocatur, propter quod læditur eius iustitia; *aut infirmatur*, idest saltem in dubitationem venit utrum hoc quod agitur sit licitum, per quod eius spirituale gaudium diminuitur. Unde & ipse Apostolus dicit I. Corinth. VIII. 13. „ Si esca scandalizat fratrem „ meum, non manducabo carnem in æ„ ternum, ne fratrem meum scandalizem."

Sed cum licitum sit his cibis uti, si est ab his abstinendum propter hoc quod vitetur scandalum proximorum, videtur pari ratione quod ab omnibus licitis quæ non sunt necessaria ad salutem, sicut sunt necessaria iustitia, pax, & spirituale gaudium, sit propter proximorum scandalum abstinendum. Et ita videtur quod homini non liceat sua repetere cum scandalo proximi.

Sed dicendum est, quod si scandalum ex infirmitate, vel ex ignorantia proveniat eorum qui propter hoc scandalizantur; ad vitandum hoc scandalum debet homo a licitis abstinere, si non sunt necessaria ad salutem: hoc enim est scandalum pusillorum, quod Dominus vitari iubet Matth. XVIII. 10. „ Videte (*a*) ne contemnatis unum ex „ his pusillis. " Si vero huiusmodi scandalum ex malitia proveniat eorum qui scandalizantur, tale scandalum est quasi pharisæorum, quod Dominus Matth. XV. docuit esse contemnendum. Unde ad vitandum huiusmodi scandalum, non oportet a licitis abstinere.

Sed tamen circa scandalum pusillorum attendendum est, quod propter illud vitandum tenetur homo usum licitorum differre quousque, reddita ratione, hoc scandalum amoveri possit. Si vero ratione reddita adhuc scandalum maneat, iam non videtur ex ignorantia, vel ex infirmitate procedere, sed ex malitia; & sic iam pertinebit ad scandalum pharisæorum.

Tertio excludit quamdam excusationem. Posset enim aliquis dicere: Licet proximus scandalizetur de hoc quod indifferenter ego cibis utor, tamen ad ostensionem meæ fidei, per quam certum est hoc mihi licere, volo indifferenter cibis uti. Sed hanc (*b*) rationem excludens Apostolus dicit: *Tu*, qui scilicet indifferenter cibis uteris, *fidem habes* rectam *apud temetipsum*, per quam constat licitum esse his cibis uti. Bona quidem, & laudabilis est fides ista; sed *habe* eam in occulto *coram Deo*, cui talis fides placet. Eccli. 1. 34. „ Beneplacitum est „ Deo fides, & mansuetudo. " Quasi dicat: Non oportet quod fidem istam manifestes per operis executionem, ubi hoc fit cum scandalo proximorum.

Sed contra videtur esse quod dicitur supra x. 10. *Corde creditur ad iustitiam*, *ore autem confessio fit ad salutem*. Non ergo videtur quod sufficiat corde solum coram Deo fidem habere, sed oportet huiusmodi fidem proximo manifestare, confitendo.

Dicendum est autem, quod eorum quæ sunt fidei, quædam sunt quæ non sunt perfecte per Ecclesiam manifestata, sicut in primitiva Ecclesia nondum erat perfecte declaratum apud homines quod illi qui erant ex Iudæis conversi, non tenerentur legalia observare [illegible] tempore

Au-

(a) *Al.* ne condemnetis. (b) *Al.* responsionem.

Augustini nondum erat per Ecclesiam declaratum quod anima non esset ex traduce. Unde in huiusmodi sufficit homini quod fidem habeat coram Deo; nec oportet quod fidem suam propalet cum scandalo proximorum, nisi forte apud eos qui habent de fide determinare. Quædam vero sunt ad fidem pertinentia iam per Ecclesiam determinata; & in talibus non sufficit fidem habere coram Deo, sed oportet quod coram proximo fidem quis confiteatur, quantumcumque ex hoc aliquis scandalizetur: quia veritas doctrinæ non est dimittenda propter scandalum, sicut nec Christus veritatem suæ doctrinæ propter scandalum pharisæorum dimisit, ut habetur Matth. xv.

Sciendum etiam, quod licet circa talia oporteat quod homo fidem suam manifestet confessione verborum; non tamen oportet quod eam manifestet executione operis, sicut si aliquis tenet fide, uti matrimonio esse licitum, non requiritur ab eo quod matrimonio utatur ad fidei suæ manifestationem: & sic etiam non requirebatur ab eis qui rectam fidem habebant, quod fidem suam usu ciborum manifestarent: poterant enim manifestare verbo tenus confitendo.

Deinde cum dicit, *Beatus qui non iudicat se*, ostendit quomodo ciborum usus efficitur aliquibus immundus ex eo quod est contra conscientiam: & circa hoc tria facit. Primo ostendit quid circa hoc sit bonum, ut scilicet de eo quod homo (a) facit, non habeat conscientiam remordentem: unde dicit: *Beatus qui non iudicat semetipsum*, id est cuius conscientia eum non reprehendit, vel condemnat, *in eo quod probat*, idest approbat esse faciendum. Sed hoc est intelligendum, si recta fide approbet esse aliquid faciendum. Si autem falsa opinione approbat aliquid esse faciendum, puta si arbitratur obsequium se præstare Deo de eo quod discipulos Christi interficit, ut dicitur Ioan. xvi. non excusatur ex eo quod circa hoc non iudicat semetipsum; immo beatior esset, si circa hoc eum conscientia reprehenderet, inquantum per hoc a peccato magis prohiberetur. Sed in his quæ sunt licita, est intelligendum quod hic Apostolus dicit. Hoc enim ad gloriam hominis pertinet quod eum sua conscientia non reprehendat. II. Corinth. 1. 12. „ Gloria „ nostra hæc est, testimonium conscientiæ „ nostræ. “ Iob xxvii. 6. „ Neque enim reprehendit me cor meum in omni vita „ mea. “ Secundo ostendit quid circa hoc sit malum, ut scilicet contra conscientiam agat: unde dicit: *Qui autem discernit*, idest qui habet opinionem falsam, quod oporteat cibos discernere, *si manducaverit*, scilicet cibos quos reputat esse illicitos, *damnatus est*, ex hoc quod, quantum in ipso est, habet voluntatem faciendi quod est illicitum; & sic delinquit proprio iudicio condemnatus, ut dicitur Tit. iii. Tertio assignat causam eius quod dixerat, dicens: *Quia non ex fide*: ideo scilicet condemnatus est. Potest autem hic fides dupliciter accipi. Uno modo de fide quæ est virtus; alio modo secundum quod fides dicitur conscientia: & hæ duæ acceptiones non differunt nisi secundum differentiam particularis, & universalis. Id enim quod universaliter fide tenemus, puta usum ciborum esse licitum, vel illicitum, conscientia applicat ad opus quod est factum, vel faciendum. Dicitur ergo, ideo eum qui manducat, & discernit esse condemnatum, quia hoc non est ex fide, immo est contra fidem, idest contra veritatem fidei, & contra conscientiam facientis. Heb. xi. 6. „ Sine fide im„ possibile est placere Deo. “ Et quod hæc sit sufficiens causa condemnationis, ostendit subdens: *Omne autem quod non est ex fide, peccatum est*.

Ex quo videtur quod, sicut dicitur in Glossa, omnis vita infidelium peccatum sit, sicut omnis vita fidelium est meritoria, inquantum ad Dei gloriam ordinatur, secundum illud I. Cor. x. 31. „ Sive mandu„ catis, sive bibitis, sive aliud aliud fa„ citis, omnia in gloriam Dei facite. “

Sed dicendum est, quod aliter se habet fidelis ad bonum, & infidelis ad malum: nam in homine qui habet fidem formatam nihil est damnationis, ut supra viii. dictum est; sed in homine infideli, cum infidelitate est bonum naturæ. Et ideo cum aliquis infidelis ex dictamine rationis aliquod bonum facit, non referendo ad malum finem, non peccat. Non tamen opus eius est meritorium, quia non est gratia informatum. Et hoc est quod in Glossa dicitur: „ Nihil bonum est sine summo bono; “ idest, nullum bonum meritorium est sine gratia Dei; & ubi deest agnitio vitæ æternæ, & incommutabilis veritatis, quæ scilicet est per fidem, falsa virtus est in optimis moribus, inquantum scilicet non refertur ad finem beatitudinis æternæ. Cum vero

(a) *Al.* non facit.

vero homo infidelis aliquid agit ex eo quod infidelis est, manifestum est quod peccat. Unde (*a*) cum in Glossa dicitur: „ Opus *omne* „ *quod non est ex fide, peccatum est*: "sic est intelligendum: Omne quod est contra fidem, vel contra conscientiam, peccatum est, etsi ex genere suo bonum esse videatur: puta, si paganus ad honorem suorum deorum virginitatem servet, vel eleemosynam det, hoc ipso peccat. Tit. 1. 15. „ Co„ inquinatis, & infidelibus nihil mundum „ est; sed inquinatæ sunt eorum & mens, „ & conscientia. "

CAPITIS DECIMIQUINTI

LECTIO I.

DEbemus autem nos firmiores, imbecillitates infirmorum sustinere; & non nobis placere. Unusquisque vestrum proximo suo placeat in bonum ad ædificationem. Etenim Christus non sibi placuit; sed sicut scriptum est: Improperia improperantium tibi ceciderunt super me. Quæcumque enim scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt, ut per patientiam, & consolationem Scripturarum spem habeamus. Deus autem patientiæ, & solatii det vobis idipsum sapere in alterutrum secundum Iesum Christum, ut unanimes uno ore honorificetis Deum, & Patrem Domini nostri Iesu Christi. Propter quod suscipite invicem, sicut & Christus suscepit vos in honorem Dei. Dico enim Christum Iesum ministrum fuisse circumcisionis propter veritatem Dei, ad confirmandas promissiones patrum; Gentes autem * super misericordia honorare Deum; sicut scriptum est: Propterea confitebor tibi in Gentibus Domine, & nomini tuo cantabo. Et iterum dicit: Lætamini Gentes cum plebe eius. Et iterum: Laudate omnes Gentes Dominum, & magnificate eum omnes populi. Et rursus Esaias ait: Erit radix Iesse, & qui exurget regere Gentes: in eum Gentes sperabunt. Deus autem spei repleat vos omni gaudio, & pace in credendo, ut abundetis in spe, & virtute Spiritus sancti.

SUpra Apostolus docuit quod maiores debent scandala infirmorum vitare; hic docet quod maiores debent etiam infirmitates minorum sustinere: & circa hoc duo facit. Primo proponit admonitionem; secundo manifestat eam, ibi, *Unusquisque vestrum proximo suo placeat in bonum*. Ista admonitio duo continet, quorum primum pertinet ad exteriorem (*b*) exhibitionem: unde dicit: Non solum debemus scandala infirmorum vitare, sed etiam *nos*, qui sumus *firmiores* in fide, *debemus sustinere imbecillitates infirmorum*. Sicut enim in materiali ædificio eliguntur aliqua firmiora ad sustinendum totum ædificii pondus, quod ex fragiliori materia (*c*) superponitur, sicut sunt fundamenta, & columnæ; ita etiam in spirituali Ecclesiæ ædificio non solum eliguntur, sed (*d*) efficiuntur aliqui firmiores, ut sustineant pondus aliorum. Unde in Psal. lxxiv. 4. dicitur: „ Ego confirma„ vi columnas eius: " & Gal. vi. 2. „ Al„ ter alterius onera portate. " Sustinent autem firmiores imbecillitates infirmorum, dum eorum defectus patienter ferunt, & pro posse sublevare nituntur. Secundum autem pertinet ad interiorem intentionem: unde dicitur: *Et non debemus nobis placere*, ita scilicet ut semper illud velimus impleri (*e*) quod nobis placet; sed debemus condescendere voluntatibus aliorum, ut faciamus ea quæ aliis placent, & quæ eis sunt utilia. I. Corinth. x. 23. „ Sicut & „ ego per omnia omnibus placeo. "

Deinde cum dicit, *Unusquisque vestrum proximo suo placeat in bonum*, manifestat propositam admonitionem: & primo quantum ad secundam partem; secundo quantum ad pri-

* *Al.* super omnia.
(a) *Al. deest* cum. (b) *Al.* actum. (c) *Al.* supponitur. (d) *Al.* effulciuntur. (e) *Al.* quod nobis placet, & quæ sunt nobis utilia, *intermediis omissis*.

primam, ibi, *Propter quod suscipite invicem &c.* Circa primum duo facit. Primo exponit quod dixerat; secundo rationem inducit, ibi, *Etenim Christus non sibi placuit*. Dicit ergo primo: Ita dictum est, quod nos non debemus nobis placere; & hoc quidem est, quia unusquisque nostrum, qui sumus firmiores, debet placere proximo suo infirmo, idest condescendere ei in his quæ ei placent, non tamen in his quæ mala sunt, sicut Esa. xxx. 10. quidam requirunt: „ Loquimini nobis placentia, videte nobis errores. " Et ideo subdit, *In bonum*. Similiter etiam non debemus intendere ut hominibus placeamus propter humanum favorem, vel gloriam, cum in Ps. lii. 6. dicatur: „ Deus dissipavit ossa eorum qui hominibus placent: " sed ad honorem Dei, & utilitatem proximorum: unde subdit, *Ad ædificationem*, idest propter hoc quod aliorum voluntati (a) condescendentibus, ipsi ædificentur in fide, & dilectione Christi. Supra xiv. 19. *Quæ ædificationis sunt, invicem custodiamus*.

Deinde cum dicit, *Etenim Christus non sibi placuit*, assignat rationem eius quod dixerat, exemplo Christi: & primo proponit exemplum Christi; secundo, ostendit eius exemplum esse a nobis imitandum, ibi, *Quæcumque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt*; tertio subiungit (b) orationem, ut id implere possimus, ibi, *Deus autem (c) patientiæ, & solatii det vobis idipsum sapere in alterutrum*.

Circa primum duo facit. Primo proponit exemplum, dicens: Dictum est, quod non debemus nobis placere, scilicet secundum nostram privatam voluntatem: *etenim Christus*, qui est caput nostrum, *non sibi placuit*, dum elegit pati pro nostra salute, & ea quæ suæ propriæ voluntati erant contraria, scilicet naturali voluntati humanæ, ut impleret divinam, quæ sibi, & Patri erat communis, secundum illud Luc. xxii. 42. „ Non mea voluntas, sed tua fiat. " Secundo ad hoc auctoritatem inducit, dicens: *Sed sicut scriptum est*, in Psal. lxviii. 10. ex persona Christi, dicentis ad Patrem: O Pater, *improperia* Iudæorum *improperantium tibi*, idest te blasphemantium per sua mala opera, & per hoc quod veritatis tuæ doctrinæ contradicunt, *ceciderunt super me*: quia videlicet opprimere me voluerunt, quia voluntatem tuam ei proponebam, & eorum mala opera redarguebam. Ioan. xv. 24. „ Sed ode[illegible] Patrem meum. " Potest & hoc referri ad peccata totius humani generis: quia omnia peccata quodammodo sunt improperia Dei, inquantum per ea lex Dei contemnitur. Esa. i. 4. „ Dereliquerunt Dominum, blasphemaverunt Sanctum Israel. " Sic ergo improperia improperantium Deo ceciderunt super Christum, inquantum ipse pro peccatis omnium mortuus est. Esa. liii. 6. „ Deus posuit in eo iniquitates omnium nostrum. " I. Petr. ii. 24. „ Peccata nostra pertulit in corpore suo super lignum. "

Deinde cum dicit, *Quæcumque enim scripta sunt &c.* ostendit quod hoc exemplum Christi sit nobis imitandum, dicens: *Quæcumque enim scripta sunt*, in sacra Scriptura vel de Christo, vel de membris eius, *scripta sunt ad nostram doctrinam*: nulla enim necessitas fuit hæc scribere nisi propter nos, ut ex his instruamur. II. Tim. iii. 16. „ Omnis (d) Scriptura divinitus inspirata, utilis est ad docendum, & erudiendum, ad arguendum, & corripiendum. " Quid autem in Scripturis ad nostram doctrinam contineatur, ostendit subdens: *Ut per patientiam, & consolationem Scripturarum*, idest quas Scripturæ continent: continetur enim in sacra Scriptura patientia sanctorum in malis sustinendis. Iacob. ult. 11. „ Patientiam Iob audistis. " Continetur etiam in eis consolatio quam Deus eis exhibuit, secundum illud Psal. xciii. 19. „ Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo, consolationes tuæ lętificaverunt animam meam. " Unde & I. Pet. i. 11. dicitur: „ Prænuntians eas quæ in Christo sunt passiones (quod pertinet ad patientiam) & posteriores glorias, " quod pertinet ad consolationem. Quem autem fructum ex hac doctrina suscipiamus, ostendit subdens, *Spem habeamus*. Per hoc enim quod ex sacra Scriptura instruimur, eos qui patienter propter Deum tribulationes sustinuerunt, divinitus consolatos fuisse, spem accipimus ut & ipsi consolemur, si in ipsis fuerimus patientes. Iob xiii. 15. „ Et si occiderit me, in ipso sperabo. "

Deinde cum dicit, *Deus autem patientiæ &c.* quia videbatur nimis arduum ut purus homo possit exemplum Christi imitari, secundum illud Eccle. ii. 12. „ Quid est homo, ut sequi possit Regem factorem suum? " ideo adhibet orationis suffragium, dicens: *Deus autem patientiæ*, scilicet dator: Psal. lxx. 5. „ Tu es patientia mea: " *& solatii*, idest qui spiritualem con-

(a) [illegible] (b) *Al.* rationem. (c) Al. *pacis*. (d) *Al.* doctrina.

consolationem largitur: II. Corinth. I. 3. „ Pater misericordiarum, & Deus totius „ consolationis: “ *det vobis*, a quo est omne datum optimum, ut dicitur Iacob. I. *Idipsum sapere in alterutrum*, idest ut invicem idem sapiatis: II. Corinth. ult. II. „ Idem „ sapite, pacem habete: “ non quidem secundum consensum in peccatum, sed *secundum Iesum Christum*, de quo dicitur Ephes. II. 14. „ Ipse est pax nostra, qui fecit u„ traque unum: “ ut per hoc quod idem sapitis, *unanimes* existentes per fidei, & caritatis consensum, secundum illud Psal. lxvi I. 7. secundum aliam litteram, „ Qui „ habitare facit unanimes in domo, “ *uno ore*, idest una oris confessione, quæ ex unitate fidei procedit: I. Corinth. I. 10. „ Id„ ipsum dicatis omnes: “ & pro conformitate cordis, & oris *honorificetis Deum* omnium creatorem, idipsum etiam existentem *Patrem Domini nostri Iesu Christi*, per quem nos sibi in filios adoptavit. I. Reg. II. 30. „ Qui honorificaverit me, honori„ ficabo eum. “ Malach. I. 6. „ Si ego pa„ ter, ubi est honor meus? “

Deinde cum dicit, *Propter quod suscipite invicem*, manifestat primam partem admonitionis, in qua dixerat, quod firmiores debent imbecillitatem infirmorum sustinere: & circa hoc duo facit. Primo resumit admonitionem; secundo inducit rationem exemplo Christi, ibi, *Sicut & Christus suscepit vos in honorem Dei*; tertio subiungit orationem, ibi, *Deus autem spei repleat vos omni gaudio, & pace in credendo*. Dicit ergo primo: *Propter quod*, idest quia ea quæ scripta sunt, ad nostram doctrinam ordinantur, scilicet exempla Christi, & aliorum sanctorum; consequenter *suscipite invicem*, secundum caritatis affectum, ut scilicet unus sustineat ea quæ sunt alterius, sicut & vult se sustineri quantum caritas permittit, & unus alium etiam suscipiat ad adiuvandum, & promovendum. Supra XIV. I. *Infirmum in fide suscipite*. Deinde cum dicit, *Sicut & Christus suscepit vos*, assignat rationem exemplo Christi: & primo ponit eius exemplum, dicens: *Sicut & Christus suscepit vos*, scilicet in sua protectione, & cura. Esa. XLII. I. „ Ecce servus meus, susci„ piam eum. “ Luc. I. LIV. „ Suscepit Is„ rael puerum suum, recordatus misericor„ diæ suæ. “ Et hoc *in honorem Dei*, in quem omnia referebat. Ioan. VIII. 49. „ Honorifico Patrem meum, & vos in„ honorastis me. “ Ex quo datur intelligi quod nos invicem debemus suscipere in his quæ pertinent ad honorem Dei. Secundo ibi, *Dico enim Christum &c.* manifestat quod dixerat: & primo quidem quantum ad Iudæos; secundo quantum ad Gentiles, ibi, *Gentes autem super misericordia honorare Deum*. Dicit ergo primo: Dictum est, quod Christus vos suscepit, qui estis congregati in unitate fidei ex Iudæis, & Gentibus: & hoc patet quantum ad utrosque. *Dico* ergo, *Christum ministrum fuisse circumcisionis*: est enim ipse auctor fidei quantum ad omnes, secundum illud Hebr. XII. 2. „ Aspicien„ tes in auctorem fidei, & consummato„ rem Iesum. “ Sed in propria persona non exhibuit seipsum nisi Iudæis, secundum illud Matth. XV. 24. „ Non sum missus nisi „ ad oves quæ perierunt domus Israel. “ Esa. XLII 2. „ Non audietur vox eius fo„ ris. “ Et hoc quidem *propter veritatem Dei*, ut scilicet veritas Dei promittentis comprobaretur: supra III. 4. *Est autem Deus verax*. Unde subdit: *Ad confirmandas promissiones patrum*; idest, ut per hoc implerentur promissiones patribus factæ. Luc. I. 69. „ Erexit cornu salutis nobis in do„ mo David pueri sui; sicut locutus est „ per os sanctorum. “ II. Corinth. I. 20. „ Quotquot sunt promissiones Dei, in illo „ Est. “ Deinde cum dicit, *Gentes autem super misericordia honorare Deum*, ostendit etiam Gentes susceptas a Christo: & primo proponit quod intendit; secundo confirmat per auctoritatem, ibi, *Sicut scriptum est*. Dicit ergo: Ita dictum est, quod Christus suscepit Iudæos propter veritatem Dei, ut promissiones patrum implerentur; Gentibus autem non erant promissiones factæ: unde hoc non habet locum quantum ad Gentiles, sed sunt propter misericordiam suscepti: & hoc est quod dicit: *Gentes autem* debent *honorare Deum super misericordia* eis exhibita per Christum: quia licet eis personaliter non prædicaverit, ad eos tamen discipulos suos misit, qui in Gentibus ministerium exercuerunt, sicut ipse exercuerat in Iudæis, secundum illud Matth. ult. 19. „ Euntes docete omnes Gen„ tes. “ Et de hac misericordia dicitur in Psal. XXXII. 5. „ Misericordia Domini ple„ na est terra. “ Luc. I. 50. „ Misericor„ dia eius a progenie in progenies timen„ tibus eum. “ Sic ergo Apostolus conversionem Iudæorum attribuit veritati divinæ, conversionem Gentilium divinæ misericordiæ.

Contra quod videtur esse quod dicitur in Psal. XXIV. 10. „ Universæ viæ Domini „ misericordia, & veritas. “ Sed dicendum est, quod per hoc quod ascribit vocationem

nem Iudæorum divinæ veritati, non excludit misericordiam: quia & Apostolus ex Iudæis natus dicit I. Tim. 1. 13. „ Misericordiam consecutus sum. “ Et hoc ipsum misericordiæ fuit quod Deus patribus promissiones fecit de posterorum salute. Similiter hoc quod vocationem Gentium adscribit divinæ misericordiæ, non excludit totaliter divinam veritatem: quia hoc ipsum ad divinam veritatem pertinebat quod propositum suum de salvatione Gentium implevit; quod ad Ephes. III. dicit Apostolus, esse sacramentum absconditum a sæculis in Deo. Sed aliquis modus veritatis, scilicet pro impletione promissorum, consideratur in vocatione Iudæorum, qui non consideratur in vocatione Gentium, quibus promissiones non sunt factæ.

Deinde cum dicit, *Sicut scriptum est &c.* confirmat quod dixerat de conversione Gentium, per auctoritatem. Licet enim Gentibus non fuerit repromissa vocatio ad fidem Christi, non tamen ex improviso accidit, sed fuit prænuntiatum vaticiniis Prophetarum. Inducit autem quatuor auctoritates, quarum prima continet gratiarum actiones Christi ad Patrem pro conversione Gentium per ipsum facta: unde dicit: *Sicut scriptum est*, in Psal. XVII. 44. ex persona Christi: „ Constitues me in caput Gentium: “ & 49. „ Ab insurgentibus in me (Iudæis) exaltabis me: “ O Deus Pater, ego Christus *confitebor tibi*, confessione gratiarum actionis, *in Gentibus*, idest pro Gentium conversione per me facta, *& cantabo*, nova quadam mentis exultatione, *nomini tuo*, quod eis manifestatum est, secundum illud Ioan. XVII. 6. „ Manifestavi nomen tuum hominibus quos dedisti mihi. “ Vel aliter. *Confitebor tibi in Gentibus*; idest, faciam quod tibi Gentes confiteantur confessione fidei: Psalm. LXVI. 6. „ Confiteantur tibi populi, Deus, confiteantur tibi populi omnes: “ *& nomini tuo cantabo*; idest, faciam quod Gentes cantent tibi canticum, quod consistit in exultatione spiritus renovati. Psal. XCV. 1. „ Cantate Domino canticum novum, cantate Domino omnis terra. “ Secunda auctoritas continet adunationem Gentium, & Iudæorum: unde subdit: *Et iterum dicit*, Scriptura, (a) Esa. ult. 10. O *Gentes*, quæ eratis alienæ a conversatione Israel, ut dicitur Ephes. II. *lætamini* (b) *cum plebe eius*; idest simul communem exultationem assumatis cum Iudæis, qui olim erant plebs eius. Esa. IX. 3. „ Lætabuntur coram te, sicut qui lætantur in messe. “ Ioan. X. 16. „ Fiet unum ovile, & unus pastor. “ Nostra autem littera habet: „ Lætamini cum Hierusalem, & exultate in ea omnes qui diligitis eam. “ Tertia auctoritas continet devotionem Gentium ad Deum: unde subdit: *Et iterum*, scriptum est in Psalm. CVI. *Laudate omnes Gentes Dominum*, scilicet eius bonitatem confitentes: Psal. CXII. 3. „ A solis ortu usque ad occasum laudabile nomen Domini: “ *& omnes populi*, non solum populus Iudæorum, *magnificate eum*; idest, credite esse magnum; idest, quod sua magnitudine omnem laudem excedat. Eccli. XLIII. 33. „ Benedicentes Dominum, exaltate illum quantum potestis: maior enim est omni laude. “ Malach. I. 11. „ Ab ortu solis usque ad occasum, magnum est nomen meum in Gentibus. “ Quarta auctoritas continet reverentiam Gentium ad Christum: unde subditur: *Et rursus Esaias ait* XI. *Erit radix Iesse*: in quo prænuntiat Christi originem ex David semine nasciturі: Iesse namque fuit pater David. Dicit ergo: *Erit radix Iesse*, (c) ex cuius semine Christus nasceretur. Esa. XI. 1. „ Egredietur virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet. “ Vel Christus *erit radix Iesse*, quia licet ex Iesse processerit secundum carnis originem, tamen sua virtute Iesse sustentavit, & gratiam ei influxit. Supra XI. 18. *Non tu radicem portas, sed radix te*. Deinde tangit Christi officium, subdens: *Et qui exurget*, in tantam gratiæ excellentiam ut possit *regere Gentes*, eos divino cultui subiugando; quod nullus ante eum facere potuit. Psal. II. 8. „ Dabo tibi Gentes hereditatem tuam .... Reges eos in virga ferrea. “ Ultimo ponit devotionem Gentium ad Christum, dicens: *In eum Gentes sperabunt*, ut scilicet per eum hereditatem cælestis gloriæ consequantur. I. Pet. 1. 3. „ Regeneravit nos in spem vivam per resurrectionem Iesu Christi ex mortuis. “

Deinde cum dicit, *Deus autem spei &c.* subiungit orationem, dicens: Dictum est, quod in Christum Gentes sperabunt. *Deus autem spei*, idest qui nobis hanc spem infundit, secundum illud Psal. LXX. 5. „ Spes mea Domine: “ vel *Deus spei*, idest in quo sperandum est, *repleat vos omni gaudio*, scilicet spirituali, quod est de Deo: Nehem. VIII.

(a) *Al.* lætamini Gentes, cum plebe eius; idest &c. *Intermedia omissa*. (b) *In edit. Romana, &* repetitur hic vox Gentes. (c) *Al.* ex cuius pullulatione.

VIII. 10. „ Gaudium enim Domini est for- „ titudo vestra : " per quam homo in se- ipso, & ad Deum, & proximum est paca- tus. Psal. CXVIII. 165. „ Pax multa dili- „ gentibus legem tuam Domine. " *In cre- dendo*; quasi dicat: Ut cum hoc quod cre- ditis, etiam pacem, & gaudium habeatis; quæ quidem sunt caritatis effectus, secun- dum illud Gal. v. 22. „ Fructus autem Spi- „ ritus sunt caritas, gaudium, pax. " Unde patet quod a Deo, qui est dator spei, optat eis ut cum fide habeant caritatem, per quam fides operatur, ut habetur Gal. v. ne fides eorum sit informis, & mortua: quia fides sine operibus mortua est, ut di- citur Iac. II. & ut sic per plenitudinem harum virtutum, *abundetis*, proficiendo de bono in melius, non solum *in spe*, sed et- iam in *virtute Spiritus sancti*, idest in cari- tate, quæ in cordibus nostris diffunditur per Spiritum sanctum, ut supra v. dictum est. II. Corinth. IX. 8. „ Potens est autem „ Deus omnem gratiam abundare facere in „ vobis. "

LECTIO II.

CErtus sum autem, fratres mei, & ego ipse de vobis, quoniam & ipsi pleni estis dilectione, repleti omni scientia, ita ut possitis alterutrum monere. Audacius autem scripsi vobis, fratres, ex parte, tamquam in memoriam vos reducens, propter gratiam quæ data est mihi a Deo, ut sim minister Christi Iesu, in Gentibus sanctificans Evangelium Dei, ut fiat oblatio Gentium accepta, & sanctificata in Spiritu sancto. Habeo igitur gloriam in Christo Iesu ad Deum. Non enim audeo aliquid loqui eorum quæ per me non effecit Christus in obedientiam Gentium in verbo, & factis, in virtute signorum, & prodigiorum, in virtute Spiritus sancti; ita ut ab Hierusalem per circuitum usque ad Illyricum repleverim Evangelium Christi. Sic autem prædicavi Evangelium hoc, non ubi nominatus est Christus, ne super alienum fundamentum ædificarem; sed sicut scriptum est: Quoniam quibus non est annuntiatum de eo, videbunt; & qui non audierunt de eo, intelligent.

POstquam Apostolus generalibus admoni- tionibus Romanos instruxerat, hic in- cipit eis quædam familiaria scribere: & primo quædam pertinentia ad seipsum; se- cundo quædam pertinentia ad alios, XVI. cap. ibi, *Commendo autem vobis Phœben &c.* Cir- ca primum tria facit. Primo excusat præ- sumptionem de hoc quod eos instruxerat, & reprehenderat; secundo excusat suam tarditatem circa visitationem eorum, ibi, *Propter quod plurimum impediebar venire ad vos* tertio petit suffragia orationum ipso- rum, ibi, *Obsecro autem vos fratres &c.* Et circa primum duo facit. Primo excludit op- positam causam instruendi, & arguendi eos; secundo assignat veram causam, ibi, *Auda- cius enim scripsi vobis, fratres, ex parte*. Circa primum considerandum est, quod ali- quis posset credere Apostolum ideo scripsis- se Romanis, quia æstimaret (a) nullum es- se apud Romanos qui posset instruere, & corrigere. Sed hoc ipse excludit, dicens: *Certus sum enim, fratres mei*, per ea quæ de vobis audivi, quoniam idonei estis ad admonendum eos qui inter vos admonitio- ne indigent. Ad hoc autem ut aliquis re- cte admoneat, duo requiruntur: quorum primum est ut non ex odio, vel ira, sed ex dilectione moneat, secundum illud Psal. CXL. 5. „ Corripiet me iustus in misericor- „ dia: " & Gal. VI. 1. „ Vos, qui spiri- „ tuales estis, instruite huiusmodi in spiritu „ lenitatis: " & quantum ad hoc dicit: *Quoniam & ipsi pleni estis dilectione*. Ezech. X. 2. „ Imple manum tuam prunis ignis, „ quæ sunt inter Cherubim: " qui est ignis caritatis. Secundo requiritur scientia veri- tatis, eo quod quidam habent zelum Dei in corrigendo, sed non secundum scientiam, ut supra X. dictum est: & ideo subdit: *Re- pleti omni scientia*, scilicet & humana, & divina, & veteris, & novæ legis. I. Co- rinth. I. 5. „ In omnibus divites facti estis „ in illo, in omni verbo, & in omni scien- „ tia. " Et ex hoc concludit sic: *Ita ut possitis*, convenienter propter dilectionem, & scientiam, *alterutrum monere*. Quia enim in multis offendimus omnes, ut dicitur Iac. III.

(a) Al. illum.

xii. oportet ut invicem moneamus: quia, ut dicitur Eccli. xvii. 12. „ unicuique mandavit Deus de proximo suo. “

Deinde cum dicit, *Audacius autem scripsi vobis*, assignat veram causam quare eos admonuerat, & correxerat: & circa hoc duo facit. Primo ostendit quod hoc pertinebat ad auctoritatem Apostolatus sibi commissam; secundo ostendit qualiter hac potestate usus fuerit, ibi, *Habeo igitur gloriam in Christo Iesu ad Deum*. Dicit ergo: *Audacius autem*, idest securius, *scripsi vobis*, errores, & defectus vestros arguendo: quod quidem ad audaciæ præsumptionem posset ascribi propter hoc quod offensionem vestram non timui. Iob xxxix. 21. „ Audacter in occursum pergit armatis. “ Sed hæc præsumptio excusatur ex tribus. Primo quidem ex conditione eorum quibus scribebat: quia etsi inter Romanos essent aliqui respectu quorum talis reprehensio audax, & præsumptuosa videretur; erant tamen etiam aliqui qui indigebant dura reprehensione propter contentionum insolentiam. Tit. i. 13. „ Increpa illos dure. “ Et hoc est quod dicit, *Ex parte*, quasi dicat: Non videtur mea scriptura esse audax quantum ad omnes vos, sed quantum ad partem aliquam vestrum. Vel potest intelligi, *Ex parte* Epistolæ in qua eos reprehendit. Potest intelligi etiam ex parte Ecclesiæ, quæ scilicet mecum est. Secundo excusatur prædicta audacia ex intentione Apostoli: non enim scripsit eis (*a*) tamquam reputans eos ignorantes, sed in memoriam eos reducens cognitorum: & hoc est quod subdit: *Tamquam in memoriam vos reducens*, quasi oblitos eorum quæ sciebatis, sicut & Phil. iv. 10. dicitur: „ Occupati autem eratis. “ Hebr. x. 32. „ Rememoramini pristinos dies, in quibus illuminati, magnum certamen sustinuistis passionum. “ Tertio excusatur ex auctoritate Apostoli quæ hoc requirebat: unde subdit, *Propter gratiam*, scilicet Apostolatus mihi commissi. I. Corinth. xv. 10. „ Gratia Dei sum id quod sum. “ Huius autem gratiæ primo describit auctoritatem, cum dicit: *Quæ data est mihi a Deo*: quasi diceret, Non ab hominibus. Ad Galat. i. 1. „ Paulus Apostolus non ab hominibus, neque per hominem. “ Secundo specificat istam gratiam, cum dicit: *Ut sim minister Christi Iesu in Gentibus*; idest, ut serviam Christo in Gentium conversione. I. Corinth. iv. 1. „ Sic nos existimet homo ut ministros Christi. “ Supra xi. 13. „ Quamdiu sum Gentium Apostolus, ministerium meum honorificabo. “ Tertio ostendit huius gratiæ actum, cum dicit: *Sanctificans Evangelium Dei*; idest, sanctum esse ostendens & verbo veritatis, & opere bonæ conversationis, & miraculorum. Col. i. 5. „ In verbo veritatis Evangelii quod pervenit ad vos, sicut & in universo mundo est, & fructificat, & crescit. “ Proverb. viii. 8. „ Recti sunt sermones mei. “ Quarto ponit finem huius gratiæ, cum dicit: *Ut fiat oblatio Gentium*, idest Gentes per meum ministerium conversæ: in quo quasi quoddam sacrificium & oblationem Deo obtuli, secundum illud Philip. ii. 17. „ Et si immolor super sacrificium, & obsequium fidei vestræ, gaudeo, & congratulor omnibus vobis. “ *Fiat accepta*, scilicet Deo per rectitudinem (*b*) intentionis. Psal. l. „ Tunc acceptabis sacrificium iustitiæ, oblationes & holocausta: “ *& sanctificata in Spiritu sancto*, id est per caritatem, & alia Spiritus sancti dona. I. Corinth. vi. 11. „ Sanctificati estis in nomine Domini nostri Iesu Christi, & in Spiritu Dei nostri. “

Deinde cum dicit, *Habeo igitur gloriam &c.* ostendit quomodo auctoritate apostolica fuerat usus: & primo ponit fructum quem fecit; secundo ostendit huius fructus magnitudinem, ibi, *Ita ut ab Hierusalem per circuitum usque ad Illyricum repleverim Evangelium Christi*; tertio ostendit difficultatem, ibi, *Sic autem prædicavi hoc, non ubi nominatus est Christus &c.* Circa primum tria facit. Primo dat gloriam Deo de fructu quem fecit, dicens: *Igitur* quia talem gratiam accepi, & diligenter executus sum id ad quod mihi hæc gratia data est, *habeo gloriam*, (*c*) idest meritum dignum gloriæ, sicut fidelis minister. I. Corinth. ix. 15. „ Melius est mihi mori quam ut gloriam meam quis evacuet. “ Sed hanc gloriam non mihi principaliter attribuo, sed eam habeo *in Christo Iesu*, idest per Christum, cuius virtute fructificare potui. Ioan. xv. 5. „ Sine me nihil potestis facere. “ Et quia (*d*) ipsi omnia tradita sunt a Patre, ut dicitur Matth. xi. & „ Pater in eo manens, ipse facit opera: “ Ioan. xiv. 10. ideo ulterius hanc gloriam refert ad Patrem, dicens, *Ad Deum*, scilicet Patrem. Psalm. cxiii. 1. „ Non nobis Domine, non nobis,

(a) *Al.* tamquam instruens ignorantes. (b) *Al. deest* intentionis. (c) *Al. omittitur* idest meritum dignum gloriæ. (d) *Al.* Christo.

„ sed nomini tuo da gloriam. " Assignat autem rationem eius quod dixerat, subdens: *Non enim audeo loqui aliquid eorum quæ per me non efficit Christus*; quasi dicat: Nihi referam de fructu per me facto quod per me factum non sit. Alioquin gloriam non haberem apud Deum, etsi apud homines. Quæ quidem refero, non tamquam per me principaliter facta, sed sicut quæ per me Christus fecit: & ideo hanc gloriam dixi me habere in Christo Iesu. Esa. xxvi. 12. „ Omnia opera nostra operatus es in no„ bis. " Secundo ponit ipsum fructum, dicens: *In obedientiam Gentium*; quasi dicat: Gloria mea hæc est pro eo quod feci Gentes fidei obedire. Supra i. 5. *Ad obediendum fidei in omnibus Gentibus*. Psalm. xvii. 45. „ In auditu auris obedivit mihi. " Tertio ostendit quomodo Gentes ad hanc obedientiam adduxerit. Quia autem supra x. 17. dictum est: *Fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi*: (*a*) ideo dicit, *In verbo*, idest per verbum prædicationis fidei. Argumenta autem fidei prædicatæ, sunt bona conversatio prædicantis; & quantum ad hoc subdit, *Et factis*; quasi scilicet per recta opera vos ad fidem allexi: Matt. v. 16. „ Videant opera vestra bona, & glo„ rificent Patrem vestrum qui in cælis est: " & opera miraculorum, quibus Deus dat testimonium doctrinæ prædicatæ, secundum illud Marc. ult. 20. „ Domino cooperan„ te, & sermonem confirmante sequentibus „ signis. " Unde subdit: *In virtute signorum*, idest miraculorum minorum, puta sanationes ægritudinum, *& prodigiorum*, idest maiorum miraculorum, quæ ex sua magnitudine aliquid magni portendunt, idest ostendunt. Sed hoc totum non sufficeret, nisi Spiritus sanctus intus corda audientium ad fidem commoveret: unde dicitur Act. x. quod loquente Petro verba fidei, cecidit Spiritus sanctus super omnes qui audiebant verbum. Et ideo subdit, *In virtute Spiritus sancti*. Heb. ii. 4. „ Contestante Deo si„ gnis, & prodigiis, & variis Spiritus san„ cti distributionibus. " Deinde cum dicit, *Ita ut ab Hierusalem*, ostendit magnitudinem fructus ex multitudine locorum in quibus prædicavit, dicens: *Ita ut incipiens ab Hierusalem*, ubi in principio suæ conversionis prædicavit in synagogis Iudæorum, ut dicitur Act. ix. ut sic impleret quod dicitur Esa. ii. 3. „ De Sion exibit lex, & „ verbum Domini de Hierusalem: " *usque ad Illyricum*, quod est mare Adriaticum ex parte opposita Italiæ, *repleverim Evangelium Christi*; idest, omnia illa loca replevi prædicatione Evangelii. Et ne aliquis intelligat quod solum vadens per rectam viam a Hierusalem in Illyricum prædicaverit Evangelium, addit, *Per circuitum*, quia scilicet Gentibus circumquaque prædicavit, & eas ad fidem convertit: unde sibi potest competere quod dicitur Iob xxxviii. 25. „ Quis „ dedit vehementissimo imbri cursum? " Deinde cum dicit, *Sic autem prædicavi &c.* ostendit difficultatem hunc fructum faciendi: difficile enim est omnino ignaros ad fidem convertere. Primo igitur difficultatem se passum ostendit, dicens: *Sic autem prædicavi Evangelium*, (*b*) *non ubi nominatus est Christus*, idest non apud illos qui nomen Christi audiverant. Psalm. xvii. 45. „ Populus, quem non cognovi, servivit mi„ hi. " Esa. lv. 5. „ Ecce gentes quas ne„ sciebas, vocabis, & gentes quæ te non „ cognoverunt, ad te current. " Subdit autem rationem, dicens: *Ne super alienum fundamentum ædificarem*. Potest autem alienum fundamentum dupliciter intelligi. Uno modo doctrina hæretica, quæ est aliena a veræ fidei fundamento; & sic hoc quod dicit *ne*, ponitur causaliter. Ea enim intentione Apostolus voluit prædicare illis qui nomen Christi non audierant, ne si præventi essent a doctrina pseudo apostolorum, difficilius esset eos ad veritatem reducere. Unde Matth. vii. dicitur: Stultus est qui ædificat domum suam super arenam, cui comparatur falsa doctrina. Alio modo per alienum fundamentum potest intelligi doctrina veræ fidei ab aliis prædicata; & sic potest sumi ly *ne* consecutive. Non enim vitavit Apostolus prædicare illis quibus ante fuerat ab aliis prædicatum, sicut ipsis Romanis specialiter prædicavit, quos prius Petrus instruxerat; sed eo prædicante illis qui nihil de Christo audierant, consecutum est ut non ædificaret super alienum fundamentum, sed ipse iaceret prima fidei fundamenta, secundum illud I. Corinth. iii. 10. „ Ut sapiens architectus fundamentum „ posui. " Secundo ad hoc quod dixerat, auctoritatem inducit, dicens: *Sicut scriptum est*, Esa. lii. 15. *Quoniam quibus non est annuntiatum de eo, videbunt; & qui non audierunt, contemplati sunt*: in quibus verbis Propheta videtur prædicere quoniam Gentiles excellentiori modo ad cognitionem Dei essent perventuri quam Iudæi, qui ante cognoverant. Ostendit ergo primo excel-

(a) Al. primo. (b) Al. non quidem.

excellentiam quantum ad causam cognitionis; quae scilicet duplex est, scilicet verba audita, & res visae: hi enim duo sensus sunt disciplinabiles. Iudaei ergo in notitiam mysteriorum Christi pervenerunt per verba annuntiata eis a Prophetis. I. Pet. 1. 10. „ Prophetae, qui de futura in vobis gratia „ prophetaverunt, scrutantes in quod, vel „ quale tempus significaret in eis Spiritus „ Christi, praenuntians eas quae in Christo „ sunt passiones, & posteriores glorias. " Sed Gentiles huiusmodi Christi mysteria iam realiter impleta vident; ideo dicitur: *Quoniam*, Gentes, *quibus non est annuntiatum*, per Prophetas, *de eo*, idest de Christo, sicut fuit annuntiatum Iudaeis, *videbunt*, res iam impletas. Luc. x. 24. „ Multi Reges, „ & Prophetae, voluerunt videre quae vos „ videtis, & non viderunt. " Secundo ostendit excellentiam quantum ad modum cognoscendi: quia Iudaei ex annuntiatione Prophetarum solum auditum habebant: Abdiae 1. „ Auditum audivimus a Domino, „ & legatos ad Gentes misit: " sed Gentiles ex visione intellectum perceperunt: unde dicitur: *Et*, Gentiles scilicet, *qui ante non audierunt*, praenuntiari Christum per Prophetas, *intelligent*, scilicet fidei veritatem. Psalm. 11. 10. „ Et nunc Reges in„ telligite, erudimini qui iudicatis ter„ ram. "

L E C T I O III.

PRopter quod & impediebar plurimum venire ad vos, & prohibitus sum usque adhuc. Nunc vero ulterius locum non habens in his regionibus, cupiditatem autem habens veniendi ad vos ex multis iam praecedentibus annis, cum in Hispaniam proficisci coepero, spero quod praeteriens videam vos, & a vobis deducar illuc, si vobis primum ex parte fruitus fuero. Nunc igitur proficiscar in Hierusalem ministrare sanctis. Probaverunt enim Macedonia, & Achaia collationem aliquam facere in pauperes sanctorum qui sunt in Hierusalem. Placuit enim eis, & debitores sunt eorum. Nam si spiritualium eorum participes facti sunt Gentiles, debent & in carnalibus ministrare illis. Hoc igitur cum consummavero, & assignavero eis fructum hunc, per vos proficiscar in Hispaniam. Scio autem quoniam veniens ad vos, in abundantia benedictionis Christi veniam. Obsecro ergo vos, fratres, per Dominum nostrum Iesum Christum, & caritatem sancti Spiritus, ut adiuvetis me in orationibus vestris pro me ad Deum, ut liberer ab infidelibus qui sunt in Iudaea, & obsequii mei oblatio accepta fiat in Hierusalem sanctis, ut veniam ad vos in gaudio per voluntatem Dei, ut refrigerer vobiscum. Deus autem pacis sit cum omnibus vobis. Amen.

POstquam Apostolus se excusavit de praesumptione, quae ei potuisset ascribi ex hoc quod Romanos instruxerat, & correxerat; hic se excusat de eo quod eos visitare distulerat: & circa hoc tria facit. Primo ponit impedimentum visitationis praeteritum; secundo ponit visitandi propositum, ibi, *Nunc vero ulterius locum non habens in his regionibus .... spero quod praeteriens videam vos*; tertio promittit visitationis fructum, ibi, *Scio autem quoniam veniens ad vos, in abundantia benedictionis Christi veniam*. Dicit ergo primo: Dictum est: Praedicavi Evangelium per multa loca, in quibus Christus non fuerat nominatus: *propter quod* hactenus *impediebar plurimum* ex huiusmodi occupatione *venire ad vos*. Et istud impedimentum usque nunc duravit: unde subdit: *Et prohibitus sum usque adhuc*: quod quidem potest referri ad multitudinem occupationum quas in aliis locis habuerat; vel etiam ad divinam providentiam, per quam Apostoli impediebantur ne pervenirent ad quosdam, & dirigebantur in salutem aliorum, secundum illud Act. xvi. 6. „ Transeuntes Phrygiam, & Galatiae re„ gionem, vetati sumus a Spiritu san„ cto loqui (a) verbum in Asia. " Unde & supra 1. dictum est: *Saepe proposui venire ad vos, & prohibitus sum usque adhuc*. Et hoc est quod dicitur Iob xxxvii. 11. de nubibus, per quas praedicatores intel-

(a) Al. verbum Dei.

telliguntur: „ Lustrant cuncta per circui- „ tum, quocumque eos voluntas gubernan- „ tis duxerit. “

Deinde cum dicit, *Nunc vero ulterius locum non habens in his regionibus &c.* manifestat propositum suum de eorum visitatione: & primo promittit eis suam visitationem; secundo assignat causam quare oporteat eam differre, ibi, *Nunc igitur proficiscar &c.* tertio assignat eis visitationis terminum, ibi, *Hoc igitur cum consummavero, & assignavero eis fructum hunc*. Dicit ergo primo ita: *Usque modo sum prohibitus; nunc vero*, iam peragratis omnibus his locis, *ulterius non habens locum*, idest necessitatem permanendi, *in his regionibus*, in quibus iam per me fundata est fides, *cupiditatem habens veniendi ad vos ex multis iam praecedentibus annis*, secundum illud supra I. II. „ Desi- „ dero enim videre vos, ut aliquid imper- „ tiar vobis gratiae spiritualis: “ *cum in Hispaniam proficisci coepero*, quo scilicet ire intendebat, ut etiam in extremis terrae fundamenta fidei collocaret, secundum illud Esa. XLIX. 6. „ Dedi te in lucem Gentium, „ ut sis salus mea usque ad extremum ter- „ rae: “ *spero quod praeteriens videbo vos*: per quod dat intelligere quod non intendebat ad eos principaliter ire, quia reputabat eis sufficere doctrinam Petri, qui primus inter Apostolos Romanis fidem praedicavit. Et quia tunc Romani dominabantur in toto occidente, eorum auxilio, & ducatu se sperabat in Hispaniam proficisci: unde subdit: *Et a vobis deducar illuc*. Intendebat tamen aliquam moram apud eos contrahere: unde subdit: *Si vobis fruitus fuero*, idest consolatus, secundum illud quod supra I. 12. dictum est, *Simul consolari in vobis*; & hoc *ex parte*, scilicet temporis, quia per aliquod tempus intendebat cum eis consolari.

Sed contra est quod Augustinus dicit in Lib. I. cap. V. de Doctrina Christiana, quod illis solis rebus fruendum est quae nos beatos faciunt, scilicet Patre, Filio, & Spiritu sancto. Inconvenienter ergo dicit se fruiturum esse Romanis.

Sed dicendum est, quod, sicut Augustinus dicit ibidem, homine in se non esse fruendum, sed in Deo, secundum illud ad Philem. 20. „ Ita, frater, ego te fruar in „ Domino; “ quod est delectari in homine propter Deum. Et sic intelligendum est quod dicit, *Si fuero fruitus vobis*, scilicet in Deo. Vel quod dicit, *Ex parte*, potest referri ad bonos, quibus poterat frui in Deo: nam alia parte, scilicet malis, non poterat frui, sed magis de eis dolere, sicut dicitur II. Corinth. XII. 21. „ Ne cum venero, „ humiliet me Deus apud vos, & lugeam „ multos ex his qui ante peccaverunt. “

Deinde cum dicit, *Nunc igitur proficiscar*, assignat rationem quare differebat visitationem: & circa hoc tria facit. Primo ponit causam, dicens: *Nunc igitur proficiscar*; idest, ideo non statim venio ad vos, quia proficiscor *Hierusalem ministrare sanctis*. Circa quod sciendum est, quod, sic ut legitur Act. IV. illi qui ex Iudaeis a principio convertebantur ad fidem, venditis possessionibus suis, de pretio communiter vivebant: quod cum defecisset, maxime quadam magna fame imminente, ut legitur Act. XI. discipuli, scilicet Christiani, ex diversis partibus mundi, prout quisque habebat, proposuerunt singuli in ministerium mittere habitantibus in Iudaea fratribus; quod & fecerunt, mittentes ad seniores per manus Barnabae, & Sauli. Ministerium igitur sanctorum hic dicit eleemosynam, quam fidelibus Christi attulit in Hierusalem, secundum illud I. Corinth. ult. 3: „ Quos probaveritis, hos mit- „ tam perferre gratiam vestram in Hieru- „ salem: quod si dignum fuerit ut & ego „ eam, mecum ibunt. “ Secundo exponit quod dixerat de ministerio sanctorum, dicens: *Probaverunt enim*, idest approbaverunt, *Macedonia*, *& Achaia*, idest fideles utriusque regionis per eum conversi, *collectionem aliquam facere*, idest aliquam collectam, *in pauperes Christi*, idest ad usum pauperum, qui sunt de numero sanctorum, secundum illud Eccli. XII. 4. „ Da iusto, „ & non recipias peccatorem: “ *qui sunt in Hierusalem*, in paupertate viventes. II. Corinth. IX. I. „ De ministerio quod fit „ in sanctos, ex abundanti est mihi scribe- „ re vobis. Scio enim promptum animum „ vestrum, pro quo de vobis glorior apud „ Macedones. “ Tertio assignat rationes dictorum: quorum prima est beneplacitum: unde dicitur: *Placuit enim illis*. II. Corinth. IX. 7. „ Unusquisque prout destinavit in „ corde suo, non ex tristitia, aut ex ne- „ cessitate. “ Secunda causa est debitum: unde subdit: *Et debitores sunt eorum*. Supra XIII. 7. *Reddite omnibus debita*. Rationem autem debiti assignat, dicens: *Nam si Gentiles facti sunt participes bonorum spiritualium*, quae erant specialiter *eorum*, idest Iudaeorum, scilicet notitiae divinae, & promissionum, & gratiae, secundum illud supra IX. 4. *Quorum adoptio est filiorum, & gloria*, *& te-*

& testamentum, & legislatio, & obsequium, & promissa: & supra XI. 17. *Socius radicis, & pinguedinis olivæ factus es*: sunt etiam facti participes spiritualium eorum per hoc quod illi prædicatores eis miserunt: *debent & in carnalibus ministrare illis*, secundum illud Eccli. XIV. 15. „ In divisione sortis „ da, & accipe. “ & Psal. VIII. 3. „ Sumite psalmum (id est spiritualia) & „ date tympanum, “ idest temporalia. Et ex hoc sumitur argumentum, quod debentur sumptus non solum illis qui prædicant, sed etiam eis qui prædicatores mittunt.

Deinde cum dicit, *Hoc igitur cum consummavero*, præfigit terminum quo ad eos sit venturus, dicens: *Hoc igitur cum consummavero*, scilicet ministerium sanctorum, *& assignavero eis fructum hunc*, idest eleemosynam Gentilium, quæ est quidam fructus conversionis eorum: Oseæ X. I. „ Vitis frondosa Israel, fructus est ei adæquatus: “ *proficiscar per vos in Hispaniam*.

Sed videtur hic Apostolus falsum dicere: numquam enim (a) in Hispaniam ivisse legitur: in Hierusalem enim captus fuit, & exinde Romam perlatus est in vinculis, ut habetur Act. ult. ubi est occisus simul cum Petro.

Dicunt ergo quidam, quod, sicut dicitur Act. ult. cum venisset Romam Paulus, permissum est ei manere sibimet cum custodiente se milite; & postea dicitur, quod mansit biennio toto in suo conductu, & in illo spatio dicunt eum in Hispaniam ivisse. Sed quia hoc certum non est, potest melius dici, quod Apostolus falsum non dixit, quia proponebat se facturum quod dicebat; & sic verba eius erant intelligenda quasi insinuantia eius propositum, non autem futurum eventum, qui ei erat incertus: unde non poterat hoc prædicere, nisi forte sub conditione quam Iacobus dicit apponendam, Iac. IV. 15. „ Pro eo ut dicatis: Si Dominus voluerit, & si vixerimus, faciemus hoc, aut illud. “ Et sic etiam Apostolus se excusat II. Corinth. I. 17. de hoc quod ad eos non iverat, sicut promiserat, dicens: „ Cum ergo volui, numquid levitate usus sum? Aut quæ cogito, secundum carnem cogito, ut sit apud me Est, „ & Non? “ Et sic ex hoc quod ex iusta causa prætermisit facere quod promiserat, se immunem dicit a levitate, carnalitate, & falsitate. Et sic etiam solvit hoc Gelasius Papa, & habetur in decret. XXII. qu. II. „ Beatus (inquit) Paulus Apostolus non „ ideo, quod abfit, fefellisse credendum est, „ aut sibi extitisse contrarius, quoniam cum „ ad Hispaniam se promisisset iturum, dispositione divina maioribus occupatus causis, implere non potuit quod promisit. „ Quantum enim ipsius voluntatis interfuit, hoc pronuntiavit quod revera voluisset efficere; quantum vero ad divini „ secreta consilii, quæ ut homo non potuit, licet spiritu Dei plenus, agnoscere, superna prætermisit dispositione præventus. Licet enim propheticum spiritum „ habuerit, tamen Prophetis non omnia revelantur: “ ut patet IV. Reg. IV. 27. ubi Eliseus dixit: „ Anima eius in amaritudine „ est, & Dominus celavit a me, & non „ indicavit mihi. “

Deinde cum dicit, *Scio autem &c.* prænuntiat eis fructum suæ visitationis, dicens: *Scio autem*, scilicet ex fiducia divinæ gratiæ, *quoniam veniens ad vos, in abundantia benedictionis Christi veniam*; idest, Christus abundantius suam benedictionem dabit vobis in meo adventu; de qua dicitur in Ps. LXXXIII. 8. „ Etenim benedictionem dabit „ legislator: ibunt de virtute in virtutem. “ Et sic Laban dixit ad Iacob Genes. XXX. 27. „ Experimento didici quod benedixerit mi„ hi Deus propter te. “

Deinde cum dicit, *Obsecro ergo vos, fratres, per Dominum nostrum Iesum Christum*, petit ab eis orationis suffragia: & primo petit eorum orationes; secundo ipse pro eis rogat, ibi, *Deus pacis sit cum omnibus vobis*. Circa primum tria facit. Primo inducit eos ad orandum pro se ex tribus. Primo quidem ex superna caritate, cum dicit: *Obsecro vos ergo fratres*. Ad Philem. IX. „ Propter caritatem autem magis obsecro. “ Secundo ex reverentia Christi, cuius ipse erat minister, dicens: *Per Dominum nostrum Iesum Christum*: in quo omnes unum sumus, ut supra XII. dictum est. Tertio ex dono Spiritus sancti, quod eius ministerio tradebatur: unde subdit: *Per caritatem Spiritus sancti*: quam Spiritus sanctus in cordibus nostris diffundit, ut supra V. dictum est. Secundo petit auxilium orationis eorum, dicens: *Ut adiuveris me in orationibus vestris pro me ad Deum*, scilicet pro me fusis. Proverb. XVIII. 19. „ Frater qui iuvatur a „ fratre, quasi civitas firma. “ Hoc autem, ut Glossa dicit, non ideo dicit Apostolus, quia ipse minus mereatur quam alii minores, sed ordinem sequitur. Primo quidem ut

(a) *Al.* in Hispania fuisse.

ut ab Ecclesia pro rectore suo fiat oratio, secundum illud I. Tim. II. I. „ Obsecro „ igitur primum omnium, fieri obsecratio„ nes, orationes, postulationes, gratiarum „ actiones, pro omnibus hominibus, pro „ Regibus, & omnibus qui sunt in subli„ mitate constituti. " Secundo quia multi minimi dum congregantur unanimes, magis merentur; et ideo impossibile est ut multorum preces non impetrent. Matt. XVIII. 19. „ Si duo ex vobis consenserint super „ terram, de omni re, quamcumque pe„ tierint, fiet illis a Patre meo qui est in „ cælis. " Tertio ut dum multi orant, multi etiam gratias agant exauditi, secundum illud II. Corinth. I. II. „ Adiuvanti„ bus vobis in oratione pro nobis, ut per „ multos gratiæ agantur Deo. " Tertio ponit ea quæ vult sibi impetrari; quorum primum pertinet ad hostes, quos habebat in Iudæa: unde dicit: *Ut liberer ab infidelibus qui sunt in Iudæa*, qui præcipue Paulum impugnabant, & odiebant, quia fiducialiter prædicabat cessationem legalium. Act. XXI. 22. „ Audierunt de te, quod discessionem do„ ces a Moyse eorum qui per Gentes sunt „ Iudæorum; dicens non debere eos cir„ cumcidere filios suos neque secundum „ consuetudinem ingredi. " Secundum pertinebat ad eos in quorum ministerium ibat; et hoc est quod subdit: *Et oblatio obsequii mei*, idest (a) eleemosyna, in qua eis ministro, *fiat accepta sanctis qui sunt in Hierusalem*, scilicet ut ex hac provocentur ad gratias agendum Deo, & ad orandum pro ipsis Gentibus, a quibus recipiunt. Eccli. XXXI. 28. „ Splendidum „ in panibus benedicent labia multorum." Tertium pertinet ad ipsos, quibus scribebat: unde subdit: *Ut veniam ad vos in gaudio*; & hoc per *voluntatem Dei*, contra quam nihil agere volebat: supra I. 10. „ Obsecrans si quo modo prosperum iter habeam in voluntate Dei veniendi ad vos: " *& refrigerer vobiscum*; idest, ut ex vestra præsentia refrigerium tribulationum mearum accipiam.

Deinde cum dicit, *Deus autem pacis &c.* ostendit quod pro eis orat, dicens: *Deus autem dator pacis sit cum omnibus vobis*, per hoc scilicet quod vos ad invicem pacem habeatis. II. Corinth. ultim. II. „ Idipsum sapite, & Deus pacis, & dile„ ctionis erit vobiscum. " Subdit, *Amen*, idest fiat. Psalm. CV. 48. „ Et dicet omnis „ populus, Fiat, fiat. "

CAPITIS XVI.

LECTIO I.

Commendo autem vobis Phœben sororem nostram, quæ est in ministerio Ecclesiæ quæ est in Cenchris, ut eam suscipiatis in Domino digne sanctis, & assistatis ei in quocumque negotio vestri indiguerit: etenim ipsa quoque astitit multis, & mihi ipsi. Salutate Priscam, & Aquilam adiutores meos in Christo Iesu, qui pro anima mea suas cervices supposuerunt; quibus non solum ego gratias ago, sed & cunctæ Ecclesiæ Gentium; & domesticam Ecclesiam eorum. Salutate (1) Ephenetum dilectum mihi, qui est primitivus Ecclesiæ Asiæ, in Christo Iesu. Salutate Mariam, quæ multum laboravit in vobis. Salutate Andronicum, & (2) Iuliam, cognatos, & concaptivos meos, qui sunt nobiles in Apostolis, qui & ante me fuerunt in Christo Iesu. Salutate Ampliatum dilectissimum mihi in Domino. Salutate Urbanum adiutorem nostrum in Christo Iesu, & Stachyn dilectum meum. Salutate Apellen probum in Christo. Salutate eos qui sunt ex Aristoboli domo. Salutate Herodionem cognatum meum. Salutate eos qui sunt ex Narcissi domo, qui sunt in Domino. Salutate Tryphænam, & Tryphosam, quæ laborant in Domino. Salutate (3) Persidam carissimam, quæ multum laboravit in Domino. Salutate Rufum electum in Domino, & matrem eius, & meam. Salutate (4) Asineretum, & Phlegontem, Hermen,

(a) *Al.* Ecclesia.
(1) *Vulgata* Epænetum (2) *Ibi* Iuniam (3) *Ib.* Persidem. (4) *Ibi* Asyncritum, Phleguntem, Herman, Patrobam, Hermem.

men, Patrobam, Hermam, & qui cum eis sunt fratres. Salutate Philologum, & Iuliam, Nereum, & sororem eius, & Olimpiadem, & omnes qui cum eis sunt sanctos. Salutate invicem in osculo sancto. Salutant vos omnes Ecclesiæ Christi.

Postquam Apostolus proposuit fidelibus Romanis, quibus scribebat, quædam familiaria pertinentia ad suam personam, hic ponit quædam familiaria pertinentia ad alios: & circa hoc tria facit. Primo monet quid ad alios debeant facere; secundo ostendit quid alii ad eos agant, ibi, *Salutat vos Timotheus adiutor meus &c.* tertio epistolam finit in gratiarum actione, ibi, *Ei autem qui potens est vos confirmare iuxta Evangelium meum*. Circa primum duo facit. Primo ostendit quos debeant salutare; secundo ostendit quos debeant vitare, ibi, *Rogo autem vos fratres*. Circa primum mandat quasdam personas salutari in speciali; secundo ponit in generali modum salutationis, ibi, *Salutate invicem in osculo sancto*; tertio salutat eos in communi ex parte fidelium, ibi, *Salutant vos omnes Ecclesiæ Christi*. Circa primum (a) primo loquitur de quadam muliere Corinthia, quæ Romam ibat, quam eis recommendat, describens eam primo ex nomine, dicens: *Commendo autem vobis Phœben*, quæ licet esset Deo devota, non tamen erat tantæ auctoritatis ut commendatitiis litteris non egeret; sicut ipse de se dicit II. Corinth. III. I. „ Aut numquid egemus, sicut quidam, „ commendatitiis litteris? " Secundo describit eam ex fidei religione, dicens, *Sororem nostram*: omnes enim mulieres fideles, sorores vocantur, sicut & omnes viri fratres. Matth. XXIII. 8. „ Omnes vos fra- „ tres estis. " Tertio ex officio pietatis, cum dicit: *Quæ est in ministerio Ecclesiæ quæ est in Cenchris*, portu Corinthiorum, ubi aliqui Christiani erant congregati, quibus dicta mulier serviebat; sicut & de ipso Christo Luc. VIII. dicitur, quod quædam mulieres ministrabant ei de facultatibus suis: & de vidua eligenda dicitur I. Tim. v. 10. „ Si hospitio recepit, si pedes sanctorum „ lavit. " Deinde dicit duo, in quibus vult eam commendatam haberi: quorum primum est ut honeste recipiatur; & hoc est quod dicit: *Ut suscipiatis eam in Domino*, idest propter amorem Dei, *digne sanctis*, idest secundum quod dignum est recipi sanctos, secundum illud Matth. x. 41. „ Qui recipit „ iustum in nomine iusti, mercedem iusti „ recipiet. " Quidam libri habent, *Digne sanctis*, idest convenienter; tamen littera non concordat cum Græco. Secundum est, ut eam solicite adiuvent: unde subdit: *Ut assistatis ei*, scilicet consilium, & auxilium ferendo, *in quocumque negotio vestri indiguerit*: habebat enim forte aliquid expedire in curia Cæsaris.

Sed contra hoc videtur esse quod dicitur I. Thessal. IV. 11. „ Vestrum negotium a- „ gatis; " quasi dicat: Non intromittatis vos de negotiis alienis.

Sed dicendum est, quod assistere negotiis alienis contingit dupliciter. Uno modo sæculariter, idest propter favorem hominum, vel lucra; & hoc non convenit servis Dei. II. Timoth. II. 4. „ Nemo mi- „ litans Deo implicat se negotiis sæculari- „ bus. " Alio modo assistit aliquis negotiis alienis ex pietate, puta in auxilium indigentium, & miserorum; & hoc est religiosum, secundum illud Iacob. I. 27. „ Re- „ ligio munda, & immaculata apud Deum, „ & Patrem hæc est, visitare pupillos, & „ viduas in tribulatione eorum. " Et hoc modo Apostolus hic loquitur.

Ultimo autem ostendit Apostolus meritum eius, quare hoc sibi debeatur, dicens: *Etenim ipsa quoque multis astitit, & mihi ipsi*. Esa. III. 10. „ Dicite iusto, quoniam „ bene ..... Retributio enim manuum „ eius fiet ei. " Matth. v. 7. „ Beati mi- „ sericordes, quoniam ipsi misericordiam „ consequentur. "

Deinde mandat salutari quasdam alias personas sibi coniunctas, dicens: *Salutate Priscam, & Aquilam*, qui erat vir Priscæ; sed mulierem præponit, forte propter maiorem fidei devotionem: *adiutores meos in Christo Iesu*, idest in fide Christi prædicanda: apud enim eos Corinthi hospitabatur, ut habetur Act. XVIII. *Qui pro anima mea suas cervices supposuerunt*; idest, seipsos mortis periculo exposuerunt pro vita mea conservanda, quod est indicium maximæ caritatis. Ioan. xv. 13. „ Maiorem hac dile- „ ctionem nemo habet ut animam suam „ ponat quis pro amicis suis. " Hoc autem videtur factum fuisse Corinthi, ubi Paulus persecutionem est passus, sicut habetur Actor. XVIII. Vel forte melius dicendum est, quod alii se periculo pro A. po-

(a) Al. deest primo.

postolo exposuerunt: nam illud quod legitur Actor. XVIII. factum fuit, quando Prisca, & Aquila de Roma recedentes Corinthum venerunt, ut ibidem dicitur. Sed hoc scribebat Apostolus, quando adhuc æstimabat eos esse Romæ. Vita autem Apostoli non tam sibi, quam aliis necessaria erat, secundum illud Philip. I. 24. „ Per- „ manere autem in carne necessarium pro- „ pter vos. " Et ideo subdit: *Quibus non solum ego gratias ago, sed & cunctæ Ecclesiæ Gentium*: quarum sum Apostolus, & doctor. I. Tim. II. 7. „ Doctor Gentium in „ fide, & veritate. " *Et etiam salutate domesticam Ecclesiam eorum*: habebant enim in domo sua multos fideles coogregatos. Deinde vult alium salutari sibi dilectione coniunctum, dicens: *Salutate Ephenetum dilectum mihi, qui est primitivus Asiæ in Christo*: primus enim in tota Asia fuit ad fidem Christi conversus, quod erat ei ad magnam dignitatem. Heb. XII. 23. „ Accessistis ad „ Ecclesiam primitivorum, qui conscripti „ sunt in cęlis. " Tunc autem erat Romæ. Deinde dicit: *Salutate Mariam, quæ multum laboravit in vobis*, ad hoc ut eos ad concordiam revocaret; quę cum hoc facere non posset, significavit Apostolo. Sap. III. 15. „ Bonorum laborum gloriosus est „ fructus. " Deinde dicit: *Salutate Andronicum, & Iuliam*: quos primo describit ex genere, cum dicit, *Cognatos meos*: in quo ostendit eos fuisse Iudęos, de quibus supra IX. 3. *Qui sunt cognati mei secundum carnem*. Secundo ex passione pro Christo suscepta, dicens, *Etconcaptivos meos*: fuerant enim aliquando cum Apostolo Christi incarcerati. II. Corinth. XI. 23. „ In „ carceribus abundantius. " Tertio ex auctoritate, cum dicit: *Qui sunt nobiles in Apostolis*, idest nobiles inter prædicatores, secundum illud Proverb. ult. 23. „ No- „ biles in portis vir eius. " Quarto ex tempore, cum dicit: *Et ante me fuerunt in Christo Iesu*: prius enim fuerunt conversi quam ipse Apostolus; & ex hoc eis maior reverentia debebatur. I. Tim. V. 1. „ Se- „ niorem te ne increpaveris, sed obsecra „ ut patrem. " Deinde dicit: *Salutate Ampliatum dilectum meum in Domino*, scilicet dilectione caritatis, quæ est in Christo. Phil. I. 8. „ Testis est mihi Deus, quo- „ modo cupiam omnes vos esse in visceribus „ Christi. " Deinde dicit: *Salutate Urbanum adiutorem nostrum in Christo*, scilicet in prædicatione fidei. Proverb. XIX. 19. „ Fra- „ ter qui adiuvatur a fratre, quasi civitas „ firma. " *Et Stachyn dilectum meum*: quos coniungit, quia forte simul habitabant, vel aliqua alia necessitudine erant coniuncti. Deinde dicit: *Salutate Apelleu probum in Christo*, idest approbatum in Christo, forte per aliquas tribulationes. Iob XXIII. 10. „ Probavit me quasi aurum, quod per igoem „ transit. " Deinde dicit: *Salutate omnes qui sunt ex domo*, idest ex familia, *Aristoboli*, in cuius domo multi fideles erant congregati; quem non salutat, quia forte ex aliqua causa erat absens. Deinde dicit: *Salutate Herodionem cognatum meum*, qui ex hoc ipso dicitur fuisse Iudæus. Deinde dicit: *Salutate omnes qui sunt ex domo Narcissi*, qui dicitur fuisse presbyter, & peregrinabatur per deserta loca, ut fideles Christi confortaret: unde quia tunc eum absentem noverat esse Apostolus, non mandat eum salutari, sed familiam eius. Erant tamen in eius familia aliqui infideles, & ideo ad discretiooem subdit: *Qui sunt in Domino*: quia solos fideles salutari mandat. II. Ioan. I. 10. „ Si quis venit ad vos, & hanc do- „ ctrinam non affert, nolite recipere eum „ in domum, nec Ave dixeritis ei. " Deinde dicit: *Salutate Tryphanam, & Tryphosam, quæ laboraverunt in Domino*, idest in ministerio sanctorum, quod Dominus sibi reputat fieri, secundum illud Matth. XXV. 40. „ Quod uni ex minimis meis fecistis, „ mihi fecistis. " Deinde dicit: *Salutate Persidam carissimam meam*, quam scilicet Apostolus propter eius devotionem specialiter diligebat: unde subdit: *Quæ multum laboravit in Domino*, scilicet exhortando alios, & ministrando sanctis, & etiam in paupertate, & aliis spiritualibus laboribus. II. Corinth. XI. 27. „ In laboribus, in ie- „ iuniis, in vigiliis &c. " Deinde dicit: *Salutate Rufum electum in Domino*, idest in gratia Christi: Ephes. I. 4. „ Elegit nos in „ ipso ante mundi constitutionem: " *& matrem eius*, scilicet carne, *& meam*, quia fuit eius mater beneficio: aliquando enim servierat Apostolo, licet tunc Romæ non esset. I. Tim. V. 2. „ Anus ut matres, iu- „ venculas ut sorores in omni castitate. " Deinde dicit: *Salutate Asineretum, & Phlegontem, Hermen, Patrobam, Herman, & qui cum eis sunt fratres*: quos simul salutat, quia simul concorditer habitabant. Psalm. LXVII. 7. „ Qui habitare facit unius moris „ in domo. " Deinde dicit: *Salutate Philolegum, & Iuliam, Nereum, & sororem eius, & Olimpiadem, & omnes qui cum eis sunt sanctos*, idest in fide Christi sanctificatos. I. Corinth. VI. 11. „ Abluti estis, & san- „ ctificati estis. "

De-

Deinde ostendit modum quo se generaliter salutent, dicens: *Salutate invicem in osculo sancto*, quod dicitur ad differentiam osculi libidinosi, de quo dicitur Prover. vii. 13. „ Apprehensum deosculatur iuvenem: " & etiam dolosi, de quo dicitur Proverb. xxvii. 6. „ Meliora sunt vulnera diligentis, quam fraudulenta oscula inimici. " Osculum autem sanctum est quod in signum sanctæ Trinitatis datur. Cant. 1. 1. „Osculetur me osculo oris sui. " Exinde autem mos in Ecclesia inolevit ut fideles inter missarum solemnia invicem dent oscula pacis. Deinde salutat eos ex parte aliarum Ecclesiarum, dicens: *Salutant vos omnes Ecclesiæ Christi*, idest in nomine, & fide Christi congregatæ, quia omnes vestram salutem optant, & pro vobis orant. Iacob. ult. 16. „ Orate pro invicem, ut salvemini. "

LECTIO II.

ROgo autem vos, fratres, ut observetis eos qui dissensiones, & offendicula, præter doctrinam quam vos didicistis, faciunt, & declinate ab illis. Huiuscemodi enim Christo Domino nostro non serviunt, sed suo ventri, & per dulces sermones, & benedictiones seducunt corda innocentium. Vestra enim obedientia in omni loco divulgata est. Gaudeo igitur in vobis, sed volo vos sapientes esse in bono, & simplices in malo. Deus autem pacis conterat satanam sub pedibus vestris velociter. Gratia Domini nostri Iesu Christi vobiscum. Salutat vos Timotheus adiutor meus, & Lucius, & Iason, & Sosipater, cognati mei. Saluto vos ego Tertius, qui scripsi epistolam in Domino. Salutat vos Caius hospes meus, & universa Ecclesia. Salutat vos Erastus arcarius civitatis, & Quartus frater. Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis. Amen. Ei autem qui potens est vos confirmare iuxta Evangelium meum, & prædicationem Iesu Christi, secundum revelationem mysterii temporibus æternis taciti, quod nunc patefactum est per Scripturas Prophetarum secundum præceptum æterni Dei, ad obeditionem fidei, in cunctis gentibus, cogniti soli sapienti Deo per Iesum Christum, cui honor, & gloria in sæcula sæculorum. Amen.

POstquam Apostolus mandavit quos salutarent, hic ostendit eis quos debeant vitare: & circa hoc tria facit. Primo docet quos debeant vitare; secundo rationem assignat, ibi, *Huiusmodi enim Christo Domino nostro non serviunt*; tertio promittit eis divinum auxilium, ad hoc implendum, ibi, *Deus autem pacis conterat satanam sub pedibus vestris*. Et quia illi quos vitari volebat, fraudulenter incedebant, decipientes sub specie pietatis, secundum illud Matth. vii. 15. „ Veniunt ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces: " ideo primo inducit eos ad cautelam habendam, dicens: *Rogo autem vos, fratres, ut observetis eos qui dissensiones, & offendicula præter doctrinam quam vos didicistis, faciunt*. Ubi primo considerandum est, quod observare nihil aliud est quam diligenter considerare: quod quidem quandoque in bono sumitur, quandoque in malo. In malo quidem sumitur, quando aliquis diligenter considerat conditionem, & processum alicuius ad nocendum, secundum illud Psal. xxxvi. 12. „ Observabit peccator iustum, & stridebit super eum dentibus suis. " & Luc. xiv. 10. dicitur: „ Et ipsi observabant eum. " In bono autem accipitur uno modo quando quis considerat præcepta Dei ad faciendum. Exod. xxiii. 21. „ Observa igitur (*a*) eum, & audi vocem eius. " Alio modo quando diligenter considerat bonos ad imitandum, secundum illud Phil. iii. 17. „ Imitatores mei estote, fratres, & observate eos qui ita ambulant, sicut habetis formam nostram. " Tertio observantur mali ad cavendum; & ita accipitur hic. Erant enim quidam ad fidem conversi (*b*) ex Iudæis qui prædicabant legalia esse observanda; & ex hoc, primo quidem in Ec-

(a) *Al.* emittitur eum. (b) *Al.* deest ex Iudæis.

clesia sequebantur dissensiones, & sectæ, dum quidam eorum errori adhærerent, alii vero in vera fide persisterent: Galat. v. 20. „ Dissensiones, sectæ, invidiæ, homicidia &c.“ secundo sequebantur offendicula, & scandala, de quibus supra xiv. actum est, dum quidam alios iudicarent, & alii alios spernerent, qui dissensiones, & offendicula faciunt. Esa. lvii. 14. „ Auferte offendicula „ de medio populi mei. “ Dicit autem, *Præter doctrinam quam vos didicistis* a veris Christi Apostolis, ut ostendat quod huiusmodi dissensiones, & scandala ex falsitate doctrinæ proveniebant. Gal. i. 9. „ Si quis „ vobis evangelizaverit præter id quod ac- „ cepistis, anathema sit. “ Secundo monet ut cogniti vitentur, dicens: *Et declinate ab illis*; idest, eorum doctrinam, & consortia fugiatis. Psal. cxviii. 115. „ Declinate a „ me maligni, & scrutabor mandata Dei „ mei. “

Deinde cum dicit, *Huiuscemodi enim Christo Domino nostro non serviunt*, assignat eius quod dixerat, duas rationes; quarum prima sumitur ex parte eorum quos vult vitari. Et primo describit eorum intentionem, dicens: *Huiuscemodi enim* homines *non serviunt Christo Domino, sed suo ventri*: non enim prædicabant propter gloriam Christi, sed propter quæstum, ut suum ventrem implerent. Phil. iii. 18. „ Multi ambu- „ lant quos sæpe dicebam vobis, nunc au- „ tem & flens dico, inimicos crucis Chri „ sti, quorum deus venter est. “ Secundo describit eorum deceptionem, dicens: *Et per dulces sermones seducunt corda innocentium*, idest simplicium, & imperitorum: Proverb. xiv. 15. „ Innocens credit omni „ verbo. “ *Per dulces sermones*, in quibus sanctitatem prætendunt, secundum illud Psal. xxvii. 3. „ Qui loquuntur pacem cum „ proximo suo, mala autem in cordibus eo- „ rum: “ *& benedictiones*, quibus scilicet benedicunt, & adulantur illis qui eos sequuntur. Esa. iii. 12. „ Popule meus, qui „ beatum te dicunt, ipsi te decipiunt. “ Malach. ii. 2. „ Maledicam benedictioni- „ bus vestris. “ Secundam rationem assignat ex conditione Romanorum, qui faciles se exhibebant ad sequendum bonum & malum. Unde primo commendat eos de facilitate ad bonum, dicens: *Vestra enim obedientia*, qua de facili (a) fidei obedistis, *in omni loco divulgata est*, propter dominium quod tunc Romani obtinebant super alias nationes: unde quod a Romanis fiebat, de facili divulgabatur ad alios. Supra i. 8. „ Fides „ vestra in universo mundo annuntiatur. “ *Gaudeo igitur in vobis*, quia scilicet fidei obedistis, & hoc in caritate, de qua dicitur I. Corinth. xiii. 6. quod, „ non gaudet super „ iniquitate, congaudet autem veritati. “ Secundo reddit eos cautos contra malum, dicens: *Sed volo vos esse sapientes in bono*, ut scilicet ei quod bonum est inhæreatis: I. Thess. ult. 21. „ Quod bonum est tenete: “ *& simplices in malo*, ne scilicet per aliquam simplicitatem declinetis ad malum; ut talis sit vobis simplicitas quod nullum decipiatis in malum. Matth. x. 16. „ Estote „ prudentes sicut serpentes, & simplices „ sicut columbæ. “ E converso de quibusdam dicitur Hierem. iv. 22. „ Sapientes „ sunt ut faciant mala, bene autem facere „ nesciunt. “

Deinde cum dicit, *Deus autem pacis conterat satanam sub pedibus vestris*, promittit eis divinum auxilium contra huiusmodi deceptores. Et primo ponitur promissio, cum dicit: *Deus autem pacis*, scilicet auctor, qui dissensiones odit, quas isti faciunt, *conterat satanam*, idest diabolum, qui per istos pseudoapostolos vos decipere conatur, *sub pedibus vestris*, quia scilicet per vestram sapientiam eum vincetis; & hoc fiet *velociter*, scilicet in adventu meo. Luc. x. 19. „ Ecce dedi vobis potestatem calcandi supra „ serpentes, & scorpiones, & omnem virtu- „ tem inimici. “ Malach. ult. 3. „ Calca- „ bitis impios, cum fuerint sicut cinis sub „ planta pedum vestrorum. “ Secundo ponitur oratio ad hoc obtinendum, cum dicit: *Gratia Domini nostri Iesu Christi sit vobiscum*, quæ scilicet sufficit ad vos tuendos. II. Corinth. xii. 9. „ Sufficit tibi gratia „ mea. “

Deinde cum dicit, *Salutat vos &c.* salutat eos ex parte aliorum, dicens: *Salutat vos Timotheus adiutor meus*, scilicet in prædicatione Evangelii. I. Cor. iv. 17. „ Misi „ ad vos Timotheum, qui est filius meus „ carissimus, & fidelis in Domino. “ Addit autem: *Et Lucius, & Iason, & Sosipater, cognati mei*, qui Iudæi erant, scilicet vos salutant. Erat autem quidam notarius Pauli nomine Tertius, cui Paulus concessit ut ex sua persona Romanos salutaret: unde subditur: *Ego Tertius, qui scripsi hanc epistolam, saluto vos in Domino*. Deinde dicit: *Salutat vos Caius hospes*, cui scribitur Ioannis

(a) *Al. desideratur* fidei.

nis tertia canonica, in qua commendatur de caritate quam exhibebat sanctis: *& universa Ecclesia*, scilicet quæ erat in domo eius congregata, vel quæ erat in illa provincia. Deinde dicit: *Salutat vos Erastus arcarius civitatis*, qui scilicet custodiebat arcam communem, idest communes redditus civitatis, *& quidam frater*, idest fidelis, nomine *Quartus*. Deinde salutat eos ex parte sua, dicens: *Gratia Domini nostri Iesu Christi sit cum omnibus vobis. Amen*: & finit Epistolam cum gratiarum actione, dicens: *Ei autem*, scilicet Deo, qui est Trinitas, *qui potens est vos confirmare*. I. Pet. ult. 10. „ Modicum passos „ ipse perficiet, confirmabit, solidabitque." Et hoc in fide, quę est *Iuxta Evangelium* (*a*) *meum*, idest secundum Evangelium quod ego prædico. I. Corinth. xv. 11. „ Sive ego, sive illi, sic prædicavimus, & sic credidistis. " Et etiam secundum *prædicationem Iesu Christi*, qui primo Evangelium prædicavit, secundum illud Hebr. 11. 3. „ Quæ cum initium accepisset enarrari per „ Dominum. " Unde Matth. iv. dicitur, quod circuibat Iesus prædicans Evangelium regni. Subditur autem, *In revelatione mysterii*, idest secreti: quod quidem potest referri ad id quod dixerat, *Iuxta Evangelium meum*: vel quia in ipso Evangelio revelatur secretum incarnationis divinæ, secundum illud supra 1. 17. *Iustitia Dei revelatur in eo*: vel quia ipsi Apostolo est Evangelium revelatum: I. Corinth. 11. 10. „ Nobis autem „ revelavit Deus per Spiritum suum. " De hoc autem secreto dicitur Esa. xxiv. 16. „ Secretum meum mihi. " Vel potest melius hoc referri ad hoc quod dixerat, *Confirmare*; quasi dicat: Deus potest vos confirmare in Evangelio meo, & prædicatione; & hoc *secundum revelationem mysterii*, idest secreti, scilicet de conversione Gentium, sicut habetur Ephes. 111. 8. „ Mihi „ autem omnium sanctorum minimo data „ est gratia hæc in Gentibus ..... illuminare omnes, quæ sit dispensatio sacramenti absconditi a sæculis in Deo. " Unde (*b*) & hic subdit, *Temporibus æternis*, quia videlicet occultum erat apud homines quod Gentes essent convertendæ ad fidem. Vocat autem hæc tempora æterna, quasi diu durantia, quia a principio mundi hoc fuit occultum, sicut & in Psal. lxxv. 5. dicitur: „ Illuminans tu mirabiliter a „ montibus æternis. " Et potest dici, quod tempora æterna dicuntur ipsa æternitas, de qua dicitur Esa. lvii. 15. „ Excelsus, „ & sublimis, habitans æternitatem: " ut sicut simplex Dei essentia per quamdam similitudinem dimensionibus corporalibus describitur, secundum illud Iob xi. 9. „ Longior terra mensura eius, & latior mari; " ita & simplex eius æternitas per tempora (*c*) æterna designetur, inquantum omnia tempora continet. Subdit autem: *Quod*, scilicet mysterium, *nunc patefactum est*, de conversione Gentium, *per Scripturas Prophetarum*, idest secundum quod Prophetæ prædixerunt, ut patuit supra xv. unde ad Eph. 111. dicitur: „ Aliis generationibus non est „ agnitum filiis hominum, sicut nunc manifestum est sanctis Apostolis eius, & „ Prophetis in spiritu, esse Gentes coheredes, & concorporales, & comparticipes promissionis eius in Christo Iesu per „ Evangelium. " Est autem patefactum per operis impletionem ex præcepto Dei: unde: *Secundum præceptum æterni Dei*, qui scilicet æterno proposito ea quæ vult temporaliter facit: quod quidem præceptum Dei *ad obeditionem fidei* est *in cunctis gentibus*; idest, ut omnes gentes obediant fidei. Supra 1. 5. (*d*) *Ad obedientiam fidei in omnibus gentibus*. Si autem loquamur de mysterio incarnationis, sic construenda est littera. *Mysterii*, inquam, *temporibus æternis taciti*, quia antea non erat ita manifestum: *quod*, inquam, mysterium, *nunc patefactum est per Scripturas Prophetarum*, qui hoc prædixerunt, *secundum præceptum æterni Dei*, qui voluit mysterium incarnationis patefieri: & hoc *ad obedientiam fidei in cunctis gentibus*, *Mysterii*, inquam, licet *taciti* apud homines, tamen *cogniti soli Deo sapienti*, quia ipse solus hoc cognovit, & quibus hoc voluit revelare: quia, ut dicitur I. Corinth. 11. 11. „ quæ sunt Dei, nemo novit nisi „ Spiritus Dei. " Vel potest intelligi de eo qui solus est sapiens, scilicet per essentiam, sicut dicitur Matth. xix. & Marc. x. 18. „ Nemo bonus nisi solus Deus. " Nec excluditur per hoc Filius, quia eadem est perfectio totius Trinitatis; sicut e converso (*e*) cum dicitur Matth. xi. 27. „ Nemo novit Patrem nisi Filius, " non excluditur Pater a notitia sui ipsius. Subdit autem, *Per Iesum Christum*: quod non sic est intelligendum quod Deus Pater sit sapiens per Iesum Christum: quia cum Deo sit idem sa-

(a) Al. deest *meum*. (b) *Al.* & ipse subdit. (c) *Al. omittitur* æterna. (d) Al. *Ad obediendum*. (e) *Al. deest* cum.

ſapere quod eſſe, ſequeretur quod Pater eſſet per Filium, quod eſt inconveniens; ſed hoc referendum eſt ad hoc quod ſupra dixerat, *Nunc patefactum eſt*, ſcilicet per Ieſum Chriſtum: cui Ieſu Chriſto *eſt honor* (*a*) per reverentiam totius creaturæ, ſecundum illud Philip. II. 10. „ In nomine Ieſu omne genu flectatur: " *& gloria*, ſcilicet quantum ad plenam divinitatem, ſicut ibi ſubditur: „ Et omnis „ lingua confiteatur quia Dominus Ieſus „ Chriſtus in gloria eſt Dei Patris. " Et hoc non ad tempus, ſed *in ſæcula ſæculorum*. Hebr. ult. 8. „ Ieſus Chriſtus heri, & hodie, ipſe & in ſæcula. " Addit autem ad confirmationem veritatis, *Amen*. Vel poteſt ſic conſtrui. *Cogniti ſoli ſapienti Deo, cui per Ieſum Chriſtum eſt gloria*, qui Deum glorificavit, ſecundum illud Ioan. XVII. 4. „ Ego clarificavi te ſuper terram. " Eſt autem advertendum, quod hæc conſtructio eſt defectiva, & eſt ſic ſupplenda. *Ei qui potens eſt vos confirmare iuxta Evangelium meum* .... ſit honor, & gloria *per Ieſum Chriſtum, cui eſt honor, & gloria*. Si autem non ſit ibi ly *cui*, erit conſtructio plana.

(a) Al. additur *& gloria*.

DIVI

DIVI THOMAE AQUINATIS DOCTORIS ANGELICI IN EPISTOLAM D. PAULI APOSTOLI AD CORINTHIOS I. EXPOSITIO.

PROLOGUS.

Non abſcondam a vobis ſacramenta Dei, ſed ab initio nativitatis inveſtigabo, & ponam in lucem ſcientiam illius, & non præteribo veritatem. Sap. VI. 24.

Acramenti nomen dupliciter accipi conſuevit: nam quandoque ſacramentum dicitur quodcumque ſecretum, & præcipue de rebus ſacris; quandoque ſacramentum dicitur ſacræ rei ſignum, ita quod & eius imaginem gerat, & cauſa exiſtat; ſecundum quod nos dicimus ſeptem ſacramenta Eccleſiæ, ſcilicet Baptiſmus, Confirmatio, Euchariſtia, Pœnitentia, Extrema unctio, Ordo, & Matrimonium. In qua quidem ſignificatione ſacramenti (a) etiam prima ſignificatio continetur. Nam in his Eccleſiæ ſacramentis divina virtus ſecretius operatur ſalutem, ut Auguſtinus dicit. Hæc igitur ſacramenta Dei, prælatus, ſeu doctor Eccleſiæ fidelibus Chriſti non debet abſcondere, ſed manifeſtare, propter tria. Primo quidem quia hoc pertinet ad honorem Dei, ſecundum illud Tob. XII. 7. „ Sacramentum Regis abſcon„ dere bonum eſt; opera autem Dei revelare, & confiteri, honorificum eſt. " Secundo quia hoc pertinet ad ſalutem hominum, qui per horum ignorantiam in deſperationem labi poſſent, ſicut de quibuſdam dicitur Sap. II. 22. quod „ neſcierunt ſacramen„ ta Dei, nec ſperaverunt mercedem iuſtitiæ: " quia per ſacramenta homines purificantur, ut ſint præparati ad recipiendum mercedem iuſtitiæ. Tertio quia hoc pertinet ad debitum officium prælati, vel doctoris, ſecundum illud Epheſ. III. 8. „ Mihi omnium „ ſanctorum minimo data eſt gratia hæc .... illuminare (b) omnes quæ ſit diſpenſatio „ ſacramenti abſconditi a ſæculis in Deo. " Sic ergo prædicta verba demonſtrant nobis materiam huius Epiſtolæ, in qua Apoſtolus agit de ſacramentis Eccleſiæ. Cum enim in Epiſtola ad Romanos gratiam Dei commendaſſet, quæ in ſacramentis Eccleſiæ operatur, hic, ſcilicet in prima Epiſtola ad Corinthios, de ipſis Eccleſiæ ſacramentis agit; in ſecunda vero de miniſtris Sacramentorum. Videamus ergo primo textum.

CA-

(a) *Al. deeſt* etiam. (b) *Al. omittitur* omnes.

CAPITIS PRIMI

LECTIO I.

PAulus vocatus Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei, & Sosthenes frater, Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi, sanctificatis in Christo Iesu, vocatis sanctis, cum omnibus qui invocant nomen Domini nostri Iesu Christi, in omni loco ipsorum, & nostro. Gratia vobis, & pax a Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo. Gratias ago Deo meo semper pro vobis in gratia Dei quæ data est vobis in Christo Iesu: quia in omnibus divites facti estis in illo, in omni verbo, & in omni scientia, sicut testimonium Christi confirmatum est in vobis; ita ut nihil vobis desit in ulla gratia, expectantibus revelationem Domini nostri Iesu Christi, qui & confirmabit vos usque in finem sine crimine in die adventus Domini nostri Iesu Christi. Fidelis Deus, per quem vocati estis in societatem Filii eius Domini nostri Iesu Christi.

DIviditur ergo hæc Epistola in partes duas. In prima parte ponit epistolarem salutationem; in secunda prosequitur suam intentionem, ibi, *Gratias ago Deo meo*. Circa primum tria facit. Primo ponit personas salutantes; secundo personas salutatas, ibi, *Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi*; tertio bona salutifera optat, ibi, *Gratia vobis, & pax*. Circa primum duo facit. Primo ponit personam principalem, quam describit ex nomine, dicens, *Paulus*; de quo quidem nomine satis dictum est in Epistola ad Romanos; hic autem sufficiat dicere, quod hoc nomen (a) præmittit in signum humilitatis: nam Paulus idem est quod modicus; quod ad humilitatem pertinet. I. Reg. xv. 17. „ Cum esses parvulus in oculis tuis, „ caput in tribubus Israel factus es. “ Matth. xi. 25. „ Abscondisti hæc a sapien„ tibus, & prudentibus, & revelasti ea „ parvulis. “ Consequenter describit eam a dignitate: & primo ponit modum adipiscendæ dignitatis, cum dicit, *Vocatus*, secundum illud Hebr. v. 4. „ Nemo sumit „ sibi honorem, sed qui vocatur a Deo, „ tamquam Aaron. “ Secundo ponit ipsam dignitatem, dicens, *Apostolus Iesu Christi*: quæ quidem est prima dignitas in Ecclesia, & interpretatur Missus: quia fuerunt missi a Deo, ut vice eius fungerentur in terris: unde dicit Luc. vi. quod elegit duodecim, quos & Apostolos nominavit: & infra xii. 28. *Deus posuit in Ecclesia quosdam, primum quidem Apostolos &c.* Tertio ponit originem, sive causam huius dignitatis, cum dicit, *Per voluntatem Dei*: quod est intelligendum de voluntate beneplaciti, ex qua præficiuntur illi qui multipliciter præsunt Ecclesiis. Eccli. x. 4. „ In manibus Dei potestas terræ: „ utilem rectorem in tempore suscitabit su„ per illam. “ Et de prædicta voluntate sub figura (b) nubium dicitur Iob xxxvii. 12. „ Quæ lustrant cuncta per circuitum, „ quocumque voluntas gubernantis perdu„ xerit. “ Dimittit autem Deus aliquos præfici propter subditorum peccata, secundum illud Iob xxxiv. 30. „ Regnare facit „ hominem hypocritam propter peccata po„ puli. “ Talis autem rector non dicit esse secundum voluntatem Dei, sed secundum eius indignationem, secundum illud Oseæ xiii. 11. „ Dabo tibi Regem in fu„ rore meo, & auferam in indignatione „ mea. “ Secundo ponit personam adiunctam, com dicit, *Et Sosthenes frater*: quem sibi (c) in salutando adiungit, quia ad Apostolum detulerat contentiones, & alios Corinthiorum defectus, ne hoc videretur ex odio fecisse; & ideo nominat eum fratrem, ut ostendat quod ex zelo caritatis hoc fecerat Prov. ix. 8. „ Argue sapientem, & „ diliget te. “

Deinde ponit personas salutatas, cum dicit: *Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi*: & primo ponit principales personas, quas describit tripliciter. Primo quidem ex loco, cum dicit: *Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi*, idest fidelibus Christi Corinthi congregatis. Psal. xxxiv. 18. „ Confitebor tibi in Ecclesia ma„ gna. “ Secundo ex munere gratiæ, cum dicit:

a) *Al.* promittit signum humilitatis. (b) *Al.* nobis. (c) *In editis omittitur præpositio* in.

dicit: *Sanctificatis in Christo Iesu*, idest in fide, passione, & sacramento Christi Iesu. Infra vi. 11. *Sed abluti estis, sed sanctificati estis*. Heb. ult. 12. „Iesus, ut sanctificaret „ per suum sanguinem populum, extra por„ tam passus est. “ Tertio ponit originem gratiæ, cum dicit, *Vocatis sanctis*: quia scilicet ad sanctitatem per gratiam vocationis pervenerunt. Rom. viii. 30. „ Quos præ„ destinavit, hos & vocavit. “ I. Pet. ii. 9. „ De tenebris vos vocavit in admirabi„ le lumen suum. “ Secundo ponit personas secundarias, fideles scilicet qui non erant in ipsa civitate, sed habitabant in diœcesi civitatis, vel districtu: unde subdit: *Vobis*, inquam, qui estis Corinthi scribo, *cum omnibus qui invocant invomen Domini nostri Iesu Christi*, scilicet per veram fidei confessionem. Ioel. ii. 32. „ Omnis qui invoca„ verit nomen Domini, salvus erit. “ Et hoc *in omni loco ipsorum*, idest eorum iurisdictioni subiecto, *& nostro*: quia per hoc quod subiiciebantur Episcopo civitatis, non eximebantur a potestate Apostoli; quinimmo magis erant ipsi Apostolo subiecti quam his quibus ipse eos subiecerat. Ps. cii. 22. „ In omni loco dominationis eius benedic „ anima mea Domino. “ Ultimo autem in salutatione ponit bona salutifera quæ eis optat; quorum primum est *gratia*, per quam iustificamur a peccatis. Rom. iii. 24. „ Iu„ stificati gratis per gratiam ipsius. “ Ultimum autem est *pax*, quę perficitur in felicitate æterna. Ps. cxlvii. 14. „ Qui po„ suit fines tuos pacem. “ Esa. xxxii. 18. „ Sedebit populus meus in pulchritudine „ pacis. “ Per hæc autem duo, omnia alia includit: unde dicit, *Gratia, & pax*. Causam eorum ostendit, subdens, *A Deo Patre nostro*, secundum illud Iac. i. 17. „ Omne „ datum optimum, & omne donum per„ fectum desursum est, descendens a Patre „ luminum. “ Addit autem, *Et Domino Iesu Christo*, „ per quem (ut dicitur II. Pet. i. „ 4.) maxima, & pretiosa promissa donavit „ nobis Deus. “ Ioan. i. 17. „ Gratia, & „ veritas per Iesum Christum facta est. “ Quod autem dicit, *A Deo Patre nostro*, potest intelligi de tota Trinitate, a qua creati sumus, & in filios adoptati. Additur autem, *Et Domino Iesu Christo*, non quia sit persona alia, vel hypostasis, præter tres personas, sed propter aliam naturam. Vel quod dicitur, *A Deo Patre nostro*, per quamdam appropriationem accipitur pro persona Patris, sicut Ioan. xx. 17. „ Ascendo ad Patrem „ meum & Patrem vestrum, Deum meum, „ & Deum vestrum. “ In hoc autem quod subdit, *Et Domino Iesu Christo*, manifestatur persona Filii. Tacetur autem de Spiritu sancto, quia est nexus Patris & Filii, & intellectus ex ambobus: vel quia est donum utriusque, intelligitur in donis, de quibus dicit, *Gratia, & pax*, quæ per Spiritum sanctum dantur. Infra xii. 11. *Hæc omnia operatur unus atque idem Spiritus*.

Deinde cum dicit, *Gratias ago Deo meo*, incipit epistolarem tractatum: & primo gratias agit de bonis eorum, ut correctionem suorum defectuum tolerabilius ferant; secundo ponit eorum instructionem, ibi, *Obsecro vos autem fratres*. Circa primum duo facit. Primo gratias agit de bonis quæ iam acceperant; secundo de bonis quæ in futurum expectabant, ibi, *Expectantibus revelationem*. Circa primum duo facit. Primo ponit gratiarum actionem, cum dicit: *Gratias ago Deo meo*: qui scilicet etsi sit Deus omnium per creationem, & gubernationem; tamen est eius, & cuiuslibet iusti per fidem, & devotionem. Ps. cxvii. 28. „ Deus meus „ es tu, & confitebor tibi. “ Ostendit etiam quando gratias agit, cum dicit, *Semper*: quia hæc gratiarum actio ex caritatis affectu procedit, qui in eius corde assiduus erat. Prov. xvii. 17. „ Omni tempore di„ ligit qui amicus est. “ Et quamvis omni tempore eos diligeret, & pro eorum bonis gratias ageret actualiter; tamen etiam pro eis gratias agebat omnibus horis quas habebat orationi deputatas. Ostendit etiam pro quibus gratias agit, cum dicit, *Pro vobis*, de quorum scilicet bonis propter caritatis unionem gaudebat sicut de suis. III. Ioan. iv. 4. „ Maiorem horum non habeo gra„ tiam, quam ut audiam filios meos in veri„ tate ambulare. “ Secundo ostendit materiam gratiarum actionis: & primo in generali, cum dicit: *In gratia Dei*, idest per gratiam Dei, *quæ data est vobis in Christo Iesu*, idest per Christum Iesum. Ioan. i. 16. „ De plenitudine eius omnes nos accepi„ mus, gratiam per gratia. “ Secundo in speciali: ubi primo ostendit gratiæ abundantiam, cum dicit: *Quia in omnibus*, scilicet quæ pertinent ad salutem, *divites*, idest abundantes, *facti estis in illo*, idest per Christum, secundum illud II. Cor. viii. 9. „ Propter vos egenus factus est, ut illius „ inopia divites essetis. “ Et exponit in quibus sint divites facti, cum dicit, *In omni verbo*: vel quia omnibus generibus linguarum loquebantur; vel quia in verbo doctrinæ abundabant. Verbum autem non proferretur ordinate nisi ex scientia procederet; & ideo subdit, *In omni scientia*, idest in-

intelligentia omnium Scripturarum, & universaliter omnium quæ pertinent ad salutem. Sap. x. 10. „ Dedit illi scientiam sanctorum. " Hoc autem quod dicit Apostolus, referendum est ad eos qui erant in Ecclesia perfectiores, in quibus etiam alii minores has divitias possidebant, sicut Augustinus dicit super Ioan. „ Si amas unitatem, „ (a) cui hæres, habes quidquid in illa „ alter habet. Tolle invidiam, & tuum est „ quod alius habet: quos enim cupiditas, „ & invidia separat, caritas iungit. " Secundo ostendit rectitudinem, dicens: *Sicut testimonium Christi confirmatum est in vobis*. Non esset rectum verbum doctrinæ, neque recta scientia, si a testimonio Christi discordaret, vel si etiam Christi testimonium non firmiter per fidem cordibus inhæreret: quia, ut dicitur Iacob. I. 6. „ qui hæsitat, similis „ est fluctui maris, qui a vento movetur, „ & circumfertur. " Testimonium autem Christi dicit, vel quia de ipso Prophetæ prænuntiaverunt, secundum illud Act. x. 43. „ Huic omnes Prophetæ testimonium „ perhibent: " vel quia ipse Christus testimonium perhibuit, secundum illud Ioan. VIII. 14. „ Si ego testimonium perhibeo „ de meipso, verum est testimonium meum: " vel etiam quia Apostolus in sua prædicatione Christo testimonium dedit: Act. XXII. 18. „ Non recipient testimonium tuum de „ me. " Tertio tangit gratiæ perfectionem, cum dicit: *Ita ut nihil vobis desit in ulla gratia*: quia scilicet in diversis personis omnes gratias gratis datas habebant. Ad divinam enim providentiam pertinet ut absque defectu necessaria largiatur. Ps. XXXIII. 10. „ Nihil deest timentibus eum: " & iterum 11. „ Inquirentes autem Dominum non „ minuentur omni bono. " Deinde ponit (b) bona in futurum expectanda: & circa hoc tria facit. Primo ponit futuri boni expectationem, dicens: *Vobis*, inquam, non solum habentibus gratiam in præsenti, sed etiam *expectantibus* in futurum *revelationem Domini nostri Iesu Christi*, quia scilicet sanctis suis revelabitur, non solum per gloriam humanitatis, secundum illud Esa. XXXIII. 17. „ Regem in decore suo videbunt; " sed etiam per gloriam divinitatis, secundum illud Esa. xl. 5. „ Revelabitur gloria Domi„ ni: " quæ quidem revelatio homines beatos facit. I. Ioan. III. 2. „ Cum autem appa„ ruerit, similes ei erimus, & videbimus „ eum sicuti est. " Et in hoc vita æterna consistit, secundum illud Ioan. XVII. 3. „ Hæc est vita æterna ut cognoscant te „ solum verum Deum, & quem misisti Ie„ sum Christum. " Sicut autem illi quibus Christus revelatur, sunt beati in re; ita illi qui hoc expectant, sunt beati in spe: Esa. XXX. 18. „ Beati omnes qui expectant eum. " Et ideo de ipsa expectatione gratias agit. Secundo ostendit quod hæc expectatio non est vana, ex auxilio divinæ gratiæ: unde subdit: *Qui*, scilicet Christus, qui spem dedit vobis huiusmodi revelationis, etiam *confirmabit vos*, in gratia accepta: I. Petr. ult. 10. „ Modicum passos ipse perficiet, „ confirmabit, solidabitque: & hoc *usque in finem*, scilicet vitæ vestræ. Matth. x. 22. „ Qui perseveraverit usque in finem, „ hic salvus erit. " Non autem ut sitis sine peccato: quia „ si dixerimus, quoniam pec„ catum non habemus, ipsi nosmetipsos se„ ducimus, & veritas in nobis non est, " ut dicitur I. Ioan. I. 8. Sed ut sitis *sine crimine*, idest sine peccato mortali. I. Tim. III. 10. „ Ministrent nullum crimen ha„ bentes. " Et hoc, inquam, erit *in die adventus Domini nostri Iesu Christi*: quia scilicet qui sine crimine invenitur in die mortis, sine crimine perveniet ad diem iudicii, secundum illud Eccle. XI. 3. „ Si ceciderit „ lignum ad austrum, sive ad aquilonem, „ in quocumque loco ceciderit, ibi erit. " Nisi autem sine crimine nunc inveniatur, frustra illam revelationem expectaret. Tertio rationem suæ promissionis assignat, dicens, quod Deus vos confirmabit; quod debetis sperare, quia *Deus* est *fidelis*. Deut. XXXII. 4. „ Deus fidelis, & absque ulla ini„ quitate. " *Per quem vocati estis in societatem Filii eius Iesu Christi Domini nostri*, ut scilicet habeatis societatem ad Christum, & in præsenti per similitudinem gratiæ, secundum illud I. Ioan. I. „ Si in luce „ ambulamus, sicut & ipse in luce est, so„ cietatem habemus cum eo ad invicem; " & in futuro per participationem gloriæ: Rom. VIII. 17. „ Si compatimur, ut & „ simul glorificemur. " Non autem videretur esse fidelis Deus, si nos vocaret ad societatem Filii, & nobis denegaret, quantum in ipso est, ea per quæ pervenire ad eum possemus: unde Iosue I. 5. dicit: „ Non „ te deseram, neque derelinquam. "

(a) *Al. omittitur* cui hæres. (b) *Al. deest* bona.

LECTIO II.

OBsecro autem vos, fratres, per nomen Domini nostri Iesu Christi, ut idipsum dicatis omnes, & non sint in vobis schismata; sitis autem perfecti in eodem sensu, & in eadem scientia. Significatum est enim mihi de vobis, fratres mei, ab his qui sunt Cloes, quia contentiones sunt inter vos. Hoc autem dico quod unusquisque vestrum dicit, Ego quidem sum Pauli; Ego autem Apollo; Ego vero Cephæ, Ego autem Christi. Divisus est Christus? Numquid Paulus crucifixus est pro vobis, aut in nomine Pauli baptizati estis? Gratias ago Deo meo, quod neminem vestrum baptizavi nisi Chrispum, & Caium, ne quis dicat, quod in nomine meo baptizati estis. Baptizavi autem & Stephanæ domum: ceterum nescio si quem alium vestrum baptizaverim. Non enim misit me Christus baptizare, sed evangelizare.

PRæmissa salutatione, & gratiarum actione, hic incipit eos instruere: & primo ponitur instructio de his quæ ad omnes communiter pertinent, scilicet de his quæ pertinent ad ecclesiastica sacramenta; secundo instruit eos de his quæ ad quosdam pertinebant, cap. xvi. *De collectis autem quæ fiunt in sanctos, sicut ordinavi Ecclesiis Galatiæ, ita & vos facite*. In sacramentis autem tria sunt consideranda. Primo quidem ipsum sacramentum, sicut baptismus; secundo id quod est res significata, & contenta, scilicet gratia; tertio id quod est res significata, & non contenta, scilicet gloria resurrectionis. Primo ergo agit de ipsis sacramentis; secundo de ipsis gratiis, xii. cap. *De spiritualibus autem nolo vos ignorare*; tertio de gloria resurrectionis, infra xv. ibi, *Notum autem vobis facio*. Circa primum tria facit. Primo determinat ea quæ pertinent ad sacramentum baptismi; secundo ea quę pertinent ad sacramentum matrimonii, v. cap. ibi, *Omnino auditur inter vos fornicatio*; tertio ea quæ pertinent ad sacramentum eucharistiæ, viii. cap. ibi, *De his autem quæ idolis sacrificantur*. Dominus autem Mat. ult. 19. discipulis præceptum dedit de doctrina simul, & baptismo, dicens: „ Euntes docete „ omnes gentes, baptizantes eos in nomi„ ne Patris, & Filii, & Spiritus sancti." Et ideo Apostolus in prima parte simul cum baptismo agit de doctrina.

Est autem sciendum, quod inter Corinthios fideles erat quędam dissensio propter baptistas, & doctores. Illi enim qui erant instructi, contemnebant alios, quasi qui meliorem doctrinam acceperint, & meliorem baptismum. Unde circa primum duo facit. Primo removet contentionem; secundo contentionis causam, quæ erat in hoc quod gloriabantur de quibusdam, & alios Christi ministros contemnebant. Infra iii. cap. *Et ego, fratres, non potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus*. Circa primum tria facit. Primo proponit admonitionem; secundo admonitionis necessitatem ostendit, ibi, *Significatum est enim mihi &c.* tertio rationem admonitionis assignat, ibi, *Divisus est Christus*? Circa primum duo consideranda sunt. Primum quidem quod eos inducit ad admonitionem servandam uno modo per propriam humilitatem, cum dicit: *Obsecro autem vos*. Prov. xviii. 23. „ Cum obsecrationibus loquitur pauper." Alio modo per fraternam caritatem, cum dicit, *Fratres*: quia scilicet ex affectu fraternæ caritatis hoc dicebat. Prov. xviii. 19. „ Frater qui iuvatur a fratre, quasi ci„ vitas firma." Tertio per reverentiam Christi, cum dicit: *Per nomen Domini nostri Iesu Christi*: quod est ab omnibus honorandum, & cui oportet omnes esse subiectos. Phil. ii. 10. „ In nomine Iesu omne genu „ flectatur." Secundo considerandum est, quod inducit eos ad tria. Primo quidem ad concordiam, cum dicit: *Ut idipsum dicatis omnes*; idest, omnes eamdem fidem confiteamini, & eamdem sententiam proferatis de his quæ sunt communiter agenda. Rom. xv. 6. „ Ut unanimes uno ore ho„ norificetis Deum." Secundo prohibet vitium contrarium virtuti, cum dicit: *Et non sint in vobis schismata*: quia unitas ecclesiastica dividi non debet, in cuius signum milites de tunica inconsutili, Ioan. xix. 24. dixerunt: „ Non scindamus eam, sed sor„ tiamur de ea cuius sit." Sunt autem proprie schismata quando vel propter diversam fidei confessionem, vel propter diversas sententias de agendis, homines unius collegii in diversas separantur partes. Esa. xxii. 9. „ Scissuras civitatis David videbitis,

„ tis, quia multiplicatæ ſunt. " Tertio inducit eos ad id per quod poſſunt ſchiſmata vitare, ſcilicet ad perfectionem. Eſt enim diviſionis cauſa dum unuſquiſque partiale bonum quærit, prætermiſſo perfecto bono, quod eſt bonum totius. Et ideo dicit: *Sitis autem perfecti in eodem ſenſu*, ſcilicet quo iudicatur de agendis, *& in eadem ſcientia*, qua iudicatur de cognoſcendis; quaſi dicat: Per hæc perfecti eſſe poteritis, ſi in unitate perſiſtatis. Coloſſ. III. 14. „ Super omnia caritatem habete, quod „ eſt vinculum perfectionis. " Matth. v. 48. „ Eſtote perfecti, ſicut Pater veſter cæ- „ leſtis perfectus eſt. " Deinde cum dicit, *Significatum eſt mihi*, oſtendit neceſſitatem prædictæ admonitionis, quia ſcilicet contentionis vitio laborabant; quaſi dicat: Ideo neceſſe eſt vos ad hoc inducere, *quia ſignificatum eſt mihi, fratres mei, ab his qui ſunt Cloes*, ideſt in quadam villa Corinthiorum iuriſdictioni ſubiecta: vel Cloes poteſt eſſe nomen matronæ, in cuius domo erant multi fideles congregati: *quia contentiones ſunt inter vos*: contra id quod dicitur Prov. xx. 3. „ Honor eſt homini qui ſepa- „ rat ſe a contentionibus: " & modum contentionis exponit, ſubdens: *Hoc autem dico*, ideſt contentionem nomino, *quod unuſquiſque veſtrum* nominat ſe ab eo a quo eſt baptizatus, & inſtructus, & *dicit*, *Ego quidem ſum Pauli*, quia erat a Paulo baptizatus, & inſtructus: alius, *Ego autem Apollo*, qui ſcilicet Corinthiis prædicaverat, ut habetur Act. XIX. alius, *Ego vero Cepha*, ideſt Petri, cui dictum eſt Ioan. I. 42. " Tu „ vocaberis Cephas, quod interpretatur „ Petrus. " Quod quidem ideo dicebant, quod putabant a meliori baptiſta meliorem baptiſmum dari, quaſi virtus baptiſtæ in baptizatis operaretur. Et de hoc pſeudoapoſtoli gloriabantur, ſecundum illud Pſal. XLVIII. 12. „ Vocaverunt nomina ſua in ter- „ ris ſuis. " Alius autem dicit, *Ego autem ſum Chriſti*: qui ſolus bene dicit, quia ſolius Chriſti virtus operatur in baptiſmo Chriſti. Ioan. I. 33. " Super quem videris Spi- „ ritum deſcendere, & manere, ipſe eſt „ qui baptizat. " Et ideo baptizati, a ſolo Chriſto denominantur Chriſtiani, non autem a Paulo Paulini. Eſa. IV. I. " Tan- „ tummodo invocetur nomen tuum ſuper „ nos. "

Ad huius autem erroris vitationem, dicuntur Græci hac forma in baptizando uti: Baptizetur ſervus Chriſti Nicolaus in nomine Patris, & Filii, & Spiritus ſancti: ut detur intelligi quod homo non baptizat interius, ſed baptizatur a Chriſto. Quia tamen etiam homo baptizat miniſterio, ut membrum, & miniſter Chriſti, ideo Eccleſia utitur hac forma in baptizando: Ego te baptizo in nomine Patris, & Filii, & Spiritus ſancti: quod quidem eſt expreſſius ſecundum formam a Chriſto traditam, qui dixit diſcipulis (Matth. ult. 19.) „ Docete omnes gen- „ tes, baptizantes eos in nomine Patris, „ & Filii, & Spiritus ſancti: " ubi ipſos Apoſtolos dicit baptizantes, ſecundum quem modum, ſacramenti miniſter dicit, Ego te baptizo.

Deinde cum dicit, *Diviſus eſt Chriſtus?* ponit rationem prædictæ admonitionis, quare inter eos ſciſſuræ, & contentiones eſſe non debebant: & primo ex parte baptiſmi; ſecundo ex parte doctrinæ, ibi, *Non in ſapientia verbi*. Circa primum tria facit. Primo ponit inconveniens quod ex prædicta contentione ſequitur; ſecundo manifeſtat quare illud inconveniens ſequatur, ibi, *Numquid Paulus crucifixus eſt?* tertio excludit quamdam falſam ſuſpicionem, ibi, *Gratias ago Deo meo*. Dicit ergo primo: Dixi, quod unuſquiſque veſtrum dicit, *Ego ſum Pauli, Ego Apollo*; & ex hoc ſequitur quod Chriſtus eſt diviſus. Nec refert utrum interrogative, vel remiſſive legatur. Hoc autem poteſt intelligi uno modo, quaſi diceret: Per hoc quod inter vos contenditur, Chriſtus eſt diviſus a vobis, qui non niſi in pace habitat, ſecundum illud Pſal. LXXV. 3. „ In pace factus eſt locus eius. " Eſa. LIX. 2. „ Iniquitates veſtræ diviſerunt inter vos „ & Deum veſtrum. " Sed melius aliter hoc poteſt intelligi, ut ſit ſenſus: Per hoc quod creditis baptiſmum eſſe meliorem qui a meliori baptiſta datur, ſequitur quod Chriſtus, qui principaliter, & interius baptizat, ſit diviſus, ideſt differens, in ſua virtute, & effectu, ſecundum differentiam miniſtrorum: quod patet eſſe falſum per id quod dicitur Epheſ. IV. 5. „ Unus Dominus, una „ fides, unum baptiſma. " Sed adhuc melius hoc intelligitur quod Apoſtolus dicit, Ex hoc quod ea quæ ſunt propria Chriſti, aliis attribuitis, quodammodo Chriſtum dividitis, plures Chriſtos facientes, contra id quod dicitur Matth. XXIII. 10. „ Magiſter „ veſter unus eſt Chriſtus. " Eſa. XLV. 22. „ Convertimini ad me, & ſalvi eritis omnes „ fines terræ: quia ego Dominus, & non „ eſt alius. " Eſt autem ſciendum, quod Chriſtus in ſacramento baptiſmi, duplicem habet virtutem ſibi propriam. Unam quidem divinam, qua ſimul cum Patre, & Spiritu ſancto interius mundat a peccato; &

hoc

hoc nulli creaturæ potuit communicari. Alia autem est propria virtus secundum humanam naturam, quæ est potestas excellentiæ in sacramentis, & consistit in quatuor: quorum unum est quod ipse sacramenta instituit; secundum est quod potuit effectum sacramentorum sine sacramento conferre; tertium est quod meritum passionis eius operatur in baptismo, & aliis sacramentis; quartum est quod ad invocationem nominis eius sacramenta conferuntur. Hanc autem potestatem excellentiæ, & maxime quantum ad hoc ultimum, conferre potuit ministris baptismi, ut scilicet eorum nominibus consecraretur baptismus; (a) sed noluit, ne schisma ex hoc in Ecclesia fieret, dum tot reputarentur baptismi, quot essent baptistæ. Et hoc est quod secundum expositionem Augustini, Ioannes Baptista de Christo nescisse fatetur, Ioan. III. utrum scilicet hanc potestatem sibi retineret.

Deinde cum dicit, *Numquid Paulus crucifixus est pro vobis*? ostendit prædictum inconveniens sequi ex eorum errore, quo diversum baptisma esse æstimabant, secundum differentiam baptistarum: hoc enim esset, si a baptistis baptismus efficaciam haberet: quod quidem solius est Christi. Hoc autem ostendit dupliciter. Primo quidem ex parte passionis Christi, in cuius virtute baptismus operatur, secundum illud Rom. VI. 3. „ Quicumque baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus. “ Et ideo dicit: *Numquid Paulus crucifixus est pro vobis*? quasi dicat: Numquid passio Pauli causa est nostræ salutis, ut secundum ipsum baptismus habeat virtutem salvandi? quasi dicat, non. Hoc enim proprium est Christo ut sua passione, & morte nostram salutem operatus fuerit. Ioan. XI. 50. „ Expedit ut unus homo moriatur pro populo, & non tota gens pereat. “ II. Corinth. V. 14. „ Unus pro omnibus mortuus est. “

Sed contra videtur esse quod Apostolus dicit Col. I. 24. „ Gaudeo in passionibus meis pro vobis, & adimpleo ea quæ desunt passionum Christi in carne mea, pro corpore eius, quod est Ecclesia. “

Sed dicendum, quod passio Christi fuit nobis salutifera, non solum per modum exempli, secundum illud I. Petr. II. 21. „ Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia eius; “ sed etiam per modum meriti, & per modum efficaciæ, inquantum eius sanguine redempti, & iustificati sumus, secundum illud Heb. ult. 12. „ Ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est. “ Sed passio aliorum nobis est salutifera solum per modum exempli, secundum illud II. Corinth. I. 6. „ Sive tribulamur, pro vestra exhortatione, & salute. “

Secundo ostendit idem ex virtute nominis Christi, qui in baptismo invocatur: unde subdit: *Aut in nomine Pauli baptizati estis*? quasi dicat, non. Ut enim dicitur Act. IV. 12. „ non est aliud nomen datum hominibus per quod oporteat nos salvos fieri. “ Unde & Esa. XXVI. 8. dicitur: „ Nomen tuum, & memoriale tuum in desiderio animæ. “

Sed videtur quod in nomine Christi homines non baptizentur: dicit enim Matth. ult. 19. „ Docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti. “

Dicendum est autem, quod in primitiva Ecclesia, quia nomen Christi multum erat odiosum, ut venerabile redderetur, Apostoli in nomine Christi baptizabant ex speciali ordinatione Spiritus sancti: unde dicitur Act. VIII. quod in nomine Christi baptizati sunt viri, & mulieres. Et tamen, ut Ambrosius dicit (Lib. I. de Spiritu sancto cap. XIV.) in nomine Christi tota Trinitas intelligitur. Christus enim interpretatur unctus, in quo intelligitur, non solum ille qui ungitur, qui est Filius Dei, sed etiam ipsa unctio, quæ est Spiritus sanctus, & ipse ungens, qui est Pater, secundum illud Psalm. XLIV. 8. „ Unxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis. “ Nunc autem quia nomen Christi iam est magnum in gentibus ab ortu solis usque ad occasum, ut dicitur Malach. I. Ecclesia utitur forma prius instituta a Christo, baptizans in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti. Et tamen quicumque in hac forma baptizantur, in nomine eius qui est vere Filius Dei, (b) baptizantur, secundum illud I. Ioan. ult. 20. „ Ut simus in vero Filio eius Iesu Christo. Baptizantur etiam omnes fideles in nomine Christi, id est fide, & confessione nominis Christi, secundum illud Ioan. II. 32. „ Omnis quicumque invocaverit nomen Domini, salvus erit. “ Unde baptizati, a Christo Christiani nominantur: quia, ut dicitur Gal. III. 27. „ quotquot in Christo baptizati estis, Christum induistis. “ Sic ergo si solius Christi passio, si solius Christi nomen virtutem confert baptismo ad salvandum; verum est proprium esse Christo ut

(a) *Al.* Sed nolunt. (b) *Al.* dicunt illud.

ut ex eo baptismus habeat sanctificandi virtutem. Unde qui hoc aliis attribuit, dividit Christum in plures.

Deinde cum dicit, *Gratias ago Deo meo*, excludit quamdam suspicionem. Quia ibi dixerat: *Numquid enim Paulus crucifixus est pro vobis?* posset aliquis credere quod & si non auctoritate, ministerio tamen plures baptizaverit. Et circa hoc tria facit. Primo gratias agit de hoc quod paucos baptizavit; secundo quibusdam paucis nominatis, quosdam alios addit, ibi, *Baptizavi autem & Stephana domum*; tertio assignat rationem quare non multos baptizaverit, ibi, *Non enim misit me Deus baptizare, sed evangelizare*. Dicit ergo primo: *Gratias ago Deo meo, quod neminem vestrum baptizavi nisi Crispum*: de quo Act. XVIII. 8. „ Crispus archisynagogus credidit Domino cum omni domo „ sua: “ *& Caium* ad quem scribitur tertia Canonica Ioannis. Et quia gratiarum actio locum non habet nisi in beneficiis perceptis, consequenter Apostolus ostendit qualiter de hoc gratias agat, cum subdit: *Ne quis dicat, quod in nomine meo baptizati estis*. Est enim optabile sanctis viris ne ex bonis quæ ipsi faciunt, alii sumant occasionem erroris sui, sive peccati. Et quia Corinthii in eum errorem devenerant, ut se a suis baptistis nominarent, dicentes, *Ego sum Pauli*, *& Apollo*, ac si in eorum nominibus essent baptizati; ideo gratias agit de hoc quod de suo ministerio talis error consecutus non fuerit: & ideo signanter dicit se baptizasse illos qui ab hoc errore immunes erant. Deinde cum dicit, *Baptizavi autem & Stephana domum*, ponit quosdam alios a se baptizatos, ne in eius verbis aliquid veritatis minus appareret: unde dicit: *Baptizavi & domum*, idest familiam, *Stephana*, scilicet cuiusdam matronæ. Et quia circa particularia facta, memoria hominum labilis est, subdit: *Ceterum nescio*, idest in memoria non habeo, *si quem alium baptizaverim*, in propria persona. Deinde cum dicit, *Non enim misit me Deus baptizare*, assignat rationem quare paucos baptizaverit, dicens: *Non enim misit me Deus baptizare, sed evangelizare*.

Contra quod videtur esse quod dicitur Matth. ult. 19. „ Euntes docete omnes „ gentes, baptizantes eos in nomine Pa„ tris, & Filii, & Spiritus sancti. “

Sed dicendum est, quod Christus Apostolos misit ad utrumque, ita tamen quod ipsi per seipsos prædicarent, secundum quod ipsi dicebant Act. VI. 2. „ Non est æ„ quum relinquere nos verbum Dei, & „ ministrare mensis: “ baptizarent autem per inferiores ministros; & hoc ideo quia in baptismo nihil operatur industria, vel virtus baptizantis: (*a*) nam indifferens est utrum per maiorem vel minorem ministrum detur baptismus; sed in prædicatione Evangelii multum operatur sapientia, & virtus prædicantis; & ideo prædicationis officium per seipsos Apostoli tamquam maiores ministri exercebant, sicut & de ipso Christo dicitur Ioan. IV. quod ipse non baptizabat, sed discipuli eius; qui tamen de seipso dicit Luc. IV. 43. „ Quia & aliis civitatibus „ oportet me evangelizare regnum Dei, „ quia ideo missus sum. “ Esa. LXI. 1. „ Ad „ annuntiandum mansuetis misit me. “

LECTIO III.

NOn in sapientia verbi, ut non evacuetur crux Christi. Verbum enim crucis, pereuntibus quidem stultitia est, his autem qui salvi fiunt, idest nobis, Dei virtus est. Scriptum est enim: Perdam sapientiam sapientium, & prudentiam prudentium reprobabo. Ubi sapiens, ubi scriba, ubi inquisitor huius sæculi? Nonne stultam fecit Deus sapientiam huius mundi? Nam quia in Dei sapientia non cognovit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere credentes. Quoniam & Iudæi signa petunt, & Græci sapientiam quærunt: nos autem prædicamus Christum crucifixum, Iudæis quidem scandalum, Gentibus autem stultitiam; ipsis autem vocatis Iudæis, atque Græcis Christum Dei virtutem, & Dei sapientiam: quia quod stultum est Dei, sapientius est hominibus, & quod infirmum est Dei, fortius est hominibus.

POstquam Apostolus improbavit Corinthiorum contentionem ratione sumpta ex parte baptismi, hic excludit eorum contentionem ratione sumpta ex parte doctrinæ. Quidam enim eorum gloriabantur de doctrina pseudoapostolorum, qui ornatis verbis,

(a) Al. unde.

bis, & humanæ sapientiæ rationibus veritatem fidei corrumpebant: & ideo Apostolus primo ostendit hunc modum convenientem non esse doctrinæ fidei; secundo ostendit hoc modo docendi se usum apud eos non fuisse, II. cap. ibi, *Et ego cum venissem ad vos, fratres, veni non in sublimitate sermonis, aut sapientia, annuntians vobis testimonium Christi*. Circa primum duo facit. Primo proponit quod intendit; secundo manifestat propositum, ibi, *Ut non evacuetur crux Christi*. Dicit ergo primo: Dixi, quod misit me Christus evangelizare, non tamen ita quod ego *in sapientia verbi* evangelizem, idest in sapientia mundana, quæ verbosos facit, inquantum per eam multis vanis rationibus homines utuntur. Eccles. VI. II. „ (a) Ubi verba sunt plurima, multam in disputando habent vanitatem. " Prov. XIV. 23. „ Ubi verba sunt plurima, ibi frequenter egestas. " Vel sapientiam verbi nominat rhetoricam, quæ docet ornate loqui, ex quo alliciuntur interdum homines ad assentiendum erroribus, & falsitatibus. Unde Rom. XVI. 18. „ Per dulces sermones seducunt corda innocentium: " & de meretrice dicitur Prov. II. 16. in figura hæreticæ doctrinæ: „ Ut eruaris a muliere aliena, & extranea, quæ mollit sermones suos. " Sed contra dicitur Es. XXXIII. 19. „ Populum imprudentem non videbis (scilicet in catholica Ecclesia) & populum alti sermonis, ita ut non possis intelligere disertitudinem linguæ eius, in quo nulla est sapientia. " Sed quia in Græco ponitur logos, quod rationem, & sermonem significat, posset convenientius intelligi sapientia verbi, id est humanæ rationis, quia illa quæ sunt fidei humanam rationem excedunt, secundum illud Eccli. III. 25. „ Plurima supra sensum hominis ostensa sunt tibi. "

Sed contra hoc videtur esse, quod multi doctores Ecclesiæ in doctrina fidei, sapientia, & rationibus humanis, & ornatu verborum sunt usi. Dicit enim Hieronymus in epist. ad Magnum oratorem urbis Romæ, quod omnes doctores (b) fidei in ornatu Philosophiæ doctrinis, atque scientiis suos refarxerunt libros, ut nescias quid in illis primum admirari debeas, eruditionem sæculi, an scientiam Scripturarum. Et Augustinus dicit in IV. de Doctrina Christiana cap. 5. „ Sunt viri Ecclesiastici, qui „ divina eloquia, non solum sapienter, „ sed etiam suaviter tractaverunt. "

Dicendum est ergo, quod aliud est docere in sapientia verbi, quocumque modo intelligatur, & aliud uti sapientia verbi in docendo. Ille in sapientia verbi docet qui sapientiam verbi accipit pro principali radice suæ doctrinæ, ita scilicet quod ea solum approbet quæ verbi sapientiam continent, reprobet autem ea quæ sapientiam verbi non habent; & hoc fidei est corruptivum. Utitur autem sapientia verbi qui suppositis veræ fidei fundamentis, si qua vera in doctrinis Philosophorum inveniat, in obsequium fidei assumit: unde Augustinus dicit in II. De doctrina Christiana cap. XL. quod si qua Philosophi dixerunt fidei nostræ accommoda, non solum formidanda non sunt, sed ab eis tamquam ab iniustis possessoribus in usum nostrum vendicanda: & in IV. de Doctrina Christiana (cap. II.) dicit: „ Cum posita sit in medio (c) facultas eloquii, quæ ad persuadendum seu „ prava, seu recta valeat plurimum; cur „ non bonorum studio comparetur ut militet veritati, (d) si eam mali in usum „ iniquitatis, & erroris usurpant? "

Deinde cum dicit, *Ut non evacuetur crux Christi*, probat quod dixerat: & primo quidem ex parte materiæ; secundo ex parte ipsorum docentium, ibi, *Videte enim vocationem vestram*. Circa primum tria facit. Primo ostendit modum docendi, qui est in sapientia verbi, non esse congruum fidei christianæ; secundo probat quod supposuerat, ibi, *Verbum enim crucis pereuntibus quidem stultitia est*; tertio probationem manifestat, ibi, *Quoniam Iudaei signa petunt*.

Circa primum considerandum est, quod etiam in philosophicis doctrinis non est idem modus conveniens cuilibet doctrinæ: unde sermones secundum materiam sunt (e) accipiendi, ut dicitur in I. Ethic (lect. III.) Tunc autem maxime modus aliquis docendi est materiæ incongruus, quando per talem modum destruitur id quod est principale in materia illa; puta si quis in rebus intellectualibus velit metaphoricis demonstrationibus uti, quæ non transcendunt res imaginatas, ad quæ non oportet intelligentem adduci, ut Boetius ostendit in Libro de Trin. Principale autem in doctrina fidei christianæ est salus per crucem Christi fa-

(a) *Al.* „ Verba sunt plurima, multum in disputando habentia vanitatem. " (b) *Al.* fidei Dei. (c) *Al.* facultas eloqui quæ ad persuadendum seu prava, seu recta valent pluribus. (d) *In editione Monachorum S. Mauri* si ea mali ad obtinendas perversas, vanasque causas in usus iniquitatis &c. (e) *Al.* expetendi.

sti facta: unde in 11. cap. vers. 2. dicit: *Non iudicavi me scire aliquid inter vos nisi Iesum Christum, & hunc crucifixum*. Qui autem principaliter innititur in docendo sapientiæ verbi, quantum in se est, evacuat crucem Christi. Ergo docere in sapientia verbi, non est modus conveniens fidei Christianæ: hoc est ergo quod dicit: *Ut non evacuetur crux Christi*; idest, ne si in sapientia verbi prædicare voluero, tollatur fides de virtute crucis Christi. Gal. v. 11. „ Ergo „ evacuatum est scandalum crucis. “ Psal. cxxxvi. 7. „ Qui dicunt: Exinanite usque ad „ fundamentum in ea. “

Deinde cum dicit, *Verbum crucis pereuntibus quidem stultitia est*, probat quod per doctrinam, quæ est in sapientia verbi, crux Christi evacuetur: & circa hoc duo facit. Primo inducit probationem; secundo assignat causam dictorum, ibi, *Scriptum est enim &c.* Dicit ergo primo: Ideo dixi, quod si per sapientiam verbi doctrina fidei proponeretur, evacuaretur crux Christi: *verbum* enim *crucis*, idest annuntiatio crucis Christi, *stultitia est*, idest stultum aliquod videtur, *pereuntibus quidem*, idest infidelibus, qui se secundum mundum existimant sapientes: eo quod prædicatio crucis Christi aliquid continet quod secundum humanam sapientiam impossibile videtur, puta quod Deus moriatur, quod Omnipotens violentorum manibus subiiciatur. Continet etiam quædam quæ prudentiæ huius mundi contraria videntur; puta quod aliquis non refugiat confusiones, cum possit, & alia huiusmodi. Et ideo Paulo huiusmodi annuntianti dixit Festus, ut legitur Act. xxvi. 24. „ Insanis, Paule: multæ lit„ teræ ad insaniam te adducunt. “ Et ipse Paulus dicit inf. iv. 10. *Nos stulti propter Christum*. Et ne credatur revera verbum crucis stultitiam continere, subdit: *His autem qui salvi fiunt, idest nobis*, scilicet Christifidelibus, qui ab eo salvamur, secundum illud Matth. i. 21. „ Ipse enim sal„ vum faciet populum suum a peccatis eo„ rum, “ *virtus Dei est*: quia ipsi in cruce Christi (*a*) virtutem Dei cognoscunt, qua diabolum vicit, & mundum: Apoc. v. 5 „ Ecce vicit leo de tribu Iuda: “ item virtutem quam in seipsis experiuntur, dum simul cum Christo vitiis, & concupiscentiis moriuntur, secundum illud Gal. v. 24. „ Qui Christi sunt, carnem suam crucifi„ xerunt cum vitiis, & concupiscentiis. “ Unde in Psalm. cix. 2. dicitur: „ Virgam „ virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion. “ Luc. vi. 19. „ Virtus de illo exibat, & „ sanabat omnes. “

Deinde cum dicit, *Scriptum est enim*, ostendit prædictorum causam; & ponit primo quare verbum crucis sit hominibus stultitia; secundo ostendit quare ista stultitia sit virtus Dei his qui salvantur, ibi, *Nam quia in Dei sapientia non cognovit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere credentes*. Circa primum duo facit. Primo inducit auctoritatem prænuntiantem quod quæritur; secundo ostendit hoc esse impletum, ibi, *Ubi sapiens?* Circa primum considerandum, quod id quod est in se bonum, non potest alicui stultum videri, nisi propter defectum sapientiæ. Hæc est ergo causa quare verbum crucis, quod est salutiferum credentibus, quibusdam videtur stultitia, quia sunt ipsi sapientia privati; & hoc est quod dicit: *Scriptum est enim: Perdam sapientiam sapientium, & prudentiam prudentium reprobabo*. Potest autem hoc sumi ex duobus locis: nam in Abdia dicitur vers. 8. „ Perdam „ sapientiam de Idumæa, & prudentiam „ de monte Esau: “ expressius autem habetur Esa. xxix. 14. „ Peribit sapientia a „ sapientibus, & intellectus prudentium „ eius abscondetur. “ Differunt autem sapientia, & prudentia: nam sapientia est cognitio divinarum rerum, unde pertinet ad contemplationem: Iob xxviii. 28. „ Ti„ mor Dei ipsa est sapientia: “ prudentia vero proprie est cognitio rerum humanarum: unde dicitur Prov. x. 23. „ Sapientia „ est viro prudentia: “ quia scilicet scientia humanarum rerum (*b*) prudentia dicitur. Unde & Philosophus VI. Eth. dicit, quod prudentia est recta ratio agibilium: & sic prudentia ad rationem pertinet. Est autem considerandum, quod homines quantumcumque mali, non totaliter donis Dei privantur; nec in eis dona Dei reprobantur, sed in eis reprobatur, & perditur quod ex eorum malitia procedit. Et ideo non dicit simpliciter, *Perdam sapientiam*: quia „ omnis sapientia „ a Domino Deo est, “ ut dicitur Eccli. i. 1. sed, *Perdam sapientiam sapientium*, idest quam sapientes huius mundi adinvenerunt sibi contra veram sapientiam Dei: quia, ut dicitur Iacob. iii. 15. „ non est ista sa„ pientia desursum descendens, sed terre„ na, animalis, diabolica. “ Similiter non dicit, *Reprobabo prudentiam*, nam veram prudentiam sapientia Dei docet; sed di-cit,

(a) *Al.* mortem. (b) *Al.* mittitur prudentia.

cit, *Prudentiam prudentium*, idest quam illi qui se prudentes æstimant in rebus mundanis, prudentiam reputant, ut scilicet bonis huius mundi inhæreant: vel quia, ut dicitur Rom. VIII. 6. „ prudentia carnis „ mors est. “ Et sic propter defectum sapientiæ reputant impossibile Deum hominem fieri, mortem pati secundum humanam naturam; propter defectum autem prudentiæ reputant inconveniens fuisse quod homo sustineret crucem confusione contempta, ut dicitur Hebr. XII.

Deinde cum dicit, *Ubi sapiens* ? ostendit esse impletum quod de reprobatione humanæ sapientiæ, & prudentiæ fuerat probatum: & primo ponit medium sub interrogatione; secundo conclusionem infert, ibi, *Nonne stultam Deus fecit sapientiam huius mundi* ? Dicit ergo primo, *Ubi sapiens* ? quasi dicat: Non invenitur in congregatione fidelium, qui salvantur. Per sapientem intelligit illum qui secretas naturæ causas scrutatur. Esa. XIX. 11. „ Quomodo dice„ tis Pharaoni: Filius sapientium ego ? “ Et hoc refertur ad Gentiles, qui huius mundi sapientiæ studebant. *Ubi scriba* ? idest peritus in lege; & hoc refertur ad Iudæos; quasi diceret: Non est in cœtu fidelium. Ioan. VII. 48. „ Numquid ex prin„ cipibus aliquis credidit in eum ? “ *Ubi* (*a*) *inquisitor huius sæculi* ? qui scilicet per prudentiam exquirit quæ sit convenientia vitæ humanæ in rebus huius sæculi; quasi dicat: Non invenitur inter fideles: & hoc refertur ad utrosque, scilicet Iudæos, & Gentiles. Baruch III. 23. „ Filii Agar, „ qui exquisierunt prudentiam quæ de ter„ ra est. “ Videtur autem Apostolus hanc interrogationem sumere ab eo quod dicitur Esa. XXXIII. 18. „ Ubi est litteratus? “ pro quo ponit sapientem. „ Ubi est verba „ legis ponderans? “ pro quo ponit scribam. „ Ubi est doctor parvulorum? “ pro quo ponit inquisitorem huius sæculi: quia parvuli maxime solent instrui de his quæ pertinent ad disciplinam moralis vitæ. Deinde cum dicit, *Nonne stultam fecit Deus sapientiam huius mundi* ? infert conclusionem sub interrogatione; quasi dicat: Cum illi qui sapientes mundi reputantur, a via salutis defecerint *nonne Deus sapientiam huius mundi fecit stultam* ? idest, demonstravit esse stultam, dum illi qui in hac sapientia pollebant, tam stulti inventi sunt ut viam salutis non acciperent. Hier. X. & LI. 17. „ Stultus factus est omnis homo a scientia „ sua. “ Esa. XLVII. 10. „ Sapientia tua „ & scientia tua hæc (*b*) decepit te. “ Potest autem & aliter intelligi quod dictum est; ac si diceret: *Perdam sapientiam sapientium, & prudentiam prudentium reprobabo*; idest, eligam eam in primis meis prædicatoribus, secundum illud Prov. XXX. 1. „ Vi„ sio quam locutus est vir cum quo est „ Deus: “ & infra 11. „ Stultissimus sum „ virorum, & sapientia hominum non est „ mecum. “ *Ubi sapiens*? quasi dicat: Inter prædicatores fidei non invenitur. Matth. XI. 25. „ Abscondisti hæc a sapientibus „ & prudentibus, & revelasti ea parvulis. “ *Nonne Deus stultam fecit*, idest demonstravit, *sapientiam huius mundi?* faciendo quod ipsi impossibile reputabatur, scilicet dictum esse, hominem mortuum resurgere, & alia huiusmodi.

Deinde cum dicit, *Nam quia in Dei sapientia non cognovit mundus per sapientiam Deum &c.* assignat rationem quare per prædicationis stultitiam salventur fideles; & hoc est quod dictum est, quod verbum crucis pereuntibus quidem stultitia est, virtus vero salvationis, credentibus: *nam placuit Deo per stultitiam prædicationis*, idest per prædicationem quam humana sapientia stultam reputat, *salvos facere credentes*; & hoc ideo *quia mundus*, idest mundani, (*c*) *non cognoverunt Deum per sapientiam* ex rebus mundi acceptam; & hoc *in Dei sapientia*: divina enim sapientia faciens mundum, (*d*) sua indicia in rebus mundi instituit, secundum illud Eccli. I. 10. „ Effudit illam „ super omnia opera sua; “ ita quod ipsæ creaturæ per sapientiam Dei factæ, se habent ad Dei sapientiam, cuius indicia gerunt, sicut verba hominis ad sapientiam eius, quam significant. Et sicut discipulus pervenit ad cognoscendum magistri sapientiam per verba quæ ab ipso audit; ita homo poterat ad cognoscendum Dei sapientiam per creaturas ab ipso factas inspiciendo pervenire, secundum illud Rom. I. 20. „ Invisibilia Dei per ea quæ facta sunt, „ intellecta conspiciuntur. “ Sed homo propter sui cordis vanitatem a rectitudine divinæ cognitionis deviavit: unde dicitur Ioan. I. 10. „ In mundo erat, & mundus „ per ipsum factus est, & mundus eum non „ cognovit. “ Et ideo Deus per quædam alia ad sui cognitionem salutiferam fideles adduxit, quæ in ipsis rationibus creatura-

(*a*) Al. *conquisitor*. (*b*) *Al.* decipit. (*c*) Forte *non cognovit*, ut in textu. (*d*) *Al.* sua indicia in rebus mundi instruit.

rum non inveniuntur; propter quod a mundanis hominibus, qui solas humanarum rerum considerant rationes, reputantur stulta: & huiusmodi sunt fidei documenta. Et est simile sicut si aliquis magister considerans sensum suum ab auditoribus non accipi per verba quae protulit, studeat aliis verbis uti, per quae possit manifestare quae habet in corde.

Deinde cum dicit, *Quoniam Iudaei signa petunt*, manifestat probationem praemissorum: & primo quantum ad id quod dixerat, *Verbum crucis pereuntibus stultitia est*; secundo quantum ad id quod dixerat, *His qui salvi fiunt, virtus Dei est* ...(a) *Ipsis autem vocatis Iudaeis, atque Graecis*. Circa primum duo facit. Primo ponit pereuntium differens studium, & intentionem; secundo ex hoc rationem assignat eius quod dixerat, ibi, *Nos autem praedicamus Christum*. Pereuntium autem, idest infidelium, quidam erant Iudaei, quidam Gentiles. Dicit ergo: Dictum est, quod *verbum crucis pereuntibus est stultitia*; & hoc ideo quoniam *Iudaei signa petunt*: erant enim Iudaei consueti divinitus instrui, secundum illud Deuter. XXXII. 10. „ Erudivit eum, & docuit. “ Quae quidem doctrina cum esset a Deo per multa mirabilia manifestata, secundum illud Psalm. LXXVII. 12. „ Fecit mirabilia in terra AEgypti: “ (b) ideo ab afferentibus quamcumque doctrinam, signa quaerebant, secundum illud Matth. XII. 38. „ Magister, volumus a te signum aliquod videre: “ & in Psal. LXXIII. 9. dicitur: „ Signa nostra non vidimus. “ *Sed Graeci sapientiam quaerunt*, utpote in studio sapientiae exercitati: sapientiam, dico, quae per rationes rerum mundanarum accipitur, de qua dicitur Hierem. IX. 23. „ Non glorietur sapiens in sapientia. “ Per Graecos autem, omnes Gentiles dat intelligere, qui a Graecis mundanam sapientiam acceperunt. Quaerebant igitur sapientiam, volentes omnem doctrinam eis propositam, secundum regulam humanae sapientiae iudicare. Deinde concludit, quare verbum crucis sit eis stultitia, dicens: *Nos autem praedicamus Christum crucifixum*: secundum illud infra XI. 26. „ Mortem Domini annuntiabitis donec veniat: “ *Iudaeis scandalum*, quia scilicet desiderabant virtutem miracula facientem, & videbant infirmitatem crucem patientem: nam, ut dicitur II. Corinth. ultim. 4. „ Crucifixus est ex infirmitate: “ *Gentibus autem stultitiam*: quia contra rationem humanae sapientiae videtur quod Deus moriatur, & quod homo iustus, & sapiens se voluntarie turpissimae morti exponat.

Deinde cum dicit, *Ipsis autem vocatis*, manifestat quod dixerat, *His autem qui salvi fiunt, virtus Dei est*: et primo manifestat hoc; secundo rationem assignat, ibi, *Quia quod stultum est Dei, sapientius est hominibus*. Dicit ergo primo: Dictum est, quod *praedicamus Christum crucifixum, Iudaeis scandalum, & Gentibus stultitiam*; sed praedicamus *Christum Dei virtutem, & Dei sapientiam ipsis vocatis Iudaeis, & Graecis*, idest his qui ex Iudaeis, & Gentibus ad fidem Christi vocati sunt, qui in cruce Christi recognoscunt Dei virtutem, per quam & daemones superantur, & peccata remittuntur, & homines salvantur: Psal. XX. 14. „ Exaltare Domine in virtute tua: “ et hoc dicit contra scandalum Iudaeorum, qui de infirmitate Christi scandalizabantur: & recognoscunt in cruce Dei sapientiam, inquantum per crucem convenientissimo modo humanum genus liberat. Sap. IX. 19. „ Per sapientiam sanati sunt quicumque placuerunt tibi a principio. “ Dicitur autem Dei virtus, & Dei sapientia per quamdam appropriationem. Virtus quidem inquantum per eum Pater omnia operatur: Ioan I. 3. „ Omnia per ipsum facta sunt: “ sapientia vero inquantum ipsum Verbum, quod est Filius, nihil est aliud quam sapientia genita, vel concepta: Eccli. XXIV. 5. „ Ego ex ore Altissimi prodii primogenita ante omnem creaturam. “ Non autem sic est intelligendum quod Deus Pater sit fortis, & sapiens virtute, aut sapientia genita: quia, ut Augustinus probat IV. de Trin. cap. I. sequeretur quod Pater haberet esse a Filio, quia hoc est Deo esse quod fortem, & sapientem esse. Deinde cum dicit, *Quia quod stultum est Dei, sapientius est hominibus*, assignat rationem eius quod dixerat, dicens, quomodo id quod est infirmum, & stultum, possit esse virtus, vel sapientia Dei: quia *quod stultum est Dei, sapientius est hominibus*; quasi dicat: Iam aliquod divinum videtur esse stultum, non quia deficiat a sapientia, sed quia superexcedit sapientiam humanam. Homines enim quidam consueverunt stultum reputare quod eorum sensum excedit. Eccli. III. 25. „ Plurima super sensum hominis ostensa sunt tibi. “ *Et quod infirmum est Dei, fortius est ho-*

(a) *Supple* ibi, *ut mos est*. (b) *Al post punctum affirmationis* Et ideo.

est hominibus: quia scilicet non dicitur aliquid infirmum in Deo per defectum virtutis, sed per excessum humanæ virtutis; sicut etiam dicitur invisibilis, inquantum excedit sensum humanum. Sap. XII. 17. „ Virtutem ostendis tu, qui non cre„ deris esse in virtute consummatus. " Quamvis hoc possit referri ad incarnationis mysterium: quia id quod reputatur stultum, & infirmum in Deo ex parte naturæ assumptæ, transcendit omnem sapientiam, & virtutem. Exod. XV. 11. „ Quis similis „ tui in fortibus, Domine? "

LECTIO IV.

Videte enim vocationem vestram, fratres: quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles; sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus, ut confundat sapientes; & infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia; & ignobilia mundi, & contemptibilia elegit Deus, & ea quæ non sunt, ut quæ sunt destrueret; ut non glorietur omnis caro in conspectu eius. Ex ipso autem vos estis in Christo Iesu, qui factus est nobis sapientia a Deo, & iustitia, & sanctificatio, & redemptio; ut, quemadmodum scriptum est, qui gloriatur, in Domino glorietur.

Supra ostendit Apostolus quod modus docendi qui est in sapientia verbi, non convenit doctrinæ christianæ, ratione materiæ, quæ est ipsa crux Christi; hic ostendit quod prædictus docendi modus non convenit doctrinæ christianæ, ratione doctorum, secundum illud Prov. XXVI. 7. In derisum „ est in ore stulti parabola: " & Eccli. XX. 22. „ Ex ore fatui reprobabitur parabola. " Quia igitur primi doctores fidei non fuerunt sapientes sapientia carnali, non erat eis conveniens ut in sapientia verbi docerent. Circa hoc ergo duo facit. Primo ostendit (a) quomodo primi doctores fidei non fuerunt sapientes sapientia carnali, & in rebus humanis defectum patiebantur; secundo ostendit quomodo talis defectus est in eis per Christum suppletus, ibi, *Ex ipso autem vos estis*. Circa primum tria facit. Primo excludit a fidei primis doctoribus excellentiam sæcularem; secundo astruit eorum (b) abiectionem quantum ad sæculum, ibi, *Sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus*; tertio rationem assignat, ibi, *Ut non glorietur omnis caro in conspectu eius*. Dicit ergo primo: Dictum est: *Quod stultum est Dei, sapientius est hominibus*; & hoc considerare potestis in ipsa vestra conversione: *videte enim*, idest (c) diligenter considerate, *vocationem vestram*, quomodo scilicet vocati estis: non enim per vos ipsos accessistis, sed ab eo vocati (d) estis. Rom. VIII. 30. „ Quos prædestinavit, hos & vocavit. I. Petr. II. 9. „ De tenebris vos vocavit in ad„ mirabile lumen suum. " Inducit autem eos ut considerent modum suæ vocationis quantum ad eos per quos vocati sunt, sicut Esa. LI. 2. dicitur: „ Attendite ad Ab„ raham patrem vestrum, & ad Saram quæ „ genuit vos. " A quibus vocationis ministris primo excludit sapientiam, cum dicit: *Quia non multi* eorum, per quos vocati estis, *sapientes secundum carnem*, idest in carnali sapientia, & terrena. Iacob. III. 15. „ Non „ est ista sapientia desursum descendens, „ sed terrena, animalis, diabolica. " Baruch III. 23. „ Filii Agar exquisierunt sa„ pientiam quæ de terra est. " Dicit, *Non multi*: quia aliqui pauci erant etiam in sapientia mundana instructi, sicut ipse, (e) & Barnabas, velut Moyses in veteri testamento, de quo dicitur Act. IV. quod eruditus erat Moyses in omni sapientia Ægyptiorum. Secundo excludit sæcularem potentiam, cum dicit: *Non multi potentes*, scilicet secundum sæculum: unde & Ioan. VII. 48. dicitur: „ Numquid aliquis ex prin„ cipibus credidit in eum? " & Baruch III. 16. dicitur: „ Ubi sunt principes gen„ tium? Exterminati sunt, & ad inferos „ descenderunt. " Tertio excludit excellentiam generis, cum dicit: *Non multi nobiles*. Et aliqui inter eos nobiles fuerunt, sicut ipse Paulus, qui in civitate Romana se natum dicit Act. XXII. & Rom. ult. 7. de quibusdam dicit: „ Qui sunt nobiles in „ Apostolis. " Deinde cum dicit, *Sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus*, ponit e converso

(a) *Al.* quomodo primi doctores fidei in rebus humanis defectum patiebantur, *intermediis omissis*. (b) *Al.* subiectionem. (c) *Al. omittitur* diligenter. (d) *Al. add. fideratur* estis. (e) *Al.* & ut Barnabas, vel Moyses.

so eorum abiectionem quantum ad mundum: & primo defectum contrarium sapientiæ, cum dicit: *Quæ stulta sunt mundi*, idest eos qui secundum mundum stulti videbantur, *elegit Deus*, ad prædicationis officium, scilicet piscatores illitteratos, secundum illud Act. IV. 13. „Comperto quod „ homines essent sine litteris, & idiotæ, „ admirabantur. " Esa. XXXIII. 18. „ Ubi „ est litteratus, ubi verba legis ponde„ rans? " Et hoc *ut confundat sapientes*, idest eos qui de sapientia mundi confidunt, dum ipsi non cognoverunt quæ sunt simplicibus revelata. Matth. XI. 25. „ Abscondi„ sti hæc a sapientibus, & prudentibus, & „ revelasti ea parvulis. " Esa. XIX. 12. „ Ubi „ sunt nunc sapientes tui? Annuntient ti„ bi. " Secundo ponit defectum contrarium potentiæ, dicens: *Et infirma mundi*, idest homines impotentes secundum mundum, puta rusticos, & plebeios, *elegit Deus*, ad prædicationis officium: in cuius figura dicitur III. Reg. XX. 13. „ Ego tradens „ eos in manu tua, per pedissequos princi„ pum provinciarum: " et Prov. IX. 3. dicitur, quod „ sapientia misit ancillas, ut „ vocarent ad arcem. " In utrisque autem primorum prædicatorum infirmitas designatur. Et hoc ideo *ut confundat fortia*, idest potentes huius mundi. Esa. II. 17. „ Incur„ vabitur omnis sublimitas hominum, & „ humiliabitur altitudo virorum. " Tertio ponit defectum contrarium nobilitati; in quo possunt tria considerari. Primo quidem claritas generis, quam ipsum nomen nobilitatis designat; et contra hoc dicit, *Et ignobilia mundi*, idest qui secundum mundum sunt ignobiles. Infra IV. 10. *Vos nobiles, nos autem ignobiles*. Secundo circa nobilitatem considerantur honor, & reverentia, quæ talibus exhibentur; & contra hoc dicit, *Et contemptibilia*, idest homines contemptibiles in hoc mundo, *elegit Deus*, ad prædicationis officium, secundum illud Psal. LXXVIII. 4. „ Facti sumus opprobrium „ vicinis nostris, & his qui in circuitu no„ stro sunt. " Tertio in nobilitate consideratur magna opinio quam homines de eis habent; & contra hoc dicit: *Et ea quæ non sunt*, idest quæ non videntur esse in sæculo, *elegit Deus*, ad prædicationis officium. Iob XXX. 2. „ Quorum virtus manuum erat „ mihi pro nihilo, & vita ipsa putabantur „ indigni: " Et hoc ideo *ut destrueret ea quæ sunt*, idest eos qui in hoc mundo aliquid esse videntur. Esa. XXIII. 9. „ Dominus „ exercituum cogitavit hoc, ut detraheret su„ perbiam omnis gloriæ, & ad ignominiam „ deduceret universos inclytos terræ. " Deinde assignat causam dictorum, dicens: Ideo non elegit in sæculo excellentes, sed abiectos, *ut non glorietur omnis caro in conspectu eius*; idest, ut nullus pro quacumque carnis excellentia glorietur per comparationem ad Dominum. Hierem. IX. 23. „ Non „ glorietur sapiens in sapientia sua, & non „ glorietur fortis in fortitudine sua, & non „ glorietur dives in divitiis suis. " Ex hoc enim quod Deus mundum suæ fidei subiecit, non per sublimes in mundo, sive in sæculo, sed per abiectos, non potest gloriari homo, quod per aliquam carnalem excellentiam salvatus sit mundus. Videretur autem non esse a Deo excellentia mundana, si Deus ea non uteretur ad suum obsequium; & ideo in principio quidem paucos, postremo vero plures sæculariter excellentes Deus elegit ad prædicationis officium: unde in Glossa dicitur, quod nisi fideliter præcederet piscator, non humiliter sequeretur orator. Et etiam ad gloriam Dei pertinet, dum per abiectos, sublimes in sæculo ad se trahit.

Deinde cum dicit, *Ex ipso autem vos estis*, ne prædicatores fidei tamquam non excellentes, sed abiecti in sæculo, contemnerentur, ostendit quomodo Deus prædictum defectum in eis supplet: Et circa hoc tria facit. Primo ostendit cui sit attribuenda salus mundi, quæ prædicatorum ministerio facta est, dicens: Dictum est, quod vocati estis non per excellentes, sed per abiectos in sæculo: ex quo patet quod vestra conversio non est homini attribuenda, sed Deo: & hoc est quod dicit: *Ex ipso autem*, idest ex virtute Dei, *vocati estis in Christo Iesu*, idest ei iuncti, & incorporati per gratiam. Eph. II. 10. „ Ipsius enim factura sumus, creati „ ti in Christo Iesu in operibus bonis. " Deinde ostendit quomodo Deus prædictos defectus in prædicatoribus suis supplet per Christum: & primo quantum ad defectum sapientiæ, cum dicit: *Qui*, scilicet Christus, *factus est nobis*, prædicantibus fidem, & per nos omnibus fidelibus, *sapientia*: quia ei inhærendo qui est Dei sapientia, & participando ipsum per gratiam, sapientes facti sumus; & hoc *a Deo*, qui nobis Christum dedit, & nos ad ipsum traxit, secundum illud Ioan. VI. 44. „ Nemo potest „ venire ad me, nisi Pater, qui me misit, „ traxerit eum. " Deut. IV. 6. Hæc est ve„ ra sapientia, & intellectus coram popu„ lis. " Secundo quantum ad defectum potentiæ dicit, *Et iustitia*, quæ propter sui fortitudinem thoraci comparatur Sap. V. 19.

tur

„ Induet; pro thorace iustitiam . “ Dicitur autem Christus nobis factus iustitia , inquantum per eius fidem iustificamur, secundum illud Rom. III. 22. „ Iustitia autem Dei per fidem Christi Iesu. “ Tertio quantum ad defectum nobilitatis subdit: *Et sanctificatio , & redemptio* : sanctificamur enim per Christum, inquantum per eum Deo coniungimur , in quo consistit vera nobilitas, secundum illud I. Reg. II. 30. „ Quicumque honorificaverit me , glorificabo eum; qui autem contemnunt me, erunt ignobiles. “ Unde dicitur Hebr. ult. 12. „ Iesus , ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est. “ Factus est autem nobis redemptio, inquantum per ipsum redempti sumus de servitute peccati , in quo vere ignobilitas consistit: unde in Psal. XXX. 6. dicitur: „ Redemisti me Deus veritatis. “ Tertio assignat dictorum causam, cum dicit: *Ut quemadmodum scriptum est* , Hierem. IX. 24. *Qui autem gloriatur , in Domino glorietur* : ubi nostra littera habet: „ In hoc glorietur qui gloriatur, scire, & nosse me. „ Dicit enim: Si salus hominis non provenit ex aliqua excellentia humana, sed ex sola virtute divina , non debetur homini gloria , sed Deo , secundum illud Psal. CXIII. 1. „ Non nobis Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam. “ Eccli. ultim. 23. „ Danti mihi sapientiam , dabo gloriam. “

CAPITIS SECUNDI.

LECTIO I.

Et ego, cum venissem ad vos, fratres, non veni in sublimitate sermonis, aut sapientię , annuntians vobis testimonium Christi : non enim iudicavi me scire aliquid inter vos nisi Iesum Christum, & hunc crucifixum. Et ego in infirmitate , & timore, & tremore multo fui apud vos; & sermo meus, & prędicatio mea, non in persuasibilibus humanę sapientię verbis, sed in ostensione spiritus , & virtutis ; ut fides vestra non sit in sapientia hominum , sed in virtute Dei . Sapientiam autem loquimur inter perfectos ; sapientiam vero non huius sęculi, neque principum huius sęculi, qui destruuntur; sed loquimur Dei sapientiam in mysterio , quę abscondita est, quam prędestinavit Deus ante sęcula in gloriam nostram .

Postquam Apostolus ostendit quis sit conveniens modus doctrinæ christianæ , hic ostendit se illum modum observasse: & circa hoc tria facit . Primo ostendit se non fuisse usum apud eos aliqua excellentia sæculari ; secundo ostendit apud quos excellentia spirituali utatur , ibi , *Sapientiam autem loquimur inter perfectos* ; tertio rationem assignat , ibi , *Qua etiam loquimur , non in doctis humanæ sapientiæ verbis , sed in doctrina Spiritus* . Circa primum tria facit . Primo dicit , quod non ostendit apud eos excellentiam sæcularis sapientiæ ; secundo quod non prætendit excellentiam potentiæ sæcularis , ibi , *Et ego in infirmitate . . . . . . fui apud vos* ; tertio non prætendit excellentiam eloquentiæ , ibi , *Et sermo meus* . Circa primum duo facit . Primo proponit quod intendit; secundo rationem assignat, ibi , *Non enim iudicavi me scire aliquid inter vos nisi Iesum Christum* . Dicit ergo primo: Quia dictum est , quod Christus misit me evangelizare, non in sapientia verbi , & quod non sunt multi sapientes, *& ego, fratres* , quamvis sapientiam sæcularem habeam , secundum illud II. Corinth. XI. 6. „ Et si imperitus sermone , sed non scientia: *cum venissem ad vos* , convertendos ad Christum , ut habetur Act. XVIII. *veni annuntians vobis testimonium Christi*, secundum illud Act. IV. 33. „ Virtute magna reddebant Apostoli testimonium resurrectionis Domini nostri Iesu Christi : “ & hoc *non in sublimitate sermonis, aut sapientia* . Attenditur autem sublimitas sapientiæ in consideratione aliquorum sublimium, & elevatorum supra rationem & sensum hominum . Eccli. XXIV. 7. „ Ego in altissimis habitavi . “ Sublimitas autem sermonis potest referri vel ad verba significantia sapientiæ conceptiones , secundum illud Eccli. ult. 11 . „ Verba sapientum quasi stimuli , & quasi clavi in altum defixi : “ vel ad modum ratioci-

nan-

nandi per aliquas subtiles vias: nam in Greco habetur logos, quod & verbum, & rationem significat, ut Hieronymus dicit. Hoc autem dicit Apostolus, quia fidem Christi per huiusmodi sublimitates sermonis, aut sapientiæ confirmare nolebat. I. Reg. II. 3. „ Nolite multiplicare (*a*) sublimia. " Deinde huius rationem assignat, dicens: *Non enim indicavi me scire aliquid nisi Christum Iesum*: non enim ad hoc opus erat ut sapientiam ostentaret, sed ut demonstraret eius virtutem, secundum illud II. Cor. IV. 5. „ Non enim prædicamus nosmet- „ ipsos, sed Iesum Christum. " Et ideo solum utebatur his quæ ad demonstrandam virtutem Christi pertinebant, existimans se, ac si nihil sciret quam Iesum Christum. Hierem. IX. 24. „ In hoc glorietur qui glo- „ riatur, scire, & nosse me. " In Christo autem Iesu, ut dicitur Coloss. II. sunt omnes thesauri sapientiæ, & scientiæ Dei absconditi, & quantum ad plenitudinem deitatis, & quantum ad plenitudinem sapientiæ, & gratiæ, & etiam quantum ad profundas incarnationis rationes; quæ tamen Apostolus eis non annuntiavit, sed solom ea quæ erant manifestiora, & inferiora in Christo Iesu: & ideo subdit, *Et hunc crucifixum*; quasi dicat: Sic vobis me exhibui, ac si nihil aliud scirem quam crucem Christi. Unde Gal. ultim. 14. dicit: „ Mihi absit gloriari nisi in cruce Domini „ nostri Iesu Christi. " Quia igitur per sapientiam verbi evacuatur crux Christi, ut dictum est, ideo ipse Apostolus non venerat in sublimitate sermonis, aut sapientiæ. Deinde cum dicit, *Et ego in infirmitate &c.* ostendit quod non prætenderit apud eos potentiam, sed potius contrarium, & foris, & intus. Unde quantum ad id quod foris est, dicit: *Et ego fui apud vos in infirmitate*, idest tribulationes apud vos patiens. Gal. IV. 13. „ Scitis quia per infirmitatem „ carnis evangelizavi vobis iampridem. " Psal. XV. 4. „ Multiplicatæ sunt (*b*) infir- „ mitates eorum. " Quantum vero ad id quod intus est, dicit: *Et timore*, scilicet de malis imminentibus, *Et tremore*, inquantum scilicet timor interior redundat ad corpus. II. Cor. VII. 5. „ Foris pugnæ, in- „ tus timores. " Deinde cum dicit, *Et sermo meus*, ostendit quod non prætenderit apud eos excellentiam eloquentiæ: & circa hoc tria facit. Primo excludit indebitum modum prædicandi, dicens: *Et sermo meus*, quo scilicet privatim, & singulariter aliquos instruebam: Ephes. IV. 29. „ Omnis „ sermo malus ex ore vestro non proce- „ dat, sed si quis bonus est ad ædificatio- „ nem fidei: " *& prædicatio mea*, qua scilicet publice docebam, *non fuit in verbis persuasibilibus humanæ sapientiæ*, idest per rhetoricam, quæ componit est ad persuadendum: ut scilicet supra dixit, quod non fuit intentionis quod sua prædicatio niteretur philosophicis rationibus; ita nunc dicit non fuisse suæ intentionis niti rhetoricis persuasionibus. Esa. XXXIII. 19. „ Populum im- „ prudentem non videbis, populum alti „ sermonis, ita ut non possis intelligere „ disertitudinem linguæ eius, in quo nul- „ la est sapientia. " Secundo ostendit debitum modum, quo usus fuit in prædicando, dicens: Sermo meus fuit *in ostensione spiritus, & virtutis*: quod quidem potest intelligi dupliciter. Uno modo quantum ad hoc quod credentibus prædicationi eius dabatur Spiritus sanctus, secundum illud Act. X. 44. „ Adhuc loquente Petro verba „ hæc, cecidit Spiritus sanctus super omnes „ qui audiebant verbum. " Similiter etiam suam prædicationem confirmabat faciendo virtutes, idest miracula, secundum illud Marc. ult. 20. „ Sermonem confirmante se- „ quentibus signis. " Unde Galat. III. 5. „ Qui tribuit vobis spiritum, & operatur „ in vobis. " Alio modo potest intelligi quantum ad hoc quod ipse per Spiritum (*c*) loquebatur; quod sublimitas, & affluentia doctrinæ ostendit. II. Reg. XXIII. 2. „ Spi- „ ritus Domini locutus est per me: " & II. Cor. IV. 13. „ Habentes eumdem spiri- „ tum fidei credimus, propter quod & lo- „ quimur. " Confirmat etiam suam prædicationem ostendendo in sua conversatione multa opera virtuosa. I. Thess. II. 10. „ Vos „ enim testes estis, & Deus, quam sancte & „ iuste sine querela vobis qui credidistis, affui- „ mus. " Tertio assignat rationem dictorum, dicens: *Ut fides vestra non sit in sapientia hominum*; id est, non innitatur sapientiæ humanæ, quæ plerumque decipit homines, secundum illud Esa. XLVII. 10. „ Sapientia tua, & scientia tua hæc (*d*) „ decepit te. " *Sed in virtute Dei*, ut scilicet virtuti divinæ fides innitatur, & sic non possit deficere. Roman I. 16. „ Non erubesco Evangelium: virtus enim Dei

(a) *Ibi* loqui sublimia. (b) *Al.* infirmitates meæ: *quod forte melius D. Thomæ sententiæ congruit; sed cum nullibi sub his verbis reperiatur, Romanæ editionis lectionem sequimur.* (c) *Al.* loquebatur. (d) *Al.* decipit.

„ Dei est in salutem omni credenti. "

Deinde cum dicit, *Sapientiam loquimur inter perfectos*, ostendit apud quos excellentia spiritualis sapientiæ utatur: & primo proponit quod intendit; secundo manifestat propositum, ibi, *Sapientiam vero non huius sæculi*. Dicit ergo: Apud vos solum Christum crucifixum prædicavi. *Sapientiam autem*, idest profundam doctrinam, *loquimur inter perfectos*. Dicuntur autem aliqui perfecti dupliciter. Uno modo secundum intellectum; alio modo secundum voluntatem: hæ enim inter potentias animæ sunt propriæ hominis, & ideo secundum eas oportet hominis perfectionem considerari. Dicuntur autem perfecti intellectu illi quorum mens elevata est super omnia carnalia, & sensibilia, qui spiritualia, & intelligibilia capere possunt, de quibus dicitur Hebr. v. 14. „ Perfectorum est solidus cibus, eorum qui per consuetudinem exercitatos habent sensus ad discretionem mali, & boni. " Perfecti autem secundum voluntatem sunt quorum voluntas super omnia temporalia elevata, soli Deo inhæret, & eius præceptis. Unde Matth. v. 48. propositis dilectionis mandatis, subditur: „ Estote perfecti, sicut & Pater vester cælestis perfectus est. " Quia igitur doctrina fidei ad hoc ordinatur ut fides per dilectionem operetur, ut habetur Galat. v. necesse est eum qui in doctrina fidei instruitur, non solum secundum intellectum bene disponi ad capiendum, & credendum, sed etiam secundum voluntatem, & affectum bene disponi ad diligendum, & operandum.

Deinde cum dicit, *Sapientiam vero non huius sæculi*, exponit qualis sit sapientia de qua mentionem fecit: & primo ponit expositionem; secundo ratione expositionem confirmat, ibi, *Quam nemo principum huius sæculi cognovit*. Circa primum duo facit. Primo exponit qualis sit ista sapientia per comparationem ad infideles; secundo per comparationem ad fideles, ibi, *Sed loquimur Dei sapientiam*. Dicit ergo primo: Dictum est, quod *sapientiam loquimur inter perfectos*: *sapientiam vero*, dico, *non huius sæculi*, idest de rebus sæcularibus, vel quæ est per rationes humanas, *neque* etiam *principum huius sæculi*; & sic separat eam a sapientia mundana & quantum ad modum materiam inquirendi, & quantum ad auctores, qui sunt principes huius sæculi: quod potest intelligi de triplici genere principum, secundum triplicem sapientiam humanam. Primo possunt dici principes huius sæculi Reges, & potentes sæculares, secundum illud Psalm. II. 2. „ Principes convenerunt in unum adversus Dominum, & adversus Christum eius: " a quibus principibus venit sapientia humanarum legum, per quas res huius mundi in vita humana dispensantur. Secundo possunt dici principes, dæmones: Ioan. XIV. 30. „ Venit princeps mundi huius, & in me non habet quidquam: " & ab his principibus venit sapientia culturæ dæmonum, scilicet negromantia, & magicæ artes, & huiusmodi. Tertio possunt intelligi principes huius sæculi, Philosophi, qui quasi principes se exhibuerunt hominibus in docendo, de quibus dicitur Esa. XIX. 11. „ Stulti principes Taneos, sapientes consiliarii Pharaonis: " & ab his principibus processit tota humana Philosophia. Horum autem principum, homines destruuntur per mortem, & per amissionem potestatis, & auctoritatis; dæmones vero non per mortem, sed per amissionem potestatis, & auctoritatis, secundum illud Ioan. XII. 31. „ Nunc princeps huius mundi eiicietur foras: " de hominibus autem dicitur Baruch III. 16. „ Ubi sunt principes gentium? " & postea subdit 19. „ Exterminati sunt, & ad inferos descenderunt. " Sicut autem ipsi non sunt stabiles, ita & eorum sapientia non potest esse firma; & ideo non ei innitendum est.

Deinde cum dicit, *Sed loquimur Dei sapientiam*, exponit qualis sit sapientia per comparationem ad fideles: & primo describit eam quantum ad materiam, vel auctoritatem, cum dicit: *Sed loquimur Dei sapientiam*, idest quæ est Deus, & a Deo: quamvis enim omnis sapientia a Deo sit, ut dicitur Eccli. I. tamen speciali quodam modo hæc sapientia quæ est de Deo, est etiam a Deo per revelationem, secundum illud Sap. IX. 17. „ Sensum autem tuum quis sciet, nisi tu dederis sapientiam, & miseris Spiritum tuum de altissimis? " Secundo ostendit qualitatem eius, dicens: *In mysterio, quæ abscondita est*: hæc enim sapientia abscondita est ab hominibus, inquantum hominis intellectum excedit, secundum illud Eccli. III. 25. „ Plurima supra sensum hominis ostensa sunt tibi. " Unde dicitur Iob XXVIII. 21. „ Abscondita est ab oculis omnium viventium. " Et quia modus docendi doctrinæ debet esse conveniens, ideo dicitur, quod loquitur eam in *mysterio*, idest in aliquo occulto vel verbo, vel signo. Infra XIV. 2. *Spiritus loquitur mysteria*. Tertio ostendit fructum huius sapientiæ, dicens: *Quam Deus prædestinavit*, idest præpa-

paravit, *in gloriam nostram*, idest prædicatorum fidei, quibus ex prædicatione tam altæ sapientiæ gloria magna debetur & apud Deum, & apud homines. Prover. III. 35. „ Gloriam sapientes possidebunt." Et quod dicit, *In gloriam nostram*, exponendum est, Omnium fidelium; quorum gloria hæc est, ut in plena luce cognoscant ea quæ nunc in mysterio prædicantur, secundum illud Ioan. XVII. 3. „ Hæc est vita „ æterna, ut cognoscant te solum Deum „ verum, & quem misisti Iesum Chri„ stum."

LECTIO II.

QUam nemo principum huius sæculi cognovit: si enim cognovissent, numquam Dominum gloriæ crucifixissent. Sed sicut scriptum est, quod oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus his qui diligunt illum; nobis autem revelavit Deus per Spiritum suum. Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei. Quis enim hominum scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est? Ita & quæ Dei sunt nemo cognovit nisi Spiritus Dei. Nos autem non spiritum huius mundi accepimus, sed Spiritum qui ex Deo est, ut sciamus quæ a Deo donata sunt nobis.

POsita expositione de sapientia quam Apostolus loquitur inter perfectos, hic rationem assignat expositionis prædictæ; & primo quantum ad hoc quod eam descripserat per comparationem ad infideles; secundo quantum ad hoc quod eam descripserat per comparationem ad fideles, ibi, *Nobis autem revelavit Deus*. Circa primum duo facit. Primo proponit quod intendit; secundo probat propositum, ibi, *Si enim cognovissent, numquam Dominum gloriæ crucifixissent*. Dicit ergo primo: Dictum est, quod sapientia quam loquimur, non est *principum huius sæculi*: hæc enim sapientia est, *quam nemo principum huius sæculi cognovit*: quod verum est, de quibuscumque principibus intelligatur: sæculares enim principes hanc sapientiam non cognoverunt, quia excedit rationem humani regiminis. Iob XII. 24. „ Qui immutat cor principum populi ter„ ræ, & decipit eos, ut frustra incedant „ per invium." Philosophi etiam eam non cognoverunt, quia excedit rationem humanam: unde dicitur Bar. III. 23. „ Exqui„ sitores prudentiæ, & scientiæ, viam sa„ pientiæ nescierunt." Dæmones etiam eam non cognoscunt, quia excedit omnem creatam sapientiam: unde dicitur Iob XXVIII. 21. „ Volucres cæli quoque latet. Per„ ditio, & mors dixerunt: Auribus nostris „ audivimus famam eius." Deinde cum dicit, *Si enim cognovissent &c.* probat quod dixerat: & primo quidem probat per signum, quod non cognoverunt principes Dei sapientiam, secundum quod est in se abscondita; secundo probat per auctoritatem quod non cognoverunt eam, secundum quod præparata est in gloriam nostram, ibi, *Sicut scriptum est*. Dicit ergo primo: Recte dico, quod principes huius sæculi Dei sapientiam non cognoverunt: *si enim cognovissent* Dei sapientiam, cognovissent utique Christum esse Deum, qui in hac sapientia continetur; quo cognito, *numquam crucifixissent Dominum gloriæ*, idest ipsum Christum Dominum dantem gloriam suis, secundum illud Ps. XXIII. 10 „ Dominus virtutum ipse est Rex glo„ riæ: " & Hebr. II. 10. „ Qui multos „ filios in gloriam adduxerat." Cum enim creaturæ rationali sit naturaliter appetibilis gloria, non potest in voluntatem humanam cadere quod auctorem gloriæ interimat. Quod autem principes crucifixerint Iesum Christum, certum est si intelligatur de principibus qui potestatem habent inter homines: dicitur enim in Psal. II. 2. „ A„ stiterunt Reges terræ, & principes con„ venerunt in unum adversus Domi„ num, & adversus Christum eius: " quod Act. IV. exponitur de Herode, & Pilato, & principibus Iudæorum, qui consenserunt in mortem Christi. Sed etiam dæmones operati sunt in mortem Christi, persuadendo, secundum illud Ioan. XIII. 2. „ Cum diabolus iam misisset in cor ut eum „ traderet Iudas Simonis Iscariotę." Sed & pharisæi, & scribę in lege periti, qui studium sapientiæ dabant, operati sunt ad mortem Christi instigando, & approbando.

Sed circa hoc duplex oritur dubitatio: quarum prima est de hoc quod dicit Deum glo-

gloriæ crucifixum. Non enim divinitas Christi, aliquid pati potuit, secundum quod dicitur Christus Dominus gloriæ.

Sed dicendum, quod Christus est una persona, & hypostasis in utraque natura consistens, divina scilicet, & humana: unde potest utriusque naturæ nomine designari; & quocumque nomine significetur, potest prædicari de eo id quod est utriusque naturæ, (a) quia utrique non supponitur nisi una hypostasis: & per hunc modum possumus dicere, quod homo creavit stellas, & quod Dominus gloriæ est crucifixus; & tamen non creavit stellas secundum quod homo, sed secundum quod Deus; nec est crucifixus secundum quod est Deus, sed inquantum homo. Unde ex hoc verbo destruitur error Nestorii, qui dixerat unam naturam esse in Christo, Dei, & hominis: quia secundum hoc nullo modo posset verificari quod Dominus gloriæ sit crucifixus.

Secunda dubitatio est de hoc quod videtur supponere, quod principes Iudæorum, vel dæmones non cognoverunt Christum esse Deum. Et quidem quantum ad principes Iudæorum videtur hoc astrui per hoc quod dicit Petrus Act. III. 17. „ Scio quia „ per ignorantiam hoc feceritis, sicut & „ principes vestri. “ Videtur autem esse contrarium quod dicitur Matth. XXI. 38. „ Agricolæ videntes filium, dixerunt intra „ se: Hic est heres: venite, occidamus eum: “ quod exponens Chrysostomus dicit: „ Manifeste Dominus probat his verbis, Iudæorum „ principes non per ignorantiam, sed per invidiam Dei Filium crucifixisse. “

Solvitur in Glossa (in II. expos. quæ attribuitur Chrysostomo hom. xl. ibid.) quod sciebant principes Iudæorum eum esse qui promissus erat in lege, non tamen mysterium eius, quod Filius Dei erat, neque sciebant sacramentum incarnationis, & redemptionis. Sed contra hoc esse videtur quod Chrysostomus dicit, quod cognoverunt eum esse Filium Dei. Dicendum est ergo, quod principes Iudæorum pro certo sciebant eum esse Christum promissum in lege, quod populus ignorabat; ipsum autem esse verum Filium Dei, non pro certo sciebant, sed aliqualiter coniecturabant; sed hæc coniecturalis cognitio obscurabatur in eis ex invidia, & ex cupiditate propriæ gloriæ, quam per excellentiam Christi minui videbant.

Similiter etiam videtur esse de dæmonibus dubitatio: dicitur enim Marc. I. & Luc. IV. 34. quod dæmonium clamavit, dicens: „ Scio quod sis Sanctus Dei. “ Et ne hoc præsumptioni dæmonum ascribatur, (b) qui se iactant scire quod nesciunt, eorum notitia quam habebant de Christo, per ipsos Evangelistas asseritur. In Mar. I. 34. quidem sic scribitur: „ Non sinebat ea loqui „ (scilicet dæmonia) quoniam sciebant eum „ Christum esse: “ & Luc. IV. 41. dicit: „ Increpans non sinebat ea loqui quia sciebant „ eum esse Christum. “

Et ad hoc respondetur in Libro de Quæstionibus novi & veteris testamenti, quod dæmonia sciebant ipsum esse qui per legem fuit repromissus, quia omnia signa videbant in eo quæ dixerunt Prophetæ; mysterium autem divinitatis eius ignorabant. Sed contra hoc videtur esse quod Athanasius dicit, quod dæmonia dicebant Christum esse Sanctum Dei, quasi singulariter sanctum: ipse enim naturaliter est sanctus cuius participatione omnes alii sancti vocantur. Dicendum est autem, quod, sicut Chrysostomus dicit, non habebant adventus Dei firmam, & certam notitiam, sed quasdam coniecturas: unde Augustinus dicit in IX. de Civit. Dei (cap. XXI.) quod innotuit dæmonibus non per id quod est vita æterna, sed per quædam temporalia sua virtute effecta.

Deinde cum dicit, *Sed sicut scriptum est*, probat per auctoritatem quod principes huius sæculi Dei sapientiam non cognoverunt quantum ad hoc quod prædestinata est in gloriam fidelium, dicens: *Sed sicut scriptum est*, Esa. LXIV. 4. ubi littera nostra habet: „ Oculus non vidit, Deus, absque te quæ „ præparasti his qui diligunt te. “ Ostenditur autem illa gloria visionis aperte ab hominibus ignorari dupliciter. Primo quidem quia non subiacet humanis sensibus, a quibus omnibus humana cognitio initium sumit. Et ponit duos sensus. Primo visionis, quæ deservit inventioni, cum dicit, *Quod oculus non vidit*. Iob XXVIII. 7. „ Semitam eius ignoravit avis, nec intuitus „ est eam oculus vulturis. “ Et hoc ideo quia non est aliquid coloratum, & visibile. Secundo ponit sensum auditus, qui deservit disciplinæ, dicens: *Nec auris audivit*, scilicet ipsam gloriam, quia non est sonus, aut vox sensibilis. Ioan. V. 37. „ Neque speciem eius vidistis, neque vocem „ eius audistis. “ Deinde excludit notitiam eius intellectualem, cum dicit: *Neque in*

(a) *Al.* idest nec supponitur. (b) *Al.* qui se iactabant scire quod nesciebant.

In cor hominis ascendit: quod quidem potest intelligi uno modo ut ascendere in cor hominis dicatur quidquid quocumque modo cognoscitur ab homine, secundum illud Hier. li. 50. „ Hierusalem ascendat super „ cor vestrum: “ & sic oportet quod cor hominis accipiatur pro corde hominis carnalis, secundum illud quod dicitur infra iii. 3. *Cum sit inter vos zelus, & contentio, nonne carnales estis, & secundum hominem ambulatis*? Est ergo sensus, quod illa gloria non solum sensu non percipitur, sed nec corde hominis carnalis, secundum illud Ioan. xiv. 17. „ Quem mundus non potest accipere, „ quia non videt eum, nec scit eum. “ Alio modo potest exponi, secundum quod proprie dicitur in cor hominis ascendere id quod ab inferiori pervenit ad hominis intellectum, puta a sensibilibus, de quibus prius fecerat mentionem. Res enim sunt in intellectu secundum modum eius: res igitur inferiores sunt in intellectu altiori modo quam in seipsis; & ideo quando ab intellectu capiuntur, quodammodo in cor ascendunt: unde dicitur Esa. lxv. 17. „ Non „ erunt in memoria priora, nec ascendent „ super cor. “ Illa vero quæ sunt in intellectu superiora, altiori modo sunt in seipsis quam in intellectu: & ideo quando ab intellectu capiuntur, quodammodo descendunt. Iacob. i. 17. „ Omne donum per„ fectum desursum est, descendens a Patre „ luminum. “ Quia igitur illius gloriæ notitia non accipitur a sensibilibus, sed ex revelatione divina, ideo signanter dicit: *Nec in cor hominis ascendit*, sed descendit, id scilicet *quod praeparavit Deus*, idest prædestinavit, *diligentibus se*: quia essentiale præmium æternæ gloriæ caritati debetur, secundum illud Ioan. xiv. 21. „ Si quis di„ ligit me, diligetur a Patre meo; & ego „ diligam eum, & manifestabo ei meipsum: “ in quo perfectio æternæ gloriæ consistit: & Iob xxxvi. 33. „ Annuntiat de ea (id„ est de luce gloriæ) amico suo, quod „ possessio eius sit. “ Ceteræ autem virtutes accipiunt efficaciam merendi vitam æternam, inquantum informantur caritate.

Deinde cum dicit, *Nobis autem revelavit Deus*, probat prædictam expositionem de sapientia divina per comparationem ad fideles: & primo proponit quod intendit; secundo probat propositum, ibi, *Spiritus enim omnia scrutatur*. Dicit ergo primo: Dictum est, quod sapientiam Dei nemo principum huius sæculi cognovit. *Nobis autem Deus revelavit per Spiritum suum*, quem scilicet nobis misit, secundum illud Ioan. xiv. 26. „ Paraclytus autem Spiritus san„ ctus, quem mittet Pater in nomine meo, „ ille vos docebit omnia. “ Iob xxxii. 8. „ Inspiratio Omnipotentis dat intelligen„ tiam. “ Quia enim Spiritus sanctus est spiritus veritatis, utpote a Filio procedens, qui est veritas Patris, his quibus mittitur, inspirat veritatem; sicut & Filius a Patre missus notificat Patrem, secundum illud Matth. xi. 27. „ Nemo novit Patrem nisi „ Filius, & cui voluerit Filius revelare. “

Deinde cum dicit, *Spiritus enim omnia scrutatur*, probat quod dixerat, scilicet quod per Spiritum sanctum sit sapientia fidelibus revelata: & primo ostendit quod Spiritus sanctus ad hoc sit efficax; secundo probat quod hoc in discipulis Christi fecerat, ibi, *Nos autem non spiritum huius mundi accepimus*. Circa primum duo facit. Primo proponit quod intendit; secundo manifestat propositum, ibi, *Quis enim scit hominum quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est*? Dicit ergo primo: Dictum est, quod per Spiritum sanctum revelavit nobis Deus suam sapientiam; & hoc fieri potuit: *Spiritus enim* sanctus *omnia scrutatur*: quod non est sic intelligendum, quasi inquirendo quomodo fiant, sed quia perfecte, & etiam intima quarumlibet rerum novit, sicut homo quod aliquando diligenter scrutatur. Unde dicitur Sap. vii. quod spiritus intelligentiæ sanctus est omnia prospiciens, & qui capiat omnes spiritus intelligibiles, mundos, subtiles; & non solum res creatas, sed etiam profunda Dei perfecte cognoscit. Dicuntur autem profunda ea quæ in ipso latent, & non ea quæ de ipso per creaturas cognoscuntur, quæ quasi superficie tenus videntur esse, secundum illud Sap. xiii. 5. „ A magnitudine speciei, & „ creaturæ cognoscibiliter poterit creator „ horum videri. “ Deinde cum dicit, *Quis enim scit hominum*? probat quod dixerat de Spiritu Dei per similitudinem humani spiritus, dicens: *Quis enim scit hominum ea quæ sunt hominis*, idest ea quæ latent in corde, *nisi spiritus hominis, qui in eo est*? idest intellectus. Et ideo quæ interius latent, videri non possunt. Signanter autem dicit, *Quis hominum*? ne ab horum cognitione etiam Deus videatur excludi: dicitur enim Hierem xvii. 9. „ Pravum est cor homi„ nis, & quis cognoscet illud? Ego Deus „ probans corda, & scrutans renes: “ quia scilicet secretorum cordis solus Deus est cognitor. Manifesta autem est ratio quare homo ea quæ in corde alterius latent, scire non potest: quia cognitio hominis a sensu ac-

accipitur, & ideo ea quæ sunt in corde alterius, homo cognoscere non potest, nisi quatenus per signa sensibilia manifestantur, secundum illud I. Reg. XVI. 7. „ Homo vi„ det quæ foris patent, Deus autem intue„ tur cor. " Sed nec Angelus bonus, nec malus ea quæ in corde hominis latent, scire potest nisi inquantum per alios effectus manifestantur: cuius ratio accipi potest ex ipso verbo Apostoli, qui dicit ea ratione spiritum hominis cognoscere quæ in corde hominis latent, quia in ipso homine est. Angelus autem neque bonus, neque malus illabitur menti humanæ, ut in ipso corde hominis sit, & intrinsecus operetur; sed hoc solius Dei proprium est: unde solus Deus est conscius secretorum cordis hominis, secundum illud Iob XVI. 20. „ Ecce in „ cælo testis meus, & in excelsis conscius „ meus. " Secundo similitudinem adaptat ad Spiritum Dei, dicens: *Ita & quæ Dei sunt*, idest quæ in ipso Deo latent, *nemo cognoscit nisi Spiritus Dei*: secundum illud Iob XXXVI. 26. „ Ecce Deus magnus vincens „ scientiam nostram. " Sed sicut ea quæ sunt in corde unius hominis alteri manifestantur per sensibilia signa, ita ea quæ sunt Dei possunt esse nota homini per sensibiles effectus, secundum illud Sap. XIII. 5. „ A „ magnitudine speciei, & creaturæ cogno„ scibiliter poterit creator horum videri." Sed Spiritus sanctus, qui est in ipso Deo, utpote Patri, & Filio consubstantialis, secreta divinitatis per seipsum videt, secundum illud Sap. VII. 22. „ Est enim in il„ la (scilicet Dei sapientia) Spiritus intel„ ligentiæ sanctus, omnem habens virtu„ tem, omnia prospiciens. " Deinde cum dicit, *Nos autem non spiritum huius mundi accepimus*, ostendit quomodo cognitio Spiritus sancti percipiatur, dicens: Licet nullus hominum per se possit scire quæ sunt Dei; *nos autem*, Spiritu sancto scilicet repleti, *non accepimus spiritum huius mundi, sed Spiritum qui a Deo est*. Nomine autem spiritus, vis quædam vitalis, & cognitiva, & motiva intelligitur. Spiritus ergo huius mundi potest dici sapientia huius mundi, & amor mundi, quo impellitur homo ad agendum ea quæ mundi sunt. Hunc autem spiritum sancti Apostoli non receperunt, mundum abiicientes, & contemnentes; sed receperunt Spiritum sanctum, quo corda eorum illuminata sunt, & inflammata ad amorem Dei, secundum illud Ioan. XIV. 26. „ Paraclytus autem Spiritus sanctus, quem „ mittet Pater in nomine meo, ille vos „ docebit omnia: " & Num. XIV. 24. „ Servum meum Caleph, qui plenus est „ alio spiritu, & secutus est me, in„ troducam in terram hanc. " Spiritus autem huius mundi errare facit, secundum illud Esa. XIX. 3. „ Dirumpetur spiritus AEgy„ pti in visceribus eius, & consilium eius „ præcipitabo. " Ex divino autem Spiritu eius consecuti sumus *ut sciamus quæ a Deo data sunt nobis*, ut sciamus de rebus divinis quantum unicuique Deus donavit: quia, sicut dicitur Ephes. IV. 7. „ unicui„ que data est gratia secundum mensuram „ donationis Christi. " Vel potest intelligi, Spiritum Dei donatum sanctis, ut dona spiritualia cognoscant, quæ non habentes eumdem Spiritum ignorant, secundum illud Apoc. II. 17. „ Vincenti dabo man„ na absconditum, quod nemo scit nisi qui „ accipit. " Ex hoc autem accipi potest quod sicut nemo novit Patrem nisi Filius, & cui voluerit Filius revelare, ut dicitur Matth. XI. ita nemo novit quæ sunt Dei Patris, & Filii, nisi Spiritus sanctus, & qui ipsum acceperunt; & hoc ideo quia sicut Filius consubstantialis est Patri, ita Spiritus sanctus Patri, & Filio.

L E C T I O III.

QUæ & loquimur, non in doctis humanæ sapientiæ verbis, sed in doctrina Spiritus, spiritualibus spiritualia comparantes. Animalis autem homo non percipit ea quæ sunt Spiritus Dei: stultitia enim est illi, & non potest intelligere, quia spiritualiter examinatur. Spiritualis autem iudicat omnia, & ipse a nemine iudicatur: sicut scriptum est: Quis enim cognovit sensum Domini, aut quis instruxit eum? Nos autem sensum Christi habemus.

DIxerat supra Apostolus: *Sapientiam loquimur inter perfectos*. Postquam ergo manifestavit qualis sit hæc sapientia, quia mundanis hominibus incognita, cognita autem sanctis; hic manifestat qua ratione hanc sapientiam sancti inter perfectos loquuntur: & primo proponit quod intendit; secundo assignat rationem, ibi, *Animalis autem*

autem homo non percipit ea quæ sunt Spiritus Dei. Circa primum primo proponit revelatorum manifestationem, dicens: Dictum est, quod Spiritum Dei accepimus, ut sciamus quæ a Deo donata sunt nobis: *quæ*, scilicet nobis per Spiritum revelata sunt, *loquimur*: sunt enim eis revelata ad utilitatem: unde & Act. II. 4. dicitur: „ Repleti sunt omnes Spiritu sancto, & cœperunt loqui. " Secundo tangit modum enarrandi, excludens modum inconvenientem, dicens: *Non in doctis humanæ sapientiæ verbis*; idest, non nitimur ad probandam nostram doctrinam per verba composita ex humana sapientia, sive quantum ad ornatum verborum, sive quantum ad subtilitatem rationum. Esa. XXXIII. 19. „ Populum alti sermonis non videbis." Astruit(a) autem modum convenientem, cum dicit: *Sed in doctrina Spiritus*; idest, prout Spiritus sanctus nos loquentes interius docet, & auditorum corda ad capiendum illustrat. Ioan. XVI. 13. „ Cum venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem." Tertio determinat auditores, dicens: *Spiritualibus spiritualia comparantes*; quasi dicat: Recta comparatione spiritualia documenta tradimus spiritualibus viris, quibus sunt convenientia. II. Tim. II. 2. „ Hæc commenda fidelibus viris, qui idonei erunt & alios docere." Eosdem autem hic nominat spirituales quos supra perfectos: quia per Spiritum sanctum homines perficiuntur in virtute, secundum illud Psalm. XXXII. 6. „ Spiritu oris eius omnis virtus eorum."

Deinde cum dicit, *Animalis homo &c.* assignat rationem dictorum: & primo ostendit quare spiritualia non sunt tradenda animalibus hominibus: secundo quare sunt tradenda spiritualibus, ibi, *Spiritualis autem iudicat omnia*. Circa primum duo facit. Primo ponit rationem; secundo manifestat eam, ibi, *Stultitia enim est illi*. Ratio ergo talis est. Nulli sunt tradenda documenta quæ capere non potest; sed homines animales non possunt capere spiritualia documenta: ergo non sunt eis tradenda. Hoc est ergo quod dicit: *Animalis homo non percipit ea quæ sunt Spiritus Dei*. Et ideo recta ratione non possunt tradi eis.

Ubi primo considerandum est quis homo dicatur animalis. Est ergo considerandum, quod anima est forma corporis. Unde proprie animæ intelliguntur illæ vires quæ sunt actus corporalium organorum, scilicet vires sensitivæ. Dicuntur ergo homines animales qui huiusmodi vires sequuntur, inter quas est vis apprehensiva, & appetitiva; & ideo potest dici homo dupliciter animalis. Uno modo quantum ad vim apprehensivam, & hic dicitur animalis sensu, qui, sicut dicitur in Glossa, de Deo iuxta corporum phantasiam, vel legis litteram, vel rationem philosophicam iudicat, quæ secundum vires sensitivas accipiuntur. Alio modo dicitur quis animalis quantum ad vim appetitivam, quæ scilicet afficitur solum ad ea quæ sunt secundum appetitum sensitivum; & talis dicitur animalis vita, qui, sicut dicitur in Glossa, sequitur dissolutam lasciviam animæ suæ, quam inter naturalis ordinis metas spiritus rector non continet. Unde dicitur in Canonica Iudæ vers. 19. „ Hi sunt qui segregant semetipsos, animales, spiritum non habentes."

Secundo autem videndum quare tales non possunt percipere ea quæ sunt Spiritus Dei: quod quidem manifestum est & quantum ad animalem sensum, & quantum ad animalem vitam. Ea enim de quibus Spiritus sanctus illustrat mentem, sunt supra sensum, & rationem humanam, secundum illud Eccli. III. 25. „ Plura supra sensum hominis ostensa sunt tibi: " & ideo ab eo capi non possunt qui soli cognitioni sensitivæ innititur. Spiritus etiam sanctus accendit affectum ad diligendum spiritualia bona, sensibilibus bonis contemptis; & ideo ille qui est animalis vitę, non potest capere huiusmodi spiritualia bona: quia Philosophus dicit in IV. Ethic. (lect. XV.) quod qualis unusquisque est, talis finis videtur ei. Prov. XVIII. 2. „ Non recipit stultus verba prudentię, nisi ei dixeris quę versantur in corde eius." Eccli. XXII. 9. „ Cum dormiente loquitur qui narrat sapientiam stulto."

Deinde cum dicit, *Stultitia enim est illi*, manifestat quod dixerat per signum: cum enim aliquis aliqua sapienter dicta reprobat quasi stulta, signum est quod ea non capiat. Quia igitur animalis homo ea quę sunt Spiritus Dei reputat stulta, ex hoc manifestatur quod ea non capit: & hoc est quod dicit: *Stultitia enim est illi*, scilicet animali: iudicat enim esse stulta quę secundum Spiritum Dei aguntur. Eccle. X. 3. „ In via stultus ambulans, cum ipse sit insipiens, omnes stultos ęstimat." Quod autem homini animali, quę secundum spiritum sunt, videantur stulta, non procedit ex

(a) Al. enim.

ex rectitudine sensus ; sicut sapientes aliqua indicant esse stulta quę stultis videntur sapientia ; (a) sed propter defectum intellectus : quia homo sensui deditus non potest intelligere ea quę supra sensum sunt, & homo carnalibus affectus non intelligit esse bonum nisi quod est delectabile, secundum carnem : & hoc est quod sequitur : *Et non potest intelligere*. Psal. lxxxi. 5. " Ne„ scierunt, neque intellexerunt : in tene„ bris ambulant. " Quare autem non possit intelligere, ostendit subdens: *Quia spiritualiter examinatur*: idest, spiritualium examinatio fit spiritualiter : numquam enim inferior potest examinare, & iudicare ea quæ sunt superioris, sicut sensus non potest examinare ea quæ sunt intellectus ; & similiter neque sensus, neque ratio humana potest iudicare ea quæ sunt Spiritus Dei: & ita relinquitur quod huiusmodi solo Spiritu sancto examinantur, secundum illud Psalm. xvii. 31. „ Eloquia Domini „ igne examinata, " probata scilicet a Spiritu sancto. Quia ergo animalis homo caret Spiritu sancto, non potest spiritualia examinare, & per consequens nec ea intelligere.

Deinde cum dicit, *Spiritualis autem iudicat omnia*, assignat rationem quare spiritualibus spiritualia tradantur : & primo ponit rationem; secundo manifestat (b) eam, ibi, *Quis enim novit sensum Domini ?* Assignat autem talem rationem. Illi tradenda sunt spiritualia qui potest iudicare, secundum illud Iob xii. 11. „ Auris verba diiu„ dicat ; " sed spiritualis est huiusmodi : ergo ei spiritualia sunt tradenda: & hoc est quod dicit : *Spiritualis autem indicat omnia, & ipse a nemine iudicatur*.

Ubi primo videndum est quis homo dicatur spiritualis. Est autem notandum, quod spiritus nominare consuevimus substantias incorporeas : quia igitur aliqua pars animæ est quæ non est alicuius organi corporei actus, scilicet pars intellectiva comprehendens intellectum, & voluntatem ; huiusmodi pars animæ spiritus hominis dicitur, quæ tamen a Spiritu Dei & illuminatur secundum intellectum, & inflammatur secundum affectum, & voluntatem. Dupliciter ergo dicitur homo spiritualis. Uno modo ex parte intellectus, Spiritu Dei illustrante ; & secundum hoc in Glossa dicitur, quod homo spiritualis est qui Spiritui Dei subiectus certissime, ac fideliter spiritualia cognoscit. Alio modo ex parte voluntatis, Spiritu Dei inflammante ; & hoc modo dicitur in Glossa, quod spiritualis vita est quæ Spiritum Dei habens rectorem, animam regit, idest animales vires. Galat. ult. 1. „ Vos, qui spirituales „ estis, instruite huiusmodi in spiritu leni„ tatis. "

Secundo considerandum est quare spiritualis diiudicat omnia, & ipse a nemine iudicatur. Ubi notandum est, quod in omnibus ille qui recte se habet, rectum iudicium habet circa singula; ille autem qui in se rectitudinis defectum patitur, deficit etiam in iudicando: vigilans enim recte iudicat & se vigilare, & alium dormire ; sed dormiens non habet rectum iudicium de se, nec de vigilante. Unde non sunt res tales quales videntur dormienti, sed quales videntur vigilanti. Et eadem ratio est de sano, & infirmo circa iudicium saporum ; & de debili, & forti circa iudicium ponderum; & de virtuoso, & vitioso circa agibilia. Unde & Philosophus dicit in V. Ethic. (lect. iii.) quod virtuosus est regula, & mensura omnium humanorum, quia scilicet in rebus humanis talia sunt singularia, qualia virtuosus iudicat ea esse; & secundum hunc modum Apostolus hic dicit, quod *spiritualis iudicat omnia*, quia scilicet homo habens intellectum illustratum, & affectum ordinatum per Spiritum sanctum, de singulis quæ pertinent ad salutem, rectum iudicium habet. Ille autem qui non est spiritualis, habet etiam intellectum obscuratum, & affectum inordinatum circa spiritualia bona ; & ideo ab homine non spirituali spiritualis homo iudicari non potest, sicut nec vigilans a dormiente. Quantum ergo ad primum horum dicitur Sap. iii. quod iudicabunt iusti nationes ; quantum ad secundum dicitur infra iv. 3. *Mihi pro minimo est ut a vobis iudicer, aut ab humano die*.

Deinde cum dicit, (c) *Quis enim novit sensum Domini* ? manifestat rationem inductam : & primo inducit auctoritatem ; secundo adaptat ad propositum, ibi, *Nos autem sensum Christi habemus*. Est autem considerandum, quod ad hoc quod aliquis possit de aliquo homine iudicare, duo requiruntur. Primo ut iudicans cognoscat ea quæ sunt iudicati : quia, ut dicitur I. Ethic. (cap. iii.) unusquisque bene iudicat quæ cognoscit, & horum est optimus index. Ex quo patet quod sensum, idest sapientiam Dei omnia iudicantem, nullus possit diiudicare : ideo dicit:

(a) *In editis omittitur* sed. (b) *Al.* causam. (c) Omittit hic (Vulgatæ cohærenter) *sicut scriptum est*, quod habetur in textu.

dicit : *Quis enim novit sensum Domini?* quasi dicat, nullus: quia sapientia Dei excedit omnem (a) capacitatem hominis. Eccli. 1. 3. „ Sapientiam Dei praecedentem „ omnia quis investigavit? " Sap. IX. 17. „ Sensum autem tuum quis scire poterit, „ nisi tu dederis sapientiam? " Secundo requiritur quod judicans sit superior judicato: unde dominus habet iudicium de servo, magister de discipulo. Ex quo etiam patet quod nullus potest sensum Dei iudicare: propter quod sequitur: *Aut quis instruxit eum?* quasi dicat, nullus. Non enim habet scientiam ab aliquo acceptam, sed potius fontem omnis scientiae. Iob XXVI. 3. „ Cui dedisti consilium? Forsitan ei qui „ non habet sapientiam? " Videntur autem verba haec assumpta ex eo quod dicitur Esa. XL. 13. „ Quis adiuvit spiritum „ Domini, aut quis consiliarius eius fuit, „ & ostendit illi cum quo iniit consilium, „ & instruxit eum? " Deinde adaptat quod dixerat ad propositum, dicens: *Nos autem*, scilicet spirituales viri, *sensum Christi habemus*; idest, recipimus in nobis sapientiam Christi ad iudicandum. Eccli. XVII. 6. „ Creavit illis scientiam spiritus, sensu adimplevit corda illorum. " Luc. ultim. 45. dicitur quod „ aperuit illis sensum ut intelligerent Scripturas. " (b) Et ita, quia sensus Christi diiudicari non potest, conveniens est quod spiritualis, qui sensum Christi habet, a nemine iudicetur.

CAPITIS TERTII

LECTIO I.

ET ego, fratres, non potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus: tamquam parvulis in Christo lac vobis potum dedi, non escam. Nondum enim poteratis; sed nec nunc quidem potestis: adhuc enim carnales estis. Cum enim sit inter vos zelus, & contentio, nonne carnales estis, & secundum hominem ambulatis? Cum enim quis dicat, Ego quidem sum Pauli; alius autem, Ego Apollo; nonne homines estis? Quid igitur est Apollo? Quid vero Paulus? Ministri eius cui credidistis; & unicuique sicut Dominus dedit. Ego plantavi, Apollo rigavit; sed Deus incrementum dedit. Itaque neque qui plantat, est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus. Qui autem plantat, & qui rigat, unum sunt.

SUpra Apostolus (c) ostenderat contentionem, & divisionem Corinthiorum, qui propter ministros Christi, a quibus baptizati, & docti erant, ad invicem disceptabant; hic incipit eorum iudicium, quod habebant de ministris, improbare; ex quo iudicio contentiones in eis procedebant: & circa hoc duo facit. Primo improbat eorum iudicium, quantum ad hoc quod quibusdam ministrorum, de quibus gloriabantur, plus attribuebant quam deberent; secundo quantum ad hoc quod alios Christi ministros contemnebant, IV. cap. ibi *Sic nos existimet homo*. Circa primum duo facit. Primo ostendit detrimentum quod patiebantur propter contentiones ex perverso iudicio provenientes; secundo improbat eorum perversum iudicium, ibi, *Quid igitur est Apollo?* Circa primum duo facit. Primo ponit detrimentum quod hactenus passi erant propter eorum defectum; secundo ostendit quod adhuc idem patiuntur, ibi, *Sed nec nunc quidem potestis*. Circa primum tria facit. Primo ponit detrimentum quod hactenus passi erant propter eorum defectum. Dixerat enim supra, quod Apostoli quidem spiritualia documenta spiritualibus tradebant, quae animales homines percipere non poterant; quod eis adaptat dicens: *Et ego, fratres*, qui scilicet inter alios Apostolos spiritualibus spiritualia loquor, *non potui*, scilicet convenienter, *vobis loqui quasi spiritualibus*, ut scilicet traderem vobis spiritualia documenta, *sed quasi carnalibus*, scilicet locutus sum vobis: eosdem enim carnales dicit quos supra animales,

(a) *Al.* cupiditatem. (b) *Al.* Et ita quia sicut sensus. (c) *Al.* ostenderat errorem Corinthiorum.

males, quibus oportet tradi ea quæ sunt infirmitati eorum accommoda. Esa. xxviii. 9. „ Quem docebit scientiam, & quem intelligere faciet auditum? Ablactatos a „ lacte, avulsos ab uberibus, “ idest a carnali conversatione, & sensu. Secundo adhibet similitudinem, dicens: *Tamquam parvulis in Christo*, idest parum adhuc introductis in perfectam doctrinam fidei, quæ spiritualibus debetur. Hebr. v. 13. „ Omnis „ qui lactis est particeps, expers est ser„ monum iustitiæ, parvulus enim est; „ perfectorum autem est solidus cibus. “ Tertio rationem assignat, ne credatur ex invidia eis spiritualem doctrinam subtraxisse; contra quod dicitur Sap. vii. 13. „ Quam sine fictione didici, & sine invidia „ communico. “ Unde subditur: *Nondum enim poteratis*; quasi dicat: Non subtraxi vobis escam propter meam (a) invidiam, sed propter vestram impotentiam: quia vere ba spiritualia *nondum* bene *poteratis* capere, secundum illud Ioan. xvi. 12. „ Adhuc „ multa habeo vobis dicere; sed non pot„ estis portare modo. “ Deinde cum dicit, *Sed nec nunc quidem potestis*, ostendit quod adhuc idem detrimentum patiuntur: & primo quidem ponit impotentiam cui adhuc subiacebant, dicens: *Sed nec nunc quidem potestis*; quasi dicat: Quod a principio perfectam doctrinam capere non poteratis, non mirum fuit: (b) quia hoc vestræ novitati competebat, secundum illud I. Petr. ii. 2. „ Sicut modo geniti infantes lac „ concupiscite. “ Sed hoc videtur esse culpabile quod post tantum tempus in quo proficere debuistis, eamdem impotentiam retinetis, secundum illud Hebr. v. 12. „ Cum „ deberetis magistri esse propter tem„ pus, rursus indigetis doceri quæ sunt „ elementa sermonum Dei. “ Secundo assignat prædictæ impotentiæ rationem, dicens: *Adhuc enim carnales estis*, scilicet vita, & sensu; & ideo ea quæ sunt spiritus, capere non potestis; sed sapitis ea quæ sunt carnis, secundum illud Rom. viii. 5. „ Qui secundum carnem sunt, quæ carnis „ sunt sapiunt. “ Tertio ponit rationem probationis inductæ, dicens: *Cum enim inter vos sit zelus, & contentio, nonne carnales estis, & secundum hominem ambulatis?*

Ubi considerandum est, quod recte coniungit zelum, & contentionem: quia zelus, idest invidia, est contentionis materia: invidus enim tristatur de bono alterius, quod ille nititur promovere, & ex hoc sequitur contentio. Unde Iacob. iii. 16. „ Ubi ze„ lus, & contentio, ibi inconstantia, & „ omne opus pravum. “ Et similiter e converso caritas, per quam quis diligit bonum alterius, est materia pacis. Secundo considerandum est, quod zelus, & contentio non habent locum nisi in carnalibus hominibus: quia ipsi (c) ad bona corporalia afficiuntur, quæ simul a pluribus integre possideri non possunt: & ideo propter hoc quod aliquis aliquid bonum corporale possidet, alius impeditur a plena possessione illius; & ex hoc sequitur invidia, & per consequens contentio. Sed spiritualia bona (d) quibus spirituales afficiuntur, simul a pluribus possideri possunt; & ideo bonum unius non est alterius impedimentum: & propter hoc in talibus nec invidia, nec contentio locum habet. Unde Sap. vii. 13. „ Sine invidia communico. “ Tertio considerandum est, quare homines (e) carnales dicit secundum hominem ambulare, cum tamen homo ex spiritu, & carne componatur. Quia naturæ humanæ consonum est ut spiritus cognitionem a sensibus carnis accipiat: unde consequenter affectus rationis humanę secundum ea quę sunt carnis, movetur, nisi spiritus hominis per Spiritum Dei supra hominem elevetur. Unde dicitur Eccli. xxxiv. 6. „ Sicut partu„ rientis cor tuum phantasias patitur, nisi „ ab Altissimo fuerit emissa visitatio. “ Est ergo sensus. *Secundum hominem*, idest secundum naturam humanam sibi a Dei Spiritu derelictam; sicut & in Psalm. iv. 3. dicitur: „ Filii hominum usque quo gravi „ corde? Ut quid diligitis vanitatem, & „ quęritis mendacium? “ Quarto manifestat probationem inductam, dicens: *Cum enim quis*, idest aliquis vestrum, *dicit*, *Ego quidem sum Pauli*, quia a Paulo baptizatos, & doctus; *alius autem*, *Ego Apollo*, genitivi casus; per quod denotatur in vobis esse zelus, & contentio; *nonne homines estis*, scilicet carnales, & non spirituales, utpote zelum, & contentionem habentes pro rebus humanis? Qualis enim homo est, talibus rebus afficitur, & per affectum inhæret, secundum illud Oseæ ix. 10. „ Facti „ sunt abominabiles sicut ea quæ dilexe„ runt. “

Deinde cum dicit, *Quid igitur est Apollo?* improbat eorum iudicium, quantum ad hoc quod plus ministris attribuebant quam deberent:

(a) *Al.* deest invidiam. (b) *Al.* quia hoc nescire. (c) *Al.* circa bona. (d) *Al.* ad quæ.
(e) *Al.* omittitur carnales.

berent: & primo ostendit veritatem; secundo excludit errorem, ibi, *Nemo vos seducat*; tertio infert conclusionem intentam, ibi, *Itaque nemo glorietur in hominibus*. Circa primum duo facit. Primo ostendit conditionem ministrorum; secundo agit de eorum mercede, ibi, *Unusquisque propriam mercedem accipiet*. Circa primum tria facit. Primo ponit ministrorum conditionem; secundo ponit similitudinem, ibi, *Ego plantavi, Apollo rigavit*; tertio ostendit intentum, ibi, *Itaque neque qui plantat*. Circa conditionem autem ministrorum duo tangit. Primo quod non sunt domini, sed ministri, dicens: Vos de Paulo, & Apollo gloriamini. Igitur quæro a vobis: *Quid est Apollo, & quid Paulus*, idest cuius dignitatis, vel potestatis, ut digne de eis gloriari possitis? Et respondet: *Ministri eius*, scilicet Dei, sunt; quasi dicat: Quod agunt in baptismo, & in doctrina, non principaliter agunt sicut domini, sed sicut ministri eius, secundum illud Esa. lxi. 6. „Ministri Dei, dicetur vobis." Posset autem alicui videri magnum esse, ministrum Dei esse, & gloriandum esse in hominibus de ministeriis Dei. Et vere esset, si sine hominibus non pateret accessus ad Deum, sicut illi qui solent gloriari de ministris Regis, sine quibus non patet aditus ad Regem. Sed hoc hic locum non habet, quia fideles Christi per fidem habent accessum ad Deum, secundum illud Rom. v. 2. „Per „quem accessum habemus ad Deum per „fidem, & gratiam istam in qua stamus, „& gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei." Ideo signanter addit, *Cui credidistis*; quasi dicat: Per fidem iam estis coniuncti Deo, non hominibus. Unde supra II. 5. dictum est: *Ut fides vestra non sit in sapientia hominum, sed in virtute Dei*. Et ideo primo de Deo est vobis gaudendum quam de hominibus. Contingit autem quod ministri hominum, vel dominorum, vel artificum primo habeant a seipsis aliquam dignitatem, vel virtutem, ex qua idonei ad ministerium fiunt; sed hoc non est de ministris Dei: & ideo secundo ostendit quod tota dignitas, & virtus ministrorum est a Deo, dicens: *Et unicuique sicut Deus divisit*; quasi dicat: Intantum aliquis, & unusquisque nostrum habet de virtute ministrandi, inquantum ei Deus dedit: unde nec sic nobis est gloriandum. II. Corinth. III. 5. „Sufficien„tia nostra a Deo est, qui idoneos nos fe„cit ministros novi testamenti."

Deinde cum dicit, *Ego plantavi*, ponit similitudinem ministrorum ex similitudine agricolarum: ubi duplex differentia operationum intelligitur. Una operationis unius ministri ad operationem alterius; & quantum ad hoc dicit: *Ego plantavi*; idest, in prædicatione ad modum plantantis me habui, quia scilicet primo vobis prædicavi fidem. Esa. lI. 16. „Posui verba mea in ore tuo, „ut plantes cælos." *Apollo rigavit*; idest, ad modum rigantis se habuit, qui aquam plantis exhibet ad hoc ut nutriantur, & crescant. Et similiter legitur Actor. XVIII. quod cum Paulus multos Corinthiorum convertisset, supervenit Apollo, qui multum contulit his qui crediderunt, publice ostendens per Scripturam esse Iesum Christum. Eccli. XXIV. 42. dicitur: „Rigabo hortum „meum plantationum." Secunda differentia est operationis ministrorum, qui exterius operantur plantando, & rigando, ad operationem Dei, qui interius operatur: unde subdit: *Sed Deus incrementum dedit*, interius scilicet operando. II. Corinth. IX. 10. „Augebit incrementa frugum iustitiæ „vestræ." Sic etiam in rebus corporalibus plantantes, & rigantes exterius operantur; sed Deus operatur interius per operationem naturæ ad incrementa plantarum.

Deinde cum dicit, *Itaque neque qui plantat, neque qui rigat, est aliquid*, infert ex præmissis duas conclusiones: quarum prima infertur secundum comparationem ministrorum ad Deum, dicens: Ex quo Paulus plantavit, & Apollo rigavit, non sunt nisi ministri Dei, & non habent aliquid nisi a Deo, & non operantur nisi exterius, Deo interius operante. *Itaque neque qui plantat est aliquid*, scilicet principaliter, & magnum, de quo sit gloriandum; *neque qui rigat*; *sed qui incrementum dat Deus*: ipse enim per se est aliquid principale, & magnum, de quo est gloriandum: actio enim non attribuitur instrumento, cui comparatur minister, sed principali agenti. Unde Esa. xl. 17. dicitur: „Omnes gentes quasi „non sint, sic sunt coram eo." Secundam conclusionem infert pertinentem ad comparationem ministrorum ad invicem, dicens: *Qui plantat autem, & qui rigat*, cum sint ministri Dei, & nihil nisi a Deo habentes, & solum exterius operantes, *unum sunt*, ex conditione naturæ, & ministerii ratione, qua scilicet non potest unus alteri præferri nisi secundum donum Dei; & ita, quantum in se ipsis est, unum sunt. Et quia consequenter in intentione ministrandi Deo unum sunt per concordiam voluntatis, ideo stultum est de his qui

unum

unum sunt dissentire. Psal. cxxxii. 1. (a) „ Ecce quam bonum, & quam iucundum „ habitare fratres in unum. Rom. xii. 5. „ Multi unum corpus sumus in Christo. "

LECTIO II.

Unusquisque propriam mercedem accipiet secundum suum laborem: Dei enim sumus adiutores, Dei agricultura estis, Dei ædificatio estis. Secundum gratiam Dei quæ data est mihi, ut sapiens architectus fundamentum posui; alius autem superædificat. Unusquisque autem videat quomodo superædificet: fundamentum enim aliud nemo potest ponere præter id quod positum est, quod est Christus Iesus. Si quis autem superædificat supra fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides pretiosos, ligna, fenum, stipulam; uniuscuiusque opus manifestum erit: dies enim Domini declarabit, quia in igne revelabitur; & uniuscuiusque opus quale sit, ignis probabit. Si cuius opus manserit, quod superædificavit, mercedem accipiet: si cuius opus arserit, detrimentum patietur; ipse autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem.

Supra Apostolus ostendit qualis sit conditio ministrorum; hic agit de remuneratione eorum: & primo (b) agit de mercede bonorum ministrorum; secundo agit de punitione malorum, ibi, *Nescitis quia templum Dei estis?* Circa primum tria facit. Primo promittit ministris mercedem propriam; secundo rationem assignat, ibi, *Dei enim sumus adiutores*; tertio agit de diversitate mercedis, ibi, *Secundum gratiam Dei*. Dicit ergo primo: Dictum est, quod neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat; non tamen inutiliter plantat, vel rigat; sed *unusquisque propriam mercedem accipiet (c) secundum suum laborem*. Quamvis enim qui incrementum dat, sit Deus, & ipse solus interius operetur; exterius tamen laborantibus mercedem tribuit, secundum illud Hierem. xxxi. 16. „ Quiescat vox „ tua a ploratu, & oculi tui a lacrymis, „ quia merces est operi tuo. " Quæ quidem est ipse Deus, secundum illud Genes. xv. 1. „ Ego protector tuus sum, & mer„ces tua multa nimis. " Pro qua mercede laborantes mercenarii laudantur, secundum illud Luc. xv. 17. „ Quanti mercena„rii in domo patris mei abundant pani„bus! " Alioquin si pro alia mercede in opere Dei aliquis laborat, laudandus non est, secundum illud Ioan. x. 12. „ Merce„narius autem, cuius non sunt oves pro„priæ, videt lupum venientem, & fugit. " Hæc autem merces & communis est omnibus, & propria singulorum: communis quidem, quia idem est quod omnes videbunt, & quo omnes fruentur, scilicet Deus, secundum illud Iob xxii. 26. „ Super Omni„potentem deliciis afflues, & levabis ad „ Deum faciem tuam: " Esa. xxviii. 5. „ In „ illa die erit Dominus exercituum coro„na gloriæ, & sertum exultationis popu„lo suo: " & ideo Matth. xx. omnibus laborantibus in vinea datur unus denarius: propria vero merces erit singulorum, quia unus alio clarius videbit, & plenius fruetur, secundum determinatam sibi mensuram. Unde & Daniel. xii. 3. illi qui docti sunt, comparantur splendori firmamenti: „ qui „ ad iustitiam erudiunt plurimos, quasi „ stellæ. " Hinc est quod Ioan. xiv. 2. dicitur: „ In domo Patris mei mansiones „ multæ sunt: " propter quod etiam hic dicitur: *Unusquisque propriam mercedem accipiet*. Ostendit autem secundum quid attendatur mensura propriæ mercedis, cum subdit, *Secundum suum laborem*. Unde & in Psal. cxxvii. 2. dicitur: „ Labores manuum „ tuarum quia manducabis, beatus es, & „ bene tibi erit. " Non tamen per hoc designatur (d) æqualitas secundum quantitatem laboris ad mercedem: quia, ut dicitur II. Corinth. iv. 17. „ quod in præ„senti est momentaneum, & leve tribu„lationis nostræ, supra modum in subli„mitate æternum gloriæ pondus operabi„tur in nobis. " Sed æqualitatem designat proportionis, ut scilicet ubi est potior labor, ibi sit potior merces. Potest autem intelligi labor esse potior tripliciter. Primo quidem secundum formam cari-

(a) *Al.* Ecce quam iucundum &c. (b) *Al.* ponit. (c) Al. *suam propriam*. (d) *Al.* æqualitas laboris ad mercedem.

ritatis, cui respondet merces essentialis (a) præmii, scilicet fruitionis, & visionis divinæ: unde dicitur Ioan. xiv. 21. „ Qui „ diligit me, diligetur a Patre meo; & „ ego diligam eum, & manifestabo ei me„ ipsum. " Unde qui ex maiori caritate laborat, licet minorem laborem patiatur, plus de præmio essentiali accipiet. Secundo ex specie operis: sicut enim in rebus humanis ille magis præmiatur qui in digniori opere laborat, sicut architector, quam artifex manualis, licet minus laboret corporaliter; ita etiam in rebus divinis ille qui in nobiliori opere occupatur, maius præmium accipiet quantum ad aliquam prærogativam præmii accidentalis, licet forte minus corporaliter laboret: unde aureola datur doctoribus, virginibus, & martyribus. Tertio ex quantitate laboris: quod quidem contingit dupliciter. Nam quandoque maior labor maiorem mercedem meretur, præcipue quantum ad remissionem pœnę, puta quod diutius ieiunat, vel longius peregrinatur; & etiam quantum ad gaudium quod percipiet de maiori labore: unde Sap. x. 17. dicitur: „ Reddidit Deus (scilicet iustis) mercedem laborum suorum." Quandoque vero est maior labor ex defectu voluntatis: in his enim quę propria voluntate faelmus, minorem laborem sentimus. Et talis magnitudo laboris non augebit, sed minuet mercedem: unde dicitur Esa. xl. 31. „ Assument pennas ut aquilæ; current, & non laborabunt; volabunt, & non deficient:" & ibi præmittitur: „ Deficient pueri, & laborabunt."

Deinde cum dicit, *Dei enim sumus*, assignat rationem eius quod dixerat: & primo ponit rationem; secundo adhibet similitudinem, ibi, *Dei agricultura estis*. Dicit ergo primo: Recte quilibet nostrum mercedem accipiet: *Dei enim sumus adiutores*, scilicet secundum nostros labores.

Contra quod videtur esse quod Iob xxvi. 2. „ Cuius adiutor es? Numquid imbecillis?" & Psalm. xl. 13. „ Quis adiuvit Spiritum Domini? "

Dicendum est autem, quod dupliciter aliquis alium adiuvat. Uno modo augendo eius virtutem; & sic nullus potest esse Dei adiutor: unde & post præmissa verba Iob subditur: „ Et sustentas brachium eius qui „ non est fortis? " Alio modo obsequendo operationi alterius, sicut si minister dicatur domini adiutor, inquantum exequitur opus eius, aut ministerium artificis; & hoc modo ministri Dei sunt eius adiutores, secundum illud II. Corinth. vi. 1. „ Adiuvantes autem exhortamur. " Sicut ergo ministri hominum exequentes eorum opera, mercedem ab eis accipiunt secundum suum laborem, ita & minister Dei.

Secundo adhibet similitudinem simplicis operis, scilicet agriculturæ, & ædificationis. Populus quidem fidelis ager est, a Deo cultus, inquantum per operationem divinam fructum boni operis (b) Deo acceptum producit, secundum illud Rom. vii. 4. „ Sitis alterius, qui ex mortuis resurrexit, ut fructificetis Deo: " & Ioan. xv. 1. dicitur: „ Pater meus agricola „ est. " Et hoc est quod primo dicitur: *Dei agricultura estis*, idest quasi ager a Deo cultus, & fructum ferens eius opere; & populus fidelis est quasi domus a Deo ædificata, inquantum scilicet Deus in eis habitat, secundum illud Ephes. ii. 22. „ Et „ vos coædificamini in habitaculum Dei: " ideo secundo dicitur: *Dei ædificatio estis*, idest ædificium a Deo constructum, secundum illud Psal. cxxvi. 1. „ Nisi Dominus „ ædificaverit domum, in vanum laboraverunt qui ædificant eam. " Sic igitur ministri Dei sunt adiutores, inquantum laborant in agricultura, & ædificatione fidelis populi.

Deinde cum dicit, *Secundum gratiam Dei*, agit de diversitate mercedis: & quia merces distinguitur secundum distinctionem laboris, ut dictum est; ideo primo agit de diversitate laboris; secundo de diversitate mercedis, ibi, *Si quis superædificat*. Circa primum duo facit. Primo ponit distinctionem laborum; secundo subiungit admonitionem, ibi, *Unusquisque autem videat quomodo superædificet*. Circa primum duo facit. Primo, relicta similitudine agriculturæ, quam supra prosecutus fuerat, sub similitudine ædificationis suum proprium laborem describit, dicens: *Secundum gratiam Dei, quæ data est mihi, ut sapiens architectus fundamentum posui*. Ubi considerandum est, quod architectus dicitur principalis artifex, & maxime ædificii, ad quem pertinet comprehendere summam dispositionem totius operis, quæ perficitur per operationem manualium artificum: & ideo dicitur sapiens in ædificio (c) qui simpliciter sapiens est, quia summam causam cognoscit, scilicet Deum, & alios secundum Deum or-

(a) *Al. emittitur* præmii, scilicet fruitionis, & visionis divinæ. (b) *Al.* Deo producunt. (c) *Al.* quia simpliciter sapiens est qui &c.

ordinat. Ita sapiens in ædificio dicitur qui principalem causam ædificii, scilicet finem, considerat, & ordinat inferioribus artificibus quid sit propter finem agendum. Manifestum est autem quod tota (a) structura ædificii ex fundamento dependet; & ideo ad sapientem architectum pertinet idoneum fundamentum collocare. Ipse autem Paulus fundamentum spiritualis ædificii collocavit Corinthiis: unde supra dixit, *Ego plantavi*: sicut enim se habet fundamentum in ædificio, sic plantatio in plantis: per utrumque enim significatur spiritualiter prima prædicatio fidei: unde & ipse dicit Rom. xv. 20. „ Sic autem prædicavi Evangelium, non „ ubi nominatus est Christus, ne super a„ lienum fundamentum ædificarem: “ & ideo se comparat sapienti architecto. Hoc autem non suæ virtuti attribuit, sed gratiæ Dei; & hoc est quod dicit: *Secundum gratiam Dei quæ data est mihi*, qui scilicet me aptum & idoneum ad hoc ministerium fecit. Infra xv. 10. *Abundantius omnibus laboravi; non autem ego, sed gratia Dei mecum*. Secundo describit laborem aliorum, dicens: *Alius autem*, idest quicumque inter vos laborat, *superædificat*, fundamento a me posito: quod quidem potest ad duo referri. Uno quidem modo inquantum aliquis superædificat fidei in seipso fundatæ profectum caritatis, & bonorum operum. I. Per. II. 5. „ Et ipsi tamquam lapides vivi superædi„ ficamini. “ Alio modo ad doctrinam, (b) qua quis fundatam fidem in aliis perfectius manifestat: unde Hier. I. 10. dicitur: „ Ut ædifices, & plantes: “ & secundum hoc idem significat hæc superædificatio quod supra rigatio. Deinde cum dicit, *Unusquisque autem videat quomodo superædificet*, subiungit monitionem, dicens: Dictum est, quod ad alios pertinet superædificare; *unusquisque autem videat*, idest diligenter attendat, *quomodo superædificet*, idest qualem doctrinam fidei fundatam in aliis superaddat, vel qualia opera fidei in se fundatæ (c) habeat. Prov. IV. 25. „ Oculi tui videant re„ cta, & palpebræ tuæ præcedant gressus „ tuos. “ Secundo respondet tacitæ quæstioni, quare scilicet admoneat alios de superædificatione, & non de fundatione; vel potius assignat rationem quare dixerit, quod ad alios pertinet superædificare, dicens: *Fundamentum aliud nemo potest ponere præter id quod positum est*, scilicet a me, *quod est Iesus Christus*, qui habitat in cordibus vestris per fidem, ut dicitur Ephes. III. Et de fundamento dicitur Esa. XXVIII. 16. „ Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapi„ dem angularem, probatum, pretiosum, in „ fundamento fundatum. “

Sed contra videtur esse quod dicitur Apoc. XXI. 14. „ Murus civitatis habens fun„ damenta duodecim, & in ipsis duodecim „ nomina Apostolorum. “ Non ergo solus Christus est fundamentum.

Dicendum est autem, quod duplex est fundamentum. Unum quidem quod per se habet soliditatem, sicut rupes aliqua, supra quam ædificium construitur; & huic fundamento Christus comparatur: ipse enim est petra, de qua dicitur Matth. VII. 25. „ Fun„ data enim erat supra firmam petram. “ Aliud est fundamentum quod habet soliditatem non ex se, sed ex alio solido subiecto, sicut lapides qui primo superponuntur petræ solidæ; & hoc modo dicuntur Apostoli esse fundamentum Ecclesiæ, quia ipsi primo superædificati sunt Christo per fidem, & caritatem: unde dicitur Eph. II. 20. „ Superædificati supra fundamentum Apo„ stolorum. “

Deinde cum dicit, *Si quis superædificat &c.* agit de mercedis differentia quantum ad hoc quod quidam eam accipiunt sine detrimento, quidam cum detrimento: & circa hoc tria facit. Primo docet quod diversitas operationum manifestatur ex retributione: secundo ostendit quando manifestatur, ibi, *Dies enim Domini declarabit*; tertio ostendit quomodo manifestatur, ibi, *Si cuius opus manserit, quod superædificavit, mercedem accipiet*.

Circa primum considerandum est, quod Apostolus intendens ostendere diversitatem superædificationis, sex ponit, videlicet tria contra tria: ex una quidem parte aurum, argentum, & lapides pretiosos; & ex alia parte lignum, fenum, & stipulam: quorum tria, scilicet aurum, argentum, & lapides pretiosi, habent quamdam inclytam claritatem, simul & inconsumptibilitatem, & pretiositatem: alia vero tria obscura sunt, & facile ab igne consumuntur, & vilia sunt. Unde per aurum, argentum, & lapides pretiosos intelligitur aliquid præclarum, & stabile; per lignum vero, fenum, & stipulam aliquid materiale, & transitorium. Dictum est autem supra, quod superædificatio potest intelligi & quantum ad opera quæ unusquisque superædificat fidei fundamento, & quantum ad doctrinam quam aliquis doctor, vel prædicator superædificat in fun-

(a) *Al.* substantia. (b) *Al.* quam quis fundatam in aliis. (c) *Al.* deest habeat.

damento fidei ab Apostolo fundatæ. Unde ista diversitas quam hic Apostolus tangit, ad utramque superædificationem referri potest. Quidam ergo referentes hęc ad superædificationem operum, dixerunt, quod per aurum, & argentum, & lapides pretiosos intelliguntur bona quæ quis fidei superaddit; sed per lignum, fenum, & stipulam debent intelligi peccata mortalia, quæ quis facit post fidem susceptam. Sed ista expositio penitus stare non potest. Primo quidem quia peccata mortalia sunt opera mortua, secundum illud Hebr. IX. 14. „ Mundabit conscientias nostras ab operibus mortuis. " In hoc autem ædificio nihil ædificatur nisi vivum, secundum illud I. Petr. II. 5. „ Et ipsi tamquam lapides vivi superædificamini. " Unde qui cum fide habet peccata mortalia, non superædificat, sed magis destruit, vel violat; contra quem dicitur infra eodem: *Si quis templum Dei violaverit, disperdet illum Deus.* Secundo quia peccata mortalia magis comparantur ferro, vel plumbo, vel lapidi, tum propter gravitatem, tum quia etiam non renovantur per ignem, sed semper in eo manent in quo sunt; peccata vero venialia comparantur ligno, feno, & stipulæ, tum propter levitatem, tum etiam quia ab eis aliquis de facili expurgatur per ignem. Tertio quia secundum hanc expositionem videtur sequi quod ille qui moritur in peccato mortali, dummodo fidem retineat, finaliter salutem consequatur, licet primo aliquas pœnas sustineat: sic enim sequitur: *Si cuius opus arserit, detrimentum patietur: ipse autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem*: quod quidem contrariatur manifeste sententiæ Apostoli, qua dicitur infra VI. 9. *Neque fornicarii, neque idolis servientes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque avari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces regnum Dei possidebunt*: & Galat. V. 21. „ Qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt. " Non est autem alicui salus nisi in regno Dei: nam qui ab eo excluduntur, mittuntur in ignem æternum, ut dicitur Matth. XXV. Quarto quia fides non potest dici fundamentum, (a) nisi quia per eam Christus habitat in nobis, cum supra dictum sit, quod fundamentum est ipse Christus Iesus: non enim habitat Christus in nobis per fidem informem; alioquin habitaret in dæmonibus, de quibus scriptum est Iacob. II. 19. „ Et dæmones credunt, & contremiscunt. " Unde quod dicitur Ephes. III. 17. „ Habitare Christum per fidem in cordibus nostris, " oportet intelligi de fide per caritatem formata, cum scriptum sit I. Ioan. IV. 16. „ Qui manet in caritate, in Deo manet, & Deus in eo. " Hæc est fides quæ per dilectionem operatur, ut dicitur infra XIII. 4. *Caritas non agit perperam.* Unde manifestum est quod illi qui operantur peccata mortalia, non habent fidem formatam, & ita non habent fundamentum. Oportet ergo intelligere quod tam ille qui superædificat fundamento aurum, argentum, lapides pretiosos, quam etiam ille qui superædificat lignum, fenum, stipulam, vitet peccata mortalia.

Ad horum ergo distinctionem intelligendum est, quod actus humani ex obiectis speciem habent. Duplex est autem obiectum humani actus, scilicet res spiritualis, & res corporalis: quæ quidem obiecta differunt tripliciter. Primo quidem quantum ad hoc quod res spirituales sunt perpetuæ, res autem corporales sunt transitoriæ: unde II. Corinth. IV. 18. „ Quæ videntur, temporalia sunt, quæ autem non videntur, æterna. " Secundo quantum ad hoc quod res spirituales in seipsis claritatem habent, secundum illud Sap. VI. 13. „ Clara est, & quæ numquam marcescit, sapientia. " Res corporales obscuritatem habent ex materia: unde dicitur Sap. II. 5. „ Umbræ transitus est tempus nostrum. " Tertio quantum ad hoc quod res spirituales sunt pretiosiores, & nobiliores rebus corporalibus: unde Prov. III. 15. dicitur de sapientia: „ Pretiosior est cunctis opibus: " & Sap. VII. 9. „ Omnem aurum in comparatione illius, arena est exigua, & tamquam lutum æstimabitur argentum in conspectu illius. " Et ideo opera quibus homo innititur rebus spiritualibus, & divinis, comparantur auro, argento, & lapidi pretioso, quæ sunt solida, clara, & pretiosa: ita tamen quod per aurum designentur ea quibus homo tendit in ipsum Deum per contemplationem, & amorem: unde dicitur Cant. V. 11. „ Caput eius aurum optimum: " caput enim Christi est Deus, ut dicitur infra XI. de quo auro dicitur Apoc. III. 18. „ Suadeo tibi emere a me aurum ignitum. " idest sapientiam cum caritate. Per argentum significantur actus quibus homo adhæret spiritualibus credendis, & amandis, & contemplandis: unde in Glossa refertur argentum ad dilectionem proximi, propter

quod

(a) *Al*, nisi per quam Christus habitat &c.

quod & in Pſalm. lxvii. pennæ columbæ deſcribuntur deargentatæ, cuius ſuperior pars, ideſt poſteriora, deſcribuntur eſſe in pallore auri. Sed per lapides pretioſos deſignantur opera diverſarum virtutum, quibus anima humana ornatur: unde dicitur Eccli. l. 10. „ Quaſi vas auri ſolidum, ornatum omni lapide pretioſo. “ Vel etiam mandata legis Dei, ſecundum illud Pſalm. cxviii. 127. „ Dilexi mandata tua ſuper aurum, & topazion. “ (a) Opera vero humana, quibus homo intendit rebus corporalibus procurandis, comparantur ſtipulis, quæ viles ſunt, namque fulgent, & facile comburuntur; habent tamen quosdam gradus, prout quædam ſunt aliis ſtabiliora, quædam vero facilius conſumptibilia. Nam ipſi homines inter creaturas carnales (b) digniores ſunt, & per ſucceſſionem conſervantur: unde comparantur lignis, ſecundum illud Iudic. ix. 6. „ Ierunt ligna ſil„ varum ut eligerent ſuper ſe regem. “ Caro autem hominis facilius corrumpitur per infirmitatem, & mortem: unde comparatur feno, ſecundum illud Eſa. xl. 6. „ Omnis caro fenum. “ Ea vero quæ pertinent ad gloriam huius mundi, facillime tranſeunt, unde ſtipulæ comparantur: unde in Pſalm. lxxxii. 14. dicitur: „ Pone il„ los ut rotam, & ut ſtipulam ante fa„ ciem venti. “ Sic ergo ſuperædificare aurum, & argentum, & lapides pretioſos, eſt ſuperædificare fidei fundamento ea quæ pertinent ad contemplationem ſapientiæ divinorum, & amorem Dei, & devotionem ſanctorum, & obſequium proximorum, & ad exercitium virtutum; ſuperædificare vero lignum, fenum, & ſtipulam, eſt ſuperaddere fidei fundamento ea quæ pertinent ad diſpoſitionem humanarum rerum, (c) & ad curam carnis, & ad exteriorem gloriam.

Sciendum tamen, quod contingit aliquem hominem id intendere tripliciter. Uno modo ita quod in his finem conſtituat; & cum hoc ſit peccatum mortale, per hoc homo non ſuperædificat, ſed e converſo, fundamento aliud fundamentum collocat: nam finis eſt fundamentum in rebus appetibilibus, quæ quæruntur propter finem. Alio modo aliquis intendit uti prædictis rebus, totaliter ordinans eas in Dei gloriam: & quia opera ſpecificantur ex fine intento, hoc iam non erit ædificare lignum, fenum, & ſtipulam; ſed aurum, argentum, & lapides pretioſos. Tertio modo aliquis, licet in his finem non conſtituat, nec vellet propter iſta contra Deum facere; afficitur tamen (d) iſtis magis quam deberet, ita quod per hæc retardetur ab his quæ Dei ſunt; quod eſt peccare venialiter: & hoc proprie eſt ſuperædificare lignum, fenum, ſtipulam: non quia ipſa ſuperædificentur proprie loquendo, ſed quia opera ad temporalium curam pertinentia habent venialia adiuncta propter vehementiorem affectum ad ipſa: quæ quidem affectio ſecundum quod magis & minus inhæret, ligno, feno, & ſtipulæ comparatur. Et dupliciter poteſt diſtingui. Uno modo ſecundum permanentiam rerum ſpiritualium, ut prius dictum eſt; alio modo ſecundum vehementiam adhæſionis. Sciendum tamen, quod & illi qui ſpiritualibus rebus intendunt, non omnino poſſunt abſolvi a cura rerum temporalium, nec etiam qui (e) in caritate rebus temporalibus intendunt, ſunt omnino a rebus ſpiritualibus vacui; ſed ſtudio diverſificantur: nam quidam ſtudium vitæ ſuæ ordinant ad ſpiritualia; temporalibus vero non intendunt, niſi inquantum requirit neceſſitas corporalis vitæ: quidam vero ſtudium vitæ ſuæ applicant ad temporalia procuranda; utuntur tamen ſpiritualibus rebus ad directionem vitæ ſuæ. Primi igitur ſuperædificant aurum, argentum, & lapides pretioſos; ſecundi vero ſuperædificant fenum, lignum, & ſtipulam. Ex quo patet quod illi qui ſuperædificant aurum, argentum, & lapides pretioſos, habent aliquid de peccatis venialibus, ſed non in quantitate notabili, propter hoc quod modicum attingunt de cura temporalium rerum; illi etiam qui ſuperædificant lignum, fenum, ſtipulam, habent aliquid ſtabile pretioſum, & præclarum, ſed in minori quantitate, ſcilicet inquantum diriguntur per bona ſpiritualia. Poteſt autem & hæc diverſitas referri ad ſuperædificationem doctrinæ. Nam illi qui fidei ab Apoſtolis fundatæ, per ſuam doctrinam ſuperædificant ſolidam veritatem, & claram, ſive maniſeſtam, & ad ornamentum Eccleſiæ pertinentem, ſuperædificant aurum, argentum, lapides pretioſos: unde Proverb. x. 20. „ Argentum electum „ labia iuſti: “ illi vero qui fidei ab Apoſtolis fundatæ ſuperaddunt in doctrina ſua aliqua (f) inutilia, & quæ non ſunt manife-

* (a) *Al.* Opera vero humana quibus homo intendit rebus corporalibus, habent quosdam gradus &c. *intermediis omiſſis*. (b) *Al.* & digniores. (c) *Al.* & ad onera carnis. (d) *Al.* ad iſta. (e) *Al.* qui in caritate rerum temporalium intendunt. (f) *Al.* utilia.

nifesta, nec veritatis ratione firmantur, sed sunt vana, & inania; superædificant lignum, fenum, stipulam: unde dicitur Hier. xxiii. 28. „ Qui habet somnium, „ narret somnium; & qui habet sermo„ nem meum, loquatur sermonem meum „ vere. Quid paleis ad triticum? “ Qui vero falsitatem doceret, non superædificaret, sed magis subverteret fundamentum.

Dicit ergo: *Si quis superædificat*, vel operando, vel docendo, *super fundamentum hoc*, idest super fidem formatam in corde, vel super fidem fundatam ab Apostolis, & prædicatam, *aurum, argentum, aut lapides pretiosos*, id est spiritualia opera, vel præclaram doctrinam, vel *lignum, fenum, stipulam*, idest corporalia opera, vel frivolam doctrinam; *uniuscuiusque opus manifestum erit*, scilicet in divino iudicio, quale sit: non enim latet per humanam ignorantiam. Nam quidam videntur superædificare aurum, argentum, lapidem pretiosum; qui tamen superædificant lignum, fenum, stipulam, in rebus spiritualibus corporalia meditantes, puta lucrum, vel favorem humanum. Quidam vero videntur superædificare lignum, fenum, stipulam; qui tamen ædificant aurum, argentum, & lapidem pretiosum, quia in administratione temporalium nihil nisi spiritualia cogitant. Unde & Sophon. i. 12. dicitur: „ Scrutabor Hierusalem in lu„ cernis: “ & Luc. xii. 2. „ Nihil oper„ tum quod non reveletur. “

Deinde cum dicit, *Dies enim Domini declarabit*, ostendit quando hæc manifestantur: & primo ponit tempus manifestationis, cum dicit: *Dies enim Domini declarabit*. Circa quod sciendum est, quod tunc dicitur esse tempus, & dies alicuius rei quando est in optimo statu, & maximo sui posse: unde Eccle iii. 1. dicitur: „ Omnia tempus ha„ bent. “ Quando ergo homo suam voluntatem implet, etiam contra Deum, tunc est dies hominis: unde dicitur Hier. xvii. 16. „ Diem hominis non desideravi, tu „ scis. “ Dies vero Domini dicitur quando voluntas Domini completur de hominibus, qui per eius iustitiam vel præmiabuntur, vel damnabuntur, secundum illud Psal. lxxiv. 3. „ Cum accepero tempus, ego „ iustitias iudicabo. “ Unde secundum triplex Dei iudicium tripliciter potest intelligi dies Domini. Erit enim quoddam iudicium generale omnium, secundum illud Matth. xii. 41. „ Viri Ninivitæ „ surgent in iudicio: “ & secundum hoc dies Domini dicitur novissimus dies iudicii, de quo II. Thess. ii. 2. „ Non ter„ reamini, quasi instet dies Domini. “ Et secundum hoc intelligitur, *Dies Domini declarabit*: quia in die iudicii manifestabitur differentia humanorum meritorum. Rom. ii. 16. „ In die quando iudicabit Dominus „ occulta hominum. “ Aliud autem est particulare iudicium, quod fit de unoquoque in morte ipsius, de quo habetur Luc. xvi. 22. „ Mortuus est dives, & sepultus est in „ inferno; mortuus est autem mendicus, & „ portatus est ab Angelis in sinum Abra„ hæ. “ Et secundum hoc dies Domini potest intelligi dies mortis, secundum illud I. Thess. v. 2. „ Dies Domini sicut fur in „ nocte (*a*) ita veniet. “ Sic ergo dies Domini declarabit, quia in morte uniuscuiusque, eius merita patent: unde dicitur Prov. xi. 7. „ Mortuo homine impio nulla „ erit ultra spes: “ & ibidem xiv. 7. „ Sperat autem iustus in morte sua. “ Tertium autem est iudicium in hac vita, inquantum Deus per tribulationes huius vitæ interdum homines probat: unde dicitur infra xi. 32. *Cum iudicamur, a Domino corripimur, ut non cum hoc mundo damnemur.* Et secundum hoc dicitur dies Domini, dies temporalis tribulationis, de quo dicitur Sophon. i. 14. „ Vox diei Domini amara: „ tribulabitur ibi fortis. “ Dies ergo Domini declarabit, quia in tempore tribulationis affectus hominis probatur. Eccli. xxvii. 6. „ Vasa figuli probat fornax, & homines „ iustos tentatio tribulationis. “ Secundo ostendit per quod fiet ista declaratio, quia per ignem: unde sequitur: *Quia in igne revelabitur*, scilicet dies Domini: nam dies iudicii revelabitur in igne, qui præcedet faciem iudicis, exurens faciem mundi, & involvens reprobos, & iustos purgans: de quo dicitur in Psal. xcvi. 3. „ Ignis ante „ ipsum præcedet, & inflammabit in cir„ cuitu inimicos eius. “ Dies autem Domini, qui est dies mortis, revelabitur in igne purgatorii, per quem purgabitur, si quid (*b*) in electis invenietur purgandum; de quo potest intelligi quod dicitur Iob xxiii. 10. „ Probabit me quasi aurum quod „ per ignem transit. “ Dies vero qui est dies tribulationis divino iudicio permissæ, (*c*) revelabitur in igne tribulationis; de quo dicitur Eccli. ii. 5. „ In igne proba„ tur aurum, & argentum; homines vero „ acceptabiles, in camino tribulationis. “ Tertio ponit effectum manifestationis, cum subdit: *Et uniuscuiusque opus quale sit, ignis* pre-

(*a*) *Al.* emittitur ita. (*b*) *Al.* in elementis. (*c*) *Al.* revelatur.

probabit: quia scilicet per quemlibet ignium prædictorum probantur merita hominis, vel demerita: unde in Psalm. xvi. 3. dicitur: „ Igne me examinasti, & non est in„ venta in me iniquitas. " In his tribus, quæ hic Apostolus ponit, primum est conclusio duorum sequentium. Si enim dies Domini revelatur in igne, & ignis probat quale sit uniuscuiusque opus, consequens est quod dies Domini declaret differentiam operum humanorum.

Deinde cum dicit, *Si cuius opus manserit*, ostendit modum prædictę manifestationis; & primo quantum ad bona opera, cum dicit: *Si cuius*, idest alicuius, *opus*, quod ipse superædificavit, *manserit*, scilicet in igne; ille, scilicet *qui superædificavit*, *mercedem accipiet*. Hierem. xxxi.16. „ Est mer„ ces operi tuo: " & Esa. xl. 10. „ Ecce „ merces eius cum eo. " Dicitur autem aliquod opus in igne permanere illæsum dupliciter. Uno modo ex parte ipsius operantis: quia scilicet ille qui hoc facit opus, scilicet bonæ doctrinæ, vel quodcumque bonorum operum, propter huiusmodi opus non punitur, inquantum scilicet nec torquebitur igne purgatorii, nec igne qui præcedet faciem iudicis, nec etiam æstuat igne tribulationis. Qui enim non immoderate temporalia dilexit, consequens est quod non nimis doleat de eorum amissione: dolor enim causatur ex amore rei quæ amittitur: unde superfluus amor superfluum generat dolorem. Alio modo potest intelligi ex parte ipsius operis: quolibet enim prædictorum (a) ignium superveniente homini, permanet opus bonæ doctrinæ, vel quodcumque aliud bonum opus: nam igne tribulationis superveniente, non cessat homo neque a vera doctrina, neque a bono opere virtutis; utrumque autem horum permanet homini quantum ad meritum & in igne purgatorii, & in igne qui præcedit faciem iudicis. Secundo ostendit diem quantum ad mala opera, dicens: *Si cuius*, idest alicuius, *opus arserit*, scilicet per aliquem ignium prædictorum, *detrimentum patietur*, scilicet qui hoc operatus est, non tamen usque ad damnationem: unde subdit: *Ipse autem salvus erit*, scilicet salute æterna, secundum illud Esa. xlv. 17. „ Salvatus est „ Israel in Domino salute æterna; " *sic tamen quasi per ignem*, quem scilicet prius sustinuit vel in hac vita, vel in fine huius vitæ, vel in fine mundi: unde dicitur in Psal. lxv. 12. „ Transivimus per ignem, & „ aquam, & eduxisti nos in refrigerium: " & Esai. xliii. 2. „ Cum transieris per „ ignem, non combureris, & flamma non „ comburet te, quia ego Dominus Deus „ salvator tuus. " Dicitur autem opus alicuius ardere dupliciter. Uno modo ex parte operantis, inquantum scilicet aliquis affligitur igne tribulationis propter immoderatum affectum, quo superflue terrena diligit, & punitur igne purgatorii, vel igne qui præcedet faciem iudicis propter peccata venialia, quæ circa curam temporalium commisit, sive etiam per frivola, & vana quæ docuit. Alio modo ardet opus in igne ex parte ipsius operis, quia scilicet tribulatione superveniente, homo non potest vacare nec doctrinæ vanæ, nec terrenis operibus, secundum illud Psal. cxlv. 4. „ In „ illa die peribunt omnes cogitationes eo„ rum. " Nec etiam igne purgatorii, vel præcedente faciem iudicis, remanebit ei aliquid prædictorum vel ad remedium, vel ad meritum. Et similiter dupliciter patitur detrimentum, vel inquantum ipse punitur, (b) vel inquantum perdit id quod fecit; & quantum ad hoc dicitur Eccli. xiv. 20. „ Omne opus corruptibile in fine „ deficiet, & qui operatur illud, ibit cum „ illo; & omne opus electum in fine in„ stificabitur, & qui operatur illud, hono„ rificabitur in illo: " quorum primum pertinet ad eum qui superædificat lignum, fenum, & stipulam, quod est opus in igne ardens; secundum autem pertinet ad eum qui superædificat aurum, argentum, & lapides pretiosos, quod est opus manens in igne absque detrimento.

(a) *Al.* iudiciorum. (b) *Al.* amittitur vel.

LE-

LECTIO III.

Nescitis quia templum Dei estis, & Spiritus Dei habitat in vobis? Si quis autem templum Dei violaverit, disperdet illum Deus. Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos. Nemo se seducat. Si quis videtur inter vos sapiens esse in hoc sæculo, stultus fiat, ut sit sapiens. Sapientia enim huius mundi, stultitia est apud Deum: scriptum est enim: Comprehendam sapientes in astutia eorum: & iterum: Dominus novit cogitationes sapientium quoniam vanæ sunt. Nemo itaque glorietur in hominibus. Omnia enim vestra sunt, sive Paulus, sive Apollo, sive Cephas, sive mundus, sive vita, sive mors, sive præsentia, sive futura: omnia enim vestra sunt, vos autem Christi, Christus autem Dei.

Supra ostendit Apostolus quæ sit merces bene laborantium; hic agit de pœna male laborantium, sive destruentium: & circa hoc duo facit. Primo demonstrat pœnam; secundo excludit errorem contrarium, ibi, *Nemo vos seducat*. Ostendit autem pœnam operantium ad destructionem, prosequens similitudinem ædificii spiritualis: & circa hoc tria facit. Primo ostendit dignitatem spiritualis ædificii; secundo determinat pœnam destruentium, ibi, *Si quis autem templum Dei violaverit, disperdet illum Deus*; tertio assignat rationem pœnæ, ibi, *Templum enim Dei sanctum est*. Dicit ergo primo: Dictum est, quod ille qui superædificat, mercedem salutis accipiet vel sine detrimento, vel cum detrimento. Sed ut possitis agnoscere quæ sit pœna male in vobis laborantium, oportet vos vestram dignitatem agnoscere: quam primo ponit dicens: *An vos nescitis quia vos fideles Christi estis templum Dei*? Eph. II. 21. „ In quo omnis ædificatio constructa crescit in templum sanctum in Domino, in quo & vos coædificamini in habitaculum Dei. " Secundo probat quod fideles sint templum Dei. Est enim de ratione templi quod sit habitaculum Dei, secundum illud Psal. x. 5. „ Deus in templo sancto suo: " unde omne illud in quo Deus habitat, potest dici templum. Habitat autem Deus principaliter in seipso, quia ipse solus se comprehendit: unde & ipse Deus templum Dei dicitur Apoc. XXI. 22. „ Dominus Deus omnipotens templum illius est. " Habitat etiam Deus in domo sacrata per specialem cultum qui in ea sibi exhibetur; & ideo domus sacrata dicitur templum, secundum illud Psalm. v. 8. „ Adorabo ad templum sanctum tuum in timore tuo. " Habitat etiam Deus in hominibus per fidem, quæ per dilectionem operatur, secundum illud Ephes. III. 17. „ Habitare Christum per fidem in cordibus vestris. " Unde & ad probandum quod fideles sint templum Dei, subiungit quod inhabitantur a Deo, cum dicit: *Et Spiritus Dei habitat in vobis*. Et Rom. VIII. 11. dictum est: „ Spiritus qui suscitavit Iesum Christum, habitabit in vobis. " Ezech. XXXVI. 27. „ Spiritum meum ponam in medio vestri. " Ex quo patet quod Spiritus sanctus est Deus, per cuius inhabitationem fideles dicuntur templum Dei: sola enim inhabitatio Dei, templum Dei facit, ut dictum est.

Est autem considerandum, quod Deus est in omnibus creaturis, in quibus est per essentiam, potentiam, & præsentiam, implens omnia bonitatibus suis, secundum illud Hier. XXIII. 24. „ Cælum, & terram ego impleo. " Sed spiritualiter dicitur Deus inhabitare, tamquam in familiari domo, in sanctis, quorum mens capax est Dei per cognitionem, & amorem, etiamsi ipsi in actu non cognoscant, & diligant, dummodo habeant per gratiam habitum fidei, & caritatis; sicut patet de pueris baptizatis: & cognitio sine dilectione non sufficit ad inhabitationem Dei, secundum illud I. Ioan. IV. 16. „ Qui manet in caritate, in Deo manet, & Deus in eo. " Inde est quod multi cognoscunt Deum vel per naturalem cognitionem, vel per fidem informem; quos tamen non inhabitat Spiritus Dei.

Deinde cum dicit, *Si quis autem templum Dei violaverit*, subiungit pœnam male operantium secundum convenientiam prædictorum, dicens: *Si quis autem templum Dei violaverit, disperdet illum Deus*. Violatur autem templum Dei dupliciter. Uno modo per falsam doctrinam, quæ non superædifi-

dificatur fundamento, sed magis subruit fundamentum, & destruit ædificium: unde dicitur Ezech. XIII. 19. de falsis prophetis: (a) „ Violabant me ad populum „ meum propter pugillum hordei, & frag- „ mentum panis. " Alio modo violat aliquis templum Dei per peccatum mortale, per quod aliquis vel seipsum corrumpit, vel alium opere, vel exemplo: unde dicitur Malach. II. 11. „ Contaminavit Iu- „ das sanctificationem Domini, quam di- „ lexit. " Sic autem dignum est ut disperdatur ille a Deo per damnationem æternam qui violat spirituale templum Dei, vel qualitercumque polluit: unde dicitur Malach. II. 12. „ Disperdet Dominus vi- „ rum qui fecerit hoc, magistrum, & di- „ scipulum: " & in Psalm. XI. 4. „ Dis- „ perdet Dominus universa labia dolosa, „ & linguam magniloquam. "

Deinde cum dicit, *Templum enim Dei sanctum est*, assignat rationem eius quod dixerat de sanctitate templi. Qui enim aliquam rem sacram violat, sacrilegium committit: unde dignum est ut disperdatur. *Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos*, sicut supra dictum est: & in Psalm. LXIV. 6. dicitur: „ Sanctum est templum „ tuum, mirabile in æquitate: " & alibi Psalm. XCII. 5. „ Domum tuam, Domi- „ ne, decet sanctitudo. " Et quidem in materiali templo est quædam sacramentalis sanctitas, prout templum divino cultui dedicatur; sed in fidelibus Christi est sanctitas gratiæ, quam consecuti sunt per baptismum, secundum illud infra VI. 11. *Abluti estis, sanctificati estis*.

Deinde cum dicit, *Nemo vos seducat*, excludit errorem contrarium: & primo monet fideles ut sibi caveant a seductione errorum; secundo docet (b) modum cavendi, ibi, *Si quis inter vos videtur sapiens esse in hoc saeculo, stultus fiat*; tertio rationem assignat, ibi, *Sapientia enim huius mundi, stultitia est apud Deum*. Circa primum sciendum, quod quidam dixerunt, quod Deus neque punit, neque remunerat hominum facta, ex quorum persona dicitur Soph. I. 12. „ Qui dicunt in cordibus suis: „ Non faciet bene Dominus, & non fa- „ ciet male: " & Thren. III. 37. „ Quis „ est iste qui dixit ut fieret Domino non „ iubente? Ex ore Altissimi non egredie- „ tur bonum, neque malum? " Ad hunc ergo errorem excludendum dicit: *Nemo vos seducat*, asserens scilicet, quod ille qui templum Dei violat, non disperdatur a Deo, sicut Ephes. V. 7. dicitur: „ Nemo vos se- „ ducat inanibus verbis: propter hoc enim „ venit ira Dei in filios diffidentiæ. "

Deinde cum dicit, *Si quis inter vos videtur sapiens esse in hoc saeculo, stultus fiat*, docet modum cavendi huiusmodi seductionem. Ubi sciendum est, quod quidam dixerunt Deum non punire peccata hominum, innitentes rationibus humanæ sapientiæ; puta, quod Deus non cognoscat singularia quæ fiunt hic: ex quorum persona dicitur Iob XXII. 14. „ Circa cardi- „ nes cæli perambulat, nec nostra consi- „ derat. " Ad hoc ergo vitandum dicit: *Si quis inter vos videtur esse sapiens in hoc saeculo*, idest sapientia sæculari, quæ in eo quod contrariatur veritati fidei, non est sapientia, licet videatur esse, *stultus fiat*, abiiciendo istam sapientiam apparentem, *ut sit sapiens*, scilicet secundum sapientiam divinam, quæ est vera sapientia. Et hoc etiam observandum est non solum in his in quibus sæcularis sapientia contrariatur veritati fidei, sed etiam in omnibus in quibus contrariatur honestati morum: unde Prov. XXX. 1. dicitur: „ Deo secum mo- „ rante confortatus est. "

Deinde cum dicit, *Sapientia huius mundi, stultitia est apud Deum*, assignat rationem eius quod dixerat: & primo ponit rationem. Videbatur enim ineptam monitionem fecisse, ut aliquis fieret stultus: & vere inepta esset, si stultitia illa de qua loquebatur, esset per abnegationem veræ sapientiæ; sed non est ita: *sapientia enim huius mundi, stultitia est apud Deum*. Dicitur autem sapientia huius mundi quæ principaliter mundo innititur: nam illa quæ per res huius mundi ad Deum attingit, non est sapientia mundi, sed sapientia Dei, secundum illud Rom. I. 19. „ Deus enim il- „ lis revelavit: invisibilia enim ipsius a crea- „ tura mundi per ea quæ facta sunt, in- „ tellecta conspiciuntur. " *Sapientia* ergo *mundi*, quæ sic rebus (c) mundi intendit ut ad divinam veritatem non pertingat, *stultitia est apud Deum*; idest, stultitia reputatur secundum divinum iudicium. Esa. XIX. 11. „ Stulti principes Thaneos, sapien- „ tes consiliarii Pharaonis dederunt consi- „ lium insipiens. " Secundo probat quod dixerat per duas auctoritates; quarum prima scribitur Iob V. 13. unde dicit: *Scriptum est: Comprehendam sapientes in astutia eorum*. Comprehendit autem sapientes Dominus in astu-

(a) *Al.* Violabant me, ac populum meum. (b) *Al.* medium. (c) *Al.* deest mundi.

astutia eorum, quia per hoc ipsum quod astute cogitaot contra Deum, impedit Deus eorum conatum, & implet suum propositum; sicut per malitiam fratrum Ioseph volentium impedire eius principatum, impletum est per divinam ordinationem quod Ioseph in AEgypto venditus principaretur. Unde & ante præmissa verba dicit Iob: „ Qui dissipat (*a*) cogitationes eorum „ (scilicet malignorum) ne possint imple- „ re manus eorum quod cœperant: " quia, ut dicitur Proverb. xxi. 30. „ non est sa- „ pientia, non est scientia, non est consi- „ lium contra Dominum. " Secunda auctoritas sumitur ex Psalmis: unde dicit: *Et iterum scriptum est: Dominus novit cogitationes sapientium*, idest secundum sapientiam mundi, *quoniam vanæ sunt*, quia scilicet non pertingunt ad finem cognitionis humanæ, quæ est cognitio veritatis divinæ. Unde dicitur Sap. xiii. 1. „ Vani „ sunt homines in quibus non subest sa- „ pientia Dei. "

Deinde cum dicit, *Itaque nemo glorietur in hominibus*, infert conclusionem principaliter intentam, scilicet quod non debeant gloriari de ministris Dei: & primo concludit propositum ex prædictis, dicens: *Itaque*, ex quo ministri nihil sunt, sed laboraot pro mercede, *nemo glorietur in hominibus*; sicut & in Psalm. cxlv. 3. dicitur: „ Nolite confidere in principibus, neque „ in filiis homioum, in quibus non est sa- „ lus: " & Hier. xvii. 5. „ Maledictus „ vir qoi confidit in homine, & ponit car- „ nem brachium suum? " Secundo rationem assignat ex dignitate fidelium Christi, assignans ordinem fidelium in rebus: & primo ponit ordinem rerum ad fideles Christi, dicens: *Omnia vestra sunt*; quasi dicat: Sicut homo non gloriatur de rebus sibi subiectis, ita & vos gloriari non debetis de rebus huius mundi, quæ omnia sunt vobis data a Deo, secundum illud Psalm. viii. 8. „ Omnia subiecisti sub pedibus „ eius. " Exponit autem quæ omnia; inter quæ primo ponit ministros Christi, qui sunt divinitus ordinati ad ministerium fidelium, secundum illud II. Corinth. iv. 5. „ Nos autem servos vestros per Iesum: " & hoc est quod dicit: *Sive Paulus*, qui plantavit, *sive Apollo*, qui rigavit, *sive Cephas*, idest Petrus, qui est universalis pastor ovium Christi, ut dicitur Ioan. ult. Post hæc ponit res exteriores, cum dicit, *Sive mundus*, qui est continentia omnium creaturarum: qui quidem est fidelium Christi, eo quod homo per res huius mundi iuvatur vel quantum ad necessitatem corporalem, vel quantum ad cognitionem Dei, secundum illud Sap. xiii. 5. „ A magnitu- „ dine speciei, & creaturæ cognoscibiliter „ poterit creator horum videri. " Consequenter ponit ea quæ pertinent ad ipsam hominis dispositionem, dicens: *Sive vita, sive mors*: quia scilicet fidelibus Christi & vita est utilis, in qua merentur, & mors, per quam ad præmia perveniuot, secundum illud Rom. xiv. 8. „ Sive vivimus, sive mo- „ rimur, Domini sumus: " & Philip. 1. 21. „ Mihi vivere Christus est, & mori „ lucrum. " Ad hæc autem duo reducuntur omnia bona, vel mala huius mundi; quia per bona conservatur vita, per mala pervenitur ad mortem. Ultimo ponit quæ pertinent ad statum hominis præsentem, vel futurum, dicens: *Sive præsentia*, idest res huius vitæ, quibus iuvamur ad merendum, *sive futura*, quæ nobis reservantur ad præmium. „ Non enim habemus „ hic civitatem permaneotem, sed futu- „ ram inquirimus: " ut dicitur Heb. ult. 14. *Omnia*, inquit, *vestra sunt*, idest vestræ utilitati deservientia, secundum illud Rom. viii. 28. „ Diligentibus Deum omoia co- „ operantur in bonum. " Sic ergo primus ordo est (*b*) rerum Christi ad fideles; secundus vero fidelium Christi ad Christum; quos ponit subdeos: *Vos autem Christi* estis, quia scilicet sua morte vos redemit: Rom. xiv. 8. „ Sive vivimus, sive morimur Do- „ mini sumus: " tertius ordo est Christi, secundum quod homo, ad Deum; ideo addit: *Christus autem*, secundum quod homo, *Dei est*. Unde cum Deum, & Dominum in Psalm. vii. 1. nominat, dicens: „ Domine Deus meus, in te speravi: " ut nomine Dei tota Trinitas intelligatur. Quia ergo nullus debet gloriari de eo quod infra ipsum est, sed de eo quod est supra ipsum; ideo non debent fideles Christi gloriari de ministris, sed magis ministri de ipsis. II. Corinth. vii. 4. „ Multa mihi fi- „ ducia est apud vos, multa mihi gloria. „ tio pro vobis. " Sed fideles Christi debent gloriari de Christo, secundum illud Galat. ult. 14. „ Mihi absit gloriari nisi in „ cruce Domini nostri Iesu Christi; " sicut Christus de Patre, secundum illud Sap. ii. 16. „ Gloriatur se Patrem habere Deum. "

CA-

(a) Al. cogitationes malignorum, ne possint. (b) Al. deest rerum.

CAPITIS QUARTI

LECTIO I.

SIc nos existimet homo ut ministros Christi, & dispensatores mysteriorum Dei. Hic iam quaeritur inter dispensatores ut fidelis quis inveniatur. Mihi autem pro minimo est ut a vobis iudicer, aut ab humano die; sed neque meipsum iudico. Nihil enim mihi conscius sum, sed non in hoc iustificatus sum. Qui autem iudicat me, Dominus est. Itaque nolite ante tempus iudicare, quoadusque veniat Dominus, qui & illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium; & tunc laus erit unicuique a Deo.

SUperius redarguit Apostolus Corinthios de hoc quod de quibusdam ministris gloriabantur; hic autem arguit eos, quod alios ministros contemnebant: & circa hoc duo facit. Primo arguit eorum culpam; secundo instat ad eorum correctionem, ibi, *Non ut confundam vos, hac scribo*. Circa primum duo facit. Primo arguit eorum temeritatem, qua male de ministris iudicabant; secundo arguit eorum elationem, qua Christi ministros contemnebant, ibi, *Hac autem, fratres, transfiguravi in me, & Apollo propter vos*. Circa primum duo facit. Primo ostendit quid sit de ministris Christi firmiter sentiendum; secundo quod non sit de eis temere iudicandum, ibi, *Hic iam quaeritur inter dispensatores ut fidelis quis inveniatur*. Dicit ergo primo: Dixi quod nullus vestrum debet gloriari de hominibus; tamen quilibet vestrum debet cognoscere auctoritatem officii nostri, ad quod pertinet quod sumus mediatores inter Christum cui servimus; (a) ad quos pertinet quod dicit: *Sic nos existimet homo ut ministros Christi*: Esa. lxi. 6. „ Sacerdotes Dei „ vocabimini; Ministri Dei nostri, dicetur „ vobis: " & inter membra eius, quae sunt fideles Ecclesiae, quibus dona Christi dispensant; (b) ad quos pertinet quod subditur: *Et dispensatores mysteriorum Dei*, idest secretorum eius: quae quidem sunt spiritualia eius documenta, secundum illud infra xiv. 2. *Spiritus est qui loquitur mysteria*: vel etiam ecclesiastica sacramenta, in quibus divina virtus secretius operatur salutem: unde & in forma consecrationis eucharistiae dicitur, „ Mysterium „ fidei." Pertinet ergo ad officium praelatorum Ecclesiae, quod in gubernatione subditorum soli Christo servire desiderent, cuius amore oves eius pascunt, secundum illud Ioan. ult. 17. „ Si diligis me, pasce „ oves meas." Pertinet etiam ad eos ut divina populo dispensent, secundum illud infra ix. 17. *Dispensatio mihi credita est*: & secundum hoc sunt mediatores inter Christum & populum, secundum illud Deut. v. 5. „ Ego sequester fui, & me„ dius illo tempore inter Deum & vos." Haec autem aestimatio de praelatis Ecclesiae necessaria est ad salutem fidelium: nisi enim eos recognoscerent ministros Christi, non eis obedirent tamquam Christo, secundum illud Galat. iv. 14. „ Sicut Angelum Dei „ excepistis me sicut Iesum Christum." Rursum si eos non cognoscerent dispensatores, recusarent ab eis dona recipere, contra illud quod idem Apostolus dicit II. Corinth. ii. 10. „ Quod donavi (si quid „ donavi) propter vos in persona Christi „ (c) donavi."

Deinde cum dicit, *Hic iam quaeritur inter dispensatores ut fidelis quis inveniatur*, ostendit circa ministros Christi temere iudicari non debere: & circa hoc tria facit. Primo ponit quoddam per quod iudicare satagunt de fidelitate ministrorum; secundo ostendit de hoc iudicio se non curare, sed Deo reservare, ibi, *Mihi autem pro minimo est ut a vobis iudicer*; tertio concludit prohibitionem temerarii iudicii, ibi, *Itaque nolite ante tempus iudicare*. Circa primum considerandum est, quod ministrorum, & dispensatorum Christi quidam sunt fideles, quidam infideles. Infideles dispensatores sunt qui in dispensandis divinis (d) mysteriis non intendunt utilitatem populi, & honorem Christi, & utilitatem mem-

(a) *Al.* ad quod. (b) *Al. iterum* ad quod. (c) *Al. omittitur* donavi. (d) *Al.* ministeriis.

membrorum eius, secundum illud Luc. xvi. 11. „ In iniquo mammona fideles non fuistis. " Fideles autem qui in omnibus intendunt honorem Dei, & utilitatem membrorum eius, secundum illud Luc. xii. 42. „ Quisputas est fidelis servus, & prudens „ quem constituit dominus super familiam „ suam? " Qui autem sunt fideles, divino iudicio manifestabuntur in futuro. Sed Corinthii temere volebant discutere qui dispensatores essent fideles, vel infideles; & hoc est quod dicit: *Hic*, hoc est inter vos, *iam*, idest præsenti tempore, *quæritur*, idest discutitur, *ut quis*, idest aliquis, *inter dispensatores fidelis inveniatur*. Iudicabant enim plures esse infideles, vix aliquem virum putantes esse fidelem, secundum illud Prov. xx. 6. „ Multi viri misericordes vo„ cantur; virum autem fidelem quis inve„ niet? " Deinde cum dicit, *Mihi autem pro minimo est*, ostendit se hoc iudicium reputare nihil: & circa hoc tria facit. Primo ponit quod non curat circa hoc ab aliis iudicari, dicens: *Mihi autem*, qui sum minimus inter dispensatores, *pro minimo est*, idest minima bona reputo, *ut a vobis iudicer*, scilicet esse fidelis, vel infidelis. Et ne putarent ab Apostolo hæc dici in eorum contemptum, ac si eorum iudicium despiceret, quasi vilium personarum, subiungit: *Aut ab humano* intellectu, qui est dies hominis, secundum illud Ioan. xi. 9. „ Qui „ ambulat in die, non offendit, quia lu„ cem huius mundi videt: " vel ad litteram, *aut ab humano die*, idest ab intellectu in hoc tempore (a) iudicantium; quasi dicat: Vestrum, vel quorumcumque hominum iudicium parum curo. Hierem. xvii. 16. „ Diem hominis non desideravi, tu „ scis. "

Est autem sciendum, quod de iudicio hominum dupliciter debet curari. Uno modo quantum ad alios, qui ex eorum bono vel ædificantur, vel scandalizantur; & sic sancti non pro minimo, sed pro magno habent ab hominibus iudicari, cum Dominus dicat Matth. v. 16. „ Videant opera „ vestra bona, & glorificent Patrem ve„ strum qui in cælis est. " Alio modo quantum ad seipsos; & sic non curant multum, quia nec gloriam humanam concupiscunt, secundum illud I. Thess. ii. 6. „ Neque gloriam ab hominibus quæren„ tes, neque aliquid a vobis, neque ab „ aliis: " neque opprobrium hominis timent, secundum illud Esa. li. 7. „ Nolite „ timere opprobrium hominum, & blas„ phemias eorum ne timeatis. " Unde Apostolus signanter dicit, *Mihi autem*, idest quantum ad me pertinet. Non autem id pro nullo est, sed pro minimo: quia bona temporalia, inter quæ bona fama computatur, non sunt nulla bona, sed minima, ut Augustinus dicit in Lib. (I. cap. xv. & xvi.) de libero Arbitrio. Unde & Sap. vii. 9. „ Omne aurum in comparatio„ ne illius arena est exigua. "

Secundo ostendit quod neque seipsum iudicare præsumit, dicens: *Sed neque meipsum iudico*.

Videtur autem hoc esse contra id quod infra xi. 31. dicitur: *Si nosmetipsos diiudicaremus, non utique iudicaremur*. Debet ergo quilibet iudicare seipsum.

Sed sciendum est, quod iudicio discussionis, de quo Apostolus hic loquitur, quilibet debet iudicare seipsum, secundum illud Psalm. lxxvi. 7. „ Exercitabar, & scope„ bam spiritum meum: " & similiter iudicio condemnationis, & reprehensionis in manifestis malis, secundum illud Iob xiii. 15. „ Arguam coram eo vias meas. " Sed iudicio absolutionis non debet aliquis præsumere se iudicare ut innocentem: unde dicitur Iob ix. 20. „ Si iustificare me vo„ luero, os meum condemnabit me: si in„ nocentem (b) ostendero, pravum me „ comprobabit. " Cuius rationem assignat, dicens: *Nihil mihi conscius sum*; idest, non habeo alicuius peccati mortalis conscientiam, secundum illud Iob xxvii. 6. „ Ne„ que reprehendit me cor meum in omni „ vita mea; " *sed non in hoc iustificatus sum*; idest, non sufficit ad hoc quod me iustum pronuntiem, quia possunt aliqua peccata in me latere, quæ ignoro, secundum illud Psalm. xviii. 13. „ Delicta quis intelli„ git? " & Iob ix. 21. dicitur: „ Et si „ simplex fuero, hoc ipsum ignorabit ani„ ma mea. "

Tertio concludit cui hoc iudicium reservetur, dicens: *Qui autem iudicat me, Dominus est*; idest, ad solum Deum pertinet iudicare utrum sim fidelis minister, an non: hoc enim pertinet ad intentionem cordis, quam solus Deus ponderare potest, secundum illud Prov. xvi. 2. „ Spirituum pon„ derator est Dominus: " & Hierem xvii. 9. „ Pravum est cor hominis, & inscruta„ bile: quis cognoscet illud? Ego Domi„ nus probans renes, & scrutans cor„ da. "

Dein-

(a) *Al.* iudicantibus. (b) *Al.* considero.

Deinde cum dicit, *Itaque nolite ante tempus iudicare*, concludit prohibitionem temerarii iudicii: & circa hoc tria facit. Primo prohibet prævenire divinum iudicium, dicens: *Itaque*, exemplo meo, qui neque meipsum iudico, neque ab aliis iudicari curo, sed iudicium meum Deo reservo, *nolite ante tempus iudicare*: quia, ut dicitur Eccle. VIII. 6. „ omni negotio „ tempus est, & opportunitas: " *quoad usque veniat Dominus*, scilicet ad iudicandum, secundum illud Esa. III. 14. „ Dominus ad iudicium veniet cum senatoribus populi sui. " Unde & Dominus dixit Matth. VII. 1. „ Nolite iudicare. " Sed hoc intelligendum est de occultis; de manifestis autem iudicare commissum est a Deo hominibus, secundum illud Deut. I. 16. „ Audite illos, & quod iustum est iudicate. " Sunt enim aliqua manifesta non solum per evidentiam facti, sicut notoria, sed etiam propter confessionem, aut testium probationem. Occulta vero Deus suo reservat iudicio. Sunt autem occulta nobis quæ latent in corde, vel etiam in abscondito fiunt; & de his dicitur in Psalm. IV. 5. „ Quæ dicitis in cordibus vestris, in cubilibus vestris compungimini. " Unde homo quidem de his est temerarius iudex, sicut iudex delegatus, qui excedit formam mandati (a) iudicii, de causa non sibi commissa. Est ergo temerarium iudicium, quando aliquis de dubiis iudicat; perversum autem, quando falsum iudicium profert: & quamvis non sit iudicandum circa personas, puta ut aliquis iudicet malum hominem qui bonus est; tamen multo gravius est ut iudicium pervertatur de rebus ipsis; puta, si quis diceret virginitatem esse malam, & fornicationem bonam; contra quod dicitur Esa. V. 20. „ Væ qui dicitis bonum malum, & malum bonum. " Secundo describit perfectionem futuri divini iudicii, dicens: *Qui*, scilicet Dominus ad iudicandum veniens, *illuminabit abscondita tenebrarum*; idest, faciet esse lucida, & manifesta ea quæ occulte in tenebris facta sunt; *& manifestabit consilia cordium*, (b) idest omnia cordis occulta, secundum illud Iob XII. 22. „ Qui revelat occulta de tenebris, „ & producit in lucem umbram mortis: " & Sophon. I. 12. „ Scrutabor Hierusalem „ in lucernis. " Quod quidem est intelligendum tam de bonis, quam de malis quæ non sunt per pœnitentiam tecta, secundum illud Psalm. XXXI. 1. „ Beati quorum „ remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. " Tertio ponit fructum quem boni reportabunt de divino iudicio, dicens: *Et tunc laus erit unicuique*, scilicet bonorum, *a Deo*: quæ quidem laus vera erit, quia Deus nec decipi, nec decipere potest. Rom. II. 29. „ Cuius laus „ non ex hominibus, sed ex Deo est: " & II. Corinth. X. 18. „ Non enim qui seipsum „ commendat, ille probatus est, sed quem „ Deus commendat. "

LECTIO II.

HAEc autem, fratres, transfiguravi in me, & Apollo propter vos, ut in nobis discatis, ne supra quam scriptum est, unus adversus alterum infletur pro alio. Quis enim te discernit? Quid autem habes quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis? Iam saturati estis, iam divites facti estis: sine nobis regnatis; & utinam regnetis, ut & nos vobiscum regnemus. Puto enim quod Deus nos Apostolos novissimos ostendit, tamquam morti destinatos: quia spectaculum facti sumus mundo, & Angelis, & hominibus. Nos stulti propter Christum, vos autem prudentes in Christo; nos infirmi, vos autem fortes; vos nobiles, nos autem ignobiles. Usque in hanc horam & esurimus, & sitimus, & nudi sumus, & colaphis cædimur, & instabiles sumus, & laboramus operantes manibus nostris. Maledicimur, & benedicimus; persecutionem patimur, & sustinemus; blasphemamur, & obsecramus. Tamquam purgamenta huius mundi facti sumus omnium peripsema usque adhuc.

POstquam Apostolus reprehendit in Corinthiis temeritatem, qua ministros Christi iudicabant, hic arguit eorum elationem, qua ministros Christi contemnebant: & circa hoc tria facit. Primo proponit quod intendit; secundo rationem assignat, ibi,

(a) Al. iudicis. (b) Al. idest omnia corda.

ibi, *Quis enim te discernit*? tertio eorum contemptum ironice loquens irridet, ibi, *Iam saturati estis*. Circa primum considerandum est, quod Apostolus supra volens reprimere contentiones Corinthiorum, quas habebant ratione ministrorum, usus fuerat nominibus bonorum ministrorum Christi; sicut supra I. 12. dixit: *Unusquisque vestrum dicit, Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego vero Cephæ*: & supra III. 22. ubi dixit: *Sive Paulus, sive Apollo, sive Cephas*: & tamen non gloriabantur de bonis ministris Christi, nec propter eos dissidebant, sed propter pseudoapostolos: quos nominare noluit, ne videretur ex odio, vel invidia contra eos loqui; sed loco eorum posuerat nomen suum, & aliorum bonorum prædicatorum; & hoc est quod dicit: *Hæc autem, fratres*, scilicet quæ dixi de ministris de quibus gloriamini, & pro quibus contenditis, *transfiguravi*, idest figuraliter loquens transtuli, *in me, & Apollo*. Dicitur enim Proverb. I. 6. „ Animadvertet „ parabolam, & interpretationem, verba „ sapientum, & ænigmata eorum. " Et hoc *propter vos*, idest vestram utilitatem; II. Corinth. IV. 15. „ Omnia propter vos: " *ut in nobis discatis, ne unus vestrum inflettur*, idest superbia adversus alium proximum suum, *pro alio*, scilicet pro quocumque ministro Christi, *supra quam scriptum est*, idest ultra formam vobis in præmissis descriptam. Dicitur enim Sap. IV. 19. „ Dirumpet illos inflatos sine voce. "

Deinde cum dicit, *Quis enim te discernit*? assignat rationem quare unus non debeat contra alium inflari: & primo ponit rationem, dicens: *Quis enim te discernit*? Quod potest intelligi dupliciter. Uno modo sic. *Quis enim te discernit* a massa perditorum? Tu teipsum discernere non potes: unde non habes in te unde contra alium superbias. Et de hac discretione dicitur in Psalm. XLII. 1. „ Iudica me Deus, & dis„ cerne causam meam de gente non san„ cta. " Alio modo potest intelligi: *Quis te discernit*? scilicet superiorem faciens proximo tuo: hoc quod tu facere non potes: unde contra eum superbire non debes. Et de hac discretione dicitur Eccli. XXXIII. 2. „ In multitudine disciplinæ (*a*) Dominus „ separavit eos, & immutavit vias illo„ rum. " Sed inter homines, inquantum sunt fideles Christi, non est discretio: quia, ut dicitur Rom. XII. 5. „ Multi unum „ corpus sumus in Christo: " & Act. XV. 9. dicit Petrus: „ Nihil discrevit inter nos „ & illos, fide purificans corda eorum. " Secundo excludit quamdam rationem. Posset enim aliquis dicerni a bonis, vel a malis, melior eis existens propter bona quæ habet, puta fidem, sapientiam, & huiusmodi. Sed hoc excludit Apostolus, dicens: *Quid autem habes quod non accepisti*? quasi dicat, nihil: omnia enim bona sunt a Deo, secundum illud Psalm. CIII. 28. „ Aperien„ te te manum tuam omnia implebuntur „ bonitate: " & I. Paralip. XXIX. 14. „ Tua sunt omnia, & quæ de manu tua „ accepimus, dedimus tibi. Et ex hoc concludit propositum, dicens: *Si autem accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis*? Ille igitur gloriatur quasi non accipiens qui de seipso gloriatur, & non de Deo, sicut de quibusdam dicitur in Psalm. XLVIII. 7. „ Qui „ confidunt in virtute sua, & in multitu„ dine divitiarum suarum gloriantur. " Et ad hoc pertinet prima species superbiæ, qua scilicet aliquis superbiendo, quod habet, dicit a seipso habere, iuxta illud Psalm. XI. 5. „ Labia nostra a nobis sunt: „ quis noster dominus est? " Ille autem gloriatur quasi accipiens, qui omnia Deo ascribens gloriatur de ipso, sicut supra I. 31. dictum est: *Qui gloriatur, in Domino glorietur*. Sic autem gloriari non est superbire, sed humiliari sub Deo, cui homo dat gloriam, secundum illud Eccli. ult. 23. „ Danti mihi sapientiam „ dabo glo„ riam. "

Deinde cum dicit, *Iam saturati estis*, irridet eorum superbiam, qui Apostolos Christi contemnebant: & primo in generali; secundo in speciali, ibi, *Nos stulti sumus propter Christum*. Circa primum duo facit. Primo irridet in eis quod de se nimis præsumebant; secundo deridet in eis quod Apostolos contemnebant, ibi, *Puto enim quod Deus nos Apostolos novissimos ostendit tamquam morti destinatos*. Circa primum duo facit. Primo irridet eos de præsumptione qua sibi attribuebant quod non habebant; secundo irridet eos de hoc quod sibi singulariter attribuebant quod singulariter non habebant, ibi, *Sine nobis regnatis*. Attribuebant autem sibi abundantiam bonorum: quorum quædam sunt interiora; & quantum ad hoc dicit: *Iam saturati estis*? idest, vobis videtur quod saturati estis, idest abundanter refecti spirituali dulcedine, de qua dicitur in Psalm. XVI. 15. „ Satiabor dum manifestabitur gloria tua. "

Poterat

(*a*) *Al.* Domini.

Poterat autem eis secundum veritatem dici, quod *iam saturati estis*, non plenitudine, sed fastidio, secundum illud Proverb. xxvii. 7. „ Anima satiata calcabit favum. “ Quædam vero sunt bona exteriora; & quantum ad hoc dicit: *Iam divites facti estis*, sicut vobis videtur, scilicet divitiis spiritualibus, de quibus dicitur Esa. xxxiii. 6. „ Divitiæ salutis, sapientia, & scientia. “ Simile est quod dicitur Apoc. iii. 17. „ Dicis, quia dives sum, & locuples valde, & nullius egeo. “

Sed contra hoc videtur illud quod supra dixit in principio, dicens (cap. i. 5.) *Quia in omnibus divites facti estis in illo in omni verbo, & in omni scientia*.

Sed dicendum est, quod supra dixit quantum ab bonos qui inter eos erant; hic autem dicit quantum ad præsumptuosos qui superbiebant de eo quod non habebant. Potest & aliter distingui satietas, & divitiæ, ut saturitas referatur ad usum gratiæ, quo quis spiritualibus fruitur; divitiæ autem ad ipsos habitus gratiarum.

Secundo, cum dicit, *Sine nobis regnatis*, irridet eos, quod sibi singulariter attribuebant quod non habebant: unde dicit: *Sine nobis regnatis*; idest, ita vobis videtur quod regnum ad vos pertineat, non ad nos. Sic enim erant decepti a pseudoapostolis ut crederent se solos habere fidei veritatem, quæ in regno Dei consistit; Apostolum autem, & sequaces eius errare: contra quos dicitur Esa. v. 8. „ Numquid habitabitis vos soli in medio terræ? “ Et ne videatur Apostolus ex invidia hoc dicere, subiungit: *Utinam (a) regnetis*. Optat enim ut veram fidem habeant, secundum illud Act. xxvi. 29. „ Opto omnes qui audiunt, tales fieri qualis & ego sum, exceptis vinculis his. “ Et ut eis exempla humilitatis præbeat, subiungit: *Ut & nos regnemus vobiscum*; quasi dicat: Si aliquam excellentiam habetis, non dedignamur vos sequi, sicut vos dedignamini sequi nos, contra illud quod dicitur Gal. iv. 18. „ Quod bonum est æmulamini in bono semper. “

Et est advertendum, quod Apostolus hic quatuor species superbiæ tangit: quarum prima est quando aliquis reputat se non habere a Deo quod habet; quam tangit dicens: *Quid gloriaris, quasi non acceperis*? Et hoc etiam potest reduci ad secundam speciem, qua aliquis existimat propriis meritis accepisse. Tertia species est qua quis iactat se habere quod non habet; & quantum ad hoc dicit: *Iam saturati estis*, *iam divites facti estis*. Quarta species, quando aliquis, despectis ceteris, singulariter vult videri; & ad hoc pertinet quod dicit: *Sine nobis regnatis*.

Deinde cum dicit, *Puto quod Deus nos Apostolos novissimos ostendit*, irridet eos de hoc quod Apostolos Christi contemnebant: & primo irrisorie ponit contemptum; secundo causam contemptus, ibi, *Quia spectaculum facti sumus*. Dicit ergo primo: Prius dixi, quod sine nobis regnatis: *puto enim*, idest vos putare videmini, *quod Deus nos Apostolos ostendit novissimos*, cum tamen infra xii. dicatur, quod Deus in Ecclesia posuit primum Apostolos. Sic enim impletur quod dicitur Matth. xx. 16. „ Erunt primi novissimi, & novissimi primi. “ Et ponit exemplum: *Tamquam morti destinatos*: illi enim qui sunt condemnati ad mortem, novissimi habentur inter homines, utpote quos indignum sit vivere; & tales, Apostoli reputantur a mundanis hominibus, secundum illud Psal. xliii. 22. „ Aestimati sumus sicut oves occisionis. “ Deinde cum dicit, *Quia spectaculum facti sumus*, assignat causam contemptus. Circa quod considerandum est, quod quando aliqui sunt condemnati ad mortem, convocantur homines ad eorum occisionem, quasi ad spectaculum; & hoc maxime fiebat circa eos qui damnabantur ad bestias: & quia Apostoli erant quasi morti destinati, subiungit: *Quia spectaculum facti sumus mundo*; quasi totus mundus concurrat ad spectandum nostram occisionem, secundum illud Ps. xliii. 14. „ Posuisti nos opprobrium vicinis nostris. “ Exponit autem quid nomine mundi intelligat, cum subdit: *Et Angelis, & hominibus*, scilicet bonis, & malis. Concurrebant enim ad eorum spectaculum boni homines ad compatiendum, & exemplum patientiæ sumendum, mali homines ad persequendum, & irridendum.

Deinde cum dicit, *Nos stulti propter Christum*, irridet eos in speciali, quod Apostolos contemnebant: & circa hoc duo facit. Primo ponit contemptum; secundo causam contemptus, ibi, *Usque in hanc horam & esurimus, & sitimus &c.* Circa primum irridet eorum contemptum quantum ad hoc quod sibi excellentiam, Apostolis defectum attribuebant: & primo quantum ad perfectionem intellectus; & quantum ad hoc dicit: *Nos stulti* sumus *propter Christum*; idest, stulti reputamur, quia crucem Christi præ-dica-

(a) Al. *regnaretis*.

dicamus: supra I. 18. *Verbum crucis pereuntibus stultitia est*: & etiam quia propter Christum opprobria, & contentiones sustinemus, secundum illud Sap v. 4. „ Nos insensati vitam illorum aestimabamus insaniam: " item ut legitur Act. xxvi. 24. „ Festus dixit Paulo: Insanis Paule: multae te litterae ad insaniam adducunt. " *Vos*, secundum vestram reputationem, estis *prudentes in Christo*: quia scilicet nec crucem eius publice confiteri audetis, nec persecutionem (a) pro eo sustinetis. Prover. xxvi. 16. „ Sapientior sibi videtur piger septem viris loquentibus sententias. " Secundo quantum ad potestatem actionis, cum dicit: *Nos infirmi* reputamur, scilicet in exterioribus, propter afflictiones quas sustinemus. II. Corinth. xii. 9. „ Libenter gloriabor in infirmitatibus meis. " *Vos autem*, scilicet secundum vestram reputationem, estis *fortes*, scilicet in rebus corporalibus, quia secure vivitis sine tribulatione. Esa. v. 22. „ Vae qui potentes estis ad bibendum vinum, & viri fortes ad miscendam ebrietatem. " *Vos nobiles*, scilicet estis secundum vestram aestimationem, idest honore digni, qui exterius contumelias non patimini: Esa. xix. 11. „ Filius sapientium ego, filius Regum antiquorum: " *nos autem ignobiles* sumus, secundum vestram, & aliorum reputationem, quia contemptibiles habemur: supra I. 28. *Quae contemptibilia sunt mundi, & ignobilia elegit Deus*. Et tamen secundum rei veritatem est e converso: soli enim contemptibiles illi sunt qui Deum contemnunt, secundum illud I. Reg. II. 30. „ Qui autem contemnunt me, erunt ignobiles. "

Deinde cum dicit, *Usque in hanc horam esurimus*, assignat causam contemptus: & primo ponit pro causa defectum bonorum temporalium; secundo mala quae in eis intelligebantur, ibi, *Maledicimur, & benedicimus*; tertio concludit intentum, ibi, *Tamquam purgamenta huius mundi facti sumus*. Circa primum duo facit, Primo ponit defectum quem patiebantur in rebus necessariis: unde quantum ad ea quae pertinent ad victum dicit: *Usque in hanc horam*, idest continue a conversione nostra usque in praesens tempus, *esurimus*, *& sitimus*. II. Corinth. xi. 27. „ In fame, & siti. " Quantum vero ad vestitum subdit: *Et nudi sumus*, idest propter vestimentorum inopiam, quia etiam interdum expoliabantur. Iob xxiv. 7. „ Nudos dimittunt homines, vestimenta tollentes, quibus non est operimentum in frigore. "

Sed contra est quod dicitur In Psal. xxxvi. 24. „ Non vidi iustum derelictum, nec semen eius quaerens pacem. "

Sed dicendum est, quod ita patiebantur Apostoli quod non derelinquebantur, quia divina providentia moderabatur in eis & abundantiam, & inopiam quantum eis expediebat ad virtutis exercitium: unde & Apostolus Philipp. iv. 12. „ Ubique & in omnibus institutus sum, & saturari, & esurire, & abundare, & penuriam pati: omnia possum in eo qui me confortat. "

Secundo ponit defectum eorum quae pertinent ad bene esse humanae vitae: quorum primum est reverentia ab hominibus exhibita, contra quod dicit: *Et colaphis caedimur*: quod quidem fit magis ad opprobrium, quam ad poenam: unde de Christo legimus Matth. xxvi. quod expuerunt in faciem suam, & colaphis eum ceciderunt. Secundo requiritur quies in loco, contra quod dicitur: *Et instabiles sumus*: tum quia expellebantur a persecutoribus de loco in locum, secundum illud Matth. x. 23. „ Si vos persecuti fuerint in una civitate, fugite in aliam: " tum etiam quia pro executione sui officii discurrebant ubique, secundum illud Ioan. xv. 16. „ Posui vos ut eatis. " Tertio requiritur ministrantium auxilium, contra quod dicitur: *Et laboramus operantes manibus nostris*: tum quia aliquando nullus dabat eis unde possent sustentari; tum etiam quia labore manuum suarum victum acquirebant, vel ad vitandum fidelium gravamen, vel ad repellendum pseudoapostolos, qui propter quaestum praedicabant, ut habetur II. Corinth. xii. tum etiam ut darent otiosis laborandi exemplum, ut habetur II. Thess. iii. unde dicit Paulus Act. xx. 34. „ Ad ea quae mihi opus erant, & his qui mecum sunt, ministraverunt manus istae. "

Deinde cum dicit, *Maledicimur &c.* ponit mala quae Apostoli patiebantur: & primo in verbis, cum dicit: *Maledicimur*; idest, mala de nobis dicunt homines, vel ad detrahendum, vel ad contumelias inferendum, vel etiam mala imprecando: Hier. xv. 10. „ Omnes maledicunt mihi: " *& benedicimus*; idest, reddimus bonum pro malo, secundum illud I. Pet. iii. 9. „ Non reddentes maledictum pro maledicto, sed e contra benedicentes. " Secundo in factis;

(a) *Al.* mittitur pro eo.

ctis; & quantum ad hoc dicit: *Persecutionem patimur*, non solum quantum ad hoc quod fugamur de loco ad locum, quod proprie persecutio dicitur, sed quantum ad hoc quod multipliciter tribulamur, secundum illud Psalm. CXVIII. 157. „ Multi qui „ persequuntur me, & tribulant me: " *& sustinemus*, in Christo scilicet omnia patienter. Eccli. I. 29. „ Usque ad tempus „ sustinebit patiens. " Tertio tangit causam utriusque, cum dicit: *Blasphemamur*; idest, blasphemiæ imponuntur nobis, dum dicimur magi, vel malefici, & reputamur Dei inimici, secundum illud Ioan. XVI. 2. „ Venit hora ut omnis qui interficit vos, „ arbitretur obsequium se præstare Deo: " & Rom. III. 8. „ Sicut blasphemamur, & „ aiunt quidam nos dicere: Faciamus ma„ la, ut veniant bona: " tamen *obsecramus* Deum pro his qui nos persequuntur, & blasphemant, secundum illud Matth. V. 44. „ Orate pro persequentibus, & calu„ mniantibus vos. "

Deinde cum dicit, *Tamquam purgamenta facti sumus*, concludit ex omnibus præmissis eorum contemptum, dicens: Et propter omnia prædicta *facti sumus tamquam purgamenta huius mundi*; idest, reputati sumus & a Iudæis, & a Gentilibus, ut per nos mundus inquinetur; & propter nostram occisionem mundus purgetur, & tamquam simus *peripsema* omnium. Dicitur autem peripsema, quodcumque purgamentum, puta vel pomi, vel ferri, vel cuiuscumque alterius rei. Et hoc *usque adhuc*, quia scilicet continue hoc patimur. Sed quandoque deficiet, secundum illud Sap. V. 3. ubi ex ore impiorum dicitur: „ Hi sunt quos aliquan„ do habuimus in derisum, & in similitu„ dinem improperii: " & postea 5. subditur: „ Quomodo ergo computati sunt in„ ter filios Dei? "

L E C T I O III.

NOn ut confundam vos, hæc scribo, sed ut filios meos carissimos moneo. Nam si decem millia pædagogorum habeatis in Christo, sed non multos patres. Nam in Christo Iesu per Evangelium ego vos genui. Rogo ergo vos, imitatores mei estote, sicut & ego Christi. Ideo misi ad vos Timotheum, qui est filius meus carissimus, & fidelis in Domino, qui vos commonefaciat vias meas, quæ sunt in Christo Iesu, sicut ubique in omni Ecclesia doceo. Tamquam non venturus sim ad vos, inflati sunt quidam. Veniam ad vos cito, si Dominus voluerit, & cognoscam, non sermonem eorum qui inflati sunt, sed virtutem: non enim in sermone est regnum Dei, sed in virtute. Quid vultis? In virga veniam ad vos, an in caritate, & in spiritu mansuetudinis?

POstquam Apostolus reprehendit Corinthios de hoc quod Apostolos temere iudicabant, & præsumptuose contemnebant, hic instat ad eorum correctionem: & primo admonitionis verbo; secundo, exemplo, ibi, *Rogo ergo vos*, fratres, *imitatores mei estote*; tertio correctionis flagello, ibi, *Tamquam non venturus sim ad vos, inflati sunt quidam*. Circa primum tria facit. Primo ponit admonitionis modum, dicens: *Hæc*, scilicet quæ in serie Epistolæ hucusque vobis dixi, *scribo, non ut confundam vos*, scilicet mala confusione, quæ in desperationem mittit; quamvis velim vos confundi confusione quæ peccatum vitat, secundum illud Eccli. IV. 25. „ Est confusio adducens „ peccatum, & est confusio adducens gra„ tiam, & gloriam, " *Sed* prædicta *moneo* vos, *ut filios*. Eccli. VII. 25. „ Filii tibi „ sunt? Erudi illos (a) & curva illos a „ pueritia eorum. " Secundo ostendit debitum admonendi (b) modum, dicens: *Nam si decem millia pædagogorum habeatis in Christo, sed non multos patres*. Ubi considerandum est, quod pater est qui primo generat; pædagogus autem est qui iam natum nutrit, & erudit. Galat. III. 24. „ Lex pędagogus „ noster fuit in Christo. " Dicit ergo Apostolus se patrem eorum in Christo, quia eis primo Evangelium prædicavit. Unde assignans rationem eius quod dixerat, subdit: *Nam in Christo Iesu per Evangelium vos genui*. Est autem generatio processus ad vitam; homo autem vivit in Christo per fidem: Galat. II. 20. „ Quod autem nunc vivo in „ carne, in fide vivo Filii Dei: " fides autem (ut dicitur Rom. X. 17.) est „ ex au„ ditu, auditus autem per verbum. " Un-

(a) *Al.* & cura. (b) *Al.* omittitur modum.

de verbum Dei est semen quo Apostolus eos genuit in Christo: unde Iac. I. 18. „ Voluntarie nos genuit verbo veritatis. " Alios autem dicit pædagogos, quia postquam fidem receperant, eos adiuvarunt; ut intelligatur esse eadem comparatio, quantum ad prædicationem Evangelii, pædagogi ad patrem, & quæ supra III. posita est rigatoris ad plantatorem, & superædificatoris ad fundatorem.

Deinde cum dicit, *Rogo ergo vos*, fratres, instat ad corrigendum eos suo exemplo: & primo hortatur eos ad imitandum suum exemplum, dicens: *Ergo* ex quo estis filii, cum bonorum filiorum sit imitari patres, *rogo vos, imitatores mei estote*, scilicet ut non temere iudicetis, sicut nec ego, quia neque meipsum iudicare præsumo; & de vobis humilia sentiatis, & de aliis maiora. Unde non sine causa tali modo loquendi usus est: *Nos infirmi, vos fortes*. II. Thes. III. 9. „ Ut formam nosmetipsos daremus vobis ad imitandum. " Advertendum est autem, quod eosdem quos supra filios nominavit, nunc nominat fratres. Dixerat autem suos filios in Christo, quia eos non sibi, sed Christo genuerat; & quia ipse genitus erat a Christo, ex consequenti eos habebat ut fratres, & filios. Intantum ergo debebant eum imitari ut patrem, inquantum & ipse Christum imitabatur, qui est omnium principalis pater. Et per hoc subtrahitur subditis occasio de adhærendo malis exemplis prælatorum. Unde in hoc subditi solum prælatos imitari debent in quo ipsi Christum imitantur, qui est infallibilis regula veritatis: unde seipsum Apostolis in exemplum posuit Ioan. XIII. 15. „ Exemplum dedi vobis, ut quemadmodum ego feci, ita & vos faciatis. " Quod quidem exemplum Paulus sequebatur, secundum illud Iob XXIII. II. „ Vestigia eius secutus est pes meus; viam eius custodivi, & non declinavi ab ea. " Secundo removet excusationem ignorantiæ, dicens: *Ideo misi ad vos Timotheum, qui est filius meus carissimus, & fidelis in Domino*: secundum illud Philip. II. 20. de Timotheo loquens: „ Neminem habeo ita unanimem, qui sincera affectione pro vobis solicitus sit: " *qui vos commonefaciat vias meas*; idest, qui vos doceat meos processus, idest omnia opera, & moneat vos ad ea sequendum, secundum illud Hier. VI. 16. „ Interrogate de semitis antiquis, quæ sit via bona, & ambulate in ea. " *Quæ quidem viæ sunt in Christo*; & ideo non debetis dignari eas sequi, secundum illud Psalm. XXIV. 4. „ Vias tuas, Domine, demonstra mihi. " Et non videatur vobis hoc onerosum, quia hoc communiter omnibus impono. Unde subdit: *Sicut ubique in Ecclesia doceo*. Colos. I. 5. „ Audistis veritatis Evangelium, quod pervenit ad vos, sicut & in universo mundo. " Vel hoc quod dicit, *Vias meas*, referendum est ad opera; quod vero dicit, *Sicut & ubique*, ad documenta. Ad hoc enim missus erat Timotheus, ut induceret eos ad imitanda opera, & tenenda Apostoli documenta.

Deinde cum dicit, *Tamquam non venturus sim ad vos*, comminatur eis correctionis flagellum: & primo ostendit eos esse dignos correctionis flagello, dicens: *Tamquam non venturus sim ad vos, inflati sunt quidam*, scilicet vestrum, quasi non timentes per me de sua superbia convinci, & tamen digni sunt flagellis: nam humiles solis verbis corriguntur, superbi flagellis indigent, secundum illud Iob XL. 7. „ Respice cunctos superbos, & confunde eos. " Secundo prænuntiat eis suum adventum, quo veniet ad iudicandum: ubi primo prænuntiat adventum, dicens: *Veniam autem cito ad vos*. Et quia dicitur Proverb. XVI. 9. „ Cor hominis disponit viam suam, sed Domini est dirigere gressus eius: " ideo subdit: *Si Dominus voluerit*. Iac. IV. 15. „ Si Dominus voluerit, & si vixerimus, faciemus hoc, aut illud. " Secundo præonuntiat eis suam iudiciariam cognitionem, cum dicit: *Et cognoscam*, scilicet ordine iudiciario, secundum illud Iob XXIX. 16. „ Causam quam nesciebam, diligentissime investigabam: " *non sermonem eorum qui inflati sunt, sed virtutem*; quasi dicat: Non propter hæc ex mea examinatione approbabuntur qui abundant in verbis, sed si abundarent in virtute: quia, ut dicitur Prov. XIV. 23. „ ubi verba sunt plurima, ibi frequenter egestas. " Tertio rationem assignat, dicens: *Non enim in sermone est regnum Dei, sed in virtute*; idest, non ideo aliqui pertinent ad regnum Dei, quia abondant in sermone, secundum illud Matth. VII. 21. „ Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cælorum, sed qui facit voluntatem Patris mei. " Ultimo comminatur eis correctionem, reservans tamen correctionem arbitrio eorum, dicens: *Quid vultis? In virga*, scilicet disciplinæ, *veniam ad vos*, scilicet castigandos, *an in caritate*, idest ostensione amoris, *& in spiritu mansuetudinis*? ut scilicet nihil

hil durius vobiscum agam: hoc enim pendet (a) ex vobis. Nam si vos in via stultitiæ permanetis, oportet me ad vos cum virga venire, secundum illud Proverb. xxII. 15. ,, Stultitia colligata est in corde pueri, ,, & virga disciplinæ fugabit eam. " Si vero vos correxeritis, ostendam vobis caritatem, & mansuetudinem: Galat. ult. I. ,, Vos qui spirituales estis, instruite huiusmodi in spiritu lenitatis. " Hoc autem non dicit, quin si in virga veniens, non cum caritate veniret, cum scriptum sit Proverb. xIII. 24. ,, Qui parcit virgæ, ,, odit filium suum; qui autem diligit il- ,, lum, instanter erudit: " sed quia ille qui castigatur virga, non sentit interdum dulcedinem caritatis, sicut illi quos blande consolatur.

CAPITIS QUINTI

LECTIO I.

OMnino auditur inter vos fornicatio, & talis fornicatio qualis nec inter Gentes, ita ut uxorem patris sui aliquis habeat. Et vos inflati estis, & non magis luctum habuistis, ut tollatur de medio vestrum qui hoc opus fecit. Ego quidem absens corpore, præsens autem spiritu, iam iudicavi ut præsens eum qui sic operatus est, in nomine Domini nostri Iesu Christi congregatis vobis, & meo spiritu cum virtute Domini Iesu, tradere huiusmodi hominem satanæ in interitum carnis, ut spiritus salvus sit in die Domini nostri Iesu Christi.

POstquam Apostolus prosecutus est ea quæ pertinent ad baptismi sacramentum, hic incipit prosequi ea quæ pertinent ad matrimonium: & primo arguit peccatum contrarium matrimonio, scilicet fornicationem; secundo agit de ipso matrimonio capit. vII. ibi, *De quibus autem scripsistis mihi &c.* Circa primum duo facit. Primo ponit culpam; secundo redarguit eam, ibi, *Non est bona gloriatio vestra*. Circa primum duo facit. Primo ponit culpam cuiusdam fornicarii; secundo culpam aliorum qui peccatum fornicarii tolerabant, ibi, *Et vos inflati estis &c.* Circa primum primo ponit tria, quæ pertinent ad culpæ gravitatem. Primo namque ostendit peccatum esse notorium, dicens: Non sine causa quæsivi an velitis quod in virga veniam ad vos: est enim in vobis aliquid dignum virga disciplinæ: quia *fornicatio auditur inter vos omnino*, secundum publicam (b) famam; contra quod dicitur Ephes. v. 3. ,, Fornica- ,, tio autem nec nominetur in vobis. " Esa. III. 9. ,, Peccatum suum, quasi So- ,, doma, prædicaverunt, nec absconde- ,, runt. " Secundo aggravat peccatum ex comparatione, cum dicit: *Et talis fornicatio qualis nec inter Gentes*, licita reputatur, vel invenitur. Apud Gentiles enim simplex fornicatio non reputabatur peccatum: unde Apostoli Act. xv. ad hunc errorem excludendum, Gentilibus ad fidem conversis imposuerant quod abstineant se a fornicatione. Erat tamen quædam fornicationis species quæ & apud Gentiles illicita habebatur; & ideo dicit: *Ita ut uxorem patris sui aliquis habeat*; sicut dicitur Gen. xlIx. 4. ,, Effusus es sicut aqua: non crescas, ,, quia ascendisti cubile patris tui, & ma- ,, culasti stratum eius. " Hoc autem erat horribile etiam apud Gentiles, utpote contrarium naturali rationi existens. Per naturalem enim reverentiam filii ad parentes, secundum omnem statum, & legem, pater, & mater a matrimonio excluditur, ut sic etiam possit intelligi quod habetur Genes. II. 24. ,, Propter hoc relinquet homo ,, patrem, & matrem (scilicet in contra- ,, ctu matrimonii) & adhærebit uxori suæ. " Sicut autem ibi subditur, vir, & mulier ,, erunt duo in carne una. " Et ideo uxor patris repellitur a matrimonio, sicut persona patris, vel matris, secundum illud Levit. xvIII. 8. ,, Turpitudinem uxoris patris ,, tui ne discooperias: turpitudo enim pa- ,, tris tui est. "

Deinde cum dicit, *Vos inflati estis*, ponit culpam eorum qui hoc peccatum tolerabant:

(a) Al. in vobis. (b) Al. formam.

bant : & primo reprehendit eorum tolerantiam; secundo supplet quod illi negligebant, ibi, *Ego quidem absens corpore, præsens autem spiritu, iam iudicavi*. Circa primum notat in eis tria vitia. Primo superbiam, cum dicit: *Et vos inflati estis*, scilicet vento superbiæ, reputantes vos innocentes ex comparatione peccatoris; sicut Luc. XVIII. 11. pharisæus dicebat: „ Non „ sum sicut ceteri hominum . . . velut et. „ iam hic publicanus. “ Sap. IV. 19. „ Disrumpet illos inflatos sine voce. “ Secundo tangit eorum iniustitiam, cum dicit: *Et non magis luctum habuistis*, scilicet patiendo causa peccatoris, sicut Hier. IX. 1. dicitur: „ Quis dabit capiti meo aquam, „ & oculis meis fontem lacrymarum, ut „ plorem die ac nocte interfectos filiæ po„ puli mei? “ Vera enim iustitia, ut dicit Gregorius (hom. XXXIV. super Evang.) compassionem habet, non dedignationem. Tertio tangit eorum iudicii negligentiam: *Ut tollatur de medio vestrum qui hoc opus fecit*. Talis enim compassio viri iusti ad peccatorem vulnerat, & liberat, secundum illud Proverb. XXIII. 14. „ Tu virga (*a*) „ percuties eum, & animam eius de infer„ no liberabis. “ Per hoc etiam alii corriguntur, secundum illud Proverb. XIX. 25. „ Pestilente flagellato, stultus sapientior „ erit. “ Unde Eccle. VIII. 11. „ Quia „ non profertur cito contra malos senten„ tia, absque ullo timore filii hominum „ perpetrant mala. “ Debet autem ad correctionem aliorum interdum peccator separari, ubi de contagione timetur, secundum illud Proverb. x. 22. „ Eiice deriso„ rem, & exibit cum eo iurgium, cessa„ buntque causæ, & contumeliæ. “

Deinde cum dicit, *Ego quidem absens corpore ... iam iudicavi*, supplet eorum negligentiam, sententiam proferens contra peccatorem : & circa hoc tria facit. Primo ponit auctoritatem iudicantis; secundo modum iudicandi, ibi, *Congregatis vobis, & meo spiritu cum virtute Domini Iesu*; tertio sententiam iudicis, ibi, *Tradere huiusmodi hominem satanæ*. Circa primum duo facit. Primo ponit auctoritatem ministri, scilicet sui ipsius.

Videbatur autem contra iudiciarium ordinem, ut condemnaret absentem, secundum illud Act. XXV. 16. „ Non est consue„ tudo Romanis condemnare aliquem, prius„ quam is qui accusatur, præsentes habeat „ accusatores. “ Sed hoc Apostolus excusat, dicens: *Ego quidem absens corpore, præsens autem spiritu*, idest affectu, & solicitudine mentis, secundum illud Coloss. II. 5. „ Et si corpore absens sum, sed spiritu „ vobiscum sum, gaudens, & videns ordi„ nem vestrum. “ Vel *præsens spiritu*, quia per spiritum cognoscebat ea quæ apud ipsos agebantur, ac si præsens esset, sicut & Eliseus dixit IV. Reg. v. 26. „ Nonne „ cor meum in præsenti erat, quando re„ versus est homo de curru suo? “ Et quia sum spiritu præsens, *iam iudicavi*; idest, sententiam condemnationis ordinavi in eum qui sic operatus est.

Secundo ponit auctoritatem principalis Domini, dicens: *In nomine Domini nostri Iesu Christi*, idest vice, & auctoritate, seu cum virtute, & invocatione nominis eius, secundum illud Coloss. III. 17. „ Omne „ quodcumque facitis in verbo, aut in opere, „ in nomine Domini nostri Iesu Christi fa„ cite. “ Deinde cum dicit, *Congregatis vobis in unum*, (*b*) ostendit modum iudicandi : ubi tria tangit. Primo fidelium congregationem, cum dicit: *Congregatis vobis*. Ea enim quæ gravia sunt, multorum concordi deliberatione punienda sunt: unde & antiquitus iudices sedebant in portis, ubi populus congregabatur, secundum illud Deut. XVI. 18. „ Iudices constitues in omni„ bus portis tuis. “ Unde dicitur in Psalm. CX. 1. „ In consilio iustorum, & congre„ gatione, magna opera Domini: “ & Matth. XVIII. 20. „ Ubi sunt duo vel tres „ congregati in nomine meo, ibi sum in „ medio. “ Secundo adhibet suum assensum, cum dicit, *Et meo spiritu*, idest mea voluntate, & auctoritate, secundum illud quod dixerat, *Præsens autem spiritu*. Tertio adhibet auctoritatem principalis Domini, scilicet Christi, dicens: *Cum virtute Domini nostri Iesu Christi*: ex qua iudicium Ecclesiæ habet robur firmitatis, secundum illud Matth. XVIII. 18. „ Quodcumque li„ gaveris super terram, erit ligatum & in „ cælis. “ Deinde cum dicit, *Tradere huiusmodi hominem satanæ*, ponit condemnationis sententiam: circa quam tria ponit. Primo pœnam, cum dicit: *Tradere huiusmodi satanæ*: supple, iudicavi: quod potest dupliciter intelligi. Primo quod, (*c*) sicut Matth. x. Dominus dedit Apostolis potestatem spirituum immundorum, ut eiicerent eos, per eamdem potestatem poterant

(a) *Al.* percutis. (b) *Al.* ostendit modum iudicandi : ea enim quæ gravia sunt &c. *intermedijs omissis*. (c) *Al.* sicut dicitur.

erant imperare spiritibus immundis ut vexarent corporaliter quos hac pœna iudicabant dignos. Mandavit ergo Apostolus Corinthiis in eius auctoritate tradere prædictum fornicariom satanæ corporaliter vexandum. Unde ponit secundo huius sententiæ effectum, cum dicit, *In interitum carnis*, idest ad vexationem carnis, & afflictionem, in qua peccavit, secundum illud Sap. xi. 17. „ Per quæ peccat quis, „ per hæc & torquetur. " Tertio ponit fructum, cum dicit: *Ut spiritus salvus sit in die Domini nostri Iesu Christi*; idest, ut salutem consequatur in die mortis, vel in die iudicii, sicut supra iii. expositum est: & sic impletur quod ibi 15. subditur: *Ipse autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem*, pœnæ scilicet temporalis. Non enim Apostolus satanæ tradidit peccatorem, ut eius potestati perpetuo subiaceret, sed ut carnis vexatione ad pœnitentiam converteretur, secundum illud Esa. xxviii. 19. „ Sola ve„ xatio intellectum dat auditui. " Est autem hæc sententia Apostoli, quam Dominus servavit Iob ii. 6. ubi satanæ dixit: „ Ecce in manu tua est (scilicet caro eius) „ verumtamen animam illius serva, " scilicet illæsam. Alio modo intelligi potest quod dicitur, *Tradere huiusmodi satanæ*, scilicet per excommunicationis sententiam, per quam aliquis separatur a communione fidelium, & a participatione sacramentorum, & privatur Ecclesiæ suffragiis, quibus homo munitur contra impugnationem satanæ; propter quod de Ecclesia dicitur Cant. vi. 9. „ Terribilis ut castrorum acies „ ordinata, " scilicet dæmonibus. Quod autem subditur, *In interitum carnis*, intelligitur, ut scilicet ab Ecclesia separatus, & tentationibus satanæ expositus, liberius ruat in peccatum, secundum illud Apoc. ult. 11. „ Qui in sordibus est, sordescat „ adhuc. " Vocat autem peccata mortalia carnis interitum: quia, ut dicitur Galat. ult. 8. „ Qui seminat in carne, de carne & „ metet corruptionem. " Subdit autem: *Ut spiritus salvus sit*: ut scilicet peccatorum turpitudinem cognoscens, confundatur, & pœniteat, & sic sanetur, secundum illud Hier. xxxi. 19. „ Confusus sum, & eru„ bui, quoniam sustinui opprobrium ad„ olescentiæ meæ. " Potest etiam intelligi, *ut spiritus eius*, scilicet Ecclesiæ, idest Spiritus sanctus Ecclesiæ, *salvus sit*, fidelibus, in die iudicii, ne scilicet perdant eum per contagium peccatoris: qoia, ut dicitur Sap. i. 5. „ Spiritus sanctus disci„ plinæ effugiet fictum, & auferet se a „ cogitationibus quæ sunt sine intelle„ ctu. "

L E C T I O II.

NOn est bona gloriatio vestra. Nescitis quia modicum fermentum totam massam corrumpit? Expurgate vetus fermentum, ut sitis nova conspersio, sicut estis azymi. Etenim pascha nostrum immolatus est Christus. Itaque epulemur, non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ, & nequitiæ, sed in azymis sinceritatis, & veritatis.

SUpra Apostolus memoravit duplicem culpam, scilicet Corinthii fornicatoris, & aliorum qui eius peccatum tolerabant; hic utramque culpam redarguit. Primo culpam tolerantium eius peccatum; secundo culpam fornicatoris, ibi, *Corpus autem non fornicationi, sed Domino*. Circa primum duo facit. Primo redarguit in Corinthiis negligentiam iudicii; secundo redarguit in eis quædam alia vitia circa iudicium, vi. cap. *Audet aliquis vestrum... iudicari apud iniquos, & non apud sanctos?* Circa primom duo facit. Primo redarguit eos qui fornicatorem a se non separaverant; secundo reprobat falsum intellectum quem ex verbis suis conceperant, ibi, *Scripsi vobis in Epistola &c.* Circa primum duo facit. Primo reprehendit quod fecerant; secondo ostendit quid faciendum sit, ibi, *Expurgate vetus fermentum*. Circa primum duo facit. Primo reprehendit culpam prætermissam quantum ad suam radicem: dixerat enim supra, quod ex inflatione sequitur in eis incompassio, & ex incompassione correctionis negligentia. Arguit ergo primo Corinthiorum elationem, dicens: *Non est bona gloriatio vestra*, qua scilicet de defectibus aliorom gloriamini, quasi vos sitis Innocentes. Debet (a) enim unusquisque in Domino gloriari de bonis sibi divinitus datis, non de aliis, secundom illud Galat. vi. 4. „ Opus autem suum unusquisque probet; „ & sic

(a) *Al.* autem.

„ & sic in semetipso gloriam habebit, & „ non in alio. " Præcipue autem malum est de malis aliorum gloriari: dicitur enim in Psalm. li. 3. „ Quid gloriaris in malitia? " Secundo assignat rationem eius quod dixerat, dicens: *An nescitis quod modicum fermentum totam massam corrumpit?* quasi dicat: Hoc ignorare non potestis.

Est autem sciendum, quod in fermento duo possunt considerari. Primo sapor quem tribuit pani; & secundum hoc per fermentum significatur sapientia Dei, per quam omnia quæ sunt hominis, sapida redduntur, & secundum hoc dicitur Matth. xiii. 33. „ Simile est regnum cælorum fermento, quod acceptum mulier abscondit in „ farinæ satis tribus donec fermentatum „ est totum. " Secundo in fermento potest considerari corruptio; & secundum hoc per fermentum potest intelligi uno modo peccatum, quia scilicet per unum hominis peccatum omnia opera eius corrupta redduntur, puta per peccatum simulationis, quod comparatur fermento Luc. xii. 1. „ Attendite a fermento phariseorum, quod „ est hypocrisis. " Alio modo per fermentum potest intelligi homo peccator; & ad hoc inducitur hæc similitudo: sicut enim per modicum fermentum tota massa pastæ corrumpitur, ita per unum peccatorem tota societas inquinatur: unde Eccli. xi. 34. „ Ab una scintilla augetur ignis, „ & ab uno doloso augetur sanguis. " Et hoc quidem contingit dum per peccatum unius alii provocantur aliqualiter ad peccandum; vel etiam dum peccanti consentiunt, saltem non corrigendo dum possunt corrigere, secundum illud Rom. i. 32. „ Digni „ sunt morte non solum qui faciunt ea, „ sed etiam qui consentiunt facientibus. " Et ideo Corinthiis non erat gloriandum de peccato unius, sed magis cavendum ne peccato unius omnes inquinarentur ex eius consortio, secundum illud Cant. ii. 2. „ Sicut lilium inter spinas, sic amica mea „ inter filias: " ubi dicit Glossa: „ Non „ fuit bonus qui malos tolerare non po„ tuit. "

Deinde cum dicit, *Expurgate vetus fermentum*, ostendit quid de cetero sit faciendum: & primo ponit documentum; secundo rationem assignat, ibi, *Pascha nostrum immolatus est Christus*. Dicit ergo primo: Quia *modicum fermentum totam massam corrumpit*, ideo *expurgate vetus fermentum*; idest, expurgate vos, abiiciendo a vobis vetus fermentum, idest fornicarium, qui peccando rediit in vetustatem corruptionis antiquæ, secundum illud Baruch iii. 11. „ Inveterasti in terra aliena, coinquinatus „ es cum mortuis. " Quod quidem dicit, quia per separationem unius peccatoris tota societas expurgatur: unde & egresso Iuda Dominus dixit Ioan. xiii. 31. „ Nunc „ clarificatus est Filius hominis. " Potest etiam per vetus fermentum intelligi antiquus error, secundum illud Esa. xxvi. 3. „ Vetus error abiit: " vel etiam corruptio originalis peccati, secundum illud Rom. vi. 6. „ Vetus homo noster simul „ crucifixus est: " vel etiam quodcumque peccatum actuale, secundum illud Coloss. iii. 9. „ Expoliantes vos veterem homi„ nem cum actibus suis: " horum enim (a) amotione homo expurgatur. Ponit antem consequenter purgationis effectum, dicens: *Ut sitis nova conspersio*. Dicitur autem conspersio commixtio aquæ, & farinæ novæ, antequam admisceatur fermentum. Remoto ergo fermento a fidelibus, idest peccatore, vel peccato, remanent sicut nova conspersio, idest in puritate suæ novitatis, secundum illud Psalm. cii. 5. „ Renovabitur ut aquilæ iuventus tua. " Ephes. iv. 23. „ Renovamini spiritu men„ tis vestræ. " Deinde ponit modum debitum expurgationis, cum dicit: *Sicut estis azymi*, idest sine fermento peccati: dicitur enim ab *a*, quod est sine, & *zima*, quod est fermentum. Unde Dominus Matth. xvi. 11. dixit discipulis: „ Cave„ te a fermento pharisæorum, & saddu„ cæorum. "

Deinde cum dicit, *Etenim pascha nostrum immolatus est Christus*, assignat rationem eius quod dixerat, scilicet quare fideles debent esse azymi: quæ quidem ratio sumitur ex mysterio passionis Christi: unde primo proponit ipsum mysterium; secundo concludit propositum, ibi, *Itaque epulemur .... in azymis sinceritatis, & veritatis*. Circa primum considerandum est, quod inter cetera sacramenta legalia celeberrimum erat agnus paschalis, qui, ut præcipitur Exod. xii. immolabatur ab universa multitudine filiorum Israel, in memoriam illius beneficii quo Angelus percutiens primogenita Ægypti pertransivit domos Iudæorum, quorum fores linitæ essent sanguine agni: unde nomen paschæ sumitur, secundum quod ibi dicitur vers. 11. „ Est enim phase, idest „ transitus Domini: " & ultimo virtute huius

(a) *Al.* admonitione.

huius beneficii transivit populus mare rubrum, ut dicitur Exod. XXIV. Ille enim agnus figura fuit Christi innocentis, de quo dicitur Ioan. 1. 3. „ Ecce agnus Dei. “ Sicut ergo ille agnus figuralis immolabatur a filiis Israel, ut populus Dei liberaretur ab Angelo percutiente, & ut transirent mare rubrum liberati de servitute AEgypti; ita Christus est occisus a filiis Israel, per cuius sanguinem populus Dei liberatur a diaboli impugnatione, & servitute peccati per baptismum, quasi per mare rubrum. Ille autem agnus figuralis pascha Iudaeorum dicebatur, quia in signum transitus immolabatur: unde dicitur Matth. XXVI. 17. „ Ubi vis paremus tibi comedere pascha? “ idest agnum paschalem. Dicit ergo Apostolus: Ideo debetis esse azymi: *etenim*, idest quia, sicut figurale pascha veteris populi est agnus immolatus, ita *pascha nostrum*, idest novi populi, *est Christus immolatus*: cuius etiam immolationi convenit nomen paschae, tum significatione linguae Hebraeae, quod significat transitum: Exod. XII. 11. „ Est „ enim phase, idest transitus: “ tum significatione linguae Graecae, prout nomen paschae significat passionem: Christus enim per passionem, qua fuit immolatus, transivit e hoc mundo ad Patrem, ut dicitur Ioan. XIII.

Deinde cum dicit, *Itaque epulemur*, concludit propositum. Ad cuius evidentiam considerandum est, quod, sicut legitur Exod. XII. agnus paschalis post immolationem manducabatur cum azymis panibus. Sicut ergo agnus figuralis fuit figura nostri paschae immolati, ita figuralis observantia paschalis debet conformari observantiae novi paschae. Ergo quia Christus immolatus est pascha nostrum, *itaque epulemur*, scilicet manducantes Christum, non solum sacramentaliter, secundum illud Ioan. VI. 54. „ Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, „ & biberitis eius sanguinem, non habe„ bitis vitam in vobis; “ sed spiritualiter, fruendo sapientia eius, secundum illud Eccli. XXIV. 29. “ Qui edunt me, adhuc „ esurient, & qui bibunt me, adhuc si„ tient: “ & sic cum gaudio spirituali, secundum illud Psalm. XLI. 5. „ In voce „ exultationis, & confessionis, sonus epu„ lantis. “ Deinde determinat modum epulandi, secundum conformitatem veritatis ad figuram, dicens: *Non in fermento veteri, neque in fermento malitiae, & nequitiae*. Mandabatur enim Exod. XII. quod omne fermentum non inveniretur in domibus manducantium agnum paschalem. Fermentum autem habet & vetustatem, & corruptionem: unde per remotionem fermenti primo quidem (a) potest intelligi amotio observantiae praeceptorum veteris legis, quae per passionem Christi est mortificata, secundum illud Levit. XXVI. 10. „ Vetera, „ novis supervenientibus, proiicietis. “ Secundo per remotionem fermenti potest intelligi remotio corruptionis peccati, sicut supra dictum est, quod modicum fermentum totam corrumpit massam; & quantum ad hoc subdit: *Neque in fermento malitiae, & nequitiae*: ut malitia referatur ad perversitatem operis, secundum illud Iac. 1. 21. „ Abiicientes omnem immunditiam, „ & abundantiam malitiae. “ Per nequitiam vero intelligitur fraudulenta machinatio: Proverb. XXVI. 25. „ Quando sum„ pserit vocem suam, non credideris ei, „ quoniam septem nequitiae sunt in corde „ eius. “ Vel secundum Glossam, cum dicit, *Non in fermento veteri*, removet vetustatem peccati in communi; quod autem subdit, *Neque in fermento malitiae, & nequitiae*, (b) explicat peccatum per partes; ut malitia dicatur peccatum quod committitur in seipsum, nequitia peccatum quod committitur in alium. Excluso ergo modo indebito epulandi, determinat modum convenientem, subdens: *Sed in azymis sinceritatis, & veritatis*; idest, in sinceritate, & veritate, quae significantur per azyma. Ponitur autem sinceritas contra corruptionem peccati: quod significavit cum dixit: *Non in fermento malitiae, & nequitiae*: nam sincerum dicitur quod est sine corruptione: unde II. Corinth. II. 17. dicitur: „ Non „ sumus sicut plurimi adulterantes verbum „ Dei, sed ex sinceritate in Christo loqui„ mur. “ Veritas vero ponitur contra figuras veteris legis, sicut Ioan. 1. 17. dicitur: „ Veritas, & gratia per Iesum Chri„ stum facta est: “ quia scilicet verum pascha cum veritate, & non cum figuris, celebrare debemus. Unde, secundum Glossam, per sinceritatem intelligitur innocentia a vitiis, seu novitas vitae; per veritatem autem iustitia bonorum operum, vel rectitudo, quae fraudem excludit.

(a) *Al.* potest intelligi observantia praeceptorum &c. (b) *Al.* applicat.

LECTIO III.

Scripsi vobis in Epistola, ne commisceamini fornicariis: non utique fornicariis huius mundi, aut avaris, aut rapacibus, aut idolis servientibus: alioquin debueratis de hoc mundo exisse. Nunc autem scripsi vobis non commisceri. Si is qui frater nominatur inter vos, est fornicator, aut avarus, aut idolis serviens, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax; cum huiusmodi nec cibum sumere. Quid enim mihi de his qui foris sunt iudicare? Nonne de his qui intus sunt, vos iudicatis? Nam eos qui foris sunt, Deus iudicabit. Auferte malum ex vobis ipsis.

INduxerat supra Apostolus Corinthios ad hoc quod a seipsis peccatorem separarent; quod quidem praetermiserant propter falsum intellectum cuiusdam verbi quod continebatur in Epistola quadam quam eis prius miserat: & ideo pravum sensum quem ex verbis conceperant, nunc excludit: unde circa hoc tria facit. Primo resumit verbum prioris Epistolae; secundo excludit falsum intellectum, ibi, *Non utique fornicariis*; tertio exponit verum intellectum, ibi, *Nunc autem scripsi vobis*. Dicit ergo primo: Dixi *vobis in Epistola* quadam alia, quae in canone non habetur, *ne commisceamini fornicariis*; idest, non habeatis cum eis societatem, vel communionem, secundum illud Prover. I. 15. „ Fili mi, ne ambules cum „ eis, prohibe pedem tuum a semitis eo- „ rum. " Eccli. IX. 6. „ Non des fornica- „ riis animam tuam in ullo. "

Deinde cum dicit, *Non utique fornicariis*, excludit falsum intellectum praedicti verbi: & primo proponit quod intendit; secundo concludit propositum, ibi, *Alioquin debueratis de hoc mundo exisse*. Circa primum considerandum est, quod in praedicto verbo Apostoli dupliciter falsum intellectum conceperant Corinthii. Primo quantum ad hoc quod intelligebant illud esse dictum de fornicariis infidelibus; sed illud excludit Apostolus, dicens: *Non utique* intendo dicere, quod non commisceamini *fornicariis huius mundi*. Vocat autem infideles nomine mundi, secundum quod dicitur Ioan. I. 10. „ Mundus eum non cognovit: " supra I. 21. *Non cognovit mundus per sapientiam Deum*. Secundo conceperant falsum intellectum quantum ad hoc quod putabant prohibuisse Apostolum solum de fornicariis, non autem de aliis peccatoribus: & ideo ad hoc excludendum subdit, *Aut avaris*, qui scilicet iniuste detinent aliena: Ephes. v. 5. „ Avaritia, quae „ est idolorum servitus, non habet heredi- „ tatem in regno Christi, & Dei: " *aut rapacibus*, qui scilicet violenter diripiunt aliena: infra eodem: „ Neque rapaces re- „ gnum Dei possidebunt: " *aut idolis servientibus*; contra quos dicitur Sap. XIV. 27. „ Nefandorum enim idolorum cultura o- „ mnis malitiae causa est, & initium, & fi- „ nis. " Et est sensus. Non solum vobis prohibui societatem fornicatorum, sed etiam omnium aliorum peccatorum. Et est advertendum, quod per fornicationem quis peccat contra seipsum; per avaritiam autem, & rapacitatem contra proximum; per idolorum autem culturam contra Deum: & in his quae ponit, omne peccati genus intelligitur. Deinde cum dicit, *Alioquin &c.* assignat rationem propositi, dicens: *Alioquin*, si scilicet sit intelligendum verbum praedictum de fornicariis huius mundi, *debueratis de hoc mundo exisse*: quia scilicet totus mundus talibus plenus est: unde non possetis tales fornicarios vitare, nisi de hoc mundo exeundo: dicitur enim I. Ioan. v. 19. „ Totus „ mundus in maligno positus est. " Vel aliter. *Debueratis de hoc mundo exisse*; quasi dicat: A tempore conversionis vestrae debueratis ab infidelibus mundi separari: unde non oportet vos super hoc moneri: dicitur enim Ioan. XV. 19. „ Ego elegi vos de mundo. " Vel aliter. *Debueratis de hoc mundo exisse*, scilicet per mortem: melius est enim hominibus mori, quam peccatoribus in peccatis consentire: unde dicitur infra IX. 15. *Melius est enim mihi mori quam ut gloriam meam quis evacuet*.

Deinde cum dicit, *Nunc autem scripsi vobis*, exponit eis verum intellectum: & primo proponit quod intendit; secundo rationem assignat, ibi, *Quid enim mihi de his qui foris sunt?* tertio infert conclusionem intentam, ibi, *Auferte malum ex vobis ipsis*. Dicit ergo primo: Nunc autem sic expono quod olim scripsi vobis, *Non commisceamini*, scilicet fornicariis, & aliis peccatoribus. *Si is qui inter vos frater nominatur*, eo modo quo Dominus dicit Matth. XXIII. 8. „ Omnes vos „ fratres estis. " Non tamen dicit, Si is

qui

qui frater est; sed *si is qui frater nominatur*: quia per peccatum mortale aliquis a caritate recedit, quæ est spiritualis fraternitatis causa: unde Heb. ult. 1. dicitur. „Caritas fraternitatis maneat in vobis:“ Nominatur ergo frater propter fidei veritatem; non autem est vere frater propter caritatis defectum, qui est ex peccato. Unde subditur: *Aut fornicator, aut avarus, aut idolis serviens, aut maledicus, aut rapax, aut ebriosus; cum huiusmodi nec cibum sumere*, scilicet debetis, secundum illud Ioan. II. Canon. vers. 10. „Si quis venit ad „ vos, & hanc doctrinam non affert, noli„ te eum recipere in domo vestra, nec A„ ve dixeritis ei; “ quasi dicat: Per hoc quod dixi, non debere vos misceri peccatoribus, intellexi de fidelibus, qui nominantur fratres, & sunt inter vos. Non autem per hoc intelligendum est, sicut dicit Augustinus in Lib. (III. cap. 1.) contra Parmenianum, & habetur in Glossa hic, quod aliquis extraordinario iudicio debeat a communione aliorum separari: quia frequenter posset errare: sed potius hoc debet fieri secundum ordinem Ecclesiæ, quando aliquis a communione repellitur, ut convictus, vel sponte confessus: & ideo signanter dicit: *Si is qui nominatur*, ut eam nominationem intelligamus quæ fit per sententiam (a) Ecclesiæ ordine iudiciario contra aliquem prolatam. Illi autem qui sic a communione pelluntur, sunt vitandi quantum ad mensam, sicut hic dicitur, & quantum ad salutationem, ut dicitur in prædicta auctoritate Ioannis, & ulterius quantum ad sacram communionem: unde in versu dicitur:

„ Os, orare, vale, communio,
„ mensa negatur, “

scilicet excommunicato.

Sed notandum, quod Apostolus supra non numeravit nisi peccata mortalia, in signum quod pro solo peccato mortali debet aliquis excommunicari. Et de aliis quidem quæ ponit manifestum est; sed de ebrietate potest esse dubium, quæ non semper videtur esse peccatum mortale: dicit enim Augustinus in sermone de Purgatorio (inter serm. de sanct. serm. xli.) quod ebrietas nisi sit frequens, non est peccatum mortale. Quod credo ideo esse, quia ebrietas ex suo genere est peccatum mortale. Quod enim aliquis propter delectationem vini velit perdere usum rationis, exponens se periculo multa alia peccata perpetrandi, videtur esse contrarium caritati. Contingit tamen per accidens, ebrietatem non esse peccatum mortale propter ignorantiam vini fortitudinis, vel debilitatis proprii capitis; quæ tamen excusatio tollitur per frequentem experientiam: & ideo Apostolus signanter non dicit, Ebrius, sed *ebriosus*.

Addit autem duo peccata his quæ supra posuerat, scilicet ebriosum, & maledicum. Refertur autem ebrietas ad genus peccati quod committitur contra seipsum, sub quo continetur, non solum luxuria, sed etiam gula; maledicus autem refertur ad genus peccati quod committitur contra proximum, cui nocet aliquis non solum facto, sed etiam verbo, mala imprecando, vel male diffamando, quod pertinet ad detractionem; vel mala in faciem dicendo, quod pertinet ad contumeliam: & hoc totum pertinet ad rationem maledici, ut supra dictum est.

Deinde cum dicit, *Quid enim mihi est?* assignat rationem eius quod dixerat: & circa hoc tria facit. Primo assignat rationem, dicens: Dixi hoc esse intelligendum de fratribus, & non de infidelibus: *quid enim mihi est*, idest quid ad me pertinet, *iudicare*, idest sententiam condemnationis ferre, *de his qui foris sunt*, idest de infidelibus, qui sunt omnino extra Ecclesiam? Prælati enim Ecclesiarum accipiunt spiritualem potestatem super eos tantum qui se fidei subdiderunt, secundum illud II. Corinth. x. 7. „ In promptu habentes ulcisci omnem „ inobedientiam, cum impleta fuerit ve„ stra obedientia. “ Indirecte tamen prælati Ecclesiarum habent potestatem super eos qui foris sunt, inquantum (b) propter eorum culpam, prohibent fideles, ne illis communicent. Secundo adhibet similitudinem, dicens: *Nonne de his qui intus sunt, vos iudicatis?* quasi dicat: Eadem auctoritate vos iudicatis qua & ego: (c) unde sicut vos non iudicatis nisi de vestris; ita & ego. Dicitur Eccli. x. 1. „ Iudex sapiens „ iudicabit populum suum. “ Tertio respondet tacitæ dubitationi. Posset enim videri quod infideles essent meliores, qui propter peccata prædicta non condemnantur. Sed hoc excludit, dicens: Ideo nihil mihi de his qui foris sunt, iudicare: *nam eos qui foris sunt*, idest infideles, *iudicabit Deus*, scilicet iudicio condemnationis, non examinationis: quia, ut Gregorius dicit in Moralibus, infideles damnabuntur sine iudicio discussionis, & examinationis; & quan- tum

(a) *Al.* emittitur Ecclesiæ. (b) *Al.* deest propter eorum culpam. (c) *Al.* unde nec vos.

tum ad hoc dicitur Ioan. III. 18. „ Qui „ non credit, iam iudicatus est; " idest, manifestam in se habet causam condemnationis. Et hoc gravius reservatur Dei iudicio, secundum illud Heb. x. 31. „ Horrendum est incidere in manus Dei viventis. "

Deinde cum dicit, *Auferte malum ex vobis ipsis*, infert conclusionem principaliter intentam, dicens: Ex quo hoc quod dixi, *Non commisceamini fornicariis*, intelligendum est de fidelibus, non de his qui foris sunt: ergo *auferte malum*, scilicet hominem, *ex vobis ipsis*; idest, de vestra societate eiicite, secundum illud Deut. XIII. 5. „ Auferes malum de medio tui. "

Est ergo considerandum ex præmissis Apostoli verbis, quod non prohibemur communicare infidelibus qui numquam fidem receperunt, propter eorum pœnam. Est tamen hoc cavendum aliquibus, scilicet infirmis, (a) propter eorum cautelam, ne seducantur. Illi vero qui sunt firmi in fide, possunt eis licite communicare, & dare operam conversioni eorum, ut dicitur infra x. 27. *Si quis infidelium vocat vos ad cœnam, & vultis ire; omne quod appositum fuerit manducate*. Infidelibus autem qui aliquando fideles fuerunt, vel sacramentum fidei receperunt, sicut hæreticis, & apostatantibus a fide, subtrahitur omnino communio fidelium; & hoc in eorum pœnam, sicut & ceteris peccatoribus, qui adhuc subduntur potestati Ecclesiæ.

CAPITIS SEXTI

LECTIO I.

Audet aliquis vestrum habens negotium adversus alterum, iudicari apud iniquos, & non apud sanctos? An nescitis quoniam sancti de hoc mundo iudicabunt; & si in vobis iudicabitur mundus, indigni estis qui de minimis iudicetis? Nescitis quoniam angelos iudicabimus? Sæcularia igitur iudicia si habueritis, contemptibiles qui sunt in Ecclesia, illos constituite ad iudicandum. Ad verecundiam vestram dico. Sic non est inter vos sapiens quisquam, qui possit iudicare inter fratrem suum? Sed frater cum fratre iudicio contendit, & hoc apud infideles?

Supra Apostolus reprehenderat Corinthios de negligentia iudicii; hic reprehendit in eis quædam alia peccata circa iudicia; & primo quantum ad iudices eorum, coram quibus litigabant: secundo quantum ad ipsa iudicia, ibi, *Iam quidem omnino delictum est in vobis*. Circa primum tria facit. Primo arguit eos de inordinatione; secundo rationem reprehensionis assignat, ibi, *An nescitis quoniam sancti de hoc mundo iudicabunt*? tertio remedium adhibet, ibi, *Sæcularia igitur iudicia si habueritis, contemptibiles qui sunt in Ecclesia, illos constituite ad iudicandum*. Dicit ergo primo: Ita negligitis in iudicando vestros, sed tamen præsumptuosi estis subire infidelium iudicia; & hoc est quod dicit: *Audet*, idest præsumit, *aliquis vestrum habens negotium*, scilicet sæculare, *adversus alium*, *iudicari apud iniquos*, idest subire iudicium infidelium, *& non apud sanctos*, idest apud fideles, qui sunt sacramentis fidei sanctificati. Hoc enim est inordinatum multipliciter. Primo quidem quia per hoc derogatur auctoritati fidelium. Secundo quia derogatur dignitati fidelium quantum ad hoc quod infidelium iudicia subeunt. Tertio quia per hoc datur occasio infidelibus iudicibus contemnendi fideles, quos dissentire vident. Quarto quia per hoc datur occasio infidelibus iudicibus calumniandi, & opprimendi fideles, quos odio habent propter fidem, & ritus diversitatem. Et ideo dicitur Deuter. I. 15. „ Tuli de „ tribubus vestris viros sapientes, & nobiles... præcepique eis, dicens: Audite illos, & quod iustum est, iudicate: " & ibid. XVII. 15. „ Non poteris alterius gentis facere Regem qui non sit frater „ tuus. "

Sed videtur esse contra id quod dicitur I. Pet. II. 13. „ Subditi estote omni humanæ creaturæ propter Deum, sive Regi „ tam-

(a) *Al.* in cautelam.

„ tamquam præcellenti, five ducibus tam„ quam ab eo missis: " pertinet enim ad auctoritatem Principis iudicare de subditis. Est ergo contra ius divinum prohibere quod eius iudicio non stetur, si sit infidelis.

Sed dicendum, quod Apostolus non prohibet quin fideles sub infidelibus Principibus constituti, eorum iudicio compareant, si vocentur: hoc enim esset contra subiectionem quæ debetur Principibus: sed prohibet quod fideles non eligant voluntarie infidelium iudicium.

Deinde cum dicit, *An nescitis quoniam sancti de hoc mundo iudicabunt?* assignat rationem contra id quod illi faciebant, sumptam ex hoc quod derogabant auctoritati sanctorum: & primo quantum ad auctoritatem quam habent super res mundanas; secundo quantum ad auctoritatem quam habent ad res supermundanas, idest super angelos, ibi, *An nescitis quoniam angelos iudicabimus?* Dicit ergo primo: Inordinatum est iudicium apud infideles, quia fideles habent auctoritatem iudicandi. *An nescitis quia sancti de hoc mundo iudicabunt?* idest de hominibus mundanis huius mundi: quod quidem impletur tripliciter. Primo quidem secundum comparationem, scilicet secundum quod non solum boni iudicabunt malos, & sancti mundanos, sed etiam secundum quod boni iudicabuntur a melioribus, & mali iudicabunt peiores, secundum illud Matth. XII. 41. „ Viri Ninivitæ surgent in iudi„ cio cum generatione ista, & condemna„ bunt eam. " Secundo iudicabunt approbando sententiam iudicis, scilicet Christi; & hoc erit proprie iustorum, secundum illud Psal. LVII. 11. „ Lætabitur iustus cum „ viderit vindictam. " Unde Sap. III. 8. dicitur: „ Iudicabunt sancti nationes. " Tertio modo per sententiæ prolationem; & hoc erit Apostolorum, & similium, qui contemptis rebus mundi, solis spiritualibus inhæserunt. *Spiritualis enim iudicat omnia*, ut dictum est supra II. 15. unde & Matth. XIX. 28. dicitur: „ Vos qui secuti estis me, „ sedebitis super sedes, iudicantes duode„ cim tribus Israel: " & in Psalm. CXLIX. 6. dicitur: „ Gladii ancipites in manibus „ eorum, ad faciendam vindictam in natio„ nibus. " Intelligitur autem ista prolatio sententiæ non vocalis, sed spiritualis, inquantum per superiores sanctos, inferiores, vel etiam peccatores, spirituali quadam illuminatione illuminabuntur, quales pœnæ, & qualia præmia eis debeantur; sicut etiam nunc homines illuminantur ab Angelis, vel etiam inferiores Angeli a superioribus. Secundo ex hoc quod dictum est, argumentatur ad propositum, dicens: *Et si in vobis*, idest per vos, *iudicabitur mundus*, idest mundani homines, *numquid indigni estis qui iudicetis de minimis?* scilicet de negotiis sæcularibus. Luc. XVI. 10. „ Qui in modico ini„ quus est, & in maiori iniquus erit. " Deinde cum dicit, *Nescitis quoniam angelos iudicabimus?* argumentatur ad idem ex auctoritate sanctorum super angelos: & primo ponit eam, dicens: *An nescitis quoniam* nos, scilicet fideles Christi, *iudicabimus angelos?* quod quidem potest intelligi de malis angelis, qui condemnabuntur a sanctis, quorum virtute sunt victi. Unde Luc. X. 19. Dominus dicit: „ Ecce dedi vobis pot„ estatem calcandi super serpentes, & su„ per omnem virtutem inimici: " & Psalm. XC. 13. „ Super aspidem, & basiliscum am„ bulabis. " Potest etiam hoc intelligi de bonis Angelis, quorum plurimi in comparatione quadam invenientur Paulo, & similibus sibi, inferiores. Unde signanter non dicit, Iudicabitis, sed *iudicabimus*. Quamvis (a) etiam dici possit, quod ex consequenti, si sancti iudicabunt homines bonos, & malos, erit iudicium de bonis Angelis, quorum accidentale præmium augetur ex præmio sanctorum per Angelos illuminatorum; & etiam de malis angelis, quorum pœna augetur ex pœna hominum per eos seductorum. Secundo argumentatur ad propositum, dicens: *Quanto magis sæcularia*, scilicet iudicia, idonei erimus iudicare? Qui enim est idoneus ad maiora, multo magis est idoneus ad minora. Unde & Dominus, cui commiserat quinque talenta, postmodum commisit unum, ut habetur Matth. XXV.

Deinde cum dicit, *Sæcularia igitur iudicia*, adhibet remedium contra culpam eorum: & primo ponit remedium; secundo exponit, ibi, *Ad verecundiam vestram dico*. Dicit ergo primo: *Ergo* ex quo sancti de hoc mundo iudicabunt, *si habueritis inter vos sæcularia iudicia*, quæ tamen habere non debetis, *illos qui sunt contemptibiles in Ecclesia, constituite ad iudicandum*, potius scilicet quam iudicemini apud infideles. Unde & in Psal. CXL. 5. dicitur: „ Corripiet me iustus in „ misericordia, & increpabit me; oleum „ autem peccatoris non impinguet caput „ meum: " & Eccle. IX. 4. dicitur: „ Me„ lius est canis vivus leone mortuo. " De-

 inde

(a) Al. enim.

inde cum dicit, *Ad verecundiam vestram dico*, exponit quo sensu prædicta dixit. Posset enim aliquis credere, quod ad litteram essent eligendi contemptibiliores ad iudicandum; sed hoc excludit, dicens: *Ad verecundiam vestram dico*; quasi dicat: Non hoc dixi, ut ita fiat, sed ut vos faciam verecundari, illa scilicet confusione quæ adducit gratiam, & gloriam, ut dicitur Eccli. IV. Contemptibiles enim in Ecclesia essent eligendi ad iudicandum, si non invenirentur inter vos sapientes; quod esset vobis verecundum: unde subdit: *Sic non est inter vos sapiens quisquam qui possit iudicare inter fratrem & fratrem? Sed frater cum fratre in iudicio contendit, & hoc apud infideles?* Potius autem quam hoc faceretis, debetis constituere contemptibiles qui sunt in Ecclesia, ad iudicandum, & supplendum defectum sapientium; qui tamen non est apud vos, secundum illud quod supra 1. 5. dixerat: *Divites facti estis in illo, in omni verbo, & in omni scientia*. Vel aliter ab illo loco *Sæcularia &c.* Dixerat enim, quod sancti idonei sunt ad iudicandum sæcularia; & ideo vult ostendere per quos iudicia sæcularia debeant exerceri scilicet per contemptibiles qui sunt in Ecclesia. Vocat autem contemptibiles illos qui sunt sapientes in rebus mundanis, per comparationem ad illos qui sunt sapientes in rebus divinis, quibus est reverentia exhibenda, quia in rebus temporalibus non occupantur, ut solis spiritualibus vacent; & hoc est quod subditur: *Ad verecundiam vestram dico*: secundum aliam litteram, *Ad reverentiam vestram*. Unde & Apostoli dixerunt Act. VI. 2. „Non „ est æquum relinquere nos verbum Dei, „ & ministrare mensis. " Postmodum autem redit ad id quod supra reprehenderat, scilicet quod Corinthii sub infidelibus iudicibus litigabant, dicens: *Sic non est inter vos sapiens quisquam?* scilicet in rebus temporalibus, quem supra contemptibilem dixit. Unde alia non mutantur a prima expositione, quæ tamen videtur esse magis litteralis.

LECTIO II.

IAm quidem omnino delictum est in vobis, quod iudicia habetis inter vos. Quare non magis iniuriam accipitis? Quare non magis fraudem patimini? Sed vos iniuriam facitis, & fraudatis, & hoc fratribus. An nescitis quia iniqui regnum Dei non possidebunt? Nolite errare. Neque fornicarii, neque idolis servientes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque avari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces regnum Dei possidebunt. Et hæc aliquando quidem fuistis; sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis in nomine Domini nostri Iesu Christi, & in Spiritu Dei nostri. Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt. Omnia mihi licent; sed ego sub nullius redigar potestate. Esca ventri, & venter escis; Deus autem et hunc, et has destruet.

POstquam Apostolus reprehendit Corinthios de hoc quod coram infidelibus iudicibus litigabant, hic reprehendit eos quantum ad ipsa iudicia: & circa hoc duo facit. Primo ponit in quo peccabant circa iudicia; secundo manifestat quod dixerat, ibi, *An nescitis quoniam iniqui regnum Dei non possidebunt?* Circa primum duo facit. Primo reprehendit in eis circa iudicia id quod est licitum, sed non expediens; secundo id quod est penitus illicitum, ibi, *Sed vos iniuriam facitis, & fraudatis*. Circa primum duo facit. Primo ponit reprehensionem; secundo removet excusationem, ibi, *Quare non magis fraudem patimini?* Dicit ergo primo: Dictum est, quod frater cum fratre in iudicio contendit; quod non solum malum est, quod apud infideles contenditis, sed *iam quidem* post conversionem vestram *omnino delictum est in vobis*; id est, ad delictum vobis reputatur quod *iudicia habetis inter vos*, inter quos scilicet debet esse pax: quia, ut dicitur II. Timoth. II. 24. „ Servus Domini non oportet litigare, „ sed mansuetum esse ad omnes. "

Apparet autem ex hoc, ut dicit hic Glossa Augustini (de serm. Domini in mon. Lib. II. cap. XIII. & in Enchir. cap. LXXVIII.) quod peccatum est iudicium habere contra aliquem. Sed hoc videtur esse falsum: quia si peccatum est iudicium habere, videtur sequi quod etiam peccatum sit iudices constituere, cum hoc sit occasionem dare iudicium habentibus; cum tamen dicatur Deuter. 1. 16. „ Audite illos, & quod iustum „ est iudicate: " & postea subditur: „ quia „ Dei

„ Dei iudicium eſt. " Solvitur (a) autem in Gloſſa, quod infirmis permittitur in iudicio ſua repetere, non autem perfectis; quibus licet ſua repetere, ſed non in iudicio.

Eſt autem ſciendum hic, quod aliquid eſt perfectis illicitum, aliquid autem omnibus. Perfecti quidem proprium non habent, ſecundum illud Matth. XIX. 21. „ Si vis perfectus eſſe, vade, & vende omnia quæ „ habes, & da pauperibus, & veni, ſequere me: " & ideo non licet eis in iudicio repetere quaſi propria, cum eis non liceat habere proprium; licet tamen eis in iudicio repetere ea quæ ſunt communia: non enim hoc faciendo peccant, ſed magis merentur: eſt enim opus caritatis, defendere, vel recuperare res pauperum, ſecundum illud Pſal. LXXXI. 4. „ Eripite pauperem, & „ egenum de manu peccatoris liberate. " Sed iudicium adverſus aliquem eſt illicitum omnibus quantum ad quatuor. Primo quidem quantum ad cauſam ex qua aliquis iudicium habet, puta ex cupiditate, & avaritia. Unde Luc. XII. 13. cum quidam de turba Domino dixiſſet: „ Dic fratri meo ut di„ vidat mecum hereditatem: " Dominus dixit: „ Quis me conſtituit iudicem ad di„ videndum inter vos? " poſtea ſubdit: „ Vi„ dete, & cavete ab omni avaritia. " Secundo quantum ad modum iudicii, quia ſcilicet cum contentione, & detrimento pacis, iudicium proſequuntur: ut enim dicitur Iac. III. 16. „ ubi zelus, & conten„ tio, ibi inconſtantia, & omne opus pra„ vum. " Et hoc videtur Apoſtolus in eis reprehendere, ut patet ex hoc quod ſupra dixit: *Frater cum fratre in iudicio contendit*. Tertio ex perverſitate iudicii, puta cum aliquis iniuſte, & fraudulenter in iudicio procedit, ſecundum illud Eſa. X. 2. „ Ut „ opprimerent pauperem, & vim facerent „ cauſæ humilium populi mei. " Et hoc etiam Apoſtolus in eis reprehendit, ut patet per id quod ſubdit: *Sed vos iniuriam facitis*. Quarto propter ſcandalum quod ſequitur: unde & Dominus mandat Matth. V. 40. „ Qui vult tecum iudicio contende„ re, & tunicam tuam tollere, dimitte ei „ & pallium. " Ex caritate vero, ſua in iudicio repetere licitum eſt: unde Gregorius dicit in Moralibus: „ Cum curam re„ rum nobis neceſſitas imponit, quidam dum „ ea (b) rapiunt, ſolummodo ſunt tolerandi; „ quidam vero ſervata caritate ſunt prohi„ bendi, ſcilicet ne rapientes non ſua, ſe„ metipſos perdant. "

Deinde cum dicit, *Quare non magis fraudem patimini?* tollit excuſationem. Poſſent enim dicere: Neceſſitas nos inducit ad iudicia habenda, ut ſcilicet reſiſtamus iniuriis, & fraudibus aliorum. Sed hoc excludit ſubdens quantum ad primum: *Quare non magis iniuriam*, ſcilicet manifeſtam, *accipitis?* ſcilicet patienter ſuſtinendo, ſecundum illud quod Dominus dicit Matth. V. 39. „ Si quis te percuſſerit in maxillam, „ præbe ei & alteram. " Quantum vero ad ſecundum ſubdit: *Quare non magis fraudem patimini?* idest doloſam ſeductionem, ſecundum illud Matth. V. 41. „ Si quis te „ angariaverit mille paſſus, vade cum illo „ & alia duo. " Sed, ſicut Auguſtinus dicit in Libro de Sermone Domini in monte, hæc præcepta Domini, non ſunt ſemper obſervanda in executione operis, ſed ſemper ſunt habenda in præparatione animi, ut ſcilicet ſimus parati hoc facere, vel ſuſtinere potius quam aliquid agere contra caritatem fraternam.

Deinde cum dicit, *Sed vos iniuriam facitis*, reprehendit in eis id quod eſt omnino illicitum: & primo arguit in eis manifeſtam iniuſtitiam, cum dicit: *Sed vos iniuriam facitis*, ſcilicet manifeſte loquendo contra iuſtitiam aliorum vel in iudicio, vel extra iudicium: Eccli. IV. 17. „ Non pla„ ceat tibi iniuria iniuſtorum: " ſecundo doloſam deceptionem, cum ſubdit, *Et fraudatis*: Proverb. XII. 5. „ Conſilia impio„ rum fraudulenta: " tertio aggravat utrumque, cum ſubdit, *Et hoc fratribus*, ideſt fidelibus, ad quos debemus bonum maxime operari, ſecundum illud Gal. ult. 10. „ Dum tempus habemus, operemur bonum „ ad omnes, maxime autem ad domeſticos „ fidei. " Et ideo contra quoſdam dicitur Hier. IX. 4. „ Omnis frater ſupplantans „ ſupplantabit; & omnis amicus fraudu„ lenter incedet. "

Deinde cum dicit, *An neſcitis quia iniqui regnum Dei non poſſidebunt?* manifeſtat quod dixerat: & primo quantum ad id quod eſt omnino illicitum; ſecundo quantum ad id quod eſt licitum, ſed non expediens, ibi, *Omnia mihi licent*. Circa primum duo facit. Primo movet quæſtionem; ſecundo determinat eam, ibi, *Nolite errare*. Dicit ergo primo: Dixi, quod vos iniuriam facitis, & defraudatis, quod eſt iniquitatem com-

mit-

(a) *Al.* enim. (b) *Al.* repetunt.

mittere; sed *an nescitis quod iniqui regnum Dei non possidebunt?* quasi dicat: Videmini hæc nescire, dum ab iniquitate non receditis, cum tamen in Psalm. VI. 9. & Matth. VII. dicitur: „ Discedite a me omnes „ qui operamini iniquitatem. " Deinde cum dicit, *Nolite errare*, determinat veritatem: & primo ostendit periculum quod imminet iniquis; secundo ostendit quomodo ipsi hoc periculum evaserunt, ut timeant iterum in ipsum incidere, ibi, *Et hæc quidem aliquando fuistis*. Dicit ergo primo: *Nolite errare*: quod signanter dicit, quia circa impunitatem peccatorum aliqui multipliciter errabant, secundum illud Sapient. II. 21. „ Et cogitaverunt, & erraverunt." Quidam enim Philosophi erraverunt credentes Deum non habere curam rerum humanarum, secundum illud Sophon. I. 12. „ Non faciet Dominus bene, & non faciet „ Dominus male." Quidam vero credentes solam fidem sufficientem esse ad salutem, secundum illud Ioan. XI. 26. „ Qui „ credit in me, non morietur in æternum." Quidam vero credentes per sola Christi sacramenta salvari, propter id quod dicitur Matth. ult. 16. „ Qui crediderit, & baptizatus fuerit, salvus erit: " & Ioann. VI. 55. „ Qui manducat meam carnem, & „ bibit meum sanguinem, habet vitam æ„ ternam." Quidam vero propter sola opera misericordiæ se impune peccare arbitrantur, propter illud quod dicitur Luc. XI. 41. „ Date eleemosynam, & ecce o„ mnia munda sunt vobis." Nec intelligunt quod hæc omnia sine caritate non prosunt, secundum illud quod dicitur infra XIII. 2. *Si habuero omnem fidem, & distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas, caritatem autem non habuero, nihil mihi prodest*: & ideo subdit, quod peccata contraria caritati a regno Dei excludunt, in quod sola caritas introducit, dicens: *Neque fornicarii, neque idolis servientes, neque adulteri*, de quibus dicitur Hebr. ultim. 4. „ Fornicatores, & adulteros iudicabit Deus:" *neque molles*, idest mares muliebria (*a*) patientes, *neque masculorum concubitores*, quantum ad agentes in illo vitio, de quibus dicitur Genes. XIII. 13. „ Homines Sodomi„ tæ pessimi erant, & peccatores coram „ Domino nimis: " *neque avari, neque fures*, de quibus dicitur Zach. v. 3. „ Omnis „ fur, sicut scriptum est, iudicabitur: " *neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces regnum Dei possidebunt*: dicitur enim Esai. XXXV. 8. „ Via sancta vocabitur: non „ transibit per eam pollutus: " & Apocal. XXI. 27. „ Non intrabit in illam aliquid „ coinquinatum, faciens abominationem. "

Et est advertendum, quod hic enumerat eadem vitia quæ in præcedenti capitulo posuerat; addit autem quædam in genere luxuriæ, scilicet adulterium, & vitium contra naturam; in genere autem iniustitiæ, furtum.

Deinde cum dicit, *Et hæc quidem aliquando fuistis*, ostendit quomodo prædictum periculum evaserunt: & primo commemorat statum præteritum, dicens: *Et hæc quidem aliquando fuistis*, scilicet fornicarii, & idolis servientes &c. Et ideo specialiter hæc vitia commemorat, quia in eis abundaverant, secundum illud Ephes. v. 8. „ Era„ tis enim aliquando tenebræ, nunc autem „ lux in Domino." Secundo ostendit quomodo (*b*) ab his vitiis fuerunt liberati, dicens: *Sed abluti estis*, scilicet virtute sanguinis Christi in baptismo, secundum illud Apoc. I. 5. „ Lavit nos a peccatis nostris „ in sanguine suo: " *sed sanctificati estis*, virtute sanguinis Christi per gratiam consecrati, secundum illud Heb. ult. 12. „ Ie„ sus, (*c*) ut sanctificaret per suum san„ guinem populum, extra portam passus „ est: " *sed iustificati estis*, ad statum iustitiæ, & virtutis, secundum illud Rom. VIII. 30. „ Quos vocavit, hos & iustifica„ vit." Subditur autem horum beneficiorum causa: & primo ex parte humanitatis Christi, cum dicit: *In nomine Domini nostri Iesu Christi*, idest in fide, & invocatione nominis Christi, secundum illud Act. IV. 12. „ Non est aliud nomen datum sub cæ„ lo hominibus, in quo oporteat nos sal„ vos fieri: " secundo ex parte divinitatis, cum subdit: *Et in spiritu Dei nostri*, secundum illud Ezech. XXXVII. 5. „ Ecce ego „ mittam in vos spiritum, & vivetis. " Quia igitur tam potenti virtute liberati estis, ad eadem redire non debetis.

Deinde cum dicit, *Omnia mihi licent &c.* manifestat id quod dixerat de prohibitione iudicii, ostendens quo sensu id reprehenderit, quia scilicet non reprehendit illud quasi omnino illicitum, sed quasi non expediens, & nocivum: & circa hoc duo facit. Primo proponit quod intendit; secundo

(a) *Al.* facientes. (b) *Al.* ab his intus fuerunt liberati. (c) *Al.* ut sanctificaret suum populum.

do rationem assignat, ibi, *Esca ventri, & venter escis*. Circa primum duo facit. Primo proponit, quod reprehenderat, esse licitum, sed non expediens, dicens: *Omnia mihi licent*. Dicuntur autem illa licita quæ homo facere non prohibetur. Est autem duplex prohibitio: una coactionis, alia precepti: & secundum hoc quidam intellexerunt illa licere a quibus non prohibentur aliqua necessitate cogente: & ideo quia arbitrium hominis naturaliter liberum est a coactione, intellexerunt Apostolum eo sensu dicere: *Omnia mihi licent*: quia scilicet libero arbitrio hominis subiacent, sive sint bona, sive sint mala, secundum illud Eccli. xv. 18. „ Ante hominem bonum, & ma„ lum, vita, & mors: quodcumque volue„ rit, dabitur ei. " Sed hic modus loquendi alienus est a Scriptura sacra, in qua dicitur, non licere ea quæ divina lege prohibentur, secundum illud Matth. xiv. 4. „ Non licet tibi habere uxorem fratris tui. " Et ideo quod hic Apostolus dicit, *Omnia mihi licent*, non potest absolute intelligi, sed ut fit accommoda distributio, sub hoc sensu: Omnia mihi licent, quæ scilicet divina lege non prohibentur. Et potest hoc ad tria referri. Primo quidem ad id quod dixerat de iudiciis, quia scilicet unicuique licet omnia sua iudicio repetere, cum non sit lege divina prohibitum. Alio modo potest referri ad id quod infra viii. dicturus est de indifferenti usu ciborum; ut sit sensus: Licitum est mihi omnes cibos comedere, secundum illud Tit. 1. 15. „ Omnia „ munda mundis. " Tertio potest referri ad id quod dicturus est infra xiv. de sumptibus accipiendis; ut sit sensus: *Omnia mihi licent*, scilicet accipere ad necessitatem vitæ, sicut coapostolis meis. Subdit autem: *Sed non omnia expediunt*. Dicitur autem illud expedire quod est sine impedimento finem consequendi. Contingit autem quod aliquid non totaliter excludit finem, sed impedimentum aliquod affert; sicut matrimonium non excludit hominem a regno Dei, impedimentum tamen affert, quia scilicet, ut infra vii. 34. dicit, *qua sub viro est mulier, cogitat quomodo placeat viro*. Unde Matth. xix. 10. discipuli dicunt: „ Si „ ita est causa hominis cum uxore sua, non „ expedit nubere. " Sic ergo fornicari nec licet, nec expedit, quia totaliter excludit finem, qui est vita æterna; matrimonium autem est licitum, sed non expediens. Secundum igitur hunc modum sua in iudicio repetere, indifferenter omnibus cibis uti, sumptus accipere ab his quibus prædicatur, est quidem licitum, quia non est contra iustitiam, nec aliqua prohibetur lege; non tamen est expediens: quia vel impeditur pax ad proximum, vel infirmis scandalum aliquod generatur, vel aliqua maledicendi occasio præbetur: unde Eccli. xxxvii. 31. „ Non omnia omnibus expediunt. " Alio modo potest intelligi non absolute, sed sub conditione; ut sit sensus: Dixi, quod neque fornicarii, neque idolis servientes &c. regnum Dei possidebunt: & ideo hæc non licent, quia finem excludunt. Sed si omnia licerent mihi, *non omnia expediunt*: quia per ea præstatur impedimentum vitæ humanæ. Unde in persona impiorum dicitur Sap. v. 7. „ Lassati sumus in via iniquitatis, & „ perditionis, & ambulavimus vias diffici„ les. " Secundo ostendit esse nocivum id quod supra reprehendit, dicens: *Omnia mihi licent*, ut supra expositum est; *sed tamen ego sub nullius redigar potestate*, scilicet hominis. Ille enim qui utitur eo quod non expedit, sive licitum, sive illicitum, quodammodo redigitur sub potestate rei alicuius, vel hominis. Rei quidem, quia qui nimis rem aliquam amat, quodammodo servus illius rei efficitur, secundum illud Rom. ult. 18. „ Huiusmodi non Christo Domino „ serviunt, sed suo ventri: " hominis autem, quia dum aliquis facit quod non expedit, quodammodo subiicitur iudicio aliorum, & specialiter ille qui sua in iudicio repetit, subiicitur potestati iudicis. Infra x. 29. *Ut quid enim libertas mea iudicatur ab aliena conscientia* ?

Deinde cum dicit, *Esca ventri &c.* assignat rationem eius quod dixerat: & primo quare omnia licent, dicens: *Esca ventri*, scilicet debetur, ut scilicet in ventre decocta in nutrimentum totius corporis cedat: *& venter escis*, scilicet recipiendis, & decoquendis deservit. Quia igitur ex Dei ordinatione venter est sollicitus ad escas recipiendas, & escæ ad hoc deputatæ sunt quod in ventre ponantur, secundum illud Genes. 1. 29. „ Ecce dedi vobis omnem „ escam ex cunctis animantibus, ut ha„ beant ad vescendum: " non est illicitum quod homo res suas repetat, vel prædicator stipendia accipiat propter necessitatem escarum, vel ut etiam homo omnibus escis utatur. Secundo ibi, *Deus autem & hunc, & has destruet*, assignat rationem quare omnia non expediunt. Non enim expedit quod homo patiatur aliquod detrimentum in eo quod numquam corrumpitur, scilicet in regno cælesti, propter id quod corrumpitur. Et hoc accidit de esca, & de ventre.

tre. Cessabit enim post hanc vitam escarum usus, & ventris: quia corpora resurgentium conservabuntur absque cibo, Deo id faciente; & hoc est quod dicit: *Deus autem destruet*, id est cessare faciet, *hunc*, scilicet ventrem, non quidem quantum ad essentiam, sed quantum ad effectum quem nunc habet; *& has*, scilicet escas, quantum pertinent ad usum hominis: quia in resurrectione homines erunt sicut Angeli in cælo, ut dicitur Matth. XXII.

L E C T I O III.

Corpus autem non fornicationi, sed Domino, & Dominus corpori. Deus vero & Dominum suscitavit, & nos suscitabit per virtutem suam. Nescitis quoniam corpora vestra membra sunt Christi? Tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis? Absit. An nescitis quoniam qui adhæret meretrici, unum corpus efficitur? Erunt enim, inquit, duo in carne una. Qui autem adhæret Domino, unus spiritus est. Fugite fornicationem. Omne enim peccatum, quodcumque fecerit homo, extra corpus est; qui autem fornicatur, in corpus suum peccat. An nescitis quoniam membra vestra templum sunt Spiritus sancti, qui in vobis est, quem habetis a Deo, & non estis vestri? Empti enim estis pretio magno: glorificate, & portate Deum in corpore vestro.

Supra Apostolus tripliciter reprehendit Corinthios circa iudicia; nunc autem redit ad reprehendendum peccatum fornicarii, cuius supra v. mentionem fecerat, & in cuius iudicio Corinthii negligentes erant. Improbat autem fornicationem quatuor rationibus: quarum prima sumitur ex divina ordinatione; secunda ex unione ad Christum, ibi, *Nescitis quoniam corpora vestra membra sunt Christi?* tertia ex corporis inquinatione, ibi; *Fugite fornicationem*; quarta ex gratiæ dignitate, ibi, *An nescitis quoniam membra vestra templum sunt Spiritus sancti?* Circa primum duo facit. Primo ponit divinam ordinationem; secundo ordinationis finem, ibi, *Deus (a) vero & Dominum suscitavit, & nos suscitabit*. Circa primum considerandum est, quod aliqui argumentum suæ lasciviæ sumunt ex ordinatione Dei. Qui enim fornicantur, utuntur suo corpore ad usum a Deo institutum. Sed hoc excludit, dicens, quod esca est ordinata ad ventrem, & venter ad escas; *corpus autem* hominis, *non fornicationi*; idest, non est ordinatum ad fornicandum; *sed Domino*; id est, ad hoc est ordinatum, ut sit Domini nostri Iesu Christi; *& Dominus corpori*; id est, Dominus Iesus Christus ad hoc datus est hominibus, ut humana corpora suæ gloriæ conformet, secundum illud Philip. III. 21. „ Reformabit corpus hu„ militatis nostræ, configuratum corpori „ claritatis suæ.

Sed contra hoc videtur esse quod sicut venter ordinatus est a Deo ad usum ciborum; ita quædam membra humani corporis sunt ordinata a Deo ad usum generationis, quibus fornicatio exercetur.

Sed attendenda est differentia quantum ad duo. Primo quidem quod Apostolus supra locutus est de uno corporis membro, scilicet de ventre, hic autem loquitur de toto corpore, quod sicut non est ordinatum ad fornicandum, ita nec ad escas sumendum; sed potius usus escarum est propter corpus, corpus autem propter animam, a qua percipit vitam, secundum eius conditionem: & quia omnia ordinantur in Deum sicut in finem, ideo corpus debet esse subiectum Domino, & ei dedicatum. Et quia supra locutus est de usu escarum in communi absque inordinatione; fornicatio autem est usus inordinatus ex membro (b) fornicatoris. Unde nec ipsa membra sunt propter fornicationem, sed propter usum generationis ordinata ratione, cui omnia membra corporis deservire debent; sicut etiam venter non propter crapulam, & ebrietatem, sed propter convenientem usum ciborum.

Deinde cum dicit, *Deus vero & Christum suscitavit, & nos suscitabit*, ponit finem ordinationis prædictæ: & primo ponit quid Deus circa Dominum fecerit, dicens: *Deus vero & Dominum*, scilicet Dominum Iesum Christum, *suscitavit* a mortuis, a quo ipse Christus petit in Psalm. XL. 11. „ Tu „ autem Domine miserere mei, & resu„ scita me. " Deus autem est & Pater, & Fi-

(a) Al. enim. (b) Al. fornicationis.

Filius, & Spiritus sanctus. Unde & ipse Christus, qui est Filius Dei, se suscitavit, & sua virtute resurrexit, secundum illud Psalm. III. 6. „ Ego dormivi, & soporatus sum, & exurrexi, quia Dominus suscepit me: " & II. Corinth. ult. 4. „ Si crucifixus est ex infirmitate, sed vivit ex virtute Dei. " Secundo ponit quid circa nos facturus sit, dicens, quod *nos suscitabit*, Deus, *per virtutem suam*, per quam scilicet Christum suscitavit, secundum illud Rom. VIII. 11. „ Qui suscitavit Iesum Christum a mortuis, vivificabit & mortalia corpora vestra. " Et est advertendum, quod supra de escis, & ventre loquens, quæ pertinent ad usum animalis vitæ, dixit eas a Deo destruendas; nunc autem loquens de corpore, & Domino, facit mentionem de resurrectione, quia scilicet animali vita cessante, natura corporis in melius reformabitur. Unde patet quod non est utendum corpore ad fornicationem, quæ impedit futuram incorruptionem, secundum illud Galat. ult. 8. „ Qui seminat in carne, de carne & metet corruptionem. "

Deinde cum dicit, *Nescitis quoniam corpora vestra membra sunt Christi?* ponit secundam rationem quæ sumitur ex affinitate humani corporis ad Christum, quæ talis est. Membra hominis fornicantis sunt membra meretricis; sed membra hominis sunt membra Christi: ergo per fornicationem fiunt membra Christi membra meretricis, quod est inconveniens. Circa quod quatuor facit. Primo ponit maiorem, dicens: *An nescitis quoniam corpora vestra sunt membra Christi?* quasi dicat: Hoc non debetis nescire, quia quicumque estis regenerati in Christo, membra Christi estis effecti, secundum illud infra XII. 27. *Vos estis corpus Christi, & membra de membro*: & hoc non solum quantum ad animas, quæ ab eo iustificantur, sed etiam quantum ad corpora, quæ ab eo resuscitabuntur, ut dictum est. Secundo ponit conclusionem dicens: *Tollens ergo membra Christi*, idest iniuste subtrahens servitio Christi, cui debent deputari, secundum illud Rom. VI. 13. „ Exhibeatis membra vestra arma iustitiæ Deo: " *faciam*; scilicet eadem, *membra meretricis* esse fornicando? *Absit*: hoc enim est horrendum sacrilegium: unde dicitur Malach. II. 11 „ Contaminavit Iudas sanctificationem Domini quam dilexit, & habuit filiam dei alieni. " Tertio ponit minorem, dicens: *An nescitis quia qui adhæret meretrici*, scilicet fornicando, *unum corpus efficitur*? scilicet per immunda m commixtionem. Et ad hoc probandum inducit auctoritatem Genesis, dicens: *Inquit enim Scriptura*, scilicet Genes. II. *Erunt duo*, scilicet vir, & mulier, *in carne una*; idest, per mixtionem carnalem una caro efficiuntur, & sic membra unius fiunt membra alterius. Sunt enim hæc verba Adæ de viro, & uxore loquentis, quæ Apostolus hic etiam ad fornicationem refert, quia secundum speciem naturæ non differunt utriusque actus. Est autem intelligendum, quod, sicut dicit Philosophus in Lib. de Generatione animalium, in masculo est principium activum generationis, in femina est passivum. Et sicut in planta, cuius vita principaliter ordinatur ad generationem, semper est unum corpus, in quo utrumque principium unitur; ita in animalibus, quæ ordinantur ad altiores actus vitæ, non semper est unum corpus habens hæc duo principia, sed ex duobus fit unum in actu generationis: quod quidem non est tantum viri: quia, sicut infra VII. 4. dicitur, *vir non habet potestatem sui corporis, sed mulier*. Secundo probat minorem, dicens: *Qui autem adhæret Domino*, scilicet per fidem, & caritatem, *est unus spiritus*, cum illo, quia scilicet unitur ei unitate spirituali, non corporali. Unde & Rom. VIII. 9. dicitur: „ Si quis Spiritum Christi non habet, hic non est eius: " & Ioan. XVII. 22. „ Ut sint unum in nobis, sicut nos unum sumus, " scilicet per connexionem Spiritus: & quia corpus deservit spiritui, consequens est ut etiam corpora nostra membra eius sint cui per spiritum unimur, non quidem carnali coniunctione, sed spirituali. Potest autem ex præmissis duabus rationibus una ratio conflari, ut scilicet quia corpus nostrum non est deputatum fornicationi, sed Domino, hoc scilicet modo quod membra nostra sunt membra Christi, ut postmodum exponit, non faciamus ea membra meretricis fornicando.

Deinde cum dicit, *Fugite fornicationem*, ponit tertiam rationem, quæ sumitur ex corporis inquinatione. Primo ponit conclusionem intentam, dicens: *Fugite fornicationem*. Ubi notandum, quod cetera vitia vincuntur resistendo: quia quanto magis homo particularia considerat, & tractat, tanto minus in eis invenit unde delectetur, sed magis anxietur: sed vitium fornicationis non vincitur resistendo: quia quanto magis ibi homo cogitat particulare, magis incenditur; sed vincitur fugiendo, id est

est totaliter vitando cogitationes immundas, & quaslibet occasiones, ut dicitur Zach. II. 6. „ Fugite de terra aquilonis , dicit Do- „ minus. “ Secundo assignat rationem, dicens : *Omne peccatum , quodcumque fecerit homo , extra corpus est*. Ad cuius evidentiam sciendum, quod quædam peccata non consummantur in carnali delectatione , sed in sola spirituali; ideo spiritualia vitia dicuntur, sicut superbia , avaritia , accidia : fornicatio autem completur maxime in carnali delectatione; & secundum hoc posset intelligi quod hic dicitur : *Omne peccatum, quodcumque fecerit homo , extra corpus est* quia scilicet completur præter sui corporis delectationem ; *qui autem fornicatur , in corpus suum peccat* , quia scilicet eius peccatum in carne consummatur.

Sed huic expositioni contrarium videtur esse quod etiam peccatum gulæ consummatur in delectatione corporis.

Ad quod posset dici, quod peccatum gulæ sub luxuria continetur , inquantum ad ipsam ordinatur, secundum illud Ephes. v. 18. „ Nolite inebriari vino, in quo est lu- „ xuria . “ Sed melius potest dici , quod Apostolus non dicit : *Qui fornicatur*, corpore suo peccat, quod congrueret primæ expositioni ; sed *peccat in corpus suum* , idest contra corpus suum, corrumpendo, & inquinando illud præter usum rationis . Unde & Apoc. III. 4. „ Habes pauca nomi- „ na in Sardis , qui non inquinaverunt ve- „ stimenta sua , “ idest corpus : & ibid. XIV. 4. „ Hi sunt qui cum mulieribus non „ sunt coinquinati. “ Vel aliter secundum Augustinum hic in Glossa . *Qui fornicatur, in corpus suum peccat* , quia anima eius totaliter carni in illo actu subiicitur , ita quod non possit aliud ibi cogitare : unde in Psalm. XXXI. 9. dicitur : „ Nolite fieri „ sicut equus , & mulus , quibus non est „ intellectus. “ Vel aliter : *In corpus suum peccat*, idest contra uxorem suam, quæ dicitur corpus viri, contra quam non ita directe sunt alia peccata, sicut viri fornicatio : unde & I. Thessal. IV. 4. dicitur : „ Ut sciat unusquisque vestrum possidere „ vas suum in sanctificatione , “ idest uxorem suam . Vel secundum Augustinum (Lib. I. Retract. cap. XIX.) potest intelligi de fornicatione spirituali , per quam anima adhæret per amorem mundo, & recedit a Deo, secundum illud Psalm. LXXII. 26. „ Perdes omnes qui fornicantur abs „ te . “ Est ergo sensus . *Qui fornicatur* , recedens a Deo propter amorem mundi , *in corpus suum peccat* , idest per corporalem concupiscentiam . Omne autem aliud peccatum, puta quod homo committit ex oblivione , vel ex ignorantia, seu negligentia, *est extra corpus* , idest corporalem concupiscentiam .

Deinde cum dicit , *An nescitis quoniam membra vestra templum sunt Spiritus sancti ?* ponit quartam rationem, quæ sumitur ex dignitate gratiæ : quæ quidem ex duobus consurgit , scilicet ex gratia Spiritus sancti , & ex redemptione sanguinis Christi . Circa hoc igitur tria facit . Primo proponit dignitatem corporis nostri , quam habet ex gratia Spiritus sancti , dicens : *An nescitis* , quasi dicat , ignorare non debetis, *quoniam membra vestra* , scilicet corporalia , *templum sunt Spiritus sancti?* sicut supra III. 16. dictum est : *Nescitis quia templum Dei estis?* Et huius rationem assignat, subdens, *Qui in vobis est* . Dicitur autem templum , domus Dei . Quia igitur Spiritus sanctus Deus est , conveniens est quod in quocumque est Spiritus sanctus , templum Dei dicatur . Est autem Spiritus sanctus principaliter quidem in cordibus hominum , in quibus caritas Dei diffunditur per Spiritum sanctum , ut dicitur Roman. v. sed secundario etiam est in membris corporalibus , inquantum exequuntur opera caritatis . Unde in Psalm. LXXXIII. 3. dicitur: „Cor „ meum , & caro mea exultaverunt in „ Deum vivum. “ Et ne hanc dignitatem sibi ascriberent, subdit: *Quem habetis a Deo, non ex vobis* .. Unde Ioel. II. 28. „ Effun- „ dam de Spiritu meo super omnem car- „ nem: “ & Actor. v. 32. „Spiritum suum „ dedit obedientibus sibi. “ Secundo ponit dignitatem quam habent corpora nostra ex redemptione sanguinis Christi , dicens : *Et non estis vestri* , sed Iesu Christi , secundum illud Roman. XIV. 8. „ *Sive vivimus* , „ sive morimur , Domini sumus . “ I. Corinth. v. 15. „ Qui vivit , iam non sibi vi- „ vat. “ Rationem huius assignat, dicens: *Empti estis pretio magno* ; & ideo servi estis eius qui vos redemit de servitute peccati : unde infra VII. 22. dicitur : *Qui liber vocatus est, servus est Christi : pretio enim empti estis* : & in Psalm. XXX. 6. „ Redemisti me „ Domine Deus veritatis . “ Dicitur autem pretium redemptionis magnum , quia non est corruptibile , sed æternam habens virtutem, cum sit sanguis ipsius Dei æterni : unde I. Petr. I. 18. „ Redempti estis „ de vana vestra conversatione , non cor- „ ruptibilibus auro , vel argento , sed san- „ guine agni immaculati , & incontamina- „ ti, Iesu Christi. “ Tertio infert conclusionem

sionem intentam, dicens: *Glorificate ergo, & portate Deum in corpore vestro*. Quia enim membra vestra sunt templum Dei, in corpore vestro nihil debet apparere nisi quod ad gloriam Dei pertinet; & hoc est glorificare Deum in corpore vestro: quia in Psalm. xxviii. 9. dicitur: In templo eius „ omnes dicent gloriam." Exod. ult. 32. dicitur: „ Operuit nubes tabernaculum te„ stimonii, & gloria Domini implevit il„ lud." Quia vero non estis vestri, sed estis servi Dei, debet corpus vestrum portare Deum, sicut equus, vel aliud animal portat dominum suum. Unde in Psalm. lxxii. 22. dicitur: „ Ut iumentum factus sum „ apud te." Portat autem corpus nostrum Dominum, inquantum divino ministerio deputatur. Sic ergo homo debet vitare ne in corpus suum peccet fornicando, quod est contra gloriam Dei, & contra ministerium quod corpus nostrum debet Deo.

CAPITIS SEPTIMI

LECTIO I.

De quibus autem scripsistis mihi: bonum est homini mulierem non tangere; propter fornicationem autem unusquisque suam uxorem habeat, & unaquæque virum suum habeat. Uxori vir debitum reddat, similiter autem & uxor viro. Mulier potestatem sui corporis non habet, sed vir; similiter autem & vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier. Nolite fraudare invicem, nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi; & iterum revertimini in idipsum, ne tentet vos satanas propter incontinentiam vestram. Hoc autem dico secundum indulgentiam, & non secundum imperium. Volo autem * omnes homines esse sicut meipsum. Sed unusquisque proprium donum habet ex Deo; alius quidem sic, alius vero sic. Dico autem non nuptis, & viduis: Bonum est illis, si sic permanserint, sicut & ego. Quod si non se continent, nubant: melius est enim nubere quam uri.

Postquam Apostolus reprehendit fornicarium, & sustinentes eum, hic accedit ad tractandum de matrimonio: & circa hoc tria facit. Primo determinat de coniugatis, & matrimonio iunctis; secundo de virginibus, ibi, *De virginibus autem præceptum Domini non habeo*; tertio de viduis, ibi, *Mulier alligata est legi quanto tempore vir eius vivit*. Circa primum duo facit. Primo instruit eos qui non sunt matrimonio iuncti, utrum scilicet debeant matrimonium contrahere; secundo manifestat quod dixerat, ibi, *Hoc autem dico secundum indulgentiam*. Circa primum duo facit. Primo manifestat quid circa hoc sit per se bonum; secundo quid necessarium, ibi, *Propter fornicationem autem unusquisque suam uxorem habeat*. Circa primum considerandum est, quod in detestationem fornicationis, contra quam locutus iam fuerat, aliqui non habentes zelum Dei secundum scientiam, In tantum procedebant quod etiam matrimonium condemnabant, secundum illud I. Timoth. iv. 2. „ In hypocrisi loquentium mendacium, „ prohibentium nubere: " & quia hoc durum Corinthiis videbatur fidelibus, super hoc Apostolo scripserunt, eius sententiam requirentes; & ideo Apostolus eis respondet: Ita reprehendi ea quæ facitis; *de quibus autem scripsistis mihi*, respondeo quantum ad matrimonium: *Bonum est homini mulierem non tangere*.

Circa quod notandum, quod mulier data est viro ad adiutorium generationis: & in hoc differt vis generativa a nutritiva: quia vis nutritiva deservit homini ad conservationem individui: unde bonum est homini nutrimento uti, quia per hoc eius vita conservatur: generativa autem non deservit homini ad conservationem individui, sed ad conservationem speciei: unde

* Al. *omnes vos homines esse sicut meipsum*; in Vulgata versione omittitur *homines*.

non potest dici, quod *bonum est homini*, ad suum individuum, *mulierem tangere*. Primo quidem quantum ad animam, quia, ut Augustinus dicit in Soliloquiis (Lib. 1. cap. 1.) „ Nihil sic deiicit animam ab arce virtutis „ suae, sicut contactus ille corporum, sine „ quo uxor haberi non potest. " Et ideo Exod. xix. 15. dicitur populo accepturo legem Dei: „ Estote parati in diem ter- „ tium, & ne appropinquetis uxoribus ve- „ stris. " I. Reg. xxi. 4. dixit Abimelech ad David: „ Si mundi sunt pueri, maxime „ a mulieribus, manducent panem san- „ ctum. " Secundo quantum ad corpus, quod vir subiicit per matrimonium potestati uxoris, se ex libero servum constituens. Servitus autem hac prae omnibus aliis est amara: unde & Eccles. vii. 27. dicitur: „ Inveni amariorem morte mulie- „ rem. " Tertio quantum ad res exteriores, quarum occupatione necesse est hominem implicari, qui habet uxorem, & filios nutriendos; cum tamen dicatur II. Timoth. ii. 4. „ Nemo militans Deo, impli- „ cat se negotiis saecularibus, ut ei pla- „ ceat cui se probavit. "

Deinde cum dicit, *Propter fornicationem autem unusquisque suam uxorem habeat*, ostendit quid circa hoc sit necessarium, primo quantum ad contractum matrimonii; secundo quantum ad actum matrimonii iam contracti, ibi, *Uxori vir debitum reddat*. Circa primum considerandum est, quod actus generativae virtutis ordinatur ad conservationem speciei per generationem filiorum: & quia mulier data est viro in adiutorium generationis, prima necessitas tangendi mulierem est propter procreationem filiorum: unde Genes. 1. 27. dicitur: „ Masculum, „ & feminam creavit eos; & benedixit „ eis Deus, & ait: Crescite, & multipli- „ camini, & replete terram. " Sed haec necessitas fuit circa institutionem humani generis, quamdiu oportuit multiplicari populum Dei per successionem carnis. Sed Apostolus considerans humanum genus iam multiplicatum, & populum Dei iam esse augmentatum, non propagatione carnis, sed generatione quae est ex aqua, & Spiritu sancto, ut dicitur Ioan. iii. praetermisit hanc necessitatem, qua scilicet primitus institutum fuerat matrimonium in officium naturae; & proponit secundam necessitatem, secundum quam institutum est in remedium culpae. Quia enim carnalis concupiscentia adhuc post baptismum in fidelibus remanet, licet non dominetur, instigat homines maxime ad actus venereos, propter vehementiam delectationis. Et quia maioris virtutis est, totaliter hanc concupiscentiam superare, quam possit hominibus convenire, secundum illud Matth. xix. 11. „ Non omnes capiunt verbum hoc; " necessarium est quod in parte concupiscentiae cedatur, & in parte superetur: quod quidem fit dum actus generationis ratione ordinatur, & non totaliter homo concupiscentia ducitur, sed magis concupiscentia subditur rationi. Habet autem hoc ratio naturalis, quod homo utatur generationis actu secundum quod convenit generationi, & educationi filiorum. Hoc autem in brutis animalibus invenitur, quod in quibuscumque speciebus animalium, sola femina non sufficit ad educationem prolis, masculus simul nutrit prolem cum femina; & ad hoc exigitur quod masculus cognoscat propriam prolem: & ideo in omnibus talibus animalibus, ut patet in columbis, turturibus, & huiusmodi, naturaliter indita est sollicitudo de educatione prolis; & propter hoc in huiusmodi non sunt vagi, & indifferentes concubitus, ex quibus sequeretur incertitudo prolis; sed masculus determinatus determinatae feminae coniungitur, non indifferenter quaelibet cuilibet; sicut accidit in canibus, & aliis huiusmodi animalibus, in quibus sola femina nutrit prolem. Maxime autem in specie humana masculus requiritur ad prolis educationem, quae non solum attenditur secundum corporis nutrimentum, sed magis secundum nutrimentum animae, secundum illud Hebr. xii. 9. „ Patres quidem carnis nostrae habuimus „ eruditores, & reverebamur eos. " Et ideo ratio naturalis dictat quod in specie humana non sint vagi, & incerti concubitus, quales sunt concubitus fornicarii; sed sint determinati viri ad determinatam feminam: quae quidem determinatio fit per legem matrimonii. Sic igitur triplex bonum habet matrimonium. Primum quidem quod est in officium naturae, prout scilicet ordinatur ad generationem, & educationem prolis; & hoc bonum est bonum prolis. Secundum bonum habet, prout est in remedium concupiscentiae, quae scilicet coarctatur ad determinatam personam; & hoc bonum dicitur fides, quam scilicet vir servat uxori suae, non accedens ad aliam, & similiter uxor viro. Tertium bonum habet, prout in fide contrahitur Christi; quod quidem bonum dicitur sacramentum, inquantum significat coniunctionem Christi, & Ecclesiae, secundum illud Ephes. v. 32. „ Sacramentum hoc magnum est; ego autem

dico

„ dico in Christo, & Ecclesia." Hoc est ergo quod dicit: Dictum est, quod *bonum est homini mulierem non tangere*; sed quia ad hoc bonum non sunt omnes homines idonei, unusquisque vir, *propter fornicationem*, scilicet vitandam, *suam uxorem habeat*, idest sibi determinatam, ut tollantur vagi, & incerti concubitus, quod pertinet ad fornicationem. Unde & Proverb. v. 18. „ Lætare cum muliere adole„ scentiæ tuæ." Et postea subditur vers. 20. „ Quare seduceris, fili mi, ab alie„ na?"

Deinde cum dicit, *Uxori vir debitum reddat*, agit de usu matrimonii contracti: & primo agit de debito reddendo; secundo de debiti intermissione, ibi, *Nolite fraudare invicem*. Circa primum duo facit. Primo proponit quod intendit, dicens: Dictum est, quod *vir habeat uxorem*, & uxor virum: habendi autem hæc est ratio, ut vir *reddat debitum uxori*, scilicet de suo corpore per carnalem commixtionem; similiter autem *& uxor viro*, quia quantum ad hoc (a) pares iudicantur. Unde mulier non est formata de pedibus viri tamquam ancilla, nec de capite tamquam domina, sed de latere tamquam socia, ut legitur Genes. II. Unde & mutuo debent sibi debitum reddere, secundum illud Rom. XIII. 7. „ Reddite omnibus debita." Secundo assignat debiti rationem, dicens: *Mulier non habet potestatem sui corporis*, scilicet ad actum generationis, ut scilicet possit proprio arbitrio vel continere se, vel alteri se tradere; *sed vir*, scilicet habet potestatem sui corporis, quantum scilicet ad usum carnalis copulæ: & ideo uxor debet viro proprii corporis officium offerre. *Similiter autem & vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier*: unde & ipse debet sui corporis officium offerre uxori, legitimo impedimento cessante. Unde & Genes. II. 24. dicitur: „ Adhærebit uxo„ ri suæ, & erunt duo in carne una."

Deinde cum dicit, *Nolite fraudare invicem*, agit de intermissione debiti reddendi: & primo ostendit qualiter intermitti debeat actus coniugalis: circa quod docet unum esse cavendum, ne scilicet hoc per fraudem fiat, dicens: *Nolite fraudare invicem*, ut scilicet velit vir continere invita uxore, aut etiam e converso: quod Apostolus fraudem nominat, quia unus subtrahit alteri quod ei debetur; quod ad fraudem pertinet, non minus in actu matrimonii quam in aliis rebus. Unde & Prover. XII. 27. dicitur: „ Non inveniet fraudu„ lentus lucrum:" quia scilicet ille qui tali fraude continentiam Deo (b) offert, non lucratur meritum vitæ æternæ. Sicut enim dicit Augustinus (epist. CXCIX.) non vult Deus tale lucrum tali damno compensari, ut dum unus coniugum continet altero invito, ille incidat in damnabiles corruptelas. Tria autem docet observanda in tali intermissione: quorum primum est ut fiat ex communi consensu: unde dicit: *Nisi forte ex consensu*. Unde dicitur Eccli. XXV. I. „ In tribus beneplacitum est spiritui „ meo, quæ sunt probata coram Deo, & „ hominibus: concordia fratrum, amor pro„ ximorum, & vir & mulier bene sibi con„ sentientes." Secundum est ut fit ad certum tempus: unde subdit: *Nisi forte ad tempus*: secundum illud Eccle. III. 5. „ Tem„ pus amplexandi, & tempus longe fieri „ ab amplexibus." Tertium est ut hoc fiat propter debitum finem, scilicet causa spiritualium actuum, ad quos continentia reddit magis aptos: unde subdit: *Ut vacetis orationi*, secundum illud Ioel. II. 14. „ Sacrificium, & libamen Domino Deo no„ stro:" & postea subdit 16. „ Egredia„ tur sponsus de cubili suo, & sponsa de „ thalamo suo." Secundo agit de reiteratione coniugalis actus: & primo ponit documentum, dicens: *Iterum revertimini in idipsum*, ut scilicet vobis invicem debitum reddatis, finito tempore orationis: unde & III. Reg. VIII dicitur, quod celebratis dedicationis solemniis, profecti sunt in tabernacula sua lætantes. Secundo assignat rationem documenti: non enim hoc dicit, quasi sit necessarium ad salutem, sed ad periculum vitandum: unde subdit: *Ne tentet vos satanas*: id est, ne sua tentatione vos prosternat, sicut etiam dicitur I. Thessal. III. 5. „ Ne forte vos tentaverit is qui ten„ tat, & inanis sit labor noster." Tentatio autem satanæ non est fortibus timenda, de quibus dicitur I. Ioan. II. 14. „ Scribo „ vobis, iuvenes, quoniam fortes estis, & „ verbum Dei manet in vobis, & vicistis „ malignum." Est autem timenda debilibus: unde subdit: *Propter incontinentiam vestram*, idest propter pronitatem ad incontinentiam, ex quo contingit quod diabolus hominem tentando prosternit, & provocatur ad tentandum, secundum illud I. Pet. ultim.

(a) *Al.* ad paria. (b) *Al.* confert.

ultim. 8. „ Circuit quærens quem devoret. "

Deinde cum dicit, *Hoc autem dico &c.* manifestat quo sensu prædicta sunt accipienda; & primo facit quod dictum est; secundo rationem assignat, ibi, *Volo autem omnes homines esse sicut meipsum*; tertio exponit quod dixerat, ibi, *Dico autem non nuptis, & viduis*. Dicit ergo primo: Dixi, quod unusquisque suam uxorem habeat, & unaquæque mulier virum suum; & iterum quod post continentiam determinati temporis, iterum revertamini in idipsum; *hoc autem dico secundum indulgentiam*, idest parcens infirmitati vestræ, *non secundum imperium*, quasi scilicet vobis necessarium ad salutem. Subditis enim sunt quædam eorum infirmitati indulgenda, & non ad bona imperio cogendi. Unde contra quosdam prælatos dicitur Ezech. xxxiv. 4. „ Cum austeritate „ imperabatis eis, & cum potentia: & dispersi sunt greges mei. "

Sed videtur Apostolus inconvenienter loqui. Indulgentia enim non est nisi de peccato. Per hoc ergo quod Apostolus secundum indulgentiam se dicit matrimonium concessisse, videtur exprimere quod matrimonium sit peccatum.

Sed ad hoc potest responderi dupliciter. Uno modo ut indulgentia sumatur hic pro permissione. Est autem duplex permissio. Una quidem de minus malo, sicut dicitur Matth. xix. quod Moyses permisit Iudæis dare libellum repudii propter duritiam cordis eorum, scilicet ad vitandum uxoricidium, ad quod erant proni. Talis autem permissio non fit in novo testamento propter sui perfectionem, secundum illud Heb. vi. 1. „ Ad perfectum feramur. " Alia autem est permissio de minus bono, cum scilicet homo præcepto non cogitur ad maius bonum; & hoc modo Apostolus hic indulget, idest permittit, matrimonium, quod est minus bonum quam virginitas, quæ non præcipitur, & quæ est maius bonum. Alio modo potest accipi indulgentia prout respicit culpam, secundum illud Esai. xxvi. 15. „ Indulsisti Domine, indulsisti genti: " & secundum hoc indulgentia refertur ad actum coniugalem, secundum quod habet annexam culpam venialem, tamen propter bona matrimonii, sine quibus esset mortalis. Unde considerandum est, quod actus coniugalis quandoque quidem est meritorius, & absque omni culpa mortali, vel veniali, puta cum ordinatur ad bonum prolis procreandæ, & educandæ ad cultum Dei: sic enim est actus religionis: vel cum fit causa reddendi debitum, sic enim est actus iustitiæ. Omnis autem actus virtutis est meritorius, si fit cum caritate. Quandoque vero est cum culpa veniali, scilicet cum quis ad actum matrimonialem ex concupiscentia excitatur, quæ tamen infra limites matrimonii sistit, ut scilicet cum sola uxore sit contentus. Quandoque vero est culpa mortalis, puta cum concupiscentia fertur extra limites matrimonii, scilicet cum aliquis accedit ad uxorem, æque libenter, vel libentius ad aliam accessurus. Primo ergo modo actus matrimonii non requirit indulgentiam; secundo modo habet indulgentiam, inquantum aliquis consentiens concupiscentiæ in uxorem, non fit reus peccati mortalis; tertio modo omnino indulgentiam non habet.

Deinde cum dicit, *Volo autem omnes homines esse sicut meipsum*, assignat rationem eius quod dixerat: & primo quare non loquatur secundum imperium; secundo quare loquatur secundum indulgentiam, ibi, *Sed unusquisque proprium donum habet ex Deo*. Circa primum considerandum est, quod nullus sapiens præcipit illud cuius contrarium magis vult fieri. Ideo Apostolus non præcipit quod homines matrimonium contrahant, vel matrimonio contracto utantur, quia magis vult quod homines contineant; & hoc est quod dicit: *Volo autem omnes homines esse sicut meipsum*, ut scilicet contineant, sicut ego contineo: & similiter dicit Act. xxvi. 29. „ Opto apud Deum omnes qui audiunt, „ fieri tales qualis ego sum. "

Sed contra hoc videtur esse, quia si omnes homines continerent, sicut Apostolus continebat, cessasset generatio; & sic non fuisset impletus numerus electorum: quod erat contra dispositionem divinam.

Dicunt quidam, quod Apostolo revelatum erat, quod si omnes homines salvarentur in continentia viventes, sicut ipse vivebat, sufficiebat ad implendum numerum electorum. Sed hoc nulla auctoritate fulcitur; & ideo potest dici, quod Apostolus volebat omnes homines esse continentes, quia scilicet volebat hoc de singulis, non tamen volebat quod omnes simul continerent. Vel potest dici, & melius, quod volebat omnes homines esse continentes voluntate antecedente, sicut ipse dicit I. Timoth. ii. quod Deus vult omnes homines salvos fieri, non autem voluntate consequente, qua Deus vult quosdam salvare, scilicet prædestinatos, & quosdam damnare, scilicet reprobatos, secundum illud Malach. 1. 2. „ Iacob dilexi, Esau autem odio habui. " Est au-

autem voluntas antecedens de eo quod absolute consideratum, est melius; sicut omnes homines esse salvos, vel continentes. Voluntas autem consequens est de eo quod est melius, consideratis circumstantiis personarum, & negotiorum; & secundum hoc Deus vult quosdam damnari, & Apostolus quosdam matrimonio iungi.

Deinde cum dicit, *Sed unusquisque proprium donum habet ex Deo*, assignat rationem quare secundum indulgentiam matrimonium permiserit, quia scilicet non quilibet tantæ virtutis donum accepit a Deo, ut scilicet possit totaliter continere, sicut & Dominus dixit Matth. XIX. 11. „ Non „ omnes capiunt verbum hoc; sed qui ca„ pere potest, capiat: “ & hoc est quod dicit: Vellem quidem omnes esse continentes; *sed unusquisque proprium*, idest secundum certam mensuram, *habet donum ex Deo*: *alius quidem sic*, puta ut in virginitate Deo serviat, *alius vero sic*, idest ut Deo serviat in matrimonio, secundum illud Matth. XXV. 15. „ Uni dedit quinque talenta, alii vero „ duo, alii vero unum, unicuique secundum „ propriam virtutem: “ & Sapient. VIII. 21. „ Scivi quoniam aliter non possum esse „ continens, nisi Deus det: & hoc ipsum „ erat sapientiæ, scire cuius esset hoc do„ num. “

Deinde cum dicit, *Dico autem non nuptis, & viduis*, exponit quod obscure dixerat: & primo quantum ad hoc quod dixerat, *Volo omnes homines esse sicut meipsum*, quia scilicet hoc est absolute melius: unde dicit: *Dico autem*, scilicet exponendo, *non nuptis*, idest virginibus, *& viduis: Bonum est illis, si sic permanserint*, scilicet continentes, *sicut ego*: secundum illud Sapient. IV. 1. „ Quam pulchra est casta generatio cum „ claritate! “ Secundo quantum ad hoc quod dixerat, *Sed unusquisque proprium donum habet ex Deo*; quasi dicat: Quia non quilibet hoc donum (a) accepit a Deo ut contineat. Unde dicit: *Quod si non continent*, idest si donum continendi non acceperunt, *nubant*, idest matrimonio iungantur, secundum illud I. Timoth. V. 14. „ Vo„ lo iuvenes nubere: “ & assignat rationem subdens: *Melius est enim nubere quam uri*, idest concupiscentia superari. Concupiscentia enim est calor quidam noxius: qui ergo concupiscentia impugnatur, calescit quidem, sed non uritur, nisi humorem gratiæ perdat a concupiscentia superatus. Unde Iob XXXI. 12. dicitur: „ Ignis est usque „ ad consummationem devorans, & univer„ sa eradicans germina. “ Est autem hic attendendum, quod Apostolus utitur abusiva comparatione. Nam nubere bonum est, licet minus, uri autem est malum. Melius est ergo, idest magis tolerandum, quod homo minus bonum habeat, quam quod incurrat incontinentiæ malum; & hoc est quod supra dixit: *Propter fornicationem*, scilicet vitandam, *unusquisque suam uxorem habeat, & unaquæque suum virum habeat*: & postmodum: *Ne tentet vos satanas propter incontinentiam vestram*.

LECTIO III.

HIs autem qui matrimonio iuncti sunt, præcipio non ego, sed Dominus, uxorem a viro non discedere. Quod si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari. Et vir uxorem non dimittat. Nam ceteris dico ego, non Dominus: Si quis frater uxorem habet infidelem, & hæc consentit habitare cum illo, non dimittat illam; & si qua mulier fidelis habet virum infidelem, & hic consentit habitare cum illa, non dimittat virum: sanctificatus est enim vir infidelis per mulierem fidelem, & sanctificata est mulier infidelis per virum fidelem. Alioquin filii vestri immundi essent; nunc autem sancti sunt.

SUpra Apostolus posuit documenta de contractu matrimonii; hic instruit eos qui iam matrimonium contraxerunt, de matrimonio non dissolvendo: & primo docet eos qui sunt in matrimonio iuncti, ut in matrimonio maneant; secundo ponit utilem doctrinam quantum ad omnes status, vel conditiones hominum, ibi, *Unumquemque sicut vocavit Deus, ita ambulet*. Circa primum duo facit. Primo agit de indissolubilitate matrimonii quantum ad eos qui sunt unius cultus; secundo quantum ad eos qui sunt in dispari cultu, ibi, *Nam ceteris ego dico, non Dominus*. Circa primum duo fa-

(a) *Al.* concepit.

facit. Primo ponit præceptum de indissolubilitate matrimonii; secundo docet quid sit servandum quando matrimonium quodammodo separatur, ibi, *Quod si discesserit, manere innuptam*. Dicit ergo primo: Dixi non nuptis, idest virginibus, & viduis, quod melius est eis si sic permanserint; *his autem qui matrimonio sunt iuncti* non patet eadem conditio: his enim *præcipio non ego*, scilicet indicta mihi auctoritate, *sed Dominus* hoc præcepit, dicens, Matth. xix. 6. „ Quos Deus coniunxit, homo non separet: " *præcipio*, inquam, *uxorem a viro non discedere*, & subintelligendum est, excepta causa fornicationis, quam Christus excepit, & hic tacetur, quia notissima est. Hanc solam excepit Dominus, ceteras omnes molestias iubet pro fide coniugii fortiter sustineri. Matth. xix. 9. „ Quicumque dimiserit uxorem suam, & aliam duxerit, excepta causa fornicationis, mœchatur. " Hoc autem quod dicitur hic, secundum Glossam Augustini intelligitur de coniunctis matrimonialiter, quorum uterque fidelis est. *Quod si discesserit*, scilicet propter causam fornicationis, *præcipio*, inquam, *manere innuptam*, vivente marito: quia si solvitur matrimonium quo ad torum, non tamen quo ad vinculum: *aut viro suo reconciliari*, scilicet si vir non continet. *Et similiter vir uxorem non dimittat*, nisi ob causam fornicationis. Similis forma in viro, & in muliere servatur: unde supplendum est quod de uxore præmisit, scilicet quod si omnino dimiserit, non ducat aliam, vel reconcilietur uxori.

Sed contrarium videtur dicere Ambrosius super hunc locum, ubi dicit: „ Ideo non subdit de viro, sicut de muliere, quia licet viro aliam ducere, quia inferior non omnino hac lege utitur qua & superior. " Sed Magister dicit a falsariis esse appositum, & ideo nullatenus est tenendum.

Notandum est hic, quod septem sunt casus in quibus vir non potest ob causam fornicationis uxorem dimittere. Primus casus quando ipsemet eam prostituit; secundus quando ipse cum alia fornicatus fuerit; tertius quando ipse ei occasionem fornicandi dedit, ut quia non vult reddere debitum; quartus quando ipsa credens probabiliter virum mortuum, alteri nupsit; quintus quando violenter ab aliquo oppressa fuit; sextus quando sub specie viri sui ab altero cognita fuit; septimus quando fuit a viro post adulterium manifeste deprehensum nihilominus retenta.

Deinde cum dicit, *Nam ceteris dico ego, non Dominus*, agit de inseparabilitate matrimonii personarum disparis cultus, cum alter est fidelis, alter non: ubi primo dicit, quod fidelis non dimittat infidelem, volentem sine contumelia Creatoris cohabitare; secundo quod si non vult fidelis, non tenetur eum sequi, sed potest alteri nubere, ibi, *Quod si infidelis discedit, discedat*; tertio quod nisi infidelis prior recedat, fidelis debet patienter commanere, ibi, *Unde enim mulier scis si virum salvum facies?* In prima primo ponit admonitionem; secundo admonitionis rationem, ibi, *Sanctificatus est enim vir infidelis per mulierem fidelem*. In prima primo loquitur generaliter tam viris quam feminis; secundo specialiter viris, ibi, *Si quis frater uxorem habet infidelem &c.* tertio specialiter feminis, ibi, *Et si qua mulier fidelis virum habet infidelem*. Dicit ergo: *Nam ceteris*, idest ubi non uterque fidelis est, sed alter fidelis, alter infidelis, *dico ego*, consulendo, non præcipiendo, *non Dominus*, dixit hoc proprio ore; ac si dicat: Et hoc dico ex Deo, licet ipse non dicat hoc ore proprio: dico, inquam, hoc, *Si quis frater fidelis*, conversus scilicet ad fidem in coniugio. Intelligitur enim hoc de his qui in infidelitate contraxerunt, non de his qui in dispari cultu: tunc enim nullum esset matrimonium, sed essent separandi, sicut fecit Esdras I. Esdræ x. *Si quis*, inquam, *habet* talem *uxorem infidelem, & hæc consentit habitare cum illo*, sine contumelia scilicet Creatoris, *non dimittat illam*: consilium est, non præceptum, ut qui contrarium agit, non sit transgressor, secundum Glossam. Deinde cum dicit, *Et si qua mulier*, hic loquitur specialiter feminis: ubi primo supponit fidem in aliquo, cum dixit, *Et si qua mulier*; secundo infidelitatem in altero, cum addit, *Virum infidelem*; tertio infidelis voluntatem cohabitandi, ibi, *Et hic consentit*; quarto consulit fideli commanere illi, ibi, *Non dimittat*. Dicit ergo: *Et similiter si qua mulier fidelis habet virum infidelem, & consentit habitare cum illa*, sine contumelia Creatoris: nam si nollet cohabitare sine contumelia nominis Christi, debet fidelis eum dimittere, quia contumelia Creatoris solvit matrimonium, secundum Glossam, & potest fidelis contrahere: si, inquam, ita est, *non dimittat virum*: consilium est, non præceptum: licet enim infidelem fideli dimittere; sed tunc non expediebat.

Deinde cum dicit, *Sanctificatus est vir*, posita admonitione, hic ponit admonitionis ra-

rationem: ubi (a) primo allegat exemplum; secundo periculum, ibi, *Alioquin filii vestri immundi essent*; tertio fructum, ibi, *Nunc autem sancti sunt*. In prima primo exemplificat de viro infideli; secundo de muliere, ibi, *Et sanctificata est mulier infidelis per virum fidelem*. Dicit ergo: *Sanctificatus est*; quasi dicat: Fidelis infidelem volentem cohabitare, non dimittat: hoc ideo dico: *sanctificatus est enim vir infidelis* aliquando *per mulierem fidelem*; idest, aliquando contingit quod unus per alium convertitur ad fidem, & sic sanctificatur; & hoc iam forte contingerat, sicut Sisinnius per Theodoram Romæ, tempore Clementis conversus est: & similiter *sanctificata est mulier infidelis per virum fidelem*, scilicet per ipsius admonitionem, & doctrinam. Alio modo legitur sic. Ita fidelis infidelem non dimittat: *sanctificatus est enim vir infidelis per mulierem fidelem*; idest, nullam immunditiam contrahit fidelis ex cohabitatione, vel ex commixtione cum infideli, sed servat veram pudicitiam, secundum Augustinum. Deinde cum dicit, *Alioquin filii vestri immundi essent*, hoc legitur dupliciter: uno modo de filiis nascituris, alio modo de iam natis. Primo modo sic. *Alioquin*, scilicet si discedditis, & vos aliis copulatis, *filii vestri*, qui de hac copula nascerentur, *immundi essent*, scilicet spurii, quia non de legitimo matrimonio. Nunc autem, si permanetis, *sancti sunt*, idest mundi, quia de legitimis coniugiis nati. Secundo modo legitur sic. *Alioquin*, scilicet si disceditis, *filii vestri*, iam nati, *immundi essent*, idest in infidelitate remanerent, sequentes scilicet maiorem partem, quæ tunc erat infidelium. *Nunc autem*, si permanetis, *sancti sunt*; idest, Christiani fiunt.

Deinde cum dicit, *Sanctificatus est vir infidelis per mulierem fidelem*, (b) thema in festo beatæ Ceciliæ, quæ convertit virum suum ad fidem. Inter omnia quæ regunt hominem in via salutis, præcipuum est socii societatem sanctorum. Hoc ostendit Psalmista verbo, cum dicit Psal. XVII. 26. „ Cum sancto sanctus eris, & cum viro innocente innocens eris. “ Hoc ostendit Cecilia facto, secundum quod hic dicitur: *Sanctificatus est vir infidelis per mulierem fidelem*. In quibus verbis tria commendant ipsam, scilicet natura, gratia, & doctrina. Natura humana, quæ notatur in muliere, gratia, quæ notatur in viri sanctificatione, ut sibi sit nobilis per naturam, Deo humilis per fidem, proximo utilis per doctrinam. Doctrina (c) autem redditur commendabilior consideranti actum, obiectum, & oppositum. Actus est sanctificare, obiectum est vir, oppositum est infidelitas. Infidelitas est culpa tenacior, virilitas sexus robustior, sanctificare actus difficilior. Et tamen cum esset mulier, per doctrinam suam convertit incredulum, emollivit robustum, mundavit immundum; & sic sanctificavit infidelem virum. Multæ vero sunt proprietates mulieris commendabiles, quæ huic conveniunt, ut sint tres proprietates quo ad actum cordis, tres quo ad actum oris, & tres quo ad actum operis. Tres primæ sunt sapientia ex parte rationalis: Prover. XIX. „ Sapiens mulier ædificat sibi domum. “ Munditia ex parte concupiscibilis: Eccli. XL. 19. „ Ædificatio civitatis confirmabit nomen, & super eam mulier immaculata computabitur. “ Constantia ex parte irascibilis: Ruth III. 11. „ Scit omnis .... populus te esse mulierem virtutis. “ Tres secundæ sunt modestia contra multiloquium: Eccli. XXVI. 18. „ Mulier sensata, & tacita, non est immutatio animæ eruditæ. “ Veritas contra mendacium: Iudith VIII. 28. „ Omnia quæ locuta es, vera sunt. “ Discretio contra stultiloquium: I. Reg. XXV. 3. „ Erat mulier prudentissima, & speciosissima: “ Iudith XI. 19. „ Non est talis mulier super terram in aspectu, & in pulchritudine, & in sensu verborum. “ Tres ultimæ sunt sanctimonia in facto: Iudith VIII. 29. „ Ora pro populo, quia mulier sancta es. “ Verecundia in signo: Eccli. XXVI. 19. „ Gratia super gratiam mulier sancta, & pudorata. “ Gratia in conversando: Prover. XI. 16. „ Mulier gratiosa inveniet gloriam. “ Propter eminentiam horum dicitur de Beata Virgine Maria, „ Benedicta tu in mulieribus. “

(a) *Al. omittitur* primo. (b) *F. Remigius Florentinus in editione Veneta apud Iuntas an. 1562. quam ipse curavit, huic loco sequentem notam apposuit.* „ Advertas, candide Lector, quod in quodam manuscripto „ exemplari quod Venetiis in Divi Dominici (a Castello, ut aiunt) bibliotheca extat, habebantur hæc ver„ ba. Nota quod hinc usque ad XI. cap. exclusive non est expositum secundum Beatum Thomam, sed „ sumptum est de verbo ad verbum de expositione cuiusdam Fratris Nicolai Gallici, ordinis Prædicato„ rum, qui tamen satis docte & lucide omnes Epistolas explanavit. Quod verum esse, ex phrasi, & „ modo exponendi patet. Et ego nec labori, nec sumptui parcam, ut fragmentum ipsum reperiam. “ *Vide præviam Admonitionem num. 2.* (c) *Al.* enim.

LECTIO III.

QUod si infidelis discedit, discedat: non enim servituti subiectus est frater, vel soror in eiusmodi. In pace autem vocavit nos Deus. Unde enim scis mulier si virum salvum facies? Aut unde scis vir si mulierem salvam facies? Nisi unicuique sicut divisit Dominus, unumquemque sicut vocavit Deus, ita ambulet, sicut in omnibus Ecclesiis doceo. Circumcisus aliquis vocatus est? Non adducat praeputium. In praeputio aliquis vocatus est? Non circumcidatur. Circumcisio nihil est, & praeputium nihil est; sed observatio mandatorum Dei. Unusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat.

SUperius ostendit quod fidelis non debet dimittere infidelem cohabitare volentem; hic autem dicit, quod si non vult cohabitare, non tenetur fidelis eum sequi, sed potest alteri nubere: ubi primo ponitur ipsa concessio; secundo concessionis ratio duplex. Prima est libertas, ibi, *Non est enim servituti subiectus frater*: secunda est pacis tranquillitas, ibi, *In pace autem vocavit nos Deus*. Dicit ergo: *Quod si infidelis*, (a) vir, vel mulier, *discedit*, a fideli, odio fidei, *discedat*: & potest fidelis, qui dimittitur contrahere: primum enim matrimonium dissolubile erat, quia numquam fuit ratum. *Non enim servituti*, scilicet coniugali, *subiectus est frater, aut soror*, fidelis; idest, non cogitur sequi infidelem odio fidei discedentem, sicut dicit Glossa Ioan. VIII. 36. „Si „ Filius vos liberaverit, vere liberi eritis." *In pace autem*; quasi dicat: Ideo discedat fidelis, quia *in pace vocavit nos Deus*; idest, ideo non debemus litigare cum eo qui odio (b) fidei discedit. Vel sic. Quamvis ita sit quod fidelis non est subiectus servituti, nihilominus tamen non debet occasionem discordiae, & dissidii praebere, sed pacem servare: *In pace autem vocavit nos Deus*: „ non est enim Deus dissensionis, sed pa„ cis: " infra XIV. 33.

Deinde cum dicit, *Unde enim scis mulier si virum salvum facies*? hic dicit, quod si infidelis non discedat, fidelis debet patienter commanere: ad quod allegat primo spem alienae conversionis; secundo permanentiam in statu propriae vocationis, ibi, *Unumquemque sicut vocavit Deus, ita ambulet*; tertio exemplum in ritu conversationis, ibi, *Circumcisus aliquis vocatus est? Non adducat praeputium*; quarto exemplum in statu conditionis, ibi, *Servus vocatus es? Non sit tibi cura*. In prima primo innuit quod mulier fidelis commanendo, virum ad fidem potest convertere; secundo quod similiter vir fidelis mulierem infidelem potest salvare, ibi, *Aut unde scis vir si mulierem salvam facies*? tertio quod ideo debent patienter commanere, ibi, *Nisi unicuique sicut divisit Dominus &c.* Dicit ergo: *Unde enim scis*? quasi dicat: Vere debet manere fidelis cum infideli, quia *unde scis*, id est scire potes, o tu *mulier* fidelis, *si virum* infidelem *salvum facies*, eum scilicet commonendo, & convertendo ad fidem? quasi dicat: Hoc potest contingere. Ambrosius (super hunc locum.) „ Hoc ideo dicit, quia forsan pot„ est credere qui horret nomen Christi." *Aut unde scis*, id est scire potes, o tu *vir* fidelis, *si mulierem* infidelem *salvam facies*, eam ad fidem convertendo? quis hoc sperare debes. *Nisi unicuique*: hoc dupliciter legitur. Uno modo sic. Unde scis hoc, *nisi* ita habeas te, supple ad tuum comparem, *sicut Dominus divisit unicuique*, scilicet viro praeesse, & mulieri subesse. Secundo modo sic. Unde scis hoc, *nisi*, supple, patienter expectes fieri, *sicut divisit Dominus unicuique*, idest, ordinavit de unoquoque quando credat, & quando salvetur. Ergo tu debes expectare, & commanere. Rom. XII. 3. „ Unicuique sicut divisit Dominus."

Deinde cum dicit, *Unumquemque sicut vocavit Deus, ita ambulet*, hic ostendit quod fidelis debet manere cum infideli coniuge, allegans permanentiam in statu propriae vocationis. Primo ergo allegat divinam vocationem; secundo suam auctoritatem, ibi, *Sicut in omnibus Ecclesiis doceo*. Dicit ergo: *Unumquemque*; quasi dicat: Et quomodo scis hoc, o vir, & mulier, nisi quilibet *ambulet* perseveranter, *ita sicut Deus vocavit unumquemque*, idest in eo statu in quo Deus vocavit unumquemque, non autem quomodo sunt; quasi dicat: Et hoc ita praedico in Ecclesia vestra, sicut in omnibus Ecclesiis. Turpis enim

(a) *In edit. desideratur* vir. (b) *Al. omittitur* fidei.

enim est pars quæ suo toti non convenit. Est ergo suasratio talis. Unusquisque debet manere in eo statu in quem Deus vocavit: ergo si vocavit aliquos in coniugium, debent manere in ipso. Haymo: „ Si habeas „ uxorem, maneas cum ea; & si non ha„ beas, ducere non concupiscas."

Deinde cum dicit, *Circumcisus aliquis vocatus est?* hic ponit exemplum: ubi primo ponit ipsum exemplum; secundo exempli rationem, ibi, *Circumcisio enim nihil est*, tertio regulam generalem, ibi, *Unusquisque in qua vocatione vocatus est*. Ponit autem exemplum in ritu vivendi, primo Iudæorum; secundo Gentilium, ibi, *In præputio aliquis vocatus est? Non circumcidatur*. Dicit ergo: *Circumcisus aliquis vocatus est?* quasi dicat: Unusquisque ambulet in eo statu in quo vocatus est; verbi gratia, *circumcisus quis vocatus est*, idest in ritu Iudaico? *Non adducat*, idest non cogatur adducere, *præputium*, idest ritum Gentilium. *In præputio*, idest in ritu Gentili, *quis vocatus est? Non circumcidatur*; idest, non cogatur ad ritus Iudaicos. Augustinus (de adult. Coniug. Lib. II. cap. XI.) „ Servat (*a*) ubique Apostolus quod „ congruit Ecclesiis, sive Iudæorum, sive „ Gentilium: numquam enim aufert consue„ tudinem, quæ servata, non impedit salu„ tem. ' Ergo si coniugium uon impediat, debent vocati in coniugio commanere.

Deinde cum dicit, *Circumcisio enim nihil est*, subdit rationem exempli, quæ talis est. Ritus non impediens salutem, non debet mutari propter vocationem ad fidem; sed ritus tam Iudaicus, quam Gentilis est huiusmodi: ergo &c. A simili ergo arguit in matrimonio. Primo ergo tangit quod est ad salutem indifferens; secundo quod est necessarium, & expediens, ibi, *Sed observatio mandatorum Dei*. Dicit igitur: *Circumcisio nihil est*, idest nihil prodest, *&* *præputium nihil est*, idest nihil prodest, vel obest: quasi dicat: Talis, vel talis ritus vivendi, nihil proficit ad salutem. Galat. ultim. 15. „ In Christo Iesu nec circumcisio aliquid va„ let, nec præputium, sed nova creatura." Ambrosius (super hunc locum.) „ Ad sa„ lutem nec prodest, nec obest Iudaicus, „ aut Gentilis ritus." *Sed observatio mandatorum Dei*, aliquid prodest. Sapient. VI. 19. „ Custoditio legum, consummatio est „ incorruptionis."

Deinde cum dicit, *Unusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat*, hic concludit regulam generalem, dicens, *Unusquisque*; quasi dicat: Ita Gentilis non inducatur ad circumcisionem, nec e converso; sed potius *unusquisque in qua conditione vocatus est, in ea*, scilicet conditione, vocationi non repugnante, *permaneat*: & *in qua*, non a qua. In Glossa Augustioi (epist. 119.) Hoc enim ad eas consuetudines vitæ retulit quæ nihil obsunt fidei, bonisque moribus: sicut enim coniux, sic & latro ad fidem vocatur: sed ille in coniugio manet, non a coniugio revocatur; iste vero a latrocinio revocatur, & in latrocinio non manet. Non enim necesse est ut coniuges desinant esse coniuges propter Christi fidem, sicut necesse est ut latrones desinant esse latrones.

Hic quæritur super illud, *Uxorem a viro non discedere*, quare solam causam fornicationis excipit, ceteras vero omnes molestias iubet fortiter sustineri. Contra Levit. XIII. præcipit lex leprosum extra castra eiicere: ergo pro lepra debet uxor a viro discedere. Respondeo. Licet possit ob lepram discedere a cohabitatione, non tamen a toro, quin aliquando teneatur reddere debitum, prope eum manendo.

Item. *Aut viro suo reconciliari*. Contra Deuter. XXIV. dicitur, quod semel repudiata, non potest amplius reconciliari. Respondeo. Illud habebat locum in repudio legali, istud vero in divortio evangelico: lex enim erat severitatis, sed Evangelium pietatis.

Item super illud, *Vir uxorem non dimittat*, Glossa notabilis: „ Non subdit de vi„ ro sicut de muliere, quia licet viro aliam „ ducere." Contra Augustinus (de adult. Coning. Lib. II. cap. VIII.) dicit, quod similis forma debet servari in viro, & muliere. Respondeo. Illud primum in Libris Ambrosii a falsariis creditur additum. Vel dicendum quod illud Ambrosii intelligitur in repudio, hoc autem in divortio. Nam in repudio legali licebat viro contrahere, non uxori: quia licebat antiquitus uni viro habere plures uxores, non e converso: quia per repudium illud solvebatur matrimonium, non autem per divortium.

Item: *Nam ceteris ego dico, non Dominus*. Contra Luc. X. 16. „ Qui vos audit, me „ audit." Respondeo. Non Dominus dicit ore proprio, sed inspirando.

(a) *Al.* Servat ibi Apostolus &c. *item* Servat ubique Apostolus construere Ecclesias sive Iudæorum, sive Gentilium &c.

Item super illud, *Si quis frater habet uxorem*, Glossa: „ Coniux fidelis licite potest dimittere infidelem. " Contra. Catholica non potest dimittere hæreticum. Glossa loquitur de infideli, qui caret sacramento fidei, non solum habitu.

Item ibidem Glossa: „ Non est reputandum matrimonium quod extra decretum Dei factum est. " Contra. Ergo matrimonium contractum causa voluptatis non est matrimonium. Respondeo: Extra decretum Dei, matrimonium contrahi dicitur quando contrahitur inter personas lege prohibitas.

Item. *Si qua mulier habet virum infidelem .... non dimittat virum*. Contra. Ergo Iudæa conversa non debet dimittere virum Iudæum, cohabitare volentem. Respondeo: Secus est hodie, quam tempore primitivæ Ecclesiæ: quia tunc erat spes conversionis, nunc autem potius est spes subversionis propter obstinationem infidelium.

Item super illud, *Quod si infidelis discedat*, Glossa: „ Recte dimittitur mulier, si dicat viro, Non ero mulier tua, nisi de latrocinio divitias mihi augeas. " Contra. Matth. xix. excipitur sola causa fornicationis. Respondeo: Tunc debet dimitti, ne scandalum ad tempus exortum, sit in perpetuum.

Item super illud, *Non est enim servituti subiectus frater*, Glossa: „ Contumelia Creatoris solvit ius matrimonii in eo qui (a) relinquit. " Contra. Matrimonium semper est inter duos: ergo in utroque solvitur, vel in nullo. Respondeo: Matrimonium solvitur in utroque; sed impedimentum ex matrimonio resultans manet in discedente solum.

Item *Circumcisio nihil est*. Contra. Rom. II. 25. „ Circumcisio quidem prodest, si legem observes. " Respondeo: Ante Christum proderat, sed post non prodest.

Item super illud, *Unusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat*, Glossa: „ Ad salutem nihil prodest, vel obest Iudaicus, vel Gentilis ritus. " Contra. Gal. v. 2. „ Si circumcidimini, Christus vobis nihil prodest. " Respondeo: Glossa loquitur de ritu conversandi inter homines, non de ritu Deum colendi.

LECTIO IV.

Servus vocatus es? Non sit tibi curæ; sed, & si potes fieri liber, magis utere: qui enim in Domino vocatus est servus, libertus est Domini. Similiter qui liber vocatus est, servus est Christi. Pretio empti estis: nolite fieri servi hominum. Unusquisque ergo in quo vocatus est frater, in hoc permaneat apud Deum.

Superius ostendit quod si infidelis coniux non discedat, fidelis debet patienter commanere, primo ad hoc allegando spem conversionis infidelis; secundo permanentiam in statu propriæ vocationis; tertio exemplum in ritu conversationis, hic. Quarto allegat exemplum in statu conditionis: ubi primo, ipsum exemplum ponit; secundo rationem exempli subdit, ibi, *Qui enim in Domino vocatus est servus, libertus est Domini*; tertio ex hoc regulam generalem concludit, ibi, *Unusquisque ergo in quo vocatus est frater, in hoc permaneat*. In prima primo proponit in aliquo statum servilem; secundo supponit libertatis possibilitatem, ibi, *Sed & si potes fieri liber*; tertio horum præeminentiam ad salutem, ibi, *Magis utere*. Dicit ergo: *Servus vocatus es? Non sit tibi cura*; quasi dicat: Unusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat. Verbi gratia, *servus vocatus es*, ad fidem scilicet Christi? *Non sit tibi cura*, ut scilicet velis servitutem effugere. Unde Onesymum servum Philemonis, qui ad eum confugerat, cum precibus remittit ad dominum, ut patet in Epistola ad Philemonem. *Sed potius si potes fieri liber*, maneas in servitute, quia causa est humilitatis: &, sicut ait Ambrosius (in Psal. cxviii.) „ quanto quis despectior est in hoc sæculo propter Dominum, tanto magis exaltabitur in futuro. " Gregorius (ser. xiv.) „ Quanto quis Deo pretiosior est, tanto propter eum vilior. " Boetius: „ Cum omnis fortuna timenda sit, magis tamen prospera quam adversa. "

Deinde cum dicit, *Qui enim in Domino vocatus est*, hic subdit rationem exempli: & primo ponit rationem exempli ex parte servorum; secundo ex parte liberorum,

(a) *Al.* relinquitur.

rum, ibi, *Similiter qui liber est*. Et est ratio talis in generali. Servitus, & libertas sunt in Domino ad salutem; sed solum debemus esse soliciti de pertinentibus ad salutem: ergo pro indifferenti debet esse nobis servitus, & libertas. Dicit ergo: *Qui enim in Domino*: quasi dicat: Et vere non debes curare: *etenim*, pro quia, *qui in Domino*, idest in fide Domini, *vocatus est servus*, servitute corporali, *libertus est Domini*, quia scilicet a Domino manumissus, liber est libertate spirituali. Est autem libertus a servitute liberatus, & talis a servitute peccati a Domino est liberatus; ideo Domini libertus. Ioan. VIII. 36. „ Si Filius „ vos liberaverit, vere liberi eritis. "

Deinde cum dicit, *Similiter qui liber vocatus est, servus est Christi*, hic ponit rationem ex parte liberorum: ubi primo tangit in liberis eum servis (a) pro Christo debitam servitutem; secundo servitutis rationem, ibi, *Pretio empti estis*; tertio servitutis obligationem, ibi, *Nolite fieri servi hominum*. Dicit ergo: *Similiter & qui liber vocatus est*, libertate corporali, *servus est Christi*, servitute spirituali: Rom. I. 1. „ Paulus servus „ Christi Iesu &c. " quia sive servus, sive liber, omnes tamen servi; & hoc iustum est, quia pretio *empti estis*. Hoc dicitur, quia pretio inæstimabili sanguine Christi. I. Petr. I. 18. „ Non corruptibilibus auro, „ vel argento redempti estis de vestra va„ na conversatione, sed pretioso sanguine „ quasi agni immaculati Christi, & incon„ taminati. " Et quia tanto *pretio empti estis, nolite fieri servi hominum*, postponendo servitium Dei, & vos humanis superstitionibus occupando: hoc enim faciebant isti. Supra I. 12. „ Ego sum Pauli, ego autem „ Apollo. " *Unusquisque ergo*, & circumcisus, & præputiatus, servus, & liber, *in quo statu vocatus est frater*, idest fidelis, *in hoc permaneat apud Deum*, scilicet observando divina mandata: „ qui enim perseverave„ verit usque in finem, hic salvus erit: " Matth. XXIV. 13. Ergo si coniugatus vocatus est ad fidem, maneat coniugatus servando fidem.

LECTIO V.

De virginibus autem præceptum Domini non habeo; consilium autem do, tamquam misericordiam consecutus a Deo, ut sim fidelis. Existimo enim hoc bonum esse propter instantem necessitatem: quoniam bonum est homini sic esse. Alligatus es uxori? Noli quærere solutionem. Solutus es ab uxore? Noli quærere uxorem. Si autem acceperis uxorem, non peccasti; & si nupserit virgo, non peccavit: tribulationem tamen carnis habebunt huiusmodi. Ego autem vobis parco.

A Principio huius capituli egit de matrimonio; hic incipit pars secunda, in qua agit de virginitate: ubi primo agit de virginibus; secundo de virginum custodibus, ibi, *Si quis autem turpem se videri existimat super virgine sua ... quod vult faciat*. In prima primo (b) proponit virginibus permanendi in virginitate consilium; secundo nubentibus dat bene vivendi modum, ibi, *Hoc itaque dico, fratres*; tertio ostendit quod magis expedit servare continentiæ propositum, ibi, *Volo autem vos sine sollicitudine esse*. In prima parte virginitatem consulit, & laudat; secundo matrimonium iam contractum concedit, & approbat, ibi, *Alligatus es uxori? Noli quærere solutionem*; tertio matrimonium contrahendum defendit, & a peccato excusat, ibi, *Si autem acceperis uxorem, non peccasti*. In prima dicit duo de virginitate: primo quod non est servanda ex præcepto; secundo quod est servanda ex consilio, ibi, *Consilium autem do*. Ubi ponit duplicem rationem, quare istud consilium est servandum. Prima est consiliarii auctoritas; secunda rei consultæ dignitas, ibi, *Existimo enim hoc bonum*. Dicit ergo: *De virginibus autem præceptum Domini non habeo*; quasi dicat: De coniugatis non separandis præceptum Dei est; *de virginibus autem præceptum Domini non habeo*, ut scilicet contineant, vel ut nubant. Quod enim de hoc dixit Dominus Matth. XIX. 12. dixit consulendo. „ Qui potest (inquit) „ capere capiat. " Virginitas autem, secundum Augustinum, res est non præcepta: suaderi potest, imperari non potest. *Consilium autem do*, scilicet de continendo, consilium mihi a Spiritu sancto inspiratum. Tob. IV. 19. „ Consilium semper a sapien„ te perquire. " *Consilium*, inquam, *do*, & hoc

(a) Al. *emittitur* pro Christo. (b) Al. *ponit*.

hoc *tamquam consecutus a Domino misericordiam*, idest Apostolatum mihi misericorditer concessum. *Consecutus*, inquam, ad hoc *ut sim fidelis*, in dispensatione mihi credita. Unde credendum est mihi in consiliis. Luc. XII. 42. „ Quisputas est fidelis servus ? " Haymo: „ Quia ei mandatum fuit ut esset „ fidelis consiliator, non debuit consilium „ indigentibus abscondere. Et est argumentum „ quia est acquiescendum consilio prelati. "

Deinde cum dicit, *Existimo ergo hoc bonum esse*, hic tangitur dignitas eius quod consulitur; & hæc duplex: una, quia expediens bonum; secunda, quia honestum, ibi, *Quoniam bonum est homini sic esse*. Dicit ergo: *Existimo enim hoc bonum esse*; quasi dicat: Quia fidelis consiliarius sum, *existimo hoc bonum esse*, scilicet manere in virginitate, & hoc *propter instantem necessitatem*, coniugium scilicet vitandum, quia multæ necessitates instant: unde dicuntur esse in mola, Luc. XVII. Unde vulgariter dicitur, quod matrimonium habet magnum os. *Existimo*, inquam, & vere, *quia bonum est homini sic esse*, scilicet in virginitate. Bonum scilicet honestum propter puritatem, delectabile propter libertatem, utile propter mercedem: quia ei debetur aureola, & fructus centesimus, Luc. VIII. Augustinus in Glossa: „ Supergreditur virginitas condi- „ tionem humanæ naturæ, per quam ho- „ mines Angelis assimilantur. Mainr ta- „ men victoria virginum quam Angelorum: „ Angeli enim sine carne vivunt, virgines „ autem in carne triumphant. "

Deinde cum dicit, *Alligatus es uxori?* hic matrimonium contractum concedit, & approbat: ubi primo dicit, quod coniugatus non debet quærere divortium; secundo consulit quod solutus non quærat coniugium, ibi, *Solutus es ab uxore? Noli quærere uxorem*. Dicit ergo: *Alligatus es uxori?* quasi dicat: Licet continere sit bonum, tamen *alligatus es uxori? Noli quærere solutionem*; maxime si bona est. Eccli. VII. 21. „ Noli „ discedere a muliere sensata. " Et dicit, *Alligatus*, quasi duplici vinculo ligatus, scilicet consensu per matrimonium initiatum, & copula carnali per matrimonium consummatum. Si enim tantum uno vinculo, scilicet solo consensu, ligatus esset, posset quærere solutionem, scilicet intrando religionem. *Solutus es ab uxore? Noli quærere uxorem*, si potes continere: quia, sicut dicunt Apostoli, Matth. XIX. 10. „ si ita est „ causa hominis cum uxore, non expedit „ nubere. "

Deinde cum dicit, *Si autem acceperis uxorem, non peccasti*, hic excusat matrimonium contrahendum, a peccato: ubi primo ostendit quod matrimonium potest contrahi sine peccato; secundo quod levius est esse sine coniugio, ibi, *Tribulationem tamen carnis habebunt huiusmodi*. In prima primo proponit veritatem de non virgine; secundo de virgine, ibi, *Et si nupserit virgo, non peccavit*. Dicit ergo: Si autem solutus es, *noli quærere uxorem. Si autem acceperis uxorem*, scilicet bono fine, non ad expletionem libidinis, *non peccasti*. Hic autem est argumentum evidens contra hæreticos, qui contemnunt matrimonium, de quibus I. Timoth. IV. 3. „ Prohibentes nubere. " Et similiter *si nupserit virgo*, non virgo Deo dicata, quia, secundum Hieronymum, voventibus virginitatem non solum nubere, sed etiam velle nubere peccatum est; *non peccavit*, scilicet nubendo: alioquin peccasset Beata Virgo, cum desponsata esset Ioseph. *Tribulationem tamen carnis habebunt huiusmodi*, scilicet coniugati, idest afflictionem pro rebus necessariis procurandis & sibi, & filiis suis, & aliis. Unde levius est esse sine coniugio. *Ego autem vobis parco*; quasi dicat: Consulo evitare coniugium; quod tamen concedo parcendo infirmitati vestræ. Vel sic. *Ego autem vobis parco* in hoc quod consulo cavere tribulationes carnis.

Notandum est hic, quod sancta virginitas magnum bonum est propter multa. Primo quia carnis munditiam conservat: Apoc. XIV. 4. „ Hi sunt qui cum mulieri- „ bus non sunt coinquinati, virgines enim „ sunt: hi sequuntur agnum, quocumque „ ierit: " sicut bonum est sal, quia conservat carnem a corruptione. Secundo quia animam decorat, & ornat: unde frequenter in Scriptura iungitur virgo pulchra: Sap. IV. 1. „ O quam pulchra est casta ge- „ neratio cum claritate! " Cant. IV. 7. „ Tota pulchra es amica mea. " Tertio quia Angelis cæli assimilatur, sicut dicit hic Glossa: & Matth. XXII. 30. „ In re- „ surrectione neque nubent, neque nuben- „ tur; sed erunt sicut Angeli Dei. " Hieronymus: „ In carne præter carnem vi- „ vere, ultra homines est. " Quarto quia Christo desponsat: II. Corinth. XI. 2. „ Despon- „ di enim vos uni viro virginem castam „ exhibere Christo. " Quinto quia iungit, & approximat Deo: Psalm. XLIV. 15. „ Ad- „ ducentur Regi virgines post eam: " Sap. VI. 20. „ Incorruptio facit proximum „ Deo: " Hierem. III. 4. „ Dux virgini- „ tatis

„ tatis meæ tu es . " Sexto quia ceteris statibus præponderat: Eccli. XXVI. 20. „ Non „ est digna ponderatio animæ continentis : " infra eodem : *Qui matrimonio iungit virginem , bene facit ; & qui non iungit , melius facit*. Septimo quia odorem bonæ famæ spirat: Luc. I. 27. dicitur : „ Et nomen virginis Maria : " Cant. II. 2. „ Sicut lilium inter spinas , sic amica mea inter „ filias Hierusalem . " Octavo quia ad nuptias æternas invitat : Matth. XXV. 10. „ Quæ paratæ erant , intraverunt cum eo „ ad nuptias . " Sed heu , quia ad conservandum difficiles: ideo Eccli. XLII. 9. „ Filia patris abscondita est vigilia , & sollicitudo eius aufert somnum . " Et hoc quia diabolus suggerit contrarium , corruptio inclinat ad actum , pulchritudo allicit ad consensum.

LECTIO VI.

HOc itaque dico , fratres : tempus breve est : reliquum est ut & qui habent uxores , tamquam non habentes sint ; & qui flent , tamquam non flentes ; & qui gaudent , tamquam non gaudentes ; & qui emunt , tamquam non possidentes ; & qui utuntur hoc mundo , tamquam non utantur : præterit enim figura huius mundi.

HAEc est secunda pars , ubi nubentibus , sive nuptis ostendit bene vivendi modum : docens primo qualiter utantur uxoribus ; secundo qualiter fortunæ casibus , sive eventibus, ibi, *Et qui flent , tamquam non flentes* ; tertio qualiter mundi rebus , sive possessionibus , ibi , *Et qui emunt , tamquam non possidentes* ; quarto subdit rationem in his admonitionibus , ibi, *Præterit enim figura huius mundi*. In prima implicat tria , scilicet auctoritatem consiliarii , *Hoc itaque dico* ; necessitatem consulendi , *Tempus breve est* ; formam consilii, *Reliquum est ut & qui habent uxores, tamquam non habentes sint* . Dicit ergo: *Hoc itaque dico*; quasi dicat : Quia non est peccatum nubere , *hoc itaque dico, fratres*: si coniugii *tempus breve est* , quo scilicet non generatione carnali propagandus est populus Dei, sed generatione spirituali colligendus , secundum Glossam : & quia *tempus breve est*, *reliquum est* , idest hoc solum restat agendum , *ut qui habent uxores , sint tamquam non habentes* , studendo servitio Dei , non autem operi carnali , debitum scilicet exigendo: unde dicitur: *Sint tamquam non habentes* : (a) non dicit , Tamquam non habenti , sicut erant antiqui patres : propter quod dicit Augustinus (de Bono coniug. cap. XXI.) quod celibatus Ioannis non præfertur coniugio Abrahæ . Sed hodie faciunt e converso : quia qui non habent , sunt tamquam habentes .

Est autem notandum , quod tamquam non habens uxorem est qui vel uxori debitum reddit , nec exigit ; vel propter infirmitatem uxorem ducit , dolens quod sine ea esse nequit ; vel pari affectu continentiam custodit ; vel causa generandæ prolis ad cultum Dei uxorem propriam cognoscit.

Et qui flent, pro casibus coniugii , vel pro aliqua tristitia sæculi , sint *non flentes* , consolati scilicet spe appropinquantis boni futuri . Proverb. 12. 21. „ Non contristabit „ iustum quidquid ei acciderit . " *Et qui gaudent* , pro aliqua prosperitate sæculi , *tamquam non gaudentes* , sed tamquam in timore existentes imminentis mali periculi . Eccli. XI. 27. „ In die bonorum ne im- „ memor sis malorum . "

Deinde cum dicit, *Et qui emunt, tamquam non possidentes*, hic ostendit qualiter utantur mundi rebus , sive possessionibus: & primo qualiter uti debeant acquirendis ; secundo qualiter acquisitis , ibi , *Et qui utuntur hoc mundo , tamquam non utantur*. Dicit ergo : *Qui emunt tamquam non possidentes* , idest post hæc terrena non sedentes , scilicet supple non apponendo cor rebus perituris. Psalm. LXI. 11. „ Divitiæ si affluant , no- „ lite cor apponere . " Ezech. VII. 12. „ Qui emit non lætetur , & qui vendit non lugeat . " *Et* , ut universaliter colligam , *qui utuntur hoc mundo* , idest rebus mundanis , non dico fruuntur , ut mali , qui de eis malum faciunt finem , qui dicunt Sapient. II. 6. „ Fruamur bonis quæ „ sunt, " idest præsentibus; sed qui utuntur eis ad finem debitum referendo , sint tam-

(a) *Forte* & non dicitur, *Non habentes* : sicut erant antiqui patres &c.

tamquam non utantur; ideft, non adhæreant eis nimia delectatione. I. Timoth. vi. 8. „ Habentes alimenta, & quibus tegamur, „ his contenti fimus. " Præter actum ergo coniugalem ponit quatuor differentias actuum circa folicitudinem mundanorum, fcilicet flere, gaudere, emere, uti. Duo primi pertinent ad affectum, duo alii ad effectum. Ex humana vero folicitudine generatur duplex effectus, fcilicet emendi refpectu habendorum, & utendi refpectu habitorum; & fecundum hoc ponit Apoftolus confilium temperantiæ in his quatuor actibos.

Deinde cum dicit, *Præterit enim figura huius mundi*, hic fubdit rationem prædictarum admooitionum, quæ talis eft. Tranfitoria funt reputaoda quafi non fint; fed talia funt mundana peritura: ergo quafi non fint, funt reputanda: & hoc eft quod dicit, quod ideo mundana quafi non fint, exiftimanda funt, quia *præterit figura*, ideft exterior pulchritudo, vel quod eft ibi (a) fragile conveniens ftatui fragilitatis. Tranfibunt enim qualitates mortales, & remanebunt immortales. Ideo tranfibit mundus, & concupifcentia eius. Omnia notanda, quia *figura*, non fubftantia, *mundi*, oon paradifi, *præterit*, non fiftit.

Hic quæritur fuper illo, *Si potes fieri liber*. Gloffa: „ Quanto quis propter Deum „ defpectior eft in hoc fæculo, tanto ma- „ gis exaltabitur in futuro. " Contra. Ergo magis exaltabitur bonus fubditus, quam bonus prælatus. Refpondeo: Gloffa intelligenda eft ceteris paribus.

Item fuper illud, *Unufquifque in quo vocatus eft*, Gloffa, „ ftatu. " Contra. Ergo qui vocatus eft in ftatu fæculari, non debet intrare religionem. Refpondeo: Apoftolus loquitur de ftatibus promoveotibus ad falutem, non de impedientibus.

Item fuper illud, *Exiftimo hoc bonum effe*, Gloffa: „ Maior eft victoria virginum quam „ Angelorum. " Contra. Ergo maior corona: ergo homines erunt maiores Angelis, non folum æquales. Refpondeo: Maior extenfive, ideft multiplicative, quia habent aureolam, non folum auream.

Item fuper illud, *Bonum eft homini fic effe*, Gloffa, „ in virginitate. " Contra. Genef. 1. 28. „ Crefcite, & multiplica- „ mini. " Virginitas autem contraria eft huic præcepto. Refpondeo: Illud præceptum non eft perpetuum, fed datum ufque ad tempus fofficientis multiplicatioois humani generis.

Item fuper illud, *Qui habent uxores*, Gloffa: „ Beatiora coniugia iudicanda funt „ quæ, prole concepta, pari confenfu con- „ tinentiam fervare potuerunt. " Contra. Unumquodque tanto beatius eft, quanto magis convenit fini fuo; finis autem coniugii eft generatio prolis. Refpondeo: Expooe coniugia, ideft coniuges. Vel dicendum eft, quod ille non eft ultimus finis coniugii, fed adimpletio numeri electorum, qui citius impletetur, fi omnes contineant.

Item fuper illud, *Præterit figura huius mundi*, Gloffa: „ In iudicio mundanorum „ ignium flagratione huius mundi peribit „ non fubftantia, fed figura. " Contra. II. Petr. III. 10. „ Per quem cæli magno „ impetu tranfient. " Refpondeo: Ille tranfitus, & illa folutio accidentalis eft, non fubftantialis, ideft fecundum qualitatem, noo fecundum fubftantiam.

LECTIO VII.

Volo autem vos fine folicitudine effe. Qui fine uxore eft, folicitus eft quæ Domini funt, quomodo placeat Deo; qui autem cum uxore eft, folicitus eft quæ funt mundi, quomodo placeat uxori, & divifus eft. Et mulier innupta, & virgo cogitat quæ Domini funt, ut fit fancta corpore, & fpiritu; quæ autem nupta eft, cogitat quæ funt mundi, quomodo placeat viro. Porro hoc ad utilitatem veftram dico, non ut laqueum vobis iniiciam; fed ad id quod honeftom eft, & quod facultatem præbeat fine impedimento Dominum obfecrandi.

Superius dedit primo virginibus confilium continendi; fecundo nubentibus documentum bene vivendi: hic tertio oftendit qood magis expedit tempus contineodi: & hoc oftendit primo ratione maioris tranquillitatis; fecundo ratione maioris fanctita-

(a) *Al.* facile.

ctitatis, ibi, *Et mulier innupta, & virgo cogitat quæ Domini sunt*; tertio ratione maioris utilitatis, ibi, *Porro hoc ad utilitatem vestram dico*. Prima ratio talis est. Tranquillitas in amore solius Dei præferenda est solicitudini mundanorum; sed continentes habent tranquillitatem, coniugati solicitudinem mundi: ergo status continentium præferendus est statui coniugatorum. Primo ergo dehortatur solicitudinem mundi; secundo subdit quod continentes non sunt soliciti nisi in his quæ sunt Dei, ibi, *Quoniam qui sine uxore est, solicitus est quæ Domini sunt*; tertio ostendit quod coniugatos oportet esse solicitos in his quæ sunt mundi, ibi, *Qui autem cum uxore, solicitus est quæ sunt mundi*. Dicit ergo: *Volo autem*; quasi dicat: Si nubitis, prædicta facere consulo; sed magis *volo vos esse sine solicitudine* rei uxoriæ. Philip. IV. 6. „ Nihil „ soliciti sitis. “ Nota, quod dehortatur nos Scriptura a solicitudine triplici, scilicet circa mulierem, ut hic, *Volo vos sine solicitudine esse*; circa ventrem, Matth. VI. 25. „ Ne soliciti sitis animæ vestræ, quid „ manducetis, neque corpori vestro quid „ induamini; “ circa bursam, Proverb. XI. 7. „ Expectatio solicitorum peribit. “ Et recte hoc volo, quia *qui sine uxore est, solicitus est quæ Domini sunt*, ut complaceat ei. Non enim habet excusationem illorum qui dicunt Luc. XIV. 20. „ Uxorem duxi, „ & non possum venire. “ *Solicitus*, inquam, scilicet *quomodo placeat Deo*, interiori scilicet pulchritudine sua. Felix cuius votum est uxorem fugere, cuius solicitudo est Domino servire, cuius intentio est Deo placere.

Deinde cum dicit, *Qui autem cum uxore est, solicitus est quæ sunt mundi*, hic ostendit quomodo coniugatos oportet esse solicitos in his quæ sunt mundi; ubi implicantur quatuor gravia. Primo vinculum coniugale, ibi, *Qui cum uxore est*; studium mundiale, ibi, *Solicitus est*; subiectio uxoris, ibi, *Quomodo placeat uxori*; operis divisio, ibi, *Et divisus est*. Dicit ergo: *Qui autem cum uxore est*, scilicet in matrimonio, *solicitus est quæ sunt mundi*, idest de regimine familiæ, & huiusmodi: unde Iacob acceptis uxoribus ait Genes. XXX. 30. „ Iustum est ut aliquando provideam domui „ meæ; “ idest, solicitus sim quomodo placeam uxori. Et hoc fine potest se licite ornare: nam, secundum Glossam, magna amaritudo in domo est uxor tristis: *&* talis *divisus est*, non natura, sed actu, scilicet divisione officii, non intentionis principalis: unde Glossa: „ Partim servit Deo, „ partim mundo. “

Deinde cum dicit, *Et mulier innupta, & virgo cogitat quæ Domini sunt*, hic ponitur secunda ratio probans quod magis expedit servare propositum continentiæ quam nubere, ratione maioris sanctitatis: & est ratio sua talis. Continens studet sanctitati, & divinitati, & amori Dei; nupta vero mundo: ergo illa præferenda est isti. Primo ergo tangit studium innuptæ, quia cogitat totaliter placere Deo; secundo studium nuptæ, quia cogitat partim placere mundo, ibi, *Quæ autem nupta est, cogitat quæ sunt mundi*. In prima implicat tria, scilicet continentium statum, cogitatum, & fructum. Statum honestum, quia *innupta, & virgo*; cogitatum rectum, quia *cogitat quæ Domini sunt*; multiplicatum fructum, quia *ut sit sancta &c.* Dicit ergo: *Et similiter mulier innupta*, idest vidua, *& virgo cogitat*, idest maiorem habet facultatem cogitandi, *quæ Domini sunt*, idest spiritualia, & æterna. *Cogitat*, inquam, *ut sit sancta*, magis quam nupta. Multæ enim nuptæ sunt sanctæ. Augustinus de Bono coniug. (cap. XI.) „ Ampliorem non nu„ ptarum & in corpore, & in spiritu „ sanctificationem intelligi voluit; non ta„ men nuptas omnino sanctificatione pri„ vavit. “ *Sancta*, inquam, *corpore*, idest corporalibus actionibus, *& spiritu*, idest spiritualibus actionibus. Vel *sancta corpore* contra vitia carnalia, *& spiritu* contra spiritualia.

Deinde cum dicit, *Quæ autem nupta est*, hic tangit solicitudinem nuptarum, ubi implicat tria. Primo coniugium; secundo solicitudinem, ibi, *Cogitat quæ sunt mundi*; tertio coniugii studium, ibi, *Quomodo placeat viro*. Dicit ergo: *Quæ autem nupta est, cogitat quæ mundi sunt*, scilicet de cura filiorum, de regimine domus, & huiusmodi. Unde parentes monuerunt Saram honorare socrum, diligere maritum, gubernare domum, regere familiam, & se ipsam irreprehensibilem exhibere, Tob. X. *Cogitat*, inquam, *quomodo placeat viro*: unde hoc fine ornantes se non peccant: verumtamen magis debent studere ei placere ornatu morum quam vestimentorum. I. Timoth. II. 9. „ Mulieres in habitu ornato „ orantes se, non in tortis crinibus, aut „ auro, aut margaritis, vel veste pretio„ sa. “

Deinde cum dicit, *Porro hoc ad utilitatem vestram dico*, hic allegat tertiam rationem, scilicet maiorem utilitatem: &

est ratio talis. Illud quod est utilius, magis expedit; sed continere est utilius quam nubere: ergo magis expedit eligere continentiam quam nuptias. Primo ergo ostendit quod utile est continere; secundo quod honestum est, ibi, *Sed id quod est honestum*; tertio quod facile, ibi, *Et quod facultatem prabeat sine impedimento Dominum obsecrandi*. Dicit ergo: *Porro hoc ad utilitatem vestram dico*; quasi dicat: Consulo non nubere. *Porro hoc ad utilitatem vestram*, maiorem scilicet, *dico*, ut expeditius Deo serviatis: quia sic mortificatur caro, quæ est inimica spiritus. Augustinus (serm. xliv.) „Sicut „ inimicus occisus non facit tibi iniuriam; „ sic caro mortificata non turbat animam.“ *Dico*, inquam, *non ut laqueum* fornicationis, scilicet incontinentibus, *vobis iniiciam*, aliquid difficile super hoc faciendo; immo potius laqueus poneretur, si consuleret nubere: quia de muliere dicitur Eccle. vii. quod laqueus venatorum est: sed potius intendens inducere omnes ad *id quod honestum est*, scilicet ad sanctitatem corporis, & animæ: non quia coniugalis status non sit honestus, sed quia minus honestus: Augustinus de Bono vid. (cap. v.) „Non ma„ trimonium turpe esse monstravit, sed „ quod honestius erat, generalis honesti no„ mine commendavit:“ & monens ad illud *quod facultatem praebeat* alicui observandi se in Domino, idest ad servitutem Domini; & hoc *sine impedimento*, quod est in coniugio. II. Corinth. xi. 2. „ Despondi „ vos uni viro virginem castam exhibere „ Christo.“ Vere eligendus est status continentiæ; ubi maius commodum, quia *hoc ad utilitatem*; ubi minus periculum, quia *non ut laqueum*; maior honestas, quia *id quod honestum*; liberior facultas serviendi Deo, quia *facultatem prabet sine impedimento Dominum obsecrandi*.

Notandum est hic, quod multiplex solicitudo est bona. Prima prælationis, sicut nauta solicitus est de regimine navis, pater de filiis: Rom. xii. 8. „ Qui præest, „ in solicitudine.“ Secunda prædicationis, sicut pædagogus solicitus est de puero, doctor de discipulis: I. Thess. ii. 2. „ Fiduciam habuimus loqui ad vos verbum „ Dei in multa solicitudine.“ Tertia dilectionis, sicut amicus verus solicitus est de conservatione amoris: Ephes. iv. 3. „ Solliciti servare unitatem spiritus in vin„ culo pacis.“ Quarta compassionis, sicut vir misericors solicitus est de egenis, & afflictis: II. Timoth. i. 17. „ Cum venisset „ Romam, solicite me quæsivit, & inve„ nit.“ Quinta devotionis, sicut servus solicitus est de placendo domino, religiosus Deo: Mich. vi. 8. „ Indicabo tibi, o „ homo, quid sit bonum:“ & post: „ solicite ambulare cum Deo tuo.“ Sexta circumspectionis, sicut speculator solicitus est de castro custodiendo: Deut. iv. 15. „ Custodite animas vestras solicite:“ corpus enim cum organis, anima cum potentiis, quoddam castrum est. Septima actionis, sicut agricola solicitus est de opere perficiendo: Luc. x. 41. „ Martha Martha solicita es:“ II. Timoth. ii. 15. „ Solicite cura teipsum probabilem exhi„ bere Deo.“ Octava provisionis, sicut dispensator de domo, mercator de computo, pauper de pane quærendo: Rom. xii. 11. „Solicitudine non pigri.“

LECTIO VIII.

Si quis autem turpem se videri existimat super virgine sua, quod sit superadulta, & ita fieri oportet; quod vult faciat: non peccat, si nubat. Nam qui statuit in corde suo firmus, non habens necessitatem, potestatem autem habens suæ voluntatis, & hoc iudicavit in corde suo servare virginem suam, bene facit. Igitur & qui matrimonio iungit virginem suam, bene facit; & qui non iungit, melius facit. Mulier alligata est legi quanto tempore vir eius vivit. Quod si dormierit vir eius, liberata est a lege. Cui autem vult nubat, tantum in Domino. Beatior autem erit, si sic permanserit secundum meum consilium. Puto autem quod & ego Spiritum Dei habeam.

Superius egit de virginibus; hic agit de virginum custodibus: ostendens primo quod licet eis virgines suas coniugio copulare; secundo quod non similiter nuptis licet nisi post mortem viri contrahere, ibi, *Mulier alligata est legi quanto tempore vir eius vivit*. In prima primo ostendit quod custos potest dare virginem suam in coniugio; secundo quod non peccat hoc faciendo, ibi, *Nec peccat, si nubat*; tertio quod etiam bene

ne facit servando, ibi, *Nam qui statuit* ... *servare virginem suam*, *bene facit*; quarto quod licet utrumque sit bonum, tamen hoc est melius illo, ibi, *Igitur & qui matrimonio iungit virginem suam*, *bene facit*. In prima primo supponit in virgine ætatem nubilem; secundo voluntatem nubendi, ibi, *Et ita oportet fieri*; tertio dat nubendi licentiam, ibi, *Quod vult faciat*. Dicit ergo: *Si quis autem turpem se videri existimat*; quasi dicat: Esse sine coniugio, honestius est, & expeditius: sed tamen *si quis turpem se videri existimat*, apud iudicium hominum, *super virgine sua*, timens ne corrumpatur, eo *quod sit superadulta*, idest ultra pubertatem, & iam in nubilibus annis; *& ita oportet fieri* ut nubat, quia non vult continere: *quod vult* virgo, *faciat* custos. Eccli. VII. 27. „ Trade filiam tuam, & „ grande opus feceris; & homini sensato „ da illam. " Nec *peccat* custos, *si nubat* virgo. Hoc ideo dicit secundum Glossam, ne, etsi virgo non peccet, custos videatur peccare. Augustinus de Bono (a) vid. (cap. VIII.) „ Quæ si non continet, nu„ bat; quæ non cepit, deliberet; quæ „ egressa est, perseveret. Nulla adversario „ detur occasio; sed falsa retrahatur obla„ tio. "

Deinde cum dicit, *Nam qui statuit &c.* hic ostendit quod custos virginis bene facit, eam in statu virginali servando: ubi implicatur quadruplex conditio ad hoc expediens. Prima quod custos *firmus* sit in proposito eam virginem custodiendi; secunda quod non timeat de casu virginali, ibi, *Non habens necessitatem*; tertia quod cognoscat in virgine propositum continendi, ibi, *Potestatem autem h bens suæ voluntatis*; quarta quod faciat ex deliberatione, ibi, *Et hoc iudicavit*. Dicit ergo: *Nam qui statuit* .... *servare virginem suam*, *bene facit*, quasi dicat: Ideo autem dico, quod non peccat qui tradit virginem: nam de alio qui servat eam, patet quod bene faciat: *nam qui statuit in corde servare virginem suam*, *firmus* in proposito suo, non curans sobolem, vel aliud huiusmodi, *non habens necessitatem* tradendi eam, cum virgo velit continere, *potestatem autem habens*, secundum alumnæ continentiam, *voluntatis suæ* perficiendæ, *& hoc indicavit in corde suo*; idest, ex iudicio rationis, non ex levitate mentis, discernit esse bonum. I. Tim. v. 21. „ Sine præiudicio „ nihil facias. " *Iudicavit*, inquam, *servare virginem suam*. Ambrosius super hunc locum: „ Non ingerens ei fomitem nuptia„ rum. " Eccli. VII. 26. „ Filiæ tibi sunt? „ Serva corpus illarum. " Qui facit, inquam, sic, *bene facit*.

Deinde cum dicit, *Igitur & qui matrimonio iungit virginem suam*, *bene facit*, hic ostendit quod licet utrumque sit bonum, tamen virginitas est melior matrimonio: ubi primo approbat statum coniugalem; secundo præponit statum virginalem, ibi, *Qui non iungit, melius facit*. Dicit ergo: *Igitur & qui matrimonio iungit virginem suam*, *bene facit*; quasi dicat: Quia oportet fieri ut diximus: *igitur & qui matrimonio iungit virginem*, *bene facit*, quia licitum est quod facit; *& qui non iungit*, cum virgo acquiescat continere, *melius facit*. Glossa: „ Melius facit qui a„ pud Deum meritum suum collocat, & a „ solicitudine liberat eam. " Melius est enim quod licet, & expedit, quam quod licet, & non expedit. Hic enim bene utitur malo, ibi vero bene utitur bono. Bene utitur quis bono, continentiam dedicans Deo; male utitur quis bono, continentiam dedicans idolo; male utitur quis malo, concupiscentiam relaxans adulterio; bene utitur malo, concupiscentiam restringens connubio. Bonum est pudicitia coniugalis, sed melius est continentia virginalis, vel vidualis, secundum Glossam.

Deinde cum dicit, *Mulier alligata est legi quanto tempore vir eius vivit*, hic ostendit quod non similiter coniugata, nisi viro mortuo, potest contrahere: ubi primo ostendit quod coniugata non potest nubere viro vivente; secundo quod viro mortuo potest alii nubere, ibi, *Quod si dormierit vir eius*, *liberata est a lege*; tertio quod melius est illi continere, ibi, *Beatior autem erit*, *si sic permanserit*; quarto quod debet consilio eius credere, ibi, *Puto autem quod & ego Spiritum Dei habeam*. Dicit ergo: *Mulier alligata est legi &c.* quasi dicat: Qui non iungit virginem suam, melius facit; & vere melius, quia *mulier alligata est legi &c.* Vel sic. Virgo quocumque tempore potest nubere, sed uxorata non, quia *mulier alligata est legi*, ita ut non possit nubere alteri, *quanto tempore vir eius vivit*. Rom. VII. 2. „ Quæ „ autem sub viro est mulier, vivente viro „ est alligata legi viri. " Deinde cum dicit, *Quod si dormierit*, somno mortis: de qua dormitione Ioann. XI. 11. „ Lazarus „ amicus noster dormit: " *vir eius*. Augustinus (de Bono vid. cap. IV. & XII.) „ Non „ dicit primus, secundus, vel tertius, vel

 „ quar-

(a) *Al.* coniug.

„ quartus, vel quousque licet. Nec nobis „ diffiniendum est quod non diffinit Apo- „ stolus. Unde nec ullas nuptias debeo da- „ mnare, nec eis verecundiam numerosita- „ tis afferre. “ *Si dormierit*, inquam, *liberata est a lege viri*: unde permittitur ei nubere. Hinc patet quod resurgenti non tenetur copulari; *sed cui vult nubat*. Invitæ enim nuptiæ solent habere malos proventus; ideo dicitur Gen. XXIV. 57. „ Vocemus puellam, & quæramus voluntatem eius. “ *Nubat*, inquam, *tantum in Domino*, idest viro suæ religionis: nam in dispari cultu prohibitum est in lege matrimonium: Deuteron. VII. Per hanc licentiam Apostoli, revocatæ sunt omnes pœnæ, & infamiæ, quæ secundum leges infligebantur olim mulieri secundo nubenti infra tempus luctus, scilicet intra annum. Ergo in nuptiis exigitur personarum legitimitas, unde dicitur, *Liberata est*: consensus libertas, unde addit, *Cui vult nubat*: cultus paritas, unde subdit, *Tantum in Domino*.

Deinde cum dicit, *Beatior autem erit, si sic permanserit*, hic ostendit quod melius est illi continere quam nubere, dicens: Quamvis liceat ei nubere, *tamen beatior erit, si sic permanserit*, scilicet innupta: & hoc est consilium meum, supra eodem datum: habebit enim fructum sexagesimum, qui debetur viduis: Matth. XIII. Augustinus (de Bono vid. cap. IV.) „ Satis ostendit beatam „ esse post mortem viri & secundo nu- „ bentem; sed beatior est non nubens. “ Deinde cum dicit, *Puto autem quod & ego Spiritum Dei habeam*, hic ultimo ostendit quod debent consilio eius credere, quia inspirante Spiritu sancto hoc consulit: & hoc est quod dicit: *Puto autem quod & ego Spiritum Dei habeam*; quasi dicat: Faciendum est *secundum consilium meum*, quia *puto quod & ego*, sicut ceteri Apostoli, *Spiritum Dei habeam*. Rom. VIII. 23. „ Sed & nos ipsi „ primitias Spiritus habentes. “ Hoc ergo consilium debet impleri & propter fructum sequentem, quia *beatior erit*, & propter consulentis auctoritatem, quia *secundum consilium meum*, & propter Spiritum Dei inspirantem, quia *puto quod & ego Spiritum Dei habeam*.

Hic quæritur super illo verbo, *Volo vos sine solicitudine esse*. Contra. Rom. XII. 11. „ Solicitudine non pigri. “ Responsio. Ibi loquitur de solicitudine spirituali, hic de temporali.

Item super illo, *Divisus est*. Contra. Oseæ X. 2. „ Divisum est cor eorum, nunc „ interibunt. “ Responsio. Ibi loquitur de divisione intentionis principalis, hic de divisione actionis.

Item Glossa ibidem: „ Partim servit Deo, „ partim mundo. “ Contra. Matth. VI. 24. „ Nemo potest duobus dominis servire. “ Responsio. Verum est, ita quod æqualiter serviat utrique in eo quod duo, idest contrarii, sunt.

Item super illud, *Mulier innupta cogitat quæ Domini sunt*, Glossa: „ Non cogitat, „ ne damnetur a Deo. “ Contra. Damnari potest, ut patet in parabola de fatuis virginibus. Responsio. Non cogitat hoc solum, sed cum hoc etiam ne offendat sponsum.

Item super illud, *Ut sit sancta corpore, & spiritu*, Glossa: „ Non potest fieri ut non „ sit sanctum corpus quo utitur sanctificator „ Spiritus. “ Contra. Spiritus sanctus usus est lingua Caiphæ non sancta, Ioan. XI. Responsio. Utebatur ea ut spiritus, non ut sanctificator.

Item. *Sed ad id quod honestum est*. Contra. Ergo matrimonium turpe. Responsio, secundum Glossam. Positivum posuit pro comparativo.

Item super illud, *Qui non iungit, melius facit*, Glossa: „ Hic (scilicet in coniugio) „ bene utitur homo malo. “ Contra. Cuius usus bonus est, ipsum quoque bonum est. Responsio. Illud intelligitur de usu rei per se, scilicet ad quem ordinata est, non per accidens, scilicet ad quem ex prudentia utentis ordinatur.

Item Glossa ibidem: „ Melius est bene „ uti bono, quam bene uti malo. “ Contra. Hoc difficilius illo. Responsio. Loquitur hic de malo vitii, non supplicii.

Item super illo verbo in Glossa, „ Duæ „ permissæ. Contra. Ergo duæ nuptiæ non sunt a Deo. Responsio. Non ex eo quod duæ, nisi ex consequenti.

Item. *Si dormierit vir*: quid dicendum est, si resuscitatur? Responsio. Requiritur consensus novus ad hoc quod sit matrimonium.

Item super illud, *Puto quod Spiritum Dei habeam*. Contra. Rom. VIII. 38. „ Certus „ sum quod neque mors, neque vita . . . „ poterunt nos separare a caritate Dei. “ Responsio, secundum Glossam. Non dicit hoc dubitando, sed quasi increpando.

CA.

CAPITIS OCTAVI

LECTIO I.

DE his autem quæ idolis sacrificantur, scimus quia omnes scientiam habemus: Scientia inflat, caritas vero ædificat. Si quis autem se existimat scire aliquid, nondum cognovit quemadmodum oporteat eum scire. Si quis autem diligit Deum, hic cognitus est ab eo. De escis autem quæ idolis immolantur, scimus quia nihil est idolum in mundo, & quod nullus Deus nisi unus. Nam & si sunt qui dicantur dii sive in cęlo, sive in terra (siquidem sunt dii multi, & domini multi) nobis tamen unus Deus Pater, ex quo omnia, & nos in illo; & unus Dominus Iesus Christus, per quem omnia, & nos per ipsum. Sed non in omnibus est scientia. Quidam autem cum conscientia usque nunc idoli, quasi idolothytum manducant; & conscientia ipsorum cum sit infirma, polluitur. Esca autem nos non commendat Deo: neque enim si manducaverimus, abundabimus; neque si non manducaverimus, deficiemus.

EXcluso errore circa correctionem criminum, cap. v. & vi. item circa virginitatem, & matrimonium, cap. vii. hic excludit errorem circa esum, & abstinentiam ciborum cap. isto, & ix. & x. loquens de his quæ idolis immolabantur, a quibus, quamvis in se licitis, abstinere monet, primo allegando eis scandalum infirmorum cap. isto; secundo exemplum sui, qui propter alios abstinet a receptione sumptuum licitorum, cap. ix. tertio exemplum pęnæ Iudæorum post tanta beneficia Dei in deserto prostratorum, cap. x. Ergo propter scandalum proximi, exemplo Apostoli, (a) non propter timorem supplicii, debemus abstinere a cibis aliquando licitis. In primo ostendit quod in se licita est comestio idolothytorum; secundo monet nihilominus abstinere propter scandalum fratrum infirmorum, ibi, *Videte ne forte hac licentia vestra offendiculum fiat infirmis*. In prima primo proponit quod maiores eorum habent scientiam de idolothytis; secundo ostendit qualem scientiam habent de eis, ibi, *De escis autem quæ idolis immolantur, scimus quia nihil est idolum in mundo*; tertio quod quidam infirmi hac scientia carent, ibi, *Sed non in omnibus est scientia*; quarto quod alii coram eis idolothyta edere non debent, ibi, *Esca autem nos non commendat Deo*. In prima primo dicit, quod de idolothytis scientiam habent; secundo quod eam sine caritate inutiliter habent, ibi, *Scientia inflat, caritas autem ædificat*; tertio ostendit a quibus habeatur hæc scientia insufficienter, ibi, *Si quis autem existimat se scire aliquid, nondum cognovit quemadmodum oporteat eum scire*; quarto a quibus sufficienter, ibi, *Si quis autem diligit Deum, hic cognitus est ab eo*. Dicit ergo: *De his autem quæ idolis sacrificantur, scimus quia omnes scientiam habemus*; quasi dicat: De prædictis quæsivistis a me, scilicet de pertinentibus ad matrimonium: de aliis autem, ut de immolatis idolo, non fuit necesse quærere: quia omnes scitis super hoc veritatem: & hoc est quod dicit: *De his autem quæ idolis sacrificantur*, an liceat edere, vel non, *scimus*, ego & vos, quod liceat ea comedere, secundum illud ad Titum 1. 15. „Omnia munda mundis: " *scimus quia omnes scientiam habemus*, ego scilicet, & vos perfecti inter alios, scilicet scientiam de Creatore, & creaturis: & ideo minus excusabiles, si male facimus.

Deinde cum dicit, *Scientia inflat*, hic ostendit quomodo sine caritate scientiam inutiliter habent; quasi dicat: Habetis quidem scientiam; sed non valet vobis, quia inde superbitis contra ignaros. *Scientia* autem, si sola est, *inflat*. Eccle. 1. 18. „In multa sapientia, multa est indignatio. " Act. xxvi. 24. „Multæ litteræ te faciunt insanire. " Hæc enim fuit plaga AEgyptiorum, idest sapientium huius mundi, vesicæ turgentes: Exod. ix. *Caritas vero ædificat*, infirmos; quæ quod eis obesse potest, dimittit, quia non quærit quæ sua sunt. Unde addenda est scientiæ caritas. Augustinus (epist. cxix.) „Addite ergo scientiæ caritatem, & utilis erit scientia. "

(a) *Al. omittitur* non.

„ tia. “ Per se quidem est inutilis, ex caritate vero utilis. Philosophus (II. Ethic. cap. iv.) „ Scire aut nihil, aut parum prod- „ est ad virtutem. “

Deinde cum dicit, *Si quis autem existimat se scire aliquid &c* hic ostendit a quibus hæc scientia habetur insufficienter, quia ab illis qui ea utuntur in nocumentum proximi: & est sua ratio talis. Quicumque habet scientiam, non modum utendi ea, habet scientiam insufficienter; sed qui habet scientiam sine caritate, est huiusmodi: ergo qui habet scientiam sine caritate, habet insufficienter scientiam. Primo ergo supponit scientiam sine caritate; secundo ostendit insufficientiam talis scientiæ, ibi, *Nondum cognovit*; tertio rationem insufficientiæ, ibi, *Quemadmodum oporteat eum scire*. Dicit ergo: *Si quis autem existimat se scire*; quasi dicat: Habetis scientiam, sed non sufficientem; quia *si quis* vestrum *existimat se scire*, habens scientiam sine caritate, aliquid scit, scilicet quod liceat comedere idolothyta, *nondum tamen cognovit*: quia non scit cognoscere facto ostendit, *quomodo oporteat eum scire*; idest, qualiter debeat uti scientia, quia in ædificationem, non in nocumentum aliorum. Scire autem contingit dupliciter, scilicet habere scientiam, & uti scientia; sicut videre, habere visum, & uti visu. Glossa Bernardi: „ Hic non approbat Apo- „ stolus multa scientem, si modum sciendi „ nescierit. Modus enim sciendi est ut „ scias quo ordine, quo studio, quo fine „ scire quæque oporteat: quo ordine, ut „ id prius quod maturius ad salutem; quo stu- „ dio, ut id ardentius quod efficacius est „ ad amorem; quo fine, ut non ad inanem „ gloriam, vel curiositatem velle aliquid, „ sed ad ædificationem tui, & proximi. „ Sunt namque qui scire volunt eo fine „ tantum ut sciant, & curiositas est; qui- „ dam ut sciantur, & vanitas est; quidam „ ut scientiam vendant, & turpis quæstus „ est; quidam ut ædificentur, & pruden- „ tia est; quidam ut ædificent, & caritas „ est. “

Deinde cum dicit, *Si quis autem diligit Deum, is cognitus est ab eo*, hic ostendit a quibus hæc scientia habetur sufficienter, quia ab illis qui utuntur ea ex caritate. Primo ergo supponit scientiam cum caritate; secundo ostendit sufficientiam talis scientiæ, ibi, *Hic cognitus est*. Dicit ergo: *Si quis autem diligit Deum, hic cognitus est ab eo*, quasi dicat: Ille perfecte non scit qui nescit quemadmodum oporteat eum scire. *Si quis autem diligit Deum*, & ita cum scientia habet caritatem, *hic cognitus*, idest approbatus, *est ab eo*: „ novit enim Dominus „ qui sunt eius: “ II. Timoth. ii. 19. Unde talis vere scit Deo approbante, quia bene utitur scientia propter caritatem annexam.

Notandum est hic, quod ad hoc quod aliquis sciat quemadmodum oporteat scire, novem sunt necessaria. Primo humiliter sine inflatione: Philippens. iv. 12. „ Scio hu- „ miliari: Psal. cxxx. 2. „ Si non humili- „ ter sentiebam. “ Secundo sobrie sine præsumptione: supra ii. 2. *Non iudicavi me scire*: Rom. xii. 3. „ Non plus sapere quam „ oportet. “ Tertio certitudinaliter sine hæsitatione: II. Timoth. i. 12. „ Scio cui cre- „ didi, & certus sum. “ Quarto veraciter, & sine errore: II. Tim. iii. 7. „ Semper „ discentes, & numquam ad scientiam ve- „ ritatis pervenientes. “ Quinto simpliciter „ sine deceptione: I. Timoth. vi. 20. „ Op- „ positiones falsi nominis scientiæ. “ Sexto salubriter cum caritate, & dilectione: infra xiii. 2. *Si habuero omnem scientiam .... caritatem autem non habuero, nihil sum*. Septimo utiliter cum proximorum ædificatione: infra xii. 8. *Alii datur sermo scientiæ in eodem Spiritu*. Octavo liberaliter cum gratuita communicatione: Sapient. vi. 24. „ Po- „ nam in lucem sapientiam eius. “ Nono efficaciter cum bona operatione: „ scienti e- „ nim bonum, & non facienti, peccatum est „ illi: “ Iac. iv. 17. Primum, scilicet humilitas scientiæ, arguit sapientes superbos; sobrietas curiosos; certitudo dubiosos; veritas hæreticos; simplicitas advocatos; salubritas magos; utilitas iniquos; liberalitas avaros; efficacia otiosos.

Deinde cum dicit, *De escis autem quæ idolis immolantur, scimus quia nihil est idolum in mundo*, hic ostendit qualem scientiam habent de idolothytis, ostendens primo quod sciunt idolum nihil esse; secundo quod sciunt omnia a Deo esse, ibi, *Nam etsi sunt qui dicantur dii ... nobis tamen unus Deus*. In prima primo dicit idolum nihil esse; secundo iuxta hoc ad declarationem ostendit Deum non nisi unum esse, ibi, *Et quod nullus Deus nisi unus*. Dicit ergo: *De escis autem quæ idolis immolantur, scimus quia nihil est idolum in mundo*; quasi dicat: Prædictis modis non valet scientia; sed tamen *de escis quæ immolantur idolis, scimus*, scientia vera, scilicet quod in se sunt licitæ, nec propter idolum sunt immundæ: & hoc quia *idolum nihil est in mundo*. Hoc tripliciter exponitur. Primo modo sic. *Idolum nihil est in mundo*, idest inter creaturas mundi, quantum

ad

ad formam idoli: licet enim materia idoli sit aliquid, scilicet aurum, vel argentum, vel huiusmodi; tamen nihil est forma, scilicet quæ creditur ibi esse ab idolatris, qui credunt idolum esse Deum. Ef. xli. 24. „ Ecce vos estis ex nihilo, & opus „ vestrum ex eo quod non est. " Secundo modo sic. *Idolum nihil est*, scilicet persona subsistens ex simulacro, & spiritu præsidente. Ex istis enim duobus nihil fit, sicut ab idolatris putatur. Hier. x. 14. „ Confusus „ est omnis artifex in sculptili, quia fal- „ sum est quod conflavit, & non est spiri- „ tus in eo. " Tertio modo sic. *Idolum nihil est in mundo*; idest, nullius rei quæ sit in mundo (a) habet similitudinem. Est enim differentia inter idolum & simulacrum: quia simulacrum dicitur quod fit ad similitudinem rei alicuius naturalis; (b) idolum autem ad nullius rei est similitudinem; ut si corpori humano addatur caput equinum. Esa. xl. 18. „ Cui similem feci- „ stis Deum? Aut quam imaginem ponetis „ ei? " *Et scimus etiam quod nullus Deus nisi unus*. Deuter. vi. 4. „ Audi Israel: „ Dominus Deus tuus, Deus unus est. "

Deinde cum dicit, *Nam etsi sunt qui dicantur dii ..... nobis tamen unus Deus*, hic ostendit quod sciunt omnia a Deo esse, non a diis nuncupativis, vel adoptivis, ut sunt idola, vel sancti; sed ab uno summo. Primo ergo dicit quomodo potest intelligi deorum pluralitas, scilicet per adoptionem, vel nuncupationem; secundo quomodo est divinitatis unitas, scilicet per essentiam, ibi, *Nobis (c) tamen unus Deus Pater*: ubi primo tangit unitatem in Patre; secundo in Filio, ibi, *Et unus Dominus Iesus Christus*. In prima tangit tria, scilicet essentiam, quia *unus Deus*; personam, quia *Pater*; potentiam, *ex quo omnia*; clementiam, quia *& nos in illo*. Similiter ista tangit in Filio. Dicit ergo: *Nam etsi sunt qui dicantur dii .... nobis tamen unus Deus*; quasi dicat: Et vere non est nisi unus Deus: *nam etsi sunt qui dicantur dii* vere participatione divinitatis, ut sancti: Psalm. lxxxi. 6. „ Ego dixi, Dii „ estis: *sive in celo*, ut sancti comprehensores, *sive in terra*, ut sancti viatores (*siquidem sunt dii multi* vere, participatione divinitatis, ut sancti, *& multi domini*, ut Apostoli, & prælati) *nobis tamen unus Deus*. Alio modo legitur sic. *Nam & si sunt qui dicantur dii* a gentibus, scilicet falsa nuncupatione, *sive in celo*, ut sol, & luna; *sive in terra*, ut Mercurius, & Diana (*siquidem sunt dii multi*, sola scilicet nuncupatione, secundum gentiles: Psalm xcv. 5. „ Dii gentium dæmonia; " *& domini multi*, qui aliis præsunt) *nobis tamen* tantum *unus est Deus* essentialiter, scilicet *Pater*, *ex quo omnia* secundum naturam, & per paternam auctoritatem: Rom. xi. 36. „ Ex quo o- „ mnia: " *& nos in illo*, per gratiam: Act. xvii. 28. „ In ipso vivimus, movemur, & „ sumus: " *& unus* cum Patre Deus *Dominus Iesus Christus*: Ioan. x. 30. „ Ego, & „ Pater unum sumus: " *per quem omnia*, scilicet facta sunt secundum naturam: Ioan. i. 3. „ Omnia per ipsum facta sunt: " *& nos per illum*, scilicet sumus in Deo per gratiam: Rom. i. 5. „ Per quem accepimus „ gratiam, & Apostolatum. " Ergo unus est altissimus Creator omnium omnipotens. Ex his elicitur talis ratio. Non est nisi unus Deus, qui fecit omnia; sed multa sunt idola: ergo non sunt Deus, qui fecit omnia, nec creduntur aliquid: ergo nihil.

Sed non in omnibus est scientia. Habito quod maiores illorum habent scientiam de idolothytis, hic ostendit quod minores hac scientia carent. Ubi primo ostendit quod in quibusdam defuit prædicta de idolothytis scientia; secundo quod propter hoc (d) esu idolothytorum polluitur eorum conscientia. Ubi primo tangit pollutæ conscientiæ rationem; secundo ipsam pollutionem, ibi, *Et conscientia ipsorum ..... polluitur*. Dicit ergo: *Sed non in omnibus est scientia*; quasi dicat: Hoc scimus nos, scilicet quod idolum nihil est; *sed non in omnibus*, ut in infirmis, *est scientia* hæc: & vere *non est in omnibus*; *quidam (e) tamen cum conscientia usque nunc idoli, quasi idolothytum manducant*. Vel sic. *Nos* scimus, quod idolum nihil est in mondo: *quidam tamen cum conscientia idoli*, quia scilicet potant idolum aliquid divinum esse, *usque nunc*, idest post conversionem, sicut ante, *manducant idolothytum*, idest de sanctificatis idolis; & hoc non quasi cibum simpliciter, sed *quasi idolothytum*, scilicet ad reverentiam idoli. *Et conscientia illorum, cum sit infirma, polluitur per illos*, scilicet qui habent rectam scientiam, sed non cum caritate, per quos in hunc errorem infirmi inducuntur. Deut. xxvii. 18. „ Maledictus „ qui errare facit cœcum in itinere. " Hic innuit, quod non cibus, sed conscientia polluitur per peccatum, comedendo ad exemplum malorum.

De-

(a) *Al.* habens. (b) *Al.* idolum ad nullius rei fit similitudinem. (c) Al. *autem*. (d) *Al.* esu scilicet idolothytorum. (e) Al. *enim*.

Deinde cum dicit, *Eſca autem non commendat nos Deo*, hic quarto oſtendit quod coram eis idolothyta comedere non debent. Ubi primo oſtendit quod huiuſmodi comeſtio nihil prodeſt apud Deum; ſecundo probat quod non præſtat aliquod bonum augmentum, ibi, *Neque enim ſi non manducaverimus, deficiemus*. Dicit ergo: *Eſca autem nos non commendat Deo*, quaſi dicat: Illis nocet veſtra comeſtio, vobis autem non prodeſt: *eſca enim nos non commendat Deo*, ſed recta fides in edendo. Nam nec Eſau eſu lenticulæ iuſtificatus eſt, nec Elias eſu carnium pollutus eſt. Rom. XIV. 17. „Non „eſt regnum Dei eſca, & potus." Heb. ult. 9. „Bonum eſt gratia ſtabilire cor, „non eſcis."

Deinde cum dicit, *Neque enim ſi non manducaverimus, deficiemus*, hoc probat quod propoſuit; & eſt ſua ratio talis. Non comedere idolothytum non diminuit bonum; comedere non auget: ergo talis eſca ſumpta, vel non ſumpta nihil prodeſt apud Deum: & hoc eſt quod dicit: *Neque enim ſi non manducaverimus, deficiemus*; ideſt, minus ab eo habebimus; *neque ſi manducaverimus, abundabimus*, in virtutibus: quia eſca ventri, non menti proficit, & ita cum non ſit de veritate vitæ, iuſtitiæ, & doctrinæ, dimittenda eſt propter ſcandalum.

L E C T I O II.

Videte autem ne forte hæc licentia veſtra offendiculum fiat infirmis. Si quis enim viderit eum qui habet ſcientiam in idolio recumbentem, nonne conſcientia eius, cum ſit infirma, ædificabitur ad manducandum idolothyta; & peribit infirmus in tua ſcientia frater, propter quem Chriſtus mortuus eſt? Sic autem peccantes in fratres, & percutientes conſcientiam eorum infirmam, in Chriſto peccatis. Quapropter ſi eſca ſcandalizat fratrem meum, non manducabo carnem in æternum, ne fratrem meum ſcandalizem.

HAEc eſt ſecunda pars huius capituli: ſuperius enim oſtendit quod in ſe licita eſt comeſtio idolothytorum; hic monet abſtinere ab ea propter ſcandalum infirmorum. Ubi primo monet ne offendant fratres ſua comeſtione; ſecundo quod poteſt offendere, ibi, *Si enim quis viderit eum qui habet ſcientiam in idolio recumbentem &c.* tertio oſtendit malum quod inde poteſt accidere, ibi, *Et peribit infirmus in tua ſcientia frater*; quarto præbet ſe in exemplum abſtinentium, ibi, *Quapropter ſi eſca ſcandalizat fratrem meum, non manducabo carnem in æternum*. Dicit ergo: Videte, quia quantum ad nos nihil prodeſt, vel obeſt eſca ipſa; ſed tamen *videte ne forte hæc licentia veſtra*, qua ſcitis licere vobis comedere de idolothytis, *offendiculum fiat infirmis* in fide, qui nondum ſciunt idolum nihil eſſe. Lev. XIX. 14. „Coram cæco non pones oſtendi„culum." Deinde cum dicit, *Si quis viderit eum qui habet ſcientiam in idolio recumbentem &c.* hic oſtendit quomodo poſſunt offendere, quia comedendo idolothytum coram infirmis: ubi implicantur (*a*) tria concurrentia ad ſcandalum. Primo (*b*) maior ſcientia; ſecundo comeſtio idolothyti publica, ibi, *In idolio recumbentem*; tertio occaſio ſcandali accepti, ibi, *Nonne conſcientia eius .... ædificabitur ad manducandum?* Dicit ergo: *Si enim quis viderit eum qui habet ſcientiam in idolio recumbentem &c.* quaſi dicat: Et vere poteſt eſſe offendiculum: *ſi enim quis* infirmus *viderit eum qui habet ſcientiam recumbentem in idolio*, ideſt in præſentia idoli, *nonne conſcientia eius, cum ſit infirma*, per te *ædificabitur*, ideſt per factum tuum, *ad manducandum idolothyta*, ideſt ſacrificata in reverentiam idoli? quaſi dicat ſic. Videns enim quis fratrem peritum, in idolio ſacrificata comedere, incipit ipſe edere non illa conſcientia qua ille, ſcilicet peritiæ cauſa; ſed id putat eſſe numen, in cuius reverentia hoc fiat.

Deinde cum dicit, *Et peribit infirmus*, hic oſtendit malum quod inde poteſt accidere; & hoc duplex. Primo ſcandalum proximi; ſecundo offenſam proximi, ibi, *Sic autem peccantes in fratres ... in Chriſto peccatis*. In prima implicantur tria. Peccantis conditio, quia *infirmus*; peccandi occaſio, quia *in tua conſcientia*; peccati exaggeratio, quia *propter quem Chriſtus mortuus eſt*. Dicit ergo: *Et ita peribit infirmus*, in fide, (*c*) *in tua ſcientia frater*, ideſt occaſione accepta a tua ſcientia: quia te ſapientem videt come-

(a) *Al.* quatuor. (b) *Al.* malorum ſcientia. (c) *Al.* ideſt in tua ſcientia.

medere, putans quod sub idoli veneratione comedas: *propter quem salvandum Christus mortuus est*: & ita graviter peccas. Rom. xiv. 15. „ Noli cibo perdere illum pro quo „ mortuus est Christus. “ *Sic autem peccantes in fratres*, peccato scandali, & *percutientes conscientiam eorum infirmam*, gladio mali exempli: Amos ix. 1. „ Percute car- „ dinem (idest conscientiam) & commove- „ buntur superliminaria, “ idest intellectus, & affectus: *in Christo peccatis*, cuius membra sunt. Non ait, In Christum, secundum Glossam: quia in Christum peccare, est Christum negare, idest peccare in fide; in Christo peccare est in his quae Christi sunt peccare, scilicet in moribus; sicut ille qui in lege est, dicitur in lege peccare; qui autem in lege non est, dicitur peccare in legem.

Deinde cum dicit, *Quapropter si esca scandalizat fratrem meum, non manducabo carnem in aeternum*, hic ultimo proponit se in exemplum abstinentiae: ubi primo implicat scandalum; secundo ex hoc explicat abstinentiae propositum, ibi, *Non manducabo carnem in aeternum*; tertio praevenit dubium, ibi, *Ne fratrem meum scandalizem*. Dicit ergo: *Quapropter*, ne scilicet peccem in Christum, *si esca scandalizat fratrem meum, non manducabo carnem* aliquam, non solum idolothyta, *in aeternum*. Si ergo propter scandalum fratrum abstinendum est quasi a necessariis vitae, multo magis a superfluis: & hoc non ideo quod esca in se mala sit, sed *ne scandalizem fratrem meum*. Nam „ qui „ scandalizaverit unum de pusillis istis, ex- „ pedit ei ut suspendatur in collo eius mo- „ la asinaria, & demergatur in profundum „ maris: “ Matth. xviii. 6. Rom. xiv. 20. „ Omnia munda mundis; sed malum est „ homini, qui per offendiculum mandu- „ cat. “

Hic quaeritur super illud, *Scientia inflat*. Glossa: „ Scientia per se inutilis est. “ Contra. Scientia per se bona est: ergo & utilis. Responsio. Inutilis est ad salutem, utilis tamen ad multa alia.

Item. *Caritas aedificat*. Contra. Sicut scientia inflat, non per causam, sed per occasionem; sic & caritas. Responsio. Non est simile: quia scientia habenti se manifestat; sed non sic caritas: quia nemo certus est de caritate.

Item super illud, *Idolum nihil est*, Glossa: „ Naturam Deus formavit, sed stultitia „ hominum formam dedit. “ Contra. Omne esse est a Deo: ergo omnis forma. Responsio. Glossa loquitur de forma putativa in natura, non de vera.

Item ibidem Glossa: „ Forma hominis in „ idolo non est facta per Verbum. “ Contra. Ioan. 1. 3. „ Omnia per ipsum facta „ sunt. “ Responsio. Quamvis forma hominis in illo sit facta per Verbum, non tamen in idolo, idest ad colendum.

Item ibidem Glossa: „ *Idolum nihil est*, „ quia nullius rei quae sit in mundo, simili- „ tudinem habet. “ Contra. Non potest artifex cogitare, vel formare nisi qualia vidit. Responsio. Non habet similitudinem in toto, sed in partibus.

Item super illud, *Nullus Deus nisi unus*, Glossa: „ Hoc dicit, ne putetur esse „ Deus in idolo. “ Contra. Deus, licet sit unus, tamen est ubique. Responsio. In idolo est per potentiam, (*a*) non per praesidentiam, vel unionem, ut putabant Gentiles.

Item ibidem Glossa: „ Pars Trinitatis „ non potest esse quicumque unus in tri- „ bus. “ Contra. Cuiuslibet numeri pars est unitas. Responsio. Trinitas non est numerus simpliciter, sed numerus personarum.

Item super illud, *Et si sunt qui dicuntur dii*, Glossa, „ Participatione divinitatis. “ Contra. Divinitas est imparticipabilis. Responsio. Participatio haec per causam est, non per essentiam.

Item ibidem Glossa: „ Quaeritur utrum „ Angeli vocandi sint dii. “ Responsio. Quamvis participent divinitatem, tamen, secundum Glossam, non sunt dicendi dii propter periculum adorationis.

Item super illud, *Nobis tamen unus Pater*, Glossa: „ Trinitas est nobis unus Pater, „ non tamen ille qui tertia in Trinitate „ persona alius. “ Contra. Idem, & diversum dividunt ens. Respondeo, quod quamvis idem, & diversum dividant ens creatum, non tamen increatum: quia ibi est identitas in essentia cum diversitate in personis.

Item. *Non in omnibus est scientia*. Contra. Supra eodem, *Omnes scientiam habemus*. Responsio. Illud non intelligitur universaliter, sed de maioribus.

Item super illud, *Esca non commendat nos Deo*, dicit Glossa, „ Sumpta, vel non sum- „ pta. Contra. Ergo abstinentia nihil meretur. Responsio. Non virtus escae, sed virtus abstinentiae prodest.

(*a*) *Al.* non per praesentiam.

Item. *Si esca scandalizat fratrem meum, non manducabo carnem in aeternum*. Contra. Ergo pro scandalo fratris, a pane, & vino abstinendum est in perpetuum. Responsio. Non est simile de necessariis, & superfluis. Vel loquitur hic de scandalo activo, non passivo. Vel perfectionis est hoc, non necessitatis.

Notandum est hic super illud, *Unus Deus*, quod Deus potest accipi multipliciter, scilicet falsa nuncupatione; & sic idola dicuntur dii, Psalm. xcv. 5. „ Omnes dii gentium daemonia. " Hierem. x. 11. „ Dii „ qui caelum, & terram non fecerunt, „ pereant de terra. " Vera adoptione; & sic sancti dicuntur dii. Psalm. lxxxi. 6. „ Ego dixi: Dii estis, & filii Excelsi omnes; vos autem sicut homines moriemini. " Mundana praelatione; & sic praelati dicuntur dii. Exod. xxii. 28. „ Diis „ non detrahes. " Ioan. x. 35. „ Si illos „ dixit deos ad quos sermo Dei factus est. " Essentiae proprietate; & sic Trinitas dicitur Deus. Deuteron. vi. 4. „ Audi Israel: „ Dominus Deus tuus unus est. "

Item notandum, quod Christus unus sine pari multipliciter dicitur. Primo unus Deus propter naturam divinitatis: unde sic nullus est Deus nisi unus. Secundo unus Creator propter infinitatem potestatis. Eccli. 1. 8. „ Unus est altissimus Creator omnium " Tertio unus homo propter singularem eminentiam sanctitatis. Psalm. xiii. 1. „ Non „ est qui faciat bonum, non est usque ad „ unum. " Ioan. xi. 1. „ Expedit ut unus „ moriatur homo. " Quarto unus Dominus propter gubernationem praelationis. Ephes. iv. 5. „ Unus Dominus, una fides, & unum „ baptisma: " & hoc modo unus Dominus Iesus Christus. Quinto unus magister propter infusionem cognitionis. Matth. xxiii. 10. „ Non vocemini magistri, quia magister vester unus est Christus. " Sexto unus pater propter productionem universitatis. Matth. xxiii. 9. „ Unus est enim „ Pater vester, qui in caelis est. " Septimo unus pastor propter generalem refectionem populi fidelis. Ioan. x. 16. „ Fiet unum ovile, & unus pastor. " Octavo una hostia propter singulare pretium nostrae redemptionis. Hebr. x. 14. „ Una enim oblatione consummavit in aeternum sanctificatos. "

CAPITIS NONI

LECTIO I.

NOn sum liber? Non sum Apostolus? Nonne Christum Iesum Dominum nostrum vidi? Nonne opus meum vos estis in Domino? Et si aliis non sum Apostolus, sed tamen vobis sum: nam signaculum Apostolatus mei vos estis in Domino. Mea defensio apud eos qui me interrogant, haec est. Numquid non habemus potestatem manducandi, & bibendi? Numquid non habemus potestatem sororem mulierculam circumducendi, sicut & ceteri Apostoli, & fratres Domini, & Cephas? Aut solus ego, & Barnabas non habemus potestatem hoc operandi? Quis militat suis stipendiis umquam? Quis plantat vineam, & de fructu eius non edit? Quis pascit gregem, & de lacte gregis non manducat? Numquid secundum hominem haec dico? An & lex haec non dicit? Scriptum est enim in lege Moysi: Non alligabis os bovi trituranti. Numquid de bobus cura est Deo? An propter nos utique haec dicit? Nam propter nos utique scripta sunt: quoniam debet in spe, qui arat, arare, & qui triturat, in spe fructus percipiendi.

SUpra monuit cavere ab edendo idolothyta coram infirmis propter scandalum fratrum infirmorum; hic proponit se in exemplum, quia propter alios abstinet se a sibi licitis, scilicet ab acceptione sumptuum: ubi primo proponit multipliciter quia licitum est sumptus accipere; secundo quod nihilominus non vult accipere, ibi, *Ego autem nullo horum usus sum*. In prima parte, probat tri-

tripliciter. Primo per auctoritatem; (*a*) secundo per rationem, ibi, *Si nos vobis spiritualia seminavimus, magnum est, si nos carnalia vestra metamus*? tertio per exemplorum similitudinem, ibi, *Nescitis quod hi qui in sacrario operantur, quæ de sacrario sunt edunt?* In prima primo probat per auctoritatem apostolicæ dignitatis; secundo per auctoritatem humanæ consuetudinis, ibi, *Quis militat suis stipendiis umquam?* tertio per auctoritatem divinæ legis, ibi, *Numquid secundum hominem hæc dico*? In prima primo probat quod sit Apostolus generaliter; secundo quod sit Apostolus eorum specialiter, ibi, *Et si aliis non sum Apostolus, sed tamen vobis sum*; tertio quod potest accipere sumptus licite, ibi, *Numquid non habemus potestatem manducandi, & bibendi*? In prima primo quærit an habeat libertatem accipiendi sumptus; secundo an sit Apostolus, ibi, *Non sum Apostolus*? tertio probat duplici ratione quod sit liber, & Apostolus, ibi, *Nonne Dominum Iesum Christum vidi*? Dicit ergo: *Non sum liber*? quasi dicat: Abstinete ab hoc licito, scilicet ab esu idolothytorum, quia ego etiam abstineo a stipendiis, cum tamen habeam libertatem accipiendi. Numquid enim *non sum Apostolus*? Immo vere sum Apostolus. Gal. II. 8. „ Qui operatus est Petro in Apostolatum circumcisionis, operatus est & mihi inter Gentes. “ Est ergo ratio sua talis. Omnis Apostolus ratione sui Apostolatus habet libertatem accipiendi sumptus; sed ego sum Apostolus (utcumque probat postea) ergo &c.

Deinde cum dicit, *Nonne Dominum Iesum Christum vidi*? hic probat duplici ratione quod sit Apostolus. Primo per causam; secundo per effectum, ibi, *Nonne opus meum vos estis in Domino*? Prima ratio sumitur ex parte Christi mittentis; secunda ex parte Corinthiorum, quibus mittitur. Prima ratio talis est. Ego vidi Dominum, qui me misit ad prædicandum: ergo sum Apostolus: & hoc est quod dicit: *Nonne Dominum Iesum Christum vidi*? quasi dicat: Vere sum Apostolus. *Nonne Dominum Iesum Christum vidi*? Hoc dicit propter pseudoapostolos, qui dicebant ipsum non esse Apostolum, quia non fuerat in societate Domini, sicut ceteri Apostoli. Ipse autem vidit eum iam immortalem, secundum Glossam, vel in via, Act. IX vel in templo, Act. XXII. Unde Act. IX. 27. „ Barnabas apprehensum illum „ duxit ad Apostolos, & narravit quomodo in via vidisset Dominum. “ Iostra XV. 8. „ Novissime omnium tamquam abortivo visus est & mihi. *Nonne opus meum vos estis in Domino*? Ecce secunda ratio talis. Vos estis conversi ad fidem per me missum ad hoc: ergo sum Apostolus. *Nonne opus meum vos estis*, o Corinthii, sicut templum architecti? Sup. III 10. *Ut sapiens architectus fundamentum posui*. Item ut filius opus genitoris. Sup. IV. 15. *In Christo Iesu per Evangelium vos genui*. *Opus*, inquam, *meum*, & hoc *in Domino*, idest Domino cooperante. Vel *in Domino*, idest ad gloriam Domini; quasi dicat, Sic estis.

Deinde cum dicit, *Et si aliis Apostolus non sum, sed tamen vobis sum*, hic probat quod est Apostolus eorum specialiter. Ubi primo proponit quod est Apostolus eorum specialiter; secundo probat hoc per effectum, ibi, *Nam signaculum Apostolatus mei vos estis*; tertio ostendit quod per effectum illum defendit se esse Apostolum, ibi, *Mea defensio ad eos qui me interrogant, hæc est*. Dicit ergo: *Et si aliis non sum Apostolus, vobis tamen sum*; quasi dicat: Vere opus meum estis, quia *&* *si aliis*, scilicet Iudæis, quorum legem evacuo, *non sum*, idest non videor esse, *Apostolus*; *sed tamen vobis sum*, qui per me conversi estis specialiter. Rom. XI. 13. „ Quamdiu Gentium sum Apostolus, ministerium meum honorificabo. “ Et vere vobis sum Apostolus: nam *vos estis signaculum Apostolatus mei*, idest forma, & sigillum: quia Apostolatus meus impressus est in vobis, sicut forma sigilli in cera. Glossa: „ In „ vobis apparet quod sum Apostolus dum „ habetis per me quod etiam (*b*) per alios „ Apostolos. “ II. Corinth. XII. 2. „ Signa „ Apostolatus mei (*c*) facta sunt super vos. “ *Vos estis*, inquam, *in Domino*, idest Domino principali actore. Et vere ita est, quia *mea defensio ad eos qui me interrogant*, utrum scilicet sim Apostolus, *hæc est*, scilicet estis vos: per vos enim ostendo, me esse Apostolum.

Deinde cum dicit, *Numquid non habemus potestatem manducandi, & bibendi*? hic ostendit quod potest accipere sumptus licenter: ubi primo quærit an habeat hanc potestatem generaliter; secundo quantum ad personas determinatas specialiter, ibi, *Numquid non habemus potestatem sororem mulierculam circumducendi*? tertio an ipse, & Barnabas sint hac potestate privati singulariter, ibi, *An ego solus, & Barnabas non habemus potestatem hoc operandi*? Dicit ergo: *Numquid non habemus potestatem manducandi, & bi-*

Qq 2

(a) *Al.* secundo per rationem; tertio per exemplorum similitudinem, *intermediis omissis*. (b) *Al.* per me alios Apostolos. (c) *Al. desit* facta.

bendi? quasi dicat: Nam cum sim Apostolus, *numquid non habemus*, ego, & mei, *potestatem manducandi*, *& bibendi* nostra, idest vivendi stipendiis nostris? Augustinus: „ Permisit Dominus, non iussit Apostolis accipere necessaria a subditis. “ *Numquid non habemus potestatem mulierem sororem*, scilicet fide, *circumducendi* nobiscum, propter sumptus ministrandos? Ambrosius in Glossa: „ Mulieres desiderio doctrinæ dominicæ, „ & virtutum cupidæ, Apostolos sequebantur, & ministrabant eis sumptus, & servitia. “ Et similiter Christum secutæ sunt: Luc. VIII. & XXIII. *Sicut ceteri Apostoli*, ut habetur Act. VI. *&* sicut *fratres*, idest cognati, *Domini*, qui maiores sunt: Galat. II. 9. „ Iacobus, & Ioannes, qui „ videbantur columnæ esse, dexteras dederunt mihi, & Barnabæ societatis: “ *& Cephas*, qui maximus est inter Apostolos: unde Cephas interpretatur caput. Ambrosius: „ Non hos reprehendit Apostolus, „ sed eorum more sibi probat licere. “ Idcirco autem (ut ait Augustinus) Dominus mulieres ministraturas sequi voluit, ostendens quid debetur a plebibus Evangelistis. Vel ideo etiam, ne viderentur alienæ a salute. Aut *numquid ego solus*, *& Barnabas*: isti enim fuerunt coniuncti ad prædicandum Gentibus: Act. XIII. 2. „ Segregate „ mihi Barnabam, & Paulum in opus ad „ quod assumpsi eos: “ *non habemus*, secundum opinionem vestram, *potestatem hoc operandi*, scilicet mulieres circumducendi, & sumptus accipiendi? Quasi dicat: Immo habemus sicut alii; sed omnes alii licite accipiunt: ergo & nobis licet.

Deinde cum dicit, *Quis militat suis stipendiis*? hic secundo probat quod licet accipere sumptus per auctoritatem humanæ consuetudinis: & primo in statu militis; secundo agricolæ, ibi, *Quis plantat vineam*, *& de fructu eius non edit*? tertio pastoris, ibi, *Quis pascit gregem*, *& de lacte gregis non manducat*? Militi comparatur prælatus propter subsidium, agricolæ propter verbum, pastori propter exemplum. Debet enim subditos defendere suffragio, plantare verbo, pascere exemplo. Primum respicit extra Ecclesiam existentes, secundum Ecclesiam intrantes, tertium in Ecclesia commorantes. Dicit ergo: *Quis militat suis stipendiis umquam*? quasi dicat: Utique habemus potestatem accipiendi sumptus, & merito. *Quis militat suis stipendiis umquam*? quasi dicat, nullus. Dabantur enim militibus stipendia de republica: unde Ioannes dicit Luc. III. 14. „ Contenti estote stipendiis vestris. “ Sic prædicatores, & prælati accipere possunt sumptus a subditis. I. Timoth. I. 18. „ Ut milites in illis militiam bonam. “ *Quis plantat vineam*, *& de fructu eius non edit*? Vinea Domini est Ecclesia: Esai. V. 7. „ Vinea Domini sabaoth, domus Israel est. “ Apostoli autem fuerunt plantatores huius vineæ: supra III. „ Ego plantavi, Apollo „ rigavit. “ *Quis etiam pascit gregem*, *& de lacte eius non manducat*? quasi dicat, nullus. Grex Domini sunt fideles: Ezech. XXXIV. 31. „ Vos greges pascuæ meæ. “ Huius gregis pastores sunt prælati, & prædicatores. Unde primo prælato dictum est, Ioan. XXI. 17. „ Pasce „ oves meas. “ Tales possunt pasci de lacte gregis, quia possunt accipere sumptus a subditis. Si ergo defendimus, plantamus, & pascimus, more boni militis, boni agricolæ, boni pastoris, licet nobis sumptus accipere. (*a*) Sed hodie multi sunt qui stipendia accipiunt, & non militant; edunt fructum vineæ, & non plantant; lac comedunt, & gregem non pascunt. Ezech. XXXIV. 3. „ Lac „ comedebatis, gregem autem meum non „ pascebatis. “

Notandum super illud, *Nonne Dominum Iesum vidi*? quod multiplicem Domini legimus visionem. Unam corporalem, quæ præteriit, de qua Baruch III. 38. „ Post hæc „ in terris visus est, & cum hominibus „ conversatus est. “ Secundam spiritualem, quæ præsens est. Psalm. XLV. 11. „ Vacate, & videte quoniam ego sum „ Deus. “ Tertiam æternalem, quæ futura est, de qua Ioann. XVII. 24. „ Volo ut „ ubi ego sum, & illi sint mecum, ut videant claritatem meam. “ Iob XIX. 26. „ In carne mea videbo Deum. “ Quartam momentaneam, quæ etiam futura est, de qua Lucæ XXI. 27. „ Tunc videbunt Filium hominis venientem in nube cum potestate magna. “ Prima fuit in mundo, secunda est in animo, tertia in cælo erit, quarta erit in iudicio. Prima visio dat exemplum vivendi, secunda adiutorium proficiendi, tertia desiderium perveniendi, quarta odium peccandi. Prima dat exemplum vivendi tripliciter. Quia visus est pauper, (*b*) & pœnosus, ut refrenetur cupiditas divitiarum: Psalm. LXVIII. 30. „ Ego „ sum pauper, & dolens: salus tua, Deus, „ suscepit me: & ibid. 33. „ Videant pauperes, & lætentur. “ Sic viderunt pastores, Lucæ II. Vilis, & abiectus, ut re-

(*a*) *Al.* Sed quia. (*b*) *Al.* & pannosus.

refrenetur ambitio honorum. Esa. LIII. 2. „ Vidimus eum, & non erat aspectus : „ & desideravimus eum virum despectum. " Ideo dicitur Matth. XI. 29. „ Discite a „ me, quia mitis, & humilis sum. " Afflictus, & passus, ut refrenetur concupiscentia voluptatum. Thren. I. 12 „ O vos „ omnes qui transitis per viam, videte si „ est dolor sicut dolor meus. " Secunda visio dat adiutorium proficiendi tripliciter: quia dat robur pœnitentibus, culpas, & pœnas ostendendo, sicut sol atomos. Daniel. V. 5. „ Vidit Balthassar manum scribentis. " Iob XLII. 5. „ Nunc oculus meus videt te, „ idcirco ipse me reprehendo, & ago pœ„ nitentiam in favilla & cinere. " Spem certantibus, mercedem manifestando, sicut dominus operanti. Act. VII. 55. „ Ecce „ video cælos apertos. " Lætitiam contemplantibus, prægustationes offerendo, sicut tabernarius modicum vini. Psalm. XXXIII. 9. „ Gustate, & videte quoniam suavis est „ Dominus. " Gen. XXXII. 30. „ Vidi „ Dominum facie ad faciem ; " sicut Paulus hic. Tertia visio æternalis dat desiderium perveniendi propter tria: videlicet propter veram iucunditatem. Esa. ultim. 14. „ Videbitis, & gaudebit cor vestrum... „ quia dulce lumen, & delectabile est ocu„ lis videre solem: " Eccle. XI. 7. Hoc significatum est Ioan. XX. 20. „ Gavisi sunt „ discipuli viso Domino. " Propter iucunditatis multiplicitatem, sive pluralitatem. Esa. LX. 5. „ Tunc videbis, & afflues, mi„ rabitur, & dilatabitur cor tuum. " Quippe quia videbimus eum sicuti est, & ipse erit omnia in omnibus: erit enim rationi plenitudo lucis, voluntati multitudo pacis, memoriæ continuatio æternitatis. Propter puritatis æternitatem. Apocal. ult. 3. „ Servi eius servient illi, & videbunt „ (a) faciem eius, & regnabunt in sæcu„ la sæculorum. " Psalm. XV. 11. „ Adim„ plebis me lætitia cum vultu tuo. " Quarta visio dat odium, sive terrorem peccandi, propter tria: videlicet propter furtum propalandum coram iudice vidente. Malach. III. 2. „ Ecce veniet; & quis sta„ bit ad videndum eum? Ipse enim quasi „ ignis conflans, & quasi herba fullonum. " Propter malefactorum severam ultionem: latro enim videns socium suum suspendi plus timet furari. Hierem. VII. 12. „ Ite „ ad locum meum in Silo, & videte quid „ fecerim ibi. " Silo interpretatur avulsa. Apocal. I. 13. „ Vidi similem Filio homi„ nis: " & infra 16. „ Ex ore eius qua„ si gladius ex utraque parte acutus exi„ bat, & facies eius sicut sol lucet in vir„ tute sua. " Propter visam bonorum præmiationem: videns enim clericus alium præbendari, quia bonus, cavet a malo. Psalm. CVI. 42. „ Videbunt iusti, & lætabuntur, „ & omnis iniquitas oppilabit os suum. "

Deinde cum dicit, *Numquid secundum hominem hæc dico?* hic probat tertio quod licet sumptus accipere per auctoritatem divinæ legis: ubi primo proponit quod lex hæc dicit; secundo verbum legis ponit, ibi, *Scriptum est enim in lege Moysi &c.* tertio qualiter intelligendum sit, ostendit, ibi, *Numquid de bobus cura est Deo?* Dicit ergo: *Numquid secundum hominem hæc dico?* quasi dicat: Probavi ratione humanæ consuetudinis, quod licet nobis sumptus accipere; sed *numquid secundum hominem*, id est secundum humanam consuetudinem, vel similitudinem tantum, *dico hoc*, *an non lex*, Moysi divinitus promulgata, *hoc dicit?* Quasi dicat: Immo dicit: *scriptum est enim in lege Moysi*, Deuteron. XXV. 4. & habetur idem I. Timoth. V. 18. *Non alligabis os bovi trituranti*, ut possit vivere de labore suo; id est, non prohibebis prædicatorem vivere de Evangelio. Triturare enim est separare granum a paleis: quod facit prædicator abstrahendo animas a terrenis, discernendo virtutes a vitiis, separando utilia a vanis. Hierem. XV. 19. „ Si separaveris pretiosum „ a vili, quasi os meum eris. " Deinde cum dicit, *Numquid de bobus cura est Deo?* hic ostendit qualiter dicta auctoritas intelligenda sit: & primo quod intelligenda sit litteraliter de bobus; secundo quod non tantum litteraliter de bobus, sed spiritualiter de prædicatoribus, ibi, *An propter nos utique hæc dicit?* (b) tertio replicat, quod licet accipere sumptus, ibi, *Nam propter nos utique scripta sunt*. Dicit ergo: *Numquid de bobus cura est Deo?* quasi dicat: Hæc auctoritas de bobus spiritualibus, id est prædicatoribus, intelligitur: *numquid enim de bobus* materialibus *cura est Deo*, ut de eis lege præcipiat? *An propter nos hæc utique dicit?* quasi dicat: Hoc utique propter nos dicit: *nam propter nos scripta sunt hæc*, & similia. Roman. XV. 4. „ Quæcumque scri„ pta sunt, ad nostram doctrinam scripta „ sunt. *Propter nos*, inquam, idcirco *quoniam* prædicator, qui corda aperit ad fidem

(a) *Al.* patrem eius. (b) *Al.* *omittitur* tertio replicat &c. *usque ad illud*, Dicit ergo.

dem, *debet arare in spe*, stipendiorum temporalium, non tamen propter spem hanc: debet enim primum quærere regnum Dei: *& qui triturat*, idest bonos a malis, quasi grana (*a*) a paleis, discernit, prædicando scilicet ad mores, debet hoc facere *in spe fructus percipiendi*. II. Timoth. II. „ Laborantem agricolam oportet primum de fructibus percipere. " Eccli. VI. 19. „ Is qui arat, & qui seminat, accedit ad illam, & sustinet bonos fructus illius. "

L E C T I O II.

SI nos vobis spiritualia seminavimus, magnum est si nos carnalia vestra metamus? Si alii potestatis vestræ participes sunt, quare non potius nos? Sed non usi sumus hac potestate; sed omnia sustinemus, ne quod offendiculum demus Evangelio Christi. Nescitis quoniam qui in sacrario operantur, quæ de sacrario sunt edunt? Et qui altari deserviunt, cum altari participant? Ita & Dominus ordinavit his qui Evangelium annuntiant, de Evangelio vivere.

SUperius probavit per auctoritatem quod licet accipere sumptus; hic probat idem per rationem: & primo probat hoc ex eorum obligatione; secundo ex pseudoapostolorum accipientium ab eis (*b*) comparatione, ibi, *Si alii potestatis vestræ participes sunt, quare non potius nos?* tertio dicit, quod nihilominus noluit uti hac potestate, ibi, *Sed non usi sumus hac potestate*. Prima ratio talis est. Maius est dare spiritualia quam accipere temporalia: ergo si Apostolus dat spiritualia, licet ei accipere temporalia. Primo ergo explicat beneficium impensum; secundo explicat stipendium exhibendum, ibi, *Magnum est, si nos carnalia vestra metamus?* Dicit ergo: *Si nos vobis spiritualia seminavimus*; quasi dicat: Vere habemus potestatem accipiendi sumptus a vobis: *si* enim *nos seminavimus vobis spiritualia*, fidem scilicet, & sacramenta spiritum alentia, a Spiritu sancto ministrata; *magnum est, si nos metamus*, ad sustentationem nostram, *carnalia*, idest ad carnis sustentationem concessa? Quasi dicat: Non est magnum. Rom. XV. 27. „ Si spiritualium eorum participes facti sunt Gentiles, debent in carnalibus ministrare. "

Deinde cum dicit, *Si autem alii potestatis vestræ participes sunt*, ecce secunda ratio ad idem talis. Veri Apostoli licentius participant bona subditorum, quam pseudo; sed pseudoapostoli participant: ergo multo plus veri Apostoli participare debent. Primo ergo ponit antecedens; secundo consequens, ibi, *Quare non potius nos?* Dicit ergo: *Si autem alii*, scilicet pseudo, quos non exprimit ex nomine, ne confundantur. Vocat eos alios, quasi a consortio alienos Ecclesiæ: omnes enim catholici unum sunt Ioan. XVII. 22. „ Ut sint unum, sicut & nos unum sumus. " *Si*, inquam, *alii potestatis vestræ participes sunt*, idest tam potenter utuntur bonis vestris, *quare non potius nos*, Apostoli, qui causa salutis vestræ laboramus? Eccli. XII. 5. „ Da bono, & ne receperis peccatorem. "

Deinde cum dicit, *Sed non usi sumus hac potestate*, hic ostendit quod noluit uti hac potestate: ubi dicit primo se sumptus non accepisse; secundo dicit, se nihilominus indiguisse, ibi, *Sed omnia sustinemus*; tertio rationem utriusque assignat, ibi, *Ne quod offendiculum demus Evangelio Christi*. Dicit ergo: *Sed non usi sumus*; quasi dicat: Ecce patet quod licet nobis sumptus accipere; *sed* tamen *usi non sumus hac potestate*. Supra VI. 12. „ Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt. " *Non sumus*, inquam, *usi*, non quia non indigeamus; *sed omnia sustinemus*: quia etsi penuriam patiamur, tamen patienter sustinemus. II. Corinth. XI. 9. „ Cum essem apud vos, & egerem, nulli onerosus fui. " Et hoc feci ideo, *ne quod offendiculum demus Evangelio Christi*. Hoc autem posset accidere, vel quia pseudoapostolis daret exemplum accipiendi; vel quia Corinthii avari erant, & scandalizarentur, si ab eis acciperet. Vel forte putarent se emisse licentiam peccandi, & diminueretur in Apostolo auctoritas arguendi; & his modis daret offendiculum Evangelio Christi. Proverb. XV. 19. „ Via iustorum absque offendiculo. "

Deinde cum dicit, *Nescitis quoniam qui in*

(*a*) *Al.* a malis. (*b*) *Al.* operatione.

in sacrario operantur, quæ de sacrario sunt edunt? probat quod licet sumptus accipere, primo per auctoritatem; secundo per rationem; tertio idem probat hic per exemplorum multitudinem. Ubi primo inducit similitudinem eorum qui templa reparant; secundo eorum qui templo ministrant, ibi, *Et qui altari deserviunt, cum altari participant*: tertio adaptat similitudinem his qui prædicant, ibi, *Et Dominus ordinavit his qui Evangelium annuntiant, de Evangelio vivere*; quasi dicat: Et vere licet mihi sumptus accipere. *Nescitis quoniam qui in sacrario*, idest in templo Iudæorum, vel Gentilium, *operantur*, ut artifices, *quæ de sacrario sunt edunt?* Sustentabantur enim artifices de denariis qui in gazophylacio templi offerebantur, ut patet tempore Ioas, IV. Reg. XII. *Et qui altari* templi Hierosolymitani, vel etiam ipsi templo, ut sacerdotes, *deserviunt*, idest devote serviunt (una enim de duodecim abusionibus est irreverentia coram altari) *cum altari participant*, quia partem habent de his quæ offeruntur in altari, ut patet per totum Leviticum, & maxime VI. & VII. cap. Et sicut fit hic, *ita & Dominus ordinavit*, idest rationabiliter disposuit, *his qui Evangelium annuntiant, de Evangelio vivere*. Hoc ordinavit, dicens Matth. x. & Luc. x. 7. „Dignus est enim operarius mercede sua.“

Notandum est hic, quod Apostolus nominibus multorum officiorum prædicatorem hic designat: quia vocat eum primo militem, propter officium Ecclesiam contra adversarios defendendi. II. Corinth. 10. 4. „Arma militiæ nostræ non carnalia sunt, sed potentia Deo ad destructionem munitionum.“ II. Timoth. II. 3. „Labora sicut bonus miles Christi.“ Secundo vinitorem, propter officium palmites superfluos, idest malos, resecandi. Oseæ XI. 15. „Dabo ei vinitores eius ex eodem loco.“ Sed heu! Cant. 1. 5. dicitur: „Vineam meam non custodivi.“ Tertio pastorem, propter officium subditos bono exemplo pascendi. I. Petr. v. 2. „Pascite qui in vobis est gregem.“ Sed heu! quia hodie impletur illud Zach. XI. 17. „O pastor, & idolum, derelinquens gregem.“ Quarto bovem, propter officium maturitatis in omnibus procedendi. Proverb. XIV. 4. „Ubi non sunt boves, præsepe vacuum est.“ Ioh 1. 14 „Boves arabant, & asinæ pascebantur iuxta eos.“ Quinto aratorem, propter officium corda ad fidem, & pœnitentiam aperiendi. Oseæ x. 11. „Arabit Iudas, confringet sibi sulcos Iacob.“ Sexto trituratorem, propter officium malos a bonis discernendi. Esa. XLI. 15. „Ego posui te quasi plaustrum triturans novum, habens rostra serrantia; & triturabis montes, & comminues.“ Septimo seminatorem, propter officium frequenter, & utiliter prædicandi. Luc. VIII. 5. „Exiit qui seminat seminare semen suum.“ Psal. CXXV. 6. „Euntes ibant, & flebant mittentes semina sua.“ Octavo templi architectum, propter officium Ecclesiam construendi, & reparandi. Sup. III. 10. *Ut sapiens architectus fundamentum posui*. Nono altaris ministrum, propter officium Deo devotum (a) impendendum: supra IV. 1. *Sic nos existimet homo ut ministros Christi*.

Quæritur hic super illud, *Non sum liber?* Glossa: „Ipse enim apostolica dignitate potestatem habet, non operari manibus, sed de Evangelio vivere.“ Contra. Ergo qui prædicant, non habentes apostolicam dignitatem, non possunt sine opere manuum de Evangelio vivere. Responsio. Glossa loquitur de potestate qua potest invitos ad hoc cogere, non de spontanea, qua potest a voluntarie dantibus petere, & accipere.

Item ex dicta Glossa videtur quod prælati non teneantur manibus operari. Contra Genes. III. 19. „In sudore vultus tui vesceris pane tuo.“ Ipsi non sunt exempti ab hac maledictione: ergo &c. Responsio. Tenentur ad laborem spiritualem, non corporalem. Tamen bene facerent, si occuparent se in honestis, antequam vacarent.

Item super illud, *Nonne opus meum vos estis?* Glossa, „Perfectum.“ Contra. Ipsi erant imperfecti. Responsio. Opus perfectum dicebantur, quia eis Apostolus prædicaverat, vel quia eos perfecte docuerat quantum in se erat.

Item super illud, *Numquid non habemus potestatem manducandi?* Contra. Matth. x. 8. „Gratis accepistis, gratis date.“ Responsio. „Gratis,“ idest sine pretio, sed non sine stipendio.

Item super illud, *Quis pascit gregem, & de lacte gregis non manducat?* Glossa: „Ex Evangelio viventes panem gratuitum manducabant.“ Contra. Subditi tenebantur dare. Responsio. Gratuitus erat ex parte recipientium, quia humiliter, non potestative

(a) *Al.* impendendi.

tive recipiebant, licet debitus ex parte dantium.

Item. *Numquid de bobus cura est Deo?* Quasi dicat, non. Contra. Sapient. vi. 8. „Cura est illi de omnibus." Respondeo. Ibi loquitur de cura generali, scilicet providentiæ; hic de speciali, scilicet disciplinæ.

Item. *Debet in spe, qui arat, arare.* Contra. Spes non est de visibilibus, sed æternis. Responsio. Spes accipitur æquivoce.

Item. *In spe fructus percipiendi.* Contra. Non debet poni lucerna prædicationis sub modio rei temporalis. Respondeo. Prædicare in spe rei temporalis, non est ponere lucernam sub modio, sed prædicare propter spem.

Item. *Si nos vobis seminavimus spiritualia, magnum est, si nos carnalia vestra metamus?* Contra. Galat. vi. 8. „Quæ seminaverit „homo, hæc & metet." Ergo qui seminat spiritualia, debet metere spiritualia, (a) non carnalia. Respondeo. (b) Ibi loquitur de messione mercedis, hic de messione stipendii.

LECTIO III.

Ego autem nullo horum usus sum. Non autem scripsi hæc, ut ita fiat in me. Bonum est enim mihi magis mori quam ut gloriam meam quis evacuet. Nam & si evangelizavero, non est mihi gloria: necessitas enim mihi incumbit, væ enim mihi est, si non evangelizavero. Si enim volens hoc ago, mercedem habeo; si autem invitus, dispensatio mihi credita est. Quæ est ergo merces mea? Ut Evangelium prædicans sine sumptu, ponam Evangelium, ut non abutar potestate mea in Evangelio.

Superius multipliciter probavit quod sibi licet accipere sumptus; hic ostendit quod nihilominus non vult accipere, sed abstinere tribus rationibus. Primo propter intentionem præmii; secundo propter dilectionem Evangelii, ibi, *Nam cum liber essem ex omnibus, omnium me servum feci*; tertio propter expeditionem cursus sui, ibi, *Nescitis quod hi qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed unus accipit bravium?* In prima primo dicit quare non vult accipere, scilicet ne gloria sua evacuetur; secundo ostendit quod accipiendo evacuaretur, ibi, *Nam si evangelizavero, non est mihi gloria*; tertio quod non accipiendo conservabitur, ibi, *Quæ est ergo merces mea?* In prima primo ostendit quod potestate accipiendi uti noluit; secundo quod uti non intendit, ibi, *Non autem scripsi hæc, ut ita fiat in me*. Dicit ergo: *Ego autem nullo horum usus sum*; quasi dicat: Tot modis constat quod licet mihi sumptus accipere; sed tamen ego nulla horum auctoritate, ratione, exemplo, ad accipiendum, *usus sum*. Ipse enim vel ab aliis Ecclesiis accipiebat, ut II. Corinth. xi. 8. „Alias Ecclesias spo„liavi, accipiens stipendium ad ministerium „vestrum:" vel manibus operabatur: Act. xx. *Non autem scripsi hæc, ut ita fiat in me*; quasi dicat: *Non sum usus*, sed nec uti volo: *non enim scripsi hæc*, scilicet quod licet mihi accipere, *ut ita fiat in me*, sicut scripsi, idest ut ego accipiam, quia non quæro datum, sed fructum.

Deinde cum dicit, *Bonum est mihi magis mori quam ut gloriam meam quis evacuet*, hic ostendit quare hoc fecit, scilicet ne gloria sua evacuetur. Ubi primo multiplicat afflictionem corporalem; secundo supponit ei gloriæ diminutionem, ibi, *Quam ut gloriam meam quis evacuet*. Dicit ergo: *Bonum est mihi magis mori &c.* quasi diceret: Non accipiam: nam si acciperem, gloriam meam evacuarem: quod nullatenus facerem. *Bonum est enim mihi mori*, non solum sumptuum egestate affligi, *magis quam ut gloriam meam*, quam habeo de gratuita sinceritate prædicationis, de præmio supererogationis, abstinendo (c) a licitis, *quis evacuet*, ab aliquo importune accipiendo, vel propter sumptus evangelicos. Multi tamen moderni doctores gloriam istam evacuant vel propter intentionem sumptuum, vel propter favorem humanum, dicente Iob xii. 19. „Ducit sacerdotes in„glorios, & optimates supplantat."

Notandum est hic, quod gloria amittitur septempliciter propter septem vitia. Nam

(a) *Al. omittitur* non carnalia. (b) *Al.* Ibi loquitur de messione stipendii, *intermediis omissis*.
(c) *Al.* a vitiis.

Nam gloria guloforum evacuatur: unde hic dicitur: *Bonum est enim mihi magis mori quam ut gloriam meam quis evacuet*: Eccli. xlvii. 21. „ Inclinasti femora tua mulieri-„ bus, dedisti maculam in gloria tua." Gloria superborum captivatur: I. Machab. ii. 9. „ Vasa gloriæ eius captiva ducta „ sunt." Gloria iracundorum intermitti-„ tur: " Psalm. vii. 5. " Si reddidi re-„ tribuentibus mihi mala, decidam merito „ ab inimicis meis inanis: " & post: „ Persequatur inimicus animam meam, & „ comprehendat, & conculcet in terra vi-„ tam meam: "& post: „ Et gloriam meam „ in pulverem deducat." Gloria invidorum excluditur: Rom. iii. 27. " Ubi est „ gloriatio tua?" Gloria avarorum annihilatur: Psal. xlviii. 17. „ Ne timueris „ dum dives factus fuerit homo, & cum „ multiplicata fuerit gloria domus eius." Gloria accidiosorum culpatur: I. Machab. ix. 10. „ Moriamur in virtute propter „ fratres nostros, & non inferamus cri-„ men gloriæ nostræ." Eccli. xxxiii. 23. „ Præcellens esto in operibus tuis, & ne de-„ deris maculam in gloria tua." Ergo per gulam evacuatur gloria sobrietatis: per luxuriam maculatur gloria castitatis; per superbiam captivatur gloria humilitatis: per iracundiam intermittitur gloria mansuetudinis: per invidiam excluditur gloria caritatis: per avaritiam annihilatur gloria liberalitatis: per accidiam culpatur gloria strenuitatis. De istis dicitur Oseæ iv. 7. „ Gloriam eorum in ignominiam „ commutabo." De primo exemplum in Esau, Gen. xxv. in Holoferne, Iudith xiii. De secundo in Salomone, III. Reg. xi. De tertio in Lucifero, Esa. xiv. De quarto in Achitophel, II. Reg. xvi. De quinto in Cain, Genes. iv. De sexto in Giezi, IV. Reg. 5. De septimo in exploratoribus, Num. xiii. & xiv.

Nam & si evangelizavero, non est mihi gloria. Hic ostendit quod accipiendo sumptus, evacuaretur gloria eius, quia non supererogaret. Et est sua ratio talis. Gloria quæ est præmium supererogationis, non debetur operibus necessitatis, ad quæ tenemur ex præcepto; sed evangelizare tenebatur ex præcepto: ergo ex hoc non habebat gloriam supererogationis; sed potius ex hoc quod non accipiebat sumptus. Primo ergo tangit gloriæ evacuationem; secundo evacuationis rationem, ibi, *Necessitas enim mihi est*; tertio rationis declarationem, ibi, *Va enim mihi est, si non evangelizavero*; quarto recte evangelizantium mercedem, ibi, *Si volens hoc ago, mercedem habeo*. Dicit ergo: *Nam si evangelizavero, non est mihi gloria*; quasi diceret: Vere evacuaretur gloria mea: *nam si evangelizavero*, ita quod sumptus accipiam, *non est mihi gloria*, idest supererogationis præmium: *necessitas enim (a) mihi incumbit*. Act. xxii. 21. „ Vade, quoniam ad natio-„ nes longe mittam te." Et vere necessitas: *va enim mihi est*, idest pœna transgressionis in me manet, *si non evangelizavero*. Es. vi. 5. „ Væ mihi, quia tacui." Aliter legitur secundum Glossam; & hoc dupliciter. Primo modo sic. *Nam si evangelizavero, non est mihi gloria*; quasi dicat: Utique evacuaretur gloria mea, cælestis scilicet, si ideo prædicarem ut sumptus acciperem: *nam si evangelizavero* tantum, ita quod non ex dilectione Dei & proximi hoc faciam, nec libera voluntate, *non est mihi gloria* apud Deum: *necessitas enim* præcepti, quod non audeo omittere, *mihi incumbit*. Unde si solo timore servili prædico, (*b*) *va*, idest æterna damnatio, *mihi est*, *si non evangelizavero*, sicut mihi iniunctum est. *Si autem volens hoc ego, mercedem habeo*; quasi dicat: Si necessitate hoc facio, non est mihi gloria; *si autem volens hoc ago*, idest si voluntatem adiungo necessitati, *mercedem æternam habeo*: ideo Psal. liii. 8. dicitur. „ Voluntarie sacrificabo tibi, & confite-„ bor nomini tuo, Domine." *Si autem invitus*, idest solo præcepto coactus, evangelizo, *dispensatio mihi credita est*, sicut servo, ut scilicet dispensem ad aliorum utilitatem, non meam; quasi dicat: Aliis proficio, non mihi. Intelligit enim hoc de dispensatione servili, non filiali, secundum Glossam Augustini (serm. xxxiv. ad Fratres in erem.) „ Nemo invitus bene facit, & „ si bonum est quod facit: " infra xiii. 1. *Si caritatem non habuero, factus sum velut æs sonans, aut cymbalum tinniens*. Secundo modo legitur sic. *Nam si evangelizavero*, pro sumptibus accipiendis, *non est mihi gloria*, de supererogatione in prædicando. Peto enim contra me. Matth. x. 8. „ Gratis ac-„ cepistis, gratis date." *Necessitas enim vitæ sustentandæ mihi incumbit*, quia pro necessitate vitæ prædico; *va enim mihi est* idest famis (*c*) cruciatio, si non evangelizavero. *Si autem volens*, idest si non pro victus necessitate, sed pro caritate, *hoc ago*, *mer-*

(a) Al. *præmii incumbit*. (b) Al. va enim, idest &c. (c) Al. tribulatio.

mercedem æternam *habeo*; *si autem invitus*, idest pro necessitate coactus, *dispensatio mihi credita est*, sicut servo.

Deinde cum dicit, *Quæ est ergo merces mea?* hic ostendit quia non capiendo sumptus, gloria eius conservatur: ubi primo quærit; secundo solvit, ibi, *Ut Evangelium prædicans sine sumptu, ponam Evangelium*. Dicit ergo: *Quæ est merces mea?* idest, quid faciendo mercedem accipiam, quia hoc est meritum mercedis? *Ut* scilicet ego *prædicans Evangelium sine sumptu, ponam*, idest stabiliam, *Evangelium*. Esa. XXVIII. 25. „Ponet triticum per ordinem, & hordeum, „ milium, & viciam in finibus suis." Hoc autem faciebat secundum Glossam, ne Evangelium venale putaretur. *Sine sumptu*, inquam, & hoc *ut non abutar potestate mea*, idest mihi commissa, *in Evangelio* prædicando; quod esset si acciperem indistincte: quia perderem auctoritatem libere arguendi: quia Eccli XX. 31. „ Exenia, & dona „ excæcant oculos iudicum, & quasi mutus „ in ore avertet correptionem." Ecclesiastica ergo utilitas implicatur in hac solutione, scilicet confirmatio boni, quia *ut Evangelium prædicans*; & declinatio mali, quia *ne abutar potestate*.

Et notandum, quod quatuor tetigit differentias eorum qui tenentur prædicare. Quidam enim tenentur, sed non evangelizant: hi merentur pœnam. Quidam tenentur, & evangelizant, sed coacti: hi non merentur mercedem, sed vitant pœnam. Quidam tenentur, & evangelizant voluntarie, sed accipiunt sumptus: & hi merentur mercedem, & vitant pœnam, sed non habent supererogationis gloriam. Quidam tenentur, & evangelizant voluntarie, nec accipiunt sumptus: & hi mercedem merentur, & vitant pœnam, & habent supererogationis gloriam. Primum statum tangit ibi, *Væ mihi est, si non evangelizavero*; secundum ibi, *Nam si invitus, dispensatio mihi credita est*; tertium ibi, *Si autem volens hoc ago, mercedem habeo*; quartum ibi, *Quæ est ergo merces mea?*

L E C T I O IV.

NAm cum liber essem ex omnibus, omnium me servum feci, ut plures lucrifacerem: & factus sum Iudæis tamquam Iudæus, ut Iudæos lucrarer; his qui sub lege sunt, quasi sub lege essem, cum ipse non essem sub lege, ut eos qui sub lege erant, lucrifacerem; his qui sine lege erant, tamquam sine lege essem, cum sine lege Dei non essem, sed in lege essem Christi, ut lucrifacerem eos qui sine lege erant. Factus sum infirmis infirmus, ut infirmos lucrifacerem. Omnibus omnia factus sum, ut omnes facerem salvos. Omnia autem facio propter Evangelium, ut particeps eius efficiar.

SUperius ostendit quod non vult sumptus accipere, & hoc (*a*) propter intentionem præmii; hic ostendit quod idem fecit propter amorem Evangelii: ubi primo dicit, quod omnium se servum fecit; secundo quod omnibus se contemperare studuit, ibi, *Et factus sum Iudæis tamquam Iudæus*; tertio subdit causam quare non fecit, ibi, *Omnia autem facio propter Evangelium*. In prima implicat triplicem conditionem commendabilem in servitio; quæ sunt generalitas, liberalitas, utilitas. Servit ergo gratis, sive liberaliter, ibi, *Cum essem liber ex omnibus*; generaliter, ibi, *Omnium me servum feci*; utiliter, ibi, *Ut plures lucrifacerem*. Dicit ergo: *Nam cum essem liber ex omnibus, omnium me servum feci*; quasi dicat: Sine sumptu ponam Evangelium: nam & maius feci; scilicet, *cum liber essem ex omnibus*, idest nullius meritis obnoxius, *omnium me servum feci*, omnibus me contemperando (*b*) per utilitatem, & quasi debitorem constituendo. II. Corinth. IV. 5. „ Nos „ autem servos vestros per Iesum: " & hoc *ut plures lucrifacerem*; idest, lucrum meæ prædicationis, & servitutis facerem. Quærebat enim non res, sed animas. II. Corinth. XII. 14. „ Non quæro vestra, sed vos. " Si enim commendabile est servire in temporalibus propter lucrum temporale, quanto plus in spiritualibus propter lucrum spirituale?

Deinde cum dicit, *Et factus sum Iudæis tamquam Iudæus*, hic ostendit quod omnibus se contemperare studuit: & primo dicit,

(a) *Al.* propter infectionem. (b) *Forte* per utilitatem.

cit, quod contemperavit se nondum conversis; secundo quod etiam iam conversis, ibi, *Factus sum infirmis infirmus*; tertio quod generaliter universis, ibi, *Omnibus omnia factus sum*. In prima ptimo dicit, quod contemperavit se Iudæis; secundo quod Samaritanis, ibi, *Et his qui sub lege sunt, quasi sub lege essem*; tertio quod Gentilibus, ibi, *His qui sine lege erant, tamquam sine lege essem*. In prima primo tangit contemperationem; secundo contemperationis rationem, ibi, *Ut Iudæos lucrarer*. Dicit ergo: *Et factus sum Iudæis tamquam Iudæus*, scilicet aliqua legalia servando, sicut in discretione ciborum, in circumcisione Timothei, Act. xvi. in purificatione legali, Act. xxi. Potest autem hoc intelligi dupliciter. Uno modo secundum Hieronymum (ad August. epist. xi.) *Factus sum Iudæis tamquam Iudæus*, per (a) simulatoriam dispensationem. Simulabat enim se servare legalia aliqua, quæ tamen non servabat. Alio modo secundum Augustinum (epist. xix.) *Factus sum Iudæis tamquam Iudæus*. Vere enim condescendebat eis in observatione aliquorum legalium propter piam compassionem; & hoc fecit, ut Iudæos lucraretur Christo, idest eos ad fidem Christi converteret.

Deinde cum dicit, *Et his qui sub lege sunt, quasi sub lege essem*, hic dicit, quod contemperabat se Samaritanis: ubi notantur tria de ipso. Primo eius sagacitas in hoc quod se contemperabat; secundo eius libertas in hoc quod sub lege non erat; tertio eius utilitas in hoc quod lucrifaciebat. Dicit ergo: Sum etiam his qni sub lege Moysi sunt, idest Samaritanis, qui non sunt Iudæi, sed Assyrii, qui fuerunt adducti ad inhabitandum terram Israel, IV. Reg. xvii. Isti etiam erant sub lege Moysi, quia tantum quinque libros Moysi recipiebant. His ergo *factus sum quasi sub lege essem*, approbando scilicet legem, & ex ea docendo Christum; *cum* tamen *ipse sub lege non essem*, secundum litteralem observantiam, vel serviliter: quia „ iusto non est lex posita": I. Timoth. 1. 9. Et hoc ideo feci, *ut eos qui sub lege erant*, scilicet ipsos Samaritanos, *lucrifacerem*, eos ad fidem Christi convertendo.

Deinde cum dicit, *His qui sine lege erant, tamquam sine lege essem*, hic dicit, quod contemperavit se Gentilibus: ubi primo tangit suam conformitatem; secundo suæ fidei veritatem, ibi, *Cum tamen sine lege Dei non essem*, tertio suæ intentionis rectitudinem, ibi, *Ut lucrifacerem eos qui sine lege erant*. Et hoc est *Et factus sum his qui sine lege erant*, idest Gentibus: Rom. 11. „ Cum enim „ Gentes, quæ legem non habent: " *tamquam sine lege essem*, idest assentiendo rationibus eorum, & bonis positionibus Philosophorum, ut patet Act. xvii. *cum* tamen *sine lege Dei non essem*: Rom. vii. 25. „ Mente servio legi Dei: " *sed in lege essem*, non Iudaica, sed *Christi*, qui est Deus; non autem Moyses: de qua Gal. vi. 2. „ Alter „ alterius onera portate, & sic adimplebi- „ tis legem Christi. " Et hoc ideo feci, *ut lucrifacerem eos qui sine lege erant*, Gentiles ad fidem convertendo. Gregorius: „ O felix zelator! Nullum tale sacrifi- „ cium, quale zelus animarum. "

Deinde cum dicit, *Factus sum infirmis infirmus*, hic ostendit quod se contemperavit iam conversis. Ubi primo ponit modum bonum; secundo finem debitum, ibi, *Ut infirmes lucrifacerem*. Dicit ergo: *Factus sum* etiam *infirmis* in fide, *infirmus*, a licitis abstinendo. II. Corinth. 11. 29. „ Quis infir- „ matur, & ego non infirmor? " Sic facit bonus medicus, qui comedit cibum infirmi, ut eum provocet ad comedendum, & sic sanet. Et hoc feci, *ut infirmes lucrifacerem*, eos in fide roborando. Et breviter *omnibus omnia factus sum*, quasi essem omnium sectarum. Ideo dicitur infra x. 33. *Sicut & ego per omnia omnibus placeo*. Et hoc *ut omnes facerem salvos*. Sap. xviii. 24. „ In ve- „ stimento poderis (quod habebat Aaron) „ totus orbis terrarum erat descriptus. " Et IV. Reg. iv. Eliseus contraxit se ad modum pueri, & sic suscitavit illum. Et quia, (b) secundum Boetium, omnis alteritas discors, similitudo vero appetenda est; ideo viri spirituales salva vitæ, & religionis suæ observantia, omnibus se debent conformare. Deinde (c) dicit: *Omnia facio propter Evangelium*. Superius ostendit quod omnibus se contemperare studuit; hic subdit rationem quare hoc facit: & hanc duplicem: unam ex parte Evangelii, scilicet ut cursum liberum habeat: aliam ex parte sui, scilicet ut promissum præminm obtineat, ibi, *Ut particeps eius efficiar*. Et hoc est quod dicit: *Omnia autem facio propter Evangelium*, sine impedimento prædicandum: *ut particeps eius*, idest promissionum quæ in eo continentur, *efficiar*. Matth. v. 19. „ Qui „ fecerit, & docuerit, hic magnus voca- „ bitur in regno cœlorum. "

(a) *Al.* simulationis. (b) *Al.* secundum Homerum. (c) *Al.* cum dicit.

LECTIO V.

Nescitis quoniam hi qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed unus accipit bravium? Sic currite ut comprehendatis. Omnis enim qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet: & illi quidem ut corruptibilem coronam accipiant, nos autem incorruptam. Ego igitur sic curro non quasi in incertum, sic pugno non quasi aerem verberans; sed castigo corpus meum, & in servitutem redigo, ne forte cum aliis prædicaverim, ipse reprobus efficiar.

Superius ostendit quod proposuit a sumptibus abstinere, primo propter intentionem præmii; secundo propter amorem Evangelii; hic tertio propter expeditionem cursus, & agonis sui. Primo quidem ostendit quod oportet in stadio expedite currere; secundo quod similiter oportet in agone expedite certare, ibi, *Omnis enim qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet*; tertio quod ipse facit utrumque, ibi, *Ego igitur sic curro non quasi in incertum*. In prima primo ponit exemplum expedite currentium; secundo monet eos ad similiter currendum, ibi, *Sic currite ut comprehendatis*. In prima primo tangit currendi exercitium; secundo convenientiam currentium, ibi, *Omnes quidem currunt*; tertio differentiam pervenientium, ibi, *Sed unus accipit bravium*. In primo notatur conditio viatorum; in secundo multitudo vocatorum; in tertio paucitas electorum. Matth. xx. 16. „Multi sunt vo„cati, pauci vero electi. “ Conditionem vero viatorum describit a tribus: a certitudine, cum quærit, *Nescitis*: a brevitate, cum addit, *In stadio*: a labore, cum subdit, *Currunt*. Dicit ergo, *Nescitis*: quod tripliciter continuatur. Primo modo sic quasi dicat: Recte abstineo a sumptibus sumendis, ut particeps efficias: nam si non abstinerem a contrariis Evangelio, non essem eius particeps. *Nescitis* enim *quod hi qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed unus accipit bravium*? Vel sic. *Nescitis* quod hoc facio ut particeps Evangelii efficiar, & utique possum esse particeps? Nam non sic est de Evangelii præmio ut de cursus bravio: quia hic unus accipit bravium, ibi vero omnes accipere possunt. Tertio modo sic. *Nescitis*; quasi diceret: Ideo autem sic curro, quia licet multi currentes sint, pauci tamen sunt pervenientes. *Nescitis* enim *quod hi qui in stadio currunt, omnes quidem currunt*, in labore pares sunt, *sed unus* tantum *accipit bravium*? idest præmium cursus. Stadium enim est spatium in quo pedites currunt, quod Hercules dicitur statuisse. Perficiunt autem stadium, centum viginti quinque passus. Et dicitur stadium a stando, quia Hercules tot passus currebat, & postea stabat, & respirabat. In fine huius spatii ponebatur aliquid quod erat præmium cursus, ut equus, aut pannus purpureus; & hoc dicitur bravium. Et licet in hoc stadio omnes currerent, unus tamen solus accipiebat bravium, scilicet qui citius perveniebat. Sic in cursu spirituali unus tantum, scilicet perseverans, accipit bravium: quia „ qui perseveraverit usque in finem, „ hic salvus erit: “ Matth. xxiv. 13.

Deinde cum dicit, *Sic currite ut comprehendatis*, monet eos ad currendum. Ubi implicat tria: actum strenuum, *Currite*: modum debitum, *Sic*; finem optimum, *Ut comprehendatis*. Dicit ergo: *Sic currite ut comprehendatis*; quasi diceret: Quia unus accipit bravium, *sic currite*, per viam veritatis perseverantes, *ut comprehendatis* bravium vitæ æternæ. Hebr. xii. 1. „ Per patien„tiam curramus ad propositum nobis cer„tamen. “

Deinde cum dicit, *Omnis autem qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet*, ostendit quod in agone oportet expedite certare. Ubi primo tangit agonizantium pugnam; secundo pugnandi formam firmam, ibi, *Ab omnibus se abstinet*; tertio sic pugnantium mercedem debitam, ibi, *Et illi quidem ut corruptibilem coronam accipiant*. Primum est necessitatis, scilicet pugnare; secundum virtutis, scilicet abstinere; tertium felicitatis, scilicet coronam accipere. Dicit ergo: *Omnis qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet*; quasi diceret: Vere sic agendum est, quod patet exemplo, quia *omnis qui in agone contendit, ab omnibus* impedientibus *se abstinet*. Unde & nudi agonizabant in palestra. Attende, ut Augustinus ait (in Psalm. li.) quod de rebus non laudandis multæ trahuntur similitudines.

Deinde cum dicit, *Et illi quidem ut corruptibilem coronam accipiant*, tangit pugnantium mercedem: & primo pugnantium materialiter; secundo pugnantium spiritualiter, ibi, *Nos autem incorruptam*. Dicit ergo:

Et

Et illi quidem abstinent, *ut corruptibilem coronam accipiant*, quod modicum est; *nos autem* abstinere debemus, ut accipiamus *incorruptam*, scilicet coronam vitæ, de qua Iacob. I. 12. „ Beatus vir qui suffert tentationem: quoniam cum probatus fuerit, „ accipiet coronam vitæ. "

Deinde cum dicit, *Ego igitur sic curro non quasi in incertum*, ponit exemplum utriusque, scilicet currendi, & pugnandi. Ubi primo tangit cursum suum in profectu boni; secundo pugnam suam in victoria mali, ibi, *Sic pugno non quasi aerem verberans*; tertio rationem utriusque facti, ibi, *Sed castigo corpus meum*. Dicit ergo: *Ego igitur sic curro non quasi in incertum*; quasi dicat: Quia talis corona servatur, igitur *ego sic curro*, bonum operando, *non quasi in incertum*, idest ut sim incertus de præmio. In incertum enim currit qui talia facit ut de quibusdam sperare, ex aliis vero possit desperare. Omnia instruunt ad bonum, & persona apostolica, quæ notatur ibi, *Ego*, & forma implicita, quæ notatur ibi, *Sic*, & actio strenua, quæ notatur ibi, *Curro*, & merces sperata, quæ notatur ibi, *Non quasi in incertum*. Phil. II. 16. „ Non in vacuum „ cucurri, nec in vacuum laboravi. " *Sic pugno*, contra hostes, decertando contra malum, *non quasi aerem verberans*, idest non verbis tantum, sed factis. *Non enim in sermone est regnum Dei, sed in virtute*: supra IV. 20. Vel *non quasi aerem verberans*, idest non inaniter me fatigando, adversarium non lædendo. Sic erit perfectus homo, si sic se habeat ut sit intentus in confessione: Esa. XXXVIII. 15. „ Recogitabo tibi omnes an„ nos meos in amaritudine animæ meæ: " devotus in oratione: Matth. VI. 9. „ Sic „ ergo orabitis: Pater noster qui es in cæ„ lis &c. " efficax in prædicatione: Iacob. II. 12. „ Sic loquimini, & sic facite. " Hæc tria pertinent ad actum oris recti; ita tamen quod confessio dirigitur Deo, & proximo, oratio soli Deo, prædicatio soli proximo. Fortis in pugnando: unde *sic pugno non quasi aerem verberans*: Apocal. III. 5. „ Qui vicerit sic, vestietur veste alba: " patiens in sustinendo: Iudith VIII. 23. „ Sic „ Isaac, sic Iacob, sic Moyses, & omnes „ qui placuerunt Deo, per multas tri„ bulationes transierunt fideles: " cautus in servando: Iosu. II. 16. „ Ad montana con„ scendite, ne forte occurrant vobis rever„ tentes, ibique latitate tribus diebus, do„ nec redeant; & sic ibitis viam vestram. " Primum propter malum culpæ, scilicet pugna; secundum contra malum pœnæ, scilicet patientia; tertium contra malum tentationis, scilicet cautela. Benignus in condonando: Matth. XVIII. 14. „ Sic non est „ voluntas ante Patrem vestrum, qui in cæ„ lis est, ut pereat unus de pusillis istis: " (a) inutilem se reputando: Luc. XVII. 10. „ Sic „ & vos cum feceritis omnia, quæ præ„ cepta sunt vobis, dicite: " Servi inuti„ les sumus: " solicitus se discutiendo: infra XI. 28. *Probet autem se ipsum homo, & sic de pane illo edat, & de calice bibat*. Primum reprobat malitiam proximi; secundum probat bonitatem Dei; tertium dubietatem status proprii. Humilis in obsequendo: Matth. III. 15. „ Sic decet nos implere „ omnem iustitiam: agilis in proficiendo: unde hic, *Sic currite*, idest proficite in bono, *ut comprehendatis*: constans in perseverando: unde hic, *Sic currite*: Phil. IV. 1. „ Sic state in Domino, carissimi: famosus in conversando: supra IV. 1. *Sic vos existimet homo ut ministros Christi*. Primum respicit incipientes, secundum proficientes, tertium perseverantes, quartum perfectos.

Deinde cum dicit, *Sed castigo corpus meum*, tangit rationem prædictorum utriusque. Ubi primo tangit austeritatem vitæ; secundo commendationem doctrinæ, ibi, *Ne forte cum aliis prædicaverim*; tertio rationem concordiæ utriusque, ibi, *Ipse reprobus efficiar*. Ergo implet facto quod docet verbo, ne se damnet ore proprio: & hoc est quod dicit: *Sed castigo corpus meum*, per declinationem mali, motus carnis illicitos reprimendo. *Castigo* ergo, non occido, *corpus meum*, non tantum alienum: Rom. XII. 1. „ Exhibeatis corpora vestra hostiam viven„ tem, sanctam, Deo placentem, rationa„ bile obsequium vestrum: *& in servitutem redigo*, per operationem boni, corpus scilicet spiritui servire cogendo, & sensualitatem rationi subiiciendo; sicut de beato Martino legitur: „ Carnem spiritui servire co„ gebat: " & hoc facio, *ne forte cum aliis prædicaverim, ipse reprobus efficiar*. Augustinus (de Verb. Apost. serm. XXI.) „ Suo timore „ nos terruit Apostolus: quid enim faciet „ agnus, ubi aries timet, & tremit? " *Ipse reprobus*, idest a Deo reprobatus, *efficiar*; quod turpe esset. Rom. II. 21. „ Qui præ„ dicas non furandum, furaris. " De huiusmodi posset vere dici illud Iob IV. 3. „ Ecce docuisti plurimos, & manus lassas „ roborasti ..... Nunc autem venit super „ te plaga, & defecisti. "

Hic

(a) *Forte supplendum* modestus.

Hic quæritur ibi, *Melius est mihi mori quam ut gloriam meam quis evacuet*. Contra. Gloria non evacuatur nisi per peccatum: ergo accipere esset ei peccatum: non ergo licitum. Respondeo. Gloria essentialis per hoc non evacuaretur, sed gloria accidentalis (a) de hoc opere supererogationis.

Item. *Si evangelizavero, non est mihi gloria*. Contra. Evangelizanti, & sumptus accipienti debetur & aurea, & aureola. Sed Glossa exponit, quando evangelizatur ex necessitate timoris, vel ex cupiditate mercedis temporalis.

Item super illud, *Dispensatio mihi credita est*, Glossa: „ Non debemus evangelizare, „ ut manducemus. “ Contra. Ergo prædicatores quæstuarii peccant mortaliter, quia faciunt quod non debent. Respondeo. Si propter quæstum principaliter faciunt, peccant; sed si propter fructum spiritualem inde provenientem, bene faciunt.

Item ibidem Glossa: „ Propter regnum „ Dei debemus operari omnia, non solum, „ sed cum regno Dei mercedem tempora- „ lem meditari. “ Contra. Ergo qui vadunt ad Ecclesiam pro distributionibus, peccant. Respondeo. Verum est si solum, vel principaliter propter hoc vadant.

Item super hoc, *Ut non abutar potestate*, Glossa: „ Quod esset si acciperet quod „ probavit supra eodem quod ei licet ac- „ cipere. “ Respondeo. Intelligendum est, si acciperetur indiscrete, & inordinate, & immoderate.

Item. *Omnium servum me feci*. Contra. Supra VII. 23. *Nolite servi effici hominum*. Respondeo. Hic loquitur de servitute caritatis, scilicet in bono, ibi de servitute iniquitatis, scilicet in malo.

Item. *Factus sum Judæis Judæus*. Glossa: „ In cibis accipiendis, vel non accipiendis. “ Contra. Glossa: „ Injuste ergo reprehendit „ Petrum de discretione ciborum, “ Galat, II. Immo bene: quia Petrus discernebat cum scandalo Gentium, scilicet in locis Gentilium, Paulus autem non.

Item ibidem Glossa: „ Propter scanda- „ lum Judæorum circumcidit Timotheum, “ Act. XVI. Contra. Veritas doctrinæ, vitæ, & justitiæ non debet dimitti propter scandalum. Respondeo. Usque ad divulgationem Evangelii non erat de veritate doctrinæ, sive vitæ, ne homines circumciderentur, sed ne spem ponerent in circumcisione.

Item. *Ut omnes facerem salvos*. Contra. Sciebat non omnes salvandos. Respondeo. Volebat omnes in particulari, idest quemlibet per se, non omnes simul.

Item super illud, *Omnes quidem currunt*, Glossa: „ In spirituali agone, quotquot qui- „ dem currunt, s. spiritualiter currunt, „ accipiunt, & qui prior venerit expectat, „ ut coronetur cum posteriori. “ Contra. Unusquisque in morte coronatur. Respondeo. Hoc intelligitur de gloria corporis, non animæ.

Item super illud, *Ne forte cum aliis prædicaverim, ipse reprobus efficiar*, Glossa: „ Suo „ timore nos terret Apostolus. “ Contra. I. Joan. IV. 18. „ Perfecta caritas foras „ mittit timorem. “ Respondeo. Verum est timorem pœnæ, sed non timorem separationis, sive offensæ.

CAPITIS DECIMI

LECTIO I.

Nolo enim vos ignorare, fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes mare transierunt, & omnes in Moyse baptizati sunt in nube, & in mari, & omnes eamdem escam spiritalem manducaverunt, & omnes eumdem potum spiritalem biberunt (bibebant autem de spiritali consequente eos petra; petra autem erat Christus) sed non in pluribus eorum beneplacitum est Deo: nam prostrati sunt in deserto.

Su-

(a) *Al. additur* est.

Superius monuit abstinere ab idolothytis, primo propter vitandum scandalum fratrum infirmorum, cap. VIII. secundo propter exemplum suum, qui abstinet propter alios ab acceptione sumptuum, cap. IX. hic tertio monet ad idem ex consideratione (*a*) pœnæ Iudæorum in deserto idola venerantium: ubi exemplo pœnæ istorum, primo monet abstinere a perpetratione peccatorum similium; secundo specialiter a comestione idolis immolatorum, ibi, *Propter quod, carissimi, fugite ab idolorum cultura*. In prima primo ostendit quod antiquitus Iudæis contigit; secundo propter quod, quia non propter se tantum, sed propter nos corrigendos ita evenit: *Hæc autem in figura facta sunt nostri*; tertio ut exemplo eorum caveant, concludit, ibi, *Itaque qui se existimat stare, videat ne cadat*. Ergo pœna timenda, (*b*) causa memoranda, cautela adhibenda. In prima primo ponit beneficia gratiæ eis impensa existentibus in AEgypto; secundo præstita in deserto, ibi, *Et omnes eamdem escam spiritalem manducaverunt*; tertio flagella propter ingratitudinem inflicta, ibi, *Sed non in pluribus eorum beneplacitum est Deo*. In prima tangit tria beneficia. Primum in protectione nubis; secundum in transitu maris rubri, ibi, *Et omnes mare transierunt*; tertium in purgatione baptismatis, ibi, *Et omnes in Moyse baptizati sunt in nube*. Dicit ergo: *Nolo vos ignorare*; quasi dicat: Sic agendum est sicut monui. Non enim sufficiunt sacramenta Ecclesiæ suscepta, vobis postea peccantibus, sicut nec Iudæis Dei beneficia, quin postea punirentur. *Nolo enim vos ignorare &c.* Hoc dupliciter legitur. Uno modo de bonis, & malis communiter; alio modo de malis specialiter. Primo modo sic. *Nolo vos ignorare, fratres, quoniam patres nostri*, institutores fidei nostræ, omnes, tam boni, quam mali, *sub nube* protegente *fuerunt*. Exod. XIII. 21. „ Dominus præcedebat eos ad ostendendum viam, per „ diem in columna nubis, & per noctem „ in columna ignis. " Vel *sub nube*, idest sub figura, & umbra. Hebr. X. 1. „ Umbram habens lex futurorum bonorum. " *Et omnes mare* rubrum submersis hostibus *transierunt*: non de una ripa ad ripam oppositam, sed ad eamdem: unde transierunt quemdam sinum maris: *Et omnes in Moyse*, idest in ducatu Moysi, *baptizati sunt in nube, & in mari*, idest per visa signa illa purgati ab ignorantia, vel a vitiis per fidem, scilicet submersis AEgyptiis. Exod. XIV. 31. „ Timuit populus Dominum, & cre„ diderunt Domino, & servo suo Moysi. " Vel *baptizati sunt*; idest, signum baptismi receperunt. Nam baptismus constat ex aqua, & Spiritu. Ioan. III. 5. „ Nisi quis „ renatus fuerit ex aqua, & Spiritu. " Nubes autem symbolum erat Spiritus, mare vero aquæ, ut dicit Damascenus. Deinde cum dicit, *Et omnes eamdem escam spiritalem manducaverunt*, post beneficia exhibita Israel de AEgypto exeunti, hic tangit beneficia exhibita in deserto: & primo beneficium mannæ, secundo beneficium aquæ, ibi, *Et omnes eumdem potum spiritalem biberunt*; tertio potus originem mirabilem, ibi, *Bibebant autem de spiritali consequente eos petra*; quarto originis significationem, ibi, *Petra autem erat Christus*. Dicit ergo: *Et omnes eamdem escam spiritalem manducaverunt*, manna scilicet de cælo. Vocat autem eam spiritalem, cum esset corporalis, quia miraculose fuit data. De hoc habetur Sap. XVI. 20. „ Panem de cælo præstitisti „ eis. " *Et omnes eumdem potum spiritalem biberunt*, idest aquam de petra. Num. XX. 8. „ Loquimini ad petram, & ipsa dabit vobis „ aquam. " Psalm. LXXVII. 20. „ Percussit „ petram, & fluxerunt aquæ. " *Bibebant autem de petra spiritali*: quæ dicitur spiritalis propter effectum miraculosum, & propter futuri signum. *Petra consequente eos*. Dupliciter intelligitur. *Consequente*, idest satisfaciente voluntati eorum. Psal. LXXVII. 29. „ Desiderium eorum attulit eis. " Aquæ enim ubique sequebantur eos. Esa. XLVIII. 21. „ Aquam de petra produxit „ eis, & scidit petram, & fluxerunt a„ quæ. " Vel *consequente eos*, idest veritatem sequentem significante. *Petra autem erat Christus*, non per substantiam, sed per significationem. Hic est lapis, quem reprobaverunt ædificantes. Alio modo legitur de bonis breviter sic. *Nolo vos ignorare, fratres, quoniam patres nostri*, institutores fidei nostræ, *omnes* boni, (spiritualiter (unde dicit patres nostri, non illorum) *sub nube fuerunt*, sicut prius; *& omnes eamdem escam manducaverunt spiritalem*, idest corpus Christi, in signo spiritualiter intellecto. Unde *eamdem escam spiritalem manducaverunt*, idem scilicet quod nos; sed aliam escam corporalem quam nos: & hoc quantum ad maiores in Christum credentes. Manducabant Christum spiritualiter, secundum illud (Augustini super Ioan. tract. XXV.) „ Crede, „ &

(a) *Al. omittitur* pœnæ. (b) *Al. omittitur* causa memoranda.

„ & manducasti. " *Et omnes eumdem potum biberunt*, scilicet Christi sanguinem in signo. Sic loquitur de signo, & potu spirituali per fidem, non de corporali. *Bibebant autem de spiritali consequente eos petra*; sicut prius. Appetendus cibus, & potus, quia sufficiens: unde dicit, *Omnes manducaverunt*; indeficiens, quia *eumdem*; utilis, quia potus, & cibus spiritualis: quod notatur in ipso nomine spiritalis.

Deinde cum dicit, *Sed non in pluribus eorum beneplacitum est Deo*, post beneficia tangit flagella: & primo offensam; secundo pœnam, ibi, *Nam prostrati sunt*. Dicit ergo: *Sed non in pluribus eorum beneplacitum est Deo*; quasi dicat: His omnibus beneficiis usi sunt Iudæi; *sed non in pluribus eorum beneplacitum est Deo*, in illis scilicet qui Deum offenderunt, sed tantum in duobus, scilicet Caleph, & Iosue, quibus solis concessum est terram promissionis obtinere, Num. xiv. Malach. i. 10. „ Non est mihi „ voluntas in vobis. "

LECTIO II.

HAEc autem in figura facta sunt nostri, ut non simus concupiscentes malorum, sicut & illi concupierunt. Neque idolatræ efficiamini, sicut quidam ex ipsis; quemadmodum scriptum est: Sedit populus manducare, & bibere, & surrexerunt ludere. Neque fornicemur, sicut quidam ex ipsis fornicati sunt, & ceciderunt una die viginti tria millia. Neque tentemus Christum, sicut quidam eorum tentaverunt, & a serpentibus perierunt. Neque murmuraveritis, sicut quidam eorum murmuraverunt, & perierunt ab exterminatore. Hæc autem omnia in figura contingebant illis; scripta sunt autem ad correptionem nostram, in quos fines sæculorum devenerunt.

SUperius ostendit quid antiquis Iudæis contigit; hic ostendit quod non propter se tantum, sed propter nos corrigendos, ita evenit. Ubi primo ostendit quod propter nos corrigendos a peccato, prædicta facta sunt; secundo quod propter hoc etiam scripta sunt, ibi, *Hæc autem omnia in figura contingebant illis*; *scripta sunt autem ad correctionem nostram*. In prima ostendit quod ideo facta sunt ut cohibeamur a peccato: & primo a peccato cordis; secundo a peccato operis, ibi, *Neque idolatræ efficiamini*; tertio a peccato oris, ibi, *Neque murmuraveritis*, *sicut quidam ex ipsis*. In prima primo deterret per pœnam; secundo ex hoc dehortatur culpam, ibi, *Ut non simus concupiscentes malorum*; tertio malos reducit ad memoriam, ibi, *Sicut & illi concupierunt*. Dicit ergo: *Hæc autem in figura facta sunt nostri*, non ficta, sed vere facta. *In figura*, inquam, ideo scilicet ut nos considerantes illorum supplicia, *non simus concupiscentes malorum*, *sicut & illi concupierunt*, de quibus Psal. cv. 14. „ Concupierunt concupiscen„ tiam in deserto. " Num. xi. dicitur, quod vulgus promiscuum flagravit desiderio carnium. Et notandum, quod sicut in bonis longe melius est quod figuratur quam ipsa figura, ut regnum cælorum quam terra promissionis; ita in malis longe peius est quod figuratur quam figura significans. Secundum autem Augustinum (in Psal. lxxvii.) illa supplicia quæ sustinuerunt, figura gehennæ fuerunt, quæ omni pœna maior est. Hæc autem pertinent ad sapientes inter Corinthios, qui desiderio carnes comedebant in idolio, & scandalizabant infirmos. Unde similes erant Iudæis, carnes desiderantibus in deserto: unde digni erant etiam simili pœna.

Deinde cum dicit, *Neque idolatræ efficiamini*, dehortatur peccatum operis. Ubi tangit tria peccata. Primo idolatriæ; secundo fornicationis, ibi, *Neque fornicemur*; tertio divinæ tentationis, ibi, *Neque tentemus Christum*. In prima primo dissuadet idolatriæ vitium; secundo deterret per exemplum, ibi, *Sicut quidam ex ipsis*; tertio explicat exemplum implicitum, ibi, *Quemadmodum scriptum est &c.* Dicit ergo: *Neque idolatræ efficiamini*, idolothytis vescendo in venerationem idoli, vel scandalum infirmorum; *sicut quidam illorum*; supple, idolatræ fuerunt, Exod. xxxii. & Psalm. cv. 19. „ Et „ fecerunt vitulum in Horeb, & adorave„ runt sculptile. " *Quemadmodum scriptum est*, Exod. xxxii. 6. *Sedit populus*, idest quidam de populo, *manducare*, *& bibere*, coram idolo (quibus similes sunt qui edunt idolothyta, idola venerando) *& surrexerunt ludere*; idest, ludos facere, sicut choreas, & huiusmodi in venerationem idoli,

idoli. Vel *surrexerunt ludere*; idest, idolom adorare; quod est simile ludo puerorum, qui faciunt imagines luteas. Deinde cum dicit, *Neque fornicemur*, tangit peccatum fornicationis. Ubi primo dissuadet tale peccatum; secundo deterret per exemplum culpæ, ibi, *Sicut quidam ex ipsis fornicati sunt*; tertio pœnæ, ibi, *Et ceciderunt una die*. Dicit ergo: *Neque fornicemur*, ut quidam ex vobis: supra v. 1. „ Omnino auditur fornicatio inter vos: " *sicut quidam ex ipsis fornicati sunt*, cum Madianitis scilicet, Num. xxv. & ideo *ceciderunt una die viginti tria*, immo viginti quatuor, *millia*: sed maior numerus non excludit minorem: unde non dicitur hic cum præcisione: vel forte vitium scriptorum est. Deinde cum dicit, *Neque tentemus Christum*, tangit peccatum divinæ tentationis: quod dissuadet primo, verbo; secundo, exemplo, ibi, *Sicut quidam eorum tentaverunt*; tertio, supplicio, ibi, *Et a serpentibus perierunt*. Dicit ergo: *Neque tentemus Christum*, diffidendo de eius potentia, sicut illi qui in vobis desperant de resurrectione; *sicut quidam eorum tentaverunt*, Deum, vel Christum in Moyse, dicentes (Psal. lxxvii. 19.) „ Numquid poterit parare mensam in deserto?" *&* ideo *a serpentibus perierunt*, donec scilicet serpens æneus erectus est, ad cuius aspectum sanabantur. De hoc habetur Num. xxi. & Deut. vi. 16. „ Non tentabis Dominum Deum tuum. "

Deinde cum dicit, *Neque murmuraveritis*, post peccatum cordis, & operis, dehortatur peccatum oris. Ubi primo dissuadet murmurationis vitium; secundo adducit quosdam in exemplum: & primo culpæ, ibi, *Sicut quidam eorum murmuraverunt*; secundo pœnæ, ibi, *Et perierunt* (a) *ab exterminatore*. Dicit ergo: *Neque murmuraveritis*, contra me, vel minores contra maiores: Sap. i. 11. „ Custodite vos a murmuratione: " *sicut quidam eorum murmuraverunt*, contra Moysen: Num. xvi. 41. „ Murmuravit omnis congregatio filiorum „ Israel contra Moysen: " *&* ideo *perierunt ab exterminatore*, ab Angelo scilicet, qui extra terminos terræ eos percussit. Baruch iii. 19. „ Exterminati sunt, & ad inferos descenderunt. "

Notandum super illud, *In Moyse baptizati sunt*, quod Damascenus Lib. IV. cap. de Baptismo distinguit novem genera baptismatum, accipiendo baptismata large. Primum est aqua diluvii, de quo habetur Gen. vi. Secundum, mare rubrum, de quo Exod. xiv. Tertium aqua expiationis, de qua Num. xix. Quartum baptismus Ioannis, de quo Matth. iii. Quintum baptismus quo Christus baptizatus fuit, de quo Luc. iii. Sextum baptismus Spiritus sancti super discipulos: Act. i. 5. „ Vos autem baptizabimini Spiritu sancto. " Septimum baptismus pœnitentiæ, & contritionis, de quo Eccli. xxxiv. 30. „ Qui baptizatur a mortuo, & „ iterum tangit eum, quid proficit lavatio „ illius? " Octavum baptismus sanguinis, de quo Luc. xii. 50. „ Baptisma habeo baptizari, & quomodo coarctor usque dum „ perficiatur. " Nonum baptismus aquæ, & Spiritus, de quo Ioan. iii. 5. „ Nisi „ quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu „ sancto, non potest introire in regnum „ Dei. " Matth. ult. 19. „ Baptizantes eos „ in nomine Patris, & Filii, & Spiritus „ sancti. "

Deinde cum dicit, *Hæc autem omnia in figura contingebant illis*, habito quod propter nos prædicta facta sunt, hic ostendit quod propter nos etiam scripta sunt: & primo quod in significatione; secundo quod in correctione, ibi, *Scripta sunt autem ad correptionem nostram*. Dicit ergo: *Hæc autem omnia in figura contingebant illis*; quasi dicat: Ista contigerunt illis, & hoc non tantum propter sua peccata, (b) aut pro se, sed *omnia in figura*, nostri scilicet, *contingebant illis*: erat enim tunc tempus figurarum. Deinde cum dicit, *Scripta sunt autem ad correptionem nostram*, tangit quod scripta sunt ad correctionem nostram. Ubi implicantur tria incitantia ad correctionem nostram. Primo antiquorum exempla, quæ notantur in Scripturis; secundo exemplorum causa, quæ est correctio nostra; tertio ætas novissima, quæ est finis sæculorum. Dicit ergo: *Scripta sunt autem ad correptionem nostram*: quia „ quæcumque scripta sunt, ad „ nostram doctrinam scripta sunt: " Rom. xv. 4. Nos, dico, *in quos fines sæculorum devenerunt*; idest sexta ætas, quæ est ultima ætas laborantium. I. Ioan. ii. 18. „ Filioli mei, novissima hora est. " Quia ergo in ultima sæculi ætate sumus, tot exemplis priorum corrigi debemus. Vel *in quos fines sæculorum devenerunt*; idest, in quibus per fidem, & amorem Christi finita est sæcularitas: quia Phil. iii. 20. dicitur: „ Conversatio nostra in cælis est. " Unde temporalia non promittuntur tempore gratiæ, sicut tempore legis: unde nec in pactum de-

(a) Al. a serpentibus. (b) Al. non autem pro se.

deducuntur, sed adiiciuntur. Matth. VI. 33. „ Primum quærite regnum Dei, & iustitiam eius, & hæc omnia adiicientur „ vobis. " Sed antiquitus erant in pactum: Esa. I. 19. „ Si volueritis, & audieritis „ me, bona terræ comedetis. " Ecce ergo exempla certa, quia *scripta sunt*; utilia, quia *ad correptionem nostram*; durabilia, quia *in quos fines sæculorum devenerunt*.

LECTIO III.

Itaque qui se existimat stare, videat ne cadat. Tentatio vos non apprehendat, nisi humana. Fidelis autem Deus est, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis; sed faciet etiam cum tentatione proventum, ut possitis sustinere.

Habita in primo Iudæorum punitione, secundo punitionis ratione, hic tertio concludit quod exemplo eorum debent a malo cavere: ubi primo monet ut caveant casum; secundo cavendi docet modum, ibi, *Tentatio vos non apprehendat &c.* tertio promittit firmum adiutorium, ibi, *Fidelis autem Deus est &c.* In primo implicat quatuor solicitantia sapientem; scilicet multitudinem cadentium, cum dicit, *Itaque*; incertitudinem stantium, cum subdit, *Qui se existimat stare*; necessitatem cautelæ, cum addit, *Videat*; facilitatem ruinæ, cum dicit, *Ne cadat*. Dicit ergo: *Itaque qui se existimat stare, videat ne cadat*; quasi dicat: Illi, etsi beneficiis Dei usi sunt, nihilominus propter peccata perierunt. *Itaque*, ex eorum consideratione, *qui existimat*, aliqua coniecturatione, *se stare*, idest quod sit in gratia, & caritate, *videat*, diligenti attentione, *ne cadat*, peccando, vel alios faciendo peccare. Esa. XIV. 12. „ Quomodo cecidisti Lucifer? " Psalm. XC. 7. „ Cadent a latere tuo mille, & „ decem millia a dextris tuis. " Ideo Ephes. V. 15. „ Videte quomodo caute ambule„ tis. "

Deinde cum dicit, *Tentatio vos non apprehendat*, docet modum cavendi (*a*) casum, scilicet cavendo tentationem: ubi primo docet aliquam tentationem fugiendam; secundo aliquam sustinendam, ibi, *Nisi humana*. Primo notificat quia pulsat ut introeat: unde dicitur, *Tentatio*; secundo quia impugnat ut prævaleat: unde subditur: *Non vos apprehendat*. Dicit ergo: *Tentatio vos non apprehendat*; quasi diceret: Ne cadatis, *tentatio*, scilicet peccati, *non vos apprehendat*, trahendo in consensum peccati. *Nisi humana*. Hoc dupliciter exponitur. Uno modo de tentatione interiori mala; & tunc est permissio; quasi dicat: Nulla peccati dilectio vos apprehendat, (*b*) nisi forte de malis, sine qua vita humana non ducitur. Non enim est homo qui semper faciat bonum, & non peccet: III. Reg. VIII. & II. Paralip. VI. Alio modo exponitur de tentatione exterioris boni; & tunc est exhortatio, sic. *Tentatio vos non apprehendat, nisi humana*, scilicet tribulationum præsentium propter Christum tolerantia. Augustinus (in Quæst. nov. & vet. testam. quæst. XCIX.) „ Propter Christum pa„ ti, humana tentatio est. " Tob. XII. 13. „ Quia acceptus eras Deo, necesse fuit „ ut tentatio probaret te. "

Deinde cum dicit, *Fidelis Deus*, ostendit paratum adiutorium in tentatione. Ubi commendat Deum adiutorem, qui dat nobis resistendi potentiam, quod notatur ibi, *Sed faciet cum tentatione proventum*; perseverantiam, quod notatur ibi, *Ut possitis sustinere*. Vere fidelis Deus, qui dat potentiam ne vincamur, gratiam ut mereamur, constantiam ut vincamus. Dicit ergo: *Fidelis Deus*; quasi diceret: Vos ad hoc hortor, & moneo quod potestis. „ Fidelis „ Dominus in omnibus verbis suis: " Psal. CXLI. 13. *Qui non patietur vos tentari supra id quod potestis*: quod utique posset diabolus, si permitteretur: „ quia non est potestas su„ per terram quæ ei comparetur: " Iob XLI. 24. & Esa. XL. 29. „ Dat lasso „ virtutem. " Ideo Iacob. I. 2. „ Omne gau„ dium existimate, fratres, cum in va„ rias tentationes incideritis. " Augustinus (in Psalm. LXI. cir. fin.) „ Qui dat „ diabolo tentandi licentiam, ipse dat ten„ tatis misericordiam. " *Proventum*, inquam, ita *ut possitis sustinere*, ne deficiatis in lucta, sed vincatis: quod fit per humilitatem, ut dicit Augustinus. Illi enim non cre-

(a) *Al.* causam. (b) *Al.* nisi forte humana, sine qua vita de malis non ducitur.

crepant in fornace, qui non habent ventum superbiæ.

Notandum est super illud, *Qui se existimat stare, videat ne cadat*, quod ad casum impellunt nos primo debilitas virium, sicut cadunt pueri, decrepiti, infirmi: Esa. xl. 30. „ In infirmitate cadent: " quod contingit per tepiditatem bene operandi, & instabilitatem. Secundo onus peccatorum, sicut cadunt asini sub onere nimio: Psalm. xxxv. 13. „ Ceciderunt qui operantur iniquitatem: " quod contingit per negligentiam pœnitendi: quia peccatum quod per pœnitentiam non deletur, suo pondere ad aliud trahit. Tertio multitudo trahentium, sicut arbor, vel domus multis trahentibus deorsum cadit: supra eodem: *Neque fornicemur, sicut quidam ex ipsis fornicati sunt*: quod contingit per impulsum hostium. Quarto lubricitas viarum, sicut incauti cadunt in lubrico: Eccli. xxviii. 30. „ Attende ne forte labaris in „ lingua, & cadas in conspectu inimico„ rum insidiantium tibi: " quod contingit per incautam custodiam sensuum. Quinto varietas offendiculorum, sicut avis capta in medio laqueorum: Psalm. xix. 8. „ Hi in curribus, & hi in equis: " Prov. xxiv. 16. „ Septies in die cadit iu„ stus: " quod contingit per corruptionem creaturarum. Sexto ignorantia agendorum, sicut cæci cadunt de facili: Matth. xv. 14. „ Si cæcus cæco ducatum præstet, „ ambo in foveam caduot: " quod contingit per negligentiam addiscendi necessaria. Septimo exempla cadentium, sicut angeli ad exemplum Luciferi: Psalm. xc. 7. „ Cadent a latere tuo mille, & decem „ millia a dextris tuis: " Prov. xxv. 26. „ Fons turbatus pede, & vena corrupta, „ iustus cadens coram impio: " quod contingit per imitationem malorum. Octavo ponderositas corporum: corpus enim, quod corrumpitur, aggravat animam, sicut lapis in collo natantis: Iob xiv. 18. „ Mons ca„ dens defluit: " quod contingit per carnis fomentum superfluum.

LECTIO IV.

PRopter quod, carissimi mei, fugite ab idolorum cultura. Ut prudentibus loquor: vos ipsi iudicate quod dico. Calix benedictionis cui benedicimus, nonne communicatio sanguinis Christi est; & panis quem frangimus, nonne participatio corporis Domini est? Quoniam unus panis, & unum corpus multi sumus, omnes qui de uno pane, & de uno calice participamus.

SUperius ex consideratione Iudæorum pœnæ, monuit abstinere a perpetratione peccatorum similium; hic specialiter monet cavere a comestione idolis immolatorum. Ubi primo ponit commonitionem cavendi ab idolothytis; secundo subdit causam commonitionis, ibi, *Quid ergo? Dico, quod idolis immolatum sit aliquid?* tertio docet modum cavendi a dictis, ibi, *Omne quod in macello venit, manducate*. In prima cavere ab idolothytorum comestione monet primo ex timore pœnæ consimilis; secundo ex communione sancti altaris, ibi, *Ut prudentibus loquor*; tertio ex similitudine sacrificii legalis, ibi, *Videte Israel secundum carnem*. In prima, ut eius obediant dictis, primo arguit inferendo, cum dicit, *Propter quod*; secundo allicit blandiendo, cum subdit, *Carissimi mei*; tertio instruit exhortando, cum addit, *Fugite ab idolorum cultura*. Dicit ergo: *Propter quod, carissimi mei, fugite ab idolorum cultura*; quasi diceret: Quia sacramenta sola non salvant, & qui cadit punitur, & auxilium Dei non deest: *propter quod, carissimi mei, fugite ab idolorum cultura*, idest ab omni idoli veneratione. Glossa: „ Ideo hos Apostolus „ hortatur fugere ab idolatriæ superstitio„ ne, vel ne sapientes comedant idolothy„ ta cum offendiculo infirmorum, quibus „ idolatrare viderentur: vel ne ipsi infir„ mi idolatræ sint, edendo in idoli vene„ rationem. *Fugite* ergo *ab idolorum cultura*, „ vel putativa quo ad esum sapientium, „ vel vera quo ad esum infirmorum. "

Deinde cum dicit, *Ut prudentibus loquor*, monet cavere ab idolothytorum comestione ex communione sacramenti altaris. Ubi primo quod dicturus est supponit eorum iudicio; secundo ostendit quid est illud, scilicet quod per communionem eucharistiæ efficimur unum cum Christo, ibi, *Calix benedictionis cui benedicimus, nonne communicatio sanguinis Christi est? &c.* tertio probat quod ita est, quod omnes sumus unum in corpore eius mystico, ibi, *Quoniam unus pa-*

panis, *& unum corpus multi sumus*. Dicit ergo: *Ut prudentibus loquor*; quasi dicat: Ut fugiatis, *loquor* vobis *ut prudentibus*. Vel sic. *Loquor* vobis altum quid, scilicet quod sequitur, *ut prudentibus*. Vel sic. Loquor infirmis, scilicet qui sunt inter vos, ut supra locutus sum prudentibus. Et ideo *vos ipsi* maiores *iudicate quod dico*. Iob XXXI. 13. „ Si contempsi subire iudicium cum „ servo meo. " *Iudicate*, inquam, hoc quod sequitur. *Calix benedictionis*, idest potus calicis, per quem participantes benedicuntur: Luc. XXII. 20. „ Similiter & calicem post- „ quam cœnavit, dicens: Hic calix est no- „ vum testamentum in sanguine meo, qui „ pro vobis fundetur: " *cui benedicimus*, idest quod nos fideles exaltamus credendo, & gratias agendo: vel *cui benedicimus*, idest quem nos sacerdotes consecramus: *nonne communicatio sanguinis Christi est*? faciens nos unum cum ipso, secundum illud Augustini: „ Nec tu me mutabis in te, (a) „ sicut cibum carnis tuæ, sed tu mutabe- „ ris in me. " Est ergo sua ratio talis. Sicut participans calicem Domini fit unum cum eo, sic participans calicem dæmoniorum fit unum cum eis; sed dæmonum unitas est maxime fugienda: ergo & participatio idolothytorum in eorum venerationem. Et ideo fugite ab idolorum cultura. *Et panis quem frangimus*, idest sumptio panis fracti in altari, *nonne participatio corporis Domini est?* faciens nos unum cum Christo: quia sub specie panis sumitur corpus Christi.

Deinde cum dicit, *Quoniam unus panis, & unum corpus multi sumus*, ostendit quod omnes sumus unum in corpore eius mystico. Ubi proponit primo unitatem; secundo subdit unitatis rationem, ibi, *Omnes qui de uno pane, & de uno calice participamus*. In prima tangit duplicem unitatem. Primam incorporationis, qua in Christum transformamur, cum dicit, *Unus panis*; aliam vitæ, & sensus, quam a Christo capite accipimus, cum addit, *Et unum corpus multi sumus*. Dicit ergo: *Quoniam unus panis, & unum corpus multi sumus*; quasi dicat: Per hoc patet quod unum sumus cum Christo, quoniam *unus panis*, unione fidei, spei, & caritatis, *& unum corpus multi sumus*, per subministrationem operum caritatis: corpus scilicet illius capitis, qui est Christus. *Multi*, dico, scilicet *omnes qui de uno pane*, idest corporis Christi, *& de uno calice*, idest sanguine; *participamus* digna participatione, scilicet spirituali, non tantum sacramentali. Augustinus (super Ioan. tract. XXV.) „ Accipite, quia unus panis, & unum „ corpus Ecclesia Christi dicitur, pro eo „ quod sicut unus panis ex multis granis, „ & unum corpus ex multis membris com- „ ponitur; sic Ecclesia Christi ex multis „ fidelibus (b) caritate copulatis conne- „ ctitur. " De ista unitate infra XII. dicitur.

Hic quæritur super illo, *Omnes in Moyse baptizati*. Glossa: „ Per visa illa legalia „ purgati. " Contra. Legalia non iustificabant. Respondeo. Iustificabant dispositive a remotis, (c) non causative: quia per modum signi, non causæ.

Item super illud, *Petra autem erat Christus*, Glossa: „ Non petra dedit aquas, sed „ Christus. " Contra. Num. XX. 8. „ Lo- „ quimini ad petram, & ipsa dabit vobis „ aquas. " Respondeo. Petra dabat originaliter, non effective.

Item super illud, *Omnes eamdem escam spiritalem manducaverunt*, Glossa: „ Si quis „ manducaverit ex hoc pane, non morie- „ tur in æternum (Ioan. VI. 52.) scilicet, „ qui manducat corde, non qui premit „ ore. " Contra. Ergo non oportet sacramentaliter manducare. Respondeo. Non qui premit ore, solum scilicet.

Item super illud, *Eumdem potum spiritalem biberunt*, Glossa: „ Idem est effectus „ in illis sacramentis, sed non tantum „ quantum in nostris. " Contra. Sacramenta vetera non efficiebant quod figurabant. Respondeo. Idem est effectus, sed aliter: nam illorum per modum signi, nostrorum per modum causæ.

Item super illud, *Hæc autem in figura facta sunt*, Glossa: " Omnes pœnæ minores „ sunt gehenna. " Contra. Carentia visionis Dei maior est quam gehenna, secundum Chrysostomum. Respondeo. Loquitur de pœnis temporalibus.

Item super illud, *Qui stat, videat ne cadat*, Glossa: „ Non quod sit aliquis sine „ casu. " Contra. Multi sunt sine mortali. Respondeo. Duplex est casus: unus a Domino per mortale, alter in Domino per veniale.

Item super illud, *Fidelis Deus*, Glossa: „ Qui dat tentandi diabolo licentiam, dat „ tentatis misericordiam. " Contra. Quod fit de licentia, licite fit: ergo licet diabolo tentare. Respondeo. Licentia accipitur

(a) *Al. omittuntur sequentia Augustini verba.* (b) *Al.* capite. (c) *Al.* non copulative.

tur hic pro permissione, non pro concessione.

Item. *Vos ipsi iudicate*. Contra. Non est inferiorum iudicare de factis superiorum. Respondeo. Non debent iudicare iudicio superordinationis; sed licet iudicio discretionis.

Item super illud, *Benedicimus*, Glossa: „ Nos sacerdotes. " Contra. Quod minus est, a maiori benedicitur. Respondeo. In sacramento altaris, benedictio sacerdotis fertur super terminum a quo, idest super panem, non super terminum ad quem, idest corpus Christi.

Item. *Panis quem frangimus*. Contra. Iam tunc non est ibi panis. Respondeo. Ponitur significatum pro signo, idest panis pro specie panis.

Item super illud, *Nonne participatio corporis Domini est?* Glossa: „ Per partes manducatur in sacramento, & manet integer in cælo. " Contra. Christus sub sacramento est impartibilis. Respondeo. Manducatur per partes sacramenti, non sui.

Item ibidem Glossa: „ In illo sacramento corpus suum, & sanguinem commendavit: quod est, fecit nos ipsos. " Contra. (a) Non fecit nos corpus Christi verum. Respondeo. Quod, idest cuius significatum: unde relatio est simplex.

LECTIO V.

Videte Israel secundum carnem. Nonne qui edunt hostias, participes sunt altaris? Quid ergo? Dico, quod idolis immolatum sit aliquid, aut quod idolum sit aliquid? Sed quæ immolant Gentes, dæmoniis immolant, & non Deo. Nolo autem vos socios fieri dæmoniorum. Non potestis calicem Domini bibere, & calicem dæmoniorum; non potestis mensæ Domini participes esse, & mensæ dæmoniorum. An æmulamur Dominum? Numquid fortiores illo sumus? Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt: omnia mihi licent, sed non omnia ædificant. Nemo quod suum est quærat, sed quod alterius.

Superius monuit abstinere a comestione idolothytorum, primo ex timore pœnæ consimilis; secundo ex communione altaris; hic tertio monet ad idem ex similitudine sacrificii legalis: ubi primo excitat attentionem; secundo ostendit propositum, ibi, *Nonne qui edunt hostias, participes sunt altaris?* Dicit ergo, *Videte*. Hoc dupliciter legitur. Uno modo de sacrificiis Iudæorum, alio modo de ritu Gentilium. Primo modo hoc quod dico *Israel*, est accusativi casus; alio modo vocativi. Primo modo sic quasi dicat: *Multi unum corpus sumus, qui de uno pane, & de uno calice participamus*: & hoc patet per hanc similitudinem. *Videte Israel secundum carnem*; supple, ambulantem, idest carnalibus sacrificiis deservientem. Hoc dicit ad differentiam Israel secundum spiritum. De utroque Rom. 11. 28. „ Non enim qui „ in manifesto, Iudæus est. " *Nonne qui edunt hostias* legales, *participes sunt altaris* legalis? sicut qui edunt carnem Christi, & sanguinem, participes sunt corporis eius. Secundo modo legitur sic. *Videte*, o *Israel*, o vos qui estis Israel spiritualis, videns scilicet Deum: *videte*, inquam, ea quæ sunt *secundum carnem*, idest in idolatriæ ritu carnali. *Nonne qui edunt hostias*, idolis scilicet immolatas, *participes sunt altaris*, dæmonum, & idolorum? Quasi dicat, sic. Est ergo sua ratio talis. *Qui edunt hostias* oblatas altari, *participes sunt altaris*: a simili, qui edunt hostias immolatas idolis, participes sunt idolorum, sive dæmoniorum.

Deinde cum dicit, *Quid ergo? &c.* superius posuit monitionem cavendi ab idolothytorum comestione, hic ponit causam admonitionis. Ponit autem quatuor causas quare debent ab idolothytis abstinere. Primo propter vitandam dæmonis societatem; secundo propter vitandam sacræ communionis exclusionem, ibi, *Quia non potestis calicem Domini bibere, & calicem dæmoniorum*; tertio propter vitandam Dei indignationem, ibi, *An æmulamur Dominum?* quarto propter fratrum læsionem, ibi, *Omnia mihi licent &c.* In prima primo ostendit per hoc, quod non dicit hoc, eo quod alicuius virtutis reputet idolum, vel idolothytum; secundo quod potius ideo quia dæmonibus est immolatum, ibi, *Sed quæ immolant Gentes, dæmoniis immolant*; tertio quod

(a) *Al. omittitur* Non.

quod non vult eos esse socios dæmonum, ibi, *Nolo autem vos socios esse dæmonum*. Dicit ergo: *Quid ergo*? Quasi dicat: Moneo cavere ab idolothytis. *Quid ergo dico*? idest, quid dicere videor hoc monendo? Numquid hoc, supple quod illud *quod idolis est immolatum sit aliquid*, vel alicuius virtutis, ut noceat; *aut quod idolum sit aliquid* veneratione dignum? Quasi dicat, non. Psalm. CXXXIV. 17. „ Neque enim est spiritus in „ ore ipsorum. " *Sed* hoc potius dico, quod *quæ immolant Gentes* idolo, *dæmoniis immolant*, *& non Deo*. Psalm. XCV. 5. „ Omnes dii Gentium dæmonia. " Deut. „ XXXII. 17. Immolaverunt dæmonibus, & „ non Deo. "

Deinde cum dicit, *Nolo autem vos fieri socios dæmoniorum*, ostendit quod non vult eos fieri socios dæmonum; quod fieret si communicarent mensæ idolorum: & hoc est quod dicit: *Nolo autem vos*, qui fideles estis, *socios fieri dæmonum*, edendo scilicet de his quæ idolis immolantur. II. Corinth. VI. 14. „ Quæ societas lucis ad tenebras, aut „ quæ conventio Christi ad Belial? "

Deinde cum dicit, *Non potestis calicem Domini bibere, & calicem dæmoniorum*, ecce secunda ratio quare abstinendum est ab idolothytis; quæ est talis. Omne quod excludit a communione corporis, & sanguinis Christi, vitandum est; comestio idolothytorum est huiusmodi: ergo vitanda est. Primo ergo ostendit quod huiusmodi comestio excludit a communione sanguinis Christi; secundo quod & a communione corporis Christi, ibi, *Non potestis mensæ Domini participes esse, & mensæ dæmoniorum*. Dicit ergo: *Non potestis calicem Domini bibere, & calicem dæmoniorum*; quasi dicat: *Nolo vos fieri socios dæmoniorum*. Hoc autem ideo dico, quia *non potestis calicem Domini bibere*, potu spirituali, non sacramentali tantum: Psalm. CXV. 13. „ Calicem salutaris accipiam: " *& calicem dæmoniorum* simul, & hoc quo ad sacramentum sanguinis: *non potestis mensæ Domini participes esse*, quo ad sacramentum corporis, *& mensæ dæmoniorum*. Matth. VI. 24. „ Nemo potest duobus dominis servire. " Ecce ergo calix fructuosus, quia ad bibendum; spiritualiter pretiosus, quia Domini; specialiter purus, & mundus, quia non datur immundis utiliter. Similiter potest dici de mensa.

Deinde cum dicit, *An æmulamur Dominum*? ecce tertia ratio talis. Omne illud quod provocat iram Dei, vitandum est; comestio idolothytorum est huiusmodi: ergo vitanda est. Primo ergo ostendit quod Deus provocatur ex tali comestione; secundo quod stultum est eum provocare, ibi, *Numquid fortiores illo sumus*? Dicit ergo: *An æmulamur*, idest ad iram provocare volumus, *Dominum*, comedendo idolothyta? Vel sic. *An æmulamur Dominum*; idest, invidemus ei, ut quasi in contemptum eius hoc faciamus? Deut. XXXII. 16. „ Provocaverunt eum in „ diis. " *Numquid*? quasi dicat: Non debemus eum provocare: *numquid illo fortiores sumus*? quasi dicat, non. Iob IX. 19. „ Si „ fortitudo quæritur, robustissimus est. " Fatuum est enim provocare fortiorem se.

Notandum super illud, *Nolo autem vos socios fieri*, quod est societas bona, & mala; & utraque quadruplex. Est ergo societas bona, prima personarum divinarum, de qua I. Ioan. I. 3. „ Ut societatem habeamus „ cum Deo, & societas nostra sit cum Pa„ tre, & cum Filio eius Iesu Christo. " Et hoc exigit summa iucunditas, quia nullius rei sine socio iucunda est possessio. Secunda Angelorum sanctorum, de qua Tobiæ V. 27. „ Credo enim quod Angelus Dei „ bonus comitetur ei. " Et hoc exigit hominis dignitas. Hieronymus: „ Magna est digni„ tas animarum. " Tertia virorum iustorum, de qua Galat. II. 9. „ Iacobus, & Ioan„ nes dexteras dederunt mihi, & Barnabæ „ societatis. " Et hoc exigit nostra utilitas: Eccle. IV. 9. „ Melius est duos esse „ simul: habent enim emolumentum socie„ tatis suæ. " Quarta beatorum, de qua Apocal. I. 9. „ Ego Ioannes socius vester, „ & frater in tribulatione, & regno. " Et hoc exigit communis felicitas: quia „ si socii (a) sumus passionis, erimus & „ consolationis. " II. Corinth. I. 7. Societas mala similiter quadruplex. Prima a parte malorum, de qua Esa. I. 23. „ Prin„ cipes tui infideles, socii furum. " Hæc est societas Herodis, & Pilati in crucifixione Christi. Secunda hypocritarum, de qua Iob XXX. 29. „ Frater fui draconum, „ & socios struthionum, " quæ alas habere videtur, & volare non potest. Hæc est societas vulpis, & lupi. Tertia dæmonum, de qua Iob XVIII. 15. „ Habitent in taber„ naculo eius socii eius qui non est. " Hæc est societas catti & muris, carnificis & bovis. Quarta damnatorum, de qua II. Corinth. VI. 14. „ Quæ societas lucis ad te„ ne-

(a) *Ibi* estis, *&* eritis.

„ nebras? " Hæc est societas incarceratorum in igne.

Deinde cum dicit, *Omnia mihi liceat &c.* ponitur quarta ratio talis. Omne illud quod lædit proximorum salutem, vitandum est; sed comestio idolothytorum est huiusmodi: ergo vitanda est. Primo ostendit quod talis comestio comedenti non proficit; secundo quod alterum lædit, ibi, *Omnia mihi licent, sed omnia expediunt*. Dicit ergo: *Omnia mihi liceat*; quasi dicat: Si illos peccare dicam qui comedunt idolothyta, non tamen dico cibos in se illicitos: quia *omnia* quæ ad escam pertinent, *mihi licent*. Vel & si *omnia mihi licent, sed non omnia expediunt*; idest, adiuvant me in cursu meo. Simile supra VI. *Omnia mihi licent*; idest, & si omnia mihi licerent, *sed non omnia ædificant* proximos, sed ea quæ caritatis sunt. Supra VIII. 1. *Scientia inflat, caritas ædificat*. Et quia non omnia ædificant, *nemo quod suum est quærat* tantum: *caritas* enim *non quæ sua sunt quærit*: infra XIII. 5. *sed quod alterius*, idest quod alteri proficit. Sed heu! Philip. II. 21. dicitur: „ Omnes quæ sunt sua quærunt. " Audiendus est ergo Apostolus, qui & docet verum, & monet bonum. Docet verum duplex, scilicet expedientiæ sibi, quia *omnia licent, sed non expediunt*; & ædificationis aliis, quia *omnia licent, sed non omnia ædificant*. Monet bonum duplex; scilicet expedientiæ sibi, *Nemo quod suum est quærat*; & ædificationis aliis, *sed quod alterius*.

LECTIO VI.

OMne quod in macello venit, manducate, nihil interrogantes propter conscientiam. Domini est terra, & plenitudo eius. Si quis vocat vos infidelium ad cœnam, & vultis ire; omne quod vobis apponitur manducate, nihil interrogantes propter conscientiam. Si quis autem dixerit, Hoc immolatum est idolis, nolite manducare propter illum qui indicavit, & propter conscientiam: conscientiam autem, dico, non tuam, sed alterius. Ut quid enim libertas mea iudicatur ab aliena conscientia? Si ego cum gratia participo, quid blasphemor pro eo quod gratias ago?

SUperius monuit cavere ab idolothytis, & posuit rationem quadruplicem suæ monitionis; hic tertio docet modum cavendi a prædictis, ostendendo quomodo liceat edere, & quomodo non. Primo ergo ostendit an liceat edere; secundo quando non licet, ibi, *Si quis autem dixerit, Hoc immolatum est idolis, nolite manducare*; tertio quid in utrisque debent attendere, ibi, *Sive ergo manducatis, sive bibitis .... omnia in gloriam Dei facite*. In prima primo ponit duos casus in quibus licet idolothyta comedere. Primus quando comedit per se, secundus quando cum aliis, ibi, *Si quis autem infidelium vocat vos ad cœnam, & vultis ire; omne quod vobis apponitur manducate*. Vel primus quando nescit idolis immolatum; secundus quando non in proximi scandalum. In primo casu primo tangit comedendi licentiam; secundo comedendi præstat cautelam, ibi, *Nihil interrogantes*. Dicit ergo: *Omne quod in macello venit*, idest venditur, *manducate*; quasi dicat: Quia licet edere, sed non expedit aliquando, ideo sic edite. *Omne quod in macello venit*, idest venditur, *manducate*, si vultis. „ Omnis enim creatura Dei bona, „ & nihil reiiciendum quod cum gratia„ rum actione percipitur: " I. Timoth. IV. 4. Vos, dico, *nihil interrogantes*, scilicet an sit idolis immolatum, vel non; & hoc *propter conscientiam*, adstantis infirmi. *Domini est terra, & plenitudo eius*; quasi dicat: Hoc secure potestis facere, quia *Domini est terra, & plenitudo eius*, idest omnia quibus terra impletur. Psalm. XLIX. 10. „ Quoniam meæ sunt omnes feræ silva„ rum. " Ambrosius hoc in loco: „ Non „ potest esse immundum quod Domini „ est; " sed omnes carnes sunt Domini: ergo de se mundæ sunt, & licitæ.

Deinde cum dicit, *Si quis autem vocat vos infidelium ad cœnam*, ostendit quando licet comedere idolothyta cum aliis, quando scilicet dantur in convivio, & ignoratur ab infirmis, quod sint idolis immolata. Ubi implicantur quatuor expedientia cuilibet convivæ: scilicet ne sit impudens se ingerendo, quod notatur, ibi, *Si quis vocat vos*; quod non sit offendens in respuendo, quod notatur ibi, *Et vultis ire*; quod non sit onerosus (a) in petendo, quod

(a) Al. impediendo.

quod notatur ibi, *Omne quod vobis apponitur manducate*; quod non fit indiscretus in loquendo, ibi, *Nihil interrogantes*. Dicit ergo: *Si quis infidelium*, idest Gentilium: nam cum Iudæis comedere prohibitum est XXVIII. quæst. 1. cap. Omnes, ubi sic dicitur: „ Omnes deinceps sive clerici, sive „ laici, Iudæorum convivia vitent, nec eos „ ad convivium quisquam recipiat: quia „ cum Iudæi apud Christianos cibis commu- „ nibus non utantur, indignum atque sa- „ crilegum est, eorum cibos a Christianis „ sumi." *Si quis ergo infidelium*, idest Gentilium, *vocat vos ad cœnam, & vultis ire*, idest placet vobis invitatio, *omne* comestibile, *quod vobis apponitur, manducate*. Concessio est, non iussio. Luc. x. 8. „ Manduca- „ te quæ vobis apponuntur." Vos, dico, *nihil interrogantes* an sit immolatum idolis, vel non: & hoc *propter conscientiam* infirmorum.

Deinde cum dicit, *Si quis autem dixerit, Hoc immolatum est idolis, nolite manducare*, ostendit quando non licet comedere. Ubi assignat triplicem causam quare non licet comedere. Primo propter alterius conscientiam; secundo propter damnationem propriam, ibi, *Ut quid enim libertas mea iudicatur ab aliena conscientia*? tertio propter imperitorum blasphemiam, ibi, *Si cum gratia participo, quid blasphemor*? Prima ratio talis est. Nihil faciendum est scienter, quod lædat conscientiam eius qui facit: sed comestio idolothyti est huiusmodi: ergo nihil tale est faciendum. Primo ergo proponit idolothyti cognitionem; secundo dissuadet eius comestionem, ibi, *Nolite manducare*; tertio subdit huius rationem, ibi, *Propter illum qui indicavit*. Dicit ergo: *Si quis autem dixerit*, etiam non interrogatus, *Hoc est immolatum idolis, nolite manducare*: & hoc *propter illum qui indicavit* hoc esse immolatum idolis, ne scilicet credat te manducare sub veneratione idoli, non quod cibus de se sit immundus. Rom. XIV. 14. „ Scio, & confido in Domino quod nihil „ commune est per ipsum, nisi illi qui exi- „ stimat aliquid commune esse." Sed etiam *propter conscientiam* aliorum infirmorum. *Conscientiam autem, non tuam*, quæ firma est, *sed alterius*, scilicet infirmi. II. Corinth. VI. 3. „ Nemini dantes ullam offen- „ sionem." Deinde cum dicit, *Ut quid enim libertas mea iudicatur ab aliena conscientia*? ecce iam secunda ratio, quæ est talis. Quod facit ad iudicium damnationis propriæ, vitandum est; sed comestio idolothyti cum scandalo proximi est huiusmodi: ergo talis comestio vitanda est: & hoc est quod dicit: *Ut quid enim libertas mea iudicatur ab aliena conscientia*? quasi dicat: Nolite manducare propter conscientiam infirmi: *ut quid enim libertas mea*, idest quod liberum mihi est, *iudicatur ab aliena conscientia*? idest, mihi fit damnabile propter conscientiam (*a*) alienam ratione scandali; quasi dicat: Si comedo cum alterius scandalo, sic ago ut reddam me damnabilem. Matth. XVIII. 6. „ Qui scandalizaverit unum „ de pusillis istis, expedit ei ut suspenda- „ tur mola asinaria in collo eius, & demer- „ gatur in profundum maris." Ut quid ergo sic ago? quasi dicat, Male ago. Deinde cum dicit, *Si ego cum gratia participo, quid blasphemor*? ecce ratio tertia talis. Cavendus est casus in blasphemiam, & vituperium aliorum; sed comedendo idolothytum cum scandalo, comedo sic: ergo &c. Ubi primo tangit modum edendi debitum; secundo nihilominus blasphemiam insipientium, ibi, *Quid blasphemor*? Dicit ergo: *Si ego cum gratia*, idest cum gratiarum actione, *participo*, idest comedo: sic enim semper sumendus est cibus: Ioan. VI. 11. „ Gratias „ agens benedixit, & fregit:" *quid blasphemor* ab imperitis dicentibus idolatrare? Blasphemor, inquam, *pro eo quod gratias ago*, idest quod gratias agendo participo. Rom. XIV. 16. „ Non ergo blasphemetur bonum „ nomen vestrum."

(*a*) *Al. deest* alienam.

LECTIO VII.

Sive ergo manducatis, sive bibitis, vel aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite. Sine offensione estote Iudæis, & Gentibus, & Ecclesiæ Dei, sicut & ego per omnia omnibus placeo, non quærens quod mihi utile est, sed quod multis, ut salvi fiant.

Habito quando liceat de idolothytis comedere, & quando non, hic ostendit quid in utroque debent intendere: & primo respectu Dei, quia debent quærere eius gloriam; secundo quid respectu proximi, quia debent cavere eius offensam, ibi, *Sine offensione estote*. In prima primo inducit actum multiplicem; secundo persuadet actuum intentionem debitam, ibi, *Omnia in gloriam Dei facite*. Dicit ergo: *Sive ergo manducatis, sive bibitis ... omnia in gloriam Dei facite*; quasi dicat: Quia hæc mala contingunt: *ergo sive manducatis, sive bibitis*, quæ sunt opera necessitatis, *vel aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite*, & cum invocatione Creatoris, ea intentione ut Deus laudetur, & glorificetur. Matth. v. 16. „ Sic luceat lux vestra coram hominibus, „ ut videant opera vestra bona, & glori„ ficent Patrem vestrum, qui in cælis est. " Coloss. III. 17. „ Omne quodcumque fa„ citis in verbo, aut in opere, omnia in „ gloriam Dei facite. " Augustinus in Psalm. XXXIV. concione 2. in fine. „ Hæc „ si recte fiunt, laudes Dei sunt. Non er„ go solum vox tua sonet laudes Dei, sed „ etiam opera tua concordent cum voce „ tua. Cum enim Deus laudatur de bono „ opere, Deum laudas; & cum blasphema„ tur Deus de malo opere tuo, Deum „ blasphemas. "

Deinde cum dicit, *Sine offensione estote*, monet ut caveant ab offensa aliorum: & persuadet hoc primo, verbo; secundo, exemplo, ibi, *Sicut & ego per omnia omnibus placeo*. Ubi ponit se in exemplum primo pacificæ conversationis; secundo fructuosæ operationis, ibi, *Non quærens quod mihi utile est, sed quod multis*; tertio rectæ intentionis, ibi, *Ut salvi fiant*. Felix cuius conversatio amabilis, operatio utilis, intentio salubris. Dicit ergo: *Sine offensione estote*; quasi dicat: Ut omnia in gloriam Dei fiant, *sine offensione estote Iudæis*, qui non adorant idola, & ideo in tali comestione scandalizantur, *& Gentibus*, qui adorant idola, & ideo per huiusmodi comestionem in errore confirmantur, *& Ecclesiæ Dei*, quantum ad infirmos in fide, qui inde offenduntur. Iudæi sunt sub lege, sed non sunt sub fide; Gentes nec sub lege, nec in fide; Ecclesia Dei & sub lege, & in fide. Roman. XII. 18. „ Si fieri potest, quod ex vobis „ est, cum omnibus hominibus pacem ha„ bentes. " *Sicut & ego per omnia omnibus placeo*, tamquam (a) conversans sine scandalo. *Ego*, inquam, *non quærens quod mihi utile est* tantum, *sed quod multis*. Ecce optimus modus placendi omnibus, si omnium utilitas, non privatum commodum procuretur. Caritas, inquam, non quærit quæ sua sunt. Quod est utile, inquam, multis: & non hoc ad aliquod commodum temporale, *sed* ad hoc *ut salvi fiant*. Philip. ult. 17. „ Non quæro datum, sed fructum. "

Notandum, quod multa sunt quæ merito placere faciunt hominibus. Primum prudentia in consiliis, sicut advocatus clienti, dispensator Principi placet. Genes. XLI. 37. „ Placuit Pharaoni consilium, & omni„ bus servis eius. " Eccli. XX. 29. „ Vir „ prudens placebit magnatis. " Secundum munditia in factis; sicut coniux coniugi, instrumentum utenti placet. I. Reg. II. 26. „ Puer autem Samuel crescebat, & „ proficiebat, placens tam Deo, quam ho„ minibus. " Non sic filii Heli. Tertium pietas in suffragiis; sicut medicus infirmanti, baculus seni placet. Unde de sepultura Abner dicitur II. Reg. III. 36. „ Pla„ cuerunt eis omnia quæ fecit David in „ conspectu totius populi. " Quartum sapientia in verbis; sicut lumen viatori, vitror visui placet. Iosue XXII. 33. „ Placuit „ sermo cunctis audientibus. " Eccli. XX. 29. „ Sapiens in verbis producet seipsum, „ & homo prudens placebit magnatis. " Quintum clementia in responsis; sicut sapor gustui, melodia auri placet. II. Paralip. X. 7. „ Si placueris populo huic, & „ lenieris eos verbis clementibus, servient „ tibi omni tempore. " Sextum fortitudo in

(a) *Al.* conversus.

in bellis; sicut pugil conductori, miles Principi placet. I. Reg. XVIII. 22. „ Dixerunt „ servi Saul ad David: Ecce places Regi, „ & omnes servi eius diligunt te. " Septimum largitas in beneficiis; sicut pluvia terræ arenti, sicut fons sitienti placet. I. Machab. XIV. 4. de Simone: „ Quæsivit „ bona gentis suæ, & placuit illis potestas „ eius. "

Hic quæritur super illud, *Nolo vos esse socios dæmoniorum*. Glossa: „ Ad hoc genus „ pertinent quæ fiunt in quibusdam re„ bus suspendendis, vel alligandis. " Contra. Ergo suspensio herbarum ad collum, vel carthularum, quæ fieri solet, ad idolatriam pertinet. Responsio. Aut herbæ habent a natura vim naturalem ad effectum illum, aut non. In primo casu non pertinet ad idolatriam, sed in secundo. Similiter schedulæ aut continent solum verba sacra, & ex hoc creduntur habere vim, aut non. In primo casu non pertinet ad idolatriam, sed in secundo.

Item super illud, *Omnia mihi licent*, Glossa: „ Potestate liberi arbitrii, & do„ ctrina legis naturalis. " Contra. Secundum legem naturalem multa sunt illicita. Respondeo. Hic loquitur de cibis specialiter.

Item ibidem Glossa: „ Præcepto Domi„ ni illa prohibentur. " Respondeo. Illa præcepta ad tempus fuerunt, & revocata sunt.

Item. *Nihil interrogantes*. Contra. Tob. II. 21. „ Videte ne forte furtivus sit. " Respondeo. Non est simile, quia cibum furtivum non est licitum in se comedere; sed idolo immolatum licet edere, nisi propter scandalum alterius.

Item. *Omnia in gloriam Dei facite*. Contra. Ergo nullus actus est indifferens. Respondeo. Relatio hæc in gloriam Dei intelligitur vel in actu, vel in aptitudine referendi, quæ non est solum in bonis, sed etiam in indifferentibus.

Item. *Domini est terra, & plenitudo eius*. Contra. Eadem ratio fuit sub lege: ergo si omnia suot modo munda, quia Domini sunt, & tunc fuerunt. Respondeo. Reputatione legis immunda dicta sunt, sed non sui natura.

Item. *Sicut ego per omnia omnibus placeo*. Contra. Galat. I. 10. „ Si hominibus pla„ cerem, Christi servus non essem. " Item quomodo placebat persecutoribus suis? Respondeo ad primum. Placere volebat hominibus propter Deum, non propter se. Ad argumentum secundum, intelligitur hoc non de omnibus generaliter, sed de ecclesiasticis viris secundum Glossam.

CAPITIS UNDECIMI

LECTIO I.

IMitatores mei estote, sicut & ego Christi. Laudo autem vos, fratres, quod per omnia mei memores estis, & sicut tradidi vobis, præcepta mea tenetis. Volo autem vos scire quod omnis viri caput Christus est; caput autem mulieris vir; caput vero Christi Deus.

SUpra Apostolus removit a fidelibus id quod est contrarium eucharistiæ sacramento, scilicet participationem mensæ idolorum; nunc autem instruit fideles de ipso eucharistiæ sacramento: & primo præmittit quamdam admonitionem generalem; secundo accedit ad propositum, ibi, *Volo autem vos scire*. Circa primum duo facit. Primo proponit admonitionem; secundo significat quomodo Corinthii ad prædictam admonitionem se habebant, ibi, *Laudo autem vos, fratres*. Circa primum considerandum est, quod ita se habet naturalis ordo rerum, quod ea quæ sunt inferiora in entibus imitantur ea quæ sunt superiora secundum suum posse: unde etiam naturale agens tamquam superius, assimilat sibi patiens. Primordiale autem principium totius processionis rerum est Filius Dei, secundum illud Ioan. I. 3. „ Omnia per „ ipsum facta sunt. " Et ideo ipse est primordiale exemplar, quod omnes creaturæ imitantur tamquam veram & perfectam imaginem Patris: unde dicitur Coloss. I. 15. „ Qui est imago Dei invisibilis, primo„ genitus omnis creaturæ, quia in ipso „ con-

„ condita sunt universa. " Speciali tamen quodam modo exemplar est spiritualium gratiarum, quibus spirituales creaturæ illustrantur, secundum illud quod in Psalm. cix. 3. dicitur ad Filium: „ In splendoribus sanctorum, ex utero ante luciferum „ genui te: " quia scilicet genitus est ante omnem creaturam per gratiam lucentem, habens exemplariter in se splendores omnium sanctorum. Hoc autem exemplar Dei prius erat a nobis valde remotum, secundum illud Eccle. 11. 12. „ Quid est homo ut sequi possit Regem factorem suum?" Et ideo homo fieri voluit, ut hominibus humanum exemplar præberet: unde Augustinus dicit in Libro de Agone christiano (cap. xi.) „ Qua perversitate non careat „ qui dicta, & facta illius hominis intueri „ diligit, & sectatur, in quo se nobis ad „ exemplum vitæ præbuit Filius Dei?" Et sicut divinitatis eius exemplar primo quidem imitantur Angeli, secundario vero reliquæ creaturæ, ut Dionysius dicit x. cap. angelicæ Hierarchiæ; ita humanitatis exemplar principaliter quidem imitandum proponitur prælatis Ecclesiæ tamquam superioribus: unde & Dominus Apostolis dicit Ioan. xiii. 15. „ Exemplum enim „ dedi vobis, ut quemadmodum ego feci, „ ita & vos faciatis." Secundario vero ipsi prælati informati exemplo Christi, proponuntur exemplar vitæ subditis, secundum illud I. Petr. ult. 3. „ Forma facti „ gregis ex animo: " & II. Thessal. iii. 9. „ Ut nosmetipsos formam daremus vo„ bis ad imitandum nos." Et ideo Apostolus signanter dicit: Dixi ut sine offensione omnibus sitis; & hoc quidem facere poteritis, si hoc quod dico servetis. *Imitatores mei estote, sicut & ego Christi*, scilicet sum imitator. Imitabatur enim eum primo quidem in mentis devotione: Galat. ii. 20. „ Vivo ego, iam non ego, vivit vero „ in me Christus." Secundo in subditorum solicitudine: unde dicebat Philip. ii. 17. „ Si immolor supra sacrificium, & obse„ quium fidei vestræ; gaudeo, & congra„ tulor omnibus vobis ... sicut & Christus „ obtulit semetipsum pro nobis;" ut dicitur Ephes. v. 2. Tertio quantum ad passionis tolerantiam: II. Corinth. iv. 10. „ Semper mortificationem Iesu in corpore „ circumferentes: " & Galat. ult. 17. „ Ego stigmata Domini Iesu in corpore „ meo porto." Est autem notandum, quod non simpliciter dicit, *Imitatores mei estote*; sed addit, *sicut & ego Christi*: quia scilicet subditi prælatos suos imitari non debent in omnibus, sed in quibus illi Christum imitantur, qui est indeficiens sanctitatis exemplar.

Deinde cum dicit, *Laudo autem vos, fratres*, ostendit qualiter Corinthii se habebant ad admonitionem prædictam. Circa quod considerandum est, quod subditi suos prælatos sequuntur dupliciter, scilicet quantum ad facta, & dicta. Quantum quidem ad facta, dum subditi prælatorum exempla imitantur: unde dicitur Iacob. v. 10. „ Exemplum accipite, fratres mei, Pro„ phetarum, qui locuti sunt in nomine „ Domini." Quantum vero ad dicta, dum eorum præceptis obediunt: Proverb. iii. 21. „ Custodi præcepta mea, & vives." In his autem Corinthii deficiebant, & maxime quantum ad maiorem multitudinem; & ideo Apostolus alloquens eos, dicit: *Laudo autem vos, fratres*; quasi dicat: Super hoc laudandos vos præbere debetis, sed non facitis, *quod per omnia memores estis*, quasi ad imitandum mea exempla: non enim possumus illorum exempla imitari quorum memoriam non habemus: unde dicitur Hebr. xiii. 7. „ Mementote „ præpositorum vestrorum ... quorum in„ tuentes exitum conversationis, imitami„ ni fidem." Quantum vero ad dicta subdit: *Et sicut tradidi vobis, præcepta mea tenetis*; quasi dicat: Eodem tenore observatis quo ego tradidi: hoc enim dicit, quia ab observantia præceptorum eius recesserant. Ioan. xv. 20. „ Si sermonem meum „ servaverunt, & vestrum servabunt."

Sed videtur hic modus loquendi non esse conveniens veritati sacræ Scripturæ, quæ nihil patitur falsitatis, secundum illud Proverb. viii. 8. „ Iusti sunt omnes sermones „ mei, & non est in eis pravum quid, „ neque perversum."

Sed dicendum, quod ironica locutio est una de locutionibus figurativis, in quibus veritas non attenditur secundum sensum quem verba faciunt, sed secundum id quod loquens exprimere intendit per simile, vel contrarium, vel quocumque alio modo. Et ideo in ironica locutione veritas attenditur secundum contrarium eius quod verba sonant, sicut in metaphorica secundum simile.

Deinde cum dicit, *Volo autem vos scire, fratres*, accedit ad propositum, instruens scilicet fideles de eucharistiæ sacramento: & circa hoc tria facit. Primo redarguit eorum errores circa ritum huius sacramenti; secundo ostendit huius sacramenti dignitatem, ibi, *Ego enim accepi a Domino*;

tertio docet convenientem ritum, ibi, *Itaque fratres mei*. Circa primum tria facit. Primo redarguit errorem, quo scilicet errabant in habitu, quia scilicet mulieres ad sacra mysteria conveniebant capite non velato; secundo arguit errorem in conventu, quia scilicet dum convenirent ad sacra mysteria, contentionibus vacabant, ibi, *Hac autem pracipio non laudans*; tertio quantum ad certum cibum, quia scilicet pransi ad sacra mysteria sumenda accedebant, ibi, *Convenientibus autem vobis &c.* Circa primum duo facit. Primo præmittit quoddam documentum, ex quo sumitur ratio subsequentis monitionis; secundo ponit monitionem, ibi, *Omnis autem vir orans, aut prophetans velato capite, deturpat caput suum*. Circa primum ponit triplicem comparationem: quarum prima est Dei ad hominem, dicens: Dixi, quod præcepta mea tenetis per contrarium; sed ut appareat vos irrationabiliter agere, *volo vos scire*, tamquam rem necessariam, secundum illud Esa. v. 13. „Captivus ductus est populus meus, quia non „habuit scientiam: " *quod omnis viri caput Christus est*: quod quidem dicitur secundum similitudinem capitis naturalis, in quo quatuor considerantur. Primo quidem perfectio, quia cum cetera membra unum solum sensum habeant, scilicet tactum, in capite vigent omnes sensus: & similiter in aliis viris inveniuntur singulæ gratiæ, secundum illud quod dicitur infra XII. 8. *Alii datur per Spiritum sermo sapientia, alii sermo scientia &c.* sed in homine Christo est plenitudo omnium gratiarum: non enim ad mensuram dat ei Deus spiritum, ut dicitur Ioan. III. Secundo in capite invenitur sublimitas: quia ut scilicet in homine est superius omnibus membris, ita etiam Christus supereminet non solum omnibus hominibus, sed etiam omnibus Angelis, secundum illud Ephes. I. 20. „Constituens illum „ad dexteram suam in celestibus super o„mnem Principatum, & Potestatem: " & infra hoc cap. *Et ipsum dedit caput super omnem Ecclesiam*. Tertio in capite invenitur influentia, quia scilicet quodam modo influit ceteris membris sensum, & motum. Ita a capite Christo in cetera membra Ecclesiæ, motus, & sensus spiritualis derivatur, secundum illud Coloss. II. 19. „Non te„nens caput, ex quo totum corpus per „nexum, & coniunctiones subministratum, „& constructum crescit in augmentum Dei." Quarto in capite invenitur conformitas naturæ ad cetera membra, & similiter in Christo ad alios homines, secundum illud Philip. II. 7. „In similitudinem hominum „factus, & habitu inventus ut homo." Secundam comparationem ponit hominis ad hominem, cum dicit: *Caput autem mulieris vir*: quod etiam secundum prædicta quatuor verificatur. Nam primo quidem vir est perfectior muliere, non solum quantum ad corpus, quia, ut Philosophus dicit in Libro de Generatione animalium (Lib. I. Phys. text. LXXXI.) femina est masculus occasionatus; sed etiam quantum ad animæ vigorem, secundum illud Eccle. VII. 29. „Virum ex „mille reperi unum, mulierem ex omni„bus non inveni." Secundo quia vir naturaliter superminet feminæ, secundum illud Ephes. V. 22. „Mulieres viris suis sub„iectæ sint sicut Domino, quoniam vir ca„put est mulieris." Tertio quia vir influit gubernando mulierem, secundum illud Gen. III. 16. „Sub viri potestate eris, & „ipse dominabitur tui." Quarto vir & femina conformes sunt in natura, secundum illud Gen. II. 18. „Faciamus ei ad„iutorium simile sibi." Tertiam comparationem ponit Dei ad Dominum, cum dicit: *Caput vero Christi Deus*. Est autem considerandum, quod hoc nomen *Christus* significat personam prædictam ratione humanæ naturæ; & sic hoc nomen *Deus* non supponit solum personam Patris, sed totam Trinitatem, a qua in humanitatem Christi, sicut a perfectiori, omnia bona derivantur, & cui humanitas Christi subiicitur. Alio modo potest intelligi, secundum quod hoc nomen *Christus* supponit dictam personam ratione divinæ naturæ: & sic hoc nomen *Deus* supponit solum personam Patris; quæ dicitur caput Filii, non quidem secundum maiorem perfectionem, vel secundum aliquam suppositionem, (*a*) sed secundum originem, & secundum conformitatem naturæ, sicut in Psal. II. 7. dicitur: „Domi„nus dixit ad me: Filius meus es tu, ego „hodie genui te." Possunt tamen hæc mystice accipi, prout in anima est quoddam spirituale coniugium. Nam sensualitas feminæ comparatur; ratio vero viro, per quem sensualitas regi debet: unde & caput eius dicitur. Vel potius ratio inferior, quæ inhæret temporalibus disponendis, mulieri comparatur: viro autem ratio superior, quæ vacat contemplationi æternorum: quæ caput inferioris dicitur, quia secundum rationes æternas sunt temporalia disponen-

(*a*) *Al.* sed solum originem.

ponenda, secundum illud Exod. xxv. 40. „ Inspice, & fac secundum exemplar quod „ tibi in monte monstratum est. " Dicitur autem caput viri Christus, quia sola ratio secundum superiorem sui partem Deo inhæret.

LECTIO II.

Omnis autem vir orans, aut prophetans velato capite, deturpat caput suum; omnis autem mulier orans, aut prophetans non velato capite, deturpat caput suum: unum est enim ac si decalvetur. Nam & si non velatur mulier, tondeatur. Si vero turpe est mulieri tonderi, aut decalvari, velet caput suum. Vir quidem non debet velare caput suum, quoniam imago, & gloria Dei est; mulier autem gloria viri est.

Præmisso documento subiungit admonitionem, cuius ratio sumitur ex documento prædicto: & circa hoc duo facit. Primo ponit admonitionem ex parte viri; secundo ex parte mulieris, ibi, *Omnis autem mulier orans, aut prophetans non velato capite, deturpat caput suum.* Dicit ergo primo: Dictum est, quod caput mulieris est vir; *omnis autem vir orans, aut prophetans velato capite, deturpat caput suum* Circa quod considerandum est, quod quilibet homo iudici assistens, suam conditionem, vel dignitatem debet profiteri, & præcipue assistens Deo, qui est omnium iudex: & ideo qui Deo assistunt, ordinatissime, & convenientissime se gerere debent, secundum illud Eccle. iv. 17. „ Custodi pedem tuum ingrediens domum Dei. " Dupliciter autem homo Deo assistit. Uno modo humana ad Deum referens, quod quidem fit orando, secundum illud Eccli. xxxix. 6. „ In conspectu Altissimi deprecabitur, aperiet „ os suum in oratione, & pro delictis suis „ deprecabitur. " Alio modo divina ad homines deferens, quod quidem fit prophetando, secundum illud Ioel. ii. 28. „ Effundam spiritum meum super omnem carnem, & prophetabunt filii vestri. " Unde signanter Apostolus dicit: *Vir orans, aut prophetans:* his enim duobus modis vir Deo tamquam iudici, vel domino assistit. Dicitur autem prophetans dupliciter. Uno modo inquantum homo aliis annuntiat quæ ei divinitus revelantur, secundum illud Luc. i. 67. „ Zacharias pater eius impletus est „ Spiritu sancto, & prophetavit, dicens: „ Benedictus Dominus Deus Israel &c. " Alio modo dicitur homo prophetans, inquantum profert ea quæ sunt aliis revelata: unde illi qui in Ecclesia dicunt prophetias, vel alias sacras Scripturas legunt, dicuntur prophetantes: & sic accipitur infra xiv. 4. *Qui prophetat, & Ecclesiam ædificat:* & ita etiam hic accipitur. Pertinet autem ad dignitatem viri (ut infra patebit) carere velamine capitis; & ideo dicit, quod *omnis vir orans, aut prophetans velato capite, deturpat caput suum*; idest, rem inconvenientem sibi agit. Sicut enim in corpore pulchritudo dicitur ex debita proportione membrorum in convenienti claritate, vel colore; ita in actibus humanis dicitur pulchritudo ex debita proportione verborum, vel factorum, in quibus lumen rationis resplendet. Unde & per oppositum turpitudo intelligitur, quando contra rationem aliquid agitur, & non observatur debita proportio in verbis, & factis: unde supra vii. 36. dictum est: *Si quis turpem se videri existimat super virgine sua, quod sit superadulta.*

Sed contra hoc obiicitur: nam multi velato capite in Ecclesia orant absque omni turpitudine, secretius orare volentes.

Dicendum est autem, quod duplex est oratio: una privata, quam scilicet quis Deo offert in propria persona; alia publica, quam quis offert Deo in persona totius Ecclesiæ, ut patet in orationibus quæ in Ecclesia per sacerdotes dicuntur: & de talibus orationibus Apostolus hic intelligit.

Item obiicitur de hoc quod dicit Glossa, quod prophetans dicitur Scripturas reserans, & secundum hoc ille qui prædicat, prophetat. Episcopi autem prædicant capite tecto mitra.

Sed dicendum est, quod ille qui prædicat, vel docet in scholis, ex propria persona loquitur: unde & Apostolus Rom. ii. nominat Evangelium suum, scilicet propter industriam qua utebatur in prædicatione Evangelii: sed ille qui sacram Scripturam in Ecclesia recitat, puta legendo lectionem, vel epistolam, vel Evangelium, ex persona totius Ecclesiæ loquitur: & de tali prophetante intelligitur quod hic Apostolus dicit.

Sed

Sed tunc remanet obiectio de his qui cantant Psalmos in choro capite tecto. Sed dicendum, quod Psalmi non cantantur quasi ab uno singulariter se Deo præsentante, sed quasi a tota multitudine.

Deinde cum dicit, *Omnis autem mulier &c.* ponit admonitionem quantum ad mulieres, dicens: *Omnis autem mulier orans, aut prophetans*, ut supra, *non velato capite*, quod repugnat propter conditionem eius, *deturpat caput suum*; Idest, rem inconvenientem facit circa sui capitis detectionem.

Sed contra hoc obiicitur, quia Apostolus dicit I. Tim. II. 12. „ Docere in Ecclesia „ mulieri non permitto. " Quomodo ergo competit mulieri ut oret, aut prophetet publica oratione, aut doctrina?

Sed dicendum est, hoc intelligendum esse de orationibus, ac lectionibus quas mulieres in suis collegiis proferunt.

Deinde cum dicit, *Unum est enim ac si decalvetur*, probat admonitionem prædictam: & primo inducit probationem; secundo probationis iudicium auditoribus committit, ibi, *Vos ipsi iudicate*. Circa primum duo facit. Primo inducit probationem; secundo excludit obiectionem, ibi, *Verumtamen neque vir sine muliere, neque mulier sine viro in Domino*. Circa primum ponit triplicem probationem: quarum prima sumitur per comparationem ad humanam naturam; secunda per comparationem ad Deum, ibi, *Vir quidem non debet velare caput suum*; tertia per comparationem ad Angelos, cum dicit, *Et propter Angelos*. Circa primum considerandum est, quod natura quæ ceteris animalibus providit auxilia sufficientia vitæ, hominibus præbuit ea imperfecta, ut per rationem arte, usu, manu sibi ea perficerent: sicut tauris dedit cornua ad defensionem; hominibus autem arma defensionis sibi præparant manuali artificio rationis: & inde est quod ars imitatur naturam, & perficit ea quæ natura facere non potest. Sic igitur ad tegumentum capitis natura homini dedit capillos; sed quia hoc tegumentum sufficiens non est, per artem præparat homo sibi aliud velamen. Eadem igitur ratio est de velamine naturali capillorum, & de velamine artificiali. Naturale autem est mulieri quod comam nutriat: habet enim ad hoc dispositionem naturalem, & ulterius inclinatio quædam inest mulieribus ad comam nutriendam. In pluribus enim hoc accidit quod mulieres magis student ad nutriendam comam quam viri. Videtur ergo conditioni mulierum conveniens esse quod magis utantur (a) artificiali velamine capitis quam viri. Circa hoc ergo tria facit. Primo ponit convenientiam velaminis naturalis, & artificialis, dicens: Dictum est: *Mulier non velans caput, deturpat caput suum*: *unum est enim*, scilicet unius rationis, privari scilicet velamine artificiali, *ac si decalvetur*; idest, ac si privetur naturali velamine capillorum, quod in pœnam quibusdam prædicitur Esa. III. 17. „ Decalvabit „ Dominus verticem filiarum Sion, & cri„ nem earum nudabit. " Secundo ducit ad inconveniens, dicens: *Nam & si non velatur mulier, tondeatur*; quasi dicat: Si abiicit velamen artificiale, abiiciat pari ratione etiam naturale; quod est inconveniens.

Sed contra hoc videtur esse quod sanctimoniales tondentur. Ad quod dupliciter potest responderi. Primo quidem quia ex hoc ipso quod votum viduitatis, vel virginitatis assumunt, Christo desponsante, promoventur in dignitatem virilem, utpote liberatæ a subiectione virorum, & immediate Christo coniunctæ. Secundo quia assumunt pœnitentiæ lamentum religionem intrantes. Est autem consuetudo viris quod tempore luctus comam nutriant, quasi hoc sit suæ conditioni conveniens; mulieres autem e contrario tempore luctus comam deponunt: unde dicitur Hierem. VII. 29. „ Capillum tuum „ tonde, & proiice, & sume in directum „ plantum. " Tertio concludit propositum, dicens: *Si vero turpe*, idest indecens, *est mulieri tonderi, aut decalvari*, idest privari naturali velamine arte, vel natura, *velet caput suum*, utens scilicet velamine artificiali.

Deinde cum dicit, *Vir quidem non debet velare caput suum*, ponit secundam probationem, quæ accipitur per comparationem ad Deum: & primo inducit (b) probationem; secundo probat quod supposuerat, ibi, *Non enim est vir ex muliere, sed mulier ex viro*. (c) Circa primum duo facit. Primo ponit rationem eius quod est ex parte viri; secundo illud quod est ex parte mulieris, ibi, *Mulier autem gloria viri est*. Dicit ergo primo: Dictum est quod *turpe est mulieri tonderi*, sicut & non velari; viro autem non est turpe: cuius ratio est hæc. *Vir quidem non debet velare caput suum, quia est imago, & gloria Dei.*

Per hoc autem quod dicit, *Est imago Dei*, exclu-

(a) *Al. deest* artificiali. (b) *Al.* ad probationem. (c) *Al. omittuntur sequentia usque ad illud*, Dicit ergo primo.

excluditur quorumdam error, dicentium, quod homo solum est ad imaginem Dei, non autem est imago; cuius contrarium hic Apostolus dicit. Dicebant autem, quod solus Filius est imago, secundum illud Coloss. 1. 15. „ Qui est imago invisibilis Dei. “ Est ergo dicendum, quod homo imago Dei dicitur, & ad imaginem: est enim imago imperfecta: Filius autem dicitur imago, non ad imaginem, quia est imago perfecta.

Ad cuius evidentiam considerandum est, quod de ratione imaginis in communi duo sunt. Primo quidem similitudo, non in quibuscumque, sed vel (a) in ipsa specie rei, sicut homo filius assimilatur patri suo; vel in aliquo quod sit signum speciei, sicut figura in rebus corporalibus. Unde qui figuram equi describunt, dicuntur imaginem eius depingere. Et hoc est quod dicit Hilarius in Lib. de Synodis, quod imago est species indifferens. Secundo requiritur origo. Non enim duorum hominum, qui sunt similes specie, unus imago alterius dicitur, nisi ex eo oriatur, sicut filius a patre: nam imago dicitur ab exemplari. Tertio ad rationem perfectae imaginis requiritur aequalitas. Quia igitur homo similatur Deo secundum memoriam, intelligentiam, & voluntatem mentis, quod pertinet ad speciem intellectualis naturae, & hoc habet a Deo, dicitur esse Dei imago: quia tamen deest aequalitas, est Dei imago imperfecta: & ideo dicitur ad imaginem, secundum illud Gen. 1. 26. „ Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. “ Sed Filius, qui est aequalis Patri, est imago perfecta, non autem ad imaginem.

Considerandum est etiam, quod gloria Dei dupliciter dicitur. Uno modo qua Deus in se gloriosus est; & sic homo non est gloria Dei, sed potius Deus est gloria hominis, secundum illud Psal. 111. 4. „ Tu, Domine, susceptor meus es, & gloria mea. “ Alio modo dicitur gloria Dei, claritas eius ab eo derivata, secundum illud Exod. ult. 32. „ Gloria Domini implevit illud. “ Et hoc modo hic dicitur, quod vir est gloria Dei, inquantum claritas Dei immediate super virum refulget, secundum illud Psalm. iv. 7. „ Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine. “

Deinde cum dicit, *Mulier autem &c.* ponit id quod est ex parte mulieris, dicens *Mulier autem est gloria viri*: quia claritas mulieris derivatur a viro, secundum illud Genes. 11. 23. „ Haec vocabitur virago, quoniam de viro sumpta est. “

Sed contra hoc obiicitur, quia imago Dei attenditur in homine secundum spiritum, in quo non est differentia maris, & feminae, ut dicitur Coloss. 111. non ergo magis debet dici, quod vir dicitur imago Dei quam mulier.

Dicendum est autem, quod vir dicitur hic specialiter imago Dei secundum quaedam exteriora, scilicet quia vir est principium totius sui generis, sicut Deus est principium totius universi, & quia de latere Christi dormientis in cruce, fluxerunt sacramenta sanguinis & aquae, a quibus fabricata est Ecclesia. Potest etiam quantum ad interiora dici, quod vir specialius dicitur imago Dei secundum mentem, inquantum in eo ratio magis viget. Sed melius dicendum est, quod Apostolus signanter loquitur: nam de viro dixit, quod vir imago, & gloria Dei est; de muliere autem non dixit, quod esset imago, & gloria viri, sed solum quod est gloria viri: ut detur intelligi quod esse imaginem Dei, commune est viro, & mulieri; esse autem gloriam Dei, immediate proprium est viri.

Restat autem considerandum, propter quid vir non debeat velare caput, sed mulier. Quod quidem dupliciter accipi potest. Primo quidem quia velamen quod capiti superponitur, designat potestatem alterius super caput existentis ordine naturae; & ideo vir sub Deo existens, non debet velamen habere super caput, ut ostendat se immediate Deo subesse; mulier autem debet velamen habere, ut ostendat se praeter Deum alteri naturaliter subesse. Unde cessat obiectio de servo, & subdito, quia haec subiectio non est naturalis. Secundo ad ostendendum quod gloria Dei non est occultanda, sed revelanda; gloria autem hominis est occultanda: unde in Psal. cxiii. 1. dicitur: „ Non nobis, Domine, non nobis, „ sed nomini tuo da gloriam. “

(a) *Al. deest praepositio* in.

LECTIO III.

NOn enim vir ex muliere eſt, ſed mulier ex viro : etenim non eſt creatus vir propter mulierem, ſed mulier propter virum : ideo debet mulier velamen; habere ſuper caput ſuum & propter Angelos. Verumtamen neque vir ſine muliere, neque mulier ſine viro in Domino. Nam ſicut mulier de viro, ita; & vir per mulierem: omnia autem ex Deo. Vos ipſi iudicate. Decet mulierem non velatam orare Deum? Nec ipſa natura docet vos. Quod vir quidem ſi comam nutriat, ignominia eſt illi; mulier vero ſi comam nutriat, gloria eſt illi, quoniam capilli pro velamine ei dati ſunt. Si quis autem videtur contentioſus eſſe; nos talem conſuetudinem non habemus, neque Eccleſia Dei.

PRæmiſerat Apoſtolus quod mulier eſt gloria viri, quod hic probare intendit: & circa hoc tria facit. Primo ponit probationem; ſecundo aſſignat rationem eius quod dixerat, ibi, *Etenim non eſt creatus vir propter mulierem*; tertio infert concluſionem intentam, ibi, *Ideo debet mulier velamen habere ſuper caput ſuum*. Circa primum conſiderandum eſt, quod, ſicut ſupra dictum eſt, mulier dicitur gloria viri per quamdam derivationem: & ideo ad hoc probandum ſubdit: *Non enim*, prima ſcilicet rerum conditione, *vir eſt ex muliere*, ſcilicet formatus, *ſed mulier ex viro*: dicitur enim Gen. II. 22. quod „ ædificavit Dominus Deus coſtam, quam tulerat de Adam, in mulierem: “ de viro autem dicitur ibid. 7. „ Formavit Dominus Deus hominem de limo terræ. “

Deinde cum dicit, *Etenim non eſt creatus vir propter mulierem*, aſſignat rationem eius quod dixerat. Ad cuius evidentiam conſiderandus eſt talis ordo perfecti, & imperfecti, quod imperfectum in uno & eodem ſubiecto prius eſt tempore quam perfectum: prius enim aliquis homo eſt puer quam vir: ſimpliciter tamen perfectum (*a*) eſt prius imperfecto, tempore, & natura: nam puer producitur ex viro. Hæc igitur eſt ratio quare mulier producta eſt ex viro, quia perfectior eſt muliere: quod ex hoc probat Apoſtolus, quia finis eſt perfectior eo quod eſt ad finem; vir autem eſt finis mulieris: & hoc eſt quod dicit: *Etenim non eſt creatus vir propter mulierem, ſed mulier propter virum*, in adiutorium ſcilicet generationis; ſicut patiens eſt propter agens, & materia propter formam. Unde dicitur Gen. II. 18. „ Non eſt bonum hominem „ eſſe ſolum: faciamus ei adiutorium ſimile ſibi. “

Deinde cum dicit, *Ideo debet mulier velamen habere*, infert concluſionem intentam dicens: *Ideo*, ſcilicet quia vir eſt imago, & gloria Dei, mulier autem eſt gloria viri, *mulier debet habere velamen ſuper caput ſuum*, quando ſcilicet Deo aſſiſtit orando, vel prophetando; ut per hoc oſtendatur quod non immediate ſubeſt Deo, ſed ſubiicitur etiam viro ſub Deo: hoc enim ſignificat velamen quod capiti ſuperponitur: unde alia littera habet, quod *mulier debet habere poteſtatem ſuper caput ſuum*: & idem eſt ſenſus: nam velamen eſt ſignum poteſtatis, ſecundum quod in Pſalm lxv. II. dicitur: „ Impoſuiſti „ homines ſuper capita noſtra. “

Deinde cum dicit, *Et propter Angelos*, aſſignat tertiam rationem, quæ ſumitur ex parte Angelorum, dicens: *Et etiam mulier debet habere velamen ſuper caput ſuum propter Angelos*: quod quidem dupliciter intelligi poteſt. Uno modo de ipſis Angelis cæleſtibus, qui conventus ſidelium viſitare creduntur, præcipue quando ſacra myſteria celebrantur. Et ideo tunc tam mulieres quam viri ad reverentiam eorum honeſte, & ordinate ſe debent habere, ſecundum illud Pſal. cxxxvII. 2. „ In conſpectu Angelorum „ pſallam tibi. “ Alio modo poteſt intelligi, ſecundum quod Angeli dicuntur ſacerdotes, inquantum divina populo annuntiant, ſecundum illud Malach. II. 7. „ Labia ſa„ cerdotis cuſtodiunt ſcientiam, & legem „ requirent ex ore eius, quia Angelus Do„ mini exercituum eſt. “ Debet ergo mulier velamen habere ſemper in Eccleſia *propter Angelos*, ideſt propter ſacerdotes dupl. ci ratione. Primo quidem propter eorum reverentiam, ad quam pertinet quod mulieres coram eis honeſte ſe habeant: unde dicitur Eccli. VII. 33. „ Honora Deum ex „ tota anima tua, & ſacerdotes illius. “

Secun-

(a) *Al.* eſt prius imperfecto etiam tempore, *omiſſo* & natura.

Secundo propter eorum cautelam, ne scilicet ex conspectu mulierum non velatarum ad concupiscentiam provocentur : unde dicitur Eccli. IX. 5. „ Virginem ne aspicias, „ ne forte scandalizeris in decore illius. "

Augustinus autem (Lib. XII. de Trinit. cap. VII.) aliter exponit prædicta: ostendit enim quod tam mulier quam vir est ad imaginem per hoc quod dicitur Ephes. IV. 23. „ Renovamini spiritu mentis vestræ, „ & induite novum hominem, qui renova„ tur in agnitione Dei secundum imaginem „ eius qui creavit eum, ubi non est mascu„ lus, & femina. " Et sic patet quod imago Dei attenditur in homine secundum spiritum, in quo non est differentia masculi, & feminæ: & ideo mulier est imago Dei sicut & vir. Expresse enim dicitur Genes. I. quod creavit Deus hominem ad imaginem suam, masculum, & feminam creavit eos. Et ideo Augustinus dicit hoc esse intelligendum in spirituali coniugio, quod est in anima nostra, in qua, sicut supra dictum est, sensualitas, vel etiam inferior ratio, se habet per modum mulieris; ratio autem superior per modum viri, in qua attenditur imago Dei: & secundum hoc mulier est ex viro, & propter virum: quia administratio rerum temporalium, vel sensibilium, (a) cui intendit inferior ratio, vel etiam sensualitas, debent deduci ex contemplatione æternorum, quæ pertinent ad superiorem rationem, & ad eam ordinari. Et ideo mulier dicitur habere velamen, vel potestatem super caput suum, ad significandum quod circa temporalia dispensanda debet homo cohibitionem quamdam, & refrenationem habere, ne ultra modum homo progrediatur in eis diligendis: quæ quidem cohibitio circa amorem Dei adhiberi non debet, cum præceptum sit Deut. VI. 5. „ Diliges Do„ minum Deum tuum ex toto corde tuo. " Nam circa desiderium finis non apponitur mensura, quam necesse est apponi circa ea quæ sunt ad finem. Medicus enim sanitatem inducit quanto perfectiorem potest; non tamen dat medicinam quanto maiorem potest, sed secundum determinatam mensuram. Sic vir non debet habere velamen super caput; & hoc debet propter Angelos sanctos: quia, sicut in Glossa dicitur, gratuita est sanctis Angelis sacrata & pia significatio. Unde & Augustinus dicit de Civitate Dei (Lib. XXI. cap. VI.) quod dæmones alliciuntur quibusdam sensibilibus rebus, non sicut animalis cibis, sed sicut spiritus signis.

Deinde cum dicit, *Verumtamen neque vir sine muliere &c.* excludit dubitationem quæ posset ex dictis oriri. Quia enim dixerat, quod vir est gloria Dei, mulier autem est gloria viri; posset aliquis credere vel quod mulier non esset ex Deo, vel quod non haberet potestatem in gratia. Unde primo hoc excludit dicens: Licet mulier sit gloria viri, qui est gloria Dei, *verumtamen neque vir est in Domino*, id est a Domino productus, *sine muliere, neque mulier sine viro*: utrumque enim Deus fecit, secundum illud Gen. I. 27. „ Masculum, & feminam creavit eos. " Vel aliter. *Neque vir est sine muliere in Domino*, scilicet in gratia Domini nostri Iesu Christi, *neque mulier sine viro*: quia uterque per gratiam Dei salvatur, secundum illud Galat. III. 27. „ Quicumque in Christo ba„ ptizati estis, Christum induistis: " & postea subdit: „ Non est masculus, neque fe„ mina, " scilicet differens in gratia Christi. Secundo assignat rationem dicens: *Nam sicut* in prima rerum institutione *mulier est de viro* formata, ita & in subsequentibus generationibus *vir per mulierem* productus est, secundum illud Iob XIV. I. „ Homo „ natus de muliere. " Nam prima productio hominis fuit sine viro, & muliere, quando Deus formavit hominem de limo terræ, ut dicitur Genes. II. Secunda autem fuit de viro sine muliere, quando formavit Evam de costa viri, ut ibidem legitur. Tertia autem est ex viro, & muliere, sicut Abel natus est ex Adam, & Eva, ut legitur Genes. IV. Quarta autem est ex muliere sine viro, ut Christus ex virgine, secundum illud Galat. IV. 1. „ Misit Deus Fi„ lium suum factum ex muliere. " Tertio ostendit rationem esse convenientem, dicens: *Omnia autem ex Deo*: quia scilicet & hoc ipsum quod mulier primo fuit ex viro, & hoc quod postmodum vir est ex muliere, est ex operatione divina: unde ad Deum pertinent tam vir quam mulier. Unde dicitur Rom. XI. 36. „ Ex ipso, „ & per ipsum, & in ipso sunt omnia.

Deinde cum dicit, *Vos ipsi iudicate*, committit iudicium eius quod dixerat, auditoribus; & circa hoc duo facit. Primo committit iudicium rationalibus auditoribus; secundo comprimit protervos auditores, ibi, *Si quis autem videtur contentiosus esse; nos talem consuetudinem non habemus*. Circa primum quatuor facit. Primo committit eis di-

(a) *Al.* cui tendit.

ditoribus iudicium eius quod dixerat, more eius qui confidit se sufficienter probasse, dicens: *Vos ipsi iudicate*. Pertinet ad bonum auditorem iudicare de auditis: unde dicitur Iob VI. 29. „ Loquentes id quod iustum est iudicate: " & XII. 11. „ Nonne auris verba diiudicat? " Secundo proponit sub quæstione id de quo debet esse iudicium, dicens: *Decet mulierem non velatam orare Deum*? Hoc prohibetur I. Petr. III. 3. ubi dicitur: „ Quarum sit non exterius capillatura. " Tertio ostendit unde debeant sumere suum iudicium, quia ab ipsa natura; & hoc est quod dicit: *Nec ipsa natura docet vos*. Et vocat hic naturam, ipsam inclinationem naturalem quæ inest mulieribus ad nutriendum comam, quæ est naturale velamen, non autem viris. Quæ quidem inclinatio naturalis esse ostenditur, quia in pluribus invenitur. Oportet autem ab ipsa natura doceri, quia est Dei opus; sicut in pictura instruitur aliquis artificio pictoris: & ideo contra quosdam dicitur Esa. XXIV. 5. „ Transgressi sunt leges, mutaverunt ius, dissipaverunt fœdus sempiternum, " idest ius naturale. Quarto autem a natura sumit rationem, & primo ponit id quod est ex parte viri, dicens: *Quod vir quidem si comam nutriat*, more mulieris, *ignominia est illi*; idest, ad ignominiam ei reputatur apud plures homines, quia per hoc videtur muliebris esse. Et (a) ideo Ezech. XLIV. 20. dicitur: „Sacerdotes comam non nutriant. " Nec est instantia de quibusdam qui in veteri lege comam (b) nutriebant: quia hoc erat signum (c) quod tunc erat positum in lectione veteris testamenti, ut dicitur II. Corinth. III. Secundo ponit id quod est ex parte mulieris, dicens: *Mulier & si comam nutriat, gloria est illi*: quia videtur ad ornatum eius pertinere: unde dicitur Cantic. VII. 5. „ Comæ capitis eius sicut purpura Regis. " Et assignat consequenter rationem, cum dicit: *Quoniam capilli dati sunt ei*, scilicet mulieri, *pro velamine*: & ideo eadem ratio est de capillis nutriendis, & de velamine artificiali apponendo. Cantic. IV. 1. „ Capilli tui sicut grex caprarum. "

Deinde cum dicit, *Si quis aute n videtur contentiosus esse &c.* comprimit protervos auditores, dicens: *Si quis autem videtur contentiosus esse*, ut scilicet rationibus prædictis non acquiescat, sed confidentia clamoris veritatem impugnet, quod pertinet ad contentionem, ut Ambrosius dicit, contra id quod dicitur Iob VI. 29. „ Respondete, obsecro, absque contentione: " & Prov. XX. 3. „ Honor est ei qui separat se a contentionibus: " hoc sufficiat ad comprimendum talem, quod *nos*, Iudæi in Christum credentes, *talem consuetudine n non habemus*, scilicet quod mulieres orent non velato capite, *neque* etiam tota *Ecclesia Dei*, per Gentes diffusa. Unde si nulla esset ratio, hoc solum deberet sufficere, ne aliquis ageret contra communem Ecclesiæ consuetudinem. Dicitur enim in Psal. LXVII. 7. „ Qui habitare facit unius moris in domo. " Unde Augustinus dicit in epistola ad Casulanum, quod in omnibus in quibus nihil certi diffinit sacra Scriptura, mos populi Dei, atque instituta maiorum pro lege habenda sunt.

LECTIO IV.

HOc autem præcipio, non laudans quod non in melius, sed in deterius convenitis. Primum quidem convenientibus vobis in Ecclesiam, audio scissuras esse inter vos, & ex parte credo. Nam oportet & hæreses esse, ut qui probati sunt, manifesti fiant in vobis. Convenientibus ergo vobis in unum, iam non est dominicam cœnam manducare. Unusquisque enim suam cœnam præsumit ad manducandum; & alius quidem esurit, alius autem ebrius est. Numquid domos non habetis ad manducandum, & bibendum? An Ecclesiam Dei contemnitis, & confunditis eos qui non habent? Quid dicam vobis? Laudo vos? In hoc non laudo.

POstquam Apostolus redarguit Corinthios de eorum errore in habitu, quia scilicet mulieres ad sacra mysteria conveniebant capite non velato, consequenter arguit eorum errorem de scissuris in conventu, quia scilicet dum convenirent ad sacra mysteria, contentionibus vacabant: & primo tangit eorum defectum in generali; secundo in specia-

(a) *Al. deest* ideo. (b) *Al.* nutrieruni. (c) *Supple* velaminis.

ciali, ibi, *Primum quidem convenientibus vobis in Ecclesiam, audio scissuras esse inter vos.* Dicit ergo primo: *Hoc autem*, quod dictum est supra, quod mulieres velatæ sint in Ecclesiis, *præcipio*: ut sic tripliciter eos induceret ad huiusmodi observantiam: primo quidem ratione; secundo consuetudine; tertio præcepto, quod solum sine aliis necessitatem induceret: Proverb. III. 21. „ Custo„ di præcepta mea, & vives: “ & Eccle. IV. 12. dicitur: „ Funiculus triplex difficile „ rumpitur: “ *non laudans*, sed magis vituperans, *quod* convenitis in Ecclesiam, *non in melius*, sicut deberet esse, *sed in deterius*, ex culpa vestra. Omnia enim animalia gregalia, puta columbæ, grues, oves, naturali instinctu in unum conveniunt, ut sit eis corporaliter melius: unde & homo, cum sit animal gregale, vel sociale, ut Philosophus probat I. Lib. Politic. secundum rationem agere debet, ut multi in unum conveniant propter aliquod melius; sicut in rebus sæcularibus multi in unitatem civitatis conveniunt, ut sit eis melius sæculariter, scilicet propter securitatem, & sufficientiam vitæ. Et ideo fideles in unum convenire debent propter aliquod melius spirituale, secundum illud Psal. CI. 23. „ In conve„ niendo populos in unum, & Reges ut ser„ viant Domino: “ & alibi Psal. CX. I. „ In „ consilio iustorum, & congregatione, ma„ gna opera Domini. “ Sed isti in deterius conveniebant propter culpas quas committebant dum convenirent. Esa. I. 13. „ Ini„ qui sunt cœtus vestri. “ Eccli. XXI. 11. „ Stuppa collecta synagoga peccantium. “

Deinde cum dicit, *Primum quidem &c.* ponit in speciali quomodo in deterius convenirent: & primo ponit indicium culpæ, dicens: *Primum quidem*, inter cetera scilicet quod in deterius convenitis, *convenientibus vobis in Ecclesiam, audio scissuras esse inter vos*, scilicet per contentiones quas exercebant: quod quidem Ecclesiæ non convenit, quæ in unitate constituitur, secundum illud Ephes. IV. 4. „ Unum corpus, & unus spi„ ritus, sicut vocati estis in una spe voca„ tionis vestræ. “ Hoc tamen prædicitur Esa. XXII. 9. „ Scissuras civitatis David vi„ debitis, quia multiplicatæ sunt. “ Dicit autem Glossa, quod dicendo, *Primum* ostendit quod primum malum est dissensio, unde cetera oriuntur: ubi enim est dissensio, nihil rectum est.

Sed contra videtur esse quod dicitur Eccli. X. 15. „ Initium omnis peccati super„ bia: “ & I. Timoth. ult. 10. „ Radix o„ mnium malorum cupiditas. “

Dicendum est autem, quod hæ auctoritates loquuntur quantum ad peccata personalia singularium hominum, quorum primum est superbia ex parte aversionis, & cupiditas ex parte conversionis. Sed Glossa hic loquitur de peccatis multitudinis, inter quæ primum est dissensio, per quam solvitur rigor disciplinæ. Unde dicitur Iacob. III. 16. „ Ubi est zelus, & contentio, ibi incon„ stantia, & omne opus pravum. “

Secundo ponit credulitatem auditorum, cum dicit: *Et ex parte credo*, idest quantum ad aliquos vestrum, qui erant ad contentionem proni, secundum illud quod dixerat supra I. 11. *Contentiones sunt inter vos. Hoc autem dico, quod unusquisque vestrum dicit, Ego quidem sum Pauli, ego Apollo, ego vero Cephæ.* Alii vero non erant contentiosi, ex quorum persona ibi subditur: *Ego autem Christi.* Unde & Cant. II. 2. dicitur: „ Sicut „ lilium inter spinas, sic amica mea inter „ filias, “ idest boni inter malos.

Tertio assignat rationem suæ credulitatis, dicens: *Nam oportet*, non solum quascumque scissuras, sed etiam *hæreses esse*. Ubi duo consideranda sunt. Primo quid sit hæresis; secundo quomodo oporteat hæreses esse. Circa primum sciendum, quod, sicut Hieronymus dicit super Epistolam ad Galatas, hæresis Græce ab electione dicitur, quia scilicet eam sibi unusquisque eligat disciplinam quam putat esse meliorem: ex quo duo accipi possunt. Primo quidem quod de ratione hæresis est quod aliquis privatam disciplinam sequatur, quasi per electionem propriam, non autem disciplinam publicam, quæ divinitus traditur; secundo quod huic disciplinæ aliquis pertinaciter inhæreat: nam electio firmam importat inhæsionem; & ideo hæreticus dicitur qui spernens disciplinam fidei, quæ divinitus traditur, pertinaciter proprium errorem sectatur. Pertinet autem aliquid ad disciplinam fidei dupliciter. Uno modo directe, sicut articuli fidei, qui per se credendi proponuntur: unde error circa eos secundum se facit hæreticum, si pertinacia adsit. Non possunt autem a tali errore propter simplicitatem aliquam excusari, præcipue quantum ad ea de quibus Ecclesia solemnizat, & quæ communiter versantur in ore fidelium, sicut mysterium Trinitatis, nativitatis Christi, & alia huiusmodi. Quædam vero indirecte pertinent ad fidei disciplinam, inquantum scilicet ipsa non proponuntur ut propter se credenda, sed ex negatione eorum sequitur aliquid contrarium fidei; sicut si negetur Isaac fuisse filius Abrahæ, se-

quitur aliquid contrarium fidei, scilicet sacram Scripturam continere aliquid falsi. Ex talibus autem non iudicatur aliquis hæreticus, nisi adeo pertinaciter perseveret quod ab errore non recedat, etiam viso quid ex hoc sequatur. Sic igitur pertinacia qua aliquis contemnit in his quæ sunt fidei directe, vel indirecte, subire iudicium Ecclesiæ, facit hominem hæreticum. Talis autem pertinacia procedit ex radice superbiæ, qua aliquis præfert sensum suum toti Ecclesiæ. Unde Apostolus dicit I. ad Tim. VI. 3. „ Si quis „ aliter docet, & non acquiescit sanis sermonibus Domini nostri Iesu Christi, & „ ei quæ secundum pietatem est, doctri„ næ, superbus est, nihil sciens, sed lan„ guens circa quæstiones, & pugnas ver„ borum. "

Secundo considerandum est, quomodo oporteat hæreses esse. Si enim opportunum est hæreticos esse, videtur quod sint commendabiles, & non sint extirpandi. Sed dicendum est, quod dupliciter de aliquo dicitur, quod oporteat illud esse. Uno modo ex intentione illius qui hoc agit; puta si dicamus, quod oportet iudicia esse, quia scilicet iudices iudicia exercentes intendunt iustitiam, & pacem in rebus humanis constituere. Alio modo ex intentione Dei, qui etiam mala ordinat in bonum, sicut persecutionem tyrannorum ordinavit in gloriam martyrum. Unde Augustinus dicit in Enchyridion (cap. 11.) quod „ Deus est adeo „ bonus quod nullo modo permitteret fie„ ri aliquod malum, nisi esset adeo potens „ quod de quolibet malo posset elicere bo„ num: " & secundum hoc dicitur Matth. XVIII. 7. „ Necesse est ut veniant scanda„ la; verumtamen væ homini illi per quem „ scandalum venit: " & secundum hoc hic dicit Apostolus, quod *oportet hæreses esse*, ex eo quod Deus malitiam hæreticorum ordinavit in bonum fidelium. Et hoc dicit primo quidem ad maiorem declarationem veritatis: unde dicit Augustinus de Civ. Dei Lib. XVI. in Glossa: „ Ab adversario mota quæstio, discendi „ existit occasio. Multa quippe ad fidem ca„ tholicam pertinentia, dum hæreticorum „ callida inquietudine excogitantur, ut ad„ versus eos defendi possint, & consideran„ tur diligentius, & intelliguntur clarius, „ & prædicantur instantius. " Unde & Prov. XXVII. 17. „ Ferrum ferro acuitur, „ & homo exacuit faciem amici sui. " Secundo ad manifestandam infirmitatem fidei in his qui recte credunt; & hoc est quod hic subdit Apostolus: *Ut qui probati*, idest approbati sunt a Deo, *manifesti fiant in vobis*, idest inter vos. Sap. III. 6. „ Tamquam „ aurum in fornace probavit illos. "

Deinde cum dicit, *Convenientibus ergo vobis &c.* redarguit eos de tertio delicto, quia scilicet peccabant in modo, & ordine sumendi corpus Christi. Et potest totum quod sequitur, dupliciter exponi. Secundum autem primam expositionem redarguuntur de hoc quod corpus Christi pransi accipiebant. Circa hoc ergo quatuor facit. Primo ponit detrimentum quod incurrebant; secundo ponit culpam, ibi, *Unusquisque enim suam cœnam præsumit*; tertio inquirit de causa culpæ, ibi, *Numquid domos non habetis ad manducandum, & bibendum?* quarto concludit eorum vituperationem, ibi, *Quid dicam vobis?* Dicit ergo primo ita. *Convenientibus vobis*, scissuræ sunt inter vos. Ergo *convenientibus vobis in unum*, corpore, non animo, *iam* ad hoc advenistis quod *non est*, idest non licet, vel non competit vobis, *dominicam cœnam manducare*, idest sumere eucharistiæ sacramentum, quod Dominus in cœna discipulis dedit. Hoc enim sacramentum, ut Augustinus dicit super Ioan. (tract. XXVI.) est sacramentum unitatis, & caritatis; & ideo non competit dissentientibus. Cant. V. 1. „ Comedite amici, & „ bibite, & inebriamini carissimi. " Vel melius potest referri ad ea quæ sequuntur, ut sit sensus. Non solum *convenientibus vobis* scissuræ sunt inter vos, sed *vobis convenientibus, iam*, idest in præsenti, hoc determinatum habetis, quod *non est*, idest non licet vobis, *dominicam cœnam manducare*, ad quam pransi acceditis. Quia enim Dominus discipulis suis post cœnam hoc sacramentum tradidit, ut legitur Matth. XXVI. volebant etiam Corinthii post communem cœnam sumere corpus Christi. Sed Dominus hoc rationabiliter fecit propter tria. Primo quidem quia ordine congruo figura præcedit veritatem. Agnus autem paschalis erat figura, sive umbra huius sacramenti; & ideo post cœnam agni paschalis, Christus hoc sacramentum dedit. Dicitur enim Coloss. II. 17. de omnibus legalibus, quod „ sunt umbra futurorum, „ corpus autem Christi. " Secundo ut ex hoc sacramento statim ad passionem transiret, cuius hoc sacramentum est memoriale; & ideo dixit discipulis, Ioan. XIV. 31. „ Surgite, eamus hinc, " scilicet ad passionem. Tertio ut arctius imprimeretur hoc sacramentum cordibus discipulorum, quibus ipsum tradidit in ultimo suo recessu. Sed in reverentiam tanti sacramenti postmodum Ecclesia instituit, quod non nisi a ieiunis

nis sumator; a quo excipiuntur infirmi, qui in necessitate, quæ legem noo habet, possunt non ieiuoi sumere corpus Christi. Quia vero aqua ooo solvit ieiunium, existimaverunt quidam quod post potum aquæ, posset aliquis sumere hoc sacramentum, præsertim quia, ut dicunt, aqua non nutrit, sicut nec aliqood aliud simplex elementum. Quamvis autem aqua secundum se oon nutriat, & ob hoc non solvat ieiunium Ecclesiæ, secundum quod dicuntur aliqui ieiunaotes; nutrit tamen aliis admixta, & ideo solvit ieiunium naturæ: & secundum hoc dicuotur aliqui ieiuni qui scilicet eadem die nihil sumpserunt nec cibi, nec potus. Et quia reliquiæ cibi, quæ in ore remanent, sumuntur per modum salivæ, hoc non impedit aliquos esse ieiunos; similiter & non impedit aliquos esse ieiunos, si tota nocte nihil dormierint, vel si etiam non sint pleoe digesti, dummodo eadem die omnino cibi, vel potus nihil sumpserint. Unde quia priocipiom diei est sumendum secundum usum Ecclesiæ a media nocte, ideo quicumque post mediam noctem aliquid sumpserit, quantumcumque modicum cibi, vel potus, non potest eadem die sumere hoc sacrameotum.

Deinde cum dicit, *Unusquisque enim suam cœnam præsumit*, ponit culpam: & primo secundum quod peccabant in Deum; secundo prout peccabant in proximum, ibi, *Et alius quidem esurit, alius autem ebrius est*. Dicit ergo primo: Ideo dico, quod oon licet vobis dominicam cœnam manducare, quia *unusquisque* vestrum *præsumit*, idest ante sumit, *suam cœnam*, scilicet ciborum commuolum, *ad manducandum*. Quilibet enim eorum portabat ad Ecclesiam fercula præparata, & comedebat quilibet seorsum, aotequam sumeret sacra mysteria. Oseæ IV. 18. „ Separatom est conviviom „ eorum; nonc interibunt, “ Eccli. XI. 19. dicitur in persona parci: „ Inveoi re„ quiem mihi, & comedebam de bonis „ meis solos.“ Deiode cum dicit, *Et alius quidem esurit &c.* arguit culpam eorum inquantum erat contra proximum. Divites enim laute comedebant in Ecclesia, & bibebant usque ad ebrietatem; pauperibus autem nihil dabant, ita quod remanebant esurieotes: & hoc est quod dicitur: *Et alius quidem esurit*, scilicet pauper, (*a*) qui non habebat oode sibi præpararet, *alius autem ebrius est*, scilicet dives, qui superflue comedebat, & bibebat, contra id quod dicitur Nehem. VIII. 10. „ Comedite „ pinguia, & bibite mulsum, & mittite „ partes eis qui non præparaverunt sibi.“ Iob XXXI. 17. „ Si comedi bucellam meam „ solus, & non comedit pupillus ex ea.“

Deinde cum dicit, *Numquid domos non habetis?* inquirit de causa huius culpæ: & primo excludit causam per quam poterant excusari: non enim est licitum domum Dei, quæ est depotata sacris usibus, communibus usibus applicare: unde & Dominus eiiciens ementes, & vendentes de templo, dixit, Matth. XXI. 13. „ Domus „ mea domus orationis vocabitur; vos au„ tem fecistis eam domum negotiationis.“ Et Aogustinus dicit in Regula: „ In orato„ rio nemo aliquid faciat nisi ad quod fa„ ctum est, unde & nomeo accepit.“ Tamen propter necessitatem, quando scilicet aliquis aliam domum noo inveoiret, licite posset Ecclesia uti ad manducandum, vel ad alios huiusmodi licitos usus. Hanc ergo excusationem excludit Apostolus, dicens: *Numquid non habetis domos*, scilicet proprias, *ad manducandum, & bibendum?* ut propter hoc excusemini, si in Ecclesia convivia celebretis, quæ debetis in propriis domibus facere. Uode & Luc. V. dicitur, quod Levi fecit Christo convivium magnum in domo sua. Secundo cum dicit, *Aut Ecclesiam Dei contemnitis?* affert causas quæ eos inexcusabiles reddit: quarum prima est contemptus Ecclesiæ Dei; & hanc ponit dicens: *Aut Ecclesiam Dei contemnitis?* Et ideo in Ecclesia præsumitis cœnam vestram ad manducandum. Et potest hic sumi Ecclesia tam pro congregatione fidelium quam pro domo sacra, quæ non est contemnenda, secundum illud Psalm. XCII. 5. „ Do„ mum tuam decet sanctitudo: “ & Hierem. VII. 11. „ Numquid spelunca latro„ num facta est domus ista, in qua invo„ catum est nomen meum in oculis vestris?“ Illi autem otrumque contemnebant, dum præsente conventu fidelium, in loco sacro convivia celebrabant. Secundo ponit contemptum proximorum in hoc quod subditur: *Et confunditis eos qui non habent?* In hoc enim pauperes erubescebant, quod ipsi esuriebant in conspectu totius multitudinis, aliis laute comedentibus, & bibentibus. Dicitur autem Prov. XVII. 5. „ Qui despi„ cit pauperem, exprobrat factori eius.“ & Eccli. XIV. 2. „ Animam esurientem ne „ despexeris.“

Dein-

(a) Al. qui non habuit.

Deinde cum dicit, *Quid dicam vobis?* concludit eorum vituperationem, dicens: *Quid dicam vobis?* ex consideratione prædictorum. Numquid *laudo vos?* Et respondet: Et si in aliis factis laudo vos, *in hoc* tamen facto *non laudo*. Et est advertendum, quod supra (hoc cap.) dum de habitu mulierum loqueretur, saltem ironice laudavit eos, dicens: *Laudo vos, quod per omnia mei memores estis*. Hic vero nec ironice vult eos laudare: quia in gravioribus delictis nullo modo sunt peccatores palpandi: unde & in Psalm. IX. 24. dicitur: „ Quoniam laudatur peccator in desideriis „ animæ suæ, & iniquus benedicitur, „ exacerbavit Dominum peccator: “ & Esa. III. 12. „ Popule meus, qui beatum „ te dicunt, ipsi te decipiunt. “

Secundum aliam vero expositionem, arguuntur de alia culpa. In primitiva enim Ecclesia fideles panem, & vinum offerebant, quæ consecrabantur in sanguinem, & corpus Christi; quibus iam consecratis, divites, qui multa obtulerant, eadem sibi repetebant; & sic ipsi abundanter sumebant, pauperibus nihil sumentibus, qui nihil obtulerant. De hac ergo culpa Apostolus eos hic reprehendit, dicens: *Convenientibus enim vobis in unum, iam non est*, idest non contingit inter vos, *dominicam cœnam manducare*. Cœna enim Domini est communis toti familiæ. Unusquisque autem vestrum sumit eam, non quasi communem, sed quasi propriam, dum sibi vult vendicare quod Deo obtulit: & hoc est quod subdit: *Unusquisque præsumit*, idest præsumptuose attentat, *ad manducandum cœnam*, scilicet Domini, idest panem, & vinum consecratum, quasi *suam*, idest quasi propriam, vendicans scilicet ea quæ consecrata sunt Domino, in suos usus; *& ita* sequitur quod *alius*, scilicet pauper, qui nihil obtulit, *esurit*, nihil scilicet sumens de consecratis, *alius autem*, scilicet dives, qui multa obtulit, *ebrius est*, ad litteram, propter hoc quod nimium sumpsit de vino consecrato, quod scilicet quasi proprium repoposcit.

Sed videtur hoc esse impossibile, quod de vino consecrato aliquis inebrietur, vel etiam nutriatur de pane: quoniam post consecrationem sub speciebus panis, & vini nihil remanet nisi substantia corporis Christi, & sanguinis, quæ non possunt converti in corpus hominis ad hoc quod ex eis nutriatur, aut inebrietur.

Dicunt ergo quidam, quod hoc non fit per aliquam conversionem, sed per solam immutationem sensuum hominis ab accidentibus panis, & vini, quæ remanent post consecrationem. Consueverunt enim homines ex solo ciborum odore confortari, & ex multo odore vini stupefieri, & quasi inebriari. Sed confortatio, vel stupefactio, quæ provenit ex sola immutatione sensuum, parvo tempore durat; cum tamen post consecrationem panis, aut vini, si vinum in magna quantitate sumeretur, aut panis, diu sustentaretur homo propter panem, aut stupefieret propter vinum. Et præterea manifestum est quod panis consecratus in aliam substantiam converti potest, ex hoc quod per putrefactionem resolvitur in pulveres, aut per combustionem in cineres. Unde nulla ratio est quare negetur posse nutrire, cum ad nutriendum nihil aliud requiratur quam quod cibus convertatur in substantiam nutriti. Quidam ergo posuerunt, quod panis, aut vinum consecratum possunt converti in aliud, & sic nutrire, quia remanet ibi substantia panis, aut vini cum substantia corporis Christi, & sanguinis. Sed hoc repugnat verbis Scripturæ: non enim verum esset quod Dominus dicit Matth. XXVI. 26. „ Hoc est enim „ corpus meum: “ quia hoc demonstratum, est panis; sed potius esset dicendum, Hic (idest in hoc loco) est corpus meum. Et præterea corpus Christi non incipit esse in hoc sacramento per loci mutationem, quia iam desineret esse in cælo. Unde relinquitur quod ibi incipiat esse per conversionem alterius, scilicet panis, in ipsum: unde non potest esse quod remaneat substantia panis. Et ideo alii dixerunt, quod remanet ibi forma substantialis panis, ad quam pertinet operatio rei; & ideo nutrit, sicut & panis nutriret. Sed hoc non potest esse, quia nutrire est converti in substantiam nutriti, quod non competit nutrimento ratione formæ, cuius est agere, sed magis ratione materiæ, cuius est pati. Unde si esset ibi forma substantialis, panis nutrire non posset. Alii vero dixerunt, quod aer circumstans, convertitur vel in substantiam nutriti, vel in quodcumque aliud huiusmodi. Sed hoc non posset fieri absque multa condensatione aeris, quæ sensui latere non posset. Et ideo alii dixerunt, quod divina virtute ad hoc quod sacramentum non deprehendatur in huiusmodi conversionibus, redit substantia panis, & vini. Sed hoc videtur esse impossibile: quia cum substantia panis conversa sit in corpus Christi, non videtur quod possit substantia panis redire, nisi e converso corpus

pus Christi converteretur in panem. Et præterea, si substantia panis redit, aut hoc est manentibus accidentibus panis; & sic simul erit ibi substantia panis, & substantia corporis Christi, quod supra improbatum est: nam tamdiu est ibi substantia corporis Christi, quamdiu species remanent: aut redit speciebus non manentibus; quod etiam est impossibile, quia sic esset substantia panis absque propriis accidentibus: nisi forte intelligatur quod Deus in termino conversionis causaret ibi quamdam materiam, quæ sit subiectum huius conversionis.

Sed melius est ut dicatur, quod sicut virtute consecrationis miraculose confertur speciebus panis, & vini, ut subsistant sine subiecto ad modum substantiæ; ita etiam eis miraculose confertur ex consequenti, quod agant, & patiantur quidquid agere, aut pati posset substantia panis, aut vini, si adesset. Et hac ratione species illæ panis, & vini possunt nutrire, & inebriare; sicut si esset ibi substantia panis, & vini. Cetera non mutantur a prima expositione.

L E C T I O V.

Ego enim accepi a Domino, quod & tradidi vobis, quoniam Dominus Iesus in qua nocte tradebatur, accepit panem, & gratias agens fregit, & dixit: Accipite, & manducate: hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur. Hoc facite in meam commemorationem.

Postquam Apostolus redarguit Corinthiorum inordinationes, quas committebant conveniendo ad eucharistiæ sacramentum sumendum, hic agit de ipso sacramento: & primo agit de dignitate huius sacramenti; secundo inducit fideles ad reverenter sumendum, ibi, *Itaque quicumque manducaverit panem hunc, vel biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis, & sanguinis Domini*. Circa primum duo facit. Primo commendat auctoritatem doctrinæ quam daturus est; secundo ponit doctrinam de dignitate huius sacramenti, ibi, *Quoniam Dominus noster ... accepit panem &c.* Circa primum duo facit. Primo commendat auctoritatem doctrinæ ex parte auctoris, qui est Christus, dicens: Dixi, quod iam non est vobis dominicam cœnam manducare, sacramentum eucharistiæ dominicam cœnam vocans: *ego enim accepi a Domino*, scilicet Christo, qui est auctor huius doctrinæ, non ab aliquo puro homine: Galat. I. I. „ Paulus Apostolus, non ab hominibus, neque per hominem, sed per Iesum Christum. “ Heb. II. 3. „ Quæ cum initium accepisset enarrari per Dominum, ab eis qui audierunt, in nos confirmata est. “ Secundo commendat auctoritatem doctrinæ ex parte ministri, qui est ipse Paulus, cum subdit, *Quod & tradidi vobis*. Esa. XXI. 10. „ Quæ audivi a Domino exercituum „ Deo Israel, annuntiavi vobis. “ Sap. VII. 13. „ Quam sine fictione didici, & sine invidia communico. “

Deinde cum dicit, *Quoniam Dominus Iesus*, commendat dignitatem huius sacramenti, tradens institutionem ipsius: & primo ponit institutionem; secundo tempus institutionis, cum dicit, *In qua nocte tradebatur*; tertio modum instituendi, ibi, *Accepit panem, & gratias agens fregit &c.* Institutor autem sacramenti est ipse Christus; unde dicit: *Quoniam Dominus* noster *Iesus* Christus &c. Dictum est enim supra, cum de baptismo ageretur, quod Christus in sacramentis habet excellentiæ potestatem, ad quam quatuor pertinent: primo quidem quod virtus, & meritum eius operetur in sacramentis; secundo quod in nomine eius sanctificetur sacramentum; tertio quod effectum sacramenti sine sacramento præbere potest; quarto institutio novi sacramenti. Specialiter tamen congruebat ut hoc sacramentum ipse in sua persona institueret, in quo corpus, & sanguis eius communicatur: unde & ipse dicit Ioan. VI. 52. „ Panis quem ego dabo vobis, caro mea est pro mundi „ vita. “

Deinde cum dicit, *In qua nocte tradebatur*, describit tempus institutionis huius Sacramenti, quod quidem congruum fuit. Primo quidem quantum ad qualitatem temporis: fuit enim in nocte: per virtutem enim huius sacramenti anima illuminatur: unde I. Reg. XIV. dicitur, quod Ionathas intinxit virgam in favum mellis, & convertit manum suam ad os suum, & illuminati sunt oculi eius: propter quod & in

in Psalm. cxxxviii. 11. dicitur: „ Nox „ illuminatio mea in deliciis meis. " Secundo quantum ad negotium quod in illo tempore gerebatur, quia scilicet quando tradebatur ad passionem, per quam transivit ad Patrem, hoc sacramentum, quod est memoriale passionis, instituit. Unde dicitur Eccli. xxix. 33. „ Transi hospes, & „ orna mensam, & quæ in manu habes, „ ciba ceteros. "

Deinde cum dicit, *Accepit panem &c.* ostendit modum institutionis: & primo ponit ea quæ fecit, & dixit Christus instituendo hoc sacramentum; secundo exponit, ibi, *Quotiescumque enim manducabitis panem hunc, & calicem bibetis, mortem Domini annuntiabitis donec veniat*. Circa primum duo facit. Primo agit de institutione sacramenti huius quantum ad corpus Christi; secundo quantum ad eius sanguinem, ibi, *Similiter & calicem &c.*

Circa primum, ante expositionem litteræ, oportet primo considerare necessitatem institutionis huius sacramenti. Est autem sciendum, quod sacramenta instituta sunt propter necessitatem vitæ spiritualis. Et quia corporalia sunt quædam similitudines spiritualium, oportet sacramenta proportionari eis quæ sunt necessaria ad vitam corporalem: in qua primo invenitur generatio cui proportionatur baptismus, per quem regeneratur aliquis in vitam spiritualem. Secundo ad vitam corporalem requiritur augmentum, per quod aliquis perducitur ad quantitatem, & virtutem perfectam; & huic proportionatur sacramentum confirmationis, in quo Spiritus sanctus datur ad robur. Tertio ad vitam corporalem requiritur alimentum, per quod corpus hominis sustentatur; & similiter vita spiritualis per sacramentum eucharistiæ reficitur, secundum illud Psal. xxii. 2. „ In loco pascuæ ibi me collocа„ vit: super aquam refectionis educavit „ me. " Est autem notandum, quod generans non coniungitur genito secundum substantiam, sed solum secundum virtutem; sed cibus coniungitur nutrito secundum substantiam: unde in sacramento baptismi, quo Christus regenerat ad salutem, non est ipse Christus secundum suam substantiam, sed solum secundum suam virtutem. Sed in sacramento eucharistiæ, quod est spirituale alimentum, Christus est secundum suam substantiam. Continetur autem sub alia specie propter tria. Primo quidem ne esset horribile fidelibus sumentibus hoc sacramentum, si in propria specie carnem hominis ederent, & sanguinem biberent; secundo ne hoc ipsum esset derisibile infidelibus; tertio ut cresceret meritum fidei, quæ consistit in hoc quod creduntur ea quæ non videntur. Traditur autem hoc sacramentum sub duplici specie propter tria. Primo quidem propter eius perfectionem, quia, cum sit spiritualis refectio, debet habere spiritualem cibum, & spiritualem potum: nam & corporalis refectio non perficitur sine potu, & cibo: unde & supra x. 3. dictum est, quod *omnes eamdem escam spiritalem manducaverunt, & omnes eumdem potum spiritalem biberunt*. Secundo propter eius significationem: est enim memoriale dominicæ passionis, per quam sanguis Christi fuit separatus a corpore; & ideo in hoc sacramento seorsum offertur sanguis a corpore. Tertio propter huius sacramenti effectum salutarem: valet enim ad salutem corporis, & ideo offertur corpus; & valet ad salutem animæ, & ideo offertur sanguis: uam anima in sanguine est, ut dicitur Genes. ix. Offertur autem specialiter hoc sacramentum sub specie panis, & vini. Primo quidem quia pane, & vino communius utuntur homines ad suam refectionem; & ideo assumuntur in sacramento hæc, sicut aqua ad ablutionem in baptismo, & oleum ad unctionem. Secundo propter virtutem huius sacramenti: nam panis confirmat cor hominis, vinum vero lætificat. Tertio quia panis, qui ex multis granis fit, & vinum ex multis uvis, significant Ecclesiæ unitatem, quæ constituitur ex multis fidelibus. Est autem hæc eucharistia specialiter sacramentum unitatis, & caritatis, ut dicit Augustinus super Ioan. (tract. xxvi.)

His autem visis, circa litteræ expositionem primo considerandum est quid Christus fecerit; secundo quid dixerit, ibi, *Et dixit: Accipite, & manducate: hoc est corpus meum*. Tria autem fecit. Primum quidem designatur cum dicit, *Accepit panem*; per quod duo significari possunt. Primo quidem quod ipse voluntarie passionem accepit, cuius hoc sacramentum est memoriale, secundum illud Esa. liii. 7. „ Oblatus est, quia ipse voluit. " Secundo potest significari quod ipse accepit a Patre potestatem perficiendi hoc sacramentum, secundum illud Matth. xi. 27. „ Omnia „ tradita sunt mihi a Patre meo. " Secundum tangit cum dicit, *Et gratias agens*: in quo datur nobis exemplum gratias agendi de omnibus quæ nobis divinitus dantur, secun-

secundum illud I. Thess. ult. 18. „ In omnibus gratias agite. " Tertium tangit cum dicit, *Fregit*. Esa. lviii. 7. „ Frange esurienti panem tuum. "

Sed videtur hoc esse contrarium usui Ecclesiæ, secundum quam prius consecratur corpus Christi, & postea frangitur; hic autem dicitur quod prius fregit, postea protulit verba consecrationis.

Et ideo quidam dixerunt, quod Christus consecravit prius verbis aliis, & postea protulit verba, quibus nos consecramus. Sed hoc non potest esse, quia sacerdos dum consecrat, non profert ista verba quasi ex persona sua, sed quasi ex persona Christi consecrantis: unde manifestum est quod eisdem verbis quibus nos consecramus, & Christus consecravit. Et ideo dicendum est, quod hoc quod hic dicitur, *Et dixit*, non est sumendum consequenter, quasi Christus acceperit panem, & gratias agens fregerit, & postea dixerit verba quæ sequuntur; sed concomitanter, quod dum accepit per se panem, gratias agens fregit, & dixit. Et ideo cum Matth. xxvi. dicatur, quod Iesus accepit panem, & benedixit, ac fregit, Apostolus non curavit hic de benedictione facere mentionem, intelligens nihil aliud esse illam benedictionem quam hoc quod Dominus dixit, *Hoc est corpus meum*.

Deinde cum dicit, *Et dixit*, ostendit quid Christus dixerit instituendo hoc sacramentum. In verbis autem primo quidem iniunxit sacramenti usum; secundo expressit sacramenti veritatem; tertio docuit mysterium. Usum quidem sacramenti iniunxit dicens, *Accipite*; quasi diceret: Non ex potestate, vel merito humano competit vobis usus huius sacramenti, sed ex eminenti Dei beneficio. Sap. xvi. 20. „ Angelorum esca nutrivisti populum tuum, „ Domine. " Supra iv. 7. *Quid habes quod non accepisti*? Et determinat speciem usus cum dicit, *Et manducate*. Ioan. vi. 54. „ Nisi manducaveritis carnem Filii hominis. " Iob xxxi. 31. „ Si non dixerunt „ viri tabernaculi mei: Quis det de carnibus eius, ut saturemur? " Sciendum est tamen, quod hæc verba non sunt de forma consecrationis. Est enim hæc differentia inter hæc & alia sacramenta, quod alia sacramenta perficiuntur, non quidem in consecratione materiæ, sed in usu materiæ consecratæ, sicut in ablutione aquæ, aut in unctione olei, seu chrismatis; & hoc ideo, quia in materiis aliorum sacramentorum non est aliqua natura rationalis, quæ sit gratiæ sanctificantis susceptiva; & ideo in forma aliorum sacramentorum fit mentio de usu sacramenti, sicut cum dicitur, " Ego „ te baptizo, " vel „ Confirmo te chrismate salutis &c. " Sed hoc sacramentum perficitur in ipsa consecratione materiæ, in qua continetur ipse Christus, qui est finis totius gratiæ sanctificantis; & ideo verba quæ pertinent ad usum sacramenti, non sunt de substantia formæ, sed solum illa quæ continent veritatem, & continentiam sacramenti; quæ consequenter ponit, dicens: *Hoc est corpus meum*: circa quæ verba, tria oportet considerare. Primo quidem de re significata per hæc verba, quod scilicet sit ibi corpus Christi; secundo de veritate huius locutionis; tertio utrum hæc sit conveniens forma huius sacramenti.

Circa primum considerandum est, quod quidam dixerunt, corpus Christi non esse in hoc sacramento secundum veritatem, sed solum sicut in signo, sic exponentes quod hic dicitur, *Hoc est corpus meum*; idest, hoc est signum, & figura corporis mei; sicut & supra x. 4. dictum est: *Petra autem erat Christus*, idest figura Christi. Sed hoc est hæreticum, cum expresse Dominus dicat Ioan. vi. 56. „ Caro mea vere est cibus, & sanguis meus vere est potus. " Unde alii dixerunt, quod est ibi vere corpus Christi, sed simul cum substantia panis: quod est impossibile, ut supra ostensum est. Unde alii dixerunt, quod est ibi solum corpus Christi, substantia panis non remanente, quæ annihilatur, vel in præiacentem materiam resolvitur. Sed hoc non potest esse, quia, sicut Augustinus dicit in Lib. lxxxiii. Quæst. (cap. xxi.) Deus non est auctor tendendi in non esse. Secundo quia etiam per hanc positionem tollitur hoc quod substantia panis convertatur in corpus Christi; & sic cum corpus Christi non incipiat esse in hoc sacramento per conversionem alterius in ipsum, relinquitur quod incipiat ibi esse per motum localem: quod est impossibile, ut supra dictum est.

Oportet igitur dicere, quod corpus Christi vere sit in hoc sacramento per conversionem panis in ipsum. Considerandum tamen, quod hæc conversio differt ab omnibus conversionibus quæ sunt in natura. Actio enim naturæ præsupponit materiam, & ideo eius actio non se extendit nisi ad immutandum aliquid, secundum formam vel substantialem, vel accidentalem: unde omnis conversio naturalis dicitur esse formalis. Sed Deus, qui facit hanc conversionem, est auctor materiæ, & formæ; & ideo to-

ta substantia panis, materia non remanente, potest converti in totam substantiam corporis Christi. Et quia materia est individuationis principium, totum hoc individuum signatum, quod est substantia particularis, convertitur in aliam substantiam particularem: propter quod dicitur ista conversio substantialis, seu transubstantiatio. Contingit igitur in hac conversione contrarium eius quod accidit in conversionibus naturalibus, in quibus manente subiecto fit transmutatio interdum circa accidentia: hic autem, transmutata substantia, manent accidentia sine subiecto virtute divina, quæ sicut causa prima sustentat ea sine causa materiali, quæ est substantia causata, ad hoc quod corpus Christi, & sanguis sumatur in specie aliena rationibus supradictis. Et quia ordine quodam accidentia referuntur ad substantiam, ideo dimensiones sine subiecto remanent, & alia accidentia remanent in ipsis dimensionibus, sicut in subiecto.

Si autem sub illis dimensionibus nulla substantia remaneat nisi corpus Christi, dubium potest esse de fractionibus hostiæ consecratæ, cum corpus Christi glorificatum sit, & per consequens infrangibile: unde non potest huic fractioni substare. Sed nec etiam aliud potest fingi quod subsistat, quia sacramentum veritatis non decet aliqua fictio: unde nihil sensu percipitur in hoc sacramento quod non sit ibi secundum veritatem. Sensibilia enim per se sunt qualitates, quæ quidem remanent sicut prius fuerant in hoc sacramento, ut dictum est. Et ideo alii dixerunt, quod est quædam ibi vere fractio sine subiecto, unde nihil ibi frangitur. Sed nec hoc dici potest, quia cum fractio sit in genere passionis, quæ habet debilius esse quam qualitas, non potest esse in hoc sacramento sine subiecto, sicut nec qualitas. Unde restat dicendum, quod fractio illa fundatur sicut in subiecto in dimensionibus panis, & vini remanentibus: corpus autem Christi non attingitur ab huiusmodi fractione, quia totum remanet sub qualibet parte dimensionum dimissarum. Quod quidem hoc modo considerari potest. Nam corpus Christi est in hoc sacramento ex conversione substantiæ panis in ipsum. Non autem fit conversio ratione dimensionum (nam dimensiones panis remanent) sed solum ratione substantiæ. Unde & corpus Christi est ibi ratione suæ substantiæ, non autem ratione suarum dimensionum; licet dimensiones eius sint ibi ex consequenti, inquantum non separantur a substantia ipsius. Quantum autem ad naturam substantiæ pertinet, tota est sub qualibet parte dimensionum. Unde sicut ante consecrationem tota veritas substantiæ, & natura panis erat sub qualibet parte dimensionum; ita post consecrationem, totum corpus Christi est sub qualibet parte panis divisi. Significat autem hostiæ consecratæ divisio primo quidem passionem Christi, per quam corpus eius fuit vulneribus fractum, secundum illud Psalm. xxi. 18. „ Foderunt manus meas, & pedes „ meos. " Secundo distributionem donorum Christi ex ipso progredientium, secundum illud infra xii. 4. *Divisiones gratiarum sunt*. Tertio diversas partes Ecclesiæ: nam eorum qui sunt membra Christi, quidam adhuc in hoc mundo peregrinantur; quidam vivunt in gloria cum Christo, & quantum ad animam, & quantum ad corpus; quidam autem expectant finalem resurrectionem in fine mundi; & hoc significat divisio hostiæ in tres partes.

Secundo considerandum est de veritate huius locutionis: videtur enim hæc locutio esse falsa, *Hoc est corpus meum*: conversio enim panis in corpus Christi, fit in termino prolationis horum verborum, tunc enim completur significatio huius locutionis. Formæ enim sacramentorum significando efficiunt; & ideo sequitur quod in principio locutionis, quando dicitur, hoc, non sit ibi corpus Christi, sed sola substantia panis, quæ demonstratur per hoc pronomen *hoc*, quod est demonstrativum substantiæ. Idem est ergo *hoc*, cum dicitur, *Hoc est corpus meum*; ac si diceret, Substantia panis est corpus meum; quod manifeste falsum est.

Dixerunt ergo quidam, quod sacerdos hæc verba materialiter, & recitative profert ex persona Christi; & ideo demonstratio huius pronominis non refertur ad præsentem materiam, ut ex hoc locutio falsa reddatur, secundum quod obiectio procedebat. Sed hoc non potest stare. Primo quidem quia si hæc locutio non applicetur ad præsentem materiam, nihil faciet circa eam, quod est falsum. Dicit enim Augustinus super Ioan. (tract. lxxx.) „ Accedit verbum „ ad elementum, & fit sacramentum. " Unde necesse est dicere, quod verba ista formaliter accipiantur, referendo ea ad præsentem materiam. Profert autem ea sacerdos ex persona Christi, a quo virtutem sumpserunt, ad ostendendum quod eamdem efficaciam nunc habent, sicut quando Christus ea protulit. Non enim virtus his verbis collata evanescit neque temporis diversitate, neque ministrorum varietate. Secundo quia eadem difficultas remanet de pri-

ma

ma prolatione qua Christus ea protulit. Ideo alii dicunt, quod sensus huius est: *Hoc est corpus meum*; idest, hic panis designat corpus meum, ut ly *hoc* designet id quod est in principio locutionis. Sed hoc etiam esse non potest, quia cum sacramenta efficiant quod figurant, hæc verba nihil efficiunt, nisi quod significant. Secundo quia ex hoc sequeretur quod per hæc verba nihil efficeretur quam quod corpus Christi esset ibi sicut sub signo, quod supra improbatum est. Et ideo alii dicunt quod ly *hoc* facit demonstrationem ad intellectum, & demonstrat id quod erit in fine locutionis, scilicet corpus Christi. Sed nec hoc videtur convenienter dici, quia secundum hoc sensus esset, Corpus meum est corpus meum; quod non fit per hæc verba, cum hoc ante verba consecrationis fuerit verum.

Et ideo aliter dicendum est, quod formæ sacramentorum non solum sunt significativæ, sed etiam factivæ, (*a*) significando enim efficiunt. In omni autem factione oportet subiici aliquid commune tamquam principium. Commune autem in hac conversione non est aliqua substantia, sed accidentia, quæ & prius fuerunt, & postea manent: & ideo ex parte subiecti in hac locutione non ponitur nomen, quod significat certam speciem substantiæ, sed ponitur pronomen, quod significat substantiam sine determinata specie. Est ergo sensus: *Hoc*, idest contentum sub his accidentibus, *est corpus meum*; & hoc est quod fit per verba consecrationis: nam ante consecrationem id quod erat contentum sub his accidentibus, non erat corpus Christi, quod tamen fit corpus Christi per consecrationem.

Tertio autem oportet considerare quomodo est hæc conveniens forma huius sacramenti. Nam hoc sacramentum, ut dictum est, non consistit in usu materiæ, sed in consecratione ipsius. Consecratio autem non fit per hoc quod materia consecrata solum suscipiat aliquam virtutem spiritualem, sed per hoc quod transubstantiatur secundum esse in corpus Christi; & ideo nullo alio verbo utendum fuit nisi verbo substantivo, ut dicatur: *Hoc est corpus meum*: per hoc enim significatur id quod est finis quod significando efficitur.

Deinde cum dicit, *Quod pro vobis tradetur*, tangit mysterium huius sacramenti: est enim (*b*) hoc sacramentum repræsentativum divinæ passionis, per quam corpus suum tradidit in mortem pro nobis, secundum illud Esa. l. 6. „ Corpus meum dedi „ percutientibus: “ & Ephes. v. 2. „ Tra. „ didit semetipsum pro nobis. “ Et ut ostendat rationem frequentandi hoc mysterium, subiungit: *Hoc facite in meam commemorationem*, hoc recolendo, scilicet tam magnum beneficium, quo pro vobis me tradidi in mortem. Unde & Thren. III. 19. dicitur: „ Recordare paupertatis meæ, „ absinthii, & fellis: “ & in Psal. cx. 4. „ Memoriam fecit mirabilium suorum mi- „ sericors, & miserator Dominus, escam „ dedit timentibus se. “

L E C T I O VI.

Similiter & calicem, postquam cœnavit, dicens: Hic calix novum testamentum est in meo sanguine: hoc facite, quotiescumque bibetis, in meam commemorationem. Quotiescumque enim manducabitis panem hunc, & calicem bibetis mortem Domini annuntiabitis donec veniat.

Postquam Apostolus posuit institutionem huius sacramenti quantum ad consecrationem corporis, hic ponit institutionem eius quantum ad sanguinis consecrationem: & primo ponit ordinem institutionis; secundo verba, cum dicit: *Hic calix novum testamentum est in meo sanguine*. Ordo autem attenditur quantum ad duo. Primo quantum ad concomitantiam utriusque speciei, cum dicit, *Similiter & calicem*: utrumque enim est de perfectione huius sacramenti, tum propter perfectionem refectionis, tum propter repræsentationem passionis, tum propter efficientiam salutis animæ, & corporis, ut supra dictum est.

Sed si prius consecratur in hoc sacramento corpus Christi, & postea sanguis, videtur sequi quod ante consecrationem sanguinis, corpus Christi in hoc sacramento sit exangue; quod quidam inconveniens reputantes, dixerunt, quod duæ formæ se expectant in efficiendo, ita scilicet quod prima forma consecrationis corporis non consequitur suum effectum antequam perficia-

(a) *Al.* faciendo. (b) *Al. deest* hoc.

tur forma consecrationis sanguinis: sicut etiam dictum est, quod verba quae proferuntur in consecratione corporis, non consequuntur suum effectum usque ad finem prolationis verborum. Sed hoc non est simile. Nam significatio verborum quibus consecratur corpus Christi, non completur nisi in termino prolationis eorum. Et quia verba sacramentalia significando efficiunt, ideo non possunt habere effectum ante terminum prolationis. Tunc (*a*) autem habent plenam significationem, etiam antequam proferantur verba consecrationis sanguinis: & ideo necesse est quod etiam tunc habeant suum effectum: alioquin sacerdos peccaret, statim post verba consecrationis, proponens hostiam non consecratam populo adorandam, nisi iam esset corpus Christi: quia induceret populum ad idolatriam.

Est ergo dicendum, quod ante consecrationem sanguinis, est in hoc sacramento corpus Christi non sine sanguine. Sciendum est enim, quod in hoc sacramento dupliciter aliquid est. Uno modo ex vi consecrationis, illud scilicet in quod terminatur conversio panis, & vini, sicut per formam consecrationis significatur: & sic sub specie panis, est corpus Christi. Alio modo est aliquid in hoc sacramento ex reali concomitantia, sicut divinitas Verbi est in hoc sacramento propter indissolubilem unionem ipsius ad corpus Christi, licet nullo modo substantia panis in divinitatem convertatur. Et similiter est ibi anima, quae conjuncta est realiter ipsi corpori. Si vero in triduo mortis Christi fuisset corpus Christi ab aliquo Apostolorum consecratum, non fuisset ibi anima, quae tunc realiter erat a corpore separata. Et idem dicendum est de sanguine: nam sub speciebus panis ex vi consecrationis est corpus Christi, in quod substantia panis convertitur; sanguis autem est ibi ex reali concomitantia, quia (*b*) nunc realiter sanguis Christi non est ab eius corpore separatus: & eadem ratione sub specie vini est sanguis Christi ex vi consecrationis; corpus autem ex reali concomitantia, ita quod sub utraque specie est totus Christus. Si vero tempore passionis, quando sanguis Christi erat ex corpore effusus, fuisset hoc sacramentum ab aliquo Apostolorum perfectum, sub panis specie fuisset solum corpus Christi exangue, sub speciebus autem vini fuisset solus sanguis Christi.

Secundo attenditur ordo per comparationem ad cibos materiales, (*c*) qui praecesserant, ubi subdit, *Postquam coenavit*, quod videtur signanter addidisse: nam Christus corpus suum tradidit inter coenam: unde Matth. XXVI. 26. dicitur, quod „ coenantibus illis, accepit Iesus panem, & benedixit, ac fregit, deditque discipulis „ suis. " Sed sanguinem dedit expresse post coenam: unde & Luc. XXII. 20. dicitur: „ Similiter & calicem, postquam coenavit, „ dicens: Hic est calix novum testamentum in sanguine meo, qui pro vobis fun„ detur. " Cuius ratio est, quia corpus Christi repraesentat mysterium incarnationis, quae facta est adhuc legalibus observantiis statum habentibus, inter quas praecipua erat coena agni paschalis; sed sanguis Christi in sacramento, directe repraesentat passionem, per quam est effusus, & per quam sunt terminata omnia legalia. Unde Hebr. IX. 12. dicitur, quod „ per proprium sanguinem introivit semel in sancta, aeterna „ redemptione inventa. "

Deinde ponit verba, dicens: *Hic calix novum testamentum est in meo sanguine*: & primo demonstrat veritatem huius sacramenti; secundo iniungit usum, ibi, *Hoc facite in meam commemorationem*. Quantum ergo ad primum dicit: *Hic calix novum testamentum est in meo sanguine*: quod quidem dupliciter sumi potest. Uno modo methonymice, ut scilicet ponatur continens pro contento; quasi dicat, Contentum in hoc calice; quod convenientius ponitur in consecratione vini, quod ratione suae humiditatis indiget aliis terminis contineri, quam in consecratione panis, qui ratione suae siccitatis propriis terminis continetur. Alio modo potest accipi metaphorice, ut sit sensus: Sicut calix inebriat, & perturbat, ita & passio. Unde Matth. XX. 22. dicit: „ Potestis bi„ bere calicem quem ego bibiturus sum? " & ibid. XXVI. 39. „ Transeat a me calix „ iste. " Est ergo sensus, *Hic calix*, idest contentum in hoc calice, vel haec mea passio, *est novum testamentum in meo sanguine*. Unde considerandum est, quod testamentum dupliciter sumitur in Scripturis. Uno modo communiter pro quolibet pacto quod quidem testibus confirmatur; & sic considerandum est, quod Deus dupliciter pactum iniit cum humano genere. Uno modo promittendo bona temporalia, & a malis temporalibus liberando; & hoc vocatur vetus testamentum, vel pactum. Alio modo promittendo bona spiritualia, & a malis oppositis.

(a) *Al.* etiam. (b) *Al.* tunc, *item al.* realis *pro* realiter. (c) *Al.* quoniam.

positis liberando; & hoc vocatur testamentum novum. Unde dicitur Hierem.xxxi.31. „ Feriam domui Israel, & domui Iuda fœdus novum, non secundum pactum quod pepigi cum patribus vestris, ut educerem eos de terra AEgypti; sed hoc erit pactum: dabo legem meam in visceribus eorum, & ero eis in Deum. " Est autem considerandum, quod apud antiquos erat consuetudo ut alicuius victimæ sanguinem funderent ad confirmationem pacti: unde Gen. xxxi. legitur, quod postquam inierunt fœdus Laban, & Iacob, immolatis victimis in monte, vocavit fratres suos. Unde & Exod. xxiv. legitur, quod Moyses sumptum sanguinem respersit in populum, & ait (vers. viii.) „ Hic est sanguis fœderis quod pepigit Dominus vobiscum. " Sicut ergo vetus testamentum, seu pactum confirmatum est sanguine figurali taurorum, ita novum testamentum, seu pactum confirmatum est in sanguine Christi, qui per passionem est effusus. Et in hoc calice sacramentum taliter continetur. Alio modo testamentum accipitur magis stricte pro dispositione hereditatis percipiendæ, quam necesse est secundum leges certo numero testium confirmare. Non autem testamentum sic acceptum confirmatur nisi per mortem: quia, ut Apostolus dicit Heb. ix. 17. „ testamentum in mortuis confirmatum est; alioquin nondum valet, dum vivit qui testatus est. " Deus autem primo quidem dispositionem fecerat de æterna hereditate percipienda, sed sub figura temporalium bonorum, quod pertinet ad vetus testamentum; sed postmodum fecit novum testamentum, expresse promittens hereditatem æternam, quod quidem confirmatum est per sanguinem mortis Christi. Et ideo Dominus de hoc dicit: *Hic calix novum testamentum est in meo sanguine*; quasi dicat: Per id quod in hoc calice continetur, commemoratur novum testamentum per Christi sanguinem confirmatum.

Est autem advertendum, quod eadem verba quæ hic Apostolus ponit, habentur Lucæ xxii. 21. nisi quod ibi additur, „ Qui pro vobis effundetur. " Lucas enim discipulus fuit Pauli, & eum in conscriptione Evangelii est secutus. Sed Matth. xxvi. 28. dicitur: „ Hic est enim sanguis meus novi testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum. " Eadem verba ponuntur in Marc. xiv. Dicunt ergo quidam, quod quæcumque formæ horum verborum proferantur, quæ sunt scripta in canone, sufficiunt ad consecrationem. Probabilius autem dici videtur, quod illis solis verbis perficitur consecratio quibus Ecclesia utitur ex traditione Apostolorum structa. Evangelistæ enim verba Domini recitare intenderunt quantum pertinet ad rationem historiæ, non autem secundum quod ordinantur ad consecrationem sacramentorum, quæ in occulto habebant in primitiva Ecclesia propter infideles. Unde Dionysius dicit in ult. cap. ecclesiasticæ Hierarchiæ: „ Perfectivas invocationes non est fas in Scripturis exponere, neque mysticum ipsarum, ante factas in ipsis ex Deo virtutes, ex occulto in communi adducere. "

Sed circa ista verba quibus Ecclesia utitur in consecratione sanguinis, quidam opinantur, quod non omnia sint de necessitate formæ, sed solum quod dicitur, „ Hic est calix sanguinis mei; " non autem residuum quod sequitur, „ Novi, & æterni testamenti, mysterium fidei, qui pro vobis, & pro multis effundetur in remissionem peccatorum. " Sed hoc non videtur convenienter dici: nam totum illud quod sequitur, est quædam determinatio prædicati: unde & ad eiusdem locutionis sententiam, seu significationem pertinet. Et quia, ut sæpe dictum est, formæ sacramentorum significando efficiunt, totum pertinet ad vim effectivam formæ. Nec obstat ratio quam inducunt, quia in consecratione corporis sufficit quod dicitur, „ Hoc est corpus meum: " quia sanguis seorsum consecratus, specialiter repræsentat passionem Christi, per quam eius sanguis separatus est a corpore; & ideo in consecratione sanguinis oportuit exprimere Christi passionis virtutem: quæ attenditur primo quidem respectu nostræ culpæ, quam Christi passio abolet, secundum illud Apoc. i. 5. „ Lavit nos a peccatis nostris in sanguine suo: " & quantum ad hoc dicit: „ Qui pro vobis, & pro multis effundetur in remissionem peccatorum: " effusus est siquidem sanguis in remissionem peccatorum, non solum pro multis, sed etiam pro omnibus, secundum illud I. Ioan. ii. 2. „ Ipse est propitiatio pro peccatis nostris, non pro nostris autem tantum, sed etiam pro totius mundi. " Sed quia quidam se reddunt indignos ad recipiendum talem effectum, quantum ad efficaciam dicitur esse effusus pro multis, in quibus habet effectum passio Christi. Dicit autem signanter, „ Pro vobis, & pro multis: " quia hoc sacramentum valet in remissionem peccatorum sumentibus per modum sacramenti: quod notatur signanter, cum dicit, „ Pro vobis, " quibus dixe-

dixerat, *Accipite*. Valet etiam per modum sacrificii multis non sumentibus, pro quibus offertur; quod significatur, cum dicitur, „ Et pro multis. " Secundo virtus eius consideratur per comparationem ad vitam iustitiae, quam facit per fidem, secundum illud Rom. III. 24. „ Iustificati gratis per gratiam ipsius, per redemptionem „ quae est in Christo Iesu, quem proposuit „ (a) propitiationem per fidem in sanguine ipsius: " & quantum ad hoc dicit, Mysterium, idest occultum, fidei: quia scilicet fides passionis Christi erat occulta in omnibus sacrificiis veteris testamenti, sicut veritas in signo. Hoc autem Ecclesia habet ex traditione Apostolorum, cum in canone Scripturae non inveniatur. Tertio virtus eius attenditur quantum ad vitam gloriae, in quam per passionem Christi introducitur, secundum illud Hebr. X. 19. „ Habentes „ fiduciam in introitu sanctorum in sanguine Christi: " & quantum ad hoc dicit, „ Novi, & aeterni testamenti. " Aeterni siquidem, quia est dispositio de hereditate aeterna; novi autem ad differentiam veteris, qui temporalia promittebat. Unde Hebr. IX. 15. dicitur: „ Ideo novi testa- „ menti mediator est, ut morte intercedente .... repromissionem accipiant qui „ vocati sunt aeternae hereditatis. "

Deinde cum dicit, *Hoc facite*, iniungit usum huius sacramenti, dicens: *Hoc facite, quotiescumque sumitis, in meam commemorationem*, scilicet in memoriam meae passionis. Unde & Thren. III. 20. dicit Propheta: „ Memoria memor ero, & tabe- „ scet in me anima mea: " & Isa. LXIII. 7. „ Miserationum Domini recordabor. "

Est autem notandum, quod in calice principaliter quidem debet poni vinum rationibus supradictis; debet autem apponi & aqua. Probabile enim est quod Christus in coena vinum mixtum discipulis dederit propter consuetudinem terrae illius, in qua, ut temperetur fortitudo vini, ab omnibus vinum bibitur aqua mixtum. Unde & Prov. IX. 5. Sapientia dicit: „ Bibite vinum quod „ miscui vobis. " Nihilominus tamen aqua vino mixta significat populum Christianum Christo per passionem coniunctum, secundum illud Apoc. XVII. 15. „ Aquae, populi sunt, & gentes: ". & participatio sanguinis Christi a fidelibus pertinet ad usum sacramenti, qui non est de necessitate huius sacramenti. Sed potest vinum consecrari absque aqua; licet peccet qui sic consecrat, non servans ritum Ecclesiae. Et ideo, si sacerdos ante consecrationem vini advertat quod aqua non fuerit apposita calici, debet apponere; si vero post consecrationem advertat, non debet apponere, sed debet perficere sacramentum. Nihil enim post consecrationem est sanguini Christi miscendum, quia talis permixtio non posset esse sine qualicumque corruptione vini consecrati, quod pertinet ad crimen sacrilegii.

Dicunt autem quidam, quod cum de latere Christi pendentis in cruce fluxerit sanguis, & aqua, ut legitur Ioann. XIX. sicut vinum convertitur in sanguinem, ita aqua in aquam.

Sed hoc non competit, quia in illa aqua figuratur ablutio quae est per baptismum. Et ideo alii dicunt, quod facta conversione vini in sanguinem, aqua remanet in sua substantia, & circumtegitur accidentibus vini. Sed (b) neque hoc competit, quia aqua admiscetur vino ante consecrationem, quando non differt ab alio vino: unde non seorsum manet, sed permiscetur.

Et ideo dicendum est, quod aqua convertitur in vinum, & sic totum convertitur in sanguinem Christi. Propter quod mos est modicum de aqua apponere, & praecipue si sit vinum debile, quod non potest nisi modicum aquae in seipsum convertere.

Deinde cum dicit, *Quotiescumque enim manducabitis panem hunc, &c.* exponit verba Domini, quae dixerat, *Hoc facite in meam commemorationem*, dicens: *Quotiescumque enim manducabitis panem hunc*. Et dicit, *Panem*, propter species remanentes; dicit autem, *Hunc*, propter idem numero corpus significatum, & contentum. *Et calicem*, scilicet hunc, *bibetis*, *mortem Domini annuntiabitis*, repraesentando scilicet eam per hoc sacramentum; & hoc *donec veniat*, idest usque ad ultimum eius adventum: in quo datur intelligi quod hic ritus Ecclesiae non cessabit usque ad finem mundi, secundum illud Matth. ult. 20. „ Ecce ego vobiscum „ sum usque ad consummationem saeculi: " & Luc. XXI. 23. „ Non praeteribit genera- „ tio haec (scilicet Ecclesiae) donec omnia „ fiant. "

(a) *Al.* propitiatorem. (b) *Al.* Sed hoc non competit,

L E-

LECTIO VII.

Itaque quicumque manducaverit panem hunc, vel biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis, & sanguinis Domini. Probet autem seipsum homo, & sic de pane illo edat, & de calice bibat. Qui enim manducat, & bibit indigne, iudicium sibi manducat, & bibit, non diiudicans corpus Domini. Ideo inter vos multi infirmi, & imbecilles, & dormiunt multi. Quod si nosmetipsos diiudicaremus, non utique iudicaremur. Dum iudicamur autem, a Domino corripimur, ut non cum hoc mundo damnemur. Itaque, fratres mei, cum convenitis ad manducandum, invicem expectate. Si quis esurit, domi manducet, ut non in iudicium conveniatis. Cetera autem, cum venero, disponam.

Postquam Apostolus ostendit dignitatem huius sacramenti, hic excitat fideles ad sumendum illud reverenter: & primo ponit periculum quod imminet indigne sumentibus; secundo adhibet salutare remedium, ibi, *Probet autem seipsum homo*. Dicit ergo primo: *Itaque*, ex quo hoc quod sacramentaliter manducatur, est corpus Christi, & quod bibitur, est sanguis Christi, *quicumque manducaverit hunc panem, vel biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis, & sanguinis Domini*. In quibus verbis primo considerandum est, qualiter aliquis indigne manducat, & bibit: quod quidem secundum Glossam contingit tripliciter. Primo quidem quantum ad celebrationem huius sacramenti, quia scilicet aliquis aliter celebrat sacramentum eucharistiæ quam a Christo traditum est; puta, si offerat in hoc sacramento alium panem quam triticeum, vel alium liquorem quam vinum de vite. Unde Levit. x. dicitur, quod Nadab, & Abiu, filii Aaron, obtulerunt coram Domino ignem alienum, quod eis præceptum non erat; egressusque ignis a Domino, devoravit eos. Secundo ex hoc quod aliquis non devota mente accedit ad eucharistiam: quæ quidem indevotio quandoque est veniale; puta cum aliquis distracta mente ad secularia negotia, accedit ad hoc sacramentum, habitualiter retinens debitam reverentiam ad ipsum: & talis indevotio licet impediat fructum huius sacramenti, qui est spiritualis refectio, non tamen facit reum corporis, & sanguinis Domini, sicut hic Apostolus loquitur. Quædam vero indevotio est peccatum mortale, quæ scilicet est cum contemptu huius sacramenti, prout dicitur Malach. 1. 12. „ Vos polluistis nomen „ meum in eo quod dicitis: Mensa Domi- „ ni contaminata est, & quod superponitur, „ contemptibile. " Et de tali indevotione loquitur Glossa. Tertio modo dicitur aliquis indignus ex eo quod cum voluntate peccandi mortaliter, accedit ad eucharistiam. Dicitur enim Levit. xxi. 23. „ Non „ accedat ad altare qui maculam habet. " Intelligitur aliquis maculam peccati habere, quamdiu est in voluntate peccandi, quæ tamen tollitur per pœnitentiam. Per contritionem quidem, quæ tollit voluntatem peccandi, cum proposito confitendi, & satisfaciendi, quantum ad remissionem culpę, & pœnæ æternæ; per confessionem autem, & satisfactionem quantum ad totalem remissionem pœnæ, & reconciliationem ad membra Ecclesiæ. Et ideo in necessitate quidem, puta quando aliquis copiam (a) confessionis habere non potest, sufficit contritio ad sumptionem huius sacramenti. Regulariter autem debet confessio præcedere cum aliqua satisfactione. Unde in Lib. de eccl. Dogmatibus (cap. LIII.) dicitur: „ Communicaturus satisfaciat lacrymis, & „ orationibus, & confidens (b) de Domi- „ no, mundus accedat ad eucharistiam in- „ trepidus & securus. Sed hoc de illo di- „ co quem capitalia peccata, & mortalia „ non gravant. Namque quem mortalia cri- „ mina post baptismum commissa premunt, „ hortor prius publica pœnitentia satisfa- „ cere, & ita sacerdotis iudicio reconci- „ liatum communioni sociari, si non vult „ ad condemnationem eucharistiam perci- „ pere. "

Sed videtur quod peccatores non indigne accedant ad hoc sacramentum: nam in hoc sacramento sumitur Christus, qui est spiritualis medicus, qui de se dicit Matth. IX. 12. „ Non est opus valentibus medicus, „ sed male habentibus. "

Sed dicendum, quod hoc sacramentum est spi-

(a) *Al.* confessoris. (b) *Al.* de Domino mundi.

spirituale nutrimentum, sicut baptismus est spiritualis nativitas. Nascitur autem aliquis ad hoc ut vivat, sed non nutritur nisi iam vivus; & ideo hoc sacramentum non competit peccatoribus, qui nondum vivunt per gratiam; competit eis tamen baptismus. Et præterea eucharistia est sacramentum caritatis & ecclesiasticæ unitatis, ut dicit Augustinus super Ioan. (tract. XXVI.) Cum igitur peccator careat caritate, & sit separatus merito ab Ecclesiæ unitate, si accedat ad hoc sacramentum, falsitatem committit, dum significat se habere caritatem quam non habet. Quia tamen peccator quandoque habet fidem huius sacramenti, licitum est ei hoc sacramentum inspicere, quod omnino infidelibus denegatur, ut Dionysius dicit III. cap. ecclesiasticæ Hierarchiæ.

Secundo considerandum est quomodo ille qui indigne sumit hoc sacramentum, fit reus corporis, & sanguinis Domini: quod quidem in Glossa tripliciter exponitur. Uno modo materialiter. Incurrit enim reatum ex peccato commisso circa corpus, & sanguinem Domini, prout in hoc sacramento continetur, quod indigne sumit, & ex hoc eius culpa aggravatur: tanto enim (*a*) culpa gravior, quanto maior est contra quem peccatur: Hebr. X. 29. „ Quanto magis „ putatis deteriora mereri supplicia eum „ qui Filium Dei conculcaverit, & sangui„ nem testamenti pollutum duxerit?" Secundo exponitur per similitudinem, ut sit sensus: *Reus erit corporis, & sanguinis Domini*, & mortis Domini pœnas dabit; hoc est, ac si Christum occiderit, punietur, secundum illud Heb. VI. 6. „ Rursum crucifi„ gentes sibimetipsis Filium Dei, & osten„ tui habentes."

Sed secundum hoc videtur gravissimum esse peccatum eorum qui indigne sumunt corpus Christi.

Sed dicendum, quod peccatum aliquod habet gravitatem dupliciter. Uno modo ex ipsa specie peccati, quæ sumitur ex obiecto; & secundum hoc gravius est peccatum quod contra divinitatem committitur, puta infidelitas, blasphemia, vel aliquid huiusmodi, quam quod committitur contra humanitatem Christi: unde & ipse Dominus Matth. XII. dicit, quod qui dixerit verbum contra Filium hominis, remittetur ei; qui autem dixerit contra Spiritum sanctum, non remittetur ei. Et iterum gravius est peccatum quod committitur contra humanitatem in propria specie quam sub specie sacramenti. Alio modo gravitas peccati attenditur ex parte peccantis. Magis autem peccat qui ex odio, aut invidia, vel ex quacumque malitia peccat, sicut peccaverunt illi qui Christum crucifixerunt, quam qui peccat ex infirmitate, sicut interdum peccant illi qui indigne sumunt hoc sacramentum. Non ergo per hoc intelligitur quod peccatum indigne sumentium hoc sacramentum comparetur peccato occidentium Christum secundum æqualitatem, sed secundum similitudinem speciei, quia utrumque est circa eumdem Christum.

Tertio modo exponitur: *Reus erit corporis, & sanguinis Domini*; idest corpus, & sanguis Domini facient eum reum: ita enim bonum male sumptum nocet, sicut prodest malum, quo quis bene utitur, sicut stimulus satanæ Paulo.

Per hæc autem verba excluditur error quorumdam dicentium, quod quam statim hoc sacramentum tangitur a labiis peccatoris, desinit sub eo esse corpus Christi: contra quod est quod Apostolus dicit: *Quicumque manducaverit panem hunc, vel biberit calicem Domini indigne*. Secundum enim prædictam opinionem nullus indignus manducaret, vel biberet. Contrariatur autem prædicta opinio veritati huiusmodi sacramenti, secundum quam tamdiu corpus, & sanguis Christi manent in Sacramento, quamdiu remanent species, in quncumque loco existant.

Deinde cum dicit, *Probet autem seipsum homo*, adhibet remedium contra prædictum periculum: & primo ponit remedium; secundo assignat rationem, ibi, *Qui enim manducat, & bibit indigne, iudicium sibi manducat, & bibit*; tertio rationem manifestat per signum, ibi, *Ideo inter vos multi infirmi, & imbecilles, & dormiunt multi*. Dicit ergo, primo: Quia tantum reatum incurrit qui indigne sumit hoc sacramentum, ideo necesse est ut primo homo seipsum probet, idest diligenter examinet suam conscientiam, ne sit in eo voluntas peccandi mortaliter, vel aliquod peccatum præteritum, de quo non sufficienter pœnituerit; *& sic*, post diligentem examinationem, (*b*) securus, *de pane illo edat, & de calice bibat*: quia digne sumentibus non est venenum, sed medicina. Galat. ult. 4. „ Opus autem suum probet „ unusquisque." II. Corinth. XIII. 5. „ Si „ estis in fide Christi, vos probate."

Deinde cum dicit, *Quicumque enim manducaverit panem hunc &c.* assignat rationem præ-

(a) *Al.* eius culpa. (b) *Al.* deest securus.

prædicti medii, dicens: Ideo probatio præexigitur: *qui enim indigne manducat, & bibit, iudicium*, idest condemnationem, *sibi manducat, & bibit*: sicut dicitur Ioan. v. 29. „ Resurgent qui male egerunt in resurre„ ctionem iudicii: “ *non diiudicans corpus Domini*; idest, ex eo quod non discernit corpus Domini ab aliis, indifferenter ipsum assumens, sicut alios cibos. Levit. xxii. 3. „ Omnis homo qui accesserit ad ea quæ „ consecrata sunt, in quo est immunditia, „ peribit coram Domino. “

Sed contra videtur esse quod dicit Ioan. vi. 58. „ Qui manducat me, vivit propter „ me. “

Sed dicendum est, quod duplex est modus manducandi hoc sacramentum, scilicet spiritualis, & sacramentalis. Quidam ergo manducant sacramentaliter, & spiritualiter, qui scilicet ita sumunt hoc sacramentum quod etiam rem sacramenti participant, scilicet caritatem, per quam est ecclesiastica unitas: & de talibus intelligitur verbum Domini inductum, „ Qui „ manducat me, vivit propter me. “ Quidam vero manducant sacramentaliter tantum, qui scilicet ita hoc sacramentum percipiunt quod rem sacramenti, idest caritatem, non habent; & de talibus intelligitur quod hic dicitur: *Qui manducat, & bibit indigne, iudicium sibi manducat, & bibit*. Est autem præter duos modos quibus sumitur sacramentum hoc, tertius modus sumendi, quo manducatur per accidens, dum scilicet sumitur non ut sacramentum: quod quidem contingit tripliciter. Uno modo sicut quando aliquis fidelis sumit hostiam consecratam, quam non credit esse consecratam: talis enim habet habitum utendi hoc sacramento, (a) sed non utitur eo actu ut sacramento. Alio modo, sicut quando hostiam consecratam sumit aliquis infidelis, qui nullam fidem habet huius sacramenti: talis enim non habet habitum utendi hoc sacramento, sed solum potentiam. Tertio modo, sicut quando hostiam sacratam comedit mus, vel quodlibet animal brutum, quod etiam non habet potentiam utendi hoc sacramento. Ex hoc igitur quod spiritualiter sumentes hoc sacramentum acquirunt vitam, alliciuntur quidam ad hoc quod frequenter hoc sacramentum assumant; ex hoc autem quod indigne sumentes acquirunt sibi iudicium, plures deterrentur, ut rarius sumant; & utrumque commendandum videtur. Legimus enim Luc. xix. quod Zachæus recepit Christum gaudens in domum suam, in quo eius caritas commendatur: legitur etiam ibidem vii. 6. quod Centurio dixit Christo: „ Non sum „ dignus ut intres sub tectum meum, “ in quo commendatur honor, & reverentia eius ad Christum. Quia tamen amor præfertur timori, per se loquendo commendabilius esse videtur quod aliquis frequentius sumat quam quod rarius. Quia tamen quod est in se eligibilius, potest esse minus eligibile quantum ad hunc vel illum; considerare quilibet in seipso debet quem effectum in se habeat frequens susceptio huius sacramenti. Nam si aliquis sentiat se proficere in fervore dilectionis ad Christum, & in fortitudine resistendi peccatis, quæ plurimum consequuntur homines, debet frequenter sumere; si vero ex frequenti sumptione sentiat aliquis in se minus reverentiam huius sacramenti, monendus est ut rarius sumat. Unde & in Lib. de ecclesiasticis Dogmatibus dicitur: „ Quotidie eu„ charistiam sumere nec laudo, nec vitu„ pero. “

Deinde cum dicit, *Ideo inter vos multi infirmi &c.* manifestat prædictam rationem per signum: & primo ponit signum; secundo assignat causam illius signi, ibi, *Quod si nosmetipsos diiudicaremus, non utique iudicaremur*. Circa primum considerandum est, quod, sicut Augustinus dicit in I. de Civit. Dei cap. viii. si omne peccatum nunc manifeste Deus plecteret pœna, nihil ultimo iudicio reservari putaretur. Rursus si nullum peccatum nunc puniret, nulla esse divina providentia crederetur. In signum ergo futuri iudicii, Deus etiam in hoc mundo pro peccato quosdam temporaliter punit; quod maxime observatum videtur in principio legislationis tam novæ quam veteris. Legimus enim Exod. xxxii. propter peccatum vituli aurei adorati, multa millia hominum perempta. Rursum legitur Act. v. propter peccatum mendacii, & furti, Ananiam, & Saphiram interiisse. Unde & propter peccatum huius sacramenti indigne sumpti, aliqui in primitiva Ecclesia puniebantur a Deo infirmitate corporali, vel etiam morte: unde dicit: *Ideo*, scilicet in signum futuri iudicii, *inter vos multi* indigne sumentes corpus Christi, sunt in*firmi* corporaliter: Psal. xv. 2. „ Multipli„ catæ sunt infirmitates: “ *& imbecilles*, idest longa invalitudine laborantes: *& dormiunt multi*, scilicet morte corporali, se-

 cun-

(a) *Al. omittuntur illa verba* sed non utitur eo actu ut sacramento.

cundum quod ſumitur dormitio I. ad Theſſ. IV. 12. „ Nolumus vos ignorare de dormientibus. “ Deinde cum dicit, *Quod ſi noſmetipſos diiudicaremus*, *non utique iudicaremur*, aſſignat duplicem rationem prædicti ſigni: quarum prima ſumitur ex parte noſtri; ſecunda ex parte Dei, ibi, *Cum iudicamur autem a Domino*, *corripimur*. Ex parte autem noſtra, cauſa divinæ punitionis eſt a negligentia, quia in nobis ipſis peccata commiſſa punire negligimus. Unde dicit: *Quod ſi noſmetipſos diiudicaremus*, redarguendo, & puniendo peccata noſtra, *non utique iudicaremur*; ideſt, non puniremur a Domino neque poſtmodum in futuro, neque etiam in præſenti.

Sed contra eſt quod ſupra IV. 3. dictum eſt: *Sed neque meipſum iudico*: & Rom. XIV. 22. dicitur: „ Beatus qui non iudicat ſemetipſum. “

Sed dicendum eſt, quod aliquis poteſt ſeipſum iudicare tripliciter. Uno modo, diſcutiendo; & ſic aliquis debet iudicare ſeipſum & quantum ad opera præterita, & quantum ad futura, ſecundum illud Galat. ultim. 4. „ Opus ſuum probet unuſquiſque. “ Alio modo ſententialiter, ſeipſum abſolvendo, quaſi iudicando ſe innocentem quantum ad præterita; & ſecundum hoc nullus debet iudicare ſeipſum, ut ſcilicet ſe innocentem iudicet, ſecundum illud Iob IX. 20. „ Si iuſtificare me voluero, os meum condemnabit me; ſi innocentem me oſtendero, pravum me comprobabit. “ Tertio modo reprehendendo, ut ſcilicet faciat aliquid quod ipſe iudicat eſſe malum; & hoc modo intelligitur quod inductum eſt, „ Beatus eſt qui non iudicat ſemetipſum in eo quod probat. “ Sed quantum ad ea quæ iam fecit, debet quilibet ſeipſum iudicare, reprehendendo, & puniendo pro maleficiis. Unde dicitur Iob XIII. 15. „ Vias meas in conſpectu eius arguam: “ & XXIII. 4. „ Ponam coram eo iudicium, & os meum replebo increpationibus: “ & de hoc iudicio Auguſtinus dicit in Lib. de Pœnitentia, & inducitur hic in Gloſſa: „ Verſetur ante oculos noſtros imago futuri iudicii, & aſcendat homo adverſum ſe ante faciem ſuam; atque conſtituto in corde iudicio, adſit accuſans cogitatio, & teſtis conſcientia, & carnifex cor. Inde quidem ſanguis animi confitentis per lacrymas profluat, poſtremo ab ipſa mente talis ſententia proferatur, ut ſe indignum homo iudicet participem corporis & ſanguinis Domini. “

Deinde cum dicit, *Cum iudicamur autem*, ponit cauſam quæ eſt ex parte Dei, dicens: *Cum iudicamur autem a Domino*, ideſt in hoc mundo punimur, *corripimur*; ideſt, hoc fit ad correctionem noſtram, ut ſcilicet quilibet propter pœnam quam ſuſtinuit, a peccato recedat. Unde & Iob V. 17. dicitur: „ Beatus vir qui corripitur a Domino: “ & Proverb. III. 12. „ Quem diligit Dominus, corripit. “ Vel etiam dum per pœnam unius, alius peccare deſiſtit. Proverb. XIX. 25. „ Peſtilente flagellato, ſtultus ſapientior erit. “ Et hoc ideo *ut non damnemur*, æterna damnatione in futuro, *cum hoc mundo*, ideſt cum hominibus mundanis.

Deinde cum dicit, *Itaque fratres mei &c.* reducit eos ad debitam obſervantiam: & primo ponitur id quod nunc ordinat; ſecundo ponitur promiſſio de ordinatione futura, ibi, *Cetera autem*, *cum venero*, *diſponam*. Circa primum tria facit. Primo ponit ordinationem ſuam, dicens: *Itaque fratres mei*, ne unuſquiſque cœnam ſuam præſumat ad manducandum, *cum convenitis*, ſcilicet in Eccleſiam, *ad manducandum*, ſcilicet corpus Chriſti, *invicem expectate*, ut ſcilicet ſimul omnes ſumatis. Unde Exod. XII. 6. „ Immolabit hædum multitudo filiorum Iſrael. “ Secundo excludit excuſationem, dicens: *Si quis autem eſurit*, & non poteſt tantum expectare, *domi manducet*, ſcilicet communes cibos, poſtmodum euchariſtiam non ſumpturus. Eccli. XXXVI. 20. „ Omnem eſcam manducabit venter. “ Tertio rationem aſſignat, dicens: *Ut non conveniatis*, ſcilicet ad ſumendum corpus Chriſti, *in iudicium*, ideſt in veſtram condemnationem. Deinde ponitur promiſſio, cum dicit: *Cetera*, ſcilicet quæ non ſunt tanti periculi, *cum venero*, præſentialiter *diſponam*, qualiter ſcilicet ea conſervare debeatis. Ex quo patet quod Eccleſia multa habet ex diſpoſitione Apoſtolorum quæ in ſacra Scriptura non continentur. Eccli. X. 3. „ Civitates inhabitabuntur (ideſt Eccleſiæ diſponentur) per ſenſum prudentium, “ ſcilicet Apoſtolorum.

CA-

CAPITIS DECIMISECUNDI

LECTIO I.

DE spiritualibus autem nolo nos ignorare, fratres. Scitis autem quoniam cum Gentes essetis, ad simulacra muta, prout ducebamini, euntes. Ideo notum vobis facio quod nemo in Spiritu Dei loquens dicit, Anathema Iesu. Et nemo potest dicere, Dominus Iesus, nisi in Spiritu sancto. Divisiones vero gratiarum sunt, idem autem Spiritus; & divisiones ministrationum sunt, idem autem Dominus; & divisiones operationum sunt, idem vero Deus, qui operatur omnia in omnibus.

POstquam Apostolus prosecutus est de tribus sacramentis, scilicet baptismo, matrimonio, & eucharistia; hic incipit determinare de his quæ pertinent ad rem sacramentorum. Est autem duplex res sacramenti: una significata, & contenta, scilicet gratia, quæ statim cum sacramento confertur; alia significata, & non contenta, scilicet gloria resurrectionis, quæ in fine expectatur. Primo ergo agit de donis gratiarum; secundo de gloria resurrectionis, xv. cap. ibi, *Notum autem vobis facio*. Circa primum (a) primo agit de gratiis gratis datis; secundo præfert omnibus his caritatem, quæ pertinet ad gratiam gratum facientem, xiii. cap. ibi, *Si linguis hominum loquar, & Angelorum*; tertio comparat gratias datas ad invicem, xiv. cap. ibi, *Sectamini caritatem*. Circa primum duo facit. Primo (b) procemialiter exponit quid intendat, dicens: Dixi, quod cetera quæ pertinent ad usum sacramentorum, cum venero, disponam; sed quædam statim vobis tradere oportet; & hoc est quod dicit: *De spiritualibus autem*, idest de donis gratiarum, quæ sunt a Spiritu sancto, o *fratres*, *nolo vos ignorare*. Est enim maximum genus ingratitudinis ignorare beneficia accepta, ut Seneca dicit in Lib. de Beneficiis; & ideo ut homo non sit Deo ingratus, non debet spirituales gratias ignorare. Supra ii. 12. *Spiritum accepimus qui ex Deo est, ut sciamus quæ a Deo donata sunt nobis*. Esa. v. 13. „ Propterea captivus ductus est, „ populus meus, quia non habuit scien„ tiam, " scilicet spiritualium. Secundo ibi, *Scitis quoniam cum Gentes essetis &c.* prosequitur suam intentionem: & primo ostendit spiritualium gratiarum necessitatem; secundo ponit gratiarum distributionem, ibi, *Divisiones vero gratiarum sunt*. Necessitas autem alicuius rei maxime cognoscitur ex defectu ipsius. Unde circa primum duo facit. Primo ponit defectum quem patiebantur ante susceptam gratiam; secundo concludit gratiæ necessitatem, ibi, *Ideo notum vobis facio*. Dicit ergo primo: *Scitis*, quasi experti, *quoniam cum Gentes essetis*, idest gentiliter viventes, nondum suscepta gratia per baptismum: Galat. ii. 15. „ Nos enim natura Iudæi, non ex „ Gentibus peccatores: " Ephes. iv. 17. „ Gentes ambulant in vanitate sensus sui: " eratis *euntes*, quasi prompta mente, & assidua, secundum illud Hierem. viii. 6. „ Omnes conversi sunt ad cursum suum, „ quasi equus impetu vadens in prælium: " Proverb. i. 16. „ Pedes eorum ad malum „ currunt: " *ad simulacra muta*, scilicet adoranda & colenda, secundum illud Psalm. cxiii. 5. „ Os habent, & non lo„ quentur. " Et ponit specialiter in eis defectum locutionis, quia locutio est proprius effectus cognitionis: unde ostenditur non intelligere simulacra, & per consequens nihil divinitatis habere, si sunt muta. Et hoc, *prout ducebamini*, idest sine aliqua resistentia. Ducebantur autem vel allecti ex pulchritudine simulacrorum: unde dicitur in Epistola Hieremiæ: (c) „ Vi„ debitis in Babylonia deos aureos, & ar„ genteos ... Videte ne metus vos capiat „ in ipsis. " Aut etiam ex imperio alicuius Principis, sicut legitur Dan. iii. quod Nabuchodonosor cogebat homines adorare statuam auream: & II. Machab. vi. dicitur de quibusdam, quod ducebantur cum amara necessitate in die natalis Regis ad sacrificia. Vel etiam instinctu dæmo-

(a) *Al. omittitur* primo. (b) *Al.* principaliter. (c) *Nempe* Baruch vi. 3.

monum, qui ad hoc præcipue anhelant ut divinus cultus eis exhibeatur, secundum illud Matth. IV. 9, „ Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraveris me. " Ibant ergo ad idola colenda prout ducebantur, idest sine aliqua resistentia, sicut de iuvene etiam vecorde dicitur Proverb. VII. 22. „ Statim eam sequitur, quasi bos ductus ad victimam. " Per hoc ergo apparet quod homo ante susceptam gratiam prompte currit in peccatum sine resistentia. Specialiter autem facit mentionem de peccato idolatriæ propter tria. Primo quidem quia hoc est peccatum gravissimum, introducere alium Deum; sicut gravissime peccaret contra Regem qui alium Regem in regnum eius introduceret. Unde dicitur Iob XXXI. 26. „ Si vidi solem „ cum fulgeret, & lunam incedentem clare, & osculatus sum manum meam, „ (scilicet quasi cultor solis, & lunæ) „ quæ est iniquitas maxima, & negatio „ contra Deum altissimum. " Secundo quia a peccato idolatriæ omnia alia peccata oriebantur, secundum illud Sap. XIV. 27. „ Nefandorum idolorum cultura, „ omnis mali causa est. " Tertio quia hoc peccatum apud Gentiles commune erat, & non reputabatur. Unde in Psalm. XCV. 5. dicitur: „ Omnes dii gentium dæmonia. "

Est autem considerandum, quod quidam dixerunt hominem in peccato mortali existentem, sine gratia (a) quidem non posse a peccato cui subiacet, liberari: quia remissio peccatorum non fit nisi per gratiam, secundum illud Rom III. 24. „ Iustificati „ per gratiam eius. " posse autem se præservare a peccato mortali sine gratia per liberum arbitrium. Sed hæc positio non videtur vera. Primo quidem quia non potest aliquis se a peccato mortali præservare, nisi omnia legis præcepta servando; cum nullus mortaliter peccet, nisi transgrediendo aliquod legis præceptum; & ita posset aliquis observare omnia legis præcepta sine gratia, quod est hæresis Pelagiana. Secundo quia caritatem, per quam Deus diligitur super omnia, nullus potest habere sine gratia, secundum illud Rom. V. 5. „ Caritas Dei diffusa est in cordibus no„ stris per Spiritum sanctum, qui datus est „ nobis. " Non potest autem esse quod homo omnia peccata declinet, nisi Deum super omnia diligat; sicut illud magis contemnitur quod minus diligitur. Poterit ergo esse per aliquod tempus quod ille qui caret gratia, a peccato abstinebit quousque occurrat illud propter quod Dei præceptum contemnet, a quo ducitur ad peccandum. Signanter autem Apostolus dicit, *Prout ducebamini*.

Deinde cum dicit, *Ideo notum vobis facio &c.* concludit duos effectus gratiæ: quorum primus est quod facit abstinere a peccato; secundus est quod facit operari bonum; & hoc ponit ibi, *Et nemo potest dicere, Dominus Iesus, nisi in Spiritu sancto*. Dicit ergo primo: Ex quo quando sine gratia eratis, prompte ad peccandum currebatis, *ideo notum vobis facio*, quod si gratiam habuissetis, hoc vobis non contigisset: *nemo enim in Spiritu Dei*, idest per Spiritum Dei, *loquens dicit, Anathema Iesu*, idest blasphemiam contra Iesum, secundum illud I. Ioan. IV. 3. „ Omnis spiritus qui solvit „ Iesum, ex Deo non est. " Notandum quod supra posuit gravissimum peccatum, quod est blasphemia, quod per gratiam declinatur, ut de aliis minoribus peccatis intelligatur. Potest autem per hoc quod dicitur, *Anathema Iesu*, intelligi quodlibet peccatum mortale. Anathema enim separationem significat: dicitur enim ab ana, quod est sursum, & thesis, quod est positio, quasi sursum positum: quia olim res quæ ab usu hominum separabantur, suspendebantur in templis, vel in locis publicis. Omne autem peccatum mortale separat a Iesu, secundum illud Esa. LIX. 2. „ Iniquitates vestræ diviserunt inter vos & „ Deum vestrum. " Quicumque ergo mortaliter peccat, dicit corde, vel ore, *Anathema*, idest separationem a Iesu. *Nemo* ergo *in Spiritu Dei loquens dicit, Anathema Iesu*: quia nullus per Spiritum Dei peccat mortaliter: quia, ut dicitur Sap. I. 5. „ Spiritus sanctus disciplinæ effugiet fi„ ctum. "

Sed secundum hoc videtur quod quicumque habet Spiritum sanctum, non possit peccare mortaliter: quia etiam dicitur I. Ioan. III. 9. „ Omnis qui natus est ex „ Deo, peccatum non facit, quoniam se„ men ipsius in eo manet. "

Sed dicendum est, quod quantum est ex Spiritu Dei, homo non facit peccatum, sed magis a peccato retrahitur; potest tamen peccatum facere ex defectu voluntatis humanæ, quæ Spiritui sancto resistit, secundum illud Act. VII. 51. „ Vos autem „ semper Spiritui sancto (b) restitistis. "

Non

(a) Al. quadam. (b) Al. resistitis, ut est modo in Vulgata.

Non enim per Spiritum sanctum inhabitantem tollitur facultas peccandi a libero arbitrio totaliter in vita præsenti; & ideo signanter Apostolus non dixit, Nemo Spiritum Dei habens, sed, *Nemo in Spiritu Dei loquens*.

Deinde cum dicit, *Et nemo potest dicere, Dominus Iesus &c.* ponit secundum effectum gratiæ, scilicet quod sine ea homo non potest bonum operari. Dicit ergo: *Et nemo potest dicere*, quod *Iesus* est *Dominus, nisi in Spiritu sancto*.

Contra quod videtur esse, quia per Spiritum sanctum homo introducitur in regnum cælorum, secundum illud Psalm. cxlii. 10. „Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam." Dominus autem dicit Matth. vii. 21. „Non omnis qui dicit „Domine, Domine, intrabit in regnum „cælorum." Non omnis ergo qui dicit Dominum Iesum, dicit hoc in Spiritu sancto.

Dicendum est autem, quod dicere aliquid in Spiritu sancto potest intelligi dupliciter. Uno modo in Spiritu sancto movente, sed non habito. Movet enim Spiritus sanctus (a) corda aliquorum ad loquendum quos non inhabitat; sicut legitur Ioan. xi. quod Caiphas hoc quod de utilitate mortis Christi prædixerat, a semetipso non dixit, sed per spiritum prophetiæ. Balaam etiam multa vera prædixit motus a Spiritu sancto, ut legitur Num. xxiii. & xxiv. licet eum non haberet. Secundum hoc ergo intelligendum est, quod nullus potest dicere quodcumque verum, nisi a Spiritu sancto motus, qui est Spiritus veritatis, de quo dicitur Ioan. xvi. 13. „Cum autem vene„rit ille Spiritus veritatis, docebit vos „omnem veritatem." Unde & in Glossa Ambrosius hoc in loco dicit: „Omne ve„rum, a quocumque dicatur, a Spiritu „sancto est." Et specialiter in illis quæ sunt fidei, quæ per specialem revelationem Spiritus sancti sunt habita, inter quæ est quod Iesus sit omnium Dominus: unde Act. ii. 36. dicitur: „Certissime sciat „omnis domus Israel quia Deus fecit hunc „Dominum Iesum, quem vos crucifixi„stis." Alio modo loquitur aliquis in Spiritu sancto movente, & habito; & secundum hoc etiam potest verificari quod hic dicitur, ita tamen quod *dicere* accipiatur non solum ore, sed etiam corde, & opere. Dicitur enim aliquid corde, secundum illud Psalm. xiii. 1. „Dixit insipiens in „corde suo: Non est Deus." Dicitur etiam aliquid opere, inquantum exteriori opere aliquis suum conceptum manifestat. *Nemo* ergo nisi habendo Spiritum sanctum *potest dicere Iesum Dominum*, ita scilicet quod non solum hoc ore confiteatur, sed etiam corde revereatur ipsum ut Dominum, & opere obediat ipsi quasi Domino. Sic igitur ex verbis præmissis tria circa gratiam considerare possumus. Primo quod sine ea peccatum homo vitare non potest, secundum illud Psalm. xciii. 17. „Nisi „quia Dominus adiuvit me, paulo minus „in inferno habitasset anima mea." Secundo quod per eam vitatur peccatum, secundum illud I. Ioan. iii. 9. „Qui natus „est ex Deo, non peccat." Tertio quod sine ea non potest homo bonum facere, secundum illud Ioan. xv. 5. „Sine me ni„hil potestis facere."

Deinde cum dicit, *Divisiones vero gratiarum sunt*, incipit distinguere gratias gratis datas: & primo distinguit eas in generali; secundo manifestat in speciali, ibi, *Unicuique autem datur manifestatio Spiritus ad utilitatem*. In his autem quæ per gratiam Spiritus sancti conferuntur, tria oportet considerare. Primo quidem facultatem hominum ad operandum; secundo auctoritatem; tertio executionem utriusque. Facultas quidem habetur per donum gratiæ, puta per prophetiam, vel potestatem faciendi miracula, aut per aliquid huiusmodi. Auctoritas autem habetur per aliquod ministerium, puta per Apostolatum, vel aliquid huiusmodi. Executio autem pertinet ad operationem. Primo ergo distinguit gratias; secundo ministeria; tertio operationes. Quantum ergo ad primum, ostendit necessitatem gratiæ, quæ tamen non totaliter advenit omnibus, nisi Christo, cui datus est Spiritus non ad mensuram, ut dicitur Ioan. iii. sed quantum ad alios sunt divisiones gratiarum: quia quidam abundant in una, quidam in alia. Sicut enim in corpore naturali caput habet omnes sensus, non autem alia membra; ita in Ecclesia solus Christus habet omnes gratias, quæ in aliis membris dividuntur, quod significatur Gen. ii. ubi dicitur, quod fluvius, scilicet gratiarum, egrediebatur ad irrigandum paradisum, qui inde dividitur in quatuor capita: & Matth. xxv. dicitur, quod uni dedit quinque talenta, alii duo, alii unum. Et quamvis dona gratiarum sint diversa, quæ a diversis haben-

tur,

(a) *Al.* corpora.

tur, non tamen procedunt a diversis auctoribus, sicut ponebant Gentiles, qui sapientiam attribuebant Minervæ, locutionem Mercurio, & sic de aliis. Ad quod excludendum subdit: *Idem autem Spiritus*, scilicet sanctus, qui est auctor omnium gratiarum. Ephes. IV. 4. „ Unum corpus, & „ unus Spiritus: " & Sapient. VII. 22. „ Est spiritus unus & multiplex: " unus in substantia, multiplex in gratiis. Deinde ponit distinctiones ministrationum, dicens: *Et divisiones ministrationum sunt*; idest, diversa ministeria, & officia requiruntur ad gubernationem Ecclesiæ. Prælati enim Ecclesiæ ministri dicuntur: sup. IV. 1. *Sic nos existimet homo ut ministros Christi*. Pertinet autem ad decorem, & perfectionem Ecclesiæ ut in ea diversa ministeria sint, quæ significantur per ordines ministrantium: quod mirabatur regina Saba in domo Salomonis, ut legitur III. Reg. X. Omnes tamen uni Domino serviunt: unde subditur: *Idem autem Dominus*. Supra VIII. 6. *Nobis unus Dominus Iesus Christus, per quem omnia*. Deinde ponit distinctionem operationum, dicens: *Et divisiones operationum sunt*, quibus aliquis in se ipso bonum operatur, sicut per ministrationes ad proximum. Psalm. CIII. 23. „ Exibit homo ad „ opus suum, " scilicet sibi proprium. Eccli. XXXIII. 11. „ Immutavit (idest distinxit) vias (idest operationes) eorum: " quæ tamen omnes procedunt ab uno principio: unde subdit: *Idem vero Deus, qui operatur omnia*, sicut prima causa creans omnes operationes. Ne tamen aliæ causæ videantur esse superfluæ, subdit, *In omnibus*, quia in causis secundariis prima causa operatur. Esa. XXVI. 12. „ Omnia opera no„ stra operatus es in nobis. " Et notandum, quod Apostolus valde congrue gratias attribuit Spiritui, qui est amor, quia ex amore procedit quod aliquid gratis detur (*a*) ministris a domino cui ministratur; operationes Deo sicut primæ causæ moventi. Et quod dicit, *Spiritus*, potest referri ad personam Spiritus sancti; quod dicit, *Dominus*, ad personam Filii; quod dicit, *Deus*, ad personam Patris. Vel hæc tria possunt attribui Spiritui sancto, qui est Dominus Deus.

L E C T I O II.

Unicuique autem datur manifestatio Spiritus ad utilitatem. Alii quidem per Spiritum datur sermo sapientiæ; alii autem sermo scientiæ, secundum eumdem Spiritum; alteri vero fides in eodem Spiritu; alii gratia sanitatum in uno Spiritu; alii operatio virtutum; alii prophetia; alii discretio spirituum; alii genera linguarum; alii interpretatio sermonum. Hæc autem omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult.

Posita in generali distinctione gratiarum, & ministrationum, & operationum, hic manifestat ea quæ dixerat, in speciali: & primo quantum ad divisionem gratiarum; secundo quantum ad divisionem ministrationum, ibi, *Et quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia primum Apostolos, secundo Prophetas &c.* Circa primum duo facit. Primo ponit distinctionem gratiarum in speciali; secundo adhibet similitudinem, ibi, *Sicut enim corpus unum est, & multa habet membra*. Circa primum tria facit. Primo ponit conditionem gratiarum gratis datarum; secundo ponit earum distinctionem, ibi, *Alii quidem datur per Spiritum sermo sapientia &c.* tertio describit earum (*b*) auctorem, ibi, *Hæc autem omnia operatur unus atque idem Spiritus*. Dicit ergo primo: Dictum est, quod sunt divisiones gratiarum. *Unicuique autem datur*, in quo designatur earum subjectum: sicut enim nullum membrum est in corpore quod non participet aliquo modo sensum, vel motum a capite; ita nullus est in Ecclesia qui non aliquid de gratiis Spiritus sancti participet, secundum illud Matth. XXV. 15. „ Dedit uni„ cuique secundum propriam virtutem: " & Ephes. IV. 7. „ Unicuique nostrum da„ ta est gratia: " *manifestatio Spiritus*, in quo designatur officium gratiæ gratis datæ. Pertinet autem ad gratiam gratum facientem, quod per eam Spiritus sanctus inhabitet; quod quidem non pertinet ad gratiam gratis datam, sed solum ut per eam Spiritus sanctus manifestetur, sicut interior motus cordis per vocem. Unde Ioan. III. 8. di-

(a) *Al.* ministerii. (b) *Al.* actionem.

dicitur: „ Vocem eius audis: " & in Psalm. xcvii. 2. dicitur: „ Notum fecit „ Dominus salutare suum. " Manifestatur autem per huiusmodi gratias Spiritus sanctus dupliciter. Uno modo ut inhabitans Ecclesiam, & docens, & sanctificans eam; puta, cum aliquis peccator, quem non inhabitat Spiritus sanctus, facit miracula ad ostendendum quod fides Ecclesiæ, quam ipse prædicat, sit vera: unde dicitur Hebr. ii. 4. „ Contestante Deo signis, & „ prodigiis, & variis Spiritus sancti di„ stributionibus. " Alio modo manifestatur per huiusmodi gratias Spiritus sanctus ut in habitans eum cui tales gratiæ conceduntur: unde dicitur Act. vi. quod Stephanus plenus gratia faciebat prodigia, & signa multa, quem Spiritu sancto plenum elegerunt. Sic autem non conceduntur huiusmodi gratiæ nisi sanctis. Et ne huiusmodi manifestatio vana videatur, subdit, *Ad utilitatem*, scilicet communem: in quo designatur finis harum: & hoc vel dum probatur vera doctrina Ecclesiæ, & sic fideles confirmantur, & infideles convertuntur; vel dum sanctitas alicuius proponitur aliis in exemplum: unde & infra xiv. 12. *Ad ædificationem Ecclesiæ quærite ut abundetis*: & supra x. 33. Non quærens quod mihi utile est, sed quod multis ut salvi fiant.

Deinde cum dicit, *Alii quidem per Spiritum datur sermo sapientiæ*, ponit distinctionem gratiarum; quæ quidem, ut dictum est, dantur ad utilitatem communem. Et ideo oportet earum distinctionem accipere, secundum quod per unum potest aliorum salus procurari. Quod quidem homo non potest facere interius operando, hoc enim solius Dei est, sed solum exterius persuadendo. Ad quod quidem tria requiruntur. Primo quidem facultas persuadendi; secundo facultas persuasionem confirmandi; tertio persuasionem intelligibiliter proponendi. Ad facultatem autem persuadendi requiritur quod homo habeat peritiam eoʋ clusionum, & certitudinem principiorum circa ea in quibus debemus persuadere. Conclusiones autem in his quæ pertinent ad salutem, quædam sunt principales, scilicet res divinæ, & ad hoc pertinet sapientia, quæ est cognitio divinarum rerum, ut Augustinus dicit Lib. XIII. de Trin. (cap. 1.) & quantum ad hoc dicitur: *Alii quidem per Spiritum*, scilicet sanctum, *datur sermo sapientiæ*, ut possit persuadere ea quæ ad cognitionem divinorum pertinent. Luc. xxi. 15. „ Ego dabo vo„ bis os, & sapientiam, cui non poterunt „ resistere, & contradicere omnes adver„ sarii vestri. " Supra ii. 6. *Sapientiam loquimur inter perfectos*. Secundariæ conclusiones sunt quæ pertinent ad notitiam creaturarum, quarum cognitio dicitur scientia, secundum Augustinum ibidem: & quantum ad hoc subdit: *Alii autem*, scilicet datur, *sermo scientiæ*, *secundum eumdem Spiritum*, ut scilicet per creaturas ea quæ sunt Dei manifestare possit. Huic enim scientiæ attribuitur illud quo pia fides defenditur, & roboratur; non autem quidquid curiositatis in humanis scientiis invenitur, ut Augustinus ibidem dicit. Sap. x. 10. „ Dedit illi scientiam sanctorum. " Esa. xxxiii. 6. „ Divitiæ salutis, sapientia, „ & scientia. " Est tamen notandum, quod sapientia, & scientia inter septem dona Spiritus sancti computantur, sicut habetur Esa. xi. unde Apostolus signanter inter gratias gratis datas non ponit sapientiam, & scientiam, sed sermonem sapientiæ, & scientiæ, quæ pertinent ad hoc ut homo aliis persuadere valeat per sermonem ea quæ sunt sapientiæ, & scientiæ. Principia autem doctrinæ salutis sunt articuli fidei; & ideo quantum ad hoc subditur: *Alteri*, scilicet datur, *fides in eodem Spiritu*. Non autem hic accipitur pro fidei virtute, quia hoc commune est omnibus membris Christi, secundum illud Hebr. xi. 6. „ Sine fide impossibile est pla„ cere Deo; " sed accipitur pro sermone fidei, prout scilicet homo potest recte proponere ea quæ fidei sunt; vel pro certitudine fidei, quam aliquis habet excellenter, secundum illud Matth. xv. 28. „ Mulier, „ magna est fides tua. " Ea vero quæ pertinent ad salutarem doctrinam, non possunt confirmari, seu probari ratione, quia rationem humanam excedunt, secundum illud Eccli. iii. 25. „ Plurima supra sensum „ hominis ostensa sunt tibi: " confirmantur autem, seu probantur signo divino: unde & Moyses mittendus ad populum Israel, signum accepit a Deo, per quod confirmaret ea quæ ex parte Dei dicebat, ut patet Exod. iv. sicut & signo regio confirmatur quod aliquid fit de mandato Regis. Signum autem Dei sumitur uno quidem modo ab eo quod solus Deus facere potest: sicut sunt miracula, quæ Apostolus hic in dun distinguit: nam primo dicit: *Alii*, scilicet datur, *gratia sanitatum*, idest per quam alicuius possit sanare infirmitatem, *in uno*, scilicet & eodem, *Spiritu*. Hier. xvii. 14. „ Sana me Domine, & sana„ bor. "

„ bor. " Ex his enim persuadetur aliquis, non solum propter magnitudinem facti, sed etiam propter beneficium. Secundo autem dicit: *Alii datur operatio virtutum*, ex quibus aliquis persuadetur solum propter magnitudinem facti; puta, cum mare dividitur, ut legitur Exod. xiv. vel quod sol, & luna stetit in cælo, sicut legitur Iosue x. Gal. iii. 5. „ Quis tribuit nobis spiritum, & operatur virtutes in nobis? " Alio autem modo accipitur signum divinum ab eo quod solus Deus cognoscere potest. Hoc autem est vel futurum contingens, secundum illud Esa. xli. 23. „ Annuntiate „ quæ ventura sunt, & sciemus quia dii „ estis vos: " & quantum ad hoc dicit: *Alii*, scilicet datur, *prophetia*, quæ est divina revelatio (*a*) rerum eventus immobili veritate denuntians. Ioel. ii. 28. „ Effundam de Spiritu meo super omnem „ carnem, & prophetabunt filii vestri. " Aliud autem est cognitio humani cordis, secundum illud Hierem. xvii. 9. „ Pravum est cor hominis, & inscrutabile: „ quis cognoscet illud? Ego Dominus scrutans corda, & probans renes: " & quantum ad hoc subdit: *Alii discretio spirituum*, ut scilicet homo discernere possit quo spiritu aliquis moveatur ad loquendum, vel operandum; puta, utrum spiritu caritatis, vel spiritu invidiæ. I. Ioan. iv. „ Nolite „ credere omni spiritui; sed probate spiritus si ex Deo sunt. " Facultas autem persuasionem pronuntiandi consistit in hoc quod homo possit loqui intelligibiliter aliis: quod quidem impeditur dupliciter. Uno modo per diversitatem idiomatum; contra quod remedium adhibetur per hoc quod dicit. *Alii*, scilicet (*b*) datur *genera linguarum*, ut scilicet possit loqui diversis linguis, ut intelligatur ab omnibus; sicut de Apostolis legitur Act. ii. quod loquebantur variis linguis. Alio modo per obscuritatem Scripturæ inducendæ; contra quod remedium datur per id quod subditur: *Alii interpretatio sermonum*, idest difficilium Scripturarum. Dan. v. 16. „ Audivi de te „ quod possis obscura interpretari. " Gen. xl. 8. „ Numquid non Dei est interpreta- „ tio? "

Deinde cum dicit, *Hæc autem omnia operatur unus atque idem Spiritus*, determinat auctorem prædictarum gratiarum: circa quod tres errores excludit. Primo quidem Gentilium attribuentium diversa dona diversis diis; contra quod dicit: *Hæc autem omnia operatur unus atque idem Spiritus*. Eph. iv. 4. „ Unum corpus, & unus spi- „ ritus. " Secundo errorem eorum qui Deo attribuebant solum universalem providentiam rerum, ponentes quod distinctiones particularium fiunt solum per causas secundas; contra quod subditur: *Dividens singulis prout vult*. Eccli. xxxiii. 11. „ In multitudine disciplinæ (*c*) Dominus sepa- „ ravit eos. " Tertio excludit errorem eorum qui diversitatem gratiarum attribuebant vel fato, vel humano merito, & non solum voluntati divinæ; sicut Macedoniani, qui dicebant Spiritum sanctum esse ministrum Patris, & Filii: & hoc excludit per hoc quod subdit, *Prout vult*. Ioan. iii. 8. „ Spiritus ubi vult spirat. "

LECTIO III.

Sicut enim unum corpus est, & membra habet multa, omnia autem membra corporis, cum sint multa, unum tamen corpus sunt; ita & Christus. Etenim in uno Spiritu omnes nos in unum corpus baptizati sumus, sive Iudæi, sive Gentiles, sive servi, sive liberi, & omnes in uno Spiritu potati sumus. Nam & corpus non est unum membrum, sed multa. Si dixerit pes, Quoniam non sum manus, non sum de corpore; non ideo non est de corpore. Et si dixerit auris, Quoniam non sum oculus, non sum de corpore, non ideo non est de corpore. Si totum corpus oculus, ubi auditus? Si totum auditus, ubi odoratus? Nunc autem posuit Deus membra, unumquodque eorum in corpore, sicut voluit. Quod si essent omnia unum membrum, ubi corpus? Nunc autem multa quidem membra, unum autem corpus. Non potest autem oculus dicere manui, Opera tua non indigeo; aut iterum caput pedibus, Non estis mihi necessarii. Sed multo magis quæ videntur membra corporis infirmiora esse, necessaria sunt; & quæ putamus

(a) *Al.* inter eventus. (b) *Al.* datur gratia *linguarum*. (c) *Al.* Domini.

tamus ignobiliora membra esse corporis, his honorem abundantiorem circumdamus; & quæ inhonesta sunt nostra, abundantiorem honestatem habent. Honesta autem nostra nullius egent. Sed Deus temperavit corpus ei cui deerat, abundantiorem tribuendo honorem, ut non sit schisma in corpore, sed in idipsum pro invicem solicita sint membra. Et si quid patitur unum membrum, compatiuntur omnia membra: sive gloriatur unum membrum, congaudent omnia membra. Vos autem estis corpus Christi, & membra de membro. Et quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia, primum Apostolos, secundo Prophetas, tertio Doctores, deinde virtutes, exinde gratias curationum, opitulationes, gubernationes, genera linguarum, interpretationes sermonum. Numquid omnes Apostoli? Numquid omnes Prophetæ? Numquid omnes Doctores? Numquid omnes virtutes? Numquid omnes gratiam habent curationum? Numquid omnes linguis loquuntur? Numquid omnes interpretantur? AEmulamini autem charismata meliora. Et adhuc excellentiorem viam vobis demonstro.

Posita distinctione gratiarum, hic manifestat eam per similitudinem corporis naturalis: & primo ponit similitudinem in generali; secundo explicat eam in speciali, ibi, *Nam & corpus non est unum membrum, sed multa*. Circa primum duo facit. Primo ponitur similitudo; secundo similitudinis adaptatio, ibi, *Ita & Christus*. Circa primum considerandum est, quod sicut dicitur in V. Metaphys. tripliciter dicitur aliquid unum per se. Uno modo indivisibilitate, ut unitas, & punctum; secundum quem modum unitas excludit totaliter multitudinem, non solum actualem, sed etiam potentialem. Alio modo dicitur unum continuitate. ut linea, & superficies; quæ quidem unitas excludit multitudinem actualem, sed non potentialem. Tertio modo integritate; quæ non excludit multitudinem neque potentialem, neque actualem; sicut domus est una, quæ constituitur ex diversis lapidibus, & lignis; & eodem modo corpus hominis, aut cuiuslibet animalis est unum, quia eius perfectio integratur ex diversis membris, sicut ex diversis animæ instrumentis: unde & anima dicitur esse actus corporis organici, idest ex diversis organis constituti. Proponit ergo primo Apostolus quod unitas corporis, membrorum multitudinem non excludit, dicens, quod *sicut corpus unum est, & multa membra habet*: unde & Rom. XII. 4. dicitur: „ In uno corpore multa membra habemus.“ Item proponit quod multitudo membrorum non tollit corporis unitatem: unde subdit: *Omnia autem membra corporis, cum sint multa, nihilominus unum corpus sunt*, quod ex omnibus perficitur. Unde & Iob X. 11. dicitur: „ Pelle, & carne vestisti me, ossibus, & nervis compegisti me.“

Deinde cum dicit, *Ita & Christus*, ponitur adaptatio similitudinis: & primo adaptat similitudinem, dicens: *Ita & Christus*, scilicet est unus, secundum illud supra VIII. 6. *Unus Dominus noster Iesus, per quem omnia*: & tamen multa, & diversa habet membra, scilicet omnes fideles, secundum illud Rom. XII. 5. „ Multi unum corpus „ sumus in Christo.“ Secundo ponitur ratio adaptationis: ubi ponitur duplex ratio distinctionis. Una quidem ratio unitatis est Spiritus sanctus, secundum illud Ephes. IV. 4. „ Unum corpus, & unus spiritus.“ Sed per virtutem Spiritus sancti duplex beneficium consequimur. Primo quidem quia per ipsum regeneramur, secundum illud Ioan. III. 5. „ Nisi quis renatus fuerit ex „ aqua, & Spiritu sancto.“ Unde dicit: *Etenim in uno Spiritu*, scilicet per virtutem unius Spiritus sancti, *omnes nos*, qui sumus membra Christi, *sumus baptizati in unum corpus*, idest in unitatem Ecclesiæ, quæ est corpus Christi, secundum illud Ephes. I. 22. „ Ipsum dedit caput super omnem Eccle„ siam, quæ est corpus eius.“ Gal. III. 27. „ Omnes qui in Christo baptizati estis, „ Christum induistis.“ Secundo per Spiritum sanctum reficimur ad salutem: unde subdit: *Et omnes potati sumus in uno Spiritu* idest per virtutem unius Spiritus sancti. Potest autem hic potus intelligi dupliciter. Uno modo de interno refrigerio, quod Spiritus sanctus cordi humano præbet, extinguendo sitim carnalium desideriorum, & concupiscentiarum: unde Eccli. XV. 3. „ A„ qua salutari sapientiæ potavit eum:“ Ioan. VII. 38. „ Flumina de ventre eius „ fluent aquæ vivæ.“ Alio modo potest intelligi de potu sacramentali, qui per Spiritum sacratur. Supra X. 4. *Omnes eumdem potum spiritalem biberunt*. Interponitur autem duplex ratio diversitatis. Una ex parte ri-

te ritus, cum dicit: *Sive Iudaei, sive Gentiles*: alia ex parte conditionis, cum dicit: *Sive servi, sive liberi*. Nulla enim huiusmodi diversitas impedit unitatem corporis Christi. Unde Galat. III. 28. dicitur: „ Non „ est Iudaeus, neque Graecus; non est servus, neque liber: unum enim (a) est „ in Christo Iesu. "

Deinde cum dicit, *Nam & corpus non est unum membrum, sed multa*, explicat similitudinem in speciali: & primo describit conditionem corporis naturalis, & membrorum ipsius; secundo adaptat ad corpus mysticum Christi, ibi, *Vos autem estis corpus Christi*. Circa primum duo facit. Primo describit integritatem corporis naturalis; secundo habitudinem membrorum ad invicem, ibi, *Non potest autem oculus dicere manui, Opera tua non indigeo*. Circa primum tria facit. Primo proponit quod intendit; secundo manifestat exemplificando, ibi, *Si dixerit pes, Quoniam non sum manus, non sum de corpore, non ideo non est de corpore*; tertio probat ducendo ad inconveniens, ibi, *Si totum corpus oculus, ubi auditus?* Dicit ergo primo: Dictum est, quod omnes nos in unum corpus mysticum baptizati sumus: quod repraesentat similitudo corporis naturalis: *nam corpus*, naturale hominis, *non est unum membrum, sed multa*: quia scilicet eius perfectio non salvatur in uno membro, sed integratur ex multis, quae necesse habent deservire diversis potentiis, & actibus animae. Unde & Rom. XII. 4. dicitur: „ Sicut in uno corpore multa membra habemus, omnia autem membra corporis non „ eumdem actum habent; ita multi unum „ corpus sumus in Christo. "

Deinde cum dicit, *Si dixerit pes &c.* manifestat quod dixerat exemplificando in membris quibusdam: & primo membris deservientibus motui: & ponit duo membra: pedem tamquam ignobilius membrum, eo quod calcat terram, & portat totius corporis pondus; manum autem tamquam membrum nobilius, eo quod ipsa est organum organorum: & hoc est quod dicit: *Si dixerit pes, Non sum de corpore*, quoniam non sum manus, *non ideo non est de corpore*; quasi dicat: Perfectio corporis non tota consistit in uno membro, quamvis nobiliori; sed ad eius perfectionem requiruntur etiam ignobiliora. Per membra autem deservientia motui, designantur in Ecclesia homines dediti vitae activae, ita quod pedes sunt subditi, de quibus dicitur Ezech. I. 7. „ Pedes eorum pedes recti: " per manus autem figurantur praelati, per quos alii disponuntur: unde & Cant. V. 14. dicitur: „ Manus illius tornatiles, aureae, plenae „ hiacynthis. " Sunt autem in Ecclesia necessariae non solum manus, idest praelati, sed etiam pedes, idest subditi: unde Prov. XIV. 28. dicitur: „ In multitudine populi „ dignitas Regis. " Secundo exemplificat de membris servientibus virtuti apprehensivae; & ponit oculum, qui deservit visui, & aurem, quae deservit auditui: nam isti duo sensus praecipue deserviunt humanae sapientiae: visus quidem quantum ad inventionem, eo quod plures rerum differentias ostendit; auditus autem quantum ad disciplinam, quae fit per sermonem. Horum tamen sensuum dignior est visus quam auditus: quia & spiritualior est, & plura demonstrat, ac per hoc oculus est dignior aure. Dicit ergo: *Et si dixerit auris*, quae est ignobilius membrum, *Non sum de corpore, quia non sum oculus*, qui est membrum nobilius, *non ideo non est de corpore*. Per membra ergo deservientia virtuti apprehensivae, designantur in Ecclesia illi qui student vitae contemplativae: inter quos sunt sicut oculi, doctores, qui per seipsos veritatem inspiciunt: unde dicitur Cant. V. 12. „ Oculi eius sicut columbae super rivos „ aquarum, quae resident iuxta fluenta plenissima. " Per aures autem significantur discipuli, qui a magistris veritatem audiendo recipiunt: unde & (b) Dominus Matth. XIII. 9. dicit: „ Qui habet aures audiendi, audiat. " Sunt enim in Ecclesia necessarii non solum doctores, sed etiam discipuli: unde & Iob XXIX. 11. dicitur: „ Auris audiens beatificavit me. "

Deinde cum dicit, *Si totum corpus oculus, ubi auditus?* probat ducendo ad inconveniens duplex: quorum primum est subtractio necessariorum a corpore; secundum est remotio integritatis corporis, ibi, *Quod si essent omnia unum membrum, ubi corpus?* Circa primum duo facit. Primo ponit inconveniens quod sequitur, dicens: *Si totum corpus* esset *oculus*, quod est membrum nobilius, *ubi esset auditus?* idest instrumentum audiendi; quasi dicat, Si in Ecclesia essent omnes magistri. Unde dicitur Iac. III. 1. „ Nolite plures magistri fieri, fratres mei. " Et iterum *si totum corpus esset auditus*, idest instrumentum audiendi, *ubi esset odoratus?* per quem possunt in Ecclesia intelligi illi qui etsi non sint capaces verborum

(a) Al. estis. (b) Al. omittitur Dominus.

rum sapientiæ, percipiunt tamen quædam eius indicia a remotis, quasi odorem: unde & Cant. I. 3. dicitur: „ In odorem „ unguentorum tuorum currimus. “ Secundo asserit contrariam veritatem, scilicet quod nec visus, nec auditus corpori debent deesse, dicens: *Nunc autem Deus posuit*, idest ordinate disposuit, *membra diversa*. Nam etsi membrorum distinctio sit opus naturæ, hoc tamen agit natura ut instrumentum divinæ providentiæ. Et ideo primam causam dispositionis membrorum assignans, subdit: *Unumquodque eorum in corpore*; quasi dicat: Non sic posuit membra diversa ut unumquodque eorum secundum se separatim existeret, sed ut omnia convenirent in uno corpore; *& sicut voluit*. Nam prima causa institutionis rerum est voluntas divina, secundum illud Psal. CXIII. 3. „ Omnia quæcumque voluit fecit. “ Sic autem & in Ecclesia disposuit diversa officia, & diversos status, secundum suam voluntatem: unde & Ephes. I. 11. dicitur: „ Prædestinati secundum propositum eius qui „ operatur omnia secundum consilium voluntatis suæ. “

Deinde cum dicit, *Quod si essent omnia unum membrum, ubi corpus?* ducit ad aliud inconveniens, quod est defectus integritatis corporis. Unde primo ponit hoc inconveniens, dicens: *Quod si essent omnia unum membrum, ubi esset corpus?* idest, ubi esset integritas corporalis? quasi dicat, non esset. Ita si omnes in Ecclesia unius conditionis, & gradus essent, tolleretur perfectio, & decor Ecclesiæ, quæ in Psalm. XLIV. 14. describitur circumamicta varietate. Secundo asserit veritatem contrariam, dicens: *Nunc autem multa quidem sunt membra, sed unum corpus*, quod ex omnibus integratur. Sic Ecclesia ex diversis ordinibus constituitur: unde & Cant. VI. 3. describitur „ terribilis ut castrorum acies or„ dinata. “

Deinde cum dicit, *Non potest autem oculus dicere manui, Opera tua non indigeo*, ponit comparationem membrorum ad invicem: & primo quantum ad necessitatem; secundo quantum ad cultum membris adhibitum, ibi, *Et quæ putamus ignobiliera membra esse corporis, his honorem abundantiorem circumdamus*; tertio quantum ad mutuam sollicitudinem, ibi, *Sed in idipsum pro invicem sollicita sint membra*. Circa primum duo facit. Primo proponit omnia membra corporis esse necessaria, quamvis quædam ignobilia; secundo ponit necessitatis comparationem, ibi, *Sed multo magis quæ videntur membra corporis infirmiora esse, necessaria sunt*. Ostendit autem primo rationem necessitatis membrorum; secundum duplicem differentiam. Primo quidem secundum differentiam membrorum deservientium motui: unde dicit: *Non potest autem oculus*, qui deservit cognitioni, & significat contemplativos, *dicere manui*, quæ deservit motui, & significat activos: *Opera tua non indigeo*: indigent enim contemplativi per opera activorum sustentari: unde & Luc. X. dicitur, quod cum Maria secus pedes Domini sederet audiens verba eius, Martha satagebat circa frequens ministerium. Secundo ostendit idem secundum differentiam prælatorum, qui significantur per caput, & subditorum, qui significantur per pedes: & hoc est quod subdit: *Aut iterum caput*, idest prælatus, secundum illud I. Reg. XV. 17. „ Caput in tribubus „ Israel factus es, “ non potest dicere *pedibus*, idest subditis: *Non estis mihi necessarii*: quia, ut dicitur Prov. XIV. 28. „ in mul„ titudine populi dignitas Regis. “

Deinde cum dicit, *Sed multo magis quæ videntur membra corporis infirmiora esse, necessaria sunt*, comparat diversa membra ad invicem, quo ad necessitatem eorum, dicens, quod *membra corporis, quæ videntur esse infirmiora, sunt magis necessaria*, sicut intestina. Ita etiam in Ecclesia sine officio aliquarum abiectarum personarum, puta agricultorum, & aliorum huiusmodi, præsens vita transiri non posset; quæ tamen posset duci sine aliquibus excellentioribus personis contemplationi, & sapientiæ deputatis, quæ Ecclesiæ deserviunt, ad hoc quod sit ornatior, & melius se habens. Ex hoc enim aliquid dicitur necessarium, quod est utile ad finem. Illa vero quæ sunt nobilissima, non se habent in ratione utilium, sed sunt per se ipsa appetenda ut fines: & ideo dicitur Iob XXXI. 39. „ Si „ fructus terræ comedi absque pecunia, & „ animam agricolarum eius afflixi. “

Deinde cum dicit, *Et quæ putamus ignobiliora membra esse corporis, his abundantiorem honorem circumdamus*, comparat membra quantum ad exteriorem cultum: & primo ponit diversitatem quæ diversis membris adhibetur; secundo causam diversitatis assignat, ibi, *Deus temperavit corpus ei cui deerat*. Cultus autem exterior membris adhibitus ad duo pertinet, scilicet ad honorem, sicut ea quæ apponuntur ad ornatum, ut monilia, & inaures; & ad honestatem, sicut quæ apponuntur ad tegumentum, ut brachæ, & alia huiusmodi. Quantum ergo ad primum cultum dicit primo: *Et quæ puta-*

putamus esse ignobiliora membra corporis, his circumdamus abundantiorem honorem, idest maiorem ornatum; sicut auribus alicubi suspenduntur in aures, oculis autem nihil apponitur; & pedibus apponuntur calceamenta depicta, & gemmata, secundum illud Cant. VII. 1. „Quam pulchri sunt gressus tui in calceamentis, filia principis. “ Manus autem nudae habentur. Et similiter in Ecclesia imperfectioribus sunt magis consolationes adhibendae, quibus perfectiores non egent. Unde dicitur Esa. xl. 11. „In brachio suo congregabit agnos, & in sinu suo levabit, fetas ipse portabit: “ & I. Petr. III. 7. dicitur: „Viri quasi infirmiori vasculo mulicbri impartientes honorem. “ Secundo prosequitur quantum ad cultum honestatis, dicens: *Et quae inhonesta sunt, abundantiorem honestatem habent*, idest per studium humanum. Dicuntur autem membra aliqua inhonesta in sanctis non propter aliquam peccati turpitudinem, sed propter inobedientiam membrorum genitalium subsecutam ex peccato originali: vel etiam quia sunt ignobili usui deputata, sicut omnia membra quae deserviunt emissioni superfluitatum, quibus abundantior honestas adhibetur dum studiosius teguntur, quo non indigent membra nobilibus usibus deputata: unde subdit: *Honesta autem nostra nullius egent*, scilicet exterioris honestatis: unde nec faciei velamen apponitur. Et similiter in Ecclesia illi qui sunt in aliquo culpabiles, sunt admonendi, & custodiendi, secundum illud Eccli. XLII. 11. „Super filiam luxuriosam confirma custodiam: “ & Gal. VI. 1. dicitur: „Si praeoccupatus quis fuerit in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, huiusmodi instruite in spiritu lenitatis. “ Illi autem qui sunt absque culpa, his non egent.

Et est notandum, quod triplicem defectum circa membra notavit, scilicet inhonestatis, ignobilitatis, & infirmitatis: quorum primum, in membris Ecclesiae pertinet ad culpam; secundum ad conditionem servilem; tertium ad statum imperfectionis.

Deinde cum dicit, (a) *Sed Deus temperavit corpus ei cui deerat*, ponit causam praedicti cultus: & primo assignat causam efficientem primam: licet enim homines taliter se habeant ad cultum membrorum, hoc tamen procedit ex ordinatione divina: unde dicit: *Sed Deus temperavit corpus, abundantiorem honorem tribuendo ei* membro *cui deerat*: nam homines hoc faciunt ex quodam divino (b) instinctu, secundum illud Iob XXXIII. 16. „Aperit aures virorum, & erudiens eos instruit disciplina. “ Secundo ponit causam finalem, dicens: *Ut non sit schisma in corpore*: quod quidem sequeretur, si defectui membrorum non subveniretur. Hoc autem schisma, quantum ad membra corporis mystici, manifeste vitatur, dum pax Ecclesiae custoditur per hoc quod singulis ea quae sunt necessaria attribuuntur: unde & supra dictum est cap. I. 10. *Idipsum dicatis omnes, & non sint in vobis schismata*. Sed quantum ad membra corporis naturalis, schisma esset in corpore, si debita proportio membrorum tolleretur.

Deinde cum dicit, *Sed in idipsum pro invicem sollicita sint membra*, ponit comparationem membrorum ad invicem quantum ad mutuam sollicitudinem: & primo proponit eam, dicens: Non solum praedicta membra operantur ad invicem, *sed etiam pro se invicem sunt solicita in idipsum*, idest in unitatem corporis conservandi. Et hoc quidem manifeste in corpore naturali apparet: nam quodlibet membrum naturalem quamdam inclinationem habet ad iuvamentum aliorum membrorum: unde & naturaliter homo opponit manum ad protegendum alia membra ab ictibus. Et similiter fideles, qui sunt membra corporis mystici, pro se invicem sollicitudinem gerunt, secundum illud Eccli. XVII. 12. „Unicuique mandavit Deus de proximo suo: “ & Galat. VI. 2. „Alter alterius onera portate. “ Secundo specificat hanc sollicitudinem: & primo in malis, in quibus magis est manifestum: unde dicit: *Et si quid*, scilicet mali, *patitur unum membrum, compatiuntur omnia membra*. Quod quidem manifestum est in corpore naturali: nam uno membro languente, totum corpus quasi languescit, & ad locum languoris confluunt spiritus, & humores quasi ad subveniendum. Et similiter debet esse in fidelibus Christi, ut unus malo alterius compatiatur, secundum illud Iob XXX. 25. „Flebam quondam super eo qui afflictus erat, & anima mea compatiebatur. “ Secundo in bonis: unde subdit: *Sive gloriatur*, idest quocumque modo vigoratur, *unum membrum, congaudent omnia membra*. Quod etiam manifestum est in corpore naturali, in quo vigor unius membri, in iuvamentum cedit (c) aliis membris. Sic debet

(a) Al. *Et Deus*. (b) Al. instructu. (c) Al. aliorum membrorum.

debet etiam esse in membris Ecclesiæ, ut unusquisque bonis alterius congaudeat. Phil. II. 17. „ Gaudeo, & congratulor „ omnibus vobis. " Rom. XII. 15. (a) „ Gaudere cum gaudentibus, & flere cum „ flentibus. "

Deinde cum dicit, *Vos autem estis corpus Christi*, adaptat similitudinem ad propositum: & primo quantum ad corporis unitatem, dicens: *Vos autem*, scilicet qui estis in unitate fidei congregati, *estis corpus Christi*, secundum illud Ephes. I. 22. „ Ipsum „ dedit caput super omnem Ecclesiam, „ quæ est corpus eius. " Secundo quantum ad membrorum distinctionem, cum subdit: *Et estis membra de membro*: quod potest intelligi tripliciter. Uno modo sic. *Estis membra* dependentia *de* Christo *membro*; qui quidem dicitur membrum secundum humanitatem, secundum quam præcipue dicitur Ecclesiæ caput: nam secundum divinitatem non habet rationem membri, aut partis, cum sit commune bonum totius universi. Alio modo sic. *Vos estis membra* dependentia *de membro*, inquantum per me, Christo acquisiti estis, secundum illud supra IV. 15. *In Christo Iesu per Evangelium ego vos genui*. Tertio modo posset exponi ut designaretur distinctio, & series membrorum, ut sit sensus: *Vos estis membra de membro*; idest, ita distinguimini, & ordinamini ad invicem, sicut unum membrum ad aliud.

Deinde cum dicit, *Et quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia*, prosequitur de distinctione ministrationum: circa quod tria facit. Primo assignat ordinem ministrationum; secundo manifestat earum distinctionem, ibi, *Numquid omnes Apostoli?* tertio ordinat eorum affectionem circa diversas administrationes, & gratias, ibi, *Æmulamini autem charismata meliora*. Circa primum duo facit. Primo ponit maiores, seu principales administrationes; secundo ministrationes secundarias, ibi, *Opitulationes &c.* Maiores autem ministri in Ecclesia sunt Apostoli, ad quorum officium tria pertinent: quorum primum est auctoritas gubernandi fidelem populum, quæ proprie pertinet ad officium Apostolatus; secundo facultas docendi; tertio potestas miracula faciendi ad confirmationem doctrinæ: & de his tribus habetur Luc. IX. 1. ubi dicitur: „ Convocatis Iesus duodecim Apo„ stolis, dedit illis virtutem, & potesta„ tem super omnia dæmonia, & ut lan„ guores curarent, & misit illos prædi„ care regnum Dei. " In omnibus autem potestatibus, seu virtutibus ordinatis, illud quod est principale, reservatur supremæ potestati. Alia vero etiam inferioribus communicantur. Potestas autem faciendi miracula ordinatur ad doctrinam sicut ad finem, secundum illud Marc. ult. 20. „ Sermonem confirmante sequenti„ bus signis. " Doctrina autem ordinatur ad gubernationem populi sicut ad finem, secundum illud Hierem. III. 15. „ Dabo „ vobis pastores secundum cor meum, & „ pascent vos scientia, & doctrina. " Et ideo primus gradus inter ecclesiastica ministeria est Apostolorum, quibus specialiter competit Ecclesiæ regimen: & propter hoc dicit: *Et Deus posuit*, idest ordinate collocavit in Ecclesia, *quosdam*, scilicet in determinatis ministeriis, secundum illud Ioan. XV. 16. „ Posui vos ut „ eatis, " *primum quidem Apostolos*, quorum regimini commisit Ecclesiam, secundum illud Luc. XXII. 29. „ Ego dispono „ vobis, sicut disposuit mihi Pater meus, „ regnum. " Unde & Apoc. XXI. super duodecim fundamenta civitatis describuntur duodecim Apostolorum nomina: propter quod & ipsi inter ceteros fideles primatum in spiritualibus gratiis obtinuerunt, secundum illud Rom. VIII. 23. „ Nos ipsi primitias „ Spiritus habentes. " Et quamvis ad Apostolos præcipue pertineat doctrinæ officium, quibus dictum est Matth. ult. 19. „ Euntes „ docete omnes gentes; " tamen alii in communionem huius officii assumuntur: quorum quidam per seipsos revelationes a Deo accipiunt, qui dicuntur Prophetæ; quidam vero de his quæ sunt aliis revelata, populum instruunt, qui dicuntur Doctores. Unde subdit, *Secundo Prophetas*, qui etiam in novo testamento fuerunt: quod enim dicitur Matth. XI. 13. „ Lex, „ & Prophetæ usque ad Ioannem, " intelligitur de Prophetis qui futurum Christi adventum prænuntiaverunt: *tertio Doctores*: unde & Act. XIII. 1. dicitur: „ Erant „ in Ecclesia quæ erat Antiochiæ, Pro„ phetæ, & Doctores. " Similiter etiam & gratia miraculorum fuit aliis communicata, quæ primitus a Christo data fuit Apostolis: unde subdit, *Deinde virtutes*, qui scilicet miracula faciunt circa ipsa elementa mundi. Galat. III. 5. „ Operatur vir„ tutes in nobis. " Quantum autem ad miracula quæ fiunt in corporibus humanis,

(a) *Al.* Gaudete, *&* flete.

nis, subdit: *Exinde gratias curationum*: secundum illud Luc. IX. 1. „ Ut languores „ curarent. “

Deinde cum dicit, *Opitulationes &c.* ponit minores, sive secundarias administrationes: quarum quædam ordinantur ad regimen Ecclesiæ, quod ad Apostolatus dignitatem pertinere diximus; quædam vero ad doctrinam. Ad regimen Ecclesiæ pertinent in generali quædam *opitulationes*, idest illi qui opem ferunt maioribus prælatis in universali regimine, sicut archidiaconi Episcopis, secundum illud Philip. IV. 3. „ Adiuva illas quæ mecum laboraverunt in Evangelio cum Clemente, & „ ceteris adiutoribus meis. “ In speciali autem ponit *gubernationes*, sicut sunt parochiales sacerdotes, quibus committitur gubernatio aliquarum particularium plebium. Prov. XI. 14. „ Ubi non est gubernator, corruet populus. “ Ad doctrinam autem pertinet secundario quod subdit, *Linguarum genera*, quantum ad illos qui variis linguis loquuntur magnalia, ut dicitur Act. II. ne scilicet propter varietatem idiomatum evangelica doctrina impediatur. Quantum vero ad amovendum impedimentum doctrinæ, quod posset provenire ex obscuritate sermonum, subdit, *Interpretationes sermonum*. Infra XIV. 13. *Qui loquitur lingua, oret ut interpretetur.*

Deinde cum dicit, *Numquid omnes Apostoli?* manifestat distinctionem prædictarum ministrationum, dicens: *Numquid omnes* in Ecclesia sunt *Apostoli*? quasi dicat, non. *Numquid omnes Prophetæ? &c.* Ex quo patet diversitas harum administrationum. Eccli. XXXIII. 11. „ In multitudine disci„ plinæ Dominus separavit eos: “ & XXXVII. 31. „ Non omnia omnibus expediunt. “

Deinde cum dicit, *Æmulamini autem charismata meliora*, ordinat eorum affectum circa prædicta spiritualia dona, dicens: Cum multa sint dona Spiritus sancti, ut dictum est, *æmulamini*, idest desiderate, *charismata meliora*, idest gratias potiores, ut scilicet magis desideretis ea quæ sunt meliora, puta prophetiam quam donum linguarum, ut infra XIII. dicetur. I. ad Thess. ult. 21. „ Omnia probate: quod „ bonum est tenete. “ Et ne in præmissis donis eorum affectus quiesceret, subdit: *Et adhuc excellentiorem viam vobis demonstro*, scilicet caritatem, qua directius in Deum itur. Psalm. CXVIII. 32. „ Viam mandato„ rum tuorum cucurri. “ Esa. XXX. 21. „ Hæc est via, ambulate in ea. “

CAPITIS DECIMITERTII

LECTIO I.

SI linguis hominum loquar, & Angelorum, caritatem autem non habeam; factus sum velut æs sonans, aut cymbalum tinniens. Et si habuero prophetiam, & noverim mysteria omnia, & omnem scientiam; & si habuero omnem fidem, ita ut montes transferam, caritatem autem non habuero; nihil sum. Et si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas, & si tradidero corpus meum, ita ut ardeam, caritatem autem non habuero; nihil mihi prodest.

APostolus gratiarum gratis datarum distinctionem assignavit, & ministrationum in quibus membra Ecclesiæ distinguuntur; hic agit de caritate quæ inseparabiliter concomitatur gratiam gratum facientem: & quia promiserat eis se demonstraturum viam excellentiorem, ostendit præeminentiam caritatis ad cetera gratuita dona: & primo quantum ad necessitatem, quia scilicet sine caritate alia dona gratuita non sufficiunt; secundo quantum ad utilitatem, quia scilicet per caritatem omnia mala vitantur, & omnia bona aguntur, ibi, *Caritas patiens est &c.* tertio quantum ad permanentiam, ibi, *Caritas numquam excidit*. Omnia autem dona gratuita reducere videtur Apostolus ad tria. Nam primo ostendit quod donum linguarum, quod pertinet ad locutionem, sine caritate non valet; secundo quod etiam non valent ea quæ pertinent ad cognitionem, ibi, *Et si habuero prophetiam*; tertio ostendit idem de his quæ pertinent ad operationem, ibi, *Et si distribuero in cibos pauperum*

rum omnes facultates meas. Erat autem apud Corinthios multum desiderabile donum linguarum, ut infra xiv. patebit; & ideo ab eo incipiens, dicit: Promisi me demonstraturum excellentiorem viam; & hoc primo patet in dono linguarum: quia *si linguis hominum*, scilicet omnium, *loquar*; idest, si habuero donum gratiæ, per quod loqui possim linguis omnium hominum; & ad maiorem abundantiam, subdit, *& Angelorum, caritatem autem non habeam; factus sum velut æs sonans, aut cymbalum tinniens*. Recta comparatione utitur. Anima enim per caritatem vivit, quæ vivit Deo, qui est animæ vita, secundum illud Deut. xxx. 20. „ Ipse est vita tua. “ Unde & I. Ioan. iii. 14. dicitur: „ Translati sumus de morte ad vitam, quoniam diligimus fratres. „ Qui non diligit, manet in morte. “ Recte ergo comparat loquelam caritate carentem, sono rei mortuæ, scilicet æris, aut cymbali, qui licet clarum sonum reddat, non tamen est vivus, sed mortuus; ita etiam locutio hominis caritate carentis, quantumcumque sit diserta, tamen habetur pro mortua, quia non proficit ad meritum vitæ æternæ. Est autem differentia inter æs sonans & cymbalum tinniens: quia æs cum sit planum, ex percussione simplicem sonum emittit; cymbalum autem cum sit concavum, ex una percussione sonum multiplicat, quod pertinet ad tinnitum. Æri ergo comparantur qui veritatem simpliciter pronuntiant; cymbalo vero qui veritatem multipliciter pronuntiant, multas rationes, & similitudines apponendo, & conclusiones plurimas eliciendo, quæ tamen omnia sine caritate habentur ut mortua. Considerandum est autem, quæ linguæ Angelorum dicantur. Nam cum lingua sit membrum corporeum, & ad eius usum pertineat donum linguarum, quod interdum lingua dicitur, ut patebit infra xiv. neutrum videtur Angelis competere, qui membra non habent. Potest ergo dici, quod per Angelos intelliguntur homines Angelorum officium habentes, qui scilicet aliis hominibus divina annuntiant, secundum illud Matth. ii. 7. „ Labia sacerdotis custodiunt scientiam, „ & legem requirunt ex ore eius, quia „ Angelus Domini exercituum est. “ Sub hoc ergo sensu dicitur: *Si linguis hominum loquar, & Angelorum*, idest non solum minorum, sed etiam maiorum, qui alios docent. Potest etiam intelligi de ipsis incorporeis Angelis, prout in Psalm. ciii. 4. dicitur: „ Qui facit Angelos suos spiritus. “ Et quamvis non habeant linguam corpoream, per similitudinem tamen lingua in eis dici potest vis qua manifestant aliis quod habent in mente. Est autem sciendum, quod in cognitione mentis angelicæ aliquid est de quo superiores Angeli non loquuntur inferioribus, neque e converso, scilicet ipsa divina essentia, quam omnes immediate vident, Deo se omnibus monstrante, secundum illud Hierem. xxxi. 34. „ Non docebit ultra vir proximum suum; „ & vir fratrem suum, dicens, Cognosce „ Dominum: omnes enim cognoscent me „ a minimo usque ad maximum eorum: “ aliquid autem est in cognitione mentis angelicæ de quo superiores loquuntur inferioribus, sed non e converso; & huiusmodi sunt divinæ providentiæ mysteria, quorum plura cognoscunt in ipso Deo superiores, qui clarius eum vident quam inferiores: unde superiores de huiusmodi inferiores instruunt, vel illuminant; quod locutio potest dici. Aliquid vero est in cognitione mentis angelicæ de quo superiores loquuntur inferioribus, & e converso; & huiusmodi sunt occulta cordium, quæ ex libero arbitrio dependent, quæ soli Deo patent, & his quorum sunt, secundum illud supra ii. ii. *Quæ sunt hominis, nemo novit nisi spiritus hominis qui in ipso est*: quæ in notitiam alterius deveniunt, eo cuius sunt, manifestante, sive sit inferior, sive superior. Fit autem huiusmodi manifestatio dum inferior Angelus superiori loquitur, non per illuminationem, sed per quemdam significationis modum. Est enim in quolibet Angelo aliquid quod naturaliter ab altero Angelo cognoscitur. Dum ergo id quod est naturaliter notum, proponitur ut signum eius quod est ignotum, manifestatur occultum; & talis manifestatio dicitur locutio, ad similitudinem hominum, qui occulta cordium manifestant aliis per voces sensibiles, aut per quodcumque aliud corporale exterius apparens. Unde & ea quæ sunt in Angelis naturaliter nota, inquantum assumuntur ad manifestationem occultorum, dicuntur signa, vel nutus. Potestas autem manifestandi conceptum suum hoc modo, metaphorice lingua nominatur.

Deinde cum dicit, *Et si habuero prophetiam*, ostendit idem de his quæ pertinent ad cognitionem. Est autem attendendum, quod supra proposuit quatuor dona gratuita ad cognitionem pertinentia, scilicet sapientiam, scientiam, fidem, & prophetiam. Incipit ergo hic a prophetia, dicens:

Et si

Et si habuero prophetiam, per quam divinitus occulta revelantur, secundum illud II. Petr. I. 21. „ Non enim voluntate huma„ na allata est aliquando prophetia, sed Spi„ ritu sancto inspirati, locuti sunt sancti Dei „ homines. " Secundo quantum ad sapientiam subdit: *Et noverim omnia mysteria*, idest occulta divinitatis, quod pertinet ad sapientiam, secundum illud supra II. 7. *Loquimur Dei sapientiam in mysterio absconditam*. Tertio quantum ad scientiam dicit, *Et omnem scientiam*, sive humanitus acquisitam, sicut habuerunt Philosophi; sive divinitus infusam, sicut habuerunt eam Apostoli. Sap. VII. 17. „ Dedit mihi eorum „ quæ sunt veram scientiam. " Quarto quantum ad fidem subdit: *Et si habuero omnem fidem, ita ut montes transferam*. Potest autem exponi id quod dicit, *Omnem fidem*, idest omnium articulorum; sed melius est ut exponatur, *Omnem*, idest perfectam fidem, propter illud quod subditur, *Ita ut montes transferam* : dicitur enim Matth. XVII. 19. „ Si habueritis fidem sicut gra„ num sinapis, dicetis monti huic, Transi „ hinc, & transibit. " Et quamvis granum sinapis sit minimum quantitate, non tamen intelligitur parva, sed perfecta fides grano sinapis comparari. Dicitur enim Matth. XXI. 21. „ Si habueritis fidem, & non hæ„ sitaveritis , non solum de ficulnea facie„ tis, sed etiam si monti huic dixeritis , „ Tolle, & iacta te in mari, fiet. " Fides ergo quæ non hæsitat , grano sinapis comparatur, quod quanto magis atteritur, tanto magis eius fortitudo sentitur.

Obiiciunt autem aliqui, quod cum multi sancti perfectam fidem habuerunt , nullus legitur montes transtulisse.

Quod quidem solvitur per id quod supra XII. 7. dictum est: *Unicuique datur manifestatio Spiritus ad utilitatem*. Illo enim modo, loco, & tempore miracula per gratiam Spiritus sancti fiunt quo Ecclesiæ (a) requirit utilitas. Fecerunt autem sancti multa maiora quam translationem montium, prout erat fidelibus utile; puta suscitando mortuos, dividendo mare, & alia huiusmodi opera faciendo: & hoc etiam fecissent, si necessitas affuisset. Potest etiam hoc transferri ad expulsionem dæmonum de humanis corporibus, qui montes dicuntur propter superbiam. Hier. XIII. 16. „ Antequam offendant pedes vestri ad montes ca„ liginosos: " & LI. 25. „ Ecce ego ad te, „ mons pestifer, qui corrumpis universam „ terram. "

Attribuitur autem operatio miraculorum fidei non hæsitanti, quia fides innititur omnipotentiæ, per quam miracula fiunt. *Si*, inquam, *habuero* omnia prædicta ad perfectionem intellectus pertinentia , *caritatem autem non habuero*, per quam perficitur voluntas, *nihil sum* , scilicet secundum esse gratiæ , de quo dicitur Ephes. II. 10. „ Ipsius sumus factura , creati in Christo „ Iesu in operibus bonis. " Unde & contra quemdam dicitur Ezech. XXVIII. 19. „ Ni„ hil factus es, & non eris in perpetuum. " Quod quidem fit propter defectum caritatis, per quam homo bene utitur intellectu perfecto. Sine caritate autem eius usus bonus non est. Unde & supra VIII. dicitur quod scientia inflat, caritas autem ædificat. Est autem (b) notandum, quod Apostolus hic loquitur de sapientia, & scientia, secundum quod pertinent ad dona gratiæ gratis datæ, quæ sine caritate esse possunt: nam secundum quod computantur inter septem dona Spiritus sancti, numquam sine caritate habentur. Unde & Sap. I. 4. dicitur : „ In malevolam animam non in„ trabit sapientia: " & ibid. X. 10. dicitur: „ Dedit illi scientiam sanctorum. " De prophetia autem , & fide manifestum est quod sine caritate haberi possunt.

Sed notandum est hic, quod fides firma, etiam sine caritate miracula facit . Unde Matth. VII. 22. dicentibus: „ Nonne in no„ mine tuo prophetavimus, & multas vir„ tutes fecimus? " dicitur : „ Numquam „ novi vos. " Spiritus enim sanctus operatur virtutes etiam per malos , sicut & per eos loquitur veritatem.

Deinde cum dicit, *Et si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas*, ostendit idem in his quæ pertinent ad opera, quæ consistunt in hoc quod homo faciat bona , secundum illud Galat. VI. 9. „ Bonum facientes, non „ deficiamus; " & in hoc quod patienter sustineat mala, secundum illud Psal. XCI. 15. „ Bene patientes erunt , ut annun„ tient. " Inter cetera vero bona opera , magis commendantur opera pietatis, secundum illud I. ad Timoth. IV. 18. „ Pietas „ ad omnia utilis est. " Circa quod opus quatuor conditiones designat: quarum prima est quod opus pietatis non totum congregetur in unum, sed dividatur in plures, secundum illud Psalm. CII 9. „ Dispersit, „ dedit pauperibus: " & hoc designatur cum dicitur, *Si distribuero*. Secundo ut opus pietatis fiat ad subveniendum necessitati, non ad serviendum superfluitati , secun-

(a) *Al.* requiritur. (b) *Al.* attendendum.

cundum illud Esa. lviii. 7. „ Frange esu„ rienti panem tuum : “ & hoc designatur cum dicitur , *In cibos* . Tertio ut opus pietatis exhibeatur indigentibus , secundum illud Luc. xiv. 13. „ Cum facis „ convivium , voca pauperes : “ & hoc designatur cum dicitur , *Pauperum*. Quarto ad perfectionem pertinet ut homo omnia bona sua in opera pietatis expendat , secundum illud Matth. xix. 21. „ Si vis per„ fectus esse , vade , & vende omnia quæ „ habes , & da pauperibus : “ & hoc designatur cum dicitur , *Omnes facultates meas*. Inter mala vero quæ quis sustinet patienter , potissimum est martyrium : unde dicitur Matth. v. 10. „ Beati qui persecutio„ nem patiuntur propter iustitiam. “ Quod etiam quadrupliciter commendat . Primo quidem quia laudabilius est quod necessitate imminente , puta propter defensionem fidei , seipsum offerat passioni , quam si deprehensus patiatur : & ideo dicit , *Si tradidero*: sicut & de Christo dicitur Ephes. v. 2. „ Tradidit semetipsum pro nobis. “ Secundo quia gravior est corporis humani iactura quam rerum , de quo tamen quidam commendantur Hebr. x. 34. „ Rapinam „ bonorum vestrorum cum gaudio sustinui„ stis. “ Et ideo dicit, *Corpus*. Esa. l. 6. „ Dedi „ corpus meum percutientibus. “ Tertio laudabilius est quod aliquis exponat corpus suum supplicio , quam corpus filii , vel cuiuscumque propinqui , de quo tamen commendatur quædam mulier II. Machab. vii. 20. „ Supra modum videtur mirabilis , & bo„ norum memoria digna , quæ pereuntes „ septem filios sub unius diei tempore con„ spiciens , bono animo ferebat . “ Et ideo dicit , *Meum* . Iudic. v. 9. „ Qui propria vo„ luntate obtulistis vos discrimini pro Do„ mino . “ Quarto redditur martyrium laudabilius ex acerbitate pœnæ , de quo subditur , *Ita ut ardeam* , sicut Laurentius . Eccli. l. 9. „ Quasi ignis effulgens , & thus „ ardens in igne . “ Si , inquam , prædicta opera tam excellentia fecero , *caritatem autem non habuero* , vel quia simul cum prædictis operibus adest voluntas peccandi mortaliter , vel quia fiunt propter inanem gloriam ; *nihil mihi prodest* , scilicet quantum ad meritum vitæ æternæ , quæ solis diligentibus Deum repromittitur , secundum illud Iob xxxvi. 33. „ Annuntiat de ea amico „ suo , quod possessio eius sit. “ Et notandum , quod locutionem , quæ est vox animalis , si sit sine caritate , comparat non existenti ; opera autem quæ fiunt propter fidem , si sint sine caritate , dicit esse infructuosa . Sap. iii. 11. Vacua est spes eo„ rum , & labores sine fructu . “

LECTIO II.

Caritas patiens est , benigna est ; caritas non æmulatur , non agit perperam , non inflatur , non est ambitiosa , non quærit quæ sua sunt , non irritatur , non cogitat malum , non gaudet super iniquitate , congaudet autem veritati . Omnia suffert , omnia credit , omnia sperat , omnia sustinet .

Postquam Apostolus ostendit caritatem esse adeo necessariam quod sine ea nullum spirituale donum sufficiat ad salutem ; hic ostendit eam adeo esse utilem , & efficacis virtutis quod per eam cuncta opera virtutis implentur : & primo præmittit duo quasi generalia ; secundo subiungit in speciali virtutum opera quæ per caritatem complentur , ibi , *Caritas non æmulatur &c.* Circa primum duo facit . Nam omnis virtus consistit in hoc quod aliqui in operando bene se habeant in sustinendo mala , vel in operando bona . Quantum ergo ad tolerantiam malorum dicit : *Caritas patiens est* ; idest , facit patienter tolerari mala . Cum enim homo diligit aliquem propter eius amorem , de facili tolerat quæcumque difficilia ; & similiter qui diligit Deum , propter eius amorem patienter tolerat quæcumque adversa . Unde & Cantic. viii. 7. dicitur : „ Aquæ multæ non poterunt ex„ tinguere caritatem , nec flumina obruent „ eam . “ Iac. i. 5. „ Patientia opus per„ fectum habet . “ Quantum autem ad operationem bonorum subdit , *Benigna est* . Benignitas autem dicitur quasi bona igneitas , ut scilicet sicut ignis liquefaciendo effluere facit , ita caritas hoc efficit ut bona quæ homo habet , non sibi soli retineat , sed ad alios derivet , secundum illud Prov. v. 16. „ Deriventur fontes tui foras , & „ in plateis aquas tuas divide : “ quod quidem caritas facit : unde I. Ioan. iii. 17. dicitur : „ Qui habuerit substantiam huius „ mundi , & viderit fratrem suum necesse „ habere , & clauserit viscera sua ab eo ; „ quomodo caritas Dei manet in eo ? “ Unde & Ephes. iv. 32. dicitur : „ Estote in„ vi-

„ vicem benigni, & misericordes: " & Sap. 1. 6. dicitur: „ Benignus est spiritus „ sapientiæ. "

Deinde cum dicit, *Caritas non æmulatur &c.* proponit in speciali virtutum opera quæ caritas efficit: & quia ad virtutem duo pertinent, scilicet abstinere a malo, & facere bonum, secundum illud Psalm. xxxiii. 15. „ Declina a malo, & fac bo- „ num: " & Esa. 1. 16. „ Quiescite age- „ re perverse, discite bene facere: " primo ostendit quomodo caritas facit omnia mala vitare; secundo quomodo facit omnia bona efficere, ibi, *Congaudet autem veritati.* Malum autem efficaciter non potest homo Deo facere, sed solum sibi, & proximo, secundum illud Iob xxxv. 6. „ Si peccave- „ ris, quid ei nocebis? " & postea subditur vers. 8. „ Homini qui similis tui est, nocebit „ impietas tua. " Primo ergo ostendit quomodo per caritatem vitantur mala quæ sunt contra proximum; secundo quomodo vitantur mala quibus aliquis deordinatur in seipso, ibi, *Non inflatur &c.* Malum autem quod est contra proximum, potest esse in affectu, & in effectu. In affectu autem præcipue est cum per invidiam quis dolet de bonis proximi; quod directe contrariatur caritati, ad quam pertinet quod homo diligat proximum suum sicut seipsum, ut habetur Levit. xix. Et ideo ad caritatem pertinet ut sicut homo gaudet de bonis propriis, ita gaudeat de bonis proximi. Ex quo sequitur quod caritas excludat invidiam: & hoc est quod dicit: *Caritas non æmulatur*; idest, non invidet, quia scilicet facit cavere invidiam. Unde & in Psalm. xxxvi. 1. dicitur: „ Noli æmulari in malignanti- „ bus: " & Proverb. xxiii. 17. „ Non „ æmuletur cor tuum peccatores. " Quantum ad effectum subdit: *Non agit perperam*, idest perverse contra aliquem. Nullus enim iniuste agit contra illum quem diligit sicut seipsum. Esa. 1. 16. „ Quiescite agere per- „ verse. "

Deinde cum dicit, *Non inflatur &c.* ostendit quomodo caritas facit vitare mala quibus aliquis deordinatur in seipso: & primo quantum ad passiones; secundo quantum ad electionem, ibi, *Non cogitat malum.* Ostendit ergo primo quod caritas repellit inordinatam passionem quantum ad tria. Primo quidem quantum ad superbiam, quæ est inordinatus appetitus propriæ excellentiæ. Tunc autem inordinate suam excellentiam quis appetit quando non sufficit ei contineri in eo gradu qui sibi est a Deo præstitus. Et ideo dicitur Eccli. x. 14. „ Initium superbiæ hominis apostatare „ a Deo. " Quod quidem fit dum homo non vult contineri sub regula ordinationis divinæ; & hoc repugnat caritati, qua quis super omnia Deum diligit. Colos. 11. 18. „ Inflatus sensu carnis suæ, & non tenens „ caput, ex quo totum corpus per nexus, „ & coniunctiones subministratum, & „ constructum, crescit in augmentum Dei. " Recte autem superbia inflationi comparatur. Nam id quod inflatur, non habet solidam magnitudinem, sed apparentem; ita superbi videntur quidem esse sibi magni, cum tamen vera magnitudine careant, quæ non potest esse absque ordine divino. Sap. iv. 19. „ Dirumpet illos inflatos sine vo- „ ce. " Est autem principalis superbiæ filia, ambitio, per quam aliquis quærit præesse; quam etiam caritas excludit, quæ potius proximis eligit ministrare, secundum illud Galat. v. 13. „ Per caritatem spiritus ser- „ vite invicem. " Et ideo subdit: *Non est ambitiosa*; idest, facit hominem ambitionem vitare. Eccli. vii. 4. „ Noli quærere ab „ homine ducatum, neque a Rege cathe- „ dram honoris. " Secundo ostendit quomodo caritas excludit inordinationem cupiditatis, cum dicit: *Non quærit quæ sua sunt*: ut intelligatur cum præcisione, idest neglectis bonis aliorum: nam qui diligit alios sicut seipsum, bona aliorum quærit, sicut & sui ipsius. Unde & supra x. 33. Apostolus dixit: *Non quærens quod mihi utile est, sed quod multis, ut salvi fiant*: contra quod de quibusdam dicitur Philip. 11. 21. „ Omnes quæ sua sunt quærunt, non „ quæ Iesu Christi. " Potest & aliter intelligi. *Non quærit quæ sua sunt*; idest, non repetit ea quæ sunt sibi ablata, scilicet in iudicio cum scandalo: quia magis amat salutem proximi quam pecuniam, secundum illud Philip. ult. 17. „ Non quæ- „ ro datum, sed requiro fructum abundan- „ tem in iustitia vestra. " Quod tamen qualiter intelligendum sit, supra vi. dictum est. Tertio ostendit quomodo caritas excludat inordinationem iræ, dicens: *Non irritatur*; idest, non provocatur ad iram. Est enim ira inordinatus appetitus vindictæ. Ad caritatem autem pertinet magis remittere offensas quam supra modum, aut inordinare vindicari, secundum illud Colos. 111. 13. „ Donantes vobismetipsis, si quis „ adversus aliquem habet querelam. " Iac. 1. 20. „ Ira viri iustitiam Dei non opera- „ tur. "

Deinde cum dicit, *Non cogitat malum*, ostendit quomodo per caritatem excluditur

tur inordinatio electionis. Est autem electio, ut dicitur in III. Ethic. (cap. v.) appetitus praeconsiliati . Tunc ergo homo peccat ex electione , & non ex passione , quando ex consilio rationis affectus eius provocatur ad malum . Caritas ergo primo quidem excludit perversitatem consilii: & ideo dicit: *Non cogitat malum*; idest, non permittit excogitare quomodo aliquis perficiat malum. Mich. II. I. „ Vae qui cogitatis inutile , & operamini malum in „ cubilibus vestris. “ Esa. I. 16. „ Auferte malum cogitationum vestrarum ab „ oculis meis . “ Vel *caritas non cogitat malum*, quia non permittit hominem per varias suspiciones, & temeraria iudicia cogitare malum de proximo. Matth. IX. 4. „ Ut quid cogitatis mala in cordibus vestris? “ Secundo caritas excludit inordinatum affectum malorum, cum dicit : *Non gaudet super iniquitate*. Ille enim qui ex passione peccat , cum quodam remorsu , & dolore peccatum committit; sed ille qui peccat ex electione, gaudet ex hoc ipso quod peccatum committit, secundum illud Prov. II. 14. „ Qui laetantur cum malo fecerint , „ & exultant in rebus pessimis. “ Hoc autem caritas impedit , inquantum est amor summi boni , cui repugnat omne peccatum . Vel dicit , quod caritas *non gaudet super iniquitate*, scilicet a proximo commissa ; quinimmo de ea luget , inquantum contrariatur proximorum saluti , quam cupit . II. Corinth. XII. 21. „ Ne iterum cum venero, „ humiliet me Deus apud vos , & lugeam „ multos ex his qui ante peccaverunt . “

Deinde cum dicit , *Congaudet autem veritati*, ostendit quomodo caritas facit operari bonum : & primo quantum ad proximum ; secundo quantum ad Deum , ibi , *Omnia credit*. Quantum ad proximum autem homo operatur bonum dupliciter . Primo quidem gaudendo de bonis eius ; & quantum ad hoc dicit: *Congaudet autem veritati*, scilicet proximi , vel vitae, vel doctrinae, vel iustitiae , ex eo quod proximum diligit sicut seipsum. III. Ioan. III. „ Gavisus sum valde de venientibus fratribus, & testimonium „ perhibentibus veritati tuae, sicut in caritate ambulas . “ Secundo in hoc quod homo mala proximi sustinet prout decet ; & quantum ad hoc dicit: *Omnia suffert*; idest, absque turbatione sustinet omnes defectus proximorum , vel quaecumque adversa . Rom. XV. I. „ Debemus nos firmiores , „ imbecillitates infirmorum sustinere . “ Galat. VI. 2. „ Alter alterius onera portate, & sic adimplebitis legem Christi , “ scilicet caritatem. Deinde cum dicit , *Omnia credit* , ostendit quomodo caritas faciat operari bonum in comparatione ad Deum: quod quidem fit praecipue per virtutes theologicas, quae habent Deum pro obiecto. Sunt autem praeter caritatem duae virtutes theologicae, ut infra dicetur , scilicet fides, & spes. Quantum ergo ad fidem dicit: *Omnia credit* , scilicet quae divinitus traduntur . Gen. XV. 6. „ Credidit „ Abraham Deo, & reputatum est ei ad „ iustitiam . “ Credere vero omnia quae ab homine dicuntur, est levitatis , secundum illud Eccli. XIX. 4. „ Qui cito credit, le„ vis est corde . “ Quantum autem ad spem dicit: *Omnia sperat* , quae scilicet promittuntur a Deo. Eccli. II. 9. „ Qui timetis Deum , sperate in eum . “ Et ne spes frangatur per dilationem, subdit : *Omnia sustinet* ; idest, patienter expectat quae promittuntur a Deo, quamvis dilata , secundum illud Habac. II. 3. „ Si moram „ fecerit , expecta eum . “ Psal. XXVI. 14. „ Confortetur cor tuum, & sustine Domi„ num . “

L E C T I O III.

CAritas numquam excidit; sive prophetiae evacuabuntur, sive linguae cessabunt, sive scientia destruetur. Ex parte enim cognoscimus, & ex parte prophetamus. Cum autem venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est . Cum essem parvulus, loquebar ut parvulus, sapiebam ut parvulus, cogitabam ut parvulus. Quando autem factus sum vir, evacuavi quae erant parvuli .

POstquam Apostolus ostendit quod caritas excellit alia dona Spiritus sancti necessitate , & fructuositate ; hic ostendit excellentiam caritatis ad alia dona quantum ad permanentiam : & circa hoc tria facit . Primo proponit differentiam caritatis ad alia dona Spiritus sancti quantum ad permanentiam ; secundo probat quod dixerat, ibi, *Ex parte enim cognoscimus* , & *ex parte prophetamus* ; tertio infert conclusionem intentam, ibi, *Nunc autem manent fides*, *spes*, *caritas* . Circa primum duo fa-

cit. Primo proponit permanentiam caritatis; secundo cessationem aliorum donorum, ibi, *Sive prophetiæ evacuabuntur*. Dicit ergo primo: *Caritas numquam excidit*: quod quidam male intelligentes, (a) in errorem ceciderunt, dicentes, quod caritas semel habita, numquam potest amitti; cui videtur consonare quod dicitur I. Ioan. III. 9. „ Omnis qui natus est ex Deo, peccatum non facit, quoniam semen ipsius in „ eo manet. “ Sed huius dicti primo quidem sententia falsa est: potest enim aliquis caritatem habens, a caritate excidere per peccatum, secundum illud Apocal. II. 4 „ Caritatem tuam primam reliquisti. Memor esto itaque unde excideris, & age „ penitentiam. “ Et hoc ideo est quia caritas recipitur in anima hominis secundum modum ipsius, ut scilicet possit ea uti, vel non uti. Dum vero ea utitur homo, peccare non potest, quia usus caritatis est dilectio Dei super omnia: & ideo nihil restat propter quod homo Deum offendat; & per hunc modum intelligitur verbum Ioannis inductum. Secundo prædicta sententia non est secundum intentionem Apostoli: quia non loquitur hic de cessatione donorum spiritualium per peccatum mortale, sed potius de cessatione donorum spiritualium quæ pertinent ad hanc vitam, per gloriam supervenientem: unde sensus Apostoli est: *Caritas numquam excidit*, quia scilicet sicut est in statu viæ, ita permanebit in statu patriæ, & cum augmento, secundum illud Esa. XXXI. 9. „ Dixit Dominus cuius ignis est in Sion (scilicet in „ Ecclesia militante) & caminus eius in „ Hierusalem, “ idest in pace cælestis patriæ.

Deinde cum dicit, *Sive prophetiæ evacuabuntur*, proponit cessationem aliorum donorum spiritualium, & specialiter eorum quæ præcipua videntur. Primo quantum ad prophetiam dicit: *Sive prophetiæ evacuabuntur*, idest cessabunt, quia scilicet in futura gloria, prophetia locum non habebit propter duo. Primo quidem quia prophetia respicit futurum; status autem ille non expectabit aliquid in futurum, sed erit finale complementum omnium eorum quæ ante fuerant prophetata. Unde in Psal. XLVII. 9. dicitur: „ Sicut audivimus (scilicet per „ Prophetas) ita & vidimus (præsentialiter) in civitate Domini virtutum. “ Secundo quia prophetia est cum cognitione figurali, & ænigmatica, quæ cessabit in patria: unde dicitur Num. XII. 6. „ Si quis „ fuerit inter vos Propheta Domini, per „ somnium, aut in visione apparebo ei, „ vel per somnium loquar ad illum: “ & Oseæ XII. 10. In manibus Prophetarum assimilatus sum. “ Secundo quantum ad donum linguarum dicit: *Sive linguæ cessabunt*. Quod quidem non est intelligendum quantum ad ipsa membra corporea, quæ linguæ dicuntur, ut dicitur infra XV. 52. *Mortui resurgent incorrupti*, idest absque diminutione membrorum; neque etiam intelligendum est quantum ad usum linguæ corporeæ: est enim futura in patria laus vocalis, secundum illud Psalm. CXLIX. 6. „ Exaltationes Dei in gutture eorum: “ ut Glossa ibidem exponit. Est ergo intelligendum quantum ad donum linguarum, quo scilicet aliqui in primitiva Ecclesia linguis variis loquebantur, ut dicitur Act. II. in futura enim gloria quilibet quamlibet linguam intelliget: unde non erit necessarium variis linguis loqui. Nam etiam a primordio generis humani, ut dicitur Gen. XI. unus erat sermo, & unum labium omnibus; quod multo magis erit in ultimo statu, in quo erit unitas consummata. Tertio quantum ad scientiam subdit: *Sive scientia destruetur*.

Ex quo quidam accipere voluerunt, quod scientia acquisita, totaliter perditur cum corpore. Ad cuius veritatis inquisitionem considerare oportet, quod duplex est vis cognitiva, scilicet vis sensitiva, & vis intellectiva: inter quas est differentia: quia vis sensitiva est actus organi corporalis, & ideo necesse est quod desinat corpore corrupto; vis autem intellectiva non est actus organi corporei, ut probatur in III. de Anima, & ideo necesse est quod maneat corpore corrupto. Si ergo aliquid scientiæ acquisitæ conservetur in parte animæ intellectivæ, necesse est quod id permaneat post mortem. Quidam ergo posuerunt quod species intelligibiles non conservantur in intellectu possibili nisi quamdiu intelligit. Conservantur autem species phantasmatum in potentiis animæ sensitivæ, puta in memorativa, & imaginativa, ita scilicet quod semper intellectus possibilis quando de novo vult intelligere etiam quæ prius intellexit, indigeat abstrahere a phantasmatibus per lumen intellectus agentis; & secundum hoc consequens est quod scientia hic acquisita non remaneat post mortem. Sed hæc propositio est primo quidem contra ra-

(a) *Al.* in errore exciderunt.

rationem. Manifestum est enim quod species intelligibiles in intellectu possibili recipiuntur ad minus dum actu intelligit. Quod autem recipitur in aliquo, est in eo per modum recipientis. Cum ergo substantia intellectus possibilis sit immutabilis, & fixa, consequens est quod species intelligibiles remaneant in eo immobiliter. Secundo est contra auctoritatem Aristotelis in III. de Anima, qui dicit, quod cum intellectus possibilis est sciens unumquodque, tunc etiam est intelligens in potentia. Et sic patet quod habet species intelligibiles, per quas dicitur sciens, & tamen adhuc est in potentia ad intelligendum in actu: & ita species intelligibiles sunt in intellectu possibili etiam quando non intelligit actu. Unde etiam ibidem Philosophus dicit, quod anima intellectiva est locus specierum, quia scilicet in ea conservantur species intelligibiles. Indiget tamen in hac vita convertere se ad phantasmata, ad hoc quod actu intelligat, non solum ut abstrahat species a phantasmatibus, sed etiam ut species habitas phantasmatibus applicet: cuius signum est quod laeso organo virtutis imaginativae, vel etiam memorativae, non solum impeditur homo ab acquisitione novae scientiae, sed etiam ab usu scientiae prius habitae. Sic ergo remanet scientia in anima post corporis mortem quantum ad species intelligibiles, non autem quantum ad inspectionem phantasmatum; quibus anima separata non indigebit, habens esse, & operationem absque corporis communione. Et secundum hoc Apostolus hic dicit, quod scientia destruetur, scilicet secundum conversionem ad phantasmata. Unde & Esa. XXIX. 14. dicitur: „ Peribit sapientia a sapientibus, & intellectus prudentium eius „ abscondetur. "

Deinde cum dicit, *Ex parte enim cognoscimus*, probat quod dixerat: & primo inducit probationem; secundo manifestat ea quae in probatione continentur, ibi, *Cum essem parvulus, loquebar ut parvulus &c.* Inducit ergo primo ad probandum propositum, talem rationem. Adveniente perfecto cessat imperfectum; sed dona alia praeter caritatem habent imperfectionem: ergo cessabunt superveniente perfectione gloriae. Primo ergo proponit minorem propositionem quo ad imperfectionem scientiae, cum dicit: *Ex parte enim cognoscimus*, idest imperfecte: nam pars habet rationem imperfecti. Et hoc praecipue verificatur quantum ad cognitionem Dei, secundum illud Iob XXXVI. 26. „ Ecce Deus magnus vincens scientiam nostram: " & XXVI. 14. „ Ecce haec ex parte dicta sunt viarum „ eius. " Proponit etiam imperfectionem prophetiae, cum subdit: *Et ex parte*, idest imperfecte, *prophetamus*: est enim prophetia cognitio cum imperfectione, ut dictum est. Tacet autem de dono linguarum, quod est imperfectius his duobus, ut infra XIV. patebit. Secundo ponit maiorem, dicens: *Cum autem venerit quod perfectum est*, idest perfectio gloriae, *evacuabitur quod ex parte est*; idest, omnis imperfectio tolletur: de qua perfectione dicitur I. Pet. ult. 10. „ Modicum passos ipse perficiet. " Sed secundum hoc videtur quod etiam caritas evacuetur per futuram gloriam, quia ipsa est imperfecta in statu viae per comparationem ad statum patriae.

Dicendum ergo, quod imperfectio dupliciter se habet ad id quod dicitur imperfectum. Quandoque enim est de ratione eius, quandoque vero non, sed accidit ei; sicut imperfectio est de ratione pueri, non autem de ratione hominis; & ideo adveniente perfecta aetate, cessat quidem pueritia, sed humanitas fit perfecta. Imperfectio est ergo de ratione scientiae, prout hic de Deo habetur, inquantum scilicet cognoscitur ex sensibilibus; & similiter de ratione prophetiae, inquantum est cognitio figuralis, & in futurum tendens: non est autem de ratione caritatis, ad quam cognitum bonum diligere pertinet; & ideo superveniente perfectione gloriae cessat prophetia, & scientia; caritas autem non cessat, sed magis perficitur: quia quanto perfectius cognoscetur (a) Deus, tanto etiam perfectius amabitur.

Deinde cum dicit, *Cum essem parvulus &c.* manifestat ea quae praemissa sunt: & primo manifestat maiorem, scilicet quod veniente perfecto, cessat imperfectum; secundo manifestat minorem, scilicet quod scientia, & prophetia sint imperfecta, ibi, *Videmus nunc per speculum in aenigmate*. Ostendit autem primum per similitudinem perfecti, & imperfecti, quod invenitur in aetate corporali: unde & primo describit imperfectum aetatis corporalis, dicens: *Cum essem parvulus*, scilicet aetate, *loquebar ut parvulus*, idest prout congruit parvulo, scilicet balbutiendo: unde propter naturalem defectum locutionis qui est in parvulis, commendatur sapientia Sap. X. quod linguas infantium facit disertas: & ut parvulus loquitur qui vana loquitur: Psal.

(a) Al. omittitur Deus.

Psal. xi. 3. „ Vana locuti sunt unusquisque ad proximum suum. " Quantum vero ad iudicium subdit: *Sapiebam ut parvulus*; idest, approbabam, vel reprobabam aliqua stulte, ut faciunt parvuli, qui quandoque pretiosa contemnunt, & vilia appetunt, ut dicitur Prov. 1. 22. „ Usquequo „ parvuli diligitis infantiam, & stulti ea „ quæ sunt sibi noxia cupient? " Sapiunt ergo ut parvuli qui spiritualibus contemptis, terrenis inhærent: de quibus dicitur Phil. III. 19. „ Gloria in confusione eo- „ rum qui terrena sapiunt. " Quantum autem ad rationis discursum dicit: *Cogitabam ut parvulus*, idest aliqua vana: unde & in Psalm. XCIII. 11. dicitur: „ Dominus scit „ cogitationes hominum quoniam vanæ sunt. " Et videtur Apostolus ordine præpostero hæc tria ponere: nam locutio præexigit iudicium sapientiæ; iudicium vero præsupponit cogitationes rationis. Et hoc satis congruit imperfectioni puerili, in qua est locutio sine iudicio, & iudicium sine deliberatione. Potest autem referri quod dicit, *Loquebar ut parvulus*, ad donum linguarum; cum dicit, *Sapiebam ut parvulus*, ad donum prophetiæ; quod autem subdit, *Cogitabam ut parvulus*, ad donum scientiæ. Secundo ponit id quod pertinet ad perfectionem ætatis, dicens: *Quando autem factus sum vir*, idest quando perveni ad perfectam, & virilem ætatem, *evacuavi*, idest abieci, *quæ erant parvuli*: quia, ut dicitur Isa. lxv. 20. „ puer centum annorum morietur, & peccator centum annorum maledictus erit. " Et est attendendum, quod Apostolus hic comparat statum præsentem pueritiæ propter imperfectionem, statum autem futuræ gloriæ propter perfectionem virili ætati.

LECTIO IV.

Videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem. Nunc cognosco ex parte, tunc autem cognoscam sicut & cognitus sum. Nunc autem manent fides, spes, caritas, tria hæc; maior autem horum est caritas.

Hic loquitur de visione quæ est cognitio Dei. Unde omnia præcedentia dona evacuanda, sunt intelligenda secundum quod ordinantur ad cognitionem Dei. Circa hoc duo facit. Primo enim probat id quod intendit in generali; secundo in speciali de seipso, ibi, *Nunc cognosco ex parte*. Dicit ergo: Dixi, quod ex parte cognoscimus, quia *nunc videmus per speculum in ænigmate*; *sed tunc*, scilicet in patria, videbimus *facie ad faciem*.

Ubi primo considerandum est, quid sit videre per speculum in ænigmate; secundo quid sit videre facie ad faciem. Sciendum est ergo, quod sensibile aliquid potest tripliciter videri, scilicet aut per sui præsentiam in re vidente, sicut ipsa lux quæ præsens est oculo; aut per præsentiam suæ similitudinis in sensu immediate derivatam ab ipsa re; sicut albedo quæ est in pariete, videtur, non existente (a) ipsa albedine præsentialiter in oculo, sed eius similitudine, licet ipsa similitudo non videatur ab eo: aut per præsentiam similitudinis non immediate derivatæ ab ipsa re, sed derivatæ a similitudine rei in aliquid aliud; sicut cum videtur aliquis homo per speculum: non enim similitudo hominis immediate est in oculo, sed similitudo hominis resultantis in speculo. Per hunc ergo modum loquendo de visione Dei, dico, quod naturali cognitione solus Deus videt seipsum: quia in Deo idem est sua essentia, & suus intellectus; & ideo sua essentia est præsens suo intellectui. Sed secundo modo forte Angeli naturali cognitione Deum vident, inquantum similitudo divinæ essentiæ relucet immediate in eos. Tertio vero modo cognoscimus nos Deum in vita ista, inquantum invisibilia Dei per creaturas cognoscimus, ut dicitur Rom. 1. & ita tota creatura est nobis sicut speculum quoddam: quia ex ordine, & bonitate, & magnitudine, quæ in rebus a Deo causata sunt, venimus in cognitionem sapientiæ, bonitatis, & eminentiæ divinæ; & hæc cognitio dicitur visio in speculo. Ulterius autem sciendum est, quod huiusmodi similitudo, quæ est similitudinis in alio relucentis, est duplex: quia aliquando est clara, & aperta, sicut illa quæ est in speculo; aliquando obscura, & occulta, & tunc illa visio dicitur ænigmatica: sicut dum dico: Me mater genuit, & eadem gignitur ex me: istud est per simile occultum, & dicitur de glacie, quæ gignitur ex aqua con-

(a) Al. in ipsa.

congelata, & aqua gignitur ex glacie resoluta. Sic ergo patet quod visio per similitudinem similitudinis est in speculo per simile occultum in ænigmate; sed per simile clarum, & apertum facit aliam speciem allegoricæ visionis. Inquantum ergo invisibilia Dei per creaturas cognoscimus, dicimur videre per speculum; inquantum vero illa invisibilia sunt nobis occulta, videmus in ænigmate. Vel aliter. *Videmus nunc per speculum*, idest per rationem nostram; & tunc ly *per* designat virtutem tantum; quasi dicat: *Videmus per speculum*, idest virtute animæ nostræ. Circa secundum vero sciendum est, quod Deus, secundum quod Deus, non habet faciem; & ideo hoc quod dicit, *Facie ad faciem*, metaphorice dicitur. Cum enim videmus aliquid in speculo, non videmus ipsam rem, sed similitudinem eius; sed quando videmus aliquid secundum faciem, tunc videmus ipsam rem sicut est. Ideo nihil aliud vult dicere Apostolus, cum dicit: *Videbimus* in patria *facie ad faciem*, quam quod videbimus ipsam Dei essentiam. I. Ioan. III. 2. „ Videbimus eum sicuti est. “

Sed contra est, quia Gen. XXXII. 30. dicitur: „ Vidi Dominum facie ad faciem. “ Sed constat quod tunc non vidit essentiam Dei. Ergo videre facie ad faciem, non est videre essentiam Dei.

Responsio. Dicendum est, quod illa visio fuit imaginaria. (a) Visionis autem imaginariæ est quidam gradus altior, scilicet videre illud quod apparet in ipsa imagine in qua apparet; & alius gradus infimus, scilicet audire tantum verba. Unde Iacob, ut insinuaret excellentiam visionis imaginariæ sibi ostensæ, dicit: „ Vidi Dominum facie ad faciem; “ idest, vidi Dominum imaginarie apparentem in sua imagine, & non per essentiam suam. Sic enim non fuisset visio imaginaria. Sed tamen quidam dicunt, quod in patria ipsa divina essentia videbitur per similitudinem creatam. Sed hoc est omnino falsum, & impossibile: quia numquam potest aliquid per essentiam cognosci per similitudinem quæ non conveniat cum re illa in specie. Lapis enim non potest cognosci secundum illud quod est nisi per speciem lapidis quæ est in anima. Nulla enim similitudo ducit in cognitionem essentiæ alicuius rei, si differat a re illa secundum speciem, & multo minus si differat secundum genus. Non enim per speciem equi, vel albedinis potest cognosci essentia hominis, & multo minus essentia Angeli. Multo ergo minus per aliquam speciem creatam, quæcumque sit illa, potest videri divina essentia, cum ab essentia divina plus distet quæcumque species creata in anima, quam species equi, vel albedinis ab essentia Angeli. Unde ponere, quod Deus videatur solum per similitudinem, seu per quamdam refulgentiam claritatis suæ, est ponere, divinam essentiam non videri. Et præterea, cum anima sit quædam similitudo Dei, visio illa non magis esset specularis, & ænigmatica, quæ est in via, quam visio clara, & aperta, quæ repromittitur sanctis in gloria, & in qua erit beatitudo nostra. Unde Augustinus (& habetur Lib. XV. de Trinit. cap. IX.) dicit hic in Glossa quod visio Dei, quæ est per similitudinem, pertinet ad visionem speculi, & ænigmatis. Sequeretur etiam quod beatitudo hominis ultima esset in alio quam in ipso Deo; quod est alienum a fide. Naturale etiam hominis desiderium, quod est perveniendi ad primam rerum causam, & cognoscendi ipsam per seipsam, esset inane.

Sequitur: *Nunc cognosco ex parte*. Hic illud quod probavit in generali, probat in speciali de cognitione sui ipsius, dicens: *Nunc*, idest in presenti vita, ego Paulus *cognosco ex parte*, idest obscure, & imperfecte; *tunc autem*, scilicet in patria, *cognoscam sicut & cognitus sum*; idest, sicut Deus cognovit essentiam meam, ita Deum cognoscam per essentiam; ita quod ly *sicut* non importat hic æqualitatem cognitionis, sed similitudinem tantum.

Consequenter infert principalem conclusionem, cum dicit: *Nunc autem manent fides, spes, caritas*. Causa autem quare non facit mentionem de omnibus donis, sed de istis tribus tantum, est quia hæc tria coniungunt Deo; alia autem non coniungunt Deo, nisi mediantibus istis. Alia etiam dona sunt quædam disponentia ad gignendum ista tria in cordibus hominum: unde & solum ista tria, scilicet fides, spes, & caritas, dicuntur virtutes theologicæ, quia habent immediate Deum pro obiecto.

Sed cum dona sint ad perficiendum vel affectum, vel intellectum; & caritas perficiat affectum, fides intellectum; non videtur quod spes sit necessaria, sed superflua.

Ad hoc sciendum est, quod amor est quædam vis unitiva, & omnis amor in unione quadam consistit. Unde & secundum diver-

(a) *Al.* Visio autem imaginaria est quidam gradus altior &c.

diversas uniones, diversæ species amicitiæ a Philosopho distinguuntur. Nos autem habemus duplicem coniunctionem cum Deo. Una est quantum ad bona naturæ, quæ hic participamus ab ipso; alia quantum ad beatitudinem, inquantum nos hic sumus participes per gratiam supernæ felicitatis, secundum quod hic est possibile: speramus etiam ad perfectam consecutionem illius æternæ beatitudinis pervenire, & fieri cives cælestis Hierusalem. Et secundum primam communicationem ad Deum, est amicitia naturalis, secundum quam unumquodque, secundum quod est, Deum ut causam primam, & summum bonum appetit, & desiderat ut finem suum. Secundum vero communicationem secundam est amor caritatis, qua solum creatura intellectualis Deum diligit. Quia vero nihil potest amari nisi sit cognitum, ideo ad amorem caritatis exigitur primo cognitio Dei. Et quia hoc est supra naturam, primo exigitur fides, quæ est non apparentium; secundo, ne homo deficiat, vel aberret, exigitur spes, per quam tendat in illum finem sicut ad se pertinentem: & de his tribus dicitur Eccli. II. 8. „ Qui timetis Deum, credite in illum, “ quantum ad fidem: „ qui timetis Deum, sperate in illum “ quantum ad spem: „ qui timetis Deum, diligite eum, “ quantum ad caritatem. Ista ergo tria manent nunc; sed caritas maior est omnibus, propter ea quæ dicta sunt supra.

CAPITIS DECIMIQUARTI

LECTIO I.

SEctamini caritatem, æmulamini spiritualia, magis autem ut prophetetis. Qui enim loquitur lingua, non hominibus loquitur, sed Deo: nemo enim audit, Spiritus autem loquitur mysteria. Nam qui prophetat, hominibus loquitur ad ædificationem, & exhortationem, & consolationem. Qui loquitur lingua, semetipsum ædificat; qui autem prophetat, Ecclesiam Dei ædificat.

POsita excellentia caritatis ad alia dona, hic consequenter Apostolus comparat alia dona ad invicem, ostendens excellentiam prophetiæ ad donum linguarum; & circa hoc duo facit. Primo ostendit excellentiam prophetiæ ad donum linguarum; secundo quomodo sit utendum dono linguarum, & prophetiæ, ibi, *Quid est ergo fratres? &c.* Circa primum duo facit. Primo ostendit quod donum prophetiæ est excellentius quam donum linguarum, rationibus sumptis ex parte infidelium; secundo ex parte fidelium, ibi, *Fratres mei, nolite pueri effici sensibus*. Prima pars dividitur in duas. Primo ostendit quod donum prophetiæ est excellentius dono linguarum quantum ad usum earum in exhortationibus, seu prædicationibus; secundo quantum ad usum linguarum, qui est in orando: ad hæc enim duo est usus linguæ, ibi, *Et ideo qui loquitur lingua, oret ut interpretetur*. Circa primum duo facit. Primo enim præmittit unum, per quod continuat se ad sequentia; & hoc est quod dicit: Dictum est, quod caritas omnia dona excellit. Si ergo ita est, *sectamini*, scilicet totis viribus, *caritatem*, quæ est dulce, & salubre vinculum mentium. I. Pet. IV. 8. „ Ante omnia caritatem mutuam in vobismetipsis continuam habentes. “ Coloss. III. 14. „ Super omnia autem caritatem habete, quod est vinculum perfectionis. “ Secundo subdit illud per quod continuat se ad sequentia: & hoc est quod dicit: *Æmulamini spiritualia*; quasi dicat: Licet caritas sit maior omnibus donis, tamen alia non sunt contemnenda, sed *æmulamini*, idest ferventer ametis, *spiritualia* dona Spiritus sancti. I. Petr. III. 13. „ Quid est quod vobis noceat, si boni æmulatores fueritis? “ Licet autem æmulatio quandoque sumatur pro ferventi dilectione, quandoque pro invidia; tamen non est æquivocatio, immo unum procedit ab alio: zelari enim, & æmulari designat ferventem amorem alicuius rei. Contingit autem quod res amata ita diligatur ferventer ab aliquo quod non patitur ibi consortem, sed ipse vult eam solus, & singulariter; & iste est zelus qui secundum quosdam est amor

mor intensus, non patiens consortium in amato. Hoc tamen non contingit in spiritualibus, quæ possunt perfectissime a multis participari; sed solum in illis quæ non possunt a multis participari. Unde in caritate non est huiusmodi zelus, non patiens consortium in amato, sed tantum in corporalibus; in quibus provenit quod, si aliquis habet illud quod ipse zelat, doleat; & ex hoc consurgit æmulatio, quæ est invidia: sicut si ego amo dignitatem, seu divitias, doleo quod aliquis habet eas, unde & ei invideo. Et sic patet quod ex zelo surgit invidia. Cum ergo dicitur, *Æmulamini spiritualia*, non intelligitur de invidia, quia spiritualia possunt a multis haberi; sed dicit, *Æmulamini*, ut inducat ad ferventer amandum Deum. Et quia inter spiritualia est gradus quidam, quia prophetia excedit donum linguarum; ideo dicit: *Magis autem ut prophetetis*; quasi dicat: Inter spiritualia magis æmulamini donum prophetiæ. I. Thessal. v. 19. „ Spiritum nolite spernere. “

Ad explanationem autem totius capituli prænotanda sunt tria, scilicet quid sit prophetia, quot modis dicatur in Scriptura sancta prophetia, & quid sit loqui linguis.

Circa primum sciendum est, quod Propheta dicitur quasi procul videns, & secundum quosdam dicitur a for faris, sed melius dicitur a phanos, quod est videre. Unde I. Reg. ix. dicitur, quod qui nunc dicitur Propheta, olim videns dicebatur. Unde visio eorum quæ sunt procul, sive sint futura contingentia, sive supra rationem nostram, dicitur prophetia. Est igitur prophetia visio, seu manifestatio futurorum contingentium, seu intellectum humanum excedentium. Ad huiusmodi autem visionem quatuor requiruntur. Cum enim cognitio nostra sit per corporalia, & per phantasmata a sensibilibus accepta, primo exigitur quod in imaginatione formentur similitudines corporales eorum quæ ostenduntur; ut Dionysius dicit, quod impossibile est aliter lucere nobis divinum radium, nisi varietate sacrorum (*a*) velaminum circumvelatum. Secundum quod exigitur est lumen intellectuale, illuminans intellectum ad ea quæ supra naturalem cognitionem nostram ostenduntur cognoscenda. Nisi enim ad similitudines sensibiles in imaginatione formatas intelligendas adsit lumen intellectuale, ille cui similitudines huiusmodi ostenduntur, non dicitur Propheta, sed potius somniator; sicut Pharao, qui licet viderit spicas, & vaccas, quæ erant indicativa futurorum quorumdam; quia tamen non intellexit quod vidit, non dicitur Propheta, sed potius ille, scilicet Ioseph, qui interpretatus est: & similiter est de Nabuchodonosor, qui vidit statuam, & non intellexit: unde nec Propheta dicitur, sed Daniel. Et propter hoc dicitur Dan. x. 1. „ Intelligentia opus est in visione. “ Tertium quod exigitur est audacia ad annuntiandum ea quæ revelantur: ad hoc enim Deus revelat, ut aliis denuntientur. Hier. 1. 9. „ Ecce dedi verba mea in ore tuo. “ Quartum est operatio miraculorum, quæ sunt ad certitudinem prophetiæ. Nisi enim facerent aliqua quæ excedunt operationem naturæ, non crederetur eis in his quæ naturalem cognitionem transcendunt.

Secundum ergo hos modos prophetiæ, dicuntur aliqui diversis modis Prophetæ. Aliquando enim aliquis dicitur Propheta qui habet omnia ista quatuor, scilicet quod videt imaginarias visiones, & habet intelligentiam de eis, & audacter annuntiat aliis, & operatur miracula: & de hoc dicitur Num. xii. 6. „ Si quis fuerit inter „ vos Propheta Domini, per somnium, aut „ in visione apparebo ei, vel per somnium „ loquar ad illum. “ Aliquando autem dicitur Propheta ille qui habet solas imaginarias visiones; sed tamen improprie, & valde remote. Aliquando etiam dicitur Propheta qui habet intellectuale lumen ad explanandum etiam visiones imaginarias, sive sibi, sive alteri factas; vel ad exponendum dicta Prophetarum, vel Scripturas Apostolorum. Et sic dicitur Propheta omnis qui discernit doctorum scripturas: quia eodem spiritu interpretatæ sunt, quo editæ sunt. Et sic Salomon, & David possunt dici Prophetæ, inquantum habuerunt lumen intellectuale ad clare, & subtiliter intuendum. Nam visio David intellectualis tantum fuit. Dicitur etiam Propheta aliquis solum ex hoc quod Prophetarum dicta denuntiat, seu exponit, seu cantat in Ecclesia; & hoc modo dicitur I. Reg. xix. quod Saul erat inter Prophetas, idest inter canentes dicta Prophetarum. Dicitur etiam aliquis Propheta ex miraculorum operatione, secundum illud Eccli. xlviii. quod corpus Elisei mortuum prophetavit, idest miraculum fecit. Quod ergo dicit hic Apostolus per totum capitulum de Prophetis, intelligendum est de

(a) *Al.* voluminum.

de secundo modo, scilicet quod ille dicitur prophetare qui per lumen intellectuale divinas visiones sibi, & aliis factas, exponit. Et secundum hoc planum erit quod hic dicitur de Prophetis.

Circa secundum sciendum est, quod quia in Ecclesia primitiva pauci erant quibus imminebat fidem Christi prædicare per mundum, ideo Dominus, ut commodius, & pluribus verbum Dei annuntiarent, dedit eis donum linguarum, quibus omnibus prædicarent, non quod una lingua loquentes ab omnibus intelligerentur, ut quidam dicunt; sed ad litteram, quod linguis diversarum gentium, immo omnium, loquerentur. Unde dicit Apostolus hoc cap. *Gratias ago Deo, quod omnium vestrum lingua loquor*: & Act. II. 4. dicitur: „ Loquebantur variis linguis Apostoli. " Et hoc donum multi adepti sunt a Deo in Ecclesia primitiva. Corinthii autem, quia curiosi erant, ideo libentius volebant illud donum quam donum prophetiæ. Quod ergo dicitur hic loqui lingua, vult Apostolus intelligi lingua ignota, (a) & non explanata; sicut si lingua Theutonica loquatur quis alicui Gallico, & non exponat, hic loquitur lingua. Vel etiam si loquatur visiones tantum, & non exponat, loquitur lingua. Unde omnis locutio non intellecta, nec explanata, quæcumque sit illa, est proprie loqui lingua.

His ergo visis, ad expositionem litteræ accedamus, quæ plana est. Circa hoc ergo duo facit. Primo probat quod donum prophetiæ excellentius est dono linguarum; secundo excludit quamdam obiectionem, ibi, *Volo autem vos omnes loqui linguis*. Quod autem donum prophetiæ excedat donum linguarum, probat duabus rationibus: quarum prima sumitur ex comparatione Dei ad Ecclesiam; secunda ratio sumitur ex comparatione hominum ad Ecclesiam. Prima autem ratio talis est. Illud per quod facit homo ea non solum quæ sunt ad honorem Dei, sed etiam ad utilitatem proximorum, est melius quam illud quod fit tantum ad honorem Dei; sed prophetia est non tantum ad honorem Dei, sed etiam ad proximi utilitatem; per donum vero linguarum solum illud fit quod est ad honorem Dei: ergo &c. Huius autem rationis ponit medium, & primo quantum ad hoc quod dicit, quod qui loquitur lingua, honorat tantum Deum: & hoc est quod dicit: *Qui loquitur lingua*, scilicet ignota, *non loquitur hominibus*, idest ad intellectum hominum, *sed Deo*, idest ad honorem Dei tantum: vel *Deo*, quia ipse Deus solus intelligit. Sap. I. 10. „ Auris „ zeli Dei audit omnia, & tumultus mur„ murationum non abscondetur. " Et quod non loquatur homini, subdit: *Nemo enim audit*, idest intelligit. Sic enim frequenter accipitur non audire pro non intelligere. Matth. XIII. 9. „ Qui habet aures audien„ di, audiat. " Quare autem soli Deo loquatur, subdit, quod ipse Deus loquitur: unde dicit: *Spiritus autem Dei loquitur mysteria*, idest occulta. Matth. X. 20. „ Non „ enim vos estis qui loquimini, sed Spiri„ tus Patris vestri qui loquitur in vobis." Supra II. II. *Nemo novit* (b) *quæ sunt Dei, nisi Spiritus Dei*. Secundo probat id quod dicit, quod prophetia est ad honorem Dei, & utilitatem proximorum: unde dicit: *Nam qui prophetat*, idest explanat visiones, seu scripturas, *loquitur hominibus*, idest ad intellectum hominum; & hoc *ad ædificationem* incipientium, *& ad exhortationem* proficientium, *& ad consolationem* desolatorum. I. Thess. V. 14. „ Consolamini pusillanimes." Tit. II. 15. „ Loquere, & exhortare." Vel ædificatio pertinet ad spiritualem affectionem: quia ibi primo incipit ædificium spirituale: Ephes. II. 22. „ In quo & vos „ coædificamini in habitaculum Dei in Spi„ ritu: " exhortatio vero ad inductionem ad bonos actus: quia si affectus est bonus, tunc actus est bonus. Tit. II. 15. „ Hæc „ loquere, & exhortare. " Consolatio vero inducit ad tolerantiam malorum. Rom. XV. 4. „ Quæcumque scripta sunt, ad no„ stram doctrinam scripta sunt. " Ad hæc enim tria inducunt prædicantes divinam Scripturam. Secunda ratio talis est. Illud quod est utile soli facienti, est minus quam illud quod prodest etiam aliis; loqui autem linguis est utile soli ei qui loquitur, prophetare vero aliis prodest: igitur &c. Huius autem rationis ponit medium, & primo quantum ad primam partem medii; & hoc est quod dicit: *Qui loquitur lingua, semetipsum ædificat*. Psal. XXXVIII. 4. „ Con„ caluit cor meum intra me, & in me„ ditatione mea exardescet ignis. " Secundo quantum ad secundam partem; & hoc est quod dicit: *Qui autem prophetat, Ecclesiam*, idest fideles, *ædificat*, instruendo. Ephes. II. 20. „ Superædificati supra „ fundamentum Apostolorum, & Prophe„ tarum. "

LE-

(a) *Al.* & non explanare. (b) *Al.* quæ sunt Spiritus Dei &c.

LECTIO II.

VOlo autem vos omnes loqui linguis, magis autem prophetare. Nam maior est qui prophetat quam qui loquitur linguis; nisi forte interpretetur, ut Ecclesia ædificationem accipiat. Nunc autem, fratres, si venero ad vos linguis loquens, quid vobis prodero, nisi vobis loquar aut in revelatione, aut in scientia, aut in prophetia, aut in doctrina? Tamen quæ sine anima sunt vocem dantia, sive tibia, sive cithara, nisi distinctionem sonituum dederint; quomodo scietur id quod canitur, aut quod citharizatur? Etenim si incertam vocem det tuba, quis parabit se ad bellum? Ita & vos per linguam nisi manifestum sermonem dederitis, quomodo scietur quod dicitur? Eritis enim in aera loquentes. Tam multa, ut puta, genera linguarum sunt in hoc mundo, & nihil sine voce est. Si ergo nesciero virtutem vocis, ero ei cui loquor, barbarus; & qui loquitur, mihi barbarus. Sic & vos, quoniam æmulatores estis spirituum, ad ædificationem Ecclesiæ quærite ut abundetis.

HIc Apostolus excludit obiectionem, seu falsum intellectum qui posset esse circa præmissa: possent enim aliqui credere, quod ex quo Apostolus præfert prophetiam donn linguarum, quod donum linguarum esset contemnendum: unde ut hoc excludat, dicit: *Volo autem vos omnes loqui linguis*. Ubi primo ostendit quid intenderit insinuare; secundo rationem horum assignat, ibi, *Nam maior est qui prophetat*. Dicit ergo: Licet hæc quæ dicta sunt, supra dixerim, non tamen volo vos donum linguarum spernere, sed *volo vos omnes loqui linguis*; tamen magis volo ut prophetetis. Num. XI. 29. „Quis tribuat ut omnis „ populus prophetet?" Cuius rationem assignat cum dicit: *Nam maior est qui prophetat*; quasi dicat: Ideo volo ut magis prophetetis, quia *maior est qui prophetat*. Et huius ratio est, quia aliquando aliqui moventur a Spiritu sancto loqui aliquid mysticum, quod ipsi non intelligunt: unde isti habent donum linguarum. Aliquando autem non solum loquuntur linguis, sed etiam ea quæ dicunt interpretantur: & ideo dicit: *Nisi forte interpretetur*. Nam donum linguarum cum interpretatione est melius quam prophetia: quia, sicut dictum est, interpretatio cuiuscumque ardui pertinet ad prophetiam. Unde qui loquitur, & qui interpretatur, Propheta est, & donum linguarum habet, & interpretatur, ut Ecclesiam Dei ædificet: ideo dicit: *Ut Ecclesia ædificationem accipiat*; idest, non solum intelligat se, sed etiam ut Ecclesia ædificetur. Rom. XIV. 19. „Quæ ædificationis sunt, invicem custodiamus:" & Rom. XV. 2. „Unusquisque proximo suo „ placeat in bonum ad ædificationem."

Nunc autem, fratres, si venero ad vos linguis loquens, quid vobis prodero? Hic probat donum prophetiæ esse excellentius quam donum linguarum per exempla; & hoc tripliciter. Primo per exemplum a seipso sumptum; secundo per exemplum sumptum a rebus inanimatis, ibi, *Tamen quæ sine anima sunt vocem dantia, sive tibia, sive cythara, nisi distinctionem sonituum dederint, quomodo scietur id quod canitur?* tertio per exemplum sumptum ab hominibus diversimode loquentibus, ibi, *Tam multa, ut puta, genera linguarum sunt in hoc mundo*. Ex seipso autem argumentatur sic. Constat ergo quod ego non minus habeo donum linguarum quam vos; sed si loquerer vobis solum linguis, & non interpretarer, nihil vobis prodessem: ergo nec vos ad invicem: & hoc est quod dicit: *Nunc autem, fratres, si venero ad vos linguis loquens* (hoc dupliciter potest intelligi, scilicet vel linguis ignotis; vel ad litteram, quibuscumque signis non intellectis) *quid vobis prodero, nisi loquar vobis aut in revelatione, aut in scientia, aut in prophetia, aut in doctrina?* Ubi notandum, quod ista quatuor, scilicet *aut in revelatione &c.* possunt dupliciter distingui. Uno modo penes ea de quibus sunt; & sic sciendum est, quod illustratio mentis ad cognoscendum est de quatuor. Quia vel est de divinis; & hæc illustratio pertinet ad donum sapientiæ. Divinorum enim, ut supra dictum est, est revelatio: quia *quæ sunt Dei, nemo novit nisi Spiritus Dei*; supra II. 11. Et ideo di-

cit,

cit, *In revelatione*, qua scilicet illuminatur mens ad cognoscendum divina. Vel est de terrenis, & non de quibuscumque, sed de illis tantum quæ sunt ad ædificationem fidei; & hoc pertinet ad donum scientiæ: & ideo dicit, *In scientia*, non Geometriæ, nec Astrologiæ, quia hæc non pertinent ad ædificationem fidei; sed *in scientia*, quæ est sanctorum. Sap. x. 10. „ Dedit illi „ scientiam sanctorum. " Vel est de eventibus futurorum; & hoc pertinet ad donum prophetiæ; & ideo dicit, *Aut in prophetia*. Sap. VIII. 8. „ Signa, & mon„ stra scit antequam fiant, & eventus „ temporum, & sæculorum. " Notandum autem, quod prophetia non accipitur hic communiter, scilicet secundum quod supra dictum est; sed accipitur hic particulariter, prout est manifestatio futurorum tantum: & secundum hoc diffinitur a Cassiodoro: „ Prophetia est divina inspiratio „ rerum, futura immobili veritate denun„ tians. " Eccli. XXIV. 46. „ Adhuc do„ ctrinam quasi prophetiam effundam, & „ relinquam illam quærentibus sapientiam. " Vel est de agendis moralibus, & hoc pertinet ad doctrinam; & ideo dicit, *Aut in doctrina*. Rom. XII. 7. „ Qui docet, in „ doctrina. " Proverb. XIII. 15. „ Do„ ctrina bona dabit gratiam. " Alio modo possunt hæc distingui penes (a) diversos modos acquirendi cognitionem; & sic sciendum est, quod omnis cognitio aut est a supernaturali principio, scilicet Deo, aut naturali, scilicet lumine naturali intellectus nostri. Si autem a supernaturali principio, scilicet lumine divino infuso, hoc potest esse dupliciter: quia (b) aut infunditur subito cognitio, & sic est revelatio; aut infunditur successive, & sic est prophetia; quam non subito habuerunt Prophetæ, sed successive, & per partes, ut eorum prophetiæ ostendunt. Si vero cognitio acquiratur a naturali principio, hoc est aut per studium proprium, & sic pertinet ad scientiam; aut traditur ab alio, & sic pertinet ad doctrinam.

Tamen quæ sine anima sunt vocem dantia, sive tibia, sive cythara, nisi distinctionem sonituum dederint, quomodo scietur id quod canitur, aut quod cytharizatur? Hic ostendit idem per exempla sumpta ex rebus inanimatis, scilicet per instrumenta, quæ videntur vocem habere: & primo per instrumenta gaudii; secundo per instrumenta pugnæ, ibi, *Etenim si incertam vocem det tuba, quis parabit se ad bellum?* Dicit ergo: Hoc non solum patet per ea quæ supra dicta sunt, sed etiam quantum ad ea quæ sine anima vocem dant, quod loqui linguis (c) solum, non prodest aliis.

Et quæ sine anima sunt vocem dantia. Contra. Vox est sonus ab ore animalis prolatus naturalibus instrumentis formatus. Non ergo ea quæ sunt sine anima, dant vocem.

Dicendum est, quod licet vox non sit nisi animalium, tamen potest dici per quamdam similitudinem, scilicet secundum quod quædam, sicuti instrumenta, habent quamdam consonantiam, & melodiam; & ideo de illis (d) hic facit mentionem, scilicet de cythara, quæ dat vocem tactu; & tibia, quæ flatu. Si ergo hæc dant vocem sine distinctione, *quomodo scietur id quod canitur?* Cum enim homo per instrumenta aliquid intendat exprimere, scilicet aliquos cantus, qui ordinantur vel ad fletum, vel ad gaudium: Esa. XXX. 29. „ Canticum erit „ vobis, sicut vox sanctificatæ solemnita„ tis, & lætitia cordis; sicut qui pergit „ cum tibia, ut intret in montem Domi„ ni: " vel etiam ad lasciviam: non poterit diiudicari ad quid canitur tibia, aut ad quid cythara, si sonus sit confusus, & indistinctus. Ita si homo loquitur linguis, & non interpretatur, non poterit sciri quid velit dicere.

Etenim si incertam vocem dederit tuba, quis parabit se ad bellum? Hic ostendit idem per exempla inanimatorum, scilicet per instrumenta ad pugnam ordinata: & sumitur hæc similitudo ex Libro Num. x. Ibi enim legitur, quod Dominus præcepit Moysi ut faceret duas tubas argenteas, quæ essent ad conveniendum populum, ad movendum castra, & ad pugnandum. Et pro quolibet istorum habebant certum modum tubandi: quia aliter dabant vocem quando debebant convenire ad concilium, aliter quando movebant castra, & aliter quando pugnabant; & ideo arguit Apostolus, quod sicut *si tuba det incertam vocem*, idest indistinctam, nescitur utrum se debeant parare ad bellum, ita & vos si loquimini tantum linguis, nisi distinctum sermonem dicatis interpretando, vel exponendo, non poterit quis scire quid loquamini. Per tubam potest intelligi prædicator. Esa. LVIII. 1. „ Quasi tuba exalta vocem tuam, & an„ nun-

(a) *Al. deest* diversos. (b) *Al. omittitur* aut. (c) *Al.* non solum prodest. (d) *Al. desideratur* hic.

„ nuntia populo meo scelera eorum. " Ratio autem quare non potest sciri quid loquamini, est quia *eritis in aera loquentes*, idest inutiliter. Supra IX. 26. *Sic pugno non quasi aera verberans*.

Tam multa, ut puta, genera linguarum sunt in hoc mundo. Hic sumit exemplum a diversis linguis loquentium; & circa hoc tria facit. Primo ostendit diversitatem linguarum; secundo inutilitatem loquentium sibi ad invicem in linguis extraneis, ibi, *Si ergo nesciero virtutem vocis, ero ei cui loquor, barbarus*; tertio concludit quod intendit, ibi, *Sic & vos quoniam amulatores estis spirituum, ad adificationem Ecclesia quarite ut abundetis*. Dicit ergo primo: Multæ, & diversæ linguæ in mundo sunt, & quilibet potest loqui quacumque vult; si tamen non loquatur determinate, non intelligitur: & hoc est quod dicit: *Tam multa, ut puta, genera linguarum sunt in hoc mundo*. Hoc potest dupliciter exponi: quia potest continuari eum præcedentibus, ut dicatur: *Eritis in aera loquentes*, & *tam multa, ut puta, sunt genera linguarum*: quasi dicat: Ideo *in aera*, idest inutiliter, loquimini omnibus linguis, quia loquimini sine intellectu; quæ tamen proprias significationes vocum ad hoc habent ut intelligantur: *nihil* enim *sine voce est*. Vel potest sic punctari. *Eritis in aera loquentes*, idest singulis linguis. *Tam multa, ut puta, sunt genera linguarum*.

Si ergo nesciero virtutem vocis, ero ei cui loquor, barbarus. Hic ostendit horum inutilitatem; & hoc est quod dicit: Si loquar omnibus linguis, sed *si nesciero virtutem vocis*, idest significationem vocis, *ero cui loquar, barbarus*. Hierem. V. 15. „ Adducam „ super te gentem de longinquo, gentem „ cuius ignoras linguam. "

Nota, quod barbari secundum quosdam dicuntur illi quorum idioma discordat omnino a Latino. Alii vero dicunt, quod quilibet extraneus est barbarus omni alii extraneo, quando scilicet non intelligitur ab eo. Sed hoc non est verum: quia secundum Isidorum, Barbaria est specialis natio. Coloss. III. II. „ In Christo Iesu non est „ Barbarus, & Scitha &c. " Sed secundum quod verius dicitur, barbari proprie dicuntur illi qui in virtute corporis vigent, in virtute rationis deficiunt, & sunt quasi extra leges, & sine regimine iuris. Et huic videtur consonare Aristoteles in Polyticis suis.

Consequenter cum dicit, *Sic & vos .... quarite ut abundetis*, concludit quod intendit. Et hoc potest dupliciter construi. Primo ut punctetur hoc modo, quasi dicat: Sic ego ero barbarus vobis, si loquar, sine significatione, & interpretatione, sicut & vos eritis barbari ad invicem: & ideo *quarite ut abundetis*; & hoc, *quoniam estis amulatores spirituum*. Vel alio modo, ut totum ponatur sub distinctione; quasi diceret: Ne ergo sitis barbari, sic scilicet sicut ego facio, quoniam *estis amulatores spirituum*, idest donorum Spiritus sancti, *quarite*, a Deo, *ut abundetis*. Proverb. XV. 5. „ In abundanti iustitia virtus maxima „ est: " quæ quidem iustitia est ædificare alios. Matth. VII. 7. „ Petite, & dabitur „ vobis; quærite, & invenietis; pulsate, „ & aperietur vobis. "

L E C T I O III.

ET ideo qui loquitur lingua, oret ut interpretetur. Nam si orem lingua, spiritus meus orat, mens autem mea sine fructu est. Quid ergo est? Orabo spiritu, orabo & mente; psallam spiritu, psallam & mente. Ceterum si benedixeris spiritu, qui supplet locum idiotæ, quomodo dicet Amen super tuam benedictionem? Quoniam quid dicas, nescit. Nam tu quidem bene gratias agis, sed alter non ædificatur.

SUpra ostendit Apostolus excellentiam doni prophetiæ ad donum linguarum, rationibus sumptis ex parte exhortationis; hic vero ostendit idem rationibus sumptis ex parte orationis: hæc enim duo per linguam exercemus, orationem scilicet, & exhortationem: & circa hoc duo facit: primo enim probat excellentiam prophetiæ ad donum linguarum rationibus; secundo exemplis, ibi, *Gratias ago Deo meo, quod omnium vestrum lingua loquor*. Circa primum duo facit. Primo ponit necessitatem orationis; secundo ostendit quomodo in oratione plus valet donum prophetiæ

quam

quam donum linguarum, ibi, *Nam si orem lingua, spiritus meus orat*. Dicit ergo primo: Dixi, quod donum linguarum sine dono prophetiæ non valet; & ideo quia interpretari est actus prophetiæ, quæ est excellentior illo, *qui loquitur lingua* ignota, vel extranea, vel aliqua mysteria occulta, *oret*, scilicet Deum, *ut interpretetur*, idest ut interpretandi gratia detur sibi. Colost. IV. 3. „Orantes ut Deus aperiat ostium." Glossa aliter exponit *Oret*: orare enim dicitur dupliciter, scilicet vel deprecari Deum, vel persuadere: quasi dicat: *Qui loquitur lingua*, *oret*, idest ita persuadeat, *ut interpretetur*. Et sic accipit orare hic Glossa per totum capitulum. Sed non est hæc intentio Apostoli, sed pro deprecatione ad Deum.

Nam si orem lingua, spiritus meus orat. Hic ostendit quod in orando plus valet prophetia quam donum linguarum; & hoc dupliciter. Primo ratione sumpta ex parte ipsius orantis; secundo ratione sumpta ex parte audientis, ibi, *Ceterum si benedixeris spiritu, qui supplet locum idiotæ, quomodo dicet Amen super tua benedictione*? Circa primum duo facit. Primo ponit rationem ad propositum ostendendum; secundo removet obiectionem, ibi, *Quid ergo est? &c.* Circa primum sciendum est, quod duplex est oratio. Una est privata, quando scilicet quis orat in seipso, & pro se; alia publica, quando quis orat coram populo, & pro aliis: & in utraque contingit uti & dono linguarum, & dono prophetiæ. Et ideo vult ostendere quod in utraque plus valet donum prophetiæ quam donum linguarum. Et primo in oratione privata, dicens, quod si sit aliquis idiota, qui faciat orationem suam, dicens Psalmum, vel Pater noster, & non intelligat ea quæ dicit, iste orat lingua, & non refert utrum oret verbis sibi a Spiritu sancto concessis, sive verbis aliorum. Et si sit alius qui orat, & intelligit quæ dicit, hic quidem orat, & prophetat. Constat autem quod plus lucratur qui orat, & intelligit, quam qui tantum lingua orat, qui scilicet non intelligit quæ dicit. Nam ille qui intelligit, reficitur & quantum ad intellectum, & quantum ad affectum; sed mens eius qui non intelligit, est sine fructu refectionis. Unde cum melius sit refici quantum ad affectum, & intellectum, quam quantum ad affectum solum; constat quod in oratione plus valet prophetiæ donum quam solum donum linguarum: & hoc est quod dicit: Dico, quod *oret ut interpretetur*. *Nam si orem lingua*, idest orando utor dono linguarum, ita quod proferam aliqua quæ non intelligo; tunc *Spiritus meus*, idest Spiritus sanctus mihi datus, *orat*, qui inclinat, & movet me ad orandum. Et nihilominus mereor in ipsa oratione: quia hoc ipsum quod moveor a Spiritu sancto, est mihi meritum. Rom. VIII. 26. „Nam quid oremus, sicut oportet, nescimus; sed ipse Spiritus sanctus „postulare nos facit." Vel *spiritus meus*, idest ratio mea, *orat*, idest dictat mihi quod ego loquar ea quæ ad bonum sunt, sive verbis propriis, sive aliorum sanctorum. Vel *spiritus meus*, idest virtus imaginativa, *orat*, inquantum voces, seu similitudines corporalium sunt tantum in imaginatione, absque hoc quod intelligantur ab intellectu: & ideo subdit: *Mens autem mea*, idest intellectus meus, *sine fructu est*, quia non intelligit. Et ideo melius est in oratione prophetia, seu interpretatio, quam donum linguarum.

Sed numquid quandocumque quis orat, & non intelligit quid dicit, (*a*) est sine fructu orationis? Dicendum, quod duplex est fructus orationis. Unus fructus est meritum, quod homini provenit; alius fructus est spiritualis consolatio, & devotio concepta ex oratione. Et quantum ad fructum devotionis spiritualis, privatur qui non attendit ad ea quæ orat, seu non intelligit; sed quantum ad fructum meriti, non est dicendum, quod (*b*) privetur: quia sic multæ orationes essent sine merito, cum vix unum Pater noster possit homo dicere quin mens ad alia feratur. Et ideo dicendum est, quod quando orans aliquando divertit ab his quæ dicit, seu quando quis in uno opere meritorio non continue cogitat in quolibet actu, quod facit hoc propter Deum, non perdit rationem meriti. Cuius ratio est, quia in omnibus actibus meritoriis qui ordinantur ad finem rectum non requiritur quod intentio agentis coniungatur fini secundum quemlibet actum; sed vis prima, quæ movet intentionem, manet in eo opere, etiam si aliquando in aliquo particulari divertat: & hæc prima vis facit totum opus meritorium, nisi interrumpatur per contrariam affectionem, quæ divertat a fine prædicto ad finem contrarium.

Sed sciendum est, quod triplex est attentio.

(a) *Al.* sit. (b) *Al.* evacuetur.

tio. Una est ad verba, quæ homo dicit; & hæc aliquando nocet, inquantum impedit devotionem; alia est ad sensum verborum; & hæc nocet, non tamem est multum nociva: tertia est ad finem; & hæc est melior, & quasi necessaria. Tamen id quod dicit Apostolus, *Mens est sine fructu*, intelligitur de fructu refectionis.

Quid ergo est? Quia posset aliquis dicere: Ex quo orare lingua est sine fructu mentis, sed tamen spiritus orat, numquid ergo non est orandum spiritu? ideo Apostolus hoc removet dicens, quod utroque modo orandum est, & spiritu, & mente: quia homo debet servire Deo de omnibus quæ habet a Deo; sed a Deo habet spiritum, & mentem; & ideo debet de utroque orare. Eccli. xlvii. 10. „ De omni „ corde suo laudavit Dominum, & dile„ xit Deum qui fecit illum. " Et ideo dicit: *Orabo spiritu, orabo & mente; psallam spiritu, psallam & mente.* Et sic dicit, *Orabo*, & *psallam*: quia oratio vel est ad deprecandum Deum, & sic dicit, *Orabo*; vel ad laudandum, & sic dicit, *Psallam*. De istis duobus Iac. v. 13. „ Tristatur quis in „ vobis? Oret æquo animo, & psallat. " Psal. xcvii. 6. „ Psallite Domino in ci„ thara. " *Orabo* ergo *spiritu*, idest imaginatione, *& mente*, idest voluntate.

Ceterum si benedixeris spiritu, quomodo qui supplet locum idiota, dicet Amen super tuam benedictionem? Hic secundo ostendit quod donum prophetiæ plus valet quam donum linguarum, etiam in oratione publica, quæ est quando sacerdos publice orat; ubi aliquando dicit quædam quæ non intelligit, aliquando aliqua quæ intelligit. Et circa hoc tria facit. Primo ponit rationem; secundo exponit eam, ibi, *Quomodo dicet Amen?* tertio probat quod supposuerat, ibi, *Quoniam quid dicas nescit*. Dicit ergo: Dixi, quod donum prophetiæ in oratione privata plus valet; *ceterum*, pro sed, & in publica: quia *si benedixeris*, idest si benedictionem dederis, *spiritu*, idest in lingua quæ non intelligatur, seu imaginatione, & motus a Spiritu sancto; *quis supplet locum idiota?* (idiota proprie dicitur qui scit tantum linguam in qua natus est) quasi diceret: Quis dicet illud quod debet dicere ibi idiota? quod est dicere, *Amen*. Et ideo dicit: (*a*) *Quomodo dicet Amen super tuam benedictionem?* ubi Glossa exponit: „ Idest, quomodo consentiet benedictioni a „ te factæ in persona Ecclesiæ? " Esa. lxv. 16. „ Qui benedictus est super terram, „ benedicetur (*b*) in Deo, amen. " *Amen* idem est quod fiat, vel verum est; quasi dicat: Si non intelligit quæ dicis, quomodo conformabit se dictis tuis? Potest quidem se conformare etiam si non intelligat; sed in generali tantum, non in speciali: quia non potest intelligere quid boni dicas, nisi quod benedicas tantum.

Sed quare non dantur benedictiones in vulgari, ut intelligantur a populo, & conforment se magis eis? Dicendum est, quod hoc forte fuit in Ecclesia primitiva, sed postquam fideles instructi sunt, & sciunt quæ audiunt in communi officio, fiunt benedictiones in Latino.

Consequenter probat quare non potest dicere, *Amen*, cum dicit: *Nam tu quidem bene gratias agis*; idest, licet tu gratias agas bene Deo, inquantum intelligis; *sed alter*, qui audit, & non intelligit, *non ædificatur*, inquantum non intelligit in speciali, etsi in generali intelligat, & ædificetur. Ephes. iv. 29. „ Omnis sermo malus ex ore „ vestro non procedat, sed si quis bonus „ est ad ædificationem fidei. " Et ideo melius est ut non solum lingua benedicat, sed etiam ut interpretetur, & exponat; licet tu qui gratias agis, bene agas.

LECTIO IV.

Gratias ago Deo meo, quod omnium vestrum lingua loquor. Sed in Ecclesia volo quinque verba sensu meo loqui, ut alios instruam, quam decem millia verborum in lingua. Fratres, nolite pueri effici sensibus, sed malitia parvuli estote, sensibus autem perfecti estote. In lege enim scriptum est: Quoniam in aliis linguis, & in labiis aliis loquar populo huic; & nec sic exaudient me: dicit Dominus. Itaque linguæ in signum sunt, non fidelibus, sed infidelibus; prophetiæ autem, non infidelibus, sed fidelibus.

Hic

(a) Al. *Quomodo dicet super* (item *supplens*) *tuam benedictionem*. (b) *Al.* in eo.

Hic ostendit Apostolus excellentiam doni prophetiæ ad donum linguarum per rationes sumptas ex parte sui ipsius: & circa hoc duo facit. Primo agit gratias de dono linguarum sibi a Deo dato; secundo se eis in exemplum proponit, ibi, *Sed in Ecclesia volo quinque verba sensu meo loqui*. Dicit ergo: *Gratias ago Deo meo, quod omnium vestrum lingua loquor*; quasi dicat: Non ideo vilipendo donum linguarum, quia ego dico quod donum prophetiæ sit excellentius; sed debet carum haberi: unde & ego *gratias ago Deo meo, quod omnium vestrum lingua loquor*. Est ergo de omnibus gratias agendum. I. Thess. v. 18. „ In omnibus gratias agite: hæc est enim voluntas Dei in Christo Iesu. " Vel *gratias ago*; quasi dicat: Non ideo vilipendo donum linguarum, quasi eo carens; immo etiam ego habeo; & ideo dicit: *Gratias ago &c.* Et ne intelligatur quod omnes loquerentur una lingua, dicit: *Quod omnium vestrum lingua loquor*. Act. II. 4. „ Loquebantur variis linguis Apostoli magnalia Dei. "

Sed in Ecclesia volo quinque verba sensu meo loqui. Hic ponit se in exemplum; quasi dicat: Si ego habeo donum linguarum sicut & vos, debetis facere illud quod facio. *Sed* ego *volo*, idest magis volo, *loqui in Ecclesia quinque*, idest pauca verba, *sensu meo*, idest intellectu, ut scilicet ego intelligam, & intelligar, *&* ex hoc *instruam alios, quam decem millia*, idest quamcumque multitudinem, *verborum in lingua*, quod est loqui non ad intellectum, quocumque modo fiat, ut supra expositum est. Dicunt quidam, quod ideo dicit, *Quinque*, quia Apostolus videtur velle quod magis velit dicere solum unam orationem ad intellectum quam multas sine intellectu. Oratio autem secundum grammaticos ad hoc quod debeat facere perfectum sensum, debet habere quinque, scilicet subiectum, prædicatum, copulam verbalem, determinationem subiecti, & determinationem prædicati. Aliis videtur melius quod, quia ad hoc loquendum est cum intellectu ut alii doceantur, ideo ponit quinque: quia doctor debet quinque docere: scilicet credenda: ad Titum II. 15. „ Hæc loquere, & exhortare: ' agenda: Marc. ult. 15. „ Euntes in mundum universum, prædicate Evangelium omni creaturæ: " vitanda, scilicet peccata: Eccli. XXI. 2. „ Quasi a facie colubri fuge peccata: " Esa. LVIII. 1. „ Annuntia populo meo scelera eorum: " speranda, scilicet mercedem æternam: I. Pet. I. 10. „ De qua salute exquisierunt, atque scrutati sunt Prophetæ: " timenda, scilicet pœnas æternas: Matth. XXV. 41. „ Ite maledicti in ignem æternum. "

Fratres mei, nolite pueri effici sensibus. Hic ostendit excellentiam doni prophetiæ ad donum linguarum, rationibus sumptis ex parte infidelium: & circa hoc duo facit. Primo excitat attentionem, & reddit attentos; secundo arguit ad propositum, ibi, *In lege quid scriptum est?* Circa primum videtur Apostolus excludere pallium excusationis aliquorum, qui ideo docent quædam rudia, & superficialia, quasi ostendant se volentes vivere in simplicitate, & ideo non curantes de subtilitatibus, ad quas secundum rei veritatem non attingunt: habentes verbum Domini ad hoc Matth. XVIII. 3. „ Nisi conversi fueritis, & efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum cælorum. " Sed hoc Apostolus excludit cum dicit: *Nolite pueri effici sensu*, idest, nolite puerilia, & inutilia, & stulta loqui, & docere. Supra XIII. 11. *Cum essem parvulus, loquebar ut parvulus*. Sed quomodo debetis effici pueri? Affectu, non intellectu: & ideo dicit: *Sed malitia parvuli estote*. Ubi sciendum est, quod parvuli deficiunt in cogitando mala; & sic debemus effici parvuli: & ideo dicit: *Sed malitia parvuli estote*: & deficiunt in cogitando bona, & sic non debemus esse parvuli, immo viri perfecti: & ideo dicit: *Sensibus autem perfecti estote*; idest, ad discretionem boni & mali, perfecti sitis. Unde Heb. x. 14. „ Perfectorum est solidus cibus, eorum qui pro consuetudine exercitatos habent sensus ad discretionem boni, ac mali. " Non ergo laudatur in vobis simplicitas quæ opponitur prudentiæ, sed simplicitas quæ astutiæ. Et ideo Dominus dicit Matth. x. 19. „ Estote prudentes sicut serpentes. " Rom. XVI. 19. „ Volo vos sapientes esse in bono, simplices in malo. "

Consequenter cum dicit, *In lege quid scriptum est?* arguit ad propositum. Ubi sciendum est, quod hoc argumentum, sicut patet per Glossam, distinguitur per multa; sed, secundum intentionem Apostoli, non videtur quod attendatur (*a*) in loco hoc nisi una ratio: & ratio sua ad probandum quod donum prophetiæ est excellentius quam donum linguarum, est talis. Omne quod plus valet ad illud ad quod alterum principaliter ordinatur, est melius illo altero or-

(a) *Al.* in toto hoc.

ordinato ad hoc: sed tam donum prophetiæ, quam donum linguarum ordinatur ad conversionem infidelium; sed prophetiæ plus valent ad hoc quam donum linguarum: ergo prophetia est melior. Circa hanc ergo rationem duo facit. Primo ostendit ad quid ordinatur donum linguarum, & ad quid ordinatur donum prophetiæ; secundo quod plus valet donum prophetiæ, ibi, *Si ergo conveniat universa Ecclesia in unum, & omnes linguis loquantur; intrent autem idiotæ, aut infideles: nonne dicent, quod insanitis?* Circa primum duo facit. Primo inducit auctoritatem; secundo ex auctoritate arguit ad propositum, ibi, *Itaque linguæ in signum sunt, non fidelibus, sed infidelibus*. Circa primum sciendum est, quod hoc quod dicit, *In lege quid scriptum est?* potest legi vel interrogative; quasi dicat: Non debetis effici pueri sensibus, sed perfecti; & hoc est videre, & scire legem. Unde si estis perfecti sensibus, sciatis scilicet legem: & *in lege quid scriptum est* de linguis, quæ sunt inutiles aliquando ad id ad quod ordinatæ sunt? Quia licet in diversis linguis loquar, scilicet populo Iudæorum; tamen homo non exaudit &c. Potest etiam legi remissive. *In lege quid scriptum est*; quasi dicat: Nolite moveri sicut pueri ad aliquid appetendum, non discernentes utrum bonum, vel minus bonum sit quod affectatis, & præponatis meliori bono; sed *estote perfecti sensibus*, idest discernatis inter bona & magis bona, & sic affectetis. Et hoc fit, si cogitatis *quid scriptum est in lege*: *Quoniam in aliis linguis, & labiis aliis loquar populo huic; & nec sic exaudient me: dicit Dominus*. Sapien. vi. 16. „ Cogitare ergo „ de illa, sensus est consummatus. “ Et dicit, *In lege*, non accipiendo legem stricte pro quinque Libris Moysi tantum, sicut accipitur Lucæ ult. 44. „ Necesse est impleri omnia quæ scripta sunt de me in lege Moysi, & Prophetis, & Psalmis; “ sed pro toto veteri testamento, sicut accipitur Ioan. xv. „ Ut impleatur sermo qui „ in lege eorum scriptus est, quia odio „ habuerunt me gratis: “ quod tamen in Psal. cxix. scriptum est. Accipitur tamen hæc auctoritas ex Esa. xxviii. 11. ubi littera nostra habet: „ In loquela labii „ & lingua altera loquetur ad populum „ istum. “ Hoc igitur scriptum est: *Quoniam in aliis linguis*, idest in diversis generibus linguarum, *& labiis*, idest in diversis idiomatibus, & modis pronuntiandi, *loquar populo huic*, scilicet Iudaico: quia hoc signum specialiter fuit datum ad conversionem populi Iudæorum: *nec sic exaudient*, quia scilicet signis visis non crediderunt. Esa. vi. 10. Excæca cor populi huius, & aures eius „ aggrava, & oculos eius claude; ne forte videat oculis suis, & auribus suis audiat, & corde suo intelligat, & convertatur, & sanem eum. “

Sed quare Deus dedit eis signa, si non debebant converti? Ad hoc sunt duæ rationes. Una ratio est, quia licet non omnes conversi fuerint, tamen aliqui sunt conversi, eo quod non (a) repulit Dominus plebem suam. Alia ratio est, ut iustior appareat eorum damnatio, dum manifestius apparet eorum nequitia. Ioan. xv. 22. „ Si „ non venissem, & locutus eis non fuissem, peccatum non haberent; nunc autem excusationem non habent de peccato suo. “

Consequenter cum dicit, *Itaque linguæ in signum sunt, non fidelibus, sed infidelibus*, ex inducta auctoritate argumentatur ad propositum; quasi dicat: Ex hoc manifeste apparet quod donum linguarum datum est, *non fidelibus*, ad credendum, quia iam credunt: Ioan. iv. 42. „ Non propter tuam „ loquelam credimus, ipsi enim audivimus, „ & scimus: “ *sed infidelibus*, ut convertantur.

In Glossa autem ponuntur duæ expositiones Ambrosii (b) hoc in loco, quæ non sunt litterales: quarum una est, ut dicatur: Sicut in veteri testamento locutus sum populo Iudæorum per linguas, idest per figuras, & per labia, idest promittendo bona temporalia; sic adhuc in novo testamento *loquar huic populo in aliis linguis*, idest aperte, & clare, *& aliis labiis*, idest spiritualibus; *nec* tamen *sic exaudient me*, scilicet quantum ad eorum multitudinem. *Itaque linguæ datæ sunt, non fidelibus, sed infidelibus*, ad manifestandum scilicet eorum infidelitatem. Alia est. *In aliis linguis*, idest obscure, & parabolice loquar: (c) & quia sunt indigni, *non exaudient*, idest non intelligent.

Consequenter ostendit ad quid ordinatur prophetia, scilicet ad instructionem fidelium qui iam credunt: & ideo (d) dicit, quod *prophetia data sunt, non infidelibus*, qui non credunt: Esa. liii. 1. „ Domine quis credidit auditui nostro? “ *sed fidelibus*, ut credant, & instruantur. Ezech. iii. 17. „ Fili hominis, speculatorem dedi „ te domui Israel. “ Prov. xxix. 18. „ Cum „ defecerit prophetia, dissipabitur populus. “

(a) *Al.* repellit (b) *Al. omittitur* hoc in loco. (c) *Al.* ut quia. (d) *Al. desideratur* dicit.

LECTIO V.

SI ergo conveniat universa Ecclesia in unum, & omnes linguis loquantur; intrent autem idiotæ, & infideles: nonne dicent, Quid insanitis? Si autem omnes prophetent; intret autem quis infidelis, vel idiota: convincitur ab omnibus, diiudicatur ab omnibus: occulta enim cordis eius manifesta fiunt: & ita cadens in faciem adorabit Deum, pronuntians quod vere Deus in vobis sit. Quid ergo est, fratres? Cum convenitis unusquisque vestrum psalmum habet, doctrinam habet, apocalypsim habet, linguam habet, interpretationem habet; omnia ad ædificationem fiant.

GLossa vult, quod hic incipiat alia ratio ad propositum ostendendum. Sed, secundum quod dictum est, non est nisi unum cum posita ratione, & est quasi manifestatio mediæ ipsius rationis, scilicet quod prophetia plus valet ad illud ad quod specialiter ordinatur donum linguarum. Unde circa hoc duo facit. Primo ostendit inconveniens quod sequitur quantum ad infideles ex dono linguarum, ibi, *Si autem omnes linguis loquantur; intrent autem idiotæ, & infideles: nonne dicent, Quid insanitis?* secundo ostendit bonum quod sequitur ex dono prophetiæ, etiam ad infideles, ibi, *Si autem omnes prophetent; intret autem quis infidelis, vel idiota: convincitur ab omnibus.* Inconveniens quod sequitur ex dono linguarum sine prophetia, etiam quantum ad infideles, est, quia reputantur insani qui sic loquuntur solis linguis; cum tamen donum linguarum ordinetur ad conversionem infidelium, ut iam patet: & hoc est quod dicit: *Si autem omnes linguis loquantur; intrent autem idiota, & infideles;* quasi dicat: Ex hoc patet, quod linguæ non sunt præferendæ prophetiis, quia, *si conveniant*, scilicet omnes fideles, *in unum*, non solum corpore, sed etiam mente: Act. IV. 32. „ Multitudinis credentium erat cor unum, „ & anima una: " *& omnes*, qui iam convenerunt, *loquantur linguis*, ad litteram extraneis, vel loquantur ignota, & obscura; & dum sic confuse loquuntur, *intret aliquis idiota*, idest qui non intelligit nisi linguam suam, *vel infidelis*, propter quem datæ sunt linguæ: *nonne dicent*, his qui sic loquuntur, *Quid insanitis?* Quod enim non intelligitur, reputatur insanitio. Quod si intelligatur lingua, nihilominus quæ loquuntur sunt occulta; tamen malum est si non exponatur: quia poterunt credere de vobis, si occulta loquimini, quæ creduntur de Gentilibus, qui occultabant ea quæ faciebant in ritu eorum, propter eorum turpitudinem. Et hæc etiam insanitio quædam est.

Contra. Idem est loqui linguis, & loqui litteraliter quantum ad idiotas: cum ergo omnes loquantur litteraliter in Ecclesia, quia omnia dicuntur in Latino, videtur quod similiter sit insania.

Dicendum est ad hoc, quod ideo erat insania in primitiva Ecclesia, quia erant rudes in ritu ecclesiastico: unde nesciebant quæ fiebant ibi, nisi exponeretur eis. Modo vero omnes sunt instructi: unde licet in Latino omnia dicantur, sciunt tamen illud quod fit in Ecclesia.

Consequenter autem cum dicit, *Si autem omnes prophetent &c.* ostendit quod bonum sequitur ex dono prophetiæ, & circa hoc tria facit. Primo ostendit quid per bonum prophetiæ sequatur quantum ad infideles; secundo ostendit quomodo hoc sequatur, ibi, *Occulta enim cordis eius manifesta fiunt*; tertio subinfert quis effectus inde proveniat, ibi, *Et ita cadens in faciem adorabit Deum.* Dicit ergo: Constat quod ex dono linguarum non convincuntur infideles. *Autem*, pro sed, si hi qui conveniunt, *prophetent*, ideft omnes ad intellectum loquantur, vel exponant Scripturas, vel etiam revelationes eis factas interpretentur: omnes, dico, non simul, sed unus post alium, sic prophetent; *intret autem*, scilicet Ecclesiam, *idiota aliquis*, scilicet non habens nisi linguam maternam, hoc est bonum quod inde sequitur, quia *convincitur* de aliquo errore, qui ostenditur sibi: Hierem. XXXI. 19. „ Postquam ostendisti mihi, confusus „ sum: " *ab omnibus*, qui prophetant, *diiudicatur*; quasi dicat: Damnabilis ostenditur de malis moribus, & vitiis suis. Supra II. 15. *Spiritualis*, ideft doctor, *omnia diiudicat.* Ad hæc enim duo valet prophetia, scilicet ad confirmationem fidei, & instructionem morum. Quomodo autem hoc bonum sequatur ex prophetiæ dono, subdit cum dicit:

cit: *Occulta enim cordis eius manifesta fiunt*: quod potest intelligi tripliciter. Uno modo ex hoc ad litteram quod aliqui in primitiva Ecclesia gratiam habuerunt, ut secreta cordium, & peccata hominum scirent. Unde legitur de Petro Act. v. quod damnavit Ananiam de fraudato pretio agri: & secundum hoc legitur: *Occulta enim cordis eius manifesta fiunt*; quasi dicat: Ideo convincitur, quia *occulta*, idest secreta peccata sua, *manifesta fiunt*, ab illis qui ea revelant. Alio modo ex hoc quod aliquando quis in prædicatione tangit multa quæ homines gerunt in corde, sicut patet in Libris beati Gregorii, ubi quilibet invenire potest fere omnes motus cordis sui: & secundum hoc legitur: *Occulta cordis*; quasi dicat: Ideo convincuntur, quia *occulta cordis sui*, idest ea quæ gerunt in corde: Prov. XXVII. 19. „ Quomodo in aquis „ resplendet vultus aspicientium, sic corda „ hominum manifesta sunt prudentibus: " *manifestantur*, idest tanguntur ab eis. Alio modo quia aliquando occultum cordis dicitur illud quod est alicui dubium, & non potest per se certificari: & secundum hoc legitur: *Occulta cordis sui*, idest ea de quibus in corde suo dubitabat, & quæ non credebat, manifestantur, dum scilicet vadens ad Ecclesiam frequenter, fiunt sibi manifesta, sicut de seipso dicit Augustinus (Lib. X. Conf. cap. XXXIII.) quod ipse ibat ad Ecclesiam solum pro cantu, & tamen ibi multa de quibus dubitabat, & propter quæ non iverat, manifestabantur sibi. Ex hoc enim sequebatur reverentia, quia convictus reverebatur Deum. Et hoc est quod dicit: *Et ita*, idest ex quo ita convincebatur, & manifestabantur occulta cordis sui, *cadens in faciem adorabit Deum*. Matth. II. 11. „ Procidentes adoraverunt „ eum: " quod signum est reverentiæ. De reprobis autem legitur, quod cadunt retrorsum: Prov. 14. 19. „ Via impiorum tenebrosa: nesciunt ubi corruant. " Electus vero in faciem cadit, quia videt ubi prosternitur: quod signum est reverentiæ. Lev. IX. 24. „ Laudaverunt Deum ruentes „ in facies suas. " Psalm. lxxI. 9. „ Coram „ illo procident AEthiopes. " Et non solum exhibebit reverentiam Deo, sed etiam Ecclesiæ, quia *pronuntians* dicet, *quod vere Deus est in vobis*, qui prophetatis in Ecclesia. Zach. VIII. 23. „ Ibimus vobiscum: „ audivimus enim quod Deus est vobiscum. " Apparet igitur quod donum prophetiæ est utilius, quantum ad infideles.

Quid ergo est, fratres? Hic ordinat eos ad usum donorum dictorum: & circa hoc duo facit. Primo ostendit qualiter se debeant habere ad usum horum donorum; secundo concludit principale intentum, ibi, *Itaque, fratres, æmulamini prophetare, & loqui linguis nolite prohibere*. Circa primum duo facit. Primo ostendit quomodo ordinate se debeant habere in usu dictorum donorum; secundo exprimit eorum præsumptionem, ibi, *An a vobis sermo Dei processit?* Circa primum tria facit. Primo ostendit in generali quomodo se debent habere in omnibus donis; secundo quomodo se habeant quantum ad donum linguarum, ibi, *Sive lingua quis loquatur &c.* tertio ostendit quomodo se habeant quantum ad donum prophetiæ, ibi, *Prophetent duo aut tres &c.* Dicit ergo: Prophetare est melius quam loqui linguis. *Quid ergo, fratres*, agendum est? Hoc scilicet agendum est. Nam *cum convenitis*, constat quod unus non habet omnia dona; & ideo non debet uti aliquis vestrum omnibus donis, sed eo dono quod specialius accepit a Deo, & quod melius sit ad ædificationem. *Nam unusquisque vestrum habet* aliquod donum speciale. Alius *habet psalmum*; idest, (a) habet canticum ad laudandum nomen Dei, vel psalmos exponit: Habac. III. 19. „ Super excelsa mea „ deducet me victor in psalmis canentem. " Alius vero *doctrinam*; idest, habet prædicationem ad instructionem morum, vel expositionem, & spiritualem sensum. Prover. XII. 8. „ Doctrina sua cognoscitur vir. " Alius *apocalypsim habet*, idest revelationem vel in somnis, vel in visione aliqua. Daniel. II. 28. „ Est Deus in cælo revelans „ mysteria. " Alius *linguam habet*, idest donum linguarum, vel legendi prophetias. Act. II. 4. „ Et cœperunt loqui variis lin- „ guis, prout Spiritus sanctus dabat elo- „ qui illis. " Alius *interpretationem*. Supra XII. 10. *Alii interpretatio sermonum*. Hæc autem sic ordinantur, quia vel sunt ex ingenio naturali, vel ex solo Deo. Si sunt ex solo ingenio naturali, vel sunt ad laudem Dei; & sic dicit, *Psalmum habet*; vel ad instructionem proximi, & sic dicit, *Doctrinam habet*. Si sunt a solo Deo, sic dupliciter. Vel sunt aliqua occulta interius, & sic dicit, *Apocalypsim habet*; vel occulta exterius, & sic dicit, *Linguam habet*. Et

(a *Al. deest* habet.

ad horum manifestationem est tertium, scilicet *interpretatio*. Et debet fieri, *ut omnia ad aedificationem fiant*. Rom. xv. 2. „ Unusquisque vestrum proximo suo placeat in „ bonum ad aedificationem. “

LECTIO VI.

SIve lingua quis loquatur, secundum duos, aut ut multum tres, & per partes, & unus interpretetur. Si autem non fuerit interpres, taceat in Ecclesia: sibi autem loquatur, & Deo. Prophetae autem duo aut tres dicant, & ceteri diiudicent. Quod si alii revelatum fuerit sedenti, prior taceat. Potestis enim omnes per singulos prophetare, ut omnes discant, & omnes exhortentur. Et spiritus Prophetarum Prophetis subiectus est. Non enim dissensionis est Deus, sed pacis, sicut & in omnibus Ecclesiis sanctorum doceo.

HIc Apostolus ordinat eos quomodo se habeant ad usum doni linguarum; & circa hoc duo facit. Primo ostendit qualiter debent uti dono linguarum; secundo quando debent cessare ab usu, ibi, *Si autem non fuerit interpres, taceat in Ecclesia*. Dicit ergo primo, quod modus utendi dono linguarum talis sit inter vos, ut *sive quis*, idest si aliquis, *loquatur lingua*, idest dicat visiones, vel somnia, huiusmodi locutio non fiat a multis propter occupationem temporis in linguis, & non restet locus prophetiis, & confusionem generet; sed *secundum duos*, idest duobus, & si necesse fuerit, secundum *multum tres*, ut sit satis a tribus. Deut. XVII. 6. „ In ore duorum, vel trium „ testium peribit qui interficietur. “

Sed notandum, quod haec consuetudo adhuc partim servatur in Ecclesia. Nam lectiones, & Epistolas, & Evangelia habemus loco linguarum: & ideo in Missa *secundum duos* servatur: quia solum duo dicuntur, quae pertinent ad donum linguarum, scilicet Epistola, & Evangelium. In matutinis secundum multa fit, scilicet tribus lectionibus dictis in uno nocturno. Antiquitus enim dicebantur nocturna divisim secundum tres vigilias noctis; nunc vero dicuntur simul. Non solum autem debet servari ordo quantum ad numerum loquentium, sed etiam quantum ad modum; & hoc est quod dicit, *Et per partes*; idest, ut illi qui loquuntur, succedant sibi ad invicem, scilicet quod unus post alium loquatur. Vel *per partes*, (a) idest intercise, ut scilicet loquatur unam partem visionis, seu instructionis, & eam exponat, & post aliam, & ipsam exponat, & sic deinceps: quem modum consueverunt servare praedicatores, quando praedicant per interpretationem hominibus ignotae linguae: & ideo dicit: *Et unus interpretetur*.

Consequenter cum dicit, *Si autem non fuerit interpres, taceat in Ecclesia*, ostendit quando non est utendum linguis, dicens, quod loquendum est per partes, & unus debet interpretari: *sed si non fuerit* aliquis *interpres*, idest qui interpretetur, ille qui donum habet linguarum, *taceat in Ecclesia*; idest, non loquatur, seu praedicet multitudini in lingua ignota, quia non intelligitur ab eis; sed *sibi loquatur*, quia ipse se intelligit; & hoc tacite orando, vel meditando. Iob. x. 1. „ Loquar in amaritudine „ animae meae, dicam Deo: Noli me con„ demnare. “ *Prophetae autem duo aut tres dicant, & ceteri diiudicent*. Hic Apostolus ordinat eos quomodo se habeant ad usum prophetiae: & circa hoc duo facit. Primo ostendit qualiter utendum est dono prophetiae, & quantum ad numerum, (b) & quantum ad ordinem; secundo ostendit quibus usum prophetiae interdicitur, ibi, *Mulieres in Ecclesia taceant*. Circa primum tria facit. Primo docet ordinem utendi dono prophetiae; secundo huius rationem assignat, ibi, *Potestis enim omnes per singulos prophetare*; tertio obiectionem excludit, ibi, *Spiritus Prophetarum Prophetis subiectus est*. Circa primum duo facit. Primo determinat ad numerum utentium dono dicto; secundo docet modum, seu ordinem utendi, ibi, *Quod si alii revelatum fuerit sedenti, prior taceat*. Circa primum sciendum est, quod usus prophetiae, secundum quod hic videtur accipere Apostolus, est proponere verbum exhortationis ad plebem, exponendo Scripturas sacras: & quia erant in primitiva Ecclesia plures qui a Deo hoc donum habebant, & fideles non erant adhuc multipli-

(a) Al. id est intrinsece. (b) Al. & ad ordinem.

tiplicati; ideo ne esset confusio, & tædium, vult Apostolus quod non omnes qui sciunt exponere prophetias, & sacram Scripturam, prophetent, sed aliqui, & determinati; & hoc est quod dicit: *Propheta autem duo aut tres dicant*; quasi dicat: Nolo quod omnes qui conveniunt, sed *duo* tantum, *aut* ad plus *tres*, prout hoc loquendi necessitas exigit, *dicant*, idest exhortentur. Et hoc etiam consonat Scripturæ Deut. XVII. & Matth. XVIII. 16. „ In ore duorum, vel trium stat omne verbum. " *Ceteri vero*, scilicet illi qui non dicunt, *diiudicent* ea quæ ab his proponuntur, utrum scilicet bene, vel male dicta sint, bene dicta approbando, & male dicta retractari faciendo. Supra II. 15. *Spiritualis homo omnia diiudicat*. Est etiam servandus ordo in utendo dicto dono, ut si alteri illorum qui sedebant, & tacebant, & diiudicabant, fuit aliquid melius revelatum quam illi qui exhortatur, & stat prior; tunc ille qui stat, debet sedere; & ille cui melius revelatum est, debet surgere, & exhortari: & hoc est quod dicit: *Quod si alii sedenti revelatum fuerit*, scilicet per Spiritum sanctum, *prior* (a) stans *taceat*, & cedat ei. Rom. XII. 10. „ Honore invicem „ prævenientes. " Et ratio huius est, quia secundum hunc modum *potestis* successive prophetare *per singulos*, idest omnes, scilicet *ut sic omnes*, idest maiores, *discant*, & *omnes*, idest minores, *exhortentur*. Prover. I. 5. „ Audiens sapiens, sapientior erit. " Et si aliquis dicat: O Apostole, ego non possum tacere dum alius prophetat, vel cedere sedenti ex quo incepi: quia non possum retinere spiritum, qui in me loquitur, secundum illud Iob IV. 22. „ Conceptum sermonem tenere quis potest? " ideo Apostolus hoc removet cum dicit: *Et spiritus Prophetarum Prophetis subiectus est*; quasi dicat: Immo bene potest tacere, vel sedere, quia *spiritus Prophetarum*, idest spiritus qui dat prophetias (& ponit in plurali numero propter multas revelationes eis instinctas) *Prophetis subiecti sunt*, (b) quidem quantum ad cognitionem, quia, sicut dicit Gregorius (Lib. II. Moral cap. XLI.) non semper spiritus prophetiæ adest Prophetis: unde non est habitus, sicut scientia (sic enim sequeretur quod etiam quantum ad cognitionem eis subiectus esset, & possent uti eo quando vellent, & non uti) sed est quædam vis aut impressio a Deo, illuminans, & tangens corda Prophetarum, & tunc solum quando sic tanguntur, cognoscunt. Unde non est sic eis subiectus, nec secundum hoc intelligitur verbum Apostoli; sed spiritus Prophetarum sunt subiecti Prophetis quantum ad pronuntiationem, quia scilicet in eorum potestate est pronuntiare ea quæ revelantur eis quando volunt, & non pronuntiare. Et sic nihil valet excusatio, quia non cogit te spiritus quin tacere possis. Et quod hoc sit verum, probat cum dicit: *Non enim dissensionis est Deus, sed pacis*. Et facit talem rationem. Deus numquam cogit ad id unde oriatur rixa, vel dissensio; quia *Deus non est dissensionis, sed pacis*; sed si cogeret homines spiritus prophetiæ ad loquendum, tunc esset causa dissensionis: quia sic vellet semper loqui, vel docere, vel non tacere alio loquente, de quo alii turbarentur. Ergo Spiritus sanctus non cogit homines ad loquendum. II. Corinth. ult. II. „ Deus „ pacis, & dilectionis erit vobiscum. " Verumtamen quia adhuc posset obiicere, quod hoc non faceret, quia solum eis ista mandabat, & non aliis Ecclesiis, unde & in gravamen posset videri; ideo Apostolus subdit, hoc non solum in eis, sed etiam in omnibus Ecclesiis docere: & hoc est quod dicit: *Sicut in omnibus Ecclesiis sanctorum doceo*, scilicet de usu linguarum, & prophetiæ. Supra I. 10. *Idipsum dicatis omnes*.

LECTIO VII.

Mulieres in Ecclesiis taceant. Non enim permittitur eis loqui, sed subditas esse, sicut & lex dicit. Si quid autem volunt discere, domi viros suos interrogent. Turpe est enim mulieri loqui in Ecclesia. An a vobis verbum Dei processit; aut in vos solos pervenit? Si quis videtur Propheta esse, aut spiritualis, cognoscat quæ scribo vobis quia Domini sunt mandata. Si quis autem ignorat, ignorabitur. Itaque, fratres, æmulamini prophetare, & loqui linguis nolite prohibere. Omnia autem honeste, & secundum ordinem fiant in vobis.

Hic

(a) *Al.* exhortans. (b) *Al.* non quidem.

Hic Apostolus ponit personas quibus interdicit usum prophetiæ: & circa hoc duo facit. Primo ostendit quibus prophetiæ usus interdicitur; secundo removet obiectionem, ibi, *Si quid autem volunt discere, domi viros suos interrogent*. Circa primum duo facit. Primo ponit mandatum de interdicto; secundo huius rationem assignat, ibi, *Non enim permittitur eis loqui*. Dicit ergo: Volo ut viri hoc modo utantur dono prophetiæ; sed *mulieres* in Ecclesia nolo loqui, sed *taceant in Ecclesiis*. I. Tim. II. 12. „ Mulierem docere in Ecclesia non „ permitto. " Et rationem huius assignat Chrysostomus dicens (hom. IX. in I. ad Tim. cap. II.) quod semel est locuta mulier, & totum mundum subvertit.

Sed contra hoc videtur, quia de multis mulieribus legitur, quod prophetarunt, sicut de Samaritana, Ioan. IV. & de Anna uxore Phanuel, Luc. II. & de Debbora, Iudic. IV. & de Holdam prophetem uxore Sellum, IV. Regum XXII. & de filiabus Philippi, Act. XXI. Supra II. 5. etiam dicitur: *Omnis mulier orans, vel prophetans non velato capite, deturpat caput suum*.

Responsio. Dicendum, quod in prophetia sunt duo, scilicet revelatio, & manifestatio revelationis; sed a revelatione non excluduntur mulieres, sed multa revelantur eis, sicut & viris. Sed annuntiatio est duplex. Una publica, & ab hac excluduntur; alia est privata, & hæc permittitur eis: quia non est prædicatio, sed annuntiatio.

Huius autem rationem assignat, dicens: *Non enim permittitur eis loqui*, scilicet ab Ecclesiæ auctoritate; sed hoc est officium earum, ut sint subditæ viris. Unde cum docere dicat prælationem, & præsidentiam, non decet eas quæ subditæ sunt. Ratio autem quare subditæ sunt, & non præsunt, est quia deficiunt ratione, quæ est maxime necessaria præsidenti. Et ideo dicit Philosophus in Politica sua (Lib. IV. cap. II.) quod corruptio regiminis est, quando regimen pervenit ad mulieres.

Consequenter cum dicit, *Si quid volunt discere, domi viros suos interrogent*, quia possent aliqui dicere, quod ad minus de dubus possunt quærere in Ecclesia; ideo Apostolus hoc excludit: & circa hoc duo facit. Primo enim removet obiectionem; secundo rationem assignat, ibi, *Turpe est enim mulieri loqui in Ecclesia*. Dicit ergo: Dico, quod mulieres taceant in Ecclesia; *sed si aliqua* de quibus dubitant, *addiscere volunt, interrogent viros suos domi*. I. Timoth. II. 11. „ Mulier in silentio discat cum omni sub„ iectione. " Huius autem ratio est, quia turpe est, non solum indecens: in mulieribus enim commendatur verecundia. Eccli. XXVI. 19. „ Gratia super gratiam mulier „ sancta, & pudorata. " Si ergo in publico quæreret, & disputaret, signum esset inverecundiæ; & hoc est ei turpe: & inde est etiam quod in iure interdicitur mulieribus officium advocandi.

Consequenter cum dicit, *An a vobis sermo Dei processit?* confutat omnes contradicentes. Et quia possent omnes simul contradicere, vel ad minus sapientes inter eos, ideo circa hoc duo facit: primo enim confutat eos quantum ad totam eorum Ecclesiam; secundo quantum ad sapientes tantum, ibi, *Si quis autem videtur Propheta esse, aut spiritualis, cognoscat quæ scribo vobis quia Domini sunt mandata*. Circa primum sciendum est, quod causa quare populus consuevit contradicere domino, vel rectori, est singularitas. Singularitas (a) autem potest causari vel ex prioritate in aliquo bono, vel excellentia. Et ideo Apostolus volens contradicentes Corinthios confutare, excludit primo ab eis prioritatem, cum dicit: *An a vobis sermo Dei processit?* quasi dicat: Non, sed a Iudæis. Esa. II. 3. „ De Sion exibit lex, & verbum Domini „ de Hierusalem. " Quasi dicat: Si in Ecclesia Iudæorum facerem aliquas ordinationes contra ordinationes suas, possent contradicere, quia ipsi prius habuerunt verbum Dei; sed vos non, quia non processit a vobis sermo Dei. Secundo excludit ab eis excellentiam: *An in vos solos pervenit?* quasi dicat: Non solum vos credidistis, sed etiam alii: unde vos non excellitis eos: Psalm. XVIII. 5. „ In omnem „ terram exivit sonus eorum, & in fines „ orbis terræ verba eorum: " & ideo debetis facere, ut alii faciunt.

Consequenter cum dicit, *Si quis autem videtur Propheta esse &c.* in speciali confutat maiores; & circa hoc duo facit. Primo confutat eos; secundo respondet cuidam tacitæ obiectioni, ibi, *Si quis autem ignorat, ignorabitur*. Dicit ergo: Esto quod tota Ecclesia non contradicat; sed *aliquis qui videtur esse Propheta*. Et dicit, *Videtur*, quia si contradicit, non vere est Propheta, vel sapiens seu spiritualis. quia non contradiceret. Dicit etiam, *Propheta*, & *spiri-*

(a) *Al.* enim.

spiritualis: quia multi sunt spirituales qui non sunt Prophetæ, licet omnes Prophetæ sint spirituales. Iste, inquam, qui sic videtur Propheta, & spiritualis, non contradicat, sed *cognoscat*, idest sciat, quia ea *quæ scribo vobis*, *sunt mandata Dei*, & non tantum mea; quasi dicat: Ex quo nullus autus est mandatis Domini contradicere, & ea quæ scribo, sunt mandata Dei, non audeat aliquis contradicere. II. Corinth. ult. 3. „ An experimentum quæritis eius qui „ in me loquitur Christus ? “ Et ex hoc possumus colligere, quod verba Apostolorum sunt ex familiari revelatione Spiritus sancti, & Christi; & ideo servanda sunt sicut præcepta Christi. Unde & signanter Apostolus distinguit illa quæ ex se mandat, cum dicit supra VII. 25. *De virginibus autem mandatum Domini non habeo*.

Sed possent dicere: O Apostole, quomodo ego cognoscam quod hæc sint mandata Dei? Non possum hoc scire. Hoc Apostolus excludit, dicens: Non valet tibi hoc, quia non debes ignorare. Quare? Quia omnis *ignorans ignorabitur*. Matth. XXV. 12. „ Amen „ dico vobis, nescio vos. “ Ex quo patet quod omnes tenentur scire ea quæ sunt de necessitate salutis, quæ ipse prius mandat, & Apostoli, & Prophetæ. Vel aliter. *Si quis videtur Propheta esse, aut spiritualis, cognoscat quæ scribo quia Domini sunt mandata*: ut sit confirmatio præcedentium; quasi dicat: Ita scribo, sed vos non potestis ea agnoscere propter eorum difficultatem, & quia simplices estis: sed ut sciatis, quod ea quæ scribo, iusta sunt, & honesta, volo adducere testimonium Prophetarum, & spiritualium virorum, qui sunt inter vos; & ideo dicit: *Si quis autem videtur Propheta esse, aut spiritualis, cognoscat &c.* Supra II. 15. *Spiritualis iudicat omnia*. Et ne aliquis dicat, Non curamus scire ista, subdit quod tenentur scire: quia omnis *ignorans ignorabitur*. Esa. V. 13. „ Propter„ ea captivus ductus est populus meus, „ quia non habuit scientiam. “ Psal. LXXXI. 5. „ Nescierunt, neque intellexerunt, in „ tenebris ambulant. “

Itaque fratres mei æmulamini prophetare. Apostolus hic concludit generalem admonitionem; & circa hoc tria facit. Primo monet eos ad appetitum omnium donorum, dicens: Itaque & loqui linguis, & prophetare est bonum. *Æmulamini*, idest desideretis, *prophetare*: cuius causa est, quia, sicut dicitur Prover. XXIX. 18. „ deficien„ te prophetia dissipabitur populus. “ Et accipitur prophetare hic, secundum quod per totum capitulum expositum est. Et tamen licet desideretis prophetare, *nolite prohibere loqui linguis*, ne fiat dissensio. Secundo inducit ad modum debitum, cum dicit: *Omnia autem honeste, & secundum ordinem fiant in vobis*: ut scilicet uno loquente alii taceant, & mulieres in Ecclesia non loquantur, & similia. Rom. XIII. 13. „ Sic„ ut in die honeste ambulemus. “ Tertio inducit eos ad congruum ordinem, cum dicit, *Et secundum ordinem*, ut scilicet primo unus, & postea alius loquatur, & per partes, & similia quæ dicta sunt. Iudic. V. 20. „ Stellæ manentes (a) in ordine, „ & cursu suo, adversus Sisaram pugna„ verunt. “

CAPITIS DECIMIQUINTI

LECTIO I.

Notum vobis facio, fratres, Evangelium, quod prædicavi vobis, quod & accepistis, in quo & statis, per quod & salvamini; qua ratione prædicaverim vobis si tenetis, nisi frustra credidistis. Tradidi enim vobis in primis quod & accepi: quoniam Christus mortuus est pro peccatis nostris secundum Scripturas; & quia sepultus; & quia resurrexit tertia die secundum Scripturas; & quia visus est Cephæ, & postea undecim; deinde visus est plusquam quingentis fratribus simul, ex quibus multi manent usque adhuc, quidam autem dormierunt; deinde visus est Iacobo, deinde Apostolis omnibus; novissime autem omnium, tamquam abortivo, visus est & mihi. Ego enim sum minimus Apostolorum, qui non sum dignus

(a) Al. in cursu suo.

gnus vocari Apostolus, quoniam persecutus sum Ecclesiam Dei. Gratia autem Dei sum id quod sum: & gratia eius in me vacua non fuit; sed abundantius illis omnibus laboravi: non ego autem, sed gratia Dei mecum. Sive enim ego, sive illi, sic prædicavimus, & sic credidistis.

Postquam Apostolus instruxit Corinthios de ipsis sacramentis, & de re contenta, & significata in sacramentis, scilicet de gratia, & eius effectibus; hic consequenter instruit eos de re non contenta, sed significata in sacramentis, scilicet de gloria resurrectionis; quæ non est contenta in sacramento, cum non statim habeat eam qui suscipit sacramenta; sed significatur gloria resurrectionis in ipsis, inquantum confertur in eis gratia, per quam ad beatitudinem pervenitur. Circa hoc autem duo facit. Primo præmittit tractatum de resurrectione; secundo per hoc probat resurrectionem communem omnium hominum, ibi, *Si autem Christus prædicatur quod resurrexit a mortuis, quomodo quidam dicunt in vobis, quia resurrectio mortuorum non est?* Circa primum duo facit. Primo commendat evangelicam doctrinam; secundo annuntiat quæ oportet scire circa resurrectionem Christi, ibi, *Tradidi enim vobis in primis quod & accepi*. Commendat enim eminentiam evangelicæ doctrinæ quantum ad quatuor. Primo quantum ad prædicantium auctoritatem, quia ipsi Apostoli; & hoc est quod dicit: *O fratres*, continuando se ad præcedentia, *facio vobis notum Evangelium*, quod idem est quod bona annuntiatio, quæ incipit a Christo: unde quidquid pertinet ad Christum, vel est de ipso Christo, dicitur Evangelium. *Quod* (a) *prædicavi vobis*; quasi dicat: Illud quod prædicavi vobis de Christo, *notum facio vobis*; idest, reduco vobis ad memoriam, quasi non sint nova ea quæ scribo. Philip. III. 1. „ Eadem scribere vobis mihi quidem non pigrum, vobis autem necessarium.“ *Prædicavi*, ego scilicet vobis, & alii Apostoli aliis. Et in hoc apparet auctoritas huius doctrinæ, quia a Christo, a Paulo, & ab aliis Apostolis. Hebr. II. 3. „ Quæ „ cum initium accepisset (b) enarrari per „ Dominum, ab eis qui audierunt, in nos „ confirmata est.“ Secundo quantum ad communem fidem omnium populorum; & ideo dicit: *Quod & accepistis*, omnes. Sed hoc Augustinus (Lib. XXII. de Civit. Dei cap. v.) dicit pertinere ad evidentiam huius fidei, faciens tale argumentum. Ad credenda ea quæ sunt fidei, aut sunt miracula facta, aut non. Si sunt facta miracula, habeo propositum, quod dignissima, & certissima est. Si non sunt facta, hoc est maximum omnium miraculorum, quod per quosdam paucos conversi sunt ad fidem infinita multitudo hominum; per pauperes prædicantes paupertatem, divites; per idiotas prædicantes ea quæ rationem excedunt, conversi sunt sapientes, & Philosophi. Psalm. XVIII. 5. „ In „ omnem terram exivit sonus eorum, & in „ fines orbis terræ verba eorum.“

Sed si obiiciatur, quod etiam lex Machometi recepta est a multis; dicendum est, quod non est simile: quia ille opprimendo, & vi armorum subiugavit eos; sed isti Apostoli moriendo ipsi alios ad fidem duxerunt, & faciendo signa, & prodigia. Ille etiam proponebat quædam quæ ad delicias, & lascivias pertinent; sed Christus, & Apostoli terrenorum contemptum. I. Thess. II. 13. „ Cum accepissetis a nobis „ verbum Dei, accepistis illud non ut verbum hominum, sed (sicut est vere) verbum Dei.“

Tertio quantum ad virtutem; quia confirmat, & elevat ad cælestia: ideo dicit: *In quo statis*, scilicet elevati ad cælestia. Ille enim dicitur stare qui rectus est, & hoc sola lex Christi facit. Rom. V. 2. „ Iustificati ergo per fidem...habemus accessum „ in gratiam istam, in qua stamus.“ Lex enim vetus (c) non faciebat stare, sed curvabat ad terrena. Deut. XXXIII. 28. „ Oculus Iacob in terra „ frumenti, & vini.“ Quarto quantum ad utilitatem; quia sola nova lex perducit ad finem salutis, vetus autem non. Hebr. VII. 19. „ Neminem ad perfectum „ adduxit lex.“ Et ideo dicit: *Per quod & salvamini*. Hic iam ex certitudine spei per inchoationem, quæ est per fidem, *salvamini*, & in futuro in veritate rei, (d) & speciei. Iacob. I. 21. „ In mansuetudine suscipite insitum verbum, quod „ potest salvare animas vestras.“ Ioan. XX. 31. „ Hæc autem scripta sunt, ut credatis, & ut credentes vitam habeatis in „ nomine eius.“ Et apponit hic duas conditiones. Primam, cum dicit, *Si tenetis*. Glos-

(a) Al. *prædico*. (b) *Al.* enarrandi. (c) *Al. deest* non. (d) *Al.* & spei.

Glossa sic exponit. „ *Si tenetis qua ratione* „ *prædicavi vobis* illud Evangelium, idest „ resurrectionem mortuorum, ea ratione „ qua confirmavi vobis, idest per resurre- „ ctionem Christi. " Vel aliter. *Salvamini*, ita tamen, *si tenetis*, idest si servatis, ea *ratione qua prædicavi vobis* Evangelium Christi. Secundam conditionem ponit, cum dicit, *Nisi frustra credidistis*; quasi dicat: Salvamini per fidem, *si non frustra credidistis*; idest, si fidei adduntur bona opera, quia fides sine operibus mortua est, Iacob. II. Illud enim dicitur esse frustra quod est ad finem quem non consequitur. Finis autem fidei est visio Dei. Unde si non salvamini, frustra credidistis, non simpliciter, sed inquantum non (*a*) pervenitis ad finem. Vel aliter. *Si tenetis*; quasi dicat, teneatis; *nisi frustra credidistis*.

Tradidi enim vobis in primis quod & accepi. Hic ostendit propositum. Circa hoc tria facit. Primo ostendit originem doctrinæ de resurrectione Christi; secundo ostendit ea quæ in doctrina huiusmodi continentur, ibi, *Quoniam Christus mortuus est pro peccatis nostris*; tertio consonantiam, seu convenientiam prædicantium (*b*) ad hanc doctrinam, ibi, *Sive enim ego, sive illi, sic prædicavimus, & sic credidistis*. Dicit ergo primo: Istud debetis tenere, idest (*c*) in memoria habere, quod *tradidi vobis in primis*, & adhuc trado. Et dicit, *In primis*, idest inter prima credenda. Credenda enim vel pertinent ad Trinitatem, vel ad fidem Incarnationis. Et primo debet homo credere ea quæ ad fidem Incarnationis pertinent, & postea quæ ad Trinitatem pertinent. Unde *quod tradidi vobis in primis*, scilicet de Incarnatione, & non a me, vel ex mea auctoritate tradidi, sed *quod accepi* a Christo, vel a Spiritu sancto. Galat. I. I. „ Paulus Apostolus non ab hominibus, ne- „ que per hominem, sed per Iesum Chri- „ stum. " Supra XI. 23. *Ego accepi a Domino quod & tradidi vobis*. Esa. XXI. 10. „ Quæ audivi a Domino exercituum Deo „ Israel, annuntiavi vobis. " Ea autem quæ accepit, & tradidit, sunt quatuor, scilicet mors, sepultura, resurrectio, & apparitio Christi. Dicit ergo primo: Tradidi vobis primo mortem Christi; & ideo dicit: *Quoniam Christus mortuus est*: in quo removet duplicem suspicionem, quæ suboriri posset circa mortem Christi. Prima est quod mortuus esset pro peccatis suis actualibus, vel originali; & hoc excludit cum dicit, *Pro peccatis nostris*, non suis. Esa. LIII. 8. „ Propter scelus populi mei per- „ cussi eum. " I. Petr. 3. 1. „ Christus „ semel pro peccatis nostris mortuus est, „ iustus pro iniustis. " Alia suspicio est quod mors Christi esset casualis, vel violentia Iudæorum; & hoc excludit cum dicit, *Secundum Scripturas*, scilicet veteris, & novi testamenti; & ideo signanter specialiter dicit, *Secundum Scripturas*. Esa. LIII. 7. „ Sicut ovis ad occisionem ductus „ est. " Hierem. XI. 19. „ Ego quasi agnus „ mansuetus qui portatur ad victimam. " Matth. XX. 18. „ Ecce ascendimus Hiero- „ solymam, & Filius hominis tradetur princi- „ pibus sacerdotum, & scribis; & con- „ demnabunt eum morte. " Tradidi (*d*) etiam vobis secundo sepulturam Christi; & ideo dicit, *Et quia sepultus est*.

Sed numquid sepultura est articulus fidei specialiter, quia facit hic mentionem specialiter de ea? Dicendum, quod secundum illos qui numerant articulus secundum credenda, non est specialis articulus fidei, sed includitur cum articulo passionis, & mortis Christi. Cuius ratio est, quia fides est eorum quæ sunt supra rationem: unde ibi incipit articulus fidei ubi deficit ratio. Hoc autem primum est quod Dominus sit conceptus, & ideo conceptio est articulus fidei; secundum quod Deus est natus de virgine, & ideo hic est alius; tertium quod inpassibilis Deus patiatur, & moriatur, & hic est alius, & cum hoc intelligitur etiam de sepultura: unde non est specialis articulus. Facit autem Apostolus hic mentionem de sepultura propter tria. Primo ut ostendat veritatem mortis Christi: evidens enim mortis signum alicuius est quod sepeliatur. Secundo ad ostendendum veritatem resurrectionis: quia si non fuisset sepultus, nec custodes fuissent iuxta sepulcrum illis diebus; possent dicere, quod discipuli fuissent eum furati. Tertio quia Apostolus vult eos inducere ad fidem resurrectionis; & hoc videtur magis difficile quod sepultus resurgat. Et de hoc dicitur Esa. XI. 10. „ Et erit sepulcrum „ eius gloriosum. " Esa. LIII. 9. „ Dabit „ impios pro sepultura. "

Tradidi etiam vobis resurrectionem: *quia resurrexit tertia die*. Oseæ VI. 3. „ Vi- „ vificabit nos post duos dies, in die ter- „ tia suscitabit nos. " Et etiam dicit, *Tertia die*, non quod fuerint tres dies integri, sed duæ noctes, & una dies, per syne-

(a) *Al.* pervenit. (b) *Al. omittitur* ad hanc doctrinam. (c) *Al. desideratur* in. (d) *Al.* enim.

synecdochen. Et huius causa fuit, sicut dicit Augustinus (Lib. IV. de Trin. cap. 111.) quia Deus per suum simplum, idest per malum poenae, quod significatur per unum diem, destruxit nostrum duplum, idest poenam, & culpam, quod significatur per duas noctes. Tradidi etiam vobis quarto Christi apparitiones: *quia visus est Cephae*. Et ponit primo apparitiones factas aliis; secundo apparitiones factas sibi soli, ibi, *Novissime autem omnium tamquam abortivo visus est & mihi*. Sciendum est autem circa primum, quod apparitiones Christi non sunt factae omnibus communiter, sed aliquibus specialibus personis. Act. x. 40. „ Dedit „ eum manifestum fieri non omni populo, „ sed testibus praeordinatis a Deo. " Et huius ratio fuit, ut servaretur ordo in Ecclesia, ut per quosdam speciales fides resurrectionis deveniret ad alios. Notandum autem est, quod apparitiones Christi non ponuntur hic omnes, nec illae quae factae sunt mulieribus; ponuntur autem hic quaedam quae non leguntur in Evangeliis. Et horum ratio fuit, quia Apostolus vult ex ratione confutare infideles; & ideo noluit ponere testimonia nisi authentica; & ideo tacuit apparitiones mulieribus factas, & posuit quasdam quae non inveniuntur, ut ostendat, quod etiam aliis pluribus apparuit. Sed facit mentionem specialem de Petro, & Iacobo, quia erant quasi columnae, ut dicitur Galat. 11. Dicit ergo: *Tradidi vobis, quia visus est Cephae*, idest Petro. Luc. ult. 34. „ Surrexit „ Dominus vere, & apparuit Simoni. " Et creditur quod inter viros primo apparuit Petro, quia erat in maxima tristitia: unde & Angelus dixit Marc. ult. 7. „ Ite, „ dicite discipulis eius, & Petro, quia „ praecedet vos in Galilaeam. " *Postea*, idest in alia vice, *visus est undecim Apostolis*. Semel quidem visus est decem tantum, quando Thomas erat absens, & post octo dies, undecim, quando Thomas erat cum eis. Augustinus (Lib. II de Cons. Evang. cap. xxv.) dicit, quod debet dicere duodecim, sed corruptum est vitio scriptorum: & dicit quod non refert quod Iudas iam obierat, & Mathias nondum erat electus: quia consuetum est quod quando maior pars collegii facit aliquid, dicitur quod totum collegium hoc facit. Unde quia Dominus elegerat duodecim, ideo potest dici, quod visus est duodecim, idest toti collegio Apostolorum. Sed non est (a) vis, sive dicatur duodecim, sive undecim. *Deinde iterum visus est plusquam quingentis fratribus*. Sed de hoc nihil legimus in sacra Scriptura, nisi hoc quod hic dicitur. Potest tamen dici, quod haec apparitio fuit de qua loquitur Dionysius in III. de divinis Nominibus, quando omnes discipuli convenerunt ad videndum corpus quod ferebat principem vitae.

Sed contra hoc videtur esse, quia hoc fuit ante ascensionem, quando scilicet Christus apparuit Iacobo. Sed congregatio discipulorum ad videndum Beatam Virginem, de qua videtur loqui Dionysius, fuit multum post.

Et ideo melius videtur dicendum, quod apparuit quingentis fratribus simul ante ascensionem suam, & non refert quod dicitur, Discipuli erant centum viginti: quia licet illi qui erant in Hierusalem, essent centum viginti, tamen in Galilaea erant multi discipuli, & forte omnes congregati fuot simul cum apparuit. Et ut huius testimonium sit magis certum, dicit, quod ex eis *adhuc multi manent*, idest vivunt, *quidam autem ex eis dormierunt*, idest mortui sunt in spe resurrectionis. Et vocat sanctorum mortem, dormitionem: quia moriuntur carne corruptibili, ut resurgant incorruptibiles. Rom. vi. 9. „ Christus „ resurgens ex mortuis iam non moritur, „ mors illi ultra non dominabitur. "

Deinde, idest post, *visus est Iacobo*, scilicet Alphaei. Et ratio huius potest assignari, quia, ut legitur, Iacobus vovit se non sumpturum cibum, nisi prius videret Christum.

Sed secundum hoc non servaretur ordo apparitionis: quia si post omnes numeratas apparitiones apparuisset Iacobo, nimis fuisset sine cibo, & hoc est difficile. Et ideo dicendum est, quod ideo singulariter Christus apparuit Iacobo, quia specialem devotionem Iacobus ad Christum habuit. Et de ista etiam apparitione nihil habetur in Evangelio.

Deinde, post hoc scilicet visus est, *omnibus Apostolis*, in ascensione, ut legitur Matth. ult. & Act. 1. *Novissime autem omnium tamquam abortivo visus est & mihi*. Hic Apostolus commemorat apparitionem factam sibi soli; & circa hoc duo facit. Primo ostendit ordinem apparitionis; secundo rationem eius assignat, ibi, *Ego enim sum minimus Apostolorum*. Dicit ergo ita. Dixi, quod omnibus manifestatus est Christus: novissi-

(a) *Al.* vitium.

novissime, idest ultimo, & post ascensionem, *visus est & mihi*, *tamquam abortivo*, & ideo novissime. Dicit autem, *Tamquam abortivo*, propter tria. Abortivus dicitur aliquis fetus, vel quia nascitur extra tempus debitum, vel quia cum violentia educitur, vel quia non perducitur ad debitam quantitatem. Et quia hæc tria videbat in se Apostolus, ideo dicit, *Tamquam abortivo*. Primo enim ipse extra tempus aliorum Apostolorum renatus est Christo: nam alii Apostoli renati sunt Christo ante adventum Spiritus sancti, Paulus vero post. Secundo quia alii Apostoli spontanee conversi sunt ad Christum, sed Paulus coactus. Act. IX. (a) „ Prostravit eum ad „ terram &c. " Et hoc multum valet contra hæreticos, qui dicunt, quod nullus debet cogi ad fidem, quia Paulus coactus fuit. Et, sicut dicit Augustinus (epist. l. post med.) plus profecit in fide Paulus cum coacte conversus est, quam multi qui spontanee venerunt. Tertio quia reputat se aliis minorem, & non pervenisse ad virtutem aliorum Apostolorum; & ideo quasi rationem assignans, dicit: *Ego enim sum minimus Apostolorum*. Circa hoc duo facit: primo enim ostendit suam parvitatem; secundo rationem huius exponit, ibi, *Quoniam persecutus sum Ecclesiam Dei*. Parvitatem autem suam manifestat primo in comparatione ad Apostolos, cum dicit: *Ego enim sum minimus Apostolorum*. Esa. lx. 22. „ Minimus erit in mille, & parvulus „ in gentem fortissimam. " Eccli. III. 20. „ Quanto maior es, humilia te in omni„ bus, & coram Deo invenies gratiam. " Et licet sit minimus in comparatione ad Apostolos, posset tamen dici, quod est magnus in comparatione ad alios, quia est Apostolus; & ideo secundo ostendit suam parvitatem in comparatione ad alios, cum dicit: *Qui non sum dignus*, non solum esse, sed *vocari Apostolus*; licet vocer. II. Corinth. III. 5. „ Non quod sufficientes simus co„ gitare aliquid a nobis, quasi ex nobis, „ sed sufficientia nostra ex Deo est. " Sed posses dicere: O Apostole, propter humilitatem nullus debet dicere falsum: cum ergo tu sis magnus, quare vocas te minimum? & ideo cum dicit, *Quoniam persecutus sum Ecclesiam Dei*, ostendit quomodo sit minimus, & quomodo non minimus. Minimum autem dicit se, considerando præterita facta sua, & dicit: *Non sum dignus vocari Apostolus*. Quare? *Quia persecutus sum Ecclesiam Dei*, quod alii Apostoli non fecerunt. Gal. I. 13. „ Supra mo„ dum persequebar Ecclesiam Dei, & ex„ pugnabam illam. " I. Timoth. I. 13. „ Qui fui blasphemus, & persecutor, & „ contumeliosus. " Et licet ex me sim minimus, tamen ex Deo non sum minimus; & ideo dicit: *Gratia Dei sum id quod sum*. Et circa hoc duo facit. Primo commendat conditionem suam quantum ad statum; secundo quantum ad executionem status, ibi, *Et gratia eius in me vacua non fuit*. Dicit ergo primo: Ex me nihil sum, sed id quod sum, gratia Dei sum, idest ex Deo, non ex me. Ephes. III. 7. „ Cuius „ factus sum minister secundum donum „ gratiæ Dei quæ data est mihi. " Et dicit, *Id quod sum*, quia homo sine gratia nihil est. Supra XIII. 2. *Si habuero omnem prophetiam, & noverim mysteria omnia .... caritatem autem non habuero, nihil sum*. Sed qualiter usus sit, & executus statum suum, ostendit dicens: *Et gratia eius in me vacua non fuit*. Ubi primo ostendit quomodo usus sit gratia ista, quia ad bonum; & ideo dicit: *In me vacua non fuit*, idest otiosa, quia ea usus est ad id ad quod data est sibi. Phil. II. 16. „ Non in vacuum cu„ curri, neque in vacuum laboravi. " Secundo manifestat quomodo alios excessit; & ideo subdit: *Sed abundantius illis omnibus*, idest Apostolis sigillatim, *laboravi*, prædicando: quia nullus per tot loca prædicavit, & annuntiavit Christum: unde dicit Rom. XV. 19. „ Ita quod a Hierusalem usque ad Il„ lyricum per circuitum repleverim Evan„ gelium Christi: " & etiam usque ad Hispaniam: operando: quia licet ipse, sicut alii Apostoli, posset exigere sumptus sibi necessarios, tamen specialiter voluit de labore manuum quærere sumptus suos, ut ipse dicit II. Thess. III. 8. „ Nocte, & „ die manibus nostris operantes, ne quem „ vestrum gravaremus: " tribulationes sustinendo: nullus enim Apostolorum tot persecutiones, & tribulationes sustinuit, ut ipse enumerat II. Corinth. XI. 23. „ In „ laboribus plurimis, & carceribus &c. " Tertio ostendit usus efficaciam, quia hoc non a se solo, sed ex instinctu, & adiutorio Spiritus sancti; & ideo dicit: *Non autem ego solus operor*, *sed gratia Dei mecum*, quæ movet voluntatem ad hoc. Esa. XXVI. 12. „ Omnia opera nostra operatus es nobis,

Ddd 2

(a) *Act.* IX. 3. *Sic legitur*. „ Et subito circumfulsit eum lux de cælo; & cadens in terram, audivit „ vocem dicentem sibi: Saule, Saule, quid me persequeris? "

„ bis, Domine. " Philip. II. 13. „ Qui „ operatur in nobis velle, & perficere pro „ bona voluntate. " Deus enim non solum infundit gratiam, qua nostra opera grata fiunt, & meritoria; sed etiam movet ad bene utendum gratia infusa; & hæc vocatur gratia cooperans.

Sive ego enim, sive illi, sic prædicavimus. Hic ostendit concordiam prædicantium; & hoc potest dupliciter legi. Primo ut sit confirmatio dictorum; quasi dicat aliquis: Tu ita prædicas, sed tamen non credimus tibi soli, quia tu minimus es inter Apostolos. Ideo respondens Apostolus ait: Immo debetis mihi credere, quia ego non prædico alia. *Sive ego*, sive alii Apostoli, *sic prædicamus*, scilicet Christum resurrexisse, & visum fuisse &c. & vos etiam *credidistis*, sicut ego, & illi prædicaverunt, scilicet quod Christus resurrexit, & visus est &c. II.Corinth. IV. 3. „ Habentes eumdem spiritum fidei ... & nos credimus, „ propter quod & loquimur. " Secundo potest legi, ut efficacia prædicationis sit omnibus Apostolis ex uno, idest a gratia Dei; quasi dicat: *Sive ego*, prædicem, *sive illi*, idest Apostoli, sicut prædicamus; hoc fecimus adiuti, & firmati per gratiam Dei; & etiam vos ipsi *credidistis*, scilicet inspirati Spiritu sancto, & gratia Dei, sine qua nihil facere possumus. Ioan. XV. 5. „ Sine „ me nihil potestis facere. "

L E C T I O II.

SI autem Christus prædicatur quod resurrexit a mortuis, quomodo quidam dicunt in vobis, quoniam resurrectio mortuorum non est? Si autem resurrectio mortuorum non est, neque Christus resurrexit. Si autem Christus non resurrexit, inanis est prædicatio nostra, inanis est & fides vestra. Invenimur autem & falsi testes Dei, quoniam testimonium diximus adversus Deum, quod suscitaverit Christum; quem non suscitavit, si mortui non resurgunt. Nam si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit. Quod si Christus non resurrexit, vana est fides vestra: adhuc enim estis in peccatis vestris. Ergo & qui dormierunt in Christo, perierunt. Si in hac vita tantum in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus.

SUpra Apostolus astruxit fidem per resurrectionem Christi; hic vero probat per resurrectionem Christi, resurrectionem mortuorum futuram: & primo probat futuram resurrectionem; secundo ostendit qualitatem resurgentium, ibi, *Sed dicet aliquis: Quomodo resurgunt mortui?* tertio vero describit ordinem resurrectionis, ibi, *Ecce mysterium vobis dico*. Circa primum duo facit. Primo probat resurrectionem mortuorum futuram ratione sumpta ex resurrectione Christi; secundo ratione sumpta ex vita sanctorum, ibi, *Alioquin quid facient qui baptizantur pro mortuis, si omnino mortui non resurgunt?* Probat autem mortuorum resurrectionem ex resurrectione Christi tali ratione. Si Christus resurrexit, ergo & mortui resurgent. Circa ergo hanc rationem tria facit. Primo ponit conditionalem, scilicet si Christus resurrexit, & mortui resurgent; secundo vero probat antecedens ipsius conditionalis, ibi, *Si autem resurrectio mortuorum non est, neque Christus resurrexit*; tertio probat conditionalem esse veram, ibi, *Nunc autem Christus resurrexit*. Dicit ergo primo: Dixi, quod sive ego prædicaverim, sive illi, scilicet alii Apostoli, sic credidistis; sed si prædicatur a nobis, quod Christus resurrexit a mortuis, *quomodo quidam in vobis*, idest inter vos, *dicunt, quoniam resurrectio mortuorum non est?* quasi dicat: Si Christus resurrexit a mortuis secundum quod nos prædicamus: I. Thess. IV. 13. „ Si credimus quod Christus mor„ tuus est, & resurrexit; ita & Deus eos „ qui dormierunt per Iesum, adducet „ cum eo: " nullus debet dubitare resurrectionem mortuorum futuram. Unde Rom. VIII. II. „ Qui suscitavit Iesum Christum „ a mortuis, vivificabit & mortalia cor„ pora vestra. "

Sed videtur quod hæc argumentatio non valeat, cum sit locus a maiori, affirmando: quia licet Christus resurrexit specialiter ex virtute divinitatis suæ, non sequitur quod alii homines resurgant.

Sed ad hoc dicunt aliqui, quod non est locus a maiori, sed a simili. Mori enim, & resurgere competit Christo secundum humanam naturam; & dicunt, quod est simile

mile argumentum, sicut si dicerem, Anima Sortis est immortalis: ergo omnes, scilicet animæ hominum, sunt immortales. Videtur autem quod sit melius dicendum, quod sit locus a causa: quia resurrectio Christi est causa resurrectionis nostræ. Et ideo, secundum Glossam, dicendum est. *Si Christus*, qui est causa efficiens nostræ resurrectionis, *resurrexit, quomodo dicunt, quoniam resurrectio mortuorum non est?* Sed tamen non est dicendum, quod sit causa efficiens tantum per modum meriti, quia resurgendo non meruit eam, cum iam esset comprehensor, & viveret vita gloriosa; nisi forte meritum resurrectionis mortuorum referatur ad passionem Christi. Nec est causa exemplaris tantum, ut quidam dicunt; sed est causa efficiens, & exemplaris. Unde Augustinus dicit super Ioan. (tract. XIX.) quod Verbum caro factum vivificat animas, & resuscitat mortuos. Sic ergo patet quod si Christus resurrexit, & mortui resurgent.

Sed contra. Resurgere a mortuis est supra naturam; hoc autem non est nisi virtutis infinitæ, quæ Deus est: non ergo resurrectio corporis Christi est causa efficiens resurrectionis mortuorum; cum humanitas Christi, seu corpus sit creatura; licet de Christo, vel de homine non possit dici, quod est creatura.

Responsio. Dicendum, quod inquantum Deus, sive inquantum divinitas est in Christo, Christus est & exemplar, & causa efficiens resurrectionis mortuorum per humanitatem suam, sicut per instrumentum divinitatis suæ. Ad illud quod obiicitur, dicendum, quod caro Christi, seu humanitas, non dicitur facere effectum virtutis infinitæ, inquantum caro, vel humanitas, sed inquantum caro Christi, vel humanitas Christi.

Sed quæritur adhuc. Nam posita causa sufficienti, statim ponitur effectus: si ergo resurrectio Christi est sufficiens causa resurrectionis mortuorum, statim deberent mortui resurgere, & non tantum differre.

Responsio. Dicendum, quod effectus sequitur ex causis instrumentalibus secundum conditionem causæ principalis: & ideo, cum Deus sit principalis causa nostræ resurrectionis, resurrectio vero Christi sit instrumentalis; resurrectio nostra sequitur resurrectionem Christi secundum dispositionem divinam, quæ ordinavit ut tali tempore fieret.

Sed numquid si Deus non fuisset incarnatus, homines resurrexissent? Dicendum videtur quod non: quia Christus non fuisset passus, nec resurrexisset. Dicendum est autem ad hoc, quod hæc obiectio nulla est: quia quando aliquid ordinatur ab aliqua causa, debet argumentari ad illud, servato ordine illius causæ. Et ideo dicendum est, quod Deus ordinavit resurrectionem mortuorum fore per istum modum. Potuisset tamen & alius modus adhuc inveniri a Deo, si voluisset.

Deinde cum dicit, *Si autem resurrectio mortuorum non est, neque Christus resurrexit*, probat antecedens, scilicet quod Christus resurrexit; & hoc ducendo ad inconvenientia: & circa hoc duo facit. Primo ducit ad inconvenientia; secundo ostendit illa esse inconvenientia, ibi, *Invenimur autem & falsi testes Dei*. Circa primum facit deductionem suam, supponendo quod si Christus non resurrexit, neque mortui resurgent: quod si ita est, sequuntur duo inconvenientia. Unum est quod inanis est prædicatio Apostoli, & inutilis; aliud est quod inanis est fides Corinthiorum. Unde dicit: *Si autem Christus non resurrexit, inanis est ergo prædicatio nostra*. Et hoc est quod dicit: Ex hoc quod sive ego, sive illi sic prædicant &c. Dicit ergo: *Si autem Christus non resurrexit, inanis est*, idest falsa, *prædicatio nostra*, quia sic credidistis; & hoc magnum est inconveniens, quod prædicationem eorum non suffulserit veritas, cum Apostolus dicat Philipp. II. 16. „Non in „vacuum cucurri, neque laboravi."

Invenimur autem & falsi testes Dei. Hic ostendit illa duo esse inconvenientia: & primo ostendit quod sit inconveniens, si prædicatio Apostolorum esset inanis, seu falsa; secundo ostendit quod sit inconveniens, si fides illorum esset inanis, ibi, *Quod si Christus non resurrexit, vana est fides vestra*. Ostenditur autem primum esse inconveniens: quia essent falsi testes non solum dicendo aliqua vana, vel aliqua contra aliquem hominem falsa, quod est mortale peccatum; sed falsi testes adversus Deum, quod est sacrilegium: quia si Deus non suscitavit Christum a mortuis, secundum quod nos prædicamus, *invenimur falsi testes*; & si mortui non resurgunt, Deus non resuscitavit Christum a mortuis. Iob XIII. 7. „Numquid Deus indiget vestro mendacio, ut pro illo loquamini dolos?" Et hoc est pessimum, scilicet quod aliquid attribuatur Deo quod non facit; & laudare in eo quod non est. Unde dicit Augustinus (epist. VIII.) „Non minori, sed „maiori fortasse scelere in Deo laudatur „fal-

„ falsitas, quam vituperetur veritas. " Cujus ratio est, quia intellectus noster numquam potest tantum laudare Deum quin deficiat a perfectione eius; & ideo si non totaliter intellectus omnem veritatem possit de Deo intelligere, hoc est ad excellentiam Dei. Sed si attribuitur aliquid Deo quod non habet, vel non facit, videtur quod intellectus noster est maior Deo, & intelligat aliquid maius eo quod sibi false attribuit: & hoc contra illud I. Ioan. III. 20. „ Deus maior est corde nostro. "

Quod si Christus non resurrexit, vana est fides vestra. Hic ostendit quod inconveniens sit, si fides illorum esset inanis; & hoc ostendit per tria inconvenientia, quae sequuntur inde. Primum est, quia constat quod falsitas non habet virtutem purgandi; sed constat quod fides purgat peccata: Act. xv. „ Fide purificans corda eorum. " Si ergo fides nostra sit inanis, quod esset si Christus non resurrexit, quia sic credidistis, scilicet quod resurrexit; peccata vestra non sunt vobis dimissa; & hoc est quod dicit: *Adhuc estis in peccatis vestris*. Sed quia posset aliquis dicere: Licet fides non purget peccata, possunt tamen purgari ab eis per bona opera; ideo addit secundum inconveniens, scilicet quod mortui, qui non possunt purgari in alia vita, perierunt absque spe salutis; & ideo quasi concludens dicit: *Ergo qui in Christo*, idest in fide Christi, *dormierunt*, idest mortui sunt in spe salutis, *perierunt*: quia in alia vita nulla sunt opera meritoria. Sed quia posset adhuc dicere: Non curo de peccatis, non curo de mortuis, dummodo habeam in vita ista quietem, & tranquillitatem: ideo addit tertium inconveniens, cum dicit: *Si in hac tantum vita in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus*. Et innititur tali argumento. Si resurrectio mortuorum non est, sequitur quod nihil boni habeatur ab hominibus, nisi solum in vita ista: & si hoc est, tunc illi sunt miserabiliores qui in vita ista multa mala, & tribulationes patiuntur. Cum ergo plures tribulationes Apostoli, & Christiani patiantur, sequitur quod sint miserabiliores ceteris hominibus, qui ad minus perfruuntur huius mundi bonis.

Sed circa hanc rationem videntur duo dubitanda. Unum, quia non videtur quod sit verum universaliter quod Apostolus dicit, scilicet quod Christiani sunt confidentes in hac vita tantum: quia possent dicere illi, quod licet corpora non habeant bona nisi in vita ista, quae est mortalis, tamen secundum animam habent multa bona in alia vita.

Ad hoc obviatur dupliciter. Uno modo quia si negetur resurrectio corporis, non de facili, immo difficile est sustinere immortalitatem animae. Constat enim quod anima naturaliter unitur corpori; separatur autem ab eo contra suam naturam, & per accidens. Unde anima exuta corpore, quamdiu est sine corpore, est imperfecta. Impossibile autem est quod illud quod est naturale, & per se, sit finitum, & quasi nihil; & illud, quod est contra naturam, & per accidens, sit infinitum, si anima semper duret sine corpore. Et ideo Platonici ponentes immortalitatem, posuerunt reincorporationem; licet hoc sit haereticum. Et ideo si mortui non resurgunt, solum in hac vita confidentes erimus. Alio modo quia constat quod homo naturaliter desiderat salutem sui ipsius; anima autem cum sit pars corporis hominis, non est totus homo, & anima mea non est ego: unde licet anima consequatur salutem in alia vita, non tamen ego, vel quilibet homo. Et praeterea cum homo naturaliter desideret salutem etiam corporis, frustraretur naturale desiderium.

Secundum dubium est, quia videtur quod dato quod corpora non resurgant, non essemus nos Christiani miserabiliores ceteris hominibus: quia illi qui sunt in peccatis, sustinent maximos labores. Hier. IX. 5. „ Ut inique agerent, laboraverunt: " & Sap. v. 7. dicunt impii: „ Ambulavimus „ vias difficiles. " At vero de bonis & iustis dicitur Galat. v. 22. „ Fructus autem „ spiritus est caritas, gaudium, pax &c. "

Ad hoc dicendum, quod mala quae sunt in hoc mundo, non sunt secundum se appetenda, sed secundum quod ordinantur ad aliquod bonum. Apostoli autem, & Christiani multa mala passi sunt in hoc mundo. Nisi ergo ordinarentur ad aliquod bonum, essent miserabiliores ceteris hominibus. Aut ergo ordinantur ad bonum futurum, aut ad bonum praesens. Sed ad bonum futurum non ordinantur, si non est resurrectio mortuorum. Si autem ordinantur ad bonum praesens, hoc vel est bonum intellectus, sicut Philosophi naturales paupertates, & alia multa mala passi sunt, ut pervenirent (a) ad veritatem. Sed ad hoc non possunt ordinari, si non est resurrectio mortuorum: quia sic fides eorum esset

(a) Al. ad veram veritatem.

set falsa, quia ipsi prædicaverunt resurrectionem futuram. Falsitas autem non est bonum intellectus. Vel est bonum moris, sicut morales Philosophi multa mala passi sunt, ut pervenirent ad virtutes, & famam. Sed nec ad hoc ordinati possunt: quia si resurrectio mortuorum non fit, non reputatur virtus, & gloria velle omnia delectabilia dimittere, & sustinere pœnas mortis, & contemptus; sed potius reputatur stultitia. Et sic patet quod miserabiliores essent ceteris hominibus.

LECTIO III.

NUnc autem Christus resurrexit a mortuis primitiæ dormientium: quoniam quidem per hominem mors, & per hominem resurrectio mortuorum; & sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes vivificabuntur. Unusquisque autem in suo ordine, primitiæ Christus; deinde ii qui sunt Christi, qui in adventum eius crediderunt. Deinde finis, cum tradiderit regnum Deo & Patri, cum evacuaverit omnem principatum, & potestatem, & virtutem. Oportet autem illum regnare donec ponat omnes inimicos sub pedibus eius. Novissime autem inimica destruetur mors. Omnia enim subiecit sub pedibus eius. Cum autem dicat, Omnia subiecta sunt ei, sine dubio præter eum qui subiecit ei omnia. Cum autem subiecta fuerint illi omnia, tunc & ipse Filius subiectus erit ei qui subiecit sibi omnia, ut sit Deus omnia in omnibus.

HIc probat positam superius conditionalem esse veram, scilicet si Christus resurrexit, mortui resurgunt; & circa hoc tria facit. Primo ostendit quomodo se habeat resurrectio Christi ad resurrectionem aliorum; secundo ostendit ordinem resurrectionis, ibi, *Unusquisque autem in suo ordine, primitiæ Christus*; tertio ostendit finem resurrectionis, ibi, *Deinde finis, cum tradiderit regnum Deo & Patri*. Circa primum duo facit. Primo ostendit habitudinem resurrectionis Christi ad resurrectionem aliorum, per conditionalem prædictam probans hoc; secundo probat ipsam habitudinem, ibi, *Quoniam quidem per hominem mors, & per hominem resurrectio mortuorum*. Dicit ergo: *Nunc*, idest ex quo dicta inconvenientia sequuntur, si Christus non resurrexit, ideo ad ipsa vitanda dicamus, quod *Christus resurrexit*. Hoc autem verum est secundum quod Matth. ult. dicitur, & aliis locis Evangeliorum. Sed resurrectionis Christi habitudo ita se habet ad resurrectionem aliorum, sicut primitiæ fructuum ad sequentes fructus, quæ excedunt alios fructus tempore, & melioritate, seu dignitate; & ideo dicit, quod resurrexit, sicut alii, sed *primitiæ*, idest primo tempore, & dignitate. Apoc. 1. 5. „ Primogenitus mortuorum.“ *Primitiæ*, dico, *dormientium*, idest mortuorum, qui in spe resurrectionis quiescunt. Ex hoc potest inferri conditionalis posita: quia, sicut dicimus, & verum est, si Christus, qui est primitiæ dormientium, resurrexit, ergo & alii dormientes.

Sed contrarium videtur, scilicet quod Christus non resurrexit primitiæ dormientium: quia Lazarus fuit resuscitatus a Christo nondum passo, & aliqui Prophetæ suscitaverunt alios a mortuis, ut habetur in veteri testamento.

Ad hoc dicendum, quod duplex est resurrectio. Una est ad vitam mortalem; & ad istam Lazarus, & alii qui suscitati fuerunt, resurrexerunt ante Christum. Alia ad vitam immortalem; & de hac loquitur hic Apostolus.

Sed contra. Matth. xxvii. dicitur, quod multa corpora sanctorum surrexerunt. Cum ergo hoc legatur ante Christi resurrectionem, & constet quod non resurrexerunt ad vitam (a) mortalem; videtur quod adhuc restet quæstio prima.

Responsio. Dicendum, quod hoc quod Matthæus dicit de resurrectione illorum, dicit per anticipationem: quia licet dicatur in tractatu de passione, non tunc resurrexerunt, sed postquam Christus resurrexit.

Quoniam quidem per hominem mors, & per hominem resurrectio mortuorum. Hic probat habitudinem positam, scilicet quod Christus sit primitiæ dormientium: & primo probat in generali; secundo in speciali, ibi, *Et sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes vivificabuntur*. Probat in generali ta-

(a) *Al.* in mortalem.

tali ratione. Deus voluit reintegrare humanam naturam; sed humana natura corrupta est per hominem, quia mors intravit per hominem: pertinebat ergo ad dignitatem humanæ naturæ ut reintegraretur per hominem: hoc autem est ut reducatur ad vitam: conveniens ergo fuit (*a*) ut sicut mors intravit per hominem, scilicet per Adam, ita *resurrectio mortuorum* fieret *per hominem*, scilicet per Christum. Rom. v. 17. „ Si enim unius delicto mors regnavit „ per unum, multo magis abundantiam „ gratiæ, & donationis, & iustitiæ acci„ pientes, in vitam regnabunt per unum „ Iesum Christum. " *Et sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes vivificabuntur*. Hic probat idem in speciali, dicens, quod sicut in Adam omnes morimur morte corporali, ita & omnes vivificamur in Christo. Rom. v. 12. „ Per unum ho„ minem peccatum in hunc mundum in„ travit, & per peccatum mors. "

Et non dicit per Evam, quod videtur contra illud Eccli. xxv. 33. „ Per illam o„ mnes morimur. " Dicendum, quod hoc est per illam, Evam scilicet suggerentem, sed per Adam sicut causantem. Nam si solum Eva peccasset, peccatum originale non fuisset traductum in posteros.

Vivificabuntur, inquam, *in Christo*, scilicet boni, & mali vita naturæ; sed vita gratiæ non nisi boni: sed tamen Apostolus loquitur hic de resurrectione ad vitam naturæ, ad quam omnes vivificabuntur. Ioan. v. 26. „ Sicut Pater habet vitam in semetipso, „ ita & Filio dedit vitam habere, " idest vivificandi virtutem. Ibidem 28. „ Omnes „ qui in monumentis sunt audient vocem „ Filii Dei, & procedent qui bona fece„ runt, in resurrectionem vitæ, qui vero „ mala egerunt, in resurrectionem iudi„ cii. "

Unusquisque autem in suo ordine. Hic ostendit ordinem resurrectionis: & primo insinuat ipsum ordinem; secundo manifestat id quod dixerat, ibi, *Primitiæ Christus*. Dicit ergo, quod verum est quod omnes in Christo vivificabuntur, sed tamen differenter: quia differentia erit inter caput & membra; & differentia (*b*) erit quantum ad bonos, & malos: & ideo dicit, quod *unusquisque* resurget *in suo ordine*, scilicet dignitatis. Rom. xiii. 1. „ Quæ autem „ sunt, a Deo ordinata sunt. " Sed hunc ordinem consequenter manifestat: quia *primitiæ Christus*: quia ipse est prior tempore, & dignitate, quia plus habet de gloria. Ioan. 1. 14. „ Vidimus eum quasi unigeni„ tum a Patre, plenum gratiæ, & verita„ tis. " Deinde resurgent omnes *qui sunt Christi*, posteriores tempore, & dignitate: isti sunt qui carnem suam crucifixerunt cum vitiis, & concupiscentiis. Galat. iv. 4. „ At „ ubi venit plenitudo temporis, misit Deus „ Filium suum. " I. Tim. vi. 14. „ Serves „ mandatum sine macula irreprehensibile „ usque in adventum Domini nostri. " Qui autem sint Christi, exponit dicens: *Qui crediderunt* per fidem per dilectionem operantem. Heb. xi. 6. „ Accedentem ad Deum „ oportet credere quia est, & inquirenti„ bus se remunerator sit. " *In adventum eius*, primo, & secundo.

Sed sciendum, quod inter alios sanctos non erit ordo temporis, quia omnes resurgent in ictu oculi; sed bene secundum dignitates, quia Martyr resurget ut Martyr, Apostolus ut Apostolus, & sic de aliis.

Deinde finis. Hic ostendit finem resurrectionis, & hunc duplicem: unum quantum ad adeptionem boni; alium quantum ad remotionem mali, ibi, *Oportet autem illum regnare* Circa primum duo facit. Primo ostendit quod adeptio ipsius boni consistit in inhærentia ad Deum; secundo ostendit quod in immediata inhærentia, ibi, *Cum evacuerit omnem principatum, & potestatem, & virtutem*. Dicit ergo, quod *deinde*, idest post hoc, erit *finis* resurrectionis: & finis huiusmodi non erit ut vivant vita corporis, & voluptatibus, ut Iudæi, & Saraceni fingunt; sed quod inhæreant Deo per immediatam visionem, & beatam fruitionem: & hoc est tradere regnum Deo & Patri. Et ideo dicit: *Cum tradiderit*, idest perduxerit, *regnum*, idest fideles suos, quos proprio sanguine acquisivit: Apocal. v. 9. (*c*) „ Redemisti nos Deo in sanguine „ tuo: " *Deo & Patri*, idest ante conspectum Dei, idest Creatoris sui inquantum est homo, & Patris inquantum est Deus. Et hoc est quod petebat Philippus Ioan. xiv. 8. „ Domine, ostende nobis Patrem, & suf„ ficit nobis. " Sed sic tradet, ut sibi non adimat; immo ipse unus Deus cum Patre, & sancto Spiritu regnabit. Vel *cum tradiderit regnum Deo & Patri*; idest, cum ostendet Deum Patrem regnare. In Scriptura enim tunc dicuntur aliqua fieri quando primo innotescunt; & huiusmodi innote-scen-

(a) *Al.* deest ut. (b) *Al.* omittitur erit. (c) *Al.* „ Redemisti nos in sanguine Deo tuo. "

scentia fit per Christum. Matth. xi. 27. „ Nemo novit Patrem nisi Filius, & cui „ voluerit Filius revelare. "

Cum evacuaverit. Hic ostendit immediationem dictæ inhærentiæ. Sicut enim dicitur Galat. iv. 1. „ quanto tempore heres parvulus est ... est sub tutoribus, & actoribus usque ad præfinitum tempus a patre. " Sed quando iam est magnus, & perfectus, tunc immediate absque pædagogo, & tutore sub patre est in domo. Status autem huius vitæ præsentis assimilatur pueritiæ; & ideo in vita ista sumus sub Angelis, sicut sub tutoribus, inquantum prosunt nobis, & dirigunt nos; sed quando tradetur regnum Deo & Patri, tunc immediate erimus sub Deo, & cessabunt omnia alia dominia: & hoc est quod dicit: *Et cum evacuaverit omnem principatum, & potestatem, & virtutem*; idest, cum cessaverit omne dominium tam humanum, quam angelicum, tunc immediate erimus sub Deo. Esa. ii. 11. „ Exaltabitur Dominus solus in die illa. " Hierem. xxxi. 34. „ Non docebit ultra vir proximum suum, „ & vir fratrem suum. "

Sed numquid non remanebunt ordines Angelorum distincti? Dicendum, quod sic quantum ad eminentiam gloriæ, qua unus alteri præeminet, sed non quantum ad efficaciam executionis ad nos; & ideo illos dicit evacuari quorum nomina pertinent ad executionem, scilicet principatus, potestates, & virtutes. Illos autem qui sunt de superiori hierarchia, non nominat, quia non sunt exequentes, nec Angelos, quia est nomen commune. Dominationes autem non dicit evacuari, quia licet sint de exequentibus non tamen ipsi exequuntur, sed dirigunt, & imperant: dominorum enim est dirigere, & imperare, non exequi. Archangeli vero intelliguntur cum principatibus; archos enim idem est quod princeps. Hi tres ordines, secundum Gregorium (hom. xxxiv. super Evang.) leguntur descendendo: quia, secundum ipsum, principatus sunt super potestates, & potestates super virtutes; sed secundum Dionysium, ascendendo: quia vult quod virtutes sint super potestates, & potestates super principatus.

Vel aliter. *Cum evacuaverit omnem principatum, & potestatem, & virtutem*; idest, tunc erit notum quod principatus, & potestates, & dominationes nihil potestatis habuerunt ex seipsis, sed a Deo, ex quo sunt omnia.

Deinde cum dicit, *Oportet autem illum regnare*, ostendit Apostolus finem resurrectionis, quo ad remotionem mali: quod quidem ostendit per destructionem omnium inimicorum ad Christum: & primo ponit ipsorum destructionem; secundo subiectionis perfectionem, ibi, *Novissime autem inimica destruetur mors*; tertio subiectionis finem, ibi, *Cum autem subiecta fuerint illi omnia*. Dicit ergo primo: Dixi, quod finis erit, *cum tradiderit regnum Deo & Patri*. Sed numquid Christus habet regnum, ita quod oportet illum regnare? Sic enim dicitur Matth ult. 18. „ Data est mihi omnis potestas in cælo, & in terra. " Luc. 1. 32. „ Et regnabit in domo Iacob. " *Oportet*, inquam, *donec ponat inimicos suos sub pedibus eius*.

Sed numquid modo non sunt inimici eius sub pedibus eius, idest sub potestate Christi? Dicendum, quod modo inimici Christi sunt sub potestate eius, sed dupliciter. Vel inquantum per ipsum convertuntur, sicut Paulus, quem prostravit, Act. ix. vel inquantum Christus facit voluntatem suam etiam de his qui faciunt hic contra voluntatem Christi. Sic ponit inimicos suos sub pedibus suis, puniendo eos; sed in futuro ponet sub pedibus, idest sub humanitate Christi. Sicut enim per caput deitas Christi intelligitur, quia *caput Christi Deus*, supra xi. 3. ita per pedem humanitas: Psalm. cxxxi. 7. „ Adorabimus in loco ubi „ steterunt pedes eius. " Sic ergo inimici erunt non solum sub deitate, sed etiam sub humanitate Christi. Phil. ii. 10. „ In „ nomine Iesu omne genu flectatur, cælestium, terrestrium, & infernorum. "

Sed quid est quod dicit, *Donec ponat omnes inimicos sub pedibus eius*? Numquid non regnabit priusquam posuerit inimicos sub pedibus? Dicendum, quod hoc potest intelligi dupliciter. Nam ly *donec* quandoque determinat tempus, & ponitur pro finito; sicut si dicerem: Non videbo Deum donec moriar: quia usque tunc non videbo, sed postea videbo: quandoque ponitur pro infinito sicut cum dicitur Matth. 1. 25. „ Non cognovit eam donec peperit filium suum: " non quod velit dicere, quod non cognovit eam solum usque ad partum filii, sed nec etiam postea umquam cognovit, sicut dicit Hieronymus. Iste modus servatur quando aliqui intendunt excludere illa solum de quibus est dubium. Unde Evangelium exclusit illud solum, quod videtur esse dubium, scilicet quod Ioseph cognovisset Beatam Virginem ante partum. Hoc vero quod post partum non co-

gnovit eam, nulli est dubium, cum tot mysteria pueri viderit, & toties ab Angelis monitus sit, & adoratus etiam a Magis Iesus fuisset: unde poterat eam iam Dei matrem cognoscere: & ideo non curavit hoc excludere. Sic etiam loquitur hic Apostolus. Quod enim aliquis regnet adhuc inimicis non subiugatis, videtur esse dubium; sed quod regnet postquam inimici subiugati sunt, nulli est dubium: & ideo illud excludit principaliter, dicens: *Donec ponat omnes inimicos sub pedibus eius*; quasi dicat: Verum est quod Christus habet regnum: & licet sint aliqui inimici, dum non faciunt voluntatem suam, tamen regnat donec ponat illos sub pedibus. Potest etiam alio modo intelligi *Donec ponat &c.* ut ly *donec* determinet tempus, & ponatur pro futuro; ut dicatur sic. *Oportet illum regnare*. Sed quando? *Donec ponat omnes inimicos sub pedibus eius*; quasi dicat: Usque tunc regnabit, quousque ponat inimicos sub pedibus; postea vero non regnabit. Sed secundum hanc expositionem, regnare non importat regnum habere, sed in regnando proficere, & regnum augeri; & hoc quantum ad manifestationem perfectam regni Christi; quasi dicat: Regnum Christi paulatim proficit, inquantum scilicet manifestatur, & innotescit, *donec ponat inimicos sub pedibus*; idest, quousque omnes inimici regnare eum fateantur: boni quidem cum gaudio beatitudinis, mali vero cum confusione; & postea non regnat; idest, regnum suum non proficit, & non amplius manifestatur, quia iam plene manifestum erit.

Sic ergo patet omnium adversantium subiectio: quae quidem subiectio perfectissima erit, quia etiam illud quod maxime inimicatur, subiicietur sibi. Hoc autem est mors, quae maxime contrariatur vitae; & ideo dicit: *Novissime autem inimica destruetur mors*: ubi tria facit. Primo ponit subiectionem mortis; secundo probat hoc per auctoritatem, ibi, *Omnia enim subiecit sub pedibus eius*; tertio ex ipsa auctoritate arguit, ibi, *Cum autem dicat &c.* Dicit ergo: Dixi, quod omnes inimicos subiecit sub pedibus eius. Sed qualiter? Perfectissime, inquam, quia *novissime inimica mors destruetur*, scilicet in fine, quia non poterit esse cum vita, ubi omnes per resurrectionem vivent. Oseae XIII. 14. „ Ero mors tua, „ o mors. " Esa. XXV. 8. „ Praecipitabit „ mortem in sempiternum. "

Sciendum est autem, quod Origenes ex hoc verbo sumpsit occasionem erroris sui, quem ponit in Periarchon: ipse enim voluit quod poenae damnatorum essent purgatoriae, & non aeternae; & voluit quod omnes qui sunt in inferno, quandoque converterentur ad Christum, & salvarentur, & etiam diabolus: & hoc confirmat per ista verba, *Donec ponat inimicos sub pedibus eius*: & intelligit quod hoc quod dicitur, *Inimicos sub pedibus*, solum intelligatur de subiectione quae fit per conversionem peccatorum ad Deum, non de subiectione qua sunt subiecti Christo etiam illi qui numquam convertuntur ad Christum, inquantum punit eos in inferno. Et ideo dicit: *Oportet illum regnare donec ponat inimicos sub pedibus*: quia tunc omnes damnati, & qui sunt in inferno, salvabuntur, inquantum scilicet convertentur ad ipsum, & servient ei, & non solum ipsi homines damnati: *autem*, pro sed, *novissime ipsa mors*, idest diabolus, *destruetur*, non quod non sit omnino, sed quod non sit mors, quia etiam ipse diabolus in fine salvabitur. Sed hoc est haereticum, & damnatum in Concilio.

Iterum sciendum est, quod Apostolus signanter posuit hoc quod dicitur, *Novissime autem inimica destruetur mors*, ad removendum duas quaestiones, quae possent fieri circa praedicta de resurrectione: scilicet utrum Christus posset vivificare mortuos; & hoc solvitur, quia omnes inimicos posuit sub pedibus eius, & etiam ipsam mortem: & quare non statim omnes resuscitavit; ad quod respondetur, quod oportet quod primo subiiciat inimicos sub pedibus, & novissime cum destruetur ipsa mors, tunc resurgent omnes ad vitam. Non ergo differt, quia non potest, sed ut servet ordinem: quia quae a Deo sunt, ordinata sunt. Quod autem ipsa mors subiiciatur Christo, probat per auctoritatem Psalm. VIII. 8. „ Omnia subiecisti sub pe- „ dibus (idest sub humanitate) eius, " scilicet Christi. Philip. II. 11. „ Omnis „ lingua confiteatur, quia Dominus Iesus „ Christus in gloria est Dei Patris. " Esa. XLV. 24. „ Mihi curvabitur omne ge- „ nu, & iurabit omnis lingua. " Ex hac autem auctoritate argumentatur, dicens: *Cum autem dicat, Omnia subiecta sunt ei, sine dubio praeter eum qui subiecit ei omnia*. Et est ratio sua talis. Propheta dicit: „ Omnia subiecisti: " sed dicendo *omnia*, constat quod nihil exclusit nisi illum qui subiecit: ergo subiecta sunt Christo omnia, & ipsa mors. Dicit ergo: *Cum autem dicat*, Psalmista scilicet: *Omnia subiecta sunt ei*, scilicet Christo, inquantum homini, pra-

præter eum, scilicet Patrem, *qui subiecit ei omnia*. Hebr. II. 8. „ In eo quod omnia „ sibi subiecit nihil dimisit non subiectum „ ei. " Matth. ult. 18. „ Data est mihi „ omnis potestas in cælo, & in terra. "

Sed contra. Si Pater subiecit omnia Filio, ergo Filius est minor Patre. Responsio. Dicendum est, quod Pater subiecit omnia Filio inquantum est homo, ut dictum est: & sic Pater est maior Filio: est enim minor Patre secundum humanitatem, æqualis vero secundum divinitatem. Vel dicendum, quod etiam ipse Filius inquantum Deus subiecit sibi omnia: quia sic potest omnia quæ Pater potest. Philip. III. 20. „ Salvatorem expectamus Dominum nostrum „ Iesum Christum, qui reformabit corpus humilitatis nostrę, configuratum corpori claritatis suę secundum operationem qua potens „ est subiicere omnia. "

Consequenter cum dicit, *Cum autem subiecta fuerint*, ostendit finem huius resurrectionis non esse in humanitate Christi; sed ulterius perducetur rationalis creatura ad contemplationem divinitatis: & in ea est beatitudo nostra, & finis noster ipse Deus est: & ideo dicit: *Cum autem subiecta fuerint illi omnia, tunc & ipse Filius subiectus erit ei qui subiecit sibi omnia*; quasi dicat: Nondum Deus subiecit omnia Christo; sed *cum omnia fuerint ei subiecta*, scilicet Christo, *tunc ipse Filius*, secundum humanitatem, *subiectus erit illi*, scilicet Patri. Ioan. XIV. 28. „ Pater maior me est. " Et subiectus est nunc etiam Christus secundum quod homo Patri; sed hoc tunc manifestius erit. Et ratio huius subiectionis est, *ut sit Deus omnia in omnibus*; idest, ut anima hominis totaliter requiescat in Deo, & solus Deus sit beatitudo. Modo enim in uno est vita, & virtus in alio, & gloria in alio; sed tunc Deus erit vita, & salus, & virtus, & gloria, & omnia. Vel aliter ita. *Ut sit Deus omnia in omnibus*: quia tunc manifestabitur quod quidquid boni habemus, est a Deo.

L E C T I O IV.

Alioquin quid facient qui baptizantur pro mortuis, si omnino mortui non resurgunt? Ut quid & baptizantur pro illis? Ut quid & nos periclitamur omni hora? Quotidie morior propter vestram gloriam, fratres, quam habeo in Christo Iesu Domino nostro. Si (secundum hominem) ad bestias pugnavi Ephesi, quid mihi prodest, si mortui non resurgunt? Manducemus, & bibamus: cras enim moriemur. Nolite seduci. Corrumpunt mores bonos colloquia mala. Evigilate iusti, & nolite peccare. Ignorantiam enim Dei quidam habent. Ad reverentiam vobis loquor.

Ostensa resurrectione mortuorum ex resurrectione Christi, hic consequenter ostendit resurrectionem mortuorum ex vita sanctorum; & circa hoc duo facit. Primo probat propositum; secundo subiungit admonitionem, ibi, *Nolite seduci*. Probat autem propositum, ducendo ad tria inconvenientia. Primum inconveniens est quod frustraretur devotio hominum ad baptismum. Secundum est quod frustraretur labor sanctorum; & hoc ponit ibi, *Ut quid & nos periclitamur*? Tertium est quod daretur occasio fruendi voluptatibus; & hoc ponit ibi, *Manducemus, & bibamus &c.* Circa primum duo facit. Primo ponit primum inconveniens; secundo explicat illud, ibi, *Si omnino mortui non resurgunt*. Dicit ergo primo: Dixi quod mortui resurgunt: alioquin, scilicet si non est resurrectio mortuorum futura, ut nos prædicamus, *quid facient qui baptizantur pro mortuis*? Hoc potest dupliciter intelligi. Uno modo ut per hoc quod dicit, *Mortuis*, intelligantur opera peccati, quæ sunt mortua, quia carent vita gratiæ, & ducunt ad mortem: Hebr. IX. 14. „ Sanguis Christi emundabit con„ scientiam nostram ab operibus mortuis: " & secundum hoc plana est littera. *Quid* scilicet *facient* illi *qui baptizantur pro mortuis*, idest pro peccatis abluendis, si non sint vitam gratiæ habituri? Alio modo, quia quidam tunc temporis volebant quod homines possent primo baptizari, ut sibi ipsis remissionem peccatorum consequerentur, & iterum baptizabantur pro aliquo consanguineo suo defuncto, ut etiam post mortem dimitterentur ei peccata: & secundum hoc sit littera. *Quid facient qui baptizantur pro mortuis*, scilicet consanguineis, pro quorum salute baptizantur, si non sit resurrectio mortuorum? Sed isti in aliquo commendari possunt, scilicet in hoc quod

fidem resurrectionis videbantur habere; sed in aliquo possunt reprehendi, in hoc scilicet quod unum credebant posse pro alio baptizari.

Sed tunc est quæstio. Si oratio unius prodest alteri, quare non etiam baptismus? Ad hoc est duplex responsio. Una est, quod opera quæ faciunt vivi, prosunt mortuis propter unionem caritatis, & fidei: & ideo non prosunt nisi illis qui decedunt cum caritate, & fide: unde infidelibus nec oratio, nec baptismus vivorum prosunt; tamen oratio prodest illis qui sunt in purgatorio. Alia responsio, & melior, quia bona opera valent mortuis, non solum ex vi caritatis, sed etiam ex intentione facientis. Sicut si ego dicerem psalterium pro aliquo qui est in purgatorio, qui tenebatur dicere, ut satisfaciam pro eo; valet quidem quantum ad satisfactionem solum illi pro quo dico. Dicendum est ergo secundum hoc, quod baptismus non habet virtutem ex intentione nostra, sed ex intentione Christi. Intentio autem Christi est ut baptismus illis proficiat qui in Christi fide baptizantur?

Consequenter istud inconveniens explicat, dicens: *Si omnino mortui non resurgunt*. Et ista explicatio videtur magis convenire secundæ expositioni supra positæ; quasi dicat: *Ut quid baptizantur pro illis*, idest pro mortuis, *si non resurgunt*? Sed si secundum primam expositionem exponatur, tunc sic potest dici. *Si omnino mortui non resurgunt, ut quid etiam baptizantur pro illis*, idest pro peccatis, cum ipsa non dimittantur?

Ut quid periclitamur omni hora? Hic ponit secundum inconveniens; & circa hoc duo facit. Primo ponit inconveniens in communi; secundo in speciali, ibi, *Quotidie morior propter vestram gloriam, fratres*. Dicit ergo: Non solum frustra baptizantur aliqui pro remissione peccatorum, sed nos etiam frustra affligimur, si resurrectio mortuorum non est; & hoc est quod dicit: *Ut quid*, & nos sancti Apostoli, *periclitamur*, idest pericula patimur, *omni hora*? II. Corinth. XI. 26. „ Periculis fluminum, periculis latronum, &c. “ Constat enim quod sancti exponunt se tribulationibus, & affligunt seipsos propter spem vitæ æternæ, secundum illud Rom. V. 11. „ Non solum autem, sed & gloriamur in „ Deo per Dominum nostrum: “ & ibid. 5. „ Spes autem non confundit. “ Si ergo resurrectio mortuorum non fit, totaliter spes perit. Frustra ergo affligerent se, si mortui non resurgunt. Nec obstat si dicatur, quod anima separata præmiatur: quia, ut probatum est supra, non posset probari quod anima esset immortalis. Consequenter cum dicit, *Quotidie morior propter vestram gloriam, fratres*, enumerat pericula in speciali: & primo quantum ad personam; secundo quantum ad locum, ibi, *Si (secundum hominem) ad bestias pugnavi Ephesi, quid mihi prodest*? Manifestat ergo in speciali pericula quantum ad personam suam: unde dicit: *Quotidie morior propter vestram gloriam*; quasi dicat: Non quæcumque pericula patimur, sed etiam mortis: quia *quotidie morior*; idest, sum in periculis mortis. Psalm. XLIII. 22. „ Propter te mortificamur tota die. “ Et hoc ostendit Apostolus Roman. VIII. in persona Apostolorum esse dictum. II. Corinth. 4. 22. „ Semper mortificationem Iesu in corpore „ nostro circumferentes. “ *Propter gloriam vestram*; idest, ut ego acquiram gloriam, quam expecto ex vestra conversione ad fidem. I. Thess. II. 20. „ Vos estis gloria „ nostra, & gaudium habeo; “ idest, spero me habiturum in Christo Iesu Domino nostro, idest per caritatem Christi. Alia littera habet, *Per gloriam vestram*; & tunc *per gloriam* est verbum iurantis; quasi dicat: *Per gloriam vestram*, quam scilicet expectatis, quæ est Deus; ac si diceret: Iuro per Deum, quem *habeo* in spe *in Christo Iesu*, idest per passionem &c. Ex quo apparet quod etiam Apostolus iuravit, & quod in viris perfectis iurare non est peccatum. *Si (secundum hominem) ad bestias pugnavi Ephesi, quid mihi prodest*? Hic specificat pericula quantum ad locum. Ubi sciendum est, quod hoc legitur Act. XIX. ubi dicitur, quod cum Paulus apud Ephesum multos convertisset ad fidem, quidam concitaverunt contra eum populum, intantum quod non esset ausus exire in theatrum, & quod multa pericula sit ibi passus. Ergo forte facit hic de hoc mentionem, quia e vicino passus hoc fuerat. Dicit ergo: *Si secundum hominem*, idest secundum rationem, ex qua homo est, hoc disputando de resurrectione concludens, quod homo non moritur sicut bestia, *pugnavi ad bestias*, idest ad homines bestialiter viventes apud Ephesum. Vel *si pugnavi ad bestias Ephesi*; & hoc dico non ex revelatione divina, sed *secundum hominem*, idest ex instinctu humano, si tot pericula passus sum &c.

Deinde cum dicit, *Manducemus, & bibamus*, ponit tertium inconveniens; quod est, si resurrectio mortuorum non esset, daretur occasio fruendi voluptatibus; quasi dicat:

eat: Si non est alia vita, stulti sumus si affligimus nos; sed *manducemus, & bibamus*; idest, utamur deliciis, & fruamur voluptatibus. Sap. II. I. „ Non est qui sit agnitus „ reversus ab inferis : " & 6. „ Venite, „ fruamur bonis quæ sunt, & utamur „ creatura tamquam in iuventute celeri- „ ter. " *Cras enim*, idest in proximo, *moriemur* : totaliter enim deficiemus in anima, & corpore, si mortui non resurgunt.

Deinde cum dicit, *Nolite seduci*, ex prædictis concludit admonitionem : & primo quantum ad infirmos ; secundo vero quantum ad perfectos, & iustos, ibi, *Vigilate iusti*. Circa primum duo facit. Primo reddit eos attentos, dicens: *Nolite seduci*; quasi dicat: Dictum est, quod si resurrectio mortuorum non sit, stultum esset non uti lascivils, & voluptatibus. Ne ergo ad lascivias inducamini, nolite seduci ab his qui negant resurrectionem. Coloss. II. 8. „ Vi- „ dete ne quis vos seducat per philoso- „ phiam, & inanem fallaciam. " Secundo rationem attentionis assignat, dicens : *Corrumpunt mores bonos colloquia prava*; quasi dicat : Ideo nolite seduci, quia *colloquia mala*, illorum scilicet qui negant resurrectionem, *corrumpunt bonos mores*. I. Timoth. II. 17. „ Sermo eorum serpit ut cancer. " Hieronymus dicit, quod hoc est sumptum ex dictis gentilium, & est versus cuiusdam Menandri. Et ex hoc, ut ipse dicit, argumentum habemus quod licet nobis quandoque in sacra Scriptura uti auctoritatibus gentilium. Deinde cum dicit, *Vigilate iusti*, *& nolite peccare*, ponit admonitionem quantum ad perfectos. Possent enim dicere, quod a colloquiis illorum debent cavere infirmi, qui de facili seducuntur ; perfecti autem non sic seduci possunt. Apostolus autem vult quod etiam perfecti sint cauti. Unde circa hoc duo facit. Primo reddit eos attentos, dicens: *Vigilate iusti*; idest, vos qui reputamini iusti, *vigilate*, idest soliciti sitis. Matth. XXIV. 42. „ Vigilate, quia nescitis qua hora Domi- „ nus vester venturus sit. " Apoc. XVI. 15. „ Beatus qui vigilat, & custodit vestimen- „ ta sua. " Secundo rationem assignat, dicens : *Nolite peccare* : & hanc duplicem : quarum unam propter seipsos. Nullus enim est adeo perfectus quin debeat sibi cavere a peccatis. Inertia autem, & torpor frequenter inducit ad peccatum. Unde ne peccent, inducit eos ad vigiliam ; & ideo dicit: *Et nolite peccare*; idest, ne peccetis. Iob IV. 6. „ In mentem habeto Deum, & cave ne ali- „ quando peccato consentias. " Aliam rationem inducit propter alios : quia non solum propter seipsos sint soliciti, sed propter alios ne illi seducantur ; & hoc est quod dicit: *Quidam enim habent ignorantiam Dei*, idest non rectam fidem. Rom. X. 3. „ Ignorantes Dei iustitiam, & suam quæ- „ rentes statuere, iustitiæ Dei non sunt „ subiecti. " *Et hoc loquor vobis ad reverentiam vestram*, ut sitis cauti ; vel ad verecundiam vestram, quia verecundum est vobis, qui reputamini sapientes, & instructi in fide, quod sint aliqui inter vos ignorantiam Dei habentes, idest non rectam fidem.

L E C T I O V.

SEd dicet aliquis : Quomodo resurgunt mortui ? Quali autem corpore venient ? Insipiens, tu quod seminas non vivificatur nisi prius moriatur. Et quid seminas? Non corpus quod futurum est seminas, sed nudum granum, ut puta tritici, aut alicuius ceterorum. Deus autem dat illi corpus sicut vult, & unicuique seminum proprium corpus.

SUperius Apostolus probavit resurrectionem mortuorum; hic ostendit qualitatem, & modum resurgentium ; & circa hoc duo facit. Primo movet quæstionem circa qualitatem resurgentium; secundo solvit, ibi, *Insipiens, tu quod seminas non vivificatur nisi prius moriatur*. Circa resurrectionem fuerunt duo errores. Quidam enim totaliter negabant resurrectionem mortuorum futuram. Cum enim non considerarent nisi principia naturæ, & posse ; & viderent quod secundum principia naturæ, & posse nullus de morte potest redire ad vitam, nec cæcus potest recuperare visum ; ideo totaliter negaverunt resurrectionem : ex quorum persona dicitur Sap. II. 5. „ Umbræ transitus est „ tempus nostrum, & non est reversio finis „ nostri : " & ibid. 2. „ De nihilo nati „ sumus, & post hoc erimus tamquam non „ fuerimus. " Iob XIV. 14. „ Putasne mor- „ tuus homo rursum vivat? " Alii autem dixerunt,

xerunt, resurrectionem mortuorum futuram esse; sed dicebant quod resurgebant ad eumdem modum vivendi, & ad eosdem actus: & hoc etiam posuerunt quidam Philosophi, qui dicunt: Post multa annorum curricula, Plato adhuc resurget, & habebit eosdem scholares Athenis, quos aliquando habuit. Hoc etiam asserunt Pharisaei, Matth. xxii. 28. de muliere septem virorum: unde dicebant: „ In resurrectione cuius erit? “ Saraceni etiam fingunt quod habebunt post resurrectionem uxores, & voluptates, & delicias corporales: Iob xx. 17. „ Non videat rivulos fluminis torrentis, mellis, „ & butyri: “ contra quos dicitur Matth. xxii. quod erunt sicut Angeli Dei in caelo. Has ergo duas quaestiones movet hic Apostolus. Primam cum dicit: *Quomodo resurgunt mortui*? quomodo est possibile quod mortui, qui sunt cinis, possint resurgere? Secundam, cum dicit: *Quali autem corpore venient*? quasi dicat: Numquid cum tali corpore resurgent cum quali sumus modo?

Has duas quaestiones solvit cum dicit: *Insipiens, tu quod seminas non vivificatur nisi prius moriatur &c.* Primo solvit secundam; secundo vero solvit primam, ibi, *Ecce mysterium vobis dico*.

Ad intellectum autem eorum quae Apostolus ponit in prima parte, oportet investigare quid Apostolus intendat. Intendit autem in ista parte Apostolus ostendere quod mortui resurgunt, & quod erit eadem substantia. Ubi primo ponit similitudines; secundo adaptat, ibi, *Sic etiam resurrectio mortuorum*; tertio probat, ibi, *Si est corpus animale, est & spiritale*. Circa primum duo facit. Primo proponit similitudines in una specie; secundo in diversis speciebus, ibi, *Non omnis caro, eadem caro*. Circa primum sciendum est, quod videmus in una & eadem specie quod una res in via generationis habet diversas qualitates, & formas: sicut granum aliam formam, & qualitatem habet quando seminatur, aliam quando pullulat, aliam quando iam est in herba. Et ideo ex hac similitudine Apostolus intendit ostendere qualitatem resurgentium. Unde circa hoc tria facit. Primo comparat ordinem seminationis ad pullulationem; secundo differentiam qualitatis in semine, & in pullulatione, ibi, *Tu quod seminas non vivificatur nisi prius moriatur*; tertio causam qualitatis in pullulatione, ibi, *Deus autem dat illi corpus sicut vult*. Dicit ergo, *Insipiens*.

Sed contra. Matth. v. 22. „ Qui dixerit „ fratri suo, Racha, reus erit concilio. “ Dicendum, quod Dominus prohibet dici fratri, Racha, seu fatue, ex ira, non ex correctione. Causa autem quare dicit, *Insipiens*, est quia haec obiectio contra resurrectionem, procedit ex principiis humanae sapientiae; quae tamdiu est sapientia quamdiu est subiecta sapientiae divinae; sed quando recedit a Deo, tunc vertitur in insipientiam: unde cum contradicat sapientiae divinae, vocat eum insipientem; quasi dicat: *Insipiens*, nonne quotidie experiris *tu* quia *quod seminas* in terra, *non vivificatur*, idest vegetatur, *nisi prius moriatur*, idest putrescat? Ioan. xii. 24. „ Nisi granum „ frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet; si autem mortuum fuerit, multum fructum affert. “

Ex hoc (a) autem videtur Apostolus facere comparationem, quod quando corpus hominis ponitur in sepulcro in terra, tunc est quaedam seminatio; quando vero resurgit, tunc est quaedam vivificatio. Unde ex hoc opinantur aliqui, resurrectionem mortuorum esse naturalem, propter hoc quod Apostolus hic resurrectionem comparat pullulationi seminis, quae est naturalis. Opinantur enim in pulveribus resolutis, in quos resolvuntur humana corpora, esse quasdam virtutes seminales activas ad corporum resurrectionem. Sed istud non videtur esse verum: fit enim resolutio corporis humani in elementa, sicut & aliorum mixtorum corporum. Unde pulveres in quos humana corpora resolvuntur, nullam aliam habent virtutem activam quam alii pulveres, in quibus constat non esse aliam virtutem activam ad corporis humani constitutionem, sed solum in semine hominis. Differunt autem pulveres in quos humana corpora resolvuntur, ab aliis pulveribus solum secundum ordinationem divinam, prout huiusmodi pulveres sunt ex divina sapientia ordinati ut iterum ex eis humana corpora reintegrentur. Unde resurrectionis activa causa solus Deus erit, etsi ad hoc utatur ministerio Angelorum quantum ad pulverum collectionem. Propter quod Apostolus infra modum resurrectionis exponens, attribuit sono tubae, & supra attribuit Christo resurgenti, non autem alicui virtuti activae in pulveribus. Non ergo intendit hic probare Apostolus quod resurrectio sit naturalis, per hoc quod semen naturaliter pullulat; sed intendit hic manifestare per exem-

(a) *Al. omittitur* autem.

exempla quædam quod non sit eadem qualitas corporum resurgentium, & corporum morientium: & primo per hoc quod non est eadem qualitas seminis, & pullulationis, ut ex sequentibus manifeste ostendedetur. Nam consequenter enim dicit, *Et quod seminas, non corpus quod futurum est seminas, sed nudum granum*, ostendit qualitatem seminis differentem esse a qualitate pullulationis, cum dicit: *Et quod seminas, non corpus quod futurum est seminas*; idest, non quale futurum est seminas: quod exponens subdit: *Sed nudum granum, puta tritici, vel alicuius ceterorum*, scilicet seminum: quia seminatur nudum semen, pullulat autem ornatum herba, & aristis, & huiusmodi. Et similiter corpus humanum aliam qualitatem habebit in resurrectione quam nunc habet, ut infra exponetur. Est tamen differentia inter resurrectionem humani corporis & pullulationem seminis: nam surget idem corpus numero, sed habebit aliam qualitatem, sicut infra (hoc cap.) dicit Apostolus, quod *oportet corruptibile hoc induere incorruptionem*: & Iob XIX. 27. dicitur: „Quem visurus sum ego ipse, „ & non alius." Sed in pullulatione nec est eadem qualitas, nec idem corpus numero, sed solum idem specie: & ideo signanter Apostolus de pullulatione loquens dicit: *Non corpus quod futurum est seminas*: dans intelligere quod non sit idem numero. Et in hoc opus naturæ deficit ab opere Dei: nam virtus naturæ reparat idem specie, sed non idem numero; virtus autem Dei reparare potest etiam idem numero. Et sic etiam ex hoc quod dicitur, potest sumi probatio ad hoc quod resurrectionem futuram fieri non est impossibile, sicut insipiens obiiciebat: quia si natura ex eo quod mortuum est potest reparare idem specie, multo magis Deus potest reparare idem numero: quia & hoc ipsum quod natura facit, opus Dei est. Habet enim hoc natura a Deo quod hoc facere possit. Et ideo consequenter describens qualitatem pullulationis, attribuit eam primum quidem Deo, secundo proportioni naturæ. Dicit autem primo: *Deus autem dat illi corpus sicut vult*: quia scilicet ex ordinatione divinæ voluntatis procedit quod ex tali semine talis planta producatur; quæ quidem planta est quasi corpus seminis: ultimus enim fructus plantæ, est semen. Et hoc ideo attribuit operationi divinæ, quia omnis operatio naturæ est operatio Dei, secundum illud supra XII. 6. *Idem autem Deus, qui operatur omnia in omnibus*. Et hoc sic potest considerari. Manifestum est enim quod res naturales absque cognitione operantur ad finem determinatum; alioquin non semper, vel in maiori parte eumdem finem consequerentur. Manifestum est etiam quod nulla res cognitione carens in certum finem tendit, nisi directa ab aliquo cognoscente; sicut sagitta tendit ad certum signum ex directione sagittantis. Sicut ergo si aliquis videret sagittam directe tendere ad certum signum, quamvis sagittantem non videret, cognosceret statim quod dirigeretur a sagittante; ita cum videamus res naturales absque cognitione tendere ad certos fines, possumus pro certo cognoscere quod operantur ex voluntate alicuius dirigentis, quem dicimus Deum. Et sic dicit Apostolus, quod Deus dat semini corpus; idest, ex semine producit plantam sicut vult. Sed rursus ne aliquis crederet huiusmodi naturales effectus ex sola Dei voluntate provenire absque operatione, & proportione naturæ, subiungit: *Et unicuique seminum proprium corpus*: puta, ex semine olivæ generatur oliva, & ex semine tritici generatur triticum. Unde & Gen. I. 11. „Germinet terra herbam virentem, „ & facientem semen iuxta genus suum." Sic ergo & in resurrectione erit alia qualitas corporis resurgentis, quæ tamen proportionabitur meritis morientis.

LECTIO VI.

NOn omnis caro, eadem caro; sed alia hominum, alia pecorum, alia volucrum, alia autem piscium. Et corpora cælestia, & corpora terrestria; sed alia quidem cælestium gloria, alia autem terrestrium. Alia claritas solis, alia claritas lunæ, & alia claritas stellarum. Stella enim a stella differt in claritate. Sic & resurrectio mortuorum. Seminatur in corruptione, surget in incorruptione; seminatur in ignobilitate, surget in gloria; seminatur in infirmitate, surget in virtute; seminatur corpus animale, surget corpus spiritale.

Hic

Hic Apostolus ponit exemplum de diversitate qualitatis corporis resurgentis in diversis speciebus: & primo comparando cælestia ad terrestria; secundo terrestria ad cælestia, ibi, *Sunt corpora cælestia, & corpora terrestria*; tertio corpora cælestia ad invicem, ibi, *Alia claritas solis, alia claritas lunæ, & alia claritas stellarum*. Quia posset aliquis dicere: Quomodo est possibile quod mortui resumant corpus, & carnem, si non sint habituri eamdem corporis qualitatem? ideo ad hoc excludendum, introducit diversas qualitates corporis, & carnis, ut sic manifestum sit quod non oportet, si non erit eadem qualitas, quod non resumatur idem corpus, vel eadem caro. Dicit ergo primo, quod *non omnis caro est eadem caro*, secundum formam; *sed alia est caro hominum, alia piscium, alia pecorum, alia volucrum &c.* & similiter est alia morientis, & alia resurgentis. Sicut autem exemplum superius inductum de semine, & pullulatione deficiebat in hoc quod in seminatione, & pullulatione non est idem numero, nec eædem qualitates; ita hæc exempla deficiunt, quia in his exemplis nec est eadem species, nec eadem qualitas; sed caro hominis resurgentis est eadem secundum speciem cum carne morientis, sed tamen erit alia secundum qualitatem: erit enim eiusdem naturæ, sed alterius gloriæ, ut Gregorius (hom. XXVI. super Evang.) de corpore Christi dicit. Si quis autem hæc quæ dicta sunt, ad diversum statum resurgentium referre vellet, posset dici, quod per homines intelliguntur boni secundum rationem viventes, secundum illud Ezech. XXXIV. 31. „ Vos autem greges mei, greges pascuæ meæ homines estis. “ Per pecora vero intelliguntur luxuriosi, secundum illud II. Petr. II. 12. „ Hi vero velut irrationabilia pecora ... in corruptione sua „ peribunt. “ Per volucres superbi, per pisces cupidi, secundum illud Psal. VIII. 9. „ Volucres cæli, & pisces maris qui perambulant semitas maris. “ Ad idem autem introducit diversitatem cælestium, & terrestrium corporum, cum subdit: *Sunt corpora cælestia*, ut sol, & luna, & huiusmodi; *& sunt corpora terrestria*, ut ignis, aqua, &c. *Sed alia quidem est gloria*, idest pulchritudo, & decor, *cælestium* corporum, *alia autem terrestrium*. Eccli. XLIII. 10. „ Species cæli, gloria stellarum. “ Et possunt per cælestia corpora intelligi contemplativi: Phil. III. 20. „ Nostra conversatio in cælis est: “ per terrestria activi, qui circa terrena occupantur: unde Marthæ dictum est: „ Turbaris erga plurima: “ Luc. X. 41. Et ad idem ulterius introducit diversam qualitatem cælestium corporum, cum dicit: *Alia claritas solis, alia claritas lunæ, & alia claritas stellarum*. Similiter inter stellas est differentia: *stella enim differt a stella in claritate*. Et potest intelligi per solem Christus: Malach. ult. 2. Orietur vobis timentibus nomen meum „ sol iustitiæ. “ Per lunam Beata Virgo, de qua Cant. VI. 9. „ Pulchra ut luna. “ Per stellas ad invicem ordinatas ceteri sancti: Iudic. V. 20. „ Stellæ manentes in ordine suo adversus Sisaram pugnaverunt. “

Consequenter cum dicit, *Sic erit resurrectio mortuorum*, adaptat prædicta exempla ad resurrectionem mortuorum. Nec intelligendum est quantum ad litteralem expositionem, quod Apostolus hoc dicat ad designandum in resurgentibus gloriæ diversitatem, propter id quod præmiserat, *Stella differt a stella in claritate*; sed hoc refert ad omnia præcedentia, ut ostendatur ex omnibus præmissis, quod sicut in rebus inveniuntur diversæ qualitates corporum; ita erit diversa qualitas resurgentium a qualitate morientium: unde sequitur: *Seminatur corpus animale, surget corpus spiritale*. Ubi Apostolus maxime ostendit aliam esse qualitatem corporis morientis, & corporis resurgentis. Et agit hic de corpore resurgente glorioso, cuius propriæ qualitates, dotes corporis gloriosi dicuntur. Quæ quidem sunt quatuor, quas hic Apostolus tangit. Primo enim tangit dotem impassibilitatis, cum dicit: *Seminatur in corruptione, surget in incorruptione*. Et quamvis seminatio accipi posset pro prima corporis origine, secundum quod generatur ex semine; tamen convenientius est, secundum intellectum Apostoli, ut seminatio referatur ad mortem, & sepulturam, ut respondeat ei quod supra dictum est: *Quod seminas non vivificatur, nisi prius moriatur*. Dicitur autem mors, & resolutio, seminatio: non quod in corpore mortuo, vel in cineribus ex eo resolutis sit aliqua virtus ad resurrectionem, sicut est virtus activa in semine ad generationem; sed quia a Deo talis ordinatio est deputata ut ex eo iterato reformetur corpus humanum. Sic igitur corpus humanum quando seminatur, idest quando moritur, est in corruptione, idest secundum suam proprietatem est corruptioni subiectum, secundum illud Rom. VIII. 10. „ Corpus quidem mortuum est propter „ peccatum; “ *sed resurget in incorruptione*.

Dici.

Dicitur autem hic incorruptio, non solum ad excludendum separationem animæ a corpore (quia hanc incorruptionem & corpora damnatorum habebunt) sed ad excludendum tam mortem quam quamlibet noxiam passionem, sive ab interiori, sive ab exteriori: & quantum ad hoc intelligitur impassibilitas corporis gloriosi, secundum illud Apoc. VII. 16. „Non esurient, neque sitient amplius, neque cadet super illos sol, neque ullus æstus." Secundo tangit dotem claritatis, cum dicit: *Seminatur in ignobilitate*, idest corpus quod ante mortem, & in morte est deformitatibus, & miseriis multis subiectum, secundum illud Iob XIV. 1. „Homo natus de muliere, brevi vivens tempore, repletur multis miseriis:" sed *resurget in gloria*, quæ claritatem significat, ut Augustinus dicit super Ioan. (tract. CIX.) Erunt enim corpora sanctorum clara, & fulgentia, secundum illud Matth. XIII. 43. „Fulgebunt iusti sicut sol in regno Patris eorum." Tertio tangit dotem agilitatis, cum dicit: *Seminatur in infirmitate*; idest, corpus animale, quod ante mortem est infirmum, & tardum, & ab anima non facile mobile, secundum illud Sap. IX. 15. „Corpus quod corrumpitur aggravat animam;" sed *surget in virtute*, qua scilicet fiet ut ex tanta virtute ab anima moveri possit ut in nullo difficultatem ad motum exhibeat, quod ad dotem agilitatis pertinet: tanta enim erit ibi facilitas, quanta felicitas, ut Augustinus dicit. Unde dicitur Sap. III. 7. de iustis: „Fulgebunt iusti, & tamquam scintillæ in arundineto discurrent:" & Esa. XL. 31. „Qui sperant in Domino (a) habebunt fortitudinem, assument pennas sicut aquilæ; current, & non laborabunt; ambulabunt, & non deficient." Quarto tangit dotem subtilitatis, cum dicit: *Seminatur corpus animale &c.* quam quidam ad hoc referre volunt quod corpori glorioso secundum hanc dotem competat ut possit simul esse cum corpore non glorioso in eodem loco. Quod quidem sustineri posset, si corpori secundum statum præsentem competeret quod (b) posset simul cum alio corpore esse in eodem loco secundum aliquid, quod a corpore removeri posset. Nunc autem, si diligenter consideretur, (c) secundum nihil aliud hoc corpori competit, nisi secundum quod habet dimensiones corporales. Unde videmus corpora quantumcumque subtilia, non compati secum alia corpora, ut patet in aere, & in igne: & ulterius, si essent corpora separata omnino absque materia, sicut quidam posuerunt, non possent simul cum corporibus naturalibus esse in eisdem locis, ut Philosophus dicit. Remanentibus igitur dimensionibus in quocumque corpore, est contra suam naturam quod sit cum alio corpore in eodem loco. Unde si hoc aliquando contingit, erit ex miraculo. Propter quod Gregorius (hom. XXVI. super Evang.) & Augustinus miraculo ascribunt quod corpus Christi ad discipulos ianuis clausis intravit. Nulla enim virtus terminata potest facere miraculum: hoc enim solius Dei est. Relinquitur ergo quod esse simul cum alio corpore in eodem loco, non possit esse ex dote, seu ex qualitate corporis gloriosi; non tamen negandum est quin corpus gloriosum possit esse simul cum alio corpore in eodem loco: quia corpus Christi post resurrectionem intravit ad discipulos ianuis clausis, cui corpus nostrum in resurrectione conformandum speramus. Sed sicut corpus Christi hoc habuit, non ex proprietate corporis, sed ex virtute divinitatis unitæ; ita corpus cuiuslibet alterius sancti hoc habebit, non ex dote, sed ex virtute divinitatis existentis in eo. Per quem modum corpus Petri habuit quod ad umbram eius sanarentur infirmi, non per aliquam proprietatem ipsius. Est ergo dicendum, quod ad dotem subtilitatis pertinet quod hic Apostolus tangit dicens: *Seminatur corpus animale, surget spirituale*. Quod quidam male intelligentes dixerunt, quod corpus in resurrectione vertetur in spiritum, & erit simile aeri, aut vento, qui spiritus dicitur: quod maxime excluditur per illud quod ad Apostolos dicitur Luc. ult. 39. „Palpate, & videte, quia spiritus carnem, & ossa non habet, sicut me videtis habere." Unde & hic Apostolus non dicit, quod resurgat spiritus, sed spirituale corpus. Ergo in resurrectione spirituale erit, non spiritus, sicut nunc est animale, non anima.

Ad horum autem differentiam cognoscendam considerandum est, quod unum & idem in nobis est quod dicitur & anima, & spiritus; sed anima dicitur secundum quod perficit corpus, spiritus autem proprie secundum mentem, secundum quam spiritualibus substantiis assimilamur, secundum illud Ephes. IV. 23. „Renovamini spiritu „men-

(a) *Al.* mutabunt. (b) *Al.* non posset. (c) *Al.* secundum hoc nihil aliud corpori competit.

„ mentis vestræ. “ Item considerandum est, quod triplex est differentia potentiarum in anima: quædam enim potentiæ sunt quarum operationes ad bonum corporis ordinantur, sicut generativa, nutritiva, & augmentativa; quædam vero sunt quæ quidem corporeis organis utuntur, ut omnes potentiæ sensitivæ partis, sed earum actus ad corpus non ordinantur directe, sed magis ad perfectionem animæ; quædam vero sunt potentiæ quæ neque utuntur corporeis organis, neque directe ad bonum corporis ordinantur, sed magis ad bonum animæ, sicut quæ pertinent ad intellectivam partem. Primæ ergo potentiæ pertinent ad animam, inquantum animat corpus; (a) tertiæ vero maxime pertinent ad animam, inquantum est spiritus; (b) secundæ vero medio modo se habent inter utrasque. Quia tamen judicium de potentia aliqua magis debet sumi ex obiecto, & fine, quam ex instrumento, ideo secundæ potentiæ magis se tenent cum tertiis, quam cum primis. Item considerandum est, quod cum unaquæque res sit propter suam operationem, corpus ad hoc perficitur ab anima ut sit subiectum operationibus animæ. Nunc autem in statu isto corpus nostrum est subiectum operationibus quæ pertinent ad animam inquantum est anima, prout generatur, & generat, nutritur, crescit, & decrescit. Quantum autem ad spirituales animæ operationes, corpus, licet aliquo modo subserviat, tamen multum impedimentum affert: „ quia corpus quod corrumpitur aggravat animam, “ut dicitur Sap. IX. 15. Sed in statu resurrectionis cessabunt operationes animales a corpore: quia non erit generatio, nec augmentum, aut nutrimentum; sed corpus absque aliquo impedimento, & fatigatione, incessanter serviet animæ ad spirituales operationes eius, secundum illud Psal. LXXXIII. 5. „ Beati qui habitant in domo tua, Domine: in sæcula „ sæculorum laudabunt te. “ Sicut ergo nunc est corpus nostrum animale, tunc vero erit spirituale. Causam autem harum proprietatum quidam attribuunt luci, quam dicunt esse de natura quintæ essentiæ, & venire in compositionem humani corporis: quod, quia frivolum est, & fabulosum, sequentes Augustinum, dicimus, quod procedunt ex virtute animæ glorificatæ. Dicit enim Augustinus in epistola (LVI.) ad Dioscorum: „ Tam potenti natura Deus „ fecit animam, ut eius plenissima beati„ tudine, quæ in fine temporum promit„ titur sanctis, abundet etiam in inferio„ rem naturam, quæ est corpus; non bea„ titudo, quæ fruentis est propria, sed „ plenitudo sanitatis, idest incorruptionis „ vigor. “ Videmus autem ex anima quatuor corpori provenire, & tanto perfectius, quanto anima fuerit virtuosior. Primo quidem dat esse: unde quando erit in summo perfectionis, dabit esse spirituale. Secundo conservat a corruptione: unde videmus homines, quanto sunt fortioris naturæ, minus a calore, & frigore pati. Cum ergo anima fuerit perfectissima, conservabit corpus omnino impassibile. Tertio dat pulchritudinem, & claritatem: infirmi enim, & mortui propter debilitatem operationis animæ in corpus, efficiuntur discolorati: & quando erit in summa perfectione, faciet corpus clarum, & fulgidum. Quarto dat motum, & tanto facilius quanto virtus animæ fuerit fortior supra corpus: & ideo quando erit in ultimo suæ perfectionis, dabit corpori agilitatem.

LECTIO VII.

SI est corpus animale, est & spirituale; sicut scriptum est: Factus est primus homo Adam in animam viventem, novissimus homo Adam in spiritum vivificantem. Sed non prius quod spirituale est, sed quod animale, deinde quod spirituale. Primus homo de terra terrenus, secundus homo de cælo cælestis. Qualis terrenus, tales & terreni; & qualis cælestis, tales & cælestes. Igitur sicut portavimus imaginem terreni, portemus & imaginem cælestis. Hoc autem dico, fratres, quia caro, & sanguis regnum Dei possidere non possunt, neque corruptio incorruptelam possidebit.

(a) Al. secundæ. (b) Al. tertiæ.

Hic

Hic Apostolus differentiam qualitatis corporum morientium ad corpora resurgentium supra exemplis ostensam, ostendit ratione. Circa autem hoc duo facit: primo enim praemittit quod probare intendit; secundo praemissum probat, ibi, *Sicut scriptum est &c.* Dicit ergo primo: Dixi, quod id quod seminatur animale, surget spirituale; & quod hoc sit verum, scilicet quod sit aliquod corpus spirituale, ostendo: quia si est corpus animale, est & spirituale. Et non intendit Apostolus ex hoc arguere ad propositum; sed hoc supponit, intendens probare ipsum quod dicit: *Si est corpus animale, est & spirituale*. Eccli. XXXIII. 15. „ Intuere in omnia opera Altissimi, duo contra duo, & unum contra unum."

Sicut scriptum est &c. Hic probat propositum. Est autem sua probatio talis. Duo sunt principia humani generis. Unum, secundum vitam naturae, scilicet Adam; aliud, secundum vitam gratiae, scilicet Christus. Sed animalitas est (a) derivata in omnes homines a primo principio, scilicet Adam. Ergo constat quod multo amplius a secundo principio, scilicet Christo, spiritualitas derivabitur in omnes homines. Huius rationis primo probat primam diversitatem principiorum; secundo mediam, scilicet determinationem similitudinis ex utroque principiorum, ibi, *Qualis terrenus, tales & terreni*. Circa primum tria facit. Primo ostendit principiorum differentiam; secundo principiorum ordinem ad invicem, ibi, *Sed non prius quod spirituale est, sed quod animale*; tertio rationis ordinem assignat, ibi, *Primus homo de terra terrenus, secundo homo de caelo caelestis*. Ponit ergo primo conditionem primi principii, secundum vitam naturae, sumens auctoritatem Gen. II. Unde dicit: *Sicut scriptum est: Factus est* a Deo *primus homo Adam in animam viventem*, vita scilicet animali, qualem anima potest dare, cum scilicet spiravit Dominus in faciem eius spiraculum vitae, Gen. II. (b) forma enim humana, & anima dicitur, & spiritus: inquantum enim intendit curae corporis, scilicet vegetando, nutriendo, & generando, sic dicitur anima; inquantum autem intendit cognitioni, scilicet intelligendo, volendo, & huiusmodi, sic dicitur spiritus. Unde cum dicit, *Factus est primus homo Adam in animam viventem*, intendit hic Apostolus de vita qua anima deservit circa corpus, non de Spiritu sancto, sicut quidam fingunt, propter hoc quod praecedit Gen. II. 7. „ Et inspiravit in faciem „ eius spiraculum vitae, " dicentes hoc esse Spiritum sanctum. Secundo ponit conditionem secundi principii, dicens: *Novissimus vero Adam*, idest Christus: & dicitur novissimus, quia Adam induxit unum statum, scilicet culpae, Christus vero gloriae, & vitae. Unde cum post statum istum, nullus alius sequatur in vita ista, ideo dicitur novissimus. Esa. LIII. 2. „ Desideravimus eum despectum, & novissimum „ virorum: " & alibi, scilicet Apoc. I. 17. „ Ego primus, & novissimus: " & alibi (ibid. XXII. 13.) „ Ego sum alpha, „ & omega, principium, & finis. " Dicit autem, *Adam*, quia de natura Adae factus, *in spiritum vivificantem*. Et ex hoc, conditionibus principiorum visis, apparet eorum diversitas: quia primus homo factus est in animam, novissimus in spiritum; ille autem in animam viventem solum, iste vero in spiritum & viventem, & vivificantem. Cuius ratio est, quia sicut Adam consecutus est perfectionem sui esse per animam; ita & Christus perfectionem sui esse inquantum homo per Spiritum sanctum. Et ideo, cum anima non possit nisi proprium corpus vivificare, ideo Adam factus est in animam, non vivificantem, sed viventem tantum; sed Christus factus est in spiritum viventem, & vivificantem; & ideo Christus habuit potestatem vivificandi. Ioan. I. 16. „ De plenitudine eius nos „ omnes accepimus: " & ibid. X. 10. „ Veni ut vitam habeant, & abundantius habeant: " & in symbolo: „ Et in Spiritum sanctum vivificantem. " Sed ne aliquis diceret: Si Christus factus est in spiritum vivificantem, quare dicitur novissimus? ideo consequenter cum dicit, *Sed non prius quod spirituale est, sed quod animale*, ostendit ordinem principiorum. Videmus enim in natura, quod in uno & eodem prius est imperfectum quam perfectum. Unde cum spiritualitas se habeat ad animalitatem sicut perfectum ad imperfectum; ideo in humana natura non prius debet esse spirituale, quod est perfectum; sed, ut servetur ordo, prius debet esse imperfectum, scilicet quod animale est, deinde perfectum, scilicet quod spirituale est: supra XIII. 10. *Cum venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est*. Sicut dicit Augustinus, huius signum est, quod primoge-

(a) *Al.* derivativa. (b) *Al.* anima enim & anima dicitur, & spiritus.

geniti antiquitus consueverunt esse animales, sicut Cain ante Abel natus, Ismael ante Isaac, & Esau ante Iacob. Rationem autem dictæ diversitatis assignat, dicens: *Primus homo de terra terrenus, secundus homo de cælo cælestis*; quasi dicat: Vere *primus homo factus est in animam viventem*, quia de terra: Gen. II. 7. „ Formavit „ Dominus hominem de limo terræ; " & ideo dicitur esse terrenus, idest animalis: secundus homo, scilicet Christus, factus est *in spiritum vivificantem*, quia de cælo: quia divina natura, quæ fuit huic naturæ unita, de cælo est: & ideo debet esse cælestis; idest, talem perfectionem debet habere qualem decet de cælo venire, scilicet perfectionem spiritualem. Ioan. III. 31. „ Qui de cælo venit, super omnes „ est. " Dicit autem primum hominem de terra, secundum modum loquendi, quo res de illo esse dicuntur quod prima pars est in eorum fieri; sicut cultellus dicitur de ferro, quia prima pars unde est cultellus, est ferrum: & quia prima pars unde Adam factus est, terra est, ideo dicitur de terra. Secundus homo dicitur de cælo, non quod attulerit corpus de cælo, cum de terra assumpserit, scilicet de corpore Beatæ Virginis; sed quia divinitas, quæ naturæ humanæ unita est, de cælo venit, quæ fuit prior quam corpus Christi. Sic ergo patet principiorum diversitas, quæ erat maior propositio rationis principalis.

Consequenter cum dicit, *Qualis terrenus, tales & terreni*, ostendit derivationem similitudinis horum principiorum ex utroque: & primo in communi; secundo dividit eam per partes, ibi, *Igitur sicut portavimus imaginem terreni, portemus & imaginem cælestis*. Dicit ergo: *Qualis terrenus, tales & terreni*; quasi dicat: Primus homo, quia terrenus fuit, & mortalis, ideo derivatum est ut omnes essent & terreni, & mortales. Supra eodem: *Et sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes vivificabuntur*. Zach. XIII. 5. „ Adam exemplum „ meum ab adolescentia mea. " Quia vero fuit secundus homo cælestis, idest spiritualis, & immortalis; ideo omnes & immortales, & spirituales erimus. Rom. VI. 5. „ Si complantati facti sumus similitudi- „ ni mortis eius, simul & resurrectionis „ erimus. " *Igitur sicut portavimus imaginem terreni, portemus & imaginem cælestis*. Hic concludit qualiter in speciali debeamus conformari homini, scilicet cælesti. Possumus autem dupliciter conformari cælesti, in vita scilicet gratiæ, & gloriæ; & una est via ad aliam: quia sine vita gratiæ non pervenitur ad vitam gloriæ: & ideo dicit: *Sicut portavimus imaginem terreni*; idest, quamdiu peccatores fuimus, in nobis fuit similitudo Adæ. II. Reg. VII. 19. „ Ista est lex Adam, Domine Deus. " Ut ergo possimus esse cælestes, idest pervenire ad vitam gloriæ, *portemus imaginem cælestis*, per vitam gratiæ. Coloss. III. 9. „ Exuentes veterem hominem, induite no- „ vum hominem, " scilicet Christum. Rom. VIII. 29. „ Quos præscivit, & præ- „ destinavit conformes fieri imaginis Filii „ sui. " Sic ergo debemus conformari cælesti in vita gratiæ, quia alias non perveniemus ad vitam gloriæ: & hoc est quod dicit: *Hoc autem dico, fratres*; quasi dicat: Nisi vivatis, scilicet vita gratiæ, non poteritis pervenire ad regnum Dei, scilicet ad vitam gloriæ: *quia caro, & sanguis regnum Dei non possidebunt*. Quod quidem non est intelligendum, sicut quidam hæretici dicunt, quod non resurget caro, & sanguis secundum substantiam; sed quod totum corpus vel vertetur in spiritum, vel in aerem; quod est hæreticum, & falsum: nam Apostolus dicit, quod conformabit corpus nostrum corpori claritatis suæ. Unde cum Christus post resurrectionem habuerit carnem, & sanguinem, sicut dicitur Lucæ ult. 39. „ Palpate, & videte, quia spiritus „ carnem, & ossa non habet, sicut me vi- „ detis habere; " constat quod & nos in resurrectione carnem, & sanguinem habebimus. Nec est intelligendum: *Caro, & sanguis*, idest substantia carnis, & sanguinis, *regnum Dei non possidebunt*; sed *caro, & sanguis*, idest carni, & sanguini operam dantes, scilicet homines dediti vitiis, & voluptatibus, *regnum Dei non possidebunt*. Et sic accipitur caro, idest homo carnaliter vivens. Rom. VIII. 9. „ Vos autem „ non in carne estis, sed in spiritu. " Vel *caro, & sanguis*, idest opera carnis, & sanguinis, *regnum Dei non possidebunt*; quod est contra Iudæos, & Saracenos, qui fingunt se habituros post resurrectionem uxores, fluvios mellis, & lactis. Vel *caro, & sanguis*, idest corruptio carnis, & sanguinis, *regnum Dei non possidebunt*; idest, post resurrectionem corpus non subiicietur corruptioni carnis, & sanguinis, secundum quam vivit homo. Unde & secundum hoc subdit: *Neque corruptio incorruptionem possidebit*; idest, neque corruptio mortalitatis, quæ nomine carnis hic exprimitur,

tur, possidebit incorruptionem, idest incorruptibile regnom Dei, quia resurgemus in gloria. Rom. VIII. 21. „ Ipsa creatura „ liberabitur a servitute corruptionis in „ libertatem gloriæ filiorum Dei. “

L E C T I O VIII.

ECce mysterium vobis dico: omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur. In momento, in ictu oculi, in novissima tuba: canet enim tuba, & mortui resurgent incorrupti: & nos immutabimur.

HIc Apostolus, postquam respondit quæstioni de qualitate resurgentium, respondet consequenter quæstioni qua quærebatur de modo, & ordine resurgendi; & circa hoc duo facit. Primo ostendit modum, & ordinem resurrectionis; secundo confirmat per auctoritatem, ibi, *Cum autem mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet sermo qui scriptus est*. Circa primum duo facit: primo enim proponit intentum, secundo ostendit quo ordine fiat, ibi, *In momento, in ictu oculi &c.* Primo igitur reddit eos attentos, ostendens id quod proponit, esse arduum, & occultum, dicens: *Ecce mysterium*, idest occultum quoddam, *dico vobis*, idest aperio vobis, fratres, quod debet vobis aperiri, & omnibus credentibus. Luc. VIII. 10. „ Vobis „ datum est nosse mysterium regni Dei. “ Supra II. 6. *Sapientiam loquimur inter perfectos*: & post: *Sed loquimur Dei sapientiam, quæ abscondita est in mysterio*. Quid autem sit istud mysterium, subdit: *Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur*.

Circa primum sciendum est, quod, sicut Hieronymus dicit in quadam epistola ad Minervium, & Alexandrum monachos, hoc quod hic dicitur, *Omnes quidem resurgemus &c.* in nullo Libro Græcorum habetur, sed in quibusdam habetur, *Omnes quidem dormiemus*; idest, omnes moriemur. Et dicitur mors somnus propter spem resurrectionis: unde idem est ac si diceret: *Omnes quidem resurgemus*: quia nullos resurget nisi moriatur; *sed non omnes immutabimur*. Hoc non mutatur in Libris Græcis; & hoc est verum, quia ista mutatio de qua hic loquitur, non erit nisi secundum corpora beatorum: quia immutabuntur ad illa quatuor quæ supra posita sunt, quæ dicuntur dotes corporum gloriosorum; & hanc desiderabat Iob XIV. 14. „ Cunctis diebus quibus nunc milito, expecto, „ donec veniat immutatio mea. “ In quibusdam vero Libris invenitur, (a) *Non omnes quidem dormiemus*, idem moriemur, *sed omnes immutabimur*. Et hoc intelligitur dupliciter. Primo ad litteram: quia quorumdam opinio fuit quod non omnes homines morientur, sed quod aliqui in adventu Christi ad iudicium venient vivi, & isti non morientur, sed isti mutabuntur in statum incorruptionis: & propter hoc dicunt: *Non omnes quidem dormiemus*, idest moriemur, *sed omnes immutabimur*, tam boni quam mali, & tam vivi quam mortui. Unde secundum hoc immutatio non intelligitur de statu animalitatis ad statum spiritualitatis: quia secundum hanc soli boni immutabuntur, sed de statu corruptionis ad statum incorruptionis. Alio modo exponitur mystice ab Origene; & dicit, quod hoc non dicitur de somno mortis, quia omnes morientur: Ps. LXXXVIII. 41. „ Quis „ est homo qui vivet, & non videbit mortem: “ sed de somno peccati, de quo in Psal. XII. 5. „ Illumina oculos meos, ne „ umquam obdormiam: “ ut sic dicatur: *Non omnes moriemur*; idest, non omnes peccabimus mortaliter; *sed omnes immutabimur*, sicut supra de stato corruptionis ad incorruptionem. Et licet hæc littera, scilicet *Non omnes moriemur &c.* non sic contra fidem; tamen Ecclesia magis acceptae primam, scilicet quod *omnes moriemur*, sive *resurgemus &c.* quia omnes morientur, etiam si sint tunc aliqui vivi. Ordinem autem, & modum resurrectionis manifestat consequenter, cum dicit: *In momento, in ictu oculi*: & hoc quantum ad tria: primo enim manifestat ordinem quantum ad tempus; secundo quantum ad causam resurrectionis, ibi, *In novissima tuba*; tertio quantum ad progressum effectus a causa, ibi, *Canet enim tuba, & mortui resurgent incorrupti*. Dicit ergo quod omnes resurgemus; sed quomodo? *In momento*: per quod excludit errorem dicentium, resurrectio-

(a) Al. *Non omnes quidem moriemur; sed omnes &c.*

ctionem non esse futuram omnium simul; sed dicunt quod martyres resurgent ante alios per mille aooos; & tunc Christus descendet cum illis, & possidebit regnum corporale Hierusalem mille annis cum eis. Et hæc foit opinio Lactantii. Sed hoc patet esse falsum, quia omoes in momento resurgemus, & in ictu oculi. Excluditur etiam per hoc alius error eiusdem, qui dicebat, quod iudicium duraturum erat per spatium mille annorum. Sed hoc est falsum, quia non erit ibi aliquod perceptibile tempus, sed in momento.

Sciendum est autem, quod momentum potest accipi vel pro ipso instanti temporis, quod dicitur nunc; vel pro aliquo tempore (a) perceptibili; tamen utroque modo potest accipi hoc, referendo illud ad diversa. Quia si nos referimus hoc ad collectionem pulverum, quæ fiet ministerio Angelorum; tunc momentum accipitur pro tempore perceptibili. Cum enim in collectione illorum pulverum fit mutatio de loco ad locum, oportet quod sit ibi tempus aliquod. Si autem referamus ad reunitionem corporum, & pro unione animæ, quæ omnia fient a Deo; tunc momentum accipitur pro instanti temporis: quia Deus in instanti unit animam corpori, & vivificat corpus. Potest etiam hoc quod dicit, *In ictu oculi*, ad utrumque referri: quia si in ictu oculi intelligitur tantum apertio palpebrarum, qoæ fit in tempore perceptibili; tooc refertur ad collectionem pulverum. Si vero in ictu oculi intelligitur ipse subitos contuitus ocoli, & qui fit in istanti; tunc refertur ad unioaem (b) animæ ad corpus.

Consequenter cum dicit, *In novissima tuba*, ostendit ordinem resurrectionis quantum ad causam immediatam: & ista tuba est vox illa Christi de qua Matth. xxv. 6. dicitur: „ Media nocte clamor factus est: “ Ioann. v. 25. „ Audient vocem Filii Dei, „ & qui audierint, vivent: “ vel ipsa præsentia Christi manifestata mundo, secundum quod dicit Gregorius: „ Tuba nihil aliud „ esse designat quam præsentiam Christi „ mundo manifestatam, quæ dicitur tuba „ propter manifestationem, quia omnibus „ erit manifesta. “ Et hoc modo accipitur tuba Matth. vi. 2. „ Cum facis eleemosyna, noli tuba canere ante te. “ Item dicitur tuba propter officium tubæ, quod erat ad quatuor, ut dicitur Num. x. scilicet ad vocandum consilium; & hoc erit in resurrectione, quia tunc convocabit ad consilium, idest ad iudicium. Esa. iii. 14. „ Dominus ad iudicium veniet „ cum senibus populi sui. “ Ad solemnizandum festum: Psal. lxxx. 4. „ Buccinate in neomeoia tuba: “ sic & in resurrectione. Esa. xxxiii. 20. „ Respice Sion „ civitatem solemnitatis nostræ. “ Ad pugnam; & hoc in resurrectione. Sap. v. 21. „ Pugnabit pro illo orbis terrarum contra „ insensatos. “ Esa. xxx. 32. „ In cythanis, & tympanis, & in bellis præcipuis „ expugnabit eos. “ (c) Ad movendum castra; sic & in resurrectione, quidam eundo ad paradisum, quidam eundo ad infernum. Matth. xxv. 46. „ Ibuot qui bona fecerunt in vitam æternam, qui vero mala in ignem æternum. “

Consequenter cum dicit, *Canet enim tuba, & mortui resurgent incorrupti*, ponit progressum effectus a causa prædicta; & circa hoc duo facit: primo enim ponit progressum effectus; secundo necessitatem huius assignat, ibi, *Oportet enim mortale hoc induere incorruptionem*. Progressus effectus est, quia statim ad sonitum tubæ sequetur effectus: *quia mortui resurgent incorrupti*. Psal. lxvii. 34. „ Dabit voci suæ vocem „ virtutis. “ Ponit autem duplicem effectum. Unus est communis: quia *mortui resurgent incorrupti*, idest integri sine aliqua diminutione membrorum: quod quidem est commune omnibus, quia in resurrectione est commune omne quod pertinet ad reparationem naturæ, quia omnes habent communionem cum Christo in natura. Et licet Augustinus (Ench. cap. xc.) relinquat sub dubio utrum deformitates remaneant in damnatis; ego tamen credo quod quidquid pertinet ad reparationem naturæ, totum conferetur eis; sed quod pertinet ad gratiam, solum electis confertur. Et ideo omnes resurgent incorrupti, idest integri, etiam damnati. Hieronymus autem exponit: *Incorrupti*, idest in statu incorruptionis, ut scilicet ulterius post resurrectionem non corrumpantur: quia iusti ad beatitudinem æternam ibunt; mali vero ad pœnam æternam. Dan. xii. 2. „ Multi de terræ „ pulvere evigilabunt; alii in vitam æternam, & alii in opprobrium. “ Alius effectus est proprius, idest Apostolorum tantum: quia *nos immutabimur*, scilicet Apostoli, & non solum erimus incorrupti, sed etiam immutabimur, scilicet de statu miseriæ ad statum gloriæ: quia *seminatur anima-*

(a) *Al.* imperceptibili, *& sic infra.* (b) *Al. omittitur* animæ. (c) *Al.* Ad movendum castra sic, quidam eundo &c.

male, surget autem spirituale. Et secundum hunc modum exponendi apparet quod melior est littera illa quæ dicit: *Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur*: quam illa quæ habet: *Omnes immutabimur*: quia licet omnes resurgant, tamen soli sancti, & electi immutabuntur. Posset tamen etiam secundum illos qui habent: *Non omnes quidem moriemur, sed omnes immutabimur*: legi sic: *Mortui resurgent incorrupti*, idest ad statum incorruptionis; & nos qui vivimus, licet non resurgamus, quia non morimur, tamen immutabimur de statu corruptionis ad incorruptionem. Et videtur consonare iis quæ dicit I. Thessal. IV. 16. „ Nos qui vivimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis in nubibus obviam Christo in aera; " ut sicut ibi, & hic connumeret se vivis.

LECTIO IX.

Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induerit immortalitatem. Cum autem mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet sermo qui scriptus est: Absorpta est mors in victoria. Ubi est, mors, victoria tua? Ubi est, mors, stimulus tuus? Stimulus autem mortis, peccatum est; virtus vero peccati, lex. Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam per Dominum nostrum Iesum Christum. Itaque, fratres mei dilecti, stabiles estote, & immobiles, abundantes in omni opere Domini semper, scientes quod labor vester non est inanis in Domino.

Hic Apostolus ponit necessitatem effectus resurrectionis, ab ipsa causa progredientis; & circa hoc duo ponit, correspondentia duobus quæ posuerat in progressu effectuum ab ipsa causa. Primum fuit generale omnium, scilicet quod mortui resurgent incorrupti: & ideo primo quantum ad hoc dicit: *Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem*. Secundum fuit speciale Apostolis, & bonis, scilicet *& nos immutabimur*; & ideo secundo quantum ad hoc dicit: *Et mortale hoc induere immortalitatem*: quia enim corruptibile opponitur incorruptibili, & in statu præsentis vitæ subiicimur corruptioni; ideo dicit, quod cum resurgemus, *oportet hoc corruptibile induere incorruptionem*, necessitate scilicet congruentiæ. Et hoc propter tria. Primo propter completionem humanæ naturæ: nam, sicut etiam dicit Augustinus (Lib. II. de Gen. ad litt. cap. XXXV.) anima quamdiu est separata a corpore, est imperfecta, non habens perfectionem suæ naturæ; & ideo non est in tanta beatitudine separata existens, in quanta erit corpori unita in resurrectione. Ut ergo perfruatur beatitudine perfecta, *oportet corruptibile hoc*, idest corpus, *induere*, ut ornamentum, *incorruptionem*, ut ulterius aliquatenus non lædatur mortale. Secundo propter exigentiam divinæ iustitiæ, ut scilicet illi qui bona fecerunt, seu mala in corpore, præmientur, vel puniantur etiam in ipsis corporibus. Tertio propter conformitatem membrorum ad caput, ut sicut Christus resurrexit a mortuis per gloriam Patris, ita & nos in novitate vitæ ambulemus: Rom. VI.

Notandum autem, quod ipsam incorruptionem, seu immortalitatem assimilat vestimento, cum dicit, *Induere*: vestimentum enim adest vestito, & abest, manente eadem numero substantia vestiti; ut per hoc ostendat quod corpora eadem numero resurgant: & iidem homines iidem numero erunt in statu corruptionis, & immortalitatis, in quo sunt modo. Unde ex hoc excluditur error dicentium, quod corpora non resurgent eadem numero. Unde signanter dicit: *Oportet corruptibile hoc*, scilicet corpus: nam anima non est corruptibilis. Excluditur etiam error dicentium, quod corpora glorificata non erunt eadem cum istis, sed cælestia; & de isto modo simile habetur II. Corinth. V. 2. „ Nam in hoc ingemiscimus, habitationem nostram, quæ de cælo est, superindui cupientes." Esa. LII. 1. „ Induere vestimentis gloriæ tuæ." Iob XL. 5. „ Circumda tibi decorem, & in sublime erigere, & esto gloriosus, & speciosis induere vestibus."

Sed contra hoc est, quia videtur impossibile quod corruptibile hoc induat incorruptionem; idest, quod corpora resurgant eadem numero: quia impossibile est ea quæ differunt genere, vel specie, esse eadem numero; sed corruptibile, & incorruptibile non solum differunt specie, sed genere: er-

ergo impossibile est quod corpora resurgentium sint incorruptibilia, & remaneant eadem numero. Praeterea. Philosophus dicit, quod impossibile est quod illa quorum substantia corruptibilis mota est, reintegrentur eadem numero, sed eadem specie; substantia autem corporum humanorum est corruptibilis: ergo impossibile est reintegrari eadem numero.

Respondeo. Dicendum est ad primum, quod unumquodque consequitur genus, & speciem ex sua natura, & non ex aliquo extrinseco suae naturae; & ideo dico, quod si resurrectio corporum futura esset ex principiis naturae corporum, impossibile esset quod corpora resurgerent eadem numero; sed dico, quod incorruptio corporum resurgentium dabitur ab alio principio quam a natura ipsorum corporum, scilicet a gloria animae, ex cuius beatitudine, & incorruptione tota beatitudo, & incorruptio corporum derivabitur. Sicut ergo eiusdem naturae, & idem numero est liberum arbitrium modo, dum est volubile ad utramque partem, & cum erit firmatum in fine ultimo; ita & eiusdem naturae, & idem numero erit corpus, quod do est corruptibile, & tunc quando firmatum erit per gloriam animae, erit incorruptibile. Ad secundum dicendum, quod ratio Philosophi procedit contra illos qui ponebant omnia in istis inferioribus causari ex motu corporum caelestium, & quod revolutis eisdem revolutionibus corporum superiorum, sequebantur iidem effectus numero qui aliquando fuerant. Unde dicebant, quod adhuc Plato idem numero leget Athenis, & quod habebit easdem scholas, & eosdem auditores, quos habuit. Et ideo Philosophus contra eosdem arguit, quod licet idem caelum numero, & idem sol sit in eisdem revolutionibus; tamen effectus qui inde proveniunt non consequuntur identitatem numero, sed specie, & hoc secundum viam naturae. Similiter dico, quod si corpora induerent incorruptionem, & surgerent secundum viam naturae, quod non resurgerent eadem numero, sed eadem specie. Sed cum reintegratio, & resurrectio, sicut dictum est, fiant virtute divina, dicimus, quod corpora erunt eadem numero; cum neque principia individuantia huius hominis sint aliud quam haec anima, & hoc corpus. In resurrectione autem redibit & anima eadem numero, cum sit incorruptibilis, & hoc corpus idem numero ex eisdem pulveribus in quibus resolutum fuit, ex virtute divina reparatum, & sic erit idem homo numero resurgens. Nec facio vim in formis intermediis, quia non pono esse aliquam aliam formam substantialem in homine nisi animam rationalem, a qua habet corpus humanum quod sit animatum natura sensibili, & vegetabili, & quod sit rationale. Formae vero accidentales nihil impediunt identitatem numeralem quam ponimus.

Consequenter cum dicit, *Cum autem corruptibile hoc induerit immortalitatem, tunc fiet sermo qui scriptus est*, confirmat quod dixerat per auctoritatem; & circa hoc duo facit. Primo ponit auctoritatem; secundo ex ea concludit tria, ibi, *Ubi enim est, mors, victoria tua?* Dicit ergo primo: Dixi, quod *oportet corruptibile hoc induere incorruptionem*; sed cum mortale hoc induerit immortalitatem, *tunc*, scilicet in futuro (quod est contra illos qui dicunt iam resurrectionem factam) *fiet sermo qui scriptus est*, scilicet, *Absorpta est mors in victoria*. Hoc secundum translationem nostram non invenitur in aliquo Libro Bibliae. Si tamen inveniatur in translatione LXX. non est certum unde sumptum sit. Potest tamen dici hoc esse sumptum ex Esa. XXVI. 19. „ Vivent mortui tui, interfecti mei resurgent: " & XXV. 8. „ Praecipitabit mortem in sempiternum. " Oseae XIII. 14. ubi nos habemus, „ Ero mors tua, o mors," LXX. habent, *Absorpta est mors in victoria*, idest propter victoriam Christi. Et ponit praeteritum pro futuro propter certitudinem prophetiae. I. Pet. III. 22 „ Deglutiens mortem, ut vitae aeternae heredes efficeremur. "

Consequenter cum dicit, *Ubi est, mors, victoria tua?* concludit tria ex praemissa auctoritate: insultationem sanctorum contra mortem; gratiarum actiones ad Deum, ibi, *Deo autem gratias*; & admonitionem suam Corinthiis, ibi, *Itaque, fratres mei dilecti, stabiles estote*. Circa primum duo facit. Primo ponit insultationem; secundo exponit, ibi, *Stimulus autem mortis peccatum est*. Loquens ergo Apostolus de victoria Christi contra mortem, quasi in quodam speciali gaudio positus, assumit personam virorum resurgentium, dicens: *Ubi est, mors, victoria tua?* Hoc non invenitur in aliquo loco sacrae Scripturae: utrum autem ex se, vel aliunde habuerit hoc Apostolus, incertum est. Si tamen aliunde accepisset, videtur accepisse de Esa. XIV. 4. „ Quomodo cessavit exactor, quievit tributum?" *Ubi est, mors*, scilicet corruptionis, *victoria tua?*

tua? idest potentia qua totum humanum genus prosternebas, de omnibus triumphabas. II. Reg. xiv. 14. „ Omnes morimur, & „ quasi aquæ dilabimur super terram. " Iob xviii. 14. „ Calcet super eum quasi „ Rex interitus. " *Ubi est, mors, stimulus tuus*? Quid autem sit stimulus, consequenter exponit, dicens: *Stimulus autem mortis peccatum est*. Unde duo ponit. Unum per quod exponit quod dixit; aliud per quod obiectionem excludit, ibi, *Virtus peccati lex*. Sciendum est autem, quod stimulus mortis potest dici vel stimulans ad mortem, vel quo utitur, seu quem facit mors. Sed litteralis sensus est. *Stimulus mortis*, idest stimulans ad mortem, quia homo per peccatum est impulsus, & deiectus ad mortem. Rom. vi. 23. „ Stipendia peccati, „ mors. " Sed quia aliquis posset obiicere quod iste stimulus est remotus per legem; ideo consequenter hoc Apostolus excludit, subdens: *Virtus vero*, idest augmentum, *peccati, lex*; quasi dicat: Non est remotum peccatum per legem, Immo *virtus peccati, lex*, idest augmentum occasionaliter, scilicet non quod induceret ad peccatum, sed inquantum dabat occasionem peccati, & non conferebat gratiam; ex quo magis accendebatur concupiscentia ad peccandum. Rom. v. 20. „ Lex subintravit, „ ut abundaret delictum. " Rom. vii. 8. „ Occasione accepta, peccatum per man„ datum operatum est in me omnem con„ cupiscentiam. " Est autem alius sensus, sed non litteralis, ut stimulus mortis dicatur quo utitur mors; & sic per mortem intelligitur diabolus. Apocal. vi. 8. „ Nomen illi mors. " Et sic stimulus mortis est tentatio diaboli; & sic totum quod dicitur de morte, exponitur de diabolo, ut in Glossa habetur. Vel *stimulus mortis*, idest a morte factus, idest a carnali concupiscentia. Iacob. i. 15. „ Concupiscentia cum con„ ceperit, parit peccatum; peccatum vero „ cum consummatum fuerit, generat mor„ tem. " Concupiscentia enim primo volentes allicit, sicut in intemperatis; secundo repugnantes trahit, ut in incontinentibus; postea contendit, sed non vincit, ut in continentibus; postea debilitatur eius contentio, sicut in temperatis; & ultimo totaliter deficit, sicut in beatis, quibus dicere competit: *Ubi est, mors, contentio*, vel *victoria tua*?

Quia ergo stimulus mortis destructus est non per legem, sed per victoriam Christi, ideo Deo sunt reddendæ gratiarum actiones; & hoc est quod dicit: *Deo autem gratias*, scilicet ago, seu agamus, *qui dedit nobis victoriam*, mortis, & peccati, *per Iesum Christum*, non per legem. I. Ioan. v. 4. „ Hæc est victoria quæ vincit mundum, „ fides nostra. " Rom. vii 24. „ Quis „ me liberabit de corpore mortis huius? „ Gratia Dei per Iesum Christum Domi„ num nostrum ... Nam quod impossibile „ erat legi, in quo infirmabatur per carnem, „ Deus Filium suum mittens in similitudi„ nem carnis peccati, de peccato damnavit „ peccatum in carne: " ibid. viii. 3.

Consequenter cum dicit, *Itaque fratres mei &c.* subdit admonitionem: sicut enim dictum est, pseudoapostoli corrumpebant Corinthios, negando resurrectionem: & ideo postquam iam astruxit fidem resurrectionis, & per exempla ostendit; admonet eos quod bene se habeant, ne seducantur a pseudoapostolis; & circa hoc tria facit. Primo enim eos in fide confirmat, dicens: *Itaque*, scilicet iam ostensa resurrectione, *fratres mei* per fidem, per quam omnes sumus filii Dei: Ioan. i. 12. „ De„ dit eis potestatem filios Dei fieri: " *dilectissimi* per caritatem, qua debemus nos invicem diligere: I. Ioan. iv. 11. „ Hoc „ mandatum habemus a Deo, ut qui di„ ligit Deum, diligat & fratrem suum: " *stabiles estote*, scilicet in fide resurrectionis, ne recedatis a fide: Ephes. iv. 14. „ Non „ simus sicut parvuli fluctuantes, & cir„ cumferamur omni vento doctrinæ: " *& immobiles*, ne scilicet ab aliis seducamini: Col. i. 23. „ In fide fundati, stabiles, & „ immobiles a spe Evangelii. " Secundo inducit ad bona opera, dicens: *Abundantes in omni opere bono semper*. Gal. ult. 10. „ Dum tempus habemus, operemur bonum „ ad omnes. " Prov. xv. 5. „ In abundan„ ti iustitia virtus maxima est. " Tertio roborat eos per spem, dicens: *Scientes quod labor vester non est inanis in Domino*. Sap. iii. 15. „ Bonorum enim laborum gloriosus est fructus. "

CAPITIS DECIMISEXTI.

LECTIO I.

De collectis autem quæ fiunt in sanctos, sicut ordinavi in Ecclesiis Galatiæ, ita & vos facite per unam sabbati. Unusquisque vestrum apud se reponat recondens quod ei beneplacuerit, ut non cum venero tunc collectæ fiant. Cum autem præsens fuero, quos approbaveritis per epistolas, hos mittam perferre gratiam vestram in Hierusalem. Quod si dignum fuerit ut ego eam, mecum ibunt. Veniam autem ad vos cum Macedoniam pertransiero: nam Macedoniam pertransibo; apud vos autem forsitan manebo, vel etiam hiemabo, ut vos me deducatis quocumque iero: nolo enim vos modo in transitu videre. Spero enim me aliquantulum temporis manere apud vos, si Dominus permiserit; permanebo autem Ephesi usque ad pentecosten. Ostium enim mihi apertum est magnum, & evidens, & adversarii multi.

Supra per totam seriem Epistolæ proposuit Apostolus Corinthiis quamdam doctrinam generalem; in hoc ultimo capitulo proponit eis quædam specialia, & familiaria: & circa hoc duo facit. Primo monet eos quid ipsi debeant aliis facere; secundo ostendit quid alii faciant ipsis, ibi, *Salutant vos Ecclesiæ Asiæ*. Circa primum duo facit. Primo instruit eos de his quæ debent facere ad absentes; secundo vero de his quæ debent facere ad præsentes, ibi, *Vigilate, & state in fide*. Circa primum tria facit. Primo instruit eos de his quæ pertinent ad absentes pauperes sanctos, qui sunt in Hierusalem; secundo de his quæ pertinent ad Apostolum, ibi, *Veniam ad vos cum Macedoniam pertransiero*; tertio de his quæ pertinent ad discipulos, ibi, *Si autem venerit Timotheus, videte ut sine timore sit apud vos*. Circa ea quæ debent fieri sanctis qui erant in Hierusalem, de tribus instituit eos Apostolus. Primo qualiter eleemosyna sanctis facienda, sit colligenda; secundo qualiter sit conservanda, ibi, *Unusquisque autem vestrum apud se reponat, recondens quod ei beneplacuerit*; tertio qualiter sit in Hierusalem transmittenda, ibi, *Cum autem præsens fuero, quos approbaveritis per epistolas, hos mittam perferre gratiam vestram in Hierusalem*. Circa primum sciendum est, quod sicut legitur Act. IV. mos erat in primitiva Ecclesia ut conversi ad fidem venderent possessiones, & omnia quæ habebant, & pretium ponerent ad pedes Apostolorum, & de eis unicuique, prout erat opus, provideretur; ut sic nullus haberet proprium, sed essent (a) illis omnia communia. Et sicut dicitur in Collationibus Patrum, omnis religio ab illa sancta societate sumpsit exordium. Contigit autem ut fame pervalida exorta, pauperes sancti, qui erant in Hierusalem, inopia maxima laborarent: unde factum est ut Apostoli ordinarent ad ipsorum subventionem quod per alias Ecclesias Christi collectæ fierent; & hæc commissio facta est Paulo, & Barnabæ. Gal. II. 9. „ Dederunt mihi, & Barnabæ dexteras societatis. " Et quia Apostolus super hoc solicitus erat, monebat illos quos converterat ut eis subvenirent: quia, sicut ipse ad Rom. dicit, iustum est ut a quibus spiritualia receperant, temporalia ministrent. Et hoc est quod dicit: *De collectis autem quæ fiunt*, per Ecclesias, *in sanctos*, idest in usum sanctorum, non quorumlibet: Eccli. XII. 5. „ Da iusto, & ne recipias peccatorem: " non quod peccatoribus non sit aliquid dandum, sed quia magis debet quis dare eleemosynam iusto indigenti quam peccatori: *sicut ordinavi in Ecclesia Galatiæ, ita & vos facite*, idest colligite, *per unam*, scilicet diem, *sabbati*, idest septimanæ. Et hoc ideo ordinatum est, ut paulatim qualibet hebdomada aliquid parvum solverent, ne simul totum solvissent, gravarentur. Et licet eis paulinum videretur, & quasi insensibile paulatim dare, tamen completo anno, eleemosynæ insimul collectæ, magnæ erant. Vel per unam sabbati intelligitur prima dies post sabbatum, scilicet dies dominicus. Et hoc ideo illo die fieri voluit Apostolus, quia iam inoleverat consue-

(a) Al. illa

suetudo ut populus in dominicis diebus ad Ecclesiam conveniret. Levit. XXIII. 35. „ Dies primus celeberrimus erit, atque „ sanctissimus: omne opus servile non fa„ cietis in eo: " & post 36. „ Est enim „ coetus, atque collectæ. " De huiusmodi eleemosyna dicitur Dan. IV. 24. „ Pec„ cata tua eleemosynis redime: " & Eccli. XVII. 18. „ Eleemosyna viri quasi sacculus „ cum ipso. " Quia vero non solum debet apponi modus in colligendo, sed etiam in conservando; ideo consequenter instruit qualiter collectæ conserventur, cum dicit: *Unusquisque autem vestrum apud se reponat recondens quod ei beneplacuerit*: in quo ostenditur maxima industria Apostoli. Et ne aliqui crederent quod Apostolus faceret collectas istas magis causa quæstus proprii, quam propter necessitatem sanctorum; ideo suspicionem hanc vitans, & quantum ad se, & quantum ad suos ministros, noluit dictam pecuniam a se, seu a suis ministris custodiri; sed ordinavit quod quilibet illud quod sibi placebat elargiri, reportaret domi, & conservaret seorsum, faciens sic per totum annum. Et huius ratio erat, quia Apostolus nolebat quod quando veniret Corinthum, vacarent collectis, sed doctrinæ, & rebus spiritualibus. Et ideo dicit: *Ut non cum venero, tunc collecta fiant*. Act. VI. 2. „ Non „ est æquum nos relinquere verbum Dei, „ & ministrare mensis. "

† Notandum (a) est ergo, quod quilibet debet cavere sibi, ne videatur aliquid spirituale facere propter quæstum: & inde est quod Dominus Matth. X. voluit prædicatores nihil habere. Romanis etiam mos erat ut nullus assumeretur ad Senatus officium, nisi prius probatus fuisset in officio Quæstoris, quia virtutis est magnæ, res temporales custodire. †

Qualiter autem debeant mitti in Hierusalem, subdit dicens: *Cum autem præsens fuero, quos probaveritis per epistolas, hos mittam &c.* quasi dicat: Nec in hoc volo aliquos specialiter onerare, *cum præsens fuero*, scilicet ad portandum pecuniam; sed *mittam* illos *quos probaveritis*, idest approbaveritis mittendos: *mittam*, inquam, *per epistolas*, idest cum epistolis missis a vobis, & a nobis, laudatoriis, & commendatoriis, scilicet in quibus contineatur quantitas pecuniæ, commendatum studium nostrum, & caritas. *Mittam*, inquam, *perferre gratiam vestram*, idest quod gratis dabitis sanctis pauperibus, *in Hierusalem*. II. Cor. VIII. 1. „ Notam facimus vobis gra„ tiam Dei, quæ data est in Ecclesiis Macedo„ niæ. " *In Hierusalem*, idest sanctis qui sunt in Hierusalem. Et non solum mittam illos quos probaveritis; *sed si dignum fuerit ut ego eam*, idest si magna quantitas fuerit, *mecum ibunt*: in quo inducit eos ad bene, & liberaliter solvendum. Rom. XV. 25. „ Nunc igitur „ proficiscar Hierusalem ministrare san„ ctis. "

Consequenter Apostolus instruit eos de his quæ pertinent ad seipsum; & circa hoc tria facit. Primo promittit eis suam præsentiam, dicens: *Veniam ad vos cum Macedoniam pertransiero*; (b) secundo dicit se facturum apud eos diutinam moram; tertio excusat suæ præsentiæ dilationem. Circa primum sciendum est, quod, sicut dicitur Actor. XVI. 9. vir Macedo apparuit Apostolo cum esset in Troade, deprecans eum, & dicens ei: „ Transiens in Mace„ doniam libera nos. " Ut ergo Apostolus iussa impleret, disposuit se Macedoniam iturum: & quia Macedonia erat media inter Asiam & Achaiam, in qua est Corinthus; ideo dicit: *Cum pertransiero Macedoniam, veniam ad vos*; immo veniam ad vos inde, scilicet quia tunc ero vobis propior. Secundo promittit se facturum apud eos diutinam moram, dicens: *Apud vos forsitan manebo*, idest moram contraham, *vel etiam hiemabo*; idest, per totam hiemem permanebo vobiscum, quia multa corrigenda sunt in vobis. Vel causam quare ad eos vadit, subdit cum dicit: *Ut vos me deducatis quocumque iero*. Et dicit, *Quocumque*, quia nesciebat determinate quo iret, nisi secundum quod Spiritus sanctus inspirabat sibi. *Deducatis*, inquam, non defendatis me, sed ut doceatis vias. Tertio cum dicit, *Nolo enim vos modo in transitu videre*, excusat dilationem suæ præsentiæ dupliciter. Uno modo quia Corinthii possent dicere: Non est necesse quod tantum differas venire, & quod primo vadas in Macedoniam: quia tu potes venire in Achaiam, & permanere, ita quod non transeas per Macedoniam. Et ad hoc dicit: Licet sic possem venire ad vos, tamen non diu possem manere vobiscum: quia statim oportet me esse in Macedonia, vel redire in Asiam. Unde *quia nolo vos modo in transitu videre*, ideo

(a) *Quod sequitur cruculis conclusum non invenitur in exemplo iam citato anni 1498. in editione autem Veneta apud Iunctas an. 1562. curante F. Remigio Florentino (ex qua in Romanam, & Venetam posterioresque, ut credimus, omnes hæc verba manarunt) hæc notantur ad marginem*. In manuscripto exemplari hoc addebatur notandum. (b) *Al. subditur statim*. Circa quod sciendum est &c *intermediis omissis*.

modo non venio primo ad vos: nam ego spero aliquam moram contrahere vobiscum, *si Dominus permiserit*. Dicit, *Si Dominus permiserit*, quia forte vel antequam esset ibi, vel postquam iam esset ibi, Dominus inspiraret ei quod iret ad alium locum, ubi faceret maius bonum. Alio modo excusat se, & hoc videtur magis litterale, quia oportebat eum diu manere apud Ephesum, quæ est in Asia; & ideo dicit: *Permanebo autem Ephesi usque ad pentecosten*. Forte hæc Epistola missa fuit in hieme, seu in vere, & tunc post pentecosten debebat ire in Macedoniam, & morari ibi usque ad hiemem, & tunc ire Corinthum, & hiemare. Rationem autem quare volebat morari Ephesi usque ad pentecosten, subdit cum dicit: *Ostium autem mihi apertum est magnum*; idest, magnum fructum facio in Epheso. Et dicit ostium esse apertum *magnum*, idest multa corda hominum ad credendum parata, *& evidens*, quia sine contradictione. Coloss. IV. 3. „ Orantes simul & pro nobis, ut Deus aperiat nobis ostium sermonis ad loquendum mysterium Christi. " Sed quia sunt *multi adversarii*, qui conantur impedire, vel subintrare; si ego absentarem me, tantus fructus posset de facili impediri; ideo nolo recedere quousque sitis bene firmati. Apoc. III. 8. „ Ecce dedi coram te ostium apertum. "

LECTIO II.

Si autem venerit Timotheus, videte ut sine timore sit apud vos: opus enim Domini operatur, sicut & ego. Ne quis ergo illum spernat. Deducite autem illum in pace, ut veniat ad me: expecto enim illum cum fratribus. De Apollo autem fratre vobis notum facio, quoniam multum rogavi eum ut veniret ad vos cum fratribus: & utique non fuit voluntas eius ut nunc veniret; veniet autem cum ei vacuum fuerit. Vigilate, state in fide, viriliter agite, & confortamini: omnia vestra in caritate fiant. Obsecro autem vos, fratres: nostis domum Stephanæ, & Fortunati, & Achaici, quoniam sunt primitiæ Achaiæ, & in ministerium sanctorum ordinaverunt seipsos: ut & vos subditi sitis eiusmodi, & omni cooperanti, & laboranti. Gaudeo autem in præsentia Stephanæ, & Fortunati, & Achaici: quoniam id quod vobis deerat, ipsi suppleverunt. Refecerunt enim & meum spiritum, & vestrum. Cognoscite ergo qui eiusmodi sunt. Salutant vos omnes Ecclesiæ Asiæ. Salutant vos in Domino multum Aquila, & Prisca, cum domestica sua ecclesia, apud quos & hospitor. Salutant vos omnes fratres. Salutate invicem in osculo sancto. Salutatio mea manu Pauli. Si quis non amat Dominum nostrum Iesum Christum, sit anathema maranatha. Gratia Domini nostri Iesu Christi vobiscum. Caritas mea cum omnibus vobis in Christo Iesu. Amen.

Hic instruit eos de his quæ pertinent ad discipulos suos: & primo de his quæ pertinent ad Timotheum; secundo de his quæ pertinent ad Apollo, ibi, *De Apollo autem fratre vobis notum facio*. De Timotheo tria mandat. Primo ut secure custodiatur: unde dicit: *Si autem venerit ad vos Timotheus, videte*, studeatis, *ut sine timore sit apud vos*. Forte aliqua commotio fuerat ibi propter pseudoapostolos. II. Corinth. VII. 5. „ Foris pugnæ, intus timores. " Et hoc debetis facere, *quia opus Domini operatur, sicut & ego*, prædicando. II. Timoth. IV. 5. „ Tu vero vigila, in omnibus labora. " Secundo ut in honore habeatur; & ideo dicit: *Ne quis ergo illum spernat*. Et ratio huius est forte, quia iuvenis erat. I. Timoth. IV. 12. „ Nemo adolescentiam tuam spernat. " Luc. X. 16. „ Qui vos spernit, me spernit. " Tertio ut pacifice deducatur; & hoc est quod dicit: *Deducite autem illum in pace*. Et ratio huius est, *quia expecto illum cum fratribus* qui sunt cum eo.

De Apollo autem fratre vobis notum facio &c. Iste est ille Apollo de quo habetur Act. XVIII. 24. quod „ Iudæus quidam, Apollo nomine, Alexandrinus genere, vir eloquens devenit Ephesum potens in Scripturis: " & iste ivit in Achaiam, & fuit quasi specialis doctor eorum post Apostolum: supra III. 6. *Ego plantavi, Apollo rigavit, sed Deus incrementum dedit*: &, ut Glossa dicit, Episcopus erat; & quia Corinthii male se habuerant,

tant, recesserat ab eis, & iverat ad Apostolum. Postmodum vero Corinthii rogaverunt Apostolum, ut remitteret illuc ipsum; ad quod respondet eis, dicens: *De Apollo autem fratre*, quem rogastis remitti ad vos, *notum vobis facio* tria. Primo (*a*) preces meas sibi factas, *quoniam multum rogavi eum ut veniret ad vos cum fratribus*. Et dicit, *Rogavi eum*, licet posset præcipere: quia magnis viris non de facili debet fieri præceptum. I. Timoth. v. 1. „ Seniorem obsecra ut patrem. " Eccli. xxxii. 1. „ Rectorem te posuerunt? Noli extolli. "

Sed numquid licuit sibi relinquere populum suum? Ad hoc dicendum, quod sicut Gregorius dicit, quando omnes subditi male se habent, & nolunt corrigi, licet Episcopo recedere ab eis. Unde, quia isti erant tales, licuit ei. Vel dicendum est, quod forte non erat Episcopus eorum, sed specialiter prædicaverat eis.

Secundo responsum Apollinis, quia renuit venire ad eos, ibi, *Et utique non fuit voluntas eius ut nunc veniret*. Et ratio huius est, quia forte nondum erant bene correcti; vel quia ipse erat in aliis arduis occupatus. Tertio promittit eum aliquando ad eos iturum: unde dicit: *Veniet autem cum ei vacuum*, idest opportunum, *fuerit*, scilicet quando vos eritis correcti.

Consequenter postquam instruxit eos quid debeant facere absentibus, hic instruit eos qualiter se habeant ad præsentes. Circa hoc duo facit. Primo ostendit qualiter se habeant quantum ad omnes in communi; secundo quantum ad quosdam in speciali, ibi, *Obsecro autem vos fratres*. Instruit autem eos Apostolus in communi de tribus; scilicet de fide, de bona operatione, & de modo bene operandi. Sed tamen istis tribus præmittit unum quod est omnibus necessarium, idest solicitudo: unde dicit: *Vigilate, & orate*. (*b*) Luc. xii. 37. „ Beati „ servi illi quos cum venerit dominus in„ venerit vigilantes: " & Matth. xxvi. 41. „ Vigilate, & orate, ut non intretis in „ tentationem. " De fide ergo instruit cum dicit: *State*, scilicet *in fide*. Ephes. vi. 14. „ State succincti lumbos vestros in ve„ ritate. " De bona operatione, cum dicit: *Viriliter*, idest fortiter, *agite*: quia „ fides sine operibus mortua est: " Iacob. ii. 20. Sed quia bona operatio non est attribuenda nobis, sed Deo; ideo subdit: *Et confortamini in Domino*: Psal. xxx. 25. „ Viriliter agite, & confortetur cor vestrum, „ omnes qui speratis in Domino. " De modo agendi, cum dicit: *Omnia vestra in caritate fiant*; idest, omnia debent referri ad finem caritatis, scilicet ut fiant propter Deum, & proximum. Coloss. iii. 14. „ Super „ omnia caritatem habete, quod est vin„ culum perfectionis. "

Consequenter cum dicit, *Obsecro autem vos fratres*, instruit eos quomodo se habeant ad quosdam in speciali: & primo quantum ad illos qui videntur habere aliquam prærogativam in spiritualibus; secundo quantum ad illos qui in corporalibus operibus, ibi, *Gaudeo autem in præsentia Stephanæ*. Dicit ergo: *Obsecro autem vos, fratres: nostis*, idest approbastis, *domum Stephanæ, & Fortunati, & Achaici*. Approbastis, inquam, propter duo, & quia sunt primitiæ, idest primo conversi, quia ab ipso Apostolo in primis baptizati: supra i. 16 *Baptizavi autem & Stephanæ domum*: & quia magis devoti, & prompti ad ministeria sanctorum: unde dicit: *Et in ministeria sanctorum ordinaverunt seipsos*. Rom. xii. 13. „ Ne„ cessitatibus sanctorum communicantes. " Et ideo obsecro *ut & vos subditi sitis eiusmodi*. Hebr. xiii. 17. „ Obedite præposi„ tis vestris, & subiacete eis: " *& omni cooperanti*: Phil. iv. 3. „ Adiuva eos qui „ mecum laboraverunt. " Sap. iii. 15. „ Bonorum laborum gloriosus est fructus. "

Gaudeo autem in præsentia Stephanæ. Hic instruit eos quantum ad illos qui præeminent in ministeriis; & potest dupliciter exponi. Uno modo ut dicatur: *Gaudeo autem in præsentia Stephanæ, Fortunati, & Achaici*, qui sunt præsentes vobis, quorum præsentia est vobis proficua: quoniam ipsi id quod vobis deerat, suppleverunt, docendo vos. Et in hoc quidem *refecerunt spiritum meum*, inquantum gaudeo de bono vestro, *& spiritum vestrum*, inquantum instructi estis. Phil. iv. 10. „ Gavisus sum „ valde, quia inveni tandem aliquando pro „ me sentire, sicut & sentiebatis. " Et ideo quia sic se habuerunt, *ergo agnoscite*, idest honorate, eos *qui huiusmodi sunt*. Alio modo ut dicatur: *Gaudeo in præsentia Stephanæ, Fortunati, & Achaici*: quia scilicet personaliter mecum sunt, & serviunt mihi, in quo supplent *quod deerat vobis*, idest quod vos non poteratis mihi corporaliter exhibere. In quo quidem *refecerunt spiritum meum*, inquantum mihi servierunt, & paverunt

(*a*) *Al.* preces in eo sibi factas. (*b*) *Al. omittuntur duæ sequentes sententiæ, Lucæ, & Matthæi.*

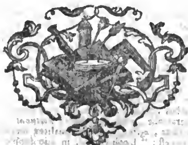
verunt me, *& vestrum*, inquantum de bono meo gaudetis; & ideo *cognoscite qui huiusmodi sunt*.

Salutant vos omnes Ecclesiæ Asiæ. Hic Apostolus insinuat quid alii faciant Corinthiis; & circa hoc duo facit. Primo insinuat quomodo salutentur ab aliis; secundo subdit suam salutationem, ibi, *Salutatio mea manu Pauli*. Circa primum tria facit. Primo insinuat quomodo salutat eos tota Ecclesia Asiæ in communi: unde dicit: *Salutant vos omnes Ecclesiæ Asiæ*. Rom. ult. „ Salutant vos omnes Ecclesiæ Christi. " Secundo quomodo salutant eos specialiter hospites Pauli: unde dicit: *Salutant vos in Domino multum Aquila, & Prisca, cum domestica sua ecclesia*. Isti erant hospites Apostoli, & de his habetur Rom. xvi. & Act. xviii. Tertio quomodo salutant eos Apostoli, & familiares sui: unde dicit: *Salutant vos omnes fratres*, qui scilicet mecum sunt. Phil. ult. 22. „ Salutant vos qui me„ cum sunt fratres. " Ex quo ergo omnes salutant vos, & vos etiam *salutate invicem in osculo sancto*, non libidinoso, quo mulier apprehensum deosculatur iuvenem, Prov. vii. non fraudulento, quo Iudas osculatus est Christum, Matth. xxvi. & Marc. xiv.

Salutatio mea manu Pauli. Hic suam salutationem subdit; & circa hoc duo facit. Primo ponit titulum salutationis, dicens, *Salutatio mea*, scilicet scripta est manu mea Pauli. Et hoc faciebat in Epistolis suis, propter quosdam qui sub specie Apostoli scribebant falsas litteras: unde ut non deciperentur, postquam scripta erat Epistola per aliquem, in fine consequenter scribebat Apostolus manu sua. Secundo ponit ipsam salutationem, in qua primo maledicit malis, dicens: *Si quis non amat Dominum nostrum Iesum Christum, sit anathema*, idest separatus, vel excommunicatus, *maranatha*, idest Dominus veniet; quasi dicat: *Qui non amat Dominum nostrum Iesum Christum, sit anathema* in adventu Domini.

Sed numquid sunt excommunicandi omnes qui non sunt in caritate? Respondeo. Dicendum, quod hoc intelligitur, si quis non amat Dominum Iesum Christum, idest fidem Christi; & isti sunt hæretici, & sunt excommunicati. Vel si quis usque ad finem mortis non perseverat in amore Domini Iesu Christi, in adventu erit separatus a bonis.

Secundo benedicit bonis, bene optans eis, scilicet gratiam Christi, cum dicit: *Gratia Domini nostri Iesu Christi*. Et hoc optans, optat eis omne bonum: quia in gratia Domini nostri Iesu Christi continetur omne bonum. Optat etiam eis caritatem suam, dicens: *Caritas mea cum omnibus vobis*, ut vos invicem, & Deum diligatis ea caritate qua ego vos diligo; & non propter aliquod aliud, nisi *in Christo Iesu*, idest propter amorem Christi. *Amen*, idest fiat.

DIVI

DIVI THOMAE AQUINATIS DOCTORIS ANGELICI IN EPISTOLAM D. PAULI APOSTOLI AD CORINTHIOS II. EXPOSITIO.

PROLOGUS.

Ministri Dei nostri, dicetur vobis. Esa. lxi. 6.

N his verbis congrue tangitur materia huius secundæ Epistolæ ad Corinthios. Nam in prima Epistola agit Apostolus de ipsis sacramentis, sed in hac secunda agit de ministris ipsorum sacramentorum, tam bonis, quam malis. Ratio autem hanc Epistolam scribendi fuit, quod Corinthii post prædicationem eius admiserant pseudoapostolos, quos Apostolo præferebant. Propter hoc scribit eis hanc Epistolam, in qua commendat Apostolos, & ostendit verorum Apostolorum dignitatem; ostendit etiam; & vituperat falsorum Apostolorum falsitatem. Commendat autem verorum Apostolorum dignitatem ex hoc quod sunt ministri Dei. *Ministri* (inquit) *Dei, dicetur vobis*, scilicet Apostolis: qui quidem dicuntur ministri quantum ad tria. Primo quantum ad dispensationem sacramentorum. I. Corinth. IV. 1. „ Sic nos existimet homo, ut ministros Christi. “ Christus enim institutor est sacramentorum; sed Apostoli, & eorum successores ea dispensant: & ideo subditur in prædicta auctoritate, „ Et dispensatores mysteriorum Dei. “ Secundo quantum ad gubernationem, scilicet inquantum gubernant populum Dei. Sap. VI. 5. „ Cum essetis ministri, non recte iudicastis, nec custodistis legem iustitiæ. “ Deus enim gubernat omnia per prudentiam. Unde quicumque aliquid gubernat, dicitur minister Dei. Tertio quantum ad humanæ salutis operationem, inquantum scilicet eorum ministerio, & prædicatione homines ad salutem conversi sunt: cuius salutis solus Deus est auctor, quia ipse est qui venit salvum facere quod perierat; Apostoli vero ministri. I. Corinth. III. 4. „ Quid ergo est Apollo, quid Paulus? Ministri eius „ cui credidistis. “

CA-

CAPITIS PRIMI

LECTIO I.

PAulus Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei, & Timotheus frater, Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi cum omnibus sanctis qui sunt in universa Achaia. Gratia vobis, & pax a Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo.

DE istis ergo ministris tractat hic Apostolus: ostendens in hac Epistola eorum dignitatem, etiam scribens Corinthiis: in qua quidem præmittit primo salutationem; secundo prosequitur Epistolam, ibi, *Benedictus Deus, & Pater Domini nostri Iesu Christi*. In salutatione autem tria ponit: primo enim describit personas salutantes; secundo personas salutatas, ibi, *Ecclesiæ quæ est Corinthi*; tertio bona optata, ibi, *Gratia vobis, & pax*. Circa primum primo describitur persona salutans principalis, quia *Paulus*; secundo persona adiuncta, quia *Timotheus*. Persona salutans describitur ab humilitate, quia *Paulus*, qui Latine dicitur modicus. Iste est ille modicus de quo Esa. lx. 22. „ Minimus erit „ in mille, & parvulus in gentem fortissi„ mam. " Vel a doctrina, quia Paulus dicitur os tubæ. Ista est illa tuba de qua Zach. ix. 14. „ Dominus in tuba canet, „ & vadet in turbine austri. " Et competit quod dicitur Esa. lviii. 1. „ Quasi tu„ ba exalta vocem tuam, & annuntia po„ pulo meo scelera eorum. " A dignitatis auctoritate, quia *Apostolus Iesu Christi*. Ubi tria ponuntur. Primo quod sit legatus: unde dicitur Apostolus, idest principaliter missus: soli enim duodecim Apostoli electi missi sunt a Christo. Lucæ vi. 13. „ Ele„ git duodecim, quos & Apostolos nomi„ navit. " Alii autem discipuli non missi sunt principaliter, sed secundario: & inde est quod Apostolis succedunt Episcopi, qui habent specialem curam gregis Domini; alii autem sacerdotes succedunt septuaginta duobus discipulis, qui gerunt vices commissas sibi ab Episcopis. Est ergo eius dignitas, quia *Apostolus*. I. Corinth. ix. 2. „ Si aliis non sum Apostolus, sed tamen „ vobis sum. " Galat. ii. 8. " Qui opera„ tus est Petro in Apostolatum circumci„ sionis, operatus est & mihi inter Gen„ tes. "

Sed quare vocat se hic Apostolum dicens, *Paulus Apostolus*, cum in Epistola ad Romanos scribat se servum? Ratio huius est, quia Romanos reprehendit de dissensione, & superbia, quæ est mater dissensionis, quia inter superbos semper iurgia sunt. Unde ut eos revocet a dissensione, inducit eos ad humilitatem vocando se servum. Corinthii vero erant pertinaces, & rebelles; & ideo ut reprimat eorum protervíam, usus est hic nomine dignitatis, dicens se Apostolum.

Secundo ponitur cuius sit legatus, quia *Iesu Christi*. Infra v. 20. *Pro Christo legatione fungimur*. Tertio ponitur modus quo adeptus est legationem: quia non iniecit se ut pseudo: Hierem. xxiii. 21. „ Non mit„ tebam eos, & ipsi currebant: " non est datus populo ex divino furore, iuxta illud Iob xxxiv. 30. „ Qui facit regnare hypo„ critam propter peccata populi. " Oseæ xiii. 11. „ Dabo tibi Regem, sed in fu„ rore meo. " Est adeptus Apostolatum ex voluntate Dei, & beneplacito: Act. ix. 15. „ Vas electionis est mihi iste. " Et ideo dicit, *Per voluntatem Dei*.

Persona autem adiuncta, est Timotheus: unde dicit, *Et Timotheus frater*. Frater, inquam, propter fidem: Matth. xxiii. 8. „ Omnes vos fratres estis: " & propter dignitatem, quia Episcopus: & inde est quod Papa vocat omnes Episcopos fratres. Connumerat autem sibi Timotheum, quia cum ipse transisset per eos, sicut dixit in prima Epistola ult. cap. possent credere quod malitiose retulisset Apostolo ea de quibus ipse scribit ad eos.

Consequenter ponuntur personæ salutatæ: & primo principales; secundo adiunctæ principalibus, in hoc quod dicit, *Ecclesiæ Dei*, quæ est totus populus fidelis tam (a) clerici, quam laici. I. Timoth. iii. 15. „ Ut scias quomodo oporteat te con„ versari. " *Quæ est Corinthi*: quia Corinthus erat metropolis Achaiæ. Sed adiunctæ personæ sunt omnes sancti, qui sunt unius

(a) *Al.* clerus.

unius Spiritus sancti gratia renati. I. Corinth. VI. II. „Sed abluti estis, sed sanctificati estis in Spiritu Dei nostri." *Qui sunt in Achaia*, cuius metropolis est Corinthus. Istis autem personis salutatis optat Apostolus bona: unde dicit: *Gratia vobis, & pax*: & circa hoc duo facit. Primo ponit ipsa bona; secundo ipsorum auctorem ibi, *A Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo*. Ponit autem ista duo extrema bona, ut in eis intelligantur media. Primum enim bonum est gratia, quæ est principium omnium bonorum: nam ante gratiam nihil est nisi diminutum in nobis. Ultimum autem omnium bonorum est pax, quia pax est generalis finis mentis: nam qualitercumque pax accipiatur, habet rationem finis, & in gloria æterna, & in regimine, & in conversatione finis est pax. Psalm. CXLVII. 14. „Qui posuit fines tuos „pacem." Quis autem sit auctor horum bonorum, ostendit subdens: *A Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo*. Et hæc duo possunt dupliciter distingui: quia cum dicit, *A Deo Patre*, potest intelligi pro tota Trinitate: nam licet persona Patris dicatur Pater Christi per naturam, tamen tota Trinitas est Pater noster per creationem, & gubernationem. Esa. LXIII. 16. „Et nunc Domine, pater noster es tu." Hier. III. 19. „Patrem vocabis me." *A Deo* ergo *Patre nostro*, idest a tota Trinitate proveniunt bona. Matth. VII. 11. „Si „vos cum sitis mali, nostis bona data dare „filiis vestris; quanto magis Pater vester „qui in cælis est, dabit bona petentibus „se?"

Sed si Deus Pater noster accipiatur pro tota Trinitate, quare additur persona Filii, cum dicit, *Et Domino Iesu Christo*? Numquid est alia persona a Trinitate?

Dicendum, quod additur non propter aliam personam, sed propter aliam naturam, scilicet humanitatis assumptæ a Filio in personam divinam: quam quidem Trinitati connumerat, quia omnia bona proveniunt nobis a Trinitate per incarnationem Christi. Et primo *gratia*. Ioan. I. 17. „Gratia, & veritas per Iesum Christum „facta est." Secundo *pax*. Ephes. II. 14. „Ipse est pax nostra qui fecit utra„que unum."

Item cum dicit, *A Deo Patre nostro*, potest intelligi persona Patris solum; & licet tota Trinitas sit Pater noster, ut dictum est, tamen persona Patris est Pater noster per appropriationem; & sic hoc quod dicit, *Et Domino Iesu Christo*, intelligitur de persona Filii. De persona autem Spiritus sancti non fit hic mentio, quia, sicut dicit Augustinus, cum sit nexus Patris, & Filii, ubicumque ponitur persona Patris, & persona Filii, intelligitur persona Spiritus sancti.

LECTIO II.

Benedictus Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi, Pater misericordiarum, & Deus totius consolationis, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra; ut possimus & ipsi consolari eos qui in omni pressura sunt per exhortationem, qua exhortamur & ipsi a Deo: quoniam sicut abundant passiones Christi in nobis; ita & per Christum abundat consolatio nostra.

Hic incipit Epistola, in qua Apostolus duo facit: primo enim excusat se de eo quod non iverat ad eos, sicut promiserat; secundo prosequitur intentionem suam, cap. III. ibi, *Incipimus iterum nosmetipsos commendare*? Circa primum duo facit. Primo ponit excusationem de mora; secundo moræ assignat causam, II. cap. ibi, *Statui autem hoc ipsum apud me*. Circa primum duo facit: primo enim reddit eos benevolos; secundo, excusationem ponit, ibi, *Et hac confidentia volui prius venire ad vos*. Circa primum duo facit. Primo captat eorum benevolentiam recitando quædam in generali; secundo quædam in speciali, ibi, *Non enim volumus ignorare vos, fratres, de tribulatione nostra quæ facta est in Asia*. Benevolentiam autem eorum captat Apostolus ostendendo quod quidquid facit, totum facit ad eorum utilitatem; & circa hoc duo facit. Primo præmittit utilitatem quæ ex ipso aliis provenit; secundo rationem dictorum assignat, ibi, *Quoniam sicut abundant passiones Christi in nobis; ita & per Christum abundat consolatio nostra*. Circa primum tria facit: primo enim ponitur gratiarum actio; secundo actionis gratiarum modus, ibi, *Qui consolatur nos in* omni

omni tribulatione nostra; tertio causa, ibi, *Ut possimus & ipsi consolari eos qui in omni pressura sunt*. Agit ergo gratias toti Trinitati, a qua provenit omne bonum; & ideo dicit, *Benedictus Deus*, idest tota Trinitas. Item personæ Patris, cum dicit, *Et Pater Domini nostri Iesu Christi*, per quem scilicet Christum Pater nobis omnia donavit.

Sed sciendum, quod nos benedicimus Deum, & Deus benedicit nobis; sed aliter, & aliter: nam dicere Dei, est facere. Psalm. cxlviii. 5. „ Dixit, & facta „ sunt. " Unde benedicere Dei est bonum facere, & bonum infundere; & sic habet rationem causalitatis. Genes. xxii. 17. „ Benedicens benedicam tibi, & multiplica„ bo semen tuum. " Dicere autem nostrum non est causale, sed recognoscitivum, seu expressivum: unde benedicere nostrum, idem est quod bonum recognoscere. Cum ergo gratias agimus Deo, benedicimus sibi; idest, recognoscimus eum bonum, & datorem omnium bonorum. Tob. xii. 20. „ Benedicite Deum cæli, & narrate o„ mnia mirabilia eius. " Dan. iii. 57. „ Benedicite omnia opera Domini Domi„ no, laudate, & superexaltate eum in sæ„ cula. "

Recte ergo gratias agit Patri, quia misericors est; unde dicit, *Pater misericordiarum*; & quia consolator, unde dicit, *Et Deus totius consolationis*. Et agit gratias de duobus, quibus homines maxime indigent. Primo enim indigent ut auferantur ab eis mala; & hoc facit misericordia, quæ aufert miseriam; & misereri est proprium patri. Psal. cii. 13. „ Quomodo miseretur „ pater filiorum, misertus est Dominus ti„ mentibus se. " Secundo indigent ut sustententur in malis quæ adveniunt; & illud est proprie consolari: quia nisi homo haberet aliquid in quo quiesceret cor eius, quando superveniunt mala, non subsisteret. Tunc ergo aliquis consolatur aliquem, quando affert ei aliquod refrigerium, in quo quiescat in malis. Et licet in aliquibus malis homo possit in aliquo consolari, & quiescere, & sustentari; tamen solus Deus est qui nos consolatur in omnibus malis: & ideo dicit, *Deus totius consolationis*: quia si peccas, consolatur te Deus, quia ipse misericors est; si affligeris, consolatur te, vel eruendo ab afflictione per potentiam suam, vel iudicando per iustitiam; si laboras, consolatur te remunerando. Genes. xv. 1. „ Ego „ merces tua magna nimis. " Et ideo dicitur Matth. v. 5. „ Beati qui lugent, quo„ niam ipsi consolabuntur. " Materiam autem gratiarum actionis subdit, dicens: *Qui consolatur nos in omni tribulatione nostra*; quasi dicat: Ideo benedictus, quia *consolatur nos in omni tribulatione*. Infra vii. 6. *Qui consolatur humiles*. Causam autem huius ponit cum dicit: *Ut possimus & ipsi consolari*. Ubi notandum est, quod in donis divinis est ordo. Ad hoc enim Deus dat aliquibus specialia dona, ut ipsi effundant illa in utilitatem aliorum: non enim dat lumen soli ut sibi soli luceat, sed ut toti mundo. Unde vult quod de omnibus bonis nostris, sive sint divitiæ, sive potentia, sive scientia, sive sapientia, accrescat aliqua utilitas aliis. I. Pet. iv. 10. „ Unusquisque gratiam quam „ accepit, in alterutrum illam administran„ tes. " Hoc est ergo quod Apostolus dicit: *Consolatur nos in omni tribulatione*. Sed quare? Non ut solum nobis hoc sit ad bonum, sed ut etiam aliis prosit: unde dicit: *Ut possimus & ipsi consolari eos*: possumus enim consolari alios per exemplum consolationis nostræ: qui enim non est consolatus, nescit consolari: Eccli. xxxiv. 11. „ Qui „ non est tentatus, qualia scit? " *qui sunt in omni*, idest in qualibet, *pressura*. Esa. lxi. 1. „ Spiritus Domini misit me ... ut con„ solarer omnes lugentes. " Eccli. xlviii. „ Consolatus est lugentes in Sion. " Possumus, dico, consolari *per exhortationem* ad tolerantiam passionum, promittendo præmia æterna: quia scilicet exhortamur vos per Scripturas, & internas inspirationes, ut patienter sustineamus, & alios exhortemur exemplo nostro, & per ipsas Scripturas. I. Corinth. xi. 23. „ Ego enim ac„ cepi a Domino quod & tradidi vobis. " Esai. xxi. 10. „ Quæ audivi a Domino ex„ ercituum Deo Israel, annuntiavi vo„ bis. "

Posita utilitate quæ ex Apostolis aliis provenit, dictorum consequenter rationem assignat, dicens: *Quoniam sicut abundant passiones Christi in nobis, ita & per Christum abundat consolatio nostra*. Et quia duo dixerat, scilicet quod Deus consolatur nos in omni tribulatione, & quod possumus & ipsi consolari alios; hic rationem horum duorum exponit: & primo ostendit quomodo Deus consolatur nos in omni tribulatione; secundo quomodo consolatio nostra convertitur in consolationem aliorum, ibi, *Sive autem tribulamur, pro vestra exhortatione, & salute*. Dicit ergo: Recte dico, quod consolatur nos in omni tribulatione nostra: *quia secundum quod abundant passiones Christi in nobis, ita & per Christum abundat consolatio nostra*. Dicit, *Christi*, idest inchoatæ a Chri-

a Christo. Ezechiel. IX. 6. „ A sanctuario „ meo incipite. " In Christo inceperunt passiones pro peccatis nostris: quia „ ipse „ peccata nostra pertulit in corpore suo „ super lignum: " I. Petri II. 24. „ Deinde per Apostolos, qui dicebant, „ Mortificamur tota die, " Psal. XLIII. 22. Deinde per Martyres, qui secti sunt, tentati sunt &c. Heb. XI. Ultimo ipsi peccatores pro suis peccatis patienter iram Domini portabunt, (*a*) quia peccaverunt. Vel *passiones Christi*, idest quas sustinemus propter Christum. Act. V. 41. „ Ibant Apostoli gaudentes a conspectu concilii, „ quoniam digni habiti sunt pro nomine „ Iesu contumeliam pati: " & Psal. XLIII. 22. „ Propter te mortificamur tota die, „ aestimati sumus sicut oves occisionis. " Sicut, inquam, huiusmodi *passiones abundant*, sic *abundat per Christum consolatio nostra*. Psal. XCIII. 19. „ Secundum multitudinem „ dolorum meorum in corde meo, consolationes „ tuae laetificaverunt animam „ meam. "

L E C T I O III.

Sive autem tribulamur, pro vestra exhortatione, & salute; sive consolamur, pro vestra consolatione; sive exhortamur, pro vestra exhortatione, & salute: quae operatur tolerantiam earumdem passionum quas & nos patimur; ut spes nostra firma sit pro vobis: scientes quoniam sicut socii passionum estis, sic eritis & consolationis. Non enim volumus ignorare vos, fratres, de tribulatione nostra quae facta est in Asia, quoniam supra modum gravati sumus supra virtutem, ita ut taederet nos etiam vivere. Sed ipsi in nobis ipsis responsum mortis habuimus, ut non simus fidentes in nobis, sed in Deo, qui suscitat mortuos; qui de tantis periculis nos eripuit, & eruit; in quem speramus quoniam] & adhuc eripiet, adiuvantibus vobis in oratione pro nobis; * ut ex multarum personis facierum, eius quae in nobis est donationis, per multos gratiae agantur pro nobis.

Postquam Apostolus ostendit quod Deus consolatur servos suos in tribulationibus, scilicet ministros fidei, & praedicatores: hic consequenter manifestat quod eorum consolatio cedit ad bonum aliorum: & circa hoc duo facit. Primo manifestat qualiter eorum consolatio sit ad aliorum utilitatem, & salutem; secundo ordinem huius consolationis, & salutis insinuat, ibi, *Quae operatur tolerantiam earumdem passionum.* Circa primum advertendum est, quod tria dicit Apostolus se recepisse: tribulationem, cum dicit, *In omni tribulatione nostra*: consolationem, cum dicit, *Qui consolatur nos*, exhortationem, cum subdit, *Ut possimus & ipsi consolari eos qui in omni pressura sunt*. Accipiendo ergo haec tria passive, dicimus, quod Apostoli consolantur, tribulantur, & exhortantur. Unde & tria ostendit Apostolus cedere ad consolationem aliorum; & hoc in quodam ordine. Et primo eorum tribulationem, cum dicit: (*b*) *Sive tribulamur pro vestra exhortatione, & salute*; quasi dicat: Vere quidquid recipimus, est in bonum vestrum: quia *sive tribulamur pro vestra exhortatione, & salute*, quia scilicet nostro exemplo monet vos Deus ad passionum tolerantiam, unde provenit vobis salus aeterna. Unde I. Mach. VI. legitur, quod ostenderunt elephantis sanguinem uvae, & mororum, ut acuerent eos ad bellum: quod fit quando tepidis, & pigris adhibentur passiones sanctorum in exemplum. Secundo ostendit quod eorum consolatio in aliorum utilitatem cedit, cum dicit, *Sive consolamur*; quasi dicat: Ipsa nostra consolatio qua nos spe praemii consolamur, est ad consolationem vestram, inquantum exemplo nostro vos etiam eamdem spem praemii habentes, gaudetis. Tertio ostendit quod eorum exhortatio passiva est ad bonum aliorum, dicens: *Sive exhortamur*, per internam inspirationem, vel per flagella, hoc est *pro vestra exhortatione*, scilicet ut vos ad maiora animemini, & salutem speretis: unde dicitur II. Mach. ult. quod exhortati sermonibus Iudae statuerunt dimicare, & confligere fortiter. Infra (hoc cap.) *Adiuvantibus (c) vobis in oratione pro nobis*.

Huius autem consolationis, & salutis ordinem insinuat, cum subdit: *Quae operatur tole-*

* *Vulgata*, ut ex multorum personis.
(a) *Al.* quia peccaverunt ei. (b) Al. *Sive* inquit. (c) Al. *Adiuvantibus autem &c.*

tolerantiam earumdem passionum quas & nos patimur: & circa hoc duo facit. Primo ostendit patientiam habitam in adversis; secundo manifestat fructum qui ex patientia provenit, ibi, *Ut spes nostra firma sit pro vobis*. Dicit ergo: Dico, quod hæc ad vestram salutem cedunt; quæ salus est vobis in hoc, inquantum exemplo nostri estis fortes ad tolerantiam passionum, & ut patienter sustineatis passiones quas & nos patimur. Luc. xxi. 19. „ In patientia vestra „ possidebitis animas vestras. " Iacob. v. 10. „ Exemplum accipite, fratres mei, exitus „ mali, laboris, & patientiæ, Prophetas. " Ex qua quidem patientia provenit vobis fructus: quia ex hoc spes nostra firma est pro vobis, quod efficiamini heredes vitæ æternæ. Rom. v. 3. „ Tribulatio patien- „ tiam operatur, patientia vero spem. " Gregorius: „ Tanto spes in Deum solidior „ surgit, quanto quis graviora pro i nomi- „ ne eius pertulerit. " Nam ex passionibus quas sustinent sancti Dei pro Christo, consurgit eis spes vitæ æternæ: & causa spei huius est, quia sumus scientes, *quia sicut estis socii nostri in passionibus, eritis socii & consolationis*, idest vitæ æternæ. II. Timoth. ii. 11. „ Fidelis sermo: nam si commor- „ tui sumus, & convivemus; si sustinebi- „ mus, & conregnabimus. " I. Petr. iv. 13. „ Communicantes Christi passionibus, „ gaudete, ut & in revelatione gloriæ eius „ gaudeatis exultantes. "

Consequenter cum dicit, *Non enim volumus vos ignorare de tribulatione nostra quæ facta est in Asia*, capitat eorum benevolentiam, recitando quædam in speciali; & circa hoc tria facit: primo enim describit persecutionem quam passus est in Asia; secundo specialem ei consolationem collatam, ibi, *Qui de tantis periculis nos eripuit*; tertio subdit consolationis causam, ibi, *Nam gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ*. Dicit ergo primum: Non solum ea quæ dicta sunt de tribulationibus in generali, bonum est vos scire; sed *non volumus vos ignorare*, quia scire est utile vobis, inquantum exemplo nostri patientiores estis. *Nolumus*, inquam, *vos ignorare de tribulatione nostra*. Thren. iii. 19. „ Recordare pau- „ pertatis meæ, & transgressionis, absin- „ thii, & fellis. " Hæc est illa persecutio de qua legitur Act. xix. quæ facta est Apostolo ab Asiano quodam argentario, concitante plebem contra eum: quam quidem Apostolus exaggerat a tribus. Ex loco, quia in Asia; & hoc est quod dicit: *Quæ*, scilicet tribulatio, *facta est in Asia*, idest apud Ephesum, quæ est in Asia; ubi debuisset magis honorari, & consolari. Ex acerbitate, quia supra consuetudinem humanarum passionum; & ideo dicit: *Quoniam supra modum sumus gravati*. Item supra posse; & ideo dicit, *Supra virtutem*.

Sed contra. I. Corinth. x. 13. „ Fidelis „ Deus, qui non patietur vos tentari su- „ pra id quod potestis. " Respondeo. Dicendum, quod pati supra virtutem potest intelligi dupliciter: vel supra virtutem naturalem, & de hac loquitur hic, supra quam Deus aliquando permittit sanctos tentari; vel supra virtutem gratiæ, & de hac intelligitur illud I. Corinth. x. 13. „ Fide- „ lis Deus, qui non patietur vos tentari „ supra id quod potestis: " supra quam non permittit aliquem Deus tentari. Et quod Apostolus loquatur hic de virtute naturali, ostendit consequenter cum dicit: *Ita ut tæderet nos vivere*. Constat enim quod inter alia, vivere magis desideratur. Quando ergo est tanta persecutio ut & ipsa vita reddatur tædiosa, manifestum est quod est supra virtutem naturæ: & hoc est quod dicit: *Ita ut tæderet nos etiam vivere*; quasi dicat: Sic erat gravis persecutio ut vita esset nobis tædiosa. Iob x. 1. „ Tædet a- „ nimam meam vitæ meæ. "

Contra. Iacob. 1. 2. „ Omne gaudium „ existimate, fratres mei, cum in tenta- „ tiones varias incideritis. " Respondeo. Dicendum, quod tribulatio potest considerari dupliciter: vel secundum se, & sic est tædiosa; vel in comparatione ad finem, (*a*) & sic est iucunda, inquantum propter Deum, & spem vitæ æternæ sustinetur.

Et non solum erat nobis tædiosa vita, sed eramus certi de morte: unde dicit: *Sed ipsi in nobis responsum mortis*, idest certitudinem mortis, *habuimus*; quasi dicat: Opinio mea dictabat mihi hoc quod deberem mori. Vel aliter, *Responsum mortis*, idest ipsa ratio diceret, & eligeret mori propter tædium vitæ. Exaggerat etiam tribulationem ex causa: unde dicit: *Ut non simus in nobis fidentes*, scilicet ut reprimatur humana superbia: Hierem. xvi. „ Domine, „ fortitudo mea, & robur meum: " sed in omnibus confidamus de Deo: Hierem. xvii. 7. „ Benedictus qui confidit in „ Domino, & erit Dominus fiducia eius. " Et ideo dicit: *Sed in Deo qui suscitat mortuos*,

(*a*) *Al.* & est.

mos. I. Reg. II. 6. „ Dominus mortificat, „ & vivificat. " Sed quia Dominus non derelinquit sperantes in se, ideo subdit Apostolus consolationem ei factam a Domino, dicens: *Qui de tantis periculis nos eripuit*. Et circa hoc tria facit. Primo describit consolationem præsentem, contra mala præterita; secundo consolationem futuram; tertio causam spei (*a*). Dicit ergo: Consolati sumus a Deo, *qui eripuit nos* in præterito *de tantis periculis*, (*b*) *&* *eruit* in præsenti, quia non cessat liberare. Esa. XLIII. 2. „ Cum transieris per a„ quas, tecum ero, & flumina non ope„ rient te. " *In quem speramus quoniam eripiet*; & adiecit, *In futuro*. Eccli. II. 9. „ Qui timetis Dominum, sperate in il„ lum. " Huius autem spei causam nobis præbent orationes vestræ: unde dicit: *Adiuvantibus vobis nos in orationibus*, quas pro nobis facitis. Prov. XVIII. 19. „ Fra„ ter qui iuvatur a fratre, quasi civitas fir„ ma. " Rom. XV. 30. „ Obsecro vos, fra„ tres, per Dominum Iesum Christum, & „ per caritatem sancti Spiritus, ut adiuve„ tis me in orationibus vestris pro me ad „ Deum. " Quæ quidem orationes necessariæ sunt, quia Deus multa bona confert uni ad preces multorum: cuius ratio est, quia Deus de bonis quæ confert vult exhiberi sibi gratias, & quod multi ex hoc teneantur ad gratiarum actiones. Hoc autem fit quando ex eo quod dat uni ad preces multorum, obligat sibi omnes ad quorum preces confert bonum aliquod; ut sic non solum ille cui confert; sed etiam ipsi rogantes gratias referant Deo. Et hoc est quod dicit: *Ut ex multarum personis facierum, eius quæ in nobis est donationis per multos gratia agantur pro nobis*. Et dicit, *Ex multarum personis facierum*, vel quantum ad ætatem, vel quantum ad conditionem, vel quantum ad diversitatem gentium, vel morum. *Eius quæ in nobis est donationis*, idest pro illa donatione, scilicet fidei, quæ in nobis est, *per multos agantur gratiæ Deo pro nobis*. Ephes. V. 20. „ Gratias agentes Deo, „ & Patri. " Vel aliter. *Ut ex multarum personis facierum*, idest conditionum personis, dico, *eius donationis quæ est in nobis*, idest quæ habent idem donum, scilicet fidei, vel caritatis, idest ex multis personis illorum qui sunt in fide Christi, *agantur gratiæ pro nobis*. Et sic secundum hanc expositionem per diversas facies intelliguntur diversæ virtutes, ut facies unius dicatur illa virtus in qua præeminet; sicut facies Iob, patientia; facies David, humilitas; & sic de aliis.

L E C T I O IV.

NAm gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ, quod in simplicitate cordis, & in sinceritate Dei; & non in sapientia carnali, sed in gratia Dei conversati sumus in hoc mundo; abundantius autem ad vos. Non enim alia scribimus vobis quam quæ legistis, & cognovistis. Spero autem quod usque in finem cognoscetis, sicut & cognovistis nos ex parte: quia gloria vestra sumus, sicut & vos nostra in die Domini nostri Iesu Christi.

POsita consolatione Apostolo a Deo facta post persecutionem, hic consequenter consolationis causam assignat, quæ est de spe divini auxilii; & circa hoc duo facit. Primo proponit causam spei; secundo adducit ad hoc testimonium eorum quibus scribit, ibi, *Non enim alia scribimus vobis quam quæ legistis*. Dicit ergo: Dico, quod speramus adhuc eripi a Domino, & consolari: *nam gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ*, quasi dicat: Causa huius est bona conscientia nostra: spes enim est expectatio futurorum ex gratia, & meritis proveniens. Unde & circa hoc tria facit. Primo ostendit gloriam quam habet de testimonio puræ conscientiæ; secundo causam huius gloriæ insinuat, ibi, *Quod in simplicitate cordis .... conversati sumus*; tertio manifestat unde proveniat hæc causa, ibi, *Et non in sapientia carnali*. Dicit ergo: Ideo spero, & confido de Deo: *quia gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ*; idest, glorior ex testimonio, & puritate conscientiæ nostræ: ex quibus secure potest confidere de Deo. I. Ioan. III. 21. „ Si „ cor nostrum non reprehenderit nos, fi„ duciam habemus ad Deum. " Rom. VIII. 16. „ Ipse Spiritus testimonium reddit spi„ ritui

(a) *Al. hic additur* dicit. (b) *Al.* & eripuit.

„ ritui nostro, quod sumus filii Dei.“ Notandum autem, quod conscientia testimonium verum est, quia non decipit: multi enim exterius videntur boni, qui in conscientia sua non sunt boni: & semper durat. Sed non dicit, *Conscientia* aliorum, sed *nostra*: quia semper homo plus debet stare testimonio conscientiæ suæ de se, quam testimonio aliorum: quod non faciunt illi qui reputant se bonos ex hoc quod alii sunt mali, non ex hoc quod ipsi in veritate boni sint: & illi qui gloriantur de bonitate alicuius boni viri, qui eis aliqua affinitate coniungitur. Causam autem huius gloriæ insinuat, dicens: *Quod in simplicitate cordis ... conversati sumus*: quæ consistit in duobus: in duobus enim consistit puritas conscientiæ, ut scilicet ea quæ facit, sint bona, & quod intentio facientis sit recta; & ista dicit Apostolus de se. Primo quod habet intentionem rectam ad Deum in operibus suis; & ideo dicit: *Quod in simplicitate cordis*, idest in rectitudine intentionis. Sap. I. 1. „ In simplicitate cor„ dis quærite Deum.“ Proverb. XI. 3. „ Sim„ plicitas iustorum diriget eos.“ Secundo quod ea quæ facit sunt bona; & ideo dicit, *Et sinceritate* operationis. Philip. I. 10. „ Ut sitis sinceri, & sine offensa.“ Unde autem proveniat huius gloriæ causa, manifestat subdens: *Sed non in sapientia carnis*. Hoc potest dupliciter legi. Primo ut referatur ad hoc quod immediate præcedit, scilicet *Dei*; & tunc est insinuativum, unde veniat ei sinceritas, & simplicitas; quasi dicat: Multi antiqui fuerunt sapientes in sapientia terrena, sicut Philosophi, & multi Iudæi pure vixerunt confidentes in iustitia legis; sed nos *non in sapientia carnali*, quæ secundum naturas rerum, vel desideria carnis est, *sed in gratia Dei conversati sumus in hoc mundo*. Rom. VIII. 6. „ Pru„ dentia carnis mors est; prudentia autem „ spiritus, vita, & pax.“ I. Corinth. II. 4. „ Non in persuasibilibus humanæ sapien„ tiæ verbis, sed in ostensione spiritus, & „ virtutis.“ Ibidem XV. 10. „ Gratia „ Dei sum id quod sum.“ Vel etiam secundum hunc modum, *non in sapientia carnali*, idest quasi innixus humanæ sapientiæ, sed gratiæ Dei. Proverb. III. 5. „ Ne in„ nitaris prudentiæ tuæ.“ Alio modo potest exponi, ut hoc quod dicit, *In simplicitate cordis, & sinceritate Dei*, referatur ad puritatem vitæ; hoc vero quod dicit, *Non in sapientia carnali, sed in gratia Dei*, referatur ad veritatem doctrinæ; quasi dicat: Sicut vita nostra est in simplicitate, & sinceritate Dei, sic doctrina non est in sapientia carnali, sed in gratia Dei. Sed tamen duæ primæ magis valent. Et licet sic bene conversati simus in mundo isto, tamen *abundantius quantum ad vos*: quia scilicet ab aliis Ecclesiis receperat sumptus, ab eis non. Infra XI. 8. *Alias Ecclesias expoliavi*. Et ratio huius potest esse, quia avari erant: unde ne contristaret eos, noluit ab eis recipere sumptus.

Consequenter huius sanctæ suæ conversationis testimonium eorum invocat, dicens: *Non enim alia scribimus vobis quam quæ legistis, & cognovistis*; quasi dicat: Hæc quæ scribimus vobis, non sunt vobis incognita, quia iam legistis ea in prima Epistola, & cognovistis per experientiam operum. I. Ioan. II. 7. „ Non mandatum novum scri„ bo vobis, sed mandatum vetus.“ Et licet non perfecte cognoveritis, quia comparastis vobis pseudoapostolos; *spero tamen quod usque in finem*, scilicet vitæ, *cognoscetis*, scilicet perfecte, *sicut usque modo cognovistis nos ex parte*. Cuius ratio est, quia cum quis videt aliquem aliquid bene incipere, debet sperare quod semper bene proficiat. Et quare? „ Quia qui cepit in vobis opus „ bonum, perficiet usque in diem Christi „ Iesu;“ ut dicitur Phil. I. 6. *Et cognoscetis quia nos sumus gloria vestra*; idest, per nos debetis consequi gloriam æternam, ad quam homo pervenit per fidem Christi, quam prædicamus vobis. Prov. XVII. 6. „ Gloria filiorum sunt patres eorum.“ Ita, dico, sumus gloria vestra, *sicut & vos gloria nostra estis*: quia per vos a nobis instructos habere speramus præmium æternæ gloriæ. I. Thess. II. 19. „ Quæ est „ spes nostra, aut corona gloriæ nostræ? „ Nonne vos?“ Et hæc gloria erit nobis ex vobis *in die Domini nostri Iesu Christi*, idest (*a*) in die iudicii; qui dicitur Christi, quia tunc faciet voluntatem suam cum peccatoribus, puniendo eos qui in hoc mundo fecerunt voluntatem suam, (*b*) contra Christi Domini voluntatem peccando. Psalm. LXXIV. 3. „ Cum accepero tem„ pus, ego iustitias iudicabo.“ Apocal. XX. 12. „ Libri aperti sunt, & iudicati „ sunt mortui ex his quæ scripta erant in „ libris, secundum opera ipsorum.“

LE-

(*a*) *Al. omittitur* in die. (*b*) *Al. deest* contra Christi Domini voluntatem.

LECTIO V.

ET hac confidentia volui prius venire ad vos, ut secundam gratiam haberetis; & per vos transire in Macedoniam, & iterum a Macedonia venire ad vos, & a vobis deduci in Iudæam. Cum ergo hoc voluissem, numquid levitate usus sum? Aut quæ cogito, secundum carnem cogito, ut sit apud me Est, & Non? Fidelis autem Deus, quia sermo noster qui fuit apud vos, non est in illo Est, & Non, * sed est in illo Est. Dei enim Filius Iesus Christus, qui in vobis per nos prædicatus est, per me, & Silvanum, & Timotheum, ** non fuit in illo Est, & Non, sed Est in illo fuit. Quotquot enim promissiones Dei sunt in illo Est; ideo & per ipsum amen Deo ad gloriam vestram. Qui autem confirmat nos vobiscum in Christo, & qui unxit nos, Deus, qui & signavit nos, & dedit pignus Spiritus in cordibus nostris. Ego autem testem Deum invoco in animam meam, quod parcens vobis non veni ultra Corinthum: non quia dominamur fidei vestræ, sed adiutores sumus gaudii vestri: nam fide statis.

APostolus captata benevolentia Corinthiorum, consequenter excusationem suam addit; & circa hoc tria facit: primo enim ponit intentum; secundo sub quæstione accusationem contra eum ab eis factam exponit, ibi, *Cum ergo hoc voluissem, numquid levitate usus sum?* tertio excusat se, ibi, *Fidelis autem Deus*. Circa primum sciendum est, quod Apostolus in prima Epistola (quam nos non habemus) missa ab eo Corinthiis, vel per nuntium promiserat eis quod primo iret ad eos antequam iret in Macedoniam, & per eos iret in Macedoniam, & iterum inde rediret in Achaiam, in qua est Corinthus, & de Achaia in Iudæam; postmodum in secunda Epistola, quam nos habemus primam, scribit eis quod primo iret in Macedoniam, & postmodum iret in Corinthum. Quia ergo videtur secundum hoc contrarium primæ promissioni, Apostolus excusat se modo de hoc, ponens primo ipsam promissionem primo factam; & ideo dicit: *Et hac confidentia*; quasi dicat: Vos scitis puritatem, & sinceritatem meam, & estis testes mei, & gloria mea; ideo in *hac confidentia*, idest in hoc confisus, quia per alterutrum glorificari speramus, *volui primo venire ad vos, ut secundam gratiam haberetis*: quia secunda visitatio, & confirmatio in fide, dicitur secunda gratia respectu conversionis quam primo habuerunt ministerio, & prædicatione ipsius: *& per vos transire in Macedoniam, & iterum a Macedonia venire ad vos, & a vobis deduci in Iudæam*. Iste est ordo primæ promissionis: sed in præcedenti Epistola est ordo contrarius, sicut dictum est.

Consequenter huius mutationis accusationem, qua accusabant eum Corinthii, ponit sub quæstione, dicens: *Cum ergo hoc voluissem, numquid levitate usus sum?* Duo imponebant ei ex hoc: levitatem, quia mutaverat propositum: Eccli. XXVII. 12. „Stultus ut luna mutatur: " & carnalitatem, quia visum erat eis quod ex aliquo carnali, & humano affectu hoc fecisset. Unde hæc duo tangit: & primo levitatem, unde dicit: *Numquid levitate usus sum*, si non feci quod aliquando volui? Absit. Esther XVI. 9. „Nec putare debetis, si diversa „iubeamus, ex animi levitate venire." Psal. XXXIV. 18. „In populo gravi laudabo te." Secundo tangit carnalitatem, cum dicit: *Aut numquid ea quæ cogito*, facienda, vel dimittenda, *secundum carnem cogito?* idest secundum aliquem carnalem affectum; *ut sit apud me Est, & Non*, idest affirmatio, & negatio. Infra X. 2. *Arbitrantur nos tamquam secundum carnem ambulemus*. Iacob. I. 8. „Vir duplex animo, inconstans est in „omnibus viis suis."

Exposita eorum accusatione, consequenter excusat se, dicens: *Fidelis autem Deus, quia sermo noster qui fuit apud vos, non est in illo Est, & Non*: & circa hoc duo facit. Primo insinuat se non fuisse mentitum; secundo ostendit quomodo non fuit mentitus, ibi, *Qui autem confirmat nos vobiscum in Christo, & qui unxit nos, Deus*. Quod autem non fuerit mentitus, excusat se dupliciter, scilicet ex consuetudine, & ex causa. Ex consuetudine quidem, quia non debet credi quod aliquis de facili mentiatur qui numquam inventus est mendax: secundum hanc expositionem, *Fidelis Deus* accipitur (a) in vi iuramenti; quasi testis sit

* Hoc omittitur in Vulgata, attingitur a D. Thoma. ** Vulgata, non fuit Est. (a) Al. in via.

sit mihi Deus, *quod sermo meus*, scilicet prædicationis, *qui fuit apud vos, non est in illo Est, & Non*; idest, non est in illo falsitas. Deut. XXXII. 4. „ Deus fidelis, & absque ulla iniquitate, iustus, & rectus." Si autem sumatur *Fidelis Deus &c.* pro veritate divinæ promissionis, tunc est sensus. *Fidelis* est *Deus*; idest, servat promissa sua. Promiserat autem mittere ad vos prædicatores veritatis. Hier. III. 15. „ Dabo vobis pastores iuxta cor meum." Et ideo cum sim missus ab eo, *sermo noster qui fuit apud vos, non est in illo Est, & Non*: sicut supra. Ex causa excusat se, cum dicit: *Dei enim Filius Iesus Christus &c.* & hoc dupliciter, scilicet motiva, & efficiente, ibi, *Qui autem confirmat nos vobiscum in Christo, & qui unxit nos, Deus*. Causa autem motiva ad non mentiendum est, quia qui assumit aliquod officium, naturaliter movetor ad ea quæ congruunt illi officio, & non ad contraria; sed constat quod officium apostolicum est prædicare veritatem: non ergo movetur ad contrarium veritatis, quod est mentiri. Et circa hoc tria facit. Primo probat veritatem dicti sui per dictum Christi; secundo veritatem Christi per dictum Dei, ibi, *Quotquot (a) enim promissiones Dei sunt in illo Est*; tertio concludit suum propositum, ibi, *Ideo & per ipsum Amen Deo ad gloriam nostram*. Dicit ergo primo: Dico, quod dicta nostra debent reputari vera, & vera sunt: quia prædicavimus Christum, in quo non fuit aliqua falsitas; & hoc est quod dicit: *Dei enim Filius Christus, qui est prædicatus per nos in vobis, per me*, scilicet principaliter, *& Silvanum* secundario. Iste est Silas, de quo habetur Actor. XVIII. & *Timotheum* de quo supra: isti enim duo fuerunt cum Apostolo, quando primo convertit eos. *In illo*, scilicet Filio Dei, *non fuit Est, & Non*, idest falsitas; vel non fecit quod non convenit; *sed fuit in illo Est*, idest veritas: nam verum, & ens convertuntur. Ioan. XIV. 6. „ Ego sum via, veritas, & vita." Sed quia posset videri dubium hoc quod dicit, quod in Christo non fuit falsitas, ideo statim hoc probat, subdens: *Quotquot enim promissiones Dei sunt in illo Est*: & probat hoc modo. Constat quod in illo quod est manifestativum divinæ veritatis, non potest esse falsitas; Filius Dei venit ad manifestandum divinam veritatem in promissionibus a Deo factis complendis per ipsum: ergo in ipso non est falsitas. Et hoc est quod dicit: *Non est in Filio Dei Est, & Non, sed Est*: quia *quotquot promissiones Dei*, scilicet sunt factæ hominibus, *in illo*, idest in Christo, *Est*; idest, in Christo verificantur, & complentur. Rom. XV. 8. „ Dico Iesum „ Christum ministrum fuisse circumcisionis „ propter veritatem Dei, ad confirmandas „ promissiones patrum." Ex his ergo concludit, quod postquam dicta sua vera sunt, quia prædicat Filium Dei, in quo est veritas; ideo & per ipsum, scilicet Christum, dicimus, *Amen Deo*, idest verum. Apocal. III. 14. „ Hæc dicit: Amen testis fidelis, & „ verus." Esa. LXV. 16. „ Qui benedictus „ est in terra, benedicetur in Deo, amen." Et istam veritatem dicimus *Deo*, idest ad honorem Dei, scilicet manifestantes eius veritatem, *& gloriam nostram*: quia gloria nostra est conversio vestra. Vel gloria nostra: quia gloria nostra est ostendere, & prædicare verbum Dei.

Consequenter cum dicit, *Qui autem confirmat nos vobiscum in Christo, & qui unxit nos, Deus*, probat Apostolus quod non est mentitus, per causam efficientem. Licet enim homo ex libero arbitrio possit uti lingua sua ad verum, vel ad falsum loquendum; nihilominus tamen Deus potest confirmare hominem sic in vero ut non nisi vera loquatur. Si ergo Deus aliquem confirmaret in vero, manifestum est quod non diceret falsum; sed Deus confirmat nos in veritate: ergo &c. Et ideo dicit, quod Deus est *qui confirmat vos nobiscum in Christo*, idest in vera prædicatione Christi; quasi dicat: Si Christus esset extra nos, possemus mentiri; sed quia est nobiscum, & nos sumus in Christo, non mentimur. Psal. LXXIV. 4. „ Ego confirmavi columnas „ eius." Sumus ergo in Christo dupliciter, scilicet per gratiam, & per gloriam. Per gratiam quidem sumus, inquantum uncti sumus Spiritus sancti gratia, & effecti sumus membra Christi, & iuncti sibi; qua etiam gratia Christus unctus est secundum quod homo. Psal. XLIV. 8. „ Unxit te Deus „ Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus „ tuis." Et ex plenitudine istius unctionis redundavit in omnes suos, „ sicut unguentum in capite (scilicet Christo) quod „ descendit in barbam, barbam Aaron:" Psal. CXXXII. 2. Et ideo dicit, quod *unxit nos Deus*. Unxit, inquam, in Reges, & Sacerdotes. Apocal. V. 10. „ Fecisti nos „ Deo nostro regnum, & sacerdotes." I. Petr. II. 9. „ Vos autem genus (b) electum,

(a) Al. *autem*, & sic infra. (b) Al. electorum.

„ ctam, regale sacerdotium, gens sancta. “ Unionem autem quae est per gloriam non habemus in re, sed in spe certa, inquantum habemus firmam spem vitae aeternae. Et habemus duplicem certitudinem spei (a) huius unionis consequendae. Una est per signum, alia per pignus. Per signum evidens, quia fidei: unde dicit: *Qui signavit nos* signo fidei Christi. Item signum crucis. (b) Ezech. IX. 4. „ Signa thau, “ idest signum crucis. Apocal. VII. 3. „ Quoadusque signemus servos Dei nostri in frontibus eorum. “ Et hoc per Spiritum sanctum. Rom. VIII. 9. „ Si quis Spiritum Christi non habet, hic non est eius. “ Et ideo speciale, & certum signum est vitae aeternae consequendae configurari Christo. Cantic. VIII. 6. „ Pone me ut signaculum super cor tuum. “ Vel signavit signo vitae per pignus vere maximum, quia Spiritus sancti; & ideo dicit: *Dedit pignus Spiritus in cordibus nostris*: de quo certum est quod nullus potest eum accipere a nobis.

Sed nota. In pignore duo sunt consideranda, scilicet quod faciat spem habendae rei, & quod valeat tantum quantum valet res, vel plus: & haec duo sunt in Spiritu sancto: quia si consideremus substantiam Spiritus sancti, sic valet tantum Spiritus sanctus quantum vita aeterna, quae est ipse Deus: quia scilicet valet quantum omnes tres personae. Si vero consideretur modus habendi, sic facit spem, & non possessionem vitae aeternae: quia nondum perfecte habemus ipsum in vita ista. Et ideo non perfecte beati sumus, nisi quando perfecte (c) habebimus in patria. Ephes. I. 13. „ Signati estis Spiritu. “

Consequenter cum dicit, *Ego autem testem Deum invoco*, excusat se de eo quod non venit; & hoc per iuramentum, quod maius est: & circa hoc tria facit. Primo ponit suam excusationem. Secundo respondet tacitae quaestioni, ibi, *Non quia dominamur*; tertio exponit quod dicit, ibi, *Nam fide statis*. Excusat se autem per iuramentum duplex: unum attestationis, cum dicit, *Ego autem testem Deum invoco*; aliud execrationis, cum dicit, *In animam meam*, idest contra animam meam. Rom. I. 9. „ Testis est mihi Deus, cui servio in spiritu meo in Evangelio Filii eius. “ Testem, inquam, invoco Deum, quia *non veni ultra*, idest post primam vicem, vel postquam discessi a vobis; & hoc feci *parcens vobis*, scilicet quia ipse sciebat eos incorrigibiles. Unde si ivisset tunc, aut punivisset, & sic forte recessissent totaliter a fide; aut non punivisset, & sic dedisset occasionem magis peccandi. Sed quia aliquis posset dicere: Quare dicis, *Parcens vobis*? numquid Dominus noster es? ideo consequenter hoc removet, dicens: *Non dico quia dominamur fidei vestra, sed adiutores sumus gaudii vestri*; quasi dicat: Non dico hoc ut dominus, sed ut coadiutor. I. Petr. V. 3. „ Non enim dominantes in cleris, sed forma facti gregis ex animo. “ Adiutor, inquam, *gaudii vestri*, vel emendationis vestrae. Quare autem dicat, *Fidei vestra*, exponit consequenter, dicens: *Nam fide statis*; idest, statis in gratia ista Christi per fidem.

CAPITIS SECUNDI

L E C T I O I.

Statui autem hoc ipsum apud me, ne iterum in tristitia venirem ad vos. Si enim ego contristo vos, & quis est qui me laetificet, nisi qui contristatur ex me? Et hoc ipsum scripsi vobis, ut non cum venero, tristitiam super tristitiam habeam, de quibus oportuerat me gaudere, confidens in omnibus vobis, quia gaudium meum omnium vestrum est. Nam ex multa tribulatione & angustia cordis scripsi vobis per multas lacrymas, non ut contristemini, sed ut sciatis quam caritatem habeam abundantius in vobis.

Apostolus supra posuit excusationem in generali de mora eundi ad Corinthios; hic vero insinuat causam tantae morae, & quomodo eis pepercit. Circa hoc autem duo facit

(a) *Al.* unius unionis. (b) *Ibi* „ Et dixit Dominus ad eum: Transi per mediam civitatem in medio „ Hierusalem; & signa thau super frontes virorum gementium, & dolentium super cunctis abominatio- „ nibus quae fiunt in medio eius. “ (c) *Al.* habuimus.

facit: primo enim insinuat unam causam dilationis fuisse, ne in adventu suo, tristitiam inferret eis; secundo ostendit aliam causam fuisse, ne fructus quem apud alios sperabat, & inceperat facere, impediretur, ibi, *Cum venissem autem Troadem propter Evangelium Christi ..... non habui requiem spiritui meo, eo quod non invenerim Titum*. Circa primum duo facit. Primo ostendit causam dilationis esse in communi, ne tristitiam inferret; secundo loquitur in speciali de quodam qui eum contristaverat, ibi, *Si quis autem contristavit me, non me contristavit &c.* Circa primum tria facit. Primo assignat rationem quare venire distulit; secundo causam dicti (a) assignat, ibi, *Si enim ego contristo vos, & quis est qui me lætificet*? tertio manifestat quæ dixit, ibi, *Nam ex multa tribulatione, & angustia cordis scripsi vobis*. Dicit ergo: Dixi, quod non veni ad vos, parcens vobis, in hoc scilicet quia nolui vos contristari; & ideo *statui*, idest firmiter disposui, *hoc ipsum apud me*, quod proposui, cum aliam Epistolam misi. Eccli. xxxvii. 20. „ Ante omnia verbum verum præcedat te, & ante omnem „ actum consilium stabile. " *Ne iterum*, idest alia vice, *in tristitia venirem ad vos*; idest, vos contristarem. Et ratio quare noluit eos contristare, est illa qua Dominus noluit ieiunare discipulos suos, scilicet ad hoc ut amore, & non timore afficerentur ad Christum, & iungerentur sibi. Voluit enim eos Dominus firmare, & nutrire in fide in omni dulcedine, & desiderio cordis, (b) & sic firmari ex amore, ne de facili avellerentur propter tribulationes, quia „ aquæ multæ non potuerunt extin„ guere caritatem: " Cantic. viii. 7. Similiter Apostolus non vult eos propter hoc contristare. Rationem huius dicti, scilicet quod non vult eos contristare, assignat cum dicit: *Si enim ego contristo vos, & quis est qui me lætificet, nisi qui contristatur ex me*? & circa hoc duo facit. Primo assignat causam quare noluit eos contristare; secundo manifestat quare hoc (c) significet eis, ibi, *Et hoc ipsum scripsi vobis &c.* Dicit ergo: Ratio quare nolui in tristitia venire, est, quia tristitia vestra redundat in tristitiam meam, & de consolatione vestra gaudeo; & solum vos consolamini me cum sum apud vos: unde si venirem, & contristarem vos, ego ex tristitia vestra tristarer; & sic nullus esset qui lætificaret me inter vos, qui contristamini ex me: quia contristatus non de facili alium consolatur. Prover. x. 1. „ Filius sapiens lætificat patrem; filius ve„ ro stultus mæstitia est matris suæ. " Prov. xxix. 3. „ Vir qui amat sapientiam, læ„ tificat patrem suum. " Vel aliter. Est duplex tristitia: una secundum mundum; alia secundum Deum, quæ pœnitentiam in salutem operatur. Apostolus non loquitur de prima, sed de secunda. Et dicit: Ex hoc ipso ego consolabor, *si contristo vos*, idest, si increpando reduco ad pœnitentiam; sed si venirem, & viderem vos non pœnitere de peccatis, tunc nullam consolationem haberem, quia nullus contristatur, & pœnitet ex me, idest mea correctione, & increpatione. Causa autem quare hoc scribo vobis, est, ut ita disponatis vos quod quando venero, non habeam tristitiam de eo quod viderim vos incorrectos super tristitiam quam habui, quando audivi vos peccasse. Et circa hoc duo facit. Primo ponit admonitionem; secundo spem de impletione admonitionis ostendit, ibi, *Confidens in omnibus vobis &c.* Admonitio est ista. Ideo *scripsi vobis hoc*, scilicet quod tristor de peccato vestro commisso: II. Petr. ii 8. „ Iniquis operibus ani„ mam iusti cruciabant: " ut paretis, & disponatis vos corrigendo; ut cum venero ad vos, non habeam tristitiam de peccatis: *de quibus*, scilicet, *vobis oportuerat me gaudere*; idest, debebam lætari, (d) & congratulari, scilicet de præsentia vestra. Lucæ xv. 7. „ Gaudium est Angelis Dei su„ per uno peccatore pœnitentiam agente. " Qualem autem spem habeat de impletione suæ admonitionis, subdit dicens: *Confidens de omnibus vobis*; quasi dicat: Hanc fiduciam habeo de vobis, taliter disponi vos, ut cum venero, omnes detis mihi materiam gaudii: & hoc debetis libenter facere: *quia gaudium meum omnium vestrum est*; idest, cedit ad gaudium vestrum; vel est propter gaudium vestrum, quod habetis de recuperatione gratiæ. I. Tim. ii. (e) „ Quod „ est gaudium meum &c. " Rom. xii. 15. „ Gaudere cum gaudentibus. " Sed quia posset aliquis dubitare de hoc quod dicit, *Ne cum venero, tristitiam super tristitiam habeam*; & quærere quam tristitiam habuit de eis: ideo consequenter hoc exponit, dicens: *Nam ex multa tribulatione, & angustia cordis scripsi vobis*: & circa hoc duo facit. Primo manifestat tristitiam iamdudum ha-

(a) *Al.* assignat, *Si enim ego contristatus &c.* (b) *Al.* & sic firmati ex amore, non de facili evellerentur. (c) *Al.* significavit, ibi. (d) *Al.* & non contristari. (e) *Nihil ibi tale, sed tantum II. Tim. 1. 4. habetur æquivalenter*: „ Ut gaudio implear, recordationem accipiens eius fidei quæ in te est „ non ficta. "

habitam; secundo respondet cuidam tacitæ quæstioni, ibi, *Non ut contristemini*. Dicit ergo primo, quia haberem tristitiam si non invenirem vos correctos, super tristitiam quam habui, quando peccastis, & oportuit me contristare vos redarguendo dure: *nam ex multa tribulatione, & angustia cordis scripsi*, primam Epistolam, *per multas lacrymas*, quas fudi pro vobis iam mortuis per peccatum. Hierem. IX. 1. „ Quis dabit capiti „ meo aquam, & oculis meis fontes lacryma„ rum? " Eccli. XXII. 3. „ Confusio est „ patri de filio indisciplinato. " Esa. LVII. 1. „ Iustus perit, & non est qui recogitet „ in corde suo. " Sciendum est autem, quod duo ponit ad exaggerationem tristitiæ, tribulationem scilicet, & angustiam: quia unum additum alteri, aggravat tristitiam. Nam aliquando quis tribulatur, sed sine angustia, tunc scilicet quando aliqua adversitate quasi acutissimo tribulo pungitur; & tamen videt sibi patere vias evadendi: quia si non pateat, tribulationi angustia iungitur. Dicit ergo: *Ex multa tribulatione*, qua pungebar (*a*) de facto, & malo vestri, *& angustia cordis*, qoia non videbam unde de facili posset poni remedium, *scripsi vobis*. Psal. CXVIII. 143. „ Tribulatio, & angustia invenerunt me. " Sed quia possent dicere: O Apostole, etiam hæc scribis nobis, ut tristemur: ideo hoc removet dicens: *Non ut contristemini*, scilicet scribo vobis ista, *sed ut sciatis quam caritatem habeam in vobis*. Duo enim sunt signa dilectionis, scilicet quod gaodeat quis de bono alterius, & tristetur de malo eius: & hæc ego habeo ad vos. Infra v. 14. „ Caritas Christi urget nos. " *Abundantius* quam credatis; vel *abundantius* quam ad alios.

LECTIO II.

Si quis autem contristavit me, non me contristavit, sed ex parte, ut non onerem omnes vos. Sufficit illi qui eiusmodi est, obiurgatio hęc quæ fit a pluribus; ita ut e contrario magis donetis, & consolemini, ne forte abundantiori tristitia absorbeatur qui eiusmodi est. Propter quod obsecro vos ut confirmetis in illum caritatem. Ideo enim & scripsi vobis, ut cognoscam experimentum vestrum, an in omnibus obedientes sitis. Cui autem aliquid donastis, & ego: nam & ego quod donavi (si quid donavi) propter vos in persona Christi, ut non circumveniamur a satana: non enim ignoramus cogitationes eius.

Postquam Apostolus insinuavit causam dilationis, ne scilicet tristitiam inferret, & de eius contristatione tractavit; hic consequenter tractat de contristante: & circa hoc tria facit: primo enim exaggerat culpam contristantis; secundo pœnam eius pro culpa inflicta, ibi, *Sufficit illi qui eiusmodi est, obiurgatio hæc quæ fit a pluribus*; tertio hortatur eos habere misericordiam ad contristantem, ibi, *Ita ut e contrario magis donetis*. Dicit ergo primo: *Scripsi vobis per multas lacrymas*, quas fudi propter tristitiam conceptam, & propter pœnam infligendam peccanti; sed *si quis contristavit me*, ille scilicet fornicarius (*b*) enormis, de qoo dicitur I. Corinth. V. 1. „ Omnino „ auditur inter vos fornicatio, & talis „ fornicatio, qualis nec inter Gentes. " Iste, inquam, & si contristavit, *non contristavit me, sed ex parte*; idest, non contristavit me, scilicet solum, sed vos, & nos; non omnes, *sed ex parte*. Et hoc dico, *ut non onerem vos omnes*; idest, ut vobis hoc (*c*) onus omnibus non imponam, derisorie loquendo; quasi dicat: Non ita estis boni, & diligitis me, quod pro tristitia mea, & pro peccato fratris omnes doleatis. Vel *ut non onerem omnes vos*, non tantum illos qui non doluerunt de peccato. Vel aliter dicendum, & melius. *Non me contristavit, sed ex parte &c.* Sciendum est enim, quod aliquis aliquando tristatur totaliter, & aliquando non totaliter. Totaliter quidem tristatur quis, quando præ tristitia absorbetur a dolore; & hæc tristitia est quæ mortem operatur, ut dicitur infra VII. quæ quidem secundum Philosophum (X. Ethic. cap. X.) non cadit in sapientem. Non totaliter autem tristatur quis, quando licet ex aliquo (*d*) malo quod patitur, seu videt fieri, tristatur, tamen ex aliis causis bonis gaudet; & ista tristitia est secundum Deum, & cadit in sapientem. Quia ergo Apostolos dicit se contristatum, ne credatur totaliter a tristitia absorptus, quod non est sapientis, dicit se contristatum ex parte,

(a) *Al.* de malo vestri. (b) *Al. deest* enormis. (c) *Al. omittitur* onus. (d) *Al.* modo quid.

te, quasi non totaliter. Et secundum hoc legitur sic. *Contristavit me*, scilicet fornicarius propter peccatum suum; sed *non me contristavit* totaliter: quia licet in ipso propter peccatum habuerim tristitiam, tamen in vobis propter multa bona quæ facitis, & in ipso propter pœnitentiam quam fecit, habeo gaudium. Et dico, *Ex parte*, *ut non onerem omnes vos*; idest, ut non imponam vobis hoc onus, quod scilicet contristaveritis me.

Sed ne isti propter tristitiam Apostoli adhuc vellent eum magis punire, ostendit eis, pœnam sufficientem fuisse, dicens: *Sufficit illi qui eiusmodi est*, qui scilicet contristavit me, tam graviter peccando, *obiurgatio quæ fit a pluribus*, idest tam manifesta, (*a*) & dura correctio, quæ fuit quod separatus fuit ab omni communione, idest excommunicatus ab Ecclesia, & traditus satanæ, ut habetur I. Corinth. v. Est ergo sufficiens hæc pœna propter dictas causas. Vel potest dici sufficiens, non quantum ad Dei iudicium, sed quantum expediebat tempori, & personæ. Melius enim est sic servare lenitatis spiritum in corrigendo, ut per pœnitentiam correctionis fructus sequatur, quam si durius corrigatur, ut desperet peccans, & maioribus peccatis immergatur. Et ideo dicitur Eccli. xxi. 5. „ Obiurgatio, & iniu„ riæ annullabunt substantiam. “

Quia ergo pœna sufficiens fuit, & pœnitentiam egit; ideo consequenter inducit eos ad miserendum, dicens: *Ita ut e contrario magis donetis*. Ubi tria facit. Primo mandat ut ei, scilicet peccanti, parcant; secundo huius rationem assignat, ibi, *Ne forte abundantiori tristitia absorbeatur qui eiusmodi est*; tertio inducit eos ad observantiam huius monitionis, ibi, *Propter quod obsecro vos ut confirmetis in illum caritatem*. Dicit ergo primo: Dico, quod sufficiens pœna est illi, & intantum ut velim *ut e contrario magis donetis*, idest remittatis. Luc. vi. 37. „ Dimittite, & dimittetur vo„ bis. “ Ephes. iv. 32. „ Donantes invi„ cem, sicut & Deus in Christo donavit „ vobis. “ Et non solum donetis, sed, quod plus est, *consolemini*: & hoc proponendo sibi exempla peccantium, qui restituti sunt ad statum gratiæ, sicut dicitur de David, Petro, Paulo, & Magdalena; & per verba Dei, Ezech. xviii. 32. „ Nolo mortem peccatoris, dicit Dominus „ Deus: revertimini, & vivite. “ I. Thess. ult. 14. „ Corripite inquietos, consolami„ ni pusillanimes, suscipite infirmos, pa„ tientes estote ad omnes. “ Rationem autem huius admonitionis subdit: *Ne forte abundantiori tristitia absorbeatur qui eiusmodi est*. Aliquis enim propter peccatum, & pœnam peccati, aliquando sic mergitur tristitia quod absorbetur, dum nullum habet consolatorem; & hoc est malum: quia non sequitur ex hoc pœnitentiæ fructus, qui speratur, scilicet correctio; sed potius desperans tradit se omnibus peccatis, sicut Cain, cum dixit Gen. iv. 13. „ Maior est iniquitas mea, quam ut veniam „ merear. “ Ephes. iv. 19. „ Qui despe„ rantes, tradiderunt se impudicitiæ, in „ operationem immunditiæ omnis. “ Et propter hoc dicitur II. Reg. ii. quod periculosa res est desperatio. Et ideo dicebat David in Psalm. lxviii. 16. „ Neque „ absorbeat me profundum, neque urgeat „ super me puteus os suum. “ Et ideo ne hoc contingat, dicit, *Consolamini*, ut scilicet cesset a peccato. Esa. xxvii. 9. „ Hic „ est omnis fructus, ut auferatur pecca„ tum. “ Contra Apostolus non solum per rationem, sed ex aliis causis inducit eos ad hoc, cum dicit: *Propter quod obsecro vos ut confirmetis in illum caritatem*. Et inducit eos (*b*) tribus modis. Primo precibus, dicens: *Propter quod*, scilicet ne absorbeatur, *obsecro*, qui possum præcipere. Philem. 8. „ Multam fiduciam habens in „ Christo Iesu imperandi tibi, quod ad rem „ pertinet, magis obsecro. “ Contrarium faciunt mali Prælati. Ezech. xxxiv. 4. „ Cum au„ steritate imperabatis eis, & cum poten„ tia. “ *Ut confirmetis in illum caritatem*: quod fit si ostenditis caritatem vestram ad eum, & non abominamini eum propter peccata, nec contemnitis; sed propter consolationem vestram facitis eum habere odio peccatum suum, & diligere iustitiam. Lucæ xxii. 32. „ Et tu conversus confir„ ma fratres tuos. “ Secundo (*c*) inducit eos præcepto, dicens: *Ideo enim scripsi hoc*, scilicet *ut cognoscam experimentum vestrum*, *an in omnibus obedientes sitis*. Et dicit, *In omnibus*, scilicet sive in his quæ placent vobis, sive in his quæ displicent. Primo enim mandaverat eis quod excommunicarent eum; (*d*) & isti fecerunt mandatum Apostoli. Nunc vero secundo mandat eis quod parcant; & ideo dicit: *An in omnibus obedientes sitis*. Tertio ex commemoratione beneficii, cum dicit: *Cui autem aliquid*.

(a) *Al.* & publica. (b) *Al.* a tribus, *omissis* modis. (c) *Al. omittitur* inducit eos. (d) *Al.* & sic.

quid donastis, & ego; quasi dicat: Vos debetis hoc facere, quia etiam ego feci: si enim vos remisistis alicui, & rogastis me quod ego remitterem, & ego remisi: & hoc est quod dicit: *Cui autem aliquid donastis vos, & ego*, scilicet donavi. Et hoc patet: *nam & ego quod donavi (si quid donavi) propter vos in persona Christi*. Ubi quatuor tanguntur ad huiusmodi donationem, seu remissionem necessaria. Primum est discretio, ut scilicet non passim, & temere remittatur: & ideo dicit, *Si quid*, scilicet debito modo. Proverb. IV. 25. „ Palpebræ tuæ præcedant gressus tuos. “ Secundum est finis: quia non propter amorem, vel odium debet fieri, sed propter utilitatem aliquam Ecclesiæ, vel aliquorum: & ideo dicit, *Propter vos*. Tertium est auctoritas, quia non debet fieri auctoritate propria, sed Christi, qui remittit peccata auctoritative; alii vero quibus commissum est, ministerio, & sicut membra Christi: & ideo dicit, *In persona Christi*, scilicet non mea auctoritate. Et tamen quodcumque remittitur, Christus remittit. Ioan. XX. 23. „ Quorum remiseritis „ peccata, remittuntur eis. “ Quartum est necessitas: unde dicit: *Ut non circumveniamur a satana*. Diabolus enim multos decepit, quosdam scilicet trahendo ad peccatorum perpetrationem, quosdam vero ad nimiam rigiditatem contra peccantes; ut si non potest eos habere per perpetrationem facinorum, saltem perdat quos iam habet per prælatorum austeritatem, qui eos non misericorditer corrigentes in desperationem inducunt; & sic & hos perdit, & illos diaboli laqueus includit. Eccles. VII. 17. „ Noli esse nimis iustus. “ I. Petr. V. 8. „ Adversarius vester diabolus tamquam leo rugiens circuit, quærens quem devoret. “ Et hoc contingeret nobis, si non remittamus peccantibus. Et ideo ut non circumveniamur a satana, ego donavi, si quid donavi. *Non enim ignoramus cogitationes eius*, scilicet satanæ: verum est in generali; sed in speciali nullus potest scire eius cogitationes nisi solus Deus. Iob XLI. 4. „ Quis revelabit faciem indumenti eius, & in medium oris eius quis „ intrabit?

LECTIO III.

Cum venissem autem Troadem propter Evangelium Christi, & ostium mihi apertum esset in Domino, non habui requiem spiritui meo, eo quod non invenerim Titum fratrem meum; sed valefaciens eis, profectus sum in Macedoniam. Deo autem gratias, qui semper triumphat nos in Christo Iesu, & odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco: quia Christi bonus odor sumus Deo in iis qui salvi fiunt, & in iis qui pereunt: aliis quidem odor mortis in mortem, aliis autem odor vitæ in vitam. Et ad hæc quis tam idoneus? Non enim sumus sicut plurimi adulterantes verbum Dei, sed ex sinceritate, sicut ex Deo, coram Deo in Christo loquimur.

Posita prima causa suæ dilationis, ne scilicet cum tristitia iret ad eos; hic ponit causam secundam, quæ est ex fructu quem alicubi faciebat: & circa hoc duo facit. Primo ponit sui itineris processum; secundo ipsius processus effectum, ibi, *Deo autem gratias &c.* Circa primum duo facit. Primo ostendit impedimentum fructificandi, quod habuit in Troade; secundo subiungit processum suum in Macedoniam, ibi, *Sed valefaciens eis, profectus sum in Macedoniam*. Dicit ergo: *Cum venissem Troadem propter Evangelium*, idest ad prædicandum Christum: Ioan. XV. 16. „ Posui vos, ut eatis, & fructum afferatis: “ *& ostium mihi apertum esset*; idest, mentes hominum paratæ, & dispositæ essent ad recipiendum prædicationis verba, & Christum. I. Corinth. XVI. 9. „ Ostium mihi apertum est „ magnum, & evidens. “ Apoc. III. 20. „ Ecce sto ad ostium, & pulso. “ Sed non in quocumque, immo *in Domino*: quia ipsa præparatio mentis humanæ est ex virtute divina. Nam licet facilitas qua mentes præparantur, sit causa conversionis; tamen ipsius facilitatis & præparationis causa est Deus. Thren. ult. 21. „ Converte nos Domine ad te, & convertemur. “ Cum, inquam, ita esset apertum mihi ostium in Domino, *non habui requiem spiritui meo*; idest, non potui facere quod spiritus meus volebat, idest dictabat. Tunc enim dicitur habe-

habere spiritus requiem quando efficit quod vult; sicut tunc dicitur caro requiescere quando habet quod concupiscit. Luc. xii. 19. „ Anima mea habes multa bona posita in „ annos plurimos: requiesce. " Apostolus non dicit: *Non habui requiem* carni meæ, vel corpori, sed *spiritui meo*, idest voluntati meæ spirituali, quæ est ut Christum firmem in cordibus hominum. (*a*) Et impediebar, quia videbam corda parata, & disposita, & non poteram prædicare. Sed quare non habuit requiem spiritui suo, subdit: *Eo quod non inveni Titum fratrem meum*, idest propter absentiam Titi; & hoc duplici de causa. Una causa est quod licet Apostolus sciret omnes linguas, ita ut diceret I. Corinth. xiv. 18. „ Gratias ago „ Deo meo, quod omnium vestrum lingua „ loquor; " tamen magis expeditus, & edoctus erat in lingua Hebræa quam in Græca; Titus autem magis in Græca: & ideo volebat eum habere præsentem, ut prædicaret in Troade. Et quia erat absens, nam Corinthii detinuerant eum, dicit: *Non habui requiem spiritui meo*. Sed quia dona Dei non sunt imperfecta, & donum linguarum fuit specialiter Apostolis collatum ad prædicandum per totum mundum: Psalm. xviii. 5. „ In omnem terram ex„ ivit sonus eorum, & in fines orbis ter„ ræ verba eorum: " ideo alia causa est melior, quæ est, quia Apostolo imminebant in Troade multa facienda. Nam ex una parte imminebat ei prædicare his qui parati erant recipere Christum per fidem; ex alia parte imminebat ei resistere adversariis, qui impediebant; & ideo quia ipse non poterat solus ista facere, angustiabatur de absentia Titi, qui instituisset prædicationi, & conversioni bonorum, & Apostolus restitisset adversariis. Et specialiter etiam hoc scribit eis, ut innuat quod non solum prima causa dilationis suæ fuit ex eis, sed etiam secunda: nam ipsi propter duritiam, & dissensionem eorum, detinuerant tanto tempore Titum: & ideo dicit: *Eo quod non inveni Titum fratrem*, vel in Christo, vel coadiutorem. Proverb. xviii. 19. „ Frater „ qui iuvatur a fratre quasi civitas firma. " Et quia non inveni Titum in Troade, non remansi ibi, *sed valefaciens eis*, qui erant conversi, & in quibus ostium apertum erat, *profectus sum in Macedoniam*, ubi credebam eum invenire. Causa autem (*b*) eundi in Macedoniam, legitur Actor. xvi. 9. ubi dicitur, quod „ vir Macedo quidam erat „ stans, & deprecans eum, & dicens: „ Transiens in Macedoniam, adiuva nos. "

Consequenter cum dicit, *Gratias autem Deo &c.* ponit profectum sui processus; & circa hoc duo facit: primo enim describit ordinem sui processus; secundo excludit ab isto processu pseudoapostolos, ibi, *Ad hoc quis tam idoneus?* Circa primum duo facit. Primo insinuat profectum quem faciebat; secundo exponit quoddam quod dixerat, ibi, *Christi bonus odor sumus Deo*. Circa primum sciendum, quod Apostolus profectum, & fructum quem faciebat, non attribuit sibi, neque propriæ virtuti, sed Deo. I. Corinth. xv. 10. „ Abundantius omnibus la„ boravi: non ego, sed gratia Dei mecum. " Et ideo dicit: *Gratias autem Deo*, scilicet ago: I. Thessal. v. 18. „ In omnibus gra„ tias agite: " Ephes. v. 20. „ Gratias a„ gentes semper pro omnibus: " *qui semper triumphat nos in Christo Iesu*; idest, triumphare nos facit in prædicatione Christi contra adversarios. Ubi sciendum est, quod prædicatores veritatis duo debent facere: scilicet exhortari in doctrina sacra, & contradicentem devincere: & hoc dupliciter: disputatione hæreticos, patientia vero persecutores. Unde per ordinem ista tangit hic Apostolus; & ideo dicit: *Qui triumphat nos*, quantum ad contradicentes: Rom. viii. 37. „ In his omnibus superamus: " & I. Machab. iii. 19. „ Non in fortitudine ex„ ercitus victoria belli, sed de cælo for„ titudo est: " *& odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco*, quantum ad exhortationem sacræ doctrinæ. Sed *odorem notitiæ suæ* exponit Glossa, „ Idest Filium suum. " Sed melius est ut hoc dicatur ad differentiam notitiæ de Deo, quam faciunt aliæ scientiæ, & quam facit fides. Nam notitia de Deo quæ habetur per alias scientias, illuminat intellectum solum, ostendens quod Deus est causa prima, quod est unus, & sapiens &c. sed notitia de Deo quæ habetur per fidem, & illuminat intellectum, & delectat affectum: quia non solum dicit quod Deus est prima causa, sed quod est salvator noster, quod est redemptor, quod diligit nos, & quod est incarnatus pro nobis; quæ omnia affectum inflammant. Et ideo dicendum, quod *odorem notitiæ suæ*, idest notitiam suæ suavitatis, credenti *per nos in omni loco manifestat*: quia iste odor longe lateque diffunditur. Eccli.

(*a*) *Al.* Et impeditur, quia videbat corda parata, & disposita, & non poterat prædicare.
(*b*) *Al.* essendi in Macedonia.

Eccli. xxiv. 23. „ Ego quasi vitis fructifi„ cavi suavitatem odoris . " Gen. xxvii. 27. „ Ecce odor filii mei sicut odor agri „ pleni . " Quia vero aliqui possent dicere: Quid est odor Dei in omni loco? nam multa loca sunt in quibus non recipitur prædicatio nostra: ideo Apostolus exponit, dicens: Non curo: quia sive recipiant prædicationem, sive non; tamen notitia Dei manifestatur ubique per nos: *quia sumus bonus odor Christi Deo*, idest ad honorem Dei: & loquitur ad similitudinem legis, ubi dicitur quod sacrificium fiat in odorem suavitatis suavissimum Deo; quasi dicat: Nos sumus holocaustum, quod offertur Deo in odorem suavitatis: & tam *in his qui salvi fiunt*, ut scilicet non pereant, quod est eis a Deo, quam *in his qui pereunt*, quod est eis ex seipsis. Unde Oseæ xiii. 9. „ Per„ ditio tua, Israel, ex te: tantummodo in „ me auxilium tuum. " Sed est ne odor bonis, & malis eodem modo? Non; sed *aliis quidem est odor mortis in mortem*, idest invidiæ, & malitiæ, occasionaliter ducentis eos in mortem æternam, illis scilicet qui invidebant bonæ famæ Apostoli, & impugnabant prædicationem Christi, & conversionem fidelium: Luc. ii. 34. „Po„ situs est hic in ruinam, & in resurre„ ctionem multorum in Israel, & in si„ gnum cui contradicetur: " *aliis autem odor vitæ*, dilectionis, & bonæ opinionis, ducentis eos *in vitam* æternam, scilicet illis qui gaudent, & convertuntur ad prædicationem Apostoli. I. Corinth. i. 18. „ Verbum crucis pereuntibus quidem stulti„ tia est; his autem qui salvi fiunt, idest „ nobis, Dei virtus est. " Sic ergo ex odore Apostoli, boni vivunt, mali moriuntur; sicut legitur quod ad odorem vinearum florentium moriuntur serpentes.

Consequenter cum dicit, *Sed ad hæc quis tam idoneus?* excludit ab isto profectu pseudoapostolos, dicens: *Quis*, (a) illorum pseudoapostolorum, *est tam idoneus ad ista*, scilicet quæ nos Apostoli veri facimus? quasi dicat, nullus. Psalm. cxxxviii. 17. „ Nimis honorati sunt amici tui Deus. "

Sed contra. Prov. xxvii. 2. „ Laudet te „ alienus, & non os tuum; extraneus, & „ non labia tua. " Ad hoc respondet Gregorius super Ezech. quod sancti duplici ex causa seipsos laudant, & non propter gloriam suam, & vanitatem. Prima causa est ut non desperent in tribulationibus; sicut Iob, quando amici nitebantur eum ad desperationem inducere, reduxit ad memoriam suam bona quæ fecerat, ut confortatus non desperaret: unde dicebat cap. xxxi. 1. „ Pepigi fœdus cum oculis meis ut non „ cogitarem quidem de virgine. " Legitur etiam de quodam sancto patre, quod quando tentabatur de desperatione, reducebat ad memoriam bona quæ fecerat, ut confortaretur; quando tentabatur de superbia, reducebat ad memoriam mala, ut humiliaretur. Secunda causa est propter utilitatem, ut scilicet haberetur in maiori fama, & citius crederetur doctrinæ suæ. Et propter hanc causam hic Apostolus laudat se. Nam Corinthii præferebant sibi pseudoapostolos, & condemnabant eum; & ideo non sic obediebant sibi. Ut ergo non vilipenderent eum, sed obedirent sibi, præfert se eis, & laudat se, & dicit: *Sed ad hæc quis tam idoneus*, sicut nos? Non (b) pseudoapostoli: quia licet ipsi prædicent, tamen adulterant verbum Dei, quod nos non facimus: unde dicit: *Non sumus sicut plurimi*, scilicet pseudoapostoli, *adulterantes verbum Dei*, admiscendo contraria; sicut hæretici, qui licet confiteantur Christum, tamen non dicunt eum esse verum Deum: sic faciunt pseudoapostoli, qui dicunt, cum Evangelio debere observari legalia. Item *non adulterantes verbum Dei*, idest prædicantes vel propter quæstum, vel propter favorem laudis. Sic enim mulieres adulteræ dicuntur, quando recipiunt semen ex alio viro ad propagationem prolis. In prædicatione autem semen nihil aliud est quam finis, seu intentio tua, vel favor gloriæ propriæ. Si ergo finis tuus est quæstus, si intentio tua est favor gloriæ propriæ; adulteras verbum Dei. Hoc faciebant pseudoapostoli, qui propter quæstum prædicabant. Infra iv. 2. *Neque adulterantes verbum Dei, sed in manifestatione veritatis commendantes nosmetipsos ad omnem conscientiam hominum coram Deo.* Apostoli autem prædicabant neque propter quæstum, neque propter gloriam propriam, sed propter laudem Dei, & salutem proximi: & ideo subiungit, *Sed ex sinceritate*; idest sincera intentione; non pro quæstu, & sine admixtione corruptionis. Supra i. 12. *Ex sinceritate Dei.... conversati sumus in hoc mundo*. Ponit autem triplicem rationem huius sinceritatis. Prima ratio sumitur ex dignitate mittentis. Nuntium enim veritatis decet vera loqui; & ideo dicit, *Ex Deo*, idest illa sinceritate, quæ est digna nuntio Dei.

(a) *Al. omittitur* illorum pseudoapostolorum. (b) *Al.* pseudo *tantum; & sic per reliquum lectionis.*

Dei. I. Petr. IV. 11. „ Siquis loquitur, quasi „ sermones Dei. " Secunda sumitur ex auctoritate præsidentis, cui astat: ideo dicit, *Coram Deo*, coram quo ex sinceritate loqui debemus. III. Reg. XVII. 1. „ Vivit „ Dominus, in cuius conspectu sto. " Tertia sumitur ex dignitate materiæ de qua loquitur. Nam prædicatio Apostolorum est de Christo; & ideo debet esse sincera, sicut & ipse Deus, & Christus: & ideo dicit, *In Christo* solum, non de legalibus, ut pseudoapostoli faciunt. I. Corinth. II. 2. „ Neque existimavi me scire aliquid in- „ ter vos nisi Christum, & hunc crucifi- „ xum. "

CAPITIS TERTII

LECTIO I.

Incipimus iterum nosmetipsos commendare? Aut numquid egemus, sicut quidam, commendatitiis epistolis ad vos, aut ex vobis? Epistola nostra vos estis scripta in cordibus nostris; quæ scitur, & legitur ab omnibus hominibus; manifestati quod epistola estis Christi ministrata a nobis, & scripta non atramento, sed spiritu Dei vivi; non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. Fiduciam autem talem habemus per Christum ad Deum. non quod sufficientes simus cogitare aliquid a nobis, quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est.

Postquam Apostolus suam excusationem posuit, in qua benevolentiam captavit auditorum, hic consequenter prosequitur suam intentionem, scilicet tractans de ministris novi testamenti; & circa hoc duo facit: primo enim commendat dignitatem bonorum ministrorum; secundo vero exaggerat malitiam ministrorum; & hoc a X. cap. & deinceps. Circa primum duo facit: primo enim commendat ministerium novi testamenti; secundo commendat usum huius ministerii in aliis, exhortando eos ad hoc, ibi VI. cap. *Adiuvantes autem exhortamur ne in vacuum gratiam Dei recipiatis*. (a) Circa primum commendat huiusmodi ministerium novi testamenti ex tribus. Primo ex dignitate in isto cap. (b) secundo ex usu, cap. IV. ibi, *Ideo habentes administrationem .... non deficimus*; (c) tertio ex præmio, V. cap. ibi, *Scimus autem quoniam si terrestris domus nostra huius habitationis dissolvatur, quod ædificationem ex Deo habemus*. Circa primum duo facit. Primo removet quamdam obiectionem; secundo commendat ministros novi testamenti, ibi, *Qui & idoneos nos fecit ministros novi testamenti*. Circa primum sciendum est, quod Apostolus intendit commendare ministros novi testamenti, quorum ipse erat unus: & ideo ne Corinthii obiicerent sibi, quod in hoc vellet commendare seipsum, statim excludit, dicens: *Incipimus iterum nosmetipsos commendare?* ubi duo facit. Primo movet quæstionem; secundo respondet, ibi, (d) *Aut numquid egemus .... commendatitiis epistolis ad vos?* Quæstio sua talis est. Dico, quod non sumus adulterantes verbum Dei, sicut pseudo, sed ex sinceritate, sicut ex Deo. Sed numquid hoc dicendo, *incipimus iterum nos commendare?* idest, dicimus ista, ut velimus nostram gloriam quærere, & non Dei? Et dicit, *Iterum*, quia in Epistola prima commendaverat se satis, cum dixit cap. III. 10. „ Ut sapiens architectus „ fundamentum posui. " Non ergo hoc dicimus, ut quæramus gloriam nostram, sed Dei. Proverb. XXVII. 2. „ Laudet te alie- „ nus, & non os tuum; extraneus, & non „ labia tua. " Huic autem quæstioni respondet, cum dicit: *Aut numquid egemus ... commendatitiis epistolis ad vos?* & ostendit quod non libenter commendat se; & circa hoc duo facit. Primo ostendit quod non indiget commendatione hominum; secundo quod neque etiam hoc requirit ipse ab eis, ibi, *Fiduciam autem talem habemus per Christum ad Deum*. Circa primum duo facit. Primo ostendit quod non indiget commendatio-

(a) *Al.* Primo commendat. (b) *Al. deest* secundo. (c) *Al.* & ex præmio. (d) *Al.* Scilicet *aut &c.*

datione eorum ad gloriam propriam; secundo huius causam assignat, ibi, *Epistola nostra vos estis*. Dicit ergo: Dico, quod non incipimus commendare nosmetipsos, quia non indigemus commendatione; & hoc est quod dicit: *Aut numquid egemus nos*, veri ministri, *sicut quidam*, scilicet pseudo, *commendatitiis epistolis*, idest laudibus missis, *ad vos*, ab aliis, *aut ex vobis*, aliis missis?

Sed contra. Coloss. IV. 10. dicitur: „Marcus consobrinus Barnabæ, de quo accepistis mandatum, salutat vos. " Etiam legati Papæ semper portant litteras commendatitias. Non est ergo malum.

Respondeo dicendum, quod accipere litteras huiusmodi a personis famosis, ut solum per illas commendentur, & honorentur, quousque ipsi ex bonis operibus suis veniant in notitiam; hoc non est malum: hoc faciunt legati Papæ. Apostolus vero ita iam erat notus, & commendatus apud istos per opera sua, quod non indigebat litteris commendatitiis.

Et ideo statim causam huius assignans, subdit: *Epistola nostra vos estis*; quasi dicat: Ego habeo bonas litteras, non indigeo aliis. Et ideo circa hoc duo facit: primo enim ostendit quæ sit ista littera quam habet; secundo exponit hoc idem, ibi, *Manifestati quod Epistola estis Christi*. Circa primum duo facit. Primo ostendit quæ sit illa littera; secundo ostendit eam esse sufficientem ad commendationem propriam, ibi, *Scripta in cordibus nostris*. Dicit ergo sic: *Epistola nostra vos estis*, idest epistola per quam manifestatur dignitas nostra, qua nos commendamur, ita ut epistolis aliis non indigeamus. Supra I. 14. *Gloria nostra vos estis*. Galat. VI. 14. „Filioli mei, quos iterum parturio donec formetur Christus in vobis. " Sed hæc epistola est ne sufficiens? Ita, quia *scripta in cordibus nostris*: ubi duo tangit, sufficientiam litterarum huiusmodi causantia. Unum est quod intelligatur, & sciatur ab eo pro quo mittitur; alias adhuc quæreret, nisi sciret se eam habere: & quantum ad hoc dicit: *Scripta in cordibus nostris*: quia semper vos habemus in memoria, habentes de vobis specialem curam. Philip. I. 7. „Eo quod habeam vos in corde. " Secundum est quod ille cui mittitur, legat, & sciat eam; alias non curaret de commendatione eius: & quantum ad hoc dicit: *Quæ scitur, & legitur ab omnibus hominibus*. *Scitur*, inquam, quia per nos instituti estis, & conversi; *legitur* autem, quia exemplo nostri etiam alii imitantur vos. Habac. II. 2. „Scribe visum, „ & explana eum super tabulas, ut percurrat qui legerit eum. " Quomodo autem scitur hæc epistola, exponit dicens: *Manifestati quod epistola estis Christi*: & circa hoc tria facit. Primo exponit cuius sit hæc littera; secundo quomodo sit scripta; & tertio in quo. Cuius autem sit, sic ostendit, quia *Christi*; & ideo dicit: *Manifestati quoniam estis Christi*, idest a Christo informati, & inducti, scilicet principaliter, & auctoritative: Matth. XXIII. 8. „Unus est magister vester: " sed a nobis secundario, & instrumentaliter: & ideo dicit: *Ministrata a nobis*. I. Corinth. IV. 1. „Sic nos existimet homo ut ministros Christi. " Ibid. III. 4. „Quid igitur Cephas, quid vero Paulus? Ministri eius cui credidistis. " Quomodo autem sit scripta, ostendit, quia *non atramento*, idest non admixta erroribus, sicut pseudoapostolorum; non mutabilis, & imperfecta, sicut vetus lex, quæ neminem ad perfectum adduxit, Heb. VII. nam atramentum nigrum est, per quod intelligitur error; & delebile, per quod intelligitur mutabilitas. Non, inquam, atramento est scripta, *sed Spiritu Dei vivi*, idest Spiritu sancto, quo vivitis, & quo docente instructi estis. Ephes. I. 13. „In quo signati estis Spiritu promissionis sancto. " Ubi autem sit scripta, insinuat subdens: *Non in tabulis lapideis*, sicut lex vetus, ut excludat duritiem; quasi dicat: Non in lapideis cordibus habentibus duritiem, sicut Iudæi: Act. VII. „Dura cervice, & incircumcisis cordibus, & auribus, vos semper Spiritui sancto resistitis: " *sed in tabulis cordis carnalibus*, idest in cordibus latis ex caritate, & *carnalibus*, idest mollibus ex affectu implendi, & intelligendi. Ezech. XXXVI. 26. „Auferam a vobis cor lapideum, & dabo vobis cor carneum. "

Fiduciam autem talem habemus per Christum ad Deum. Apostolus supra excusavit se, quod non quærebat gloriam suam, quia non indigebat ea; hic vero probat quia ipse non quærit gloriam propriam; immo omnia bona quæ facit, non attribuit sibi, sed Deo: & circa hoc duo facit: primo enim attribuit omnia bona quæ habet, & facit, Deo; secundo causam huius assignat, ibi, *Non quod sufficientes simus cogitare aliquid a nobis quasi ex nobis*. Dicit ergo primo: Dico, quod non egemus epistolis commendatitiis, & quod vos estis epistola nostra ministrata a nobis. Nec etiam quærimus gloriam nostram, sed Christi, & *fiduciam talem*, idest dicendi talia, *habemus ad*

Deum; idest, referimus in Deum: vel fiduciam tendentem in Deum, ex cuius viribus hoc dico, quia ipse in me operatur: quam quidem fiduciam habemus *per Christum*, per quem accessum habemus ad Patrem, ut dicitur Roman. v. qui univit nos Deo. Hier. XVII. 7. „ Benedictus vir qui „ confidit in Domino, & erit Dominus fi„ ducia eius. " Et quia unitus Deo per Christum, habeo hanc fiduciam. Psal. XI. 6. „ Fiducialiter agam in eo. " Causa autem huius fiduciæ est, quia quidquid ego facio, etiam ipsum principium operis Deo attribuo. Et ideo dicit: *Non quod simus sufficientes cogitare* saltem, non dicere, vel implere. Nam in quolibet processu operis, primo est assensus, qui fit cogitando, deinde collatio per verbum, & postmodum impletio per opus: unde (a) si nec cogitare quis a se habet, sed a Deo; non est dubium quod non solum perfectio operis boni est a Deo, sed etiam incboatio. Philip. 1. 6. „ Qui cœpit in vobis opus bo„ num, perficiet usque in diem Christi Ie„ su. " Et hoc est contra Pelagianos dicentes, quod inchoatio boni operis est ex nobis, sed perfectio est a Deo. Esa. XXVI. 12. „ Omnia opera nostra operatus es no„ bis, Domine. " Sed ex hoc ne videatur tollere libertatem arbitrii, dicit: *A nobis, quasi ex nobis*; quasi dicat: Possum quidem aliquid facere, quod est liberi arbitrii; sed hoc quod facio, non est ex me, sed a Deo, qui hoc ipsum posse confert; ut sic & libertatem hominis defendat, cum dicit, *A nobis*, idest a nostra parte; & divinam gratiam commendet, dum dicit, *Quasi ex nobis*, scilicet procedat, sed a Deo. Hoc etiam Philosophus vult, quod numquam homo per liberum arbitrium potest quoddam bonum facere sine adiutorio Dei. Et ratio sua est, quia in his quæ facimus quærendum est illud propter quod facimus. Non est autem procedere in infinitum, sed est devenire ad aliquid (b) primum, puta ad consilium. Sic ergo (c) bonum facio, quia consilium mihi inest ad hoc: & hoc est a Deo. Unde dicit, quod consilium boni est ab aliquo quod est supra hominem, movens eum ad bene operandum; & hoc est Deus, qui & homines movet, & omnia quæ agunt, ad actiones suas; sed aliter, & aliter. Cum enim huiusmodi motus sit quoddam receptum in moto, oportet quod hoc fiat secundum modum suæ naturæ, (d) idest rei motæ. Ea ergo quorum natura est ut sint liberæ voluntatis, dominium suarum actionum habentia, movet libere ad operationes suas; sicut creaturas rationales, & intellectuales: alia autem non libere, sed secundum modum suæ naturæ. Licet autem non simus sufficientes cogitare aliquid a nobis, tamquam ex nobis; tamen habemus aliquam sufficientiam, qua scilicet bonum possimus velle, & credere incipiamus; & hoc a Deo est. I. Corinth. XV. 7. „ Quid „ habes quod non accepisti? "

L E C T I O II.

QUi & idoneos nos fecit ministros novi testamenti, non littera, sed spiritu. Littera enim occidit, spiritus autem vivificat. Quod si ministratio mortis litteris deformata in lapidibus, fuit in gloria, ita ut non possent intendere filii Israel in faciem Moysi propter gloriam vultus eius, quæ evacuatur; quomodo non magis ministratio spiritus erit in gloria? Nam si ministratio damnationis in gloria est, multo magis abundat ministerium iustitiæ in gloria. Nam nec glorificatum est quod claruit in hac parte propter excellentem gloriam. Si enim quod evacuatur, per gloriam est, multo magis quod manet, in gloria est.

COmmendato ministerio novi testamenti, hic consequenter commendat ministros eius: & primo ponit duo, quæ respondent verbis præmissis. Præmiserat enim donum a Deo acceptum, cum dixit, *Sufficientia nostra ex Deo est*, & fiduciam ex dono conceptam, cum dixit, *Fiduciam talem habemur per Christum ad Deum*. Primo ergo determinat ea quæ pertinent ad donum perceptum; secundo ea quæ ad fiduciam conceptam, ibi, *Habentes igitur talem spem, multa fiducia utimur*. Circa primum tria facit. Primo ostendit donum a Deo susceptum, scilicet ministerium novi testamenti secun-

(a) *Al.* unde fit ut sic nec cogitare quis a se habeat &c. (b) *Al. deest* primum. (c) *Al.* hoc bonum. (d) *Al. omittitur* idest rei motæ.

secundo describit novum testamentum, ibi, *Non littera, sed spiritu*; tertio ex dignitate novi testamenti ostendit dignitatem ministrorum eius, ibi, *Si ministratio mortis . . . fuit in gloria . . . quomodo non magis ministratio spiritus erit in gloria?* Dicit ergo: Dico, quod sufficientia nostra ex Deo est; *qui & fecit nos idoneos ministros novi testamenti*. Esa. lxi. 6. „ Ministri Dei nostri, dicetur vo„ bis. " Et in hoc tenemus locum Angelorum. Psal. ciii. 4. „ Qui Angelos facis „ tuos spiritus, & ministros tuos ignem „ urentem. " Sed non solum fecit nos ministros, sed idoneos. Deus enim cuilibet rei dat ea per quæ possit consequi perfectionem suæ naturæ. Unde, quia Deus constituit ministros novi testamenti, dedit etiam eis idoneitatem ad hoc officium exercendum, nisi sit impedimentum ex parte recipientium. Supra ii. 16. *Et ad hæc quis tam idoneus?* scilicet sicut Apostoli a Deo instituti. Hoc autem novum testamentum quid sit, describit subdens: *Non littera, sed spiritu*: & describit ipsum quantum ad duo, scilicet quantum ad illud in quo consistit, & quantum ad causam propter quam datum est, ibi, *Littera enim occidit, spiritus autem vivificat*. Circa primum sciendum est, quod Apostolus loquitur profunde: dicitur enim Hier. xxxi. 31. „ Feriam domui Is„ rael, & domui Iuda fœdus novum, non „ secundum pactum quod pepigi cum pa„ tribus vestris: " & post: „ Dabo legem „ meam in visceribus eorum, & in corde „ eorum superscribam eam, & ero eis in „ Deum, & ipsi erunt mihi in populum." Vetus ergo testamentum scribitur in libro, postmodum sanguine aspergendo, ut dicitur Hebr. ix. 19. „ Accepit sanguinem, „ & aspersit librum, & omnem populum, „ dicens: Hic est sanguis testamenti quod „ mandavit ad vos Deus." Et sic patet quod vetus lex est testamentum litteræ, sed novum testamentum est testamentum Spiritus sancti, quo caritas Dei diffunditur in cordibus nostris, ut dicitur Roman. v. Et sic dum Spiritus sanctus facit in nobis caritatem, quæ est plenitudo legis, est testamentum novum, *non littera*, idest per litteram scribendum, *sed spiritu*, idest per spiritum, qui vivificat. Roman. viii. 2. „ Lex spiritus vitæ, " idest vivificantis. Causa autem quare datum sit novum testamentum per spiritum subditur: *quia littera occidit*, occasionaliter: nam littera legis dat solam cognitionem peccati. Rom. iii. 20. „ Per legem (a) enim cognitio pec„ cati. " Ex hoc autem quod cognosco peccatum solum, duo sequuntur. Nam lex, dum per eam cognoscitur, non reprimit concupiscentiam, sed magis occasionaliter auget, inquantum concupiscentia ferventius fertur in rem prohibitam. Unde huiusmodi cognitio, nondum destructa causa concupiscentiæ, occidit; hinc vero addit prævaricationem. Nam gravius est peccare contra legem scriptam, & naturalem simul, quam contra legem naturalem solum. Rom. vii. 8. „ Occasione accepta (non „ data) peccatum per mandatum opera„ tum est in me omnem concupiscentiam." Licet autem occasionaliter occidat, inquantum scilicet auget concupiscentiam, & addit prævaricationem; non tamen est mala lex vetus, quia ad minus prohibet mala; est tamen imperfecta, inquantum non removet causam. Est ergo lex sine spiritu interius imprimente legem in corde, occasio mortis; & ideo necessarium fuit dare legem spiritus, qui caritatem in corde faciens vivificet. Ioan. vi. 64. „ Spiritus est „ qui vivificat. "

Consequenter ex his ostendit dignitatem sui ministerii; & circa hoc duo facit. Primo ostendit quod ministerium novi testamenti præfertur ministerio veteris testamenti; secundo quod non solum præfertur, sed quod ministerium veteris testamenti quasi nihil habet de gloria in comparatione ad novum, ibi, *Nam nec glorificatum est quod claruit in hac parte propter excellentem gloriam*. Circa primum duo facit. Primo ostendit quod ministerium novi testamenti præfertur veteri; secundo rationem huius assignat, ibi, *Nam si ministratio damnationis in gloria est, multo magis abundat ministerium iustitiæ in gloria*. Circa primum sciendum est, quod Apostolus argumentatur ex hoc quod habetur Exod. xxxiv. ubi littera nostra habet, quod Moyses habebat faciem cornutam, ita quod non possent filii Israel prope accedere. Alia littera habet „ faciem splendidam, " quod melius dicitur. Non enim intelligendum est, eum habuisse cornua ad litteram, sicut quidam eum pingunt; sed dicitur cornuta propter radios, qui videbantur esse quasi quædam cornua. Arguitur autem ex hoc sic; & primo per unum simile, & est locus a minori. Constat enim quod si aliquid quod minus est, habet aliquid de gloria, quod multo magis illud quod est maius; sed vetus testamentum est minus quam novum: cum ergo illud fuerit in gloria, ita ut non possent

(a) Al. autem.

sent filii Israel prope accedere, videtur quod multo magis novum est in gloria. Quod autem vetus testamentum minus sit novo, probat tripliciter. Primo quantum ad effectum: quia illud est testamentum mortis, istud vitae, ut dictum est: & quantum ad hoc dicit, *Si ministratio mortis*, idest vetus, quae est occasio mortis; & hoc respondet ei quod dicitur: *Littera occidit, spiritus autem vivificat*. Secundo quantum ad modum tradendi: quia vetus fuit tradita litteris in tabulis lapideis, nova vero fuit impressa spiritu in cordibus carnalibus: & hoc innuit cum dicit: *Litteris deformata*, idest perfecte formata, *in lapidibus*, idest in tabulis lapideis. Et hoc respondet ei quod dicitur: *Non littera, sed spiritu*. Tertio quantum ad perfectionem: quia gloria veteris testamenti sine fiducia est, quia neminem ad perfectum adduxit lex; in novo vero est gloria cum spe melioris gloriae, scilicet sempiternae. Esa. li. 6. „ Salus mea in sempiternum erit. " Et hoc innuit cum dicit, *Quae evacuatur*. Galat. v. 2. „ Quod si circumcidimini, Christus nihil vobis proderit. " Conclusio ponitur cum dicit: *Quomodo non magis ministratio spiritus erit in gloria*? quod planum est.

Horum autem rationem assignat consequenter, cum dicit: *Nam si ministratio damnationis in gloria est, multo magis abundat ministerium iustitiae in gloria*. Et est ratio sua talis. Gloria magis debetur iustitiae quam damnationi. Sed ministerium novi testamenti est ministerium iustitiae, quia iustificat interius vivificando; ministerium autem veteris testamenti, est ministerium damnationis occasionaliter: supra eodem: *Littera occidit, spiritus autem vivificat*. Cum ergo *ministratio damnationis*, idest ministratio veteris testamenti, quae occasionaliter est causa damnationis, ut dictum est, *est in gloria*, quae apparuit in facie Moysi; constat quod *multo magis abundat* in gloria, idest dat abundantem gloriam ministris eius, *ministerium iustitiae*, idest novi testamenti, per quod datur Spiritus, per quem est iustitia, & consummatio virtutum. Proverb. iii. „Sapientes gloriam possidebunt. "

Consueverunt hoc in loco fieri quaestiones de comparatione Moysi & Pauli; sed si recte considerentur verba Apostoli, non sunt necessariae: quia hic non fit comparatio personae ad personam, sed ministerii ad ministerium.

Sed quia possent pseudoapostoli dicere, quod licet maius ministerium sit novi testamenti quam ministerium veteris testamenti, non tamen est multo maius; & ideo bonum est, quod illi ministerio & isti intendamus; quod & faciebant, quia simul servabant legalia cum Evangelio: ideo hic consequenter Apostolus hoc improbat, cum dicit: *Nam nec glorificatum est quod claruit in hac parte propter excellentem gloriam*: & circa hoc duo facit: primo enim ostendit quod ministerium novi testamenti absque aliqua comparatione excedit ministerium veteris; secundo causam huius assignat, ibi, *Si enim quod evacuatur, per gloriam est, multo magis quod manet, in gloria est*. Dicit ergo: Dixi, quod ministerium iustitiae abundat in gloria, & intantum quod gloria veteris ministerii non est dicenda gloria: *quia nec glorificatum est quod claruit in hac parte*: quod dupliciter exponitur. Primo modo sic. *Quia nec glorificatum est quod claruit in hac parte propter excellentem gloriam*; idest, illa gloria nihil est in comparatione ad istam novi testamenti: quia illa gloria non est omnibus ministris collata, sed solum Moysi, & non claruit in toto Moyse, sed *in parte*, idest in facie solum particulariter; & ideo *nec glorificatum est*, idest nec glorificari debet, *propter excellentem gloriam*, idest comparatione excellentis gloriae novi testamenti, quae abundat gratia, ut per eam purificati homines possint videre non gloriam hominis, sed Dei. Secundo modo, ut punctetur sic. *Nec glorificatum est quod claruit*; quasi dicat: Nam *in hac parte*, idest in respectu huius naturae particularis, quod sumus servi, *non est glorificatum*, idest non gloriosum, illud quod claruit in veteri testamento; & hoc *propter excellentem gloriam*, quae est in novo, quia illa est gloria Dei Patris.

Huius autem causam assignat consequenter, cum dicit: *Si enim quod evacuatur, per gloriam est, multo magis quod manet, in gloria est*. Et est ratio sua talis. Illud quod datur ut transeat, nihil est in respectu ad illud quod daturut semper maneat. Si ergo testamentum vetus, *quod evacuatur*, idest tollitur: I. Corinth. xiii. „ Cum venerit „ quod perfectum est, evacuabitur quod „ ex parte est: " *per gloriam est* Moysi ministratum, saltem per particularem gloriam: & constat quod testamentum novum *manet*, quia hic inchoatur, & perficietur in patria: Luc. xxi. 33. „ Caelum, & terra „ transibunt, verba autem mea non transibunt: " *erit multo magis in gloria* aeterna, in qua perficietur: erit, inquam, nobis qui sumus eius ministri.

L E-

LECTIO III.

Habentes igitur talem spem, multa fiducia utimur; & non sicut Moyses ponebat velamen super faciem suam, ut non intenderent filii Israel in faciem eius, quod evacuatur. Sed obtusi sunt sensus eorum. Usque in hodiernum enim diem idipsum velamen in lectione veteris testamenti manet non revelatum (quoniam in Christo evacuatur) sed usque in hodiernum diem, cum legitur Moyses, velamen positum est super cor eorum. Cum autem conversus fuerit ad Dominum, auferetur velamen. Dominus autem Spiritus est. Ubi autem Spiritus Domini, ibi libertas. Nos vero omnes revelata facie gloriam Domini speculantes, in eamdem imaginem transformamur a claritate in claritatem, tamquam a Domini Spiritu.

Positis his quæ pertinent ad commendationem doni percepti a Deo, hic consequenter ponit ea quæ pertinent ad commendationem fiduciæ de ipso dono conceptæ. Circa hoc autem duo facit. Primo ponit fiduciam ex dono conceptam; secundo vero comparat fiduciam veteris, & novi testamenti, ibi, *Et non sicut Moyses*. Dicit ergo primo: *Habentes igitur talem spem*, ex hoc scilicet quod nobis dictum est, scilicet videndi gloriam Dei: Rom. VIII. 24. „Spe „ enim salvi facti sumus: “ *multa fiducia utimur*; idest, confidenter operamur ea quæ pertinent ad usum huius ministerii; ex quo crescit nobis spes. Prov. XXVIII. 1. „ Iustus, quasi leo confidens, absque terro„ re erit. “ Hier. XVII. 7. „ Benedictus „ vir qui confidit in Domino. “

Consequenter, sicut prætulit donum dono, ita præfert fiduciam novi testamenti fiduciæ veteris testamenti, cum dicit: *Et non sicut Moyses ponebat velamen super faciem suam*: & circa hoc duo facit. Primo proponit factum in veteri testamento; secundo exponit, ibi, *Quod evacuatur*. Factum autem quod proponit, legitur Exod. XXXIV. ubi dicitur, quod Moyses quando loquebatur ad populum, velabat faciem suam, quia propter claritatem vultus eius, non poterant respicere in eum filii Israel: & ideo dicit: *Et non sicut Moyses ponebat velamen super faciem suam*; quasi dicat: Dico, quod *utimur multa fiducia*, & tanta quod non accidit nobis, *sicut Moyses* faciebat eis, scilicet non revelando faciem suam populo, quia nondum venerat tempus revelandi claritatem veritatis. Habemus ergo nos fiduciam absque velamine. Consequenter exponit hoc quod dixerat de velamine, dicens, *Quod evacuatur*: velamen enim illud erat obscuritas figurarum, quæ per Christum evacuata est: & circa hoc tria facit: primo enim ponit evacuationem huius velaminis; secundo quomodo hæc evacuatio habet locum in Iudæis, ibi, *Sed obtusi sunt sensus eorum*; tertio quomodo hæc evacuatio habet locum in ministris novi testamenti, ibi, *Nos vero revelata facie gloria Domini speculantes, in eamdem imaginem transformamur*. Dicit ergo, quod *Moyses ponebat velamen*, scilicet figuræ, *super faciem suam, quod*, scilicet velamen, *evacuatur*, idest tollitur per Christum, scilicet implendo in veritate quod Moyses tradidit in figura: quia omnia in figura contingebant illis. Sic enim Christus per mortem suam removit velamen de occisione agni paschalis. Et ideo statim cum emisit spiritum, velum templi scissum est. Item in mittendo Spiritum sanctum in corda credentium, ut intelligerent spiritualiter quod Iudæi carnaliter intelligunt. Et hoc velamen removit cum aperuit eis sensum ut intelligerent Scripturas, Luc. ult. Qualem autem effectum habeat in Iudæis hæc evacuatio, ostendit dicens: *Sed obtusi sunt sensus eorum*: & circa hoc duo facit. Primo ostendit quod remotum ab illis non fuit in statu infidelitatis; secundo ostendit quod removebitur in eorum conversione, ibi, *Cum autem conversus fuerit ad Dominum, auferetur velamen*. Circa primum duo facit. Primo ostendit rationem quare hæc evacuatio non habet (a) locum in Iudæis; secundo ex hoc ostendit eos adhuc habere velamen, ibi, *Sed usque in hodiernum diem idipsum velamen in lectione veteris testamenti manet non revelatum*. Dicit ergo, quod evacuatur in his qui credunt, sed non quantum ad Iudæos infideles: & ratio

(a) Al. effectum,

ratio huius est, quia *obtusi sunt sensus eorum*; idest, ratio eorum hebes est, & sensus eorum imbecilles, & obtusi sunt, nec possunt videre claritatem divini luminis, idest divinæ veritatis, absque velamine figurarum. Et huius ratio est, quia claudunt oculos, ut non videant, quia velum templi scissum est. Et ideo est ex eorum culpa infidelitatis, non ex defectu veritatis, quia remoto velamine omnibus aperientibus oculos mentis, per fidem clarissime (a) veritas manifestatur. Rom. xi. 25. „ Cæcitas ex parte contigit in Israel. " Ioan. ix. 39. „ In judicium veni in hunc mundum, ut qui non vident videant, & qui vident cæci fiant. " Sic enim prophetaverat Esa. vi. 10. „ Excæca cor populi huius, & aures eius aggrava, & oculos eius claude, ne forte videat oculis suis, & auribus suis audiat, & corde suo intelligat, & convertatur, & sanem eum." Et vere intantum obtusi sunt sensus eorum, ut veritatem nobis manifestatam, *usque in hodiernum diem* non intelligant; sed *idipsum velamen*, quod erat in veteri testamento, antequam velum templi scissum esset, *in lectione veteri testamenti* (b) *manet*, quia non aliter intelligunt illud quam ante, quia adhuc innituntur figuris, ut veritatem non revelent, idest non intelligant. Sic velamen Dei, non figuram, sed veritatem credunt; *quod* scilicet *evacuatur* quantum ad fideles, & quantum in se est, omnibus *per Christum*, idest in fide Christi; sed in eis (c) manet, quia non credunt venisse Christum.

Consequenter cum dicit, *Sed usque in hodiernum diem idipsum velamen in lectione veteris testamenti manet*, ostendit quomodo adhuc apud Iudæos est velamen quantum ad infideles, licet remotum sit per Christum. Circa quod sciendum est, quod velamen dicitur apponi alicui dupliciter: aut quia apponitur rei visæ, ne possit videri; aut quia apponitur videnti ne videat. Sed Iudæis in veteri lege utroque modo appositum erat velamen. Nam & corda eorum excæcata erant, ne cognoscerent veritatem propter eorum duritiem, & vetus testamentum nondum completum erat, quia nondum veritas venerat. Unde in signum huius, velamen erat in facie Moysi, & non in faciebus eorum. Sed veniente Christo, velamen remotum est a facie Moysi, idest veteri testamento, quia iam impletum est; sed tamen non est remotum a cordibus eorum: & hoc est quod dicit: *Sed usque in hodiernum diem...manet*; quasi dicat: Amotum est a fidelibus veteris testamenti velamen; sed adhuc, *cum legitur Moyses*, idest cum exponitur eis vetus testamentum: Act. xv. 21. „ Moyses a temporibus antiquis habet in singulis civitatibus qui eum prædicent in synagogis, ubi per omne sabbatum legitur: " *velamen*, idest cæcitas, *est positum super cor eorum*. Rom. xi. 25. „ Cæcitas ex parte contigit in Israel. "

Quando autem, & quomodo removeatur ab eis illud velamen, ostendit consequenter, cum dicit: *Cum autem conversus fuerit ad Dominum, auferetur velamen*: & primo describit modum removendi hoc velamen; secundo rationem huius reddit, ibi, *Dominus autem Spiritus est*. Dicit ergo, quod illud velamen adhuc est in eis; sed non quod vetus testamentum sit velatum, sed quia corda eorum velata sunt. Et ideo ad hoc ut removeatur, nihil restat nisi quod convertantur; & hoc est quod dicit: *Cum autem conversus fuerit*, scilicet aliquis eorum ad Deum per fidem in Christum, ex ipsa conversione *auferetur velamen*. Esa. x. 21. „ Reliquiæ convertentur ad Deum fortem. " Et hoc idem habetur Rom. xi. Et nota, quod cum ageret de cæcitate, loquitur in plurali: unde dicit, *Super corda eorum*: cum vero loquitur de conversione, loquitur in singulari, dicens, *Cum autem conversus*: ut ostendat eorum facilitatem ad malum, & difficultatem ad bonum, quasi pauci convertantur. Ratio autem quare convertantur, & velamen removeatur hoc modo, est, quia Deus vult. Possent enim dicere, quod velamen illud appositum est ex præcepto Domini, & ideo non potest removeri. Sed Apostolus ostendit quod non solum potest removeri, immo quia removetur per eum, qui est Dominus: & hoc est quod dicit: *Dominus autem Spiritus est*: quod potest dupliciter legi. Uno modo ut Spiritus teneatur ex parte subiecti, ut dicatur: *Spiritus*, idest Spiritus sanctus, scilicet qui est auctor legis, *est Dominus*; idest, operatur ex proprio libertatis arbitrio. Ioan. iii. 8. „ Spiritus ubi vult spirat. " I. Corinth. xii. 11. „ Dividens singulis prout vult. " *Ubi autem Spiritus Domini, ibi libertas*; quasi dicat: Quia Spiritus est Dominus, potest dare libertatem, ut possimus libere uti scriptura veteris testamenti absque velamine. Et ideo qui non habent Spritum sanctum, non possunt libere uti. Ga-

(a) *Al. omittitur* veritas. (b) *Al.* omittitur *manet*. (c) *Al.* non manet.

Galat. v. 13. „ Vos in libertatem vocati „ estis. " I. Petr. 11. 16. „ Quasi liberi, „ & non quasi velamen habentes malitiæ „ libertatem. " Alio modo ut per Dominum intelligatur Christus; & tunc legitur sic. *Dominus*, idest Christus, *est Spiritus*, idest spiritualis potestatis; & ideo *ubi est Spiritus Domini*, idest lex Christi spiritualiter intellecta, non scripta litteris, sed per fidem cordibus impressa, *ibi est libertas*, ab omni impedimento velaminis.

Sciendum est autem, quod occasione istorum verborum, scilicet *Ubi Spiritus Domini, ibi libertas*; & illorum (I. Timoth. 1. 9.) scilicet, „ Iusto lex non est posita, " aliqui erronee dixerunt, quod viri spirituales non obligantur præceptis legis divinæ. Sed hoc est falsum: nam præcepta Dei sunt regula voluntatis humanæ. Nullus autem homo est, nec etiam Angelus, cuius voluntatem non oporteat regulari & dirigi lege divina. Unde impossibile est aliquem hominem præceptis Dei non subdi. Hoc autem quod dicitur, „ Iusto lex non est po„ sita, " exponitur; idest, propter iustos, qui interiori habitu moveotur ad ea quæ lex Dei præcipit, lex non est posita; sed proter iniustos, non quin etiam iusti ad eam teneantur. Et similiter *Ubi Spiritus Domini, ibi libertas*, intelligitur: quia liber est qui est causa sui; servus autem est causa domini. Quicumque ergo agit ex seipso, libere agit; qui vero ex alio motus, non agit libere. Ille ergo qui vitat mala, non quia mala, sed propter mandatum Domini, non est liber; sed qui vitat mala, quia mala, est liber. Hoc autem facit Spiritus sanctus, qui mentem interius perficit per bonum habitum, ut sic ex amore caveat, ac si præciperet lex divina: & ideo dicitur liber, non quin subdatur legi divinæ, sed quia ex bono habitu inclinatur ad hoc faciendum quod lex divina ordinat.

Deinde cum dicit, *Nos vero omnes revelata facie gloriam Domini speculantes in eamdem imaginem transformamur*, ostendit quomodo Christi fideles sunt omnino liberi ab hoc velamine. Dicit ergo: Dico, quod ab illis auferetur velamen hoc, cum aliquis conversus fuerit sicut nos; non aliquis, sed omnes qui sumus Christi fideles. Luc. VIII. 10. „ Vobis datum est nosse mysterium re„ gni Dei, ceteris autem in parabolis. " *Revelata facie*, non habentes velamen supra cor, sicut illi: & intelligitur per faciem cor, seu mens: quia sicut per faciem videt quis corporaliter, ita per mentem spiritualiter. Psal. CXVIII. „ Revela oculos meos, „ & considerabo mirabilia de lege tua. " *Gloriam Domini*, non Moysi: gloria enim significat claritatem, ut dicit Augustinus. Iudæi autem videbant quamdam gloriam in facie Moysi ex hoc quod locutus est cum Deo; sed hæc gloria est imperfecta, quia non est claritas ex qua ipse Deus est gloriosus: & hoc est cognoscere ipsum Deum. Vel *gloriam Domini*, idest Filium Dei. Proverb. x. 1. (*a*) „ Gloria patris, filius sa„ piens. " *Speculantes* non sumitur hic a specula, sed a speculo; idest, ipsum Deum gloriosum cognoscentes per speculum rationis, in qua est quædam imago ipsius. (*b*) Hunc speculamur quando homo ex consideratione sui ipsius assurgit in cognitionem aliquam de Deo, & transformatur. Cum enim omnis cognitio sic per assimilationem cognoscentis ad cognitum, oportet quod qui vident, aliquo modo transformentur in Deum. Et si quidem perfecte vident, perfecte transformantur, sicut beati in patria per fruitionis unionem. I. Ioan. III. 2. „ Cum autem apparuerit, similes ei eri„ mus. " Si vero imperfecte, imperfecte, sicut hic per fidem. I. Corinth. XIII. 12. „ Videmus nunc per speculum in ænigma„ te. " Et ideo dicit, *In eamdem imaginem*, idest sicut videmus. *Transformamur*, inquam, *a claritate in claritatem*: in quo distinguit triplicem gradum cognitionis in discipulis Christi. Primus est a claritate cognitionis naturalis in claritatem cognitionis fidei. Secundus est a claritate cognitionis veteris testamenti in claritatem cognitionis gratiæ novi testamenti. Tertius est a claritate cognitionis naturalis, & veteris & novi testamenti, in claritatem visionis æternæ. Iosra IV. 16. *Licet is qui foris est, noster homo corrumpatur, tamen is qui intus est, renovatur de die in diem*. Sed unde est hoc? Non ex littera legis, sed *tamquam a Spiritu Domini*. Rom. VIII. 14. „ Quicumque Spiritu Dei aguntur, ii sunt fi„ lii Dei. " Psal. CXLII. 10. „ Spiritus „ tuus bonus deducet me in terram re„ ctam. "

(a) *Al. Ibi* „ Filius sapiens lætificat patrem. (b) *Al.* Et hoc speculamur.

C A.

CAPITIS QUARTI

LECTIO I.

IDeo habentes hanc administrationem, iuxta quod misericordiam consecuti sumus, non deficimus, sed abdicamus occulta dedecoris: non ambulantes in astutia, neque adulterantes verbum Dei; sed in manifestatione veritatis, commendantes nosmetipsos ad omnem conscientiam hominum coram Deo.

OStensa dignitate ministerii novi testamenti, hic consequenter Apostolus determinat de usu ministerii; & circa hoc duo facit: primo enim ostendit usum huius ministerii, qui debet esse in agendis bonis; secundo illum qui debet esse in malis patienter tolerandis, ibi, *Habemus autem thesaurum istum in vasis fictilibus*. Circa primum duo facit. Primo ponit huius ministerii usum; secundo obiectionem excludit, ibi, *Quod si etiam opertum est Evangelium nostrum, in his qui pereunt est opertum*. Dicit ergo: Quia igitur huiusmodi ministerium est tantæ dignitatis in se, & in ministris, *ideo habentes hanc administrationem*, idest hanc dignitatem administrandi spiritualia. I. Corinth. IV. 1. „ Sic nos existimet homo ut ministros Christi, & dispensatores mysteriorum Dei. " Rom. XI. 13. „ Quamdiu sum Gentium Apostolus, ministerium meum honorificabo. " *Habentes*, inquam, non ex nobis, seu ex meritis nostris, sed *iuxta quod misericordiam consecuti sumus a Deo*, idest ex misericordia Dei, quam in hoc consecuti sumus a Deo. I. Timoth. I. 13. „ Misericordiam consecutus sum. "

Consequenter cum dicit, *Non deficimus*, describit usum huius ministerii qui debet esse circa bona agenda; & hoc quantum ad duo: primo quantum ad vitationem malorum; secundo quantum ad operationem bonorum, ibi, *In manifestatione veritatis*. Docet autem vitari mala in usu huius ministerii & quantum ad vitam, & quantum ad doctrinam. Sed quantum ad vitam dupliciter, scilicet quantum ad operationem, & quantum ad intentionem. Nam si quis vitat mala operari, & bona intentione, perfecte vitat mala. In operatione autem vitatur malum, in adversitate patienter mala sustinendo; & ideo dicit, *Non deficimus*, per impatientiam. Galat. VI. 9. „ Bonum autem facientes non deficiamus. " Infra XII. 10. *Cum infirmor, tunc fortior sum, & potens*: Vitatur etiam in prosperitate temperate utendo eis quæ prospere succedunt; & ideo dicit: *Sed abdicamus occulta dedecoris*; idest, amovemus a nobis quæ hominem turpem, & dedecorosum faciunt, scilicet immunda, & turpia, & etiam occulta, non solum manifesta. Iac. I. 21. (a) „ Abiiciamus omnem immunditiam. " Ephes. V. 12. „ Quæ in occulto ab eis fiunt, turpe est & dicere. " In intentione autem vitatur malum vitæ, (b) si est intentio recta; & quantum ad hoc dicit: *Non ambulantes in astutia*, idest in astutia, & simulatione, & hypocrisi; quod faciunt pseudo, qui aliud prætendunt exterius, & aliud gerunt interius in corde. Iob XXXVI. 13. „ Simulatores, & callidi provocant iram Dei. " In doctrina autem vitatur malum, quando verbum Domini debito modo proponitur; & quantum ad hoc dicit: *Non adulterantes verbum*: quod dupliciter exponitur, ut patet supra II. Et primo non permiscentes doctrinæ Christi fallam doctrinam; quod faciebant pseudo, dicentes legalia debere servari cum Evangelio: secundo non prædicantes propter lucrum, vel gloriam propriam: & istorum primus, est lupus, secundus, mercenarius; sed qui vera prædicat, & propter gloriam Dei, est pastor. Unde Augustinus: „ Pastor est amandus; lupus vitandus; sed mercenarius ad tempus tolerandus. " Sed quia non sufficit ad perfectam iustitiam solum vitare mala, sed requiritur operatio bona; ideo consequenter subiungit de operatione bonorum in ipso usu huius ministerii. Et ponitur triplex bonum, quod facit contra triplex malum. Primum bonum (c) est contra malum doctrinæ; secundum contra malum operationis; tertium contra malum intentionis. Contra malum doctrinæ, quod debet vitari, facit bonum manifestæ veritatis; & quantum ad hoc dicit: *In manifestatione*...

(a) *Al.* Abiicientes. (b) *Al.* sicut in intentione recta. (c) Al. *emittitur* est.

nifestatione veritatis; quasi dicat: Non deficimus, sed vitantes mala ambulamus, & proficimus *in manifestatione veritatis*; idest, veritatem puram manifestamus. Ioan. XVIII. 37. „ Ad hoc natus sum ut testimonium „ perhibeam veritati. " Eccli. XXIV. 31. „ Qui elucidant me, vitam æternam habe- „ bunt. " Contra malum operationis faciunt bona opera; & quantum ad hoc dicit: *Commendantes nosmetipsos ad omnem conscientiam hominum coram Deo*. Et hoc non facimus, dicendo de nobis bona (quia non de facili creditur ei qui seipsum commendat) sed operando bona: quia talia opera facimus ut ex ipsis operibus reddamus nosmetipsos commendabiles *ad omnem conscientiam hominum*. I. Petr. II. 12. „ Conversationem „ vestram inter Gentes habentes bonam. " Contra malum intentionis facimus bonum, reddendo nos commendabiles, non solum ad omnem conscientiam hominum, sed etiam *coram Deo*, qui intuetur corda. Infra X. 18. *Non enim qui seipsum commendat, ille probatus est, sed quem Deus commendat*. Rom. XII. 17. „ Providentes bona, non solum „ coram Deo, sed etiam coram omnibus „ hominibus. " Et secundum Augustinum in Glossa, Apostolus implet in hoc mandatum Domini, Matth. V. 16. „ Sic „ luceat lux vestra coram hominibus, ut „ videant opera vestra bona, & glorificent „ Patrem vestrum qui in cælis est. " Item VI. 1. „ Attendite ne iustitiam vestram fa- „ ciatis coram hominibus. " Primum in hoc quod dicit, *Commendantes nosmetipsos ad omnem conscientiam hominum*; secundum vero in hoc quod dicit, *Coram Deo*. Rom. II. 28. „ Non enim qui in manifesto, Iu- „ dæus est. " Vel potest totum hoc magis secundum continuationem litteræ legi sic, ut dicatur: *Ideo habentes hanc administrationem, iuxta quod misericordiam consecuti sumus, non deficimus*, supple, bene operando, *sed abdicamus occulta dedecoris*. Et iterum *non deficimus in manifestatione veritatis*; servato tamen eodem modo exponendi, sicut in prima lectura.

LECTIO II.

Quod si etiam opertum est Evangelium nostrum, in his qui pereunt est opertum; in quibus Deus huius sæculi excæcavit mentes infidelium, ut non fulgeat illis illuminatio Evangelii gloriæ Christi, qui est imago Dei. Non enim nosmetipsos prædicamus, sed Iesum Christum Dominum nostrum; nos autem servos vestros per Iesum: quoniam Deus, qui dixit de tenebris lucem splendescere, ipse illuxit in cordibus nostris ad illuminationem scientiæ claritatis Dei in facie Christi Iesu.

Hic consequenter Apostolus respondet cuidam tacitæ obiectioni. Posset enim dici sibi ab aliquo: Tu dicis, quod non deficis in manifestatione veritatis Christi; sed hoc non videtur, quia multi contradicunt tibi. Huic ergo quæstioni respondet, & circa hoc duo facit: primo enim respondet quæstioni prædictæ; secundo excludit quoddam dubium, quod videtur ex responsione sua sequi, ibi, *Non enim nosmetipsos prædicamus*. Circa primum tria facit. Primo ostendit quibus occultatur veritas Christi; secundo occultationis causam assignat, ibi, *In quibus Deus huius sæculi excæcavit mentes infidelium*; tertio ostendit quod hoc non est ex defectu veritatis Evangelii, ut occultetur, ibi, *Ut non fulgeat illis illuminatio Evangelii*. Dicit ergo: Dixi, quod non deficimus in manifestatione. *Quod*, idest sed, *si Evangelium nostrum*, quod scilicet nos prædicamus, *est opertum*, idest occultum, non est opertum omnibus, sed illis tantum *qui pereunt*, scilicet præbendo impedimentum, ne eis manifestetur. I. Cor. I. 18. „ Verbum crucis pereuntibus stulti- „ tia est; iis autem qui salvi fiunt, idest „ nobis, Dei virtus est. " Causa ergo huius occultationis est, non ex parte Evangelii, sed propter eorum culpam, & malitiam: & hoc est quod subdit: *In quibus Deus huius sæculi excæcavit mentes infidelium*. Et hoc potest exponi tribus modis. Primo modo sic. *Deus huius sæculi*; idest, Deus qui est Dominus huius sæculi, & omnium rerum, creatione, & natura, iuxta illud Psal. XXIII. 1. „ Domini est terra, & ple- „ nitudo eius, orbis terrarum, & univer- „ si qui habitant in eo: " *excæcavit mentem infidelium*, non inducendo malitiam, sed merito, immo demerito præcedentium peccatorum, subtrahendo gratiam. Esa. VI. 10. „ Excæca cor populi huius; & aures „ eius aggrava, & oculos eius claude, ne „ forte videat oculis suis, & auribus suis „ au-

„ audiat, & corde suo intelligat, & convertatur, & sanem eum. " Unde & praecedentia peccata insinuat, cum dicit, *Infidelium*, quasi infidelitas eorum fuerit causa huius excaecationis. Secundo modo sic. *Deus huius saeculi*, idest diabolus, qui dicitur Deus huius saeculi, idest saeculariter viventium, non creatione, sed imitatione, quia saeculares eum imitantur. Sapient. II. 25. „ Imitantur eum qui sunt „ ex parte illius. " Et hic excaecat suggerendo, trahendo, & inclinando ad peccata. Et sic quando iam sunt in peccatis, operiuntur in tenebris peccatorum, ne videant. Ephes. IV. 18. „ Tenebris obscuratum habentes intellectum, alienati a vita Dei. " Tertio modo sic. Deus habet rationem ultimi finis, (a) & complementi desideriorum totius creaturae. Unde quidquid aliquis sibi pro fine ultimo constituit, in quo eius desiderium quiescit, potest dici Deus illius. Unde cum habes pro fine delicias, tunc deliciae dicuntur Deus tuus. Similiter etiam si voluptates carnis, vel honores. Et tunc exponitur sic. *Deus huius saeculi*, idest illud quod homines saeculariter viventes sibi pro fine constituunt, utputa voluptates, vel divitiae, & huiusmodi. Et hic Deus excaecat mentes, inquantum impedit ne homines lumen gratiae hic, & gloriae in futuro videre possint. Psalm. LVII. 9. „ Supercecidit ignis „ (scilicet concupiscentiae) (b) & non viderunt solem. " Sic ergo excaecatio infidelium non est ex parte Evangelii, sed ex culpa infidelium; & ideo subdit: *Ut non fulgeat illis illuminatio Evangelii gloriae Christi*. Ubi sciendum est, quod Deus Pater est fons totius luminis. I. Ioan. I. 5. „ Deus „ lux est, & tenebrae in eo non sunt ullae. " Ex hoc autem fontanoso lumine derivatur imago huius luminis, scilicet Filius Verbum Dei. Hebr. I. 3. „ Qui cum „ sit splendor gloriae, & figura substantiae „ eius. " Hic ergo splendor gloriae, imago fontanosae lucis, carnem nostram accepit, & multa gloriosa, & divina in hoc mundo opera fecit. Declaratio igitur huius lucis est Evangelium: unde & Evangelium dicitur notitia claritatis Christi; quae quidem notitia virtutem habet illuminativam. Sapient. VI. 13. „ Clara est, & quae numquam marcescit sapientia. " Et quidem, quantum est de se, in omnibus refulget, & omnes illuminat; sed illi qui praebent impedimentum, non illuminantur: & hoc est quod dicit: *Ideo excaecavit mentes infidelium, ut* scilicet *non effulgeat in eis*, scilicet in mentibus infidelium, licet in se effulgens sit, *illuminatio Evangelii* illuminantis: quod quidem est illuminans, quia est gloria Christi, idest claritas. Ioan. I. 14. „ Vidimus gloriam eius, gloriam quasi Unigeniti a Patre. " Quae quidem gloria provenit Christo ex eo quod *est imago Dei*. Coloss. I. 15. „ Qui est imago invisibilis „ Dei. "

Nota secundum Glossam, quod Christus perfectissima imago Dei est. Nam ad hoc quod aliquid perfecte sit imago alicuius, tria requiruntur; & haec tria perfecte sunt in Christo. Primum est similitudo; secundum est origo; tertium est perfecta aequalitas. Si enim inter imaginem & eum cuius est imago, esset dissimilitudo, & unum non oriretur ex alio; similiter etiam si non sit aequalitas perfecta, quae est secundum eamdem naturam; non esset ibi perfecta ratio imaginis. Nam similitudo Regis in denario non perfecte dicitur imago Regis, quia deest ibi aequalitas secundum eamdem naturam; sed similitudo Regis in filio dicitur perfecta imago Regis, quia sunt ibi illa tria quae dicta sunt. Cum ergo ista tria sint in Christo Filio Dei, quia scilicet est similis Patri, oritur a Patre, & aequalis est Patri; maxime, & perfecte dicitur imago Dei.

Consequenter cum dicit, *Non enim nosmetipsos praedicamus*, removet Apostolus quoddam dubium. Posset enim aliquis contra praedicta dicere Apostolo: Supra dixisti, Evangelium vestrum esse opertum; modo dicis, Evangelium Christi illuminare. Si ergo detur quod Evangelium Christi sit illuminans, non potest hinc sequi quod opertum sit Evangelium vestrum. Et ideo ad hoc removendum, duo facit. Primo ostendit quod idem est Evangelium suum & Christi; secundo ostendit unde sit quod Evangelium suum sit illuminativum, ibi, *Quoniam Deus, qui dixit de tenebris lucem splendescere, ipse illuxit in cordibus nostris*. Dicit ergo primo: Dico, quod manifestatio claritatis Christi est Evangelium Christi, & nostrum: nostrum quidem, tamquam per nos praedicatum; Christi vero, tamquam in ipso Evangelio praedicati. Et hoc est quod *non praedicamus nosmetipsos*; idest, non commendamus nos, nec ad nos, idest ad laudem, vel lucrum nostrum, convertimus praedicationem nostram, sed ad Christum totum referimus, & laudem eius. I. Corinth. I. 23.

(a) Al. & complementum. (b) Al. ut non viderent solem.

25. „ Nos autem prædicamus Christum crucifixum . “ Psalm. lxxii. 28. „ Ut annuntiem omnes prædicationes tuas (non „ meas) in portis filiæ Sion . “ *Sed Iesum Dominum nostrum* ; *nos autem servos vestros per Iesum* ; quasi dicat: Iesum prædicamus ut Dominum ; nos autem ut servos . Et huius ratio est , quia principaliter quærimus laudem Christi, & non nostram . Nam servus est qui est propter utilitatem domini . Et inde est quod minister Ecclesiæ , qui non quærit honorem Dei, & utilitatem subditorum , non dicitur verus rector , sed tyrannus . Nam quicumque bene regit , debet esse sicut servus quærens honorem , & utilitatem subditorum . Gen. xxv. 23. „ Maior serviet minori . “ I. Corinth. ix. 19. „ Cum essem liber , omnium vestrum me „ servum feci . “

Consequenter cum dicit, *Quoniam Deus , qui dixit de tenebris lucem splendescere , ipse illuxit in cordibus nostris* , ostendit unde Evangelium suum habet virtutem illuminativam . Ubi nota ordinem procedendi servatum ab Apostolo, qui talis est . Nos aliquando, scilicet antequam conversi essemus ad Christum, eramus tenebrosi sicut & vos, & alii in quibus non fulget claritas gloriæ Christi . Nunc vero , postquam Christus vocavit nos per gratiam suam ad se, tenebræ istæ remotæ sunt a nobis , & iam fulget in nobis virtus gloriæ claritatis Christi ; & in tantum refulget in nobis quod non solum illuminamur ad hoc quod videre possimus , sed etiam quod alios illuminemus . Ex spirituali ergo gratia, & abundanti refulgentia claritatis gloriæ Christi in nos , habet Evangelium nostrum virtutem illuminativam; & hoc est quod dicit : Dico, quod ideo illuminat Evangelium nostrum , *quoniam Deus , qui dixit* , idest præcepto solo fecit , *lucem splendescere* , quod fuit in separatione elementorum, quando chaos tenebrosum illuminavit per lucem quam fecit: Genes. i. 3. „ Dixit , Fiat lux : “ Eccli. xxiv. 6. „ Ego feci ut in cælis oriretur lux indeficiens . “ Iste , inquam , Deus *illuxit in cordibus* , idest in mentibus , *nostris* prius tenebrosis per absentiam luminis gratiæ , & obscuritatem peccati : Luc. i. 7. 9. „ Illuminare his qui in tenebris , & in umbra mortis sedent . “ *Illuxit* , inquam , non solum ut nos illuminaremur , sed *ad illuminationem* , idest ut & alios illuminemus. Ephes. iii. 8. „ Mihi omnium sanctorum „ minimo data est gratia hæc .... illuminare omnes . “ Matth. v. 14. „ Vos estis „ lux mundi . “ *Ad illuminationem* , dico , *scientiæ* , idest ut faciamus alios scire . Dico, *Claritatis Dei* , idest claræ divinæ visionis , *in facie Iesu Christi* . Glossa : „ Idest, „ per Iesum Christum , qui est facies Patris , quia sine ipso non cognoscitur Pa„ter . “ Sed melius dicitur sic. *Ad illuminationem* (a) *scientiæ claritatis Dei* , quæ quidem claritas fulget *in facie Christi Iesu* ; idest, ut per ipsam gloriam, & claritatem cognoscatur Christus Iesus ; quasi dicat : Io summa ad hoc Deus illuxit nobis ad illuminationem , ut ex hoc Iesus Christus cognoscatur , & prædicetur (b) in gentibus .

LECTIO III.

HAbemus autem thesaurum istum in vasis fictilibus ; ut sublimitas sit virtutis Dei , & non ex nobis . In omnibus tribulationem patimur , sed non angustiamur ; aporiamur , sed non destituimur ; persecutionem patimur, sed non derelinquimur ; humiliamur , sed non confundimur ; deiicimur , sed non perimus: semper mortificationem Iesu Christi in corpore nostro circumferentes , ut & vita Iesu manifestetur in corporibus nostris .

SUpra tractavit de usu ministerii novi testamenti quantum ad bona agenda ; hic consequenter tractat de usu eius quantum ad tolerantiam malorum: & circa hoc duo facit: primo enim ostendit tolerantiam malorum quæ patiebantur ; secundo vero hoc manifestat , ibi , *Semper enim nos qui vivimus , in mortem tradimur* . Circa primum tria facit . Primo ponit causam quare tribulationibus exponantur a Deo ; secundo ostendit quod in istis tribulationibus patienter se habeant , ibi , *In omnibus tribulationem patimur , sed non angustiamur* ; tertio vero rationem huius patientiæ assignat , ibi,

(a) Al. *sancta claritatis* . (b) *Al. omittitur præpositio in* .

Ibi, *Semper mortificationem Iesu in corpore nostro circumferentes*. Dicit ergo: Deus illuxit mentibus nostris ad illuminationem aliorum; quæ quidem lux est maximus thesaurus. Sap. VII. 14. „ Infinitus enim thesaurus est hominibus. " Esa. XXXIII. 6. „ Divitiæ salutis sapientia, & scientia. " Istum autem maximum thesaurum non habemus in pretioso loco, sed in re vili, & fictili: & ratio huius est, ut scilicet Deo efficacia eius tribuatur: & hoc est quod dicit: *Habemus thesaurum istum*, idest lucem illam qua alios illuminamus, *in vasis fictilibus*, idest in corpore fragili, & vili. Psalm. CII. 13. „ Ipse cognovit figmentum „ nostrum. " Hieren. XVIII. 6. „ Sicut lutum „ in manu figuli, sic & vos in manu mea, „ domus Israel. " Esa. LXIV. 8. „ Et nunc, „ Domine, Pater noster es tu, nos vero „ lutum. " Ideo habemus in vasis fictilibus, *ut sublimitas*, istius lucis, *sit virtutis Dei*, idest Deo attribuatur, *& non ex nobis* credatur esse. Nam si essemus divites, si potentes, si nobiles secundum carnem; quidquid magnum faceremus, non Deo, sed nobis ipsis attribueretur. Nunc vero quia pauperes, & contemptibiles sumus, huiusmodi sublimitas Deo, & non nobis attribuitur. Et ideo vult nos Deus contemptui haberi, & tribulationibus exponi. Deut. XXXII. 27. „ Ne dicerent: Manus „ nostra excelsa, & non Dominus fecit „ hæc omnia: " & I. Corinth. I. 29. „ Ut non „ glorietur omnis caro in conspectu eius. " Sap. XII. 8. (a) „ Misisti antecessores „ tuos, " ne dicerent &c.

Consequenter cum dicit, *In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur*, ostendit eorum patientiam in his quæ patiuntur; & circa hoc duo facit. Primo ostendit mala quæ patiuntur in generali; secundo enumerat ea in speciali, ibi, *Aporiamur, sed non destituimur*. Dicit ergo: Vere habemus hunc thesaurum in vasis fictilibus: quia *in omnibus tribulationem patimur*; quasi dicat: Nullus modus tribulandi deest nobis. Act. XIV. 21. „ Per multas „ tribulationes oportet nos intrare in re- „ gnum Dei. " Nec mirum, quia, ut dicitur Luc. ult. 26. „ oportuit Christum pa- „ ti, & sic intrare in gloriam suam. " Et licet sic tribulemur, non tamen angustiamur. Et loquitur ad similitudinem viatoris, qui quando non patet ei via qua exeat de aliquo arcto loco, angustiatur; quasi dicat: Homines qui solum in mundo confidunt, angustiantur, si undique a mundo tribulantur: quia non patet eis via remedii, cum non sperent nisi de mundo. Sed nos, licet tribulemur in mundo, quia tamen confidimus de Deo, & speramus in Christo, patet nobis via evasionis, & auxilii a Deo, & ideo non angustiamur.

Consequenter cum dicit, *Aporiamur, sed non destituimur*, enumerat tribulationes in speciali. Sunt autem quatuor in quibus homines consueverunt tribulari, & in istis tribulati sunt Apostoli, scilicet in rebus exterioribus, in inquietudine status, in læsione famæ, & in afflictione proprii corporis. Quantum ergo ad primum dicit: *Aporiamur*, idest depauperamur: aporos enim Græce, Latine dicitur pauper; quasi dicat: Adeo pauperes sumus ut necessaria desint. I. Corinth. 14. 11. „ Usque in hanc „ horam esurimus, & sitimus. " *Sed non destituimur*, a Deo, qui est thesaurus noster: Divitiæ enim non quæruntur propter se, sed propter sufficientiam vitæ. Unde homines qui sine Dei auxilio, & spe sunt, si careant divitiis, destituuntur; sed qui solum de Deo confidunt, & sperant, quantumcumque aporiantur, non destituuntur. Infra VI. 10. *Tamquam nihil habentes, & omnia possidentes*. Sed nec sufficit, immo cum hoc inquietamur: *Persecutionem patimur*, scilicet de loco ad locum: Matth. X. 23. „ Persequentur vos: " *sed non derelinquimur* a Deo, quin præbeat auxilium. Hebr. ult. 5. „ Non te deseram, neque „ derelinquam. " Psalm. IX. 11. „ Sperent „ in te qui noverunt te, quoniam non de- „ reliquisti quærentes te, Domine. " Sed & cum hoc lædimur in fama, quia *humiliamur*, idest contemnimur, & pro nihilo reputamur. Ioan. XVI. 2. „ Venit hora ut „ omnis qui interficit vos, arbitretur obse- „ quium se præstare Deo. " Luc. VI. 22. „ Beati eritis cum vos oderint homines. " Sed quia quando quis contemnitur, & causa contemptus subest, ille qui contemnitur, consuevit confundi; quando vero causa non subest, non confunditur; & istis non suberat causa contemptus: ideo dicit: *Non confundimur*; quasi dicat: Quia non subest causa, non curamus. Psal. XXX. 2. „ In te Domine speravi, non confundar „ in æternum. " Sed quasi hæc pauca sint, addit ad tribulationis exaggerationem, dicens: *Deiicimur*, ad mortis pericula; *sed non*

(a) *Ibi*: „ Misisti antecessores exercitus tui vespas, ut illos paulatim exterminarent. "

non perimus, idest a bono non cessamus: vel *non perimus*, quia Deus sustentat nos. Iob xi. 17. „ Cum te consumptum puta„ veris, orieris ut lucifer. " I. Corinth. iv. 13. „ Tamquam purgamenta huius mun„ di facti sumus. " Psal. xliii. 22. „ AEsti„ mati sumus sicut oves occisionis. "

Consequenter cum dicit, *Semper mortificationem Iesu Christi in corpore nostro circumferentes*, subdit rationem huius patientiæ. Circa quod sciendum est, quod in Christo talis fuit processus. Nam a principio suæ conceptionis carnem habens passibilem, & passus, & mortuus fuit; sed tamen interius vivebat spirituali vita. Post resurrectionem vero illa spiritualis, & gloriosa vita usque ad corpus derivata est, & factum est ipsum corpus gloriosum, & immortale: quia „ Christus resurgens ex mortuis, iam non „ moritur, mors illi ultra non dominabi„ tur: " Rom. vi. 9. Unde ex hoc accipitur duplex status in corpore Christi, scilicet mortis, & gloriæ. Et ideo dicit, quod ideo pericula mortis, & passiones patienter sustinemus, ut perveniamus ad gloriosam vitam: & hoc est quod dicit: Ita sustinemus *semper*, idest in omnibus, & ubique, *mortificationem (a) Iesu*, idest propter Iesum, vel ad similitudinem mortis Iesu. Galat. ult. 17. „ Stigmata Domini Ie„ su in corpore meo porto. " Quia propter veritatem passi sumus, sicut & Iesus. *In corpore nostro*, non solum in mente: Psalm. xliii. 22. „ Propter te mortifica„ mur tota die. " *Ut vita Iesu*, idest vita gratiæ, quam Iesus dat; vel vita gloriæ, ad quam Iesus per passiones pervenit: Luc. xxiv. 26. „ Nonne oportuit Christum pati, „ & ita intrare in gloriam? " (b) *manifestetur*; idest manifeste appareat etiam inimicis. Dicit ergo: *Manifestetur*, in futura scilicet resurrectione, vel etiam nunc, vita gloriæ, *in corporibus nostris*, non solum in animabus. Iud. vii. fractis lagunculis, apparuerunt lucernæ. Et idcirco dicit Ambrosius: „ Non timebat mori propter „ resurrectionem promissam. " *Circumferentes*, idest ubique portantes, & sustinentes: quia quocumque eamus, patimur, & non cedimus. Et hoc ideo, *ut vita Iesu*, quæ latet nunc in corde nostro, *in corporibus nostris manifestetur*, quando scilicet „ reformabit corpus humilitatis nostræ, „ configuratum corpori claritatis suæ: " Phil. iii. 21. Colos. iii. 3. „ Mortui estis, & vita „ vestra abscondita est cum Christo in Deo. „ Cum Christus apparuerit vita vestra, „ tunc & vos apparebitis cum ipso in glo„ ria. " II. Timoth. ii. 11. „ Si commortui „ sumus, & convivemus. "

LECTIO IV.

SEmper enim nos qui vivimus, in mortem tradimur propter Iesum; ut & vita Iesu manifestetur in carne nostra mortali. Ergo mors in nobis operatur, vita autem in vobis. Habentes autem eumdem spiritum fidei, sicut scriptum est: Credidi, propter quod locutus sum: & nos credimus, propter quod & loquimur; scientes quoniam qui suscitavit Iesum, & nos cum Iesu suscitabit, & constituet vobiscum. Omnia enim propter vos, ut gratia abundans per multos in gratiarum actione, abundet in gloriam Dei.

POsita patientia Apostolorum in malis, & causa patientiæ ostensa, hic Apostolus consequenter manifestat ea: & primo manifestat id quod dixit de spe gloriæ; secundo vero id quod dixit de sua (c) patientia, ibi, *Propter quod non deficimus*. Circa primum duo facit. Primo manifestat spem gloriæ quam habet, secundo ostendit unde hæc spes sibi proveniat, ibi, *Habentes autem eumdem spiritum fidei ... & nos credimus*. Circa primum tria facit. Primo ostendit quomodo mortificationem Iesu in corpore suo portet; secundo vero manifestat quomodo portet vitam Iesu, ibi, *Ut & vita Iesu manifestetur in carne nostra mortali*; tertio manifestat quid ex hoc sibi, & aliis proveniat, ibi, *Ergo mors in nobis operatur, vita autem in vobis*. Dicit ergo primo: Dico, quod portamus mortificationem in corporibus nostris, non quod moriamur, sed quia nos *qui vivimus* corporali vita, vel virtutibus, semper *tradimur in mortem*, vel in pericula mortis; & hoc quidem *propter Iesum*. Psalm. xliii. 22. „ AEstimati su„ mus

(a) *Al.* deest *Iesu*. (b) Al. omittitur hic, & infra *manifestetur*. (c) *Al.* sapientia.

„ mus sicut oves occisionis. “ Qualiter autem vitam Iesu possemus in corpore, exponit subdens: Ita scilicet *ut vita Iesu*, immortalis, & impassibilis, *manifestetur in carne nostra*, nunc *mortali*; ita ut caro nostra mortalis recipiat immortalitatem in resurrectione. I. Corinth. xv. 53. „ Oportet autem mortale hoc induere immortalitatem. “ Sed ex hoc quid proveniat, subdit dicens: *Ergo mors operatur*, idest exercet dominium suum, *in nos*; *vita autem*, scilicet præsens, operatur *in vobis*, quia estis in prosperitate, iuxta illud I. Corinth. iv. 10. „ Nos stulti propter Christum, vos autem prudentes in Christo; nos infirmi, vos autem fortes. “ (*a*) Et mors operatur in nobis magnum bonum, scilicet consecutionem vitæ spiritualis: (*b*) Psalm. cxv. 15. „ Pretiosa est in conspectu Domini mors sanctorum eius: “ sed vita terrena quam amatis, operatur in vobis magnum malum, scilicet mortem æternam. Proverb. x. 16. „ Opus iusti ad vitam; fructus autem impii ad peccatum. “ Ioan. xii. 25. „ Qui amat animam suam in hoc mundo, perdet eam. “ Vel aliter. Duo fuerunt in Christo, mors corporalis, & vita spiritualis. Dicit itaque: *Ergo mors in nobis operatur*; quasi dicat: In nobis non solum vita spiritualis operatur, inquantum imitamur spiritualiter, sed etiam *mors operatur*; idest, propter spem resurrectionis, & propter amorem Christi, vestigia mortis Christi in nobis apparent, inquantum passionibus mortis exponimur. Psalm. xliii. 22. „ Propter te mortificamur tota die. “ Sed in vobis operatur solum vita Christi, per quam (*c*) vitam fides plantatur in vobis, & vita spiritualis.

Unde autem proveniat Apostolo hæc spes certitudinis, subdit dicens: *Habentes autem eumdem spiritum fidei ..... & nos credimus*: & circa hoc duo facit. Primo ponit causam certitudinis; secundo concludit ipsam certitudinem, ibi, *Scientes quoniam qui suscitavit Iesum, & nos cum Iesu suscitabit*. Causa autem huius certitudinis est Spiritus infundens fidem in cordibus eorum: unde primo ponit causam hanc; secundo vero manifestat eam per exemplum, ibi, *Sicut scriptum est &c.* Dicit ergo: Ex hoc speramus, & non deficimus, quia sumus *habentes eumdem spiritum fidei*, quem antiqui habuerunt: quia licet tempora mutata sint, spiritus tamen, & fides non est mutata; nisi quod illi credebant Christum venturum, & passurum, nos autem credimus ipsum venisse, & passum fuisse. Et hic Spiritus est Spiritus sanctus, qui est Spiritus fidei. I. Corinth. xii. 11. „ Hæc autem omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult. “ Et ibidem: „ Alteri fides in eodem Spiritu. “ *Hunc ergo Spiritum habentes*, quem antiqui habuerunt, facimus eadem quæ illi, & credimus. Illi autem quid fecerint, dicit Psalm. cxv. 1. *Credidi*, scilicet Deo, & perfecte; & hoc omnes antiqui fecerunt: Hebr. xi. 39. „ Hi omnes testimonio fidei probati, non acceperunt repromissionem. “ *propter quod*, scilicet credidi, *locutus sum*, idest confessus sum fidem. Roman. x. 10. „ Corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem. “ Quod etiam nos facimus, quia propter hoc quod credimus, loquimur, & confitemur fidem, & prædicamus. Act. iv. 20. „ Non enim possumus: quæ vidimus, & audivimus non loqui. “ Spiritus ergo sanctus est causa huius certitudinis. Ultimo ergo concludit conclusionem intentam, scilicet ipsam certitudinem: & primo de salute propria: secundo de salute aliorum, ibi, *Et constituet vobiscum*. Dicit ergo: *Scientes*, idest certam scientiam habentes, *quoniam qui suscitavit Iesum*, idest Deus Pater, vel tota Trinitas, *& nos cum Iesu suscitabit*, ut scilicet sumamus eamdem gloriam cum Iesu: quia cum simus membra eius, debemus esse cum capite. Ioan. xii. 26. „ Volo, Pater, ut ubi ego sum, illic sit & minister meus. “ Roman. viii. 11. „ Qui suscitavit Dominum Iesum a mortuis, suscitabit & mortalia corpora vestra, propter inhabitantem Spiritum eius in vobis. “ Et non solum sum certus de salute nostra, sed etiam de vestra: quia *constituet* nos *vobiscum*; idest, simul erimus: quia sicut nos sumus membra Christi, ita & vos per nos. I. Thessal. iv. 16. „ Et sic semper cum Domino erimus. “ Matth. xxiv. 28. „ Ubicumque fuerit corpus, illic congregabuntur & aquilæ. “ Et ideo dicit, *Vobiscum*, ut animet eos ad bonum, inquantum ostendit eos non esse inferiores, sed pares. Et bene hoc possum certe dicere, quia omnia sunt propter utilitatem vestram. Nam omnia quæ sustinemus, omnes gratiæ quas recipimus a Deo, sunt *propter vos*, scilicet instruendos nostro exemplo; & hoc ideo, *ut gratia abundans*.

(a) *Al.* Ut mors operetur. (b) *Al. omittitur hæc Psalmorum sententia*. (c) *Al. deest* vitam.

dare a nobis in vos abundet per multos (a) *in gratiarum actione in gloriam Dei*; idest, multi agant gratiam Deo super beneficio tanto. Ephes. v. 20. „ Gratias agentes Deo „ & Patri semper pro omnibus. "

LECTIO V.

PRopter quod non deficimus; sed licet is qui foris est noster homo corrumpatur, tamen is qui intus est renovatur de die in diem. Id enim quod in præsenti est momentaneum, & leve tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis, non contemplantibus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur: quæ enim videntur, temporalia sunt; quæ autem non videntur, æterna sunt.

POsita patientia quam Apostoli habebant in tribulationibus, & præmio quod expectabant manifestato, hic consequenter agit de patientiæ causa, & patientiæ modo, seu ratione: & circa hoc tria facit: primo enim insinuat sanctorum patientiam: secundo patientiæ causam, ibi, (b) *Sed licet is qui foris est homo noster corrumpatur, tamen is qui intus est renovatur de die in diem*; tertio patientiæ remunerationem, ibi, *Id enim quod in præsenti est momentaneum ... æternum gloriæ pondus operatur in nobis*. Circa primum intendit ostendere quod sanctorum patientia est invincibilis; & hoc est quod dicit: *Propter quod*, scilicet quia sumus scientes quod suscitavit Iesum a mortuis, & suscitabit nos, & constituet vobiscum, ideo *non deficimus*, scilicet in tribulationibus; idest, non deducimur ad hoc quod non possimus propter Christum amplius ferre, & sustinere. Nam deficere idem est quod ferre non posse. Hier. xx. 9. „ Defeci, ferre (c) non sustinui. " Causa autem quare non deficimus, est, quia licet quantum ad aliquid deficiamus, scilicet quantum ad exteriorem hominem; tamen quantum ad aliquid semper renovamur, scilicet quantum ad interiorem hominem: & hoc est quod dicit: *Sed licet is qui foris est noster homo corrumpatur, tamen is qui intus est renovatur de die in diem*.

Ubi sciendum est, quod occasione istorum verborum hæreticus, Tertullianus nomine, dixit, quod anima rationalis, quæ est in hominis corpore, habet corpoream figuram, & membra corporea, sicut & corpus habet; & hoc dicitur homo interior. Quod quidem falsum est. Unde ad intellectum huius verbi, sciendum est, quod etiam secundum Philosophum in Ethic. & secundum consuetudinem loquendi, unumquodque dicitur, esse illud quod est principalius in ipso; puta, quia in civitate principalius est potestas, & consilium, id quod facit potestas, & concilium, dicitur tota civitas facere. Principalius autem in homine potest aliquid iudicari & secundum veritatem, & secundum apparentiam. Secundum veritatem quidem principalius in homine est ipsa mens: unde secundum iudicium spiritualium virorum, mens dicitur homo interior: secundum apparentiam vero principalius in homine est corpus exterius cum sensibus suis: unde secundum iudicium illorum qui tantum corporalia, & sensibilia considerant, & terrena sapiunt, quorum Deus venter est, corpus cum sensibus dicitur homo exterior. Et ideo secundum hunc modum loquitur hic Apostolus, dicens: *Licet homo noster*, scilicet corpus cum natura sensitiva, *corrumpatur*, in tribulationibus, ieiuniis, & abstinentiis, & vigiliis: Rom. vi. 6. „ Vetus homo noster simul crucifixus est: " Habac. iii. 16. „ Ingrediatur „ putredo in ossibus meis, & subter me „ scateat: " *tamen is* homo *qui intus est*, scilicet mens, seu ratio, munita spe futuri præmii, & firmata munimine fidei, *renovatur*. Quod sic intelligendum est. Vetustas enim est via ad corruptionem: Hebr. viii. 13. „ Quod antiquatur, & senescit, „ prope interitum est. " Natura autem humana fuit in integritate condita: & si in illa integritate permansisset, semper esset nova; sed per peccatum incepit corrumpi: quo fit quod quidquid consecutum est, sicut ignorantia, difficultas ad bonum, & pronitas ad malum, pœnalitas, & alia huiusmodi, totum pertinet ad vetustatem. Cum ergo natura humana huiusmodi peccatum

(a) Al. omittitur *in gratiarum actione*. (b) Al. *Non contemplantibus nobis &c.* (c) *Ibi non sustinens*.

catum sequentia deponit, tunc dicitur renovari. Quae quidem depositio hic incipit in sanctis, sed perfecte consummabitur in patria. Hic enim deponitur vetustas culpae: nam spiritus deponit vetustatem peccati, & subiicitur novitati iustitiae: hic intellectus deponit errores, & assumit novitatem veritatis: & secundum hoc *is qui intus est* homo, scilicet anima, *renovatur*. Ephes. IV. 23. „ Renovamini spiritu mentis vestrae. " Sed in patria tolletur etiam vetustas poenae: unde ibi erit consummata renovatio. Psalm. CII. 5. „ Renovabitur ut aquilae iuventus tua. " Sed quia sancti quotidie proficiunt in puritate conscientiae, & in cognitione divinorum, ideo dicit, *De die in diem*. Psalm. lxxxIII. 7. „ Ascensiones in corde suo disposuit. " Sic ergo patientia est invincibilis, quia renovatur de die in diem.

Tertium principale, scilicet huius patientiae causa, est recogitatio praemii, quae est efficacissima: quia, secundum Gregorium, recogitatio praemii diminuit vim flagelli: & hoc est quod dicit: *Id enim quod in praesenti est momentaneum, & leve tribulationis nostrae, supra modum in sublimitate aeternum gloriae pondus operatur in nobis*; quasi dicat: Nihil sunt tribulationes quas hic patimur, si respiciatur ad gloriam quam ex eis consequimur. Unde comparat statum sanctorum qui sunt in vita ista, ad statum eorum qui sunt in patria, & ponit quinque in utroque statu correspondentia sibi invicem. Nam primo status istius vitae in sanctis est parvus, quantum in se est, parvus, & quasi imperceptibilis: unde dicit, *Id*, idest minimum. Esa. LIV. 7. „ Ad punctum, in modico dereliqui te. " Item transitorium; unde dicit, *In praesenti*, idest in vita ista, quae est in afflictionibus, & aerumnis. Iob VII. 1. „ Militia est vita hominis super terram. " Item temporis brevitas: unde dicit, *Momentaneum*, Esa. LIV. „ In momento indignationis abscondi faciem meam parumper a te. " Nam totum tempus huius vitae comparatum ad aeternitatem, non est (*a*) nisi momentaneum. Item est levis: unde dicit, *Leve*. Nam licet supra. I. 8. dicatur, *Gravati sumus supra modum*, quia scilicet grave est corpori, tamen spiritui caritate ferventi levissimum est. Augustinus: „ Omnia gravia & immania, facilia & prope nulla facit amor. " Item est poenosus; & ideo dicit, *Tribulationis*. Mich. VII. 9. „ Iram Domini portabo, quoniam peccavi ei. " Sed quantum ad statum beatitudinis ponit quinque: quia contra hocquod dicit *id*, ponit *supra modum*, idest supra mensuram. (*b*) Rom. VIII. 18. „ Existimo quod non sunt condignae passiones huius temporis ad futuram gloriam. "

Sed contra. Matth. XVI. 27. „ Reddet unicuique iuxta opera sua. " Non ergo supra mensuram. Respondeo: Dicendum est, quod ly (*c*) *iuxta* non designat aequalitatem quantitatis, ut scilicet quantum quis meruit, tantum praemietur; sed designat aequalitatem proportionis, ut scilicet qui plus meruit, plus praemii accipiat.

Item contra id quod dicit, *In praesenti*, ponit, *In sublimitate*, idest in statu sublimi absque perturbatione. Esa. LVIII. 14. „ Sustollam te super altitudinem nubium." Contra id quod dicit *momentaneum*, ponit *aeternum*. Esa. XXXV. 10. „ Laetitia sempiterna super capita eorum. " Contra id quod dicit *leve*, ponit *pondus*. Et dicit *pondus* propter duo. Pondus enim inclinat, & trahit ad motum suum quae subsunt sibi. Sic gloria aeterna erit tanta quod totum hominem faciet gloriosum, & in anima, & in corpore: nihil erit in homine quod non sequatur impetum gloriae. Vel dicitur *pondus* propter pretiositatem. Nam pretiosa solum ponderari consueverunt. Contra hoc quod dicit *tribulationis*, ponit *gloria*. Vel hoc quod dicit *gloria*, potest esse commune ad alia quatuor quae de statu patriae dicuntur; hoc vero quod dicit *tribulationis*, ad quatuor quae de statu praesentis vitae dicta sunt. *Operatur*, supra id scilicet quod tribulationes patimur: nam haec sunt causa, & meritum quare Deus istam gloriam nobis conferat. Est ergo sanctorum patientia invincibilis, eorum remuneratio ineffabilis; sed remunerationis eorum recompensatio recta, & delectabilis: unde dicit: *Non contemplantibus nobis quae videntur, sed quae non videntur*; quasi dicat: Licet haec quae speramus sint futura, & interim corpus nostrum corrumpatur; nihilominus tamen renovamur, quia non attendimus ad ista temporalia, sed ad caelestia: & hoc est quod dicit: *Operatur in nobis pondus gloriae*: nobis, dico, *non contemplantibus*, idest non attendentibus ad *ea quae videntur*, idest ad terrena, sed ad ea *quae non videntur*, scilicet caelestia. Philip. III. 13. „ Quae retro sunt obliviscens, ad ea vero quae sunt priora, extendens meipsum. " I. Corinth. II. 9. „ Ocu-

(a) *Al.* nisi sicut momentum. (b) *Al. omittitur sequens Apostoli sententia*. (c) *Al. sed*.

„ Oculus non vidit, nec auris audivit, nec „ in cor hominis ascendit, quæ præparavit „ Deus iis qui diligunt illum. “ Et quare cæleſtia contemplamur? Quia ea *quæ videntur*, ideſt terrena, *ſunt temporalia*, & tranſitoria; ea autem *quæ non videntur*, ſcilicet cæleſtia, *ſunt æterna*. Eſa. lı. 6. „ Salus autem mea in ſempiternum erit. “

CAPITIS QUINTI

LECTIO I.

SCimus autem quoniam ſi terreſtris domus noſtra huius habitationis diſſolvatur, quod ædificationem ex Deo habemus, domum non manufactam, ſed æternam in cælis. Nam & in hoc ingemiſcimus, habitationem noſtram, quæ de cælo eſt, ſuperindui cupientes; ſi tamen veſtiti, & non nudi inveniamur. Nam & qui ſumus in hoc tabernaculo, ingemiſcimus gravati, eo quod nolumus expoliari, ſed ſuperveſtiri, ut abſorbeatur quod mortale eſt a vita.

POſtquam Apoſtolus commendavit (a) miniſterium novi teſtamenti & quantum ad dignitatem, & quantum ad uſum, conſequenter hic commendat illud quantum ad præmium; licet de præmio quantum ad aliquid aliqualiter, & incomplete ſupra tractavit; hic tamen de hoc complete tractat: circa quod tria facit: primo enim agit de præmio; ſecundo vero de præparatione, & præmii ſuſceptione, ibi, *Et ideo contendimus, ſive abſentes, ſive præſentes, placere illi*; tertio vero de cauſa utriuſque, ſcilicet præparationis, & præmii, quod expectatur, ibi, *Omnia autem ex Deo qui nos reconcilliavit ſibi per Chriſtum*. Circa primum duo facit. Primo ponit præmium quod expectatur, ſecundo exprimit deſiderium præmii expectati, ibi, *Nam in hoc ingemiſcimus, habitationem noſtram quæ de cælo eſt, ſuperindui cupientes*. Sed quia præmium quod expectatur eſt inæſtimabile, ſcilicet gloriæ cæleſtis, ideo dicit: *Scimus quoniam &c.* quaſi dicat, ſecundum Gloſſam: Vere operatur in nobis pondus gloriæ, quia in corporibus erit hæc gloria, non tantum in animabus: *enim*, ideſt quia, *ſcimus*, ideſt certi ſumus, quia iam habemus in ſpe, *quoniam ſi terreſtris domus noſtra*, ideſt corpus. Homo enim, ut dictum eſt, dicitur mens, cum ſit principalius in homine: quæ quidem mens ſe habet ad corpus, ſicut homo ad domum: ſicut enim deſtructa domo non deſtruitur homo eam inhabitans, ſed manet; ſic deſtructo corpore, non deſtruitur mens, ſeu anima rationalis, ſed manet. Corpus ergo terreſtre dicitur *domus habitationis*, ideſt in qua habitamus. Iob iv. 19. „ Qui habitant domos luteas, & terrenum habent fundamentum, conſumentur velut a tinea. “ *Diſſolvatur*, ideſt deſtruatur. *Scimus*, inquam, *quod habemus ædificationem*, ideſt ædificium, *ex Deo*, ideſt paratum a Deo. AEdificium dico *domum non manufactam*, ideſt non opere hominis, nec opere naturæ; ſed corpus incorruptibile, quod aſſumemus: quod quidem non eſt manufactum, quia incorruptibilitas in corporibus noſtris provenit ſolum ex operatione divina. Philip. iii. 21. „ Reformabit corpus humilitatis noſtræ configuratum corpori claritatis ſuæ. *Domum æternam*, ideſt domum ab æterno (b) nobis præparatam. Eſa. xxxiii. 20. „ Tabernaculum quod nequaquam deſtruetur in „ cælis. “ Matth. v. 12. „ Merces veſtra „ copioſa eſt in cælis. “ Hanc autem commutationem, ut ſcilicet pro terreſtri domo habeant cæleſtem deſiderabat Iob, dicens xiv. 14. „ Cunctis diebus quibus nunc „ milito expecto donec veniat immutatio „ mea. “

Expoſitio eſt ſecundum Gloſſam; ſed tamen non eſt ſecundum intellectum apoſtolicum, nec præcedentibus, nec ſequentibus concordat. Nam ipſe cum habeat unam materiam continuam, de qua loquitur, non interponit aliam. Et ideo videamus quid intendat Apoſtolus dicere. Sciendum eſt autem, quod Apoſtolus vult hic oſtendere quod ſancti rationabiliter ſuſtinent

(a) *Al.* myſterium. (b) *Al. emittitur* nobis.

nent tribulationes, ex quibus vita præsens corrumpitur, quia ex hoc statim perveniunt ad gloriam, non ad gloriosum corpus, ut dicitur in Glossa. Et ideo dicit: Ideo sustinuimus, *enim*, idest quia, *scimus*, idest pro certo habemus, *quoniam si terrestris domus nostra huius habitationis*, idest corpus, *dissolvatur*, idest corrumpatur per mortem, *habemus*, statim non in spe, sed in re, meliorem domum, scilicet *ædificationem*, *domum non manufactam*, idest gloriam cælestem, non corpus gloriosum. De hac autem domo dicitur Ioan. XIV. 2. „ In domo Patris „ mei mansiones multæ sunt. “ Quæ quidem est ex Deo non manufacta, quia gloria æterna est ipse Deus. Psal. XXX. 3. „ Esto „ mihi in Deum protectorem, & in do„ mum refugii. “ *Et æternam*: ad litteram, quia ipse Deus æternus. *In cælis*, idest in excelsis: quia statim corrupto corpore, anima sancta consequitur hanc gloriam, non in spe, sed in re. (*a*) Nam & antequam corpus dissolvatur, habemus hanc domum in spe.

Sic ergo præmium sanctorum est admirabile, & desiderabile, quia gloria cælestis est: ideo consequenter subiungit desiderium sanctorum ad ipsum præmium, dicens: *Nam in hoc ingemiscimus, habitationem nostram, quæ de cælo est, superindui cupientes*. Ubi tria facit. Primo exprimit desiderium gratiæ ad præmium ipsum; secundo ostendit quod desiderium gratiæ retardatur ex desiderio naturæ, ibi, *Nam & qui sumus in hoc tabernaculo, ingemiscimus gravati*; tertio ostendit quod desiderium gratiæ vincit desiderium naturæ, ibi, (*b*) *Audentes igitur semper, & scientes quoniam dum sumus in corpore, peregrinamur a Domino*. Sed desiderium gratiæ est (*c*) cum fervore: *nam in hoc ingemiscimus, habitationem nostram, quæ de cælo est, superindui cupientes*; quasi dicat: Hæc est vera probatio quod habemus domum non manufactam: quia si desiderium naturæ non est frustra, multo minus desiderium gratiæ frustra est. Cum igitur nos habeamus ferventissimum desiderium gratiæ de gloria cælesti, impossibile est quod sit frustra: & hoc est quod dicit: *Ingemiscimus*, idest ingemendo desideramus, *in hoc*, scilicet animæ desiderio, retardati. Psal. CXIX. 5. „ Heu mihi, quia incolatus meus pro„ longatus est. “ *In hoc*, inquam, quod *cupientes sumus*, idest cupimus, *superindui habitationem nostram*, idest fruitionem gloriæ, *quæ de cælo est*, idest cælestis; quæ dicitur habitatio, quia in ipsa gloria sancti habitant sicut in suo consolatorio. Matth. XXV. 21. „ Intra in gaudium Domini tui. “ Per hoc autem quod dicit, *Superindui*, dat intelligere quod illa domus cælestis de qua supra dixerat, non est aliquid ab homine separatum, sed aliquid homini inhærens. Non enim dicitur homo induere domum, sed vestimentum; domum autem dicitur aliquis inhabitare. Hæc ergo duo coniungit, dicens: *Superindui habitationem*: per quod ostendit quod illud desiderium est aliquid inhærens, quia induitur; & aliquid continens, & excedens, quia inhabitatur. Sed quia non simpliciter dixit, Indui, sed *superindui*, rationem sui dicti subdit, dicens: *Si tamen vestiti, & non nudi inveniamur*; quasi dicat: Si anima indueretur habitatione cælesti, quod non exueretur habitatione terrena, idest non corrumperetur corpus nostrum per mortem, (*d*) cælestis adeptio illius habitationis esset superinduitio. Sed quia oportet quod evacuetur habitatione terrena ad hoc quod induatur cælesti, non potest dici superinduitio, sed induitio simplex: & ideo dicit: *Si tamen vestiti, & non nudi inveniamur*, quasi dicat: Superindueremur quidem, si inveniremur induti, & non nudi. Nudus enim non dicitur superindui, sed indui tantum. Glossa vero aliter exponit de vestimento spirituali, dicens: „ Cupimus superindui, quod „ utique fiet, tamen hac conditione, si nos „ *inveniamur vestiti*, scilicet virtutibus, *&* „ *non nudi*, scilicet virtutibus. “ De istis vestibus dicitur Coloss. III. 12. „ Induite „ vos, sicut electi Dei, sancti, & dilecti, „ viscera misericordiæ, benignitatem, hu„ militatem, modestiam, patientiam. “ Quasi dicat: Nullus ad illam gloriam perveniet, nisi habeat virtutes. Quæ quidem expositio non videtur concordare intentioni Apostoli. Sic ergo desiderium gratiæ fervet ad præmium, sed tamen retardatur a desiderio naturæ; quod ostendit cum dicit: *Nam dum sumus in tabernaculo isto, ingemiscimus gravati*. Ubi primo ponit conditionem desiderii naturalis; secundo ostendit quod etiam hic status desiderii naturalis est a Deo, ibi, *Qui autem efficit nos in hoc ipsum, Deus*. Conditio autem desiderii est naturalis, retardans desiderium gratiæ: quia vellemus inveniri vestiti, & non nudi; idest, ita vellemus quod anima perveniret

(a) *Al. omittuntur sequentia usque ad illa verba* Sic ergo. (b) Al. *Adverte igitur &c.* (c) *Al.* cum furore. (d) *Al.* sed cælestis.

ret ad gloriam, quod corpus non corrumperetur per mortem. Cuius ratio est, quia naturale desiderium inest animæ, esse unitam corpori; alias mors non esset pœnalis: & hoc est quod dicit: *Nam nos qui sumus in hoc tabernaculo*, idest qui habitamus in isto mortali corpore: II. Petr. 1. 14. „ Scio quod velox sit depositio tabernaculi „ mei: " *ingemiscimus*; idest, intus in corde, non solum extra in voce gemimus: Esa. lix. 11. „ Ut columbæ meditantes „ gememus: " quia durum est cogitare mortem; & tamen *gravati*, quasi aliquo existente contra desiderium nostrum, eo quod non possumus pervenire ad gloriam, nisi deponamus corpus; quod est ita contra naturale desiderium, ut dicit Augustinus, quod nec ipsa senectus a Petro timorem mortis auferre potuit. Et ideo dicit: *Eo quod nolumus spoliari*, scilicet tabernaculo terreno, *sed supervestiri*, gloria supercælesti; vel, secundum Glossam, corpore glorioso. Sed quia posset videri indecens quod corpus ex una parte esset corruptibile ex sui natura, si non fuisset ante dissolutum, & ex parte gloriæ esset gloriosum; subdit modum quomodo fieri vellet, dicens: *Ut absorbeatur quod mortale est a vita*; quasi dicat: Non sic supervestiri volumus quod corpus remaneat mortale, sed ita quod gloria auferat ex toto corruptionem corporis absque corporali dissolutione; & ideo dicit: *Absorbeatur quod mortale est*, idest ipsa corruptio corporis, *a vita*, scilicet gloriæ. I. Corinth. xv. 54. „ Absorpta est mors in „ victoriam. "

LECTIO II.

QUi autem efficit nos in hoc ipsum, Deus, qui dedit nobis pignus Spiritus. Audentes igitur semper, & scientes quoniam dum sumus in hoc corpore, peregrinamur a Domino (per fidem enim ambulamus, & non per speciem) audemus autem, & bonam voluntatem habemus magis peregrinari a corpore, & præsentes esse ad Dominum. Et ideo contendimus, sive absentes, sive præsentes, placere illi. Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi, ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit, sive bonum, sive malum.

HIc ostendit auctorem supernaturalis desiderii de habitatione cælesti. Causa enim naturalis desiderii quod nolumus expoliari, est quia scilicet anima naturaliter unitur corpori, & e converso. Sed hoc quod cælestem inhabitationem superindui cupiamus, non est ex natura, sed ex Deo; & ideo dicit: *Qui autem efficit nos in hoc ipsum, Deus*; quasi dicat: Volumus superinduere cælestem habitationem, ita tamen quod non spoliemur terrena; & tamen hoc ipsum quod volumus sic supervestiri, efficit in nobis Deus. Philip. 11. 13. „ Deus est qui operatur in nobis & „ velle, & perficere, pro bona volunta„ te. " Cuius ratio est, quia quamlibet naturam consequitur appetitus conveniens fini suæ naturæ, sicut grave naturaliter tendit deorsum, & appetit ibi quiescere. Si autem sit appetitus alicuius rei supra naturam suam, illa res non movetur ad illum finem naturaliter, sed ab alio quod est supra naturam suam. Constat autem quod perfrui cælesti gloria, & videre Deum per essentiam, licet sit rationalis creaturæ, est tamen supra naturam ipsius. Non ergo movetur rationalis creatura ad hoc desiderandum a natura, sed ab ipso Deo, qui in hoc ipsum efficit nos.

Sed quomodo hoc efficit, subdit dicens: *Qui dedit nobis pignus Spiritus*. Circa quod sciendum est, quod Deus efficit in nobis naturalia desideria, & supernaturalia. Naturalia quidem, quando dat nobis spiritum naturalem convenientem naturæ humanæ: Genes. 11. 7. „ Inspiravit in faciem eius „ spiraculum vitæ: " supernaturalia vero dat, quando infundit in nobis supernaturalem spiritum, scilicet Spiritum sanctum; & ideo dicit: *Dedit nobis pignus Spiritus*, idest Spiritum sanctum causantem in nobis certitudinem huius rei, qua desideramus impleri. Ephes. 1. 13. „ Signati estis Spi„ ritu promissionis sancto, qui est pignus „ hereditatis nostræ. " Dicit autem *pignus*, quia pignus debet tantum valere quantum valet res pro qua ponitur; sed in hoc differt a re pro qua ponitur, quia pleniori iure possidetur res quando iam habetur quam pignus: quia res possidetur ut quid suum, pignus vero servatur, & tenetur, quasi pro certitudine rei habendæ. Ita est de Spiritu sancto: quia Spiritus sanctus tantum valet quantum gloria cæle-

cœlestis; sed differt in modo habendi, quia nunc habemus eum quasi ad certitudinem consequendi illam gloriam, in patria vero habebimus ut rem iam nostram, & a nobis possessam: tunc enim habebimus perfecte, (*a*) modo imperfecte. Sic ergo retardatur desiderium gratiæ a desiderio naturæ. Sed numquid impeditur? Non; sed desiderium gratiæ vincit: & hoc est quod dicit: *Audentes igitur semper, & scientes quoniam dum sumus in corpore, peregrinamur a Domino*; quasi dicat: Duo desideria sunt in sanctis: unum quo desiderant cœlestem habitationem; aliud quo nolunt expoliari. Et si hæc duo essent compossibilia, non essent contraria, & unum non retardaretur ab alio. Sed Apostolus ostendit ea esse incompossibilia, & quod oportet quod unum vincat alterum. Unde circa hoc tria facit: primo enim ostendit incompossibilitatem dictorum desideriorum; secundo interponit quamdam probationem, ibi, *Per fidem enim ambulamus, & non per speciem*; tertio ostendit quod horum vincat, ibi, *Audemus autem, & bonam voluntatem habemus magis peregrinari a corpore*. Incompossibilitatem ostendit cum dicit: *Audentes igitur semper, & scientes quoniam dum sumus in corpore, peregrinamur a Domino*. Audere, proprie est immiscere se in pericula mortis, & non cedere propter timorem. Licet autem sancti naturaliter timeant mortem, tamen audent ad pericula mortis, & non cedunt timore mortis. Proverb. XXVIII. 1. „ Iustus quasi „ leo confidens. " Eccli. XLVIII. 13. „ In „ diebus suis non pertimuit principem. " *Et scientes*, scilicet sumus hoc, quod confirmat in nobis audaciam, ut pro Christo mori non timeamus, *quoniam dum sumus in hoc corpore* mortali, *peregrinamur*, idest elongamur, *a Deo*. Psal. CXIX. 5. „ Heu mihi, „ quia incolatus meus prolongatus est. " Peregrinamur, inquam, quia sumus extra patriam nostram, qui Deus est: alias non diceremur peregrinari ab eo. Et hoc non est ex natura nostra, sed ex eius gratia. Quod autem peregrinamur a Domino, probat cum dicit: *Per fidem enim ambulamus*, idest procedimus in vita ista per fidem, *& non per speciem*, idest non per perfectam visionem. Fidei enim verbum est sicut lucerna a qua illuminamur ad ambulandum in vita ista. Psal. CXVIII. 105. „ Lucerna pedibus „ meis verbum tuum, & lumen semitis „ meis. " In patria autem non erit huiusmodi lucerna, quia „ ipsa claritas Dei „ (idest ipse Deus) illuminabit illam: " Apoc. XXI. 23. Et ideo tunc per speciem, idest per essentiam, videbimus eum. Dicit autem: *Per fidem ambulamus*: quia fides est de non visis. „ Est enim fides substantia spe„ randarum rerum, argumentum non ap„ parentium: " Hebr. XI. 1. Quamdiu autem anima corpori mortali unitur, non videt Deum per essentiam. Exod. XXXIII. 20. „ Non videbit me homo, & vivet. " Unde inquantum assentimus, credendo his quæ non videmus, dicimur ambulare per fidem, & non per speciem. Sic ergo patet duorum desideriorum incompossibilitas, quia non possumus cum hoc corpore superindui cælestem habitationem; & probatio huius, quia per fidem ambulamus.

Sequitur consequenter victoria unius desiderii de duobus, scilicet desiderii gratiæ, cum dicit: *Audemus autem, & bonam voluntatem habemus magis peregrinari a corpore*: & debet resumi *Scientes* supra positum, quia littera suspensiva est; ut dicatur sic. Hoc, inquam, *scientes, quia dum sumus in hoc corpore peregrinamur a Domino ...... audemus, & bonam voluntatem habemus*. Duo dicit, quorum unum importat repugnantiam quam habet in volendo, quæ fit per timorem mortis. Ubi enim non est timor, non est audacia. Nam ex appetitu naturæ surgit timor mortis, ex appetitu gratiæ surgit audacia: ideo dicit, *Audemus*. Aliud importat imperfectionem animi in desiderando, quia nisi bene desideraretur, non vinceretur timor mortis, cum sit valde naturalis. Et ideo non solum oportet audere, sed bonam voluntatem habere, idest cum gaudio velle. Licet enim secundum Philosophum in actu fortitudinis non requiratur gaudium ad perfectionem virtutis, sicut in aliis virtutibus, sed solum non tristari; tamen quia fortitudo sanctorum perfectior est, non solum non tristantur in periculis mortis, sed etiam gaudent. Philipp. I. 23. „ Habens desiderium dissolvi, & es„ se cum Christo. " Sed quid audemus? *Magis peregrinari a corpore*, idest removeri a corpore per corporis dissolutionem, quod est contra desiderium naturæ, *& præsentes esse ad Dominum*, idest ambulare per speciem, quod est desiderium gratiæ. Hoc desiderabat qui dicebat Psalm. XLI. 3. „ Sitivit ani„ ma mea ad Deum (*b*) fontem vivum. "

Et nota, quod hic concludit eadem duo quæ proposuit (*c*) supra in principio, scilicet quod *si terrestris domus nostra huius habita*.

(a) *Al. omittitur* modo imperfecte. (b) *Al. deest* fontem. (c) *Al.* in principio supra secundo; *hæc autem verba habentur initio huius capitis*.

bitationis dissolvatur; quod idem est quod hic dicit *peregrinari a corpore*: & quod *habemus domum in cælis non manufactam*; (*a*) & hoc idem est quod *præsentes esse ad Deum*.

Confutatur per hæc verba error dicentium, animas sanctorum decedentium non statim post mortem deduci ad visionem Dei, & eius præsentiam, sed morari in quibusdam mansionibus usque ad diem iudicii. Nam frustra sancti auderent, & desiderarent peregrinari corpore, si (*b*) separati a corpore non essent præsentes ad Deum. Et ideo dicendum est, quod sancti statim post mortem vident Deum per essentiam, & sunt in cælesti mansione.

Sic ergo patet quod præmium quod sancti expectant, est inæstimabile. Sequitur de præparatione ad præmium, quæ fit per pugnam contra tentationes, & per exercitium bonorum operum; & hoc est quod dicit: *Ideo contendimus, sive absentes, sive præsentes, placere illi*. Præparantur autem sancti ad hoc præmium tripliciter, scilicet placendo Deo; secundo, proficiendo proximo, ibi, *Scientes autem timorem Dei, hominibus suademus*; tertio, abdicando a se carnales affectus, ibi, *Itaque nos ex hoc neminem novimus secundum carnem*. Deo autem placent, resistendo malis; & ideo dicit: *Ideo*, quia scilicet totum desiderium nostrum est quod simus præsentes Deo, *contendimus*, idest cum conatu nitimur, seu studemus cum pugna, & lucta, contra tentationes diaboli, carnis, & mundi: Luc. XIII. 24. „ Contendite intrare per angustam portam: “ *placere illi*, scilicet Deo, ad quem desideramus esse præsentes: & hoc, *sive absentes, sive præsentes* illi simus: quia nisi studeamus ei placere in vita ista, dum sumus absentes, non poterimus ei placere, nec esse ei præsentes in alia vita. Sap. IV. 10. „ Placens Deo factus est dilectus. “

Consequenter cum dicit, *Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi*, subdit causam quare sancti contendunt placere Deo: quæ quidem causa sumitur ex consideratione futuri iudicii, ubi nos omnes manifestari oportet. Ponit autem Apostolus quinque conditiones futuri iudicii. Primo enim ponit ipsius universalitatem, quia nullos excipietur ab illo iudicio; & ideo dicit: *Omnes nos*, idest omnes homines, bonos, & malos, magnos, & parvos. Rom. XIV. 10. „ Omnes stabimus ante tribunal „ Christi. “ Apocal. XX. 12. „ Vidi mortuos, pusillos, & magnos, stantes in „ conspectu agni, & libri aperti sunt. “

Sed contra hoc obiicitur dupliciter. Primo quia videtur quod infideles non veniunt ad iudicium: nam qui non credit, iam iudicatus est, ut dicitur Ioan. III. Secundo quia quidam erunt ibi ut iudices, Matth. XIX. 28. „ Sedebitis super sedes duo„ decim, iudicantes duodecim tribus Is„ rael. “ Non ergo omnes erunt ante tribunal, ut iudicentur.

Responsio. Dicendum, quod in iudicio duo erunt: (*c*) scilicet discussio meritorum; & quantum ad hoc non omnes iudicabuntur: quia illi qui totaliter abrenuntiaverunt satanæ, & pompis eius, & per omnia adhæserunt Christo, non discutientur, quia iam dii sunt; illi vero qui in nullo adhæserunt Christo nec per fidem, nec per opera, similiter non indigent discussione, quia nihil habent cum Christo; sed illi qui cum Christo aliquid habent, scilicet fidem, & in aliquo recesserunt a Christo, scilicet per mala opera, & prava desideria, discutientur de his quæ contra Christum commiserunt: unde quantum ad hoc soli Christiani peccatores manifestabuntur ante tribunal Christi. Item erit in iudicio prolatio sententiæ; & quantum ad hoc omnes manifestabuntur.

Sed de pueris non videtur, quia dicitur: *Ut referat unusquisque propria corporis prout gessit*: sed pueri nihil gesserunt in corpore: ergo &c.

Sed hoc solvit Glossa: quia non iudicabuntur pro his quæ ipsi gesserunt per se, sed de his quæ gesserunt per alios, dum per eos crediderunt, vel non crediderunt; baptizati, vel non baptizati fuerunt. Vel damnabuntur pro peccato primi parentis.

Secundo vero ponit iudicii certitudinem. In iudicio hominum multi decipi possunt, dum quidam iudicantur mali, qui tamen sunt boni, & e converso. Et huius ratio est, quia non manifestantur corda. Sed in illo iudicio perfectissima certitudo erit, quia erit ibi manifestatio cordium: unde dicit, *Manifestari*. I. Corinth. IV. 5. „ Nolite ante tempus iudicare, quoadusque „ veniat Dominus; qui & illuminabit abs„ condita tenebrarum, & manifestabit con„ silia cordium. “

Tertio ponit iudicii necessitatem, quia nec per interpositam personam, nec per contumaciam poterit quis effugere iudicium il-

(a) *Al.* & hoc quod idem est. (b) *Al. omittitur* separati a corpore. (c) *Editio Romana, & duæ Venetæ posteriores, iam citatæ*: scilicet prolatio sententiæ, & discussio meritorum.

illud: unde dicit, *Oportet*, idest necessarium est. Iob xix. 29. „ Scitote esse iudicium." Eccli. ult. 14. „ Cuncta quæ fiunt adducet „ Deus in iudicium pro omni errato, sive „ bonum, sive malum illud sit.

Quarto ponit iudicis auctoritatem: unde dicit, *Ante tribunal Christi*, ut scilicet veniat ad iudicandum homines in eadem forma in qua iudicatus est ab hominibus, ut existeos in forma humana videatur a bonis, & malis: mali enim non possunt videre gloriam Dei. Ioan. v. 27. „ Potestatem dedit ei iudicium facere, quia Filius hominis est." Tribunal autem dicit iudiciariam potestatem, & sumptum est ab antiqua consuetudine Romanorum, qui elegerunt tres tribunos plebis, ad quorum officium pertinebat diiudicare excessus consulum, & senatorum: & loca istorum vocabantur tribunalia.

Quinto ponit iudicis æquitatem: quia secundum merita propria, erunt præmia, vel pœnæ: unde dicit: *Ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit*. Rom. 11. 6. „ Reddet unicuique secundum opera sua." Et dicit, *Corporis*, non solum pro his quæ fecit motu corporis, sed pro his quæ mente gessit; alias infideles non puoirentur. Et ideo cum dicit, *Corporis*, intelligendum est, idest pro his quæ gessit dum vixit in corpore.

LECTIO III.

Scientes ergo timorem Domini, hominibus suademus, Deo autem manifesti sumus. Spero autem & in conscientiis vestris manifestos nos esse. Non enim iterum commendamus nos vobis, sed occasionem damus vobis gloriandi pro nobis; ut habeatis ad eos qui in facie gloriantur, & non in corde. Sive enim mente excedimus, Deo; sive sobrii sumus, vobis. Caritas enim Christi urget nos, æstimantes hoc, quoniam si unus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt, & pro omnibus mortuus est Christus; ut & qui vivunt, iam non sibi vivant, sed ei qui pro ipsis mortuus est, & resurrexit.

Ostenso qualiter sancti se præparant ad præmium æternæ gloriæ placendo Deo, hic ostendit consequenter quomodo præparant se ad hoc proficiendo proximo; & circa hoc duo facit. Primo ostendit solicitudinem suam quam habet de salute proximorum; secundo vero huius solicitudinis causam assignat, ibi, *Caritas Christi urget nos*. Circa primum tria facit. Primo ponit curam quam habet de salute proximorum, persuadendo eis; secundo excludit quamdam falsam suspicionem, ibi, *Non iterum nos vobis commendamus*; tertio ostendit quod etiam in modo docendi proximorum utilitatem intendat, ibi *Sive enim mente excedimus, Deo; sive sobrii sumus, vobis*. Circa primum duo facit. Primo ponit studium suum de utilitate proximorum; secundo manifestat hoc, ibi, *Deo autem manifestati sumus*. Dicit ergo: Dico, quod oportet nos manifestari ante tribunal Christi; & hæc consideratio inducit homines ad timendum iudicium: & ideo dicit: *Scientes ergo timorem Domini*, idest quam pure, & caste timendus sit Dominus Iesus Christus, *suademus hominibus*, ut timeant, & credant. Iob xxiii. 16. „ Considerans eum timore solicitor." Hier. x. 7. „ Quis non timebit te, o Rex gentium?" Esa. viii. 13. „ Dominum exercituum ipsum sanctificate: „ ipse pavor vester, & ipse terror vester." Sed quia aliquis posset dicere, quod non ex conscientia bona, sed ex commodo suo suadebat hominibus; ideo manifestat hoc esse falsum duplici testimonio: scilicet Dei: unde dicit: *Deo autem manifesti sumus*, quod scilicet ex timore Dei loquimur: Deus enim videt intentionem cordis nostri. Hierem. xvii. 9: „ Pravum est cor hominis, & inscrutabile; & quis cognoscet illud? Ego „ Dominus scrutans cor." Ioan. 11. 25. „ Ipse sciebat quid esset in homine." Item testimonio conscientiarum ipsorum: unde dicit: *Spero autem & in conscientiis vestris manifestos nos esse*: & vere spero, quia sic me exhibui ut vos scire possitis nos esse probatos; & firmiter hoc tenere, etsi non confiteamini ore. Supra iv. 2. *Commendantes nosmetipsos ad omnem conscientiam hominum coram Deo*.

Consequenter, quia possent credere quod hoc dixerit Apostolus ad commendationem propriam, removet hanc suspicionem falsam, dicens: *Non iterum nos commendamus vobis*; idest, non dicimus hoc ad commendationem nostram, ut quasi iterum velimus nos

nos commendare: supra enim III. & etiam I. Corinth. III. aliqua dixerat ad commendationem suam: & ideo dicit, *Iterum*. Infra X. 18. *Non enim qui seipsum commendat, ille probatus est*. Sed hoc dicimus propter utilitatem vestram; quasi dicat: *Damus vobis occasionem gloriandi*, idest materiam gloriandi. Pseudoapostoli enim per elationem gloriabantur, dicentes se fuisse (*a*) doctos ab Apostolis qui fuerunt a Domino, scilicet a Petro, & Iacobo, qui erant columnae fidei; detrahentes in hoc Apostolo, quasi non fuerit cum Domino Iesu, & volentes eius doctrinam destruere. Ut ergo & Corinthii haberent in quo gloriarentur contra ipsos pseudoapostolos de gratia Apostolo data, ut eos & refellant, & non seducantur ab eis, ideo dicit hoc: unde subdit: *Ut habeatis ad eos*, idest contra eos, vel ad eos reprimendos, quid possitis dicere. Ad eos, dico, *qui in facie gloriantur, & non in corde*. Quod tripliciter exponitur sic. *In facie gloriantur*, idest (*b*) in exterioribus observantiis legalibus, quia ad litteram docebant servare legalia; *& non in corde*, idest in virtute Christi, quae est in corde, quia in spiritualibus; sicut Apostolus, qui in virtute crucis Christi dicebat Galat. VI. 14. „ Mihi autem absit gloriari nisi in cruce „ Domini nostri Iesu Christi. " Item *in facie* (*c*) *gloriantur*, idest in conspectu hominum, sicut hypocritae faciunt: *& non in corde*, idest in testimonio conscientiae, sicut Apostolos: unde dicit supra I. 12. *Gloria nostra haec est testimonium conscientiae nostrae*. Vel *in facie gloriantur*, quia aliqua praetendebant exterius, quae tamen non ita sentiebant interius *in corde*, scilicet quod dicebant se doctos ab Apostolis, & quod sequerentur eorum doctrinam, quam (*d*) tamen nitebantur destruere. Patet ergo qualiter Apostolus in docendo, proximorum salutem procurabat.

Sequitur videre quomodo ipsorum salutem procurabat etiam in modo docendi: unde dicit: *Sive enim mente excedimus, Deo; sive sobrii sumus, vobis*. Quod exponitur dupliciter. Uno modo sic, ut Apostolus dicat se excedere quando loquitur eis commendando se; sobrium esse quando non loquitur de commendatione propria. Secundum hoc dicit: Quocumque modo doceamus, vel est honor Dei, vel utilitas proximi: quia si *excedimus mente*, idest commendamus nos, *Deo* scilicet est, idest ad honorem Dei, vel de servando iudicio Dei; *sive sobrii sumus*, idest non alta dicamus de nobis, hoc est *vobis*, idest ad utilitatem vestram. Sed aliter, & est magis litteralis sensus. Dico, quod damus vobis occasionem gloriandi pro nobis: quia nos in omnibus quae facimus, & etiam in modo faciendi, intendimus bonum vestrum. Unde sciendum, quod Apostoli sunt medii inter Deum & populum. Deuter. V. 5. „ Ego sequester & medius „ fui inter Dominum & vos. " Oportebat ergo quod haurirent a Deo quod effunderent populo; & ideo necessarium erat quod quandoque elevarent se per contemplationem in Deum ad percipiendum caelestia, quandoque conformarent se populo ad tradendum quae a Deo perceperant; & hoc totum in eorum utilitatem cedebat; & ideo dicit: *Sive enim excedimus mente*, idest elevamur ad hoc quod percipiamus dona gratiarum, & hoc ut *Deo* scilicet uniamur, quod fit per excessum rerum temporalium. Psalm. CXV. 11. „ Ego dixi in ex„ cessu meo. " Dionysius: „ Est enim ex„ tasim faciens divinus amor. " *Sive sobrii sumus*, idest commensuremus nos vobis tradendo divina praecepta, hoc est *vobis*, idest ad utilitatem vestram. Sobrietas enim idem est quod commensuratio: bria enim in Graeco idem est quod mensura. Haec sobrietas non opponitur ebrietati quae est de vino, quae ad bella trahit in terra; sed opponitur ebrietati quae est a Spiritu sancto, quae rapit hominem ad divina, de qua dicitur Cant. V. I. „ Bibite amici, & inebriami„ ni carissimi. " Nam illa, scilicet sobrietas, est propter utilitatem proximi; sed haec ebrietas est propter amorem Dei. Huiusmodi autem descensus signatus est per descensum Angelorum per scalam quam vidit Iacob Genes. XXVIII. Ioan. I. 51. „ Vide„ bitis caelum apertum, & Angelos Dei „ ascendentes, & descendentes supra Fi„ lium hominis. "

Consequenter cum dicit, *Caritas autem Christi urget nos*, subiungit Apostolus causam praemissae solicitudinis, quae quidem est caritas Christi. Circa hoc autem duo facit. Primo ostendit se urgeri a caritate Christi ad procurandam salutem proximorum; secundo ostendit unde provocetur caritas Christi in ipso, ibi, *Aestimantes hoc, quoniam si unus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt*. Dicit ergo: Dico, quod sive excedimus, Deo; sive sobrii simus, vobis, idest ad utilitatem vestram. Et huius causa est, quia cari-

(a) *Al.* ductos. (b) *Al. deest praepositio in: item legitur* interioribus. (c) Al. *glorialantur*. (d) *Al.* omittitur tamen.

caritas Christi urget nos ad hoc. Et dicit, *Urget*, quia urgere idem est quod stimulare; quasi dicat: Caritas Christi quasi stimulus stimulat nos ad faciendum ea quæ caritas imperat, ut scilicet procuremus salutem proximorum. Hic est effectus caritatis. Rom. VIII. 14. „ Qui spiritu Dei „ aguotur (idest agitantur) ii sunt filii „ Dei. " Cantic. VIII. 6. „ Lampades eius „ ut lampades ignis atque flammarum. "

Uode autem proveoiat iste stimulus caritatis, ostendit consequenter subdens: *AEstimantes hoc, queniam si unus pre omnibus mortuus est, erge omnes mertui sunt*: & primo assignat rationem huius; secundo exponit, ibi, *Et pro omnibus mortuus est Christus*. Dicit ergo: Dico, quod omnia pro vobis facimus, quia *urget nos caritas Christi*: quia *æstimamus quod si unus*, scilicet Christus, *pro omnibus mortuus est*, quod etiam nos ita vivamus, idest ad utilitatem vestram, quod etiam oobis mortui simus, idest nihil curemus de nobis, sed de Christo, & de his quæ Christi sunt. Et hoc est quod dicit, *Si unus*. Rom. V. 8. „ Commendat Deus „ suam caritatem in nobis. " I. Petr. IV 21. „ Christus passus est pro nobis, vobis „ relinquens exemplum, ut sequamini ve„ stigia eius. " Quod ergo infertur, *Ergo omnes mortui sunt*, exponitur tribus modis. Primo ut dicatur. *Omnes mortui sunt*, morte peccati io Adam. Non enim esset necessarium quod Christus pro omnibus moreretur, nisi omnes mortui fuissent morte peccati in Adam. I. Corinth. XV. 22. „ Sic„ ut in Adam omnes moriuntur, ita & in „ Christo omnes vivificabuntur. " Secundo ut dicatur: *Omnes mortui sunt*, scilicet veteri vitæ. Christus enim mortuus est ad delenda peccata: ergo omnes debent mori veteri vitæ, scilicet peccati, & vivere vita iustitiæ. Rom. VI. 10. „ Quod enim mortuus „ est peccato, mortuus est semel: quod au„ tem vivit, vivit Deo. Ita & vos æsti„ mate vos mortuos esse peccato, viven„ tes autem Deo in Christo Iesu Domioo „ nostro. " Tertio, & magis litteraliter. *Ergo mortui sunt omnes*; idest, ita debet se quilibet reputare ac si esset mortuus sibi ipsi. Coloss. III 3. „ Mortui estis, & vi„ ta vestra est abscondita cum Christo in „ Deo. " Et hunc modum exponit consequenter cum dicit: *Et pro omnibus mortuus est Christus*. I. Ioan. II. (*a*) „ Mortuus „ est, ut vivamus Christo. " Unde subdit: *Ut & qui vivit*, scilicet vita naturali, *iam non sibi vivat*, idest non propter seipsum, & propter bonum suum tantum, *sed ei qui pro ipsis mortuus est, & resurrexit*, scilicet Christo; idest, totam vitam suam ordinet ad servitium, & honorem Christi. Galat. II. 20. „ Vivo ego iam non ego; „ vivit vero in me Christus. " Eccli. XXIX. 19. „ Gratiam fideiussoris tui ne obliviscaris: dedit enim pro te animam suam. " Et horum ratio est, quia unusquisque operaos sumit regulam operis sui a fine. Unde si Christus est finis vitæ oostræ, vitam nostram debemus regulare, non secundum voluntatem nostram, sed secuodum voluntatem Christi. Sic enim & Christus dicebat, Ioan. VI. 38. „ Descendi de cælo, „ non ut facerem voluntatem meam, sed „ voluntatem eius qui misit me. "

Nota autem, quod duo dicit, scilicet quod mortuus est Christus, & quod resurrexit pro nobis; ubi duo exiguntur a nobis. Quia eoim mortuus est pro nobis, & nos debemus mori nobis ipsis, idest pro ipso abnegare nos ipsos. Unde dicebat Luc. IX. 23. „ Qui vult venire post me, abneget se„ metipsum, & tollat crucem suam quoti„ die, & sequatur me: " (*b*) quod idem est ac si diceret: Moriatur sibi ipsi. Quia vero Christus resurrexit pro nobis, & nos debemus ita mori peccato, & veteri vitæ, & nobis ipsis, quod tamen resurgamus ad novam vitam Christi. Rom. VI. 4. „ Quomodo Christus surrexit „ a mortuis per gloriam Patris, ita & „ oos in novitate vitæ ambulemus. " Et propter hoc Dominus non dixit solum, „ Abneget semetipsum, & tollat crucem „ suam; " sed addidit, „ Et sequatur me, " scilicet in novitate vitæ, proficiendo in virtutibus. Psalm. LXXXIII. 8. „ Ibunt de „ virtute in virtutem. "

(a) *Al. Nihil sale ibi; sed hoc tantum cap. IV. vers. 9.* „ Filium suum unigenitum misit Deus in mun„ dum, ut vivamus per eum. " *Simile quid etiam habetur I. Petr. III. 18. his verbis:* „ Quia & Chri„ stus semel pro peccatis nostris mortuus est, iustus pro iniustis, ut nos offerret Deo. " (b) *Al. deest* quod idem est ac si diceret: Moriatur sibi ipsi.

LECTIO IV.

Itaque nos ex hoc neminem novimus ſecundum carnem : & ſi cognovimus ſecundum carnem Chriſtum ; ſed nunc iam non novimus . Si qua ergo in Chriſto nova creatura, vetera tranſierunt , ecce facta ſunt omnia nova.

Poſito quomodo ſancti præparant ſe ad ſuſceptionem gloriæ cæleſtis , placendo Deo , & proficiendo proximo; hic conſequenter oſtendit quomodo præparant ſe ad hoc idem , abdicando a ſe carnalem affectum ; & circa hoc tria facit . Primo ponit abdicationem carnalis affectus ; ſecundo excludit inſtantiam , ibi , *Et ſi cognovimus ſecundum carnem Chriſtum* ; *ſed nunc iam non novimus* ; tertio concludit intentum, ibi , *Si qua ergo in Chriſto nova creatura, vetera tranſierunt* . Dicit ergo primo : Ex quo ergo adeo certi ſumus de gloria æterna , (a) *itaque nos ex hoc neminem ſecundum carnem novimus* . Ubi nota , quod *ſecundum carnem* eſt quædam determinatio , & poteſt dupliciter exponi, ſecundum quod dupliciter conſtructio fieri poteſt. Uno modo ut ly *ſecundum carnem* conſtruatur cum hoc accuſativo *neminem*; & ſic exponit Gloſſa: *Neminem ſecundum carnem*, ideſt carnaliter viventem, *novimus*, ideſt approbamus. Ex quo enim quilibet debet mori , non approbamus eum qui carnaliter vivit. Et hoc modo accipitur caro Roman. VIII. 9. „ Vos „ autem in carne non eſtis , ſed in ſpiri- „ tu. “ Alio modo. *Neminem ſecundum carnem* , ideſt ſecundum carnales legis obſervantias viventem, *novimus* , ideſt approbamus. Et hoc modo accipitur caro Phil. III. (b) „ Qui confidunt in carne , “ ideſt in carnalibus legis obſervantiis &c. Tertio . *Neminem ſecundum carnem* , ideſt ſecundum carnis corruptionem, *novimus* , ideſt reputamus . Licet enim fideles adhuc carnem corruptibilem gerant , tamen in ſpe iam habent corpus incorruptibile. Unde non reputant ſe ſecundum quod modo carnem corruptibilem habent , ſed ſecundum quod habituri ſunt corpus incorruptibile . Hoc modo accipitur caro I. Corinth. XV. 50. „ Caro, & ſanguis regnum Dei non poſſi- „ debunt. “ Alio modo poteſt conſtrui ut ly *ſecundum carnem* conſtruatur cum hoc verbo *novimus*, & ſic eſt ſenſus. Dico, quod ex quo non debemus nobis vivere , ſed ei qui pro nobis mortuus eſt : *itaque nos ex hoc neminem ſecundum carnem novimus*; ideſt, non ſequimur in aliquo carnalem affectum, nec aliquem hoc modo reputamus. Et hoc modo accipitur illud Deuter. XXXIII. 9. „ Qui dixerit patri ſuo, & matri, Neſcio „ vos ; & fratribus ſuis , Ignoro vos ; & „ neſcierunt filios ſuos : hi cuſtodierunt „ eloquium tuum , & pactum tuum ſerva- „ verunt . “ Et ſic ly *ſecundum carnem* refertur ad cognoſcentem; ſed in prima expoſitione referebatur ad cognitum.

Quia vero aliquis poſſet dare inſtantiam de Chriſto, quod ſaltem cognoviſſet eum ſecundum carnem ; ideo conſequenter hoc removet , dicens : *Quod ſi cognovimus ſecundum carnem Chriſtum* ; *ſed nunc iam non novimus* .

Circa hoc ſciendum eſt, quod Manichæus adducebat verba iſta pro ſe in fulcimentum ſui erroris . Ipſe enim dicebat , Chriſtum non habuiſſe verum corpus, nec fuiſſe ex ſemine David natum . Et ſic Auguſtinus dicit in Lib. contra Fauſtum . Si quis contra eum allegaret verbum Apoſtoli ad Roman. I. 3. „ Qui factus eſt ei ex ſemi- „ ne David ſecundum carnem : “ & iſtud I. Timoth. III. 16. „ Et manifeſte magnum „ eſt pietatis ſacramentum , quod manife- „ ſtatum eſt in carne: “ & II. Timoth. II. 8. „ Memor eſto Dominum Ieſum Chriſtum „ reſurrexiſſe a mortuis ex ſemine David , „ ſecundum Evangelium meum : “ reſpondebat, quod Apoſtolus aliquando fuerat huius opinionis , ſcilicet quod fuiſſet ex ſemine David , & quod verum corpus habuiſſet ; ſed poſtea hanc opinionem mutavit , & correxit ſe hic : unde dicebat : *Et ſi cognovimus ſecundum carnem Chriſtum* ; ideſt , ſi fuerimus aliquando huius opinionis, quod Chriſtus habuiſſet veram carnem; *ſed nunc iam non novimus*; ideſt, modo mutavi-

(a) *Al.* ita quod *nos* &c. (b) *Hæc ibi leguntur verſ.* 3. & 4. „ Nos enim ſumus circumciſio , qui „ ſpiritu ſervimus Deo , & gloriamur in Chriſto Ieſu , & non in carne fiduciam habentes : quam- „ quam ego habeam confidentiam & in carne . Si quis alius videtur confidere in carne , ego „ magis. “

tavimus istam opinionem, & non credimus ita. Quod quidem dupliciter improbat Augustinus. Primo quia de eo quod falso putamus, nullus dicit, Novimus, sed opinamur. Cum ergo Apostolus utatur hic hoc verbo *cognovimus*, videtur quod non aliquando falso putaverit. Secundo quia supra Apostolus dicit: *Neminem novimus secundum carnem*. Si ergo verum esset quod dicit Manichæus, Apostolus nullum cognosceret habere verum corpus, quod est falsum.

Est ergo falsum quod Manichæus dicit; & ideo aliter exponendum secundum veritatem, & dupliciter. Uno modo ut sumatur hic caro pro corruptione carnis. I. Corinth. xv. 50. „ Caro, & sanguis re„ gnum Dei non possidebunt; neque cor„ ruptio incorruptelam possidebit: “ & tunc est sensus: *Et si cognovimus* aliquando *Christum secundum carnem*, idest habere eum carnem corruptibilem ante passionem; *sed nunc iam non novimus*, scilicet eum habere carnem corruptibilem: quia Rom. vi. 9. dicitur: „ Christus resurgens ex „ mortuis iam non moritur; mors illi ul„ tra non dominabitur. Alio modo secundum Glossam, ut ly *Si* aliquando *secundum carnem Christum cognovimus*, referatur ad statum Pauli ante conversionem ad Christum; quod vero sequitur, *Sed nunc iam non novimus*, referatur ad statum eius post conversionem. Et sic est sensus. Et ego, & alii Iudæi infideles aliquando, idest ante conversionem meam, cognovimus Christum secundum carnem, idest secundum quod carnaliter opinati sumus de Christo, scilicet eum esse tantum hominem, & quod venit tantum ad carnales observantias legis: *sed iam*, idest postquam conversus sum, *non novimus*; idest, hæc opinio cessavit: immo credo quod sit verus Deus, & quod non sit colendus per carnales observantias. Unde dicebat Galat. v. 2. „ Si circumcidimi„ ni, Christus nihil vobis proderit. “ Potest & aliter exponi, ut hoc quod dicit, *Et si cognovimus secundum carnem Christum*, dicat Apostolus in persona omnium Apostolorum Christi; & sic videtur respondere ultimæ expositioni huius quod dicitur, *Neminem cognovimus secundum carnem*. Unde sciendum est, quod Augustinus exponens illud Ioan. xvi. 7. „ Expedit vobis ut ego „ vadam: “ ubi ratio Domini ad hoc subditur: „ Si enim non abiero, Paraclytus non „ veniet ad vos: “ dicit, quod hoc ideo erat, quia discipuli carnaliter amantes Christum, afficiebantur ad ipsum, sicut carnalis homo ad carnalem amicum; & sic non poterant elevari ad spiritualem dilectionem, quæ etiam pro absente multa facit pati. Ut ergo radicaretur in eis affectus spiritualis, qui est a Spiritu sancto, & cessaret carnalis; dixit eis Dominus (Ioan. xx. 21.) „ Pax vobis. “ Hoc ergo Apostolus in persona omnium discipulorum commemorans dixit: *Et si cognovimus*, idest si adhæsimus Christo aliquando, scilicet quando nobiscum erat præsentia corporali, *secundum carnem*, idest secundum carnalem affectum; *sed iam non novimus*; idest, iam iste affectus cessavit a nobis per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.

Consequenter cum dicit, *Si qua igitur in Christo nova creatura, vetera transierunt*, ex præmissis concludit quemdam effectum esse consecutum, scilicet novitatis in mundo; & ideo dicit: *Si qua igitur*, idest si aliqua, *in Christo*, idest in fide Christi, vel per Christum, *nova creatura est* facta. Galat. v. 6. „ In Christo Iesu neque præputium, „ neque circumcisio aliquid valet, sed fi„ des, quæ per caritatem operatur. “ Ubi notandum, quod innovatio per gratiam dicitur creatura. Creatio enim est motus ex nihilo ad esse. Est autem duplex esse, scilicet esse naturæ, & esse gratiæ. Prima creatio facta fuit quando creaturæ ex nihilo productæ sunt a Deo in esse naturæ; & tunc creatura erat nova, sed tamen per peccatum inveterata est. Thren. iii. 4. „ Vetustam fecit pellem meam, & car„ nem meam. “ Oportuit ergo esse novam creationem, per quam producerentur in esse gratiæ: quæ quidem creatio est ex nihilo, quia qui gratia carent, nihil sunt. I. Corinth. xiii. 2. „ Si noverim mysteria omnia, „ & omnem scientiam .... caritatem au„ tem non habeam, nihil sum. “ Iob xviii. 15. „ Habitent in tabernaculo illius socii „ eius qui non est, “ idest peccati. Augustinus dicit: „ Peccatum enim nihil est, „ & nihil fiunt homines cum peccant. “ Et sic patet quod infusio gratiæ est quædam creatio. *Si ergo aliqua creatura* facta est *nova* per ipsum, *vetera transierunt* ei. Hoc quidem sumptum est Levit. xxvi. 10. ubi dicitur: „ Novis supervenientibus, ve„ tera proiicietis: “ ex quo sic argumentatur. Si omnia nova facta sunt, & secundum legem novis supervenientibus vetera sunt proiicienda: ergo si qua creatura est, *vetera transierunt* ei, idest transire debent ab eo. Vetera autem, quæ transire debent, sunt

sunt legalia. Rom. VII. VI. „ Serviamus „ in novitate Spiritus, & non in vetustate litteræ." Item errores Gentilium. Esa. XXVI. 3. „ Vetus error abiit." Item corruptiones peccati. Rom. VI. 6. „ Vetus „ homo noster simul crucifixus est, ut destruatur corpus peccati, & ultra non serviamus peccato." Quibus quidem in nobis transeuntibus, virtutes contrariæ his vitiis debent in nobis innovari. Apoc. XXI. 5. „ Et dixit qui sedebat in throno: Ecce nova facio omnia."

LECTIO V.

Omnia autem ex Deo, qui nos reconciliavit sibi per Christum, & dedit nobis ministerium reconciliationis. Quoniam quidem Deus erat in Christo, mundum reconcilians sibi, non reputans illis delicta ipsorum; & posuit in nobis verbum reconciliationis. Pro Christo ergo legatione fungimur, tamquam Deo exhortante per nos. Obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo. Eum qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit, ut nos efficeremur iustitia Dei in ipso.

Postquam Apostolus in superioribus tractavit de præmio sanctorum, & de præparatione ad susceptionem eius; hic consequenter agit de causa utriusque; & circa hoc tria facit: quia primo ostendit auctorem omnium prædictorum esse Deum; secundo commemorat beneficium a Christo collatum, ibi, *Qui reconciliavit nos sibi per Christum*; tertio beneficii usum, ibi, *Pro Christo ergo legatione fungimur*. Dicit ergo: Dixi, quod intendimus salutem proximorum, & vetera transierunt; sed hæc omnia sunt nobis *ex Deo* Patre, vel *ex Deo* auctore. Rom. XI. 36. „Ex ipso, & in ipso, „ & per ipsum sunt omnia." Iacob. I. 17. „ Omne datum optimum, & omne donum „ perfectum desursum est, descendens a Patre luminum."

Sequitur beneficium susceptum a Deo, ibi, *Qui reconciliavit nos sibi per Christum*. Ubi primo ponit ipsum beneficium collatum; secundo exponit, ibi, *Quoniam quidem Deus erat in Christo, mundum reconcilians sibi*. Commemorat autem duplex beneficium per Christum collatum. Unum commune, aliud speciale. Commune quidem toti mundo, scilicet reconciliationis ad Deum: & hoc est quod dicit: *Qui*, scilicet Deus Pater, *reconciliavit*, idest pacificavit, *nos sibi*; & hoc *per Christum*, idest per incarnatum Verbum. Homines enim erant inimici Dei propter peccatum; Christus autem hanc inimicitiam abstulit de medio, satisfaciens pro peccato, & fecit concordiam. Coloss. I. 20. „ Pacificans per sanguinem crucis eius sive quæ in terris, „ sive quæ in cælis sunt." Et ideo dicit, *Per Christum*. Rom. V. 10. „ Reconciliati sumus Deo per mortem Filii eius." Speciale autem beneficium est Apostolis collatum, scilicet quod ipsi sint ministri huius reconciliationis: unde dicit: *Et dedit nobis*, Apostolis vicariis Christi, *ministerium* huius *reconciliationis*. Supra III. 6. *Ministros nos elegit novi testamenti*. Psalm. LXXI. 3. „ Suscipiant montes (idest Apostoli) pacem „ populo," scilicet a Domino.

Consequenter cum dicit, *Quoniam quidem Deus erat in Christo, mundum reconcilians sibi*, exponit quæ dixit. Primo primum; secundo secundum, ibi, *Posuit in nobis verbum reconciliationis*. Dicit ergo: Dico, quod Deus reconciliavit nos sibi hoc modo. Inimicitiæ enim inter Deum & hominem erant propter peccatum, ut dictum est, secundum illud Esa. LIX. 2. „ Peccata vestra divise- „ runt inter vos & Deum vestrum." Destructo ergo peccato per mortem Christi, inimicitiæ iam solutæ sunt; & hoc est quod dicit: *Quoniam quidem Deus erat in Christo*, per unitatem essentiæ. Ioan. XIV. 11. „ Ego in Patre, & Pater in me est." Vel *Deus erat in Christo*, per Christum *mundum sibi reconcilians*. Rom. V. 10. „ Reconciliati sumus Deo per mortem Filii „ eius." Et hoc *non reputans illis delicta ipsorum*, idest non habens in memoria illorum delicta tam actualia, quam originalia ad puniendum, pro quibus Christus plene satisfecit. Et secundum hoc dicitur nos reconciliasse sibi, inquantum non imputat delicta nostra nobis. Psal. XXXI. 2. „ Beatus „ vir cui non imputavit Dominus peccatum." Consequenter cum dicit, *Et posuit in nobis verbum reconciliationis*, exponit secundum, scilicet de beneficio Apostolis collato;

lato; quasi dicat: Hoc modo dedit nobis ministerium reconciliationis, *quia posuit in nobis verbum reconciliationis*; idest, dedit virtutem, & inspiravit in cordibus nostris, ut annuntiemus mundo, hanc reconciliationem esse factam per Christum. Et hoc faciendo inducimus homines ut conforment se Christo per baptismum. Hierem. 1. 9. „ Ecce dedi verba mea in ore tuo. "

Consequenter cum dicit, *Pro Christo ergo legatione fungimur*, ostendit usum beneficii: & primo quantum ad secundum beneficium collatum Apostolis; secundo quantum ad primum collatum omnibus, ibi, *Obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo*. Dicit ergo: Ex quo Deus posuit verbum reconciliationis, debemus eo uti. (*a*) Hoc est ergo quod *fungimur legatione pro Christo*; idest, sumus legati Christi. Ephes. VI. 20. „ Pro quo legatione fungimur in catena „ ista, ita ut in ipso audeam, prout oportet me loqui. " Et idoneitas ad hanc legationem est nobis ex virtute Dei, quæ est in me; & ideo dicit: *Tamquam Deo exhortante per nos*: quia Deus qui in nobis loquitur, dat nobis idoneitatem ad hanc legationem. Matth. 10. 20. „ Non vos estis „ qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri „ qui loquitur in vobis. " Infra XIII. 3. *An experimentum quæritis eius qui in me loquitur, Christus*?

Consequenter cum dicit, *Obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo*, subdit quantum ad usum primi beneficii: & primo inducit ad usum; secundo ostendit unde adsit nobis facilitas ad ipsum usum, ibi, *Eum qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit*. Dicit ergo: Ex quo Deus fecit reconciliationem, & nos sumus legati Dei in hoc, *obsecramus pro Christo*. Blande alloquitur, cum posset imperare. II. Timoth. ult. 2. „ Argue, „ obsecra, increpa in omni patientia. " Ad Philem. 8. „ Potestatem habens imperandi ti„ bi quod ad rem pertinet ... magis obsecro. " *Obsecramus*, inquam, *pro Christo*, idest propter amorem Christi, *reconciliamini Deo*.

Videtur autem hoc esse contrarium ei quod dicit, quod Deus reconciliavit nos sibi. Si ergo ipse reconciliavit, quid necesse est ut nos reconciliemur? Iam enim reconciliati sumus.

Ad hoc dicendum, quod Deus reconciliavit nos sibi, ut causa efficiens, scilicet ex parte sua; sed ut sit nobis meritoria, oportet etiam quod fiat reconciliatio ex parte nostra; & hoc quidem in baptismo, & in pœnitentia; & tunc cessamus a peccatis.

Unde autem adsit nobis huiusmodi facultas reconciliandi Deo, ostendit ex hoc, scilicet quod dedit nobis potestatem iuste vivendi, qua possumus abstinere a peccatis; & hoc faciendo, reconciliamur Deo: & ideo dicit: *Eum qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit*; quasi dicat: Bene potestis reconciliari, quia Deus, scilicet Pater, *eum*, scilicet Christum, *qui non noverat peccatum*. I. Petr. II. 22. „ Qui „ peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore eius: " Ioan. VIII. 46. „ Quis „ ex vobis arguet me de peccato? " *pro nobis fecit peccatum*. Quod tripliciter exponitur. Uno modo quia consuetudo veteris legis est ut sacrificium pro peccato peccatum nominetur. Oseæ IV. 8. „ Pec„ cata populi mei comedent, " idest oblata pro peccato. Tunc est sensus. *Fecit peccatum*, idest hostiam, vel sacrificium pro peccato. Alio modo quia peccatum aliquando sumitur pro similitudine peccati, vel pro pœna peccati. Rom. VIII. „ Misit „ Deus Filium suum in similitudinem pec„ cati, & de peccato (idest de similitu„ dine peccati) damnavit peccatum. " Et tunc est sensus, *Fecit peccatum*; idest, fecit eum assumere carnem mortalem, & passibilem. Tertio modo quia aliquando dicitur hoc esse hoc, vel illud, non quia sit, sed quia opinantur homines ita esse; & tunc est sensus: *Fecit peccatum*; idest, fecit eum reputari peccatorem. Esa. LIII. 12. „ Cum iniquis reputatus est. " Et hoc quidem fecit, *ut nos efficeremur iustitia*; idest, ut nos qui peccatores sumus, efficeremur non solum iusti, immo ipsa iustitia, idest iustificaremur a Deo. Vel *iustitia*, quia non solum nos iustificavit, sed etiam voluit quod per nos alii iustificarentur. *Iustitia*, dico, *Dei*, non nostra; & (*b*) *in Christo*, idest per Christum. Vel aliter, ut ipse Christus dicatur iustitia; & tunc est sensus: *Ut nos efficeremur iustitia*, idest ut inhæreremus Christo per amorem, & fidem, quia Christus est ipsa iustitia. Dicit autem, *Dei*, ut excludat iustitiam hominis, quæ est qua homo confidit de propriis meritis. Rom. X. 3. „ Ignorantes Dei iustitiam, & „ suam quærentes statuere, iustitiæ Dei „ non sunt subiecti. " *In ipso*, scilicet Christo, idest per Christum, quia ipse factus est nobis iustitia: I. Corinth. 1.

CA-

(*a*) *Al.* Et hoc ergo. (*b*) Pro *in ipso*, quod est in textu.

CAPITIS SEXTI

LECTIO I.

ADiuvantes autem exhortamur, ne in vacuum gratiam Dei recipiatis. Ait enim: Tempore accepto exaudivi te, & in die salutis adiuvi te. Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis. Nemini dantes ullam offensionem, ut non vituperetur ministerium nostrum; sed in omnibus exhibeamus nosmetipsos, sicut Dei ministros, in multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustiis, in plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in vigiliis, in ieiuniis.

SUpra Apostolus commendavit ministerium Apostolatus; hic consequenter ipsum ministerium sibi commissum ad utilitatem subditorum exequitur; & circa hoc duo facit. Primo hortatur eos in generali ad omnia quæ communiter sunt necessaria ad bonam vitam; secundo hortatur eos de quodam speciali suffragio fiendo sanctis in Hierusalem, & hoc VIII. cap. ibi, *Notam autem vobis facimus, fratres, gratiam Dei*. Circa primum autem duo facit. Primo hortatur eos ad bona præsentia; secundo commendat eos de bonis in præterito factis, & hoc VII. cap. ibi, *Has igitur habentes promissiones, carissimi, mundemus nos ab omni inquinamento carnis, & spiritus*. Circa primum tria facit. Primo hortatur in generali, quod gratia Dei non utantur in vanum; secundo ostendit gratiam Dei eis esse collatam, ibi, *Ait enim: Tempore accepto exaudivi te*; tertio docet eos in speciali modum utendi dicta gratia, ibi, *Nemini dantes ullam offensionem &c.* Dicit ergo primo: Ex quo facultas adest nobis ad bene operandum, & hæc est gratia Dei, nos autem ad hoc pro Christo legatione fungimur; ideo *adiuvantes*, nos scilicet prædicationibus, exemplis, & exhortationibus. Prov. XVIII. 19. „ Frater qui adiuvatur a „ fratre, quasi civitas firma. " Vel *adiuvantes*, scilicet Deum. I. Corinth. III. 9. „ Adiutores Dei sumus. "

Sed contra. Esa. xl. 9. „ Quis adiuvit „ Spiritum Domini? " Non ergo bene dicitur, Adiuvantes Deum. (a) Respondeo, quod iuvare Deum potest intelligi vel ei vires ministrare ad aliquid agendum; & sic nullus iuvat Deum, nec iuvare potest: vel eius mandatum exequi; & sic sancti homines Deum iuvare dicuntur, exequendo eius mandata.

Nos, inquam, sic iuvantes, *hortamur vos*: Rom. XII. 8. „ Qui exhortatur, in exhor„ tando: " hoc scilicet exhortamur, *ne in vacuum gratiam Dei recipiatis*; quasi dicat: Ne receptio gratiæ sit vobis inutilis, & vacua: quod tunc contingit quando ex perceptione gratiæ quis non sentit fructum. Qui quidem duplex est, scilicet remissio peccatorum: Esa. XXVII. 9. „ Hic est omnis „ fructus, ut auferatur peccatum: " & ut homo iuste vivendo perveniat ad gloriam cælestem: Rom. VI. 22. „ Habetis fru„ ctum vestrum in sanctificationem. " Quicumque ergo gratia percepta non utitur ad vitandum peccata, & consequendum vitam æternam, hic gratiam Dei in vanum recipit. Philip. II. 16. „ Non in „ vacuum cucurri, neque in vacuum labo„ ravi. " Et ne aliquis dubitaret de perceptione huius gratiæ a Deo, ideo consequenter Apostolus probat eos iam recepisse gratiam hanc, vel paratam habere ad recipiendum, dicens: *Ait enim: Tempore accepto exaudivi te*: & circa hoc duo facit. Primo inducit auctoritatem Prophetæ; secundo inductam adaptat ad propositum, ibi, *Ecce nunc tempus acceptabile*. Dicit ergo primo: Dico, quod paretis vos ad fructuose percipiendum gratiam, quæ vobis est collata, vel parata: ait enim Dominus per Esa. XLIX. 8. *Tempore accepto exaudivi te*.

Circa quod sciendum est, quod Dominus dicitur facere nobis gratiam, vel exaudiendo nos in petitionibus nostris, vel iuvando in operationibus nostris. Sed exaudit, ut percipiamus quod petimus: Iac. I. 5.

„Si

(a) *Al.* Responsio.

„ Si quis indiget ſapientia, poſtulet a Deo, „ qui dat omnibus affluenter: “ adiuvat, ut perficiamus quod operamur: Pſal. xciii. 17. „ Niſi quia Dominus adiuvit me, paulo minus habitaſſet in inferno anima „ mea. “ Et hæc duplex eſt gratia, præveniens ſcilicet, & cooperans, vel ſubſequens, quæ quidem neceſſaria eſt nobis ad obtinendum.

Et primo gratiam prævenientem, quam optare debemus, ut ſimus accepti Deo. Pſal. xxxi. 6. „ Pro hac orabit ad te omnis „ ſanctus. “ Et quantum ad hoc dicit: *In tempore accepto*, ideſt acceptionis, & gratificationis, hoc enim tempore accepto fit quod gratis fit: Rom. iv. 6. „ Beatitudi„nem hominis, cui Deus accepto fert iu„ſtitiam ſine operibus: “ *exaudivi te*, ideſt acceptavi te. Vel *tempore accepto*, ideſt in tempore gratiæ; & hoc modo gratia præveniens dicitur illa per quam liberamur a peccatis; gratia vero ſubſequens dicitur per quam virtutes nobis, (*a*) & perſeverantia in bono conferuntur. Secundo neceſſaria eſt nobis gratia cooperans, & hanc petebat Pſal. xvii. 6. „ Et mi„ſericordia eius ſubſequatur me omnibus „ diebus vitæ meæ. “ Et quantum ad hoc dicit: *In die ſalutis adiuvi te*: tempus enim ante Chriſtum non fuit dies, ſed nox. Rom. xiii. 12. „ Nox præceſſit, dies au„tem appropinquavit. “ Sed tempus Chriſti dicitur dies, & non ſolum dies, ſed dies ſalutis. Ante enim non erat ſalus, quia nullus ad finem ſalutis perveniebat, ſcilicet ad viſionem Dei; ſed modo, quando iam nata eſt ſalus in mundo, homines ſalutem conſequuntur: Matth. i. 21. „ Voca„bis nomen eius Ieſum: ipſe enim ſalvum „ faciet populum ſuum a peccatis eorum. “ Philip. ii. 12. „ Operamini veſtram ſalu„tem. “ Et hoc fit auxilio gratiæ cooperantis, qua per noſtra opera pervenimus ad vitam æternam. Philip. ii. 13. „ Deus „ eſt qui operatur in nobis & velle, & „ perficere pro bona voluntate. “

Conſequenter auctoritatem inductam adaptat ad propoſitum, dicens: *Ecce nunc tempus acceptabile*; quaſi dicat: Hæc quæ dicit Dominus de tempore gratiæ per Prophetam, implentur modo: quia *ecce nunc tempus acceptabile*, ideſt gratificationis, per quam exaudimur a Deo: quia iam venit plenitudo temporis, ſcilicet incarnationis Chriſti, Galat. iv. & hoc quantum ad primam partem auctoritatis. Pſal. lxviii. 14. „ Tempus beneplaciti, Deus. “ *Ecce nunc dies ſalutis*, in quo ſcilicet adiuti gratia cooperante poſſumus operari ad conſequendum ſalutem æternam. Ioan. ix. 4. „ Me oportet operari opera eius qui mi„ſit me. “ Galat. vi. 10. „ Dum tempus „ habemus, operemur bonum ad omnes. “

Conſequenter cum dicit, *Nemini dantes ullam offenſionem*, docet modum utendi gratia eis collata: & primo in generali, qualiter ſcilicet in vacuum non recipiatur; ſecundo in ſpeciali, ibi, *In multa patientia &c.* Dicit ergo: Sic utendum eſt gratia, ut *dantes nemini ullam offenſionem*. Nam gratia ad duo datur, ſcilicet ad vitandum mala, & ad operandum bona. Et ideo duo docet, ut ſcilicet vitemus mala, & quantum ad hoc dicit: *Nemini dantes ullam offenſionem*: quod poteſt dupliciter exponi. Uno modo ut referatur ad Apoſtolos; quaſi dicat: Nos adiuvantes vos exhortamur. Nos, dico, nemini ullam dantes offenſionem: quia ſi per malam vitam aliquos offenderemus, vituperaretur miniſterium (*b*) noſtrum, & contemneretur prædicatio noſtra. Roman. ii. 24. „ Nomen Dei per „ vos blaſphematur. “ Gregorius: „ Cuius „ vita deſpicitur, reſtat ut eius prædica„tio contemnatur. “ Unde publicus, & famoſus peccator cavere debet ſibi ne prædicet; alias peccat. Pſal. xlix. 16. „ Pec„catori autem dixit Deus: Quare tu enar„ras iuſtitias meas, & aſſumis teſtamen„tum meum per os tuum? “ Alio modo ut referatur ad ſubditos; quaſi dicat: Hortamur vos, *ne in vacuum gratiam Dei recipiatis*: vos dico, *nemini dantes ullam offenſionem*, ideſt non facientes aliquid, unde alii ſcandalizentur. I. Corinth. x. 32. „ Si„ne offenſione eſtote Iudæis, & Gentibus, „ & Eccleſiæ Dei. “ Rom. xiv. 13. „ Non „ ponatis offendiculum fratri. “ Et ratio huius eſt, *ut non vituperetur miniſterium noſtrum*; ideſt, ita irreprehenſibiliter vos habeatis, ut *miniſterium noſtrum*, ideſt Apoſtolatus noſter, non vituperetur. Quando enim ſubditi male ſe habent, vituperium eſt prælatis. I. Petr. ii. 12. „ Converſatio„nem veſtram inter Gentes habentes bo„nam. “ Vel *ut non vituperetur* commune *miniſterium*, quo ad vos, & nos, qui ſumus miniſtri Dei. Nos, dico, ſumus miniſtri Dei ad exequendum voluntatem eius in nobis, & in aliis; ſed vos ad exequendum voluntatem eius in vobis tantum. Eſa. lxi. 6. „ Vos ſacerdotes Domini vocabimini, „ Mi-

(a) *Al.* ex perſeverantia. (b) *Al.* *omittitur* noſtrum.

„ Ministri Dei nostri , dicetur vobis. “

Consequenter cum dicit, *Sed in omnibus exhibeamus nosmetipsos sicut Dei ministros*, docet eos modum utendi percepta gratia quantum ad bona operanda. Dicit ergo: Nemini demus ullam offensionem; *sed exhibeamus nos*, & vos opere, & sermone in omnibus quæ ad virtutes pertinent, tales quales debent esse ministri Dei, ut scilicet conformemur nos Deo, faciendo eius voluntatem. Eccli. x. 2. „ Secundum iudicem „ populi, sic & ministri eius. “ I. Corinth. iv. 1. „ Sic nos existimet homo ut mini- „ stros Christi, & dispensatores mysteriorum „ Dei. “

Consequenter cum dicit, *In multa patientia &c.* ostendit in speciali quomodo nos debemus exhibere sicut Dei ministros in usu gratiæ collatæ; & hoc quantum ad tria. Primo quantum ad exteriorem operationem; secundo quantum ad maiorem devotionem, ibi, *Os nostrum patet ad vos, o Corinthii*; tertio quantum ad infidelium vitationem, ibi, *Nolite iugum ducere cum infidelibus*. Circa primum tria facit, secundum tria in quibus consistit operatio exterior. Primo enim consistit in sufferentia malorum; & quantum ad hoc dicit, *In multa patientia &c.* secundo in operatione bonorum; & quantum ad hoc dicit, *In castitate &c.* tertio in mutua cooperatione bonorum ad mala; & quantum ad hoc dicit: *Per arma iustitiæ a dextris, & a sinistris*. Est ergo necessaria in malis sustinendis virtus patientiæ: unde dicit, *In multa patientia &c.* Ubi tria facit. Primo inducit ad patientiam; & hoc quia in Psal. xci. 15. legitur: „ Bene patientes erunt, „ ut annuntient: & quantum ad hoc dicit, *In multa patientia*. Prov. xix. 11. „ Do- „ ctrina viri per patientiam noscitur. “ Luc. xxi. 19. „ In patientia vestra possidebitis „ animas vestras. “ Dicit, *In multa*, idest propter multas tribulationes quæ occurrunt. Secundo ostendit (a) materiam patientiæ in generali; & hoc dupliciter: scilicet in superventione malorum, unde dicit, *In tribulationibus*: Rom. xii. 12. „ In tribula- „ tione patientes: “ Act. xiv 21. „ Per mul- „ tas tribulationes oportet nos intrare in „ regnum Dei: “ & in defectu necessariorum, unde dicit, *In necessitatibus*, scilicet eorum quæ sunt necessaria ad vitam. Psal. xxiv. 17. „ De necessitatibus meis „ erue me. “ Tertio ostendit materiam patientiæ in speciali: & primo in his quæ pertinent ad tribulationes quæ sunt voluntariæ, & hoc quantum ad tribulationes quæ pertinent ad animam; & sic dicit, *In angustiis*, scilicet cordis, quando scilicet sic arctamur adversis ut non pateat via evadendi. Hebr. xi. 37. „ Angustiati, „ afflicti &c. “ Item inquantum ad tribulationes quæ sunt in corpore; & sic dicit, *In plagis*, scilicet illatis ab aliis, *& carceribus*. Act. xvi. 23. „ Cum multas plagas „ eis intulissent miserunt eos in car- „ cerem. “ Infra xi. 23. „ In carceribus „ abundantius, in plagis supra modum. “ *In seditionibus*, scilicet totius populi commoti: Act. xix. 40. „ Periclitamur argui „ seditionis hodiernæ; cum nullus obno- „ xius sit... concursus istius. “ Secundo in his quæ pertinent ad necessitates. Necessitas autem aliquando est voluntaria; & sic dicit, *In laboribus*, propria manu operando apud Corinthios, quia avari erant, ne eos gravaret sumptibus; & apud Thessalonicenses, quia erant otiosi, ut daret exemplum exercitii. Act. xx. 34. „ Ad ea quæ mihi „ opus erant, & his qui mecum sunt, mi- „ nistraverunt manus istæ. “ *In vigiliis*, propter prædicationes: infra xi. 27. *In vigiliis, in ieiuniis*: aliquando voluntariis, aliquando involuntariis propter penuriam. I. Corinth. ix. 27. „ Castigo corpus meum, „ & in servitutem redigo. “

Sed contra est quod dicitur Matth. xi. 30. „ Iugum meum suave est. “ Hic vero dicitur, *In tribulationibus multis &c.* Non ergo suave, sed gravissimum.

Respondeo: Hæc sunt in seipsis aspera, sed propter amorem, & interiorem fervorem spiritus dulcorantur. Unde Augustinus: „ Omnia grandia, & immania, faci- „ lia, & prope nulla facit amor. “

(a) *Al.* viam patientiæ.

LECTIO II.

IN castitate, in scientia, in longanimitate, in suavitate, in Spiritu sancto, in caritate non ficta, in verbo veritatis, in virtute Dei, per arma iustitiæ a dextris, & a sinistris, per gloriam, & ignobilitatem, per infamiam, & bonam famam; ut seductores, & veraces; sicut qui ignoti, & cogniti; quasi morientes, & ecce vivimus; ut castigati, & non mortificati; quasi tristes, semper autem gaudentes; sicut egentes, multos autem locupletantes; tamquam nihil habentes, & omnia possidentes.

POsitis his quæ pertinent ad tolerantiam malorum, ponit consequenter ea quæ pertinent ad observantiam bonorum. Bonitas autem operis consistit in tribus: in perfectione virtutum, & hoc pertinet ad cor; in veritate locutionis, & hoc pertinet ad os; in virtute operis, & hoc pertinet ad opus. Primo ergo ostendit Apostolus qualiter se habeant in his quæ pertinent ad perfectionem virtutum quæ consistunt in corde; secundo in his quæ ad virtutem oris, ibi, *In verbo veritatis*; tertio in his quæ pertinent ad perfectionem operis, ibi, *In virtute Dei*. Circa primum ponit quatuor virtutes, & primo virtutem castitatis, quæ maximum locum tenet in virtute temperantiæ; & quantum ad hoc dicit, *In castitate*, scilicet mentis, & corporis. Ubi notandum est, quod immediate post multos labores, vigilias, & ieiunia subdit de castitate: quia qui vult habere virtutem castitatis, necesse habet laboribus dari, vigiliis insistere, & maccrari ieiuniis. I. Corinth. IX. 27. „Castigo corpus meum, & in „servitutem redigo, ne forte cum aliis „prædicaverim, ipse reprobus efficiar." Heb. XII. 14. „Pacem sequimini cum o„mnibus, & sanctimoniam, sine qua nemo „videbit Deum."

Si autem quæratur quare non facit mentionem de aliis virtutibus, nisi solum de temperantia, dicendum est, quod sic facit, sed implicite: quia hoc quod dicit, *In multa patientia, in tribulationibus &c.* pertinet ad virtutem fortitudinis; hoc vero quod dicit, *Per arma iustitiæ*, pertinet ad virtutem iustitiæ.

Secundo ponit virtutem scientiæ: unde dicit, *In scientia*. Et si quidem scientia referatur ad scientiam qua aliquis scit bene conversari in medio nationis pravæ, & perversæ; sic refertur ad virtutem prudentiæ. Si vero scientia referatur ad certitudinem, qua fideles certi sunt de his quæ pertinent ad cognitionem Dei; sic pertinet ad virtutem fidei. Et utraque necessaria est Christianis: quia sine scientia primo modo, sive secundo modo accepta, homines de facili ruunt in peccatis. Esa. V. 13. „Propterea captivus ductus est populus meus, „quia non habuit scientiam." Hierem. III. 15. „Dabo vobis pastores iuxta cor „meum." Tertio ponit virtutem spei: unde dicit, *In longanimitate*, quæ pertinet ad perfectionem spei. Nihil autem aliud est longanimis quam qui arduum aliquod ex spe semper, ac diu dilatum patienter expectat, & hoc a Spiritu sancto. Galat. V. 22. „Fru„ctus autem Spiritus caritas, gaudium, „pax, patientia, benignitas, bonitas, lon„ganimitas &c." Coloss. I. 11. „In o„mni patientia, & longanimitate." Quarto ponit virtutem caritatis. Caritas autem duo habet, scilicet effectum exteriorem, & interiorem. Sed in effectu exteriori habet suavitatem ad proximum: non enim convenit quod aliquis non sit suavis ad eos quos diligit: & ideo dicit, *In suavitate*, idest dulci conversatione ad proximos, ut scilicet blandi simus. Prover. XII. 11. „Qui „suavis est, vivit in moderationibus, & in „suis monitionibus relinquit contumeliam." Eccli. VI. 5. „Verbum dulce multiplicat „amicos, & mitigat inimicos." Sed non in suavitate mundi, sed in ea quæ causatur ex amore Dei, scilicet ex Spiritu sancto; & ideo dicit, *In Spiritu sancto*, idest quam Spiritus sanctus causat in nobis. Sap. XII. 1. „O quam bonus, & suavis est, „Domine, spiritus tuus in omnibus!" In effectu autem interiori habet veritatem absque fictione, ut scilicet non prætendat exterius contrarium eius quod habet interius: & ideo dicit, *In caritate non ficta*. I. Ioan. III. 18. „Non diligamus verbo, neque lin„gua, sed opere, & veritate." Coloss. III. 14. „Super omnia caritatem haben„tes." Et huius ratio est, quia, ut dicitur

tur Sap. I. 5. „ Spiritus sanctus disciplinæ „ effugiet fictum. "

Consequenter ostendit quomodo se habeant in his quæ pertinent ad veritatem oris, ut scilicet sint veraces, & ideo dicit, *In verbo veritatis*, scilicet vera loquendo, & prædicando. Quomodo autem se habeant in perfectione operis, subdit dicens, *In virtute Dei*; idest, non in operibus nostris confidamus, sed solum in virtute Dei, & non in propria. I. Corinth. IV. „ Regnum Dei non est in sermone, sed in „ virtute. "

Consequenter cum dicit, *Per arma iustitiæ a dextris, & a sinistris*, ostendit qualiter se habeant in operatione bonorum & malorum, inter bona & mala, prospera & adversa; & hoc pertinet ad virtutem iustitiæ: & primo ostendit hoc in generali; secundo exponit in speciali. Dicit ergo primo, quod exhibeamus nos sicut Dei ministros in multa patientia, &, quod plus est, *per arma iustitiæ*. Ubi sciendum est, quod iustitia ordinat, & facit hominem tenere locum suum, *a dextris*, idest in prosperis, ut scilicet non elevetur, *& a sinistris*, idest in adversis, ut scilicet non deiiciatur. Phil. IV. 12. „ Ubique, & in omnibus institutus sum ... scio abundare, & „ penuriam pati. "

Consequenter hoc exponit per partes prosperorum, & adversorum, dicens: *Per gloriam, & ignobilitatem*. Ubi sciendum est, quod in rebus temporalibus prosperitas, vel adversitas in tribus consistit: in superbia vitæ, in concupiscentia carnis, in concupiscentia oculorum: iuxta illud I. Ioan. II. 16. „ Omne quod est in mundo, aut est „ concupiscentia carnis, aut concupiscentia „ oculorum, aut superbia vitæ. " Et hæc prosequitur ordine suo: quia primo dicit quomodo se habeant in adversis & prosperis, quæ pertinent ad superbiam vitæ, dicens: *Per gloriam, & ignobilitatem*; secundo quomodo se habeant in his quæ pertinent ad concupiscentiam carnis, ibi, *Quasi morientes, & ecce vivimus*; tertio quomodo se habeant in his quæ pertinent ad concupiscentiam oculorum, ibi, *Sicut egentes, multos autem locupletantes*. Sunt autem duo quæ ad superbiam pertinent, scilicet sublimitas status, & operum: & ideo dicit, *Per gloriam*, idest per statum excellentiæ; quasi dicat: Exhibeamus nos Dei ministros, scilicet per (a) Dei gloriam, idest in prosperitate. Esa. XXIII. 9. „ Dominus exercituum cogitavit hoc, ut detraheret su„ perbiam omnis gloriæ, & ad ignominiam „ deduceret universos inclytos terræ. " Et quod Apostoli gloriosi appareant, patet Act. XIV. quod Paulus, & Barnabas credebantur esse dii. *Et ignobilitatem*, quæ est in sinistris; quasi dicat: Nec in gloria elevemur, nec si contemptibiles sumus, deiiciamur. I. Corinth. I. 28. „ Ignobilia hu„ ius mundi elegit Deus, & contemptibi„ lia. " Quantum ad famam operum dicit: *Per infamiam, & bonam famam*. Ubi sciendum est, quod, sicut Gregorius dicit, homo non debet ex se dare causam infamiæ suæ, sed potius debet procurare bonam famam, iuxta illud Eccli. XLI. 15. „ Cu„ ram habe de bono nomine: " & hoc propter alios: quia oportet nos bonum testimonium habere ad eos quid foris sunt: I. Timoth. III. Si vero contingat aliquem incurrere in infamiam iniuste, non debet esse ita pusillanimis ut propter hoc derelinquat iustitiam. Si vero sit in bona fama apud infideles, non debet tamen superbire; sed debet inter utrumque medio modo incedere. Consequenter exponit ista duo quæ posuit; & primum quam infamiam habuerunt, & ostendit quod magnam, quia *ut seductores, & veraces*; quasi dicat: A quibusdam habemur ut seductores, a quibusdam vero habemur ut veraces. Nec mirum, quia etiam de Christo alii dixerunt, quia bonus est, alii vero quod non, sed seducit turbas, ut dicitur Ioan. VII. Secundo ostendit quomodo fuerunt gloriosi, & ignobiles, quia *sicut ignoti, & cogniti*, idest approbati a bonis; & incogniti, idest despecti a malis. I. Corinth. IV. 13. „ Tam„ quam purgamenta huius mundi facti su„ mus. "

Consequenter prosequitur ea quæ pertinent ad concupiscentiam carnis; & ponit tria quæ concupiscit caro. Primo enim concupiscit longam vitam; & quantum ad hoc dicit, *Quasi morientes*; idest, licet exponamur periculis mortis, infra XI. 23. *In mortibus frequenter*, tamen *ecce vivimus*, virtute, & fide. Et ideo Habac. II. 4. „ Iustus ex fide vivit. " Psal. CXVII. 17. „ Non moriar, sed vivam, & narrabo o„ pera Domini. " Secundo concupiscit incolumitatem, & quietem; & quantum ad hoc dicit: *Ut castigati, & non mortificati*; quasi dicat: Licet diversis flagellis castigemur a Domino, non tamen tradit nos morti. Psalm. CXVII. 18. „ Castigans castiga„ vit

(a) Al. omittitur Dei.

„ vit me Dominus, & morti non tradidit „ me. " II. Timoth. III. 12. Omnes qui „ pie volunt vivere in Christo Iesu, perse- „ cutionem patientur. " Tertio concupiscit gaudium, & iucunditatem; & quantum ad hoc dicit: *Quasi tristes, semper autem gaudentes*: quia licet in exterioribus, & quae ad carnem sunt, patiamur tristitiam, & amaritudinem; interius tamen continuum gaudium habemus, quod crescit in nobis ex consolationibus Spiritus sancti, & spe remunerationis aeternae. Iacob. I. 2. „ Omne gaudium existimate, fratres mei, „ cum in tentationes varias incideritis. " Ioan. XVI. 20. „ Tristitia vestra vertetur „ in gaudium. "

Consequenter prosequitur de his quae pertinent ad concupiscentiam oculorum; & circa hoc ponit duo: quorum unum est in comparatione ad alios; & secundum hoc prosperum in divitiis est quod homo abundet, ita quod possit aliis ministrare de divitiis suis; sinistrumantem in hoc est quod homo sit ita pauper quod oporteat eum ab aliis mendicare. Et ideo dicit, quod in his temporalibus sumus *sicut egentes*, idest ab aliis accipientes; sed tamen quantum ad spiritualia sumus *multos locupletantes*. Et non dicit omnes, quia non sunt omnes locupletari parati. Prover. XIII. 7. „ Est qua- „ si pauper, cum in multis divitiis sit. " Secundum est in comparatione ad seipsos, & secundum hoc prosperum in divitiis est multa possidere, sinistrum autem ut nihil penitus habeat; & quantum ad hoc dicit, quod in exterioribus sunt *tamquam nihil habentes*, scilicet in temporalibus, quia omnia dimiserunt propter Christum: Matth. XIX. 21. „ Si vis perfectus esse, vade, & „ vende omnia quae habes, & da paupe- „ ribus, & habebis thesaurum in caelo; & „ veni, sequere me. " Sed interius, & in spiritualibus *omnia possidentes*, scilicet per interiorem magnitudinem cordis. Et hoc ideo est, quia ipsi vivevant non sibi, sed Christo; & ideo omnia quae sunt Christi, reputabant ut sua. Unde cum Christo omnia sint subiecta, omnia possidebant, & omnia tendebant in eorum gloriam. (*a*) Deut. XI. 24 „ Et omnis locus quem cal- „ caverit pes vester, vester erit. "

Nota autem circa praemissa, quod Apostolus utitur in praemissis miro modo loquendi. Nam ipse quasi semper ponit unum contra unum, & temporale contra spirituale; sed tamen in temporalibus semper addit quamdam conditionem; puta *ut*, *sicut*, *quasi*, *tamquam*; sed in opposito spirituali nihil addit. Cuius ratio est, quia temporalia sive sint mala, sive bona, (*b*) sunt transmutabilia, & apparentia, & habent tantum similitudinem vel boni, vel mali: & ideo dicit, *Ut seductores*, & *quasi ignoti*: quia non erant in rei veritate sic, sed in opinione hominum, & sic erant transitoria bona, aut mala. Bona autem spiritualia, existentia sunt, & vera; & ideo non addit eis conditionem aliquam.

L E C T I O III.

OS nostrum patet ad vos, o Corinthii; cor nostrum dilatatum est. Non angustiamini in nobis, angustiamini autem in visceribus vestris. Eamdem autem habentes remunerationem (tamqnam filiis dico) dilatamini & vos. Nolite iugum ducere cum infidelibus. Quae enim participatio iustitiae cum iniquitate; aut quae societas lucis ad tenebras? Quae autem conventio Christi ad Belial; aut quae pars fidelis cum infideli? Quis autem consensus templo Dei cum idolis? Vos enim estis templum Dei vivi; sicut dicit Deus: Quoniam inhabitabo in illis, & inambulabo inter eos, & ero illorum Deus, & ipsi erunt mihi populus. Propter quod exite de medio eorum, & separamini, dicit Dominus, & immundum ne tetigeritis; & ego recipiam vos, & ero vobis in patrem, & vos eritis mihi in filios & filias, dicit Dominus omnipotens.

POstquam Apostolus docuerat usum gratiae collatae quantum ad bonas operationes exteriores, hic consequenter instruit eos circa usum praedictum quantum ad interiorem devotionem, quae consistit in laetitia cordis, quae latitudinem cordis causat; & cir-

(a) *Al.* Iosue I. „ Et omnem locum quem calcaverit pes vester, vester erit. " *Sed sensus non constat, & ibi sensu integro legitur* vobis tradam, *pro eo quod hic est* vester erit. (b) *Al.* sive.

& circa hoc tria facit: primo enim exhibet se eis in exemplum latitudinis; secundo ostendit quod ab ipso non habent contrarium exemplum, nec possunt accipere, ibi, *Non angustiamini in nobis*, tertio exhortatur eos ad cordis latitudinem, ibi, *Eamdem autem habentes remunerationem* (*tamquam filiis dico*) *dilatamini & vos*. Circa primum duo facit. Primo ponit signum latitudinis cordis; secundo ponit ipsam latitudinem cordis quam habebat Apostolus, ibi, *Cor nostrum dilatatum est*. Signum autem latitudinis est os latum, quia os immediate adhæret cordi. Unde quæ per os exprimimus, sunt expressa signa conceptionum cordis. Matth. XII. 34. „ Ex abundantia cordis os loquitur. " Et hoc est quod dicit: *Os nostrum patet ad vos*. Os enim clausum est aliquando, tunc scilicet quando ea quæ sunt in corde, non patent exterius; sed apertum, & patens est, quando ea quæ in corde sunt, manifestantur. Iob III. 1. „ Post hæc aperuit Iob „ os suum. " Matth. V. 2. „ Aperiens os „ suum, docebat eos. " Et ne hoc videatur pertinere ad vitium vanitatis, quia manifestat se, subdit rationem, dicens, *Ad vos*; idest, propter utilitatem vestram manifestamus vobis secreta cordis nostri. I. Corinth. X. 33. „ Non quærens quod „ mihi utile sit, sed quod multis, ut salvi „ fiant. " Causa autem huius dilatationis procedit ex dilatatione, & latitudine cordis: & ideo dicit: *Cor nostrum dilatatum est*. Prov. XXI. 4. „ Exaltatio oculorum di- „ latatio est cordis. " Cor autem aliquando est strictum, tunc scilicet quando comprimitur, & concluditur in modico; sicut cum quis non curat nisi de terrenis, & contemnit cælestia, non valens ea intellectu capere. Aliquando autem est latum, tunc scilicet quando quis magna appetit, & desiderat: & talis erat Apostolus, qui non reputans ea quę videntur, desiderabat cælestia: & ideo dicit: *Cor nostrum dilatatum est*, idest ampliatum ad magna appetenda.

Consequenter ostendit quod non habent ab Apostolo contrarium exemplum, dicens: *Non angustiamini in nobis*; quasi dicat: Ex quo ostendimus vobis latitudinem cordis nostri, non habetis a nobis exemplum, nec causam unde angustiemini. Sed si hoc facitis, tunc quidem angustiamini, sed non *in nobis*, immo *ex visceribus vestris*, idest ex vobis. Ubi sciendum est, quod angustiari idem est quod includi in aliquo, unde non patet (a) aditus evadendi. Isti autem erant seducti adeo a pseudo quod non credebant posse salutem consequi nisi in observantiis legalibus: & ideo efficiebantur servi, cum essent liberi secundum fidem Christi. Unde angustiatio huius servitutis non proveniebat eis ab Apostolo, sed ex visceribus eorum, idest ex duritia cordium ipsorum. Luc. XXIII. 28. „ Nolitere flere super me, sed super vos ipsas „ flete. "

Consequenter hortatur eos ad latitudinem cordis, dicens: *Eamdem autem habentes remunerationem ..... dilatamini & vos*; quasi dicat: Si aliquando decepti a pseudo angustiati estis, non omnino remaneatis in angustiatione, immo studeatis habere latum cor, sicut nos habemus: quia eamdem habebitis remunerationem quam nos habemus. Et ideo dicit: *Eamdem remunerationem habentes*, scilicet sicut & nos: supra I. 7. „ Sicut estis socii passionum, sic eritis & „ consolationis. " *Tamquam filiis*, non inimicis, *dico* vobis; vel tamquam filiis Dei; quasi dicat: *Eamdem remunerationem habentes* quam filii Dei, scilicet heredes vitæ æternæ: Rom. VIII. 17. „ Si filii, & he- „ redes: " *eamdem*, inquam, *habentes remunerationem*, *dilatamini & vos*; idest, habeatis cor magnum, & liberum libertate spiritus, quæ est in fide Christi, & non coangustiamini in servitute observantiæ legalis.

Consequenter cum dicit, *Nolite iugum ducere cum infidelibus*, docet eos usum collatæ gratiæ quantum ad infidelium vitationem; & circa hoc duo facit. Primo ponitur Apostoli exhortatio; secundo exhortationis ratio, ibi, *Quæ enim participatio iustitiæ cum iniquitate?* tertio rationem huius auctoritate confirmat, ibi, *Vos enim estis templum Dei*. Dicit ergo: *Nolite iugum ducere cum infidelibus*. Ubi est sciendum, quod iugum dicitur omne illud quod ligat plures ad aliquid faciendum. Unde quia aliquando aliqui conveniunt ad faciendum aliquid boni, quod est ex Deo, & aliqui ad faciendum aliquid mali, quod est ex diabolo; ideo dicitur iugum Dei, & iugum diaboli. Iugum quidem Dei est ipsa caritas, quæ ligat hominem ad serviendum Deo. Matth. XI. 29. „ Tollite iugum „ meum super vos. " Iugum vero diaboli est ipsa iniquitas, quæ ligat ad malum, & ad male faciendum. Esa. IX. 4. „ Iugum

 „ one-

(a) Al. alius aditus.

„ oneris eius. “ Hoc ergo dicit: *Nolite iugum ducere*; ideſt, nolite communicare in operibus infidelitatis, *cum infidelibus*: & hoc propter duo. Primo quia aliqui erant inter eos qui reputabantur ſapientiores, non abſtinentes ab idolothytis, & ex hoc ſcandalizabant inferiores. Alii autem erant qui communicabant cum Iudæis in traditionibus ſoniorum. Unde Apoſtolus hortatur eos cum dicit: *Nolite iugum ducere cum infidelibus*: ut non communicent cum Iudæis in traditionibus legis, neque cum Gentibus in cultu idolorum: utrique enim infideles ſunt.

Rationem autem huius aſſignat dicens: *Quæ enim participatio iuſtitiæ cum iniquitate*? quæ ſumitur ex diſtinctione duplici. Una diſtinctio eſt quantum ad cauſam, ſed alia eſt quantum ad ſtatum. Diſtinctio quantum ad cauſam duplex eſt, ſcilicet quantum ad cauſam habitualem, & quantum ad cauſam efficientem. Cauſa autem habitualis eſt duplex. Una quantum ad effectum; & hoc eſt quod dicit: *Quæ enim participatio iuſtitiæ cum iniquitate*? quaſi dicat: Non debetis iugum ducere cum infidelibus, quia alius habitus eſt in vobis, alius in illis: in vobis quidem eſt habitus iuſtitiæ, in illis vero eſt habitus iniquitatis. Maxima autem iuſtitia eſt reddere Deo quod ſuum eſt, & hoc eſt colere ipſum. Unde cum vos colatis Deum, eſt in vobis habitus iuſtitiæ. Summa autem iniquitas eſt auferre a Deo quod ſuum eſt, & dare diabolo. Eſa. I. 13. „ Iniqui ſunt cœtus veſtri. “ Hierem. XXIII. 28. „ Quid paleis ad triticum? “ Alia cauſa habitualis eſt quantum ad intellectum; & hæc diſtinctio eſt, quia fideles ſunt illuminati lumine fidei, ſed infideles ſunt in tenebris (a) errorum; & quantum ad hoc dicit: *Aut quæ ſocietas luci ad tenebras*? quaſi dicat: Non eſt conveniens quod eis communicetis, quia non eſt aliqua lux ſocietas conveniens: quia vos eſtis lux per ſcientiam fidei: Epheſ. V. 8. „ Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in „ Domino: “ illi vero tenebræ ſunt per ignorantiam. Proverb. IV. 19. „ Via impiorum tenebroſa; neſciunt ubi corruant. “ Unde Dominus a principio diviſit lucem a tenebris, ut dicitur Geneſ. I. Quantum vero ad cauſam efficientem dicit: *Quæ autem conventio Chriſti ad Belial*? quaſi dicat: Vos eſtis ſervi Chriſti, & membra eius: I. Corinth. XII. 27. „ Vos „ eſtis corpus Chriſti: “ illi autem ſunt membra diaboli. Et dicitur diabolus Belial, abſque iugo, quia noluit ſubiici iugo Dei. Hierem. II. 20. „ A ſæculo fregiſti „ iugum meum, rupiſti vincula mea, & „ dixiſti, Non ſerviam. “ Quod autem non poſſit eſſe conventio Chriſti ad Belial, patet ex verbis Chriſti, Ioan. XIV. 30. „ Venit princeps mundi huius, & in me non „ habet quidquam: “ & etiam ex verbis diaboli, Matth. VIII. 29. „ Quid nobis, „ & tibi Ieſu Fili Dei? “ Alia diſtinctio eſt quantum ad ſtatum fidei, & hoc quantum ad duo: ſcilicet quantum ad ſtatum fidei, & ſecundum hoc dicit: *Aut quæ pars eſt fidelis cum infideli*? quaſi dicat: Non eadem eſt pars utriuſque: quia pars fidelis eſt ipſe Deus, quem habet ut præmium, & ut finem ſuæ beatitudinis: Pſalm. XV. 5. „ Dominus pars hereditatis meæ, & calicis „ mei: “ ſed pars infidelis ſunt bona terrena: Sap. II. 9. „ Hæc eſt ſors noſtra, „ & pars noſtra: “ Matth. XXIV. 51. „ Dividet eum, & partem eius ponet cum „ hypocritis. “ Item quantum ad ſtatum gratiæ; & ſecundum hoc dicit: *Quis autem conſenſus templo Dei cum idolis*? quaſi dicat: Non eſt aliqua convenientia templo Dei, & idolis. Unde vos eſtis templum Dei per gratiam: I. Corinth. III. 16. „ Neſcitis quoniam membra veſtra (b) tem- „ plum ſunt Spiritus ſancti? “ Non debetis ergo communicare cum infidelibus, qui ſunt templa idolorum. Sed notandum, quod Dominus prohibet per Ezechielem, quod in templo Dei non colantur idola, Ezech. XXVI. Multo ergo magis prohibentur homines, quorum animæ ſunt templum Dei, ne violent illa per participationem idolorum. I. Corinth. III. 17. „ Si quis tem- „ plum Dei violaverit, diſperdet illum „ Deus. “

Conſequenter cum dicit, *Vos eſtis templum Dei vivi*, confirmat rationem propoſitam per auctoritatem; & circa hoc duo facit: primo enim confirmat quod induxit rationem admonitionis; ſecundo vero confirmat ipſam admonitionem, ibi, *Propter quod exite de medio eorum*. Circa primum duo facit. Primo reſumit quod probare intendit; ſecundo vero inducit auctoritatem ad propoſitum, ibi, *Sicut dicit Dominus*: *Quoniam inhabitabo in illis, & inambulabo inter eos*. Dicit ergo: Recte dico, quod non eſt conſenſus templo Dei cum idolis; ideſt, non debetis cum eis participare: quia vos eſtis templum Dei vivi, & non mortui ſicut ido-la-

(a) *Al.* cotum. (b) *Al.* templa.

latræ. Ad hoc probandum adducit auctoritatem, probans hoc ipsum per usum templi: usus enim templi est ut Deus habitet in eo: nam templum est locus Dei ad inhabitandum sibi consecratus. Psalm. x. 5. „ Dominus in templo sancto suo. " Quæ quidem auctoritas sumitur ex Levit. xxvi. 11. quæ talis est. „ Ponam tabernaculum „ meum in medio vestri, & non abiiciet „ vos anima mea. " In qua auctoritate quatuor tangit, quantum ad huuc usum pertinet. Primum pertinet ad gratiam operationum; quod est Deum esse in aliquo per gratiam: & hoc est quod dicit: *Inhabitabo in eis*, scilicet in sanctis, per gratiam excolens eos. Licet autem Deus in omnibus rebus dicatur esse per præsentiam, potentiam, & essentiam; non tamen dicitur in eis inhabitare, sed in solis sanctis per gratiam. Cuius ratio est, quia Deus est in omnibus rebus per suam actionem, inquantum coniungit se eis, ut dans esse, & conservans in esse; in sanctis autem est per ipsorum sanctorum operationem, qua attingunt ad Deum, & quodammodo comprehendunt ipsum, quæ est diligere, & cognoscere: nam diligens, & cognoscens dicitur in se habere cognita, & dilecta. Secundum pertinet ad gratiam cooperantem, quo scilicet proficiunt sancti auxilio Dei; & quantum ad hoc dicit: *Inambulabo in eis*; idest, promovebo eos de virtute in virtutem: nam hic profectus sine gratia Dei esse non potest. I. Corinth. xv. 10. „ Gratia Dei sum id quod sum. " Nam sicut gratia operans facit nos esse aliquid in esse iustitiæ, ita & gratia cooperans facit nos in ipso esse proficere. Tertium pertinet ad Dei beneficium: & hoc vel protectionis per providentiam; & hoc tangit dicens: *Ego ero illorum Deus*; idest, providentia mea protegam eos: Psal. cxliii. 15. „ Beatus populus cuius Dominus Deus eius. " Vel beneficium remunerationis, ut sic dicatur: *Ero illorum Deus*; idest, dabo eis meipsum in mercedem. Genes. xv. 1. „ Ego „ ero merces tua magna nimis: " & Hebr. xi. 16. „ Non confunditur Deus eorum vo„ cari Deus. " Quartum pertinet ad debitum cultum, & servitium sanctorum; & quantum ad hoc dicit: *Et ipsi erunt mihi in populum*; idest, me colent, & mihi obedient ut mei, & non alterius. Psal. xciv. xcix. 4. „ Nos autem populus eius, & „ oves pascuæ eius. " Vel possunt ad præsentiam corporalem referri; & tunc exponitur sic. *Quoniam inhabitabo in illis*, per carnis assumptionem: Ioan. i. 14. „ Ver„ bum caro factum est, & habitavit in no„ bis: " *& ambulabo inter illos*, corporaliter cum eis conversando: Baruch iii. 38. „ Post hæc in terris visus est, & cum ho„ minibus conversatus est: " *& ero illorum Deus*, per gloriam: Deut. iv. 7. „ Non „ est alia natio tam grandis, quæ habeat „ deos appropinquantes sibi, sicut Deus „ noster adest cunctis obsecrationibus no„ stris. " *Et ipsi erunt mihi populus*; idest, per fidem me colent.

Consequenter cum dicit, *Propter quod exite de medio eorum*, confirmat ipsam admonitionem per aliam auctoritatem; & circa hoc duo facit. Primo confirmat admonitionem per auctoritatem; secundo ostendit præmium promissum servantibus monitionem, ibi, *Ego recipiam vos*. Dicit ergo: *Propter quod*, idest quia estis templum Dei, *exite de medio eorum*: & sumitur de Isa. lii. 11. „ Recedite, recedite, (a) exite „ inde, & pollutum nolite tangere. " Ubi tria dicit, *Exite, separamini, & immundum nolite tangere*: quia tripliciter debemus nos habere ad infideles. Primo ut exeamus ab eis, relinquendo peccata. Zach. ii. 6. „ O, o, o, fugite de terra Aquilonis, di„ cit Dominus. " Sed Donatistæ dicunt, quod debemus corporaliter deserere malam societatem, quod non est verum. Unde quod Apostolus dicit, intelligendum est de separatione spirituali; & ideo sic exponit: *Exite* spiritualiter, non sequendo vitam eorum. Cant. ii. 2. „ Sicut lilium inter spi„ nas, sic amica mea inter filias. " Et hoc ideo ut vitemus ipsas peccatorum occasiones ab eis datas: & ideo dicit: *Separamini*; idest, longe ab eorum consensu sitis. Matth. x. 35. „ Veni enim separare homi„ nem adversus patrem suum. " Numer. xvi. 26. „ Recedite a tabernaculis homi„ num impiorum, & nolite tangere quæ „ ad eos pertinent, ne involvamini in pec„ catis eorum. " Tertio ut arguamus eos, cum male agunt; & ideo dicit: *Immundum ne tetigeritis*, scilicet consentientes eis in malis. Roman. i. 32. „ Non solum qui „ faciunt ea, sed & qui consentiunt fa„ cientibus. " Ephes. v. 11. „ Nolite com„ municare operibus infructuosis. " Et hoc quia qui tangit picem, inquinatur ab ea. Eccli. xiii. Præmium autem repromissum ser-

(a) *Al. deest* exite.

servantibus monitionem est duplex, scilicet divina familiaritas, & divina adoptio. Divina familiaritas, quia *ego recipiam vos*; quasi dicat: Secure exeatis, quia *ego recipiam vos* in meus. Psal. xxvi. 10. „ Quoniam pater meus, & mater mea dereliquerunt me; Dominus autem assumpsit me. “ Psal. lxiv. 5. „ Beatus quem elegisti, & assumpsisti. “ Esa. xlii. 1. „ Ecce servus meus, suscipiam eum. “ Sed divina adoptio, quia adoptat nos in filios, quia dicit: *Et ero vobis in patrem, & vos eritis mihi in filios*. Rom. viii. 15. „ Non accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus: Abba, Pater. “ Et dicit *filios* quantum ad perfectos, & *filias* quantum ad imperfectos; & hoc sumitur ex II. Reg. vii. 14. ubi dicitur de Salomone: „ Ego ero ei in patrem, & ipse erit mihi in filium. “

CAPITIS SEPTIMI

LECTIO I.

HAs igitur habentes promissiones, carissimi, mundemus nos ab omni inquinamento carnis, & spiritus, perficientes sanctificationem in timore Dei. Capite nos. Neminem læsimus, neminem corrupimus, neminem circumvenimus. Non ad condemnationem vestram dico. Prædiximus enim quod in cordibus nostris estis ad commoriendum, & ad convivendum.

MOnuit Apostolus Corinthios qualiter se in futuro debeant habere; hic commendat eos de bonis præteritis. Sed ut fiat quædam continuatio præteritorum ad futura, primo concludit admonitionem; secundo vero commendat eos, ibi, *Multa mihi fiducia est apud vos*. Circa primum tria facit. Primo ponit admonitionem; secundo inducit exemplum sui ipsius ad admonitionem servandam, ibi, *Capite nos*; tertio ponit admonentis intentionem, ibi, *Non ad condemnationem vestram dico*. Circa primum tria facit. Primo ponit motivum ad observantiam admonitionis; & hoc est promissio eis facta: & ideo dicit: *Has igitur habentes promissiones, carissimi*, scilicet quod Deus habitet in nobis, & recipiat nos &c. Secundo ponit admonitionem, cum dicit: *Mundemus nos ab omni inquinamento carnis, & spiritus*: & hoc ideo, quia promissiones istæ non dantur nisi mundis; & ideo *mundemus nos ab omni inquinamento carnis, & spiritus*, idest carnalium, & spiritualium vitiorum. Esa. lii. 11. „ Mundamini qui fertis vasa Domini. “

Ubi sciendum est, quod omne peccatum quod consummatur in delectatione carnis, est carnale; illud vero quod consummatur in delectatione spiritus, est spirituale. Et inde est quod peccata carnalia, si considerentur quantum ad sui consummationem, sunt duo tantum, scilicet gula, & luxuria; cetera vero peccata sunt spiritualia. Si vero considerentur quantum ad sui originem, sic omnia peccata possunt dici carnalia, quia omnia (a) ex conceptione carnis originem habent; & hoc modo loquitur ad Galat. v. 19. „ Manifesta sunt autem opera carnis; quæ sunt fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria, idolorum servitus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, dissensiones, sectæ, invidiæ, homicidia, ebrietates, commessationes, & his similia. “

Tertio ponit modum implendi admonitionem, ibi, *Perficientes sanctificationem in timore Dei*. Posset enim aliquis dicere: Numquid non sumus mundati in baptismo? Et ideo addit: *Perficientes sanctificationem*; idest, perficiamus emundationem inchoatam in baptismo. Sanctus enim idem est quod mundus. Levit. xi. & xix. 2. „ Sancti estote, quoniam ego sanctus sum Dominus Deus vester. “ Perficiamus, inquam, quia Philosophi conati sunt perficere, & non potuerunt, quia non potuerunt omnia peccata vitare: quantumcumque enim aliqua peccata vitarent, & exercerent actus virtutum, adhuc tamen remanebat

(a) *Forte* ex concupiscentia.

in eis peccatum infidelitatis. Et ideo in vero cultu Dei solum perficitur emundatio; & hoc est quod dicit: *In timore*, idest in cultu, *Dei*. Eccli. xxv. 14. „ Timor „ Domini super omnia se superposuit. "

Sed contra, Coloss. III. 14. „ Super omnia „ caritatem habentes, quæ est vinculum „ perfectionis. " Non igitur perficitur sanctificatio in timore Dei, sed in caritate Dei.

Respondeo: Dicendum est, quod hic loquitur de timore filiali, qui est caritatis effectus, & non de servili, qui contrariatur caritati. Dicit autem, *In timore*, ut doceat nos habere affectum ad Deum cum quadam reverentia, & solicitudine. Amor enim causat securitatem, quæ quandoque negligentiam parit; sed qui timet, semper est solicitus.

Consequenter cum dicit, *Capite nos*, in exemplum se præbet; quasi diceret: Accipite nos in exemplum. I. Corinth. XI. 1. „ Imitatores mei estote, sicut & ego „ Christi. " Ego enim mihi cavi ab immunditia per sanctificationem, quia neminem læsi. Ubi notandum, quod tripliciter potest aliquis lædere proximum; & nullo istorum modorum læsit aliquem. Primo in persona; & quantum ad hoc dicit: *Neminem læsimus*, scilicet in persona, sicut faciunt mali domini: Mich. III. 2. „ Vio„ lenter tollitis pellem eorum desuper eis. " Secundo quantum ad famam, inducendo eos vel exemplo, vel persuasionibus ad malum; & quantum ad hoc dicit: *Neminem corrupimus*: I. Corinth. XV. 33. „ Cor„ rumpunt bonos mores colloquia prava. " Tertio quantum ad subtractionem bonorum; & quantum ad hoc dicit: *Neminem circumvenimus*; idest, in bonis fraudavimus: I. Thess. IV. 6. „ Ne quis circumve„ niat in negotio fratrem suum. "

Consequenter cum dicit, *Non ad condemnationem vestram dico*, aperit suam intentionem; quasi dicat: Non dico hoc condemnando vos, sed ut emendemini. Mala enim præterita propter duo consueverunt commemorari: aliquando ad condemnationem, & hoc quando non est ultra spes correctionis; aliquando autem ad emendationem, ut scilicet corrigatur, & hoc modo loquitur hic: *Non ad condemnationem vestram dico*. I. Corinth. VII. 35. „ Hæc ad utilitatem vestram dico, non ut „ laqueum vobis iniiciam. " Et ratio huius est, quia gaudeo de bono vestro: *prædixi enim quod vos estis in cordibus nostris*. Supra III. 2. „ *Epistola nostra vos estis scripta in cordibus nostris*. Philip. I. 7. „ Eo quod „ habeam vos in corde, & in vinculis „ meis, & in defensione, & confirmatio„ ne Evangelii, socios gaudii mei omnes „ vos esse. " *Estis*, inquam, *in cordibus nostris*, scilicet *ad commoriendum, & ad convivendum*. Quod potest intelligi de morte culpæ, & de morte naturali. De morte culpæ, ut non intelligatur quod nos simus parati ad commoriendum vobiscum; idest, quando vos peccatis, nos velimus peccare; sed quod mortem culpæ vestram eo dolore accipimus quo nostram. Infra XI. 29. *Quis infirmatur, & ego non infirmor?* I. Corinth. XV. 31. „ Quotidie mo„ rior per vestram gloriam, fratres. " *Et ad convivendum*, quia ita gaudeo de bona vita vestra in gratia, sicut & de nostra. De morte vero naturali, ut intelligatur: *Ad commoriendum*; idest, paratus sum mori pro vobis. Infra XII. 15. „ Li„ bentius impendar, & superimpendar pro „ animabus vestris. " *Et ad convivendum*, idest ut desiderem vos esse socios in vita æterna. II. Timoth. II. 11. „ Si commortui „ sumus, & convivemus. "

L E C T I O II.

MUlta mihi fiducia est apud vos, multa mihi gloriatio pro vobis: repletus sum consolatione, superabundo gaudio in omni tribulatione nostra. Nam & cum venissemus in Macedoniam, nullam requiem habuit caro nostra, sed omnem tribulationem passi sumus. Foris pugnæ, intus timores. Sed qui consolatur humiles, consolatus est nos Deus in adventu Titi. Non solum autem in adventu eius, sed etiam in consolatione in qua consolatus est in vobis, referens nobis vestrum desiderium, vestrum fletum, vestram æmulationem pro me, ita ut magis gauderem. Quoniam, etsi contristavi vos in Epistola, non me pœnitet.

tet. Et si pœniteret, videns quod Epistola illa [illegible] vos contristavit, nunc gaudeo: non quia contristati estis, sed [illegible] ti estis ad pœnitentiam.

Apostolus posuit supra admonitionem ex præmissis conclusam; hic subdit suam commendationem; & circa hoc duo facit. Primo ponit eorum commendationem; secundo ipsam exponit, ibi, *Nam & cum venissem in Macedoniam, nullam requiem habuit caro nostra*. Commendationem autem ipsorum ponit ostendendo affectum suum, qui consurgit ex bonis operibus, quæ Corinthii faciebant. Consuevit enim quadruplex affectus in cordibus diligentium consurgere ex bonis quæ dilecti operantur; & hos quatuor se Apostolus concepisse de eis ostendit. Et primo affectum fiduciæ: unde dicit: *Multa mihi fiducia est apud vos*, inquantum scilicet confido quod qui bene cœpistis, semper proficietis in melius: unde ex bonis auditis de vobis spero maiora in futurum. Philip. I. 6. „ Confido de vobis, quod qui cœpit in vobis opus bonum, perficiet usque in diem Christi Iesu. “ Hebr. VI. 9. „ Confidimus de vobis, carissimi, meliora, & viciniora saluri. “ Et hæc fiducia bona est, & salubris. Hebr. X. 35. „ Nolite amittere fiduciam vestram, quæ magnam habet remunerationem. “ Secundo ex hoc concipit affectum gloriationis. Ex quo enim quis bona amici sicut sua diligit, consequens est ut de bonis amici sicut de propriis glorietur. Et hoc specialiter, quoniam ipse est causa illorum bonorum, sicut magister est causa doctrinæ discipuli. Et ideo dicit: *Multa mihi gloriatio pro vobis est*. Prov. X. I. „ Gloria Patris Filius sapiens. “ Tertio ex prædictis concipit affectum consolationis, quando is qui lætatur, & gloriatur de bonis suis, vel amici, habet remedium contra tristitias. Consolatio enim est remedium contra tristitias. Naturale autem est quod semper delectatio, & gaudium, tristitiæ opponitur; & secundum Philosophum omnis delectatio debilitat, vel totaliter tollit tristitiam. Si delectatio sit contraria tristitiæ, totaliter absorbet tristitiam; si autem non sit contraria, debilitat, & diminuit eam. Et inde est quod quando quis est in tristitia, quandocumque nuntiantur sibi aliqua læta, diminuitur tristitia. Et ideo quia audit læta de Corinthiis, dicit: *Repletus sum consolatione*, audita scilicet correctione vestra. Supra I. 5. *Sicut abundant Christi passiones in nobis; ita & per Christum abundat consolatio nostra*. Philip. II. I. „ Si qua consolatio in Christo, si quod solatium civitatis, si qua societas spiritualis, si qua viscera miserationis: implete gaudium meum, ut idem sapiatis, eamdem caritatem habentes, unanimes, idipsum sentientes. “ Quarto consurgit ex prædictis affectus exubetantis gaudii: licet enim ex aliquibus delectationibus diminuatur tristitia, non tamen totaliter tollitur, nisi gaudium sit magnum. Quamvis autem Apostolus multas tribulationes sustineret, quia tamen multum gaudebat de bonis Corinthiorum, ideo non solum non absorbebatur tristitia totaliter, sed etiam superabundabat gaudio; & ideo dicit: *superabundo gaudio in omni tribulatione nostra*; idest gaudium meum superat omnem tribulationem, quæ erat in animo meo. I. Thessal. II. 19. „ Quæ est enim spes nostra, aut gaudium, aut corona gloriæ? Rom. XII. 12. „ In tribulatione patientes. “

Consequenter cum dicit, *Nam cum venissem in Macedoniam, nullam requiem habuit caro nostra*, exponit suam commendationem. Duo autem dixerat, scilicet se accepisse gaudium, & habuisse tribulationem. Primo ergo manifestat suam tribulationem; secundo vero suam consolationem, ibi, *Sed qui consolatur humiles, consolatus est nos Deus in adventu Titi*. Tribulationem autem aggravat ex duobus, scilicet ex subtractione remedii, & ex tribulationis multiplicitate. Ex subtractione remedii, cum dicit: *Nam & cum venissem in Macedoniam, nullam requiem habuit caro nostra*; quasi dicat: Vere tribulationem habeo, quia in nullo consolor: *nam cum venissem in Macedoniam, nullam requiem habuit caro nostra*. Hic facit mentionem de persecutione quam passus est in Macedonia, quando liberavit ancillam Pythonissam, ut legitur Act. XVI. Dicit autem: *Nullam requiem habuit caro nostra*: & non dicit, Spiritus noster: quia sancti sempet habent pacem spiritus; cum etiam in adversis anima, quæ in corpore patitur, spe futuri præmii quiescat, quamquam multa sustineat affectui carnis contraria. Ex multiplicitate vero tribulationum aggravat, cum dicit: *Omnem tribulationem passi sumus*, idest omne

genus

genus tribulationis secundum corpus, & secundum animam. Supra iv. 8. *In omnibus tribulationem patimur*. Ioan. xvi. 33. „ In „ mundo pressuram habebitis. " Et quod omnem tribulationem passus fuerit, exponit consequenter cum dicit: *Foris pugna, intus timores*. *Foris*, idest extra meipsum, *pugna* persecutionum; sed tamen *intus*, idest in corde, est timor de malo, timens persecutionem in futuro. Deuter. xxxii. 25. „ Foris vastabit eos gladius, & intus pavor."

Sed contra. Prov. xxviii. 1. „ Iustus quasi „ leo confidens absque terrore erit." Respondeo. Est sine timore quantum ad spiritum, non tamen quantum ad carnem.

Vel *foris*, idest extra Ecclesiam, *pugna*, illatæ ab infidelibus; sed *intus timores*, ne scilicet illi qui intra Ecclesiam sunt, excidant a fide propter persecutores. Vel *foris*, idest in manifesto, *pugna*, quibus impugnamur a manifestis inimicis; *intus timores*, qui iniiciuntur nobis ab illis qui dicunt se amicos, & non sunt: quia, ut dicit Boetius de Consolatione, „ nulla pestis „ efficacior ad nocendum quam familiaris „ inimicus. " Matth. x. 36. „ Inimici ho„ minis domestici eius. "

Consequenter cum dicit, *Sed qui consolatur humiles, consolatus est nos Deus in adventu Titi*, ponit materiam suæ consolationis; quam extollit ex duobus, scilicet ex grata præsentia Titi, & ex consolatione Titi, ibi, *Non solum autem in adventu eius, sed etiam in consolatione qua consolatus est in vobis*. Dicit ergo: Licet hic graviter afflicti fuerimus; *sed qui*, scilicet Deus, *consolatur humiles, consolatus est nos in adventu Titi*: cuius præsentia (a) utique mihi gratissima est, & in adiutorium. Supra i. 4. *Qui consolatur nos in omni tribulatione nostra*. Dicit autem, *Qui consolatur humiles*, quia superbos non consolatur, sed eis resistit, ut dicitur Iac. iv. & I. Petr. v. Consolatur autem humiles dando eis gratiam, quæ est consolatio Spiritus sancti. Esa. lxi. 2. „ Ut consolarer omnes lugentes. "

Non solum autem in adventu eius, sed etiam in consolatione qua consolatus est in vobis. Hic ponitur alia materia consolationis Apostoli, scilicet consolatio Titi. Et materia huius consolationis est duplex. Prima, emendatio Corinthiorum, quam habuerunt in præsentia Titi; secunda est devotio Corinthiorum, quam ostenderunt ad Titum, ibi, *In consolatione autem nostra abundantius gavisi sumus super gaudio Titi*. Circa primum duo facit. Primo ponit consolationem de pœnitentia Corinthiorum; secundo exponit quædam quæ dixit, ibi, *Contristati enim estis secundum Deum*. Circa primum tria facit. Primo ponit consolationem Titi; secundo materiam consolationis, ibi, *Referens nobis vestrum desiderium &c.* tertio effectum consolationis in mente Apostoli, ibi, *Ita ut magis gauderem*. Dicit ergo: Non solum consolatur nos Deus in adventu Titi, sed etiam in consolatione qua ipse Titus consolatus est de vobis, & in vobis. Et huius consolationis materia est, quia ipse Titus *consolatus est, referens nobis vestrum desiderium, vestrum fletum, vestram æmulationem pro me*. Ubi tria ponit laudabilia propter tria reprehensibilia quæ fuerunt in eis. Fuerunt enim pigri ad bonum; & contra hoc dicit: *Referens nobis vestrum desiderium*, de proficiendo in melius. Item erant proni ad malum; & contra hoc dicit, *Vestrum fletum*, scilicet de peccatis commissis. Hier. vi. 26. „ Luctum unigeniti fac „ tibi. " Item erant faciles deceptioni pseudorum; & contra hoc dicit, *Vestram æmulationem*, contra pseudos habitam pro amore mei. Nam ante æmulabamini contra me pro eis.

Consequenter cum dicit, *Ita ut magis gauderem*, ponit affectum conceptum ex consolatione Titi: qui quidem affectus est gaudium. Unde circa hoc tria facit. Primo ponit conceptum gaudium; secundo ostendit suæ æstimationis imitationem; tertio subdit rationem gaudii. Dicit ergo: Intantum gavisus sum de his quæ Titus retulit mihi, ita *ut magis gauderem* de hoc quam de tribulatione mea doluerim. Nam spiritualia præferenda sunt temporalibus. Vel *ut magis gauderem* de hoc quod contristavi vos, quam doluerim olim. Peccaverant enim faciendo fornicationem, & Apostolus increpaverat eos, ut patet in prima Epistola v. & vi. capp. Tunc autem incertus erat Apostolus quem eventum deberet habere illa tristitia, bonum scilicet, an malum, & ideo dubitans pœnituit. Sed videns postmodum quod bonum inde provenerat, gaudebat: ideo dicit: *Quoniam etsi contristavi vos*, increpando in prima Epistola, *non me pœnitet* modo, quia correcti estis: *& si olim pœniteret*, quando scilicet eram incertus utrum tristitia induceret vos ad correctionem, vel desperationem, *videns quod epistola illa, etsi ad horam, vos contristavit, nunc gaudeo*, quia estis conversi.

(a) Al. utpote.

8. Et rationem gaudii assignat: quia non gaudeo de hoc quia *contristati estis*; sed de effectu, scilicet de correctione, *quia* scilicet *contristati estis*, non ad desperationem, sed *ad pœnitentiam*: sicut medicus non gaudet de amaritudine (*a*) medicinæ, sed de effectu, scilicet de sanitate. Supra vi. 10. *Quasi tristes, semper autem gaudentes*.

L E C T I O III.

Contristati enim estis secundum Deum, ut in nullo detrimentum patiamini ex nobis. Quæ enim secundum Deum tristitia est, pœnitentiam in salutem stabilem operatur; sæculi autem tristitia mortem operatur. Ecce enim hoc ipsum, secundum Deum contristari vos, quantam in vobis operatur solicitudinem, sed defensionem, sed indignationem, sed timorem, sed desiderium, sed æmulationem, sed vindictam. In omnibus exhibuistis vos incontaminatos esse negotio.

Posita consolatione Apostoli, & Titi de tristitia Corinthiorum, eo quod fuerit ad pœnitentiam, & non ad desperationem; hic consequenter huius consolationis ratio assignatur, eorum tristitiam commendando: & circa hoc duo facit: primo enim commendat eorum tristitiam; secundo ex hoc concludit propositum, ibi, *Et si scripsi vobis, non propter eum qui fecit iniuriam ..... sed ad manifestandam solicitudinem vestram*. Commendat autem Corinthiorum tristitiam ex duobus. Primo ex causa; secundo ex effectu, ibi, *Quæ enim tristitia est secundum Deum, pœnitentiam in salutem stabilem operatur*. Causa autem ex qua commendatur eorum tristitia, hæc est, quia est secundum Deum; & ideo dicit: Licet ad horam contristaverim vos per Epistolam, tamen nunc gaudeo, idest quia *contristati estis secundum Deum*. Ubi sciendum est, quod tristitia, & gaudium, & communiter omnis affectio ex amore causatur. Tristatur enim quis, quia caret eo quod amat. Qualis autem est amor, talis est tristitia ex amore causata. Est autem duplex amor: unus quo diligitur Deus, & ex hoc causatur tristitia quæ est secundum Deum; (*b*) alius est quo amatur sæculum, & ex hoc causatur tristitia sæculi. Amor quo diligimus Deum, facit nos libenter servire Deo, (*c*) solicite quærere honorem Dei, & vacare Deo dulciter. Et quia peccando impedimur a servitio Dei, & ideo ei non vacamus, nec eius honorem quærimus; ideo amor Dei causat tristitiam de peccato; & hæc est tristitia secundum Deum: quæ quidem tristitia non fuit vobis ad malum, nec detrimentum, sed potius ad fructum, & meritum. Et ideo dicit: *Ut in nullo detrimentum patiamini ex nobis*: quia non solum bona, & grata quæ vobis impendimus, vobis prosunt; sed etiam hoc ipsum quod vos corrigimus, & contristamus. Hebr. xii. 11. „Omnis disci„plina in præsenti quidem videtur non „esse gaudii, sed mœroris; postea au„tem fructum pacatissimum exercitatis per „eam reddet iustitiæ. “

Consequenter cum dicit, *Quæ enim tristitia secundum Deum est, pœnitentiam in salutem stabilem operatur*, commendat eorum tristitiam ex effectu; qui quidem est præmium vitæ æternæ: & circa hoc duo facit: primo enim ponit effectum in generali; secundo experimentum specialiter in eis consecutum, ibi, *Ecce enim hoc ipsum, secundum Deum contristari vos, quantam in vobis operatur solicitudinem*. Circa primum duo facit: primo enim ponit effectum tristitiæ quæ est secundum Deum; secundo ponit effectum tristitiæ quæ est secundum mundum, ibi, *Sæculi autem tristitia mortem operatur*. Dicit ergo primo: Dico quod tristitia nostra non fuit vobis detrimentum: *enim*, idest quia, *tristitia quæ est secundum Deum, operatur pœnitentiam*, pœnitentiam autem, dico, *in salutem stabilem*, idest sempiternam, quæ est salus stabilis, & est beatorum; de qua Esa. li. 6. „Salus au„tem mea in sempiternum erit: “ & hanc operatur pœnitentia. Matth. iii. 2. „Agite „pœnitentiam, appropinquabit enim regnum „cælorum. “ Et dicit *stabilem*, ut excludat salutem temporalem, quæ est transitoria, & communis ipsis hominibus, & iumentis; de qua in Psal. xxxv. 8. „Ho„mines, & iumenta salvabis Domine. “

Sed contra hoc quod dicit, quod tristitia quæ est secundum Deum, pœnitentiam operatur, videtur esse, quia ipsa tristitia secundum Deum est pœnitentia. Pœ-

(*a*) *Al.* amaritudine medicinæ. (*b*) *Al.* amor quo amatur &c. (*c*) *Al.* scilicet quærere.

Pœnitere enim est tristari de malo, & secundum Deum. Non ergo operatur pœnitentiam.

Respondeo: Dicendum est, quod pœnitentia habet tres partes: quarum pars prima est tristitia, scilicet dolor, & compunctio de peccatis; aliæ duæ sunt confessio, & satisfactio. Cum ergo dicit, quod tristitia operatur pœnitentiam, intelligendum est, quod compunctio, seu dolor de peccato operetur in nobis pœnitentiam, idest alias partes pœnitentiæ, scilicet confessionem, & satisfactionem. Vel dicendum est, quod tristitia secundum Deum est communior quam pœnitentia: quia pœnitentia est de proprio peccato; sed tristatur quis secundum Deum & de peccatis propriis, & de alienis. Sic ergo effectus tristitiæ quæ est secundum Deum, est salus æterna; effectus vero tristitiæ quæ est secundum mundum, est mors. Quia enim qui diligit sæculum, inimicus Dei constituitur, ut dicitur Iacob. IV. ideo ex amore sæculi mors causatur. Tristatur enim secundum sæculum quis, non quia peccans Deum offendit; sed quia deprehensus in peccato, punitur de eo, & detegitur: & hæc tristitia est vitanda in peccatis. Eccli. XXX. 24. „ Tristitiam longe fac a te: multos enim occidit tristitia, & non est utilitas in illa. "

Consequenter manifestat effectum prædictum per experimentum sumptum in ipsis, cum dicit: *Ecce enim hoc ipsum, secundum Deum contristari vos, quantam in vobis operatur sollicitudinem*; quasi dicat: Vere salutem stabilem, quia experimento patet quod in nobis multa quæ ad salutem ducunt, operatur. Ponit autem sex ad hoc pertinentia; quorum unum est generale, scilicet solicitudo: quando enim homo est in lætitia, de facili committit aliquas negligentias; sed quando est tristis, & in timore, solicitatur: & ideo dicit: *Ecce enim*, scilicet in vobis experti estis, *hoc ipsum*, scilicet *secundum Deum contristari vos, quantam in vobis operatur solicitudinem*, ad vitandum mala, & ad faciendum bona. Mich. VI. 8. „ Indicabo tibi, o homo, quid sit „ bonum, & quid Dominus requirat a te:" & infra: „ Solicitum ambulare cum Deo „ tuo. " Alia vero sunt specialia, quorum quædam pertinent ad affectum interiorem, quædam ad actum exteriorem. Eorum vero quæ pertinent ad affectum interiorem quædam sunt ad peccati remotionem, quædam vero ad boni adeptionem. Nam verus pœnitens debet recedere a malo, & facere bonum. Quantum autem ad remotionem mali ponit tria. Primum est ut desistat facere malum; & quantum ad hoc dicit, *Sed defensionem*, contra illos qui nos ad malum inducunt. I. Petr. V. 9. „ Cui resistite „ fortes in fide. " Vel, secundum Glossam, ut contra pseudo me defendatis. Ephes. ult. 13. „ Accipite armaturam Dei, ut „ possitis resistere in die malo. " Secundum est quod homo indignetur contra se pro peccatis quæ fecit; & quantum ad hoc dicit, *Sed indignationem*. Indignatio autem sui operatur tristitiam secundum Deum. Esa. LXIII. 5. „ Indignatio mea auxiliata „ est mihi. " Tertium est quod sit in continuo timore de futuro, ut caveat; & quantum ad hoc dicit, *Sed timorem*, de recidivo, ne scilicet in futuro similiter contingat. Eccli. XXV. 14. „ Timor Domini su„ per omnia se superposuit: " Qantum autem ad hanc boni adeptionem, duo ponit. Primo desiderium, quo ad bonum afficitur; & quantum ad hoc dicit, *Sed desiderium*, quo bonum facere affectetis. Proverb. XI. 23. „ Desiderium iustorum, o„ mne bonum. " Secundo æmulationem bonam, qua bonos imitari conatur; & quantum ad hoc dicit: *Sed amulationem*, ut scilicet me, & alios bonos imitemini. I. Corinth. XIV. I. „ Sectamini caritatem.... „ æmulamini charismata meliora: " XII. 31. Eorum vero quæ pertinent ad exteriorem actum, duo ponit. Primum est ut vindicent in seipsis quod peccaverunt; & hoc utile est. Cum enim omne malum necessatium sit puniri vel ab homine, vel a Deo; si hic non punit, melius est quod homo malum in se puniat quod fecit, quam quod Deus: quia, ut dicitur Hebr. X. 31. „ hor„ rendum est incidere in manus Dei vi„ ventis: " & quantum ad hoc dicit, *Sed vindictam*; idest, quia peccantes punitis, & etiam vos ipsos. I. Corinth. IX. 27. „ Castigo corpus meum, & in servitutem „ redigo. " Esa. XXVI. 18. „ Iustitiam non „ fecimus in terra. " Secundum est quod totaliter abstineat a malo; & ideo dicit: *In omnibus exhibuistis vos*, duce scilicet fide, *incontaminatos esse negotio*, scilicet christiano. Supra VI. 4. *In omnibus exhibeamus nosmetipsos sicut Dei ministros*. Ephes. I. 4. „ Elegit nos ante mundi constitutionem, „ ut essemus sancti. " Psal. c. 6. „ Ambulans in „ via immaculata, hic mihi ministrabat. " „ Vel *negotio*, de quo scilicet correcti estis, puta de favore quem dedistis fornicatori; sed postmodum puniendo, & condemnando ipsum, ostendistis vos in hoc incontaminatos esse.

LECTIO IV

IGitur & si scripsi vobis, non propter eum qui fecit iniuriam, nec propter eum qui passus est; sed ad manifestandam solicitudinem nostram, quam habemus pro vobis coram Deo: ideo consolati sumus. In consolatione autem nostra abundantius magis gavisi sumus super gaudio Titi, quia refectus est spiritus eius ab omnibus vobis. Et si quid apud illum de vobis gloriatus sum, non sum confusus; sed sicut omnia vobis in veritate locuti sumus, ita & gloriatio nostra quæ fuit ad Titum, veritas facta est; & viscera eius abundantius in vobis sunt, reminiscentis omnium vestrum obedientiam, quomodo cum timore, & tremore excepistis illum. Gaudeo quod in omnibus confido in vobis.

HIc assignata ratione quare gaudet Apostolus de ipsorum tristitia, consequenter inducit conclusionem suam, in qua duo facit: primo enim ostendit intentionem suam quam habuit in scribendo; secundo manifestat gaudium quod habuit de ipsorum correctione, ibi, *Ideo consolati sumus*. Dicit ergo primo: Ex quo incontaminati estis, igitur apparet quod, *& si scripsi vobis*, per Epistolam increpando, non scripsi *propter eum* tantum *qui fecit iniuriam*, incestu maculando cubile patris sui, ut dicitur I. Corinth. v. *nec propter eum* tantum *qui passus est*, scilicet propter patrem; quasi non propter zelum vindictæ solum, sed hoc feci *ad manifestandam solicitudinem nostram quam pro vobis habemus*; idest, ut sciretis quam soliciti simus pro vobis: & hoc dico *coram Deo*, ut sit iuramentum, idest Deo teste. Vel *ad manifestandam* (a) *coram Deo*, scilicet de vobis omnibus *solicitudinem nostram*. Coloss. II. I. „ Volo vos scire „ quam solicitudinem habeam pro vobis, „ & pro his qui sunt Laodiciæ, & qui„ cumque non viderunt faciem meam in „ carne. " Vel aliter. Non scripsi tantum *propter eum qui fecit iniuriam*, ut scilicet corrigeretur; vel *propter eum qui passus est*, ut placaretur; sed *ad manifestandam solicitudinem nostram*, ut scilicet vos qui indignati fuistis pro contumelia, & pœna inflicta fornicatori, reconciliaremini Deo.

Consequenter concludit gaudium quod habuit de eorum correctione, cum dicit: *Ideo consolati sumus*; quasi dicat: Quia hoc consecutus sum ex eo quod scripsi, scilicet quod estis correcti; *ideo consolati sumus*; idest, consolationem accepimus. Gaudium enim hominis est cum consequitur quod cum desiderio intendit. Supra I. 12. *Abundantius autem ad vos conversati sumus*.

Consequenter cum dicit, *In consolatione autem nostra abundantius magis gavisi sumus*, ponit secundam causam suæ consolationis, quæ sumitur ex devotione quam ostenderunt ad Titum: & circa hoc tria facit. Primo ponit gaudium suum de gaudio Titi conceptum; secundo gaudii rationem assignat, ibi, *Et si quid apud illum de vobis gloriatus sum, non sum confusus*; tertio materiam gaudii Titi assignat, ibi, *Reminiscentis omnium vestrum obedientiam*. Dicit ergo primo: *Gavisi sumus* de correctione vestra, *autem*, idest sed, *in consolatione nostra abundantius magis gavisi sumus*, quam turbati fuerimus de tribulatione, *super gaudio Titi*. Vel *magis gavisi sumus*; idest, magis gaudium attulit consolationi nostræ gaudium Titi; & hoc *quia refectus est spiritus eius*. Tunc enim reficitur animus prælati, quando subditi eius sunt obedientes ei, & eum reverentur. Ad Philem. 20. „ Refice viscera mea in „ Domino. " Refectus, inquam, *ab omnibus vobis*: quia omnes vel correcti estis, vel est spes correctionis. Rationem autem huius gaudii assignat quantum ad duo. Unum est ex parte Apostoli, quia scilicet ipse inventus est verax. Nam Apostolus commendaverat Corinthios Tito, antequam iret ad eos. Quia vero nunc ita invenit Titus sicut Apostolus dixit, gaudet Apostolus verba sua vera fuisse; & hoc est quod dicit: *Et si quid apud illum de vobis gloriatus sum*, commendando vos (dicit autem, *Gloriatus sum*, quia gloria Apostoli erat bonum illorum) *non sum confusus*; idest, non erubesco me falsa dixisse: quando enim aliquis invenitur mendax, confunditur. Eccli. XXXVII. 20. „ Ante omnia sermo verax præce„ dat te. " *Sed sicut omnia in veritate vobis locutus sum*, idest sicut prædicavi vobis veritatem, *ita gloriatio nostra quæ fuit ad Titum de vobis, veritas facta est*; idest, inventa est vera. Alia ratio est ex parte Corin-

(a) Al. coram vobis, Deo scilicet de omnibus.

rinthiorum. Nam amici desiderant ut illi quos diligunt, ab omnibus diligantur. Quia ergo Titus diligebat Corinthios propter eorum devotionem, ideo de hoc Apostolus gaudebat; & ideo dicit Apostolus: *Et viscera eius abundantius in vobis sunt*; quasi dicat: Non solum gaudeo quia inventus sum verax, sed etiam quia *viscera eius*, idest viscerosa caritas eius, & nimius amor, *est abundantius* quam antea in vobis esset, ex quo vidit profectum vestrum: vel *abundantius* quam in aliis. Coloss. III. 12. „ Induite vos sicut electi Dei, sancti, & dilecti, viscera misericordiae. " Materiam autem gaudii manifestat ex duobus, scilicet ex obedientia, & reverentia. Ex obedientia quidem, cum dicit: *Reminiscentis omnium vestrum obedientiam*, qua obedienter sibi obtemperastis: in quo etiam & laudavit vos. I. Reg. xv. 22. „ Melior est obedientia quam victimae. " Eccli. III. 1. „ Filii sapientiae, Ecclesia iustorum. " Ex reverentia autem, cum dicit: *Quomodo cum timore*, scilicet filiali, non servili, *cum timore* animi, *& tremore* corporis *excepistis eum*. Galat. IV. 15. „ Testimonium enim „ vobis perhibeo, quia si fieri posset, ocu- „ los vestros eruissetis, & dedissetis mi- „ hi. " Et quia ita habuistis vos ad eum, gavisus sum, quia verax inventus sum, & ipse diligit vos. Unde *gaudeo quod in omnibus confido de vobis*: non solum in bona voluntate, sed etiam in bonis operibus in futuro quod bene vos habeatis. Hebr. VI. 9. „ Confidimus de vobis meliora, & viciniora saluti. "

CAPITIS OCTAVI

LECTIO I.

NOtam autem vobis facimus, fratres, gratiam Dei quae data est in Ecclesiis Macedoniae, & quod in multo experimento tribulationis abundantia gaudii ipsorum fuit, & altissima paupertas eorum abundavit in divitias simplicitatis eorum. Quia secundum virtutem (testimonium illis reddo) & supra virtutem voluntarii fuerunt, cum multa exhortatione obsecrantes nos gratiam, & communicationem ministerii quod fit in sanctos. Et non sicut speravimus, sed semetipsos dederunt primum Domino, deinde nobis per voluntatem Dei; ita ut rogaremus Titum ut quemadmodum coepit, ita & perficiat in vobis etiam gratiam istam: sed sicut in omnibus abundatis fide, & sermone, & scientia, & omni solicitudine, insuper & caritate vestra in nos, ut & in hac gratia abundetis. Non quasi imperans dico, sed per aliorum solicitudinem, etiam vestrae caritatis ingenium bonum comprobans.

POsita iam exhortatione ad bonum in generali, hic consequenter exhortatur eos ad quoddam bonum particulare, scilicet ad largitionem collectarum pro sanctis qui erant in Hierusalem. Nam, sicut Act. xv. dicitur, & Apostolus tangit ad Galat. II. Apostoli imposuerunt Paulo, & Barnabae ut proponerent verbum salutis Gentibus, exhortando eos ad subveniendum sanctis qui erant in Hierusalem, qui, venditis omnibus, & positis ad pedes Apostolorum, in maxima erant paupertate: & ad hoc inducit eos ad praesens: ubi duo facit. Primo inducit eos ad dandum; secundo monet ad modum dandi, ut scilicet cito, & abundanter dent; & hoc IX. cap. ibi, *Nam de ministerio quod fit in sanctos, ex abundanti est mihi scribere vobis*. Circa primum duo facit. Primo tractat de collectis dandis; secundo de ministris per quos huiusmodi collectae fiant, ibi, *Gratias autem Deo qui dedit eamdem solicitudinem pro vobis in corde Titi*. Circa primum duo facit. Primo inducit eos ad dandum; secundo excludit excusationem, ibi, *Si enim voluntas prompta est, secundum id quod habet, accepta est*. Inducit autem eos ad dandum tripliciter. Primo, exemplo aliorum qui dederunt; secundo, exemplo Christi, ibi, *Scitis enim gratiam Domini nostri Iesu Christi*; tertio ex ipsorum propria utilitate, ibi, *Hoc enim vobis utile est*. Circa primum tria facit. Primo ponit exemplum; secundo ostendit se permotum ab hoc exemplo, ibi, *Ita ut rogarem*-

garemus Titum ut quemadmodum cœpit, ita & perficiat in vobis etiam gratiam istam; tertio monet ut ipsi hoc exemplum sequantur, ibi, *Sed sicut in omnibus abundatis .... & in hac gratia abundetis*. Circa primum sciendum est, quod Apostolus ad hoc ut Corinthii liberaliter tribuant, proponit eis Macedones in exemplum, & commendat eos quantum ad duo, scilicet quantum ad patientiam in adversis; secundo quantum ad liberalitatem in donis, ibi, *Et altissima paupertas eorum abundavit in divitias simplicitatis eorum*. Circa primum sciendum est, quod Apostolus inducit eos ad eleemosynas, ut merita ipsorum crescant; & ideo in illo tempore hoc fecit quando possunt mereri, scilicet tempore gratiæ: tunc enim eleemosynæ meritoriæ sunt: & hoc est quod dicit: *Notam vobis facimus gratiam*, idest gratuitum donum, *Dei*, scilicet eleemosynarum largitionem. Et dicit hoc esse gratiam, quia quidquid boni facimus, est ex gratia Dei. *Quæ* quidem gratia non est data istis, sed *mihi*, inquantum scilicet ex mea procuratione, & solicitudine, & monitione Macedones ad hoc moti sunt. Ephes. III. 8. „ Mihi autem omnium sanctorum „ minimo data est gratia hæc. " *Data est*, inquam, *mihi in Ecclesiis Macedoniæ*, idest apud fideles Macedoniæ: quæ quidem gratia est quantum ad duo, scilicet quantum ad patientiam, quia *in multo experimento tribulationis abundantia gaudii ipsorum fuit*. Ubi ponit conditiones patientiæ perfectæ. Una est quod homo sit constans, ita quod nec timore tribulationis deiiciatur, sed nec etiam in ipso tribulationis experimento: & (*a*) ideo dicit, quod *in multo experimento tribulationis*, scilicet constantes fuerunt. Alia est quod in ipsis tribulationibus gaudeant; sicut legitur de beato Laurentio: & quantum ad hoc dicit: *Abundantia gaudii ipsorum*, idest Macedonum, *fuit*. Iacob. I. 2. „ Omne gaudium existimate, fratres „ mei, cum in tentationes varias incide- „ ritis. " Rom. XII. 12. „ In tribulatio- „ ne gaudentes. " Vel *in multo experimento tribulationis*, non quam ipsi passi fuerunt, sed quam viderunt pati in Macedonia, *abundantia gaudii ipsorum fuit*. Item secundo gratia est quantum ad liberalitatem in eleemosynis; & quantum ad hoc dicit: *Et altissima paupertas eorum abundavit in divitias simplicitatis eorum*. Ubi duo facit. Primo ponit eorum liberalitatem; secundo exponit quod dixerat, ibi, *Quia secundum virtutem ... & supra virtutem voluntarii fuerunt*. Dicit ergo primo: Non solum fuerunt patientes in tribulationibus, scilicet Macedones, sed etiam fuerunt liberales: quia *altissima*, idest maxima, *paupertas eorum*, vel nobilissima. Secundum Glossam facit paupertatem altam elevatio spiritus supra res temporales, & contemptus earum. Et sic istorum paupertas altissima erat, quia non habebant divitias, & contemnebant eas. Iacob. II. 5. „ Nonne Deus „ elegit pauperes in mundo, divites in fi- „ de, & heredes regni, quod repromisit „ diligentibus se? " Hæc, inquam, paupertas *abundavit*, idest excrevit (*b*) *in divitias*, copiose dando.

Sed hæc expositio Glossæ non videtur esse secundum intentionem Apostoli; & ideo aliter dicendum est. *Altissima paupertas eorum abundavit in divitias simplicitatis eorum*. Ubi sciendum est, quod homo ex duabus causis habet promptum animum ad dandum satis, scilicet ex abundantia divitiarum, (*c*) sicut divites, vel ex contemptu divitiarum; & sic idem facit in paupere contemptus quod facit in divite abundantia: & ideo dicit: *Altissima paupertas* sic supra *abundavit*, idest effectum abundantiæ fecit, *in divitias simplicitatis eorum*: quia cor eorum erat solum ad Deum; & ex hoc provenit contemptus divitiarum. Prov. XI. 3. „ Simplicitas iustorum diriget „ eos. "

Consequenter cum dicit, *Quia secundum virtutem ... & supra virtutem voluntarii fuerunt*, exponit quod dixit, commendando ipsorum liberalitatem quantum ad tria; scilicet quantum ad quantitatem dati, quantum ad voluntatem dandi, & quantum ad ordinem dationis. Quantum ad quantitatem dati, quia dederunt supra virtutem; & ideo dicit: Vere abundavit in divitias: quia ego *reddo illis testimonium*, *quod fuerunt voluntarii* ad dandum *secundum virtutem* rerum suarum, *& supra virtutem*: quia intantum dederunt quod post eguerunt. Vel dicendum est, & melius, quod est virtus interior animi, & virtus exterior, scilicet facultas rerum temporalium. Virtus interior est promptitudo animi ad dandum; & ideo dicit: *Testimonium illis reddo, quod fuerunt voluntarii*, ad dandum *secundum virtutem* animi interiorem, & *supra virtutem* exteriorem, scilicet divitiarum. Tob. IV. 9. „ Si multum tibi fuerit, „ abundanter tribue. "

Con-

(a) *Al.* *deest* ideo. (b) Al. *in* divitiis. (c) *Al.* sicut in divites.

Contra. Quicumque dat supra virtutem, dat immoderate: (*a*) non ergo ex hoc est dignus laude. Respondeo: Dicendum est, quod virtus in dando potest considerari dupliciter, scilicet simpliciter, seu absolute, & secundum proportionem aliorum. Quando ergo quis dat plus quam alii suae proportionis, non peccat; sed si simpliciter dat supra virtutem, tunc immoderate dat.

Sic ergo commendat eorum liberalitatem quantum ad quantitatem dati; commendat autem eam quantum ad voluntatem dandi, cum dicit: *Quia voluntarii fuerunt*. Exod. v. 2. „ Ab omni qui ultroneus offert accipietis eas. " In hoc autem fuerunt voluntarii, quia rogaverunt nos, *cum multa exhortatione obsecrantes*, idest rogantes; quasi dicat: Non solum rogaverunt, sed etiam per rationes nos induxerunt: ut habeant *gratiam, & communicationem ministerii quod fit in sanctos*; idest, ut liceret eis dare sua pauperibus sanctis qui sunt in Hierusalem, non reputantes se facere gratiam nobis, sed quod eis gratia fiat. Hebr. ult. 16. „ Beneficentiae autem, & communionis nolite oblivisci. " Commendat etiam eorum liberalitatem quantum ad ordinem dandi: quia non solum sua dederunt, sed primo seipsos: quia talis debet esse ordo in dando, ut primo homo sit acceptus Deo (*b*) quia nisi homo sit Deo gratus, non sunt accepta munera eius. Genes. iv. 4. „ Respexit Dominus ad Abel (scilicet „ primo) & ad munera eius, " consequenter. Eccli. xxx. 24. „ Miserere animae „ tuae placens Deo, & contine. " Et ideo dicit: *Non sicut speravimus*; quasi dicat: Vere voluntarii fuerunt: quia *non sicut speravimus*, idest non ea intentione qua putabamus, ut scilicet darent pro culpis redimendis; *sed semetipsos dederunt primum Domino*, emendando vitam suam, & *deinde nobis*, obediendo per omnia, *per voluntatem Dei*, quae est ut subdantur homines vicariis suis. Hebr. ult. 17. „ Obedite praepositis „ vestris, & subiacete eis. "

Glossa dicit, quod non aliter erat ab eis recipiendum, nisi scilicet prius seipsos dedissent Deo. Ergo videtur quod non sint recipiendae eleemosynae a peccatoribus. Sed dicendum est, quod non est ab eis recipiendum, quando dant ea intentione ut foveantur in peccatis.

Sic ergo posito exemplo Macedonum, ostendit se consequenter permotum esse hoc exemplo, cum dicit: *Ita ut rogaremus Titum*; quasi diceret: Intantum nos permoti fuimus hoc exemplo de liberalitate Macedonum, ut scilicet *rogaremus Titum*, ut etiam vos sitis participes ipsius gratiae, *ut* scilicet Titus *quemadmodum coepit* vos monere ad benefaciendum, postquam vidit vos correctos, & inducere vos ad communionem; *ita perficiat in vobis*, (*c*) & specialiter *gratiam istam* de largitione eleemosynarum, ut non desit vobis. Phil. 1. 6. „ Qui „ coepit in vobis opus bonum, perficiet „ usque in diem Christi Iesu. "

Consequenter admonet eos, ut hoc exemplo ipsi inducantur, cum dicit: *Sed sicut in omnibus abundatis .... ut & in hac gratia abundetis*. Ubi duo dicit. Primo monet ut ipsi exemplo Macedonum sint prompti ad eleemosynas faciendum; secundo quamdam suspicionem aufert, ibi, *Et non quasi imperans dico*. Dicit ergo: *Sed sicut in omnibus abundatis .... ut & in hac gratia abundetis*; quasi dicat: Sicut vos superatis Macedones in omnibus aliis gratiis, ita debetis eos superare etiam in ista, scilicet eleemosynis faciendis. Et hoc est quod dicit: *Sicut in omnibus* aliis *abundatis*: & primo in his quae pertinent ad intellectum; & quantum ad hoc dicit, *In fide*, qua creditur, *& sermone*, quo confitemur. Rom. x. 10. „ Corde creditur ad iustitiam (quan„ tum ad fidem) ore autem confessio fit „ ad salutem, " quantum ad sermonem. *In scientia* Scripturarum. I. Corinth. 1. 5. „ In omnibus divites facti estis in Christo, „ in omni verbo, & in omni scientia. " Secundo in his quae pertinent ad opus; & quantum ad hoc dicit, *Et in omni sollicitudine*, scilicet bene operandi. Rom. xii. 11. „ Solicitudine non pigri. " Tertio in his quae pertinent ad affectum; & quantum ad hoc dicit, *In caritate vestra* spirituali habita *in nos* superabundantius. Coloss. iii. 14. „ Super omnia caritatem habentes, quae „ est vinculum perfectionis. " Sicut, inquam, in omnibus istis abundatis, ita, scilicet rogavi Titum, *ut in hac gratia*, scilicet eleemosynarum, *abundetis*. Et quia posset haberi suspicio quod quasi ex imperio mandaret, ut darent eleemosynas: contra quod est quod dicitur Ezech. xxxiv. 4. „ Vos „ autem cum austeritate imperabatis eis, „ & cum potentia: " ideo contra removet dicens: *Non quasi imperans dico*; hoc est, quod rogavi Titum, vel quod ego ipse hoc dico

(a) *Al. omittitur* non ergo ex hoc est dignus laude. (b) *Al. omittuntur sequentia usque ad Genesis sententiam.* (c) *Al.* & spiritualiter.

dico vobis, (a) non feci quasi imperans. I. Petr. ult. 3. „ Non ut dominantes in „ cleris. " *Sed* dico hoc, *comprobans*, idest volens comprobare, *per aliorum sollicitudinem*, scilicet Macedonum, *vestrae caritatis ingenium*. Ubi sciendum est, quod ingenium bonum sumitur non solum pro aptitudine ad sciendum faciliter, sed etiam ad bene operandum. Cuius ratio est, quia ad hoc quod aliquis bene operetur, exigitur scientia dirigens. Et ideo sicut in addiscendo dicitur boni ingenii esse qui cito capit verba magistri, ita in operando boni ingenii dicitur qui exemplo aliorum cito movetur ad bene operandum; & ideo dicit Apostolus: *Comprobans*, idest probare volens, *bonum ingenium vestrum*, idest quam promptam voluntatem habeatis ad dandum, moti exemplo Macedonum. I. Corinth. IV. 14. „ Non ut confundam vos haec scri„ bo. "

L E C T I O II.

SCitis enim gratiam Domini nostri Iesu Christi, quoniam propter vos egenus factus est, cum esset dives, ut illius inopia vos divites essetis; & consilium in hoc do, hoc enim vobis utile est, qui non solum facere, sed & velle coepistis ab anno priore. Nunc vero & facto perficite, ut quemadmodum promptus est animus voluntatis, ita sit & perficiendi, ex eo quod habetis. Si enim voluntas prompta est secundum id quod habet, accepta est, non secundum id quod non habet. Non enim ut aliis sit remissio, vobis autem tribulatio; sed ex aequalitate in praesenti tempore vestra abundantia illorum inopiam suppleat, ut & illorum abundantia vestrae inopiae sit supplementum, ut fiat aequalitas, sicut scriptum est: Qui multum habuit, non abundavit, & qui modicum, non minoravit.

HIc inducit Corinthios ad dandum eleemosynas exemplo Christi, dicens: Volo comprobare ingenium vestrum bonum, ad dandum scilicet pauperibus; & hoc facere debetis exemplo Christi: *enim*, idest quia, *scitis gratiam Domini nostri Iesu Christi*, quam quidem humano generi contulit. Ioan. I. 17. „ Gratia, & veritas per Iesum Chri„ stum facta est. " Et haec dicitur gratia: quia quidquid Filius Dei poenalitatum nostrarum assumpsit, totum gratiae est imputandum: quia nec praeventus alicuius bonitate, nec alicuius virtute coactus, nec inductus sua necessitate. Est autem gratia ista, *quoniam propter nos egenus factus est*. Et dicit, *Egenus*, quod plus est quam pauper: nam egenus dicitur ille qui non solum parum habet, sed qui indiget, seu eget; pauper vero ille qui parum habet. Ad significandum ergo maiorem paupertatem dicitur: *Egenus factus est*, scilicet in temporalibus. Luc. IX. 58. „ Filius homi„ nis non habet ubi caput reclinet. " Hierem. III. 19. „ Recordare paupertatis „ meae. " Est autem factus egenus, non ex necessitate, sed ex voluntate, quia gratia ista iam non esset gratia; & ideo dicit: *Cum dives esset*, scilicet in bonis spiritualibus. Rom. X. 12. „ Idem Deus di„ ves in omnes qui invocant illum. " Proverb. VIII. 18. „ Mecum sunt divitiae, & „ gloria, opes superbae, & iustitia. " Dicit autem, *Esset*, non fuisset, ne videretur Christus amisisse divitias spirituales, cum assumpsit paupertatem. Sic enim assumpsit hanc paupertatem quod illas aestimabiles divitias non amisit. Psal. XLVIII. 3. „ Simul in unum dives & pauper: " dives in spiritualibus, pauper in temporalibus. Causam autem quare voluit fieri egenus, subdit cum dicit: *Ut illius inopia divites (b) essetis*; idest, ut illius paupertate in temporalibus, *vos essetis divites* in spiritualibus. Et hoc est propter duo, scilicet propter exemplum, & propter sacramentum. Propter exemplum quidem, quia si Christus dilexit paupertatem, & nos in exemplo suo debemus diligere eam. Diligendo autem paupertatem in temporalibus, efficimur divites in spiritualibus. Iacob II. 5. „ Nonne Deus elegit „ pauperes in mundo, divites in fide, & „ heredes regni quod repromisit diligenti„ bus se? " Et ideo dicit: *Ut illius inopia vos divites essetis*. Propter sacramentum autem, quia omnia quae Christus egit, vel susti-

(a) Al. idest non feci. (b) Al. *essemus*.

sustinuit, fuit propter nos. Unde sicut per hoc quod sustinuit mortem, liberati sumus a morte æterna, & restituti vitæ; ita per hoc quod sustinuit inopiam in temporalibus, liberati sumus ab inopia in spiritualibus, & facti divites in spiritualibus. I. Corinth. I. 5. „ Divites facti estis in illo „ in omni scientia, & in omni verbo. “

Consequenter cum dicit, *Consilium in hoc do*, inducit eos ad dandum ex parte eorum; & circa hoc duo facit. Primo ponit ipsorum utilitatem, quæ ex hoc provenit; secundo ostendit quod hoc etiam ab ipsis volitum est, scilicet ut darent eleemosynas, ibi, *Qui non solum facere, sed & velle cœpistis ab anno priore*. Dicit ergo: Considerans hoc beneficium, *consilium* vobis *do*, idest hortor vos ad hoc, scilicet ad dandum eleemosynas, scilicet non solum propter utilitatem sanctorum qui sunt in Hierusalem, sed & propter utilitatem vestram. Proverb. XXVII. 9. „ Boni amici consiliis „ anima dulcoratur. Et hoc *quia utile est vobis*. Bonum enim pietatis, plus est utile facienti quam illi cui fit: quia faciens reportat inde commodum spirituale, recipiens vero temporale: (a) † & sicut spirituale præferri debet temporali, sic in operibus pietatis, utilitas dantis præfertur utilitati accipientis. † I. Timoth. IV. 8. „ Pietas ad „ omnia valet. “ Hoc autem non solum est eis utile, sed etiam ipsi hoc voluerunt; & ideo dicit: *Qui non solum facere, sed & velle cœpistis ab anno priore*. Ubi tria facit. Primo commemorat bonum principium in eis; secundo hortatur eos ad debitum finem, ibi, *Nunc vero & facto perficite*; tertio exponit quoddam quod dixerat, ibi, *Si enim voluntas prompta est secundum id quod habet, accepta est*. Dicit ergo: Vere debetis libenter dare eleemosynas, quia non solum est vobis utile, *sed* etiam hoc ipsum *velle* sponte *cœpistis*, scilicet dare eleemosynas, *a priori anno*, quo scilicet veni ad vos. Vel *a priori anno*, idest præcedenti; quasi dicat: Plus est velle quam facere, iuxta illud Eccli. XVIII. 16. „ Verbum me„ lius est quam datum: “ & ideo debetis esse prompti ad dandum. Et quia estis prompti ad dandum, ideo *nunc* quod habuistis in animo, *perficite facto*: alioquin illa voluntas esset frustra. I. Ioan. III. 18. „ Non diligamus verbo, neque lingua, sed „ opere, & veritate. “ Phil. I. 6. „ Qui „ cœpit in vobis opus bonum, perficiet us„ que in diem Christi Iesu. “ Et huius ratio est, *ut quemadmodum promptus est animus voluntatis*, idest discretio voluntatis, secundum Glossam, prompta est; *ita sit* prompta discretio *perficiendi*. Vel aliter, ut animus sumatur pro voluntate; & tunc dicitur: Quemadmodum prompti fuistis ad volendum, ita prompti sitis ad perficiendum; & hoc *ex eo quod habetis*, idest secundum facultatem vestram. Consequenter exponit hoc quod dicit, *Ex eo quod habetis*, dicens: *Si enim voluntas prompta est secundum id quod habet, accepta est*; quasi dicat: Dico, quod debetis esse prompti ad dandum; & in hoc non intendo vos gravare, ut scilicet detis supra facultates vestras: quia forte voluntas prompta ad hoc inducit vos; sed in hoc, opus non potest imitari voluntatem; & ideo dicit: *Ex eo quod habetis*. *Enim*, pro quia, *si voluntas prompta est secundum id quod habet, accepta est*. Et huius ratio est, quia voluntas acceptatur in perfectione operationis; opus autem non perficitur nisi ex eo quod habetur; & ideo dicit: *Secundum quod habet, accepta est*. Tob. IV. 9. „ Si multum tibi fuerit, abunda„ ter tribue; si exiguum tibi fuerit, et„ iam exiguum libenter impertiri stu„ de. “

Consequenter cum dicit, *Non enim ut aliis sit remissio, vobis autem tribulatio*, removet suspicionem quamdam. Possent enim dicere isti: Si damus eleemosynas pauperibus sanctis qui sunt in Hierusalem, ipsi otiosi vivent, & nos damna patiemur, & sic efficiemur miseri. Ideo Apostolus primo hanc suspicionem excludit; secundo suam intentionem manifestat; tertio vero confirmat per auctoritatem, & removet suspicionem, cum dicit: *Non enim ut aliis sit remissio, vobis autem tribulatio*; quasi dicat: Non enim ita moneo vos eleemosynas dare, ut aliis sit refrigerium, dum otiose viverent de eleemosynis vestris; vobis autem sit tribulatio, idest paupertas, quia vos affligeremini.

Sed numquid peccant illi qui dant omnia aliis, & ipsi postea paupertate affliguntur? Et videtur quod sic per hæc verba Apostoli. Respondeo: Dicendum est, secundum Glossam, quod melius esset totum dare pauperibus, & affligi pro Christo. Illud autem quod dicit hic, condescendendo fecit: quia infirmi erant, & forte deficerent, si egestate premerentur.

Intentionem suam manifestat cum dicit: *Sed ex æqualitate in præsenti tempore vestra* abun-

(a) *Quod sequitur cruculis comprehensum, deest in exemplo anni 1498. iam citato.*

abundantia illorum inopiam suppleat; quasi dicat: Non intendo tribulationem vestram, sed quamdam æqualitatem, ut scilicet *vestra abundantia illorum inopiam suppleat*: quod potest exponi tripliciter. Primo de æqualitate quantitatis; secundo de æqualitate proportionis; tertio de æqualitate voluntatis. De æqualitate quantitatis, quia isti, scilicet Corinthii, abundabant in temporalibus, & deficiebant in spiritualibus; sancti vero qui erant in Hierusalem, abundabant in spiritualibus, & deficiebant in temporalibus. Vult ergo ut fiat inter eos æqualitas quantitatis, ut scilicet illi qui abundant in temporalibus, dent medietatem omnium illis qui deficiunt in eis, & isti dent medietatem spiritualium eis, ut sic sint æqualiter divites. Et ideo hoc potius dicit, ut scilicet *ex æqualitate* quantitatis, id est dimidia parte bonorum vestrorum, *in præsenti tempore*, quod breve est, *vestra abundantia* terrenorum, *suppleat illorum inopiam* qui deseruerunt omnia mundi, *& ut illorum abundantia*, scilicet in spiritualibus, *sit supplementum vestræ inopiæ* in spiritualibus: idest, ut sitis participes vitæ æternæ. Luc. XVI. 9. „Facite vobis „ amicos de mammona iniquitatis, ut cum „ defeceritis, recipiant vos in æterna ta„ bernacula.“ Eccli. XIV. 15. „In divi„ sione sortis da, & accipe:“ da temporalia, & accipe spiritualia. De æqualitate autem proportionis exponitur sic, & melius. Vos Corinthii habetis abundantiam temporalium, sancti qui sunt in Hierusalem, abundantiam spiritualium. Volo ergo ex quadam æqualitate, non quæ sit secundum quantitatem, sed secundum proportionem, ut scilicet sic ut illi sustentantur eleemosynis vestris, ita vos ditemini precibus illorum apud Deum. Sicut enim illi non ita ditantur de bonis vestris temporalibus, sicut vos estis divites, ita nec vos bonis illorum spiritualibus ditamini sicut illi. Et ideo dicit: *Sed ex æqualitate in præsenti tempore prædicta vestra abundantia* terrenorum, *illorum*, scilicet sanctorum, *inopiam* in temporalibus *suppleat*, *ut & illorum abundantia* in spiritualibus, *vestræ inopiæ sit supplementum*. I. Corinth. IX. 11. „Si nos vobis spiritua„ lia seminavimus, magnum est si nos car„ nalia vestra metamus?“ De æqualitate autem voluntatis exponitur sic. *Sed ex æqualitate in præsenti tempore vestra abundantia illorum inopiam suppleat &c.* idest, volo quod sit in vobis æqualitas voluntatis, ut scilicet sicut illi habent voluntatem communicandi vobis ea in quibus abundant; ita vos habeatis voluntatem communicandi illis ea in quibus abundatis.

Consequenter confirmat hoc per auctoritatem: unde dicit: *Sicut scriptum est*, scilicet Exod. XVI. 18. *Qui multum*, scilicet collegerat de manna, idest qui amplius habuit quam gomor, *non abundavit*, idest non habuit ultra sufficientiam suam; *& qui modicum, non minoravit*; idest, non defecit ei: quia omnes æqualiter abundabant, ut dicitur Exod. XVI. & sic nec qui plus collegerat, plus habuit, nec qui minus paraverat, reperit minus.

LECTIO III.

Gratias autem ago Deo, qui dedit eamdem solicitudinem pro vobis in corde Titi: quoniam exhortationem quidem suscepit, sed cum solicitior esset, sua voluntate profectus est ad vos. Misimus autem cum illo fratrem nostrum, cuius laus est in Evangelio per omnes Ecclesias: non solum autem, sed & ordinatus est ab Ecclesiis comes peregrinationis nostræ, in hanc gratiam quæ ministratur a nobis ad Domini gloriam, & destinatam voluntatem nostram. Devitantes hoc, ne quis nos vituperet in hac plenitudine, quæ ministratur a nobis in Domini gloriam. Providemus enim bona non solum coram Deo, sed etiam coram hominibus. Misimus autem cum illis & fratrem nostrum, quem probavimus in multis sæpe solicitum esse; nunc autem multo solicitiorem, confidentia multa in vos, sive pro Tito qui est socius meus, & in vobis adiutor, sive fratres nostri Apostoli Ecclesiarum, gloriæ Christi. Ostensionem ergo quæ est caritatis vestræ, & nostræ gloriæ pro vobis, in illos ostendite in faciem Ecclesiarum.

Postquam tractavit de collectis dandis, hic consequenter tractat de ministris per quos collectæ fiant; & circa hoc duo facit. Primo commendat eos; secundo recommendat eos Corinthiis, ibi, *Ostensionem ergo quæ est caritatis vestræ ... in illos ostendite in faciem*

faciem omnium Ecclesiarum. Circa primum tria facit: primo enim nominat Titum; secundo Barnabam, ibi, *Misimus etiam cum illo fratrem nostrum, cuius laus est in Evangelio*; tertio Apollo, ibi, *Misimus autem cum illis & fratrem nostrum, quem probavimus in multis sæpe solicitum esse*. Circa Titum duo commendat, scilicet eius solicitudinem, & solicitudinis signum, ibi, *Quoniam exhortationem quidem suscepit &c.* Dicit ergo primo: Dixi supra, quod rogavi Titum ut perficeret gratiam istam de eleemosynis colligendis, quod imminet solicitudini meæ ex ordinatione Apostolorum: de quo inveni etiam ipsum solicitum. Et ideo *ago gratias Deo, qui dedit eamdem solicitudinem*, quam ego habeo, *pro vobis* exhortandis, & promovendis ad opera misericordiæ, *in corde Titi*: quia ipse etiam solicitus est, sicut & ego, ut perficiat in vobis hanc gratiam. Hebr. VI. 11. „ Cupimus unumquemque vestrum eamdem ostentare solicitudinem ad „ expletionem spei usque in finem. " Rom. XII. 8. „ Qui præest, in solicitudine. " Signum autem huius solicitudinis est, quia quando rogavi eum, ipse consensit exhortationi meæ; & ideo dicit: *Quoniam exhortationem quidem suscepit*: & quia prosecutus est quod petii: unde dicit: *Sed cum solicitior esset sua voluntate*, quam mea exhortatione, *profectus est ad vos*; qui tamen primo recusabat venire propter peccata vestra. Rom. XII. 11. „ Solicitudine non pigri. "

Consequenter cum dicit, *Misimus autem cum illo fratrem nostrum*, tractat de secundo ministro; & circa hoc duo facit. Primo commendat ipsum; secundo subdit rationem quare mittit tam solemnes nuntios, ibi, *Devitantes hoc, ne quis nos vituperet in hac plenitudine quæ ministratur a nobis*. Frater iste secundum quosdam est Lucas, vel secundum alios Barnabas: quem quidem commendat ex tribus, scilicet ex fama, *quia laus eius*, scilicet Lucæ, *est in Evangelio*, ab eo scripto, *per omnes Ecclesias*, quia est approbatum per Apostolos. Vel *cuius laus*, scilicet Barnabæ, *est in Evangelio*, prædicato ab ipso, *per omnes Ecclesias*, quia Iudæis, & Gentibus. Unde dicitur de Barnaba Act. XI. quod erat vir bonus, plenus fide, & Spiritu sancto. Item commendat ipsum ex societate sua: quia *non solum* est famosus, *sed & ordinatus* est *ab Ecclesiis*, Iudææ, *comes peregrinationis meæ*, idest prædicationis meæ, qua ut peregrini mundum circuimus. Sup. V. 6. *Quamdiu sumus in corpore, peregrinamur a Deo*. Et hoc est verum de Luca, quia ipse fuit unus de septuaginta duobus discipulis, & socius Pauli. De Barnaba similiter, quia per Spiritum sanctum dicitur Act. XIII. 2. „ Segregate mihi Barnabam, & Paulum in „ opus ad quod assumpsi eos. " Et factus est comes *in hanc gratiam*, scilicet collectionis eleemosynarum; vel *in hanc gratiam*, scilicet prædicationis, de qua dicitur Ephes. III. 8. „ Mihi autem omnium sanctorum „ minimo data est gratia hæc, in Gentibus „ evangelizare investigabiles divitias Christi. " Item commendat eum ex officio, quia est minister gratiæ *quæ ministratur a nobis*: I. Corinth. IV. 1. „ Sic nos existimet „ homo ut ministros Christi. " Supra III. 6. *Qui & idoneos nos fecit ministros novi testamenti*. Ministratur autem gratia ista *ad Domini gloriam*, ut scilicet Dominus noster glorificetur, scilicet de eleemosynis factis (a) de conversione plurimorum populorum prædicationis nostræ: quia, ut dicitur Prov. XIV. 28. „ in multitudine populi di„ gnitas Regis. " Item ministratur, ut voluntas nostra impleatur, quia nos hoc volumus fieri: & ideo dicit: *Et voluntatem nostram destinatam*, idest prædestinatam a Deo, qui prædestinavit ab æterno nos talem voluntatem habere.

Consequenter cum dicit, *Devitantes hoc, ne quis nos vituperet &c.* assignat causam quare mittat tam solemnes nuntios: & primo huius rationem assignat; secundo probat, ibi, *Providemus* (b) *enim bona non solum coram Deo, sed etiam coram hominibus*. Dicit ergo: Causa quare tam solemnes nuntios mittimus, est ista, ut sciatis, negotium (c) huiusmodi inesse cordi nostro: & ideo dicit: *Devitantes hoc*, scilicet *ne quis nos vituperet*; quasi dicat: Ut vitemus vituperium quod posset mihi impingi ab aliquibus vel negligentiæ, si non mitterem strenuos; vel fraudis, si non mitterem securos. Et isti strenui erant, & prompti, & securi, quia dati ab Ecclesiis, & electi per Spiritum sanctum. Supra VI. 3. *Nemini dantes ullam offensionem, ut non vituperetur ministerium nostrum*. Dicit autem, *In hac plenitudine*, scilicet eleemosynarum, vel conversionis Gentium. I. Petr. IV. 10. „ Unusquisque sicut accepit gratiam, in „ alterutrum illam administrantes. " Et hoc probat dicens: *Providemus enim bona non solum*

(a) *Al.* de conversione Apostolorum prædicationis nostræ. (b) *Al.* ergo. (c) *Al.* huius mundi.

solum coram Deo, *sed etiam coram hominibus*; quasi dicat: Bene dico, *Devitantes*, *quia providemus*, ideft providere debemus, *bona*, ideft ut opera noftra bona fint, *non solum coram Deo*, ut ei placeamus, *sed etiam coram hominibus*, ut fcilicet eis bona videantur. Et hoc facit folicite procurando, & bonos imitando. Roman. XII. 9. „ Adhærentes bono, odientes malum. "

Confequenter cum dicit, *Misimus autem cum illis & fratrem nostrum &c.* tractat de tertio nuntio, fcilicet de Apollo: ubi duo facit. Primo (a) commendat eum de folicitudine, cum dicit: *Quem*, fcilicet Apollo, *probavimus sæpe solicitum esse*, de falute veftra, *nunc autem multo solicitiorem*. Nam, ficut fupra apparet, Apollo fuit primus qui poft Apoftolum prædicavit apud Corinthum. I. Corinth. III. 6. „ Ego plantavi, Apollo rigavit. " Hic autem turbatus de peccato ipforum receffit, & folicitudinem quam ante pro ipfis habebat, poftpofuit. Nunc vero, audita converfione eorum, factus eft de falute ipforum folicitior quam antea effet. Ephef. IV. „ Soliciti fervare unitatem „ fpiritus in vinculo pacis. " Rom. XII. 8. „ Qui præeft, in folicitudine. " Secundo fubdit caufam folicitudinis quam affumpfit, quia Apollo confidit de vobis ex his quæ Titus dixit de vobis, commendans vos: unde dicit: *Multa confidentia in vobis*, *sive pro Tito*, *qui est socius meus*: & quia libenter venit in focietatem Titi, & Lucæ, feu Barnabæ; & quia ad hoc inductus fuit ab Apoftolis Ecclefiarum quæ funt in Iudæa. Et ideo dicit: *Sive fratres nostri Apostoli Ecclesiarum*, Iudææ, fcilicet induxerunt eum ad folicitudinem habendam pro vobis: quæ quidem Ecclefiæ funt *gloria Christi*, ideft ad gloriam Chrifti.

Confequenter cum dicit, *Ostensionem ergo quæ est caritatis vestræ ... in illos ostendite*, recommendat iftos nuntios Corinthiis, dicens: Quia tales mifimus ad vos, ergo *ostensionem quæ est caritatis vestræ*, *& nostræ gloriæ pro vobis*, *in illos ostendite*; ideft, oftendatis opere quod caritatem habetis ad eos, & quod vere commendavi vos, & quod ego vere gloriatus fim de vobis, *in faciem Ecclesiarum*, ad quas perveni, & quibus prædicavi: vel *in faciem omnium Ecclesiarum*: quia quod facitis eis, innotefcet omnibus Ecclefiis.

CAPITIS NONI

LECTIO I.

NAm de minifterio quod fit in fanctos, ex abundanti eft mihi fcribere vobis. Scio enim promptum animum veftrum, pro quo de vobis glorior apud Macedones: quoniam & Achaia parata eft ab anno præterito, & veftra æmulatio provocavit plurimos. Mifimus autem fratres, ut ne quod gloriamur de vobis, evacuetur in hac parte; ut, quemadmodum dixi, parati fitis, ne cum venerint Macedones mecum, & invenerint vos imparatos, erubefcamus nos (ut non dicamus vos) in hac fubftantia. Neceffarium ergo exiftimavi rogare fratres ut præveniant ad vos, & præparent repromiffam benedictionem hanc paratam effe fic quafi benedictionem, non quafi avaritiam. Hoc autem dico: qui parce feminat, parce & metet; & qui feminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet. Unufquifque prout deftinavit in corde fuo, non ex triftitia, aut ex neceffitate: hilarem enim datorem diligit Deus.

SUpra Apoftolus induxit Corinthios ad dandum eleemofynas fanctis qui funt in Hierufalem: hic vero inducit eos quantum ad modum dandi, ut fcilicet hilariter, & abundanter dent: unde ad hoc quod bene darent mifit tam folemnes nuntios. Circa hoc autem duo facit. Primo excludit opinatam caufam de miffione nuntiorum; fecundo vero aftruit veram, ibi, *Misimus autem fratres*, *ut ne quod gloriamur de vobis*, eva-

(a) *Al.* quia commendat.

evacuetur in hac parte. Circa primum tria facit. Primo excludit suspicionem; secundo ad hoc causam assignat, ibi, *Scio enim promptum animum vestrum*; tertio causam probat, ibi, *Pro quo de vobis glorior apud Macedones*. Quantum ad primum, quia posset aliquis dicere Apostolo: Tu mones nos quod bene recipiamus nuntios quos mittis; sed quare non potius mones quod bene largiamur eleemosynas? (a) ideo hoc removens dicit: Non est necessarium quod hoc moneam: *nam*, idest quia, *de ministerio quod fit in sanctos ex abundanti est*, idest superfluum est, *mihi scribere vobis*: & huius causa est, quia *scio promptum animum vestrum*, ad subveniendum eis. Psal. cvii. 2. „Paratum cor meum, Deus, paratum cor „meum." Quod autem sit promptus animus vester, probo ex duobus. Primo ex gloriatione nostra de vobis: nam nisi scirem, vos esse promptos ad hoc, non fuissem gloriatus de vobis apud alios. Et ideo dicit: *Pro quo*, scilicet promptitudine animi vestri: supra i. 12. „Gloria nostra hæc „est, testimonium conscientiæ nostræ:" & supra vii. 4. „Multa mihi fiducia est „apud vos, multa mihi gloriatio pro vo„bis:" *glorior apud Macedones*, de hoc scilicet *quoniam & Achaia*, in qua Corinthus metropolis est, *parata est ab anno præterito*, ad largiendum. Secundo ex effectu: quia vos provocastis exemplo vestro multos ad hoc. Et ideo dicit: *Et vestra æmulatio*, idest amor, & studium imitandi vos, *provocavit plurimos*: quia enim audierunt vos bene correctos proficere, provocantur plurimi, scilicet ad proficiendum. Proverb. xxvii. 17. „Ferrum ferro acuitur, & homo ex„acuit faciem amici sui." Galat. iv. 18. „Bonum autem æmulamini in bono sem„per." I. Corinth. xii. 31 „AEmulami„ni charismata meliora."

Consequenter cum dicit, *Misimus autem fratres*, ponit veram causam quare miserit tam solemnes nuntios: & primo ponit in generali; secundo in speciali, ibi, *Ut, quemadmodum dixi, parati sitis*. Circa primum duo facit. Primo assignat veram causam, dicens: Causa autem quare istos misi, est non quod credam vos nolle subvenire pauperibus, sed *ut ne quod gloriamur de vobis*, idest ne gloria nostra quam habemus de vobis, *evacuetur*, si scilicet deficeretis. I. Corinth. ix. 15. „Bonum est mihi mori, „quam ut gloriam meam quis evacuet." *Evacuetur*, inquam, *in hac parte*: quia bene constat mihi quod in aliis virtutibus, & bonis non evacuabitis gloriam meam. Secundo cum dicit, *Ut, quemadmodum dixi, parati sitis*, hortatur eos ad debitum modum dandi: & primo hortatur ut dent prompte; secundo ut dent abundanter, ibi, *Necessarium ergo existimavi rogare fratres ut præveniant ad vos*; tertio ut dent hilariter, ibi, *Unusquisque prout destinavit in corde suo*. Circa primum duo facit. Primo ponit modum dandi; secundo rationem assignat, ibi, *Ne cum venerint Macedones mecum, & invenerint vos imparatos, erubescamus nos*. Modus dandi est, ut scilicet prompte detur; & ideo dicit: Ideo misi ministros, *ut sitis parati ad dandum, quemadmodum dixi*, scilicet exemplo Macedonum. Matth. xxv. 10. „Quæ paratæ erant, intraverunt cum „eo ad nuptias." Prov. iii. 28. „Ne di„cas amico tuo: Vade, & revertere; & „cras dabo tibi: cum statim possis dare." Ratio autem huius est, *ne cum venerint mecum*, scilicet ad vos, *Macedones, & invenerint vos imparatos, erubescamus nos*; quasi dicat: Vobis erit confusio, si promisistis, & non solvistis. Sed esto quod sustineatis, & non curetis de confusione vestra, ad minus caveatis erubescentiæ nostræ, qui dicimus vos esse paratos.

Consequenter cum dicit, *Necessarium ergo existimavi rogare fratres ut præveniant ad vos &c.* hortatur eos quod dent abundanter; & circa hoc duo facit. Primo ponit admonitionem; secundo admonitionis rationem assignat, ibi, *Hoc autem dico &c.* Dicit ergo: Ne ergo evacuetur gloria nostra, & vos non erubescatis, *necessarium existimavi rogare fratres*, scilicet Lucam, Titum, & Apollo, *ut præveniant ad vos, & præparent repromissam benedictionem hanc*, scilicet eleemosynam, quæ dicitur benedictio, quia est causa æternæ benedictionis: nam per actionem dandi, homo benedicitur a Deo. Psal. xxiii. 5. „Hic accipiet benedictio„nem a Domino:" & ab hominibus: Eccli. xxxi. 28. „Splendidum in panibus „benedicent labia multorum:" Proverb. xxii. 9. „Qui pronus est ad misericor„diam, benedicetur." Et dicit hanc benedictionem *paratam esse quasi benedictionem*, idest abundanter, & *non quasi avaritiam*, idest parce. Ratio autem quare debeant abundanter dare, est quia ego *dico*, quod *qui parce seminat*, idest qui parum dat in mun-

(a) *Al.* Et ideo.

mundo isto, *parce & metet*, idest parum recipiet in alio sæculo. Et dicit, *Seminat*, quia semina nostra sunt quidquid boni fecerimus. Et iterum quia parum seminatur, non multum colligetur. Galat. VI. 8. „ Quæ „ seminaverit homo, hæc & metet, " sed multiplicata. *Et qui sem'nat in benedictionibus*, idest abundanter, *metet & de benedictionibus*, scilicet Dei largam retributionem.

Sed numquid non metent omnes abundanter? Dicendum est sic, quantum ad quantitatem præmii, quia omnes affluent, & nullus ibi parce metet. Sed dicit abundanter, quasi ad proportionem bene seminantium: I. Corinth. XV. 41. „ Stella a „ stella differt. " Abundanter omnes quantum ad præmium substantiale, sed parce in comparatione ad præmium accidentale, in quo est sanctorum differentia. Supra VIII. 15. *Qui multum, non abundavit; & qui modicum, non minoravit*. Quia aliquando aliquis parce dat, & cum magna caritate, & abundanter metet.

Consequenter cum dicit, *Unusquisque enim prout destinavit in corde suo*, hortatur eos ut dent hilariter, & gaudenter; & circa hoc duo facit: primo enim monet eos ad gaudenter dandum; secundo rationem assignat, ibi, *Hilarem enim datorem diligit Deus*. Dicit ergo: Dico, quod paretis illud quod vultis dare, *quasi benedictionem*, idest abundanter, & dignum benedictione, *non quasi avaritiam*, idest non parce. Et hoc dicit, quia illud quod sponte fit, non potest avare fieri; & ideo subdit: *Unusquisque enim prout destinavit in corde suo*, quasi non avare: quia *unusquisque*, scilicet vestrum, det eleemosynas, *prout destinavit*, idest prædeliberavit, *in corde suo*, scilicet secum conferens, *non ex tristitia, aut ex necessitate*; quasi dicat: Unusquisque voluntarie det, non coacte. Ponit autem duo opposita voluntario, scilicet tristitiam, & necessitatem. Voluntarium enim tollitur per violentum. Est autem duplex violentum, scilicet simplex, & mixtum. Simplex, quando absolute quis cogitur ad aliquid contra voluntatem suam faciendum. Ad removendum ergo illud violentum dicit, *Non ex necessitate*; quod fieret, si darent coacti mandato Apostoli; quasi dicat: Non cogat vos ad dandum mandatum nostrum, sed moveat vos ad hoc prompta voluntas vestra. Exod. XXXV. 5. „ Omnis voluntarius, „ & prono animo offerat primitias Domino. " Violentum mixtum est quando quis non absolute cogitur ad faciendum aliquid contra voluntatem suam, sed secundum quid, scilicet quod nisi faciat, incurrit maius damnum; sicut si non proiiciuntur merces in mari, navis submergitur. Et ideo aliquo modo fit sponte, & aliquo modo violenter, inquantum scilicet coguntur timore maioris damni. Ut ergo hoc removeat, dixit: *Non ex tristitia*, idest non ita quod sit violentum mixtum; quasi dicat: Non ex timore confusionis, ne scilicet erubescatis, sed ex gaudio quod concepistis propter amorem quem habetis ad sanctos. Psalm. LIII. 8. „ Voluntarie sacri- „ ficabo tibi. "

Consequenter cum dicit, *Hilarem enim datorem diligit Deus*, rationem assignat; & est talis. Omnis remunerator remunerat ea quæ sunt remuneratione digna: hæc autem sunt solum actus virtutum. In actibus autem virtutum duo sunt, scilicet species actus, & modus agendi, qui est ex parte agentis. Unde nisi in actu virtutis utrumque istorum concurrat, non dicitur actus ille simpliciter virtuosus, sicut non dicitur perfecte iustus secundum virtutem qui operatur opera iustitiæ, nisi delectabiliter, & cum gaudio operetur. Et licet apud homines, qui non vident nisi ea quæ patent, sufficiat quod quis operetur actum virtutis secundum ipsam speciem actus, puta actum iustitiæ; tamen apud Deum, qui intuetur cor, non sufficit quod solum operetur actum virtutis secundum speciem, nisi etiam secundum debitum modum operetur, scilicet delectabiliter, & cum gaudio. Et ideo non datorem tantum, sed *hilarem datorem diligit Deus*; idest approbat, & remunerat; & non tristem, & remurmurantem. Psal. XCIX. 1. „ Servite Domino in lætitia. " Eccli. XXXV. 11. „ In omni dato hilarem „ fac vultum tuum. " Rom. XII. 8. „ Qui „ miseretur, in hilaritate. "

LECTIO II.

POtens est enim Deus omnem gratiam abundare facere in vobis, ut in omnibus semper omnem sufficientiam habentes, abundetis in omne opus bonum; sicut scriptum est: Dispersit, dedit pauperibus: iustitia eius manet in sęculum sęculi. Qui autem administrat semen seminanti, & panem ad manducandum præstabit, & multiplicabit semen vestrum, & augebit incrementa frugum iustitiæ vestrę; ut in omnibus locupletati, abundetis in omnem simplicitatem, quę operatur per nos gratiarum actionem Deo. Quoniam ministerium huius officii non solum supplet ea quę desunt sanctis, sed etiam abundat per multas gratiarum actiones in Domino per probationem ministerii huius, glorificantes Deum in obedientia confessionis vestrę in Evangelium Christi, & simplicitate communicationis vestrę in illos, & in omnes; & in ipsorum obsecratione pro vobis desiderantium vos propter eminentem gratiam Dei in vobis. Gratias ago Deo super inenarrabili dono eius.

HIc rationem trium modorum assignat; & circa hoc duo facit. Primo assignat rationem sumptam ex parte ipsorum; secundo rationem sumptam ex parte Dei, ibi, *Ut in omnibus locupletati abundetis in omnem simplicitatem*. Circa primum duo facit. Primo ponit rationem; secundo ipsam confirmat, ibi, *Sicut scriptum est &c.* Ratio est talis. Quicumque dat aliquid quod multiplicatur sibi, debet prompte, abundanter, & hilariter dare; sicut videmus quod homines abundanter, & prompte, & cum gaudio seminant semen, quia multiplicatum illud recolligunt. Cum ergo eleemosynæ multiplicentur dantibus, debetis illas prompte, gaudenter, & abundanter facere. Et quod multiplicentur, patet, quia *Deus potens est omnem gratiam abundare facere in vobis*; quasi dicat: Non timeatis dare, ne indigentia gravatos, pœniteat aliquando vos dedisse: quia *potens est Deus facere abundare omnem gratiam* Spiritus sancti, qua scilicet semper gaudeatis de bono opere quod fecistis. Et ideo dicit: *Abundetis in omne opus bonum*; idest, abundantem affectum habeatis ad dandum eleemosynam, sicut habetis ad alia opera virtutum; & tamen habeatis plenam sufficientiam bonorum exteriorum. Et ideo dicit: *Semper omnem sufficientiam habentes*; idest, vos reputantes habere. Iacob. I. 5. „ Qui dat omnibus affluenter: “ & I. Timoth. VI. 8. „ Habentes alimenta, & quibus tegamur, his contenti sumus. “ De ista sufficientia dicitur infra XII. 9. *Sufficit tibi gratia mea*. De multiplicatione vero dicitur Esa. XXX. 23. „ Dabitur pluvia semini tuo. “ Matth. XIX. 29. „ Omnis qui reliquerit domum, vel fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut filios, aut agros, propter nomen meum, centuplum accipiet, & vitam æternam possidebit. “

Consequenter cum dicit, *Sicut scriptum est &c.* probat positam rationem dupliciter, scilicet auctoritate, & experimento, ibi, *Qui autem administrat semen seminanti, & panem ad manducandum præstabit*. Probat autem auctoritate, dicens: Recte debet vos movere prædicta ratio: quia, *sicut scriptum est*, *dispersit, dedit pauperibus: iustitia eius manet in sæculum sæculi*. Sed Glossa in alio sensu adducit hanc auctoritatem, quam sit intentio Apostoli: nam Glossa sic adducit. Dico, quod abundetis *in omne opus bonum*, scilicet largitione eleemosynarum: quia scriptum est: *Dispersit, dedit pauperibus*. Sed Apostolus videtur hoc velle referre ad illud quod dicit abundare facere omnem gratiam. Et hoc, quia ille qui dispersit, dedit pauperibus, iustitia eius manet in æternum. Eccli. XII. 2. „ Bene fac iusto, & invenies retributionem magnam; & si non ab ipso, certe a Domino. “

In auctoritate autem proposita notatur quibus sit dandum, quia pauperibus, idest indigentibus. Lucæ XIV. 12. „ Cum facis prandium, aut cœnam ... voca pauperes. “ Quomodo dandum, quia *dispersit*: quia non totum uni, sed divisim multis. I. Corinth. XIII. 3. „ Si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas. “ Esa. LVIII. 7. „ Frange esurienti panem tuum. “ *Iustitia eius*, idest virtus iustitiæ, *manet in æternum*: quia ex quo dat, augetur voluntas ad dandum: vel *iustitia eius*, idest merces iustitiæ eius, *manet in æternum*. Proverb.

verb. xi. 18. „ Seminanti iustitiam merces „ fidelis. "

Experimento autem confirmat rationem prædictam, dicens: *Qui autem administrat semen seminanti, & panem ad manducandum præstabit*; quasi dicat: Experti estis quia hoc ipsum quod datis in eleemosynas, habetis a Deo; & ideo debetis libenter dare amore Dei. I. Paral. ult. 14. „ Tua sunt „ omnia: quæ de manu tua accepimus, de„ dimus tibi. " Et insinuat tria circa hoc. Primum est quod aliquis posset dicere: Si nos damus modo quod habemus, deficient nobis necessaria ad quotidianum victum. Et hoc removet: quia non solum *semen ministrat seminanti*, sed *panem*, idest necessaria vitæ, *præstabit ad manducandum*. Psal. cxxxv. 25. „ Qui dat escam omni car„ ni. " Secundum est, quia (*a*) possent dicere, quod si multum daremus, deficient nobis quæ habemus ad dandum iterum. Et hoc Apostolus removet dicens, quod non deficiet, sed *multiplicabit semen vestrum*: unde scilicet plures eleemosynas faciatis. Tertium est, quia posset aliquis dicere, quod si modo damus, deficiet nobis voluntas ad dandum, & pœnitebit nos dedisse; (*b*) & sic totum amittemus. Et hoc removet dicens: *Et augebit incrementa frugum iustitiæ vestræ*; idest, intantum augebit facultatem, & voluntatem dandi eleemosynas, ex quibus procedit iustitia vestra, quod semper parati & prompti eritis ad dandum eleemosynas, & quod fruges maximæ erunt in comparatione ad parvum semen. Proverb. III. 9. „ De „ primitiis frugum tuarum da pauperibus. " Levit. xxv. 21. „ Dabo benedictionem meam „ vobis, & faciet fructus trium annorum. " I. Timoth. IV. 8. „ Pietas ad omnia va„ let. "

Deinde cum dicit, *Ut in omnibus locupletati abundetis in omnem simplicitatem*, (*c*) postquam assignavit rationem, quare prompte, abundanter, & hilariter dare debeant, ex parte ipsorum dantium, hic assignat rationem ex parte ipsius Dei, pro quo dare debent: & primo assignat rationem; secundo manifestat eam, ibi, *Quoniam ministerium huius officii non solum supplet ea quæ desunt sanctis, sed etiam abundat per multas gratiarum actiones in Domino*. In ratione autem assignanda, tria considerantur: quorum primum est ipsorum locupletatio, quod respondet præmissis. Dixerat enim supra: *Multiplicabit semen vestrum, & augebit incrementa frugum iustitiæ vestræ*: & hoc primo resumit, dicens: (*d*) *Ut in omnibus locupletati*, idest tam in corporalibus, quam in spiritualibus bonis. I. Corinth. I. 5. „ Divites facti estis in „ Christo in omni verbo, & in omni scien„ tia. " Sed ne aliquis crederet, quod finis ponendus sit in abundantia divitiarum temporalium; aut quod divitias spirituales aliquis otiose absque usu possidere deberet: refert hoc primum ad aliud secundum, dicens: *Abundetis in omnem*, idest perfectam, *simplicitatem*, idest largitatem simplici animo factam; ut largitio procedat ex divitiis temporalibus, simplicitas autem ex spiritualibus. Proverb. XI. 3. „ Simplicitas iu„ storum diriget eos. " Sed & hoc ipsum ad alium finem referendum est, scilicet ad Deum; & ideo tertio subdit: *Quæ*, scilicet largitio simplex, *operatur per nos*, idest mediantibus nobis, *gratiarum actionem Deo*. I. Thessal. v. 18. „ In omnibus gratias agi„ te: hæc est enim voluntas Dei in Christo „ Iesu in omnibus vobis. "

Deinde cum dicit, *Quoniam ministerium huius officii non solum supplet ea quæ desunt sanctis, sed etiam abundat per multas gratiarum actiones in Domino*, manifestat rationem supra positam, scilicet quomodo eorum largitio operetur gratiarum actionem Deo: & primo hoc ostendit; secundo ponit gratiarum actionis materiam, ibi, *Glorificantes Deum in obedientia confessionis vestræ in Evangelium Christi*; tertio ipse prorumpit in gratiarum actionem, ibi, *Gratias ago Deo super inenarrabili dono eius*. Dicit ergo: Dico, quod largitio vestra operatur gratiarum actiones Deo: *quia ministerium huius officii* vestri, quo subvenitis sanctis, multa bona habet: quia *non solum supplet ea quæ desunt sanctis*, quantum ad temporalia. Supra VIII. 14. *Vestra abundantia illorum inopiam suppleat*. Non solum ergo hoc bonum sequitur inde, sed etiam quod ipsi orant pro vobis, & agunt gratias Deo, probantes & approbantes ministrationem vestram. Et hoc est quod dicit: *Sed etiam abundat*, idest excrescit, *in actione gratiarum*, quæ fit per multos, non solum perfectos, sed per alios fideles pauperes, qui inde agunt gratias Deo in Domino, qui eos ad hoc movet, videntes & probantes ministerium vestrum. Supra I. II. *Ut ex multarum personis faciem eius quæ in vobis est donationis, per multos gratiæ agantur pro nobis*. Huius quidem gratiarum actionis materia est propter tria. Primo propter eorum fidem quam acceperunt, & ideo dicit: Dico, quod abundat in gratiarum

(*a*) *Al.* posses. (*b*) *Al.* *amittitur* & sic totum amittemus. (*c*) *Al.* assignat rationem, & *punctum cum rationis ponitur post verum* dantium. (*d*) *Al.* E. *ut*.

rum actione: *glorificantes*, scilicet fideles, *Deum in obedientia confessionis vestra*, idest de confessione fidei vestræ, qua confitemini, & creditis in Christum. Matth. v. 16. „ Sic luceat lux vestra coram hominibus, „ ut videant opera vestra bona, & glorifi- „ cent Patrem vestrum, qui in cælis est." Proverb. xxi. 28. „ Vir obediens loquetur „ victorias." Secundo propter eorum largitionem; & ideo dicit: *Glorificantes & in simplicitate communicationis vestra*, idest pro largitione vestra *in illos*, scilicet sanctos pauperes, *& in omnes*, scilicet fideles qui indigent, simplici, & puro animo facta. Galat. vi. 6. „ Communicet is qui catechiza- „ tur verbo, ei qui se catechizat in omni- „ bus bonis: " & iterum ibid. 10. „ Ope- „ remur bonum ad omnes, maxime autem „ ad domesticos fidei." Tertio propter hoc quod ipsi viri sancti habent a Deo, ut pro eis agant gratias Deo; & ideo dicit: *Glorificantes etiam Deum in ipsorum obsecratione pro vobis*; idest, glorificant Deum de hoc quod ipsi viri sancti obsecrant pro vobis. Ipsorum, dico, *desiderantium vos* videre in æterna beatitudine; & hoc *propter eminentem gratiam Dei in vobis*. Ex his ergo Apostolus prorumpit in gratiarum actionem Deo, dicens: *Gratias ago Deo super inenarrabili dono eius*; idest, quia tot bona inde proveniunt de ministerio vestro, ego *agogratias Deo super inenarrabili dono eius*, scilicet caritatis, quæ maxime videtur vigere in vobis, qui subvenitis etiam illis qui sic agunt gratias Deo, & orant pro vobis. Et hoc donum est inenarrabile, quia non potest dici quantum utile sit: quia „ oculus „ non vidit, nec auris audivit, nec in cor „ hominis ascendit quæ præparavit Deus „ iis qui diligunt illum:" I. Corinth. ii. 9.

CAPITIS DECIMI

LECTIO I.

Ipse autem ego Paulus obsecro vos per mansuetudinem, & modestiam Christi, qui in facie quidem humilis sum inter vos, absens autem confido in vobis. Rogo autem vos, ne præsens audeam per eam confidentiam qua existimor audere in quosdam qui arbitrantur nos tamquam secundum carnem ambulemus. In carne enim ambulantes, non secundum carnem militamus. Nam arma militiæ nostræ non carnalia sunt, sed potentia Deo ad destructionem munitionum, consilia destruentes, & omnem altitudinem extollentem se adversus scientiam Dei, & in captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi, & in promptu habentes ulcisci omnem inobedientiam, cum impleta fuerit vestra obedientia.

Postquam tractavit de bonis ministris Christi, & fidei, consequenter Apostolus invehitur contra falsos ministros, & pseudoprophetas: & primo invehitur contra eos; secundo vero contra illos qui decepti ab eis adhærebant eis, in xiii. cap. ibi, *Ecce tertio hoc venio ad vos*. Circa primum duo facit. Primo excusat se de eis quæ imponuntur sibi, per rationem; secundo vero per facti evidentiam, ibi, *Qua autem secundum faciem sunt, videte*. Circa primum duo facit. Primo recusat se excusare per experimentum, cum tamen posset; secundo vero excusat per rationem, ibi, *Qui arbitrantur nos tamquam secundum carnem ambulemus*. Circa primum tria facit. Primo præmittit obsecrationem; secundo interponit illud quod imponitur sibi a pseudo, ibi, *Qui in facie quidem humilis sum inter vos, absens autem confido in vobis*; tertio recusat experimentum, ibi, *Rogo autem vos, ne præsens audeam per eam confidentiam qua existimor audere*. Dicit ergo: *Ipse ego autem Paulus*, qui vos, & alios ad eleemosynas exhortor: ego, inquam, ipse *obsecro vos per mansuetudinem, & modestiam Christi*. De mansuetudine Christi habetur Matth. xi. 29. „ Discite a me, quia mitis sum, & „ humilis corde." De modestia Sap. xi. 21. „ Omnia in numero, pondere, & men- „ sura disposuisti." Modestia enim nihil aliud est quam modum servare in agendis. Facit autem specialiter hic mentionem de mansuetudine, & modestia Christi, quia pseudo, & Corinthii specialiter, imponebant Paulo, quod dum esset præsens apud

eos conversaretur humiliter, & cum esset absens scriberet eis valde dure. Et ideo posuit illa duo, quæ Christus habuit, ut sciant quod Apostolus hæc etiam ostendit, & servavit exemplo Christi. Et ideo consequenter interponit vitium sibi impositum, dicens: *Ego ipse Paulus*, idest vere humilis: quia Paulus humilis, & quietus interpretatur: I. Corinth. xv. 9. Ego sum minimus „ Apostolorum. " Unde *ego ipse*, idest vere *Paulus*. Psal. ci. 28. Tu quidem ipse „ es. " Eccli. xix. 23. „ Est qui nequiter „ humiliat se, & interiora eius plena sunt „ dolo; & est qui se nimium submittit a „ multa humilitate: " & Iac. iii. 16. „ Ubi zelus, & contentio, ibi inconstan„ tia, & omne opus pravum. " *Ego*, inquam, *obsecro*, *qui in facie*, idest exterius, ut dicitis, *humilis sum inter vos*, idest humiliter conversatus, cum sum vobis præsens; *absens autem*, idest cum sum absens a vobis, quando scilicet non timeo lædi ab aliquo vestrum, *confido in vobis*; idest, confidenter ago, aspere vobis per epistolam scribens. Proverb. xxviii. 1, „ Iustus quasi „ leo confidens, absque terrore erit. "

Consequenter cum dicit, *Rogo autem vos, ne præsens audeam*, recusat (*a*) sumere experimentum. Isti enim credebant quod Apostolus ex timore ductus conversaretur humiliter inter eos; & ideo dicit: Vos ita creditis, sed ego *rogo vos*, qui & ipse obsecro, ut velitis experiri, utrum ego, si necesse sit, faciam in præsentia quomodo facio in absentia. Et ideo dicit: *Ne præsens*, idest cum fuero apud vos, *audeam* facere in vobis, si necesse sit, *per eam confidentiam*, idest ita confidenter, sicut *existimor* a vobis *audere*, idest audacter, & confidenter agere, *in quosdam* incorrectos, dure reprehendendo, per litteras etiam corrigendo. Iob xxxix. 21. „ Exultat auda„ cter, in occursum pergit armatis. "

Deinde excusat se per rationem, dicens: *Qui arbitrantur nos tamquam secundum carnem ambulemus*; quasi dicat: Et licet nolim experimento me excusare propter vos; tamen ratio in promptu est ad excusandum me sufficienter. Circa hoc ergo tria facit. Primo ponit causam quare imponunt ei quod dictum est; secundo destruit causam illam; tertio confirmat per rationem. Causa autem quare hoc sibi imponitur, scilicet quod præsens sit humilis, absens autem severus & austerus, est, quia isti arbitrabantur Apostolum secundum carnem ambulare. Et quia unusquisque secundum regulam operis operatur; finis autem habet rationem regulæ; (*b*) ideo quilibet dirigit opus suum ad finem quem intendit. Qui ergo ponunt finem suum in bonis carnalibus, dicuntur ambulare secundum carnem. Et inde est quod ita regulant opera sua ut consequantur ea quæ sunt carnis: quæ quidem, quia possunt subtrahi ab hominibus, ideo homines (*c*) qui in carnalia tendunt, blande se habent ad homines, & humiliter. Et ideo quia credebant Apostolum ambulare secundum carnem, ideo credebant quod propter hoc humiliter conversatus sit inter eos. Sed hæc ratio nulla est, & vana; & ideo destruit eam, dicens: *In carne enim ambulantes, non secundum carnem militamus*; quasi dicat: Quod nos simus in carne, non possumus negare, quia Roman. viii. 12. dicitur: „ Debitores sumus non carni, ut se„ cundum carnem vivamus: " sed quod nos regulemur secundum carnem, ponendo in bonis carnalibus finem, sive intentionem nostram, hoc est falsum: quia *non secundum carnem militamus*; idest, vitam nostram, quæ est quædam militia, ut dicitur Iob vii. non regulamus secundum carnem. Et quod non militemus secundum carnem, probat cum dicit: *Nam arma nostra non carnalia sunt*: & primo ex militaribus armis, sicut unusquisque pugnator habet arma accommoda militiæ, & pugnæ suæ. Sed constat quod arma eorum qui pugnant secundum carnem, seu militant, sunt divitiæ, voluptates, honores, & potentiæ mundanæ, & temporales. Cum ergo arma nostra non sint huiusmodi: *quia arma militiæ* (*d*) *nostra non sunt carnalia, sed potentia Deo*, idest secundum Deum, vel ad honorem Dei: ergo nos non militamus secundum carnem. Secundo vero cum dicit, *Ad destructionem munitionum*, ponit virtutem armorum spiritualium: quorum quidem virtus patet ex triplici effectu eorum. Primus effectus est quod per ipsa arma confunduntur rebelles; & quantum ad hoc dicit, *Ad destructionem munitionum*; quasi dicat: Bene sunt potentia Deo, ut destruant rebelles. Infra ad Titum i. 9. „ Ut sit potens exhortari in do„ ctrina sana, & eos qui contradicunt, ar„ guere. " Hierem. i. 10. „ Ut evellas, „ & destruas, & disperdas, & dissipes, „ & ædifices, & plantes. " Muniunt autem

(*a*) *Al.* semper experimentum. (*b*) *Al.* quia quilibet. (*c*) *Al.* qui carnalia intendunt. (*d*) Al. deest *nostra*.

tem se aliqui contra Deum dupliciter. Aliqui astutis consiliis, sicut sunt tyranni, qui machinantur pravis consiliis suis destruere quæ Dei sunt, ut ipsi tyrannizent; & quantum ad hoc dicit, *Consilia destruentes*, scilicet tyrannorum. Iob v. 13. „ Qui apprehendit sapientes in astutia eorum, & consilium pravorum dissipat. " Aliqui vero per superbiam, vel altitudinem ingenii proprii; & quantum ad hoc dicit, *Et omnem altitudinem*, scilicet suæ superbiæ. Rom. XII. 16. „ Non alta sapientes, " idest superba. Sive profunditatem intellectus, tam Legisperitorum, quam Philosophorum. Rom. VIII. 39. „ Neque altitudo, neque profundum. " Esa. v. 21. „ Væ qui sapientes estis in oculis vestris. " *Altitudinem*, dico, *extollentem se adversus scientiam Dei*, idest fidem, quæ est scientia Dei: quia quę de Deo dicuntur, impugnant, scilicet partum Virginis, & alia Dei mirabilia. Esa. XI. 9. „ Repleta est terra scientia Dei. " Quam dicunt altitudinem satanæ. Apocal. II. 24. „ Qui non cognoverunt altitudinem satanæ. " Rom. XI. 20. „ Noli altum sapere, sed time. " Secundus effectus est conversio infidelium ad fidem; & quantum ad hoc dicit: *Et in captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi*: quod quidem fit quando id quod homo scit, totum supponit ministerio Christi, & fidei. Psalm. CXLIX. 8. „ Ad alligandos Reges eorum in compedibus, & nobiles eorum in manicis ferreis. " Eccli. VI. 25. „ Iniice pedem tuum in compedes illius, " idest in documenta fidei. Tertius effectus est correctio peccantium; & quantum ad hoc dicit: *Et in promptu habentes*, idest promptum, & liberum animum habentes ad puniendam omnem inobedientiam. Psal CXLIX. 6. „ Gladii ancipites in manibus eorum ad faciendam vindictam in nationibus, increpationes in populis. " Et hoc erit *cum impleta fuerit vestra obedientia*; idest, cum vos perfecte obedientes eritis: quia si vos velitis obedire, non erit locus puniendi inobedientiam aliorum, & vestram. Vel tunc ulciscemur nos de inobedientia *quando impleta fuerit obedientia vestra*, idest quando destruetur inobedientia vestra: contraria enim contrariis curantur.

LECTIO II.

QUæ secundum faciem sunt videte. Si quis confidit sibi Christi se esse, hoc cogitet iterum apud se, quia sicut & ipse Christi est, ita & nos. Nam & si amplius aliquid gloriatus fuero de potestate nostra, quam dedit nobis Dominus in ædificationem, & non in destructionem vestram, non erubescam. Ut autem non existimer tamquam terrere vos per epistolas (quoniam quidem epistolæ, inquiunt, graves sunt, & fortes; præsentia autem corporis infirma, & sermo contemptibilis) hoc cogitet qui eiusmodi est, quia quales sumus verbo per epistolas absentes, tales & præsentes in facto. Non enim audemus inserere, aut comparare nos quibusdam qui seipsos commendant; sed ipsi in nobis nosmetipsos metientes, & comparantes nosmetipsos nobis.

SUpra excusavit se Apostolus per rationem; hic excusat se per facti evidentiam: & circa hoc duo facit: primo enim committit auditoribus iudicium suæ excusationis; secundo prosequitur suam causam, ibi, *Si quis confidit sibi Christi se esse, hoc cogitet iterum apud se*. Dicit ergo primo: Licet appareat per rationem, falsum esse quod imponunt mihi pseudo; tamen si aliqui sint inter vos qui ratione non vincantur, & noluerint rationi acquiescere, saltem *videte*, idest considerate, ea *quæ sunt secundum faciem*; idest, in manifesto apparent de me evidenter. Committit autem eis iudicium causæ suæ, ad ostendendam securitatem cordis sui. Iob VI. 19. „ Respondete, obsecro, absque contradictione. "

Sed contra. Ioan. VII. 34. „ Nolite secundum faciem iudicare. " Non ergo bene dicitur hic: *Quæ secundum faciem sunt videte*.

Respondeo: Dicendum est, quod ibi accipitur *secundum faciem* pro his quæ exterius apparent in homine, (a) scilicet pro sola veritatis apparentia; secundum quæ non debet.

(a) *Al.* scilicet pro sola veritatis apparentia; hic vero pro ipsa veritate evangelica & aperta veritate, secundum quæ non debet homo iudicare, quia aliquando contrarium latet in corde: unde dicitur. Matth. VII. „ Veniunt ad vos &c. " Hic vero accipitur *secundum faciem* pro facti evidentia &c.

debet homo iudicare, quia aliquando contrarium latet in corde: unde dicitur Matth. VII. 15. „ Veniunt ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces." Hic vero accipitur *secundum faciem* pro ipsa veritate evangelica, & facti evidentia, secundum quam potest fieri iudicium. Glossa aliter exponit; scilicet *secundum faciem*, idest pseudo, *videte*, idest attendite; quasi dicat: Considerate facta eorum, quia impossibile est quin inter multa bona quæ prætendunt, non faciant aliqua ex quibus poteritis cognoscere intentionem ipsorum pravam. Matth. VII. 16. „ Ex fructibus eorum cognoscetis eos."

Consequenter cum dicit, *Si quis autem confidit sibi Christi se esse, hoc cogitet iterum apud se*, prosequitur causam suam. Contingit autem quod aliquis movetur contra aliquem, deceptus auctoritate alicuius qui se magnum facit; & sic Corinthii commoti erant contra Apostolum, decepti a pseudo, qui se dicebant maioris auctoritatis quam Paulus: quia venerant a Iudæa, & quia erant primo conversi. Et ideo Apostolus duo facit. Primo evacuat auctoritatem illorum pseudorum; secundo prosequitur causam suam, ibi, *Ut autem non existimer tamquam terrere vos per epistolas*. Circa primum duo facit. Primo ostendit quod pseudo non sint sibi præferendi; secundo quod ipse est præferendus eis, ibi, *Nam & si amplius aliquid gloriatus fuero de potestate nostra . . . non erubescam*. Dicit ergo: Hoc, inquam, secundum faciem videte, quod *si quis* de pseudo *confidit se Christi esse*, propter aliquod magnum quod fecerit, vel propter aliquod donum spirituale quod a Christo receperit, *hoc cogitet apud se*; idest, consideret diligenter in corde suo, *quia sicut ipse Christi est, ita & nos*; quasi dicat: Quidquid invenitur in eis, totum invenitur in nobis, unde debeamus dici, & esse Christi. I. Corinth. VII. 40. „ Puto quod & ego spiritum Christi habeam." Rom. VIII. 9. „ Si quis spiritum Christi non habet, hic non est eius." Non solum autem nos sumus Christi, sicut & ipsi; sed multo plus possumus gloriari quod sumus Christi quam ipsi: & hoc est quod dicit: *Nam & si amplius aliquid gloriatus fuero de potestate nostra, quam*, scilicet potestatem, *dedit nobis Dominus*. Act. IX. 15. „ Vas electionis est mihi iste. Galat. II. 8. „ Qui operatus est Petro in Apostolatum circumcisionis, operatus est & mihi inter Gentes." Dedit, inquam, mihi potestatem hanc specialem ad convertendum Gentes *in aedificationem*, scilicet Ecclesiæ, *& non in destructionem*; sicut faciunt pseudo, abutentes potestate eis data in contrarium ad quod data est. Nam licet potestas detur in ædificationem Ecclesiæ in fide, & caritate; isti tamen quærunt gloriam suam, & non Christi, & ideo destruunt. Et hoc faciebant prædicando debere observari legalia, & faciendo quæstum. Si ergo amplius glorior de hac potestate quam habeo, & in qua gloriam Christi quæro, & non meam, *non erubescam*, scilicet de huiusmodi commendatione mea: quia non facio (a) ad ostendendum me, sed causa necessitatis, scilicet ut ostendens auctoritatem meam esse magnam, & pseudo nullam, non decipiamini ab eis de cetero.

Ubi nota, quod, secundum Gregorium, duabus de causis potest se aliquis commendare absque peccato: scilicet quando aliquis provocatur opprobriis, & conculcatur, & hoc ut non desperet videns se conculcari; & ut confutet adversarios. Sic Iob commendavit se multum, sicut patet XXVII. cap. vers. 6. ubi dicit: „ Neque enim reprehendit me cor meum in omni vita mea." Item quando aliquis prædicans veritatem, & alius adversarius veritatis contradicit sibi, & impedit manifestationem veritatis; tunc huiusmodi prædicator debet se commendare, & ostendere auctoritatem suam, ut confutet illum, & ut trahat auditores ad veritatem. Et hoc facit Apostolus in multis locis, & hic etiam.

Consequenter cum dicit, *Ut autem non existimer tamquam terrere vos per epistolas*, prosequitur causam suam ex facti evidentia: & circa hoc tria facit. Primo ostendit falsum esse quod sibi imponitur; secundo rationem dicti assignat, ibi, *Non enim audemus inserere, aut comparare nos quibusdam*; tertio exponit rationem ipsam, ibi, *Nos autem non in immensum gloriabimur*. Circa primum sciendum est, quod, sicut dictum est, imponebatur Apostolo quod in præsentia esset humilis propter timorem, vel propter gratiam, & favorem captandum, & in absentia dure scriberet eis. Et ideo dicit Apostolus, quod non est ita; sed si bene volunt considerare quæ apparent, ita invenient eum facto qualem habuerunt scripto; & hoc possunt experiri, si volunt. Et hoc est quod dicit: *Ut autem non*

(a) *Forte* ad ostentandum.

non existimer a pseudo, seu a vobis *tamquam terrere vos*, vel timorem vobis incutere, *per epistolas* nostras, quas vobis mittimus; quem quidem timorem non incutiebam vobis in præsentia. Et hoc ideo est, *quoniam* ipsi, scilicet pseudo, *inquiunt*: *Epistola*, scilicet Pauli, *graves sunt*, idest dure, & graviter punientes, *& fortes*, idest absque timore; *sed præsentia* non talis, immo *infirma*, idest debilis & humilis: quod respondet ei quod dicit, *fortes*; *& sermo*, scilicet prædicatio sua, & collocutio, & exhortatio, (a) *contemptibilis*, quod respondet ei quod dicitur, *graves*. Sed *qui est huiusmodi*, idest qui talia dicit de nobis, *cogitet*, idest sciat certe, quia *quales sumus verbo per epistolas absentes, tales & præsentes in facto*; idest, tales erimus præsentes cum veniemus ad vos, *quales sumus per epistolas absentes*, si necesse fuerit. Causam autem quare Apostolus se habuit humiliter ad eos, manifestat Apostolus I. Corinth. II. 3. „ Et ego, fratres, cum timore multo „ & tremore fui apud vos: " quod faciebat, quia non erant firmi in fide; & voluit eos per dulcedinem suæ conversationis firmare. Quare autem locutus fuerit sibi plana, & prædicaverit eis non subtilia, insinuat I. Corinth. III. 1. dicens: „ Tamquam parvulis in Christo lac potum „ dedi vobis, non escam. " Nondum enim erant capaces altioris doctrinæ.

Consequenter cum dicit, *Non enim audemus nos inserere, aut comparare nos quibusdam*, ostendit rationem dicti sui, dicens: Dico quod non sumus similes pseudo; nec etiam est verum quod imponitur nobis: quia ego non dico alia quam facere est necesse. Et ideo dicit: *Non enim audemus nos inserere*, idest dicere, nos esse unum ex eis; *aut comparare*, idest similem facere, *quibusdam*, scilicet pseudo, *qui seipsos*, vobis tantum, *commendant*, & tamen ab aliis, & a factis suis non commendantur: contra illud Proverb. XXVII. 2. „ Laudet „ te alienus, & non os tuum; extraneus, „ & non labia tua. " *Sed ipsi in nobis nosmetipsos metientes*; idest, secundum ea quæ sunt in nobis, commensuramus facta nostra, & dicta nostra; quasi dicat: Illa dicimus de nobis quæ sunt proportionata nobis, idest commensurata factis nostris. Galat. ult. 4. „ Unusquisque opus suum probet, & sic „ in semetipso tantum gloriam habebit, & „ non in altero. "

Sed contra. Supra IV. 2. dicitur: *Commendantes nosmetipsos ad omnem conscientiam hominum coram Deo*. Ergo non bene dixit. Respondeo: Dicendum est, quod aliud est commendare seipsum ad conscientiam, & aliud ad aures. Nam ad conscientias hominum commendamus nos ipsos cum bene agimus; & hoc est bonum: ad aures autem commendamus nosmetipsos verbis tantum; & hoc est (b) malum. Primo modo commendant se iusti, & Apostolus; secundo modo pseudo, & hypocritæ.

LECTIO III.

Nos autem non in immensum gloriabimur, sed secundum mensuram regulæ, qua mensus est nobis Deus, mensuram pertingendi usque ad vos. Non enim quasi non pertingentes ad vos, superextendimus nos. Usque ad vos enim pervenimus in Evangelio Christi: non in immensum gloriantes in alienis laboribus; spem autem habentes crescentis fidei vestræ, in vobis magnificari, secundum regulam nostram in abundantia, etiam in illa, quæ ultra vos sunt evangelizare, non in aliena regula in his quæ præparata sunt gloriari. Qui autem gloriatur, in Domino glorietur. Non enim qui seipsum commendat, ille probatus est, sed quem Deus commendat.

Supra Apostolus ostendit rationem eorum quæ dixerat; hic consequenter ipsam rationem manifestat. Dixerat enim quod commensurabat se sibi, & non excedebat mensuram suam. Potest autem aliquis gloriando, & commendando se excedere dupliciter. Primo quantum ad id de quo gloriatur; puta, si quis gloriatur de eo quod non habet: secundo quantum ad id in quo gloriatur; puta, si quis habens aliquid ex alio, gloriatur in ipso tamquam a se haberet. Et ideo Apostolus ostendit quod

(a) Al. *concupiscibilis*. (b) Al. ad malum.

quod neutro istorum modorum excedit mensuram, gloriando, vel laudando se: & primo quantum ad primum; secundo quantum ad secundum, ibi, *Qui autem gloriatur, in Domino glorietur*. Circa primum duo facit. Primo probat quod non excedit mensuram suam, quantum ad gloriam de præteritis; secundo quantum ad gloriam de futuris, ibi, *Spem autem habentes crescentis fidei vestra in vobis magnificari*. Circa primum tria facit. Primo proponit intentum; secundo propositum probat, ibi, *Non enim quasi non pertingentes ad vos, superextendimus nos*; tertio concludit, ibi, *Nec in immensum gloriantes in alienis laboribus*. Dicit ergo primo: Dico, quod metimur, & comparamus nosmetipsos nobis, facientes scilicet secundum quod officium nostrum exigit. Hoc autem nos agentes, *non in immensum gloriamur*; idest, non excedimus mensuram nostram, exercendo potestatem nostram, & commendando nos. Levit. XIX. 35. „ Nolite „ facere iniquum aliquid in iudicio, in „ regula, in pondere, in mensura. " *Sed gloriamur secundum mensuram* (a) *regulæ, qua mensus est nobis Deus*. Glossa hic exponit de mensura prælationis Apostoli, & dicit: *Secundum mensuram*, idest secundum mensuratum mihi a Deo populum, cuius ego sum prælatus, & regula ad dirigendum. Sed hoc idem potest universalius accipi, ut mensura regulæ dicatur quantitas gratiæ; & tunc est sensus: *Sed gloriamur secundum mensuram, qua mensus est nobis Deus*, idest secundum quantitatem gratiæ quam dedit nobis Deus. Ephes. IV. 7. „ Unicuique data est gratia secundum men„ suram donationis Christi. " Quæ quidem gratia est nobis regula, ne extollamur, & deviemus a Deo. *Qua mensus est nobis Deus*: quia quidquid boni facimus in evangelizando, (b) & in conversatione vestra, & aliorum, totum est ex Deo mihi in vobis, & aliis concessum. I. Corinth. III. 6. „ Ego plantavi; Apollo rigavit; „ sed Deus incrementum dedit. " *Mensuram*, dico, *pertingendi usque ad vos*: quia vos estis sub mensura gratiæ mihi datæ, per quam conversi estis ad Christum, & obeditis Evangelio. Hoc est ergo quod proponit, scilicet quod non excedit mensuram suam gloriando (c) & laudando se, quod sit eorum prælatus, & quod per eum conversi sunt. Et quod ita sit, scilicet quod pertingat usque ad eos, probat consequenter, cum dicit: *Non enim quasi non pertingentes ad vos, superextendimus nos*; quasi dicat: Vere gloriamur: non enim superextendimus nos in gratia, vel gloria, vel in potestate nostra, quasi non simus pertingentes usque ad vos potestate nostra, & ministerio: *nam usque ad vos pervenimus in Evangelio Christi*, idest in prædicatione Evangelii Christi. I. Corinth. IV. 15. „ In Chri„ sto Iesu per Evangelium ego vos genui: " & ibid. IX. 1. „ Nonne opus meum vos „ estis in Domino? " Galat. II. 8. „ Qui „ operatus est Petro in Apostolatum cir„ cumcisionis, operatus est & mihi inter Gen„ tes: " Et ideo concludit dicens: Igitur cum glorior de vobis, non glorior in immensum: unde dicit: *Non in immensum gloriantes in alienis laboribus*, ubi alius fundamentum fidei posuisset.

Consequenter cum dicit, *Spem autem habentes crescentis fidei vestra, in vobis magnificari*, ostendit quod non excedit mensuram suam quantum ad gloriam de futuro. Sciendum est autem, quod prædicator potest habere duplex argumentum gloriæ de prædicatione sua. Unum est ut conversi ad prædicationem suam proficiant in melius; aliud, ut per ipsos conversos alii convertantur: quia, ut dicitur Exod. XXXVI. cortina cortinam trahit: & Apoc. ult. 17. „ Qui audit, dicat, Veni. " Nam quando quis videt alios converti, facilius convertitur. Et quantum ad ista duo Apostolus sperat augeri gloriam suam de Corinthiis: primo scilicet de profectu eorum in melius; & ideo dicit: Dico, quod nec in immensum gloriamur de conversione vestra per nos causata olim; *sed adhuc habentes*, scilicet sumus, *spem magnificari* in futuro, idest augeri gloriam nostram, *crescentis fidei vestra in vobis*, idest de fide vestra crescente, & proficiente in melius per bona opera. I. Petri II. 2. „ Lac concupiscite, „ ut in eo crescatis in salutem. " Et iterum secundo speramus magnificari in conversione aliorum per vos. Et ideo dicit: *In abundantia*, idest in abundantia prædicationis, non solum in vobis, sed etiam in illa loca quæ ultra vos sunt; & hoc secundum *regulam nostram*, idest secundum quod iniunctum est nobis a Christo, non solum evangelizare vobis, sed omnibus gentibus. Marc. ult. 15. „ Euntes in mundum „ universum, prædicate Evangelium omni „ creaturæ. " *Nec* tamen sumus habentes spem *in aliena regula*; idest, non speramus gloriari, nec gloriamur in aliqua aliena regu-

(a) Al. omittitur *regula*. (b) *Forte* &. in conversione. (c) *Al. deest* & laudando.

regula; quasi dicat: Non in illis quæ præparata sunt ab aliis, idest quos alii duxerunt ad fidem, sed faciam fructum in illis in quibus ab aliis non est prædicatum. Rom. xv. 20. „ Prædicavi Evangelium hoc „ non ubi nominatus est Christus. "

Contra est quod Petrus prædicavit Romæ antequam prædicaret ibi Paulus. Respondeo: Dicendum est, quod non dicit hoc, recusans prædicare ubi alius prædicasset; sed dicit, quod intendit prædicare etiam ubi non prædicasset aliquis.

Consequenter cum dicit, *Qui autem gloriatur, in Domino glorietur*, ostendit quod non excedit mensuram suam, quantum ad id in quo gloriatur, dicens: Quia si ego glorior in eo in quo gloriandum est, non excedo. Cum autem gloriandum sit in Deo, *qui gloriatur, in Domino glorietur*. Hierem. IX. 24. „ In hoc glorietur qui gloriatur, „ scire, & nosse me. " Potest autem hoc exponi tripliciter. Uno modo, *In Domino glorietur*, ut ly *in Domino* denotet obiectum gloriandi: quasi dicat: Ex hoc glorietur, quod habet Dominum amando, & cognoscendo. Hierem. IX. 24. „ In hoc glorietur qui gloriatur, scire, & nosse me. " Alio modo, *Glorietur in Domino*, idest secundum Deum; & hoc modo gloriatur qui gloriatur de his quæ Dei sunt, & non de malis, sicut ille de quo dicitur in Psalm. LI. 3. „ Quid gloriaris in malitia? " Alio modo, *In Domino glorietur*; idest, ut gloriam suam reputet se habere a Deo, totum quod cedit ad gloriam suam referens in Deum. I. Corinth. IV. 7. „ Quid habes quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis? " Et sic accipitur hic cum dicitur: *Qui gloriatur, in Domino glorietur*; quasi dicat: Glorior de prædictis, sed non quasi hoc a me habeam, sed a Deo. Et hoc etiam est mensura vestra: quia totum bonum vestrum habet ortum a nobis. Et vere in Domino debemus gloriari, non nobis imputantes gloriam nostram, sed Deo. Nam non *est probatus*, idest comprobatus a Deo, vel hominibus, ille *qui seipsum commendat*: Prov. XXVII. Laudet te alienus, & non „ os tuum; extraneus, & non labia tua: " *sed* ille *quem Deus commendat*; idest, commendabilem facit bonis operibus, & miraculis. Nam Deus est causa totius boni operis per homines facti.

CAPITIS UNDECIMI

LECTIO I.

Utinam sustineretis modicum quid insipientiæ meæ; sed & & supportate me. AEmulor enim vos Dei æmulatione. Despondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo. Timeo autem ne sicut serpens seduxit Evam astutia sua, ita corrumpantur sensus vestri, & excidant a simplicitate quæ est in Christo Iesu.

Postquam Apostolus excusavit se de his quæ falso imponebantur sibi a pseudo, hic consequenter, ut confutet eos, scilicet pseudo, & reddat auctoritatem suam honorabilem, commendat se Corinthiis. Circa hoc autem duo facit. Primo rationem suæ commendationis assignat; secundo ponit suam commendationem, ibi, *In quo quis audet (in insipientia dico) audeo & ego*. Circa primum tria facit. Primo petit ut eius insipientia supportetur; secundo subdit necessitatem suæ commendationis, ut non insipiens videatur, ibi, *AEmulor enim vos Dei æmulatione*; tertio innuit quod dato quod sit insipiens, supportare debent, ibi, *Iterum dico, ne quis me putet insipientem esse*. Circa primum duo facit. Primo præmittit suum desiderium, ut petitio sua facilius exaudiatur; secundo ponit suam petitionem, ibi, *Sed & supportate me*. Desiderium autem Apostoli est ut Corinthii sustineant Apostolum commendantem se. Et ideo per adverbium optandi incipit, dicens: *Utinam sustineretis modicum quid insipientiæ meæ*. Circa quod sciendum est, quod præcepta moralia sunt de agendis, quæ cum sint particularia, & variabilia, non possunt determinari una communi ratione, & regula indefinite; sed oportet quandoque præter regulam communem

munem aliquid facere in aliquo casu emergente. Quando autem hoc modo fit aliquid præter communem regulam, sapientes, qui causam huius considerant, non turbantur, nec reputant insipienter factum esse. Indiscreti vero, & minus sapientes, non considerantes ex qua causa hoc ita fiat, turbantur, & reputant stulte factum fore: sicut patet quia præceptum morale est, Non occides: aliquando tamen necesse est malos occidere. Et quando hoc fit, sapientes commendant, vel non reputant male factum; stulti autem, & hæretici damnant, dicentes hoc esse male factum. Quia ergo communis lex moralis est quod homo non commendet seipsum, secundum quod dicitur Proverb. XXVII. 2. „ Laudet te alienus, & non os tuum; " potest fieri in aliquo casu præter hanc communem regulam, ut homo commendet se, & laudabiliter hoc facit; & tamen indiscreti hoc reputant insipientiam. Unde cum immineret casus quo Apostolus deberet se commendare, hortatur eos ad hoc quod istud non reputent ei ad insipientiam, dicens: *Utinam sustineretis*, scilicet patienter, *modicum insipientiæ meæ*, supportando me. Et dicit *modicum*, quia si commendaret se sine causa, esset maxima insipientia. Et iterum, si commendaret se ex causa omnino urgente, tunc nihil esset ibi insipientiæ. Sed quia commendat se, licet ex causa, non tamen omnino urgente, cum alio modo posset confutare pseudo; & quia commendat se multum; videtur ibi esse aliquid insipientiæ, & hoc est quod dicit, *Modicum insipientiæ meæ*. Infra XII. 11. *Factus sum insipiens, vos me coegistis*. Et licet sic sim insipiens, *tamen supportate me*. Et hoc debent facere, quia subditi debent supportare prælatos, & e converso. Galat. VI. 2. „ Alter alterius onera portate. " Ephes. IV. 2. „ Supportantes invicem in caritate. " Necessitatem autem commendationis ostendit, dicens: *Æmulor enim vos Dei æmulatione*: & circa hoc tria facit. Primo ostendit huiusmodi commendationem provenire ex zelo, ut excludat insipientiam; secundo dicit hunc zelum non esse inordinatum, ut vitet indiscretionem, ibi, *Timeo autem ne, sicut serpens seduxit Evam astutia sua, ita corrumpantur sensus vestri*; tertio excludit eorum excusationem, ibi, *Nam si is qui venit, alium Christum prædicat .... recte pateremini*. Circa primum duo facit. Primo ponit zelum quem habet ad eos sanctum, quia Dei; secundo ostendit causam huius zeli, quia incumbebat sibi ex officio, ibi, *Despondi vos uni viro virginem castam exhibere Christo*. Est ergo zelus sanctus, quia *æmulor vos*, idest diligo vos ferventer *Dei æmulatione*, idest ad honorem Dei, non meum.

Circa quod nota, quod æmulatio, prout est idem quod zelus, non aliud est quam quidam motus animi bonus, vel malus, tendentis (*a*) in statum proximi, & importat fervorem amoris; & ideo consuevit sic definiri: Zelus est amor intensus, non patiens consortium in amato. Et si quidem non patiatur consortium in aliquo bono, puta vitii, vel alicuius imperfectionis, sed singulariter illud solus vult habere; tunc zelus est bonus, & æmulatio bona, de qua dicitur I. Corinth. XII. 31. „ Æmulamini charismata meliora. " Galat. IV. 18. „ Æmulamini bonum in bono semper. " III. Regum XIX. 10. „ Zelo zelatus sum pro Domino. " Psalm. LXVIII. 10. „ Zelus domus tuæ comedit me. " Si vero non patiatur consortium in aliqua excellentia, vel in aliqua prosperitate mundi, (*b*) quia aliquis singulariter vult eam sibi; tunc zelus est malus, & æmulatio mala. Hoc autem bono zelo, seu æmulatione, aliquando quis æmulatur alios pro se, sicut vir zelatur pro uxore sua, quam sibi soli vult servari: aliquando vero zelatur aliquis pro alio; sicut eunuchus zelatur uxorem domini sui, ut custodiat eam sibi. Sic Apostolus populum suum, quem videbat paratum ad præcipitium, & cum sponso Christo velle prostitui diabolo, æmulabatur, ne Christus sponsus verus in eis aliquod diaboli consortium pateretur: & ideo dicit, *Dei æmulatione*; quasi dicat: Non pro me, sed pro Christo, qui est sponsus. Ioan. III. 29. „ Qui habet sponsam, „ sponsus est. " III. Reg. XIX. 10. „ Zelo zelatus sum pro Domino Deo exercituum. "

Unde autem Apostolo incumbebat huiusmodi æmulatio, ostendit dicens: *Despondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo*; quasi diceret: Merito vos æmulor Dei æmulatione, quia ego sum paranymphus huius matrimonii quod est inter vos & Christum: quia ego *despondi vos*, idest feci sponsalia, quæ fiunt per fidem, & caritatem. Oseæ II. 20. „ Sponsabo te mihi in fide. " Et ideo pertinet ad me custodire vos. Quicumque ergo convertit popu-

(*a*) *Al.* in statutum proximi. (*b*) *Al. omittitur* quia aliquis singulariter vult eam sibi.

populum ad fidem, & ad iustitiam, despondet eos Christo. *Despondi*, inquam, non multis, quia quae multis adhaeret, polluitur: Hierem. III. 1. „Tu autem polluta „es cum amatoribus multis: " sed *uni Christo*, scilicet viro perfecto virtutis plenitudine. Zachar. VI. 12. „Oriens nomen „eius." Hierem. XXXI. 22. „Novum faciet Dominus super terram: femina circumdabit virum." Et dicitur Christus vir unus, quia singularis & quantum ad modum conceptionis, & quantum ad modum nascendi, & quantum ad gratiae plenitudinem. Eccle. VII. 29. „Unum de mil. „le reperi." Isti, inquam, viro despondi vos exhibere virginem. Nota, quod a plurali ad singulare descendit, dicens: *Despon-savi vos* in plurali, *& exhibere virginem* in singulari: volens ostendere quod ex omnibus fidelibus fit unum corpus, & una Ecclesia, quae debet esse virgo in omnibus membris suis: & ideo dicit, *Virginem castam*. In omnibus (*a*) enim accipitur virginitas pro integritate corporis, castitas pro integritate mentis: nam aliquando aliqua est virgo corpore quae non est casta mente. Sic Ecclesia exhibet se Christo virginem, quando perseverat in fide, & infra sacramenta, absque corruptione alicuius idolatriae, & infidelitatis. Ezech. XVI. 25. „Ad omne caput viae aedificasti signum prostitutionis „tuae." Castam exhibet se, quando existens infra sacramenta, & in fide Christi, exhibet puritatem corporis, & operis. Ephes. v. 27. „Ut exhiberet sibi gloriosam „Ecclesiam, non habentem maculam, neque rugam, aut aliquid huiusmodi; sed „ut sit sancta, & immaculata."

Sed quia Corinthii possent dicere: Non necesse est quod custodias nos, & zelus tuus non est rationabilis, quia nos bene servabimus nosmetipsos: ideo consequenter causam huius zeli ostendit, dicens: *Timeo autem ne sicut serpens seduxit Evam astutia sua, ita corrumpantur sensus vestri*. Ubi sciendum est, quod in paradiso fuit coniugium Adam & Evae. Sed Eva corrupta fuit per serpentem, non violenter, sed astute, inquantum promisit falsum, & suasit iniquum: falsum quidem, cum dixit (Genes. III.) „Eritis sicut dii; " & „Nequaquam moriemini; " cum tamen ex hoc ipsi incurrerint necessitatem mortis: iniquum vero, ut transgrederetur, & praeteriret mandatum Dei. Et secundum hanc similitudinem Apostolus loquens, dicit, Ecclesiam esse sicut Evam, quam diabolus aliquando persecutus est, manifeste per tyrannos, & potestates; & tunc sicut leo rugiens, circuit quaerens quem devoret, ut dicitur I. Petr. v. aliquando molestat Ecclesiam latenter per haereticos, qui promittunt veritatem, & simulant se bonos; & tunc sicut serpens seducit astutia sua promittendo falsa. Et ideo dicit: *Timeo ne sicut serpens Evam seduxit*, a paradiso eam eiiciens, *astutia sua*, promittendo falsa: I. Timoth. II. 14. „Adam non est seductus, sed mulier: " *ita*, idest per similes deceptiones haereticorum, *corrumpantur sensus vestri*. Et dicit, *Sensus vestri*, quia sicut in matrimonio carnali cavet sponsus ne coniux corrumpatur carnaliter, ita Apostolus in hoc matrimonio spirituali timet ne corrumpantur spiritualiter sensus cordis. I. Corinth. XV. 33. „Corrumpunt bonos mores colloquia mala." Vel sensus spirituales, de quibus Sap. I. I. „Sentite de Domino in „bonitate." I. Corinth. XIV. 20. „Nolite pueri effici sensibus." *Et excidant a simplicitate qua est in Christo Iesu*. Simplex enim est illud quod (*b*) compositione caret. Pseudo ergo componebant unam sectam ex Iudaismo & Evangelio, mandantes simul cum Evangelio servari legalia. Illi ergo excidunt a simplicitate Christi qui seducti a pseudo, simul cum Evangelio servant legalia: & hoc timebat Apostolus de Corinthiis. Eccli. II. 14. „Vae peccatori ingredienti terram duabus viis: " & e contra Prov. XI. 3. „Simplicitas iustorum „diriget eos."

(*a*) *Al. omittitur* enim. (*b*) *Al.* corruptione.

LECTIO II.

NAm si is qui venit, alium Christum prædicat, quem non prædicavimus; aut alium spiritum accipitis, quem non accepistis; aut aliud Evangelium, quod non recepistis: recte pateremini. Existimo enim nihil me minus fecisse a magnis Apostolis. Nam & si imperitus sermone, sed non scientia; in omnibus autem manifestatus sum vobis. Aut numquid peccatum feci, me ipsum humilians, ut vos exaltemini? Quoniam gratis Evangelium Dei evangelizavi vobis? Alias Ecclesias expoliavi, accipiens stipendia ad ministerium vestrum.

POsito zelo quem ad Corinthios habebat Apostolus, & ostenso zelum esse rationabilem; hic consequenter removet eorum excusationem: & circa hoc duo facit. Primo proponit eorum excusationem; secundo vero removet eam, ibi, *Existimo enim nihil me minus fecisse a magnis Apostolis*. Circa primum sciendum est, quod Corinthii possent suspicari quod ideo zelum haberet de eis, quia timet ne dimittant doctrinam suam propter doctrinam pseudo: unde possent dicere: Constat quod minus bona sunt dimittenda propter magis bona: ergo si pseudo meliora doceant, non debes turbari, si acquiescimus eis. Et ideo hanc excusationem ponit ostendendo quod nihil maius quam Apostoli docent, & prædicant. Nam Apostolus tria prædicavit eis, & docuit eos. Primo quod essent Christi: supra IV. 5. *Non enim prædicavimus nosmetipsos, sed Christum Iesum*. Secundo quod haberent spiritum Christi: Rom. VIII. 9. „ Si „ quis spiritum Christi non habet, hic non „ est eius. " Tertio ut reciperent Evangelium Christi. Rom. I. 16. „ Non enim „ erubesco Evangelium. Virtus enim Dei „ est in salutem omni credenti, Iudæo pri„ mum, & Græco. " Si ergo pseudo meliora vobis prædicarent, & vos docerent, recte faceretis, & excusabiles essetis; sed hoc non faciunt: & hoc est quod dicit: *Nam si is qui venit, alium Christum prædicat ... recte pateremini*; quasi dicat: Timeo ne pseudo veniat ad vos non missus, sed ex se, sicut fur, & latro. Ioan. X. 8. „ Quot„ quot venerunt, fures sunt, & latrones. " Hier. XXIII. 21. „ Non mittebam eos, & „ ipsi currebant. " Rom. X. 15. „ Quomo„ do prædicabunt, nisi mittantur? " Si, inquam, talis prædicator prædicat vobis *alium Christum*, scilicet excellentiorem quam illum quem nos prædicavimus, quod non potest esse, quia, ut dicitur I. Corinth. VIII. 6. „ Unus Dominus noster Iesus Christus, „ per quem omnia, & nos per ipsum. " Et hoc quantum ad primum. *Aut alium spiritum*, scilicet meliorem, (*a*) *accipitis*, scilicet per talem, quam accepistis, scilicet per nos, idest ministerio nostro: quod non potest esse, quia, ut dicitur I. Corinth. XII. 11. „ hæc omnia operatur unus „ atque idem spiritus, dividens singulis „ prout vult. " Et hoc quantum ad secundum. *Aut* prædicat vobis *aliud Evangelium*, idest aliam prædicationem, vel doctrinam, quam per nos *non recepistis*. Galat. I. 6. „ Miror quod sic tam cito transferi„ mini ab eo qui vos vocavit in gratiam „ Christi, in aliud Evangelium. " Si, inquam, alia & meliora facerent vobis, *recte pateremini*, idest faceretis excusando vos. Et quia non potest eis aliud Evangelium, idest melius, tradi; ideo Apostolus excommunicat Galatas, si aliud Evangelium recipiant. Galat. I. 29. „ Si quis aliud vobis „ evangelizaverit præter id quod accepi„ stis, anathema sit. "

Consequenter cum dicit, *Existimo enim nihil me minus fecisse a magnis Apostolis*, removet hanc excusationem; & circa hoc duo facit. Primo ostendit quod ipse non minus fecit eis quam alii; secundo quod plus, ibi, *Aut numquid peccatum feci?* Circa primum tria facit. Primo ostendit quod nihil minus fecit facto quam alii Apostoli; secundo innuit quod non defuit ei facultas ad hoc faciendum, ibi, *Nam & si imperitus sermone, sed non scientia*; tertio ostendit evidentiam utriusque, ibi, *In omnibus autem manifestatus sum vobis*. Dicit ergo: Recte pateremini vos seduci ab eis, si melius prædicarent vobis; sed hoc non est verum: *enim*, idest quia, *existimo me nihil minus fecisse* in his *a magnis Apostolis*, idest

(*a*) Al. *accepistis*.

idest quam Petrus, & Ioannes, quos isti habebant magnos. Et comparat se magnis Apostolis, tum quia Paulus videbatur, & reputabatur ab eis minor quam illi, eo quod illi fuerant cum Iesu, & Paulus non; tum etiam quia pseudo dicebant se missos ab eis: & ideo ostendendo se parem magnis Apostolis, istorum errorem removet, & pseudo confutat. Et non solum nihil minus fecit, sed plus. I. Corinth. x. 15. „ Plus omnibus laboravi. " Et ne forte dicerent ei: Unde tibi est facultas ad hoc faciendum, cum sis imperitæ linguæ? ostendit quod ei facultas affuit ex magnitudine scientiæ, dicens: *Licet sim imperitus sermone, tamen non* sum imperitus *scientia*. II. Petr. ult. 15. „ Sicut & carissimus frater noster Paulus secundum sapientiam „ scripsit vobis. " Sed hoc sciendum est, quod pseudo quærentes gloriam propriam, & lucra sectantes, nitebantur attrahere populum per ornata, & subtilia, & exquisita verba, non attendentes nisi solum aures permulcere. Apostolus vero, quia non quærebat utilitatem propriam, sed solum dilatationem fidei Christi, & profectum eius, ita proponebat verbum fidei ut omnes possent capere, conformans se conditioni audientium, & capacitati. Unde, quia isti in principio non erant capaces altæ doctrinæ, proposuit eis fidem, non in subtilitate sermonis, sed eo modo quo capere possent, scilicet plane, & aperte. Et ideo isti dicebant eum esse imperitum sermone. I. Corinth. I. 17. „ Non in sapientia verbi, ut non evacuetur crux Christi. " Et propter hoc dicit Apostolus: Licet sim imperitus sermone, ut vobis videtur, hoc non fuit ex defectu scientiæ, sed propter vos ex quadam dispensatione: quia „ tamquam parvulis in Christo, lac „ potum dedi vobis, non escam: " I. Corinth. III. I. Vel dicendum ad litteram, quod Apostolus fuit balbus, & ex hoc pseudo deridebant eum. Et ideo dicit: *Et si imperitus sermone*, idest impeditæ linguæ, *non tamen* sum imperitus *scientia*. Exod. IV. 10. „ Impeditioris, & tardioris linguæ „ sum. " Quod autem nihil minus fecerim a magnis Apostolis, evidenter apparet per ea quæ feci vobis; & ideo dicit: *In omnibus* prædictis *manifestatus sum vobis*, qui experti estis quæ per me fiunt. I. Corinth. IX. 2. „ Signaculum Apostolatus mei „ vos estis in Domino: & infra XII. 12. *Signa tamen Apostolatus mei facta sunt super vos, in omni patientia, in signis, & prodigiis, & virtutibus*.

Consequenter cum dicit, *Aut numquid peccatum feci?* ostendit quod plus fecit quam omnes alii, & hoc quia prædicavit sine sumptibus. Circa hoc duo facit. Primo ponit factum; secundo causam facti assignat, ibi, *Quare? quia non diligo vos? Deus scit*. Circa primum duo facit. Primo ostendit factum quantum ad præteritum; secundo quantum ad futurum, ibi, *Et in omnibus sine onere me vobis servavi*. Factum autem præteritum ostendit dupliciter. Primo in generali; secundo in speciali, ibi, *Quoniam gratis Evangelium Dei evangelizavi vobis?* Dicit ergo: Recte dico, quod nihil minus feci ab illis, nisi forte hoc reputetis male, & minus factum, quia diminui de auctoritate mea non accipiens sumptus a vobis; sed si hoc esset malum, (a) fecissem. Et ideo ostendit quod non est malum: & hoc est quod dicit: *Aut numquid peccatum feci*, idest numquid peccavi *humilians meipsum*, & diminuens de auctoritate mea? quasi dicat, non. Eccli. III. 20. „ Quanto maior es, humilia te in omnibus, „ & coram Deo invenies gratiam. " I. Corinth. IX. 19. „ Cum essem liber ex omnibus, omnium me servum feci, ut plures „ lucrifacerem. " Matth. XVIII. 4. „ Qui „ humiliaverit se sicut parvulus iste, hic „ est maior in regno cælorum. " Ratio autem humiliationis meæ est, non propter lucrum proprium, sed propter promotionem vestram: unde dicit: *Ut vos exaltemini*; idest, in fide confirmemini. Corinthii autem avari erant; & ideo si a principio accepisset sumptus, forte destitissent a fide. Item pseudo prædicabant propter quæstum. Ut ergo Corinthii reciperent Apostolum, & pseudo auferret occasionem quæstus, gratis prædicavit eis sine sumptibus propriis. Hoc autem quod dixerat in generali, manifestat in speciali, ibi, *Quoniam gratis Evangelium Dei evangelizavi vobis?* & facit duo. Primo ostendit quomodo sine sumptibus prædicavit eis in primo adventu ad eos; secundo ostendit quod idem fecit in mora quam apud eos contraxit, ibi, *Et cum essem apud vos, & egerem, nulli onerosus fui*. Circa primum duo facit. Primo proponit quod intendit, scilicet humiliationem, dicens: In hoc (b) humiliavi meipsum, *quoniam evangelizavi vobis*

(a) *Al.* minus fecissem. (b) *Al.* humilians.

bis gratis, ideft fine fumptu; (*a*) non autem pro mercede, quia hoc non eft laudis: licet enim omnes poffint capere fumptus perfonæ ab eis quibus proponunt verbum Dei; nullus tamen prædicare debet pro mercede, & quæftu. Secundo, quia poffent dicere ifti, Unde ergo accepifti fumptus? refpondet, quod ab aliis Ecclefiis, dicens: *Ecclefias alias expoliavi accipiens ab eis ftipendium ad minifterium* (*b*) *veftrum*. Ex hoc convincit eos, quod non poffint dicere Apoftolo, quod non liceret ei accipere ab eis. Si enim accipitur ab aliis ad fervitium eorum, multo magis liceret ei accipere ab ipfis. Ex hoc etiam apparet quod legatus Papæ vifitans unam partem legationis, poteft accipere ftipendia; & quod dominus Papa pro neceffitate unius patriæ, poteft accipere fubfidium ab aliis partibus mundi. Ratio eft, quia Ecclefia eft ficut unum corpus. Videmus autem in corpore naturali, quod natura, quando deficit virtus in uno membro, fubminiftrat humores, & virtutem, accipiens ab aliis membris.

L E C T I O III.

ET cum effem apud vos, & egerem, nulli onerofus fui. Nam quod mihi deerat, fuppleverunt fratres qui venerant a Macedonia, & in omnibus fine onere me vobis fervavi, & fervabo. Eft veritas Chrifti in me, quoniam hæc gloriatio non infringetur in me in regionibus Achaiæ. Quare? Quia non diligo vos? Deus fcit. Quod autem facio, & faciam, ut amputem occafionem eorum qui volunt occafionem.; ut in quo gloriantur, inveniantur ficut & nos. Nam eiufmodi pfeudoapoftoli funt operarii fubdoli, transfigurantes fe in Apoftolos Chrifti. Et non mirum: ipfe enim fatanas transfigurat fe in Angelum lucis. Non eft ergo magnum, fi miniftri eius transfigurentur velut miniftri iuftitiæ; quorum finis erit fecundum opera ipforum.

OStenfo quod quando primo eis prædicavit in ipfo adventu, evangelizavit eis gratis, hic oftendit quod nec etiam contrahendo moram apud eos, accepit ab eis fumptus: & primo hoc oftendit; fecundo vero refpondet cuidam tacitæ quæftioni, ibi, *Nam quod mihi deerat, fuppleverunt fratres*. Dicit ergo: Non folum quando primo veni ad vos, non accepi a vobis fumptus; fed etiam *cum effem apud vos* diu, *& etiam egerem*: ut oftendat quod non dimifit eis fumptus propter divitias: *nulli onerofus fui*, aliquid ab aliquo accipiendo. In quo apparet caufa quare dimifit: quia Corinthii propter avaritiam eis innatam, reputabant fibi onus miniftrare fumptus. I. Corinth. IX. 12. „ Non fumus ufi hac „ poteftate; fed omnia fuftinemus, ne quod „ offendiculum demus Evangelio Chrifti. " Sed poffent ifti dicere: Unde ergo habuifti neceffaria? Et ideo refpondet dicens, quod ab aliis Ecclefiis. Ideo fcilicet nihil accepi, *quia* illud *quod mihi deerat*, fcilicet a pretio quod lucrabatur nocte laborando manibus fuis apud Aquilam & Prifcam: erat enim fcænofactoriæ artis, per quam lucrabatur fibi neceffaria. Act. 20. 34. „ Ad ea „ quæ mihi opus erant, & his qui mecum „ funt, miniftraverunt manus iftæ. " Illud ergo *quod* (*c*) *deerat*, non dediftis vos, fed *fuppleverunt fratres qui venerunt a Macedonia*, fcilicet Philippenfes, qui erant valde liberales. Unde de hoc in Epiftola ad Philippenfes commendat eos. Philip. ult. 15. „ Nulla Ecclefia communicavit mihi in „ ratione dati, & accepti, nifi vos. " Sed Corinthii erant avari.

Confequenter cum dicit, *Et in omnibus fine onere me vobis fervavi, & fervabo*, oftendit quomodo fe habebit in hoc ad eos in futurum, dicens, quod etiam fine onere vult fe habere ad eos: & circa hoc duo facit. Primo ponit fuam rationem communem; fecundo confert eam, ibi, *Eft veritas Chrifti in me*. Dicit ergo: Non folum feci hoc, fcilicet quod gratis vobis evangelizavi, & nulli onerofus fui; fed etiam *in omnibus fervabo me vobis fine onere*, ficut ufque modo *fervavi*, non dure reprehendendo, non fevere corrigendo, nec veftra acci-

(a) *Al.* non autem fine mercede: *forte* fine mercedis. (b) *Al. noftrum*. (c) *Al.* dixerat.

accipiendo. Act. xx. 33. „ Argentum, & „ aurum, aut vestem nullius concupivi. " Num. xvi. 15. „ Tu scis quod nec asellum quidem acceperim ab eis: " dicit Moyses ad Dominum. Samuel dicit, I. Reg. xii. 3. „ Loquimini de me .... si oppressi „ aliquem, si de manu cuiusquam munus „ accepi. " Et quod ita facturus sit, confirmat ex duobus. Primo ex eo qui loquitur in ipso, scilicet Christo, qui est veritas, a qua non potest esse falsum: & ideo dicit: *Est veritas Christi in me*: quasi dicat: Hoc quod dixi, verum est, quia veritas Christi loquitur in me. Infra ult. 3. *An experimentum quaeritis eius qui in me loquitur Christus*? Vel hoc potest accipi per modum iurantis; quasi dicat: Deus, qui est veritas, & est in me scrutans corda, sit mihi testis, quod ita servabo me. Rom. 1. 9. „ Testis est mihi Deus, cui servio „ in spiritu meo, in Evangelio Filii eius. " Secundo ex eo quod non intendit minuere gloriam suam, sed augere. Apostolus enim attribuebat sibi apud Christum ad magnam gloriam, quod ipse solus inter Apostolos sine sumptu praedicabat Corinthiis; & ideo dicit: Ideo *servabo me sine onere*, *quoniam non infringetur*, idest non minuetur, *in me haec gloria*, quod scilicet gratis praedico vobis, & quod a licitis abstineo propter salutem vestram, quae quidem est gloria Christi: quia ipse glorificatur per hoc in me, vel quia ego hanc gloriam habeo specialiter apud Christum: quae quidem refringeretur *in regionibus Achaiae*, ubi Corinthus erat metropolis, si recepisset ab eis: quia avari erant: habitabant enim in maritimis, & erant intenti mercationibus, & tales consueverunt esse avari. I. Corinth. ix. 15. „ Bonum est mihi magis mori quam „ ut gloriam meam quis evacuet. "

Consequenter cum dicit, *Quare? Quia non diligo vos? Deus scit*, ponit causam quare non accepit sumptus ab eis: & circa hoc duo facit. Primo excludit falsam causam; secundo astruit veram, ibi, *Quod autem facio, & faciam*. Circa primum sciendum est, quod pseudo imponebant Apostolo, quod ideo non recipiebat a Corinthiis sumptus, quia non diligebat eos, & quia non intendebat eis benefacere, & servire. Dicit ergo: *Quare* scilicet hoc facio? *Quia non diligo vos*? idest, pro odio quod habeo ad vos, sicut dicunt pseudo? *Deus scit*, quod diligo vos, & quod non pro odio hoc facio. Ioan. ult. 15. „ Domine tu scis „ quia amo te. " Sic ergo exclusa causa falsa, sequitur vera, ibi, *Quod autem facio, & faciam*. Et circa hoc duo facit. Primo ponit veram causam; secundo rationem huius assignat, ibi; *Nam eiusmodi pseudoapostoli sunt operarii subdoli*. Circa primum sciendum est, quod pseudo, ut dictum est, quaerebant lucra, & gloriam propriam; & ideo, ut in reverentia haberentur, nitebantur exterius sequi vestigia Apostoli, vel etiam si potuissent, excellere ipsum. Dicit ergo Apostolus: Si ergo volunt me imitari, in hoc imitentur, ut nihil accipiant. Et quia sciebat, quod pseudo praedicabant ut acciperent, & per consequens quod non praedicarent, si deficeret eis lucrum; dicit: *Quod facio*, ideo facio: *& faciam hoc*, non propter odium, sed *ut amputem occasionem eorum*, scilicet pseudo, accipiendi vestra, eorum scilicet pseudo *qui volunt*, supple, meo exemplo, habere *occasionem* accipiendi vestra. Sciebat enim, secundum Ambrosium, quod si non acciperent, non diu praedicarent. E contrario dicitur Proverb. ix. 9. „ Da occasionem sapienti, „ & addetur ei sapientia. Doce iustum, „ & festinabit accipere. " Et hoc, *ut tales inveniantur*, scilicet pseudo, *sicut & nos*, scilicet non accipientes pecunias, sicut & nos non accipimus. In quo quidem ipsi gloriantur, scilicet quod imitantur nos; & ego nolo, si perfecte volunt nos imitari, quod accipiant. I. Corinth. vii. 7. „ Volo „ omnes homines esse sicut & me, " scilicet non accipientes: *ut in quo gloriantur, inveniantur sicut & nos*. Hoc legitur tripliciter. Uno modo sic. *Ut inveniantur* tales, supple sicut & nos, non accipiendo, sicut nec nos accipimus, & per consequens a praedicatione cessando; *in quo*, scilicet esse tales sicut & nos, *gloriantur*: contendebant enim esse similes veris Apostolis. Secundo modo sic. *Ut in eo in quo gloriantur*, scilicet accipiendo, quia hoc solum quaerebant, *inveniantur sicut & nos*, idest similes nobis, cessando scilicet, & desistendo ab acceptione, ut nobis assimilentur. Tertio modo sic. *Ut in eo in quo gloriantur*, scilicet in non accipiendo, dicunt enim se nihil accipere, *inveniantur sicut & nos*, idest non meliores nobis, ne scilicet possint se in hoc nobis praeferre. *Nam eiusmodi pseudoapostoli sunt operarii subdoli*. Hoc continuatur tripliciter. Primo modo sic. Ita gloriantur, & contendunt, non sicut nos: *nam eiusmodi pseudoapostoli sunt operarii subdoli*. Secundo modo sic. Et vere desistunt accipere, ut nobis assimilentur: *nam*

eiusmodi

eiusmodi pseudoapostoli sunt operarii subdoli. Tertio modo sic. Ita in non accipiendo gloriantur, ut nobis similes videantur. Posita autem vera causa, probat eam consequenter, dicens: *Nam eiusmodi pseudoapostoli sunt operarii subdoli*: ostendens quomodo student assimilati Apostolo: & circa hoc tria facit. Primo ponit causam; secundo probat eam, ibi, *Sed non mirum*; tertio consequenter ostendit differentiam pseudo ad veros Apostolos, ibi, *Quorum finis erit secundum opera ipsorum*. Dicit ergo: Recte dico, quod hoc facio, ut amputem eis occasionem accipiendi: *nam eiusmodi pseudoapostoli sunt operarii*, scilicet falsi: Philip. III. 2. „ Videte canes, videte malos operarios: “ *subdoli*, idest callidi, & vulpini sub specie religionis decipientes. Ezech. XIII. 4. „ Quasi vulpes in desertis Prophetæ tui, Israel, erant. “ Cant. II. 15. „ Capite nobis vulpes parvulas, quæ demoliuntur vineas.“ Matth. VII. 15. „ Veniunt ad vos in vestimentis ovium; intrinsecus autem sunt lupi rapaces.“ Et hoc est quod dicit: *Transfigurantes se in Apostolos Christi*, idest exterius portantes signa bonorum Apostolorum. II. Timoth. III. 5. „ Habentes quidem speciem pietatis, virtutem autem eius abnegantes.“ Et hoc probat, quia sicut veri Apostoli mittuntur a Deo, & informantur ab ipso, sic *satanas transformat se in Angelum lucis*, qui est dux, & incentor eorum, ostendens se esse vel Angelum Dei, vel aliquando Christum. *Non est ergo* mirum, neque *magnum*, *si ministri eius*, scilicet pseudo, *transformant se in ministros iustitia*; idest, simulant se esse iustos. Eccli. X. 2. „ Secundum iudicem populi, sic & minister eius.“

Notandum autem est, quod satanas transfigurat se aliquando visibiliter, sicut beato Martino, ut deciperet eum; & hoc modo multos decepit. Sed ad hoc valet, & necessaria est discretio spirituum, quam specialiter Deus contulit beato Antonio. In hoc tamen potest cognosci, quod satanas sit, quia bonus Angelus in principio hortatur ad bona, & perseverat in eis; sed malus in principio quidem prætendit bona, sed postmodum volens explere desiderium suum, & quod intendit, scilicet decipere, inducit, & instigat ad mala. I. Ioan. IV. 1. „ Omni spiritui nolite credere, sed probate spiritus, si ex Deo sint.“ Et ideo Iosue cum videret Angelum in campo suo, dixit (Iosue V. 13.) „ Noster es, an adversariorum?“ Aliud etiam signum est quod bonus Angelus & si terreat in principio, tamen statim consolatur, & confortat, sicut Zachariam Luc. I. 13. „ Ne timeas Zacharia:“ & ad Beatam Virginem dixit, ibid. 30. „ Ne timeas Maria.“ Malus autem angelus stupefacit, & desolatum dimittit; & hoc ideo, ut stupefactum facilius decipiat, & persuadeat sibi. Aliquando autem transfigurat se invisibiliter; & hoc quando ea quæ in se mala sunt, facit apparere bona, pervertendo sensus hominis, & inflammando concupiscentiam. Proverb. XIV. 12. „ Est via quæ videtur homini recta, novissima autem eius deducunt ad mortem.“ Sic decepit monachum quemdam, qui cum proposuisset in animo suo numquam exire cellam, suggessit ei diabolus, quod bonum esset quod exiret ad Ecclesiam, & reciperet corpus Christi. Cui suggestioni consentiens, propositum mutavit vadens ad Ecclesiam. Postmodum cognoscens eum fuisse diabolum, gloriatus est monachus, quod non deceperat eum, quia ad bonum iverat, & tamen iam removit eum a proposito continue standi in cella. Postmodum vero iterum suggessit ei, quod pater suus esset mortuus, & dimiserat sibi multas divitias distribuendas inter pauperes, quod iret ad civitatem; ad quam cum iret, numquam rediit ad cellam, & mortuus est in peccato. Unde valde difficile est quod homo caveat sibi; & ideo recurrendum est ad adiutorium divinum. Iob XLI. 4. „ Quis revelabit faciem indumenti eius, & in medium oris eius quis intrabit?“ quasi dicat, nullus nisi Deus.

Consequenter ponit ministrorum & malorum, & bonorum differentiam, quæ consistit in hoc quod *finis illorum*, scilicet ministrorum Christi, & satanæ, erunt *secundum opera eorum*: nam finis bonorum erit bonus, & malorum erit malus; & boni inducuntur ad bonum, & mali ad malum. Philip. III. 19. „ Quorum finis interitus.“ Item boni recipient bona, & mali mala. Supra V. 10. *Omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi*.

L E-

LECTIO IV.

ITerum dico (ne quis me putet insipientem esse: alioquin veluti insipientem accipite me, ut & ego modicum quid glorier) quod loquor, non loquor secundum Deum, sed quasi in insipientia, in hac substantia gloriæ. Quoniam multi gloriantur secundum carnem, & ego gloriabor. Libenter enim suffertis insipientes, cum sitis ipsi sapientes. Sustinetis enim si quis vos in servitutem redigit, si quis devorat, si quis accipit, si quis extollitur, si quis in faciem vos cædit. Secundum ignobilitatem dico, quasi nos infirmi fuerimus in hac parte.

SUpra Apostolus induxit Corinthios ut patienter sustinerent suam commendationem, ostendens quod hoc faciebat ex zelo quem habebat ad eos, quia zelus ille erat rationabilis, & ordinatus; hic autem consequenter ponit aliam rationem, per quam ostendat, quod dato quod insipienter ageret, nihilominus tamen deberent eum supportare. Unde in ista ratione procedit ex suppositione stultitiæ. In hac autem parte duo facit: primo enim proponit suam petitionem; secundo rationem dictorum assignat, ibi, *Quod loquor, non loquor secundum Deum*. In petitione autem sua duo facit: primo enim petit quod non reputent eum insipientem, quod pertinet ad præmissam rationem; & ideo dicit: *Iterum dico*, quod ex quo zelus meus est rationabilis, & ego rationabiliter commendo me, *ne quis*, scilicet vestrum, *me reputet insipientem*. Secundo petit, quod dato quod insipienter agat, tamen supportent eum, & hoc pertinet ad rationem hanc: & ideo dicit: *Alioquin*, idest si non rationabiliter commendo me, & penitus velitis me ex hoc insipientem reputare, tamen *accipite*, idest supportate me, *velut insipientem*. Et dicit *velut*: quia licet ipsi reputent eum insipientem, in hoc tamen in rei veritate non est insipiens. *Accipite me*, inquam, *velut insipientem*, *ut & ego modicum quid glorier*. Et dicit *modicum*, quia infra commendabit se de gloria quæ est secundum carnem, quæ valde modica est. Iob xxv. 6. „ Homo putredo, & filius „ hominis vermis. “ Eccli. x. 9. „ Quid „ superbis terra, & cinis? Rationem autem dictorum assignat, dicens: *Quod loquor, non loquor secundum Deum*. Dixerat autem tria. Primo quia (a) supposuit insipienter commendare seipsum; secundo quod vult gloriari; tertio quod sustineant eum. Et horum trium rationem assignat: & primo de hoc quod supposuit insipienter commendare se; secundo quare vult gloriari, ibi, *Quoniam multi gloriantur secundum carnem, & ego gloriabor*; tertio quod debeant eum supportare, ibi, *Libenter enim suffertis insipientes, cum sitis ipsi sapientes*. Dicit ergo primo: Ratio quare debetis insipientem accipere me, est quia illud *quod loquor in hac substantia gloriæ*, idest in commendatione carnis, quæ a quibusdam appetitur, ac si per eam debeant subsistere, *non loquor secundum Deum, sed quasi in insipientia*. Et dicit (b) ex hypothesi, sicut illud quod supra dixit, *Velut insipientem*: unde ibi posuit *velut*, hic ponit *quasi*; ac si diceret: Si non rationabiliter commendarem me, tunc illud *quod loquor* in commendatione mea, *non est secundum Deum*, idest secundum rationem divinæ sapientiæ. Et tunc merito acciperetis me non secundum Deum loqui, sed insipienter. Supra x. 18. *Non enim qui seipsum commendat, ille probatus est, sed quem Deus commendat*. Proverb. xxvi. 2. „ Laudet te alienus, & non os tuum; ex„ traneus, & non labia tua. “ Rationem autem suæ commendationis, & gloriæ ostendit subdens: *Quoniam multi gloriantur secundum carnem, & ego gloriabor*. Ubi sciendum est, quod pseudo, quia ex Iudæis erant, gloriabantur secundum carnem, dicentes se esse filios Abrahæ, & ex hoc volebant haberi in reverentia a Corinthiis, & auctoritate. Dicit ergo Apostolus: Dato quod sit insipientia quod glorier secundum carnem, tamen *quoniam multi*, scilicet pseudo, *gloriantur secundum carnem, & ego* etiam *gloriabor* secundum carnem. Proverb. xxvi. 5. „ Responde stulto secundum stul„ titiam suam, ne sibi sapiens videatur. “

Sed contra est, quia Seneca dicit: „ Sum„ ma malorum est, quod ad exemplum (c) „ vivitur malorum: “ & Exod. xxiii. 2. „ Non sequaris turbam ad faciendum ma„ lum. “ Non ergo Apostolus debet gloriari secundum carnem, eo quod pseudo gloriantur.

Re-

(a) *Al.* supponit. (b) *Al.* ex hypostasi. (c) *Al.* unitur.

Respondeo: Dicendum est, quod licet sit eadem materia gloriationis, non tamen est eadem intentio, & idem finis: quia pseudo commendabant se propter gloriam propriam, & ut ipsi haberentur in auctoritate, & possent lucrari; Apostolus autem gloriabatur, ut verbum Dei per eum prædicatum, esset maioris auctoritatis, & ponderis, & fructum faceret Christo.

Rationem autem quare debeant eum supportare, subdit dicens: *Libenter enim suffertis insipientes, cum sitis ipsi sapientes*. Et primo ponit rationem hanc, quod scilicet debeant eum supportare. Possent enim dicere: Quare debemus te supportare, si es insipiens? Et dicit Apostolus, quod ideo quia cum vos ipsi sitis sapientes in oculis vestris, & in vestra reputatione, *libenter suffertis*, idest estis consueti supportare, *insipientes*, pseudo scilicet. Secundo ostendit in quo supportent insipientes: & ponit quinque gravia quæ sustinebant a pseudo. Primum est iugum servitutis; & quantum ad hoc dicit: *Sustinetis enim, si quis*, idest aliquis pseudo, *redigit vos in servitutem*; quasi dicat: Per Christum liberati fuistis a servitute legis, quæ est in timore, & reducti estis in libertatem filiorum Dei, quæ est in caritate. Galat. IV. 31. „ Non sumus ancillæ filii, sed liberæ: " & tamen vos sustinetis pseudo, qui ex huiusmodi libertate redigunt vos in servitutem legis: quia cogunt vos servare legalia. Galat. V. „ Nolite iugo servitutis iterum contineri. " Multo ergo magis debetis sustinere me, qui volo vos præservare in libertate Christi, quam pseudo, qui volunt vos reducere in servitutem legis. Secundum est grave valde, scilicet quod pseudo vivunt de bonis vestris laute, nos vero non. Supra VIII. 13. *Non ut aliis sit remissio, vobis autem tribulatio; sed ex æqualitate*. Et ideo dicit: *Si quis devorat*. Matth. XXIII. 14. „ Væ qui comeditis domos viduarum, orationes longas orantes: propter hoc amplius accipietis iudicium. " Tertium grave est deprædatio, & expoliatio: quia isti ad litteram blandis verbis, & prætextu pietatis accipiebant eis omnia: & quantum ad hoc dicit: *Si quis accipit*; idest, blande decipit subtrahendo vestra. Rom. XVI. 18. „ Per blandos sermones seducunt corda insipientium. " Quartum grave est nimia iactantia super eos cum Corinthiorum contemptu: ideo dicit: *Si quis extollitur*, iactando se importune. Eccli. VI. 2. „ Non te extollas in cogitatione animæ tuæ velut taurus. " Quintum grave est illatio opprobriorum: nam pseudo non solum tam gravia eis inferebant, sed super hoc addebant improperia, dicentes eis iniurias, & maxime de ignobilitate. Nam quia ipsi erant Iudæi, & cultores unius Dei, dicebant se nobiles esse, & Corinthios ignobiles: quia non erant de semine Abrahæ, nec circumcisi, & quod de idolatris: & quantum ad hoc dicit: *Si quis in faciem vos cædit*; idest, coram vobis infert contumelias, & dicit iniurias. Et huiusmodi iniuriæ sunt *secundum ignobilitatem*, quam vobis obiiciunt, (*a*) vel ignominiam quam inferunt; & tamen illos sustinetis, & nos non; *quasi nos fuerimus infirmi in hac parte gloria*, quam attribuistis eis, præferendo eos nobis; præsertim cum pseudo dicant, quod ideo nos non dicimus, nec facimus vobis ista, quia nos sumus infirmi in hac parte; idest, quia sumus ignobiles. I. Corinth. IV. 10. „ Nos infirmi, vos autem fortes; vos nobiles, nos autem ignobiles. "

L E C T I O V.

IN quo quis audet (in insipientia dico) audeo & ego. Hebræi sunt, & ego: Israelitæ sunt, & ego: semen Abrahæ sunt, & ego: ministri Christi sunt, & ego: ut minus sapiens dico, plus ego: in laboribus plurimis, in carceribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus frequenter. A Iudæis quinquies quadragenas, una minus, accepi. Ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum, ter naufragium feci, nocte, & die in profundo maris fui, in itineribus sæpe, periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in civitate, periculis in solitudine, periculis in mari, periculis in falsis fratribus.

POsitis rationibus suæ commendationis, & causis quare supportandus est, hic consequenter incipit se commendare; & circa hoc duo facit: primo enim adæquat se pseudo, & aliis qui commendabant se; secundo præfert se eis, ibi, *Ut minus sapiens*

(*a*) *Al.* omittitur vel ignominiam quam inferunt.

piens dico. Adæquat autem se Apostolus eis in gloria. Est autem gloria duplex. Una secundum carnem, quæ modica est, & contemnenda: unde ipse dicit Philip. III. 7. „ Sed quæ mihi fuerunt lucra, arbitratus „ sum propter Christum detrimenta." Alia est secundum Christum: quia „ magna gloria „ est sequi Dominum," Eccli. XXIII. 38. & hæc est quærenda. Galat. ult. 14. „ Mihi „ absit gloriari nisi in cruce Domini nostri „ Iesu Christi." Et ideo Apostolus adæquat se eis quantum ad utramque gloriam: & primo quantum ad primam; secundo quantum ad secundam, ibi, *Ministri Christi sunt* (*ut minus sapiens dico*) *plus ego*. Et primo adæquat se eis in generali, dicens: Recipiatis me insipientem, si tamen insipientia est: ex hypothesi enim loquor: quia si quis ausus est præsumere de se, & commendare se, & ego possum audere, & commendare me in eodem in quo ipse commendat se, quia non subest eis maior causa suæ commendationis quam mihi. Et hoc *dico in insipientia*; idest, dico, quod insipienter agam; cum tamen ipse sapienter ageret, cum hoc non faceret pro sui iactantia, sed ut pseudo humiliaret. Supra eodem: *Existimo me non minus fecisse a magnis Apostolis: nam etsi imperitus sermone, sed non scientia*. Secundo cum dicit, *Hebræi sunt, & ego*, adæquat se eis in speciali, ostendens per singula se parem eis esse, in quibus pseudo gloriabantur. Commendatio autem istorum, & gloria erat de tribus. Primo de natione, & lingua, quia dicebant se Hebræos; secundo de genere, quia dicebant se esse de genere Israel; tertio de promissione, quia dicebant se esse participes promissionis Abrahæ, cum essent de semine eius: & quantum ad hæc tria adæquat se eis. Primo quantum ad nationem, & linguam, dicens: *Hebræi sunt, & ego*, scilicet lingua, & natione; quasi dicat, ita sicut & illi. Et notandum est, quod, secundum quod quidam dicunt, Hebræi dicuntur ab Abraham, quia ante eum de facili non invenitur illud nomen. Potest tamen dici, & forte melius, quod dicuntur a quodam Heber, de quo habetur Gen. XI. 14. „ Vixit Sale triginta annis, & genuit Heber:" & sequitur: „ Vixit Heber triginta tribus „ annis, & genuit Phalech." Et tempore eius fuerunt divisæ linguæ; & lingua Hebræorum remansit in familia sua. Secundo adæquat se eis quantum ad genus, dicens: *Israelitæ sunt, & ego*, scilicet secundum ritus. Tertio quantum ad tertium, dicens: *Semen Abrahæ sunt, & ego*. Et de istis tribus dicitur Philip. III. 4. „ Si quis alius sibi con„ fidere videtur, ego magis circumcisus o„ ctavo die," quantum ad tertium; „ ex „ genere Israel de tribu Beniamin," quantum ad secundum; „ Hebræus ex Hebræis," quantum ad primum. Rom. XI. 1. „ Nam „ ego Israelita sum ex semine Abrahæ, de „ tribu Beniamin." Sic ergo patet quod non sum minor eis quantum ad gloriam quæ est secundum carnem; sed nec etiam quantum ad gloriam quæ est secundum Christum: quia *ministri Christi sunt*; idest, dicunt se sic, ut decipiant vos; *& ego* sum minister Christi. I. Corinth. IV. 1. „ Sic nos „ existimet homo ut ministros Christi." Supra III. 6. *Qui & nos idoneos fecit ministros novi testamenti*.

Consequenter cum dicit, *Ut minus sapiens dico, plus ego*, præfert se omnibus Apostolis, & pseudo: & primo quantum ad mala perpessa; secundo quantum ad beneficia recepta, & hoc XII. cap. ibi, *Si gloriari oportet* (*non expedit quidem*) *veniam autem ad visiones, & revelationes Domini*. Circa primum duo facit. Primo præfert se quantum ad mala quæ pertulit; secundo quantum ad modum quo mala vitavit, ibi, *Damasci præpositus Gentis Aretæ Regis, custodiebat civitatem Damascenorum, ut me comprehenderet*. Circa primum tria facit. Primo proponit se aliis præferendum; secundo ostendit in quo sit præferendus, ibi, *quia in laboribus plurimis &c.* tertio confirmat quædam dictorum, ibi, *Si gloriari oportet, quæ infirmitatis meæ sunt gloriabor*. Dicit ergo: Si videor insipiens vobis, quia commendo me, & adæquo me aliis, quanto magis videbor vobis minus sapiens, si præferam me eis? Et ideo dicit: Non solum sum minister Christi, sicut & illi, sed *ut minus sapiens*, secundum vestrum iudicium, *dico*, quod ego sum plus minister Christi quam illi; & quantum ad hoc dicit se præferendum esse. Rom. XI. 13. „ Ministerium „ meum honorificabo," præponendo scilicet illud ministerio aliorum. In quo autem sit præferendus, ostendit dicens, quia *in laboribus plurimis &c.* quasi dicat: In hoc plus ego, quia sum magis ostensus minister Christi: & hoc primo quantum ad mala illata; secundo quantum ad mala sponte assumpta, ibi, *In itineribus sæpe*. Mala autem illata primo ponit in generali, dicens: *Plus ego*, sum scilicet ostensus minister, *in laboribus plurimis*, quam illi, etsi aliquos labores pertulerint. I. Corinth. XV. 10. „ Ab„ undantius omnibus illis laboravi." Secundo enumerat ista mala in speciali; & hoc

hoc primo quantum ad carceris squalores, quia *in carceribus abundantius*, scilicet quam illi. Act. xvi. 23. „ Cum multas plagas il„ lis intulissent (scilicet Paulo, & sociis) „ miserunt in carcerem. " Secundo quantum ad flagellorum dolores, quia *in plagis*, scilicet ostensus sum, *supra modum* aliorum, scilicet modum humanæ virtutis; vel *supra modum* humanæ consuetudinis. Supra vi. 5. *In plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in vigiliis, in ieiuniis &c.*

Sed contra. I. Corinth. x. 13. „ Fidelis „ Deus, qui non permittet vos tentari su„ pra id quod potestis. " Non ergo supra modum humanæ virtutis. Respondeo: Dicendum est, quod Deus non permittit nos tentari sine adiutorio gratiæ divinæ; & ideo dicebat Apostolus I. Corinth. xv. 10. „ Non autem ego, sed gratia Dei me„ cum. "

Et quantum ad mortis terrorem: unde dicit, *In mortibus frequenter*, idest in periculis, & terroribus mortis: unde dicebat ipse Rom. viii. 36. „ Mortificamur tota „ die. " I. Corinth. xv. 31. „ Quotidie „ morior propter gloriam vestram. "

Sed consequenter cum dicit, *A Iudæis quinquies quadragenas, una minus accepi*. Manifestat duo ultima pericula quæ perpessus est: & primo periculum plagarum; secundo periculum mortis. Plagarum autem periculum manifestat per ipsa perpessa a suis, scilicet Iudæis; & ideo dicit: *A Iudæis quinquies quadragenas, una minus, accepi*. Notandum est autem, quod, sicut dicitur Deut. xxv. 2. „ pro mensura deli„ cti erit plagarum modus, ita dumtaxat „ ut quadragenarium numerum non exce„ dant; ne fœde laceratus ante oculos tuos „ abeat frater tuus. " Ex quo habetur quod homines pro minoribus peccatis debent flagellari, ita tamen quod flagellatus non reciperet ultra quadraginta plagas. Iudæi autem, ut viderentur misericordes, semper faciebant citra mandatum legis, dantes pauciores quam quadraginta, secundum quod eis videbatur. Quia ergo odio habebant Paulum, quando flagellabant eum, dimittebant sibi de numero prędicto, quanto minus poterant, scilicet unam tantum minus, dantes sibi trigintanovem. Et hoc est quod quinque vicibus accepit, idest recepit, quadraginta plagas, minus una plaga, idest trigintanovem. Secundo manifestat pericula perpessa ab extraneis, scilicet a Gentibus, dicens: *Ter virgis cæsus sum*. Act. xvi. 22. „ Magistratus, scissis eorum „ tunicis, iussit eos virgis cædi. " Item xxii. 24. „ Iussit eum tribunus duci in ca„ stra, & flagellis cædi, & torqueri eum „ &c. " Pericula vero mortis illata, & primo pericula mortis illata ab hominibus, ostendit dicens: *Semel lapidatus sum*. Hoc fuit in civitate Licaoniæ, ubi obrutus lapidibus, fuit quasi mortuus. Act. xiv. 18. „ Lapidantes Paulum eiecerunt eum extra „ civitatem, credentes eum mortuum. " Secundo pericula mortis illata a periculis naturæ, & hæc sunt specialiter maris: & aggravat ea primo ex numero, quia *ter naufragium feci*, idest perculi; secundo ex continuitate, quia *nocte & die in profundo maris fui*, quod est gravius, quia ad litteram dicit, quod cum pluries passus sit naufragium, tamen semel stetit sub aqua per diem & noctem, divina eum virtute protegente. Unde poterat dicere illud Ionæ ii. 4. (a) „ Et proiecisti me in pro„ fundum in corde maris, & flumen cir„ cumdedit me. "

Enumeratis autem malis illatis, enumerat consequenter etiam mala assumpta, cum dicit, *In itineribus*: & primo, exteriora; secundo interiora, ibi, *Præter illa quæ extrinsecus sunt, instantia mea quotidiana, solicitudo omnium Ecclesiarum*. Mala exteriora expri mit (b) primo quantum ad mala quæ contingunt in itineribus; secundo quantum ad ea quæ eveniunt in domibus. Quantum ad primum primo ponit multiplicitatem itinerum, dicens, *In itineribus sæpe*, scilicet ostensus sum minister Christi, sustinendo multa dura, & gravia patienter. Rom. xv. 19. „ Ab Hierusalem usque „ in Illyricum per circuitum replevi Evan„ gelium Christi. " Et cum hoc multas alias vias fecit, & Romam, & in Hispaniam vadens. Psalm. xvi. 4. „ Propter ver„ ba labiorum tuorum ego custodivi vias „ duras. " Secundo enumerat periculum itinerum: & primo præmittit minora; secundo subdit gravius periculum, quod est in falsis fratribus. Præmittit autem tria, secundum quæ multa pericula passus est. Primo pericula secundum causas: & hoc vel ex causa naturali; & ideo dicit, *Periculis fluminum*: naturaliter enim flumina hieme excrescunt, & sunt rapida, & valde periculosa: vel ex malitia violenta: & quantum ad hoc dicit, *Periculis latronum*, quos excitabat ei diabolus, ut vel vestes ei auferrent. Iob xix. 12. „ Simul vene„ runt

(a) *Al.* Et proiicite. (b) *Al.* & quantum.

„ runt latrones, & fecerunt sibi viam per „ me, & obsederunt in gyro tabernacu„ lum meum. " Secundo enumerat pericula metum inferentia; & hoc vel ex suis, unde dicit, *Periculis ex genere*, idest a Iudæis procuratis: vel ab extraneis, & ideo dicit, *Periculis ex Gentibus*, propter unius Dei prædicationem, qui eum capere volebant: & sic in suis, & in aliis non habebat requiem. Hierem. xv. 10. „ Ut „ quid me genuisti, mater mea, virum do„ loris, virum discordiæ in universa ter„ ra? " Tertio enumerat pericula quantum ad loca; & hoc vel quantum ad civitates, unde dicit, *Periculis in civitate*, idest in commotionibus civitatum contra me; sicut fuit Ephesi, & apud Corinthum, ut patet Act. xviii. & xix. vel quantum ad solitudines, & quantum ad hoc dicit, *Periculis in solitudine*, quæ erant vel a bestiis malis, sicut quando vipera momordit manum suam, Act. ult. quando congregavit sarmenta, vel ex penuria ciborum: vel quantum ad maria, & ideo dicit, *Periculis in mari*: non ex mari, sicut supra, (*a*) sed *in mari*, ut pericula quæ proveniunt ex prædonibus, & pyratis. Eccli. xliii. 26. „ Qui navigant mare, enarrent pe„ ricula eius. " Sed gravius periculum subdit dicens, *Periculis in falsis fratribus*, idest in falsis Christianis, & hæreticis, & in pseudo. Hierem. ix. 4. „ Unusquisque a „ fratre suo se custodiat. "

LECTIO VI.

IN labore, & ærumna, in vigiliis multis, in fame, in siti, in ieiuniis multis, in frigore, & nuditate: præter illa quæ extrinsecus sunt, instantia mea quotidiana, solicitudo omnium Ecclesiarum. Quis infirmatur, & ego non infirmor? Quis scandalizatur, & ego non uror? Si gloriari oportet, quæ infirmitatis meæ sunt, gloriabor. Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi, qui est benedictus in sæcula, scit quod non mentior. Damasci præpositus gentis Arethæ Regis custodiebat civitatem Damascenorum, ut me comprehenderet; & per fenestram in sporta dimissus sum per murum; & sic effugi manus eius.

HIc consequenter enumerat mala sponte assumpta, quæ sustinentur in domibus; & enumerat tria mala opposita tribus bonis quæ sunt necessaria ad vitam domesticam. Primum bonum est requies somni; secundum est sustentatio cibi; tertium est fomentum vestis. Requiei ergo somni opponit laborem, & vigilias. Quantum ad laborem dicit, *In labore*, scilicet manuum. Act. xx. 34. „ Ad ea quæ mihi „ opus erant, & his qui mecum sunt, mi„ nistraverunt manus istæ. " Et ideo dicit supra vi. 5. *In laboribus*, quia ad litteram, ut dictum est supra, manu sua victum quærebat. Et II. Thessal. iii. 8. „ Nocte „ & die laborantes, ne quem vestrum gra„ varemus. " Quantum ad laboris defectum dicit, *Et ærumna*, quæ est defectus, & languor consequens ex labore, vel ex morbo naturali. Psalm. xxxi. 4. „ Con„ versus sum in ærumna mea. " Quantum vero ad vigilias dicit, *In vigiliis multis*, vel in vacando prædicationibus de nocte, vel operi manuali. Act. xx. dicitur, quod protraxit sermonem usque ad mediam noctem. Sustentationi vero cibi opponit duplicem subtractionem cibi: unam quæ est ex necessitate, unde dicit, *In fame*, *& siti*, quia scilicet ad litteram deficiebat sibi aliquando cibus, & potus. I. Corinth. iv. 11. „ Usque in hanc horam & esuri„ mus, & sitimus. " Aliam quæ est ex voluntate, unde dicit, *In ieiuniis multis*, scilicet voluntarie assumptis, & propter exemplum bonum, & propter macerationem carnis. I. Corinth. ix. 27. „ Castigo „ corpus meum, & in servitutem redi„ go. "

Sed contra. Matth. vi. 33. „ Hæc o„ mnia adiicientur vobis, " scilicet temporalia. Quare ergo *in fame*, *& siti*? Respondeo: Dicendum est, quod quando expedit, adiiciuntur nobis, scilicet temporalia, & propter utilitatem nostram; sed aliquando expedit carere eis.

Fomento vero vestis opponit (*b*) duo: unum ex parte naturæ, unde dicit, *In frigore*; aliud ex parte inopiæ, unde dicit, *Et nuditate*, scilicet ostensus sum, scilicet minister Christi. I. Corinth. iv. 11. „ Nu- „ di,

(*a*) *Al. omittuntur sequentia usque ad sententiam Eccli.* (b) *Al. deest* duo.

„ di, & instabiles sumus. " Supra VI. 4. *In necessitatibus, in angustiis*.

Consequenter cum dicit, *Præter illa quæ extrinsecus sunt, instantia mea quotidiana, sollicitudo omnium Ecclesiarum*, enumerat mala assumpta interiora, quæ causantur ex sollicitudine cordis pro pseudo. Bonus autem prælatus dupliciter affligitur pro subditis: & primo sollicitudine conservationis subditorum; secundo pro defectu ipsorum. Et istam duplicem afflictionem passus est Apostolus. Primam cum dicit: *Præter illa quæ extrinsecus sunt, instantia mea quotidiana, sollicitudo omnium Ecclesiarum*; quasi dicat: Præter omnia quæ exterius patior, & passus sum, angit me gravius interior afflictio, scilicet sollicitudo subditorum; & ideo dicit, *Instantia*. Omnium Ecclesiarum magna est, & multum gravat, quia multum sollicitat. Luc. X. 41. „ Martha, Martha sollicita es, & turbaris erga plurima. " Rom. XII. 8. „ Qui præest, in sollicitudine. " Secundam afflictionem passus est pro defectu subditorum; & hoc dupliciter, scilicet pro defectu spiritualium: unde dicit: *Quis infirmatur*, scilicet in fide, & bono, *& ego non infirmor*? in corde dolens de eo, sicut de me. I. Corinth. IX. 22. „ Factus sum infirmis infirmus, ut infirmos lucrifacerem. " Hierem. IX. 1. „ Quis dabit capiti meo aquam, & oculis meis fontes lacrymarum? & plorabo die ac nocte interfectos filiæ populi mei. " Item pro defectu corporalium: unde dicit: *Quis scandalizatur*, malo pœnæ, idest quis patitur tribulationes, *& ego non uror*? igne compassionis. Iste est ignis quem Dominus venit mittere in terram, Luc. XII. Et attende, quod congrue utitur hoc verbo *uror*: quia compassio procedit ex amore Dei, & proximi, qui est ignis consumens, dum movet ad sublevandas miserias proximorum, & purgat ex affectu compassionis, & per quem nobis peccata relaxantur; caritas autem illius compassionis operit multitudinem peccatorum. Vel aliter. Aliquando enim labitur homo in peccatum ex seipso, & tunc infirmatur; aliquando autem ex malo exemplo aliorum, & tunc scandalizatur. Luc. XVII. & Matth. XVIII. 7. „ Væ homini illi per quem scandalum venit. "

Deinde cum dicit, *Si gloriari oportet, quæ infirmitatis mea sunt gloriabor*, confirmat quædam dictorum superius. Vel dic quod supra loquitur quantum ad mala quæ pertulit commendabiliter, hic autem quantum ad mala quæ vitavit prudenter. Sed quia vitare pericula quæ surgunt propter fidem, videtur pertinere ad infirmitatem; ideo primo præmittit, quod in illis quæ infirmitatis sunt vult gloriari; secundo proponit iuramentum ad confirmationem dicendorum, ibi, *Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi ... scit quod non mentior*; tertio ostendit modum vitandi, ibi, *Damasci præpositus Gentis Areta Regis custodiebat civitatem Damascenorum, ut me comprehenderet*. Proponit ergo primo de quibus gloriatur, si debet gloriari, dicens: *Si*, pro quia *oportet gloriari, quæ sunt infirmitatis mea gloriabor*; quasi dicat: Alii gloriantur in genere, & in aliis mundanis rebus: Philip. III. 19. „ Gloria in confusione ipsorum qui terrena sapiunt: " & ego etiam coactus, gloriatus sum in eis. Tamen si gloriari oportet, gloriabor in infirmitatibus meis: infra XII. 9. *Libenter gloriabor in infirmitatibus meis, ut inhabitet in me virtus Christi*. Secundo subdit quod non mentitur, invocans testimonium divinum per modum iuramenti, ut credatur sibi, dicens: *Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi .... scit quod non mentior*. Ubi tria ponit. Unum, per quod inducit (a) ad timorem, unde dicit, *Deus*: Hierem. X. 7. „ Quis non timebit te, o Rex Gentium? " aliud, per quod excitat ad amorem, unde dicit, *Pater*. Iacob. I. 17. „ Omne datum optimum, & omne donum perfectum desursum est, descendens a Patre luminum. " Malach. I. 6. „ Si ego pater, ubi est amor meus? " vel secundum aliam litteram, „ honor meus. " Tertium, per quod movet ad reverentiam, & laudem, unde dicit, *Qui est benedictus Deus in sæcula*. Supra I. 3. *Benedictus Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi*. Iste ergo tam reverendus, tam diligendus, tam timendus, *scit quod non mentior*, scilicet in his quæ dixi, & dicturus sum. Supra I. 18. *Non enim est apud nos Est, & Non in illo*.

Consequenter cum dicit, *Damasci præpositus Gentis Areta Regis custodiebat civitatem Damascenorum, ut me comprehenderet*, ostendit quanta mala vitavit, & hoc in quodam particulari periculo. Ubi sciendum est, quod Apostolus primo cœpit prædicare Christum in Damasco, ubi dum pergeret Christianos capere, prostratus est, & ad fidem conversus. Et ideo Iudæi ad præpositum illius civitatis, qui erat ibi pro Areta

(a) *Al.* ad amorem.

ta Rege, confugerunt, ut Paulum caperent, & occiderent. Et ideo ille faciebat custodiri nocte & die portas civitatis, ut dicitur Act. IX. Christiani autem qui erant ibi, volentes servare Paulum, eum submiserunt in sporta per murum; & sic evasit. Hunc ergo modum evadendi, tangit Apostolus dicens: Vere non mentior de hoc quod dico etiam modo: nam *Damasci præpositus gentis Areta Regis*, idest præpositus, qui sub Areta Rege, genti Damascenorum præerat, custodiri faciebat, inductus a Iudæis, *civitatem Damascenorum*, ad hoc scilicet *ut me comprehenderet*, & comprehensum assignaret Iudæis, ne amplius prædicarem; sed ego *per fenestram submissus sum per murum, & sic effugi manus eius*, scilicet præpositi. Et hoc fuit de mandato Domini dicentis, Matth. x. 23. „ Si vos „ persecuti fuerint in civitate ista, fugi„ te in aliam. " Sic Michol David deposuit per fenestram, ne caperetur a Saule, I. Reg. XIX. Sic Rahab exploratores dimisit cum fune per fenestram, Iosue II.

Sed hic obiicitur contra Apostolum, primo quia videtur quod non fuerit sufficienter confisus in Domino, sed fugit. Respondeo: Dicendum est, quod quamdiu adest humanum auxilium, homo non debet confugere ad auxilium divinum, quia hoc esset tentare Deum; sed debet illo uti auxilio, quantum potest. Apostolo autem nondum deerat humanum auxilium.

Secundo obiicitur, quia Ioan. x. 12. dicitur: „ Mercenarius autem, & qui non „ est pastor, videt lupum venientem, & „ fugit. " Unde videtur quod non fuerit bonus pastor. Respondeo: Dicendum est, quod aliquando quæritur persona prælati tantum, aliquando cum prælato totus populus. Quando ergo quæritur prælatus solus, tunc debet committere curam alteri, & absentare se: & sic fecit (a) hic Paulus. Et ideo dicit Glossa quod licet fugerit, tamen fuit ei cura de ovibus, bono pastori in cælo sedenti eas commendando, & utilitati eorum se per fugam præservando. Quando vero quæritur totus grex, tunc debet præponere utilitatem, & salutem gregis saluti corporis sui.

Nota autem, quod est quædam fuga humilitatis, quando quis fugit honores, sicut Christus fugit (Ioan. VI.) cum vidisset quod vellent eum eligere in Regem (b). Sic Saul, cum electus fuit in Regem, abscondit se domi, I. Reg. x. Quædam vero fuga est cautelæ, quando scilicet quis fugit pericula, ut præservetur ad maiora. Sic Elias fugit propter Iezabel, III. Reg. XIX. & sic Apostolus hic fugit manus præpositi.

CAPITIS DUODECIMI

LECTIO I.

SI gloriari oportet (non expedit quidem) veniam autem ad visiones, & revelationes Domini. Scio hominem in Christo ante annos quatuordecim (sive in corpore, sive extra corpus, nescio, Deus scit) raptum huiusmodi usque ad tertium cælum.

POsita sua commendatione quantum ad mala perpessa, hic consequenter Apostolus commendans se, ostendit præeminentiam suæ dignitatis quantum ad bona divinitus recepta. Prima autem gloriatio fuit de infirmitatibus, ista vero de bonis eius: unde circa hoc duo facit. Primo commendat se de bonis susceptis divinitus; secundo excusat se de hac commendatione, quod hoc fecerit quasi coactus, ibi, *Factus sum insipiens, vos me coegistis*. Circa primum duo facit. Primo extollit magnitudinem eorum quæ sunt sibi collata a Deo; secundo manifestat remedium infirmitatis sibi adhibitum contra periculum superbiæ, ibi, *Et ne magnitudo revelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ*. Circa primum duo facit. Primo ponit bonum sibi divinitus collatum; secundo ostendit quomodo se habuit in gloriando de huiusmodi bono, ibi, *Pro huiusmodi gloriabor*. Circa primum duo facit. Primo ostendit quod hoc sit

(a) *Al. deest* hic. (b) *Al. repetitur hic superuacue* fugit.

sit sibi collatum divinitus, in generali; secundo vero in speciali, ibi, *Scio hominem in Christo ante annos quatuordecim ... raptum usque ad tertium cælum*. Bonum autem Apostolo collatum divinitus, sunt revelationes sibi divinitus factæ, & de istis vult hic gloriari: unde dicit: *Si gloriari oportet*, idest quia gloriari oportet propter vos, tamen secundum se *non expedit*: quia qui gloriatur de bono recepto, incidit in periculum amittendi quod habet. Eccli. XLIII. 15. „ Aperti sunt thesauri (scilicet virtutum) „ per gloriationem inanem, & evanuerunt „ nebulæ sicut aves. " Et hoc significatur in Ezechia, Esa. XXXIX. quando ostendit thesauros domus Domini nuntiis Regis Babylonis. Et licet simpliciter non expediat gloriari, tamen aliquando propter aliquam specialem causam potest homo gloriari, sicut ex præmissis manifestum est. Et ideo dicit: Quia gloriari oportet, idest dimissis commendationibus de infirmitatibus, *veniam*, commendando me, *ad visiones*, *& revelationes Domini*. Ubi notandum est, quod differentia est inter visionem & revelationem. Nam revelatio includit visionem, & non e converso. Nam aliquando videntur aliqua quorum intellectus, & significatio est occulta videnti; & tunc est visio solum, sicut fuit visio Pharaonis, & Nabuchodonosor: Dan. II. & Genes. XLI. Sed quando cum visione habetur significatio intellectus eorum quæ videntur, tunc est revelatio. Unde quantum ad Pharaonem, & Nabuchodonosor, visio de spicis, & de statua, fuit solum visio; sed quantum ad Ioseph, & Danielem, qui significationem visorum habuerunt, fuit revelatio, & prophetia. Utrumque tamen, scilicet visio, & revelatio, quandoque quidem fit a Deo. Dan. II. 28. „ Est Deus in cælo revelans „ mysteria. " Oseæ XII. 10. „ Ego visio„ nes multiplicavi eis. " Psal. CXVIII. 18. „ Revela oculos meos, & considerabo mi„ rabilia de lege tua. " Quandoque vero a malo spiritu. Hierem. XXIII. 13: „ Pro„ phetæ prophetabant in Baal. " Apostolo autem facta est & visio, & revelatio, quia secreta quæ vidit, plene intellexit, a Domino, non a malo spiritu: (*a*) unde dicit: *Veniam autem ad visiones*, *& revelationes Domini*. Est autem revelatio, amotio velamenti. Potest autem esse duplex velamen. Unum ex parte videntis; & hoc est infidelitas, vel peccatum, vel duritia cordis; & de hoc supra III. 15. *Usque in hodiernum diem velamen positum est super cor eorum*: aliud ex parte rei visæ, quando scilicet res spiritualis proponitur alicui sub figuris rerum sensibilium; & de hoc dicitur Num. IV. quod sacerdotes tradebant levitis vasa sanctuarii velata, quia scilicet debiliores non possunt spiritualia capere, secundum quod in seipsis sunt. Et ideo Dominus loquebatur turbis in parabolis, Matth. XIII.

Consequenter visiones, & revelationes huiusmodi manifestat Apostolus in speciali, loquens de se tamquam de alio: unde dicit: *Scio hominem in Christo ante annos quatuordecim .... raptum usque ad tertium cælum*: & ponit duas visiones. Prima incipit hic; secunda vero incipit ibi, *Et scio huiusmodi hominem in Christo .... quoniam raptus est in paradisum*. Circa primam autem visionem utitur Apostolus quadam distinctione. Dicit enim se circa huiusmodi revelationem scire quædam, & quædam nescire. Dicit autem se scire (*b*) tria: scilicet videntis conditionem, unde, *Scio hominem in Christo*; visionis tempus, quia *ante annos quatuordecim*; & visionis fastigium, quia *raptus usque ad tertium cælum*. Dicit autem se nescire videntis dispositionem, quia *sive in corpore*, *sive extra corpus*, *nescio*. Videamus ergo ea quæ scivit, ut per nota ad ignota facilius pervenire possimus. Et primo videntis conditionem, quæ est laudabilis, quia *in Christo*, idest conformem Christo.

Sed contra. In Christo nullus est nisi qui habet caritatem, quia I. Ioan. IV. 16. dicitur: „ Qui manet in caritate, in Deo „ manet. " Ergo (*c*) scivit se habere caritatem, quod est contra illud Eccle. IX. 1. „ Nescit homo utrum odio, vel amore „ dignus sit. "

Respondeo, quod esse in Christo, potest intelligi dupliciter. Uno modo per fidem, & fidei sacramentum, secundum illud Apostoli Galat. III. 27. „ Quotquot „ baptizati estis, Christum induistis, " scilicet per fidem, & fidei sacramentum: & hoc modo scivit se Apostolus in Christo esse. Alio modo dicitur aliquis esse in Christo per caritatem; & hoc modo nullus scit se esse in Christo certitudinaliter, nisi per quædam experimenta, & signa, inquantum sentit se dispositum, & coniunctum (*d*) Christo, ita quod nullo modo etiam propter mortem permitteret se separari ab eo: & hoc de se expertus erat Apostolus, cum

(a) *Al.* unde dicit, *Domini*. (b) *Al.* certe, *item* certa. (c) *Al.* sciunt. (d) *Al.* in Christo.

cum dicebat Rom. VIII. 38. „ Certus e„ nim sum quod neque mors, neque vita, „ neque Angeli, neque Principatus, ne„ que Virtutes, neque instantia, neque fu„ tura, neque fortitudo, neque altitudo, „ neque profundum, neque creatura alia „ separabit nos a caritate Dei. " Unde potuit habere huiusmodi signa, quod esset in caritate Christi.

Secundo visionis tempus, quod fuit conveniens, quia, *ante annos quatuordecim*: quia quatuordecim anni transacti erant ab eo tempore quo viderat visionem usque ad tempus quo scripsit hanc Epistolam: quando enim hanc Epistolam scripsit, nondum Apostolus erat positus in carcerem: & sic videtur quod fuit circa principium imperii Neronis, a quo post multum tempus occisus fuit. Unde si computemus annos descendentes a principio imperii Neronis, usque ad quatuordecim annos, manifeste apparet quod Apostolus habuit has visiones in principio suæ conversionis. Ipse enim conversus fuit ad Christum anno quo Christus passus est. Christus autem passus est circa finem Tiberii Cæsaris, quo mortuo successit Caius Imperator, qui vixit quatuor annis; post quem (*a*) Nero factus est Imperator. Et sic inter Tiberium & Neronem fluxerunt quatuor anni. Et sic additis duobus annis de tempore Tiberii, quia nondum mortuus erat quando Paulus fuit conversus, & octo de tempore Neronis, quod fluxerat usque ad tempus quando scripsit hanc Epistolam; relinquitur quod a tempore suæ conversionis usque ad tempus quo hanc Epistolam scripsit, fuerunt anni quatuordecim. Et ideo quidam dicunt satis probabiliter, quod Apostolus has visiones habuit in illo triduo, quo post prostrationem suam a Domino stetit neque videns, neque manducans, neque bibens: Act. IX. Commemorat autem tempus suæ conversionis Apostolus, ut ostendat quod si a tempore suæ conversionis tantum erat gratus Christo, ut talia sibi ostenderet; quanto magis post quatuordecim annos, cum profecerit & in auctoritate apud Deum, & in virtutibus, & gratia.

Tertio videamus fastigium visionis, quod quidem est excellens, quia *raptus usque ad tertium cælum*. Sed sciendum, quod aliud est furari, & aliud rapi. Furari quidem proprie est, cum res alicui latenter aufertur: unde Genes. xl. 13. dicebat Ioseph: „ Furtim sublatus sum. " Sed rapi proprie dicitur quod subito, & per violentiam aufertur. Iob VI. 15. „ Sicut torrens „ qui raptim (idest subito, & rapide) „ transit in convallibus. " Inde est quod prædones, qui violenter expoliant, dicuntur raptores. Sed attende, quod aliquis homo dicitur rapi ab hominibus, sicut Enoch: Sap. IV. 11. „ Raptus est ne mali„ tia mutaret intellectum eius. " Aliquando rapitur anima a corpore: Luc. XII. 20. „ Stulte, hac nocte animam tuam repetent „ a te. " Aliquando aliquis dicitur rapi a se ipso, quando propter aliquid homo efficitur extra seipsum, & hoc est idem quod extasis. Sed extra seipsum efficitur homo & per appetitivam virtutem, (*b*) & per cognitivam. Per appetitivam enim virtutem homo est solum in seipso quando curat quæ sunt sua tantum; efficitur vero extra seipsum quando non curat quæ sunt sua, sed quæ perveniunt ad bona aliorum; & hoc facit caritas. I Corinth. XIII. 5. „ Caritas non quærit quæ sua sunt. " Et de hac extasi dicit Dionysius IV. cap. de divin. Nomin. „ Est autem extasim faciens divi„ nus amor, non sinens amatorem sui ipsius esse, „ sed amatorum, " scilicet rerum amatarum. Secundum cognitivam vero aliquis efficitur extra se quando aliquis extra naturalem modum hominis elevatur ad aliquid videndum; & de isto raptu loquitur (*c*) hic Apostolus. Sed sciendum, quod modus naturalis humanæ cognitionis est ut cognoscat simul per vim mentalem, quæ est intellectus, & corporalem, quæ est sensus. Et inde est quod homo non habet in cognoscendo liberum iudicium intellectus, nisi quando sensus fuerint in suo vigore bene dispositi, absque aliquo ligationis impedimento; alias cum impediuntur, etiam iudicium intellectus impeditur, sicut in dormientibus patet. Tunc ergo homo efficitur extra se secundum cognitivam, quando removetur ab hac naturali dispositione cognitionis, quæ est ut intellectus ab usu sensuum, & sensibilium rerum abstractus ad aliqua videnda moveatur. Quod quidem contingit dupliciter. Uno modo per defectum virtutis, undecumque talis defectus contingat; sicut accidit in freneticis, & aliis mente captis; & hæc quidem abstractio a sensibus non est elevatio hominis, sed potius depressio, quia virtus eorum debilitatur. Alio vero modo per virtutem divinam, & tunc proprie dicitur elevatio: quia cum agens assimilet sibi

(a) *Idest* Claudius Nero, *seu* filius Neronis Claudii. Drusi. (b) *Al.* & cognitivum. (c) *Al. omittitur* hic.

bi patiens, abstractio quæ fit virtute divina, & est supra hominem, est aliquid altius quam sit hominis natura. Et ideo raptus sic acceptus, definitur sic: Raptus est ab eo quod est secundum naturam in id quod est supra naturam, in vi superioris naturæ, elevatio. In qua quidem definitione tangitur eius genus, dum dicitur elevatio; causa efficiens, quia vi superioris naturæ; & duo termini motus, scilicet a quo, & in quem, cum dicitur ab eo quod est secundum naturam in id quod est supra naturam.

Sic ergo patet de raptu; sequitur de termino raptus, scilicet ad quem, cum dicitur, *Usque in tertium cælum*. Notandum est autem, quod tertium cælum tripliciter accipitur. Uno modo secundum ea quæ sunt infra animam; alio modo secundum ea quæ sunt in anima; tertio modo secundum ea quæ sunt supra animam. Infra animam sunt omnia corpora, ut dicit Augustinus in Lib. de vera Religione. Et sic possumus accipere triplex cælum corporeum, scilicet aereum, sidereum, & empyreum. Et hoc modo dicitur, quod Apostolus erat raptus usque ad tertium cælum, idest usque ad videndum ea quæ sunt in cælo empyreo, non ut existeret ibi, quia sic sciret si fuisset sive in corpore, sive extra corpus. Vel secundum Damascenum, qui non ponit cælum empyreum, possumus dicere, quod tertium cælum, ad quod raptus est Apostolus, est supra octavam sphæram, ut scilicet evidenter videret ea quæ sunt supra totam naturam corporalem. Si autem accipiamus cælum secundum ea quæ sunt in ipsa anima, sic cælum debemus dicere aliquam altitudinem cognitionis quæ excedit naturalem cognitionem humanam. Est autem triplex visio: scilicet corporalis per quam videmus, & cognoscimus (a) corpora; spiritualis, sive imaginaria, qua videmus similitudines corporum; & intellectualis, qua cognoscimus naturas rerum in seipsis. Nam proprie obiectum intellectus est quod quid est. Huiusmodi autem visiones, si fiant secundum naturalem modum (puta si video aliquid sensibile, si imaginor aliquid prius visum, si intelligo per phantasmata) non possunt dici cælum. Sed tunc quælibet istorum dicitur cælum quando est supra naturalem facultatem humanæ cognitionis: puta, si aliquid vides oculis corporalibus supra facultatem naturæ, sic es raptus ad primum cælum. Sicut Balthassar raptus est videns manum scribentis in pariete, ut dicitur Dan. v. Si vero eleveris per imaginationem, vel per spiritum ad aliquid supernaturaliter cognoscendum, sic es raptus ad secundum cælum. Sic raptus fuit Petrus, quando vidit linteum immissum de cælo, ut dicitur Act. x. Sed si aliquis videret ipsa intelligibilia, & naturas ipsorum non per sensibilia, nec per phantasmata, sic esset raptus usque ad tertium cælum.

Sed sciendum est, quod rapi ad primum cælum est alienari a sensibus corporalibus. Unde cum nullus possit abstrahi totaliter a sensibus corporeis, manifestum est quod nullus potest dici simpliciter raptus in primum cælum, sed secundum quid, inquantum contingit aliquando aliquem sic esse intentum ad unum sensum quod abstrahitur ab actu aliorum. Rapi ad secundum cælum est quando aliquis alienatur a sensu ad videndum quædam imaginabilia: unde tales semper contueverunt fieri in extasi: & ideo Act. x. quando Petrus vidit linteum, dicitur, quod factus fuit in extasi. Paulus vero dicitur raptus ad tertium cælum, quia sic fuit alienatus a sensibus, & sublimatus ab omnibus corporalibus, ut videret intelligibilia nuda & pura eo modo quo vident Angeli, & anima separata; &, quod plus est, etiam ipsum Deum per essentiam, ut Augustinus expresse dicit XII. super Gen. ad litteram, & in Glossa, & ad Paulinum in Lib. de videndo Deum. Nec etiam est probabile ut Moyses minister veteris testamenti ad Iudæos viderit Deum, & minister novi testamenti ad Gentes, & doctor Gentium, hoc dono fuerit privatus. Unde dicit ipse supra III. 9. *Si ministratio damnationis fuit in gloria, multo magis abundat ministerium iustitia in gloria*. De Moyse autem, quod viderit Deum per essentiam, patet: nam ipse a Domino petivit Exod. XXXIII. 13. „Ostende mihi faciem tuam.“ Et licet tunc negatum fuerit sibi, non tamen dicitur, quod Dominus finaliter negaverit ei. Unde dicit Augustinus, quod concessum fuit ei, per hoc quod dicitur Num. XII. 6. „Si quis fuerit inter vos „Propheta Domini, in visione apparebo „ei, vel per somnium loquar ad illum. „At vero non talis servus meus Moyses, „qui in omni domo mea fidelissimus est: “ Palam enim, & non per ænigmata vidit Deum.

Sed numquid fieri potuisset Paulo, ut non

(a) *Al.* corporalia, sive imaginaria: *item* corpora spiritualia, sive imaginaria.

non raptus videret Deum? Dicendum, quod non. Nam impossibile est quod Deus videatur in vita ista ab homine non alienato a sensibus: quia nulla imago, nullum phantasma est sufficiens medium ad Dei essentiam ostendendam; ideo oportet quod abstrahatur, & alienetur a sensibus.

Tertio modo accipiendo cælum secundum ea quæ sunt supra animam; & sic triplex cælum est triplex hierarchia Angelorum; & secundum hoc Apostolus raptus fuit usque ad tertium cælum, idest ad hoc ut videret essentiam Dei ita clare sicut vident eum Angeli superioris, & primæ hierarchiæ, qui sic vident Deum quod immediate in ipso Deo recipiunt illuminationes, & cognoscunt divina mysteria: & sic vidit Paulus.

Si ergo sic vidit Dei essentiam, sicut Angeli superioris hierarchiæ; ergo bene videtur quod Apostolus fuerit beatus, & per consequens fuerit immortalis. Respondeo, quod licet viderit Deum per essentiam, non tamen fuit beatus simpliciter, sed solum secundum quid.

Sciendum est autem, quod visio Dei per essentiam fit per lumen aliquod, scilicet per lumen gloriæ, de quo dicitur in Psal. xxxv. 10. „ In lumine tuo videbimus lumen. " Sed aliquod lumen communicatur alicui per modum passionis, alicui vero per modum formæ inhærentis; sicut lumen solis invenitur in carbunculo, & in stellis, ut forma inhærens, idest connaturalis effecta; sed in aere invenitur ut forma transiens, & non permanens, quia transit abeunte sole. Similiter & lumen gloriæ dupliciter menti infunditur. Uno modo per modum formæ connaturalis factæ, & permanentis, & sic facit mentem simpliciter beatam; & hoc modo infunditur beatis in patria, & ideo dicuntur comprehensores, &, ut ita dicam, visores. Alio modo contingit lumen gloriæ (*a*) mentem humanam, sicut quædam passio transiens; & sic mens Pauli fuit in raptu, lumine gloriæ illustrata: unde etiam ipsum nomen raptus ostendit, transeundo hoc esse factum: & ideo non fuit simpliciter glorificatus, nec habuit dotem gloriæ, cum illa claritas non fuerit effecta proprietas. Et propter hoc non fuit derivata ab anima in corpus, nec in hoc statu perpetuo permansit. Unde solum actum beati habuit in ipso raptu, sed non fuit beatus.

Sic per hoc patet quid Apostolus scivit in suo raptu, scilicet videntis conditionem, visionis tempus, & visionis fastigium. Sequitur quid nescivit, scilicet utrum esset in corpore, vel extra corpus; quod tamen dicit Deum scire: unde dicit: *Sive in corpore, sive extra corpus, nescio: Deus scit*: quod quidam intelligere voluerunt, ut raptus referatur ad corpus, dicentes, Apostolum dixisse se nescire, non quidem an anima esset coniuncta corpori in illo raptu, an non; sed an esset raptus secundum animam, & corpus simul, ut simul corporaliter portaretur in cælum, sicut Habacuc portatus fuit, Dan. ult. an secundum animam tantum esset in visionibus Dei, ut dicitur Ezech. viii. 3. „ In visione adduxit me (*b*) in terram Israel. " Et iste fuit intellectus cuiusdam Iudæi, quem exprimit Hieronymus in prologo super Danielem, ubi dicit: „ Denique & „ Apostolum nostrum dicit non fuisse au„ sum affirmare se raptum in corpore, sed „ dixisse: *Sive in corpore, sive extra corpus*, „ *nescio: Deus scit*. " Sed hunc intellectum Augustinus maxime improbat XII. super Genes. ad litteram, quia non convenit cum aliis verbis Apostoli. Apostolus enim dicit se raptum usque in tertium cælum: unde scivit pro certo illud fuisse verum cælum. Scivit ergo an illud cælum esset corporeum, an incorporeum, idest res incorporea. Sed si fuit incorporeum, scivit quod corporaliter ibi rapi non potuit: quia in re incorporea non potest esse corpus. Si vero corporeum fuerat, scivit quod non fuit ibi anima sine corpore: quia anima coniuncta corpori non potest esse in loco ubi non est corpus; nisi cælum (*c*) corporeum dicatur similitudo cæli corporei. Sed sic, Apostolus non dixisset se scire quod esset raptus in tertium cælum, idest in similitudinem cæli, quia pari ratione dicere potuisset, quod fuisset raptus in corpore, idest in similitudine corporis. Dicendum est ergo, secundum Augustinum, quod divinam essentiam nullus in hac vita positus, (*d*) & hac mortali vita vivens, videre potest: unde dicit Dominus Exod. xxxiii. 20. „ Non videbit me homo, & vivet; " idest, non videbit me homo nisi totaliter separetur a corpore, ita scilicet quod anima eius non insit corpori ut forma, vel si insit ut forma, tamen mens eius omnino in huiusmodi visione totaliter alienetur

(a) *Al.* in mentem humanam. (b) *Ibi* in Hierusalem. (c) *Al.* incorporeum. (d) *Al.* & in hac.

a sensibus. Et ideo dicendum est, quod hoc (a) est quod Apostolus dicit se nescire, utrum scilicet in illa visione anima eius fuerit totaliter separata a corpore, unde dicit, *Sive extra corpus*; vel utrum anima eius extiterit in corpore ut forma, tamen mens eius fuerit a sensibus corporeis alienata, unde dicit, *Sive in corpore*. Et hoc etiam alii concedunt.

LECTIO II.

ET scio huiusmodi hominem (sive in corpore, sive extra corpus, nescio: Deus scit) quoniam raptus est in paradisum, & audivit arcana verba, quæ non licet homini loqui. Pro huiusmodi gloriabor, pro me autem nihil, nisi in infirmitatibus meis. Nam & si voluero gloriari, non ero insipiens: veritatem enim dicam. Parco autem, ne quis me existimet supra id quod videt in me, aut aliquid audit ex me.

POsito primo raptu ponitur consequenter secundus raptus; & duo facit. Primo ponitur raptus; secundo raptus excellentia, ibi, *Audivit arcana verba*. Sed notandum, quod Glossa dicit istum raptum esse alium a primo. Et si bene consideretur, bis legitur aliquid de Apostolo, ad quod possunt isti duo raptus referri. Nam Act. IX. legitur de eo, quod stetit tribus diebus non videns, & nihil manducans, neque bibens; & ad hoc potest referri primus raptus, ut scilicet tunc fuerit raptus usque ad tertium cælum. Sed Act. XXII. legitur, quod factus est in templo in stupore mentis; & ad hoc refertur iste secundus raptus. Sed hoc non videtur verisimile: quia quando in stupore mentis factus fuit, missus iam fuerat in carcerem Apostolus; sed hanc Epistolam scripsit Apostolus diu ante: unde prius scripta fuit hæc Epistola quam Apostolus fuisset in stupore. Et ideo dicendum est, quod differt iste raptus a primo quantum ad id quod raptus est. Nam in primo raptus est in tertium cælum, in secundo vero in paradisum Dei. Si vero aliquis tertium cælum acciperet corporaliter, secundum primam acceptionem cælorum superius positam, vel si fuerit visio imaginaria; posset similiter dicere paradisum corporalem, ut diceretur, quod fuerit raptus in paradisum terrestrem. Sed hoc est contra intentionem Augustini, secundum quem dicimus, quod fuit raptus in tertium cælum, idest in visionem intelligibilium, secundum quod in seipsis, & in propriis naturis videntur, ut supra dictum est. Unde secundum hoc oportet (b) non aliud intelligere per cælum, & aliud per paradisum, sed unum & idem per utrumque, scilicet gloriam sanctorum, sed secundum aliud & aliud. Cælum enim dicit altitudinem quamdam cum claritate, paradisus vero quamdam iucundam suavitatem. In sanctis autem beatis, & Angelis Deum videntibus sunt excellenter hæc duo: quia est in eis excellentissima claritas, qua Deum vident, & summa suavitas, qua Deo fruuntur. Et ideo dicuntur esse in cælo quantum ad claritatem, & in paradiso quantum ad suavitatem. Esa. LXVI. 14. „ Videbitis, & gaudebitis. “ Fuit ergo utrumque collatum Apostolo, ut scilicet sublimaretur ad illam altissimam claritatem cognitionis, & hoc significat cum dicit, *Ad tertium cælum*; & ut sentiret suavitatem divinæ dulcedinis, unde dicit, *In paradisum*. Psalm. XXX. 20. „ Magna multitudo dulcedinis tuæ, Domine. “ Apoc. II. 17. „ Vincenti dabo manna absconditum. “ Et ista dulcedo est gaudium de divina fruitione, de qua Matth. XXV. 23. dicitur: „ Intra in gaudium domini tui. “

Sic ergo patet terminus raptus, quia *in paradisum*, idest in eam dulcedinem qua indeficienter reficiuntur illi qui sunt in cælesti Hierusalem. Sequitur consequenter ipsius raptus excellentia, quia *audivit arcana verba, quæ non licet homini loqui*. Et hoc potest dupliciter exponi. Uno modo ut ly *homini* construatur cum *licet*, & *loqui*; & sensus est: *Audivit arcana verba*; idest, percepit intimam cognitionem de secreta Dei essentia, quasi per verba, quæ scilicet verba non est licitum ut homini dicantur. Alio modo ut ly *homini* construatur solum

(a) *Al.* omittitur est. (b) *Al.* nos non aliud.

solum cum *non licet*; & tunc est sensus: *Audivit verba*, quæ verba *non licet homini loqui*, homini scilicet imperfecto. Sciendum autem, quod, secundum Augustinum, Paulus est raptus (*a*) ad videndum divinam essentiam; quæ quidem non potest videri per aliquam similitudinem creatam: unde manifestum est quod illud quod Paulus vidit de essentia divina, nulla lingua humana potest dici: alias Deus non esset incomprehensibilis. Et ideo secundum primam expositionem dicendum est: *Audivit*, idest consideravit, *arcana verba*, idest magnificentiam Divinitatis, quam nullus homo potest loqui. Dicit autem, *Audivit*, pro vidit, quia illa consideratio fuit secundum interiorem actum animæ, in quo idem est auditus, & visus, secundum quod dicitur Num. XII 8. „ Ore ad os loquitur „ ei, & palam, & non per ænigmata, & „ figuras Dominum videt. " Dicitur autem illa consideratio visio, inquantum Deus videtur in hoc; & locutio, inquantum homo in ipsa instruitur de divinis. Et quia huiusmodi spiritualia non sunt pandenda simplicibus, & imperfectis, sed perfectis, secundum quod dicitur I. Corinth. II. 6. " „ Sapientiam loquimur inter perfectos: " ideo secundo modo exponitur, quod secreta quæ ibi audivit, non licet mihi loqui homini, idest imperfectis, sed spiritualibus, inter quos loquitur sapientiam. Proverb. XXV. 2. „ Gloria Dei est celare ver„ bum; " idest, hoc ipsum quod necesse est celare magnalia Dei, pertinet ad gloriam Dei. Psalm. LXIV. 2. secundum translationem Hieronymi: (*b*) „ Tibi silet laus, „ Deus, " idest quod incomprehensibilis est verbis nostris.

Deinde cum dicit, *Pro huiusmodi gloriabor*, ostendit quomodo se habet ad gloriam: & circa hoc tria facit. Primo ostendit se non gloriari de huiusmodi revelationibus; secundo insinuat se habere aliquid præter illud, unde gloriari possit, ibi, *Nam & si voluero gloriari*, *non ero insipiens*; tertio assignat causam quare non gloriatur de omnibus, ibi, *Parco autem*, *ne quis me existimet supra id quod videt in me*, *aut aliquid audit ex me*. Circa primum sciendum est, quod hoc quod dicit, *Pro huiusmodi autem gloriabor*, *pro me autem nihil*, potest dupliciter legi. Uno modo ut Apostolus ostendat se esse ipsum pro quo gloriatur, ut scilicet ipse sit qui vidit has visiones; alio modo ut ostendat quod alius sit qui vidit has visiones. Sciendum est enim, quod in homine duo possunt considerari, scilicet donum Dei, & humana conditio. Si ergo aliquis gloriatur in aliquo dono Dei ut a Deo accepto, illa est bona gloria: quia sic in Domino gloriatur, ut dictum est supra X. Sed si gloriatur de illo dono sicut a se habito, tunc mala est gloriatio huiusmodi. I. Corinth. IV. 7. „ Quid „ habes quod non accepisti? Si autem ac„ cepisti, quid gloriaris quasi non accepe„ ris? " Dicit ergo Apostolus secundum hoc: *Pro huiusmodi*, scilicet visionibus, & donis Dei mihi collatis, *gloriabor*; *pro me autem non*; idest, non gloriabor inde quasi a me acceperim, quia a Deo habui. Sed si pro me oportet gloriari, nihil gloriabor, *nisi in infirmitatibus meis*; idest, non habeo unde possim gloriari nisi de infirma conditione mea. Si autem exponatur ut ostendat alium esse qui vidit, etsi ipse sit; tunc est sensus, ut quasi loquatur de quodam alio, dicens: *Pro huiusmodi gloriabor*; idest, pro illo homine qui hoc vidit, & qui hæc dona recepit, gloriabor; *sed pro me*, quasi velim manifestare me esse talem, *nihil gloriabor*, *nisi in infirmitatibus meis*, idest de tribulationibus quas patior. Sed quia isti possent sibi dicere: O Apostole, non est mirum si non gloriaris, quia non habes unde glorieris: ideo Apostolus ostendit quod etiam præter illas visiones habet aliquid unde possit gloriari, dicens: Licet pro huiusmodi homine glorier, & non pro me; tamen etiam bene pro me possum gloriari: *nam si voluero gloriari*, vel pro huiusmodi tribulationibus, vel pro aliis mihi a Deo collatis, vel etiam pro infirmitatibus, *non ero insipiens*; idest, non insipienter agam. Et quare? *Veritatem enim dicam* de aliis de quibus præter dictas visiones gloriari possum. Dicit autem: *Non ero insipiens*: quia gloriabatur de his quæ habebat: quando enim gloriatur quis de his quæ non habet, stulte gloriatur: Apoc. III. 17. „ Dicis, quia dives sum, & nul„ lius egeo, & nescis quia tu es miser, „ & miserabilis: " & quia gloriabatur ex causa sufficienti, ut ex prædictis est manifestum.

Consequenter autem cum dicit, *Parco autem &c.* ostendit rationem quare non gloriatur de omnibus, si potest gloriari: quæ quidem ratio est, ut eis parcat: un-

Vuu 2 de

(*a*) *Al.* ad divinam essentiam. (*b*) *Ubi vulgata legit:* „ Te decet hymnus, Deus, in Sion. " *Apud Hieron.* „ Tibi silentium laus. "

de dicit : *Parco autem ne quis me existimet supra id quod videt in me* ; quasi dicat : Possem de pluribus aliis gloriari , sed *parco* , idest parce glorior ; vel *parco* vobis commendando me , nolens esse onerosus vobis . Nam talia mihi Deus concessit , quæ si sciretis , reputaretis me multo maiorem; & hæc sunt dona gratuita multa , quæ habebat Apostolus, ex quibus homines huius mundi consueverunt plus commendare homines , & maiores eos reputare , quam ex gratum facientibus . Et ideo dicit : Nolo ex gratuitis commendari ; & ideo *parco*, idest non glorior. Et quare ? *Ne quis existimet me* commendare , vel gloriari , *supra id quod videt in me* , *aut aliquid audit ex me* . Vel aliter . Homo dupliciter cognoscitur : per conversationem , & doctrinam suam . Apostolus autem nolebat aliqua de se dicere , licet posset, quæ excedebant & vitam , & doctrinam suam . Et ideo *parco autem* , *ne quis existimet me esse supra id quod videt* , de conversatione mea exteriori , *aut audit aliquid ex me* , idest ex doctrina prædicationis , & exhortationis, & instructionis meæ: quia forte crederent eum esse vel immortalem , vel Angelum . Proverb. XI. 12. „ Vir prudens tacebit . “ Ibid. XXIX. 11. „ Totum spiritum suum „ profert stultus; sapiens differt , & reser„ vat in posterum . “ Vel dicit, *Parco autem &c.* pro detractoribus, scilicet pseudo, qui dicebant eum gloriari ex elatione , & non ex causa , neque de his quæ in ipso erant . Et ideo dicit : *Parco autem* , idest parco glorior , *ne quis* pseudo *existimet me* excedere elationis spiritu *supra id* , idest in aliquid , *quod videt in me*, *vel audit ex me* , idest supra posse meritorum . Psalm. CXXX. 1. „ Domine , non est exaltatum „ cor meum , neque elati sunt oculi mei. “ Eccli. III. 20. „ Quanto magnus es , hu„ milia te in omnibus. “

LECTIO III.

ET ne magnitudo revelationum extollat me , datus est mihi stimulus carnis meæ , angelus satanæ qui me colaphizet . Propter quod ter Dominum rogavi , ut discederet a me : & dixit mihi : Sufficit tibi gratia mea : nam virtus in infirmitate perficitur . Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis , ut inhabitet in me virtus Christi . Propter quod placeo mihi in infirmitatibus meis , in contumeliis , in necessitatibus , in persecutionibus , in angustiis pro Christo . Cum enim infirmor , tunc potens sum .

HIc agit de remedio adhibito contra superbiam ; & circa hoc tria facit : primo enim ponit remedium adhibitum ; secundo manifestat suam orationem de remedio removendo , ibi , *Propter quod ter Dominum rogavi , ut discederet a me* ; tertio insinuat Domini responsionem assignantis rationem de adhibito remedio, ibi , *Et dixit mihi* Dominus: *Sufficit tibi gratia mea* . Circa primum sciendum est , quod plerumque sapiens medicus procurat , & permittit supervenire infirmo minorem morbum , ut maiorem curet , vel vitet ; sicut ut curet spasmum, procurat febrem. Hoc evidenter in se beatus Apostolus a medico animarum Domino nostro Iesu Christo factum ostendit . Christus enim , velut medicus animarum summus, ad curandum graves animæ morbos, permittit plurimos electos suos , & magnos in morbis corporum graviter affligi ; &, quod plus est , ad curandum maiora crimina , permittit incidere in minora , etiam mortalia . Inter omnia vero peccata gravius peccatum est superbia : nam sicut caritas est radix , & initium virtutum; sic superbia est radix , & initium omnium vitiorum. Eccli. X. 15. „ Initium omnis pec„ cati superbia . “ Quod sic patet . Caritas enim ideo dicitur radix omnium virtutum, quia coniungit Deo , qui est ultimus finis : unde sicut finis est principium omnium operabilium, ita caritas est principium omnium virtutum. Superbia autem avertit a Deo: superbia enim est appetitus inordinatus (a) propriæ excellentiæ. Si enim aliquis appetit aliquam excellentiam sub Deo , si moderate quidem appetit, & propter bonum, sustineri potest ; si vero non debito ordine ,

(a) Al. deest propriæ.

ne, potest quidem alia vitia incurrere, scilicet ambitionis, (a) avaritiæ, seu inanis gloriæ, & huiusmodi; tamen non est proprie superbia, nisi quando quis appetit excellentiam non ordinando illam ad Deum. Et ideo superbia proprie dicta separat a Deo, & est radix omnium vitiorum, & pessimum omnium: propter quod Deus resistit superbis, ut dicitur Iacob. xv. Quia ergo in bonis est maxime materia huius vitii, scilicet superbiæ, quia eius materia est bonum; permittit aliquando electos suos impediri ex aliqua sui parte, ut per infirmitatem, vel per aliquem defectum, & aliquando etiam per peccatum mortale, ab huiusmodi bono, ut sic ex hac parte humilientur, quod ex illa non superbiant; & homo sic humiliatus recognoscat se suis viribus stare non posse. Unde dicitur Rom. VIII. 28. „ Diligentibus Deum omnia cooperan- „ tur in bonum: " non quidem ex eorum peccato, sed ex ordinatione Dei. Quia igitur Apostolus magnam habebat superbiendi materiam & quantum ad spiritualem electionem, qua a Domino electus est: Actor. IX. 15. „ Vas electio- „ nis est mihi iste: " & quantum ad secretorum Dei cognitionem, quia hic dicit se raptum in tertium cælum, & in paradisum, ubi audivit arcana verba, quæ non licet homini loqui: & quantum ad malorum perpessionem, quia supra XI. 23. (b) *In carceribus plurimis, in infirmatibus... ter virgis cæsus sum &c.* & quantum ad virginalem integritatem: quia „ volo omnes „ esse sicut & ego: " I. Corinth. VII. 7. & quantum ad bonorum operationem, quia supra (I. Corinth. XV. 10.) „ Plus omnibus „ laboravi: " & specialiter quantum ad maximam scientiam qua emicuit, quæ specialiter inflat: ideo Dominus adhibuit ei remedium, ne in superbiam extolleretur: & hoc est quod dicit: *Et ne magnitudo revelationis* mihi factæ *extollat me* in superbiam. Eccli. VI. 2. „ Non te extollas in „ cogitatione animæ tuæ, velut taurus, „ ne forte elidatur virtus tua per stulti- „ tiam. " Psalm. lxxxvII. 16. „ Exaltatus „ autem humiliatus sum, & conturbatus. " Et dicit, ut ostendat sibi factas fore revelationes prædictas: *Datus est mihi*, idest ad meam utilitatem, & humiliationem. Iob XXX. 22. „ Elevasti me, & quasi super ven- „ tum ponens elisisti me valide. " *Datus est*, inquam, *mihi stimulus*, crucians corpus meum per infirmitatem corporis, ut anima sanetur: quia ad litteram dicitur, quod fuit vehementer afflictus dolore yliaco. Vel *Stimulus carnis meæ*, idest concupiscentiæ surgentis ex carne mea, a qua multum infestabatur. Rom. VII. 19. „ Non enim quod „ volo bonum, hoc facio; sed quod nolo „ malum, hoc ago. Igitur ego ipse men- „ te servio legi Dei, carne autem legi „ peccati. " Unde Augustinus dicit, quod inerant ei motus concupiscentiæ; quos tamen divina gratia refrenabat. Iste, inquam, stimulus est *angelus satanæ*, idest angelus malignus. Est autem angelus a Deo missus, seu permissus, sed satanæ quia satanæ intentio est ut subvertat; Dei vero, ut humiliet, & probatum reddat. Timeat peccator, si Apostolus, & vas electionis securus non erat.

De (c) ratione autem huius stimuli removendi, solicitus erat Apostolus: unde propter hoc orabat; & hoc est quod subdit: *Propter quod ter Dominum rogavi ut discederet a me.* Ubi sciendum est, quod infirmus nesciens processum medici apponentis mordax emplastrum, rogat medicum ut removeat; quod tamen sciens medicus causam quare faciat, scilicet propter sanitatem, non exaudit eum, quantum ad voluntatem petentis, magis curans de eius utilitate. Sic Apostolus sentiens stimulum sibi gravem esse, ad singularis medici confugit auxilium, ut eum removeat. Ter enim expresse, & devote rogavit ut Deus tolleret ab eo, scilicet stimulum. II. Paralip. XX. 12. „ Cum ignoremus quod age- „ re debeamus, hoc solum habemus resi- „ dui, ut oculos nostros dirigamus ad te. " Forte pluries hoc petiit; sed expresse, & instanter ter eum petiit: vel ter, idest multoties: ternarius enim est numerus perfectus. Et vere ipse rogandus est, quia „ ipse vulnerat, & medetur: " Iob V. 18. & Luc. XXII. 46. „ Orate ne intretis in „ tentationem. "

Sequitur responsio Domini: *Et dixit mihi Dominus: Sufficit tibi gratia mea.* Ubi duo facit. Primo ponit Domini responsionem; secundo responsionis rationem assignat, ibi, *Nam virtus in infirmitate perficitur.* Dicit ergo: Ego rogavi, sed Dominus dixit mihi: *Suffi-*

(a) *Forte* iactantiæ. (b) Ibi sic. *In laboribus plurimis, in carceribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus frequenter. A Iudæis quinquies quadragenas, una minus, accepi. ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum &c.* (c) *Al.* De remotione.

Sufficit tibi gratia mea; quasi dicat: Non est tibi necessarium quod infirmitas corporis recedat a te, quia non est periculosa, quia non duceris ad impatientiam, cum gratia mea confortet te; nec infirmitas concupiscentiæ, quia non protrahet te ad peccatum, quia gratia mea proteget te. Rom. III. 24. „ Iustificati gratis per gra„ tiam ipsius. " Et vere sufficit gratia Dei ad mala vitanda, ad bona facienda, & ad vitam consequendam æternam. I. Corinth. xv. 10. „ Gratia Dei sum id quod sum. " Roman. VI. 23. „ Gratia Dei vita æter„ na. "

Sed contra Ioan. xv. 16. „ Quidquid pe„ tieritis Patrem in nomine meo, dabit „ vobis. " Aut ergo Paulus discrete petiit, & tunc debuit exaudiri; aut indiscrete, & tunc peccavit.

Respondeo: Dicendum est, quod de una & eadem re potest homo dupliciter loqui: uno modo secundum se, & naturam illius rei; alio modo secundum ordinem ad aliud. Et sic contingit quod illud quod est malum secundum se, & vitandum, secundum ordinem ad aliud est appetendum; sicut potio inquantum secundum se est amara, est vitanda; tamen qui considerat eam secundum ordinem ad sanitatem, appetit eam. Ergo & stimulus carnis secundum se est vitandus ut affligens; inquantum vero est via ad virtutem, & exercitium virtutis, est appetendus. Apostolus autem quia nondum revelatum ei erat illud secretum divinæ providentiæ, ut ad utilitatem suam (a) cederet, considerabat sibi malum quantum in se est; & ideo petierat suam amotionem; nec in eo peccavit. Sed Deus, qui ordinaverat hoc ad bonum humilitatis suæ, non exaudivit eum quantum ad eius voluntatem; quod tamen sciens postmodum Apostolus gloriabatur cum diceret infra: *Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis, ut inhabitet in me virtus Christi*. Et licet non exaudierit eum quantum ad voluntatem, exaudivit tamen eum, & exaudit sanctos suos quantum ad eius utilitatem. Unde dicit Hieronymus in epistola ad Paulinum: „ Bonus Dominus, qui sæpe non „ tribuit quod volumus, ut tribuat quod „ mallemus. "

Rationem autem suæ responsionis subdit consequenter cum dicit, *Nam virtus in infirmitate perficitur*. Mirus modus loquendi. *Virtus in infirmitate perficitur*. Ignis in aqua crescit. Intellig. vero potest hoc quod dicitur, *Virtus perficitur in infirmitate*, dupliciter, scilicet materialiter, & occasionaliter. Si accipiatur materialiter, tunc est sensus: *Virtus in infirmitate perficitur*; idest, infirmitas est materia exercendæ virtutis: & primo humilitatis, ut supra dictum est: secundo patientiæ: Iac. I. 3. „ Tribulatio patientiam operatur: " tertio temperantiæ: quia ex infirmitate debilitatur fomes, & temperatus efficitur quis. Si vero accipiatur occasionaliter, tunc *virtus in infirmitate perficitur*; idest, occasio (b) est perveniendi ad perfectam virtutem: quia homo sciens se infirmum, magis sollicitatur ad resistendum; & ex hoc quod magis resistit, & pugnat, efficitur exercitatior, & per consequens fortior: & ideo in Levit. legitur, & Iudic. III. quod Dominus noluit destruere omnes habitatores terræ; sed aliquos reservavit, ut scilicet filii Israel exercitarentur pugnando cum eis. Sic etiam Scipio nolebat destructionem civitatis Carthaginensis, ut scilicet dum Romani haberent hostes exterius, non sentirent hostes interiores; contra quos durius bellum est, quam contra exteriores, ut ipse dicebat.

Consequenter ponit Apostolus effectum huius responsionis dominicæ, dicens: *Libenter gloriabor in infirmitatibus meis, ut inhabitet in me virtus Christi*. Ponit autem duplicem effectum. Unus est gloriationis: unde dicit: Quia virtus mea perficitur in infirmitatibus, *igitur libenter gloriabor in infirmitatibus meis*, idest mihi ad utilitatem meam datis: & hoc quia magis coniungitur Christo. „ Mihi autem absit gloriari „ nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi: " Galat. ult. 14. Eccli. x. 34. „ Qui in pau„ pertate gloriatur, quanto magis in sub„ stantia? " Et ratio quod libenter gloriabor, est, *ut habitet in me virtus Christi*, ut scilicet per infirmitates inhabitet, & consummetur in me gratia Christi. Esa. xl. 29. „ Qui dat (c) lapso virtutem, & his qui „ non sunt, fortitudinem, & robur multi„ plicat. " Alius effectus est gaudii: unde dicit: *Propter quod complaceo mihi in infirmitatibus meis*; & circa hoc duo facit. Primo ponit huiusmodi effectum; secundo huius effectus rationem assignat, ibi, *Cum enim infirmor, tunc potens sum*. Ponit autem effectum gaudii, & materiam gaudii. Dicit ergo: Propter quod, quia virtus Chri-

(a) *Al.* crederet. (b) *Al.* emittitur est. (c) *Ibi* lasso.

Christi habitat in me in infirmitatibus, & in tribulationibus omnibus, ideo *complaceo mihi*; idest, multum delector, & gaudeo dictis infirmitatibus meis. Iacob. I. 2. „ Omne gaudium existimate, fratres mei, „ cum in tentationes varias incideritis. " Defectus autem in quibus propter gratiam Christi abundanter delectatur, enumerat: & primo illos qui sunt a causa interiori; & huiusmodi sunt infirmitates; & ideo dicit, *In infirmitatibus*. Psalm. xv. 4. „Mul„ tiplicatæ sunt infirmitates eorum, postea „ acceleraverunt, " scilicet ad gratiam. Secundo illos qui sunt a causa exteriori; & hos quidem quantum ad verbum, cum dicit, *In contumeliis*, scilicet mihi illatis: Act. v. 41. „ Ibant Apostoli gaudentes a „ conspectu concilii, quoniam digni habiti „ sunt pro nomine Iesu contumeliam pa„ ti: " & quantum ad factum: & hoc vel quantum ad defectum bonorum, cum dicit, *In necessitatibus*, idest in penuriis necessariorum, & in paupertate qua premebatur: & hoc modo accipitur necessitas, cum dicitur Rom. XII. 13. „ Necessitatibus „ sanctorum communicantes: " vel quantum ad experimentum malorum illatorum; & hoc quantum ad exteriora: Matth. v. 10. „ Beati qui persecutionem patiuntur „ propter iustitiam: " cum dicit, *In persecutionibus*, scilicet corporis, quas de loco ad locum, & ubique (*a*) experimur: & quantum ad interiora, dicens, *In angustiis*, idest in anxietatibus animi. Dan. XIII. 22. „ Angustiæ sunt mihi undique. " Sed materia omnium horum quæ faciunt ad gaudium, est, quia *pro Christo*; quasi dicat: Ideo complaceo, quia propter Christum patior. I. Petr. IV. 15. „ Nemo vestrum pa„ tiatur quasi homicida, vel fur. " Et huius gaudii rationem assignat, dicens: *Cum enim infirmor, tunc potens sum*; quasi dicat: Merito complaceo mihi in illis, *quia quando infirmor, tunc potens sum*; idest, quando ex his quæ in me sunt, vel ex persecutione aliorum, incido in aliquod prædictorum, adhibetur mihi auxilium divinum, per quod confirmor. Psal. XCIII. 19. „ Con„ solationes tuæ lætificaverunt animam „ meam. " Ioel. III. 10. „ Infirmus di„ cat, quia ego fortis sum. " Supra IV. 16. *Licet is qui foris est, noster homo corrumpatur; tamen is qui intus est, renovatur de die in diem*. Exod. I. legitur, quod quanto plus premebantur filii Israel, tanto plus multiplicabantur.

L E C T I O IV.

FActus sum insipiens, vos me coegistis. Ego enim a vobis debui commendari: nihil enim minus feci ab his qui sunt supra modum Apostoli. Tametsi nihil sum, signa tamen Apostolatus mei facta sunt supet vos in omni patientia, in signis, & prodigiis, & virtutibus. Quid est enim quod minus habuistis præ ceteris Ecclesiis, nisi quod ipse non gravavi vos? Donate mihi hanc iniuriam.

POsita commendatione sua, consequenter Apostolus excusat se de his quæ dixit, ostendens se coactum hæc dixisse quæ ad gloriam suam pertinent: & circa hoc duo facit. Primo imponit Corinthiis causam eiusmodi gloriationis; secundo exponit, & manifestat hanc causam, ibi, *Ego enim debui a vobis commendari*. Dicit ergo: Confiteor quod in his omnibus commendationibus meis *factus sum insipiens*; idest, videtur vobis quod opus insipientis fecerim; sed hoc non ex me, nec sponte, immo coactus feci, & vestra culpa fuit, quia *vos me coegistis*; idest, dedistis mihi occasionem. Frequenter enim subditi cogunt prælatos aliqua facere quæ insipienter facta esse iudicari possunt; sed tamen pro loco, & tempore sapienter facta sunt. Hoc autem quod dixerat in communi, scilicet quod ipsi fuerunt causa suæ commendationis, exponit consequenter, cum dicit: *Ego enim debui a vobis commendari*. Ubi dicit, quod ipsi fuerunt causa suæ commendationis, primo omittendo bona quæ facere debuissent, in quo exaggerat eorum ingratitudinem; secundo committendo mala, in quo detestatur eorum malitiam, ibi, *Timeo enim ne forte cum venero, non quales volo inveniam vos*. Circa primum duo facit. Primo commemorat quid facere debuissent, ostendens cau-

(a) *Forte* experiebatur, *ut omnia de Apostolo intelligantur*.

causam, ibi, *Nihil enim minus feci ab iis qui sunt supra modum Apostoli*; secundo removet ipsorum excusationem, ibi, *Quid est enim quod minus habuistis præ ceteris Ecclesiis*? Dicit ergo: Vere vos me coegistis, quia vos debuissetis facere illud quod ego feci: unde dicit: *Ego debui commendari a vobis*: quod non fecistis quando necesse erat, scilicet quando pseudo vilipendendo me, & præferendo se, reddebant vilem doctrinam, & Evangelium Christi a me prædicatum. Unde quia vos non commendastis me, ne deperiret fides Christi in vobis, prorupi in commendationem propriam.

Sed contra. Supra III. I. dicit: *Numquid egemus commendatitiis epistolis ad vos, aut ex vobis*? Quare ergo voluit commendari ab istis? Respondeo: Dicendum est, quod Apostolus propter se non egebat commendationibus, sed propter alios, ut scilicet dum commendaretur, doctrina sua esset in maiori auctoritate, & pseudo confutarentur.

Sed quia possent isti dicere: Ideo non commendavimus te, quia non est in te aliquid commendatione dignum: propter hoc Apostolus probat eis quod bene poterant eum commendare, cum dicit: *Nihil enim minus feci ab iis qui sunt supra modum Apostoli*: ostendens esse in se multa commendatione digna: & primo quantum ad præterita bona quæ fecit; secundo quantum ad futura quæ facere intendit, ibi, *Ecce tertio hoc paratus sum venire ad vos*. Ostendit autem præterita commendabilia quæ fecit, primo in generali quantum ad omnes Ecclesias; secundo in speciali quantum ad ea quæ egit apud eos, ibi, *Tametsi nihil sum*; tertio excludit obiectionem, ibi, *Quid est enim quod minus habuistis præ ceteris Ecclesiis*? Dicit ergo: Merito debui commendari a vobis, quia multa sunt in me commendatione digna: nam *nihil minus feci ab iis*, scilicet Petro, & Iacobo, & Ioanne, *qui sunt supra modum Apostoli*; idest, qui videntur a quibusdam digniores Apostoli quam ego sum. Pseudo enim dicebant, quod erant docti a Petro, & Ioanne, qui fuerunt docti a Christo; & quod Petrus, & Ioannes servabant legalia: unde & ipsi debebant servare. Sed quia nihil minus feci ab eis, nec quantum ad prædicationem, nec quantum ad conversionem fidelium, ostensiones miraculorum, & perpessionem laborum, immo plus: quia, ut supra XI. plus omnibus laboravi: I. Corinth. XV. 10. „ Abundantius omnibus illis „ laboravi: “ ideo magis sum commendandus. Vel (a) illi dicuntur *supra modum Apostoli*, scilicet Petrus, Ioannes, & Iacobus, quia fuerunt primo conversi ad Christum. I. Corinth. XV. 8. „Novissime autem „ visus est & mihi tamquam omnium abor„ tivo. “ Si secundum hoc accipiatur, nihil tamen minus fecit eis, quia in modico tempore, & postquam conversus fuit, plus laboravit. Sed esto quod nihil fecerim quantum ad Ecclesias (b) alias, per quod possem commendari, multa tamen specialia egi apud vos, de quibus potuissetis me commendare; & ideo dicit: *Tametsi nihil sum*; idest, dato quod nihil fecerim in comparatione ad eos, tamen effectus meæ virtutis manifeste apparent in vobis: & primo quantum ad prædicationem nostram, qua conversi estis ad fidem, & sum Apostolus vester; & ideo dicit: *Signa Apostolatus mei*, idest meæ prædicationis, *facta sunt super vos*, a Deo, inquantum credentes, conversi estis. I. Corinth. IX. 2. „ Signaculum Apostolatus mei vos estis. “ Ibid. IV. 15. „ In Christo Iesu per Evan„ gelium ego vos genui. “ Secundo per conversationem per quam confirmatur fides: quia quando vita concordat doctrinæ, maioris auctoritatis est doctrina: & virtus prædicatoris magis apparet per patientiam. Proverb. XIX. 11. „ Doctrina viri per pa„ tientiam noscitur. “ Et ideo dicit, *In omni patientia*. Tertio quantum ad operationem miraculorum; & ideo dicit: *In signis, & prodigiis, & virtutibus*. Marc. ult. 20. „ Illi autem profecti prædicaverunt „ ubique, Domino cooperante, & sermo„ nem confirmante sequentibus signis. “ Et hæc tria distinguuntur, quia virtus est commune ad omnia miracula: nam virtus est ultimum de potentia; & ideo aliquid dicitur virtuosum, quia ex magna virtute. Quia ergo miracula fiunt ex magna virtute, scilicet divina, ideo dicuntur virtutes. Signum vero refertur ad minus miraculum; prodigium autem ad maximum. Vel dicit signa quantum ad miracula facta de præsenti, prodigia quantum ad miracula de futuris. Vel signa, & prodigia dicit miracula quæ fiunt contra naturam, sicut illuminatio cæci, suscitatio mortui &c. virtutes vero dicit quæ sunt secundum naturam, sed non eo modo quo natura facit; sicut quod

(a) *Al. omittitur* illi. (b) *Al. deest* alias.

quod ad impositionem manus statim sanentur infirmi; quod etiam natura facit, sed successive. Vel virtutes dicit virtutes mentis, sicut est castitas, & huiusmodi.

Consequenter excludit obiectionem, cum dicit: *Quid enim est quod minus habuistis prae ceteris Ecclesiis?* Possent enim Corinthii respondere ad praedicta, & dicere: Verum est quod multa bona fecisti, & magna; & tamen alii fecerunt plura, & maiora quam tu; & ideo apud eos, & in eorum comparatione nolumus te commendare. Et ideo hoc excludit, ostendens quod nihil minus fecit quam illi, sed plus; & ideo dicit: *Quid est enim quod minus habuistis* a me *prae ceteris Ecclesiis?* idest quam aliae Ecclesiae Christi habuerunt per illos, quantum ad spiritualia? quasi dicat, nihil: quia ipsi praedicaverunt fidem, & Apostolus praedicavit; illi ostenderunt signa, & virtutes, & Apostolus similiter. Et non solum non minus habuistis, sed plus: quia alii Apostoli vivebant de sumptibus illorum quibus praedicabant; sed Apostolus non, quia nihil accepit a Corinthiis: & ideo dicit: *Nisi quod ego ipse non gravavi vos*, accipiendo vestra; quasi dicat: Nihil habuistis minus, nisi hoc forte reputetis minus, quia nihil accepi a vobis; quod tamen plus est. Act. xx. 34. „ Ad ea quae mihi opus erant, „ & his qui mecum sunt, necessaria mi„ nistraverunt manus istae. " II. Thessal. III. 8. „ Nocte ac die laborantes, ne quem „ vestrum gravaremus. " Esa. xxxiii. 15. „ Qui excutit manus suas ab omni mune„ re. " Quod si hoc ipsum reputatis iniuriam, scilicet quod nolui vestra recipere (quod feci) quia non dilexi vos, & videtur vobis quod male fecerim, parcatis mihi; & ideo dicit ironice loquendo: *Donate*, idest parcite, *mihi hanc iniuriam*. Hoc modo accipitur donare Ephes. iv. 32. „ Donantes invicem, sicut & Christus vo„ bis donavit. "

L E C T I O V.

Ecce tertio hoc paratus sum venire ad vos; & non ero gravis vobis. Non enim quaero quae vestra sunt, sed vos. Nec enim debent filii parentibus thesaurizare, sed parentes filiis. Ego autem libentissime impendam, & superimpendar ego ipse pro animabus vestris; licet plus vos diligens, minus diligar. Sed esto. Ego vos non gravavi; sed cum essem astutus, dolo vos cepi. Numquid per aliquem eorum quos misi ad vos, circumveni vos? Rogavi Titum, & misi cum illo fratrem. Numquid Titus vos circumvenit? Nonne eodem spiritu ambulavimus; nonne eisdem vestigiis? Olim putatis quod excusemus nos apud vos. Coram Deo in Christo loquimur: omnia enim, carissimi, propter aedificationem vestram.

Hic ostendit se esse commendabilem quantum ad bona futura quae facere intendit; & tria facit. Primo ostendit suum propositum de futuro bono quod intendit; secundo propositi huius rationem assignat, ibi, *Non enim quaero quae vestra sunt, sed vos*; tertio ad rationem similitudinem adhibet, ibi, *Nec enim debent filii parentibus thesaurizare, sed parentes filiis*. Sciendum est circa primum, quod aliquando contingit quod ideo aliqui non accipiunt uno tempore, ut reservent se ad aliud tempus, in quo possint & plus recipere, & audacius. Ne ergo isti simile crederent de Apostolo, ut ideo noluisset prima vice recipere ab eis, ut postmodum reciperet plus, dicit, quod non solum hoc fecit olim, sed etiam paratus est facere in futurum: unde dicit: *Ecce iam tertio*, idest tertia vice, *paratus sum venire ad vos, & non ero vobis gravis*; quasi dicat: Nec etiam tunc gravabo vos, accipiendo vestra. Supra xi. 9. *In omnibus sine onere me servavi, & servabo*. Iob xxvii. 6. „ Iustificationem quam coepi tenere, non „ deseram. " Dicit autem, *Tertio paratus sum venire*; & non dicit, Tertio venio: quia bene ter paratus fuit ire ad eos; sed tamen non ivit nisi bis. Paratus enim fuit ire prima vice, & tunc ivit, & conversi sunt. Secunda vice fuit paratus, & fuit impeditus propter peccatum eorum; & tunc non ivit, de quo excusat se in principio huius Epistolae. Modo est paratus ire tertio, & ivit. Unde bis ivit, & ter fuit paratus ire.

Rationem autem huius boni propositi subdit dicens: *Non enim quaero quae vestra sunt, sed vos*. Quae talis est. Constat quod artifex disponit opus suum secundum finem quem intendit: praedicatores autem in prae- dican-

dicando, aliqui intendont quæstum, & bona temporalia, & ideo totam prædicationem ad hoc ordinant, & disponunt, aliqui vero intendunt salutem animarum, & ideo hoc modo disponunt prædicationem suam, secundum quod vident expedire saluti illorum quibus prædicant. Quia ergo Apostolus intendebat in prædicatione sua salutem Corinthiorum, & videbat quod non expediebat quod reciperet ab eis sumptus, tum ut confutaret pseudo, tum etiam quia avari erant; ideo noluit accipere sumptus. Et ideo huius rationem assignat, dicens: Ideo non gravabo vos, sumptus accipiendo: *quia non quæro quæ vestra sunt* in prædicatione mea, *sed vos*, & vestram salutem procurare intendo. Philip. iv. 17. „ Non „ quæro datum, sed fructum. “ Et ideo Dominus dixit Apostolis (Matth. iv. 19.) „ Faciam vos fieri piscatores hominum, “ non pecuniæ. Hoc etiam figuratur Genes. xlvii. ubi legitur, quod Ioseph emit AEgyptios in servitutem Regis: quia bonus prædicator debet ad hoc studere ut infideles convertat ad servitium Christi.

Sed huiusmodi rationi adaptat similitudinem, cum dicit: *Nec enim debent filii parentibus thesaurizare, sed parentes filiis*: & primo ponit similitudinem; secundo adaptat eam, ibi, *Ego autem libentissime impendam, & superimpendar ego ipse pro animabus vestris*; tertio arguit eorum ingratitudinem, ibi, *Licet plus vos diligens minus diligar*. Dicit ergo: Quod autem non quæram vestra, patet per simile. Videmus enim quod parentes carnales debent thesaurizare filiis carnalibus: quia *filii non debent thesaurizare parentibus, sed parentes filiis*. Cum ergo ego sim pater vester spiritualis, & vos sitis filii mei, nolo quod vos thesaurizetis mihi, sed ego vobis.

Sed hic est quæstio de patribus carnalibus: nam Exod. xx. 12. dicitur, „ Hono„ ra patrem tuum, & matrem tuam: “ in quo etiam præcipitur nobis quod ministremus eis necessaria. Ergo filii tenentur thesaurizare parentibus.

Respondeo: Dicendum est, quod ex præcepto tenentur filii ministrare, & subvenire parentibus in necessariis, non autem congregare, & thesaurizare eis. Nam thesaurizatio, & congregatio fit in posterum. Sed nos videmus quod secundum naturam filii succedont parentibus, & non e converso, nisi in aliquo tristi eventu; & ideo naturaliter amor parentum est ad hoc ut congregent filiis. Et hoc modo loquitur Apostolus. Exod. autem xx. loquitur Dominus de subventione in necessariis.

Item quæstio oritur de hoc quod dicit: (a) *Non enim debent filii parentibus thesaurizare, sed parentes filiis*. Ergo cum prælati sint parentes nostri spirituales, videtur quod male fecerint principes, & alii, dando divitias prælatis.

Responsio. Dicendum est, qood non dederunt prælatis propter se, sed propter pauperes. Et ideo non dederunt eis, sed pauperibus. Et hoc Dominus monet Matth. vi. 20. „ Thesaurizate vobis thesauros in „ cælis, ubi neque ærugo, neque tinea de„ molitur, & ubi fures non effodiunt, ne„ que furantur. “ Prælatis autem dantur tamquam pauperum dispensatoribus.

Consequenter positam similitudinem adaptat. In similitudine autem duo proposuit. Unum est quod filii non debent thesaurizare parentibus, & hoc iam patet; & aliud est quod parentes debent thesaurizare filiis, & dare; & quantum ad hoc dicit: Quia ergo ego sum pater vester, ideo paratus sum dare vobis, & hoc est quod dicit: *Ego libentissime impendam* vobis bona, (b) non solum bona spiritualia prædicando, & exempla monstrando, sed etiam temporalia: quod & faciebat, inquantum prædicabat, & serviebat eis cum sumptibus aliarum Ecclesiarum. Hæc tria ministrare debet quilibet prælatus suis subditis: unde Dominus dixit ter Petro, Ioan. xxi. „ Pasce oves „ meas; “ idest, pasce verbo, pasce exemplo, pasce temporali subsidio. Et non solum ista impendam vobis, sed paratus sum mori pro salute animarum vestrarum: unde dicit: *Et superimpendar pro animabus vestris*. Ioan. xv. 13. „ Maiorem caritatem „ nemo habet, ut animam suam ponat quis „ pro amicis suis. “ Ioan. iii. 16. „ Si „ Christus animam suam pro nobis posuit, „ & vos debetis pro fratribus animas po„ nere. “ Ioan. x. 11. „ Bonus pastor ani„ mam suam dat pro ovibus suis. “

Ingratitudinem istorum increpat consequenter dicens: *Licet plus vos diligens minus diligar*; quasi dicat: Libenter impendar pro vobis, licet sitis ingrati: quia *licet plus vos diligens, minus diligor*: & hæc comparatio potest exponi dupliciter. Uno modo sic. *Licet plus diligam vos* qoam pseudo, tamen *minus diligor*, scilicet a vobis, qoam diligantur pseudo; quos plus diligitis quam me.

Et

(a) Al. *Parentes filiis &c.* (b) *Al. omittitur* non solum bona.

Et sic patet quod ego plus vos diligo quam illi: quia ego quæro salutem vestram tantum, illi vero bona vestra solum. Alio modo sic *Licet plus diligam*, scilicet vos quam alias Ecclesias, tamen *minus diligor* a vobis quam ab aliis Ecclesiis. Philip. 1, 8. „ Testis est mihi Deus quomodo cupiam omnes vos in visceribus Iesu Christi. " Et quod plus dilexerit Corinthienses quam alias Ecclesias, patet, quia plus pro eis laboravit. Illud autem in quo plus laboramus, magis consuevimus diligere.

Consequenter cum dicit, *Esto, ego vos non gravavi; sed cum essem astutus, dolo vos cepi*, removet suspicionem: & primo ponit suspicionem ipsam; secundo excludit eam, ibi, *Numquid per aliquem eorum quos misi ad vos, circumveni vos?* tertio rationem exclusionis assignat, ibi, *Olim putatis quod excusemus nos apud vos*. Posset autem esse istorum suspicio talis, quod ideo ipse ab eis per seipsum non acceperit, ut per alios dolose ab eis plus acciqiat. Et ideo dicit, hoc ponens: *Esto*, idest dato, & concesso quod ego in persona mea, & eorum qui mecum sunt, aliquid accipiendo non gravavi vos; *sed*, sicut credidistis, *cum essem astutus, dolo vos cepi*; idest, per alios detraxi vobis bona vestra plurima. Sed hoc est falsum, quia nihil ex dolo feci. I. Thessal. 11. 9. „ Exhortatio nostra non de errore, neque „ de immunditia, neque in dolo. " Nam ipse erat vere Israelita, in quo dolus non fuit: Ioan 1. Hanc ergo suspicionem excludit consequenter, cum dicit: *Numquid per aliquem eorum quos misi ad vos, circumveni vos?* & primo in generali; secundo in speciali. In generali sic. Si per alios voluissem surripere vestra, misissem aliquos qui hoc procurarent apud vos. *Sed numquid per aliquem quem misi ad vos, circumveni vos?* extorquendo per eos vestra; quasi dicat, non. Supra VII. 2. *Neminem circumvenimus*. I. Thessal. IV. 6. „ Ne quis circumveniat „ in negotio fratrem suum. " In speciali vero excludit suspicionem prædictam, cum dicit: *Rogavi Titum, & misi cum illo fratrem*; quasi dicat: Nullus eorum in speciali quem misi ad vos, circumvenit vos. Titum enim cum precibus misi ad vos; & hoc est quod dicit: *Rogavi Titum, & misi cum illo fratrem*. De isto habetur supra VIII. 18. (a) quod misit etiam cum illo fratrem, scilicet Barnabam, vel Lucam. *Misimus cum illo*, scilicet Tito, *fratrem*, scilicet alterum dictorum, *cuius laus est in Evangelio*. Sed *numquid Titus circumvenerit vos*? quasi dicat, non. Supra VIII. 16. *Gratias ago Deo meo, qui dedit eamdem sollicitudinem pro vobis in corde Titi*. Et quod Titus non circumvenerit eos, probat per conformitatem Titi (b) ad seipsum Apostolum: & ponit duplicem conformitatem, scilicet cordis; & ideo dicit: *Nonne eodem spiritu ambulavimus?* idest, eamdem voluntatem habemus; vel eodem spiritu instigamur ad bene & recte agendum. Supra IV. 13. *Habentes autem eumdem spiritum fidei .... & nos credimus*. Item conformitatem operis; & ideo dicit: *Nonne eisdem vestigiis*, idest operibus, intendimus? scilicet vestigiis Christi: nam ego sequor vestigia Christi. Iob XIII. 11. „ Vestigia eius (scilicet Christi) secutus „ est pes meus: viam eius custodivi, & „ non declinavi ex ea. " I. Petr. 11. 21. „ Christus passus est pro nobis, vobis re„ linquens exemplum, ut sequamini vesti„ gia eius. " Et Titus sequitur vestigia mea. I. Corinth. XI. 1. „ Imitatores mei „ estote, sicut & ego Christi. " Et sic patet quod si conformis est mihi in voluntate, & opere, & ego non circumveni vos, nec intendo circumvenire. Quod autem nec ipse circumvenerit vos, patet per illud Matth. VII. 16. „ A fructibus eorum co„ gnoscetis eos. "

Rationem autem exclusionis subdit dicens: *Olim*, (c) seu *rursus, putatis quod excusemus nos apud vos*: & primo ponit eorum opinionem; secundo excludit eam. Opinio autem istorum erat quod Apostolus, quasi reus, & culpabilis, omnia verba istius Epistolæ diceret ad excusationem suam; & quod non essent vera, sed ad excusandum tantum inventa: & ideo ponens hanc opinionem ipsorum, dicit: *Vos putatis olim*, idest a principio huius Epistolæ, *quod excusemus nos apud vos*; idest, quod hæc verba non sint vera, sed sint ad excusandum conficta. Hoc autem excludit sic. Qui enim sic excusat se, duo habet. Unum est quod non utitur verbis veris, sed confictis; aliud est quia non vult pati detrimentum famæ suæ, & gloriæ: unde specialiter propter dispendium famæ, aliqui excusant se. Sed neutrum istorum est in nobis. Non ergo vera est opinio vestra. Quod autem neutrum istorum sit in nobis, patet: non enim dicimus verba falsa, quod probo primo per testimonium Dei, quia *coram Deo loquimur*; quasi dicat: Teste Deo, hoc in veritate dico. Iob XVI. 20. „ Ecce in

 „ cæ-

(a) *Al. deest* quod. (b) *Al.* ad Apostolum. (c) *Al. desideratur* seu *rursus*.

„ cælo testis meus, & conscius meus in „ excelsis. " Secundo per testimonium Christi, quia *in Christo loquimur*, idest per Christum, in quo nulla est falsitas. Supra xi. 17. *Ex sinceritate, sicut ex Deo .... in Christo loquimur*. Item non quærimus gloriam nostram, nec timemus infamiam, quia *omnia*, quæ dixi & de revelationibus, & de tribulationibus, facio, seu dico, *propter vestram ædificationem*, ut scilicet permaneatis in virtute, & expellatis pseudo. Rom. xiv. 19. „ Quæ ædificationis sunt invicem „ custodiamus. " I. Corinth. xiv. 26. „ Omnia ad ædificationem fiant. " Ioan. xii. 30. „ Non propter me hæc vox venit: sed „ propter vos. "

LECTIO VI.

Timeo enim ne forte cum venero, non quales volo inveniam vos, & ego inveniar a vobis, qualem non vultis: ne forte contentiones, æmulationes, animositates, dissensiones, detractiones, susurrationes, inflationes, seditiones sint inter vos: ne iterum cum venero, humiliet me Deus apud vos; & lugeam multos ex his qui ante peccaverunt, & non egerunt pœnitentiam super immunditia, & fornicatione, & impudicitia quam gesserunt.

Posita una causa commendationis, quæ provenit ex omissione Corinthiorum, quantum ad ea (a) bona quæ facere debuissent, in qua detestatur eorum ingratitudinem; hic consequenter ponit aliam causam, quæ provenit ex eorum commissione, quantum ad mala quæ debuissent vitare, in qua exaggerat eorum malitiam; & circa hoc duo facit. Primo ponit eorum culpam in generali; secundo explanat eam in speciali, ibi, *Ne forte contentiones, æmulationes, animositates ... sint inter vos*. Dicit ergo: Non solum laudavi me propter hoc quod vos omisistis me laudare, sed etiam propter periculum vestrum, quod est in hoc quod vos adhæretis pseudo: quia dum fovent vos in peccatis, exponunt vos (b) magno periculo: & ideo dicit: *Timeo*, scilicet *ne forte cum venero ad vos*, personaliter, *non inveniam vos quales vos volo*, scilicet iustos, sed peccatores, & incorrectos; & displiceatis mihi, & ego vobis: quia iusto non placent peccatores, inquantum peccatores: & *inveniar talis a vobis*, scilicet contristatus, & puniens, *qualem me non vultis* habere. Mali enim odiunt correctionem, & veritatem. Galat. iv. 16. „ Ergo inimicus factus sum vobis, verum „ dicens vobis? "

Sic patet eorum malitia in generali, scilicet quod timebat ne nondum plene pœnituerint: in speciali etiam manifestat eorum malitiam, cum dicit: *Ne forte contentiones, æmulationes, animositates ... sint inter vos*: & circa hoc duo facit: primo enim enumerat eorum mala præsentia; secundo commemorat præterita mala, de quibus nondum pœnituerunt, ibi, *Ne iterum cum venero, humiliet me Deus apud vos*. Sciendum est autem circa primum, quod Corinthienses post conversionem inciderunt in peccatum carnale, (c) ut patet de illo qui uxorem patris habuit: & de hoc in hac parte correcti sunt per primam Epistolam; non tamen plene, sed adhuc aliquid in eis remansit; & supra hoc remanserunt in eis multa peccata spiritualia, quæ proprie opponuntur caritati. Caritas vero duo facit: primo enim facit corda hominum ad invicem consentientia; secundo inducit homines ad mutuum profectum. Et ideo peccata spiritualia e contrario primo faciunt homines ad invicem dissentientes; secundo faciunt eos invicem offendentes. Et ideo primo enumerat peccata spiritualia quæ pertinent ad dissensionem; secundo ea quæ faciunt ad offensionem, ibi, *Detractiones, susurrationes*, &c. In dissensionibus autem procedit ordine retrogrado. Nam secundum rectum ordinem homines primo dissentiunt, inquantum unus vult unum, alius vult contrarium; secundo ex hoc procedunt ad inferendum documenta, inquantum quilibet vellet obtinere in proposito suo; tertio quando non potest obtinere in proposito suo, sed succumbit, accenditur zelo invidiæ; quarto ex hoc prorumpit ad contentiones verborum: & ab isto ultimo incipit Apostolus dicens, *Ne forte contentiones*; quasi dicat: Non solum timeo mala vestra in generali, sed in speciali, ne forte sint in vobis contentiones de meritis prælatorum, & de

(a) *Al. omittitur* bona. (b) *Al.* in magno periculo. (c) *Al.* propter illum qui &c.

& de baptiſtis &c. Proverb. xx. 3. „ Honor eſt homini qui ſeparat ſe a contentionibus. “ Ambroſius: „ Contentio eſt impugnatio veritatis cum confidentia clamoris. “ Et hæc contentio venit ab æmulatione: & ideo dicit, *Et æmulationes*, ideſt invidiæ, in his qui minores ſunt, & minus habent: Iacob. III. 16. „ Ubi zelus, & contentio, ibi inconſtantia, & omne opus pravum. “ Iob v. 2. „ Parvulum occidit invidia: “ Sapient. II. 24. „ Invidia diaboli mors introivit in orbem terrarum. “ Et æmulatio venit ab animoſitate: unde dicit, *Animoſitates*, in ultione, & illatione nocumenti. Eccli. VIII. 18. „ Cum audace ne eas in via, ne forte gravet mala ſua in te. “ Et animoſitas venit ex diſſenſionibus; & ideo dicit, *Diſſenſiones*, ideſt odia, & contrarietas animorum. Rom. ult. 17. „ Obſervetis eos qui diſſenſiones, & offendicula præter doctrinam quam didiciſtis, faciunt. “ I. Corinth. I. 10. „ Idipſum dicatis omnes, & non ſint in vobis ſchiſmata. “ Conſequenter enumerat eorum mala præſentia quantum ad offenſionem. Et quia iſta ſpecialiter ſunt mala in nocumentis verborum, & non factorum; ideo dimiſſis nocumentis factorum, enumerat nocumenta verborum, in quibus etiam procedit ordine retrogrado, incipiens a poſteriore; & hoc eſt cum quis expreſſe malum dicit de aliquo: & ſi quidem in manifeſto, ſic eſt detractor: & ideo dicit, *Detractiones*: Rom. I. 30. „ Detractores, Deo odibiles. “ Si vero in occulto, tunc eſt (*a*) ſuſurro; & ideo dicit, *Suſurrationes*. Sunt enim ſuſurrones qui latenter ſeminant diſcordias. Eccli. XXVIII. 15. „ Suſurro, & bilinguis, maledictus erit. “ Et hæc duo procedunt ex ſuperbia, quæ animum inflatum contra aliquos prorumpere facit in mala verba; & ideo dicit, *Inflationes*. I. Corinth. IV. 18. „ Tamquam non ſim venturus ad vos, ſic inflati ſunt quidam. “ Et hæ inflationes veniunt ex ſeditionibus, quæ ſunt præparationes partium ad pugnam: quia inter ſuperbos ſemper iurgia ſunt: Prover. XIII. & ideo dicit, *Seditiones*, ideſt tumultus ad pugnam. Proverb. XVII. 11. „ Semper iurgia quærit malus. “ Sic ergo patet eorum malitia quantum ad mala præſentia, quæ multa ſunt & in diſſenſionibus, & in nocumentis. Manifeſtat autem eorum malitiam quantum ad mala præterita, de quibus non pœnituerunt, cum dicit: (*b*) *Timeo ne iterum cum venero, humiliet me Deus*, ideſt affligat apud vos; ita quod *& lugeam multos veſtrum ex his qui ante peccaverunt*, ideſt ante primam Epiſtolam, *& non egerunt pœnitentiam*, plene poſt primam Epiſtolam. Et merito lugeam, quia ſicut gloria patris eſt gloria filiorum, ita confuſio patris eſt confuſio filiorum. Sic Samuel lugebat Saul. I. Reg. XVI. I. „ Uſquequo luges Saul, cum ego proiecerim eum ne regnet ſuper Iſrael? “ Et hoc quia non pœnituerunt, nec egerunt pœnitentiam de peccatis carnalibus prædictis, quorum quædam ſunt contra naturam; & ideo dicit, *Super immunditia*, ideſt luxuria contra naturam. Quædam ſunt quæ committuntur cum mulieribus corruptis, ſcilicet viduis, ſeu coniugatis; & ideo dicit, *Et fornicatione*. Quædam ſunt quæ fiunt in corruptione virginum; & ideo dicit, *Et impudicitia quam geſſerunt* aſſidue. Galat. V. 19. „ Manifeſta ſunt opera carnis, quæ ſunt fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria, &c. “

CAPITIS DECIMITERTII

LECTIO I.

Ecce tertio hoc venio ad vos. In ore duorum, vel trium teſtium ſtabit omne verbum. Prædixi enim, & prædico, ut præſens vobis, & nunc abſens, his qui ante peccaverunt, & ceteris omnibus, quoniam ſi venero iterum, non parcam. An experimentum quæritis eius qui in me loquitur Chriſtus? Qui in vobis non infirmatur, ſed potens eſt in vobis. Nam & ſi crucifixus eſt ex infirmitate, ſed vivit ex virtute Dei. Nam & nos infirmi ſumus in illo; ſed vivemus cum eo ex virtute Dei in vobis.

(*a*) *Al.* ſuſurratio; & ideo dicit ſuſurrones, qui latenter &c. (*b*) *Al.* omittitur Timeo.

IN præcedentibus Apostolus multa locutus est ad detestationem pseudo; hic consequenter loquitur contra illos qui a pseudo sunt seducti: & circa hoc duo facit. Primo increpat seductos; secundo consolatur persistentes, ibi, *De cetero, fratres, gaudete*. Circa primum primo comminatur sententiæ severitatem; secundo ostendit suam judiciariam potestatem, ibi, *An experimentum quæritis ejus qui in me loquitur Christus?* tertio monet ad correctionem, ibi, *Vosmetipsos tentate si estis in fide*. Circa primum primo promittit suam præsentiam; secundo prædeterminat sui judicii formam, ibi, *In ore duorum, vel trium testium stabit omne verbum*; tertio comminatur severam sententiam, ibi, *Prædixi enim, & prædico*. Promittit ergo primo suum adventum, dicens: *Ecce ego venio*; quasi dicat: Certum sit vobis quod venio ad vos; & ideo cavete vobis ne inveniam vos imparatos. Et dicit *tertio*, non quod tertio iverit, sed quia tertio jam paraverat ire; etsi non iverat nisi semel, in secundo apparatu impeditus. I. Corinth. IV. 19. „ Veniam ad vos cito, si Dominus „ voluerit. " Veniam, inquam, & judicabo malos secundum ordinem tamen, ita scilicet quod *in ore duorum, vel trium testium* accusantium, seu testantium contra aliquem, *sit omne verbum* accusatorum: quod quidem dicitur Deuteron. XVII. 6. „ Nemo occi„ detur uno teste dicente testimonium: " & ejusdem XIX. 15. „ Non stabit testis u„ nus contra aliquem. " Vel aliter. *In ore duorum, vel trium testium stabit omne verbum*; quasi dicat: Hoc quod dico de adventu meo ad vos, ita est certum, sicut testimonium duorum vel trium.

Sic ergo ordo judicii erit; sed severitatem sententiæ comminatur, dicens: *Prædixi enim, & prædico &c.* Ubi primo insinuat ordinem judiciarium quo est procedendum, in quo exigitur ut præcedat trina admonitio; & quantum ad hoc dicit: *Prædixi vobis*, ut præsens, bis, quando scilicet eram vobiscum; & nunc absens *prædico*; ut sic ter admoneat: *prædico*, inquam, *his qui ante peccaverunt, & omnibus aliis*; quasi dicat, Omnes moneo. Secundo præmissa monitione, comminatur sententiam: unde dicit: *Quoniam si venero, non parcam iterum*; quasi dicat: Illis qui peccaverunt peperci prima vice; sed si iterum peccaverint, vel si non egerint pœnitentiam, non parcam eis iterum. Et hoc juste fit: quia ille cui semel remittitur, & iterum peccat; si remitteretur sibi, cresceret in malitia, & efficeretur insolens. Et ideo dicit Sapiens Proverb. XIII. 24. „ Qui parcit virgæ, odit „ filium suum. " Ex hoc ergo ordinatum est in Ecclesia ut præcedat trina monitio antequam quis sententiam excommunicationis fulminet: quia contingit quod aliqui, licet sint in peccatis, & offendant, tamen ex solo verbo admonitionis corriguntur, & satisfaciunt: & etiam a levioribus semper incipiendum est. Quod si admonitione non ducitur, ne magis insolescat, adhibenda est severitas sententiæ. Eccli. VIII. 11. „ Ex eo quod non profertur ci„ to contra malos sententia, absque ti„ more ullo filii hominum perpetrant ma„ la. "

Consequenter, ne possent calumniari de potestate Apostoli, ostendit Apostolus suam judiciariam potestatem, dicens: *An experimentum quæritis ejus qui in me loquitur Christus?* Ubi tria facit. Primo ostendit se habere legationem, & potestatem judicandi a Christo; secundo ostendit virtutem Christi, ibi, *Qui in vobis non infirmatur, sed potens est in vobis*; tertio ostendit quod virtus Christi etiam ad alios derivatur, ibi, *Nam & nos infirmi sumus in illo; sed vivemus cum eo ex virtute Dei in vobis*. Dicit ergo: Si venero non parcam, immo severissime judicabo: & hoc bene possum, quia habeo auctoritatem Christi in puniendo, & remittendo. Supra II. 10. *Nam si quid donavi vobis, propter vos in persona Christi*. Supra V. 2. *Pro Christo legatione fungimur, tamquam Deo exhortante per nos*. Et ideo dicit: *An experimentum quæritis ejus qui in me loquitur Christus?* quasi dicat: Non est dubitandum de potestate mea: quia quicquid ego loquor vel proferendo sententias, vel remittendo, vel prædicando, loquor a Christo. Exod. IV. 12. „ Perge ergo: ego ero in ore tuo. " Lucæ XXI. 15. „ Ego dabo vobis os, & „ sapientiam, cui non poterunt resistere, & „ contradicere omnes adversarii vestri. " Quæ ergo homo facit ex instinctu Spiritus sancti, dicitur quod Spiritus sanctus facit. Ideo Apostolus quia a Christo motus hoc loquebatur, attribuit Christo tamquam principali, dicens: *Qui in me loquitur Christus*.

Sed ne dubitetur de potestate, & virtute Christi, ideo consequenter Apostolus ostendit virtutem Christi, cum dicit: *Qui in vobis non infirmatur, sed potens est in vobis*. Ubi primo ostendit virtutem Christi quantum ad ea quæ in eis apparuerunt; secundo quantum ad ea quæ in Christo sunt, ibi, *Nam etsi crucifixus est ex infirmitate, sed vivit ex virtute Dei*. Dicit ergo: Habeo potestatem judiciariam a Christo, qui in me

me loquitur, qui magnae virtutis est in vobis, dando dona gratiarum, distributionem Spiritus, & alia multa, quae experti estis; & non solum *non infirmatur*, *sed potens est in vobis*: quia potenter vos liberavit a peccato, potenter vos convertit ad bonum. Psalm. XXIII. 8. „ Dominus fortis, „ & potens. " Sap. XII. 18. „ Subest tibi „ cum volueris, posse: " & paulo ante: „ Virtutem enim ostendis tu, qui non credendis esse in virtute consummatus. " Et non solum potentia Christi apparuit in vobis, sed etiam in seipso, scilicet in quantum a morte crucis, quam sustinuit ex infirmitate humana, quam assumpsit infirmatam in paupertate, surrexit, & *vivit ex virtute Dei*, quae est ipse Deus. Talis enim erat illa susceptio quae Deum hominem faceret, & hominem Deum. I. Corinth. I. 25. „ Quod infirmum est Dei, fortius est ho„ minibus. " Vel *ex virtute Dei*, scilicet Patris, qui est etiam virtus Christi, quia eadem est virtus Patris, & Filii. Apocal. I. 18. „ Fui mortuus, & ecce sum vivus „ in saecula saeculorum. " Haec etiam virtus Christi derivatur ad nos: *nam & nos infirmi sumus in illo*: quasi dicat: Ad nos etiam pertinet illa virtus: *quia & nos infirmi sumus in illo*, idest (a) ad intentionem illius, inquantum propter ipsum multa patimur, & mortificamur nosmetipsos, & humiliamus nos. I. Corinth. IV. 10. „ Nos „ infirmi propter Christum. " Supra X. 10. *Praesentia corporis infirma*. Supra IV. 10. *Semper mortificationem Iesu in corpore nostro circumferentes*. Et ideo *vivemus*, idest vivificabimur, *ex virtute Dei in vobis* iudicandis. Galat. I. 1. „ Qui suscitavit Iesum „ Christum a mortuis. " Et est sensus. Nos ex virtute qua Christus vivit, resuscitamur, & illa virtute habemus etiam potestatem iudicandi in vobis; vel vivemus simili beatitudine cum eo, & hoc *ex virtute Dei*; quae quidem virtus Dei est *in vobis*, idest in conscientiis vestris.

LECTIO II.

Vosmetipsos tentate si estis in fide: ipsi vos probate. An non cognoscitis vosmetipsos, quia Christus Iesus in vobis est? Nisi forte reprobi estis. Spero autem quod cognoscetis quia nos non sumus reprobi. Oramus autem Deum ut nihil mali faciatis: non ut nos probati appareamus, sed ut vos quod bonum est faciatis: nos autem ut reprobi simus. Non possumus enim aliquid adversus veritatem, sed pro veritate. Gaudemus enim, quoniam nos infirmi sumus, vos autem potentes estis. Hoc & oramus vestram consummationem. Ideo enim haec absens scribo, ut non praesens durius agam secundum potestatem quam Dominus dedit mihi in aedificationem, & non in destructionem.

Post comminationem severi Dei iudicii, subdit Apostolus admonitionem ad praeparationem, ut iudicium severum non patiantur: & primo ponit ipsam admonitionem; secundo rationem admonitionis assignat, ibi, *Ideo haec absens scribo ut non praesens durius agam*. Circa primum duo facit. Primo ponit admonitionem; secundo excludit falsam suspicionem, ibi, *Oramus autem ad Deum ut nihil mali faciatis*. Circa primum duo facit. Primo monet ut se examinent; secundo innuit quid per huiusmodi examinationem invenire possint, ibi, *An non cognoscitis vosmetipsos?* Circa primum sciendum est, quod ille qui secure vult comparere in iudicio, debet se primo examinare de factis suis, & sic poterit scire utrum tute compareat: & ideo Apostolus monet ut, antequam veniant ad iudicium, quod erit in adventu suo ad eos, examinent se, dicens: (a) *Vosmetipsos tentate*, idest examinate, & considerate actus vestros. I. Thessal. V. 21. „ Omnia probate: quod bonum est tenete. " Monet autem ut de duobus se examinent: scilicet de fide: unde dicit: *Si estis in fide*, scilicet quam praedicavi vobis, & a me accepistis de Domino Iesu Christo, an excideritis ab ea, & sitis prolapsi in aliam. Et hoc necessarium est, quia I. Corinth. XI. 31. dicitur: „ Si nosmetipsos iudicaremus, non „ utique iudicaremur. " Hier. II. 23. „ Vide vias tuas in convalle, scito quid fe„ ceris. " Item de operibus: unde dicit: *Ipsi vos probate*, scilicet an sitis in operibus bonis, & utrum conscientia remordeat vos aliquid mali fecisse. Et hoc utile est, quia I. Co-

(a) *Forte* ad imitationem. (b) *Al.* Vosmetipsos examinate, & tentate &c.

I. Corinth. 11. 28. dicitur: „ Probet autem „ seipsum homo. " Gal. vi. 4. „ Opus „ suum probet unusquisque. "

Consequenter cum dicit, *An non cognoscitis vosmetipsos*? ostendit quid per huiusmodi examinationem invenire poterunt: & primo quid inveniant in seipsis; secundo quid inveniant in Apostolo, ibi, *Spero autem quod cognoscetis quia nos non sumus reprobi*. In seipsis autem duo invenire poterunt per examinationem: quia aut scient se tenere fidem; & sic invenire poterunt, & cognoscere quod Christus sit in eis; & hoc est quod dicit: *An non cognoscitis vosmetipsos, quia Christus Iesus in vobis est*? idest, numquid si examinaretis vos, sciretis vos habere fidem, & cognosceretis quod Christus est in vobis? quasi dicat, sic: quia ubi est fides Christi, ibi est Christus. Ephes. iii. 17. „ Habitare Christum per fidem in cordibus „ vestris. " I. Corinth. vi. 19. „ Nescitis quia „ corpora vestra templum sunt Spiritus san„ cti, qui in vobis est, quem habetis a „ Deo? " Aut scient se non tenere fidem, & sic invenient quod sint reprobi; & ideo dicit: *Nisi forte reprobi estis*; idest, vere invenietis vos habere Christum, nisi forte dimiseritis fidem, & reprobi sitis ab eo quod prius habuistis per fidem. Hier. xv. 6. „ Reliquisti me, retrorsum abiisti. " Ibid. vi. 29. „ Malitiæ eorum non sunt con„ sumptæ: argentum reprobum vocate eos. "

Sed hic quæstio est litteralis de hoc quod dicit: *An non cognoscetis vosmetipsos, quia Christus Iesus in vobis est*? Nam Christus in eis solum manet qui habent caritatem, ut dicitur I. Ioan. iv. 16. „ Deus caritas est, „ & qui manet in caritate, in Deo ma„ net, & Deus in eo. " Si ergo cognoscimus quod Christus per fidem sit in nobis, oportet quod hoc sit per fidem formatam. Cognoscentes ergo hoc modo Christum esse in nobis, sciemus nos habere caritatem qua informatur fides; quod est contra illud Eccle. ix. 1. „ Nemo scit utrum odio, an „ amore dignus sit. "

Respondeo: Dicendum est, quod habitare Christum in nobis, potest accipi dupliciter: vel quantum ad intellectum; vel quantum ad affectum. Si quantum ad intellectum, sic ipse habitat in nobis per fidem informem; & hoc modo nihil prohibet nos per certitudinem scire quod Christus habitet in nobis, scilicet cum scimus nos tenere fidem quam Ecclesia catholica docet, & tenet. Si vero quantum ad affectum, sic habitat Christus in nobis per fidem formatam; & hoc modo nullus potest scire quod Christus habitet in nobis, vel quod habeamus caritatem, nisi per revelationem, & specialem gratiam alicui concedatur per certitudinem. Per quamdam tamen coniecturam nihil prohibet nos scire posse quod in caritate sumus, quando scilicet quis invenit se taliter paratum, & dispositum ut nullo modo propter aliquod temporale vellet aliquid facere contra Christum. I. Ioan. iii. 21. „ Si cor nostrum „ non reprehenderit nos, fiduciam habe„ mus ad Deum. " Patet ergo quod Apostolus loquitur quantum ad primum modum. Vel etiam loquitur de cognitione quæ est per coniecturam quamdam; ut dictum est. Argumentum autem procedit quantum ad secundum modum, & de cognitione quæ est per certitudinem.

Quid autem in Apostolo possint invenire, subdit dicens: *Spero autem quod cognoscetis quia nos non sumus reprobi*. Nam quia isti Corinthii possent dicere: Nos non sumus reprobi, sed ideo non tenemus documenta tua, quia non sunt recta, sed reprobanda: (*a*) ideo dicit: Quicquid sit de vobis, tamen *spero* quod ex vita, & doctrina nostra quam ostendi vobis, *cognoscetis quia non sumus reprobi*, & non docuimus mala, nec exclusi sumus a potestate quam dicimus nos habere. Eccli. xix. 26. „ Ex visu cogno„ scitur vir. " Matth. vii. 16. „ A fructi„ bus eorum cognoscetis eos. "

Consequenter cum dicit, *Oramus autem Deum ut nihil mali faciatis*, excludit suspicionem. Comminatus enim fuerat eis iudicium severum, cum ostenderat potestatem suam in iudicando, & indixerat examinationem, credens Christum in eis esse, nisi ipsi essent reprobi. Sed tamen hoc dimittit sub dubio, utrum sit Christus in eis. Et quia ipsi possent credere, & suspicari quod Apostolus gauderet de hoc quod essent reprobi, ut ipse in comparatione ad eos maior appareat, & ut in eis posset exercere severius iudicium; ideo Apostolus hanc suspicionem removet hic primo per orationem quam pro eis ad Deum dirigit; secundo per gaudium quod de eis concipit, ibi, *Gaudemus enim quoniam nos infirmi sumus, vos autem potentes estis*. Orat autem ut ipsi inveniantur innocentes, (*b*) ut non examinentur ex severitate iudicii; & ideo dicit *Oramus autem*, scilicet *Deum*, *ut vos nihil mali faciatis*; quasi dicat: Non credatis quod veli-

(a) Al. & ideo. (b) Al. quia examinantur.

velimus quod sitis reprobi; sed *oramus ut nihil mali faciatis*. Item orat quod ipse appareat infirmus: per quod excluditur appetitus excellentiæ Apostoli in comparatione ad eos: & ideo dicit: *Non*, scilicet oramus, *ut probati appareamus*, idest non ut nos commendemur probati in comparatione ad vos; *sed* magis *ut vos quod bonum est faciatis*. Galat. VI. 9. „ Bonum autem facientes, non „ deficiamus. “ Psalm. XXVI. 14. „ Viriliter agite, & confortetur cor vestrum. “ *Nos autem ut reprobi simus*, amittendo potestatem puniendi, & iudicandi: quia ubi non est culpa, omnes sumus pares, & unus non habet potestatem iudicandi super alios. Magis ergo vult Apostolus ut sint boni quam ut subiaceant potestati iudicii sui. Et quod careat potestate iudicandi si boni sint, ostendit cum dicit: *Non enim possumus aliquid adversus veritatem*; quasi dicat: Nos non laboramus nisi pro veritate, & pro ipsa stamus. Constat autem quod si puniremus innocentes, faceremus contta veritatem, & contra iustitiam. Unde cum Apostolus non possit facere contra veritatem, sed pro veritate, idest pro iustitia; manifestum est quod non puniet innocentes.

Notandum est secundum Augustinum in Glossa, quod ad vitandum peccata, necessaria sunt duo, scilicet liberùm arbitrium, & gratia Dei. Si enim liberum arbitrium non esset necessarium, numquam darentur homini præcepta, nec prohibitiones, nec exhortationes: frustra etiam darentur pœnæ. Gratia etiam est necessaria, quia nisi Deus omnes regeret per gratiam suam, non posset homo stare: frustra etiam oraremus quod non inducat nos in tentationem. Et ideo Apostolus ostendens utrumque esse necessarium, & orat Deum pro gratia obtinenda, & monet ut per liberum arbitrium recedant a malo, & faciant bonum: unde dicit: *Oramus*, quantum ad primum, *ut nihil mali faciatis*, quantum ad secundum.

Consequenter cum dicit, *Gaudemus enim, quoniam nos infirmi sumus, vos autem potentes estis*, removet falsam suspicionem, propter gaudium de bono ipsorum conceptum: & primo ponit gaudium quod de ipsorum innocentia concipit; secundo orationem quam pro ipsorum perfectione emittit, ibi, *Hoc autem oramus vestram consummationem*. Dicit ergo: Oramus quod vos probati appareatis, sed nos infirmi: & hoc apparet ex affectu nostro, quia gaudemus, quod scilicet aliqui sint inter vos boni & innocentes, ex quo subtrahatur nobis potestas iudicandi, & videamur infirmi: & hoc est quod dicit: *Gaudemus, quoniam nos infirmi sumus*, idest non exercentes potestatem nostram, *vos autem potentes*, idest sic bene agentes, & vitia vincentes, quod subtrahitis vos a potestate nostra iudicandi. Cum enim aliquis male agit, subdit se potestati iudicis; sed bene faciendo, repellit illam a se. Rom. XIII. 3. „ Vis non timere potestatem? Bene fac, & „ habebis laudem ex illa. “ I. Cor. IV. 10. „ Nos infirmi, vos fortes. “ De isto gaudio dicitur Philip. II. 17. „ Gaudeo, & con- „ gratulor vobis omnibus. “ Et non solum de his gaudemus, sed etiam super hoc *oramus vestram consummationem*, idest perfectionem. In rebus enim naturalibus videmus quod quælibet res naturalis naturaliter tendit ad suam perfectionem, ad quam habet naturale desiderium: & ideo cuilibet rei datur virtus naturalis, ut ad suam perfectionem naturalem possit pervenire. Gratia autem datur homini a Deo per quam homo perveniat ad suam ultimam & perfectam consummationem, idest beatitudinem, ad quam habet naturale desiderium. Unde quando aliquis non tendit ad suam perfectionem, signum est quod non habet satis de gratia Dei. Et ideo Apostolus, ut isti possint in gratia crescere, orat ut perficiantur. Philip. I. 9. „ Oro ut caritas vestra „ magis ac magis abundet in scientia, & in „ omni sensu. “ Ephes. VI. 13. „ Ut possitis „ resistere in die malo, & in omnibus per- „ fecti stare. “

Consequenter, posita admonitione, causam admonitionis assignat, dicens: *Ideo hæc absens scribo, ut non præsens durius agam*; idest, ideo absens scribo vobis hæc monendo vos, ne scilicet cogar aliquid facere contra voluntatem meam, quæ est ut nihil dure agam contra vos, nisi quatenus per vos compellar: & ideo dicit: *Ut non præsens*, vobis, *durius agam* contra vos quam velim, vel quam velitis. Sap. XI. 11. „ Hos quidem „ tamquam pater monens probasti. “ Supra X. 1. *Absens confido in vobis. Rogo autem vos, ne præsens audeam per eam confidentiam qua existimor audere in quosdam*. Sed quia Corinthii possent dicere: Numquid etiam si bene fecerimus, non poteris contra nos, o Apostole, dure agere? ideo respondet, dicens: Non: quia non propono, nec possum agere, nisi secundum quod recepi a Deo potestatem. Deus autem dedit mihi hanc potestatem, scilicet ligandi, atque solvendi, *in ædificationem, non in destructionem*; idest, ut vos ædificemini, & non ut destruamini.

ĉi. Et si dure vos corrigerem, non ædificarem, sed destruerem. Supra x. 8. *De potestate nostra, quam dedit nobis Dominus ad ædificationem, & non in destructionem vestram.* Hanc autem potestatem dedit Dominus Paulo Act. ix. & xiii. 2. „ Segregate mihi „ Barnabam, & Paulum ad opus ad quod „ assumpsi eos. "

L E C T I O III.

De cetero, fratres, gaudete, perfecti estote, & exhortamini, idipsum sapite, pacem habete; & Deus pacis, & dilectionis erit vobiscum. Salutate invicem in osculo sancto. Salutant vos omnes sancti. Gratia Domini nostri Iesu Christi, & caritas Dei, & communicatio sancti Spiritus sit semper cum omnibus vobis. Amen.

In præcedentibus Apostolus increpavit seductos a pseudo; hic vero consolatur persistentes in fide, & doctrina sua: & primo ponit monitionem; secundo subdit salutationem, ibi, *Salutate invicem in osculo sancto*. Circa primum primo ponit monitionem; secundo præmium impletæ monitionis, ibi, *Et Deus pacis, & dilectionis erit vobiscum*. Monet autem ad tria. Primo qualiter se habeant in seipsis; secundo qualiter se habeant ad proximos; tertio qualiter debent esse omnes ad invicem. In seipsis autem debent bona duo habere. Primo gaudium de bono habito, & quantum ad hoc dicit: *De cetero, fratres*, qui constantes fuistis, *gaudete* in his quæ ad servitium Dei facitis. Et hoc est necessarium ad hoc quod sitis iusti, & virtuosi: quia nullus est virtuosus, seu iustus, qui non gaudet iusta, & virtuosa operatione. Et ideo dicitur in Psal. xcix. 1 „ Iubilate Deo omnis terra; „ servite Domino in lætitia." Philip. iv. 4. „ Gaudete in Domino semper, iterum di„ co, gaudete. " Et vere semper est gaudendum: quia gaudium conservat hominem in bono habitu: quia nullus potest esse diu in eo quod contristat. Secundo debent habere boni in seipsis æmulationem perfectionis; & quantum ad hoc dicit, *Perfecti estote*; idest, semper tendatis ad perfectum. Hebr. vi. 1. „ Quapropter intermittentes inchoa„ tionis Christi sermonem, ad perfectio„ nem feramur. " Non est autem hoc quod hic dicitur, præceptum, scilicet quod homo sit perfectus, sed hoc quod semper tendat ad perfectionem: & hoc est necessarium; quia qui non studet ad proficiendum, est in periculo deficiendi. Videmus enim quod nisi remiges conentur ascendere, navis semper descendit. Et ideo dicebat Dominus Matth. v. 48. „ Estote „ perfecti, sicut & Pater vester cælestis „ perfectus est. " Proximis autem est impendenda exhortatio ad bona; & quantum ad hoc dicit, *Exhortamini*. Eccli. xvii. 12. „ Unicuique mandavit Deus de proximo „ suo. " Rom. xii. 8. „ Qui exhortatur, „ in exhortando. " Apoc. ult. 17. „ Qui „ audit, dicat, Veni. " Communia autem omnibus debent esse duo, scilicet ut idem sapiant, & ideo dicit, *Idem sapite*, & ut pacem habeant, & ideo dicit, *Pacem habete*: & hæc duo ita se habent, quod unum est exterius, aliud interius. Constat enim quod corpora non possunt servari, & ordinari, nisi membra ordinentur ad invicem. Similiter nec Ecclesia, nec Ecclesiæ membra, nisi ordinentur, & uniantur ad invicem. Est autem duplex unio necessaria ad membra Ecclesiæ unienda. Una est interior, ut scilicet idem sapiant per fidem quantum ad intellectum, idem credendo, & per amorem quantum ad affectum, idem diligendo: & ideo dicit, *Idem sapite*; idest, idem sentiatis de fide, & idem diligatis affectu caritatis: quia tunc est vera sapientia quando operatio intellectus perficitur, & consummatur per quietationem, & delectationem affectus. Unde sapientia dicitur quasi sapida scientia. Rom. xv. 6. „ Ut „ sic unanimes uno ore honorificetis Deum „ & Patrem Domini nostri Iesu Christi. " I. Corinth. i. 10. „ Idipsum dicatis omnes. " Philip. ii. 2. „ Idem sapiatis, eamdem „ caritatem habentes; unanimes idipsum „ sentientes. " Alia est exterior, scilicet pax; & ideo dicit, *Pacem habete* inter vos. Hebr. xii. 14. „ Pacem sequimini cum „ omnibus. " Psalm. xxxiii. 15. „ Inquire „ pacem. " II. Thessal. iii. 16. „ Ipse „ Deus pacis det vobis pacem sempiternam „ in omni loco. "

Consequenter cum dicit, *Et Deus pacis & dilectionis erit vobiscum*, ponit præmium quod redditur implentibus monitionem prædictam; quasi dicat: Si servabitis pacem inter vos, Deus pacis, & dilectionis erit vobiscum. Circa quod notandum est, quod apud

apud Gentiles consuetum erat quod aliqui ex donis denominabant deos: quia licet esset unus Deus tantum, tamen singula dona sua denominabant deos ex illis donis; sicut ex dono pacis denominabant deum pacis, & ex dono salutis deum salutis. Huic vocabulo alludens Apostolus dicit: *Deus pacis, & dilectionis erit vobiscum*: non quod pax sit unus Deus, sicut illi dicebant; sed ideo Christus dicitur Deus pacis, quia est dator pacis, & amator. Ioan. XIV. 27. „ Pacem „ meam do vobis. " I. Corinth. XIV. 33. „ Non est Deus dissensionis, sed pacis. " Rom. V. 5. „Caritas Dei diffusa est in cor- „ dibus nostris per Spiritum sanctum, qui „ datus est nobis. " Ipse etiam est auctor pacis: Ioan. XVI. 33. „ In me pacem ha- „ bebitis, in mundo pressuram. " Ipse in pace habitat: Psalm. LXX. 3. „ In pace fa- „ ctus est locus eius. " Item non solum est Deus pacis, sed etiam dilectionis; & ideo dicit: *Deus pacis, & dilectionis erit vobiscum*: & hoc ideo est, quia qui est in vera pace cordis, & corporis, est in caritate; & „ qui manet in caritate, in Deo „ manet, & Deus in eo, " ut dicitur I. Ioan. IV. 16. & quia homo non meretur nisi per pacem, & dilectionem: Ioan. XIV. 23. „ Si quis diligit me, sermonem meum „ servabit, & Pater meus diliget eum. "

Consequenter cum dicit, *Salutate invicem in osculo sancto*, ponit salutationem: & circa hoc primo indicit eis mutuam salutationem; secundo salutat eos ex parte aliorum, ibi, *Salutant vos omnes sancti*; tertio salutat eos ex parte sua, ibi, *Gratia Domini nostri Iesu Christi, & caritas Dei, & communicatio sancti Spiritus sit cum omnibus vobis*. Mutuam salutationem indicit faciendam per osculum: unde dicit: *Salutate invicem* vos ipsos *in osculo sancto*. Ubi notandum est, quod osculum est signum pacis. Nam per os, in quo datur osculum, homo respirat. Et ideo quando homines dant sibi mutua oscula, signum est quod uniunt spiritum suum ad pacem. Est autem pax simulata, & haec est eorum qui „ loquun- „ tur pacem cum proximo suo, mala au- „ tem in cordibus eorum, " ut dicitur in Psalm. XXVII. 3. quae quidem fit per osculi fraudulentiam. Proverb. XXVII. 6. „ Melio- „ ra sunt verbera diligentis, quam fraudu- „ lenta oscula odientis. " Est & pax mala, & turpis, quando scilicet conveniunt ad malum faciendum Sap. XIV. 22. „ In „ magno viventes inscientiae bello, tot & „ tam magna mala pacem appellant. " Et haec fit per osculum libidinosum. Proverb. VII. dicitur de mala muliere, quod apprehensum deosculatur iuvenem, & procaci vultu blanditur. Est & pax sancta, quam facit Deus. Philip. ult. 7. „ Et pax Dei „ quae exuperat omnem sensum, custodiat „ corda vestra, & intelligentias vestras in „ Christo Iesu: " & haec fit per osculum sanctum, quia unit spiritum ad sanctitatem. Et de hoc osculo dicitur hic, *In osculo sancto*. Et ex hoc inolevit consuetudo quod fideles, & sancti viri in signum caritatis, & unionis (*a*) se invicem osculantur; & datur pax in Ecclesiis in osculo sancto. Ex parte autem aliorum salutat eos, dicens: *Salutant vos sancti omnes*: quia omnes sancti, & fideles sperant, & desiderant, ac orationibus procurant salutem nostram: unde omnes fideles Christi ad invicem sperant, & desiderant sibi salutem. Psalm. CXVIII. (*b*) Participem me fac Deus &c. Ex parte autem sua salutat eos Apostolus, dicens: *Gratia Domini nostri Iesu Christi, & caritas Dei, & communicatio sancti Spiritus sit cum omnibus vobis*. Ubi sciendum est, quod duplex est modus appropriandi aliquid divinis personis. Unus est essentialiter, alius causaliter. Essentialiter autem appropriatur divinis personis, sicut Patri potentia, quia ipse est potentia essentialiter, inquantum est principium; Filio sapientia, inquantum est Verbum; Spiritui sancto amor, inquantum est bonitas. Hic vero Apostolus non appropriat ista hoc modo, scilicet per essentiam, quia sic omnia appropriarentur Spiritui sancto; sed appropriat per causam: & ideo cum gratia sit donum quo dimittuntur nobis peccata: Rom. III. 24. „ Iustificati „ gratis per gratiam ipsius: " & remissio peccatorum sit nobis facta per Filium, qui carnem nostram accipiens, pro peccatis nostris satisfecit: Ioan. X. 17. „ Gratia, & „ veritas per Iesum Christum facta est: " propter hoc Apostolus attribuit gratiam Christo: unde dicit: *Gratia Domini nostri Iesu Christi*. Caritas autem est nobis necessaria, quia oportet nos uniri Deo. I. Ioan. IV. 16. „ Qui manet in caritate, in Deo ma- „ net, & Deus in eo. " Et quia hoc est a Deo Patre, inquantum ipse sic dilexit mundum ut Filium suum unigenitum daret, ut

(a) *Al. deest* se invicem. (b) *Forte intelligit illud vers. 63.* „ Particeps ego sum omnium timentium „ te, & custodientium mandata tua. "

ut dicitur Ioan. III. „ Commendat autem Deus suam caritatem : “ ideo sibi ut principio istius caritatis, attribuit caritatem, cum dicit, *Et caritas Dei*, scilicet Patris. Communicatio vero divinorum fit per Spiritum sanctum, qui est distributor donorum spiritualium. I. Corinth. XII. II. „Hæc omnia operatur unus atque idem „ Spiritus. “ Et ideo Spiritui sancto attribuit communicationem, cum dicit, *Et communicatio sancti Spiritus*. Vel attribuit sibi hoc, quia ipse est communis aliis duabus personis. Sic ergo Apostolus in salutatione sua optat omnia necessaria, cum dicit: *Gratia Domini nostri Iesu Christi, & caritas Dei, & communicatio Spiritus sancti sit semper cum omnibus vobis. Amen*. Gratia Christi, qua iustificamur, & salvamur; caritas Dei Patris, qua sibi unimur; & communicatio Spiritus sancti, divina nobis dona distribuentis. Amen.

FINIS TOMI SEXTI.

ERRORES				SIC CORRIGITO.
pag. 4		lin. 13	quia hic confutabatur	tum quia hic confutatur
5	col. 1	17	nomine	nomen
345	1	52	hæc & alia	hoc & alia
431	in textu	9	vestram	nostram
440	1	8	ministrorum	*adde* malorum
464	in notis		*Al. Nibil tale*	dele *Al.*

